OPERVM
S. AMBROSII
MEDIOLANENSIS EPISCOPI,

TOMVS TERTIVS.

COMMENTARIORVM

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS,

IN HOC TERTIO TOMO CONTENTORVM

CATALOGVS.

SVMMARIVM COMMENTARIORVM SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS,

IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

N Procemio ipso dinumerans beatus doctor Ambrosius sapientiæ genera, asserit quaslibet eius partes atq; virtutes sanctum Lucam suo assecutum fuisse Euangelio: stilum ipsius historicum esse: aptè verò in vituli specie figurari, quia à Zachariæ sacrificio inchoauit.

In lib. 1. In primo libro ostendit plerosq; quia Euangeliũ humanis cõmentis conati sunt scribere, in plurimas lapsos fuisse impietates. Hoc autẽ quod sanctus Lucas diuino suggerẽte spiritu conscripsit, percustodiendum; vt ab ipso doctore gentium probatum, & per omnes Ecclesias magna cum laude receptum. Agit præterea de Ioannis Baptistæ præcursoris Conceptione: eiúsque parentum nobilitatem & gesta describit.

In lib. 2. Agit de Archangeli Gabrielis missione, salutatione eius & colloquio cũ beata Virgine: de Verbi incarnatione: de visitatione Elizabeth, de Præcursoris natiuitate, eiúsque ipsius parentum oraculis: quòd Christus Dominus noster Augusti Cæsaris edicto, præside Syriæ Cyrino, orbe ipso profitente, Angelorum exultante choro, nascitur, à pastoribus & Magis adoratur, octauo die circumciditur, à Symeone sacerdote in vlnas accipitur, ab Anna optima vidua commendatur: duodecim annos natus in templo inter doctores disputans reperitur à matre: à Ioanne sub Tiberio Cæsare prædicante, & baptizante in Iordane baptizatur: quo tempore cælo aperto, Spiritu sancto in columbæ specie descendente, à patre ipso, voce è cælo demissa, dilectus eius filius declaratur.

In lib. 3. Idem Christus Dominus noster ætatis annorum ferè triginta describitur: eius secundùm carnem parentes recensentur, de quibus selectis quibusdam digressionibus, grauissima examinantur dubia.

In lib. 4. Christus idem Dominus noster quadraginta dies atque noctes ieiunat: tentatorem diabolum victum confusúmque profligat: in synagogâ Esaiæ locum illum: Spiritus Domini super me, &c. legit, & stupentibus cunctis in seipso impletum pronuntiat: in Eliæ viduâ, & Elisæi leproso Naaman, alienigenis Iudæorum insinuat reprobationem: spiritum nequam Dei Filium ipsum confitentem increpat: Simonis socrum à febribus repente sanat: in Simonis nauiculâ docet, eiúsque verbo fit adeo mirabilis piscium captura, vt discipuli, relictis omnibus secuti sint eum: qui tamen Petrum ipsum viuificatorem hominum futurum designat.

In lib. 5. Virum à lepra curatum ad sacerdotem mittit: paralyticum per regulas submissum etiam à peccatis liberat: Pharisæos murmurantes redarguit: publicanum nomine Leui è telonio vocat: se de publicanorum commercio, discipulos verò non ieiunantes, & spicas in sabbatho vellentes legis testimonio excusat: manum aridam habentem coràm Pharisæis sabbato curat: elegit duodecim Apostolos discipulos, & turbam beatitudines, perfectionémque Euangelij docet, & quod is dicitur perfectus, qui quod docet exequitur. Centurionis seruum incolumem, viduæ filium viuum verbo restituit: discipulos à Ioanne missos dese, & turbam de Ioanne luculenter informat.

In lib. 6. In Pharisæos succenset baptizari renuentes: peccatricem Domini pedes lauantem, vngentem, & osculantem, Simonem Pharisæum propria sententia percutiendo, absoluit: ciuitates & castella Euangelizando peragrans, de seminante proponit & exponit parabolam: matris aduentum callidè nuntiantem sapienter reiicit. In nauicula dormiens periclitantibus discipulis, ventis imperando sedat mare: in Gerasenorum regione dæmonem, cui nomen legio, quæ porcos inuadens præcipitauit in mare, ab homine eiecit: in Galilæam regressus mulierem sanguine fluentẽ, tactu fimbriæ sanitati, filiam verò archisynagogi mortuam verbo reddidit vitæ: Apostolos omni ferè humana destitutos ope diuina verò confidentes virtute ad Dei regnum propagandum destinat: quinque panibus quinque famelicorum hominum millia, duodecim cophinis plenis remanentibus, satiat: Petrus Christum Dei Filium clarâ professione testatur.

In lib. 7. In monte, Moysi & Elia assistentibus, coràm tribus Apostolis, Patre in voce ex nube testante: hic est Filius meus, &c. transfiguratur: è monte descendens, hominem à dæmonio quod Apostoli eiicere nequiuerant, cunctis mirantibus liberat: sub personâ paruuli in medio constituti Apostolos simplicitatem docet, & in Samaritanos se vlciscendi appetitum retundit: germanam Christum sequẽdi insinuat normam, respuendo eum qui se obtulerat, & eum impellendo qui se ob patris sepulturã excusauerat: septuaginta discipulos de modo conuersandi, prædicandi, & operãdi informans, ad Euangelizandum binos designat, monétque vt attendant quòd multi Reges & Prophetæ quem ipsi videbant, conspicere cupierunt: legisperitum versutè de primo sciscitantem præcepto parabola hominis ab Hierusalem in Iericho descendentis vulnerati & à Samaritano curati, confundit. Per Marthæ Mariæque ministerium adstruit contemplatiuæ vitæ præeminentiam: docet orationem dominicam: & hominis typo panes de nocte ab amico petentis, indicat orationes nostras instantes Deo ipsi oblatas exaudiri: dæmonis muti non in Beelzebub; sed in digito Dei facta eiectione, & spiritus immundi per loca arida, &c ambulantis figura, insinuat Iudæorum impœnitentiam: ac in muliere: Beatus venter, ecce, exclamante, beatos qui Dei audiunt verbum: in Niniuitarum autem pœnitentia, & reginæ Austri fide, Iudæorum condemnationem decernit. Prandens in Pharisæi domo, quia is murmurauerat quòd non lauisset manus, plurimas Pharisæorum impietates detegens, instruit Apostolos vt ab eorum caueant fermento: sub personâ diuitis illius cuius anima nocte repetitur, vt declinent auaritiam: sub persona verò furis nocte effodientis

domum, vt vigiles diem obseruent Iudicij, ne opprimantur sicut à turri Siloe: sed fructum faciant, ne velut infructuosa ficus, succidantur. Regnum Dei grano sinapis comparat: comminatur Hierusalem, quia occidit Prophetas; & quia vocata sub typo eorum qui se excusarunt, non venit ad regnum, gentiles designat vocandos, qui vt drachma reperta: & prodigus reuertens cum gaudio recipientur: denique sub figura Villici debita remittentis ad opera pietatis inuitat.

In Iuc. 8. Quòd lex & Prophetæ in Ioannem, in quo incipit Euangelium, desinant: matrimonium indissolubile statuitur per patientiæ opera, sub Lazari mendici persona, felicitatem comparari docet sub mysterio numeri septenarij iniurias omnes conuerso dimittendas forè decernit: in decem leprosis qui mundati fuerant, dùm ille solus qui dedit Deo laudem, commendatur, ad gratiarum actiones prouocat: exemplo diluuij & conflagrationis Sodomorum ostendit iudicij diem inopinatò venturum: exemplo viduæ iudicem interpellantis, & Publicani qui non audebat oculos ad cælum leuare, indicat iugem humilémque orationem Deo gratam esse: responsione, qua percunctanti principi: Quid faciendo, &c. dixit, vende omnia &c. adstruit statum perfectionis. Mox discipulis suam insinuat passionem: cæco Ierichuntino reddit visum: Zacchæus, quia dixit: Reddo quadruplum, audit: Hodie salus huic domui, &c. Viri nobilis decem minas fœnerantem remunerantis, & rebelles interficere iubentis, parabolam proponit.

In Iuc. 9. Turbis præeuntibus sequentibúsque Osanna clamantibus cum palmarum & oliuarum ramis, super asinam sedens, futuram ciuitatis desolationem lachrymando, triumphali pompâ Hierusalem ingreditur: templum visitans, vendentes & ementes pro Domino zelatus eijcit: In parabola vineæ colonorum designat à Pharisæis regnum esse auferendum, & Gentibus tradendum: Herodianos de censu, & Sadducæos de resurrectione dolosè interrogantes sapienter confutat: vnde dicunt: Magister! benè dixisti.

In Iuc. 10. Christum esse Deum ostendit per locum ex Psalmo propositum: commendat viduam minuta duo in gazophylacium conferentem: sub figura desolationis templi, iudicij diem, mala quæ præcedent, & signa præscribit: vltimam cœnam, in qua panis & vini peracta est admirabilis consecratio, celebrat: discipulorum contentionem de superioritate dirimens, dat Petro facultatem confirmandi fratres, & gladium retinendi: Orans in horto, sudat sanguinem: à Iudæis Iudæ osculo agnitus comprehenditur: seruo aurem Petri gladio abscissam, sanam restituit: in Annæ, & mox Caiphæ ducitur domum, vbi Petrus trinam negationem deflet amarè: Iudas falsa ductus pœnitentia, refuso pretio, & in sepulturam peregrinorum per seniores Iudæorum erogato, se suspendit: à Pilato Dominus ad Herodem mittitur, à quo illusus & albâ indutus veste ad eundem remittitur: à quo flagellis cæsus, Barrabbâ latrone dimisso, Iudæorum voluntati crucifigendus traditur: Simon Cyrenæus crucem post Christum ferre cogitur: flentes mulieres plorandum quidnam sit præmonens Christus, venit ad Caluariæ locum, vbi inter latrones crucifixus, clamat ad Patrem, vt illis ignoscat: diuiduntur vestes, illuditur, titulus scribitur, latroni paradisus promittitur, felle satiatur & aceto: tenebris vniuersæ terræ obfusis, scisso templi velo, commendans spiritū Patri, expirat. Centurio Dei Filium clamat, alij pectora tundunt: vespere è cruce depositus, sindone inuolutus à Ioseph in monumento nouo reconditur: Mariæ valde manè cum aromatibus accedentes, lapide sepulchri reuoluto, ab Angelis Christum ipsum resurrexisse, & in Galilæa videndum præmonentur: currit Petrus, videt linteamina: vt peregrinus discipulis Emaüs euntibus associatus exponit Scripturas recumbens in castello, in fractione panis agnoscitur: apparens discipulis congregatis, ostendens manus & pedes & conuescens, aperuit sensum, vt intelligerent scripturas: quibus de pœnitentia prædicanda, de Spiritu sancto mittendo instructis eleuatis manibus benedicens, fertur in cælum, Discipuli verò in Hierusalem reuersi, templum inuisunt, laudantes & benedicentes Deum. Amen.

Summarium in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Romanos.

In cap. 1. Dum precatur Romanis Apostolus gratiam, & pacem, desideriumque eos videndi aperit, ac fidem eorum commendat, beneuolos eos reddit: dum verò Euangelium, Dei virtutem in salutem credentium illis annunciandi à Deo sibi iniunctum manifestat, dociles; attentos denique, dum suæ prædicationis necessitatem insinuans dicit iram Dei reuelari in Gentes, quæ illo neglecto, ad idola etiam bestiarum se conuerterunt: vnde in reprobum traditæ sensum, ea quæ morte digna sunt non solùm faciunt, verùm & facientibus assentiunt.

In cap. 2. Iudæos autem Romæ degentes, ne per legem receptam sub hac se non esse damnatione prætendant, in cap. 2. arguit, quod licet requiescant sub lege, per legem nihilominus Deum inhonorant: vnde & Dei nomen per eos blasphematur inter Gentes.

In cap. 3. Obiectioni respondens, inquit quòd Iudæi Gentes præcellunt, quia illis credita sunt eloquia Dei: sub ira tamen sunt pares: vnde inquit: Omnes peccauerunt, &c. quare oportuit Deum ipsum proponere propitiatorem Christum per fidem.

In cap. 4. Hac occasione fuse disputat de Abrahæ iustitiâ, & concludit eum non per circumcisionem; sed per fidem iustificatum, prout & nos speramus.

In cap. 5. Quòd Deo agendæ sunt gratiæ, quòd sicut per Adæ delictum morimur, ità per Christi obedientiā iustificamur, Lex verò superueniens non solùm non aboleuit peccatum; sed occasione auxit: quare superabundare & gratiam oportuit.

In cap. 6 Quia dixerat: vbi abundauit delictum, superabundat & gratia, arguit: igitur manebimus in peccato, vt gratis, &c. Respondet: absit; sed si gratia in peccato abundauit, multò magis in operibus bonis, quibus nos qui peccato per baptismum mortui sumus, abundare in nouitate vitæ tenemur.

In cap. 7. Ne ea dictis offendatur Iudæus, duo adstruit: primum, quòd veniente Christo legem antiquante, Iudæus est liber ab ea: perinde ac vxor à ditione sui viri præmortui. Secundum, quòd lex peccatum auxit non ex se, cum sancta sit & iusta, sed ex peccato in carne regnante.

In cap. 8. Verùm quia lex infirma ab illo expiare peccato nequiuerat, ideo in cap. 8. asserit Deum Filium suum in terras misisse, vt damnaret peccatum in carne: & ne quis putaret hoc sufficere, subiungit: Si tamen compatiamur: & ne naturæ imbecillitate quis se excusaret, subiecit: Spiritus adiuuat infirmitatem nostram &c. Postremò concludit quòd tot & tantis nos affecti donis ità Deo inhærere debemus, vt nihil ab eo nos diuellere queat.

In cap. 9. Ne Iudæus fidei prædicationem propter promissionem patrum sibi soli vendicans Gentilem excluderet, ponit distinctionem de Israëlita in carne, & in spiritu: testimonio filiorum Isaac & Moysi, & aliorum Prophetarum Scripturis, insinuans Gentilem credentem esse Israëlitam in spiritu: vnde hanc prædicationem ei etiam conuenire.

In c. 10. Continuando sermonem, concludit Deum omnium esse Dominum, nec distinguere inter Iudæos & Græcos; sed diuitem esse in omnibus inuocantibus eum.

In cap. 11 Cùm Gentilis ad fidem Euangelij sit admissus, proponens dubium an Iudæus intelligatur exclusus, respondet: Absit, adferens testimonium de seipso, & oraculum Eliæ & Dauid: præmonet tamē Gentes, vt agnita Dei seueritate, caueant ne & ipsæ excidant: quia si Deus naturalibus non pepercit ramis, multò minùs parcet insertis

In c. 12. Obsecrat vt Fideles viuam se Deo exhibentes hostiam, reformentur in nouitate sensus: & quòd quisq; iuxtà suam gratiam cauens malum, adhæreat bono, nulli malum nulli vltionem reddendo, cum omnibus pacem habeat.

In cap. 13. Et vt ordinate singuli viuant, præcipit in capite 13. Quod superiori potestati obediant, & cuique siue honorem, siue timorem, siue tributum, ius suum tribuant, etiam propter conscientiam, vt suæ se conforment professioni, quam diei & luci comparat.

In cap. 14. Litem de cibis veteri lege interdictis dirimens, asserit nullum cibum, vt Dei creaturam, mundum: quod nemo in iis fratrem iudicet, aut scandalum inferat, sed ita se gerat vt sistendus ante Christi tribunal ad reddendam sui rationem.

In cap. 15. Cœptum contionando sermonem concludit vnumquemque debere fratris ferre infirmitatem, & excusat se, si audaciùs scribere visus fuerit, quandoquidem id Dei imperio factum sit: Non enim audeo, inquit, &c. Et cùm multas prædicatione impleuerit prouincias, scribit se Hierusalem nunc redire, vt ministret Sanctis: mox in profectione Hispaniarum spondet se Romanos visurum.

In c. 16. Commendat Phœben, salutat proprio nomine quosdam, monet vt caueant à pseudoapostolis, precatur Romanis Euangelij firmitatem & Dei gratiam.

Summarium in Priorem Beati Pauli Epistolam ad Corinthios.

In cap. 1. Beatus Paulus cum Sosthene Fratre gratiam Corinthiis optat & pacem: Deo gratias agit pro abundanti dono eis collocato: orat vt schismate sublato, nec à Baptizatore, nec à doctore quis nomen sortiatur, sed à Christo, qui factus est nobis redemptio & sanctificatio.

In cap. 2. Amplificans propositum, seipsum humiliat, fidem exaggerat, vt nemo glorietur in magistro, sed in Christo, cuius sapientia prædicatur.

In cap. 3. Propositum continuans, asserit se præstantiora fidei mysteria hactenùs eis non aperuisse, quia erant imbecilles, prout sunt & ad præsens, dum dicunt: Ego sum Pauli &c. cùm prædicatores ministri sint Christi, nec præter eum poni possit aliud fundamentum: si quidem sapientia præter eum stultitia est.

In cap. 4. Quid quisque conari debet vt fidelis æstimetur dispensator, nec sibi quod alterius est, vendicet: veros humiliat Apostolos, vt falsos confundat. Quatuor hæc capita huc tendunt, vt quilibet recisis contentionibus à Christo tantùm nomen accipiat.

In cap. 5. Grauiter Corinthios arguit, quod incestuosum hominem impune inter se degere patiantur: vnde zelo pro Ecclesia zelatus tradit eum etiam absens Satanæ in interitum carnis: malorum hominum commercia prohibet, quia modicum fermentum, &c.

In cap. 6. In eosdem vehementer inuehitur, quòd frater cum fratre iudicio contendat apud Infideles, & non potius fidelem constituendo iudicem causas agant inter fideles: inde in eis turpia quædam vitia notat.

In cap. 7. Corinthiorum quæstionibus respondens, ponit mutua coniugatorum debita: adstruit matrimonium indissolubile: quod fidelis coniugio infideli copulatus non discedat: sed si in Creatoris contumeliam relinquitur, remanet liber: quod virginitas sit de consilio, præferenda tamen matrimonio: Beatior autem, inquit, eris, &c.

In cap. 8. Succenset Corinthiis, qui propria confisi scientia quæ inflat, decernere audent quòd idolis immolata edantur: quod vt licitè fiat hæc duo aduertere instruit: Primum, quod nobis vnus est Deus, Pater nempe & Christus: Idolum autem nihil. Secundùm, quòd libertatis abusu non detur offendiculum fratri propter quem Christus mortuus est.

In cap. 9. Quod prædicator Euangelij licitè sumptus exigit: idque lege naturali, scripta, ratione, & Domini dispositione confirmat: quod ne vim prædicationis humiliet, hanc ipse tenuit potestatem, vt omnes autem Deo acquirat, fit omnibus omnia: quod exemplo in stadio currentium, & in agone contendentium corpus suum castigare nititur.

In c. 10. Optans in Corinthiis perseuerantiam, proponit Iudæorum exemplum, qui licet mare transierint, & manna ederint: quia nihilominus Idolorum culturæ, fornicationi, & murmurationi se subdiderint, prostrati sunt in deserto: & quòd hæc ad nostram correptionem sunt scripta: qua occasione repetit Idolorũ fugam, & instruit de esu immolatitij.

In c. 11. Ponit ordinem in Ecclesiâ: vt vir sit capite operto, mulier autem velato: idque ratione confirmat: inde abusum conueniendi ad cœnam Domini refellens, veram tradit communicandi formam.

In cap. 12. Quod donorum & gratiarum diuisiones in Ecclesia sunt: monet verò quod sicut membra singula in corpore ad eius tendunt vtilitatem, ità & illa Ecclesiæ curent prospicere: & quòd is ordo est à Deo constitutus.

In cap. 13. Naturam & encomium describit charitatis, eámque cæteris virtutibus præfert.

In c. 14. Prophetiam linguis præstare docet, & quomodò hæc dona exerceantur in Ecclesiâ, vbi & mulieres in silentio esse, & singula ordinatè fieri præcipit.

In cap. 15. Mortuorum resurrectionem negantes improbaturus, affirmat primò Christum à mortuis resurrexisse, multis visum, postremo sibi etiam apparuisse. Inde ordinem & formam tradit resurgentium, confirmans propositum multis argumentis.

In c. 16. Quomodo facturi essent collectam pauperibus Hierusalem mittendam quando eos visurus esset: commendat quosdam eius in Euangelio coadiutores: dicit anathemata non diligentibus Christum: precatur Corinthiis charitatem.

Summarium in posteriorem Beati Pauli Apostoli ad Corinthios Epistolam.

In cap. 1. Beatus Paulus & Timotheus Ecclesiæ Corinthi & Achaiæ gratiam optant & pacem: & gratias agunt Deo qui eos in omni pressura quam non immodicè grauat, confortauerit: excusat se Apostolus quòd Corinthum non ierit, prout optabat.

In cap. 2. Incestuosum, quem iam Satanæ tradiderat absoluit: & ne grauiori absorberetur tristitia, scribit vt ad communionem recipiatur: quódque in Macedoniam ipse profectus sit, non vt quidam verbum Dei adulterantes.

In cap. 3. Quia quibusdam visus est ex dictis se commendare, illud refellit, inquiens: Numquid indigemus commendatitiis? sed quia sicut ex opere commendatur artifex: ita & Apostolus ex Corinthiorum fide qui opus eius erant: vnde inquit, vos estis mea epistola scripta digito Dei, &c. quam nactus occasionem ponit noui Testamenti præstantiam.

In cap. 4. Repetit quod non adulterat Dei verbum, vt proposuerat in cap. 2. neque seipsum commendat, vt in 3. nisi in veritate & ad hominum conscientiam. Et si infideles hoc non vident, est ex cæcitate cordis eorum. Et quod licet persecutiones patiatur, non tamen deseritur: & si corpus corrumpitur: spiritus tamen renouatur, & æternæ gloriæ pondus operatur.

In cap. 5. Propositum continuans, corruptionis corporis necessitatem sub typo domus & vestris demonstrat: Noua enim domus nisi dissolutâ veteri, non ædificatur, & noua vestis nisi veteri expoliatâ, non induitur: & quòd hic ingemiscimus cupientes superuestiri: & quòd ideircò Christus hostia pro nobis Deo factus est, vt nos efficeremur in ipso noua creatura.

In cap. 6. Corinthios hortatur ne datam à Deo gratiam in vacuum retineant, dans formam fructosè eam exercendi: inde vt caueant infideles, fortioribus persuasionibus monet.

In cap. 7. Excitaturus Corinthios Apostolus ad collectam mittendam pauperibus Hierusalem, excitat illos in sui amorem, tum quia neminem læsit, tum quia propter eos plurimis implicatus est pressuris intùs & foris: & si incestuosum tradidit Satanæ, nimia erga eos sollicitudine se egisse id asserit, & gaudet quòd idipsum ipsi boni consuluissent, quia contristati fuerant ad pœnitentiam. Laudat quod benignè receperint Titum; & gaudet quòd Titus tales eos inuenerit, quales ipse iudicauerit.

In cap. 8. Æmulatione Macedoniæ prouocat Corinthios ad collectam, asserens quòd sicut abundant multis donis & virtutibus, ita abundant iuxta eorum conditionem & liberalitate: & quòd hac causâ miserit ad eos Titum, & alium cuius laus est in Euangelio.

In cap. 9. Adhuc instat æmulatione Achaïæ & Macedoniæ, vt ad eos proficiscens inueniat collectam paratam: ne cum eis cogatur confundi. Vrget ad largitatem exemplo Christi, qui cùm esset diues, factus est egenus, & ratione præmij: Qui parcè seminat, parcè & metet.

In c. 10. Rogat vt alacres id faciant, & quòd licet eis imperandi habeat facultatem, quia arma militiæ nostræ sunt potentia Deo: tamen eos non vult per epistolam terrere, habens nihilominus spem crescentis eorum fidei.

In c. 11. Quia vt firmet Corinthios in fide Euangelij, cogitur suas Apostolus detegere prærogatiuas, & ne id in propriam fieri gloriam insimularetur, præmittit eorum zelo id fieri, inquiens: Ne sensus vestri corrumpantur, &c. & quia noluit à Corinthiis stipendium recipere, id factum asserit non quia eos non diligeret: sed ne pseudoapostolis qui cùm sint operarij, subdoli, transfigurarent se in angelos lucis, similis videretur: & quod vt talis gloriatio licet sit vera, adscribatur insipientiæ: seipsum verò commendat à nobilitate, à religione, ab officio, à patientiâ, ab eâ quâ illos prosequebatur beneuolentiâ.

In cap. 12 Cœptum continuans sermonem, à reuelationibus se commendat, quòd fuerit ad tertium vsque cælum raptus, & arcana audiuerit verba: & quod in se licet carnis stimulum experiatur, Apostolatus tamen signa in prodigiis & virtutibus monstrauit: hortatur ergò vt in eorum visitatione stabiles eos quales optat, inueniat.

In cap. 13 Dictâ fultus auctoritate insurgit in eos: & quòd cùm hæc sit tertia monitio, si eos vt decet in suo aduentu non inuenerit, non parcet: & quòd ipsi probent si stant in fide: & quòd cùm acceperit potestatem non in destructionem, sed in ædificationem, non potest aliquid contra veritatem dissimulare. Confortat tamen eos ad vnionem, pacem & dilectionem, & precatur gratiam & Spiritus sancti Communionem.

Summarium in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Galatas.

In cap. 1. Salutatis Galatis, optatáque eis gratia, & pace, suam subiungit auctoritatem, nempe quod non ab hominibus, neque per hominem; sed Christi iussione onus prædicandi Euangelium susceperit: Galatas quòd tam facilè ad pseudoapostolos defecerint, arguit; conuersionem & suum officium ab origine recenset.

In cap. 2. Quod contulit cum Apostolis Euangelium: quod in circumcisione Timothei tempori cessit & necessitati, non tamen legi: tum quia non circumcidit Titum, tum quia in faciem restitit Cephæ, quod iustitia non est ex lege.

In cap. 3. Excandescit quòd Galatæ ab Euangelio desciuerint: Abrahæ testimonio, Scripturæ locis, & lege humana, iustitiam & hæreditatem ex veteri lege haud fore commonstrat, quandoquidem illa ad coercendas transgressiones, & vt pædagogus ad Christum data tantum fuerat.

In cap. 4 Ostendit ceremonialia iam cessasse: & exemplo heredis, qui iam adultus non est sub obseruatione tutoris, sub quo puer vitam agebat, ostendit errare Galatas quòd obseruent dies & annos Iudæorum & Gentilium ritu ac si sub tutore essent: & exemplo Scripturæ in duobus Abrahæ filiis duos populos designantibus, concludit à lege in seruitutem generante eos liberos esse.

In cap. 5. Monet ne in legem recidant, & quia Christus nihil tunc proderit eis, & quia totius legis seruandæ fierent obnoxij: inuehitur in seductores, monet ne spiritus quam susceperunt libertatem in carnis obsequium subiiciant: ponens carnem & spiritum mutuò contrariari, enumerat vtriusque & opera & fructus.

In cap. 6. Monet vt mansuetudine firmiores in fide lapsos sustineant, bonum erga omnes operantes: quoniam id metet homo quod seminauerit. In pseudoapostolorum odium repetit, quod illi Galatas volunt circumcidi, vt eos tamquam stultos illudant: ipse verò quòd non nisi in Christi cruce gloriatur: & tandem precatur eis gratiam.

Summarium in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Ephesios.

In cap. 1. Apostolus gratiam & pacem optans Ephesiis, agit gratias Deo pro filiorum adoptione per Christum, in quo cuncta restaurantur: vt in fide & dilectione perseuerent, commonet: quo bona promissa, & Christi maiestatem agnoscant precatur eis spiritum sapientiæ.

In cap. 2. Mortis & damnationis statum in quo iam fuerunt, & gratiæ in quo per Dei misericordiam degunt, ob oculos ponit: & vt considerent quod sicut dum erant Gentiles, à promissione Israël & à Deo distabant, ità nunc soluto per Christum, qui est pax nostra, interstitij pariete, effecti sunt non tantum promissionis participes, sed ciues sanctorum & domestici Dei.

In cap. 3. Dispensationem prædicandi Euangelium Gentibus creditam sibi pronuntiat, quod Gentes promissionis in Christo heredes sunt effectæ, & vt idipsum annuntiet, est sibi specialiter commissum: monet ne in eius pressuris pro sanctis offendantur.

In cap. 4 Rogat vt in eorum vocatione & spiritus vnitate perseuerent: quòd donorum pluralitas vnitatem fidei non scindit, quoniam illa ex diuersitate officiorum non naturæ procedit: quòd Deus posuit Apostolos, Prophetas, & magistros in Ecclesia ad eius perfectionem: vt sub capite Christo stabiles non recedant à doctrinâ Catholicâ, sed renouati spiritu mentis deserant vitia quibus Spiritus sanctus contristatur.

In cap. 5. Vt perseuerent in charitate exemplo Christi, qui hostiam pro nobis se tradidit: vt recordentur quod cùm sint lux in Domino, fugiant opera tenebrarum, vt cautè conuersentur, vt vitent ebrietatem, & vt coniuges se mutuò diligant, sicut Christus & Ecclesia.

In cap. 6. Vt filij parentibus obsequantur: vt parentes in Domini disciplinâ filios enutriant: seruorum & dominorum mutuam in Christo œconomiam docet: & quia cùm inimicis etiam spiritalibus imminet lucta, fortioribus vt muniantur armis præmonet: quòd Tychicum ad eos mittit vt de eius statu certiores eos faciat, pacem illis precatur, dicit gratiam diligentibus Christum.

Summarium in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Philippenses.

In cap. 1. Beatus Paulus & Timotheus Episcopis, Diaconibus, &c. Philippis consistentibus gratiam & pacem precantur: pro Philippensium fide, fretus Apostolus quòd qui in eis cœpit, bonum opus perficiet, Deo gratias agit, & orat vt in cognitione & fructu iustitiæ abundent: quod eius vincula Euangelij propagationem iuuerunt: quòd licet dissolui & cum

Christo esse præstet, io carne tamen remanere pro illorum salute cupit: monet vt digoè conuersentur: quod credere & pati pro Christo est par donum.

In cap. 2. Obtestatur vt humilitatem sectantes, vnitatem seruent proposito Christi exemplo qui licet natura Deus esset, serui tamen forma suscepta, se vsque ad mortem crucis exinaniuit: vnde super omnia exaltatus, cuncta ei curuantur: hortatur vt cum timore propriam operentur salutem; & sint immaculati in medio nationis prauæ. Timotheum & Epaphroditum ad eos se missurum polliceretur.

In cap. 3. Vt malos caueant operarios confidentes in carne: probat quod ipse magis gloriari posset in carne; sed propter Christum id æstimauit damnum, quod contendit suæ vocationis palmam comprehendere: quod Christianorum conuersatio est cælestis: quod expectandus est Christus nostri reformator corporis.

In cap. 4. Et idem in Domino sapiant: vt adiuuent operatores Euangelij: commendat eorum modestiam: vt perseuerent in iis quæ didicerunt, laudat eorum in Sanctos largitatem: salutat, & precatur eis gratiam.

Summarium in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Coloss nses.

In cap. 1. Beatus Paulus & Timotheus gratiam & pacem Colosseosibus precantur: orant vt sapientia repleti fructificent in omni opere bono: gratias Deo agunt quod de tenebrarum erepti potestate, translati sint in regnum Filij, qui est imago Dei, primogenitus creaturæ: in quo vniuersa sunt condita: qui est caput Ecclesiæ, & per quem reconciliamur Deo, quod ad prædicandum mysterium vocationis Gentium, aliis sæculis absconditum ipse Paulus fuerat specialiter vocatus.

In cap. 2. Quod pro Colossensium, Laodicensiúmque salute sollicitatur: vt in fide radicati ambulent, prout erant edocti hortatur: vt noo decipiantur per philosophiam, oec per Iudaïcas superstitiones, præmooet.

In cap. 3. Vt terrenis calcatis desideriis & peccatis, cælestia quærant: vt coodonantes inuicem iniurias, maneant in charitate, quod est vinculum perfectionis: inter viros & vxores, patres & filios, dominos & seruos Christianam docet œconomiam.

In cap. 4. Vt orent pro Euangelij propagatione: vt inter impios prudenter ambulent: quod Tychicus de Apostoli statu eos faciet certiores: salutat eos præcipiens quòd hæc epistola legatur etiam Laodiceæ: vt in officio Archippum teneant, vt orent pro sua è carcere liberatione: precatur eis gratiam Christi.

Summarium in priorem Beati Pauli Epistolam ad Thessalonicenses.

In cap. 1. Beatus Paulus, Siluanus, & Timotheus gratiam & pacem Thessalonicensibus optant: pro fide, laboribus, & charitate eorum orant: quorum ad credendum propensionem commendant.

In c. 2. Quod ad eos exhortatio oon in fallacia, non in adulatione, nec in auaritia; sed ex charitate processit: quod ne quempiam eorum grauarent, propriis laboribus necessaria sibi compararunt: commendant eorum & in credendo & in tolerando constantiam.

In cap. 3. Deo gratias agit Apostolus quod Timotheus qui ad eos confirmandos missus fuerat, reuersus bona de eorum fide & charitate retulit: orat vt sit ipsi opportunum eos adire: & vt in mutua charitate & vitæ sanctitate crescant.

In cap. 4. Monet vt in via Domini perseuerent: vt abstineant à fornicatiooe & dolo: vt se mutuò diligant: vt otio foras eliminato, laborent propriis manibus, tandem resurgentium ordinem describit.

In cap. 5. Quod dies Domini veniet inopinatus, idcircò vigilandum: vt prædicatores summo afficiant honore: quædam instruit Christianam promouentia perfectionem: salutat fratres, & precatur eis gratiam.

Summarium in posteriorem Beati Pauli Epistolam ad Thessalonicenses.

In cap. 1. Beatus Apostolus, Siluanus & Timotheus gratiam & pacem Thessalonicensibus precantur: de crescente eorum fide & multiplicata charitate Deo gratias agunt: quòd Sancti pressuras sustinentes requiem habebunt in die iudicij: impij verò eos affligentes pœnas luent in flamma.

In cap. 2. Quod iudicij diem præcedet Antichristus, cuius signa, fallacias, portenta, & abolitiooem describit: precatur in opere bono & fide stabilitatem.

In cap. 3. Vt pro Euangelij dilatatione & Apostoli liberatione orent: vt homines traditiones eius non tenentes caueant: repetit quod ne cuiquam grauis foret, nocte & die propriis laborabat manibus: vt verbis eius inobedieotes deuitent: gratiam eis precatur.

Summarium in priorem Beati Pauli Epistolam ad Timotheum.

In cap. 1. Beatus Paulus gratiam, misericordiam, & pacem precatur Timotheo: vt errores quosdam circà legem emergentes, & vanas quasdam de Iudæorum genealogiis curiositates, Ephesiorum vnitatem scindentes, tollere omnino curet: quòd lex bona est, & ad coërcendos peccatores posita: Deo de sua vocatione gratias agit: hortatur Timotheum quò munus sibi creditum fideliter perficiat.

In cap. 2. Monet vt pro iis qui potestate nobis præsunt, orationes in Ecclesia fiant, in quâ quemadmodum orare, & se gerere debeant, viros mulieresque informat.

In cap. 3. Episcoporum, diaconorum, & mulierum vitam, & mores graphicè delineat: scribit vt Ecclesiam, quæ est domus Dei, & in qua magnum illud pietatis sacramentum reuelatur, rite ordinet.

In cap. 4. Quòd futuri sunt hæretici, qui dæmoniorum doctrinis attendentes Ecclesiæ puritatem labefactare nitentur: quomodo vsque ad ipsius Apostoli aduentum conuersari debeat: vt gratiæ per manuum impositionem sibi collatæ rationem habeat.

In cap. 5. Quomodo cum senioribus & iunioribus se gerere debeat; viduarum institutum & formam describit: qua ratione tractandi sint presbyteri: quòd in Ordinum collatione nemini indiscretè manus imponat.

In cap. 6. Vt dominos serui honorent, vt eius monitioni non acquiescentes deuitent vt quilibet suo contentus, auaritiam contemnat: vt omnis virtute fidei negotium tueatur: vt diuites nec superbè sapere, nec in incerto diuitiarum sperare moneat: vt fugiat vocum nouitates. Demum gratiam ei precatur.

Summarium in posteriorem Beati Pauli Apostoli Epistolam ad Timotheum.

In cap. 1. Beatus Paulus gratiam, misericordiam, & pacem optat Timotheo: Deo de fidei sinceritate, quæ est in Timotheo etiam à progenitoribus gratias agit: instatvt gratiam sibi per impositionem manuum collatam præferat, exerceátque, vt non erubescat, sed collaboret in Euangelio Christi: vt perseueret in accepta ab Apostolo doctrina: commendat Onesimum.

In cap. 2. Promouet adhuc Timotheum ad laborem pro Euangelio, quia non coronabitur quis, nisi legitimè certauerit: proponit suos labores, & quòd vt latro carceri pro Christo est mancipatus: vt contentiones, vocúmque nouitates euitet: quòd in Ecclesia veluti in Magnâ domo sunt vasa pretiosa & vilia: ostendit quæ agenda, quæve cauenda.

In cap. 3. Malos qui Ecclesiam sint inuasuri, & eorum impietates adhuc futuras prædicit: quòd Apostoli exemplo, tribulationes æquo animo ferat: & vt permaneat in accepta doctrina, quia ad omne bonum opus vtile est.

In cap. 4 Obtestatur per Christum, vt loci, personarum, & temporis ratione habitâ, hortando & arguendo proficiat in Ecclesia: quod futuri sint mali qui veritate neglectâ, ad vana se conuertent: migrationem eius ab hac vitâ præuidet. Quod à multis est relictus, vt sollicitet ad se venire, sperans Deum illi propitium fore: salutat Fideles & gratiam eis precatur.

Summarium in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Titum.

In cap. 1 Beatus Paulus, præmissâ vocationis eius descriptione, gratiam & pacem Tito precatur: quòd eum Cretæ reliquit, vt defectus corrigeret, & presbyteros per Ecclesias institueret: vitam moré sque Episcopi depingit: Cretensium mores aperit, vt eos dure arguat.

In cap. 2. Quales esse debeant senes, iuuenes & seruos edocet: vt studeant singuli bonis operibus præesse: quòd ad hoc gratia Domini nostri Iesu Christi reuelata est, vt populus bonorum operum sectator institueretur.

In cap. 3. Vt moneat omnes potestatibus superioribus subditos esse, & dicto obedire: quod sicut priùs inconsulti carnis desideria sequebantur; ita nunc, vbi gratia Christi illuxit, renouari curent, vt per opera bona Dei efficiantur heredes: vt hæreticum post primam correptionem deuitet: quod quamprimùm fuerit per nuntios monitus Apostolum adiret: salutat Fideles, & gratiam eis precatur.

Summarium in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Philemonem.

In cap. 1. Beatus Paulus in carcere constitutus, & Timotheus Philemoni, Appiæ, & Archippo gratiam optant & pacem: de fide & charitate Philemonis Apostolus Deo gratias agit: gaudet verò quod in eleemosynis sanctorum fuerit largus: Onesimum seruum fugitiuum ad eum reuertentem monet quod recipiat non vt seruum, sed vt fratrem: quod è carcere liberari sperat, eúmque adire, vt paret hospitium: salutat eum, & gratiam illi precatur.

Summarium in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Hebræos.

In cap. 1. Annuntiaturus Hebræis beatus Paulus Euangelium, præmittit ab eodem illud esse auctore Deo, nunc per Filium loquente, qui olim per Prophetas ad patres fuerat locutus. Verum quia lex per Angelos fuerat tradita. Hunc filium, cuius naturam, officium, maiestatémque describit, rationibus & scripturis Angelis esse eminentiorem ostendit.

In cap. 2. Ex dictis arguit: Si legi per Angelos traditæ firmiter est obediendum quantò magis ei legi quæ per Filium? & si in illius transgressores est grauiter animaduersum, quantò magis istius præuaricatores sunt coërcendi? cùm hæc potioris sit potestatis, prout & rationibus & scripturis adstruit.

In cap. 3. Quoniam lex per Moysen lata fuit, ostendit hunc Moyse potiorem: Moyses quippe famulus, hic verò filius. Vnde arguit: Si non credentes Moysi, non introierunt in requiem: sed in deserto prostrati sunt; multò minus introibunt filio increduli.

In cap. 4. Tacitæ respondens obiectioni probat quòd adhuc alia remaneret requies, ad quam vt contendamus persuadet, præsertim cùm nobis adsit Pontifex qui nostris didicit infirmitatibus compati.

In cap. 5. Christum pontificem esse qui sciat, possit, & velit nobis condolere, à Deo vocatum secundùm ordinem Melchisedech ostendit: de quo altiorem hactenus sermonem ob eorum incapacitatem non aggressum fuisse dicit.

In cap. 6. Supponenda nihilominùs quædam fidei rudimenta arbitratur, confidens de eis potiora ad salutem maiorum exemplo qui fide & patientia promissiones hereditarunt, ad meliorem hortatur requiem: quæ ob interpositum Dei etiam iuramentum excidere nullatenùs possit.

In cap. 7. Altiorem de Christo insinuatum sermonem aggreditur. ostendens eum in Melchisedech typo, Leuitici generis sacerdotibus præstantiorem esse: non solùm quia decimas ab Abraham, in cuius lumbis erat Leui, accepit: sed quia benedixit ei, quia iureiurando promissus, quia vnus, quia æternus, quia innocens, quia per propriam hostiam semel tantùm seipsum obtulit.

In cap. 8. Christi sacerdotis excellentiam prosecutus. addit quod ad Dei dextram sedet, minister non terreni; sed cœlestis tabernaculi, offerens non plures, sed vnam tantùm seipsum, hostiam: demùm Moysi ac Hieremiæ sententiis veteris tabernaculi, & testamenti imperfectionem declarat.

In cap. 9. Ex figura tabernaculi & sacrificiorum ritu prosequitur Christi explicare eminentiam, qui non vt summus Leuiticus sacerdos introiuit in tabernaculum manufactum, sed in cælum: nec per alienam; sed per propriam hostiam seipsum offerendo: non singulis annis; sed semel tantùm apparuit vultui Dei pro nobis ad multorum exhaurienda peccata

In c. 10. Veteris sacrificij ad tollenda peccata & ad homines perficiendos imbecillitatem, Christi verò qui vnicâ oblatione purgabit & sanctificauit, omnes virtutem & excellentiam, rationibus & scripturis demonstrat. Quamobrem cum fidei plenitudine, cordis munditiâ & charitatis operibus ad eum confugiendum hortatur.

Commmentariorum S. Ambrosij in hoc tertio Tomo contentorum Summarij Finis.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS,

COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM,

PROOEMIVM.

SCRIPTVRI in Euangelij Librum, quem sanctus Lucas pleniore quodam modo rerum Dominicarum distinctione digessit, stylum ipsius priùs exponendum putamus; est autem historicus: Nam licet Scriptura diuina mundanæ vacuet sapientiæ disciplinam, quòd maiore fucata verborum ambitu quàm rerum ratione subnixa sit: tamen si quis in Scripturis diuinis etiam illa quæ miranda illi putant, quærit, inueniet: Tria sunt enim quæ Philosophi mundi istius præcellentissima putauerunt, triplicem scilicet esse Sapientiam, quòd aut naturalis sit, aut moralis, aut rationalis. Hæc tria iam in veteri Testamento potuimus aduertere: Quid enim aliud significant tres illi putei, quorum vnus est Visionis, alius Abundantiæ seu Latitudinis, tertius Iuramenti: nisi triplicem istam in Patriarchis fuisse virtutem? Rationalis est puteus Visionis, eo quòd ratio visum mentis acuat, & animi purget obtutum. Moralis puteus Abundantiæ, eò quòd cedentibus Allophylis, quorum specie vitia corporis figurantur, viuæ Isaac liquorem mentis inuenit: Purè enim profluunt boni mores, & bonitas ipsa popularis abundat alijs, sibi restrictior. Tertius puteus Iuramenti, hoc est, Sapientiæ naturalis, quæ ea quæ suprà naturam, vel naturæ sunt, comprehendat: Quod enim affirmatur, & quasi Deo teste iuratur, etiam diuina complectitur, cùm Dominus naturæ fidei testis adhibetur. Quid etiam tres Libri Salomonis, vnus de Prouerbijs, alius Ecclesiastes, tertius de Canticis canticorum, nisi trinæ huius ostendunt nobis Sapientiæ sanctum Salomonem fuisse solertem? Qui de Rationalibus, & Ethicis in Prouerbijs scripsit, de Naturalibus in Ecclesiaste: quia Vanitas vanitatum, & omnia vanitas, quæ in hoc mundo sunt constituta (Vanitati enim creatura subiecta est) *de Moralibus autem, & Rationalibus in Canticis canticorum, eò quòd cùm animæ nostræ amor verbi cælestis infunditur, & rationi mens sancta quadam societate connectitur, admiranda mysteria reuelantur. Euangelistis quoque quam putas defuisse Sapientiam? quorum alij cùm varijs generibus sint referti; singuli tamen diuerso genere præstant: Est enim verè Sapientia Naturalis in libro Euangelij qui scribitur secundùm Ioannem: Nemo enim (audeo dicere) tanta sublimitate sapientiæ maiestatem Dei vidit, & nobis proprio sermone reserauit. Transcendit nubes, transcendit Virtutes cælorum, transcendit Angelos, & Verbum in principio reperit, & Verbum apud Deum vidit. Quis autem moraliùs secundùm hominem singula persecutus, quàm sanctus Matthæus, qui edidit nobis præcepta viuendi? Quid rationabilius illo admirabili copulatu, quem sanctus Marcus in principio statim locandum putauit:* Ecce mitto Angelum meum: *&,* Vox clamantis in deserto: *vt & admirationem moueret, & doceret hominem humilitate atque abstinentiâ & fide placere debere, sicut ille sanctus Ioannes Baptista his ad immortalitatem gradibus ascendit, vestimento, cibo, nuntio? At verò sanctus Lucas velut quendam historicum ordinem tenuit, & plura nobis gestorum Domini miracula reuelauit: ità tamen, vt omnes sapientiæ virtutes Euangelij istius complecteretur historia: Quid enim præcellentius ad Sapientiam naturalem, quàm quòd Spiritum sanctum Creatorem etiam Dominicæ Incarnationis extitisse reserauit? Vnde & Dauid docens sapientiam naturalem: Emitte, inquit,* spiritum tuum & creabuntur. *Docet ergò naturalia, si creat spiritus. Docet & moralia in eodem Libro, cùm me in illis Beatitudinibus docet quemadmodùm amare inimicum debeam: quemadmodùm non referire, & non repercutere verberantem, quemadmodùm benefacere, mutuum dare cum desperatione recuperationis, aut remunerationis & mercedis: Merces enim faciliùs sequitur non expectantem. Docet etiam rationalia, cum lego:* Quoniam qui fidelis est in minimo, etiam in magnis fidelis est. *Quid adhuc de naturalibus dicam, quòd docuit virtutes cælorum moueri, Dominum solum esse vnigenitum Dei Filium, in cuius Passione tenebræ per diem factæ sunt,*

[Margin: 1. Cor. 2. — Gen. 26. — Gen. 26. — Gen. 21. — Eccles. 1. — Rom. 8. — Ioan. 1. — Matth. 5. — Marc. 1. — Luc. 1. — Psalm. 103. — Luc. 6. — Luc. 16. — Luc. 21. — Luc. 23. — Phili. 2.]

terra obscurata est, sol refugit? Ergò omnem quem mundana sibi prudentia falsò vendicat principatum, Sapientia vere possidet spiritalis, præsertim cùm audacius vt aliquid vsurpemus, ipsa fides nostra, ipsum mysterium Trinitatis sine hac triplici sapientia esse non possit, nisi credamus &
al. naturaliter. illum † naturalem Patrem, qui nobis genuit Redemptorem: & illum moralem Filium, qui Patri vsque ad mortem secundùm hominem obediens, nos redemit. & illum rationalem Spiritum,
1 Cor. 12. qui rationem colendæ diuinitatis, & vitæ regendæ, humanis pectoribus infudit. Nec quisquam putet nos potestatis aut virtutis fecisse distantiam, cùm hac calumnia etiam Paulum possit incessere: Neque enim distantiam fecit ille, cùm dixit, Diuisiones gratiarum sunt, idem autem
Coloss. 3. 1. Cor. 12. spiritus: & diuisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus: & diuisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus: Operatur enim omnia, & in omnibus Filius, sicut habes alibi: Quia omnia, & in omnibus Christus. Operatur etiam & Spiritus sanctus, quia omnia operatur vnus atque idem Spiritus, diuidens singulis prout vult. Nulla ergò operationum distantia, nulla discretio est, vbi vel in Patre, vel in Filio, vel in Spiritu-sancto, nulli secunda plenitudo virtutis est: Hæc igitur cùm legimus,
Matt. 7. diligenter consideremus, vt in ipsis locis nobis possint meliùs elucere: Qui enim quærit, inuenit: & qui pulsat, aperietur ei. Aperit sibi diligentia ianuam veritatis, & ideò præceptis cælestibus
Genes. 3. pareamus: Neque enim otiosè dictum est homini, quod nulli aliorum animantium: In sudore
Genes. 1. vultus tui manducabis panem tuum: His enim animalibus quæ naturâ irrationabilia sunt, iussu Dei terra pabulum ministrare præcepta est. Soli autem homini, vt rationabile quod accepit, exerceat, vitæ cursus in labore præscribitur: Qui enim non est contentus animalium pabulo cæterorum, cui non satis est lignum fructiferum in commune omnibus ad escam datum; sed delicias sibi variarum exquirit epularum, delicias sibi transmarinis arcessit è terris, delitias verrit è fluctibus, recusare non debet, quum labore victum requiras, breuem si laborem pro vitâ subeat æternâ. Itaque si quis in hac sacratarum disputationum certamina veniens, exuat se vitæ huius expositâ ad errorem sollicitudine, & nudus malitia, athleta pietatis, oleo spiritali velut quadam animæ membra perfusus, suscipiat certamina veritatis, haud dubiè perpetua promerebitur sacra-
Sap. 3. tarum præmia coronarum: Bonorum enim laborum nobilis fructus est. Et quantò plura certamina, tantò præcellentior corona virtutum: Sed ad propositum reuertamur: Historico enim stylo diximus hunc Euangelij Librum esse digestum. Denique describendis magis rebus, quàm exprimendis præ-
Luc. 1. ceptis, studium vberius comparatione aliorum videmus impensum. Et ipse Euangelista historico more à narratione sumpsit exordium. Fuit, inquiens, in diebus Herodis regis Iudææ Sacerdos
Apoc. 4. & Ioa. 2. quidam nomine Zacharias, eámque historiam plenâ digestione persequitur. Vnde etiam ij qui quatuor animalium formas quæ in Apocalypsi reuelantur, quatuor Euangelij libros intelligendos arbitrati sunt, hunc librum volunt vituli specie figurari: Vitulus enim Sacerdotalis est victima. Et bene congruit vitulo hic Euangelij Liber, qui à Sacerdote inchoauit, & consummauit in vitulo, qui omnium peccata suscipiens, pro totius mundi vita est immolatus: Sacerdotalis enim est ille vitulus. Idem quippe & vitulus est & Sacerdos; Sacerdos, quia propitiator est noster: aduoca-
Hebr. 9. tum enim ipsum habemus apud Patrem; vitulus, quia suo sanguine nos diluit, & redemit. Et benè accidit, vt quoniam Euangelij Librum secundùm Matthæum diximus esse moralem, opinio huiuscemodi non prætermitteretur: Mores enim propriè dicuntur humani. Plerique tamen hinc putant ipsum Dominum nostrum in quatuor Euangelij Libris, quatuor formis animalium figurari, quòd idem homo, idem leo, idem vitulus, idem aquila. Homo, quia natus ex Mariâ est: leo, quia fortior: vitulus, quia hostia: aquila, quia resurrectio est. Atque ità in Libris singulis forma animalium figuratur, vt vniuscuiusque Libri series propositorum videatur animalium aut naturæ, aut virtuti, aut gratiæ, aut miraculo conuenire. Quæ licet omnia in omnibus sint; tamen plenitudo quædam in singulis virtutum est singularum. Ortum hominis alius descripsit vberiùs,
Matth. mores quoque hominis præceptis vberioribus erudiuit. Alius à potentia cœpit expressione diuina,
Marcus. quod ex Rege Rex, fortis ex forti, verus ex vero, viuida mortem virtute contempserit. Tertius
Lucas. Ioannes. sacrificium sacerdotale præmisit & ipsam vituli immolationem stylo quodam pleniore diffudit.
Coloss. 3. Quartus copiosiùs cæteris diuina miracula resurrectionis expressit. Vnus igitur omnia, & vnus in omnibus, sicut lectum est, non dissimilis in singulis; sed verus in cunctis: Sed iam ipsum sermonem adoriamur Euangelij.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS, COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

LIBER PRIMVS.

Proœmium Euangelij secundùm Lucam.

QVoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem rerum quæ in nobis completæ sunt.

PLERAQVE nostrorum, quemadmodùm veterum Iudæorum, patribus & generibus formantur & causis; atque exemplorum simili vsu, exitúque conueniunt; principióque rerum & fine concordant: Nam sicut multi in illo populo diuino infusi Spiritu prophetarunt; alij autem prophetare se pollicebantur, & professionem destituebant mendacio (erant enim Pseudoprophetæ potiùs quàm Prophetæ; sicut Ananias filius Azor.)

Hier. 28. Deut. 18.

Erat autem populi gratia discernere spiritus, vt cognosceret quos referre deberet in numerum Prophetarum, quósve quasi bonus nummularius improbare; in quibus materia magis corrupta sorderet, quàm veri splendor luminis resultaret: sic & nunc in nouo Testamento multi Euangelia scribere conati sunt quæ boni nummularij non probarũt. Vnum autem tantummodò in quatuor libros digestum ex omnibus arbitrati sunt eligendum. Et aliud quidem fertur Euangelium, quod duodecim Apostoli scripsisse dicuntur. Ausus est etiam Basilides Euangelium scribere, quod dicitur secũdùm Basilidem. Fertur etiam aliud Euangelium, quod scribitur secundùm Thomam.

Dist. 37. c. legimus aliqua.

Noui aliud scriptum secundùm Matthiam. Legimus aliqua, ne legantur: legimus, ne ignoremus: legimus non vt teneamus; sed vt repudiemus, & vt sciamus qualia sint in quibus magnificè isti cor exaltant suum. Sed Ecclesia, cùm quatuor Euangelij libros habeat, per vniuersum mundum Euangelijs redundat: hæreses, cùm multa habeant, vnum non habent: Multi enim conati; sed Dei gratiâ destituti sunt. Plerique etiam ex quatuor Euangelij Libris in vnum ea quæ venenatis putauerunt assertionibus conuenientia, reserserunt. Ita Ecclesia quæ vnũ Euangelium habet, vnum Deum docet. Illi autem qui alium Deum veteris Testamenti, alium noui asserunt, ex multis Euangelijs non vnum Deum; sed plures fecerunt. *Quoniam multi* (inquit) *conati sunt.* Conati vtique illi sunt, qui implere nequiuerunt. Ergò multos cœpisse, nec impleuisse, etiam sanctus Lucas testimonio locupletiore testatur, dicẽs plurimos esse conatos: Qui enim conatus est ordinare, suo labore conatus est, nec impleuit.

Rom. 11.

Sine conatu sunt enim donationes & gratia Dei, quæ vbi se infuderit, rigare consueuit, vt non egeat; sed redundet Scriptoris ingenium. Non conatus est Matthæus, non conatus est Marcus, non conatus est Ioannes, non conatus est Lucas; sed diuino Spiritu vbertatem dictorum rerúmque omnium ministrante, sine vllo molimine cœpta complêrunt. Et ideò dicit: *Quoniam multi conati sunt ordinare narrationem rerum quæ in nobis completæ sunt*: vel quæ in nobis redundant: Quod enim redundat, nulli deficit: & de cõpleto nemo dubitat, cùm fidem effectus adstruat, exitus prodat. Itaque Euangelium completum

A est, & redundat omnibus per vniuersum orbem Fidelibus, & mentes omnium rigat, animúmque confirmat. Ergo fundatus in petrà, & qui omnem fidei sumpserit plenitudinem, firmamentúmque constantiæ, rectè dicit: *Quæ in nobis completa sunt*, quoniam non signis & prodigijs, sed verbo atque ratione vera & falsa discriminant qui salutaria Domini gesta describunt; vel qui animum mirabilibus eius intendũt: Quid enim tam rationabile, quàm vt credas, cùm legis ea gesta quæ suprà hominem sunt, potioris esse naturæ? At verò cùm legis ea quæ sunt moralia, suscepti credas esse corporis passiones? Ita verbo atque ratione, non signis fides nostræ fundatur.

Matth. 7. Hebr. 10. 1. Cor. 14.

Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt & ministri fuerunt verbi.

B Non congruit ista locutio, vt magis ministerium verbi visum quàm auditum esse credamus. Sed quia non prolatiuum verbum; sed substantiale signatur, Verbum illud quod caro factum est, & habitauit in nobis: non vulgare Verbum; sed illud cæleste intelligamus cui Apostoli ministrarunt. Et tamen in Exodo lectum est: Quia populus videbat vocem Domini: & vtique vox non videtur; sed auditur: Vox enim quid est, nisi sonus qui non oculis cernitur; sed aure percipitur? Verùm altissimo ingenio voluit declarare Moyses quia vox videtur Dei; interioris enim mentis videtur obtutu. In Euangelio autem non vox; sed illud quod voce præstantius est, verbum videtur.

Ioan. 1. Exo. 20.

C Vnde & Ioannes sanctus Euangelista: *Quod erat*, inquit, *ab initio, quod audiuimus, & quod vidimus, & oculis nostris perspeximus, & manus nostra scrutatæ sunt de Verbo vitæ, & vita apparuit, & vidimus, & testamur, & annuntiamus vobis de vitâ, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis.* Vides ergò quod verbum Dei & visum est Apostolis, & auditum: Non solum enim secundùm corpus viderunt Dominum; sed etiam secundùm verbum: Viderunt enim Verbum, qui cum Moïse & Eliâ viderunt gloriam Verbi. Isti enim viderunt Iesum, qui in suâ viderunt gloriâ: alij non viderunt, qui corpus tantũmodò videre potuerunt: Non enim corporalibus, sed spiritualibus oculis Iesus videtur: Denique Iudæi non viderunt eum, quia non videbant in spiritu. Vidit eum Abraham, quia scriptum

1. Ioan. 1. Mat. 17. S. Aug. Tom. 2. Epistol. 111.

D est: *Abraham diem meum vidit, & gauisus est.* Vidit ergò eum Abraham, qui Dominum vtique in corpore non videbat; sed qui vidit in spiritu, vidit in corpore: qui autem vidit in corpore & non vidit in spiritu, nec in ipso vidit corpore quod videbat. Vidit eum Esaias: & quia vidit in spiritu, vidit & in corpore. Denique *non habebat*, inquit, *speciem neque decorem.* Non viderunt eum Iudæi: obcæcatum enim erat insipiens cor eorum. Ipse quoque non se posse à Iudæis videri testificatur dicens: *Duces cæci, liquantes culicem, camelum autem glutientes.* Non vidit eum Pilatus, non viderunt illi, qui clamabant: *Crucifige, crucifige eum*: Si enim vidissent, nunquam Dominum maiestatis crucifixissent. Qui ergò Deum vidit, vidit Ema-

Ioan. 8. Esai. 53. Rom. 11. S. Aug. Tom. 2. Epistol. 111. Matt. 23. Ioh. 19. 1. Cor. 2.

(Matt. 1.) nuel, hoc est vidit nobiscum Deum. Qui autem nobis- G cum Deum non vidit, non potuit videre quem virgo peperit. Denique qui non crediderunt Dei Filium, nec (Ioan. 14.) Filium virginis crediderunt. Quid est ergò Deum videre? Nolo me interroges, Euangelium interroga, ipsum Dominum interroga, immò docentem audi: *Philippe! qui videt me, videt & Patrem qui me misit. Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre, & Pater in me est?* Vtique non corpus videtur in corpore, nec Spiritus videtur in Spiritu: sed solus ille Pater videtur in Filio, aut Filius videtur in Patre: Non enim (Ioan. 5.) dissimiles in dissimilibus videntur; sed vbi vnitas operationis est atque virtutis, & Filius in Patre, & Pater videtur in Filio. *Quæ ego*, inquit, *opera facio, & ille facit.* In operibus Patris Iesus videtur, in operibus Filij & Pater H (Ioan. 2.) cernitur. Vidit Iesum qui Galilæum illud mysterium, id (Ioan. 9.) est, ex aquâ vinum factum vidit; quòd nemo posset, nisi (Genes. 2.) mundi Dominus elementa conuertere. Video Iesum, (Marc. 2.) quando lego quia cæco liniuit oculos luto, & reddidit (Ioan. 11.) visum: Ipsum enim recognosco, qui de luto finxit hominem, & ei viuendi spiritum & viuendi lumen infudit. Video Iesum, quando peccata condonat: Nemo enim potest peccata dimittere, nisi solus Deus. Video Iesum, (Rom. 1.) quando Lazarum suscitat, & non viderunt qui viderunt. Video Iesum, video etiam Patrem, quando oculos ad cælum erigo, ad maria conuerto, ad terram retorqueo: *Inuisibilia enim eius, per ea quæ perfecta sunt intellecta,* I *conspiciuntur.*

Et ministri fuerunt verbi.

Gemina virtus est in homine perfecto, intentio nempe, & actio. Vtramque igitur virtutem sanctus Euangelista Apostolis defert: Non solùm enim viderunt; sed etiam ministri, inquit, verbi fuerunt. Intentio visionis, actionis est ministerium: finis enim intensionis est actio; principium actionis intentio. Atque vt proprio Apostolorum vtamur exemplo, intentio est quòd Petrus & Andræas audita Domini voce dicentis: *Faciam vos fieri pi-* (Matth. 4.) *scatores hominum* sine vllà comperendinatione reliquerunt scalmum, Verbum secuti sunt: Sed non statim in intentione actio: nec ibi quidem adhuc actio; sed inten- K (Ioan. 13.) tio, vbi dicit Petrus: *Domine quare non possum te sequi modò? Animam meam pro te ponam.* Erat enim intentio passionis; sed nondum erat actio: licet in ieiuniis iam esset actio, esset in vigilijs, esset in contemptu corporalium voluptatum: Hæc enim est actio Christiani: Neque enim in omnibus rebus simul & intentio & actio est: sed cùm sit rei alterius actio, alterius adhuc intentio est: Nam & (al. peregisset.) ipse Petrus cùm multa Apostolicâ virtute perpeti †præelegisset: posteà tamen quando dixit ei Dominus: *Tu me* (Ioan. 21.) *sequere* tulit crucem suam, & secutus est Verbum, atque actionem subijt passionis: Sed fuerat in Petro, Andreâ, Ioanne, & cæteris Apostolis, & intentionis & actionis æqualitas. Est autem nonnúquam plus in intêtione quàm L in actione, aut plus in actione quàm in intentione: vt in Euangelio cernimus inter sanctam Mariam, & Martham fuisse distantiam: Alia enim verbum audiebat, alia festi- (Luc. 10.) nabat circà ministerium, quæ stetit, & ait: *Domine! non est tibi curæ, quòd dereliquit me soror mea solam ministrare? Dic ergo illi, vt me adiuuet. Et dixit illi Dominus: Martha, Martha! Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur illi.* Ergò in alterâ intentionis studium, in alterâ actionis ministerium redúdabat: vtrique tamen vtriusque virtutis studium suppetebat. Siquidem & Martha, nisi audisset Verbum, ministerium non subisset: cuius actio inten- (Ioan. 12.) tionis indicium est. Et Maria tantùm gratiæ de vtriusque retulit perfectione virtutis, vt vngeret pedes Iesu, M & tergeret capillis, & totam domum suæ fidei odore compleret. Est etiam nonnumquàm maxima intentio, cassa actio: vt si medicinæ animum aliquis intendat, & cùm omnia medendi præcepta cognouerit, non exequatur officia: atque ità fit vt quia cassa actio, cassa etiam intentio sit. Est etiam in nonnullis vberior aliquando actio, exilior intentio: vt si aliquis baptismi salutaris sacramenta percipiat, & cognoscédis variarum virtutum præceptis animum nolit intendere, fit plerúmque, vt per intentionis incuriam fructum actionis amittat. Ideò ergò vtriusque virtutis plenitudo quærenda est, quam consequi potuerunt Apostoli, de quibus dicit: *Qui ab initio viderunt, & ministri fuerunt verbi:* vt per id quod viderunt, diuinæ cognitionis intelligatur intentio: per id quod ministri fuerunt, eorum actio declaretur.

Visum est & mihi assecuto à principio omnia diligenter.

Potest etiam non ipsi soli visum esse, quod visum sibi esse declarat: Non enim voluntate tantum humanâ visum est; sed sicut placuit ei, qui in me inquit, loquitur Christus, qui, vt id quod bonú est, nobis quoque bonum (Galat. 1.) videri possit, operatur: Quem enim miseratur, & vocat. (2.Cor. 13.) Et ideò qui Christum sequitur, potest interrogatus cur (Rom. 9.) esse voluerit Christianus, respondere: Visum est mihi. (Prou. 8.) Quod cùm dicit, non negat Deo visum: à Deo enim præparatur voluntas hominum: Vt enim Deus honorificetur à Sancto, Dei gratia est. Denique plurimi voluerunt scribere Euangelium, sed quatuor tantummodò, qui diuinam meruerunt gratiam, sunt recepti: *Visum est*, inquit, *& mihi assecuto à principio omnia diligenter.* Et ideò non ea quæ falsa sunt; sed quæ vera, sibi vendicat. Denique etiam à sácto Apostolo Paulo testimonium meruit diligentiæ: Sic enim laudat Lucam: *Cuius laus*, inquit, *est in Euangelio per omnes Ecclesias.* Et verè laudabilis est, qui (2.Cor. 8.) meruit à tanto gentium doctore laudari. Assecutum itaque se non pauca dicit; sed omnia: & assecuto omnia visum est scribere non omnia; sed ex omnibus: Non enim scripsit omnia; sed assecutus est omnia quia quæ fecit, inquit, Iesus, si scribantur omnia, nec ipsum capere mun- (Ioan. 21.) dum arbitror: Aduertis enim quòd consultè etiam ea quæ ab alijs sunt scripta, prætérijt, vt diuersa in Euangelio gratia refulgeret; & proprijs quibusdam singuli libri mysteriorum gestorúmque miraculis eminerent: Diuiserunt enim sibi vestimenta Domini milites Christi, quod suo loco plenius explanabitur. (Luc. 23.)

Ex ordine tibi scribere, optime Theophile: vt cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.

Scriptum est autem Euangelium ad Theophilum, hoc est, ad eum qui Deum diligit. Si Deum diligis, ad te scriptum est: si ad te scriptum est, suscipe munus Euangelistæ: pignus amici in penetralibus animi diligenter asserua. *Bonum depositum custodi, per Spiritum sanctum qui datus est* (2.Tim.1.) *nobis:* frequenter inspice, sæpius discute. Fides pignori prima debetur, fidem sequitur diligentia, ne commissa tibi pignora aut tinea, aut ærugo consumat: Quod enim (Rom. 5.) tibi commissum est, consumi potest: Euangelium consumi non potest. Euágelium bonum pignus est, sed vide ne (Matt. 6.) vel in animo tuo illud aut tinea aut ærugo consumat. Consumit tinea, si quod bene legeris, malè credas. Tinea (Ioan. 1.) hæreticus est, tinea Photinus est, tinea Arius est. Scindit vestimentum, qui separat à Deo Verbum. Scindit vestimentum Photinus, cum legit: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat* Integrum enim vestimentum est, si legas: Et Deus erat Verbum. Scindit vestimentum qui separat à Deo Christum. Scindit vestimentum qui legit: *Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant* (Ioan. 17.) *te solum verum Deum,* nisi cognoscat & Christum: Non enim solum Patrem verè Deum cognoscere vita æterna est; sed etiam Christum cognoscere Deum de Deo verum de vero vita est sempiterna. Tinea est Christum cognoscere sine diuinitatis fide, aut corporis sacraméto. Tinea est Arius, tinea est Sabellius. Patitur has tineas spiritus fluctuantium, petitur has tineas spiritus qui non credit quia Pater & Filius diuinitate vnum sunt. Scindit quod scriptum est: *Ego & Pater vnum sumus*, qui vnum (Ioan. 10.) per discretas substantias diuidit. Patitur hanc tineam (Ioan. 2.) spiritus, qui Iesum Christum in carne venisse non credit, & ipse est tinea: Ipse est enim Antichristus. Qui autem ex Deo sunt, fidem tenent: & ideò tineam pati (Ioh 15.) non queunt quæ diuidit vestimentum: Omne enim (Luc. 11.) quod inter se diuiditur, sicut Satanæ regnum, non potest esse perpetuum: Est etiam ærugo animi, cùm sæcularium sordibus cupiditatum religiosæ acies intentionis

obducitur, aut fidei puritas decoloratur nube perfidiæ. Ærugo mentis est rei cupiditas familiaris: ærugo mentis incuria est: ærugo mentis est appetentia dignitatum, si [Luc. 22.] in his summa spes vitæ præsentis locetur. Et ideò ad diuina conuerti, acuamus ingenium, exerceamus affe- [Ioan. 18.] ctum; vt gladium illum, quem venditâ veste emi Dominus iubet, paratum semper & lucidum tamquàm in vaginâ mentis reconditum habere possimus: [2. Cor. 10.] Arma enim spiritalia & fortia Deo ad destruẽdas munitiones militi- [Iosue 5.] bus Christi debent semper esse præsentia: ne cùm venerit dux cælestis militiæ, si tu nostrorum offensus armorum, à legionum suarum nos societate secernat.

SANCTI AMBROSII IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM COMMENTARII.

CAPVT PRIMVM.

FVit in diebus Herodis regis Iudææ, Sacerdos quidam nomine Zacharias de vice Abia: & vxor † illi de filiabus Aaron, & nomen eius Elizabeth.

DOCET nos Scriptura diuina non solùm mores in iis qui prædicabiles sunt; sed etiam parentes oportere laudari: vt veluti transmissa immaculatæ puritatis hereditas in iis quos volumus laudare, præcellat: Quæ enim alia intentio hoc loco sancti Euangelistæ, nisi vt [2. Reg. 1] sanctus Ioannes Baptista nobilitetur parentibus, miraculis, moribus, munere, passione: Sic etiam sancti Samuel [Genes. 21. & 22.] mater Anna laudatur: sic Isaac à parentibus nobilitatem pietatis accepit, quam posteris dereliquit Sacerdos itaque Zacharias, nec solum Sacerdos; sed etiam de vice Abia, id est, nobilis inter superiores familias. *Et vxor*, inquit [1. Par. 24.] *illi de filiabus Aaron*. Non solùm igitur à parentibus; sed etiam à maioribus sancti Ioannis nobilitas propagatur, non sæculari potestate sublimis; sed religionis successione venerabilis: Tales enim maiores habere debuit præcursor... nuntius Christi, vt non repentè conceptam; sed à maioribus acceptam, & ipso infusam iure naturæ prædicare fidem Dominici videretur aduentus.

Erant autem ambo iusti ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus Domini sine querelâ. Et non erat illis filius, eò quòd esset Elizabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis.

Quid ad hoc referunt qui peccatis suis solatia præferentes, sine peccatis frequentibus hominem putant esse non posse; & vtuntur versiculo; quia scriptum est in [Iob. 14.] Iob; *Nemo mundus à sorde, nec si vnius diei vita eius sit in terrâ*, † [al. numeratos.] numerabiles menses eius ab ipso? Quibus respondendum est, priùs vt quid sit hominem sine peccato esse definiant: vtrùm nunquam omnino peccâsse, an desiisse peccare: Si enim hoc putant sine peccato esse, nunquam omninò peccâsse, & ipse consentio: *Omnes enim* [Rom. 3.] *peccauerunt, & egent gloriâ Dei*. Sin autem eum, qui veterem errorem correxerit, & in eam se vitæ transformauerit qualitatem, vt temperet à peccato, negant abstinere à delictis, non possum in eorum conuenire senten- [Ephes. 5.] tiam, cùm legamus: *Quia sic Dominus dilexit Ecclesiam, vt exhibeat ipsam sibi gloriosam, & non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid eiusmodi: sed vt sit sancta & immaculata*. Nam cùm Ecclesia ex gentibus, hoc est, ex peccatoribus congregata sit; quomodò ex maculatis immaculata potest esse, nisi primò per Dei gratiam, quòd abluta à delicto sit; deinde quòd per qualitatem non peccandi abstineat à delictis? Ita nec ab initio immaculata (humanæ enim hoc impossibile est naturæ) sed per Dei gratiam & qualitatem sui, quia iam non peccat, fit vt immaculata videatur. Nec otiosè Iustos ante Deum dixit incedentes in mandatis & iustificationibus Domini. In quo Patrem omnipotentem & Filium comprehendit. [Luc. 6.] Nam Filium esse qui legem tulerit, mandata præscripserit, etiam sanctus Lucas Euangelista declarat. Et bene iustos ante Deum: Non enim omnis qui iustus est ante homines, iustus est ante Deum. Aliter vident homines, aliter [1. Reg. 16.] videt Deus: homines in facie, Deus in corde. Et ideò fieri potest vt aliquis affectatâ bonitate populari, iustus videatur mihi; iustus autem ante Deum non sit, si iustitia non ex mentis simplicitate formetur; sed adulatione simuletur: Absċõdita enim in eâ homo non poterit deprehendere. Perfecta igitur laus est, ante Deum iustum esse. Vnde & Apostolus: *Cuius laus*, inquit, *non ex hominibus, sed ex Deo est*. Beatus planè ille qui in conspectu Dei iustus est. Beatus ille, de quo Dominus dignatus est dicere: [1. Cor. 2. Rom. 2. Ioan. 1.] *Ecce verè Israelita, in quo dolus non est*. Verus enim Israëlita, qui Deũ videt & videri se nouit à Deo, & ipsi exhibet cordis occulta; Solus enim perfectus, qui ab eo probatur qui non potest falli. *Iudicia enim Domini vera*. Iu- [Psal. 18.] dicia autem hominum sæpe falluntur: vt & iniustis iustitiæ gratiam frequẽter adscribant, & iustum aut odio persequantur, aut mendacio decolorent. Nouit autem Do- [Psal. 36.] minus immaculatorum vias: nec pro peccatore laudabilem; nec pro laudabili peccatorem; sed vnũquemque pro competẽtium iudicat ratione meritorum: Idem est enim arbiter mentis & facti: Diuina namque iudicia meritum Iusti ex mentis habitu, non aliquo factorum exitu, metiuntur: Plerumque enim aut bona mens facti reprehensibilis exitu deformatur, aut improba cogitatio facti alicuius decore velatur: Sed etiam quod bene feceris, si malè cogitaueris, diuino iudicio non potest comprobari: Scriptum est enim: *Iustè quod iustum est persequeris*: Nam nisi [Deut. 16] esset vt iustum iniustè faceres, nũquam dictum esset: *Iustè quod iustum est persequeris*. Et certè posse iustum iniustè fieri, docuit nos ipse Saluator, dicens: *Cùm feceris eleemosynam, noli tubâ canere ante te*. Et, *Cum oratis, non eritis sicut* [Matth. 6. Tob. 12.] *hypocritæ*: Bona est enim misericordia, bona est oratio: sed potest iniustè fieri, si iactantiæ causa aliquis pauperi largiatur, vt videatur ab hominibus. Vnde sanctus Euangelista non solùm Iustos ante Deum, & incedentes in mandatis omnibus & iustificationibus Domini; sed etiam sine querelâ incedentes ait. Quod mirè cum Prophetico congruit dicto, quo sanctus Salomon in Prouerbiis vsus est, dicens: *Prouide bona semper coràm Deo, & coràm homini-* [Prou. 3.] *bus*. Nulla ergò querela est, vbi & mentis bonitas concordat, & facti. Et plerumque iustitia durior hominum [Rom. 12.] querelam excitat. Quàm verò congruat verborum ipsa distinctio, & ordo conueniat, diligenter aduerte. *Incedentes*, inquit, *in omnibus mandatis & iustificationibus Domini*. Priùs enim mandatum, secundò est iustificatio. Itaque cùm mandatis cælestibus obedimus, in mandatis incedimus Domini: cùm iudicamus, & congruè iudicamus, facere Domini iustificationes videmur: Plena igitur laudatio, quæ genus, mores, officium, factum, iudicium comprehendit: Genus in maioribus, mores in æquitate, officium in sacerdotio, factum in mandato, in iustificatione iudicium.

Factum est autem, cùm sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ ante Deum, secundùm consuetudinem Sacerdotij, fortè exijt vt incensum poneret ingressus in templum Domini: & omnis populus foris orabat horá incensi.

Videtur hîc sanctus Zacharias summus designari Sa- [Hebr. 9.] cerdos: quia, sicut lectum est, in priore tabernaculo sem- [Leuit. 16.] per intrabant Sacerdotes ministeria consummantes: in [Par. 24.] secundo autem semel in anno singularis summus Sacerdos non sine sanguine, quem offerret pro se, & populi delictis. Hic est ille summus Sacerdos, qui forte quærebatur, quia verus adhuc ignorabatur: Qui enim forte legi-

tur, humano iudicio non comprehenditur. Ille igitur [G] quærebatur, & alius figurabatur. Ille quærebatur verus [Psal. 109.] in æternum Sacerdos, cui dicitur: *Tu es Sacerdos in æternum*, [Hebr. 10.] qui non hostiarum cruore; sed proprio sanguine Patrem Deum generi reconciliaret humano: Sed tunc sanguis fundebatur in specie, & in specie Sacerdos ordinabatur: nunc quia veritas venit, relinquamus speciem, veritatem sequamur. Et tunc quidem vices erant, nunc autem est perpetuitas. Sorte ergò legebatur vt introiret in templum [Leuit. 16.] Sacerdos. *Et omnis populus foris orabat*. Si in typo nullus poterat testis adhiberi, quid aliud significabatur, nisi eum Sacerdotem esse venturum, cuius sacrificium non esset commune cum cæteris qui non in manufactis templis [Hebr. 9.] sacrificaret pro nobis; sed in sui corporis templo nostra peccata vacuaret. Sorte ergò quærebatur Sacerdos. Ideò fortasse & milites vestimenta Domini sortiebantur, [Ioh. 19.] vt quoniam in templo suo pro nobis Dominus deferre sacrificium præparabat, circa ipsam quoque sortis agitationem præceptum legis impleretur. Propter quod ait: [Matt. 5.] *Non veni legem soluere, sed adimplere*. Certè vt ipse esset, qui & expectatus in veteri Testamento, & mandato Dei videretur electus. Denique & super Apostolum Matthiam sors cecidit, ne Apostoli electio à mandato [Act. 1.] discrepare legis veteris videretur.

Apparuit autem illi Angelus Domini stans à [I] dextris altaris incensi, & Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum. Ait verò ad illum Angelus.

Non immeritò Angelus videtur in templo, quia veri Sacerdotis iam nuntiabatur aduentus, & cæleste sacrificium parabatur, in quo Angeli ministrarent. Et benè apparuisse dicitur ei, quia eum repentè conspexit: Hoc enim specialiter aut de Angelis, aut de Deo Scriptura diuina tenere consueuit; vt quod non potest præuideri, apparere dicatur. Sic enim habes. *Apparuit Deus Abrahæ* [Gen. 18.] *ad ilicem Mambre*: Nam qui antè non præsentitur; sed [K] repentino videtur aspectu, apparere memoratur: Non enim similiter sensibilia videntur, & is in cuius voluntate situm est videri, naturæ verò est non videri: Nam si non vult, non videtur; si vult, videtur: Apparuit enim Deus Abrahæ, quia voluit: alij, quia noluit, non apparuit. [Act. 7] Visum est etiam Stephano, cùm lapidaretur à populo, aperiri cælum: visus est etiam ei Iesus stans ad dexteram Dei, & non est visus à populo. Vidit Esaias Dominum [Esai. 6.] Sabaoth; sed alius videre non potuit: quia cui placuit, apparuit. Et quid de hominibus loquimur, cùm etiam de ipsis cælestibus virtutibus & potestatibus legerimus: [Ioan. 1.] *Quia Deum nemo vidit vnquam?* Et addidit, quod [Ibidem.] vltrà cælestes est potestates: *Vnigenitus Filius qui est in sinu* [L] *Patris, ipse enarrauit*. Aut acquiescatur igitur necesse est, si Deum Patrem nemo vidit vnquam, Filium visum esse in veteri Testamento, & desinant hæretici ex Virgine ei principium dare, qui antequàm nasceretur ex Virgine, videbatur: Aut certè refelli non potest, vel Patrem, vel Filium, vel certè Spiritum sanctum (si tamen & Spiritus sanctus visus est) eâ specie videri, quam voluntas elegerit, non natura formauerit: quoniam Spiritum quoque visum accepimus in columbâ. Et ideò Deum nemo vidit vnquam: quia eam quæ in Deo habitat plenitudinem diuinitatis nemo conspexit, nemo mente aut oculis [Matt. 3.] comprehendit. Vidit ergò ad vtrumque referendum [Ioan. 1.] est. Denique cùm additur: *Vnigenitus Filius ipse enarra-* [1. Tim. 6.] *uit*: mentium magis quàm oculorum visio declaratur: Species enim videtur, virtus verò narratur: illa oculi, hæc mente comprehenditur: Sed quid de Trinitate dicam? Seraphim quando voluit, apparuit, & vocem eius Esaias solus audiuit. Apparuit Angelus, & nunc præsto est; sed non videtur: Neque etiam in potestate nostrâ est videre; sed in potestate illius apparere. Tamen, etsi potestas non est videndi, est gratia promerendi vt videre possimus. Et ideò qui habuit gratiam, meruit copiam: nos copiam non meremur, quia Deum videndi gratiam non habemus. Et quid mirum si in præsenti sæculo, nisi quando vult, Dominus non videtur. In ipsa quoque re- [Matt. 5.] surrectione non facile est Deum videre, nisi iis qui corde sunt mundo. Et ideò: *Beati mundo corde; ipsi enim Deum videbunt*. Quantos beatos iam numerauerat, & tamen videndi his Deum non promiserat facultatem? Si ergò ij qui mundò sunt corde, Deum videbunt; vtique alij non videbunt: Neque enim indigni Deum videbunt, neque is qui Deum videre noluerit, potest Deum videre. Nec in loco Deus videtur; sed mundo corde: nec corporalibus oculis Deus quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Et cùm absens putatur, videtur: & cùm præ- [Ioan. 14.] [H] sens est, non videtur. Denique nec Apostoli omnes [Ephes. 3.] Christum videbant, & ideò ait: *Tanto tempore vobiscum* [2. Cor. 5.] *sum, & adhuc me non cognouistis: Qui enim cognouit quæ sit latitudo, & longitudo, & altitudo, & profundum, & supereminentem scientiæ charitatem Christi, vidit & Christum,* [Thren. 4.] *vidit & Patrem*: Nos enim iam secundùm carnem non nouimus Christum, sed secundùm Spiritum: Spiritus enim ante faciem nostra Christus Dominus, qui nos in omnem plenitudinem Dei misericordiâ suâ implere dignetur, vt videri possit à nobis. Ideò ergò apparuit Zachariæ Angelus à dextris altaris incensi, qui apparuit cum voluit, non apparuit quamdiu noluit. Apparuit autem à dextris altaris incensi, quia diuinæ insigne misericordiæ deferebat: *Dominus enim à dextris est mihi,* [Psal. 15.] *ne commouear*. Et alibi: *Dominus protectio tua super* [Psalm. 120.] *manum dexteræ tuæ*. Atque vtinam nobis quoque adolentibus altaria, sacrificium deferentibus assistat Angelus, immò præbeat se videndum: Non enim dubites assistere Angelum, quando Christus assistit, quando Christus immolatur. *Et enim pascha nostrum immolatus est Christus*. [1. Cor. 5.] Nec verearis ne turbetur cor tuum Angeli visione: Perturbamur enim, & à nostro alienamur affectu, quando præstringimur alicuius superioris potestatis occursu; Idem enim Angelus qui occurrerit nobis, confirmare nos poterit, sicut turbatum ante Zachariæ firmauit animum, dicens:

Ne timeas Zacharia, quoniam ecce oratio tua exaudita est: & vxor tua Elizabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem: & erit gaudium tibi, & exultatio: & multi in natiuitate eius gaudebunt.

Plena semper, & redundantia sunt diuina beneficia, non exiguo constricta numero; sed vberi bonorum coaceruata congestu: vt hîc primò precationis fructus, deinde sterilis partus vxoris, tum lætitia plurimorum, & magnitudo virtutis. Altissimi quoque Propheta promittitur: quin etiam, ne qua esset dubitatio, futuri quoque vocabulum designatur. Tantis igitur suprà votum fluentibus, non immeritò diffidentiæ pœna silen- [Prou. 15.] tium est: quod in posterioribus explanabimus. Solemnis [Sap. 6.] autem lætitia est in ortu & generatione Sanctorum: [Prou. 23.] Sanctus enim non solùm parentum gratia; sed etiam salus est plurimorum. Vnde admonemur hoc loco Sanctorum generatione lætari. Admonentur etiam parentes gratias agere non minùs pro ortu quàm pro meritis filiorum: Non enim mediocre munus est Dei, [Gen. 49.] dare liberos propagatores generis, successionis heredes. Lege Iacob duodecim filiorum generatione gaudere. Abrahæ filius datur. Zacharias exauditur. Diui- [Gen. 21.] [M] num igitur munus, fœcunditas est parentis. Agant itaque patres gratias, qui generauerunt: filij, quia generati sunt: matres, quia coniugij præmiis honorantur: Stipendia enim militiæ suæ filij sunt. Vernet [1. Tim. 2.] in Dei laudem terra, quia colitur: mundus, quia cognoscitur: Ecclesia, quia deuotæ numero plebis augetur. Nec otiosè in principio statim Dei iussu coniugium copulatum, nisi vt hæresis destruatur. Sic enim Deus coniugium probauit, vt iungeret: sic remuneratus est, vt quibus sterilitas filios denegasset, pietas diuina concederet.

Erit enim magnus coràm Domino: & vinum & siceram non bibet

Non corporis hîc; sed animæ magnitudinem declarauit. Est coràm Domino magnitudo animæ, magnitudo virtutis. Est etiam paruitas animæ, & pueritia virtutis. Iuxtà enim animæ & corporis numeramus ætates, non pro ratione temporis; sed pro qualitate virtutis: vt vir perfectus ille dicatur, qui careat errore pueritiæ, & lubricum adolescentiæ animi maturitate non sentiat. [Coloss. 1.] Pusillus autem, qui nullum adhuc virtutis videatur ba- [Sap. 4.] buisse processum. Vnde illud in Hieremiâ: Cùm misereretur Dominus lamentantis Ephrem, & peccata propria deplorantis: *A iuuentute*, inquit, *meâ dilectus mihi est* [Hier. 31.] *filius Ephrem, puer in deliciis.* Si enim non fuisset puer in deliciis, nunquam peccauisset. Et bene vtrumque dixit, & in deliciis, & puerum: Est enim puer, qui non peccat. *Ecce puer meus, quem elegi.* Per delicias itaque peccauit, qui non ità erat informatus à Domino, vt nescius [Esa. 42.] esset erroris. Ergò & si puer in deliciis non fuisset, & si in virum perfectum virtutis processisset, ætate nunquam lapsus fuisset, vt illi necesse esset veniam suorum [Ephe. 4.] petere delictorum, cùm magis meritorum præmia sperare deberet. Quod etiam Dominus noster in Euangelio videtur exprimere, cùm dicit: *Nolite contemnere vnum de* [Luc. 18.] *pusillis istis:* Sed loco suo plura seruentur. Ergò pusillus contrarius est magno. Et si, iuxtà Apostolum, paruulus sub elementis est: *Cùm enim essemus paruuli, sub elementis* [Galat. 4.] *huius mundi eramus.* Ergò magnus suprà elementa mundi est. Erit itaque Ioannes magnus non virtute corporis; sed animi magnitudine. Denique non fines alicu- [Luc. 7.] ius propagauit imperij, non triumphos aliquos bellici certaminis adoreis præoptauit: sed quod est amplius, in deserto prædicans, delicias hominum, corporísque lasciuiam magnâ animi virtute depressit. Paruulus ergò in [Matt. 3.] sæculo, magnus in spiritu. Denique quasi magnus, nec vitæ captus illecebris, sententiæ constantiam viuendi [Marc. 6.] desiderio mutauit.

Et Spiritu-sancto replebitur adhuc in vtero matris suæ.

Non dubium verum hoc Angeli esse promissum, siquidem sanctus Ioannes, antequàm nasceretur, matris adhuc in vtero positus, Spiritus accepti gratiam designauit: Nam cùm & pater eius & mater nulla antè mirabilia fecissent, in vtero parentis exiliens, Domini euangeliza- [Luc. 1. infrà.] uit aduentum: Sic enim habes, quòd cùm aduenisset mater Domini ad Elizabeth, ait illa: *Ecce vt facta est salutatio tua in auribus meis, exultauit infans in vtero meo.* Nondum enim erat illi Spiritus vitæ, sed Spiritus gratiæ. [Hier. 1.] Denique & alibi viuendi substantiæ præcurrere sanctificandi gratiam potuimus aduertere, cùm dicit Dominus: *Priusquàm te formarem in vtero, noui te: & priusquàm exi-* [Ioan. 3.] *res de vuluâ matris, sanctificaui te, & Prophetam in gentibus posui te:* Alius enim est spiritus vitæ huius, alius gratiæ. Ille nascendo sumit exordium, moriendo defectum: [Luc. 1. infrà.] iste non temporibus, non ætatibus coercetur, non obitu [4. Reg. 13.] extinguitur, non aluo matris excluditur. Denique & sancta Maria plena sancto Spiritu prophetauit: & Elisæus [1. Reg. 28.] mortuus defunctum cadauer hominis tactu sui corporis suscitauit: & Samuel post mortem, secundùm Scripturæ testimonium, futura non tacuit. *Et Spiritu* (inquit) *sancto replebitur:* Cui enim adest Spiritus gratiæ, nihil deest. Et cui Spiritus sanctus infunditur, magnarum plenitudo virtutum est. Denique ait:

Et multos filiorum Israël conuertet ad Dominum Deum ipsorum.

Non egemus testimonio quòd plurimorum sanctus Ioannes corda conuerterit, in quo nobis propheticæ [Esa. 40.] Scripturæ & Euangelicæ suffragantur. *Vox enim clamantis in deserto: Parate viam Domino, rectas facite semitas eius:* [A] & baptismata populis frequentata declarant, con- [Matt. 3.] uersæ plebis non mediocres factos esse processus: quia dum creditur Ioanni, creditur Christo: Non enim de se; sed de Domino prædicabat prænuncius Christi. Et ideò ait:

Et præibit in conspectu Domini in spiritu & virtute Eliæ: vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam Iustorum; parare Domino plebem perfectam.

In Spiritu & virtute, &c. Bene ista iunguntur: Nun- [B] quàm enim sine virtute Spiritus, nec sine Spiritu virtus est. Et ideò fortasse in spiritu & virtute Eliæ, quia sanctus Elias & virtutem magnam habuit & gratiam, virtutem vt ad fidem animos populorum à perfidiâ retorqueret, virtutem abstinentiæ atque patientiæ, & spiritum prophetandi. In deserto Elias, in deserto Ioannes. Ille coruis pascebatur, † hic dumis: & calcata omni voluptatis [v. c. hic dum diues esset. calcata, &c.] illecebrâ, parcimoniam prætulit, luxúmque contempsit. Ille Achab Regis gratiam non quæsiuit, hic spreuit Herodis. Ille Iordanem diuisit, hic ad lauacrum salutare conuertit. Hic cum Domino versatur in terris. Ille cum [C] Domino apparet in gloriâ. Hic prioris, ille sequentis [3. Reg. 17.] Dominici præcursor aduentus. Ille post triennium pluuiis [3. Reg. 18.] terram rigauit, & hic post triennium arescentem nostri [4. Reg. 2.] corporis humum fidei imbre perfudit. Quæris quod [Matt. 11. & 17.] triennium sit? Ecce, inquit, anni tres sunt, ex quo venio [3. Reg. 18.] quærens fructum in ficulneâ hac, & non inuenio: My- [Luc. 13.] sticus enim numerus debebatur, vt salus populis redderetur: Vnus in Patriarchis annus. Denique de hominibus tunc anni prouentus fuit, qualis fermè non fuit posteà super terram: Alius in Moyse, & Prophetis cæteris: Tertius in Domini Saluatoris aduentu: *Ecce*, inquit, *annum* [Luc. 4. Matt. 11.] *Domini acceptum, & diem retributionis.* Et ille paterfamilias qui plantauit vineam, non semel exactores fructuum; [D] sed sæpius destinauit: Nam primùm seruulos, secundò alios seruulos destinauit; tertiò autem Filium suum misit. Venit ergò Ioannes in spiritu & virtute Eliæ: Alterum enim sine altero non potest esse; sicut etiam in sequen- [Luc. 1. infrà.] tibus reperitur, cùm dicitur: *Spiritus sanctus superueniet in te † & virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Sed fortasse hoc [4. Reg. 2.] suprà nos, & suprà Apostolos videatur † expletum: Nam [Psa. 113.] [al. exemplum.] & ille sub Eliâ diuiso amne fluuialium recursus vndarum in originem fluminis (sicut dicit Scriptura: *Iordanis conuersus est retrorsum*) significauit salutaris lauacri futura [S. Aug. to. vq. l. 1 contrà Iul. Peleg. c. 2.] mysteria, per quæ in primordia naturæ suæ, qui baptizati fuerint paruuli à malitiâ reformantur. Quid quòd etiam Apostolis suis ipse Dominus virtutem Spiritus [E] esse tribuendam promisit, dicens: *Accipietis virtutem,* [Act. 1.] *adueniente in vos Spiritu sancto:* Deinde in sequentibus: [Act. 2.] *Factus est*, inquit, *subitò sonus de cælo, tamquam vi magnâ ferretur Spiritus.* Bene vi magnâ, quia *Spiritu oris eius* [Psal. 32.] *omnis virtus eorum.* Et virtus est illa, quam à sancto Spiritu Apostoli consecuti sunt. Bene etiam præibit ante faciem Domini sanctus Ioannes, qui prænuntius natus est, & prænuntius mortuus est. Et fortasse hoc mysterium in hac vitâ nostrâ hodiéque celebratur. Præcurrit enim animæ nostræ quædam virtus Ioannis, cùm [Luc. 9.] credere paramus in Christum, vt paret ad fidem animæ nostræ vias, & de vitæ istius tramite tortuoso, rectas [F] semitas nostri faciat commeatus, ne anfractu labamur erroris, quo omnis vallis animæ nostræ virtutis fructibus possit impleri, & omnis sæcularium altitudo meritorum Domino se humili magis timore prosternat, sciens nihil sublime posse esse quod fragile est.

Et dixit Zacharias ad Angelum: Vnde hoc sciam? Ego enim sum senex, & vxor mea processit in diebus suis. Et respondit ei Angelus dicens: Ego sum Gabriël, qui assisto ante Deum, & missus sum hæc annuntiare tibi. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui vsque in diem quo

hæc fiant, propterea quòd non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo.

Condemnatur silentio incredulitas Sacerdotis, & fides Prophetarum probatur oraculo. *Clama*, inquit. *Et dixi, Quid clamabo? Omnis caro fœnum.* Vides iubentis imperium, obtemperantis obsequium, interrogantis affectum, obsequentis oraculum: Credidit enim, & quid clamaret exposcit: & quia credidit, prophetauit: At verò Zacharias qui non credidit, non potuit loqui. Esai. 40.

Et erat plebs expectans Zachariam, & mirabantur quòd tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui ad illos, & cognouerunt quòd visionem vidisset in templo: & ipse erat innuens illis, & remansit mutus. Et factum est vt impleti sunt dies officij eius, abijt in domum suam.

Et ipse erat innuens illis, &c. Non vnius mysterium, nec vnius silentium est. Tacet Sacerdos, tacet Propheta. Nisi fallor, in vno vox totius plebis obmutuit, quia in vno totus ad Dominum per Moysen populus loquebatur. Cessatio sacrorum, & silentium Prophetarum; taciturnitas Prophetæ, & taciturnitas Sacerdotis est. *Auferam*, inquit, *validam virtutem, Prophetam & consiliarium.* Et verè abstulit Prophetas, à quibus abstulit verbum quod loqui in Prophetis solebat. Et verè his abstulit virtutem, à quibus Dei virtus recessit. Abstulit his consiliarium, quos magni consilij Angelus declinauit. Abstulit vocem; quia vox verbi, non vocis est verbum: Nam nisi verbum illud operetur in nobis, nullus est sonus vocis. Vox Ioannes est: *Vox enim clamantis est in deserto*, Christus est verbum, hoc verbum operatur. Et ideò vbi desiuit operari, muta repente, carens spiritu veluti quadam animâ lingua conticuit: Transiuit enim ad nos Dei verbum, & in nobis non tacet. Denique iam non potest Iudæus dicere, quod potest dicere Christianus: *quia experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus?* Remansit ergò mutus Zacharias & erat innuens illis. Quid est mutus, nisi quidam sine verbo corporalis actus, indicare moliens, nec exprimens voluntatem? quidam, supremâ morte, voce suppressâ, mutus sermo morientium? Nonne tibi videtur huic similis esse populus Iudæorum, ità irrationabilis, vt actuum suorum non possit præstare rationem: qui in vltimo † spiritus vitalis obitu constitutus, vocem quam habebat, amiserit, & titubantis actu corporis signum verbi cupiat explicare, non verbum? Mutus ergò, sine ratione, sine verbo: Cur enim tibi magis videatur mutus esse qui sonum, quàm qui mysterium nescit? Et est profectò vox operum, fideique clamor, sicut lectum est: *Sanguis fratris tui clamat ad me.* Et ille clamat, qui in corde suo clamat per diem. Quia ergò cordis clamorem perdidit, perdidit etiam linguæ: Nam qui distinctionem fidei non tenet, quomodò potest tenere verborum? Et antè quidem Moyses dixerat quia loqui non poterat; sed posteaquàm dixit, verbum accepit, & bonorum operum edidit claritatem. Ergò sicut Moyses typus populi fuit & typus legis, ità etiam Zacharias † fuit. Singula itaque vt concurrant, considerandum est. Verbum in vtero, lex in silentio. Ioannes appellatur, & Zacharias loquitur. Verbum editur, lex absoluitur: sed legis absolutio, verbi est explicatio. Et ideò qui dixerit verbum, loquitur, etiamsi antè non sit locutus. Ab Angelo iubetur tacere Zacharias, ab Angelo vox premitur Iudæorum: Non enim humanæ; sed diuinæ hoc potestatis imperium est, vt non loquatur Deo, qui non credit Christo. Et ideò credamus, vt loquamur. Credat Iudæus, vt loqui possit. Loquamur spiritu mysteria, intelligamus rationem sacrificiorum veterum, ænigmata Prophetarum. Mutus est qui non intelligit legem, mutus est qui non intelligit diuinarum seriem Scripturarum. Vox enim nostra fides est: & ideò malo in Ecclesiâ quinque verba mente meâ loqui vt alios instruam, quàm decem millia verborum in linguâ. Linguæ enim in signum sunt non Fidelibus; sed Infidelibus: Prophetiæ autem non Infidelibus; sed Fidelibus.

Exo. 14. — Esai. 3. — 1. Cor. 2. — Esai. 9. — Luc. 3. — Ioan. 1. — 2. Cor. 13. — al. spei. — Genes. 4. — Psal. 21. — Exod. 4. — al. tacuit. — 2. Cor. 4. — 1. Cor. 14. — Ibidem.

Post hos autem dies concepit Elizabeth vxor eius, & occultabat se mensibus quinque dicens: Quia mihi sic fecit Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.

Magna Sanctis cura est verecundiæ, vt plerumque in ipsis pudor voti sit: sicut hoc loco aduertimus sanctam Elizabeth, quæ vtique filios habere cupiebat, occultantem se mensibus quinque. Quæ causa occultationis, nisi pudor? Est enim vnicuique officio præscripta ætas: & quod tempore decet, tempore dedecet: æuique mutatio, facti vniuscuiusque mutat sæpe naturam. Sunt etiam ipsi quædam tempora præscripta coniugio, quando dare operam liberis sit decorum: dum anni vigent, dum suscipiendorum liberorum spes est. Dum generandi vsus est in exemplo, copulæ quoque vsus in studio est: at verò vbi maturæ æui senectus accesserit, & ætas regendis liberis aptior quàm creandis, pudor est legitimi licet coïtus indicia gestare, & grauari alienæ ætatis onere, & tumescere aluum non sui temporis fructu: Senes enim ab ipsâ concluduntur ætate, & iusto intemperantiæ pudore reuocantur ab opere nuptiarum. Adolescentes ipsi plerumque filiorum vota prætendunt, & excusandum arbitrantur ætatis calore, generationis affectum. Quantò magis senibus agere turpe est, quod adolescentibus pudor est confiteri? Quinetiam ipsi iuuenes, sobria timore diuino corda qui temperant, susceptâ plerumque sobole, renuntiant operibus iuuentutis. Et quid mirum de hominibus, si pecudes quoque muto quodam opere loquuntur, generandi sibi studium, non desiderium esse coeundi? Siquidem vbi semel grauem aluum sibi senserint & genitali aluo semen receptum, iam nec concubitui indulgent, nec lasciuiam amantis; sed curam parentis assumunt. At verò homines nec conceptis ipsis, nec Deo parcunt: illos contaminant, hunc exasperant. *Priusquàm te*, inquit, *formarem in vtero, noui te: & in vuluâ matris sanctificaui te.* Ad cohibendam petulantiam tuam, manus quasdam tui Auctoris in vtero hominem formantis aduertis. Ille operatur, & tu sacri vteri secretum incestas libidine? Vel pecudes imitare, vel Deum verere. Et quid de pecudibus loquor? Terra ipsa à generandi opere sæpe requiescit: & si impatienti hominum studio iactis frequenter seminibus occupetur, impudentiam multat agricolæ, & fœcunditatem sterilitate commutat. Ità quidem in ipsis elementis, ac pecudibus ab vsu non cessare generandi, naturæ pudor est. Meritò ergò etiam sancta Elizabeth erubescebat gratiam, etsi non agnosceret culpam: Nam etsi de suo viro conceperat (neque enim aliter de hominis ortu fas est credere) tamen partus sui erubescebat ætatem: & rursus caruisse se gaudebat opprobrio: Pudor est enim fœminis nuptiarum præmia non habere, quibus hæc sola est causa nubendi. Hoc igitur opprobrium consolatur sui pudore sublatum, eo pudore, vt dixi, quòd pudebat eam propter ætatem. Vnde intelligi potest quia iam non conueniebant inter se concubitu coniugali: Neque enim ea quæ senilem non erubesceret coitum, erubesceret partum: & tamen erubescit onus parentis, quamdiu nescit mysterium religionis. At vbi id intellexit, illa quæ occultabat se, quia conceperat filium, iactare se cœpit quia gerebat Prophetam. Et quæ erubescebat antè, benedicit: & quæ dubitabat antè, firmatur. *Ecce enim*, inquit, *vt vox salutationis tuæ facta est in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo.* Itaque magnâ voce clamauit, vbi Domini sensit aduentum, quia religiosum credidit partum: Nulla enim causa erat pudoris, vbi Prophetæ ortus datæ, non affectatæ fidem generationis adscisceret.

Eccles. 3. — Hier. 1. — 32 q. 2. c. Pudor. — Luc. 1. inf. 2.

SANCTI AMBROSII COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

LIBER SECVNDVS.

IN mense autem sexto missus est Angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad Virginem desponsatam viro cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid: & nomen Virginis, Maria.

Esa. 40. LATENT quidem diuina mysteria, nec facilè iuxtà Propheticum dictum quisquam hominum potest scire consilium Dei: Sed tamen ex cæteris factis atq; præceptis Domini Saluatoris possumus intelligere & hoc pro pensioris fuisse consilij, quòd ea potissimùm electa est vt Dominum pareret, quæ erat desponsata viro. Cur autem non antequàm desponsaretur, impleta est? Fortasse ne diceretur quòd conceperat ex adulterio. Et bene vtrumque posuit Scriptura, vt & desponsata esset, & virgo. Virgo, vt expers virilis consortij videretur; desponsata, ne temeratæ virginitatis aduretetur infamiâ, cui grauis aluus corruptelæ videretur insigne præferre. Maluit autem Dominus aliquos de sui ortu quàm de matris pudore dubitare: Sciebat enim teneram esse virginis verecundiam, & lubricam famam pudoris, nec putauit ortus sui fidem matris iniurijs adstruendam. Seruatur itaque sanctæ Mariæ sicut pudore integra, ità inuiolabilis opinione virginitas. 1. Tim. 3. Oportet enim Sanctos & ab his bonum testimonium habere qui foris sunt. Nec decuit sinistrâ virginibus opinione viuentibus velamen excusationis relinqui quòd infamata mater quoque Domini videretur. Quid autem Iudæis, quid Herodi posset adscribi, si natum viderentur ex adulterio persecuti? Matt. 5. Quemadmodùm autem ipse diceret: *Non veni legem soluere, sed adimplere*: Deu. 23. si videretur cœpisse à legis iniuriâ, cùm Num. 5. partus innuptæ lege damnetur? Quinetiam locupletior testis pudoris maritus adhibetur, qui posset & dolere iniuriam, & vindicare opprobrium, si non agnosceret sacramentum. Quid quod etiam fides Mariæ verbis maior adsciscitur, & mendacij causa remouetur? Videretur enim culpam obumbrare voluisse mendacio innupta prægnans. 32. qu. 2. c. Pudor. Causam autem mentiendi indesponsata habuit, desponsata non habuit: cum coniugij præmium & gratia nuptiarum partus sit fœminarum. Non mediocris quoque causa est, vt virginitas Mariæ falleret principem mundi: qui cùm desponsatam viro cerneret, partum non potuit habere suspectum. Matt. 16. Fallendi autem, Matt. 8. vt dixi, principem mundi fuisse consilium, ipsius Do- Luc. 4. mini verba declarant, cùm Apostoli iubentur tacere de 1. Cor. 2. Christo, cùm sanati prohibetur gloriari de remedio, cùm dæmones præcipiuntur silere de Dei Filio: quod etiā Apostolus declarauit dicēs: *Loquimur Dei Sapientiam* Luc. 4. *in mysterio absconditam, quam nemo Principum istius sæculi cognouit. Si enim cognouissent, nunquam Dominum maiestatis crucifixissent*: hoc est nūquam me redimi Domini morte fecissēt. Fefellit ergò pro nobis, fefellit vt vinceret, fefellit diabolum cùm tentaretur, cùm rogaretur, cùm Dei Filius diceretur, vt nusquam † diuinitatem propriam (al. diuinitatis proprietatem.) fateretur: Sed tamen magis fefellit principem sæculi: Matt. 4. Matt. 8. Diabolus enim etsi aliquando dubitauit, cùm diceret: *Si filius Dei es, mitte te deorsùm*: tamen vel serò cognouit, & discessit ab eo. Cognouerunt & dæmones qui dicebant: *Nouimus te, qui es Iesus Dei Filius, quid venisti ante tempus torquere nos?* Et ideò venisse cognouerunt, quia præcognitum habebant esse venturum. Principes autem sæculi non cognouisse, quo maiore possumus quàm Apostolicæ sententiæ probare documento? *Si enim cognouissent, nunquam Dominum maiestatis crucifixissent*:

A Dæmonum enim malitia facilè etiam occulta deprehendit. At verò qui sæcularibus vanitatibus occupantur, scire diuina non possunt. Bene autem sibi diuiserunt Euangelistæ, vt sanctus Matthæus Ioseph ab Angelo monen inducere, ne Mariam coniugem timeret accipere, Matth. 1. quo testimonium ferret quòd non conuenissent: quod hic ipsa Maria fatetur, cùm dicit Angelo: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognoui?* & ipse sanctus Lucas virginem declarauit dicens: *Et nomen Virginis, Maria*. Et Propheta edocuit, qui ait: *Ecce virgo in vtero † accipiet*. (al. concipiet.) Esai. 7. Et Ioseph designauit, qui quoniam prægnantem videbat quam non cognouerat, dimittere Matt. 1. gestiebat. Ioan. 19. Et Dominus ipse in cruce positus manifestau B it, cùm dixit matri: *Mulier! ecce filius tuus. Deinde Discipulo: Ecce mater tua*. Etiam vterque testatus est, Discipulus & mater: quia *ex illa hora suscepit eam Discipulus in suam*. Vtique si conuenissent, nunquam virum proprium reliquisset, nec vir eam iustus passus esset à se discedere. Quomodò autem Dominus diuortium præcepisset, Matt. 5. 27. qu. 2. c. quod autem 3. item si coniuges. cùm ipsius sit sententia, quia nemo dimittere debet vxorem, exceptâ causâ fornicationis? Pulchrè autem docuit sanctus Matthæus quid facere debeat Iustus, qui probrum coniugis deprehenderit, vt incruentum ab homicidio, castum ab adulterio præstare se debeat. 1. Cor. 6. *Qui* C *enim iungitur meretrici, vnum corpus est*. Psal 36. Ergò vbique in Ioseph iusti gratia & persona seruatur, vt testis ornetur: Os enim Iusti mendacium nescit, & lingua eius loquitur iudicium; iudiciū eius loquitur veritatē. Nec te moueat quòd frequenter Scriptura coniugem dicit: Non enim virginitatis ereptio; sed coniugij testificatio, nuptiarum celebratio declaratur. Denique quam non accepit, nemo dimittit. Et ideò qui volebat dimittere, fatebatur acceptam. Simul etiam mouere non debet Matt. 1. quod ait Euangelista: *Non cognouit eam, donec peperit filium*. Illud enim velut idioma Scripturæ est: sicut habes alibi: *Et donec senescatis, ego sum*. Esai. 46. Numquid post illorum senectutem Deus esse desiuit? Et in Psalmo: *Dixit* D *Dominus Domino meo: sede à dextris meis: donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum*. Psalm. 109. Numquid posteà non sedebit? Vel quoniam qui causam agit, satis putat quod causæ est dicere, redundantia non requirit: Satis enim est ei vt causam susceptam adstruat, incidentem differat. Et ideò qui Incarnationis incorruptum susceperat probare mysterium, non putauit vberiùs prosequendum virginitatis Mariæ testimonium, ne defensor magis Virginis, quam assertor mysterij crederetur. Certe quando istum docuit Ioseph, satis declarauit quòd Sancti Spiritus templum, vterum mysterij, matrem Domini violare non potuit. Ephes. 5. Didicimus seriem veritatis, didicimus consilium: discamus & mysterium. Vere desponsata; sed virgo: quia est Ecclesiæ typus, quæ est imma- E culata; sed nupta. Concepit nos Virgo de Spiritu, parit nos Virgo sine gemitu. Et ideò fortasse sancta Maria alij nupta, ab alio repleta: quia & singulæ Ecclesiæ Spiritu quidem replentur & gratiâ; iunguntur tamen temporali ad speciem Sacerdoti.

Et ingressus ad eam Angelus, dixit: Aue gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu inter mulieres! Ipsa autem vt vidit eum, mota est in introitu eius.

F Disce virginem moribus, disce virginem verecundiâ, disce virginem oraculo, disce mysterio. Trepidare virginum est, & ad omnes viri ingressus pauere, omnes viri affatus vereri. Discant mulieres propositum pudoris imitari. Sola in penetralibus, quam nemo virorum † (al. videret.) videret, solus angelus † reperit: (al. reperiret.) sola sine comite, sola sine teste, ne quo degenere deprauaretur affatu, ab Angelo salutatur. Disce virgo! verborum vitare lasciuiam. Maria etiam salutationem Angeli verebatur.

Et erat cogitans, qualis esset hæc salutatio.

Erat cogitans cum verecundiâ; quia pauebat: cum prudentiâ; quia benedictionis nouam formulam mira-

batur, quæ nusquam lecta est, nusquam antè comperta.
Soli Mariæ hæc salutatio seruabatur: Bene enim sola
gratiâ plena dicitur, quæ sola gratiam quam nulla alia
meruerat, consecuta est, vt gratiæ repleretur auctore.
Luc. 1. Erubescebat ergò Maria, erubescebat etiam Elizabeth.
sup. Et ideò cognoscamus quid intersit inter mulieris &
virginis verecundiam. Illa de causâ erubescebat, hæc
pro verecundiâ. In muliere modus pudoris adhibetur,
in virgine pudoris augetur gratia.

Et ait Angelus ad eam: Ne timeas, Maria! inuenisti enim gratiam apud Deum, & ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur: & dabit illi Dominus sedem Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.

Luc. 1. Dictum est quidem etiam de Ioanne ab Angelo,
Psa. 144. quia erit magnus: Sed ille quasi homo magnus, hic
Luc. 7. quasi Deus magnus: *Magnus enim Dominus, & laudabi-*
Ibidem. *lis nimis, & magnitudinis eius non est finis.* Et verè est ille
v. c. & magnus, *quia inter natos mulierum Propheta maior Ioanne*
magnus Ioannes *Baptista nemo est.* Habet tamē maiorem, quia qui minor
vinum, est in regno Dei, maior est illo. † Magnus autē Ioannes;
&c. sed coràm Domino. Magnus hic; sed Dominus. Ioannes
Luc. 5. vinum & siceram non bibit, hic cum publicanis & pec-
catoribus manducat & bibit. Ille abstinentiâ meritum
colligat, cui potentia nulla naturæ. Christus autem cui
naturaliter suppetebat delicta donare, cur eos declinaret
quos abstinentibus poterat præstare meliores. Simul
Matth. 4 mysticè non dedignatur eorum conuiuiū, quibus datu-
Marc. 2. rus est sacramentum. Hic ergò manducat, ille ieiunat.
Apoc. 1. Vtriusque populi typus, in illo ieiunat, in hoc pascitur.
& 22. Sed ieiunauit & Christus, ne præceptum declinares:
manducauit cum peccatoribus, vt gratiam cerneres,
agnosceres potestatem. Magnus ergò Ioannes; sed eius
1. Tim. 6. magnitudo habet principium, habet finem: Dominus
1. Tim. 1. autem Iesus idem est finis atque principium, idem pri-
mus & nouissimus. Nihil ante primum, nihil vltrà no-
uissimum. Neque te generationis humanæ consuetudo
in vitium trahat, vt putes non primum esse, quia filius
est. Sequere Scripturas, vt errare nō possis. Primus Filius
Apoc. 1. dicitur. Lectum est etiam quia & solus Pater, qui *solus*
& 22. *habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem:*
sicut legisti: *Et immortali soli Deo:* Sed neque primus
ante Patrem, neque solus sine Filio. Si alterum negas, al-
terum adstruis, vtrumque sequere, & vtrumque confir-
Psal. 7. mas. Non dixit; Ego prior, & ego posterior; sed: *Ego*
primus, & ego nouissimus. Primus est Filius, & ideò coæ-
Ioan. 8. ternus: Habet enim Patrē, cum quo sit æternus. Audeo
dicere, Primus est Filius: sed solus non est: & bene dico.
& religiosè dico. Quid erigitis ad pietatem, hæretici! au-
res? In laqueos quos tenditis, incidistis. Primus est Fi-
lius, & solus non est. Primus, quia cum Patre semper: so-
lus non est, quia sine Patre nunquam est. Non ego hoc
Ioan. 14. dico; sed ipse dixi; *Et non sum solus, quia Pater mecum est.*
1. Cor. 8. Solus Pater, quia vnus Deus: solus Pater, quia vna diui-
nitas Patris & Filij & Spiritus sancti. Et quod vnum est,
solū est. Solus Pater, solus Vnigenitus, solus & Spiritus
sanctus: Neque enim qui Filius, & Pater: aut qui Pater,
& Filius: aut qui Spiritus sanctus, & Filius. Alius Pater,
alius Filius, alius Spiritus sanctus: Legimus enim: *Ro-*
1. Tim. 1. *gabo Patrem, & alium Paraclitum mittet vobis.* Solus Pa-
& 6. ter, quia vnus Deus, ex quo omnia. Solus Filius, quia vnus
Ioan. 1. Dominus, per quem omnia. Solum diuinitas facit, ge-
neratio & Patrem testificatur & Filium: vt nusquam Fi-
lius sine Patre, aut Pater esse videatur sine Filio. Ergò nec
solus, quia non solus immortalis. *Nec solus lucem habitat*
inaccessibilem, quia Deum nemo vidit vnquam, nisi vnigeni-
tus Filius qui est in sinu Patris, qui sedet ad dexteram Patris,
Sap. 7. Et hinc quidam audent dicere inaccessibilem lucem
esse quam habitat Pater. Numquid lux melior Patre?
Quæ autem lux inaccessibilis ei, cui non est inaccessi-
bilis Pater? Et ipse lux vera, & genitor lucis æternæ,

G de quâ dictum est: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem ho-* Ioan. 1.
minem venientem in hunc mundum. Vide ne illa sit lux in-
accessibilis quam habitat Pater, habitat & Filius: quia
Pater in Filio, & Filius in Patre. Bene ergò magnus: latè Ioan. 14.
enim funditur Dei virtus, latè cælestis substantiæ ma-
gnitudo porrigitur. Nihil præscriptum, nihil circumscri-
ptum, nihil emensum, nihil dimensum Trinitas habet.
Non loco clauditur, non opinione comprehenditur, non
æstimatione concluditur, non ætate variatur. Dedit qui-
dem Dominus Iesus hominibus magnitudinem: *In om-*
nem enim terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ
verba eorum, non in fines tamen mundi, non in fines
cœli, non vltrà cælos. At verò in Domino Iesu omnia Psal. 18.
H condita sunt in cælis & in terrâ, visibilia & inuisibilia, Coloss. 1.
& ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. Cælum
aspice, Iesus illic. Terram intuere, Iesus adest. Ascende
verbo in cælum, descende verbo in infernum, Iesus ad- Psal. 138.
est: Etenim si ascēderis in cælum, Iesus illic est: si descen-
deris in infernum, adest. Hodie cùm loquor, mecum est,
intrà hoc punctum, intrà hoc momentum. Et si in Ar-
meniâ nunc loquatur Christianus, Iesus adest: *Nemo*
enim *dicit Dominum Iesum, nisi in Spiritu sancto.* Abyssos
opinione si penetres, illic quoque Iesum videbis operari:
Scriptum est enim: *Ne dixeris in corde tuo: Quis ascen-*
det in cælum? id est Christum deducere, aut quis descen-
det in abyssum? hoc est Christum à mortuis reducere.
I Vbi ergò non est, qui cælestia, inferna, & terrena com- 1. Cor. 12.
pleuit? Bene ergò magnus, cuius virtus mundum reple- Rom. 10.
uit, qui vbique est, & erit semper: quia regni eius non Hebr. 13.
erit finis.

Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognoui? Et respondens Angelus dixit ei: Spiritus sanctus supperueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideóque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Et ecce Eliza-
K **beth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute suâ, & hic mensis est sextus illi quæ vocatur sterilis: quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.**

Videtur hìc non credidisse Maria, nisi diligenter aduer-
tas: Neque enim fas est vt electa ad generandum vnige-
nitum Dei Filium, fuisse censeatur incredula. Quo au-
tem modo fieri posset (licet saluâ prærogatiuâ matris,
cui profectò fuit amplius deferendum: & vt prærogati-
ua maior, maior etiam fides ei debuit reseruari.) Quo Luc. 1.
ergò modo fieri posset vt Zacharias qui non crediderat, sup.
silentio condemnaretur: Maria autem si non credidisset, Coloss. 1.
Spiritus sancti infusione exaltaretur? Sed neque non cre-
dere Maria; neque tamen temerè debuit vsurpare: non
L credere Angelo, vsurpare diuina: Neq; enim facile erat
scire mysterium absconditum à sæculis in Deo, quod
nec superiores Potestates scire potuerunt. Et tamen non
fidem tenuit, non officium refutauit; sed accommodauit
affectum, spopondit obsequium. Etenim cùm dixit: *Quo-* Luc. 1.
modo fiet istud: non de effectu dubitauit; sed qualitatem sup.
ipsius quæsiuit effectus. Quantò temperatior ista res-
ponsio, quàm verba sunt Sacerdotis? Hæc ait: *Quomodò*
fiet istud? Ille respondit: *Vnde hoc sciam?* Hæc iam de nego-
tio tractat: ille adhuc de nuntio dubitat. Negat ille se
credere, quod negat se scire, & quasi fidei adhuc alium
quærit auctorem: ista se facere profitetur, nec dubitat
M esse faciendum; sed id quomodò fieri possit, inquirit: Sic
enim habes: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cogno-*
ui? Incredibilis & inaudita generatio antè audiri debuit, Esai. 7.
vt crederetur. Virginem parere, diuini est signum my-
sterij, non humani. *Dabit*, inquit, *Dominus ipse vobis si-*
gnum: Ecce virgo in vtero accipiet, & pariet filium. Legerat
hoc Maria, ideò credidit futurum: sed quomodò fieret,
antè non legerat: Non enim quemadmodùm fieret, vel
tanto Prophetæ fuerat reuelatum. Tanti namque man-
dati mysterium non hominis fuit; sed Angeli ore pro-
mendum. Hodie primum auditur: *Spiritus sanctus super-*
ueniet in te. Et auditur, & creditur.

Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini, contingat mihi secundùm verbum tuum. Et discessit ab illâ Angelus.

Vide humilitatem, vide deuotionem. Ancillam se dicit Domini, quæ mater eligitur: nec repentino exaltata promisso est. Simul ancillam dicendo, nullam sibi prærogatiuam tantæ gratiæ vendicauit, quæ faceret quod Luc 17. Matt. 11. iuberetur. Mitem enim humilémque paritura, humilitatem debuit etiam ipsa præferre. *Ecce ancilla Domini, contingat mihi secundùm verbum tuum.* Habes obsequium, vides votum. *Ecce* enim *ancilla Domini*, apparatus officij est: *contingat mihi secundùm verbum tuum*, cóceptus est voti. Quam citò ergò etiam de impari † conditione credidit Maria! Quid enim tam impar quàm Spiritus sanctus, B & corpus? Quid tam inauditum, quàm virgo prægnans contrà legem, contrà consuetudinem, contrà pudorem, cuius carior cura est virgini?) Zacharias autem non de impari conditione; sed de senili ætate non credidit: nam conditio congruebat: Ex viro & fœmina solênis est par- Gen. 21. tus, nec incredibile debet videri, vbi natura concordat: Gen. 17. Gen. 18. Cùm enim ætas naturæ sit, non natura ætatis, fit plerumque vt ætas impediat naturam: non est tamen irrationabile vt minor cedat causâ maiori, & potior prærogatiua naturæ vsum inferioris excludat ætatis. Huc accedit quòd Abraham & Sara filium in senectute susceperant: & Ioseph filius senectutis est. Quòd si, quia risit Sara, reprehenditur: iustiùs condemnatur qui nec C oraculo credidit, nec exemplo. Maria autem cùm dicit: Luc. 1. infrà. *Quomodò fiet istud, quoniam virum non cognoui?* non videtur dubitasse de facto; sed de facti qualitate quæsisse: Liquet enim quòd faciendum esse crediderit, quæ quomodò fieret, interrogauit. Vnde & meruit audire: *Beata quæ credidisti.* Et verè beata, quæ Sacerdote præstantior: cùm Sacerdos negasset, virgo correxit errorem. Nec mirum si Dominus redempturus mundum, operatio- Esai. 7. nem suam inchoauit à matre, vt per quam salus omnibus parabatur, eadem prima fructum salutis hauriret ex pignore. Et bene quæsiuit, quomodò fieret; Legerat enim quia virgo conciperet: sed non legerat quomodò generaret. Legerat, vt dixi. *Ecce virgo in vtero accipiet:* quomodò autem acciperet, in Euangelio primùm An- D gelus est locutus.

Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione, in ciuitatem Iudæ, & intrauit in domum Zachariæ, & salutauit Elizabeth.

Morale est omnibus, vt qui fidem exigunt, fidem adstruant. Et ideò Angelus, cùm abscondita nuntiaret, vt fidem adstrueret exemplo, senioris fœminæ sterilísque conceptum Virgini Mariæ nuntiauit: vt possibile Deo E omne quod ei placuerit, assereret. Vbi audiuit hoc Maria, non quasi incredula de oraculo, nec quasi incerta de nuntio, nec quasi dubitans de exemplo: sed quasi læta pro voto, religiosa pro officio, festina pro gaudio, in mõtana perrexit. Quò enim iam Deo plena, nisi ad superiora cùm festinatione contenderet? *Nescit tarda molimina sancti Spiritus gratia.* Discite & vos sãctæ mulieres sedulitatem, quam prægnantibus debeatis exhibere cognatis. Mariã, quæ antè sola in intimis penetralibus versabatur, non à publico virginitatis pudor, non ab studio asperitas montium, non ab officio prolixitas itineris retardauit. In montana Virgo cum festinatione, Virgo officij memor, iniuriæ immemor, affectu † vrgente, non sexu, relictâ perrexit domo. Discite! virgines, non circũcursare per alienas ædes, non demorari in plateis, non aliquos in publico miscere sermones. Maria in domo sera, festina in publico, mãsit apud cognatam suam tribus mensibus: Etenim quæ propter officium venerat, inhærebat officio. Mansit autem mensibus tribus; non quòd domus eam delectaret aliena; sed quia frequentiùs videri in publico displicebat. Didicistis, virgines! pudorem Mariæ, discite humilitatem. Venit propinqua ad proximam, iunior ad seniorem: nec solùm venit; sed etiam

al. virgente.

1. Tim. 5. 2. Corin. 14.

2. Tim. 5.

A prior salutauit: Decet enim vt quantò castior virgo, tantò humilior sit. Nouerit deferre senioribus honorem: Sit magistra humilitatis, in quâ est professio castitatis. Est & causa pietatis, est etiam norma doctrinæ: Contuendum est enim quia superior venit ad inferiorem, vt inferior adiuuetur: Maria ad Elizabeth, Christus ad Ioannem. Denique etiam posteà vt sanctificaret baptismum Ioannis, Dominus venit ad baptismum. Citò quoque aduentus Mariæ, & præsentiæ diuinæ beneficia declarantur. Matt. 3.

Simul autem vt audiuit salutationem Mariæ Elizabeth, exultauit infans in vtero eius. Et repleta est Spiritu sancto Elisabeth, & exclamauit voce magnâ, & dixit.

Vide distinctionem, singulorúmque verborum proprietatem. Vocem prior Elisabeth audiuit; sed Ioannes prior gratiam sensit. Illa naturæ ordine audiuit, iste exultauit ratione mysterij. Illa Mariæ, iste Domini sensit aduentum. Fœmina mulieris, & pignus pignoris. Istæ gratiam loquuntur, illi intùs operantur, pietatísque mysterium maternis adoriuntur profectibus; duplicique miraculo. Prophetant matres spiritu paruulorũ. Exultauit infans, repleta est mater. Non priùs mater repleta, quàm filius: sed cùm filius esset repletus Spiritu sancto, repleuit & matrem. Exultauit Ioannes, exultauit & Mariæ Luc. 1. infrà. spiritus. Exultante Ioanne, repletur Elisabeth: Mariam C tamen non repleri spiritu; sed spiritum eius exultare cognouimus: Incomprehensibilis enim incomprehensibiliter operabatur in matre. Et illa post conceptum repletur, ista ante conceptum.

Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui.

Nouit sermonem suum Spiritus sanctus, nec vnquam Psalm. 126. obliuiscitur. Et Prophetia non solùm rerum completur miraculis; sed etiam proprietate verborum. Quis est iste fructus ventris, nisi ille de quo dictum est. *Ecce hereditas Domini Filij merces fructus ventris?* Hoc est, hereditas Esai. 11. Domini filij sunt, qui merces sunt fructus illius, qui de Mariæ ventre processit. Ipse fructus ventris est, flos radi- D cis, de quo bene prophetauit Esaias dicens: *Exiet virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet.* Radix enim est familia Iudæorum, virga Maria, flos Mariæ Christus: qui velut bonæ arboris fructus pro nostræ virtutis processu, nunc floret, nunc fructificat in nobis, nunc rediuiuâ corporis resurrectione reparatur.

Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?

Non quasi ignorans dicit: Scit enim esse Spiritus sancti gratiam & operationem vt mater Prophetæ à matre E Domini ad profectum sui pignoris saluetur. Sed quasi non humani hoc meriti; sed diuinæ gratiæ munus esse cognoscat, ità dicit: *Vnde hoc mihi?* hoc est, † quo tantum bonum mihi accidit, vt mater Domini mei veniat ad me, non cognosco meum. Vnde hoc mihi? quâ iustitiâ? quibus factis? pro quibus meritis? Non vsitata hæc officia fœminarum sunt, *vt veniat mater Domini mei ad me.* Miraculum sentio, agnosco mysterium mater Domini Verbo fœta, Deo plena est.

al. quali tum bonum:

Ecce enim vt facta est vox salutationis tuę in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo, & beata quæ credidisti: quoniã per-F ficientur ea quæ dicta sunt tibi à Domino.

Vides non dubitasse Mariam; sed credidisse, & ideò fructum fidei consecutam. *Beata* (inquit) *quæ credidisti:* Sed & vos beati, qui auditis, & creditis. Quæcumque enim crediderit anima, & concipit & generat Dei Verbum, & opera eius agnoscit.

Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominũ. Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia respexit humilitatem ancillæ suæ: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes

generationes. Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctū nomen eius, & misericordia eius à progenie in progenies, timentibus eum. Fecit potentiam in brachio suo: dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Esurientes impleuit bonis: & diuites dimisit inanes. Suscepit Israël puerum suum, recordatus misericordiæ suæ. Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham & semini eius in sæcula.

Sit in singulis Mariæ anima, vt magnificet Dominum: sit in singulis spiritus Mariæ, vt exultet in Deo: Nam etsi secundùm carnem vna mater est Christi, secundùm fidem tamen omnium fructus est Christus: Omnis enim *Psal. 33.* anima concipit Dei Verbum, si tamen immaculata & immunis à vitiis sit & intemerato castimoniam pudore custodiat. Quæcumque igitur talis esse potuerit anima, magnificat Dominum, sicut anima Mariæ magnificauit Dominum; & exultauit spiritus eius in Deo salutari suo: *2. Cor. 4.* Magnificatur enim Dominus, sicut & alibi legisti: *Magnificate Dominum mecum.* *Genes. 1.* Non quòd Domino aliquid humanâ voce possit adiungi; sed quia magnificatur in nobis; Imago enim Dei Christus est: & ideò si quid iu- I stum religiosumque fecerit anima, illa imaginem Dei, ad cuius est similitudinem creata, magnificat. Et ideò dum magnificat eum, magnitudinis eius quadam participatione sublimior fit: vt illam imaginem splendido bonorum colore factorum, & quadam æmulatione virtutis in se videatur exprimere. Magnificat autem anima *1. Cor. 8.* Mariæ Dominum, & exultat spiritus eius in Deo: eò quòd & animâ & spiritu Patri Filióque deuota, vnum Deum ex quo omnia, & vnum Dominum per quem omnia, pio veneretur affectu: Sed Mariæ quò persona melior, eò Prophetia plenior. Nec otiosum videtur quòd & *al. generationem.* ante Ioannem Elizabeth prophetat, & Maria ante Domini † ortum: serpunt enim iam tentamenta salu- K tis humanæ: Nam sicut peccatum à mulieribus cœpit: ità etiam bonum à mulieribus inchoatur, vt fœminæ quoque muliebria opera deponentes, infirmitati renuntient: & anima quæ non habet sexum, vt Maria quæ nescit errorem, religioso imitetur studio castitatem.

Mansit autem Maria cum illâ mensibus tribus: & reuersa est in domum suam. Elizabeth autem impletum est tempus pariendi.

Bene inducitur sancta Maria, & exhibuisse officium, & mysticum numerum custodisse: Non enim sola familia- L ritatis est causa quod diu mansit; sed etiam tanti vatis profectus: Nam si primo ingressu tantus profectus extitit, vt ad salutationem Mariæ exultaret infans in vtero, repleretur Spiritu sancto mater infantis: quãtum putamus vsu tanti temporis sanctæ Mariæ addidisse præsentiam? *Mansit autem Maria cum illa mensibus tribus.* Vngebatur itaque, & quasi bonus athleta exercebatur in vtero matris Propheta: amplissimo enim virtus eius certamini parabatur. Denique tamdiu mansit Maria, *Luc. 2.* quamdiu Elisabeth pariendi tempus impleret. Quòd si diligenter aduertas, inuenies hoc nusquam positum, nisi in generatione Iustorum. Denique impleti sunt dies vt pareret Maria, impletum est tempus vt pareret Eliza- M beth: impletum est vitæ tempus, cùm sancti viri ex hoc vitæ curriculo demigrarent. Plenitudinem Iusti vita habet, inanes autem dies sunt impiorum.

Et peperit filium. Et audierunt vicini & cognati eius quia magnificauit Dominus misericordiam suam cum illâ, & cōgratulabantur ei.

Peperit ergò filium Elizabeth, & congratulabantur vicini. Habet Sanctorum editio lætitiam plurimorum, quia commune est bonum: Iustitia enim communis est G virtus. Et ideò in ortu Iusti, futuræ vitæ insigne præmittitur, & gratia secuturæ virtutis exultatione vicinorum præfigurante signatur. Pulchrè autem tempus quo fuit in vtero Propheta, describitur, ne Mariæ præsentia taceatur: sed tempus siletur infantiæ, quia infantiæ impedimenta nescuit. Et ideò in Euangelio nihil *Luc. 1.* super eo legimus, nisi ortum eius, & oraculum, exul- *Luc. 1.* tationem in vtero, vocem in deserto. Neque enim vl- *Ephes. 4.* lam infantiæ sensit ætatem, qui suprà naturam, suprà ætatem in vtero positus matris, à mensurâ cœpit ætatis plenitudinis Christi.

H Et factum est, in die octauo venerunt circumcidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui, Zachariam. Et respondit mater eius, & dixit: Non; sed vocabitur Ioannes.

Mirè sanctus Euangelista præmittendum putauit, quòd plurimi infantem patris nomine, Zachariam appellandum putauerint, vt aduertas matri non nomen alicuius displicuisse de genere; sed id sancto infusum Spiritu quod ab Angelo ante Zachariæ fuerat prænuntiatum. Et quidem ille mutus intimare vocabulum filij ne- *Luc. 1. sup.* quiuit vxori; sed per prophetiam Elizabeth didicit quod non didicerat à marito: *Ioannes est*, inquit, *nomen eius*, hoc est, non nos ei nomen imponimus, qui iam à Deo nomen accepit. Habet vocabulum suum quod agnouimus, non quod eligimus. Habent hoc merita Sāctorum, *Genes. 32.* vt à Deo nomen accipiant. Sic Iacob Israël dicitur, quia *Matth. 1.* Deum vidit. Sic Dominus noster Iesus nominatus est, antequam natus, cui non Angelus; sed Pater nomen imposuit. *Reuelabitur enim*, inquit, *filius meus Iesus cum iis qui* *4. Esdr. 7.* *cum eo sunt, & iucundabuntur qui relicti sunt in annis quadringentis. Et erit post annos hos, & morietur Filius meus Christus, & conuertetur sæculum.* Vides Angelos, quæ audierint, non quæ vsurpauerint, nuntiare. Nec mireris, si nomen mulier quod non audiuit, asseruit, quando Spiritus ei sanctus qui Angelo mandauerat, reuelauit. K Neque poterat Domini ignorare prænuntium, quæ prophetauerat Christum.

Et dixerunt ad illam: Quia nemo est in cognatione tuâ qui vocetur hoc nomine. Annuebant ergo patri eius, quem vellet vocari eum. Et accepit pugillarem, & scripsit, dicens: Ioannes est nomen eius. Et mirati sunt omnes. Continuò autem resoluta est lingua eius, & apertum est os eius, & loquebatur benedicens Deum. Et factus est timor super omnes vicinos eorum, & super omnia montana Iudææ L diuulgabantur omnia verba hæc. Et posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes: Quis putas Puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo.

Bene additur, quia nemo in cognatione eius vocabatur hoc nomine, vt intelligas nomen non generis esse; sed vatis: Zacharias quoque nutu interrogatur; sed quia *Luc. 1. sup.* incredulitas ei affatum eripuerat & auditum, quod voce non poterat, manu & litteris est locutus: Scripsit enim dicens: *Ioannes est nomen eius.* Et hîc nomen non imponitur; sed adstruitur: meritóque continuò resoluta est lin- *Psal. 115.* gua eius; quia quam vinxerat incredulitas, fides soluit. *1. Cor. 13.* M Credamus & nos igitur vt loquamur, vt lingua nostra *2. Cor. 4.* quæ incredulitatis vinculis est ligata, rationis voce sol- *2. Cor. 3.* uatur. Scribamus spiritu mysteria, si volumus loqui: scribamus prænuntium Christi non in tabulis lapideis; sed in tabulis cordis carnalibus. Etenim qui Ioannem loquitur, Christum prophetat. Loquamur Ioannem, loquamur & Christum, vt nostrum quoque os possit aperiri, quod in Sacerdote tanto irrationabilis modo pecudis fræna nutantis fidei coercebant.

Et Zacharias pater eius impletus est Spiritu sancto, & prophetabat, dicēs: Benedictus Dñs Deus Israël: quia visitauit, & fecit redēptionē

plebis

plebis suæ. Et erexit cornu salutis nobis, in domo Dauid pueri sui. Sicut locutus est per os Sanctorum, qui à sæculo sunt Prophetarum eius. Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris: & memorari Testamenti sui sancti. Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis. Vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi. In sanctitate & iustitiâ corâm ipso, omnibus diebus nostris.

Et prophetabat, &c. Vide quàm bonus Deus, & facilis indulgere peccatis. Non solùm ablata restituit; sed etiam inspirata concedit. Ille dudum mutus prophetat. De pœn. dist. 1. ca. nouit Dominus. Hæc enim gratia Dei maxima, quòd eum qui negauerat, confitetur. Nemo ergò diffidat, nemo veterum conscius delictorum præmia diuina desperet. Nouit Dominus mutare sententiam, si tu noueris emendare delictum.

Et tu Puer! Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius: Ad dandam scientiam salutis populo eius, in remissionem peccatorum ipsorum. Propter viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos Oriens ex alto. Lucere iis qui in tenebris & vmbra mortis sedent: ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Puer autem crescebat, & confortabatur spiritu: & erat in desertis vsque in diem ostensionis suæ ad Israël.

Et tu puer! Propheta Altissimi vocaberis, &c. Pulchrè cùm de Domino prophetaret, ad Prophetam sua verba conuertit, vt hoc quoque beneficium esse Domini designaret: ne cùm publicè enumeraret sua, quasi ingratus tacuisse & quæ acceperat beneficia videretur agnoscere in filio. Sed fortasse aliqui quasi irrationabilem mentis excessum putent quòd octo dierum alloquitur infantem. al. Propheta. Verum si teneamus, intelligimus profectò quòd potuit vocē patris natus audire qui Mariæ salutationem antequàm nasceretur, audiuit. Sciebat † profectò alias esse aures Prophetæ, quæ Spiritu Dei, non corporis ætate reserantur. Habebat intelligendi sensum, qui exultandi habebat affectum. Simul illud aduerte quàm paucis Elizabeth, quàm multis Zacharias prophetet, & vterque sancto repletus Spiritu loquebatur: Sed disciplina seruatur, vt mulier discere magis quæ diuina sunt, studeat, quàm docere. Nec facilè vllam prophetasse vberiùs quàm matrem Domini reperimus. Prophetissa 1. Cor. 14. Maria soror Aaron quàm citò Cantici verba conclusit: Exo. 15. Eadémque vbi prolixiùs est locuta cum fratre, nequaquàm Num. 12. sui pœnam sermonis euasit.

Cap. II. FActum est autem, in diebus illis exiit edictum à Cæsare Augusto, vt censum profiteretur vniuersus orbis.

De ortu Saluatoris dicturi, non putamus alienum vt quo natus sit tempore, requiramus: Quid enim professio sæcularium ad generationem Domini pertineret, nisi vt aduertamus hoc quoque diuinum esse mysterium? quia dum professio sæcularis obtenditur, spiritalis impletur, nō terrarum regi dicanda, sed cæli. Professio ista, census est animorum: Abolito enim synagogæ censu al. tormenta. vetusto, nouus census Ecclesiæ parabatur, qui † tributa non exigeret, sed auferret: & spiritualiter in typo plebs sua iam Christo nomina conferebat. Non hîc spatia terrarum; sed mentium animorúmque censetur: nec describuntur limites; sed proferuntur: nec ætas vlla distinguitur; sed omnis adscribitur: Nullus enim ab hoc im-

A munis est censu, quia omnis ætas munifica Christo est, Mat. 2. quem vagientes pueri martyrio confitentur, quem Luc. 1. sup. intrà vterum positi exultatione testantur. Nihil in hoc censu vereare terribile, nihil immite, nihil triste, sola vnumquemque fides signat. Vis Christi audire censores? Iubentur censere; sed non virgis: nec terrore; sed gra- Mat. 10. & 16. tiâ, plebem quærere: condere gladium, non possidere aurum. Talibus censoribus acquisitus est orbis. Denique vt scias censum non Augusti esse; sed Christi, totus orbis profiteri iubetur. Quando nascitur Christus, omnes profitentur: quando mundus concluditur, omnes periclitantur. Quis ergò poterat professionem to-
B tius orbis exigere, nisi qui totius habebat orbis imperium? Non enim Augusti; sed *Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & vniuersi qui habitant in eo.* Psal. 23. Gothis non imperabat Augustus, non imperabat Armenis; imperabat Christus. Acceperunt vtique Christi † cen- al. censorem. sores, qui Christi martyres ediderunt. Et ideò fortasse nos vincunt, vt præsentia docent, quoniam quem illi obliuione sanguinis fatebantur, huic Ariani quæstionem generis inferebant.

Hæc professio prima facta est, præside Syriæ Cyrino: & ibant omnes vt profiterentur singuli in ciuitatem suam. Ascendit autem & Io-
C seph à Galilæâ de ciuitate Nazareth in Iudæam, in ciuitatem Dauid, & quæ vocatur Bethleem: eò quòd esset de domo & familiâ Dauid: vt profiteretur cum Mariâ desponsatâ sibi vxore prægnante.

Hæc professio prima, facta est præside, &c. Atqui plerasque iam partes terrarum sæpe fuisse descriptas loquuntur historiæ. Hæc est ergo professio prima, non terrarum; sed mentium; quia omnes profitentur; quia nullus excipitur, non præconis euocatione; sed vatis qui multò antè prædixit: *Omnes gentes plaudite manibus! iubilate Deo in voce exultationis: Quoniam Deus summus, terribilis, rex magnus super omnem terram.* Psal. 46.
D Denique vt scias censum esse iustitiæ, veniunt ad eum Ioseph & Maria, hoc est, Iustus & Virgo: Ille, qui verbum seruaret: ista, quæ pareret. Vbi autem profitentur Iustus & Virgo, nisi vbi nascitur Christus? *Omnis enim spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, de Deo est.* Ioan. Vbi autem secundùm altiorem rationem nascitur Christus, nisi in corde tuo, & in pectore tuo? *Propè est enim verbum in ore tuo, & in corde tuo.* Rom. 10. Pulchrè autem quòd & Præsidis nomen addidit, vt seriem temporis designaret. *Præside,* inquit, *Cyrino facta est hæc prima professio.* Vt quasi Consulem quendam signi gratiâ huic libro Euangelista adscripsisse videatur: Nam si Consules adscribuntur ta-
E bulis emptionis, quantò magis Redemptioni omnium debuit tempus adscribi? Habes ergò omnia quæ in contractibus esse consueuerunt. Vocabulum summam illic potestatem gerentis, diem, locum, causam: Testes enim adhiberi solent: hos quoque natiuitati suæ, & generationi secundùm carnem Christus adhibuit, qui signarent Euangelium, dicens: *Vos eritis mihi testes in Hierusalem.* Act. 1.

Factum est autem, cùm essent ibi, impleti sunt dies vt pareret. Et peperit filium suum primogenitum, & pannis enim inuoluit, &
F posuit eum in præsepio: quia non erat ei locus in diuersorio.

Breuiter sanctus Lucas & quomodò, & quo tempore, & quo loco secundùm carnem Christus natus sit, explicauit. At verò de cælesti generatione si quæris, lege Euangelium sancti Ioannis, qui à cælestibus exorsus ad terrena descendit: illic inuenies & quando erat, & quomodò erat, & quid erat, quid egerat, quid agebat, & vbi erat, & quò venerit, & quomodò venerit, quo tempore venerit, quâ causâ venerit. *In principio,* inquit, *erat Verbum:* Ioan. 1. habes quando erat: *Et Verbum erat apud Deum:*

habes quomodò erat. Habes etiam quid erat: *Et Deus* G *inquit, erat Verbum*. Quid egerat: *Omnia per ipsum facta sunt*. Quid agebat: *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Et vbi erat: *In hoc mundo* 1. Tim. 1. *erat*. Quò venerit: *In sua propria venit*. Quomodò venerit: 2. Tim. 1. *Verbum caro factum est*. Quando venerit, Ioannes testimonium perhibet deipso, dicens: *Hic est de quo dixi, qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat*. Quâ causâ venerit, Ioannes ipse testatur. *Ecce agnus Dei; ecce qui tollit peccatum mundi*. Si igitur generationem vtramque cognouimus, & vtriusque vnam esse causam quâ venit aduertimus, vt pereuntis mundi peccatum suscipiens, peccati labem, & omnium mortem in se, qui vinci non H posset, aboleret: consequens est vt nunc quoque sanctus Lucas Euangelistanos doceat, & vias Domini secundùm carnem crescentis ostendat. Nec quicquam mouere debet quòd altiori consilio Ioannis infantiam diximus prætermissam, Christi verò infantiam oportere esse descriptam: Non enim omnium est dicere: *Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifaciam: omnibus omnia factus sum*. Neque de quoquam alio itâ dici potest: quia *vulneratus est propter iniquitates nostras & infirmatus est propter peccata nostra*. 1. Cor. 9. Esai. 53. Ille igitur paruulus, ille infantulus fuit, vt tu vir possis esse perfectus. Ille inuolutus pannis, vt tu mortis laqueis sis absolutus. I Ille in præsepibus, vt tu in altaribus. Ille in terris, vt tu in cælis. Ille locum in eo diuersorio non habebat, vt tu plures haberes in cælestibus mansiones. Ioan. 14. 2. Cor. 8. *Qui cùm diues esset, propter vos pauper factus est, vt illius inopiâ vos ditaremini*. Meum ergò paupertas illius patrimonium est, & infirmitas Domini mea est virtus. Maluit sibi egere, vt omnibus abundaret. Me illius infantiæ vagientis abluunt fletus, mea lachrymæ illæ delicta lauerunt. Plus igitur, Domine Iesu! iniuriis tuis debeo quòd redemptus sum, quàm operibus quòd creatus sum: Non prodesset nasci, nisi redimi profuisset: Sed nemo intrà vsum corporis formam omnem diuinitatis K includat. Alia natura carnis est, alia diuinitatis gloria. Propter te infirmitas, in se potentia: propter te inopia, in se opulentia. Noli hoc æstimare quod cernis, sed quòd redimeris agnosce. Quod in pannis est vides, quod in cælis est non vides? infantis audis vagitus; non audis bouis Dominum agnoscentis mugitus? *Agnouit enim bos* Esai. 1. *possessorem suum, & asina præsepe domini*, immò præsepium dixerim, sicut scripsit qui transtulit: nihil enim apud me distat in verbo, quod non distat in sensu: Nam si orator illorum qui phaleras sermonum sequuntur, neget in hoc positas esse fortunas Græciæ, hoc, an illo verbo vsus sit; sed rem spectandam putat: si ipsi Philo- L sophi eorum qui totos dies in disputatione consumunt, Demosthenes in Oratione pro Ctesiphonte. minùs Latinis & receptis vsi sermonibus sunt, vt propriis vterentur: quantò magis nos negligere verba debemus, spectare mysteria, quibus vincit sermonis vilitas, quòd operum miracula diuinorum nullis venustata sermonibus, veritatis suæ lumine refulserunt? Denique asinam illam irrationabilem non succo deliciarum; sed succo naturalis alimoniæ præsepia sancta pauerunt. Esai. 1. Hic est Dominus, hoc præsepe, quo nobis diuinum mysterium reuelatum est, irrationabiles gentes pecudum intrà præsepia more viuentes, alimoniæ sacræ vbertate pascendas. Agnouit ergò asina, species scilicet, M & forma Gentilium præsepe domini sui. Et ideò dicit: Psa. 22. *Dominus pascet me, & nihil deerit*. An mediocribus si- Math. 4. gnis Deus probatur, quòd Angeli ministrant, quòd Ma- Matt. 2. gi adorant, quòd Martyres confitentur? Ex vtero funditur; sed coruscat è cælo. Terreno in diuersorio iacet, sed cælesti lumine fulget. Nupta peperit; sed virgo concepit. Nupta concepit; sed virgo generauit: Docuit enim nos Sanctus Matthæus non mediocre mysterium, quod sanctus Lucas, quia planè iam erat expolitum, silendum putauit, ratus se diuitem fore credens, si præsepe Domini sibi ex omnibus vendicasset.

INTERPOSITIO NARRATIONIS DE ADVENTV MAGORVM.

ISTum igitur paruulum, quem tu quasi vilem qui infidelis es, arbitraris. Magi ex oriente venientes, tam longo spatio sequuntur, & procidentes adorant, & Regem appellant, & resurrecturum fatentur, offerentes de Matt. 2. thesauris suis aurum, thus, & myrrham. Quæ sunt ista veræ fidei munera? Aurum regi, thus Deo, myrrha defuncto: Aliud enim regis insigne, aliud diuinæ sacramentum est potestatis, aliud honor est sepulturæ, quæ non corrumpat corpus mortui; sed reseruet. Nos quoque qui hæc audimus & legimus, de thesauris nostris talia, fratres! munera proferamus: *Habemus* enim *thesaurum* 2. Cor. 4. *in vasis fictilibus*. Si igitur in teipso quod es non ex te debes æstimare; sed ex Christo: quantò magis in Christo non tua debes æstimare; sed Christi. Ergò Magi de thesauris suis offerunt munera: vultis scire quàm bonum meritum habeant? Stella ab his videtur: & vbi Herodes est, non videtur: vbi Christus est rursùs videtur: & viam demonstrat. Ergo stella hæc via est, & via Christus: quia Ioan. 14. secundùm Incarnationis mysterium, Christus est stella: *Orietur enim stella ex Iacob, & exurget homo ex Israel*. Denique vbi Christus, & stella est: Ipse enim est stella splendida & matutina. Num. 24. Eccl. 50. Suâ igitur ipse luce se signat. Accipe aliud documentum. Aliâ venerunt viâ Magi, aliâ redeunt: Qui enim Christum viderant, Christum intellexerant, meliores vtique quàm venerant, reuertuntur. Duæ quippe sunt viæ: vna quæ ducit ad interitum, alia quæ ducit ad regnum. Illa peccatorum est, quæ ducit ad Herodem: hæc Christus est, quâ reditur ad patriam; Hic Matt. 7. enim temporalis est incolatus, sicut scriptum est: *Multùm incola facta est anima mea*. Ioan. 14. Psalm. 119. Caueamus igitur Herodê mundanæ ad tempus præsulem potestatis, vt patriæ cælestis æternùm consequamur habitaculum. Non Electis tantum præmia ista proposita sunt; sed etiam omnibus, quoniam omnia & in omnibus Christus. Coloss. 3. Vides etiam quia non otiosè, vel de Chaldæis, qui peritiores in numeris habentur, Abraham Deo credidit; vel Magi, qui Gene. 15. licet magicis artibus conciliandæ sibi diuinitati studium impendunt, ortum in terris Domini crediderunt; sed vt ex aduersariis gentibus sanctæ religionis testimonium sumeretur, & diuini timoris exemplum: Sed tamen qui sunt isti Magi, nisi qui (vt historia quædam docet) à Balaam genus ducunt, à quo prophetatum est: Num. 24. *Orietur stella ex Iacob*? Isti ergò sunt non minùs fidei quàm successionis heredes. Ille stellam vidit in spiritu, isti viderunt oculis, & crediderunt. Viderunt nouam stellam quæ non erat visa à creaturâ mundi. Viderunt nouam creaturam, & non solùm in terrâ; sed etiam in cælo gratiam noui hominis requirebant, secundùm quod Moyses prophetice posuit, quia *Orietur stella ex Iacob, & exurget homo ex Israël*. Ibidem. Et cognouerunt hanc esse stellam, quæ hominem Deumque signabat, & adorauerunt paruulum. Vtique non adorassent, si paruulum tantummodò credidissent. Magus ergò intelligit suas cessare artes, tu non intelligis tua dona venisse? Ille fatetur alienum, tu non agnoscis proprium? Ille contrà se credit, tu pro te non putas esse credendum? Ioan. 1. Natum ergò Magi nuntiant Regem: perturbatur Herodes, congregat Matt. 2. Scribas & principes Sacerdotum, & interrogat vbi Christus oriatur. Magi tantummodò regem nuntiant, Herodes Christum requirit. Ipsum igitur Regem de quo interrogat, confitetur. Deinde cùm vbi nasci haberet inquiritur, vtique prænuntiatus ostenditur: Neque enim quæri poterat, qui non erat nuntiatus. O amentes Iudæi! venisse non creditis quem videtis? venisse non creditis quem dicitis esse venturum? *Nuntiate*, inquit, Ibidem. *mihi, vt veniam & adorem puerum*. Insidiatur quidem Herodes; sed Deum non negat quem memorat adorandum. Deinde infantes occidi iubet. Cui alij nisi Deo talis victima debebatur? Expers licet sensus infantia; Deum tamen pro quo interimitur, confitetur. Hæc de Matthæo pauca libauimus, vt clareret infantiæ tempora à diuinitatis operibus minimè vacauisse

Et pastores erant in regione eadem vigilantes, & custodientes vigilias noctis suprà gregem suum.

al. ignaua.

Quod si ætas carnis† ignara operis fuit, profectò Deus erat qui diuinitatis operibus exercebat carnis ætatem: Qui etiam pastores faciebat in illâ regione vigilare, custodientes vigilias noctis suprà gregem suum. Videte Ecclesiæ surgentis exordium. Christus nascitur, & pastores vigilare cœperunt, qui gentium greges pecudum modo antè viuentes, in caulam Domini congregarent, ne quos spiritualium bestiarum per offusas noctium tenebras paterentur incursus. Et bene pastores vigilant, quos bonus pastor informat. Grex igitur populus, nox B sæculum, pastores sunt Sacerdotes. Aut fortasse etiam ille sit pastor, cui dicitur: Esto vigilans, & confirma: quia non solùm Episcopos ad tuendum gregem Dominus ordinauit; sed etiam Angelos destinauit.

Apoc. 3. Hebr. 1.

Et ecce Angelus Domini stetit ante illos, & claritas Dei circumfulsit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis Angelus: Nolite timere: ecce enim Euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est vobis hodie Saluator qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Et hoc vobis signum: C Inuenietis infantem pannis inuolutum, & positum in præsepio.

Luc. 1. sup. Matt. 1. Deu. 19. Matt. 18.

Videte quemadmodùm cura diuina fidem adstruat. Angelus Mariam, Angelus Ioseph, Angelus pastores edocet. Non satis est semel missum; duobus enim & tribus testibus stat omne verbum.

Et facta est cum Angelo multitudo exercitus cælestis laudantium Deum, & dicentium: Gloria in altissimis Deo: & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.

Iosue 5. Psalm. 148. Matt. 1.

Bene Angelorum nominatur exercitus, qui ducem cælestis militiæ sequebantur. Cui igitur laudem Angeli nisi Domino suo dicerent? iuxtà quod scriptum est. *Laudate Dominum de cælis, laudate in excelsis: Laudate eum omnes Angeli eius.* Impleta igitur prophetia est. Laudatur de cælis Dominus, & videtur in terris. De quo sanctus Marcus ait: Quia cum bestiis erat, & Angeli ministrabant ei: vt in altero misericordiæ insigne, in altero diuinæ indicium potestatis agnoscas. Tuum est quòd bestias patitur, suum quòd ab Angelis prædicatur.

Et factum est vt discesserunt ab eis Angeli E in cælum, pastores loquebantur adinuicem: Transeamus vsque Bethlehem, & videamus hoc verbum quod factum est, sicut Dominus ostendit nobis. Et venerunt festinantes: & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem positum in præsepio. Videntes autem cognouerunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes qui audierunt, mirati sunt de his quæ dicebantur à pastoribus ad ipsos.

Et venerunt festinantes, &c. Vides festinare pastores: F Nemo enim cum desidiâ Christum requirit. Vides pastores Angelo credidisse & tu Patri, Filio, Spiritui sancto, Angelis, Prophetis & Apostolis credere non vis? Vide quàm signanter Scriptura singulorum libret momenta verborum. Festinant, inquit, Verbum videre. Etenim cùm caro Domini videtur, Verbum videtur, quod est Filius. Non mediocre fidei tibi hoc videatur exemplum, quòd vilis sit persona pastorum. Certè quò vilior ad prudentiam, eò pretiosior ad fidem. Non gymnasia choris referta sapientum; sed plebem Dominus simplicem requisiuit, quæ phalerare audita & fucare nesciret:

1. Cor. 1.

A Simplicitas enim quæritur, non ambitio desideratur. Nec contemnenda putes quasi vilia verba † pastorum. A pastoribus enim Maria fidem colligit. A pastoribus populus ad Dei reuerentiam congregatur. Mirati etiam sunt omnes qui audierunt, de iis quæ dicebantur à pastoribus ad ipsos.

al. Prophetarum.

Maria autem conseruabat omnia verba hæc conferens in corde suo. Et reuersi sunt pastores glorificantes & laudantes Deum in omnibus quæ audierant & viderant, sicut dictum est ad illos.

Discamus sanctæ virginis in omnibus castitatem, quæ non minùs ore pudica quàm corpore, argumenta fidei conferebat in corde. Si Maria à pastoribus discit, cur tu declinas discere à Sacerdotibus. Si Maria ante præcepta Apostolica tacet, cur tu post Apostolica præcepta magis cupis docere quàm discere. Disce vitium esse personæ, non sexus: sexus enim sanctus. Denique Maria præceptum non accepit, exemplum edidit.

1. Corin. 14.

Et postquàm consummati sunt dies octo vt circumcideretur puer, vocatum est nomen eius Iesus: quod vocatum est ab Angelo, priusquàm in vtero conciperetur.

Circumciditur itaque puer. Quis est iste puer, nisi ille de quo dictum est: *Puer natus est nobis, Filius datus est nobis?* Factus est enim sub lege, vt eos qui sub lege essent, lucrifaceret.

Esai. 9. Galat. 4.

Et postquàm impleti sunt dies purgationis Mariæ secundùm legem Moysi: tulerunt Iesum in Hierusalem, vt sisterent eum Domino (sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur) & vt darent hostiam secundùm quod dictum est in lege Domini, D par turturum, aut duos pullos columbarum.

Luc. 12.

Vt sisterent eum Domino, &c. Quid sit autem in Hierusalem sisti Domino, dicerem, nisi in Esaiæ commentis antè dixissem: Circumcisus enim vitiis, Dominico dignus iudicatur obtutu; quia, *oculi Domini super iustos.* Vides omnem legis veteris seriem fuisse typum futuri: Nam & circumcisio purgationem significat delictorum: Sed quoniam pronâ quadam cupiditate peccandi humanæ carnis & mentis fragilitas inextricabilibus vitiis implicatur, eo per octauum circumcisionis diem culpæ totius futura purgatio resurrectionis præfigurabatur E ætate: Hoc est enim illud: *Quia omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur.* Verbis enim legis promittebatur virginis partus. Et verè sanctus quia immaculatus. Denique ipsum esse qui lege signetur, in eundem modum ab Angelo repetita verba declarant: *Quia quod nascetur,* inquit, *sanctum, vocabitur Filius Dei.* Non enim virilis coitus vuluæ virginalis secreta reserauit: sed immaculatum semen inuiolabili vtero Spiritus sanctus infudit: Solus enim per omnia ex natis de fœminâ sanctus Dominus Iesus, qui terrenæ contagia corruptelæ immaculati partus nouitate non senserit, & cælesti maiestate depulerit: Nam si litteram sequamur, quomodò sanctus omnis masculus, cùm multos sceleF ratissimos fuisse non lateat? Numquid sanctus Achab? Numquid sancti Pseudoprophetæ, quos ad Eliæ preces vltor cælestis iniuriæ ignis absumpsit? Sed ille sanctus, quem in figurâ futuri mysterij pia legis diuinæ præscripta signabant, eò quòd solus sanctæ Ecclesiæ virginis ad generandos populos Dei immaculatæ, fœcunditatis aperiret genitale secretum. Hic ergo solus aperuit sibi vuluam. Nec mirum: hic enim dixerat ad Prophetam: *Priusquam te formarem in vtero, noui te, & in vuluâ matris sanctificaui te.* Qui ergò vuluam sanctificauit alienam, vt nasceretur Propheta, hic est qui aperuit matris suæ vuluam, vt immaculatus exiret.

Esai. 6. Psal. 33. 1. Cor. 10. Exo. 13. & Num. 8. Luc. 1. S. Aug. tom. 7. lib. 2. de pecca. orig. c. 40. & lib. 1. cont. Iul. Pelag. c. 2. 3. Reg. 18. Hier. 1.

Et ecce homo erat in Hierusalem, cui nomen Symeon, & homo iste iustus & timoratus: expectans consolationem Israël, & Spiritus sanctus sanctus erat in eo. Et responsum acceperat à Spiritu sancto non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Et venit in spiritu in templum.

Non solùm ab Angelis & Prophetis, & à pastoribus: sed etiam a Senioribus & Iustis generatio Domini accipit testimonium. Omnis ætas, & vterque sexus, euentorumque miracula fidem adstruunt. Virgo generat, sterilis parit, mutus loquitur, Elizabeth prophetat, Magus adorat, vtero clausus exultat, vidua confitetur, Iustus expectat. Et bene Iustus, qui non suam; sed populi gratiam requirebat: cupiens ipse corporeæ vinculis fragilitatis exolui; sed expectans videre promissum: sciebat enim quia beati oculi qui eum viderent.

Luc. 1. sup. Matt. 2. Phili. 1. Luc. 10.

Et cùm inducerent puerum Iesum parentes eius, vt facerent secundùm consuetudinem legis pro eo: & ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deum, & dixit: Nunc dimitte seruum tuum, Domine! secundùm verbum tuum in pace: Quia viderunt oculi mei salutare tuum: Quod parasti ante faciem omnium populorum: Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israël. Et erant pater & mater eius mirantes super his quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Symeon, & dixit ad Mariam matrem eius: Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël.

Nunc, inquit, *dimitte seruum tuum, Domine*! Vide Iustum velut corporeæ carcere molis inclusum velle dissolui, vt incipiat esse cũ Christo: *Dissolui enim & cum Christo esse, multò melius est.* Sed qui vult dimitti, veniat in templum, veniat in Hierusalem, expectet Christum Domini, accipiat in manibus Verbum Dei, complectatur operibus suis velut quibusdam suæ fidei brachijs. Tunc dimittetur vt non videat mortem, quia viderit vitam. Vides vberem in omnes gratiam Domini generatione diffusam, & prophetiam incredulis negatam esse, non Iustis. Ecce & Symeon prophetat, in ruinam & resurrectionem plurimorum venisse Dominum Iesum Christum, vt Iustorum iniquorumque merita discernat, & pro nostrorum qualitate factorum, iudex verus & iustus aut supplicia decernat, aut præmia.

Philip. 1. Act. 10.

Et in signum cui contradicetur, & tuam ipsius animam pertransibit gladius, vt reuelentur multorum cordium cogitationes. Et erat Anna Prophetissa, filia Phanuel, de tribu Aser: hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem à virginitate suâ. Et hæc vidua erat vsque ad annos octogintaquatuor: quæ non discedebat de templo ieiunijs & obsecrationibus seruiens nocte ac die. Et hæc, ipsâ horâ superueniens, confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israel. Et vt perfecerunt omnia secundùm legem Domini, reuersi sunt in Galilæam, in ciuitatem suam Nazareth.

Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, &c. Nec littera, nec historia docet ex hac vita Mariam corporalis necis passione migrasse: Non enim anima; sed corpus materiali gladio transuerberatur. Et ideò prudentiam Mariæ haud ignaram mysterij cælestis ostendit. *Viuum enim verbum Dei & validum, & acutius omni gladio acutissimo, penetrans vsque ad diuisionem animæ & spiritus, artuum quoque & medullarum, cogitationes cordis &*

Hebr. 4.

G *secreta scrutatur animorum*, quia nuda mentium & aperta sunt omnia Dei Filio, quem conscientiæ secreta non fallunt. Prophetauit itaque Symeon, prophetauerat Virgo, prophetauerat copulata coniugio, prophetare debuit etiam vidua; ne qua aut professio deesset, aut sexus. Et ideò Anna & stipendijs viduitatis, & moribus talis inducitur vt digna planè fuisse credatur quæ Redemptorem omnium venisse nuntiaret. Cuius merita cùm alibi descripserimus, cùm viduas hortaremur, hoc loco quoniam ad alia properamus, non putamus iteranda. Non otiosè tamen annos octoginta quatuor viduitatis eius expressit, & quia & septem dodecades, & duæ quadragesimæ, sacrum videntur numerum designare.

Lib. de vidu. c. 1.

H Puer autem crescebat, & confortabatur plenus sapientiâ: & gratia Dei erat in illo. Et ibant parentes eius per omnes annos in Hierusalem, in die solemni paschæ. Et cùm facti essent illi anni duodecim, ascendentibus illis Hierosolymam secundùm consuetudinem diei festi: consummatisque diebus cùm redirent, remansit puer Iesus in Hierusalem, & non cognouerunt parentes eius. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos & notos: & non
I inuenientes, regressi sunt in Hierusalem, requirentes eum. Et factum est, post triduum inuenerunt eum in templo sedentem in medio Doctorum, audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant, super prudentiâ & responsis eius. Et videntes admirati sunt.

Et cùm facti essent illi anni duodecim, &c. A duodecimo anno, vt legimus, Dominicæ sumitur disputationis exordium. Hic enim prædicandæ fidei Euangelizantium numerus debebatur. Nec otiosè immemor suorum se-
K cundùm carnem parentum, qui secundùm carnem vtique sapientiâ Dei implebatur & gratiâ, post triduum reperitur in templo: vt esset indicio quia post triduum triumphalis illius passionis, in sede cælestis & honore diuino fidei nostræ resuscitatus offerret, qui mortuus credebatur.

Matt. 10. Matt. 28. & Luc. 24.

Et dixit mater eius ad illum: Fili! quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos: Quid est quòd me quærebatis? nesciebatis quia in propria patris mei oportet me esse? Et ipsi non intellexerunt
L verbum quod locutus est ad eos.

Duæ sunt in Christo generationes: vna est paterna, materna altera. Paterna illa diuinior; materna verò quæ in nostrum laborem vsumque descendit. Et ideò quæ suprà naturam, suprà ætatem, suprà consuetudinem fiunt, non humanis assignanda virtutibus; sed diuinis referenda sunt potestatibus. Alibi eum ad ministerium mater impellit, hîc mater arguitur, quia adhuc quæ humana sunt exigat: Sed cùm hîc duodecim describatur annorum, illic discipulos habere † dicatur; vides matrem didicisse à Filio † ne exigeret à validiore ministerium, quæ stupebat in iuniore miraculum.

Ioan. 2. al. doceatur. al. vt.

M Et descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis. Et mater eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo. Et Iesus proficiebat sapientiâ, & ætate, & gratiâ apud Deum & homines.

Quid enim magister virtutis, nisi officium pietatis impleret? & miramur si Patri defert qui subditur matri? Non vtique infirmitatis; sed pietatis ista subiectio est: attollat licet sæuis emissus latebris coluber perfidiæ caput, & serpentinis [illegible] vomat venena pectoribus. Cùm dicit se Filius missum, maiorẽ hæreticus appellet Patrem.

Ioan. 8. Ioan. 3.

[Ioan. 14.] vt imperfectum Filium dicat, qui potest babere maio- A rem, vt alienis auxilijs asserat cum qui mittitur, indigere, numquid & bumano egebat auxilio, vt materno seruiret imperio? Deferebat homini, deferebat ancillæ (ipsa enim dicit: *Ecce ancilla Domini*) [Luc. 1.] defetebat simulato patri: & miraris si Deo detulit? An homini deferre pietas est, Deo deferre infirmitas est? Vel ex humanis diuina perpende, & quid honoris Patri debea- [Ioan. 5.] mus, agnosce. Pater bonorificat Filium, non vis vt Filius [Luc. 1.] bonotificet Patrem: Pater voce cælesti in Filio se com- [Ioan. 14.] placere profitetur, non vis vt Filius humanæ carnis in- [Psalm. 144.] dutus amictu, cùm humanâ voce, humano loquatur affectu, Patrem dicat esse maiorem? *Nam si magnus Dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non* B *est finis*: vtique magnitudo quæ finem non habet, nec augmentum babet: Sed cur non accipiam religiosis auribus Filium Patri in susceptione corporis obedientem, cùm religiosè accipiam Patrem Filio deferentem? Disce potius tuæ vtilitatis præcepta, & exempla pietatis agnosce. Disce quid parentibus tuis debeas, cùm legis à Patre Filium non voluntate, non opere, non tempore discrepare. Et si personis duo, potestate vnum sunt. Et vtique nullum Pater ille cælestis laborem ge- [Ioan. 10.] nerationis expertus est: Tu matri debes pudoris iniuriam, virginitatis dispendium, partus periculum, matri longa fastidia, matri longa discrimina, cui miseræ in [Tob. 4.] ipsis votorum fructibus maius periculum est: & cùm C ediderit quod optauit, partu absoluitur, non timore. Quid anxios patres loquar pro filiorum profectu, & multiplicatos alienis vsibus census, iactaque semina po- [Rom. 8.] sterorum ætatibus profutura? Nonne pro bis obsequia saltem oportet rependi? Cur impio patris vita prolixior, & communitas patrimonij videtur angustior, cùm Christus non refugiat coheredes?

[Ca. III.] **ANno quintodecimo Imperij Tiberij Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam; tetrarchâ autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarchâ Iturææ &** D **Trachonitidis regionis, & Lysania Abilinæ tetrarchâ: sub principibus sacerdotum Anna & Caipha: factum est verbum Domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto.**

Congregaturus Ecclesiam Dei Filius, antè operatur in seruulo. Et ideò bene posuit sanctus Lucas factum esse verbum Domini super Ioannem Zachariæ filium in deserto: vt Ecclesia non ab homine cœperit; sed à Verbo: Ipsa enim est desertum, quia plures filij desertæ magis quàm eius quæ habet virum. Denique ipsi dicitur: *Lætare sterilis*: &, *Exulta desertum*! quia nullus E adhuc conuenæ plebis operibus colebatur, neque vllum adhuc arbores illæ quæ fructum ferre non po- [Esai. 54.] terant, meritorum suorum verticem proferebant: Nondum venerat qui diceret: *Ego autem sicut oliua fructifera* [Esai. 52.] *in domo Dei*. Nondum vitis illa cælestes fructus palmitibus suis verborum quodam suorum traduce ministrabat. Factum est ergo Verbum, vt quæ erat antè deserta, fructum nobis terra † germinaret. [al. generaret.] Factum est Verbum, vox secuta est. Verbum enim priùs intùs operatur, sequitur vocis officium. Vnde & Dauid dicit: [Psal. 51.] *Credidi propter quod locutus sum*. Priùs credidit, vt [Ioan. 15.] loqui posset. Factum est autem Verbum, vt sanctus Baptista Ioannes pœnitentiam prædicaret. Et ideò ple- F rique sancto Ioanni typum legis imponunt, eò quòd lex peccatum denuntiare potuit, donare non potuit: [Psal. 115.] Lex enim vnumquemque qui viam gentium sequeba- [Rom. 3.] tur, reuocat ab errore, restringit à crimine, pœnitentiam suadet, vt gratiam consequatur. *Lex autem & [Luc. 16.] Prophetæ vsque ad Ioannem*: Ioannes verò prænuntius Christi. Itaque lex Ecclesiæ prænuntia, & gratiæ † præ- [al. prænuntia.] uia est. Bene igitur sanctus Lucas compendio vsus est, vt Ioannem declararet Prophetam, dicens factum esse suprà eum verbum Domini, alia non adderet: Nullus enim eget iudicio sui, qui verbo Domini abundat.

A Vnum itaque dixit & omnia declarauit. At verò [Matt. 3.] sanctus Matthæus & Marcus vestitu, & cinctu, & cibo [Marc. 1.] Prophetam ...a e voluerunt, eò quòd vestitum de pilis camelo... habuit, & zonam pelliceam super lumbos suos; locustas autem & mel siluestre edebat: Prænuntius enim Christi non patiebatur immundarum perire exuuias bestiarum, ipso vestitus indicio designans Christum esse venturum, qui belluinis induuijs, quæ contextæ sunt nostrorum deformitate meritorum, gentilitatis immundæ peccata suscipiens, in illo trophæo crucis velut amictu quodam se nostræ carnis exueret: Quid autem sibi vult cinctus zonæ pelliceæ, nisi quòd caro ista quæ mentem priùs grauare B consueuerat, ea post aduentum Domini non impedimento cœpit esse; sed cingulo? Eo quòd & iuxtà [Matt. 3.] Dauid: *In salicibus organa nostra suspendimus*. & iuxtà [Psal. 136.] Apostolum, confidentiam non habemus in carne, & confidentiam habemus in corpore: non habemus in [Philip. 3.] voluptatibus, habemus in passionibus, quo spiritu feruens vigeat affectus, & ad omne accingamur obsequium cælestium præceptorum, deuotione mentis intenti, atque apparatu corporis expediti. Cibus quo- [1. Cor. 12.] que prophetici index officij, nuntiúsque mysterij est. Quid enim tam otiosum ad hominis officium, quàm locustas quærere? & quid tam plenum ad vatis mysterium? Nam quò magis ad fructum inutiles, ad vsum C laboris inertes, ad tactum fugaces, vagæ saltu, ore stridulæ sunt locustæ, eò conuenientiùs his populi figura Gentilis aptatur, qui nullo vsu laboris, nullo operis sui fructu, sine grauitate, sine voce sonum querelæ ederet, verbum vitæ ignoraret. Hic igitur populus cibus est Prophetarum. Nam quò numerosior populus congregatur, eò vberior prophetici oris vsus augetur. Ecclesiæ quoque gratia præfiguratur in melle siluestri, non intrà aluearium legis plebis Iudaicæ fœtu repetta; sed in campis & folijs syluæ Gentilium errore diffusa: iuxtà quod scriptum est: *Inuenimus eam in campis syluæ*. Et hic quidem mel syuestre edebat, annun- [Psal. 131.] tians populos de petrâ melle saturandos, sicut scri- D ptum est: *Et de petra melle saturauit eos*. Sic etiam [Psal. 80.] Eliam corui cibo aduentitio inter deserta pauerunt, [3. Reg. 17.] vt indicio foret, populos nationum retrò squalentes colore meritorum, qui antè cibum fœtidis in cadaueribus requirebant, nunc de se aduenturiam Prophetis alimoniam præbituros: Cibus enim Prophetarum, diuinæ voluntatis effectus est; sicut ipse Dominus declarauit, dicens: *Meus cibus est vt faciam voluntatem eius qui me misit*. [Ioan. 4.]

Et venit in omnem regionem Iordanis, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissio- E **nem peccatorum: sicut scriptum est in libro Sermonum Esaiæ Prophetæ: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas eius. Omnis vallis implebitur: &** [Esai. 40.] **omnis mons & collis humiliabitur. Et erunt praua in directa, & aspera in vias planas: & videbit omnis caro salutare Dei.**

Vox clamantis in deserto. Bene vox dicitur Ioannes, Verbi prænuntius: Nam interrogatus ipse Ioannes: *Quid dicis de te ipso?* ait: *Ego vox clamantis in deserto*. [Ioan. 1.] Et ideò ait: *Qui post me venit, ante me factus est*: quia vox [Ibidem.] F præcedit inferior, verbum sequitur, quod præcellit. Ideò & à Ioanne baptizari voluit, quia in hominibus verbum consecratur voce doctoris. Ideò fortasse Zacharias vocem recepit qui vocem locutus est. [Luc. 1.]

Dicebat ergò ad turbas quæ exibant vt baptizarentur ab ipso: Generatio viperarum, quis ostendit vobis fugere à venturâ irâ? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ. Et ne cœperitis dicere in vobis ipsis: Pater noster Abraham est.

Atqui quidem videtur malitia Iudæorum, eò quòd G vatij, noxiæ mentis veneno, serpentinos lapsus, & terrena cubilia, non diuinæ aliquod mysterium cognitionis opetentur: sed tamen cum dicitur, *Quis ostendit vobis fugere à venturâ irâ?* ostenditur his Dei miseratione infusa prudentia, vt gerant suorum pœnitentiam delictorum, futuri terrorem iudicij prouidâ deuotione metuentes. Matt. 10. Ad generationem ergò non ad successionem referenda est comparatio viperarum. Aut fortasse iuxtà quod scriptum est: *Estote prudentes sicut serpentes*: ostenduntur habere prudentiam naturalem, qui profutura videant, & sponte deposcant; sed adhuc noxia non relinquant. Et ideò admonentur claritatem sibi magis operis quàm nobilitatem generis vindicare, quòd nulla in successione H prærogatiua sit, nisi fidei adstipuletur hereditas, quam Dei nutu ad populos Gentilium transferendam, sermone prophetico reuelauit, dicens:

Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.

Dan. 4. Nam licet Deus possit diuersas conuertere & commutare naturas; tamen quia mihi plus mysterium quàm miraculum prodest, in prænuntio Christi nihil 1. Petr. 2. magis quàm ædificationem Ecclesiæ debeo surgentis agnoscere, quæ non rupeis saxis; sed viuis lapidibus extructa, in habitaculum Dei & fastigium templi conuer- Psalm. 113. sione nostrorum surrexit animorum: Etenim parabat Deus mentium nostrarum dura mollire, & de lapidibus offensionis excitare cultores religionis: Quid enim aliud quàm lapides habebantur, qui lapidibus seruiebant, similes vtique ijs qui facerent eos? Prophetatur igitur saxosis Gentilium fides infundenda pectoribus, & futuros per fidem Abrahæ filios oracula pollicentur, quibus per duritiam mentis saxeus quidam insensibilis, al. firmatus. irrationabilisque naturæ vsus inoleuerat: Nam si lapidibus viuis † formatos viros fidei robore sententia 1. Petr. 2. Apostolica comparauit, iuxtà quod scriptum est. Et vos tamquàm lapides viui ædificamini domus spirituales, in sacerdotium sanctum, offerentes hostias spirituales: K al. altius multo † aptius hic videntur voce propheticâ lapidibus homines comparari, qui ità humanæ sensum mentis amiserant, vt dum lapidibus putant diuinitatis alicuius Psalm. 113. inesse rationem, ipsi in naturam lapidum, non vsu cor- Esai. 1. poris; sed mentis habitu verterentur. Denique ex Abra- Mat. 23. hæ secundum carnem successione manantes, & princi- Act. 23. pes Sodomorum appellantur, & parietes dealbati: ità sibi prærogatiuam generis morum magis similitudo vindicat, quàm ordo maiorum. Quinetiam vt scias quia lapidibus comparati sunt homines, arboribus quoque homines comparauit subijciens Propheta.

Quia iam securis ad radices arborum posita est. Omnis ergò arbor non faciens fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.

Exempli autem ideò facta mutatio est, vt illo comparationis processu quidam intelligatur hominis clementior iam profectus. Nam illi antè deformes ad vsum, nudi ad ornatum, steriles ad fructum, irrationabiles ad profectum, iam in arborum speciem figurantur, quæ rationabili quodam naturæ munere decoræ ad vsum, ad aspectum venustæ, ad fructum opimæ, surgunt cacuminibus, funduntur brachijs, replentur fructibus, frondibus vestiuntur. Atque vtinam nos fœcundarum vsum arborum possimus imitari, meritisque crescentibus longæuæ humilitatis radice fundati, sublimes ab humo, decori ad speciem, adultos fructuosorum ope- Matt. 3. rum vertices erigamus, ne Euangelici securis agricolæ 1. Cor. 9. trunci radicem syluestris excidat: *Væ enim mihi est, si non* Psalm. 118. *Euangelizauero!* Sed vox ista Apostolica est: Væ mihi est, si non peccata defleuero: Væ mihi est, si non mediâ nocte surrexero ad confitendum tibi: Væ mihi Psal. 14. Matt. 3. est, si dolum proximo meo fecero: Væ si locutus non fuero veritatem. Ad radicem securis est posita, faciat fructum qui potest gratiæ, qui debet pœnitentiæ.

G Adest Dominus qui fructum requirat, fœcundos viuificet, steriles reprehendat. Luc. 13. Anni tres sunt ex quo venit, & fructum in Iudæis inuenire non potuit: vtinam inueniat in nobis. Iussurus est succidi infructuosos, ne terram occupent. Sed qui adhuc non habet fructum, conetur vt afferat in futurum. Bonus ille cultor agri interueniet pro nobis infœcundis, pro nobis infructuosis, vt detur spatium, patientiæ deferatur, † si forte al. nec & nos aliquem fructum ferre Deo possimus.

Et interrogabant eum turbæ, dicentes: Quid ergò faciemus? Respondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det H non habenti: & qui habet escas, similiter faciat. Venerunt autem & Publicani vt baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magister, quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nihil amplius quàm quod constitutum est vobis, faciatis. Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis: & contenti estote stipendijs vestris.

Singulis quoque generibus hominum conueniens Dist. 86. cap. de singulis. tribuit sanctus Ioannes Baptista responsum, vnum I omnibus ità: Publicanis, ne vltrà præscriptum exigant: militibus, ne calumniam faciant, ne prædam requirant. Docens idcircò stipendia constituta militiæ, ne dum sumptus quæritur, prædo grassetur: Sed hæc & alia officiorum præcepta, propria singulorum, misericordia communis est vsus, ideò commune præceptum, omnibus officiis, omnibus ætatibus necessaria, & ab omnibus deferenda. Non publicanus, non miles excipitur, non agricola vel vrbanus, diues & pauper, omnes in commune admonentur vt conferant non habenti: Misericordia enim plenitudo vir- Coloss. 3. tutum est. Et ideò omnibus est proposita perfectæ K forma virtutis, ne vestimentis alimentisque suis parcant. Misericordiæ tamen ipsius pro possibilitate conditionis humanæ mensura seruatur, vt non sibi vnusquisque totum eripiat; sed quod habet, cum paupere 2. Cor. 8. partiatur.

Æstimante autem populo & cogitante in cordibus suis de Ioanne, ne forte ipse esset Christus: respondit, dicens omnibus: Ego quidem vos aquâ baptizo.

Videbat ergò Ioannes cordis occulta. Sed consideremus cuius hæc gratia. L Quemadmodùm autem Prophetis palam fiant cordis occulta, Paulus ostendit dicens: *Occulta quoque cordis eius manifesta fient, & procidens in* 2. Cor. 14. Dan. 2. *faciem adorabit Deum, pronuncians quòd verè Deus est in vobis.* Dei ergò munus est, qui reuelat, non virtus hominis, qui diuino magis adiuuatur beneficio, quàm naturali cernat officio. Quò autem proficit ista cogitatio Iudæorum, nisi vt secundùm Scripturas venisse Christus probetur? Erat enim qui expectabatur: & ipse vtique qui expectabatur, non is qui non expectabatur, aduenit. Quid autem ineptius quàm quòd is qui in alio æstimatur, in seipso esse non creditur? Quem per mulierem M venturum putabant, per virginem venisse non credunt. Quæ Deo secundùm carnem dignior generatio, quàm vt immaculatus Dei Filius, immaculatæ generationis seruaret etiam in suscipiendo corpore puritatem? Et vtique diuini aduentus signum in virginis partu, non in mulieris constitutum est. *Ego*, inquit, *vos aquâ baptizo.* Esai. 7. Citò probauit non esse se Christum, qui visibili operetur officio: Nam cùm ex duabus naturis homo, idest, ex animâ subsistat & corpore: visibile per visibile, inuisibile per inuisibile mysterium consecratur. Aquâ enim corpus abluitur, spiritu animæ delicta mundantur. Aliud agimus, aliud inuocamus: licet etiam in 1. Pet. 3 ipso fonte sanctificatio diuinitatis aspiret: Non enim

aqua omnis ablutio est; sed hæc inter se diuisa esse non [A] possunt, & ideò aliud fuit baptisma pœnitentiæ, aliud gratiæ est. Istud ex vtroque, illud ex vno: Nam cùm communia delicta sint mentis & corporis, purificatio quoque debuit esse communis. Et bene sanctus Ioannes se intellexisse significans quid in cordibus cogitarent, & quasi non intellexerit, declinans maiestatis inuidiam, non verbo; sed opere declarauit non esse se Christum: Opus enim hominis est agere pœnitentiam delictorum: Dei munus est gratiam implere mysterij.

Venit autem fortior me, cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum. [B]

Non comparationem fecit, vt ipso se tantùm fortiorem dixerit Christum (neque enim inter Dei Filium & hominem vlla poterat esse collatio) sed quia multi fortes; nam & diabolus fortis: [Ioh. 15. Matt. 12. Matth. 3. Ephe. 6.] *Nemo enim potest vasa fortis diripere, nisi priùs alligauerit fortem.* Multi ergò fortes, fortior nemo nisi Christus. Denique eousque non fecit comparationem, vt addiderit: Cuius non sum dignus calceamenta portare: Euangelicæ prædicationis ostendens in Apostolos gratiam esse collatam, qui sunt calceati in Euangelium. Videtur tamen ideò hoc dicere, quòd plerumque Ioannes personam accepit populi Iudæorum. Vnde ad hoc referunt quod ait. *Illum oportet crescere, me autem minorari.* [Ioan. 3.] [C] quòd oporteret minorem fieri populum Iudæorum, crescere in Christo populum Christianum. Denique & Moyses accepit personam populi; [Exod. 3.] sed ille calceamentum non Dominicum portabat; sed pedum suorum. Et isti calceati sunt calceaméto fortasse non suorum pedum: ille autem soluere calceamentum pedum iubetur suorum, vt animi eius gressus & mentis corporei nexus vinculis absolutus, iter spiritale gradiatur. Apostoli autem calceamentum deposuerant corporale, [Luc. 10.] quando missi sunt sine calceamento, sine virgâ, sine perâ, sine zonâ: sed non statim Dei calceamenta portarunt. Fortasse post resurrectionem Domini portare cœperunt: antè enim ne cui gesta eius dicerentur, [D] monebantur. Denique posteà his dicitur: *Ite in orbem vniuersum, & prædicate Euangelium:* [Luc. 8. Marc. 16] vt euangelicæ prædicationis vestigium proferentes, toto Dominicorum seriem circumferrent orbe gestorum. Est igitur calceamentum nuptiale, euangelica prædicatio: [In Luc. ca. 10.] Sed de hoc opportuniùs aliquid in aliis explicabimus.

Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni, habens ventilabrum in manu suâ, & purgabit aream suam: & congregabit triticum in horreum suum: paleas autem igni comburet inextinguibili. [E] Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo. Herodes autem Tetrarcha cùm corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris sui, & de omnibus malis quæ fecit Herodes, adiecit & hoc super omnia, & inclusit Ioannem in carcere.

Ventilabri indicio discriminandorum Dominus declaratur ius habere meritorum, eò quòd dum frumenta in areâ ventilantur, plena à vacuis, ab inanibus fructuosa veluti quodam auræ spirantis examine separantur. Per hanc igitur comparationem ostenditur quòd Dominus iudicij die solidæ merita fructúsque virtutis [F] ab inanis iactantiæ exiliúmque factorum infructuosâ leuitate discernat, perfectioris merit viros locaturus in mansione cælesti. Ille autem perfectioris fructus erit, qui maruerit eius esse conformis, qui sicut granum tritici cecidit, vt plurimos fructus afferret in nobis, inuisus paleis, inanibus meritis non † amicus [al. amictus.] Et ideò ante eum ignis ardebit, [Ioan. 12. Psal. 96.] non naturâ sui noxius, vtpote qui mala improbitatis exurat, & splendorem probitatis accumulet.

Factum est autem, cùm baptizatus esset omnis populus, & Iesu baptizato & orante, apertum est cælum.

Baptizatus est ergò Dominus, non mundari volens; [1. Cor. 5.] sed mundare aquas, vt ablutæ per carnem Christi, quæ peccatum non cognouit, baptismatis ius haberent. Et ideò qui ad Christi lauacrum venerit, peccata deponit. Pulchrè autem in iis quæ à cæteris dicta sunt, sanctus Lucas Euangelista compendium sumpsit & intelligendum magis quòd à Ioanne Dominus baptizatus est, quàm expressum reliquit. Quæ autem Dominici causa baptismatis, Dominus ipse declarat, dicens: *Sine modò: sic enim decet nos implere omnem iustitiam.* [Matt. 3. Hebr. 1.] Cùm igitur tanta ad ædificationem Ecclesiæ suæ diuino Deus fauore concesserit, vt post Patriarchas, Prophetas, Angelos, vnigenitus descenderet Dei Filius, & ad lauacrum veniret, nonne verè atque diuinè de Ecclesiâ cognouimus dictum: *Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam?* [Psal. 126.] Nec mirum si homo ædificare non potest, qui non potest custodire. *Nisi Dominus custodierit ciuitatem, in vanum vigilauerunt qui custodiunt eam.* [Ibidem.] Hæc de quodam Psalmo. Audeo tamen etiam ego dicere, quòd homo viam non possit adoriri, nisi [Deut 13. Prou 20] Dominum habeat præuiantem. Vnde scriptum est: *Post Dominum Deum tuum ambulabis,* &, *A Domino diriguntur viæ viri.* [Psal. 24.] Denique ille perfectior, qui intelligeret se sine Domino ambulare non posse: *Vias,* inquit, *tuas edoce me.* Et vt ad historiam veniamus (non enim simplicem tantùm rei gestæ seriem debemus haurire; sed etiam actus nostros ad æmulationem Scriptorum referre) [Exo. 13. 1. Cor. 10.] ex Ægypto populus exiuit, nesciebat viam quæ ad terram duceret sanctam. Misit Deus per noctem columnam ignis, vt per columnam populus viam disceret. Misit etiam per diem columnam nubis, vt neque ad sinistram, neque ad dexteram declinaret: Sed non es talis homo, [1. Cor. 14 Psal 33. S. Aug. tom. 7. libr. de gratia Christi. c. 44.] vt merearis & tu ignis columnam: non habes Moysem, non accipis signum: Nunc enim post aduentum Domini fides exigitur, signa conduntur. Time Deum, & præsume de Domino: Immittetur enim Angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos. Vides vtique quia vbique Dñi virtus studiis cooperatur humanis: vt nemo possit ædificare sine Domino, nemo custodire sine Domino, nemo quidquam incipere sine Domino. [1. Cor. 10. Coloss. 3.] Et ideò, iuxtà Apostolum: *Siue manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite, & in nomine Domini nostri Iesu Christi.* In duabus autem epistolis, alibi in nomine Domini nostri Iesu Christi, alibi in gloriam Dei facere te præcipit: vt scias eandem esse Patris & Filij gloriam, eandémque virtutem, [Psa. 126] nec in aliquo circà sui diuinitatem Patrem & Filium discrepare, qui circà præsidia nostra non discrepant. Docuit igitur me Dauid quòd nemo sine Domino ædificet domum, custodiat ciuitatem. [Genes. 1.] Docuit me etiam Moyses quòd nemo nisi Deus fecerit mundum. *In principio enim fecit Deus cælum & terram.* [Genes. 2.] Docuit etiam quòd hominem Deus opere suo fecerit. Nec otiosè posuit: *Finxit Deus hominem de limo terræ, & insufflauit in faciem eius flatum vitæ:* vt actum quendam Dei circa ædificationem hominis, vsu quodam corporalis operationis aduertas. Docuit etiam quia & mulierem fecit Deus: *Immisit enim Deus soporem in Adam, & obdormiuit, & sumpsit vnam costam de latere eius, & repleuit locum eius carne: & ædificauit Dominus Deus costam quam sumpsit ab Adam, in mulierem.* [Ibidem.] Non frustrà (vt dixi) corporalibus quibusdam manibus circà Adam & Euam Moyses Deum inducit operantem. Mundum Deus fieri iussit, & factus est, & vno verbo opus mundi Scriptura indicat absolutum. Ad hominem venitur, & manus ipsas quodammodò studuit tibi Propheta Dei laborantis ostendere. [Psalm. 143.] Plus nescio quid in his intelligere, quàm lego, opera Dei elaborata me cogunt. Subuenit Apostulis æstuanti, & quod ergo non intelligebam quid esset: [Ioh. 10.] *Os de ossibus meis, & caro de carne meâ:* & *Hæc vocabitur mulier,* [Gen. 2.]

quoniam de viro suo sumpta est: diuino mihi spiritu reue-
lauit, dicens: *Sacramentum hoc magnum est.* Quod sa-
Ephes. 5. cramentum? *Quia duo erunt in carne vna:* &, *Quia re-*
linquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ:
&, *Quoniam membra sumus corporis eius, de carne eius, &*
Ibidem *de ossibus eius.* Quis est iste vir propter quem mulier pa-
rentes relinquat? Reliquit parentes Ecclesia, quæ de
Gentilibus populis congregata est; cui prophetice dici-
tur: *Obliuiscere populum tuum, & domum patris tui.* Pro-
Psal. 44. pter quem virum, nisi fortè propter illum de quo dicit
Ioannes: *Post me venit vir, qui ante me factus est?* De cu-
Ioan. 1. ius latere dormientis costam Deus sumpsit: Ipse enim
Gen. 2. est qui dormiuit, & quieuit, & resurrexit, quoniam
al. victus. Dominus suscepit eum. Quæ est huius costa, nisi † vi-
ta? Quia tunc quando miles latus eius aperuerit, con-
tinuò aqua & sanguis exiuit, qui effusus est pro sæculi
Psal. 3. vitâ. Hæc sæculi vita, costa Christi est: hoc costa secun-
di est Adam: primus enim Adam in animam viuentem,
nouissimus Adam in spiritum viuificantem. Nouissimus
Ioan. 19. Adam Christus est, costa Christi vita Ecclesiæ est. Nos
ergò membra sumus corporis eius, de carne eius, &
Ioan. 6. de ossibus eius. Et fortasse hæc est costa de quâ dixit:
1. Cor. 15. Sentio de me virtutem exisse. Hæc est costa quæ de
Ephes. 5. Christo exiuit, nec corpus eius imminuit: Non enim
corporalis; sed spiritalis est costa. Spiritus autem non
diuiditur ipse; sed diuidit singulis prout vult. Hæc est
Luc. 8. Eua mater omnium viuentium: Si enim intelligas vi-
uentem cum mortuis quæri, intelligis eos mortuos
1. Cor. 12. esse qui sine Christo sunt; quia participes vitæ non sunt:
Genes. 3. Hoc est enim Christi non esse participes; quia Christus
est vita. Mater ergò viuentium Ecclesia est, quam ædi-
ficauit Deus in ipso summo angulari lapide Christo Ie-
Luc. 24. su, in quo omnis structura compaginata crescit in
templum Dei. Veniat ergò Deus, ædificet mulierem,
Ioan. 14. illam quidem adiutricem Adæ, hanc verò Christi:
Ephes. 2. Non quia Christus adiumentum requirit; sed quia nos
quærimus & desideramus ad Christi gratiam per Ec-
Gen. 2. clesiam peruenire. Et nunc ædificatur, & nunc forma-
tur, & nunc mulier figuratur, & nunc creatur. Et ideò
nouo verbo vsa est Scriptura; quia superædificamur
Ephes. 2. super fundamentum Apostolorum & Prophetarum. Et
nunc domus spiritalis surgit in sacerdotium sanctum.
1. Petr. 2. Veni, Domine Deus! ædifica mulierem istam, ædifi-
ca ciuitatem, veniat & puer tuus: Tibi enim credo di-
centi: *Ipse ædificabit ciuitatem mihi.* Ecce mulier om-
Esai. 45. nium mater, ecce domus spiritualis, ecce ciuitas quæ
viuet in æternum, quia mori nescit: Ipsa enim est ci-
Hebr. 12. uitas Hierusalem, quæ nunc videtur in terris; sed ra-
Hebr. 11. pietur suprà Eliam: Elias enim vnus fuit. Transferetur
super Enoch, cuius mors non inuenitur: Ille enim ra-
Sap. 4. ptus est, ne malitia mutaretur cor eius. Hæc autem di-
Ephes. 5. ligitur à Christo quasi sponsa gloriosa, sancta, imma-
culata, sine rugâ. Et quantò melius totum corpus assu-
metur, quàm vnus assumptus est? Hæc enim est spes
4. Reg. 2. Ecclesiæ. Rapietur profectò, assumetur, transferetur
ad cælum. Ecce curru igneo raptus est Elias, rapietur
& Ecclesia. Non mihi credis? crede vel Paulo, in quo
2. Cor. 13. Christus locutus est: *Rapiemur (inquit) in nubibus ob-*
1. Thes. 4. *uiam Christo in aera, & ità semper cum Domino erimus.*
Ad hanc igitur ædificandam mittuntur quidem plures,
Luc. 1. mittuntur Patriarchæ, mittuntur Prophetæ, mittitur
& 2. Gabriel Archangelus, innumeri Angeli diriguntur, &
multitudo cælestis exercitus Deum laudat, quia ciui-
Ioan. 8. tatis huius ædificatio propinquat. Mittuntur plures ad
eam; sed Christus eam solus ædificat. Verùm non est
2. Par. solus, quia Pater præsens est. Et si solus ædificat; gra-
2. tiam tamen tantæ ædificationis non solus vsurpat. Scri-
ptum est de templo quod ædificauit Salomon, in quo
typus Ecclesiæ fuit, quia septuaginta millia erant qui
Esai. 60. in humeris portarent, & octoginta millia lapidum cæ-
Num. 7. sores, & tria millia sexcenti operum præpositi. Veniant
Matt. 3. Angeli illi, veniant lapidum cæsores, cædantur super-
flua lapidum nostrorum, aspera leuigentur. Veniant &
qui in humeris portant: Scriptum est enim: *Suprà hu-*
meros tollentem. Venit ergò ad Ioannem, quoniam cæ-
tera comperistis. Venit ad Ioannis baptisma; sed Ioan-

G nis baptisma habebat pœnitentiam delictorum. Et ideò Ibidem.
prohibet eum Ioannes, dicens: *Ego à te debeo baptizari,*
& tu venis ad me? Cur venis ad me, qui peccatum non
habes? Ille enim baptizandus est à me qui peccatum
habet. Qui autem peccatum non fecit, lauacrum pœni-
tentiæ cur requirat? *Sine*, inquit, *modo:* hoc est, dum 1. Pet. 2.
Ecclesia ædificetur, decet nos implere omnem iusti- Matt. 3.
tiam. Quæ est iustitia, nisi misericordia? *Dispersit enim,* Psalm. 111.
dedit pauperibus: iustitia eius manet in æternum. Dedit mihi
pauperi, dedit mihi inopi gratiam, quam ante non ha-
bui. *Iustitia ergò eius manet in æternum.* Quæ est iustitia,
nisi vt quod alterum facere velis, prior ipse incipias, &
tuo alios horteris exemplo: Quæ est iustitia, nisi vt qui
H carnem suscepit, non quasi Deus sensum aut ministe-
rium carnis excluderet; sed quasi homo carnem vince-
ret, vt vincere me doceret? Docuit enim me quâ ratio-
ne possim terrenis concretam vitiis obnoxiæ carnis il-
luuiem sepelire criminibus, renouare virtutibus. O verè
diuinam in humilitate Domini prospicientiam! Quantò
enim abiectior humilitas tantò diuinior prouidentia.
Iniuriarum suarum acerbitate Deus † progreditur, &
remediorum suorum vsu, qui nullis remediis indigeret, al. prodatur.
Deus probatur: Quid enim tam diuinum ad populos
prouocandos, quàm vt nemo refugiat lauacrum gratiæ,
quando Christus lauacrum pœnitentiæ non refugit?
Nemo se dicat exortem esse peccati, quando Christus
I venit ad remedium peccatorum. Si pro nobis Christus
lauit, immò nos in corpore suo lauit; quantò magis nos Rom. 11.
nostra delicta lauare debemus? Quo igitur magis opere, Ephes. 4.
quo magis mysterio Deus (quanquàm Deus in omnibus)
quàm hoc probatur, quando per totum mundum quà
generis humani conditio diffunditur, per separatarum
diuortia tractúsque regionum, vno momento in vno
corpore Deus fraudem vetusti erroris aboleuit, gratiam
regni cælestis effudit? Vnus enim mersit, sed lauit om-
nes: vnus descendit, vt ascenderemus omnes: vnus om- 2. Cor. 5.
nium peccata suscepit, vt in illo omnium peccata mo- Iacob. 4.
rerentur. Purificate igitur vos, vt Apostolus dicit, quia
purificauit se ille pro nobis, qui purificatione non
K eguit. Hæc de nobis.

Et descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum, & vox de cælo audita est: Filius meus es tu, in te complacui.

Nunc consideremus mysterium Trinitatis. Vnum Deut. 10.
Deum dicimus; sed Patrem confitemur, & Filium non
confitemur: Nam cùm scriptum sit; *Diliges Dominum*
Deum tuum, & ipsi soli seruies, negauit Filius esse se so- Ioan. 16.
lum, dicens: *Sed non sum solus; Pater enim mecum est.*
Nec nunc solus est: Pater enim se adesse testatur: Adest
L & Spiritus sanctus: Numquam enim potest à se Trinitas
separari. Denique *apertum est cælum, & descendit Spiritus*
sanctus corporali specie sicut columba in ipsum. Quomodò
ergo hæretici dicunt quia solus in cælo est, qui non est
solus in terris? Aduertamus mysterium, quare sicut co- Luc. 10.
lumba? Simplicitatem enim lauacri requirit gratia, vt Gen. 8.
simus simplices sicut columbæ. Pacem lauacri requirit
gratia, quam in typo † oliuæ columba quondã ad illam
arcam quæ sola fuit diluuij immunis, aduexit. Docuit al. veteri.
me cuius typus columba illa fuerit, qui nunc descendere
dignatus est in specie columbæ. Docuit, in illo ramo, in
illa arcâ typum fuisse pacis Ecclesiæ, quòd inter ipsa
mundi diluuia Spiritus sanctus ad Ecclesiam suam pa-
M cem afferat fructuosam. Docuit etiam Dauid, qui pro-
phetico spiritu cernens baptismatis sacramentum, ait: Psal. 54.
Quis dabit mihi pennas sicut columbæ? Venit ergò Spiritus Coloss. 1.
sanctus; sed attende mysterium. Venit ad Christum.
Omnia enim per ipsum facta sunt, & in ipso constent: Sed
vide beneuolum Dominum, qui solus se iniuriis sub-
didit, solus gratiam non quæsiuit. Et vbi ædificauit Ec-
clesiam? *Rogabo*, inquit, *Patrem, & alium Paracletum* Ioan. 14.
dabit vobis, vt vobiscum sit in æternum, spiritum verita-
tis, quem hic mundus non potest accipere, quia non videt

eum, nec agnoscit eum. Meritò ergò se in corpore demonstrauit, quoniam in diuinitatis substantiâ non videtur. Vidimus Spiritum; sed specie corporali: videamus & Patrem. Sed quia videre non possumus, audiamus. Adest enim beneuolus Deus, non derelinquet templum suum. (Ioan. 1.) Vult omnem exædificare animam, vult eam ad salutem informare, vult lapides viuos à terrâ ad cælum transferre. (1. Petr. 2.) Diligit templum suũ, & nos diligamus eum. Si diligimus Deum, præcepta eius seruemus. (Ioan. 14.) Si diligimus eum, nouerimus eum; *Qui enim dicit quia noui eum, & præcepta eius non seruat, mendax est*: (1. Ioan. 2.) Quomodò enim potest Deum diligere, qui non diligit veritatem, cùm Deus veritas sit? Audiamus ergò Patrem? inuisibilis enim Pater: sed & Filius inuisibilis secundùm diuinitatem: Deum enim nemo vidit vnquam. Cùm ergò Filius Dei in eo vtique quod Deus est, non videatur, demonstrare se voluit in corpore: & quia Pater corpus non gerebat, ideò probare voluit Pater nobis in Filio se esse præsentem, (1. Tim. 1. Ioan. 1.) dicens: *Filius meus es tu, in te complacui.* Si vis discere Filium cum Patre semper esse præsentem; lege Filij vocem dicentis: *Si ascendero in cælum, tu ibi es: si descendero ad infernum, ades.* (Psalm. 138.) Si Patris testimonium quæris, audisti à Ioanne. Crede igitur ei, cui se baptizandum credidit Christus, cui Pater Filium cælesti voce commisit, dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui.* Vbi sunt Ariani, quibus non placet Filius, in quo complacet Pater: Hoc non ego dico, neque hominum quisquam locutus est, neque per hominem Deus, neque per Angelos, neque per Archangelos; sed ab ipso Patre vox de cælo missa signauit. Deinde alibi idem Pater repetit, dicens: *Hic est filius meus dilectus, in quo complacui: ipsum audite*, (Matt. 17. Ioan. 10.) dicentem vtique: *Ego & Pater vnum sumus.* Qui ergò Filium non credit, non credit Patri. Testis est ille de Filio: si dubitatur de Filio, paterno non creditur testimonio. Deinde cùm dicit: *In quo complacui*: non alienam Filio, sed sua laudat. Quid est enim dicere: *In quo complacui*: nisi quia omnia quæ habet Filius, & Pater habet: sicut & quæ Patris sunt, Filij sunt. Filius dixit: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt.* (Ioan. 17.) Indifferentis enim diuinitatis potentia non secernit inter Patrem & Filium, sed vnam Patri Filióque participat potestatem. Credamus Patri, cuius voce elementa sonuerunt. Credamus Patri, cuius voci elementa obsequium præstiterunt. (Psalm. 148.) Credidit mundus in elementis, credat in hominibus. Credidit in exanimis, credat in viuentibus. Credidit in mutis, credat in loquentibus. Credidit in iis quæ non habent sensum, credat in iis qui sensum vt Deum cognoscerent, consecuti sunt.

SANCTI AMBROSII COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM,

LIBER TERTIVS.

Et ipse Iesus erat incipiens ferè annorum triginta, qui putabatur esse filius Ioseph, qui fuit Heli, qui fuit Matath, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph, qui fuit Matathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Nahum, qui fuit Heli, qui fuit Nagge, qui fuit Maath, qui fuit Matathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, qui fuit Iohanna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmada, qui fuit Her, qui fuit Iesu, qui fuit Elihezer, qui fuit Iorim, qui fuit Matath, qui fuit Leui, qui fuit Symeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit A Eliachim, qui fuit Melcha, qui fuit Menna, qui fuit Matatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Iesse, qui fuit Hobed, qui fuit Bohoz, qui fuit Salmon, qui fuit Nahasson, qui fuit Hamminadab, qui fuit Aram, qui fuit Hesron, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit Serugh, qui fuit Ragau, qui fuit Phalegh, qui fuit Heber, qui fuit Salech, qui fuit Cainam, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, B qui fuit Lamech, qui fuit Matusalem, qui fuit Enoch, qui fuit Iared, qui fuit Malalehel, qui fuit Cainam, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

De Maiorum Domini generationibus dicturi, quarum nonnullam videmus in Euangelio secundùm Matthæum, vel in hoc, cuius interpretationem habemus in manibus, esse distantiam, quoniam non est credibile, aduersaria sibi sanctos viros potuisse dicere, de generationibus præsertim Domini Saluatoris, quanto studio possumus, non dixisse eos discrepantia demonstremus. C Et primùm omnium neminem mouere debet quòd ita scriptum est: *Qui putabatur esse filius Ioseph.* (Matt. 1. Matt. 13. Luc. 1. Luc. 2.) Bene enim putabatur, quia naturâ non erat: Sed ideò putabatur; quia eum Maria, quæ Ioseph erat desponsata, genuerat: Sic enim habes: Nonne hic est filius Ioseph fabri? Diximus suprà quâ ratione per virginem, diximus etiam quâ ratione per desponsatam, & quare census tempore nasci voluerit Dominus Salutaris. Non alienum etiam videtur vt quâ ratione fabrum patrem habuerit, declaremus: Hoc enim typo eum patrem sibi esse demonstrat qui fabricator omnium condidit mundum; iuxtà quod scriptum est: *In principio fecit Deus cælum & terram*; (Genes. 1. Esai. 40.) D Nam etsi humana non sunt comparanda diuinis; typus tamen integer est, quòd Pater Christi igne operatur & Spiritu, & tamquàm bonus animæ faber vitia nostra circumdolat, citò securim admouens arboribus infœcundis, (Luc. 3. sup.) secare doctus exigua, culminibus seruare sublimia, rigida mentium spiritus igne mollire, & in varios vsus omne humanum genus diuersâ ministeriorum qualitate formare.

Cur autem Ioseph magis quàm Mariæ generatio describatur, cùm Maria de Spiritu sãcto generauerit Christum, & Ioseph à generatione Domini videatur alienus, dubitare possemus, nisi cõsuetudo nos instrueret Scripturarum quæ semper viri originem quærit: Sic enim habes: (Ruth. 4. 1. Par. 2. Matth. 1.) E Phares fuit filius Iudæ principis tribus: hic generauit Hesron, & Hesron generauit Aram, & Aram generauit Hamminadab, & Hamminadab generauit Nahasson, & Nahasson generauit Salmon, & Salmon generauit Bohoz, & Bohoz generauit Hobed, & Hobed generauit Iesse, & Iesse generauit Dauid: Viri enim persona quęritur, qui etiam in senatu & reliquis curijs ciuitatum generis † asseruat dignitatem. (Num. 1. & 2. † al. asseruit.) Quàm deforme autem, si relictâ viri origine, origo fœminæ quæreretur, vt videretur Patrem nõ habuisse ille totius mũdi populis prædicandus? Sed etiam alibi diuerso ordine generationem doceamus esse decursam, ne hic quoque Euangelistæ discrepare videantur, qui veterem ordinem sunt secuti: F Sic enim habes: Fuit homo ex Aramathaim Sophim, & nomen eius Elcana, filius Hieroham, filij Heliu, filij Sophi de monte Ephraim. (1. Reg. 1. 1. Par. 6.) Vides & à patribus ad filios, & à filiis ad patres originis descriptionem veteri more contextam. Vides vbique familiam per virorum generationes esse decursam. Noli mirari si Matthæus ab Abraham vsque ad Ioseph, Lucas à Ioseph vsque ad Adã & ad Deum generationũ ordinẽ percurrit. (Matt. 1.) Noli mirari quòd Ioseph origo descripta est. (Num. 36.) Etenim secundùm carnem natus, vsum debuit sequi carnis; & qui in sæculum venit, sæculi debuit more describi, maximè cùm in Ioseph origine etiam origo sit Mariæ: Nam cùm vir iustus fuerit

Ioseph, vtique ex tribu suâ & ex patriâ suâ accepit vxo-
ré,nec potuit Iustus facere contra id quod lege præscrip-
tum est: Sic .n. habes, *Quia vnusquisque in hereditate tri-
bus suæ patriæ adhærebunt filij Israel, nec de tribu ad tribum*
Luc. 2. *transibunt: & omnis filia quæ habet hereditatem tribuum filio-
rum Israël, vni ex populo & ex tribu patris sui erit vxor* Ita-
que & census tempore ascendit Ioseph de domo & de
Luc. 1. patriâ Dauid,vt profiteretur cum Mariâ vxore suâ. Quæ
ex eadem domo, & ex eadem patriâ professionem de-
fert, vtique eiusdem tribus & eiusdem patriæ se esse de-
signat. Cognata quoque Mariæ inducitur Elizabeth:
primò quòd omnes Iudæi cognati , quemadmodùm &
Apostolus docuit,dicens: *Optabam enim anathema esse ip-
se pro fratribus meis, cognatis secundùm carnem, qui sunt Is-
relitæ.* Cognatæ ergò, quia ambæ Israelitæ erant: simul
Rom. 9. & cognatæ,quia ambæ erant ex tribu Iuda. Didicisti ex
tribu Iuda Mariam , disce & Elizabeth : Nam *exurgens
Maria in diebus illis , abiit in montana cum festinatione, in*
Luc. 1. *ciuitatem* , inquit, *Iudæ, & intrauit in domum Zachariæ.*
Cùm enim intrà tribus suas Moyses habitare vnum-
quemque præscripserit : vtique cùm in ciuitate Iudæ
Num. 2. manserit, erat & in tribu Iuda, maximè cùm ex genere
Elizabeth fuerint Sacerdotes, quorum Deus portio est.
Simul quàm pulchrum , vt cùm illa prænuntium Chri-
Deu. 18. sti, Christum ista generauerit , & altera de Spiritu san-
Luc. 1. cto conceperit , altera sancto repleta Spiritu propheta-
uerit , secundùm carnem quoque videantur fuisse co-
Ephes. 5. gnatæ, quæ secundùm Deum spiritalis cognationis con-
Gen. 2. sortio non carebant ? Quòd si omnis fœminæ caput vir
secundùm sanctum Apostolum , & sunt duo in carne
vnâ, secundùm legem diuinam: vtique ij qui vna caro
erant, & vnus spiritus, quomodò poterat fieri vt vide-
rentur patriam & tribum habere diuisam? Accedit illud
quòd etiam Angelus Gabriel de Domino prænuntiaue-
Luc. 1. rat , quòd dabit illi Deus sedem Dauid patris sui. Cer-
tum est igitur etiam Mariam de Dauid generatione
manasse. Simul etiam discimus nihil referre quo ordine
generationis series exprimatur , cùm iter hinc atque in-
de sit petitum.

Qui fuit Adam, qui fuit Dei. Cur autem sanctus Mat-
thæus ab Abraham generationem enumerare cœperit
Christi , sanctus verò Lucas à Christo vsque ad Deum
Matt. 1. perduxerit,explanandum videtur: Sed prius cur sanctus
Matthæus cùm ab Abraham cœperit generationis ordi-
nem,non ità posuerit : Liber generationis Abrahæ; sed:
Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. Et
cur hos duos potissimùm nominauerit , nequaquàm
prætereũdum puto: Non enim otiosè fidelissimi aucto-
res generis eliguntur , vt intelligamus quòd in ipsâ ge-
neratione carnis spiritalis magis successio requiratur:
Duo sunt enim isti viri in quos manauerunt promissa
diuina. Prior Abraham, qui ante Moysi legem , & ante
Genes. 15. populum Iudæorum propria derelinquens , & cognos-
cens Deum,meruit fidei testimonium suum, *quia credidit Deo,
& reputatum est ei ad iustitiam* , qui etiam à Deo accepit
Ibidem. Gen. 12. oraculũ,dicente sibi: *Exi de terrâ tuâ, & de cognatione tuâ,
& de domo patris tui , & vade in terram quam tibi monstra-
bo , & faciam te in gentem magnam , & benedicam te , &
magnificabo nomen tuum , & eris benedictus, & benedicam
benedicentes te, & maledicam maledicentes te, & benedicen-
tur in te omnes tribus terræ.* Vides igitur congregationes
gentium , & sacrosanctum Ecclesiæ cœtum oraculo di-
uino huic esse primò promissum. Et ideò is auctor ge-
neris debuit designari , qui instaurandæ Ecclesiæ spon-
sionem primus emeruit. Dauid quoque meritò & ipse
auctor generis declaratur ; quia cum iureiurando res-
ponsum quòd ex ipso secundùm carnem Christus futu-
Psalm. 131. rus esset, accepit: Sic enim scriptum est: *Iurauit Dominus
Dauid veritatem, & non frustrabitur eum: De fructu ventris
al. meã. tui ponã super sedem † tuam.* Et alibi: *Semel iuraui in sancto
Psal. 88. meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit , &
1. Par. 17 sedes eius sicut sol in conspectu meo.* Et in Paralipomenon:
*Et erit, cùm completi fuerint dies tui, & dormies cum patri-
bus tuis , suscitabo semen tuum post te, qui erit de ventre tuo,
& parabo regnum eius : ipse mihi ædificabit domum , & eri-
gam sedem eius in sæculum. Ego ero ei in patrem, & ipse erit*

G *mihi in filium , & misericordiam meam non dispergam ab eo,* Esa. 11.
sicut dispersi ab iis qui ante te fuerunt. Per Esaiam quoque
idem Dominus Deus generationem Domini reuelauit,
dicens : *Exiet virga de radice Iesse, & flos ex radice eius* Ibidem.
*ascendet, & requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus
sapientiæ & intellectus.* Et infrà : *Et erit radix Iesse, & qui
exurget imperare gentibus: in ipso gentes sperabunt* Et alibi:
*Puer natus est nobis , filius datus est nobis, cuius principium
super humeros eius , & vocabitur nomen eius , magni consilij
Angelus:* Adducam enim pacem super principes & salu-
tem: & magna potestas eius , & pacis eius non erit fi-
nis, in sede Dauid , & in regno eius. In quo iuxtà Aqui-
læ quoque interpretationem: non quasi de homine, sed
H de eo qui vltà hominem esset, vidimus extitisse promis-
sum. Idem enim interpretatus est : *Puer natus est nobis ,
filius datus est nobis , & facta est mensura in humero eius ,* Esa. 9.
*& vocabitur nomen eius admirabilis , consiliarius , Deus
fortis , potens , pater sæculi , princeps pacis.* Eius impleta
est disciplina , & pacis eius non erit finis , super sedem 1 Reg 11.
Dauid , & super regum eius. Omnia conuenire Chri- 3. Reg. 2.
sto, euidentibus signatur oraculis , nec posse diuinæ 2. Reg. 12.
fructum potentiæ ad Salomonis gratiam deriuari , qui 2. Reg. 1.
Dauid filius fuit , cuius finis haud dubiè cognoscitur. 1. Par.
Finis enim fuit regni Salomonis , & pacis , vt Regno- 17.
rum lectionibus demonstratur. Vnus est Christus , cu-
I ius regnum non habet finem. Deinde nullis Salomon
gentibus imperauit , Christus verò Ecclesiam de natio-
nibus congregauit. Postremò viuente Dauid & natus
est Salomon, & regnum est consecutus. Hic autem qui
promittitur , post mortem Dauid surrecturus esse mon-
stratur; sic enim habes: *Quia cum completi fuerint dies tui* 3. Reg. 11.
*& dormieris cũ patribus tuis , suscitabo de semine tuo qui erit
ex ventre tuo, & parabo regnum eius. ipse mihi ædificabit do-* 1. Par. 17.
mum, & erigam sedem eius in seculum. Numquid in sæcu-
lum regnauit Salomon , qui annis tantummodò qua-
draginta regnauit? *Ego ero* (inquit) *ei in patrem, & ille mihi
in filium.* Quis est iste proprius Dei Filius, nisi cui dictum
est: *Filius meus es tu, ego hodie genui te ? Et misericordiam* Psal. 2.
K *meam non dispergam ab eo, & fidelem eum seruabo in domo* 1. Par.
meâ, & in regno eius in sæculum At verò Salomonem for- 17.
tasse ideò errasse tam grauiter , ne errarent homines &
ad ipsum crederetur manasse promissum, diuinarum se-
rie cognouimus lectionum : Ædificauit enim templum 3. Reg. 11.
Astartæ idolo propter amorem mulierum , & indigna-
tus est Dominus in Salomonem. Si igitur, viuente Da- 3. Reg. 1.
uid,regnare cœpit (sic enim habes,quòd cùm esset nun-
tiatũ Dauid regnare Salomonem, adorauit Rex Dauid
in † cubili suo, & dixit: *Benedictus Dominus Deus Israel,* al. cubaculo.
qui dedit mihi hodie de semine meo sedentem in throno meo, Gen 22.
& oculi mei vident) si errauit, si offendit, vides quoniam 1. Par.
L promissi series Christum spopondit. Et ideò istos duos 17.
generis auctores Euangelista delegit : vnum qui pro-
missum accepit de congregatione populorum : alterum
qui de generatione Christi oraculum consecutus est. Et
ideò licet ordine sit successionis posterior ; prior tamen
quàm Abraham in Domini generatione describitur ;
quia plus est promissum accepisse de Christo , quàm de
Ecclesiâ , quoniam Ecclesia ipsa per Christum. Ergò
vnus princeps generis secundùm carnem , alter prin- Matt. 1.
ceps generis secundùm spiritum: alter secundùm semi-
nis gratiam, alter secundùm populorum fidem; Potior
enim qui saluat, eo qui saluatur. Et ideò Dauid filius di-
citur: *Liber generationis Iesu Christi, filij Dauid.* Eius.n.
M primo loco debuit filius dici , cui clarè filius est promis-
sus : licet Apostolus etiam Abrahæ Christum dicat esse
promissum : *Abrahæ* enim *dictæ sunt promissiones , &
semini eius.* Non dicit: *Et seminibus, tamquàm in multis, sed
sicut in vno, Et semini tuo, quod est Christus* : vt alteri pro- Galat. 3.
prietas generationis, principatus alteri deferatur. Illi
delatum est vt Iesus eius filius diceretur : huic quasi
principi familiæ gentium quæ prærogatiua seruatur ,
vt ab Abraham generationis Dominicæ manaret exor-
dium : Qui enim fidei auctor est, ipsum asserere Scri-
ptura quoque debuit diuinæ generationis auctorem.
Vnde & Lucas ad Deum putauit originem eius esse re-
ferendam, quòd verus Christi generator Deus sit, vel se-

cundùm veram generationem pater, vel secūdùm lauacri regenerationé mystici numeris auctor. Et ideò non à primo generationem eius cœpit describere, sed posteà quàm baptismum eius explicuit, auctorem omnium Deum per baptismum cupiens demonstrare, Christum quoque à Deo, ordine manasse successionis astetuit, vniuersa contexens vt & secundùm naturam, & secundùm gratiam, & secūdùm carnem Dei Filium demonstraret. Quod autem euidentius diuinæ generationis indicium, (Luc. 3. sup.) quàm quòd de generatione dicturus, ipsumPatrem præmisit loquenté: *Hic est filius meus dilectus, in quo complacui?*

Qui fuit Abraha, qui fuit Thare, &c. Hic quoque aliqui solent serere quæstiones, qoòd Matthæus ab Abraham (Matth. 1.) vsque ad Christum quadraginta duas generationes enumerauerit; Lucas verò quinquaginta: & quòd por alias personas Matthæus, per alias Lucas generationem manâsse descripserit, in quo iam illud potest probari quod diximus, quia cùm alios Matthæus maiores Dominici generis, alios verò Lucas in ordine generationis texuerit; ab Abraham tamen & Dauid reliquos auctores generis vterque signault. Quòd verò per Salomonem Matthæus generationem deriuandam putauit, Lucas verò per Nathan, alteram regalem, alteram sacerdotalem Christi familiam videtur ostendere. Quod non ità accipere debemus, quòd alterum altero veriùs, sed alter (C) alteri pari fide & veritate concordet. Fuit enim verè & secundùm carnem regalis, & Sacerdotalis familiæ: Rex (Psal. 20.) ex Regibus, Sacerdos ex Sacerdotibus: licet oraculū non (Psal. 72.) de carnalibus, sed de cælestibus exprimatur: quoniam & Rex in Dei virtute lætatur, cui iudicium à Patre Rege defertur, & Sacerdos est in æternum, secundùm quod (Psalm. 109.) scriptum est: *Tu es Sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech.* Bene igitur vterque tenuit fidem, vt Matthæus per Reges ductam originem comprobaret, & Lucas per Sacerdotes à Deo transmissam in Christum seriem generis deducendo, sanctiorem ipsam originem delataret. Simul in hoc quoque vituli figura signatur, quòd vbique sacerdotale mysterium putat esse seruan- (D) dum. Nec mireris si ab Abraham plures secundùm Lucam successiones vsque ad Christum sunt, pauciores secundùm Matthæum, cùm per alias personas generationem fatearis esse decursam. Potest enim fieri vt alijs lōgæuam transegerint vitam, alterius verò generationis viri immaturà ætate decesserint: cùm videamus cōplutes senes cum suis nepotibus viuere, alios verò viros sta- (Matt. 1.) tim filijs obire susceptis. Illud quoque aduertimus quòd (Luc. 2.) sanctus Matthæus, Iacob, qui fuit pater Ioseph, filium Matban esse memorauerit: Lucas verò Ioseph, cui desponsata erat Maria, filium Heli; Heli autem filium Melchi esse descripserit. Quomodò vnius duo patres, id est Heli & Iacob: Quomodò etiam duo paterni aui, Ma- (E) than & Melchi? (Deu. 25.) Sed si requiris, inuenies quòd iuxtà (Euseb. Cæsar. Eccles. hist. libr. 1. c. 7.) præscriptum legis veteris duo fratres diuersos filios ex vnâ vxore generauerint: Traditur enim Mathan, qui à Salomone genus duxit, Iacob generâsse filium, & vxore superstite, decessisse, quam posteà Melchi accepit (Deu. 25.) vxorem, ex quâ generatus est Heli: Rursus Heli fratre sine liberis decedente, copulatus est fratris vxori, & generauit filium Ioseph, qui iuxtà legem Iacob filius dicitur: quoniam semen fratris defūcti frater iuxtà legis veteris seriem suscitabat. Ità quorum filius dictus est, non ab vtroque generatus, sed quia alterius secundùm generationem, alterius secundùm legem factus est filius. In (F) quo præscripto legis futuram perpetuitatem defunctorum seminis nobis esse promissam non intellexit populus Iudæorum; sed secundùm literam accipiens, gratiam corrupit oraculi: Alius enim erat frater, qui defunctorū fratrum semen suscitaret, non frater secundùm carnis germanitatem; sed secundùm gratiæ puritatem. Et ideò (Psal. 48.) fortasse frater non redemit, redimet homo: quia non (1. Tim. 2.) germanus frater ille; sed Dominus & mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus resurrectionis gratiam propagauit. Licet sit versiculi istius & alia interpretatio, (In enarr. in Psal. 48.) quam suo dicemus loco. Non absurdum autem videtur, quòd geminato mystico numero, quaternas denas generationes diuidendas sanctus Matthæus putauit, ab Abra- (A) ham vsque ad Dauid, à Dauid vsque ad trāsmigrationem Babylonis, à transmigratione Babylonis vsque ad Christum: in quo vices mutationum pariter designauit: Ab Abraham enim vsque ad Dauid tempora sine regibus fuit populus Iudæorum. Regnum enim initium à Dauid cœpit, deinde per Reges actum genus omne est Iudæorum, & intemerata vsque ad transmigrationem eorum (1. Reg. 16.) regna manserunt. Post transmigrationem verò in occasum degenerantis populi nobilitas circumcisa vergebat. De quinquaginta verò generationibus quas ab Abra- (2. Par. 16.) ham Lucas contexendas putauit, numeri mystici seruata gratia satis claret: Nam & decimus & septimus numerus mysticus est, & tertiò vterque repetitus mysterium (B) signat. Et Pentecoste, cuius Lucas, & Tesseracoste, cuius Matthæus secutus est gratiam, satis superque numerum mysticum prodiderunt.

Qui fuit Phare, qui fuit Iuda, &c. Plerique etiam mi- (Gen. 38.) rantur cur Thamar mulieris famosæ (vt illis videtur) Matthæus commemorationé in Dominicâ generatione contexendam putauerit. Cur etiā Ruth, cur eius quoque mulieris quæ Vriæ vxor fuit, & occiso marito, in Dauid nuptias commigrauit: cùm præsertim Saræ & Rebeccæ & Rachel sanctarum fœminarum nusquam fecerit mentionem: Sic enim habes, *Abraham genuit Isaac, Isaac* (Matt. 1.) (C) *genuit Iacob, Iacob genuit Iudam & fratres eius: Iudas autem genuit Phares & Zaram ex Thamar.* Non otiosè vtique huius mulieris Euangelista nomen inseruit, de quâ diuisè interim tractandum videtur: Primùm enim, si veris intendans animum, hæc mulier non tam famosa, quàm iusta: Non enim temporalis vsum libidinis requisiuit; sed (Esai. 4.) successionis gratiam concupiuit: Erat enim deforme, li- (L. inter virum. C. de inofficioso testam.) beros non habere: quod etiam legum ciuilium fuit auctoritate multatum. Promiserat eam filio suo Iudas, sed diu pactarum fœdera distulerat nuptiarum, per moram promissi defunctus est sponsus. Nondum virginitatis, (Gen. 38.) nondū viduitatis ante Christi aduentū vernabat gratia. Dolens se sine filijs remansisse, dolum studio genera- (D) tionis commeota est, & Iudam consilio præuertit vt se eidem offerret ornatam, posteaquàm defunctam eius cognouit vxorem. Vides vtique mulieris vitam probari, quòd non alienum præripuit thorum, non meretricio studio quasi meretrix adornata est: Non enim vagā captauit libidinem; sed diu soceri fraudata promissis, ex (Num. 36.) eâ familiâ quam delegerat, conuerso dolo fructum voluit successionis adipisci. Quis itaque castior, illa quæ tamdiu expectauit promissum, an ille qui amōrem ferre non potuit oblatum? Illa quæ sponsi familiam non refugit, an iste qui meretricem putauit? Illa quæ horam sui corporis volentibus non permisit ad copulam, an iste qui quod studio cœpit erroris, ad successionis gratiam (E) castitate mulieris consummauit? Illa quæ filios non habebat, & tempus conceptionis morâ coniugij timebat excludi; illa quæ grauitatem maturioris elegit, an iste (Gen. 38.) qui ætatem adolescentioris adamauit? Denique ipse confessus est dicens: *Iustificata est Thamar magis quàm ego, propter quod non dedi eam Selon filio meo.* Itaque illa experiri exactorem ipsum suæ voluit castitatis. Denique nunquàm posteà virum experta est, amictum viduitatis sumpsit à coitu. Iste vnius horæ impatiens, qui annos à puellâ exegerat castitatis, luctum expulit, vestem mutauit, comam totondit, rogum deseruit, thorum amator ascendit: Sed non ità illam defendimus, vt (F) istum accusemus; immò vtrumque excusemus. Non autem nos; sed mysterium quod copulæ illius fructus expressit: Generauit enim mulier Phares & Zaram filios, generauit geminos. Vnde non otiosè Matthæus vtrumque signauit, cùm Phares tantummodò commemorationem causa deposceret: Phares enim genuit Esron, (Matt. 1.) Esron genuit Aram: deinde per ordinem singuli. Cur (Gen. 25.) autem, cùm Isaac duos genuerit, Iacob plures, singulo- (Gen. 30.) rum tantummodò, quos successionis Dominicæ causa poscebat, fecit Scripturæ series mentionem, horum autem vtrumque memorauit: nisi quia hîc in vtroque mysterium est? Tractauimus moralem locū, quia non opera meretricis exercuit, sed munera fœcunditatis elegit. Tractemus historicum, & mysticum ventilemus: Neque

enim sine mysterio potest esse quòd annulum, & moni- G
le accepit, & virgam: Non vilis persona, quæ meretur
accipere ornamentum, signaculum, potestatem, facto-
rum signaculum, pectoris ornamentum, regiæ libertatis
insigne. Ergò vt ordiamur historiam, cùm generaret
Thamar, legisti quia vnus de vtero eius præmisit ma-
Gen. 38. num, quam apprehendens obstetrix, coccum in eâ liga-
uit, dicens: *Hic exiet prior.* Vt autem manum reuoca-
uit puer in matris vterum, statim exiuit frater eius.
*Dixit autem obstetrix: Quid, incisa est per te sepes? Et
vocauit nomen eius Phares. Et post ipsum exiuit frater eius,
in cuius manu erat coccum, & vocauit nomen eius Zaram.* H
Vides quanta ænigmata mysterium prodant? Manus
præmissa, coccum ligatum, reducta manus, vox obste-
tricis gemina, quòd prior alter exiret, sepem alter
incideret. Cur autem alter manum præmisit ex vtero,
alter genitali præcessit exortu, nisi quia per geminorum
mysterium gemina describitur vita populorum: vna se-
cundùm legem, altera secundùm fidem: vna secundùm
litteram, altera secundùm gratiam? Prior gratia quàm
lex, prior fides quàm littera. Et ideò gratiæ typus manū
antè præmisit; quia gratiæ actus ante præcessit, qui fuit
in Iob, Melchisedech, Abraham, Isaac, & Iacob, qui
Genes. 15. per fidem sine lege viuebant: *Credidit enim Abraham*
Rom. 2. *Deo, & reputatum est ei ad iustitiam.* Melchisedech quo- I
Gen. 14. que sancti gratiam præcedens sacrificij figurâ monstra-
uit: Præuenientes enim legem Patriarchæ sancti, præ-
scriptorum vinculis absoluti, liberâ & consimili nobis
Euangelij gratiâ refulserūt. Iunior horum frater, secun-
dus ordo pietatis. Primus ergò in Patriarchis, secundus
in Regibus & Sacerdotibus est: Vtraque enim vita se-
cundùm Deum, quia illi quoque qui secundùm legem
Moysi religiosam & piam militiam militabant, non
sunt gratiæ & honoris exortes; sed prior pietatis fructus
in auctoribus quàm in heredibus. Prior enim Zara, qui
interpretatione significat oriens: Lux enim pietatis
veri splendor orientis est, illius vtique qui dixit: *Oriens
nomen est mihi.* Cuius in Patriarchis primitùs radius lu- K
cis illuxit. Hi enim primi vitæ suæ actum in hoc sæcu-
Zach. 6. lo præmiserunt, in quorum manu nostri quoque actus
tamquàm plenioris corporis, qui adhuc naturæ quo-
dam generantis vtero tenebamur, figura præcessit: Sed
media tamquam sepes obiecta legis est obseruatio, &
quodammodò vitâ maiorum videtur incisa, de quâ in
typo illa obstetrix, fortasse iustitia, quæ nos emissos aluo
naturæ matris excepit, dixisse proditur: *Hic exiet prior.*
Gen. 38. Et reuerà mirabilis ille erat ordo pietatis, non à Moïse,
nec ab aliquo homine, nec per hominem; sed munere
quodam sapientiæ sponte se infundentis impressus.
Prima igitur disciplina pietatis secundùm Euange-
Ioan. 8. lium; quia per crucem & sanguinem credimus Christo: L
Gen. 22. cuius Abraham diem vidit, & gauisus est: cuius Noé
al. Ec- gratiam in typo † arcæ figuratam, spiritali-cognitione
clesiæ.
Gen. 32. præsensit: cuius Isaac vicem in sacrificio non recusauit:
quem Iacob cùm vinceret, adorauit: cuius Esaias ru-
borem vidit vestimentorum (nam secundùm Euan-
Esai. 63. gelium vita etiam Prophetarum est) in cuius sanguine
inter excidia mundi publicæ futurum salutis insigne
Iosue 2. Rhaab illa typo meretrix, mysterio Ecclesia, figurauit:
Ephes. 5. quæ multorum conuenarum copulam non recusat: &
quò coniunctior pluribus, eò castior, immaculata, vir-
go sine rugâ, pudore integra, amore repleta, casta me-
retrix, vidua sterilis, virgo fœcunda. Meretrix, quia à M
pluribus amatoribus frequentatur cum dilectionis ille-
cebrâ, & sine colluuione delicti: *Qui enim adhæret me-
1. Cor. 6. retrici, vnum corpus est.* Vidua sterilis, quæ viro parere
non norit absente. Venit vir, & hunc populum ple-
bémque generauit. Virgo fœcunda, quæ hanc genuit
multitudinem cum fructu amoris, sine vsu libidinis:
Sed vt ad historiam reuertamur, quid sibi volunt ob-
Gen. 38. stetricis eloquia dicentis: *Hic exiet prior!* nisi quia eius
typum gerebat, qui ortu corporis posterior, virtute
& veritate primus existens, primatum sibi omnium
vindicauit? Iode & Ioannes: *Post me venit vir, qui
Ioan. 1. ante me factus est.* Quid sibi vult quòd coccum in ma-
nu eius ligauit, nisi quia typus eius erat, qui crucis

G indicio suæ, & sanguinis fusione actum illustrauit hu-
manum? Itaque posteaquàm manum reduxit, quasi in-
cisione factâ sepis, exiuit frater eius, quem quasi me-
dium parietem sepis vel maceriæ Apostolus nominauit,
atque ipse de incisione nomen accepit: Phares enim Ephe. 2.
diuisio est. Vnde & Pharisæi nuncupati, eò quòd à
multorum se coniunctionibus separarent. Beatius au-
tem & multò melius fuisset non incidisse sepem; sed
vnam eandem & indiuiduam permanere. Quod fieri
potuit, si ei vitæ quæ prior manum misit, hoc est, actum Hebr. 11.
ostendit suum, consequens fuisset eius vitæ militia quæ
H secuta est. Multò enim melius, si circumcisus populus
vitam maiorum voluisset imitari: Sic enim fuisset vna
sepes, vna maceria, vna ædificatio priorum ac sequen-
tium: Sed quia prioris illius vitæ actum posterioris
infirmitas non potuit implere, incisione sine dubio
factâ sepis eius siue maceriæ, quæ secundùm Deum
ædificata erat, tamquàm medius paries interiectus est,
vt illa sepes, hoc est, perpetua atque continua hono-
rum morum ædificatio rumperetur: Sepes enim est quâ Esai. 5.
ager circumdatur fructuosus, furum remouetur in-
cursus, quæ culta concludit, deserta secernit. Maceria
quoque domum claudit; hæc si maneat, domus tuta
est. Denique *auferam*, inquit, *maceriam eius, & erit in* Ibidem.
I *direptionem.* Optemus vt hæc integra sit maceria do-
mus nostræ, domus spiritalis quæ in nobis est: Non Eccl. 28.
enim ab homine exædificari potest; sed à Deo viuo, qui
ait: *Et maceriam circumdedi.* Perdiderunt igitur salutem
qui maceriam perdiderunt. Maneat ergò maceria,
maneat hæc sepes. Vis scire quàm sit vtilis sepes? *Sepi
aures tuas spinis & tribulis, & noli audire linguam nequam.*
Sepes enim ità te defendit à culpâ. Ergo Dominus
Iesus, qui posteà secundùm carnem venit in lucem, ve-
teris illius munitionem sepis instaurans, in maiorum Esai. 58.
nos actuum & antiquam simplicitatem fidei reforma-
uit. Vnde de eo & Propheta dixit: *Vocaberis ædificator
sepis*: Tulit enim illum obicem qui vnitatem men-
K tis & corporis, seriémque vitæ simplicis diuidebat; Ephes. 2.
atque ipse factus est pax nostra, qui fecit vtraque
vnum, & medium parietem maceriæ soluit. Quem
parietem exponit Apostolus inimicitias esse in carne.
Has ergò inimicitias tulit Dominus, & pacem re-
fudit, legémque mandatorum in decretis euacuauit, Coloss. 3.
vt duos conderet in vno nouo homine: in quo non Matt. 12.
solùm exteriorem & interiorem; sed etiam Iudæum
significat & Græcum, vt esset omnia & in omni-
bus Christus: Dominus enim sabbati, superstitio-
nem tulit sabbati corporalis, & quasi medium sol-
uit legis parietem; qui nos ab eâ pietate quæ se-
cundùm Deum est, decretorum difficultate prohi-
L bebat, eò quòd iuxtà Moysi legem non erat facile
gentibus militare Deo, cùm inanis superstitio Iu- Rom. 7.
dæorum, purum affectum gentium à subeundâ ob-
seruatione reuocaret. Quid ergo? Lex inutilis? Ab-
sit: sed vtilis incredulis, infirmis necessaria, quæ lu-
bricos & errantes præcepti salutaris austeritate cohi-
beret, & obseruationum attentione concluderet.
Bona autem lex est, quia spiritalis. Ei autem non bo-
na, qui non putat spiritalem, qui mente exiguus hu- Esai. 6.
milisque factus, eam quæ super legem est, maiesta-
tem scilicet Christi videre non potuit. Quem vti-
que tamquàm suprà illum parietem respiciens ille Cant. 2.
M mente sublimis Esaias gloriam Dei vidit, quæ vide-
tur in montibus, non in collibus. Docuit itaque nos
Ecclesia in Canticis canticorum, quòd iste paries
Domino nostro Iesu Christo obstare non potuit, vel
et qui secutus est Christum, dicens: *Vox fratris mei:
ecce hic venit saliens super montes, & transiliens super
colles, similis frater meus capreæ vel hinnulo ceruorum in
montibus Bethel. Ecce hic retrò post parietem nostrum,
prospiciens per fenestras, prospiciens per retia. Respondit
frater meus, & dixit mihi: Surge, veni proxima mea,
speciosa mea, columba mea! quoniam ecce hyems trans-
iuit, pluuia abiit, discessit; flores visi sunt in terrâ, tempus
secandi aduenit, vox turturis audita est.* Flores, Apostoli;
tempus messis, fructus est Christus; vox turturis, vox Ioan. 4.
Ecclesiæ.

Ecclesiæ. Iure igitur Dei Filius posteaquàm terrenos homines, nec gradientes ad superna, & corporalibus A Psal. 13. inspexit angustius coartatos (*non enim erat qui faceret bonum, non erat vsque ad vnum*) descendere in terras ipse dignatus est, vt parietem illum legis, hoc est, molem quandam & superstitionem intellectus corporalis auferret, quæ quasi premeret & obumbraret corda Ephes. 2. populorum. Melior igitur maceria quàm paries. Denique non bonus paries dealbatus. Quod non otiosè dictum est principi Sacerdorum; eò quòd medij parietis Act. 23. impedimenta seruabat, quem Dominus Iesus abstulit quasi duram militiam, quo clariorem obseruantiam religionis infunderet: vt iam non vnum Iudæorum ge- B nus quasi corporalis quodam præscripto legis inclusum; sed omnes gentes ad Dei cultum per Euangelium vocarentur. Duo igitur gemini, duæ geminæ vitæ, duæ geminæ sunt militiæ, ità vt prior melior sit sequente. Et ideò quod est melius, reformatum est. Quis autem neget Euangelium præstare legi? Bona tamen lex, si suprà litteram mentem erigas: *Littera enim occidit.* 2. Cor. 3. Quid autem haberet hæc historia gratiæ, nisi lucem tanti mysterij videremus? Docuit enim nos Apostolus sanctus, in simplicitate historiæ secretum quærere veritatis, & in quasdam non intelligibiles secundùm C Galat. 4. litteram disputationes sensum referre, scribens: *Dicite mihi sub lege volentes esse, legem non audistis? Scriptum enim est quia Abraham duos filios habuit, vnum ex ancillà, & vnum de liberà; sed qui ex ancillà, secundùm carnem natus est: qui autem de liberâ, secundùm promissionem. Quæ sunt* (inquit) *per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo Testa-* Ibidem. *menta*: & infrà. *Quæ autem sursùm est Hierusalem, libera est.* Ad illam igitur, quam medius paries iucidere & diuidere non potuit, mentis sublimitate tendamus. Solu- al. corporalē. tus est enim secundùm intellectum † corporalis ille paries veteris Testamenti: expulsa est ancilla, tenetur libera. Ex liberà sumus liberi: Libera est enim Ecclesia, D expulsa est synagoga: Seruiebat enim populus Iudæorum, remotum est seruitutis iugum, quod nostræ animæ Act. 15. quondam colla deprimebat, ne vltrà parietem vitæ prioris possemus aspicere. Habemus iugum bonum ac leue, quod habenis pacis, & gratiæ vinculis magis erigat quàm deprimat copulatos. Hic est Dominus, cu- Matth. 11 ius in Zarâ typus antè præcessit, eò quòd ex tribu & ex semine illius Dominus Iesus secundùm carnem non solùm è fœminâ; sed etiam sub lege generatus est, vt eos qui sub lege erant, redimeret pretio sanguinis sui. Galat. 4. Cuius figura ideò in manu illius Zaræ præcessit, vt promitteret nobis quia venturus erat qui veteris vitæ reuocaret vsum; & libertatem quam tribuerat primo illi E 1. Cor. 15 Adæ, in Adam nouissimo reformaret, vt iam genus hominum sine lege esset seruitutis. Sic igitur Thamar Rom. 8. cognouimus propter mysterium inter Dominicas generationes esse descriptam.

Qui fuit Obed, qui fuit Booz, &c. Cur etiam Ruth mentionem fecit Matthæus? Ruth quoque sine dubio pari ratione minimè prætermissam æstimare debemus; de quâ sensisse videtur Apostolus sanctus, cùm alienigenarum vocationem gentium spiritu præuideret per Euangelium esse celebrandum, dicens quòd lex non sit Iustis posita; sed iniustis. Quomodò enim Ruth, cùm esset alienigena, Iudæo nupsit? Et quâ ratione in 1. Tim. 1. Christi generatione eius putauit Euangelista copulæ F Ruth. 4. commemorationem esse faciendam, quæ legis serie vetabatur? Non ergò ex non legitimâ Saluatorem ge- Deut. 7. neratione manasse videtur esse deforme, nisi ad Apostolicam sententiam reuertaris; *quia lex non est Iustis po-* 1. Tim. 1. *sita; sed iniustis.* Hæc enim cùm esset alienigena & Moabitis (præsertim cùm lex Moysi prohiberet has nu- Ruth. 1. ptias, Moabitásque excluderet ab Ecclesiâ: sic enim scriptum est: *Moabitæ non intrabunt in Ecclesiam Domini vsque ad tertiam & quartam generationem, & vsque in* Deut. 23 *sæculum.*) Quomodò intrauit in Ecclesiam, nisi quia sancta & immaculata moribus suprà legem facta est? 1. Tim. 1. Si enim lex impiis & peccatoribus posita est, vtique Ruth, quæ definitionem legis excessit, & intrauit in Ecclesiam, & facta est Israelitis, & meruit inter maiores Dominici generis computari, propter cogna- A tionem mentis electa, non corporis, magnum nobis exemplum est; quia in illà nostrum omnium qui colle- Ruth. 1. cti ex gentibus sumus, ingrediendi in Ecclesiam Domini figura præcessit. Hanc igitur æmulemur, vt quia hæc Ibidem. moribus hanc prærogatiuam meruit adsciscendæ socie- Luc. 3. tatis suæ, sicut historia docet: nos quoque propter morum electionem in Ecclesiam Domini, meritis suffragantibus, adlegamur: Etenim cùm Israëlitas in diebus Iudicum superioribus fames temporibus vrgeret, à Bethlehem ciuitate Iudæ, in quâ natus est Christus, abiit vir colere in agro Moab, cum vxore & duobus filiis, B Elimelech viro nomen, mulieri Noëmi. Filij eius acceperunt sibi vxores Moabitidas, nomen vni Orpha, & nomen secundæ Ruth: & habitauerũt illic quasi decem annis, & mortui sunt. Et derelictà mulier à duobus filiis, & viro proprio destituta, cognito quòd Deus visitaret Israël, regredi domum parans, cœpit suadere vt domum propriam repeterent vxores filiorum suorum. Orpha concessit. Ruth verò cum socru mansit. Cui Ruth. 1. cùm diceret socrus: *Ecce iam consponsa tua ad populum suum regressa est, & ad deos suos, & tu reuertere pariter cum sponsâ tuâ; respondit Ruth: Non contingat mihi dimit-* C *tere te, & redire ad deos meos: quia quocumque tu ieris, ibo tecum, & vbi habitaueris, habitabo. Populus tuus, populus meus; Deus tuus, Deus meus. Et vbi mortua fueris, moriar: & vbi sepulta fueris, sepeliar.* Atque ità duæ peruenerunt Bethlehem. Hos igitur mores, atque hanc charitatem ergà socrum, pietatē ergà defunctum, religionem Ruth. 4. ergà Deum cùm cognouisset Booz proauus Dauid, iux- Deut. 25 tà legem Moysi, vt semen defuncti proximi suscitaret, Ruth. 3. eam sibi elegit vxorem. Refert autem aduertere quòd & in agro pleno messis reperta manipulos (sicut scriptum est) colligens, & socrui fructus reseruans, non post iuuenem abiit; sed virum perfectum secuta est, vnde & meruit audire: *Quia mulier virtutis es tu, & quia bene fe-* Ruth. 3. D *cisti misericordiam tuam nouissimam, plus quàm primam*: Nouissima enim misericordia Ecclesiæ cõgregatæ præstat priori. Quod breuiùs hîc comprehendi, quia ple- De fide ad Gratian. lib. 3. cap. 5. niùs in libris digessimus quos de Fide scripsimus: Appropinquauit enim qui longè erat, quia elongauit qui proximus erat, & calceamentum proximi, muliere ac- Ruth. 4. quisiuit acceptâ: Mos enim erat, vt qui proximus erat, si nollet accipere in coniugium propinquam suam, calceamentum suum solueret, & alij cederet. In quo non Deut. 25 mediocre mysterium, eò quòd is qui alienigenam in typo sumpsit, euangelizandi accepit facultatem. Deni- Ephes. 6. que in typo has fuisse nuptias testatur benedicto senio- E rum dicentium: *Det Dominus mulierem quæ intret domum tuam, sicut Rachel, & sicut Liam, quæ ædificauerunt vtraque domum Israël, & facere virtutem in Ephrata, & sit nomen in Bethlehem, & fiat domus tua sicut domus Phares,* Ruth. 4. *quem peperit Thamar Iudæ. De semine tuo det tibi Dominus ex hac puellà filios. Et accepit Booz Ruth, & facta est ei in matrimonium, & peperit Obed patrem Iesse, auum Dauid.* Rectè igitur sanctus Matthæus per Euangelium gentes Matth. 1. ad Ecclesiam vocaturus, auctorem ipsum Dominum gentilitiæ congregationis, alienigenarum generationem secundùm carnem assumpsisse memorauit; vt iam tunc esset indicium quòd illa generatio ederet gentium vocatorem, quem sequeremur omnes ex alie- F nigenis congregati, relinquentes paternam domum, & dicentes ei qui nos ad Dei cultum vocaret, vt Paulo, aut cuicumque Episcopo: *Populus tuus, populus meus:* Ruth. 1. *& Deus tuus, Deus meus.* Ego Ruth, sicut Lia & Ra- Psal. 44. chel, oblita populum suum, & domum patris sui, soluens vinculum legis, ingressa est in Ecclesiam. Soluit autem calceamentum, qui non accepit Ecclesiam. Et Moysi dicitur: *Solue calceamentum pedum* Exod. 3. *tuorum*; ne ipse sponsus Ecclesiæ crederetur. Solus ille non soluit, qui verus est sponsus. Et ideò dicit Ioannes: *Cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamenti eius.* Ergò & † hæc typus est, eò quòd ædificaret domum Ioan. 1. Israël. Quòd verò commemoratio eius Dominicæ pro- al. hic. sapiæ fuerit inferenda, declarat mysterij altioris expressio, quia prophetatũ est ex genere eius in Ephrata

Ruth. 4. Christum esse generandum, cum dicitur: *Det tibi Dominus facere virtutem in Ephrata, & sit nomen in Bethlehem* G Luc. 2. Quæ est enim virtus, nisi quæ per Christum gentium populos congregauit? Quod autem nomen, nisi illud quòd Bethleem patria Domini secundùm carnem Mich. 5. nascentis est facta? Vnde per Prophetam dictum est: *Et tu Bethlehem Ephrata non es minima in millibus Iuda! Ex te enim exiet princeps qui regat populum meum Israel.* Videmus igitur mulierum commemorationem historiæ, moribus mysterium conuenire.

Qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, &c. Non abnuo, cùm Thamar & Ruth defendo, peccatores quoque inter maiores Dominici generis computatos: quorum commemorationem sanctus Lucas declinare deside- H rans, alium quendam successionum ordinem tenuit: Neque enim Achab, neque Iechoniam, neque postremò Vriæ vxorem nominandos putauit, vt immaculatam sacerdotalis generis seriem declararet: Sed vt illi talis consilij sui ratio subsistit; ità etiam sancti Matthæi consilium à ratione iustitiæ non abhorret: Nam cùm euãgelizaret Dominum secundùm carnem de Zarâ 1. Petr. 2. esse generatum, qui omnium peccata susciperet, subiectum iniurijs, subditum passioni, nec huius quidem putauit exortem asserendum esse pietatis; vt maculatæ quoque originis non recusaret iniuriam: simul nec puderet Ecclesiam de peccatoribus congregari, cùm Do- I minus de peccatoribus nasceretur. Denique vt beneficium redemptionis etiam à suis maioribus inchoaret, ne quis putaret originis maculam impedimento posse esse virtuti: vnde nec insolens de sui se generis nobilitate iactaret, nec parentum crimina verecundior erubesceret, cui obumbrandæ originis facultas daretur, flore virtutis. An verò sanctus Dauid, licet multa eius in mysterium figurentur, non eò præcellior, quòd hominem se esse cognouit, & commissum super abreptâ Vriæ vxore peccatum, pœnitentiæ putauit lacrymis abluendum, ostendens nobis neminem virtuti pro- 2. Reg. 12. priæ debere confidere? Habemus enim aduersarium magnum, qui vinci à nobis sine Dei fauore non possit. K Psal. 50. Et plerumque illustribus & beatis viris grauia peccata 1. Petr. 5. fuisse reperies, vt quasi homines tentationi patuisse cognoscas, ne virtutibus egregijs plusquàm homines crederentur: Si enim Dauid qui præsumptione virtutis elatus dixerat: *Si reddidi retribuentibus mala mihi.* Et alibi: *Ego autem dixi in mea abundantia, non mouebor* Psal. 7. *in æternum:* statim Insolentiæ huius pœnam subijsse se Psal. 29. memorauit, dicens: *Auertisti faciem tuam à me, & factus sum conturbatus:* si ipse Dominici generis auctor insolentiæ excepit offensam; quantùm magis nos peccatores, quibus nulla suffragatur prærogatiua me- L Ibidem. ritorum, insolentiæ scopulum timere debemus, in quo naufragium fit honorum; præsertim cùm tantus vir nobis & magisterij auctor sit & exempli, qui quasi palinodiam quandam ad repropitiandum Dominum in posterioribus canendam putauit, dicens: *Domine!* Psal. 129. *non est exaltatum cor meum neque elati sunt oculi mei:* Psal. 115. Et *Dominus à dextris meis, ne commouear:* Sciuit enim quando se sibi credidit, esse lapsum. Denique nihil aliud esse in homine designauit, nisi quia Deum no- Psal. 143. uit: Sic enim habes: *Quid est homo quòd innotuisti ei, aut filius hominis quia computas eum?* Si ergò Dauid insolentiam damnat, humilitatem induit, rectè in historiâ vxoris Vriæ magisterium istud affectandæ humilitatis adsciscitur. Et tamen si ex eâ natus est ille paci- M 2. Par. 22. ficus Salomon, videamus ne fortè mysterium sit, quòd sublato eo de medio, qui antè coniugio suo plebem gentium vendicabat, alij Ecclesia viro nupserit vero Dauid: Dauid enim vocatus est Christus, in parentis nomen adscitus, iuxtà quod scriptum est: *Inueni Dauid* Psal. 88. *seruum meum*; cui nupsit Ecclesia, quæ verbi semine & spiritu Dei plena, Christi corpus effudit, populum sci- Rom. 7. licet Christianum. Est ergò mulier, quæ viuente viro alligata est legi: & ideò mortuus est vir eius, vt non esset adultera, si esset cum alio viro. Mysterium igitur in figurâ, peccatum in historiâ: culpa per hominem, sacramentum per verbum. De quâ historiâ quoniam alibi pleniùs diximus, hîc transcurrendum vide- In Apologia Dauid. tur. Meritóque sanctus Dauid de hac historiâ mysticum Psalmum quinquagesimum scripsit propter Beth- Psal. 50. sabée nuptias, dicens: *In plurimum laua me ab iniustitiâ meâ, & à delicto meo munda me.* Si iniquitatem suam Dei amicus agnoscit, & meritis suis obitare delictum; si denique Deo se peccasse confitetur; cur tu de confessione criminis erubescas, cùm criminis commen- Eccl. 4. tum, non confessio sit pudori? Ergò cum Dauid Bethsabée historiam non prætermiserit in suis Psalmis, vt in eâ vel mysterium, vel actum perfectæ pœnitentiæ nos doceret, iure videmus etiam in generationibus Dominicis non prætermissam: quia & ipse Dauid qui eam accepit vxorem sibi, generationis Dominicæ secùdùm carnem præcessor asseritur. Cuius speciale (vt diximus) meritum fuit, vt Ecclesiæ in hoc mysterio videret exortum, & acciperet oraculum quòd ex suo Christus Psal. 131. genere nasceretur: Alterum enim ad Ecclesiã pertinet, quod dixit: *Ecce audiuimus eam in Ephrata, inuenimus eam in campis syluæ.* Alterum specialiter ad Dominici Ibidem. corporis susceptionem, quod oraculo manifestissimo reuelatur, cùm dicitur: *Ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Noli tamen tanto negligens esse promisso: Ibidem. al. definitione. non enim sine † conditione datum est: Sed si custodieris testamentum, & testimonia seruaueris Domini, 3. Reg. 16. quæ in Euangelio se pollicetur esse docturum, tibi quoque copia sedis patebit æternæ. Hæc de vxore Vriæ. De Achab autem satis claret, cui vxor Iezabel.

Qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, &c. Salathiel Ie- Hier. 22. choniæ filium Mathæus scribit, Lucas tacet. De Iechoniâ satis idoneus auctor est Hieremias maximi reum esse delicti: cui etiam quod habuit nomen, eripuit. Et ideò qui Ioachim in Regnorum libris dicitur, Iecho- 4. Reg. 24. nias ab Hieremiâ est nominatus, dicente eo, Abie- 1. Esdr. 3. ctus est Iechonias vt vas cuius non est vsus in eo; prop- Luca 3. ter quod proiectus est ipse, & semen eius. *Terra, terra! audi verbum Domini, scribe virum istum abdicatum, quia non exurget ex semine eius sedens in throno Dauid, prin-* Eusch. Cæsar. l. 1. hist. ca. 7. *ceps adhuc in Iuda.* Eo enim regnante, Iudæam Babyloni vastauerunt, neque posteà vnquam de semine eius regnum quisquam in Iudæâ potuit obtinere: Posteà enim populus de captiuitate dimissus, sub sacerdotibus & Tetrarchis fuit. Vnde etiam vsque ad Christi generationem mansere Tetrarchæ, nec ipsi quidem (quantum historia docet) regalis dignitatem generis reseruantes: Fertur enim ab his, qui siue argumentati, siue simpliciter docentes, siue verè adstruentes tradiderunt nobis, quia Idumæi latrones Ascalonem vrbem Palestinæ ingressi, de fano Apollinis quod vallatum muris erat, Antipatrum Herodis cuiusdam Hieroduli filiũ inter alios abduxere captiuum quem pater redimere propter paupertatem nequiuit. Is igitur imbutus disciplinis & my- Eusch. Ibidem. steriis Idumæorum, Hyrcano Iudææ regi amicitiâ copulatur, quem pro se ad Pompeium Hyrcanus legatum direxit: & quia legationis fructu potitus est, per eam gratiam partem regni affectauit. Occiso autem Antipatro propter felicitatis inuidiã, filius eius Herodes posteà sub Antonio, senatusconsulto Iudæis regnare præceptus est. Cuius Herodes filius & alij Tetrarchæ. Quod ideò ex Græcorum historiis putauimus transferendum, vt clareat, Herodem in nullo affinem genere Iudæorum, regnum adulterinâ fraude quæsisse. Denique conscius ignobilitatis suæ, ne qua posteris suis vel de præscripto veteri quæstio moueretur, scripturas eorum incendit, existimans quòd si indicia de publico sustulisset, nullis alijs testimonijs clarere posset quin de Patriarcharum vel proselytorum veterum genere manaret: Sed vt pleraque curæ humanæ sunt, cognitioni hoc & indagini veritatis præiudicare non potuit. Ne nobis tamen possit præiudicare videamus, qui veri regalisque generis dicimus Christum, & per veros & nobiles reges actum Domini genus: Sed vbi adulterina regnum affectauit propago, successionem nobilitatis suæ, non potentiæ; sed generationis ordo seruauit. Tamẽ ipsum regem secundùm honorem sæculi non accipimus Christum. Quomodò ergò ex fructu ventris tui ponam su- Psal. 131.

Luc. 1. per sedem tuam? Quomodo & Angelus de eo dicit,
quòd dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris sui,
& regnabit in domo Iacob in æternum? Quomodò er-
gò regnare promittitur, nec ostenditur? Aut quomo-
dò ex semine Iechoniæ nullus regnaturus dicitur per
Prophetam? Si enim Christus regnauit, ex semine au-
tem Iechoniæ Christus est, Propheta mentitus est,
Hier. 22. mentita sunt & oracula: Sed illic futuros ex semine
Iechoniæ posteros non negatur, & ideò de semine eius
est Christus: & quòd regnauit Christus, non contrà
prophetiam est: Non enim sæculari honore regnauit,
nec in Iechoniæ sedibus sedit; sed regnauit in sede Da-
uid. Verùm cùm ipse Iechonias Dauid sederit sedem,
quemadmodùm soluitur quod dictum est, quia Da-
uid sedem Iechoniæ posteri non sederunt, cum eadem
sedes fuisse videatur amborum? Itaque & nos sedem
Dauid fuisse negare non possumus: non eandem tamen
regis Dauid sedem Christus quàm Iechonias sedit:
immò nec quisquam alius ex genere Dauid sedem eius
potuit sedere, quam Christus: quia nec in alio semen
Psal. 88. eius æternum est; sed in Christo, sicut Deus ipse rese-
rauit dicens: *Semel iuraui in Christo meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit, & sedes eius sicut sol in conspectu meo.* Quem igitur dicit hîc? Non Salo-
monem vtique, non Roboam, non Nathan; sed il-
Ibidem. lum de quo solo potest dicere: *Ponam in mari manum eius, & in fluminibus dexteram eius. Ipse inuocabit me,*
Ibidem. *Pater meus es tu:* &, *Ponam in sæculum sæculi semen eius, & thronum eius sicut dies cæli.* Non vtique hunc thro-
num Salomon sedit, non Roboam, non Iechonias.
Vis scire quis sederit? Is est de quo dicit Angelus ad
Luc. 1. Mariam: *Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & filius Altissimi vocabitur: & dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.* Si Angelo non credis, ipsi saltem Do-
Ioan. 18. mino crede dicenti: *Tu dicis, quia rex sum ego.* Num-
quid ergò & ipse mentitus est, qui regnare se dixit,
quia non regnauit in terris? Quomodò Scriptura solui-
Matth. 8. tur, quæ & regnare eum dicit, & adstruit non regnare?
In abruptum disputationis venimus, hactenus in va-
Ioan. 5. do, & quodam veritatis naufragio fluctuamus. Ex-
citemus igitur Christum, ipsum interrogemus, ipse
respondeat. Interrogemus Scripturas, inueniemus quia
Ioan. 18. regnum Domini non est de hoc mundo: Ipse enim
dixit: *Regnum meum non est de hoc mundo.* Qui dicit non
Psal. 88. esse de hoc mundo regnum suum, ostendit esse suprà
mundum. Ità & erat regnum eius, & non erat: non
erat in sæculo, erat supra sæculum: Erat enim regnum
aliud veri Dauid, quod solus Christus accepit: & erat
Ibidem. semen aliud Dauid, quod in æternum manet, de quo
solus generatus est Christus, qui solus verus filius Da-
uid, cuius etiam solus nomen accipit, iuxtà quod scrip-
tum est: *Inueni Dauid seruum meum, oleo sancto meo vnxi eum.* Quod vtique non de Prophetâ Dauid; sed de
Galat. 3. Domino dici præmissa declarant: Scriptum est enim:
Posui adiutorium super potentem, & exaltaui electum de populo meo: Solus enim potens, solus electus est Chri-
stus: Sanctorum enim maius in fide quàm in generatio-
ne semen est. Et ideò Apostolus ait: *Qui ex fide sunt, hi filij sunt Abrahæ.*

Illud quoque non prætermittendum putamus, quòd
à Dauid temporibus vsque ad Iechoniam, hoc est, vs-
que ad captiuitatem, quum decem & septem fuerint
Matth. 1. reges Iudæ, quatuordecim generationes sanctus Mat-
thæus posuerit: & rursus à Iechoniâ vsque ad Ioseph
cùm viritim generationes duodecim computentur,
posteà quatuordecim generationes descriptas esse me-
morauerit: Sic enim habes: *Omnes generationes, ab*
Ibidem. *Abraham vsque ad Dauid generationes quatuordecim: & à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis generationes quatuordecim: & à transmigratione Babylonis vsque ad Christum, generationes quatuordecim.* Et
primùm oportet cognoscere, quod antè iam diximus,
posse plures esse successiones, pauciores generationes:
Possunt enim diutius viuere aliqui, & seriùs gene-
rare, aut certè penitùs expertes generationis existere.
A Itaque non quæ regum, eadem generationum tempo-
ra. Vnde & Matthæus eos quos ad generationem non
putauit pertinere, præterijt. Nam si propositum es-
set ei successiones describere, rationabiliter mouere-
mur, cur cùm in Regnorum libris & Paralipomenon
conueniat, quòd post Ioram Ochozias regnauerit, & 4. Reg. 8.
Ioas, & Amasias. Amasiæ autem successerit Ozias, & deinceps.
sanctus Matthæus tres illos reges prætererit, Ocho-
ziam, Ioas & Amasiam, & post Ioram Oziam subiece- 2. Par. 22.
rit. Sed non eum in regum successione; sed in gene- & deinceps.
ratione subiecit. Denique generationum relatorem
B se fuisse memorauit; potuit autem fieri vt Ioram tar-
diùs generauerit, & Iosaphat seriùs perceperit reg-
num; atque ità Ioram patri suo, cui in potestate non
successit, in generatione successerit. Quòd verò post
Iechoniam duodecim generationes enumerâsse vide-
tur Euangelista, si diligenter aduertas, hîc quoque qua-
tuordecim generationum poteris inuenire rationem:
Duodecim enim vsque ad Ioseph numerantur, non vs-
que ad Christum. Tertiusdecimus est Christus: sed ni-
hil refert vtrùm in duabus generationibus, an in vnâ
mendacium sit. Tamen ne hic quidem cæcum aliquem
C scopulum aut naufragium inuenias veritatis, duos
Ioachim, hoc est, duos Iechonias fuisse historia indicat:
vnum ante transmigrationem, alterum in ipsa trans-
migratione generatum, id est, patrem & filium. Ergò
pater inter generationes superiores est computatus,
qui successit Iosiæ: filius inter posteriores, qui successit
patri, id est, nepos Iosiæ. Duos autem fuisse Regno- 4. Reg. 23.
rum libri indicant. Sic enim scriptum est. *Et constituit Pharao super Iudam & Hierusalem Eliachim filium Iosiæ*
Regem pro Iosiâ patre eius: & conuertit nomen eius Ioachim. & vndecim annos regnauit in Hierusalem, &c. Qui- 2. Par. 36
bus subiecit: Et reliqua verborum Ioachim, & omnia
quæ fecit, nónne scripta sunt in libro sermonum die- 4. Reg. 4.
D rum Regum Iuda? *Et dormiuit Ioachim cum patribus suis; & regnauit Ioachim filius eius pro eo. Filius decem & octo annorum erat Ioachim cùm regnaret, & tribus mensibus regnauit in Hierusalem, nomen matris eius, † Nestha, & omnia quæ fecit sub oculis Domini pater eius, & ipse fecit:* al. Mosola.
& in diebus eius ascendit Nabuchodonosor rex Babylonis in Hierusalem. Vides igitur quòd alius fuerit Iosiæ fi-
lius, alius nepos: filius ille, cuius Pharao nomen con-
uertit: nepos iste, cui Hieremias nomen imposuit, qui
& patris vocatus est nomine. Et bene sanctus Mat- Hier. 22.
thæus à Prophetâ noluit discrepare; vt non Ioachim;
sed Iechoniam nominaret. Simul, vt suprà diximus,
E maiorem fructum Dominicæ pietatis adstruxit, si ge- Esai. 61.
neris nobilitatem non in omnibus Dominus requisiuit;
sed de captiuis & peccatoribus nasci voluit, qui remis- Luc. 4.
sionem veniebat prædicare captiuis. Non igitur sup-
pressit alterum Euangelista; sed vtrumque signauit,
quòd vterque Iechonias dictus sit. Ità addito iuniore
Iechoniâ, generationes quatuordecim computantur.
Ergò illa Matthæus.

Qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, &c. Pulchrè autem Lu-
cas, quoniam filios Iacob plures non poterat compre-
hendere, ne extrà generationes euagari superfluâ se-
rie videretur: licet in alijs, id est, longè multò posterio-
ribus, Patriarcharum tamen nequaquam nomina præ-
F termittenda arbitratus sit; sed præ cæteris eligenda,
Ioseph, Iudæ, Symeonis, & Leui: Quatuor enim gene- Genes. 49
ra in his quorum isti posteri sunt, cognoscimus fuisse
virtutum. In Iuda, id est, illo superiore, Dominicæ Genes. 39.
per figuram passionis mysterium fuisse Prophetatum,
in Ioseph præcessisse castitatis exemplum; in Symeon Num. 3.
vindictam læsi pudoris; in Leui officium sacerdotis. Gen. 34.
Per Nathan quoque expressam aduertimus prophetiæ
dignitatem, vt quia vnus omnia Christus Iesus, in sin- 2. Reg. 12
gulis quoque maioribus genera virtutum diuersa præ-
cederent. Noë quoque iusti inter Dominicas genera- Coloss. 3.
tiones commemoratio non debuit prætermitti, vt quia
ædificator Ecclesiæ nascebatur, eum sui generis aucto- Genes. 6.
rem præmisisse videatur, qui eam in typo antè funda- Genes. 5.
uerat: Nam de Mathusalâ quid dicam, cuius vltrà dilu-

& 14. uium numerantur anni: vt quoniam solus est Christus,
cuius vita nullam sensit ætatem, in maioribus quoque G
suis non sensisse diluuia videretur. Enoch verò, nonne
manifestum & pietatis Dominicæ & diuinitatis indi-
cium est, eò quòd nec mortem senserit Dominus, &
ad cælum remeauerit, cuius generis auctor raptus ad
cœlum est? Vnde manifestum est, & Christum potuis-
se non mori, sed voluisse, vt nobis mors illa prodesset.
Sap. 4. *Et ille quidem raptus est, ne malitia mutaret cor eius*: Do-
minus autem quem malitia sæculi mutare non poterat,
eò vnde venerat, naturæ suæ maiestate remeauit. Sile-
Gen. 4. tur planè parricida fratris: Neque enim rationabile
erat vt is qui percusserat fratrem, inter domini numera- H
retur auctores; cùm servulos iste seruauerit, vt fraterni
Ioan. 15. eos nominis honore donaret: Sed nec illud otiosum,
quod Seth præteritus non est, quem posteriore Adam
generatione suscepit: vt cùm duæ sint populi genera-
Genes. 5. tiones, signaretur in typo Dominum nostrum Iesum
Christum in posteriore potiùs quàm priore generatio-
ne numerandum. Iam de ipso Adam, qui iuxtà Aposto-
1. Cor. 1. lum, figuram accepit Christi, quid pulchrius potuit
conuenire, quàm vt sacro-sancta generatio à Dei Filio
incipere, & vsque ad Dei Filium deduceretur, creatús- I
Genes. 1. que præcederet in figurâ, vt natus in veritate sequere-
tur; ad imaginem factus præiret propter quem Dei
Coloss. 1. imago descenderet? Et si mysterium primi discutia-
mus erroris, lignum scientiæ boni & mali, fallente dia-
bolo, Euâ suadente, ille gustauit, vt iste nobis prius-
Genes. 3. quàm sciret malum, eligeret bonum; dirique serpentis
insidias Ecclesiâ suadente vitaret, iuxtà quod scriptum
Esai. 8. est: *Quoniam priusquam sciat puer bonum aut malum, non
credet malitiæ, vt eligat quod bonum est. Et priusquam sciat* Matth. 1.
*vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, &
spolia Samariæ*: Hic enim est puer cuius incunabula Ma-
gi spolijs orientalibus referserunt, quia gens ante Chri-
stum incredula, de exuuijs idolorum, mutatâ iam fide,
manubias obtulit Domino triumphales

Hæc tibi, frater! de generatione Christi non inco-
gnitâ putaui prolixius prosequenda, ne quis cùm ista in
Euangelijs minùs attento animo recenseret, aliquate-
nùs fluctuaret: quæ sancti Euangelistæ ad maiora mira-
cula, & diuiniora Domini gesta properantes, perstrin-
genda breuiùs, quàm diffundenda vberiùs putauerunt.
Eorum igitur more, qui satis putant, ignaris viarum
quasi notas quasdam itineris & semitas demonstrare,
spiritalis viæ semitas colligentes, videro vtrùm secun-
do veritatis euentu, certè religioso fidei ductu in my-
steriorum secreta contendimus, verentes ne quis ista
cùm legerit, quod prouerbialiter dicitur, quasi puer
machæram, tractare per infantiam fortiora arma nes-
ciret, magísque vulnus ex imprudentiâ, quàm salutem
ex lectione sentiret: Infirmos enim tela sua vulne-
rant, nec potest bene vti armis, qui ea ferre non noue-
rit. Et ideò circà fidem vir perfectus exigitur, in quo 1. Cor. 14.
non per humum scientiæ repet infantia, non debilis
quædam, nec carens sensibus mysticæ cognitionis titu-
bet ætas, quæ virtute iuuentutis amissâ, coronam glo-
riosi certaminis non requirat, & senescentis aquilæ
modo, quæ prius aut leporem rapere pedibus consue-
rat, aut anserem, æuo fessa minorum auium implu-
mes fœtus requirat, qui solidiorem cibum afferre non
possint.

SANCTI AMBROSII
COMMENTARIORVM
IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM,
LIBER QVARTVS.

In quartum caput Euangelij secundùm Lucam. Proœmium.

ON absurdum, opinor, de generatione Domini confecimus opus: certè in-
fructuosum non fuit Dominicis diutius inhærere Maioribus: Nam si ij qui
magnum mare litorali parant nauigatione transmittere, altioris compendium
cursus † fiduciæ infirmitate vitantes, agros & vrbes litore diductas, capti lo-
corum decore, frequenter inuisunt: quantò magis nos in tanto non elemento- v.c. Cursus idem venos fiduciæ infirmitatem vitantes.
rum; sed gestorum cælestium siti profundo, viciniores legere portus, & frequentes amare debemus
excursus, ne quis longæ nauigationis tædio fatigatus, fastidij vomitum tenere non possit. Cer-
te si quis infidæ ratis vitia perspexerit, tamquam frequenti librorum portu obiecto, aurium ve-
la deponat, lectionis anchoram figat, non videtur deseruisse nauigium; sed confecisse cur-
sum, si descendit in portum. Et plerisque in locis fortasse amœnitas ipsa locorum inuitet Odyss. 12
prætermeantem: Nam si Vlyssem illum, vt fabulæ ferunt (licet & Propheta dixerit: Ha- Hier. 50.
bitabunt in ea filiæ Sirenum: *etsi non dixisset Propheta, nemo tamen iure reprehenderet:* Num. 13. Deut. 9. 2. Reg. 5.
cùm & gigantes, & vallem Titanum Scriptura comprehenderit) post decem annorum exilia &23
quibus bellatum in Ilio est, decémque erroris annos festinantem ad patriã, Lotophagi suauitate
baccarum tenere potuerunt: si horti Alcioni retardarunt: si postremò Sirenes cantu vocis illec-
tum, ad illud famosum voluptatis naufragiũ penè deduxerant, nisi aduersùs illecebrosæ sonitus
cantilenæ incertà cerâ sociorum clausisset aures: quantò magis religiosos viros cælestiũ factorum
decet admiratione mulceri? Atque hîc iam non baccarum suauitas haurienda; sed panis ille qui Ioan. 6.
descendit de cælo: non olera Alcinoi spectanda; sed Sacramenta sunt Christi: Nam qui infir- Rom. 14.
mus est, olera manducet. Non claudendæ igitur aures; sed referandæ sunt, vt Christi vox possit
audiri: quam quisquis perceperit, naufragium non timebit. Non corporalibus, vt Vlysses ad
arborem vinculis alligandus; sed animus ad crucis lignum spiritalibus nexibus vinciendus; ne
lasciuiarum moueatur illecebris, cursúmque naturæ detorqueat in periculũ voluptatis. Figmen-
tis enim poëticis fabula coloratur, vt quædam puellæ scopuloso in littore maris habitâsse prodan-
tur: quæ si quos deflectere nauigium propter aurium suauitatem dulci voce pepulissent, in vada
cæca deductos & infidâ statione deceptos, naufragij miserabilis sorte consumeret. Compositum
hoc specie, & ambitiosâ comparatione fucatum est, vt mare, vox fœminæ, litora vadosa fin-
gantur. Quod autem mare abruptius quàm sæculum, tam infidum, tam mobile, tam profun-
dum, tam immundorum spirituum flatibus procellosum? Quid sibi vult puellarum figura, nisi Psal. 103
euiratæ voluptatis illecebra, quæ constantiam captæ mentis effœminat? Quæ autem illa vada,
nisi nostræ scopuli sunt salutis? Nihil enim tam cæcum, quàm sæcularis suauitatis periculũ: quæ
dum mulcet animum, vitam obruit, & corporeis quibusdam scopulis sensum mentis illidit. Me- Matth. 4.
ritò igitur Dominus noster Jesus Christus ieiunio suo nos atque deserto aduersùs voluptatum
informat illecebras, & tentari se à diabolo Dominus omnium patitur, vt in illo omnes vincere
disceremus. Aduertamus igitur, quia tria non otiosè à Domino principaliter ordinata Euange-
lista descripsit: Tria sunt enim quæ ad vsum proficiunt salutis humanæ, Sacramentũ, desertum,
ieiunium: Nemo enim nisi qui legitimè certauerit, coronatur. *Nemo autem ad certa-* 2. Tim. 2.

men virtutis admittitur, nisi priùs ab omnibus ablutus maculis delictorum, gratiæ cælestis munere consecretur. Venit igitur Dominus ad lauacrum, vt mysterij gratia nobis & vsu probaretur & sensu. Et quoniam lex cælo & terrâ testibus, promulgatur: vt mysterium diuinitatis absconditum à sæculis in Deo plus crederes esse quàm legem: non iam ad testimonium cælum vocatur; sed vox Dei vtitur testis officio, cùm defertur è cælo. Simul ne fidei mysterium dubio mentis offendas, inuisibilia tibi inuisibiliter declarantur operari. Venit Dominus ad lauacrum: Omnia enim pro te factus est: ijs qui sub lege sunt, quasi sub lege esset, cùm ipse sub lege non esset. *Circumcisus est, vt eos qui sub lege sunt, lucrifaceret. His qui sine lege erant, conuiuij communione sociatus est, vt lucraretur eos qui sine lege viuebant. Factus est infirmis infirmus per corporis passionem, vt infirmos lucrifaceret. Omnibus postremo omnia factus est, pauper pauperibus, diues diuitibus, flens flentibus, esuriens esurientibus, sitiens sitientibus, profluus abundantibus. In carcere cum paupere est, cum Mariâ flet, cum Apostolis epulatur, cum Samaritanâ sitit. In deserto esurit, vt cibus primi hominis, quem per præuaricationem gustauerat, ieiunio Domini solueretur. Nostro periculo Adam ille scientiæ boni & mali famem soluit, nostro emolumento famem iste suscepit.*

Cap. IV. IESVS autem plenus Spiritu Sancto egressus est ab Iordane, & agebatur à spiritu, in desertum.

Conuenit recordari quemadmodùm de paradiso in desertũ Adam primus eiectus sit, vt aduertas quemadmodùm de deserto ad paradisũ Adam secundus reuerterit: Vides enim quemadmodùm suis nobis præiudicia resoluantur, & suis diuina beneficia vestigiis reformentur. Ex terrâ virgine Adam, Christus ex virgine. Ille ad imaginem Dei factus, hic imago Dei. Ille omnibus irrationabilibus animalibus, hic omnibus animantibus antelatus. Per mulierem stultitia, per virginem sapiẽtia. Mors per arborem, vita per crucem. Ille spiritalium nudus, arboreis se texit exuuijs: hic secularium nudus, corporis non desiderauit exuuias. In deserto Adam, in deserto Christus: Sciebat enim vbi posset inuenire dãnatum, quem ad paradisum resoluto errore reuocaret: Sed quoniam sæcularibus indutus exuuiis redire non poterat, nec paradisi incola potest esse, nisi nudus à culpâ; exuit veterem hominem, nouũ induit: vt quia solui non queunt diuina decreta, persona magis quàm sentẽtia mutaretur: Sed qui in paradiso sine duce iter amisit acceptum, quemadmodùm de deserto sine duce iter repetere posset amissum, vbi tentationes plurimæ, nisus ad virtutẽ difficilis, lapsus facilis ad errorem? Cùm eadem sit virtutis natura, quæ nemorũ; vt si adhuc exigua de terrenis ad superna se subrigunt, dum teneris ætas adolescit frontibus, sæui veneno dentis obnoxia facilè aut succidi possint, aut vri. Si verò altâ se radice fundauerint, & ramorũ sublimitate sustulerint; frustrà iam vel ferarũ morsibus, vel lacertis agrestium, vel diuersorũ flatuum procellis arbor robusta tentetur. Quem igitur opponeret ducem cõtra tot illecebras sæculi, cõtrà tot versutias diaboli, cùm sciret nobis primò cõtra carnem & sanguinem, deinde contrà potestates, contrà rectores mundi tenebrarum harum, aduersùs spiritalia nequitiæ quæ sunt in cælestibus, esse luctamen? Angelum opponeret? & ipse lapsus est: & legiones Angelorũ vix singulis profuerunt. Seraphim dirigeret? & ipsum descendit in terras in medium populi immunda labia habentis, & vnius tantùm Prophetæ labia apposito carbone mundauit. Alius dux requirendus fuit, quem sequeremur omnes. Quis tantus esset dux qui prodesset omnibus, nisi ille qui suprà omnes est? Quis me suprà mundum constitueret, nisi qui maior est mundo? Quis tantus esset dux, qui posset masculum & fœminam, Iudæum & Græcum, Barbarum & Scytham, seruum & liberum vno regere ductu, nisi solus qui est omnia & in omnibus Christus? Multi enim laquei quacumque progredimur. Laquei in corpore, laquei in lege, laquei in pinnis templorum, in crepidinibus parietum tenduntur à diabolo. Laquei in Philosophis, laquei in cupiditatibus: *Oculus* enim *meretricis, laqueus est peccatoris.* Laqueus in pecuniâ, laqueus in religione, laqueus in studio castitatis. Exiguis enim momẽtis mens inclinatur humana, & huc atque illuc pro versutiâ suadentis frequenter impellitur. Videt aliquem diabolus religiosum virũ, Deo venerabiliter deferentem, & quod sacrosanctũ est æstimantem, nullius capacem iniuriæ in ipsa eum religione supplantat, vt faciat non credere quod Dei Filius verè hanc nostram susceperit carnem, hoc nostrum corpus, hanc nostrorum membrorum fragilitatem: cùm vtique passio corporis fuerit, diuinitas exors iniuriæ manserit. Itá de religione fit culpa: *Omnis* enim *qui negat Iesum Christum in carne venisse, de Deo non est.* Videt integrum & illibatæ castimoniæ virum, suadet vt nuptias damnet, quò eiiciatur ab Ecclesiâ, & studio castitatis à casto corpore separetur. Audiuit alius, quia vnus Deus, ex quo omnia, adorat, atque veneratur. Insidiatur ei diabolus, claudit aures ne audiat: quia vnus Deus per quẽ omnia, itá nimiâ pietate impium esse compellit: vt dum Patrem à Filio separat, Patrem Filiúmque cõfundat, & personam vnam putet esse, non potestatem. Itaque dum mensurã fidei nescit, perfidiæ incurrit ærumnam. Quomodò igitur hos laqueos euitabimus, vt possimus & nos dicere: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium: laqueus contritus est, & nos liberati sumus?* Non dicit: Ego contriui laqueum? non ausus est hoc dicere Dauid, sed: *Adiutorium nostrum in nomine Domini; vt* ostenderet vnde laqueus solueretur, vt Prophetaret quòd venturus esset in hanc vitam qui contereret laqueum fraude diaboli præparatum: Sed non potuit melius conteri laqueus, nisi prædam aliquam diabolo demonstrâsset: vt dum ille festinaret ad prædam, suis laqueis ligaretur, & ego possim dicere: *Laqueos parauerunt pedibus meis, & ipsi inciderunt in eos.* Quæ potuit esse præda, nisi corpus? Oportuit igitur hanc fraudem diabolo fieri vt susciperet corpus Dominus Iesus, & corpus hoc corruptibile, corpus infirmum, vt crucifigeretur ex infirmitate: Si enim fuisset corpus spiritale, non dixisset: *Spiritus promptus est, caro autem infirma.* Audi igitur vtramque vocem, & spiritus prompti, & carnis infirmæ. *Pater! si possibile est, transeat à me calix iste.* Hæc carnis est vox: *Sed non quod ego volo; sed quod tu vis,* habes deuotionem spiritus & vigorem. Quid repudias dignationem Domini? Dignationis est quòd suscepit corpus meum, dignationis est quòd suscepit iniurias meas, suscepit infirmitates meas, quas vtique natura Dei sentire non potuit, cùm etiam natura hominis contemnere didicerit, vel sustinere ac perpeti: Et ideò sequamur Christum, iuxtà quod scriptum est: *Post Dominum Deum tuum ambulabis, & ipsi soli adhærebis.* Cui adhærebo, nisi Christo? sicut Paulus dixit: *Qui adhæret Domino, vnus spiritus est.* Illius igitur, de deserto vt ad paradisum redire possimus, vestigia persequamur. Et videte quibus itineribus reducamur. Nunc in deserto Christus est, agit

hominē instruit, informat, exercet, vngit oleo spiritali: vbi videt robustiorem, per sata & fructuosa traducit, vt quando querebantur Iudæi quòd discipuli eius *Matt. 12.* sabbato de segete spicas vellerēt (iam enim Apostolos suos in agro culto, & fructuoso opere collocauerat) posteà in paradiso constituit tempore passionis. Sic enim habes: *Hæc cùm dixisset Iesus, cū Discipulis suis trans-* *Ioan. 18.* *siuit trās torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipse cum Discipulis suis*: Agro enim fœcūdo hortum esse priorem docet Propheta in Canticis canticorū, dicens: *Hortus clausus soror mea sponsa, hortus clausus, fons signatus,* *Cant. 4.* *emissiones tuæ paradisus*: Illa est enim animæ pura & immaculata virginitas, quæ nullo terrore pœnarum, B nullis à fide, sæcularis voluptatis illecebris, nullo vitæ amore traducitur. Denique virtute Domini hominem esse reuocatum, præ cæteris hic Euangelista testatur, *Luc. 23.* qui solus inducit Dominum dicentem latroni: *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Plenus igitur Iesus Spiritu agitur in desertum.* Consilio, vt diabolum prouocaret (nam nisi ille certāsset, non mihi iste vicisset) Mysterio, vt Adam illum de exilio liberaret: Exemplo, vt ostenderet nobis diabolum ad meliora tendentibus inuidere, & tunc magis esse cauendum, ne mysterij gratiam deserat mentis infirmitas. C

Diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo: & nihil manducauit in diebus illis.

Quadraginta dierum mysticum numerum recognoscis. *Genes. 7.* *3. Reg. 19.* Tot enim diebus aquas abyssi effusas esse meministi & tot ieiunio dierum sanctificato Propheta, refusam cæli serenioris esse clementiam. Tot ieiunio *Exod. 24.* *Num. 14.* dierum sanctus Moyses perceptionem legis emeruit: tot annos in eremo constituti patres panem Angelorum & cælestis alimoniæ gratiam consecuti sunt: nec antequàm mystici numeri tempus explerent, terram *Deut. 29.* repromissionis intrare meruerunt: Tot ieiunio dierum Domini nobis in Euangelium patescit ingressus. Vnde si quis Euangelij gloriam, fructumque resurrectionis optat adipisci, mystici ieiunij præuaricator esse non debet: quod & in lege Moyses, & in Euangelio suo Christus, vtriusque Testamenti auctoritate præscripsit fidele virtutis esse certamen.

Et consummatis illis, posteà esurijt.

Quid sibi vult quòd Euangelista Dominum esurisse *Exod. 34.* significauit, cùm de Moyse atque Eliæ ieiunio nihil *3. Reg. 19.* tale videamus expressum? Numquid hominum patientia Deo fortior? Sed qui quadraginta diebus esurire non potuit, ostendit non cibum esurisse se corporis; sed salutem: simul vt aduersarium lacesseret iam timentem, qui quadraginta dierum fuerat ieiunio vulneratus. Et ideò fames Domini pia fraus est, vt in quo diabolus maiora metuens iam cauebat, famis specie lactatus tentaret vt hominem, ne impediretur triumphus. Simul illud disce mysterium sancti Spiritus opus, hoc est, diuinum fuisse iudicium, vt tentandum se diabolo Christus offerret.

Dixit autem illi diabolus: Si Filius Dei es, *Deut. 8.* **dic lapidi huic vt panis fiat. Et respondit ad illum Iesus: Scriptum est: Quia non in pane solo viuit homo; sed in omni verbo Dei. Et duxit illum Diabolus in montem excelsum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ, in momento temporis, & ait illi: Tibi dabo potestatem hanc vniuersam, & gloriam illorum: quia mihi tradita sunt, & cui volo, do illa. Tu ergò procidens si adoraueris coràm me, erunt tua omnia. Et respondens Iesus, dixit, illi: Scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli ser-** *Deut. 6.* **uies. Et duxit illum in Hierusalem, & statuit eum suprà pinnam templi, & dixit illi: Si Filius Dei es, mitte te hinc decorsùm: Scri-** A **ptum est enim, quòd Angelis suis mandauit de te, vt conseruent te: & quia in manibus** *Psal. 90.* **tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum. Et respondens Iesus, ait illi: Dictum est: Non tentabis Dominum Deum tuum.**

Tria præcipua docemur esse tela diaboli, quibus ad conuulnerandam mentem hominis consueuit armari: Gulæ vnum, aliud iactantiæ, ambitionis tertium. Inde autem cœpit vnde iam vicerat. Et ideò inde incipio in *Genes. 3.* Christo vincere, vnde in Adam victus sum; si tamen mihi Christus imago Patris, virtutis exemplum sit. Dis- *Hebr. 2.* camus igitur cauere gulam, cauere luxuriam, quia telum est diaboli. Laqueus tenditur cùm mensa regalis conuiuij præparatur, quæ constantiam sæpe mentis inclinat. Non solùm enim cùm audimus verba diaboli; sed etiam cùm videmus eius copias, laqueum vitare debemus. *Ephes. 6.* Didicisti igitur diaboli telum, sume scutum fidei, loricam abstinentiæ: Sed quid sibi vult talis sermonis exorsus: *Si Filius Dei es*, nisi quia cognouerat Dei Filium esse venturum? sed venisse per hanc infirmitatem corporis non putabat. Aliud explorantis, aliud C tentantis est, & Deo se profitetur credere, & homini conatur illudere: Sed vide arma Christi quibus tibi *Ioan. 2.* non sibi vicit: Nam qui maiestate suâ lapides in panem posse conuerti, naturæ alterius transfusione monstrauit, docet nihil tibi pro diaboli arbitrio, nec declarandæ virtutis contemplatione faciendum. Simul in ipsâ tentatione artificem diaboli disce versutiam. Sic tentat, vt exploret: sic explorat, vt tentet. Econtrà Dominus sic fallit, vt vincat: sic adhuc vincit, vt fallat: Nam si conuertisset naturam, proderet Creatorem. Meritò ergò respondit, dicens: *Scriptum est: Quoniam nō in pane solo viuit homo; sed in omni verbo Dei.* Vides quo D genere vtatur armorum, quo hominem à spiritalis nequitiæ incursione defendat aduersùs irritamenta gulæ *Exod. 34.* septum atque munitum? Non enim quasi Deus vtitur *3. Reg. 19.* potestate (quid enim mihi proderat?) sed quasi homo *Ioan. 6.* commune sibi arcessit auxilium, vt diuinæ pabulo lectionis intentus, famem corporis negligat, alimentum verbi cælestis acquirat. Huic intentus Moyses panē non desiderauit. Huic intentus Elias famem prolixioris non sensit ieiunij: Non enim potest qui verbum sequitur, panē desiderare terrenum, cùm substantiam panis cælestis *Psal. 103.* accipiat: Humanis enim diuina præstare non dubium *Deut. 8.* est, & corporalibus spiritalia. Et ideò qui vitam veram desiderat, illum panem expetat, qui per insensibilem E substantiam humana corda cōfirmat. Simul cùm dicit *Non in pane solo viuit homo*, ostēdit vt hominem esse tentatum, hoc est, susceptionem nostrā, non suam diuinitatem. Sequitur iactātiæ telum, quo procliue delinquitur, quia dum homines gloriā virtutis suæ iactare desiderāt, de loco meritorum suorum & statione decedunt.

Et duxit illum in Hierusalem, & statuit eum suprà pinnā templi. Hoc quidem est iactantiæ, vt dum se putat vnus- *Matth. 4.* quisque ad altiora conscendere, sublimium vsurpatione factorum ad inferiora trudatur. *Et dixit illi: Si Filius Dei es, mitte te hinc deorsùm.* Verè diabolica vox, quæ mentem hominis de gradu altiore meritorum præcipitare contendit: Quid enim tam proprium diabolo, F quam suadere vt vnusquisque se mittat deorsùm? Disce ergò & tu diabolum vincere. Agit te spiritus, sequere spiritum. Non te reuocet carnis illecebra, spiritu plenus disce contemnere voluptates. Ieiuna, si vis vincere. Consequens est vt per hominem diabolus te putet esse tentandum. Christus quasi fortior, facie ad faciem tentatur, tu per hominem. Et illud diaboli verbum est, cum dicit: *Homo fortis esto, manduca & bibe, & si malis mane.* Noli te tibi credere, non erubescas egere præsidijs quibus non egebat Christus, & tamen ea non *Luc. 21.* negligebat, vt te doceret, dicens: *Cauete ne grauetur cor vestrum in vino & crapulâ.* Non erubuit Paulus, qui ait: *Sic certo, non vt aëra cædens.* Aëra quidem *1. Cor. 19.* non cædebat Apostolus; sed Potestates aëris verberabat. *Castigo*, inquit, *corpus meum, & seruituti subijcio*: ne

Ibidem. *fortè cùm alijs prædicauerim, ipse probus inueniar.* Simul infirmitatem suam diabolus malitiamque designat, quia G neminem potest mittere deorsum, nisi ipse se miserit: Nam qui relictis cælestibus, eligit terrena, voluntarium quoddam præcipitium vitæ labentis incurrit. Simul quoniam telum suum diabolus vidit obtusum, quo omnes homines propriæ subiecerat potestati, plus cœpit quàm homine indicare: Sed Dominus rursus nec ea quidem quæ de se fuerant prophetata, ad arbitrium diaboli putauit esse facienda; sed diuinitatis propriæ auctoritate seruatâ, versutiæ eius occurrit: vt quia Scripturarum exemplum prætenderat, Scripturarum vinceretur exemplis: Potestas enim est Deo vincere, Scriptura 2.Cor.11. mihi vincit. Disce hic quoque, quia Satanas transfigurat se velut Angelū lucis, & de Scripturis ipsis sæpe diuinis laqueū Fidelibus parat. Sic hæreticos facit, sic euiH cerat fidem, sic iura pietatis impugnat. Ergò non te capiat hæreticus; quia potest de Scripturis aliqua exēpla proferre nec sibi arroget quòd doctus videtur. Vtitur & diabolus testimonijs Scripturarū, non vt doceat; sed vt circumscribat & fallat. Cognouit aliquem attētum religioni, virtutibus clarum, signis & operibus præpotentem: iactantiæ tendit laqueum, vt huiusmodi virum in- Luc. 10. flet tumore, quò pietati se non credat; sed cedat iactantiæ, nec Deo deputet; sed sibi arroget. Ideòque Act. 3. Apostoli non in suo; sed in Christi nomine dæmonijs imperabant, ne arrogare sibi aliquid viderentur. Sic Petrus † claudum curat dicens: *In nomine Iesu Nazareni surge & ambula.* Disce etiam de Paulo iactantiam I al. paralyticum. fugere. *Scio*, inquit, *hominem, siue in corpore, siue extrà cor-* 2.Cor.12. *pus nescio, Deus scit, quoniam raptus est in paradisum, & audiuit verba ineffabilia, quæ non licet homini loqui. Pro huiusmodi gloriabor, pro me autem non gloriabor, nisi in infirmitatibus meis.* Ergò & hic diabolus, quoniam fortem lensit, iactantiam prætendit, quæ etiam fortes decipit: Sed Dominus respondit ei: *Non tentabis Dominum tuum.* In quo & Dominum & Deum Christum: & Patrem Ioan. 10. & Filium potestatis vnius esse cognoscis: iuxtà quod v. c. di- scriptum est: *Ego & Pater vnum sumus.* Et ideò si stingue Vnum obtendit diabolus, occurre ei quia scriptum vnū, ne est: Sumus. Et † distingue Vnum, non vt potesta- K discernas potestatē, distingue ne Patrē Filiumque secernas. tem discernas, sed vt Patrem Filiumque secernas.

Et duxit illum diabolus iterùm in montem altissimum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ, in momento temporis. Bene in momento temporis sæcularia & terrena demonstrantur: Non enim tam conspectus celeritas indicatur, quàm caducæ fragilitas potestatis exprimitur: In momento enim cuncta illa prætereunt, & sæpè honor sæculi abijt, antequam venerit. Quid enim sæculi po- Eccl. 5. test esse diuturnum, cùm ipsa diuturna non sint sæcula? Docemur hic inanis ambitionis flabra despice- L re, quòd omnis dignitas sæcularis diabolicæ subiaceat potestati, ad vsum fragilis, & inanis ad fructum: Sed quomodò hic dat diabolus potestatem, & alibi legis: Rom. 13. *Quia omnis potestas à Deo est?* Numquid potest quis duobus dominis seruire, aut à duobus accipere po- Luc. 16. testatem? Num ergò contrarium est? Minimè: Sed vide quia omnia à Deo: Neque enim sine Deo mun- 1.Cor. 3. dus, quia & mundus per ipsum factus est: Sed licet Ioan. 1. à Deo factus sit: tamen opera eius mala, quia sæcu- 1.Ioan.5. lum in maligno positum est: & ordinatio mundi à Deo, opera mundi à malo. Ità etiam à Deo, po- M Rom. 13. testatum ordinatio, à malo ambitio potestatis. Denique *Non est*, inquit, *potestas nisi à Deo. Quæ autem* Ibidem. *sunt, à Deo ordinatæ sunt:* non datæ; sed ordinatæ, &, *Qui resistit potestati, Dei*, inquit, *ordinationi resistit.* Hic quoque licet dicat dare se diabolus potestatem, omnia Ibidem. tamen illa ad tempus permissa sibi esse non abnuit. Itaque qui permisit, ordinauit: nec potestas mala; sed is qui malè vtitur potestate. Denique *Vis non timere potestatem? Fac bonum, & habebis laudem ex illa:* Non ergò potestas mala; sed ambitio. Denique Ibidem. cuiúsque à Deo ordinatio potestatis, vt Dei minister sit qui benè vtitur potestate. Dei, inquit minister est tibi in bonum. Non ergò muneris aliqua culpa est; sed ministri: nec Dei potest ordinatio displicere; sed G administrantis actio: Nam vt de cælestibus ad terrena deriuemus exemplum, dat honorem Imperator, & habet laudem. Quòd si quis male honore vsus fuerit, non Imperatoris est culpa; sed vtentis. Habent reum sua crimina, quia non potestas vnumquemque; sed malitia sua implicat. Quid ergò? Bonum est vti potestate, studere honori? Bonum si deferatur, non eripiatur. Distingue tamen hoc ipsum bonum. Alius enim bonus in sæculo, alius perfectæ virtutis vsus: Bonum est enim cognoscendæ diuinitatis studium, nullis occupationibus impediri: Nam etsi multa bona, vna tamen Ioan. 17. est vita æterna: *Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* Ioan. 10. Et ideò vitæ æternæ maximus fructus, & solus H Deus vitæ remunerator æternæ est. Solum ergò Deum & Dominum nostrum adoremus, & ipsi soli seruiamus, vt solus ipse nos fructu remuneret amplissimo. Fugiamus omnia quæ diabolicæ subiacent potestati, ne tamquàm malus tyrannus in eos quos intrà suum regnum inuenerit, acceptæ sæuitiā potestatis vtatur. Non ergò à diabolo potestas est; sed obnoxia tantùm insidijs diaboli. Nec tamen ideò mala ordinatio potestatum, quia malo obnoxiæ potestates: Bonum est enim Deum quærere; sed quidam ipsius inquisitionis anfractus & error obrepit: Nam si inquisitor in sacrilegium sæuā interpretatione vertatur, in deterius vertitur quærentis offensa: non tamen inquisitionis; sed quæ- I sitoris est culpa: nec inquisitio obnoxia malo: sed quærentis affectus. Quod si is qui Deum quærit, propter fragilitatem carnis, & mentis angustiam sæpe tentatur; quantò magis qui sæculum quærit? Atque hoc ipso per- Eccles. 4. niciosior ambitio, quòd blanda quædam est conciliatricula dignitatum: & sæpe quos vitia nulla † deflectunt, al. delectant. quos nulla potuit mouere luxuria, nulla auaritia subruere, facit ambitio criminosos: Habet enim forensem gratiam, domesticum periculum: & vt dominetur alijs, priùs seruit. Curuatur obsequio, vt honore donetur: & dū vult esse sublimior, fit remissior, cùm in ipsa potesta- Eccles. 48. te, quod præcellit, alienum sit: Legibus enim imperat, K sibi seruit. Dicet fortasse aliquis, quia solus qui malum fecerit, timet: tamen qui mare nauigat, plus timet. Econtrà in immobili terrarum statione consistens, non solet timere naufragium: At si mobile conscendat elementum, frequentioribus obnoxius fit periculis. Eyge Psal. 42. ergò sæculi mare, & naufragiū non timebis. Et si frequenter arborum verticēs spirantiū verberent flabra vētorū solidaris tamen radicibus nullus occasus est. At in mari furentibus ventis, et si non omniū naufragium, omniū tamen periculum est. Ità etiam aduersis flatibus nequi- Genes. 3. tiæ spiritalis, nullus in arenâ vel in salo tutus est, & L naues Tharsis vehementi sæpe spiritu conterūtur. Hæc moraliter. Cæterùm quod ad mysticū ordinem spectat, cernis vetusti erroris vincula suis resoluta vestigijs: vt primò gulæ, secūdò facilitatis, tertiò ambitionis laqueus solueretur: Pellectus est enim Adam cibo: & in † esū interdictæ arboris sententiæ facilitate trāsgressus, al. loco. temeratæ quoque ambitionis crimen incurrit, dum similitudinem diuinitatis affectat. Et ideò priùs Dominus veteris nexus soluit iniuriæ, vt nos iugo captiuitatis excusso, vincere crimina Scripturarū præsidio disceremus. Quod si Dominus Iesus propria non desi- M derauit, tu aliena cur quæris? Si Creator omnium sæculi gloriam, subeundo paupertatem, contempsit: cur tu fastidias quod natus es, appetas quod indebitum est? Cur ea quæ ad vsum tibi diuturna esse non possunt, ad supplicitū diuturna deposcas? Caue insidias, caue fraudes. Ibidem. Et hoc ipso quod ad subruendum hominem totum versutā diabolus mundum fraude concutiat, totius sæculi pugnet illecebris, eius tibi blanditiæ plus cauendæ. Non Euam cibus inflexit, non mandatorum obliuio destituit; sed promissi honoris ambitio illecebrosa decepit. Quæ si solum Dominū adorare voluisset, indebita non quæsisset. Et ideò remedium datur quo telum ambitionis obtundas, vt soli Domino seruias: Caret enim ambitione religiosa deuotio.

Et consummatâ omni tentatione, diabolus recessit ab illo vsque ad tempus.

Propè omnium criminum fontes hæc tria genera demonstrantur esse vitiorum: Neque enim consummatam omnem tentationem Scriptura dixisset, nisi in his tribus esset omnium materia delictorum: quorum semina in ipsâ origine sunt cauenda. Finis ergò tentationum, finis est cupiditatum: quia causæ tentationum, causæ cupiditatum sunt. Causæ autem cupiditatum sunt, carnis oblectatio, species gloriæ, auditas potentiæ. Quàm religiosum videtur vt commemorationem Christianæ fœminæ non recuses! sed crebra inde [2. Tim. 4] tentatio. Si attentos Deo viderit diabolus, suggerit [1. Thess. 2] vt decipiat: Sed tu quamuis de proposito præsumas, caue tentationem, sciens naturam. Hæc tria, si recorderis, etiam Paulus cauenda præscribit, designans tres esse species peccatorum, à quibus liber, expectat iustitiæ coronam: Neque enim inquit, in verdo adulationis fuimus, neque in occasione auaritiæ, Deus testis est, neque gloriam quærentes ab hominibus, & ideò diabolum vicit, coronam petiuit. Vides ergò ipsum diabolum non esse in studio pertinacem, cedere solere veræ virtuti. Etsi inuidere non desinat, tamen instare formidat, quia frequentiùs refugit triumphare. [Ephes. 6.] Audito itaque Dei nomine, *recessit*, inquit, *ab illo vsque ad tempus*: Posteà enim nõ tentaturus; sed apertè pugnaturus aduenit. Docet igitur te Scriptura diuina, nõ solùm contrà carnem & sanguinem; sed contrà insidias spiritales tibi esse certamen. Vides magnificentiam Christiani viri, qui certat cum rectoribus mundi: & licet [2. Tim. 2] constitutus in terris, aduersùs spiritales nequitias quæ sunt in cælestibus, animi virtute decernit: Non enim de terrenis contendimus, vt dimicemus in terrâ: sed spiritalibus propositis præmijs de regno Dei & Christi hereditate: necesse est igitur spiritalia priùs impedimenta superentur. Corona proposita est, subeunda certamina sunt. *Nemo potest nisi vicerit coronari: nemo potest vincere, nisi antè certauerit.* Ipsius quoque coronæ ma- [Matth. 7.] ior est fructus, vbi maior est labor: *Arcta enim & angusta est via quæ ducit ad vitam: lata verò & spatiosa quæ* [Luc. 16.] *quæ ducit ad mortem.* Et ideò tentationem numquam timere debemus: Est enim causa victoriæ, materia triumphorum. Diues ille, qui tentationem non sensit in sæculo, in pœnis est apud inferos: pauper ille Lazarus qui ità paupertate, morboque afflictus est & attritus, vt vlcera eius à canibus lamberentur, vitæ istius labore miserabilis, coronam gloriæ quæsiuit æternæ. [Psal. 33.] Multæ enim tribulationes, non quorumcumque; sed [Hebr. 12.] iustorum. Denique quos diligit Dominus, sæpe casti- [Luc. 22.] gat. Petrus tentatus est, vt negaret; negauit, vt fleret. [Iob. 2.] Et quid de cæteris dicam? Nempe Iob erat, probatus à Deo: sed licet probatus erat; victor tamen non erat. Probata erat deuotio virtutis; tamen præmiũ non habebat. Et ideò tentãdus offertur, vt gloriosior redderetur. Illius quoque certaminis refert vt gradum spectes. Non vnum telum diabolus habet, frequentat spicula, vt aut præmio vincat, aut tædio. Primò cupiditate vulnerat, secundò pietate, tertiò sanitate: Mentis enim pariter & corporis pugnat vlceribus. Diuersitas quoque ipsa tentationum, pro diuersitate certantium est. Auaritiæ damno diues vrgetur, pater dispendio fi- [Luc. 9.] liorum, homo doloribus, corpus vlceribus. Quanta hæc tela! Vnde Dominus noluit habere quod perderet, & ideò pauper huc venit, ne haberet diabolus quod au- [2. Cor. 8.] ferret. Vis scire quàm verum sit? Ipsum Dominum dicentem audi: *Venit huius mundi princeps, & in me in-* [Ioan. 14.] *uenit nihil.* Noluit etiam paucorum esse pater, vt esset omnium. Frustrà autem corporis tentaretur vlceribus, [Iob. 2.] qui contemneret omnes corporis passiones: simul vt ostenderet nobis quòd immaculata, corporis hoste depulso, victoria sibi deberetur: Sed ille quasi homo suis tentatur, hic publicis. Illi patrimonium aufertur, huic regnum orbis offertur. Nec totus sine fraude diabolus, qui exasperare Dei Filium veretetur: illum iniurijs tentat, hũc præmijs. Ille quasi seruulus dicit. *Dominus dedit, Dominus abstulit*: hic naturæ suæ dispositionisque con- [A] scius sua sibi ridet offerri. Et vt ad illud reuertamur, [Ibidem.] ingruit nuntius super nuntium, congeminant vulnera, [Iob. 2.] nec tamen fortis athleta mente turbatur. Adhibetur [Ibidem.] mulier primæ fraudis illecebra: hic per virginem natus, errori obnoxiam non habebat. Amici adhibentur [Iob. 2.] qui prauis consilijs opprimant reluctantem: *Sed in om-* [Iob. 3.] *nibus quæ acciderunt ei, nusquam peccauit Iob labijs suis, in conspectu Dei*: Nam quod maledicit diei, dicens: *Pereat dies illa in quâ natus sum*, & infrà: Sed maledicat ei is qui maledixit diem illam, qui habet magnum cetum opprimere: ad Prophetiam pertinet, eò quòd diabolum tamquàm procellosi sæculi istius cetum Do- [B] minus noster Iesus Christus oppressit: & generationis suæ carnalis diem perire desiderat, vt dies eius in regeneratione numeretur. Pereat, inquit, dies sæcularis, vt dies spiritalis oriatur. Ergò in tentatione sanctus Iob mysteria loquitur: Qui enim vincebat sæculum, Christum videbat. Nos igitur non timeamus tentationes; sed magis in tentationibus gloriemur, dicentes: *Quan-* [2. Cor. 12.] *do infirmamur, tunc potentes sumus; tunc enim nectitur co-* [2. Tim. 4.] *rona iustitiæ*: Sed illa Paulo fortassis accommoda: nos autem, quia plures coronæ sunt, quacumque sperare debemus. In sæculo laurus corona est, corona est & scutum. At verò tibi proposita est corona deliciarum: [C] *Corona enim deliciarum obumbrabit te.* Et alibi: *Scuto bo-* [Prou. 4.] *næ voluntatis tuæ coronasti nos*, &, *Scuto circumdabit te.* [Psal. 5.] Gloria quoque, & honore quem dilexit Dominus, co- [Psal. 8.] ronauit. Ergò qui vult coronam dare, tentationes suggeret. Etsi quando tentaris, cognosce quia paratur corona. Tolle martyrum certamina, tulisti coronas: [Genes. 39.] tolle cruciatus, tulisti beatitudines. Nonne tentatio [al. consecratio.] Ioseph, virtutis est † celebratio? Nonne iniuria carce- [Genes. 17] ris, corona est castitatis? Quemadmodùm regni in [Genes. 41] Ægypto consortium potuisset adipisci, nisi venditus fuisset à fratribus? Quod Dei factum esse arbitrio, vt iustus probaretur, ipse monstrauit, dicens; *Quemad-* [Genes. 50] *modùm fieret in hodierno, vt pascerentur populus multus?* [D] Non debemus igitur tentationes sæculi pro malis timere, quibus bona præmia comparantur: sed magis rogare contemplatione conditionis humanæ, vt eas tentationes subeamus, quas ferre possimus.

Et egressus est Iesus in virtute Spiritus, in Galilæam: & fama exiit per vniuersam regionem de illo. Et ipse docebat in synagogis eorum; & magnificabatur ab omnibus. Et venit Nazareth, vbi erat nutritus: & intrauit secundùm consuetudinem suam die Sabati in sy- [E] **nagogam: & surrexit legere. Et traditus est illi liber Esaiæ Prophetæ.**

Completur hoc loco Prophetia Esaiæ dicentis: *Regio* [Esai. 9.] *Zabulon, & terra Nephtalim, & cæteri Paraliam inhabitantes, & trans Iordanem Galileæ gentium, populus qui sedebat in vmbrâ mortis, lucem vidit magnam*: Quis est enim [Ioan. 1.] lux magna, nisi Christus, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundũ? Deinde librum accepit, vt ostẽderet seipsum esse qui locutus est in Prophetis: & remoueret sacrilegia perfidorum, qui alium Deum dicunt Veteris Testamenti, alium Noui: vel qui initium Christi dicunt esse ex virgine: Quomodò enim cœpit ex virgine, qui ante virginem loquebatur?

[F] **Et vt reuoluit librum, inuenit locum vbi scriptum erat: Spiritus Domini super me; propter quod vnxit me; euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis. Et cùm plicuisset librum, reddidit ministro, & sedit. Et omnium in synagogâ oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est,**

hæc Scriptura in auribus vestris. Et omnes testimonium illi dabant, & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius, & dicebant: Nónne hic est filius Ioseph?

[G]

Vides Trinitatem coæternam atque perfectam. Ipsum loquitur scriptura Iesum Deum hominemque in vtroque perfectum, loquitur & Patrem, & Spiritum sanctum. Spiritus enim sanctus cooperator ostenditur, quando corporali specie sicut columba descendit in Christum, cùm Dei Filius baptizaretur in fluuio, Pater [Matth. 3.] loqueretur è cælo. Quod igitur maius quærimus testimonium, quàm quod se fuisse qui loquutus est in Prophetis, [Esai. 61.] propriâ voce signauit? Vngitur oleo spiritali, & virtute cælesti, vt paupertatem conditionis humanæ thesauro resurrectionis rigaret æterno, captiuitatem [H] mentis auerteret, cæcitatem illuminaret, annum Do- [Apoc. 21] mini perpetuis diffusum temporibus prædicaret, qui redire in orbem laboris nesciat, continuationem fructus hominibus & quietis indulgeat. Atque ipse ità ad omnia se curuauit obsequia, vt ne Lectoris quidem aspernaretur officium: Nos verò impij, qui diuinitatis fidem miraculis operum colligendam contemplatione corporis negabamus.

Et ait illis: Vtique dicetis mihi hanc similitudinem: Medice! cura teipsum, quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hîc in patriâ tuâ. Ait autem: Amen dico vobis quòd nemo Propheta acceptus est in patriâ suâ.

[I]

Non mediocris inuidia proditur, quæ ciuicæ charitatis oblita, in acerba odia causas amoris inflectit. Simul hoc exemplo pariter & oraculo declaratur quòd frustrà opem misericordiæ cælestis expectes, si alienæ [Rom. 1.] fructibus virtutis inuideas: Aspernator enim Dominus inuidorum est, & ab iis qui diuina beneficia in aliis persequuntur, miracula suæ potestatis auertit. Dominicæ quippe carnis actus, diuinitatis exemplum est, & inuisibilia nobis eius per ea quæ sunt visibilia demonstrantur. [K] Non otiosè itaque Saluator excusat quòd nulla in patriâ suâ miracula virtutis operatus sit, ne fortassis aliquis viliorem patriæ nobis esse debere putaret affectum: Neque enim ciues poterat non amare, qui amaret omnes; sed ipsi se charitate patriæ, dum inuident, abdicarunt: charitas enim non æmulatur, non inflatur; nec tamen exors beneficiorum pa- [1. Cor. 13.] tria diuinorum est: Quod enim maius miraculum, quàm quod in ea natus est Christus? Videte igitur quid mali inuidia afferat. Indigna propter inuidiam patria iudicatur in quâ ciuis operetur, quæ digna fuit in quâ [al. nasceretur.] Dei Filius † conciperetur. [L]

Sed in veritate dico vobis; multæ viduæ fuerunt in diebus Eliæ in Israël, quando clausum est cælum annis tribus & mensibus sex, cùm facta esset fames magna in omni terrâ: & ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sareptam Sidonis, ad mulierem viduam.

Non quia Eliæ dies fuerunt; sed in quibus Elias operatus est: aut quia Elias dies faciebat illis; qui in eius operibus lucem videbant gratiæ spiritalis, & conuerte- [M] [3. Reg. 17 & 18.] bantur ad Dominum. Et ideò aperiebatur cælum videntibus æterna & diuina mysteria, claudebatur, & fames erat, quando nulla erat cognoscendæ diuinitatis vbertas: Sed de hoc pleniùs diximus cùm de Viduis [In lib. de Viduis.] scriberemus.

Et multi leprosi erant in Iudæâ temporibus Elisæi Prophetæ: & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus.

Euidenter hic sermo nos Domini salutaris informat, & ad studium venerandæ diuinitatis hortatur; quòd nemo sanatus ostenditur & maculosi morbo corporis absolutus, nisi qui religioso officio studuit sanitati: Non enim dormientibus diuina beneficia, sed obseruantibus deferuntur. Et bene apto comparationis exemplo arrogantia ciuium retunditur inuidorum, Dominicúmque factum Scripturis docetur veteribus conuenire: quod in Libris quoque Regnorum legi- [4. Reg. 5.] mus gentilem virum Naaman prophetico oraculo lepræ maculis absolutum, cùm plurimos Iudæorum lepra corporis pariter & mentis absumeret. [4. Reg. 7.] Siquidem etiam quatuor illos qui cogente fame in castra Regis Syriæ primi tetenderunt, tradit historia fuisse leprosos. Cur igitur non curabat fratres, non curabat ciues, non sanabat Propheta consortes, cùm sanaret alienos, sanaret eos qui obseruantiam legis & religionis consortium non habebant, nisi quia voluntatis est medicina, non gentis, & diuinum munus votis eligitur, non naturæ iure defertur? Disce, Christiane! rogare quod cupias impetrare: fastidiosos viros cælestium profectus munerum non sequuntur: Sed quamuis simplex expositio moralem informet affectum; gratia tamen non est occulta mysterij: Etenim cùm posteriora à superioribus deriuantur, tum etiam superiora posterioribus adstruuntur: Diximus enim in libro alio, in viduâ [In lib. de Viduis.] illâ ad quam Elias directus est, typum Ecclesiæ præmissum. Populus Ecclesiam congregauit, vt sequatur populus ille ex alienigenis congregatus. Populus ille antè leprosus, populus ille antè maculosus, prius quàm mystico baptizaretur in flumine, idem post Sacramenta baptismatis maculis corporis & mentis ablutus, iam non lepra; sed immaculata virgo cœpit esse sine rugâ. [Ephes. 5.] Meritò ergo magnus Naaman in conspectu Domini sui, [4. Reg. 5.] & admirabilis facie describitur, quoniam in eius typo salus futura Gentibus declaratur, qui sanctæ consilio puellæ, quæ fractis viribus ciuium in hostilem captiua venerat potestatem, à Prophetâ salutem sperare commonitus, non terreni regis imperio; sed diuinæ misericordiæ liberalitate sanatur. Cur mystico numero [Ibidem.] mergere iubetur? Cur Iordanis fluuius eligitur? *Nonne boni*, inquit, *Abana & Pharphar fluuii Damasci præ Iordane?* Sed iratus hoc prætulit, Iordanem meditatus elegit: Nescit enim ira mysterium, fides nouit. Disce baptismatis gratiam salutaris: qui leprosus merserat, Fidelis emersit. Disce spiritalia Sacramenta signari. Corporis remedium petitur, mentis acquiritur. Abluitur caro, affectus diluitur: Non enim magis corporis quàm mẽtis lepram video fuisse mundatã, quando post baptismum, veteris erroris colluuione detersâ, negat se diis alienis hostias quas spopõderat Domino, litaturum. Disce etiam congrua præcepta virtutis: probauit fidem, qui præmia recusauit. Disce vtroque dictorum, facto- [Ibidem.] rúmque magisterio quid sequaris. Habes Domini præceptũ, vatis exemplum, gratis accipere, gratis dare; nec vendere ministerium; sed offerre: Non enim pretio taxatur Dei gratia, nec in Sacramentis lucrum quæritur; [Lucæ 10.] sed obsequiũ Sacerdotis. [Aib. 8.] Non tamen satis est, si lucrum ipse nõ quæras: familiæ quoque tuæ cohibendæ sunt manus: nec hoc solùm exposcimus, vt te solum castum immaculatúmque custodias: Non enim dixit Apostolus, te solum; sed teipsum castum custodi. [1. Tim. 5.] Quæritur ergò non solùm tua ab huiusmodi nundinis; sed etiam domus tuæ castitas: *Oportet enim irreprehensibilem esse Sacerdotem, suæ domus bene præpositum, filios habentem subditos, cum* [1. Tim. 3.] *omni castitate. Si quis autem domui suæ præesse nescit; quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?* Instrue ergò familiam tuam, hortare, custodi; & si te fellerit seruulus (humanam enim non excipio facultatem) prophetico deprehensus repudietur exemplo. Citò turpem sequitur lepra mercedem, & pecunia corpus animúmque malè quæsita cõmaculat. *Accepisti*, inquit, [1. q. 1. c. 10.] *pecuniam, & possidebis ex eâ agrum, & vineas, & olineta, & greges: & lepra Naaman adhærebit tibi & semini* [4. Reg. 5.] *tuo vsque in æternum.* Vides quia facto auctoris successio damnatur heredis. Inexpiabilis est enim venditi culpa mysterij, & gratiæ vincta cœlestis transit ad posteros. Denique Moabitæ & cæteri non intrabunt in Ecclesiam, vsque ad tertiam & quartam generationẽ: tamdiu videlicet (vt simpliciùs interpretemur) donec culpã aucto- [Deut. 23.]

rum multiplicis successio generationis aboleret: Sed cùm illi qui in Deum idololatriæ errore deliquerunt, in quartam generationem videantur esse multati; profectò durior videtur esse sententia, quâ Giezi semen vsque in æternum pro cupiditate habendi propheticâ auctoritate damnatur: præsertim cùm Dominus noster *Act. 2.* Iesus Christus per lauacri regenerationem omnibus *Rom. 9.* remissionem dederit peccatorum: nisi vt vitiorum *Esai. 1.* magis quàm generis semen intelligas: Sicut enim qui filij promissionis sunt, æstimantur in semen bonum; ità etiam qui filij erroris sunt, æstimantur in semen *Ioan. 8.* malum: Nam & Iudæi ex patre diabolo sunt, non vtique carnis successione, sed criminis. Ergò omnes cupidi, omnes auari, Giezi lepram cum diuitiis suis possident: & malè quæsitâ mercede, non tam patrimonium facultatum, quàm thesaurum criminum con- *1. Cor. 6.* gregarunt, æterno supplicio, & breui fructu. Nam cùm diuitiæ sint caducæ, pœna perpetua est: quia *neque auarus, neque ebriosus, neque idolis seruiens regnum Dei possidebunt.*

Et repleti sunt irâ omnes in synagogá, hæc audientes: & surrexerunt, & eiecerunt illum extrà ciuitatem: & duxerunt illum vsque ad supercilium montis, super quem ciuitas eorum erat ædificata, vt præcipitarent eum.

Sacrilegia Iudæorum, quæ multò antè Dominus *Psal. 34.* prænuntiauerat per Prophetas, & Psalmi versiculo declarauerat quæ passurus esset in corpore constitu- *Ioan. 13.* tus, dicens: *Retribuebant mihi mala pro bonis*: in Euangelio docet esse completa: Nam cùm ipse per *al. Saluatorẽ.* populos beneficia diffunderet, illi iniurias irrogabant. Nec mirum si perdiderunt salutem, qui eiecerunt de suis finibus † salutare. Moralis enim Dominus: & qui docuerat exemplo sui Apostolos suos omnibus omnia fieri, nec volentes repudiat, nec inuitos alligat, nec eiicientibus reluctatur, nec ro- *Luc. 8.* gantibus deest. Sic Gerasenos alibi, cùm virtutes eius sustinere non possent, quasi infirmos & ingratos reliquit.

Ipse autem transiens per medium illorum, ibat.

Ioan. 10. Hinc intellige, non ex necessitate fuisse; sed vo- *Esai. 53.* luntariam corporis passionem: nec captum à Iudæis; *Ioan. 7.* sed à seipso oblatum. Etenim quando vult capitur, quando vult elabitur, quando vult suspenditur, quando vult non tenetur. Et hic in supercilium montis præcipitandus ascenderat: & ecce per medium illorum, mutatâ subitò vel obstupefactâ *Ioan. 7.* furentium mente, descendit: Nondum enim hora venerat passionis: quinetiam malebat adhuc Iudæos sanare quàm perdere, vt inefficaci furoris exitu desinerent velle quod implere non possent. Vires igitur & hic diuinitatis esse quòd non captus est, & illic volun- *Ioan. 18.* tatis esse quòd captus est: Nam quemadmodùm à paucis teneri potuit, qui à populo non tenetur? Sed noluit sacrilegium esse multorum, vt in auctores culpæ crucis inuidiam retorqueret; atque à paucis quidem affigeretur; sed pro toto orbe moreretur.

Et descendit in Capharnaum ciuitatem Galilææ, ibique docebat illos sabbatis. Et stupebāt in doctrinâ eius, quia in potestate erat sermo Ipsius. Et in synagogá erat homo habens spiritum Immundum, & exclamauit voce magnâ, dicēs: Sine, quid nobis & tibi, Iesu Nazarene! venisti perdere nos? Scio te, quia sis sāctus Dei. Et increpauit illū Iesus dicens: Obmutesce, & exi ab eo. Et cùm proiecisset illum dęmonium in mediū, exijt ab illo, nihilque illum nocuit. Et factus est pauor in omnibus, & colloquebātur adinuicem, dicentes: Quod est hoc verbū, quia in potestate & virtute imperat immundis spiritibus, & exeunt? & diuulgabatur fa- A ma de illo in omnē locum finitimæ regionis. Surgens autem Iesus de synagogâ, intrauit in domū Simonis, & Andrææ. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus: & rogauerunt illū pro eâ. Et stans super illā, imperauit febri, & dimisit illam. Et continuò surgens, ministrabat illis. Cùm autem sol occidisset, omnes qui habebant infirmos varijs languoribus, ducebant illos ad eum: At ille singulis B manus imponens, curabat eos. Exibant autem dæmonia à multis clamantia & dicentia: Quia tu es Filius Dei; & increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum. Factâ autem die, egressus ibat, in desertum locum: & turbæ requirebant eum, & venerunt vsque ad ipsum, & detinebant illum ne discederet ab ijs. Quibus ille ait: Quia & alijs ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei, quia ideò missus sum. Et erat prædicans C in synagogis Galilææ.

Vide clementiam Domini Saluatoris; nec indignatione commotus, nec scelere offensus, nec iniuriâ violatus Iudæam deserit: quinetiam immemor iniuriæ, *Act. 10.* memor clementiæ, nunc docendo, nunc liberando, nūc sanando, infidæ plebis corda demulcet. Et bene sā- *Genes. 1.* ctus Lucas virū ab spiritu nequitiæ liberatum antè præmisit, & subdit fœminæ sanitatem: Vtrumque enim sexum Dominus curaturus aduenerat; sed prior sanari debuit, qui prior creatus est, nec prætermitti illa quæ mobilitate magis animi, quàm prauitate peccauerat. *Et docebat illos sabbatis.* D Sabbato medicinæ Dominicæ opera cœpta significat, vt inde noua creatura cœperit, vbi vetus creatura antè desiuit: nec sub lege esse Dei Filiū, sed suprà legē in ipso principio designaret: nec solui legem; sed impleri: Neque enim per legē; sed verbo factus est mundus, sicut legimus: *Verbo Domini cæli firmati sunt.* *Matth. 5.* Non soluitur ergò lex: sed impletur, vt fiat renouatio *Psal. 32.* hominis iam labentis. Vnde & Apostolus ait: *Expoliantes vos veterem hominem, induite nouum qui secundùm Deum* *Ephes. 4.* *creatus est.* Et bene sabbato cœpit, vt ipsum se ostenderet Creatorem, qui opera operibus intexeret, & prosequeretur opus quod ipse iam cœperat: vt si domum faber renouare disponat, non à fundamentis; sed à cul- E minibus incipit soluere vetustatem. Itaque ibi priùs manum admouet, vbi antè deliquerat: deinde à minoribus incipit vt ad maiora perueniat. Liberare à dæmone & homines; sed in verbo Dei, possunt: resurrectionem mortuis imperare, diuinæ solius est potestatis. Nec quēquam mouere debet, quòd Iesu Nazareni nomen in hoc libro diabolus dixisse primus inducitur: Nō enim ab eo Christus nomen accepit, quod de cælo Angelus ad Virginem detulit: Est enim huius impudentiæ, vt in- *Luc. 1.* ter homines aliquid primus vsurpet, & ad homines quasi nouum deferat, quò terrorem suæ potestatis *Genes. 3.* incutiat. Denique & in Genesi primus Deum homini nuncupauit: sic enim habes: *Et dixit serpens* F *mulieri: Quid vtique dixit Deus: Ne edatis ab omni ligno?* Vterque igitur deceptus à diabolo est, sanatus à Christo. Euangelicæ igitur lectionis disce mysteria, atque in duorum sanitate publicæ sacramentum salutis agnosce: *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ità & in Christo omnes viuificabuntur.* *1. Cor. 15* Quis est ille qui in synagogâ spiritum habebat immundum, nisi populus Iudæorum, qui quasi serpentinis spiris reuinctus, & innodatus diaboli laqueis, simulatam corporis munditiam interioris mentis sordibus inquinabat? Et bene: *In synagogâ homo erat qui spiritum immundum habebat*, quia Spiritum sanctum amiserat. Introierat enim diabolus, vnde Christus exierat. Simul ostenditur natura diaboli nō improba, sed opera iniqua: Nam qui per naturam Deum confitetur, opere negat.

Et in hoc apparet eius nequitia & improbitas, quòd itá populo Iudæorum vesanæ cæcitatem mentis offudit, G vt populus neget, quem dæmones confitentur. *Matth. 4.* O peior magistro discipulorum hæreditas! Ille verbo Dominum tentat, hi facto, ille dicit, *Mitte te*; isti adoriuntur vt mittant. Si altiore consilio ista pensamus, animi debemus intelligere & corporis sanitatem: vt priùs animus qui serpentinis laborabat insidiis, absolutus sit: Anima enim nunquam à corpore vinciretur, nisi priùs à diabolo teneretur: Nam cùm anima corpus agat, viuificet & gubernet, quemadmodùm in eius illecebras captiua raperetur, nisi & ipsa superioris alicuius potestatis vinculis stringeretur? *Genes. 3.* Denique non priùs Eua esuriuit, quam serpentis versutia tentauit: & ideò aduersùs ipsum auctorem peccati priùs debuit medicina salutis operari. H Fortassis etiam in typo mulieris illius socrus Simonis & Andrææ varijs criminum febribus caro nostra languebat, & diuersarum cupiditatum immodicis æstuabat illecebris. Nec minorem febrem amoris esse dixerim, quàm caloris. Itaque illa animum, hæc corpus inflammat: Febris enim nostra auaritia est, febris nostra libido est, eò quòd ignitæ sint cupiditates. Vnde & *1. Cor. 7.* Apostolus ait: *Si non se continent, nubant: melius est nubere quam vri.* Febris nostra luxuria est, febris nostra ambitio est, febris nostra iracundia est. Quæ licet corporis vitia sint; ignem tamen ossibus implicant, mentem, animum, sensúmque pertentant. Hæc prior diaboli sollicitatur arte. Etenim ager bonus, vestis pretiosa, monile suadela serpentis est. I Honorum gratia, sublimitas potestatum, *Prou. 7.* epularum suauitas, forma meretricis, laqueus est diaboli, & quasi quidam nequitiæ spiritalis illecebrosus affectus, qui per carnis illecebram quæ citò fœmineâ quadam † lenitate mollitur, *al. leuitate,* animum quoque de gradu deiicit. Neque enim formam mulieris animus prius quàm corporis oculus concupiscit. Denique quod non videris, non amabis: sed vbi caru concupierit, compatientis quoque animi constantia defatiscit, & mens cõsortio amoris inflectitur: Duo enim in carne vnâ sunt, atq; ità mors irrepit sceleris † affectu, tẽtante diabolo, carne suadente. *al. effecta.* Vehementior tamen est animi K quàm corporis febris, & ideò pro animi voluntate corporis salus plerumque cõtemnitur, nec à periculis abstinetur. Vnde non alienum videtur repetere quemadmodùm Theotimus cùm graui oculorum incõmodo laboraret, & amaret vxorem, interdictâ sibi à medico facultate coëundi, cupiditatis impatiens, atque impetu libidinis raptus, se moderari nequiuerit: Sciens enim prudensque quòd esset oculos amissurus, priusquã conuenerit vxori, in ipso æstu feruẽris cupiditatis, & cõsuetudinis apparatu: Vale, inquit, amicum lumen! Sic febre libido flagrantior est, grauiúsque præcipitat & inflãmat, L Sed vbi quis resipuerit à furore, tunc cõscientiæ interioris aperitur visus, factique pœnitentia succedit, & pudẽda sui quisq; facinoris erubescit. Tunc Deus timetur, *Gen. 3.* & peccator se cupit celare; sed nõ potest: tunc caro arguitur, diabolus accusatur: hæc quasi lena vitiorum, ille quasi auctor erroris. Patescit deformitas: Nudum est enim Deo omne secretum, nec illius ficus folijs, hoc est, *Hebr. 4.* tegmine corporali, vel iactãtia sæculari flagitiorum secreta velantur. Et vnusquisque diuinum peccati conscia formidat mente iudicium, dicens: *Osee. 10.* *Esa. 2.* *Qui super me montes cadant, in quibus me abscondam scissuris petrarum cùm venerit confringere terram?* *Genes. 3.* Tunc caro tribulos & spinas M animo, hoc est curarum morsus & sollitudinum generat, æstúsque, quos sibi per concupiscentiã carnis animus ipse circumdedit: Etenim quasi clauis quibusdam suffigitur anima corporeis voluptatibus, & cum semel adhæserit cupiditatibus demersa terrenis, difficilè in altum potest vnde descendit, sine Dei fauore reuolare. Actuum enim suorum laqueis vincta, & deliciarum sæcularium illecebris obnoxia iam tenetur. *Genes. 1.* *Genes. 2.* Hunc ergò Adam, hanc Euam Dominus liberaturus aduenit, quorum alter ad imaginem Dei factus, altera virtutem sui accipiens viri, quamdiu fuit subdita fortiori vnam gerebant in vno spiritu Deo placitam voluntatẽ, & in paradiso Dei positi, vitæ cælestis operabantur alimoniam.

Posteà verò quàm caro suadere diuersum & legẽ cœpit G prima non timere, paradisi exules facti, in hunc inferiorem demersúmque locum peccati, meritò reciderunt. *Genes. 3.* Nec quisquam putet incongruum esse, si Adam atque Eua in typo animæ & corporis æstimentur, cùm in typo Ecclesiæ æstimentur & Christi: Nam cùm duo esse in carne vnâ Apostolus dixisset, adiecit: *Ephes. 5.* *Sacramentum hoc magnum est. Ego autem dico in Christo & in Ecclesia.* In quo ergò superni Dei, in eo multò magis animi nostri potest esse mysterium. Sed hæret, suffixus est, captus est, & corporis succensus est febribus, compassione carnis ægrescit. Quærendus est medicus: Sed quis iste tantus est qui sauciæ mentis medeatur vlceribus? Quis homo tantus qui possit alijs subuenire, cùm ipse sibi non possit? Quis alijs possit vitam reddere, quum ipse H mortem non possit euadere? *Omnes enim in Adam moriuntur: quia per vnum hominem in hunc mundum peccatum introiuit, & per peccatum mors: & ità in omnes homines pertransiuit, in quo omnes peccauerunt.* *Matth. 17.* *1. Cor. 15.* *Rom. 5.* *S. Aug. lib. 7. lib. 1. cõ. Iul. Pelag. c. 3.* Illius igitur culpa mors omnium est. Denique missi sunt Sancti, missi sunt & Prophetæ, qui oracula diuina loquerentur, nec quidquam promouere potuerunt. Quæramus ergò aliquem de Angelis aut Archangelis medicum: Sed quemadmodùm mihi possunt præsidium ferre, ne peccem, quùm ipse Archangelus à peccato non potuerit abstinere? *Luc. 10.* Quemadmodùm ad paradisum Angelus reuocare me poterit, cùm ipse Satanas & Angeli sui sedem quam acceperant, seruare non potuerunt?

Cap. V.

I FActum est autem, cùm turbæ irruerent in eum vt audirent verbum Dei: & ipse stabat secùs stagnum Genesareth. Et vidit duas naues stantes secùs stagnum: piscatores autem descenderant & lauabant retia. Ascendens autem in vnam nauim quæ erat Simonis, rogauit eum vt à terrâ duceret pusillum.

Matth. 8. *Luca 5.* *Matth. 8.* Vbi Dominus multis impertiuit varia genera sanitatum, nec tempore, nec loco potuit ab studio sanandi turbà cohiberi. Vesper incubuit, sequebantur: stagnum K occurrit, vrgebant. Et ideò ascendit in Petri nauim. Hæc est illa nauis quæ adhuc secundùm Matthæum fluctuat, secundum Lucam repletur piscibus: vt & principia Ecclesiæ fluctantis, & posteriora exuberantis agnoscas: Pisces enim sunt qui hanc enauigant vitam. Ibi adhuc discipulis Christus dormit, hic præcipit. Dormit enim tepidis, perfectis vigilat: Sed quemadmodùm dormiat Christus, audisti dicentem in Prophetâ: *Cant. 5.* *Ego dormio, & cor meum vigilat.* *Matth. 8.* Et sanctus Matthæus rectè non prætermittendum putauit æternæ indicium potestatis, vbi imperat ventis: Non est enim humana L doctrina, sicut audisti Iudæos dicere: *Verbo imperat spiritibus*: sed cælestis maiestatis insigne. Quod turbatum sedatur mare; & diuinæ vocis imperio obsequuntur elementa, atque insensibilia sensum accipiunt obsequẽdi, diuinæ mysterium gratiæ reuelatur. Quòd fluctus mitescunt sæculi, verbo immundus spiritus conquiescit: non alterum altero refellitur; sed vtrumque celebratur. Habes miraculum in elementis, habes documentum in mysterijs. *Luc. 4.* *Matth. 8.* *& 4. q. c. non turbatur.* Ergò quia sanctus Matthæus illa prælibauerat, sanctus Lucas eam sibi nauim, in quâ Petrus piscaretur, elegit. Non turbatur ista quæ Petrum M habet, turbatur illa quæ Iudam habet. *Luc. 4.* Etsi multa illic Discipulorum merita nauigabant; tamen eam adhuc perfidia proditoris agitabat. In vtraque Petrus: sed qui suis meritis firmus est, turbatur alienis. Caueamus igitur perfidum, caueamus proditorem, ne per vnum plurimi fluctuemus. Ergò non turbatur hæc nauis in quâ prudentia nauigat, abest perfidia, fides aspirat: Quemadmodùm enim turbari poterat, cui præerat is, in quo Ecclesiæ firmamentum est? *Matth. 16.* Illic ergo turbatio, vbi modica fides: hìc securitas, vbi perfecta dilectio.

Et sedens docebat de nauiculâ turbas. Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem, Duc in altum: & laxate retia vestra in capturam.

Et si ijs imperatur vt laxent retia sua, soli tamen Pe- A tro dicitur: *Duc in altum* hoc est in profundum dispu- [Rom. 11. 1. Cor. 2.] tationum: Quid enim tam altum, quàm altitudinem diuitiarum videre, scire Dei Filium, & professionem diuinæ generationis assumere? Quam licet mens non queat humana plenè rationis inuestigatione comprehendere; fidei tamen plenitudo complectitur: Nam etsi non licet mihi scire quemadmodùm natus sit; non licet tamen nescire quòd natus sit. Seriem generationis ignoro; sed [al. auctoritatem.] † auctorem generationis agnosco. Non interfuimus cùm ex Patre Dei Filius nasceretur; sed interfuimus cùm à Patre Dei Filius diceretur. *Si Deo non credimus, cui* [Mat. 3] *credemus?* Omnia enim quæ credimus, vel visu credimus, vel auditu. Visus sæpe fallitur, auditus in fide est. An B [Rom. 10.] asserentis persona discutitur? Si viri boni dicerent, nefas putaremus non credere. Deus asserit, probat Filius, re- [Mat. 17] fulgens sol fatetur, tremens terra testatur. In hoc altum disputationis Ecclesia à Petro ducitur, vt videat hinc resurgentem Dei Filium, inde Spiritum sanctum profluentem. Quæ sunt autem Apostolorum quæ laxari iubentur retia, nisi verborum complexiones, & quasi quidam orationis sinus, & disputationum recessus qui eos quos ceperint, non amittant? Et bene Apostolica instrumenta piscandi retia sunt, quæ non captos perimunt; sed reseruant; & de profundo ad lumen extrahunt, & [14 q. 1 c. est aliud.] fluctuantes de infernis ad superna perducunt. Est & aliud Apostolicum piscandi genus, quo genere solùm [Mat. 17.] Petrum piscari Dominus iubet dicens: *Mitte hamum,* C [11. q. 1. c. magnum quidem.] *& eum piscem qui primus ascenderit, tolle.* Magnum quidem est & spiritale documentum, quo Christiani viri [Rom. 13.] sublimioribus potestatibus docentur debere esse subie- [Mat. 17.] cti, ne quis constitutionem regis terreni putet esse sol- [Luc 9.] uendam: Si enim censum Dei Filius soluit, quis tu tantus [1. vol. 30 Mat. 12] es, qui non putes esse soluendum? Et ille censum soluit qui nihil possidebat: tu autem qui sæculi sequeris lucrum, cur sæculi obsequium non recognoscas? Cur te suprà sæculum quadam animi arrogantiâ feres cùm sæculo sis miserâ cupiditate subiectus? Penditur igitur didrachma, quod erat pretium redemptionis nostræ animæ & corporis, in lege promissum, in Euangelio D persolutum, non otiosè in ore piscis inuentum: *Ex ore* [Rom. 10.] *enim tuo iustificaberis:* Etenim pretium immortalitatis est nobis nostra confessio; quia sicut scriptum est: *Ore confessio fit ad salutem* Et fortasse primus hic piscis, primus est martyr, in ore habens didrachma, hoc est pretium census. Didrachma nostrum Christus est. Habebat igitur primus ille martyr, Stephanus scilicet, in [Act. 7.] ore thesaurum, cùm Christum in passione loqueretur: Sed reuertamur ad propositum locum, & discamus Apostolicam humilitatem.

Et respondens Simon, dixit illi: Præceptor! per totam noctem laborantes nihil cepimus: E sed in verbo tuo laxabo retia. Et cum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam; rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt socijs qui erant in aliâ naui, vt venirent & adiuuarent eos. Et venerunt, & impleuerunt ambas nauiculas, ità vt penè mergerentur.

Et ego, Domine! scio quia nox mihi est, quando non [al. noctem habeo.] imperas Nemo adhuc nomen suum dedit, adhuc † per noctem laboro. Misi iaculum vocis per epiphaniam, & adhuc nihil cepi. Misi per diem, expecto vt iubeas, in F verbo tuo laxabo retia. O vacua præsumptio, ô humilitas fructuosa! Qui nihil anteà ceperant, magnam in verbo Domini concludunt piscium multitudinem. Non hoc humanæ facundiæ opus; sed supernæ vocationis est munus. Cedunt disputationes hominum, fide suâ plebs credit. Rumpuntur retia, nec labitur piscis; vocantur ad adiumentum socij qui erant in aliâ naui. Quæ est illa alia nauis, nisi fortè Iudæa, ex quâ Ioannes & Iacobus eli- [Luc. 5. infrà. Psalm. 113.] guntur? *Facta est enim Iudæa sanctificatio eius* Hi igitur de synagogâ ad nauem Petri, hoc est, ad Ecclesiam conuenerunt, vt implerent ambas nauiculas: Omnes enim A in nomine Iesu genu flectunt, siue Iudæus, siue Græcus; [Phil. 2. Coloss. 3.] omnia & in omnibus Christus: Sed mihi tumulus iste [1. Cor. 11] suspectus est, ne plenitudine sui naues penè mergantur. *Oportet enim & hæreses esse, vt probentur boni.* Possumus tamen & aliam Ecclesiam intelligere, nauem alterius: Ab vnâ enim plures Ecclesiæ deriuantur. Ecce alia sollicitudo Petri, cui sua iam præda suspecta est: Sed nouit perfectus quemadmodùm seruare possit reconditos, qui scit quemadmodùm capere possit dispersos. Quos in verbo capit, verbo reddit. negat suam prædam, negat suum munus.

Quòd cùm videret Simon Petrus, procidit ad genua Iesu, dicens: Exi à me, Domine! quia B homo peccator sum: Stupor enim circumdederat eum, & omnes qui cum illo erant in capturâ piscium quam ceperant. Similiter autem Iacobum & Ioannem, filios Zebedæi, qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus: Noli timere: amodò enim eris homines viuificans. Et subductis ad terram nauibus, relictis omnibus, secuti sunt eum.

Exi, inquit, à me, Domine! quia homo peccator sum: Admirabatur enim dona diuina, & quo plus emeruerat, hoc præsumebat minus. Dic & tu: *Exi à me, Domine, quia* C *homo peccator sum:* vt respondeat tibi Dominus: Noli timere indulgenti Domino peccatum fateri: Noli timere etiam quæ tua sunt Deo deferre, quia quæ sua sunt nobis ille concessit. Nescit inuidere, nescit eripere, nescit auferre. Vides quàm bonus Dominus, qui tantùm tribuit hominibus, vt viuificandi habeant potestatem.

SANCTI AMBROSII COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM D SECVNDVM LVCAM.

LIBER QVINTVS.

ET factum est cùm esset in vnâ ciuitatum, ecce vir plenus leprâ, & videns Iesum: procidens in faciem, rogauit eum, dicens:

BEne vbi leprosus mundatur, certus non exprimitur locus, vt ostendatur non vnum populum specialis alicuius ciuitatis; sed omnium populos fuisse sanatos. Bene etiam & secundùm Lucam quarto signo, E ex quo in Capharnaum Dominus venit, iste sanatur: Nam si quartum diem sole illuminauit & clariorem [Gen. 1.] cæteris fecit diebus, cùm illucescerent elementa mundi: & hunc clarius opus æstimare debemus. Et secundùm [Mat. 8.] Matthæum primus hic post benedictiones à Domino [Mat. 5.] sanatus inducitur, vt quia dixerat Dominus: *Non veni* [Leu. 14.] *soluere legem; sed adimplere.* Iste qui excludebatur à lege, purgari se Domini potestate præsumens, non ex lege, sed suprà legem esse gratiam iudicaret, quæ leprosi maculam posset abluere. Verùm vt in Domino potestatis auctoritas; ità in illo fidei constantia declaratur. Iste in faciem procidit, quod humilitatis est & pudoris, vt vnusquisque de suæ vitæ maculis erubescat; sed con- F fessionem verecundia non repressit. Ostendit vulnus, remedium postulauit: & ipsa religionis & fidei plena confessio est.

Domine! si vis, potes me mundare. Et extendens manum, tetigit illum, dicens: Volo, mundare. Et continuò lepra eius dicessit ab eo. Et ipse præcepit illi vt nemini diceret: sed ait: Vade, ostende te sacerdoti, & offer pro emundatione tuâ, sicut præcepit Moyses in testimonium illis.

In voluntate Domini posuit potestatem. De voluntate autem Domini non quasi pietatis incredulus addubitauit; sed quasi colluuionis suæ conscius non præsumplit. Cui morali quadam Dominus pietate respondit; *Psal. 32. & 148.* *Volo, mundare. Et continuò lepra eius discessit ab eo:* Nihil enim medium est inter opus Dei atque præceptum, quia in præcepto est opus. Denique dixit, & facta sunt. Videtis igitur quòd dubitari non potest, quia voluntas Dei potestas est. Si ergò voluntas Dei, eius potestas est, qui vnius voluntatis Trinitatem asserunt, vnius vtique asserunt potestatis. Itaque statim lepra eius discessit: vt intelligas medentis affectum, qui veritatem operi addidit. *Marc. 1.* Denique secundùm Marcum miseratus est eum Dominus: quod pulchrè est positum. Et pleraque talia posuerunt Euangelistæ, qui nos in vtroque fundare voluerunt describentes signa virtutis ad fidem, exprimentes opera virtutis ad imitationem. Vnde & tangit, non dedignatus; & imperat, non diffisus: Hoc enim est indicium potestatis, quia quasi habens potestatem sanandi, & iubendi auctoritatem, operandi testimonium non refugit. Volo ergò dicit propter Photinum, imperat propter Arium, tangit propter Manichæum. *Ioan. 15.* Nec vnius tantùm lepra curatur; sed omnium quibus dicitur; *Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis.* Si igitur lepræ medicina, verbum est: contemptus *Leuit. 14.* vtique verbi lepra mentis est: Sed ne lepra transire possit in medicum, vnusquisque Dominicæ humilitatis exemplo iactantiam vitet: Cur enim præcipitur nemini dicere, nisi vt doceret non vulganda nostra beneficia; sed premenda: vt non solùm à mercede abstineamus pecuniæ; sed etiam gratiæ? Aut fortasse etiam illa silentij causa est imperati, quòd meliores putabat qui fide magis spontaneâ, quàm qui speratis beneficijs credidissent. Offerre autem iuxtà legem se præcipitur sacerdoti, non vt alium deferat; sed vt seipsum Deo offerat spi- *Leuit. 5.* ritale sacrificium: vt actus præteriti colluuione detersâ, *Rom. 12.* per cognitionem fidei & sapientiæ disciplinam, placitura Deo hostia consecretur: Omnis enim victima sale salietur. Vnde & Paulus ait: *Obsecro ergo vos, fratres! per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam acceptabilem, placentem Deo* *Leuit. 13. & 14.* Simul illud mirabile, quòd eo sanauit genere quo fuerat obsecratus. *Si vis, potes me mundare. Volo, inquit, mundare.* Habes voluntatem, habes etiam pietatis affectum. *Et extendens manum, tetigit illum.* Lex tangi leprosos prohibet: sed qui Dominus legis est, non obsequitur legi, sed legem facit. Non ergò tetigit, quia sine tactu mundare non poterat: sed vt probaret quia subiectus non erat legi. Nec contagium timebat vt homines; quia contaminari non poterat qui alios liberabat: simul vt econtrariò lepra tactu Domini fugaretur, quæ solebat contaminare tangentem. Ostendere autem se Sacerdoti iubetur & offerre pro emundatione suâ: vt dum ostenderet se Sacerdoti, intelligerent Sacerdotes non legis ordine; sed Dei gratiâ suprà legem esse *vel. † mundatus per sacrificium.* curatum: & dum † mandatur offerre secundùm præceptum Moysi, ostenderet Dominus quia legem non solueret; sed impleret, qui secundùm legem gradiens, suprà legem sanare eos quos remedia legis non sanauerant, *Ibidem.* videretur. Et bene addidit: *Sicut præcepit Moyses:* Lex enim spiritalis est; idéoque videtur sacrificium *Matt. 5.* spiritale mandasse. Denique addidit: *In testimonium illis,* hoc est, si Deo credatis, si impietatis lepra discedat, si *Rom. 7.* occultorum cognitor sit Sacerdos, si puri testis affectus: vnde potest ille magis Sacerdos videri quem occulta *Psalm. 109.* non latent, cui dicitur, *Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech.*

Perambulabat autem magis sermo de illo, & conueniebant turbæ multæ vt audirent, & curarentur ab infirmitatibus suis. Ipse autem secedebat in desertum: & orabat. Et factum est in vnâ dierum, & ipse sedebat docens. Et erant Pharisæi sedentes, & legis doctores qui venerant ex omni castello Galilææ & Iudææ & Hierusalem: & virtus Domini erat ad sa- G nandum eos. Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus: & quærentes eum inferre, & ponere ante illum, & non inuenientes quâ parte illum inferrent præ turbâ, ascenderunt super tectum, & per tegulas submiserunt illum in lecto, in medium, ante Iesum.

Non otiosa huius paralytici, nec angusta medicina est, quandò Dominus & orasse præmittitur, non vtique propter suffragium; sed propter exemplum. Imitandi enim specimen dedit, non precandi ambitum requisiuit. H Et conuenientibus ex omni Galilæâ & Iudæâ & Hierusalem Legis doctoribus, inter cæterorum remedia debilium, paralytici istius medicina describitur. Primum omnium, quod antè diximus, vnusquisque æger petendæ precatores salutis debet adhibere, per quos nostræ vitæ compago resoluta, actuúmque nostrorum clauda vestigia verbi cælestis remedio reformentur. Sint igitur aliqui monitores mentis, qui animum hominis, quamuis *Gal. 6.* exterioris corporis debilitate torpentem, ad superiora erigant. Quorum rursùs adminiculis & attollere, & humiliare se facilis ante Iesum locetur, Dominico videri *Luc. 1.* dignus aspectu. Humilitatem enim respicit Dominus; I quia respexit humilitatem ancillæ suæ.

Quorum fidem vt vidit, dixit; Homo! remittuntur tibi peccata tua.

Magnus Dominus, qui aliorum merito ignoscit alijs & dum alios probat, alijs relaxat errata: Cur apud te homo collega non valeat, cùm apud Deum seruus & interueniendi meritum, & ius habeat impetrandi? Disce qui iudicas, ignoscere: disce qui æger es, impetrare. Si grauium peccatorum diffidis veniam, adhibe precatores, adhibe Ecclesiam quæ pro te precetur, cuius contemplatione quod tibi Dominus negare posset, ignoscat. Et quamuis historiæ fidem non debeamus omittere, K vt verè paralytici istius corpus credamus esse sanatum: cognosce tamen interioris hominis sanitatem, cui peccata donantur.

Et cœperunt cogitare Scribæ & Pharisæi, dicentes: Quis est hic qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? Vt cognouit autem Iesus cogitationes eorum, respondens dixit ad illos:

Cùm Iudæi asserunt peccata à solo Deo posse concedi, Deum vtique eum confitentur, suóque iudicio per- L fidiam suam produnt: qui opus adstruunt, vt personam negent. Itaque ab ipsis & operis sui Dei Filius accipit testimonium, & vocis suffragium non requirit: Perfidia enim confiteri potest, credere non potest. *Ioan. 10.* Itaque testimonium non deest diuinitati, fides deest saluti: Nam & validius est ad fidem quod confitentur inuiti; & perniciosius ad culpam quod negant, qui suis assertionibus reuincuntur. Magna itaque infidæ plebis amentia, vt cùm confessa fuerit solius Dei esse donare peccata, non credat Deo peccata donanti. Dominus autem saluos volens facere peccatores, & occultorum cognitione *1. Tim. 1.* Deum se esse demonstrat, & admiratione factorum, adijciens, ait.

M Quid cogitatis mala in cordibus vestris? Quid est facilius, dicere: Dimissa sunt tibi peccata tua: an dicere, Surge, & ambula?

Hoc loco plenam speciem resurrectionis ostendit, qui mentis vulneribus corporisque sanatis, peccata donat animorum, debilitatem carnis excludit: hoc est enim *Ioan. 7.* totum hominem esse curatum. Quamuis igitur magnum sit hominibus peccata dimittere (quis enim po- *Ioan. 20.* test peccata dimittere nisi solus Deus, qui per eos quoque dimittit, quibus dimittendi tribuit potestatem) *Ioan. 11.* tamen multò diuinius est, resurrectionem dare corporibus, quandoquidem ipse Dominus resurrectio est.

Vt autem sciatis quòd Filius hominis habet potestatem in terrâ dimittendi peccata, ait paralytico: Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. Et confestim surgens coràm illis, tulit lectum in quo iacebat, & abijt in domum suam, magnificans Deum. Et stupor apprehendit omnes: & magnificabant Deum, & repleti sunt timore, dicentes: Quia vidimus mirabilia hodie.

Hic lectus qui tolli iubetur, quid est aliud, nisi quià humanum iubetur corpus attolli? *Psal. 6.* Ipse est qui per singulas noctes lauatur à Dauid: B lectus doloris, in quo anima nostra graui conscientiæ ægra cruciatu iacebat: Sed si quis secundùm Christi præcepta se gesserit, *Psal. 40* *2. Cor. 5.* iam non lectus doloris est; sed quietis. Miseratione etenim Domini cœpit quies esse quod mors erat: qui nobis soporem mortis vertit in gratiam voluptatis. Nec solùm leuare lectum, sed etiam domum suam repetere, hoc est, ad paradisum redire censetur: *Gen. 3.* Ea est enim vera domus, quæ hominem prima suscepit: non iure amissa; sed fraude. Meritò ergò restituitur domus, quoniam venerat qui nexum fraudis aboleret, ius reformaret. Nec mora vlla, sanitas interuenit: vnum enim dictorum remediorúmque momentum est. *1. Ioan. 4* Spectant surgentem increduli, C mirantur abeuntem & diuini operis miracula malunt timere quàm credere: Nam si credidissent, non timuissent vtique; sed dilexissent: Perfecta enim dilectio timorem excludit foràs. Et ideò isti, quia non diligebant, calumniabantur. Calumniantibus autem dicit: *Luc. 5. sup.* *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Quis hoc dicit? Sacerdos magnus qui lepram videbat in cordibus Iudæorum, ostendit eos peiores esse leprosis. Ille Sacerdoti est se iussus ostendere purgatus, *Leuit. 14* hos Sacerdos repudiat, ne alios quoque eorum lepra contaminet.

Et post hæc exijt, & vidit Publicanum nomine Leui sedentem ad telonium, & ait illi: D Sequere me. Et relictis omnibus, surgens secutus est eum. Et fecit ei conuiuium magnum Leui in domo suâ: & erat turba multa Publicanorum, & aliorum qui cum illis erant, discumbentes.

Mystica est hæc vocatio Publicani, quem sequi iubet non corporis gressu; sed mentis affectu. Itaque ille priùs auara de mercedibus, dura de laboribus periculisque nautarum emolumenta conuertens, verbo vocatus, propria derelinquit, qui rapiebat aliena, ac vile illud se- E dile destituens, tuto post Dominum vestigio mentis incedit. Conuiuij quoque magni exhibet apparatum. Qui *Apoc. 3.* enim domicilio Christum recipit interno, maximis delectationibus exuberantium pascitur voluptatum. Itaque Dominus libenter ingreditur, & in eius qui credit, recumbit affectu: Sed rursùs accenditur inuidia perfidorum, & futuræ pœnæ species figuratur. Epulantibus enim Fidelibus, & in illo cælorum recumbentibus *Matt. 8.* regno, perfidia ieiuna torquebitur. Simul ostenditur quantum intersit inter æmulos legis & gratiæ, quòd illi *Esa. 65.* *Ioan. 4. & 6.* qui legem sequuntur, ieiunæ mentis famem patiantur æternam: qui verò verbum in interioribus animæ rece- *Apoc. 3.* perunt, alimenti cælestis & fontis vbertate recreati esurire & sitire non possunt.

Et murmurabant Pharisæi & Scribæ eorum, dicentes ad discipulos eius: Quare cum Publicanis & peccatoribus manducatis & bibitis?

Iudæi qui animo ieiunabant, murmurabant, dicentes: *Quare cum Publicanis & peccatoribus manducatis & bibitis?* Serpentina vox ista est. Denique hanc primam vocem serpens emisit, dicens Euæ: *Quid vtique dixit Deus, Nolite manducare ex omni ligno?* Ergò patris sui A venena diffundunt, qui dicunt: *Quid vtique cum Publicanis & peccatoribus manducatis & bibitis?* *Gen. 3.*

Et respondens Iesus, dixit ad illos: Non egent qui sani sunt, medico; sed qui malè habent. Non veni vocare Iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.

Dominus cum peccatoribus manducando, etiam cum Gentibus non prohibet nos inire conuiuium, dicens: *Non egent qui sani sunt, medico, sed qui malè habent.* *Matt. 9.* Nouum medicamentum nouus magister aduexit. Hoc de terrâ non pullulat: imprudens enim est omnis creatura huius confectionis. Venite omnes qui incurristis peccatorum varias passiones, vtimini peregrino medicamento, quo venenum serpentis excluditur: quod non solùm passionum abstulit cicatricem; sed etiam causam diri vulneris amputauit. Hoc medicamentum non famem indicit; sed cibum animæ subministrat. *Venit enim Filius hominis manducans & bibens, & dicunt: dæmonium habet & vorax est.* *Luc. 7.* Et ideò mens nostra non est ieiuna. Ieiunant hi, quibus abest Christus, quique bonorum meritorum copijs egent. At verò cui virtus † suppetit, qui suâ domo recepit Christum, conuiuium magnum exhibet: hoc est bonorum operum spiritale conuiuium, quo diues populus eget, pauper epulatur. *† al. sua voluntate suffi. it.* *Luc 16.*

At illi dixerunt ad eum: Quare discipuli Ioannis ieiunant frequenter, & obsecrationes faciunt, similiter & Pharisæorum: tui autem edunt & bibunt? Quibus ipse ait: Numquid potestis filios sponsi, dùm cùm illis est sponsus, facere ieiunare? Venient autem dies: & cùm auferetur ab illis sponsus, tunc ieiunabunt in illis diebus.

Qui sunt illi dies, in quibus à nobis Christus aufere- D tur, maxime cùm ipse dixerit: *Vobiscum ero vsque ad consummationem mundi:* Ipse dixerit: *Non relinquam vos orphanos?* *Matt. 28* Certum est enim quòd si nos relinquat, saluti esse nequeamus. *Ioan. 14.* Nemo tibi Christum potest auferre, nisi ipse te auferas illi. Non ergò te auferat iactantia tua, non te auferat arrogantia, nec tibi de lege præsumas: Non enim vocare Iustos venit; sed Peccatores. Quomodò igitur Dominus iustitias dilexit, *Luc. 5. sup.* neque Dauid vidit Iustum derelictum? Aut quæ ista æquitas, si Iustus relinquitur, Peccator adsciscitur: *Psal. 10.* nisi intelligas quòd eos Iustos dicit, qui ex lege præsumant, *Psal. 36* & Euangelij gratiam non requirant? Nemo autem iustificatur ex lege; sed redimitur ex gratiâ. Est igitur in *Rom. 10.* E lege iustitia; sed non per legem iustitia: Nam ipse Apostolus Hebræus ex Hebræis, secundùm legem Pharisæus; *Rom. 3.* secundùm iustitiam quæ in lege est, conuersatus sine querelâ, qui gloriatur ex lege: *Quæ mihi*, inquit, *lucra fuerunt: hæc duxi propter Christum detrimenta esse*, *Galat. 2.* *Philip. 3.* hoc est, abieci iustitiam & gloriam legis: Iustitia enim legis sine Christo vacua est, quia plenitudo legis Christus est. Et ideò etsi est in lege iustitia; non est *Rom. 3.* tamen per legem iustitia; *Si enim per legem iustitia, ergò Christus gratis mortuus est:* *Galat. 2.* Mortuus est enim Christus, vt impleret iustitiam. Denique Ioanni dicenti: *Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me:* Respondit, *Sine modò: sic enim decet nos implere omnem iustitiam.* *Matt. 3.* F Ergò non gratis mortuus; sed pro nobis mortuus est Christus, *Galat. 2.* vt Iusti fulgerent sicut sol in regno Patris sui. *Matt. 13.* Sed non Iudæi iusti, quibus dicitur: *Cum videritis Iustos intrare in regnum cælorum.* *Luc. 13.* Isti sunt Iusti qui percutientem non repercutiunt, qui inimicum diligunt. Si sic non accipimus, inuenitur contrarium: *Non veni vocare Iustos:* Sed illos non vocat, qui se iustos dicunt: *Ignorantes enim Deum, & suam iustitiam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti.* *Matth. 5.* *Rom. 10.* Ergò vsurpatores iustitiæ non vocantur ad gratiam: Nam si gratia ex pœnitentiâ, vtique qui fastidit pœnitentiam, abdicat gratiam. Illi erunt vulnerati, qui se sanctificant?

Istis sponsus auferetur. Nobis autem non Caiphas, non G Pilatus Christum abstulit; nec possumus ieiunare, quia Ioan. 6. Christum habemus, & Christi carnem epulamur & sanguinem: Quomodò enim videtur ieiunare qui non esurit? Quomodò videtur ieiunare qui non sitit? Quomodò autem sitire potest qui bibit Christum? cùm ipse dixerit: Ioan. 4. *Qui biberit de aquâ quam ego dabo, non sitiet vnquam.* Denique de animi dictum ieiunio, etiam sequentia declarant.

Dicebat autem & similitudinem ad illos: Quia nemo commissuram à vestimento nouo immitit in vestimentum vetus: alioquin & nouum rumpit, & veteri non conuenit commissura à nouo.

Dixerat filios sponsi, hoc est, filios Verbi, qui per lauacri regenerationem in ius diuinæ generationis assumpti Luc. 4. sunt, quamdiu cum illis est sponsus, ieiunare non posse. Matt. 17. Non vtique hoc ieiunium relegatur, quo conficitur caro, & corporalis luxuria castigatur (hoc enim ieiunium nos commendat Deo) Nam quemadmodùm dis- Ephes. 4. & Col. 3. 2. Cor. 4. cipulos ieiunare prohiberet, cùm ipse Dominus ieiunaret? & cum postremò diceret nequissimos spiritus nonnisi ieiunijs & orationibus superari posse? Denique etiam hoc loco ieiunium vestimentum appellauit vetus, quod exuendum Apostolus æstimauit, dicens: *Expoliate vos veterem hominem cum actibus eius; & induite eum qui* Hebr. 12. *baptismatis sanctificatione renouatur.* In eandem igitur formam series conuenit præceptorum, ne actus veteris & noui hominis misceamus: cùm ille exterior opera carnis operetur; & hic interior qui renascitur, non versicolorem speciem veterum nouorúmque debeat habere gestorum; sed concolor Christo illum studio Galat. 3. mentis imitari, cui renatus est in lauacro. Absint igitur decolora mentis velamina, quæ displicent sponso: Displicet enim ei, qui vestem non habuerit nuptialem. Sponso autem quid potest placere, nisi pax animi, puritas cordis, charitas mentis? Bonus sponsus Dominus Iesus, hic nouo partu naturam nostram initiauit, K Psal. 105 huic desponsata corruptelis carnis absoluitur. Non filios mortales requirit, non Euæ delectatur doloribus: non virum obnoxium culpæ, non hereditatem condem- 2. Cor. 6. nati patris requirit: Vidit enim carnis viscera, quam antea concupiscebat: aduertit non esse pulchritudinem veram, quæ vitiorum habeat deformitatem. Et ideò quid tibi cum tali sponso? fœmina! Require diligenter, & in omni corpore inuenies cicatricem. Cognosce alium magis sponsum, qui circumdatur luce, cuius species non potest interire. Hunc tolle in animum tuum, consecra in templo tuo, tolle in corpore tuo: sicut scriptum est; *Tollite Dominum in corpore vestro.* Huius thalamós ingredere nouos; huius spectato peregrinum de- L corem, hunc indue, hunc vide ad dexteram Patris, & gaude quia talem habes sponsum, hic te vestiet benedictione, ne qua noceat scissura peccati. Seruemus igitur vestem, quâ nos sacro Dominus emergentes fonte 2. Cor. 5. vestiuit. Citò scinditur vestis, si facta non congruant: citò tineis carnis atteritur, & veteris hominis errore maculatur. Ergò hîc noua veteribus copulare; in Apostolo autem etiam nouis vetera superuestire prohibemur: sed exuere vetus, nouum sumere, vt expoliati, non nudi inueniamur. Expoliamur enim meliora sumpturi: nudamur autem cum indumentum nobis alienâ fraude detrahitur, non nostrâ voluntate deponitur.

Et nemo mittit vinum nouum in vtres ve- M teres: alioquin rumpet vinum nouum vtres, & vinum effundetur, & vtres peribunt: Sed vinum nouum in vtres nouos mittendum est: & vtraque conseruantur. Et nemo bibens vetus, statim vult nouum; dicit enim: Vetus melius est.

Fragilitas humanæ conditionis aperitur, cùm corpora nostra exuuijs defunctorum animalium comparantur. Atque vtinam bonorum vtrium vsum possimus implere, vt Sacramentum quod accepimus, reseruemus. Leuat iniuriam industria, si renouatis vtribus noua vina creduntur. Et ideò vtres hos plenos seruare semper de- Luc. 5. sup. bemus: vacuos enim citò tinea & ærugo consumit, gratia seruat impletos. Pulchrè autem operi huic talia præ- Gen. 1. cepta conueniunt: Sextum est enim opus, quâ Leui nouâ quadam figuratur formâ. Sexto autem die factus est homo. Sexto igitur Christi opere reformatur iam non 2. Cor. vetus; sed noua creatura, & quædam forma peregrina. Et ideò tamquàm noua creatura, Christo conuiuium exhibet, eò quòd & in ipso Christus delectaretur, & ipse partem delectationis mereretur habere cum Christo. H Ad hunc igitur reformandum præcepta dat Dominus: Sap. 1. Sequebatur enim iam lætus, alacer, & exultans, dicens: Iam non publicanum gero, iam non porto Leui. Exui Leuin, postquam Christum indui. Odi genus meum, Rom. 8. fugio vitam meam priorem, solum te sequor, Domine! Iesu! qui sanas vulnera mea. Quis enim me separat à charitate Dei, quæ in te est? Tribulatio? an angustia? an fames? Ligatus sum fidei clauis quibusdam, & bonis compedibus charitatis innexus sum. Omne mandatum Osea 11. tuum sicut cauterium impressum tenebo. Et si vrit cauterium mandati: tamen putrefacta carnis exurit, ne ad viuum serpat contagio. Et si mordet medicamentum, tamen vitium vlceris tollit. Aufer igitur, Domine Iesu! I potenti machærâ tuâ meorum putredines peccatorum; dum me habes ligatum charitatis vinculis, seca quodcumque vitiosum est. Veni citò incidens occultas & latentes, variásque passiones: aperito vulnus, ne noxius serpat humor. Emunda omne quod fœtidum est peregrino lauacro. Audite me, terreni homines! qui in peccatis vestris cogitationes ebrias geritis. Et ego talibus passionibus eram † saucius. Inueni medicum qui in cælo al. sanctorum habitat, & in terris spargit medicamenta. Hic solus potest sanare vulnera mea, qui sua nescit: hic auferre cordis dolorem, pallorem animæ, qui nouit occulta.

Factum est autem in sabbato secundo primo, cùm transiret Iesus per seminata, vellebant Discipuli eius spicas, & manducabant confricantes eas manibus suis. Quidam autem Pharisæorum dicebant illis: Quid facitis quod non licet in sabbatis? Ca. VI.

Non solùm comprehensione verborum; sed etiam vsu ipso, speciéque gestorum incipit hominem Dominus Iesus veteris obseruatione legis exuere, nouóque indumento gratiæ vestire. Itaque cum iam in sabbato per seminata traducit, hoc est, admouet fructuosis itineribus. Quid sibi sabbatum velit, quid seges, quid spicæ non mediocre mysterium est: Ager enim est omnis hic L mundus: agri seges, in satione humani generis fœcunditas generosa Sanctorum: speciе agri, fructus Ecclesiæ, quos operibus decutientes suis Apostoli pascebantur, nostro se alentes profectu. Stabat igitur seges iam fœcunda, virtutum pullulantibus spicis, quibus nostri fructus meritò comparantur: Æquè enim aut imbre marcescunt, aut sole torrentur, aut pluuijs humescunt, aut tempestatibus eliduntur, aut à messoribus intrà horreorum felicia receptacula reconduntur. Receperat ergò terra iam Dei verbum, & cælesti semine satus diuites fœtus ager almus effuderat. Esuriebant Discipuli salu- Luc. 12. tem hominum, & tamquàm folliculis corporum, mentium fructus ad fidei lucem præclaris operum suorum miraculis eruebant. Sed hoc putabãt Iudæi sabbato non licere. Christus autem nouæ gratiæ munere designabat initium legis, opus gratiæ. Nec sine mysterio hoc ab Mat. 12. Marc 2. Euangelistâ secundùm Matthæum & Marcum sabbatum secundoprimum positum puto, quoniam sabbatum perpetuæ feriæ sunt resurrectionis æternæ. Vel in hoc Esai. 1. igitur sæculo feriatis ac vacantibus superstitionibus Iu- Esai. 65. dæorum, vel in futuro ferias ipsi perpetuâ solemnitate celebrantes, quæ bona sunt terræ manducabimus, iuxtà quod scriptum est. Illi manducabunt; vos verò esu-

rietis. Mire tamen secundùm Lucam, secundo-primum, A non primo-secundum sabbatum dixit: *Δευτερόπρωτον* enim scriptum est. Præferre enim debuit quod præcellit. Exod. 31 Secundum ideò, quia primum ante ex lege præcessit, in quo etiam pœna præscripta est, si quis operaretur. Primum autem ideo, quia sabbatum illud ex lege solutum est, quod erat primum: & hoc primum factum est, quod secundò est constitutum: Nam & cùm operari sabbato liceat, & operantis nulla sit pœna; sabbati vtique ex lege, cuius vis soluta est, nec nomen hærebat: sed tamen fuerit illud primum ordine, hoc primum munere: nec ideò minus hoc quia secundum: 1. Cor. 15. Nam & Adam primus, nec comparandus secundo Rom. 5. Adam: *Primus enim Adam in animam viuentem, nouissi-* 1. Cor. 15. *mus Adam in spiritum viuificantem. Et primus homo de terrâ terrenus, secundus homo de cœlo celestis.* Prælatus vtique secundus primo: ille enim causa mortis, hic vitæ. Sic & secundo-primum sabbatum dicitur, secundum, iuxtà numerum, primum iuxtà operationis gratiam: Melius est enim sabbatum quo impunitas datur, quàm quo pœna præscribitur. Prima lex secundùm Euangelium: inferior tamen formido quàm gratia. Aut forte & primum hîc in prædestinatione consilij, & secundum in sanctione decreti.

Et respondens Iesus ad eos, dixit: Nec hoc legistis quod fecit Dauid, cum esuriret ipse, & C qui cum illo erant, quomodò intrauit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit, & manducauit, & dedit his qui cum ipso erant: quos non licet manducare, nisi tantùm Sacerdotibus? Et dicebat illis: Quia Dominus est filius hominis, etiam sabbati.

Benè Dominus in lege typum futuri hoc quoque de- 1. Reg. 21 monstrat loco, & defensores legis arguit nescire quæ legis sunt, exemplum afferens quòd Dauid, cùm esuriret, ipse cum socijs, intrauit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit & manducauit, & dedit ijs qui cum ipso erant. Magnum & vere exemplum propheticum, quo primùm non inania legis; sed solida veritatis nobis sequenda produntur. Deinde quia in Dauid cum socijs fugiente à facie regis. Saul præfiguratus cum Apostolis Leuit. 24 Christus est, vt principem mundi lateret. Quomodò autem ille obseruator legis atque defensor, panes & ipse manducauit, & dedit ijs qui secum erant, quos non licebat manducare nisi tantummodò Sacerdotibus: nisi vt per illam demonstraret figuram, sacerdotalem cibum ad vsum transiturum esse populorum? Siue quòd omnes vitam sacerdotalem debemus imitari: siue quia omnes 1. Petr. 2 filij Ecclesiæ Sacerdotes sunt: Vngimur enim in sacerdotium sanctum, offerentes nosmetipsos Deo hostias spiritales. Legi igitur iam supereffluit doctrina Christi, nec Matt. 5. legem soluit, sed implet, quia nec sabbatum soluit: Sab- Marc. 2. batum enim propter homines factum est: si verò vtilitas hominis postulabat esurientem hominem qui diu fuerat terræ fructibus abdicatus, veteris famis ieiunia vitare; non vtique lex soluitur, sed impletur. Quomodò igitur Domino ad crimen obijcitur, quod in seruo pro crimine non tenetur? Quid autem euidentius hac figurâ, quæ per totam currit historiam? Intrauit Dauid in do- 1. Reg. 21 mum Achimelech sacerdotis; sed nec periculo mortis proposito, hospitem recusat, nec declinat exulem sanctus animus Sacerdotis. Tanta hospitalitatis est gratia, vt libenter in nos aliena pericula transferamus. Verùm hoc in historiâ morale, in mysterio propheticum est, quòd nec præsumpto futuræ mortis exitio, verum illum Luc. 11. Dauid hospitio suæ mentis religiosi excluderent Sacerdotes. Nec solùm in huiuscemodi domo vatis recepturus docetur Christus hospitium; sed etiam per figuram nequitiæ spiritalis manubias & arma sumpturus: Nam qui Christum hospitio recipit, intelligibilem illum Goliam spoliat suis telis. Quid verò euidentius, quàm quòd in Achimelech domo quinque panes petit Dauid, & vnum accipit: demonstrante typo quòd iam non quin-

que libris; sed Christi corpore cibus Fidelibus pararetur, 1. Reg. 21 vt Christus corpus assumeret, ne quis de Fidelibus esuriret? Nec Doech figurâ vacat, qui erat custos mulorum, eò quòd nemo alius nisi infructuosi gregis custos Iudæ typum proditoris impleret. Iam illud quòd pro Dauid 1. Reg. 22 receptione omnem Achimelech domum præter Abiathar principem tunc temporis sacerdotum, Saül persecutus est, ostendit prophetia nobis quòd nemo possit nocere vero Principi sacerdotum, qui solus est Christus. Hinc ad alia progreditur Dominus Iesus: Nam qui to- Ioan. 7. tum hominem saluum facere disposuerat, per singula membra curabat, vt vere diceret: *Mihi irascimini, quia totum hominem sanum feci in sabbato.*

B Factum est autem & in alio sabbato, vt intraret in synagogam, & doceret. Et erat ibi homo, & manus eius dextera erat arida. Obseruabant autem Scribæ & Pharisæi, si in sabbato curaret: vt inuenirent vnde accusarent eum. Ipse verò sciebat cogitationes eorum: & ait homini qui habebat manum aridam: Surge, & sta in medium. Et surgens, stetit. Ait ergò ad illos Iesus: Interrogo vos si licet sabbatis benefacere, an malè? animam saluam facere, an perdere? Et circumspectis omnibus, C dixit homini: Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus eius sana sicut altera. Ipsi autem repleti sunt insipientiâ, & colloquebantur adinuicem quidnam facerent Iesu.

Et erat ibi homo & manus eius dextera erat arida, &c. Itaque hoc loco manum illam quam extendit Adam, Gen. 3. & interdictæ arboris poma decerpsit, succis bonorum factorum salutaribus irrigauit: vt quæ crimine aruerat, bonis operibus sanaretur. In quo Iudæos redarguit Christus, qui malis interpretationibus legis præcepta D violarent æstimantes sabbato etiam à bonis operibus feriandum, cùm lex in præsentibus formam præfigura- Hebr. 10. uerit futurorum: in quibus vtique malorum feriæ futuræ sunt, non bonorum: Nam licet sæcularia opera conquiescant, non otiosus tamen boni operis actus est in Dei laude requiescere. Audisti igitur Domini verba dicentis: *Extende manum tuam.* Communis ista generalisque medicina est: Et tu qui putas manum habere te sanam, caue ne auaritiâ, caue ne sacrilegio contrahatur. Extende sæpius eam, extende ad illum pauperem, qui te obsecrat: extende vt proximum iuues, vt viduæ præsidium feras, eripias iniuriæ, quem vides iniustæ contumeliæ subiacere: extende ad Deum pro peccatis E tuis. Sic manus extenditur, sic sanatur. Sic Hieroboam Esa. 1. manum, cùm idolis sacrificaret, contraxit, & rursùs cùm 3. Reg. 13. Deum rogaret, extendit.

Factum est autem in illis diebus, ascendit in montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei.

Non omnis qui orat, ascendit in montem (est enim Psalm. oratio quæ peccatum facit) sed qui benè orat, à terre- 108. nis ad superiora progrediens, verticem curæ sublimis ascendit: At ille non ascendit in montem, qui de sæculi diuitijs, aut de honore sollicitus est, non ascendit in montem qui fundi ius optat alieni. Ascendit ille qui F Deum quærit, ascendit ille qui cursus sui Dominica adiumenta deposcit. Omnes magni, omnes sublimes montem ascendunt: Non enim cuicunque Propheta dicit: *Ascende in montem excelsum, qui euangelizas Sion!* Esa. 40. *exalta in virtute vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem!* Non vestigijs corporalibus; sed factis sublimioribus in hunc montem ascende, & sequere Christum, vt ipse esse mons possis. *Montes enim in circuitu eius.* Quare Psalm. 124. in Euangelio inuenies solos cum Domino montem ascendisse Discipulos. Orat ergò Dominus, non vt Ioan. 19. pro se obsecret, sed vt pro me impetret: Nam etsi omnia posuerit Pater in potestate Filij, Filius tamen vt ho-

minis formam impleret, obsecrandum Patrem putat G esse pro nobis; quia aduocatus est noster. Noli insidiatrices aperire aures, vt putes Filium quasi infirmum rogare, vt impetret quod implere non possit. Potestatis auctor, obedientiæ magister, ad præcepta virtutis suo [1. Ioan. 2.] nos informat exemplo. *Aduocatum, inquit, habemus apud* [Ioan. 5.] *Patrem* Si aduocatus est, debet vtique pro meis interuenire peccatis. Non ergò quasi infirmus; sed quasi pius obsecrat. Vis scire quia omnia quæ velit possit? Et aduocatus & iudex est. In altero pietatis officium, in altero insigne est potestatis. *Et erat, inquit, pernoctans in oratione Dei.* Species tibi, Christiane! datur, forma præscribitur quam debeas æmulari: Quid enim te pro salute tuâ facere oportet, quando pro te Christus in oratione per- H noctat? Quid te facere conuenit, cùm vis aliquod pietatis officium adoriri, quando Christus missurus Apostolos, orauit priùs, & solus orauit? Nec vsquam alibi, si non fallor, orasse cum Apostolis reperitur, vbique solus [Sap. 9.] obsecrat: Dei enim consilium humana vota non ca- [1. Cor. 2.] piunt, nec quisquam inferiorum potest esse particeps Christi.

Et cùm dies factus esset, vocauit discipulos suos: & elegit duodecim ex ipsis (quos & Apostolos nominauit) Simonem quem cognominauit Petrum, & Andræam fratrem eius; Iacobum & Ioannem, Philippum & Bartholomæum, Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi, & Simonem qui vocatur Zelotes, & Iudam Iacobi, & Iudam Iscariotem, qui fuit proditor.

Vis scire quia mihi non sibi orauerit? *Vocauit*, inquit, *Discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis*, quos ad propagandum auxilium salutis humanæ per terrarum orbem Satores fidei destinaret. Simul aduerte cæleste consilium, non sapientes aliquos, non diuites, nos nobiles; [1. Cor. 1.] sed piscatores & publicanos, quos dirigeret, elegit; ne traduxisse prudentiâ, ne redemisse diuitijs, ne potentiæ nobilitatísque auctoritate traxisse aliquos ad suam gratiam videretur: vt veritatis ratio, non disputationis gratia præualeret. Eligitur & Iudas, non per imprudentiam; sed per prouidentiam. Quanta est veritas, quam nec aduersarius minister infirmat! Quanta moralitas Domini, qui periclitari magis apud nos iudicium suum [Matt. 26] quàm affectum maluit! Susceperat enim hominis fragilitatem, & ideò nec has partes recusauit infirmitatis humanæ. Voluit deseri, voluit prodi, voluit ab Apostolo suo tradi: vt tu à socio desertus, à socio proditus, moderatè feras tuum errasse iudicium, perisse beneficium.

Et descendit cum illis, & stetit in loco campestri, & turba discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ab omni Iudæâ & Hierusalem, & maritima Tyri & Sidonis, qui venerant vt audirent eum, & sanarentur à languoribus suis: & qui vexabantur à spiritibus immundis, curabantur. Et omnis turba quærebat eum tangere; quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes.

Aduerte omnia diligenter, quomodò & cum Apostolis ascendat, & descendat ad turbas: Quomodò enim turba nisi in humili Christum videret? Non sequitur ad excelsa, non ascendit ad sublimia. Denique vbi descendit, inuenit infirmos: In excelsis enim infirmi esse non possunt. Hinc etiam Matthæus docet, in inferioribus [Matt. 8.] debiles esse sanatos. Prius enim vnusquisque sanandus est, vt paulatim virtutibus procedentibus, ascendere possit ad montem. Et ideò vnumquemque in inferioribus sanat, hoc est, à libidine reuocat, iniuriam cæcitatis auertit. Ad vulnera nostra descendit, vt vsu quodam & copiâ suæ naturæ comparticipes nos faciat esse regni cælestis. Et sanabat hos quidem; sed in inferioribus relinquebat.

Et ipse eleuatis oculis in Discipulos suos, dicebat.

Videns Iesus turbas, vt apud Matthæum legisti, ascendit in montem. Et cùm sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius: Euangelizaturus enim, & benedictionem de [Matt. 5.] thesauro diuinitatis prompturus, oraculo incipit esse sublimior. Hic autem etsi in humili stabat, tamen oculos eleuauit. Sic & cùm Lazarum suscitaret, infremuit [Ioan. 11.] spiritu: sic etiam caput leuauit, vt mulieri adulteræ pec- [Ioan. 8.] cata donaret: Quid est enim leuare oculos, nisi interius [Matt. 5.] lumen aperire? Denique sanctus Matthæus: *Aperuit*, inquit, *os suum* thesauros scilicet sapientiæ & scientiæ Dei, H reclusis adytis veteris templi, reserauit. Ergò & tu aperi os tuum; sed priùs vt aperiatur implora: Si enim Paulus in adapertione oris sui implorat auxilium, multò magis [Coloss. 2.] implorare te conuenit: Ostendit autem tibi clauem [Ephes. 6.] scientiæ, quâ os aperire tuum debeas, dicens Propheta: [Luc. 11.] *Aperi os tuum verbo Dei.* Verbum Dei clauis tui oris est, clauis scientiæ, oris tui clauis est, quâ laxatis silentij [Prou. 31.] catenis, imperitiæ claustra reserantur.

Beati pauperes! quia vestrum est regnum Dei. Beati qui nunc esuritis: quia saturabimini. Beati qui nunc fletis; quia ridebitis. Beati eritis, cùm vos oderint homines, & I cum separauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum tamquàm malum; propter Filium hominis. Gaudete in illâ die & exultate: ecce enim merces vestra multa est in cælo.

Quatuor tantùm beatitudines sanctus Lucas Dominicas posuit, octo verò sanctus Matthæus: sed in illis [Matt. 5.] octo istæ quatuor sunt, & in quatuor istis illæ octo. Hic enim quatuor velut virtutes amplexus est cardinales: ille in illis octo mysticum numerum reserauit. Pro octauâ enim multi inscribuntur Psalmi, & mandatum [Psal. 6. & 11.] K accipis octo illis partem dare, fortasse benedictionibus: [Eccl. 11.] Sicut enim spei nostræ octaua perfectio est: ità octaua summa virtutum est. Sed priùs quæ sunt ampliora videamus. *Beati, inquit, pauperes! quoniam vestrum est regnum* [Matt. 5.] *Dei.* Primam benedictionem hanc vterque Euangelista posuit: Ordine enim prima est, & parens quædam generatióque virtutum: quia qui contempserit sæcularia, ipse merebitur sempiterna: nec potest quisquam meritum regni cælestis adipisci, qui mundi cupiditate † pressus, emergendi non habet facultatem. [al. possessus.] Secunda benedictio, *Beati*, inquit, *mites*: Tertia, *Beati qui lugent*: Quarta, *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam*: L Quinta, *Beati misericordes*: Sexta, *Beati mundo corde*: Septima, *Beati pacifici.* Et benè septima: quoniam eo [Ibidem.] die ab omnibus mundi operibus requieuit Deus: Dies enim quietis & pacis est. Octaua, *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.* Veni, Domine Iesu! [Genes. 2. Leu. 25.] doce nos ordinem beatitudinum tuarum: Neque enim sine ordine dixisti, primò beatos pauperes spiritu, secundò beatos mites, & tertiò qui lugent: Nam etsi cognosco aliquid: tamen ex parte cognosco: Si enim Paulus ex parte cognouit, quid ego possum cognoscere, qui Paulo quantùm vitâ, tantùm etiam verbò inferior sum! Vita enim verbum exigit & acquirit: [1. Cor. 13.] M sermo autem sine vitâ non est sermo Dei. Quantò me sapientior Paulus? Ille gloriatur in periculis, ego [Heb. 4.] in successibus: Ille gloriatur, quia reuelationibus non extollitur; ego si quæ reuelationes mihi contingerent, [2. Cor. 11.] gloriarer: Sed tamen potest Deus de lapidibus istis ho- [2. Cor. 12.] mines suscitare, & verbum proferre de clausis, vocem elicere de mutis. Quod si oculos asinæ aperuit [Luc. 3.] vt videret Angelum; potens est & nobis quoque aperire oculos, vt possimus Dei videre mysterium. *Beati pauperes.* Non omnes beati pauperes: paupertas enim [Num. 22.] media est; possunt & boni & mali esse pauperes. Nisi fortè ille intelligendus pauper beatus, quem Propheta describit, dicens: *Quia melior pauper iustus, quam* [Prou. 19.]

[2. Cor. 8.] diues mendax. *Beatus pauper qui clamauit, & Dominus exaudiuit eum.* Pauper à crimine, pauper à vitiis, pauper in quo mundi prioceps nihil inuenit. [Mat. 5.] Pauper, illius æmu- [Coloss. 2.] lus pauperis, qui cum diues esset, propter nos pauper factus est. Vnde plenè Matthæus aperuit, dicens: *Beati pauperes spiritu*: Pauper enim spiritu oon inflatur; non extollitur mente carnis suæ. Prima ergò ista benedictio est, cùm deposuerò omne peccatum, & exuero omnem malitiam, & simplicitate contentus fuero: inops malorum, superest vt & mores meos temperem. Quid enim mihi prodest carere sæcularibus, nisi fuero mitis atque mansuetus? Nam qui sequitur viam rectam, [Mat. 11.] sequitur vtique illum qui ait: *Discite à me quia mitis sum, & humilis corde.* Depone igitur quæ improba sunt, [B] egeto diuitiis secundùm bonam paupertatem, mitiga affectum tuum, vt non irascaris, aut certè iratus ne peccaueris, iuxtà quod scriptum est: *Irascimini, & nolite peccare.* [Psal. 4.] Præclarum est enim motum temperare consilio, nec minoris virtutis ducitur, cohibere iracundiam, indignationémque compescere, quam omninò non irasci, cùm plerumque illud lentius, hoc fortius æstimetur. Cùm hoc feceris, memento quia peccator es; lugeto peccata tua; lugeto delicta. Et bene tertia benedictio est peccata deflentis, quia Trinitas est quæ peccata condonat. Ablue igitur te lacrymis tuis, & fletibus laua. Si tu ipse te fleueris, alius te non flebit: Nam si Saül de- [1. Reg. 15.] fleffet peccata sua, Samuel eum non fleuisset. Habet [C] vnusquisque quos fleat mortuos suos. Mortui sumus, quando peccamus, quando implemur ossibus mortuorum. Mortuus est sermo malus qui exit de ore: Exit [Psal. 5.] enim de sepulchro malo: *Sepulchrum autem patens est guttur* [1. Cor. 4.] *eorum.* Ideò dicit Apostolus; *Imitatores mei estote.* Vult nos delictorum meminisse nostrorum. Paulus non habebat quod lugeret, ex quo in Christum credidit, & [1. Cor. 15.] tamen priora deflebat, dicens: *Quia non sum dignus vocari Apostolus; quia persecutus sum Ecclesiam Dei.* Ille igitur peccator ante fidem, nos verò peccamus post fidem. Qui peccator est, defleat se, & arguat se, vt fiat iustus: [Prou. 18.] *Iustus*, enim *accusator est sui.* Ordinem igitur persequa- [Cant. 2.] mur, quia scriptum est: *Ordinate in me charitatem.* [D] Deposui peccatum, temperaui mores, delicta defleui, esurire incipio & sitire iustitiam: Æger enim cùm in graui morbo est, non esurit, quia ægritudinis dolor famem excludit: Sed quæ est ista fames iustitiæ? Qui sunt isti panes quos esurit Iustus? Ne fortè panes illi de qui- [Psal. 36.] bus dictum est: *Iuuenis fui, & senui, & non vidi Iustum derelictum, nec semen eius quærens panem.* Qui esurit, vtique virium quærit augmentum. Quod autem maius virtutis incrementum, quam norma iustitiæ? Post hæc: [Mat. 5.] *Beati*, inquit, *misericordes*: Iustitiam enim sequitur [Psalm. 111.] misericordia: Vnde dictum est: *Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in æternum*: [E] Sed etiam qui misericordiam defert, mercedem amittit, nisi mundo corde misereatur: Nam si iactantiam quærat, nullus est fructus. Emunda igitur interiora mentis tuæ: & si diligenter pectoris tui secreta mundaueris, compatere iis qui impugnantur: & intellige quanti hominum, quanti fratrum tuorum auxilium tuum quærant: Sed nisi tu priùs interiora tua vacuefeceris ab omni labe pecca- [al. prodeant.] ti, ne dissensiones contentionésque ex affectu tuo † procedant, non potes aliis ferre medicinam. A te igitur pacem incipe, vt cùm fueris ipse pacificus, pacem aliis feras: Quomodò enim potes aliorum corda mundare, nisi tuum antè mundaueris? Profuisti igitur aliis, tulisti auxilium pluribus: [F] festina, contende ad finem. Multi [Ioan. 3.] cùm essent exitus vitæ, vnus Domino competebat: Nam quod natum erat secundùm carnem, oportebat secundùm carnem mori: Elegit passionem vt moreretur pro nobis: tu dic de omnibus quæ retribuit tibi Dominus: [Psalm. 115.] *Calicem salutaris accipiam*: hoc est, passionem. Vnde etiam, illis qui ad dexteram vel ad sinistram sedere cu- [Matt. 20] piebant, ait: *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?* Vsque ad finem te ducit, vsque ad martyrium prosequitur, ibi constituit beatitudinem palmam. Vide igitur ordinem. Oportet te fieri pauperem spiritu: Hu- [Mat. 5.] militas enim spiritus, diuitiæ virtutum sunt. Nisi pauper

[A] fueris, mitis esse non poteris. Qui mitis est, potest luge- [Prou. 11.] re præsentia: qui inferiora luget, potest desiderare me- [Luc. 11.] liora: qui superiora quærit, inferiora deuitat, vt & ipse à superioribus adiuuetur: qui miseretur, cor suum mūdat: [Tob. 4.] Quid est enim mūdare animum, nisi sordem mentis abluere? Elemosyna enim à morte liberat: patientia verò perfectio est charitatis. Qui autem patitur persecutionem, in vltimo certamine constitutus probatur aduer- [2. Tim. 2.] sis, vt cùm legitimè certauerit, coronetur. Hos quidem gradus volunt esse virtutum, per quos ab vltimis ad superiora possimus ascendere. Denique sicut incrementa virtutum, ità etiam sunt incrementa præmiorum: Plus est enim Dei esse Filium, quàm possidere terram: & [B] consolationem mereri: Sed quia & primum præmium regnum cælorum est, & vltimum præmium regnum cælorum est: numquid æquale præmium incipientibus atque perfectis est? Ne fortè mysticè docemur quia est primum regnum cælorum, illud Apostolicum: *Dissolui* [Philip. 1.] *& esse cum Christo!* Habes primum regnum, quando San- [1. Thess. 4.] cti rapiuntur in nubibus obuiàm Christo in aera. Multi [Dan. 12.] enim dormientium surgent: alii in vitam æternam, illi in opprobrium. Primum ergò regnum cælorum Sanctis propositum est in dissolutione corporis: secundum regnum cælorum est post resurrectionem esse cum Christo. Cùm fueris in regno cælorum, tunc processus est mansionum: & si vnum regnum; diuersa tamen me- [C] rita sunt in regno cælorum. Post resurrectionem terram tuam incipies possidere, absolutus à morte. Ille enim cui dicitur: *Terra es, & in terram ibis*: non possidet terram suam: non enim potest esse possessor, qui non capit fructum. Absolutus igitur per Dominicam cru- [Ioan 14.] cem (si tamen intrà iugum Domini fueris inuentus) consolationem in ipsâ possessione reperies: consolatio- [Genes. 3.] nem sequitur delectatio, delectationem diuina miseratio. Quem autem Dominus miseratur, & vocat: qui vo- [Rom. 9.] catur, videt vocantem: qui Deum viderit, in ius diuinæ generationis assumitur: túncque demum quasi Dei Filius cælestis regni diuitiis delectatur. Ille igitur incipit, hic repletur: Nam & intrà hoc sæculum multi in im- [D] perio Romano sunt: sed maiorem imperij gratiam qui propiores Imperatori sunt, consequuntur.

Nunc dicamus quemadmodùm in quatuor benedictionibus sanctus Lucas benedictiones sit octo complexus. Et quidem scimus virtutes esse quatuor cardinales, Temperantiam, Iustitiam, Prudentiam, Fortitudinem. Qui pauper est spiritu, auarus non est. Qui flet, non superbit: sed mitis est & pacatus. Qui luget, humiliatur. Qui iustus est, non negat quod sit omnibus ad vsum communiter datum. Qui miseretur, largitur de suo. Qui suum donat, non quærit alienum, nec dolum proximo suo struit. Connexæ igitur sibi sunt concatenatæq; vir- [E] tutes, vt qui vnam habeat, plures habere videatur: & Sanctis vna competit virtus; sed eius quæ fuerit vberior, [Gen. 18.] vberius est præmium. Quanta hospitalitas in Abraham! [Gen. 14.] quanta humilitas! quanta charitas, vt fratris filium ab [Genes. 13.] hoste seruaret! quanta abstinentia, vt nihil de prædà quæreret! Sed quia fide præstitit, fidei præ cæteris meruit principatum. Ergò vnicuique plura præmia, quia plura incentiua virtutum: Sed quod in aliquo merito [Matt. 5.] copiosius, hoc etiam in præmio redundantius. Beati igitur pauperes spiritu. Habes temperantiam, quæ à peccato abstinet, sęculum calcat, illecebrosa non quærit. [Ibidem.] *Beati qui esuriunt & sitiunt*: Qui enim esurit, esurienti compatitur, compatiendo largitur, largiendo fit iustus: [F] *quia iustitia eius manet in æternum.* Vnde & in Matthæo sitim & famem intelligimus spiritalem, quâ cibus aut potus desideratur iustitiæ quæ quasi materia quædam virtutum est, vt Iustus æqualem se inferioribus præstet, dolum excludat, veritatem requirat. *Beati qui nunc fletis,* [Psalm. 111.] *quia ridebitis.* Habes prudentiam, cuius est flere occidua, & ea quæ æterna sunt quærere: lugere sæcularia, quæ se- [Matt. 5.] ipsa impugnent: Deum pacis inquirere, qui stulta mundi eligat, vt confundat sapientes: & qui ea quæ non sunt destruat, vt quæ sunt, possit adipisci. *Beati eritis cùm vos* [1. Cor. 2.] *oderint homines.* Habes fortitudinem; sed eam quæ non odium mereatur ex crimine; sed persecutionem patia-

tur ex fide: Sic enim ad passionis peruenitur coronam, si gratiam hominum negligas, diuinam sequaris. Denique vt scias consummationem esse fortitudinis passionem, ait:

Secundùm hæc enim faciebant Prophetis patres eorum.

Mat. 23. Quia Prophetas Iudæi vsque ad mortem coporis persecuti sunt. Est etiam fortitudinis iram vincere, indignationémque cohibere; ac per hoc fortitudo animum iuxtà corpúsque confirmat, nec perturbari sinit timore aliquo vel dolore: quibus velut prauis Interpretibus plerumque percelluntur. Ergò temperantia cordis habet animique munditiam, iustitia misericordiam, pacem prudentia, mansuetudinem fortitudo.

Veruntamen væ vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis! Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis!

Licet in pecuniariis copiis multa sint lenocinia delictorum: pleraque tamen sunt etiam incentiua virtutum. Quamquàm autem virtus subsidia non requirat, & commendatior sit collatio pauperis, quàm diuitis liberalitas: tamen non eos qui habeant diuitias; sed eos qui vti his nesciant, sententiæ cælestis auctoritate condemnat. Luc. 21. Nam vt ille pauper laudabilior, qui prompto largitur 2. Cor. 9. affectu, nec impendentis egestatis repagulis inhibetur, inopémque se non putat, qui habet quod naturæ satis est: ità hic diues criminosior, qui vel Deo referre gratiam de eo debuit quod accepit, nec censum ad communem vsum datum sine vsu abdere, defossísque terræ incubare thesauris. Non census igitur; sed affectus in crimine est. Et quamquàm totâ ætate custodiæ miserabilis sollicitas auari mens tendat excubias, & quòd nulla pœna grauior est, successorum profutura compendiis anxio timore reseruet; tamen quoniam auaritiæ studia, & desideria congerendi, inani quadam voluptate pascuntur: Mat. 25. qui consolationem vitæ præsentis habuerunt, remunerationem perpetuæ perdiderunt. Possumus hîc tamen diuitem intelligere populum Iudæorum, vel hæreticos, certè mundi Philosophos, qui vbertate verborum, & quodam ambitiosæ facundiæ patrimonio delectati, simplicitatem veræ fidei supergressi, thesauros inutiles condiderunt. Nonne tibi videtur hæreticus aliquis, cum audis eum de generatione Domini iuxtà 1. Tim. 1. vsum sæculi disputantem, diues in verbis, pauper in virtibus? qui putat se in hoc tempore locupletes habere diuitias? Sed in futuro egestatem suæ fidei recognoscet: cibumque perfidiæ, quem præsenti ætate ructauerit, æterno fidei maceratus ieiunio, causam tanti sciet esse supplicij. Eritque tempus, vt risus suos lugeant, qui Iap. 5. dicta nostra nunc rident. Quibus benè dicetur:

Væ vobis cùm benedixerint vobis omnes homines! secundùm hæc enim faciebant Pseudoprophetis patres eorum.

Nónne tibi videtur his dicere, qui dudum in Ariminensi Concilio perfidæ præuaricationis auctores, dum Imperatoris gratiam sequuntur, Dei gratiam perdiderunt? Qui cùm placere potentibus aucupantur, maledicto se perpetuo subdidere. Ergò sanctus Matthæus præmiis ad virtutem & fidem populos prouocauit: hic etiā à criminibus atque peccatis futurorum suppliciorum denuntiatione deterruit, qui non otiosè plurimorum factorum cælestium enumeratione progressus, ad benedictionum locum serius venit, vt populus diuinorum miraculis roboratos, vltrà legis tramitem virtutum Mat. 5. progredi vestigiis edoceret. Fuit canendum illic, vbi adhuc infirmæ plebis corda nutabant: hic tubæ clangore excitanda virtus fuit. Docet hoc Libri huius, quæ in proœmiis, & quæ in processu sermonis aperitur oratio. Illic qui infirmi sunt, adhuc quodam legis lacte po-

G tantur, & ideò per legis tramitem ducuntur ad gratiam: audiunt quæ legis sunt, vt vltra legem, legem sequendo procedant: hic Ecclesia fundatior non lacte imbuitur, sed cibo vescitur: Cibus enim validior est 1. Cor. 3. Hebr. 5. charitas.

Sed vobis dico qui auditis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos. Benedicite maledicentibus vobis: & orate pro calumniantibus vos. Et qui te percutit in maxillam vnam, præbe illi & alteram. Et ab eo H qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere. Omni autem petenti te, tribue: & qui aufert quæ tua sunt, ne repetas.

Inter tria maxima, spem, fidem, charitatem, maior est charitas. Ordinatur igitur charitas, cum dicitur: *Diligite inimicos vestros*: vt compleatur illud Ecclesiæ, 1. Cor. 13. quod antè iam dictum est: *Ordinate in me charitatem.* Cant. 2. Ordinatur enim charitas, cum charitatis præcepta formantur. Vide quàm ab altioribus cœperit, & legem post benedictionis Euangelicæ terga reiecerit. Lex vi- Exo. 21. cissitudinem imperat vltionis, Euangelium inimicitiis I charitatem, benignitatem odiis, vota maledictis, subsidia persequentibus, patientiam esurientibus, & gratiam remunerationis impertit. Quantò athleta perfectior, qui non sentit iniuriam? Et ne videatur Dominus legem dissoluere, in beneficiis vicem seruat, quam Mat. 5. negligit in iniuriis.

Et prout vultis vt faciant vobis homines, facite & vos illis similiter.

Vicissitudo ipsa cumulatior est, quando votis actus æquantur: Nescit enim virtus mensuram gratiæ: nec contenta referre quod acceperit, vult cumulare quod K sumpserit: ne inferior sit beneficio, licet æquetur officio: Non enim cumulo tantùm; sed ordine & tempore beneficia pensantur, cùm in beneficio pari prior sit qui prior cœpit: Beneficus enim est qui gratiam cœperit, debitor qui retulerit.

Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? nam & peccatores diligentes se diligũt. Et si bene feceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? si quidem & peccatorês hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his à L quibus speratis recipere, quæ vobis est gratia? nam peccatores peccatoribus fœnerantur, vt recipiant æqualia. Verumtamen diligite inimicos vestros, & benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa: & eritis filij Altissimi, quia ipse benignus est super ingratos & malos.

Aliud itaque beneficium est beneficij principatus: nam si qui pecuniam reddidit, non soluit gratiam, manétque debitor gratiæ, etsi iam non sit pecuniæ: cur gratiam referendo putemus posse vacuari, cuius relatio acceptæ M magis est testimonium, quàm solutæ? Bono itaq; exemplo imbuitur Christianus, vt non contentus iure naturæ, gratiam eius requirat: Si enim commune est omnibus, etiam peccatoribus, redamare: cui genus professionis excelsius, studium quoque debet esse virtutis vberius, vt diligat etiam non amantes: Nam etsi nulla merita diligendi vsum amoris excludant: non tamen virtutes excluserint: Sicut enim in eo qui te diligit, pudet gratiā non referre, & gratiæ amore referendæ amor tibi eius molescit quem anteà non amabas: ità etiam in eo qui non amat, debes amare virtutem: vt dum virtutem amas, incipias eum amare quem non amabas: cùm rara & caduca remuneratio sit amantis, sempiterna vir-

tutis. Quid autem tam mirum, quàm percutienti maxillam, præbere alteram? Nonne omnis indignantis frãgitur impetus, ira sedatur? Nonne fit per patientiam, vt suâ amplius pœnitentiâ reuerberes verberantem. Ità erit vt & iniuriam repellas, & gratiam quæras. At sæpe maximæ causæ amoris extiterunt, cùm patientia insolentiæ, gratia refertur iniuriæ. Et quidem, vt audire me memini, vel solo pressum Philosophiæ supercilium putamus: quod in tres partes illa sibi videtur diuisisse iustitiã; vnam in Deum, quæ pietas vocatur; alteram in parentes, vel reliquum humanum genus: tertiam in mortuos, vt his exequiarum iusta soluantur: At verò Dominus Iesus legis oraculum ac Philosophiæ fastigium supergressus, in eos quoque qui læserint, pietatis porrexit officium. Etenim si hostis qui tecum bello armisque certauerit, depositis armis misericordiam suæ salutis adipiscitur, idque plerumque vel contemplatione naturæ, vel ipsius belli iure defertur, vt subiectis vita tribuatur: quãtò amplius meliore religionis contuitu deferendum est? Nam cùm prætorem appetitæ salutis causa non moueat, numquid mouere debet militem pacis? Itaque illud Apostolicum: Quia *charitas patiens est, benigna est, non æmulatur, non inflatur*, in his præceptis consummatum videmus. Si patiens est, debet patientiam verberanti: si benigna est, non debet respondere maledictis: si non quærit quæ sua sunt, non debet resistere diripienti: si nõ æmulatur, odisse non debet inimicum. Et tamen apostolicis diuinæ superfluunt præcepta pietatis: Plus est enim donare, quàm cedere: plus est amare inimicos, quàm non æmulari. Quæ omnia Dominus & dixit, & fecit. *Qui cùm malediceretur, non remaledixit; cùm percuteretur, non repercussit, cùm spoliaretur, non restitit, cùm crucifigeretur, ipsis persecutoribus veniam postulauit, dicens: Pater! dimitte illis quia nesciunt quid faciunt.* Criminatores suos excusabat à crimine. Ille crucem parabant, hic salutem & gratiam rependebat. Et tamen quoniam studia ipsa virtutum sine remuneratione torpescunt, & exemplum nobis attulit, & mercedem spopondit è cælo, filios Dei futuros pollicens, qui fuerint imitatores eius: Qui .n. festinat ad præmium, fastidire non debet exemplum: quia quantò præcellentius præmium, tantò impensius officium.

Diogenes Laertius in vita Platonis.

1. Cor. 13

1. Pet. 2.

Luc. 23.

Estote ergò misericordes, sicut & Pater vester misericors est. Nolite iudicare, & non iudicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini. Dimittite, & dimittemini. Date, & dabitur vobis. Mensuram bonam & confertam, & coagitatam & supereffluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem quippe mensurâ quâ mensi fueritis, remetietur vobis. Dicebat autem illis & similitudinem: Numquid potest cæcus cæcum ducere? nonne ambo in foueam cadent? Non est discipulus super magistrum. Perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister eius. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui: trabem autem quæ in oculo tuo est, non consideras? Aut quomodò potes dicere fratri tuo: Frater! sine eiiciam festucam de oculo tuo, ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita! eijce primùm trabem de oculo tuo: & tunc perspicies vt educeas festucam de oculo fratris tui.

Mat. 5. *Estote ergò misericordes, &c.* Quanta misericordiæ merces, quæ in ius diuinæ adoptionis adsciscitur? sequere igitur misericordiam, vt merearis gratiam. Latè patet benignitas Dei; super ingratos pluit, malis fœcũda non negat terra prouentus. Idem mundi sol sacrilegos religiosósque pariter illuminat. Aut vt mysticè ista pendamus, propheticis populum Iudæorum Dominus pluuiis irrigauit, & solis æterni refulsit radiis, etiam non merẽtibus: Sed quoniam illi mundano rore maduerunt, Ecclesia Dei ad cæleste lumen adsciscitur: ità tamen vt illis quoque misericordiæ, si credant, prærogatiua seruetur.

A *Nolite ergò iudicare, &c.* Addit, non temerè iudicandum, ne cùm sis tui conscius ipse delicti, dum alterum iudicas, in teipsum cogaris ferre sententiam. Rom. 14. Rom. 2.

Non est enim arbor bona quæ facit fructum malum, neque arbor mala, faciens fructum bonum: Vnaquæque enim arbor à fructu suo cognoscitur: Neque enim de spinis colligunt ficus: neque de rubo vindemiant vuam. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo de malo thesauro profert malum: Ex abundantiâ enim cordis os
B loquitur. Quid autem vocatis me, Domine, Domine! & non facitis quæ dico? Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam vobis cui similis sit: Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum suprà petram. Inundatione autem factâ, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam mouere: fundata enim erat suprà petram. Qui autem audit, & non facit, similis est homini ędificanti domum suam suprà terram sine fundamento: in quam
C illisus est fluuius, & continuò cecidit, & facta est ruina domus illius magna.

Non est arbor bona, quæ facit fructum malum, &c. Magna hæc disciplina, vt de infructosis fructuosa non quæras, nec de incultis prouentum fœcunditatis expectes. Vnicuique enim sua cultura dat fructus: *N. que enim de spinis colligunt ficus.* In spinis istius mundi ficus illa non potest reperiri: quæ quia fœcundis fructibus melior est, bene species ei resurrectionis aptatur: vel quia vt legisti, ficus dederunt grossos suos: quòd iam immaturus, & inutilis, & caducus in synagogâ fructus antè præcessit: vel quia immatura vita nostra est in corpore, matura in
D resurrectione. Et ideò procul à nobis debemus sæculares sollicitudines abdicare, quæ mordent animum, mentẽq; adurunt, vt maturos fructus culturæ diligentis possimus adipisci: quod in cultis istius mundi reperire non possumus, quia non legunt de spinis ficus, neque de tribulis vindemiant vuam. Alterum ad mundum & resurrectionem, alterum ad animam & corpus refertur: vel quia nemo peccatis fructum acquirit animæ suæ, quæ sicut vua, proxima terris corrumpitur, in superioribus maturatur: vel quia nemo potest damnationem carnis euadere, nisi quẽ Christus redemerit, qui sicut vua pependit in ligno. Procul igitur ab illâ carne, quæ dãnato
E homini tribulos generare præcepta est, leuemus oculos spiritales, tendamus manus, vt Christũ vindemiare possimus. Omniũ autem fundamentum docet esse virtutũ, obedientiam cælestium præceptorum, per quam domus hæc nostra non profluuio voluptatum, non nequitiæ spiritalis incursu, non imbre mundano, non hæreticorum possit nebulosis disputationibus commoueri.

Luc. 21. Cant. 2. Cant. 2. Gen. 3. Matt. 7.

CAP. VII.

CVm autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intrauit Capharnaum. Centurionis autem cuiusdam seruus malè habens, erat moriturus, qui illi erat pretiosus. Et cum audisset de Iesu, misit ad eum seniores
F Iudæorum, rogans eum vt veniret, & saluaret seruum eius. At illi cùm venissent ad Iesum, rogabant eum sollicitè, dicentes ei: Quia dignus est vt hoc illi præstes; diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificauit nobis. Iesus autem ibat cum illis. Et cùm iam non longè esset à domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens: Domine! noli vexari. Non enim sum dignus vt sub tectum meum intres; propter quod & me ipsum non sum dignum

arbitratus vt venirem ad te: sed dic verbo & G sanabitur puer meus: Nam & ego homo sum sub potestate constitutus habens sub me milites: & dico huic: Vade, & vadit: & alij; Veni, & venit: & seruo meo: Fac hoc, & facit. Quo audito, Iesus miratus est.

Pulchrè vbi præcepta compleuit, suorum præceptorum formam exequi docet: Nam statim gentilis Centurionis seruus Domino curandus offertur, in quo populus nationum, qui mundanæ seruitutis vinculis tenebatur, Luc. 6. æger lethalibus passionibus, beneficio Domini sanandus exprimitur. Quod autem moriturum dixit, Euangelista non fefellit: Moriturus enim erat, nisi fuisset sanatus à Christo. Impleuit igitur præceptum charitatis cælesti, qui sic dilexit inimicos, vt morti eriperet, atque ad perpetuæ spem salutis adsciseeret. Quantum autem diuinæ humilitatis insigne, vt cæli Dominus nequaquàm dedignaretur Centurionis seruulum visitare? Elucet fides in operibus; sed plus operatur humanitas in affectibus. Quod vtique non ideò faciebat, quia absens curare non poterat; sed vt formam tibi daret imitandæ humilitatis, quà iuxtà humilioribus doceret ac superioribus deferendum. Denique alibi Regulo dicit: Ioan. 4. *Vade, filius tuus viuit*: vt scias & potentiam diuinitatis, & humilitatis gratiam. Ibi noluit pergere, ne in Reguli filio videretur magis diuitiis detulisse: hic ipse perrexit, ne videretur in Centurionis famulo conditionem despexisse seruilem: Omnes enim, seruus & liber, in Christo Galat. 3. vnum sumus: Sed vide fidem prærogatiuam esse medicinæ. Aduerte etiam in ipso populo, gẽtili perspicaciam esse mysterij. Dominus pergit, excusat Centurio, militarique deposito tumore, reuerentiam sumit, ad fidem facilis, ad honorificentiam promptus. Et bene Lucas etiam in occursum amicos dicit esse à Centurione transmissos, ne præsentià suà grauare Domini verecundiam videretur, & officium officio prouocasse. Hæc moraliter. Mysticè autem, quem Iudæorum populus crucifixit, inuiolatum ab iniurià manere desideraret populus nationum. & quod ad fidem pertinet, sermoni credulitas hoc est, non hominis; sed Dei potestate conficiens dari à Christo hominibus sanitatem: quod verò ad mysterium spectat, vidit in pectore adhuc gentilium 3. Reg. 17. non esse penetrabilem Christum. Et ideò quia necdum cogitationis præteritæ maculas abluisset, grauari se magis Domini dignatione putauit, quàm iuuari. Sic illa vidua Sareptana indigna se prophetico iudicauit hospitio. Ideoque Dominus in vno illo fidem gentium præfert: Namque

Et conuersus, sequentibus se turbis dixit: L Amen dico vobis, in nullo tantam fidem inueni in Israel. Et reuersi qui missi fuerant, domũ, inuenerunt seruum qui languerat, sanum.

Et quidem si sic legas: *In nullo tantam fidem inueni in Israel*, simplex intellectus & facilis est. Sin verò iuxtà Græcos: *Nec in Israël tantam fidem inueni*, fides huius etiam Electioribus & Deum videntibus antefertur. Videte autem œconomiam: probatur fides domini, & serui sanitas roboratur. Potest ergò meritum domini etiam famulis suffragari; non solùm fidei merito; sed etiam studio disciplinæ. Spectate etiam alteram œconomiam: Dominus quæ non spondet, operatur: Nam etsi nondum imperauerat sanitatem, tamen qui missi M fuerant, sanum seruum repererunt.

Et factum est, deinceps ibat Iesus in ciuitatem quæ vocatur Nain, & ibant cum illo discipuli eius & turba copiosa. Cùm autem appropinquaret portæ ciuitatis, & ecce efferebatur defunctus filius vnicus matris suæ: & hæc vidua erat & turba multa ciuitatis cum illâ. Quam cum vidisset Dominus, misericordia motus, dixit illi: Noli flere. Et accessit, & tetigit loculum. Hi autem qui portabant, steterunt. Et ait: Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui: & dedit illum matri suæ. Accepit autem omnes timor, & magnificabant Deum, dicentes: Quia Propheta magnus surrexit in nobis: & quia Deus visitauit plebem suam. Et exiit hic sermo in vniuersam Iudæam de eo, & in omnem circà regionem.

Et hic locus ad vtramque redundat gratiam, & vt H citò flecti diuinam misericordiam matris viduæ lamentatione credamus, eius præcipuè quæ vnici filij vel labore, vel morte frangatur; cui tamen viduæ grauitatis meritum exequiarum turba conciliet: & vt hanc viduam populorum turbâ septam, plus videri esse quàm fœminam, quæ resurrectionem vnici & adolescentis filij sui lacrymis meruerit impetrare; eo quòd sancta Ecclesia populum iuniorem à pompâ funeris, atque à supremis sepulchri, suarum reuocet ad vitam contemplatione lacrymarum: quæ flere prohibetur eum cui resurrectio debeatur. Qui quidem mortuus in loculo materialibus quatuor ad sepulchrum ferebatur elementis; sed spem resurgendi habebat, quia ferebatur in ligno. Quod etsi I nobis antè non proderat; tamen posteaquàm Iesus id tetigit, proficere cœpit ad vitam; vt esset indicio salutem populo per crucis patibulum refundendam. Audito igitur Dei verbo, steterunt acerbi illi funeris portitores, qui corpus humanum lethali fluxu naturæ materialis vrgebant. Quid enim aliud, nisi quasi in quodam feretro, hoc est, supremi funeris instrumento iacemus exanimes, cũ vel ignis immodicæ cupiditatis exæstuat, vel frigidus humor exundat, vel pigrâ quadam terreni corporis habitudine vigor hebetatur animorum, vel concretà noster spiritus labe, puræ lucis vacuus mẽtem alit? Hi sunt nostri funeris portitores: Sed quamuis suK prema mortis spem vitæ omnis abstulerint, & tumulo proxima corpora iaceant defunctorum; verbo tamen al. moritura. Dei iam † mortua resurgũt cadauera, vox redit, redditur filius matri, reuocatur à tumulo eripitur à sepulchro. Quis iste est tumulus tuus nisi mali mores: tumulus tuus perfidia est, sepulchrum tuum guttur est. *Sepulchrũ* Psal. 5. *patens est guttur eorum*: vnde verba mortua proferun- Ioan. 5. tur. Ab hoc sepulchro te liberat Christus, ab hoc tumulo surges, si audias verbum Dei. Et si graue peccatum est, quod pœnitentiæ lacrymis ipse lauare non possis, fleat pro te mater Ecclesia, quæ pro singulis tamquàm pro vnicis filiis vidua mater interuenit: Compatitur L enim quodam spiritali dolore naturæ, cùm suos liberos lethalibus vitiis ad mortem cernit vrgeri. Viscera sumus de visceribus eius: Sunt enim & spiritalia viscera, quæ habet Paulus, dicens: *Ità, frater! ego te fruar in Domino, refice viscera mea in Christo.* Ephes. Nos ergò viscera sumus Ecclesiæ, quoniam membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius. Doleat igitur pia mater, assistat & turba: nec solùm turba: sed etiam multa, compatiatur bonæ parenti: iam resurges à funere, iam liberaberis à sepulchro. Stabunt illi ministri tui funeris, incipies vitalia loqui, timebunt omnes. Vnius enim exemplo plurimi corriguntur. Laudabunt etiam Deum, qui tanta nobis remedia vitandæ mortis indulserit.

Et nunciauerunt Ioanni Discipuli eius de omnibus his. Et aduocauit duos ex Discipulis suis Ioannes, & misit ad Iesum dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Cùm autem venissent ad eum viri, dixerunt: Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? In ipsâ autem horâ multos curauit à languoribus suis & plagis, & spiritibus malis; & cæcis multis donauit visum.

[Luc. 3.] Non simplex intellectus in simplicibus est verbis. Alioquin præsentibus superiora compugnant: Quomodò. n. Ioannes, quem in superioribus, Deo Patre demonstrâte, [Ioan. 1.] cognouit, hic nescit? Quomodò & ibi quem ante nesciuit, agnouit: & hic quem iam antè sciebat, ignorat? *Nesciebam*, inquit, *eum: sed qui misit me baptizare, ipse mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem de* [Ibidem.] *cælo*. Et dicto credidit, & demonstratum agnouit, & [Ibidem.] baptizatum adorauit, & venientem prophetauit: Denique: *Ego*, inquit *vidi, & testimonium perhibui quoniam hic est Filius Dei*: vnde ergò fieri posset vt sic Propheta tantus erraret, vt de quo dixerat: *Ecce qui qui tollit peccatum mundi*, adhuc eum Dei Filium esse non crederet? Aut enim insolentiæ est, diuina ei tribuere quem nescias? aut de Dei Filio dubitasse, perfidiæ est. Non cadit igitur in talem Prophetam tanti erroris suspicio. [In Luc. cap. 3.] Itaque si intellectus simplicis formæ compugnet, spiritalem quæramus figuram. [Galat. 3.] Et quia suprà iam diximus, in Ioanne typum esse legis, quæ prænuntia fuit Christi: rectè lex quæ pectoribus perfidorum, tamquàm æterna carceribus luce vacuatis, corporaliter tenebatur inclusa, quam viscera fœcũda pœnarum, & fores amentię coercerent, plenum exitum testimonij Dominicæ dispensationis sine Euangelij nequit adstipulatione proferre. Prophetauit quidé Lex in Exodo baptismatis gratiam per nubem & mare, [Exo. 14.] spiritalem in agno prænuntiauit escam, [Exo. 12.] fontem perennem designauit in petrâ, [Exo. 17.] remissionem peccatorum in Leuitico reuelauit, [Leuit. 25.] regnum cælorum annuntiauit in Psalmis, Terram repromissionis in Iesu Naue manifestissimè declarauit. Hæc omnia cum Ioannis quoque congruunt testimonio; sed tamen tyrannicis mundi illius Potestatibus quominùs lucem Dominicæ resurrectionis effunderet, inclusa cohibetur. [Rom. 10.] Mittit ergò discipulos suos ad Christum Ioannes, vt supplementum scientiæ consequantur; quia plenitudo legis Christus est: vt quoniam nutant plerumq; dicta sine factis, & fides plenior gestorum testificationibus quàm verborum responsionibus exhibetur, quæ tunc in pectoribus Iudæorum velut obserata lege † nutabant, ipso [al. nutabat.] spectaculo Dominicæ crucis, & pleno resurrectionis testimonio panderetur. Et fortasse isti Discipuli sunt duo populi, quorum vnus ex Iudæis credidit, alter ex gentibus; [Luc. 10.] qui ideò credidit, quia audiuit. Voluerunt ergò isti [Ioan. 19.] videre propter illud: *Vestri autem beati oculi qui vident*, [Act. 4.] *& aures vestræ quæ audiunt*: Sed etiam nos vidimus in [Ioan. 20. 1. Ioan. 1.] Ioanne, oculis nostris perspeximus in Apostolis, & manibus nostris perscrutati sumus in Thomæ digitis. *Quod enim erat ab initio, quod audiuimus, & quod vidimus, oculis nostris perspeximus, & manus nostræ scrutatæ sunt de verbo vitæ, & vita apparuit nobis*. Quando apparuit? Quando vidimus. Non sic apparebat antequàm vide- [Rom. 4.] retur. [Galat. 6.] *Gratias ergò Domino, qui crucifixus est pro fide nostrâ, crucifixus pro cupiditatibus nostris*. Mens mea in illo crucifixa est. Itaque & nunc qui vetus Testamentum recensent, antequàm cognoscant Euangelium, & quasi quædam Dominici corporis legunt vestigia, venturum putant, & requirunt vtrùm ipse sit Christus Dei Filius, qui venturus est. Et cùm legunt quando cum Abraham locutus est, vel quando se ducem militiæ cælestis ostendit, dicunt vtique: *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Cùm autem venerint ad Euangelium, & cogno- [Gen. 18. & 22.] uerint illuminari cæcos, & ambulare claudos, audire [Iosue 5.] surdos, mundatos esse leprosos, mortuos resurrexisse, tunc dicunt: *Vidimus eum, & oculis nostris perspeximus*, & in vestigia clauorum eius digitos nostros inseruimus: F [1. Ioan. 1.] Videmur enim nobis vidisse quem legimus, spectasse [Ioan. 20] pendentem, & vulnera eius, spiritu Ecclesiæ scrutante, [al. tentasse.] † tractasse: Si enim digito Dei eiiciuntur dæmonia, fi- [Luc. 11.] des quoque digito Ecclesiæ reperitur. Aut fortasse in parte quadam operatrice corporis nostri omnes videmur inuestigasse Dominicæ seriem passionis: Fides enim per paucos ad plures peruenit. Lex ergò Christum venturum annuntiat. Euangelij Scriptura venisse confirmat. Nonnulli etiam de ipso Ioanne sic intelligunt, magnum quidem Prophetam, vt Christum agnosceret, annuntiaret remissionem peccatorum futuram; sed ta-

A men non tamquàm dubium, sed tamquàm pium vatem, quem ventur… n… crediderat, non credidit se moriturum: Non igitur fide; sed pietate dubitauit. Dubita- [Matt. 16.] uit & Petrus dicens: *Propitius tibi esto, Domine: non fiat hoc*. Ille fidei princeps, cui se Christus nondum Dei [Ibidem.] Filium dixerat, & tamen ille crediderat, de morte Christi nec Christo credidit. Pietatis affectus, non in- [Ioan. 13.] deuotionis est lapsus. Denique alibi lauari sibi pedes recusat, vbi mysterium non agnoscit, dum Dominico grauatur obsequio. Ergò moriturum Christum nec Sancti crediderunt: *Quod enim oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, hæc præparauit Deus* [1. Cor. 2.] B *diligentibus eum*. Religiosus itaque lapsus amoris fidem non impedit. Denique Dominus sciens neminem sine Euangelio plenè credere posse; quia sicut fides à veteri incipit Testamento, ità impletur in nouo; interrogato s de se, non verbo aliquo; sed factis se esse signauit.

Et respondens, dixit illis: Ite renuntiate Ioanni quæ audistis, & vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, surdi audiunt, leprosi mundantur, mortui resurgunt, pauperes euangelizatur.

Plenum sanè testimonium quo Dominum Propheta cognosceret: De ipso enim, non de alio fuerat prophe- C tatum: quia *Dominus dat escam esurientibus, Dominus eri-* [Psal. 14.] *git elisos, Dominus soluit compeditos, Dominus illuminat cæcos, Dominus diligit iustos, Dominus custodit aduenas, orphanum & viduam suscipiet, & viam peccatorum exterminabit*. Qui ista, inquit, faciet: *Regnabit Dominus in æternum*. Ergò non humanæ ista; sed diuinæ virtutis insi- [Ibidem.] gnia sunt, cæcis perpetuæ noctis tenebras aperire, de- [Esai. 35.] fossorúmque oculorum vulnera infusâ luce sanare, auditum auribus insinuare surdorum, laxatis soluta membra reformare compagibus, in lucem quoque refuso [Tob. 11.] vigore viuendi reuocare defunctos. Hæc ante Euangelium vel rara, vel nulla. Receperit licet Tobias oculos, [3. Reg. 17.] D viuus est in exemplum; & tamen Angeli fuit illa medicina, non hominis. Elias mortuum suscitauerit; ille ta- [4. Reg. 5.] men rogauit & fleuit, & hic iussit. Elisæus leprosum mundari fecerit; non tamen illic valuit præcepti au- [3. Reg. 17.] ctoritas; sed figura mysterij. Non defecerit ad escam viduæ esurientis, propheticis se multiplicans farina præceptis, vnam tamé viduam farina illa, vel potiùs eadem quoque Sacramenti species præfigurata seruauit: Sed tamen parua adhuc ista Dominicæ testificationis exempla sunt, plenitudo fidei, crux Domini, obitus, sepultuta est. Et ideò cùm illa superiora dixisset, addidit:

Et beatus qui in me non fuerit scandaliza- E tus.

Crux etiam Electis scandalum posset afferre: Sed nullum hoc maius diuinæ personæ est testimonium, nihil est quod magis esse vltrà humana videatur, quàm toto [Mat. 24] vnum se obtulisse pro mundo, hoc vel solo plenè Dominus declaratur. Denique sic designatus est à Ioanne: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi*. Verùm hoc [Ioan. 1.] non duobus illis viris Ioannis discipulis; sed nobis omnibus respondetur, vt ità credamus in Christum, si facta conueniunt: Veniet enim qui hoc sibi nomen vsurpet, quem licet hominis non queas appellatione secernere, [Mat. 24. 1. Thess. 2.] factorum tamen consideratione discernas.

F Et cum discessissent discipuli Ioannis, cœpit de Ioanne dicere ad turbas. Quid dixistis in desertum videre? arundinem vento moueri?

Vbi præmonuit discipulos Ioannis, in crucem Dominicam esse credendum, redeuntibus illis, conuersus ad turbas cœpit ad virtutem pauperes prouocare; ne exaltati corde, mente instabiles, consilio infirmi, speciosa vilibus, æternis caduca præferrent: sed humili spiritu crucem potiùs tollerent, quàm phaleras mundi huius extollerent: & quasi beati pauperes, qui nihil haberent sæculi quod amitterent, libenter corporis vitam cum [Matth. 5.]

Marc. 6. immortali glo[illegible] commutarent. No otiosè igitur san- G
cti Ioannis hîc persona laudatur, qui vitæ amore post-
habito, iustitiæ formam nec mortis terrore mutauit.
Quid (inquit) *existis in desertum videre?* Deserto mun-
dus hic comparari videtur, adhuc incultus, adhuc steri-
lis, adhuc infecundus, in quem negat nobis itâ Dominus
prodeundum, vt mente carnis inflatos vacuósque virtu-
tis internæ viros, & fragili se gloriæ secularis sublimi-
tate iactantes, pro exemplari quodam & imagine nobis
putemus imitandos, quos procellis mundi huius obno-
xios vita mobilis inquietat, iure arundini comparandos,
in quibus solidæ iustitiæ nullus est fructus, qui forensi-
bus crinitî phaleris, nodis obsiti, vacuo oris strepitu so-
nori, nullâ sui vtilitate, frequenti etiam offensione, intùs H
inania, foris speciosa sectantur. Arundines sumus, nullâ
validioris naturæ radice fundati. Et si leuis aspirauerit
prosperioris aura successus, vago motu proximos ver-
beramus, inopes ad suffragandum, faciles ad nocēdum.
Coloss. 3. Arundines fluuios amant; & nos labentia mundi cadu-
1. Cor. 3. caque delectant. Tamen hanc arundinem si quis de ter-
ræ euellat plantariis, & superfluis exuat, expolians ve-
Psal. 44. terem hominem cum actibus eius, & scribæ velociter
scribentis manu temperet, incipit non arundo esse; sed
calamus, qui præcepta cælestium Scripturarum pene-
tralibus imprimat mentis, tabulis cordis inscribat. De
quo calamo habes dictum: *Lingua mea calamus scribæ*
Ibidem. *velociter scribentis*; quod ad Christum alij referre volunt. I
Vno igitur loco & verbum, & calamus legitur &
Matt. 13. scriba. Verbum, quia de genitali Patris processit
arcano: *Eructauit cor meum verbum bonum.* Cala-
mus, quia caro Christi paternæ seriem voluntatis
expressit, & linguæ mandata diuinæ sacri effusione
cruoris impleuit. Scriba, quia calamo suo indiuiduâ
2. Cor. 3. quadam distinctione, noui & veteris Testamenti, vel
Psal. 67. diuinitatis & carnis, paternæ nobis dispositionis myste-
ria reuelauit. Hunc calamum imitare tuæ carnis tem-
peramento. Et calamum tuum, hoc est carnem tuam
2. Cor. 4. tinge, non atramento; sed spiritu Dei viui, vt quod
Esai. 42. scribis, æternum sit. Tali calamo Paulus illam episto-
lam scripsit de quâ dicit; *Epistola nostra vos estis, scrip-* K
ta non atramento; sed spiritu Dei viui. Tinge carnem tuam
in Christi sanguine, sicut scriptum est: *Vt tingatur pes*
tuus in sanguine. Et tu ergò vestigium animi tui, & men-
Gen. 3. tis incessum, indubitatâ confessione crucis Dominicæ
Coloss. 2. tinge. Tingis carnem tuam in Christi sanguine, si vi-
tia diluas, peccata detergas, mortem Christi in tuâ car-
ne circumferas, sicut Apostolus docuit, dicens: *Mortifi-*
cationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes. Noli
ad terrena inflecti, ne tuam arundinem frangas. Et ideò
de Christo, quia non erat ad terrena curuandus, pro-
phetatum est: *Arundinem quassatam non confringet:* quo-
niam carnem quam peccata quassauerant, resurrectio- L
nis virtute solidauit. Bona arundo caro Christi, quæ
serpentis caput, & mundanæ cupiditatis illecebras pa-
tibulo crucis affixit.

Sed quid existis videre? hominem mollibus vestimentis indutum.

Non hîc de Domini vestibus sermo; quamquam ple-
rosque molliores cura vestis effœminet, qui quasi lanæ
onus ferre non possint, sericas vestes tectis per terram
al. honori. verrunt vestigiis, vsúque faciunt vt amictus † oneri sit.
Sed tamen alia videtur hic indumenta signare, & nisi M
fallor, humana corpora, quibus anima nostra vestitur.
Gen. 37. Denique & Ioseph tunica ad speciem Dominici corporis
cruentata est. Et Apostolicum illud; *Exuens principatus,*
Coloss. 2. *& potestates omnes traduxit:* quid aliud ostendit, nisi vice
indumenti corpus fuisse, quo se itâ expoliauit Dominus
in passione, vt diuinitas libera immunisque maneret in-
iuriæ? Totus igitur hic locus exemplo nos prophetico
ad virtutem subeundæ passionis hortatur. Denique ad-
didit:

Ecce qui in veste pretiosâ sunt & deliciis, in domibus regum sunt.

Sunt etiam mollia indumenta deliciosi actus & mo- Coloss. 3.
res, propter quod nos hortatur Apostolus, vt *expolian-*
tes veterem hominem cum actibus eius, induamus nouum, in
quo non dulcis illecebra sit, ludúsque lasciuiæ; sed vsus
laboris & fructus: eo quòd teneritâ corporis curâ, luxú-
que, & lasciuiarum cupiditate mollitos, nequaquàm cæ-
lestis aula suscipiat, ad quam duris laboriosæ gradibus
virtutis ascenditur. Hi verò quibus fluida deliciis mem-
bra soluuntur, regni cælestis extorres, intrà mundi hu-
ius habitacula consenescunt, quos rectores huius mun-
di atque tenebrarum vocat Apostolus. Hi Reges, quia Ephes. 9.
sæculari quadam potestate dominantur, suorum æmu- Luc. 22.
los operum receperunt.

H Sed quid existis videre? Prophetam? Vtique dico vobis, & plus quàm Prophetam. Hic est de quo scriptum est: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Dico enim vobis; maior inter natos mulierum Propheta Ioanne Baptistâ nemo est.

Malac. 3.

Quomodò igitur in deserto Ioannem videre cupiebant Luc. 18.
qui erat clausus in carcere? Quem nobis Dominus imi- Matt. 13.
tandum proponit, qui viam Domino non solùm nascen- Matt. 3.
di secundùm carnem ordine fideique nuntiu; sed etiam
I præcursu quondam gloriosè parauerat passionis. Maior
sanè Prophetâ, in quo finis est Prophetarum. Maior Pro-
phetâ, quia multi cupierunt videre quem iste propheta-
uit, quem iste conspexit, quem iste baptizauit. Sed tamen
numquid & illo Maior, de quo Moyses dixit: *Quia Pro-*
phetam vobis suscitabit Dominus Deus vester? De quo di-
xit: *Erit autem, omnis anima quæ non audierit Prophetam*
illum, exterminabitur de plebe? Si igitur Christus Prophe- Deut. 18.
ta, quomodo maior hic omnibus? Numquid Christum Ibidem.
Prophetam negamus? Immò & Dominum Propheta- Act. 3.
rum confitemur: Ioannem autem Prophetam assero, &
cum omnibus dico esse maiorem; sed inter mulieris,
non Virginis natos. Maior enim fuit iis quibus æqualis
K esse poterat sorte nascendi. Alia ista natura est, nec cum
humanis generationibus comparanda. Non potest ho-
mini cum Deo esse vlla collatio: suis enim quisque præ-
fertur. Denique eousque cum Dei Fillio non poterat Ioh. 21.
Ioannis vlla esse collatio: vnde & infrà Angelos æsti-
matur; nam sequitur.

Tamen qui minor est in regno cælorum, maior est eo.

Etenim quoniam Angelum dixerat, hominibus iure
prælatus est: & quia inter natos mulierum declarauerat
L potiorem, ideò addidit: *Tamen qui minor est in regno cælo-*
rum, maior est eo: vt Angelis scires esse cedendum. Meritò
autem Ioannes suis præfertur æqualibus, à cuius diebus
regnum cælorum cogitur. Quæ subobscura videtur
esse locutio, & ideò eam de alio libro Euangelij puta-
uimus deriuandam: Nam si litterã sequamur, vtique in- Matt. 11.
ferior à potiore cogitur: regnum autem cæli præstat hu-
manis: Sed cùm sint aliqua quæ cogendo densari feruo-
tur, non est absurdum quia cogitur regnum, quando à
pluribus frequentatur: Cogentésque diripiunt illud. Si Ibidem
repetamus Dominicum illud quod scriptum est, dicente Luc. 17.
Filio Dei: *Regnum Dei intrà vos est:* aduertimus in no- Ioan. 14.
M bis regnum cæleste solidari, cùm Christus exploso mun-
dani Principis regno, fugatisque deliciis sæcularibus,
intrà nostrorum secreta regnat animorum. Vis igi-
tur menti affertur humanæ, quæ diuersis illecebris de-
linita laborem fugit, voluptatem expetit, cùm vel
metu supplicij coercita, vel præmio prouocata vin-
cere ipsa nititur, & tamquàm exantlatis laboribus, pal-
mam quæ sibi plurimis aduersantibus subtrahebatur,
contendit eripere: Rapimus enim ex hoc mundo pal-
mam salutis, & quasi excubantibus obsessos serpenti-
bus fructus peruigili labore decerpimus; ità tamen, vt
non furtiua sublatio; sed direptio sit triumphalis. Est &
aliud direptionis genus, quando aliis oblata diripimus.

Qui-

[Gen. 49.] Qui sint igitur raptores illi, non laboramus intelligere, cùm de Beniamin lupi rapaces genere nos manare nouerimus. [A] Præcesserat Ioannes, vt iustificaret populum Iudæorum, [Luc. 1.] ipse Dominus venerat ad oues perditas domus Israël, [Matt. 15.] Apostolos destinauerat, vt fidem populi Iudæorum [Matt. 22.] vel disputatione, vel signis miraculisque fundarent: sed cùm illi munera sibi oblata defugerent, [Act. 13.] Publicani & peccatores in Deum credere, in fidem coire cœperunt. In his igitur Apostolicâ prædicatione regnum cælorum cogitur & fidelis populi conspiratione solidatur. Diripuit regnum illa, quæ fluxu sanguinis laborabat: [Luc. 8.] Nam cùm Dominus ad filiam Principis Synagogæ tenderet, furtiuo quodam tactu sanitatis remedium prælibauit. [B] Diripuit regnum illa Chananæa, quæ à suis finibus egressa clamabat, dicens: *Miserere mei, Domine Fili Dauid! filia mea malè à dæmonio vexatur.* [Mat. 15.] Verè hæc regnum coegit, pertinax in precibus, sapiens in responsis, fidelis in verbis. Prætereuntem reuocat, tacentem rogat, excusantem adorat, negantem inclinat. Nónne tibi videtur diripere, cùm elicit quod negatur, præripere quod alijs reseruatur? Negauerat enim Dominus panem filiorum dari canibus oportere; [Ibidem.] at illa consensit, & consentiendo diripuit, dicens: *Vtique, Domine! nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de mensâ dominorum suorum.* Didicisti quemadmodùm regnum [Exo. 12.] cœleste rapiatur. Cogamus igitur & nos: diripiamus [C] illud. Nemo enim nisi festinans pascha manducat: Sed quæ est ista quæ rapit regnum? [Matt. 15.] Non improbitas, non lasciuia, non voluptas; sed illa de quâ dicitur: *Magna est fides tua, fiat tibi sicut vis.* Ecce rapuit, quæ quod voluit [Luc. 18.] impetrauit; quod rogauit extorsit. Rapuit & illa vidua, quæ frequenter orando, si non propter innocentiam, saltem propter importunitatem vt exaudiretur extorsit. Rapuit igitur Ecclesia à synagogâ regnum. Regnum meum Christus est, rapio illum Iudæis missum sub lege, natum sub lege, nutritum iuxtà legem, vt me qui eram [Galat. 4.] sine lege, saluaret. Rapitur Christus, cùm alijs promittitur, alijs prædestinatur. Rapitur Christus, cũ alijs nascitur, alijs suffragatur. [D] Rapitur Christus, cum alijs occiditur, à nobis sepelitur. Rapitur insidiantibus, rapitur dormientibus. Habes vbi ipsi confessi sunt nos rapuisse, se dormisse, [Matt. 28.] dicentes: *Dicite quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum, nobis dormientibus.* [Ephes. 5.] Surge igitur qui dormis, ne & tu cùm dormis, Christum amittas. *Surge qui dormis & exurge à mortuis.* Vides mortuos esse qui dormiunt? [Cant. 3.] Et ideò non inuidemus alijs; sed prouidemus nobis: Non enim mortui poterant [Hier. 23.] seruare viuentem. Exurgant vel serò qui dormierunt, [Rom. 5.] etiam qui Christum perdiderunt. Non sic amittitur Christus, vt non reperiatur, si tamen requiratur: sed vigilantibus regreditur, & exurgentibus præsto est, [E] immò omnibus adest, quia vbique semper est, qui complet omnia: Nulli enim deficit, nos deficimus. Nulli, inquam, deficit, superabundat omnibus: *Superabundauit enim peccatum, vt superabundaret gratia.* [Ioan. 11.] Gratia Christus est, vita Christus est, & Christus est resurrectio. Qui surgit igitur, inuenit esse præsentem: Rapitur enim regnum cælorum, cùm Christus à domesticis denegatur, à † gentibus adoratur. [al. gentilibus.] Rapitur cùm ab illis repudiatur, à nobis colitur. Rapitur cùm per hæreditatem non agnoscitur, per adoptionem acquiritur.

SANCTI AMBROSII
COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

LIBER SEXTVS.

ET omnis populus audiens & Publicani iustificauerunt Deum, baptizati baptis- [B] mo Ioannis: Pharisæi autem & Legisperiti consilium Dei spreuerunt in semetipsos, non baptizati ab eo.

PERVIT sanctus Lucas specialibus additis, quod quasi generalibus sanctus Matthæus subobscurum reliquerat: Ille enim ait: *Et iustificata est sapientia à filijs suis.* [Matt. 11.] Primùm quæ sit illa sapientia iustificata, hic videmus expressum: Ait enim: *Iustificauerunt Deum.* Deus ergò sapientia est, quia sapientia Dei Filius est. Sapientia per naturam, non per profectum. [1. Cor. 1.] Alia est sapientia virtus Dei Patris, alia [C] sapientia virtus animæ. Illa genita est, hæc creata. Alia sapientia Auctor operum, alia opus: Opus enim mentis, sapere prudenter, sentire viuaciter. [Esai. 43.] Hæc dona naturæ sunt. Operator autem non creatura est; sed Creator, hoc est, non naturæ munus, sed munerator naturæ. Iustificatur igitur Deus ipse per baptismum, dum se homines peccata propria confitendo iustificant; sicut scriptum est: *Dic tu iniquitates tuas, vt iustificeris.* [Psal. 10.] Et iustificatur in eo, quia non per contumaciam refutatur; sed per iustitiam Dei munus agnoscitur: *Iustus enim Dominus, & iustitias dilexit.* In eo ergò iustificatio Dei est, si non ad indignos & obnoxios; sed ad innocentes per ablutionem factos videatur & iustos [D] sua munera transtulisse. Iustificemus igitur Dominum, vt iustificemur à Domino. Quid sit iustificari Deum, impensiùs requiramus. Apostolus dicit: *Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris.* [Rom. 3.] David quoque dicit: *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris.* [Psal. 50.] Ergò is qui peccat & confitetur Deo peccatum, iustificat Deum cedens ei vincenti, & ab eo gratiam sperans. In baptismate igitur iustificatur, in quo est confessio & venia peccatorum. Non contemnamus igitur sicut Pharisæi consilium Dei. Consilium Dei est [E] in baptismate Ioannis: quis igitur dubitet Dei esse consilium in Christi lauacro? Hoc est consilium quod magni consilij Angelus reperit, quod nemo cognouit: *Quis enim cognouit sensum Domini?* [Esai. 9.] [Rom. 11.] Hominis consilium nemo contemnit, Dei consilium quis refutet? Ergò quasi filij matrem iustificemus, matrem sequamur. Scimus quia mater pro filijs se offert periculo. Matris sapientiæ consilio, matris obediamus imperio.

Ait autem Dominus. Cui ergò similes dicam homines generationis huius: & cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro, & loquentibus adinuicem, dicentibus: [F] Cantauimus vobis, & non saltastis: lamentauimus & non plorastis: Venit enim Ioannes Baptista neque manducans panem, neque bibens vinum: & dicitis: Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans & bibens, & dicitis: Ecce homo deuorator, & bibens vinum, amicus Publicanorum & peccatorum. Et iustificata est sapientia ab omnibus filijs suis.

Similes sunt pueris sedentibus in foro, &c. Etsi non G
incongrua hæc puerorum videantur esse personæ, qui
leuem corporis motum, imprudentiâ adhuc maturio-
ris grauitatis exercent: tamen ad altiorem sensum re-
ferri posse præsumo, eò quòd videantur Iudæi, nec Psal-
mis primò, nec Threnis posteà propheticis credidisse.
Psalmis ad præmia prouocati, Threnis ab errore reuo-
cati. Cantauit Dauid, vt in salicibus nostra suspendere-
Psal. 136 mus organa. Cantauit & ipse, & ante Arcam Domini
2. Reg. 6. non pro lasciuiâ; sed pro religione saltauit. Ergò non
histrionicis moribus sinuati corporis saltus; sed im-
pigra mentis & religiosa corporis agilitas designatur.
Sed non in triumphis nec in excidijs Iudæorum secuta
correctio est, qui diuinæ indulgentiæ muneribus prouo-
cati, leuare mentem, corpus attollere, terrena deserere,
cælestia quærere debuerunt, & iniurijs captiuitatis attri-
ti, deflere peccatum, quòd culpa esset auctor iniuriæ. *Et
iustificata est sapientia ab omnibus filijs suis*. Benè ab omni-
bus, quia circà omnes iustitia reseruatur, vt susceptio fiat
Exo. 15. Fidelium, reiectio perfidorum. Vnde plerique Græci sic
habent: *Iustificata est sapientia ab omnibus operibus suis*,
quòd opus iustitiæ sit circà vniuscuiusque merita seruare
mensuram. Benè ergo dicit: *Cantauimus vobis, & non
saltastis* Cantauit enim Moyses quando in mari Rubro
ad transitum Iudæorum fluctus obriguit, vnda circum-
stetit, eadémque equos Ægyptiorum, ascensoresque
Esai. 5. refusa demersit. Cantauit Esaias dilecto dilecti vineæ
suæ canticum, significans asperam flagitijs fore plebem,
Dan. 3. quæ fœcundis priùs erat virtutibus fructuosa. Canta-
uerunt Hebræi, quùm vestigia eorum tactu flammæ
rorantis humescerent, & intùs extráque ardentibus om-
nibus, solos tamen ignis innoxius lambetet nec adure-
Abac. 3. ret. Abacuc quoque cantico publicam doctus mulcere
mœstitiam, prophetauit dulcem Domini fore Fidelibus
passionem. Cantauerunt ergò Prophetæ spiritualibus
modulis publicæ salutis oracula resultantes. Fleuerunt
Prophetæ Threnis flebilibus dura Iudæorum corda
Psal. 46 mulcentes. Docuit nos Scriptura cantare grauiter, psal-
lere spiritualiter. Docuit etiam saltare sapienter, dicen-
Ezech. 6 te Domino ad Ezechiel: *Plaude manu, & percute pede*
Neque enim histrionicos flexu corporis motus Deus
morum censor exigeret, aut indecoros strepitus viris
plausúsque fœmineos imperaret, vt tantum Prophetam
deduceret ad ludibria Scenicorum & mollia fœminarũ.
Non congruunt Resurrectionis reuelata mysteria, &
opprobria saltationis exacta. Et sanè est quidam pro-
prius bonorum actuum factorúmque plausus, cuius
sonus in orbem exeat, & bene gestorum resultet gloria.
Psal. 136 Et honesta saltatio, quâ tripudiat animus, & bonis
corpus operibus eleuatur, quando in salicibus organa
Apo. 19 nostra suspendimus. Iubetur ergò Propheta plaudere
manu, & percutere pede, iubetur psallere, quia sponsi
nuptias iam videbat, in quibus desponsatur Ecclesia,
Christus adamatur. Et bonæ nuptiæ, quando verbo
anima, spiritui caro nubit. In his Propheta Dauid
nuptijs ludere nos voluit, ad has inuitauit, quia suos
posteros copulabat: & ideò lætior quàm cæteri, quasi in
ipso actu nuptiarum positus, nos ad celebritatem festi
Psal. 80. muneris adhortatur, dicens: *Exultate Deo adiutori nostro,
iubilate Deo Iacob. Sumite psalmum & date tympanum,
psalterium iucundum cum cithara*. Nónne actum quendam
Psal. 70. Prophetæ saltantis aduertis? Denique alibi: *Psallam tibi
in cithara sanctus Israel: Gaudebũt labia mea cùm cantauero
tibi, & anima mea quam redemisti*. Audis citharizantium
voces, audis saltantium strepitus? Nuptias crede. Sume
& tu citharam, vt pulsata spiritus plectro interiorum
chorda venarum, boni operis sonum reddat. Sume &
psalterium, vt harmonia dictorum factorúmque tuo-
rum concinat. Sume & tympanum, organum tui
corporis spiritus moduletur interior, factisque ope-
rantibus dulcis morum tuorum suauitas exprimatur.
Cant. 4. Sic psallebat Propheta, cùm diceret: *Veni huc à Libano
Esai. 8. sponsa, veni huc à Libano*! Hoc canticum cecinerunt
pueri, nec auditi sunt. Qui pueri? De quibus dicit:
Ecce ego, & pueri quos dedisti mihi: Sed hoc canticum
non in foro, non in plateis canebatur; sed in Hierusa-
lem: Ipsa est enim Dominicum forum, in quo præcepto-
rum cælestium iura conduntur.

**Rogabat autem illum quidam de Phari-
sæis vt manducaret cum illo, & ingressus
domum Pharisæi, discubuit. Et ecce mu-
lier quæ erat in ciuitate peccatrix, vt co-
gnouit quòd Iesus accubuisset in domo Pha-
risæi.**

Hoc loco plerique pati videntur scrupulum, & serere
H quæstiones, vtrumnam videantur Euangelistæ duo di-
scordasse de fide; an verò aliquam in dictorum diuersi-
tate, diuersitatem signare voluisse mysterij: Habes enim
in Euangelio secundùm Matthæum, quia *Iesus cùm ve-* Matt. 26
*nisset in Bethaniam, in domum Simonis leprosi, accessit ad
eum mulier habens alabastrum vnguenti pretiosi, & recum-
bente illo, fudit super caput eius*. Deinde hic: *Pharisæus
intrà se dicit, quòd si esset propheta, sciret peccatricem, &
vnguentum eius vitare deberet*. Illic vnguento effuso Ibidem
Discipuli conqueruntur. Vtrumque igitur explicandum
est, sed quod scriptorum ordine prius est, priorem
quoque ordinem interpretationis accipiat. Venit ergò
Dominus Iesus in domum Simonis leprosi. Apparet
I œconomia, quòd leprosum non refugit, non vitat im-
mundum, vt maculas humani corporis possit † abluere. al. abo-
lere.
Domus autem Leprosi erat in Bethaniâ, quæ per inter-
pretationem, domus obedientiæ dicitur. Omnis igitur
locus Bethania, portio autem totius loci domus Simo-
nis. Nónne tibi videtur Bethania mundus hic esse, in
quo seruitij obedientis debemus obsequium, domus
autem Simonis leprosi terra esse, quæ mundi portio est?
Princeps autem sæculi huius quidam leprosus est Si-
mon. Ergò Dominus Iesus Christus ex illis superiori-
bus locis venit in hunc mundum, & descendit in ter-
ram. Non erat in hoc mundo; sed obediente pietate,
missus est in hunc mundum. Ipse dicit: *Sicut misit me* Ioan. 20.
K *Pater in hunc mundum*. Audiuit ergò mulier ista venisse
Christum, intrauit in domum Simonis: Neque enim
sanari potuisset hæc mulier, nisi Christus venisset in ter-
ram. Et fortasse ideò etiam ipsa ingreditur domum Si-
monis, quòd speciem cuiusdam habeat superioris animæ Matt. 26
scilicet, vel Ecclesiæ, quæ descendit in terram, vt bono
odore sibi populum congregaret. Hanc ergò mulierem
inducit sanctus Matthæus supra caput Christi effun-
dentem vnguentum: & ideò fortè noluit dicere pecca-
tricem: Nam peccatrix secundùm Lucam suprà Christi
pedes effudit vnguentum. Potest ergò non eadem esse,
ne sibi contrarium Euangelistæ dixisse videantur. Po-
test etiam quæstio meriti & temporis diuersitate dissol-
ui: vt adhuc illa peccatrix sit, iam ista perfectior: Etsi
L enim personam non mutat Ecclesia vel anima, tamen
mutat profectum. Itaque si constituas animam fideli-
ter appropinquantem Deo, non peccatis turpibus &
obscœnis; sed piè seruientem Dei verbo, habentem 1. Cor. 11.
immaculatæ fiduciam castitatis, aduertis quòd ad ipsum
Christi caput ascendat (caput autem Christi Deus est)
& odorem meritorum spargit suorum: *Christi enim* 2. Cor. 2.
bonus odor sumus Deo. Deum quippe honorat bonum Matt. 26
fragrans odorem vita Iustorum. Si hæc intelligas, vide-
bis hanc fœminam, videbis planè beatam, vbicumque
prædicatum fuerit hoc Euangelium, nominari, nec eius
vnquam memoriam exolescere, eò quòd super caput
M Christi bonorum fragrantiam morum, iustorúmque
factorum effudit vnguentum. Qui accedit ad caput, ne-
scit extolli; sicut ille frustrà inflatus mente carnis suæ, &
non tenens caput: Sed qui caput non tenet Christi, vel
pedes teneat: quia corpus vnum copulatum & submi-
nistratum crescit in augmentum Dei. Altera igitur est Coloss. 2.
illa, vel personâ vel profectu, quæ propinqua nobis est. Ibidem
Nondum enim peccatis nostris renuntiauimus. Vbi
sunt nostræ lacrymæ? vbi gemitus? vbi fletus? *Venite
adoremus & procidamus ante Deum, & ploremus ante* Psal. 94.

Dominum qui fecit nos: vt saltem ad pedes Iesu venire possimus: Nondum enim possumus ad caput: quia peccator ad pedes, Iustus ad caput.

Attulit alabastrum vnguenti: & stans retrò secùs pedes eius, lacrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & vnguento vngebat. Videns autem Pharisæus qui vocauerat eum, ait intrà se dicens: Hic est si esset Propheta, sciret vtique quæ & qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est.

B Habet & quæ peccauit vnguentum. Defer mihi & tu post peccata pœnitentiam. Quocumque vel in domum immundi, vel in domum Pharisæi audieris Iustum venisse, contende præripere hospitis gratiam, præripere regnum cælorum: A diebus enim Ioannis Baptistæ Matt. 11. regnum cælorum cogitur, & cogentes diripiunt illud. Vbicumque audieris Christi nomen, accurre: in cuiuscumque interiorem domum Iesum intrasse cognoueris, & ipse festina. Cùm reperceris sapientiam, cùm repereris iustitiam in alicuius penetralibus recumbentem, accurre ad pedes; hoc est, vel extremam partem quære sapien- Luc. 8. tiæ. Noli fastidire pedes: fimbriam illa tetigit, & sanata est. Lacrymis confitere delicta, dicat de te quoque iustitia illa cælestis: *Lacrymis suis rigauit pedes meos, & capillis suis tersit.* Et fortasse ideò non lauit pedes suos Christus, vt eos lacrymis nos lauemus. Bonæ lacrymæ, quæ non solùm nostrum possunt lauare delictum, sed etiam verbi cælestis rigare vestigium, vt gressus in nobis eius exuberent. Bonæ lacrymæ, in quibus non solùm redemptio peccatorum, sed etiam refectio est Iustorum: Iusti enim Psal. 41. vox est: *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte.* Etsi ad caput Christi accedere non potes, tangat pedibus suis Luc. 8. caput tuum Christus. Et fimbria eius curat, & pedes curant. Expande capillos, sterne ante eum omnes tui corporis dignitates. Non mediocres capilli sunt, qui possunt Iud. 16. tergere pedes Christi. Testatur hoc ille, qui quamdiu ca- 1. Cor. 11. pillos habuit, vinci nequiuit. Denique & mulierem decaluatam orare non decet. Habeat planè capillos quibus Christi circumuoluat vestigia, quibus suæ criniculis pulchritudinis & decoris sapientiæ pedes tergat, vt extremo saltem rore diuinæ virtutis humescant, figat iustitiæ pedibus oscula sua. Non mediocris hæc meriti est, de quâ potest dicere Sapientia: *Ex quo intraui, non cessauit osculari pedes meos.* Vt aliud nisi sapientiam loqui nesciat, vt aliud nisi iustitiam diligere nesciat, vt aliud nisi castitatem libare nesciat, vt aliud nisi pudicitiam osculari nesciat: Osculum enim mutui amoris indicium est: osculum pignus est charitatis. Beatus qui potest & oleo vngere pe- Esa. 53. des Christi. Denique adhuc Simon non vnxerat; sed Ioan. 21. beatior quæ vnxit vnguento: Multorum enim florum in vnum collecta gratia spargit odorum varias suauitates. Et fortasse istud vnguentum non alius possit nisi Ecclesia sola, deferre, quæ diuersi spiraminis innumerabiles flores habet: quæ meritò speciem accipit peccatricis; quia Christus quoque formam peccatoris accepit. Et ideò nemo tantùm potest diligere, quantùm illa quæ in pluribus diligit. Nec Petrus ipse qui dixit: *Domine, tu nosti quia diligo te.* Nec Petrus ipse qui doluit quia interroga- al. nolebat. tus est: *Amas me?* Quod enim manifestum erat, † dolebat quasi incognitum quæri. Ergò nec Petrus ipse, quia Ecclesiam dilexit in Petro. Nec Paulus ipse, quia Paulus quoque eius est portio. Et tu plurimùm dilige, vt & tibi 1. Cor. 15. plurimùm remittatur. Multùm peccauit Paulus, qui etiam persecutor fuit: sed multùm dilexit, qui vsque ad martyrium perseuerauit. Remissa sunt ei peccata multa, quia & ipse dilexit multùm qui sanguini proprio pro Dei nomine non pepercit. Vide œconomiam: In domo Pharisæi peccatrix glorificatur, in domo legis & Prophetæ non Pharisæus, sed Ecclesia iustificatur. Pharisæus enim non credidit, ista credebat. Denique ille dicebat: Matt. 26. *Si esset hic Propheta, sciret vtique quæ & qualis est mulier* 2. Cor. 3. *quæ tangit eum.* Domus autem legis quæ non in lapidi-

A bus scribitur; sed in tabulis cordis. In hac iustificatur Ecclesia iam lege maior: Lex enim peccatorum nescit remissionem; lex mysterium non habet quo occulta mundantur: & ideò quod in lege minus est, consummatur in Euangelio.

Et respondens Iesus, dixit ad illum: Simon! habeo aliquid tibi dicere. At ille ait, Magister! dic. Duo debitores erant cuidam fœneratori: vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Non habentibus illis vnde redderent, donauit vtrisque. Quis ergò eum plus diligit? Respondens Simon dixit: Æstimo quia is cui plus donauit. At ille dixit ei: Rectè iudicasti. Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis suis tersit. Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intraui, non cessauit osculari pedes meos. Oleo caput meum non vnxisti: hæc autem vnguento vnxit pedes meos. Propter quod dico tibi: Remittuntur ei pec- C cata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minùs dimittitur, minùs diligit. Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata. Et cœperunt, qui simul accumbebant, dicere intrà se. Quis est hic qui etiam peccata dimittit? Dixit autem ad mulierem: Fides tua te saluam fecit: vade in pace.

Duo debitores erant cuidam fœneratori, &c. Qui sunt isti debitores duo, nisi populi duo; vnus ex Iudæis, alter ex gentibus, fœneratori illi thesauri cælestis obnoxij? *Vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta.* Non D mediocris est iste denarius, in quo regis imago forma- Luc. 19. tur, qui trophæum habet Imperatoris expressum. Non materialem fœneratori huic debemus pecuniam; sed meritorum examina, æra virtutum: quarum meritum grauitatis pondere, iustitiæ specie, sono confessionis expenditur. Væ mihi si non habuero quod accepi; quia difficile est quòd fœneratori huic integrum debitum quisquam possit exoluere! Væ mihi si non petiero concedi mihi debitum! Non enim nos ità Dominus orare Matt. 6. docuisset vt peteremus dimitti nobis nostra debita, nisi sciret difficile aliquos fore idoneos debitores: Sed quis Rom. 3. est populus iste qui ampliùs debet, nisi nos, quibus am- Matt. 13. plius creditum est? Illis credita sunt eloquia Dei, nobis Matt. 3. Hebr. 2. E creditur partus Virginis. Habes talentum Virginis partum, habes fidei centesimum fructum. Creditus est Emanuel nobiscum Deus, credita Domini crux, mors, resurrectio. Et si Christus pro omnibus mortuus est; pro nobis tamen specialiter passus est; quia pro Ecclesiâ passus est. Itaque non est dubium quòd plùs debeat qui plùs accepit. Et secundùm hominem plùs fortasse offendit, qui plùs debuerit: sed per misericordiam Do- Aug. tom. 7. mini causa mutatur, vt ampliùs diligat qui ampliùs de- lib. 1. de gratiâ Christi cap. 44. buit; si tamen gratiam consequatur: Gratiam enim & qui reddit, habet; & qui habet in eo ipso quod habet, soluit: Nam & reddendo habetur, & habendo redditur. Et ideò quoniam nihil est quod dignè Deo re- F ferre possimus (quid enim referamus pro susceptæ carnis iniuriâ? quid pro verberibus? quid pro cruce, obitu, sepulturâ) væ mihi si non dilexero! Audeo dicere: Non reddidit Petrus, & ideò plus dilexit. Non reddidit Paulus? reddidit quidem mortem pro morte; sed alia non reddidit; quia multa debebat. Audi ipsum dicentem quia non reddidit: *Quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* Rom. 11. Reddamus licet crucem pro cruce, funus pro funere, numquid reddimus quòd ex ipso, & per ipsum, & in ipso habemus omnia? Reddamus ergò amorem pro Ibidem. debito, charitatem pro munere, gratiam pro sanguinis pretio: Plùs enim diligit cui donatur ampliùs: Sed re-

uertamus ad illam, cuius consilium adhuc nec Apostoli
Rom. 11. intelligunt, quod erat absconditum à sæculis in Deo: *Quis*
Coloss. 2. *enim cognouit sensum Domini?* Conquerebantur ergò Discipuli quia mulier super caput effudit vnguentũ, & querebantur dicentes: *Quare hoc sic periit? Potuit enim venun-*
Mat. 26 *dari pretio & dari pauperibus.* Quid vtique displicuerit Christo in eorum sermonibus, non potest deprehendi, nisi mysterium intelligas: Luxuriosi enim hominis, vel potiùs non hominis est olere vnguentum. Certè & ipsi qui olent, vngere se, non perfundere solent: Quid ergò displicuit quia dictum est, potuit hoc venundari pretio,
Mat. 25. & dari pauperibus: Certè & ipse suprà dixerat? *Quidquid vni minimorum horum fecistis, & mihi fecistis:* Sed ipse mortem suam pro pauperibus offerebat. Non est igitur
Mat. 26 simplex figura, & ideò respondit illis Dei Verbum: *Quid molesti estis huic mulieri? Semper pauperes habetis vobiscum, me autem non semper habetis?* Semper ergò tecum pauperem habes, & ideò benefac. Num igitur deferre pauperem debes, quia semper tecum est, cùm tibi Propheta
Prou. 3. dicat: *Ne dixeris pauperi: Cras dabo?* Sed ille de solâ misericordiâ locutus est, hic autem misericordiæ fidem prætulit, quæ tunc habet meritum, si fide præcedente confe-
Mat. 26. ratur: *Mittens enim vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.* Non ergò vnguentũ Dominus, sed charitatem dilexit, fidem suscepit, humilitatem probauit. Et tu si desideras gratiam, charitatem auge, mitte in corpus Iesu fidem resurrectionis, odorem Ecclesiæ, communis charitatis vnguentum, & ità progrediens pauperibus dabis. Plùs tibi pecunia illa prodetit, si non tamquàm affluentem tribuas; sed tamquàm profuturam Christi nomine largiaris; si ità eam conferas pauperi, vt deferas Christo. Non ergò iuxtà literam tantummodò
2. Cor. 3. accipias superfusum capiti vnguentum: *litera enim occidit:* sed secundùm spiritum, quia spiritus vita est. Quod ergò istius mulieris vnguentum est? Quis hoc audire potest? Quis tales aures habet, vt dicente Iesu verbum quod accepit à Patre, immò qui ipse Verbum est, possit tãtam mysterij altitudinem capere? Et Discipuli ex parte
Ioan. 15. intelligunt, etsi non totum intelligunt. Vnde & quidam putant dixisse Discipulos: vnguenti pretio emi fidem gentium debuisse, quæ sanguinis Dominici tantùm pretio debebatur; quod videtur verisimile. Denique Ioannes Euangelista inducit sermone Iudæ Iscariotis æstimatum trecentis denarijs illud vnguentum, sicut habes:
Ioan. 12. *Potuit enim venundari trecentis denarijs, & dari pauperibus.* Trecenta autem æra crucis insigne declarant: sed Dominus non perfunctoriam mysterij præsciẽtiam quærit; sed consepeliri in se fidem credentium mauult. Id tamen de cæterorum Apostolorum vocibus intelligimus. Iudas autem condemnatur auaritiæ, qui pecuniam Dominicæ prætulit sepulturæ, qui etiamsi de passione sensit, errauit. Tam vili auctione vult æstimari se Christus, vt ab omni-
Mat. 18. bus ematur, ne quis pauper deterreatur. *Gratis*, inquit, *accepistis, gratis date.* Pecuniam non quærit diuitiarum altitudo; sed gratiam. Ipse nos pretioso sanguine emit,
1. Pet. 1. non vendidit. De quo pleniùs diceremus, nisi à nobis
Psal. 15. ipsis tractatum alibi recordaremur. Ergò secundùm
Lib. 3. de Spiritu S. c. 18. dicta Domini, *in quo sunt thesauri sapientiæ & scientiæ*
Coloss. 2. *absconditi*, quos nemo potuit præuidere, operari me oportet in sepulturam eius: vt caro eius requieuisse, non corruptionem vidisse credatur; & mors corporis eius ità domum nostram odore sui compleat, vt credamus quia in manus Patris commendauit spiritum suum, & à morte sequestrata diuinitas, corporalium non subijt
Luc. 23. consortium passionum. Intellige quemadmodùm corpus filij vnguentum oleat. Corpus illud est quod exutum est, non quod omissum est. Corpus eius traditiones sunt
Ephes. 1. Scripturarum. Corpus eius Ecclesia est. Corporis eius odor sumus; & ideò decet vt mortem corporis eius ornemus. Etsi nostros illa non requirat ornatus; sed requirunt pauperes. Ornabo corpus eius si fiam sermonum eius prædicator, & possim gentibus crucis aperire my-
1. Cor. 1. sterium. Ornauit ille qui dixit: *Quia prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis verò vocatis Iudæis atque Græcis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam.* Ornatur crux, cùm id quod

G per imperitiam stultum putatur, per Euangelium sapientius æstimatur: vt possimus docere quemadmodùm virtus aduersaria per crucem Domini destruatur. Misi in Domini corpus vnguentum, spirare incipit quod mortuum putabatur. Ideò vnusquisque adoriatur emere labore suo, nisúque virtutum alabastrum vnguenti: non vile aliquod atque commune; sed pretiosum vnguentum alabastri, & vnguentum pisticum: Si enim quis fi- Coloss. 4.
dei congreget flores, & prædicet Iesum Christum crucifixum: in omnem Ecclesiam, quæ Christi Corpus est, mundo mortua, requiescens Deo, fidei suæ transfundit vnguentum. Olere incipit tota domus Domini passio- Galat. 6.
nem, olere incipit mortem, olere incipit resurrectio-
H nem, vt possit vnusquisque ex hoc sacræ plebis numero dicere: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri* Ibidem.
Iesu Christi. Spirat odor, redolet vnguentum in corpore, 2. Cor. 4.
si quis possit (atque vtinam ego possim) confidenter loqui! *Mihi autem mundus crucifixus est.* Non amanti di- Philip. 4.
uitias, non amanti honores sæculi, non amanti quæ sua Luc. 9.
sunt, sed quæ Iesu Christi; non amanti quæ videntur; sed quæ non videntur; non cupido vitæ; sed ei qui festinat dissolui, & cum Christo esse, crucifixus est mundus: Hoc est enim crucem tollere, & sequi Christum, vt & nos Cant. 1.
commoriamur & sepeliamur cum eo, vt vnguentum, quod ista mulier in sepulturam eius misit, olere possimus. Non mediocre istud vnguentum est, quo Christi Rom. 5.
longè latéque diffunditur nomen. Vnde etiam prophe-
I ticè dictum est: *Vnguentum exinanitum est nomen tuum.* Ideò exinanitum, vt maiore fides odore fragraret. Ex Rom. 7.
hac ergò muliere intelligimus illud Apostolicum quid sit: *Superabundauit peccatum, vt superabundaret gratia:* Nam si in istâ muliere non superabundasset peccatum, non superabundasset gratia: Agnouit enim peccatum, & detulit gratiam. Et ideò lex necessaria: Per legem enim peccatum agnoui. Si lex non fuisset, peccatum lateret. Agnoscendo peccatum, veniam peto: Per legem enim genera peccatorum, præuaricationis quoque crimen agnosco. Curro ad pœnitentiam, gratiam consequor. Lex ergo auctor est boni, quæ mittit
K ad gratiam.

Et factum est deinceps, & ipse iter faciebat per ciuitates & castella prædicans & euangelizans regnum Dei: & duodecim cum illo, & mulieres aliquæ quæ erant curatæ à spiritibus malignis & infirmitatibus, Maria quæ vocatur Magdalene, de quâ septem dæmonia exierant, & Ioanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Suzanna, & aliæ multæ quæ ministrabant ei de facultatibus suis. Cùm autem turba plurima conueniret, & de ciuitatibus
L properarent ad eum, dixit per similitudinem: Exiit qui seminat, seminare semen suum: & dum seminat, aliud cecidit secùs viam, & conculcatum est, & volucres cæli comederunt illud. Et alid cecidit suprà petram, & natum aruit, quia non habebat humorem. Et aliud cecidit inter spinas, & simul exortæ spinæ suffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terram bonam, & ortum fecit fructum centuplum. Hæc dicens, clamabat: Qui habet
M aures audiendi, audiat. Interrogabant autem eum Discipuli eius, quæ esset hæc parabola. Quibus ipse dixit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei; cæteris autem in parabolis, vt videntes non videant, & audientes non intelligant. Est autem hæc parabola. Semen est verbum Dei. Quod autem secùs viam, hi sunt qui audiunt; deinde venit diabolus, & tollit verbum de corde eorum, ne credentes salui fiant: Nam quod suprà petram, hi sunt qui cùm audierint, cum gaudio

CAP. VIII.

ſuſcipiunt verbum, & hi radices non habent, quia ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedūt. Quod autem in ſpinas cecidit: hi ſunt qui audierunt, & à ſollicitudinibus, & diuitiis, & voluptatibus vitæ euntes, ſuffocantur, & non referunt fructum. Quod autem in bonam terram: hi ſunt qui in corde bono & optimo audiētes verbum retinent, & fructum afferunt in patientiâ. Nemo autem lucernam accendens, operit eam vaſe, aut ſubtùs lectum ponit: ſed ſuprà candelabrum ponit, vt intrantes videant lumen. Non eſt enim occultū quod non manifeſtetur: nec abſconditum quod non cognoſcatur, & in palàm veniat. Videte ergò quomodò auditis: Qui enim habet, dabitur illi: & qui nō habet, etiā quod putat ſe habere, auferetur ab illo. Venerūt autem ad illū mater & fratres eius, & non poterant adire eum præ turbâ. Et nunciatū eſt illi: Mater tua & fratres tui ſtant foris volentes te videre. Qui reſpondens dixit ad eos: Mater mea & fratres mei hi ſunt, qui verbum Dei audiunt & faciunt.

Mater mea & fratres mei hi ſunt, &c. Moralis magiſter, qui de ſe cæteris præbet exēplum, atque ipſe præceptor, ipſe etiam ſuorum executor eſt præceptorū: Præſcripturus enim cæteris, quòd qui non reliquerit patrem aut [Mat. 10.] matrem ſuā, non eſt Filio Dei dignus, ſentētiæ huic primus ipſe ſe ſubiecit: nō quò maternæ refutet pietatis ob- [Exo. 20.] ſequia (ipſius enim præceptum eſt, *Qui non honorauerit patrem aut matrem, morte moriatur*) ſed quò paternis ſe miniſteriis ampliùs quā maternis affectibus debere cognoſcat. Neque tamē iniurioſè refutantur parentes; ſed regioſiores copulæ mentium docentur eſſe quàm corporum. Ergò non debuerūt foris ſtare, qui Chriſtum vi- [Rom. 10.] dere quærebant: Propè eſt enim verbum in ore tuo, & in [Pſal. 33.] corde tuo. Intùs igitur verbum, intùs & lumen. Vnde & ille ait: *Accedite ad eum & illuminamini.* Si enim foris ſtātes, nec ipſi agnoſcuntur parētes, & propter noſtrum fortaſſe non agnoſcuntur exemplum: quemadmodùm nos agnoſcemur, ſi foris ſtemus? Nec putet aliquis offen- [Geneſ. 2.] diculum eſſe pietatis, vbi mandatum legis impletur: Si enim relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit [Epheſ. 5.] vxori ſuæ, & erunt duo in carne vnâ, ſacramētum hoc in Chriſto ſeruatur & Eccleſiâ. Et ideò parentes corpori [Ioan. 19.] proprio non oportuit anteferri. Ergo hic non (vt quidā hæretici tendiculas aucupantur) mater negatur, quæ de cruce etiam agnoſcitur; ſed neceſſitudini corporali præ- [Rom. 9.] ſcriptorum cæleſtium forma præfertur. Illud quoque intelligere non abhorret, quia per figuram parentum demonſtrat Iudæis, ex quibus eſt Chriſtus ſecundùm carnem, Eccleſiam quæ credidit, præferendam.

Factum eſt autem in vnâ dierū, & ipſe aſcendit in nauiculā, & Diſcipuli eius, & ait ad illos: Transfretemus trā ſtagnū. Et aſcenderūt. Nauigātibus autē illis, obdormiuit: & deſcendit procella vēti in ſtagnum, & compellebātur, & periclitabātur. Accedentes autem ſuſcitauerūt eū, dicētes: Præceptor! perimus: At ille ſurgēs, increpauit ventū & tempeſtatē aquæ: & ceſſāuit, & facta eſt tranquillitas. Dixit autem illis: Vbi eſt fides veſtra? Qui timentes mirati ſunt adinuicem, dicentes: Quis, putas, hic eſt, quia & ventis & mari imperat, & obediunt ei?

Et ipſe aſcendit in nauiculam, &c. Qui ſe intelligeret propter diuinum in terras veniſſe myſteriū, Eccleſiæque conuentum, relictis nauem aſcendit parentibus. Neque enim quiſquam poterat hunc mundum enauigare ſine Chriſto, quādo eos quoque quibus Dominus adeſt, tentationum ſæculariū ſæpè procella perturbat. Et œconoA mia ſeruatur in Apoſtolis; vt aduertas ſine tētatione neminē poſſe ex hoc vitæ curriculo demigrare; quia exercitium fidei tētatio eſt. Subiecti igitur ſumus nequitiæ ſpi- [Iob. 5.] ritualis procellis, ſed quaſi peruigiles nautæ gubernatorem excitemus. Verùm & ipſi periclitari ſolent. Quem igitur gubernatorem requiramus; illum vtiq; qui non ſeruiat; ſed imperet ventis; de quo ſcriptum eſt: *At ille ſurgens, increpauit ventum & tempeſtatem aquæ, & ceſſauit, & facta eſt trāquillitas.* Quid eſt *ſurgens*? Quieſcebat enim. [Luc. 6.] Sed quieſcebat corporis ſomno, cum intenderet diuinitatis myſterio: Vbi enim ſapientia, vbi verbum, nihil ſine verbo fit, nihil ſine prudentiâ. Suprà habes: quia pernoctabat in oratione: quomodò hic in tēpeſtate dormit? B Sed exprimitur ſecuritas poteſtatis, quod omnibus ti- [Mat. 14.] mētibus ſolus intrepidus quieſcebat. Nō eſt ergò cōſors naturæ qui non eſt conſors periculi. Etſi corpus dormit, operatur diuinitas, operatur fides. Denique dicit: *Modicæ fidei! quare dubitaſtis?* [Matt. 8.] Et bene arguuntur qui præſente Chriſto timebant, cùm vtiq; qui ei adhæret, perire non poſſit. Ergò cōfirmauit fidem, refudit tranquillitatem. Vētum ceſſare præcepit, non Aquilonem, non Africum; ſed illū vtiq; ventū cui dictū eſt ab Angelo Michaële in epiſtolâ Iudæ: *Imperet tibi Dominus.* Vnde etiam ſanctus Matthæus: *Imperauit* (inquit) *vento & mari.* Atque vtinam in nobis flatus eius aſperos cohibere dignetur, vt fluctuāti vitæ refuſa trāquillitas naufragij metū demat. C Et ſi iam non dormiat ſui corporis ſomno, caueamus tamen ne noſtri corporis ſōno nobis dormiat & quieſcat.

Et nauigauerūt ad regionem Geraſenorum, quæ eſt cōtrà Galilæā. Et cùm de naui egreſſus eſſet ad terrā, occurrit illi vir quidā è ciuitate, qui habebat dæmoniū iā multis tēporibus, & veſtimēto non induebatur, neq; in domo manebat; ſed in monumētis. Is vt vidit Ieſū, procidit ante illum: & exclamās voce magnâ, dixit: Quid mihi & tibi eſt Ieſu Fili Dei altiſſi- D mi? Obſecro te ne me torqueas: Præcipiebat enim ſpiritui immundo vt exiret ad homine.

Et quoniā hæc loco ſuperiori perſtrinximus, nūc deli- [Ibidem.] baſſe ſat eſt. Verùm quia in libro ſecūdū Matthæū duos homines in regione Geraſenorū dæmoniis afflatos Chriſto occurriſſe cognouimus, hîc autē ſāctus Lucas vnū inducit, eūdemq; nudū (nudus enim eſt quicūq; tegumentum naturæ ſuæ & virtutis amiſit) quâ ratione Euangeliſtæ de numero diſſonare videātur, nō otioſè prætereundum; ſed modò requirendū arbitror. Et quidem licet diſcordet numerus, tamen cōcordat myſterium: Vir enim iſte qui habebat dæmonium, populi figura Gentilis eſt, [Geneſ. 9.] E apertus vitiis, nudus errori, patēs crimini. Duo illi quoq; ſimiliter figuram populi gētilis accipiūt, quoniam cùm tres filios Noë generauerit, Sem, Cham, & Iaphet; Sem tantùm familia in poſſeſſionē adſcita eſt Dei. Ex duobus † aliis diuerſarum nationum populi pullularūt, quorum [al. illis.] alter maledictus quòd nudatum patrem nō texerat: benedictus alter, quod auerſus licet, ne confuſionem nudati parentis hauriret, duce tamen patrem pietate texit, & fraterni maledictum ſeminis vitauit.

Multis enim tēporibus arripiebat illū, & vinciebatur catenis, & cōpedibus cuſtodiebatur: & ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deſerta. Interrogauit autē illū Ieſus dicēs: Quod F tibi nomē eſt? At ille dixit, Legio: quia intrauerāt dæmonia multa in eū. Et rogabāt illū, ne iuberet illos vt in abyſſum irent. Erat autē ibi grex porcorū multorū paſcētium in mōte: & rogabāt eū vt permitteret eis in illos ingredi. Et permiſit illis. Exierūt ergò dæmonia ab homine, & intrauerūt in porcos: & impetu abiit grex per præceps in ſtagnum, & ſuffocatus eſt.

Multis enim temporibus, &c. Vt potè qui à diluuio vſque ad aduentum Domini vexabatur furore dementi rumpens vincula naturæ. Nec immeritò etiam ſanctus

Matthæus in monumẽtis illos habitasse † signauit. Siquidem taliũ animæ in quibusdam habitare videtur tumulis peccatorum: Quid enim aliud sunt corpora perfidorum, nisi quædam defunctorum sepulchra, in quibus Dei verba non habitẽt? Agebatur ergò in loca deserta, spiritalium scilicet infœcunda virtutum; profugus à lege, discretus à Prophetis, remotus à gratiâ. *Legio*: Nũ enim vno dæmonio: sed totius legionis laborabat incursu, quæ cũ Dominum vidisset, cognouissetque, præscia Dominici aduẽtus tempore in abyssos se esse trudẽdam, cœpit orare vt introeundi in porcos acciperet facultatem. Et primùm clementiã Domini debemus aduertere, quòd nullum priùs ipse cõdemnat; sed vnusquisque sibi auctor est H pœnæ. Nõ mittuntur in porcos dæmones; sed ipsi petũt, quia cælestis luminis claritatem sustinere non poterant; vt qui oculos dolent, radium solis ferre non possunt, sed tenebrosa eligunt, & splendentia derelinquunt. Fugiunt ergò dæmones splendorem lucis æternæ, & ante tempus debita sibi tormenta formidant, non prædiuinantes quæ futura sunt: sed quæ prophetata sunt recordantes. Dixit enim Zacharias: Et *erit in illâ die, disperdam, dicit Dominus, nomina idolorum de terrâ, & non erit vlteriùs memoria eorum, & spiritum immundum auferam de terrâ*. Docemur ergò quòd non semper manebunt, ne malitia eorum in hominibus possit esse perpetua. Nunc igitur illã metuẽtes pœnam, aiunt *Venisti perdere nos*: Sed quia adhuc esse desiderant, iam ab hominibus recedentes, propter quos pœnam sciũt sibi esse subeundam, petunt in porcos mitti. Qui sunt isti porci, nisi fortè illi de quibus dictum est: *Nolite dare sanctum canibus, nec miseritis margaritas vestras ante porcos, ne fortè conculcent eas pedibus suis*? Illi scilicet, qui immundorum vsu animalium vocis & rationis expertes, lutulentis vitæ suæ actibus naturalium coinquinauerint ornamenta virtutum. Qui impetu feruntur in præceps, quoniam nullius meriti contemplatione reuocantur: sed tamquã de superioribus ad inferiora per improbitatis procliue detrusi, suffocãtur in aquis, inter fluctuantia mũdi istius, strangulatorum in modum, intercluso prætercũtis spiritus commeatu: Neque enim in iis qui fluido æstu voluptatum huc atque illuc feruntur incerti, vllius spiritus potest esse vitale commercium. Videmus igitur quia homo ipse sibi est auctor ærumnæ: Nã nisi quis porci more vixisset, nũquam accepisset in eum diabolus potestatem: aut si accepisset, nõ vt perderet; sed vt probaret. Aut fortasse quia post Domini aduentũ bonos iam deprauare non poterat, nõ omnium hominum; sed leuium iam quærit interitum: vt latro nõ armatis insidiatur; sed inermibus: & iniurius lacessit infirmum, qui se intelligit vel à forti cõtemni, vel à potenti damnari: Sed dicit aliquis: Cur hoc à Deo permittitur diabolo? At ego dico, vt boni probentur, improbi puniantur: Hæc enim pœna peccati est. Denique lege, quia immittit Dominus febrem, & tremorem, & malos spiritus, & cæcitatem, & omnia flagella, iuxtà merita peccatorum: Sed redeamus ad lectionem.

Quod vt viderũt factum qui pascebãt, fugerunt: & nuntiauerunt in ciuitatem, & in villas. Exierunt autem videre quod factum est: & venerunt ad Iesum, & inuenerunt hominem sedentem à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sanâ mente ad pedes eius, & timuerunt. Nuntiauerunt autem illis & qui viderant, quomodò sanus factus esset à legione.

Quod vt viderunt factum, qui pascebant, fugerunt. Neque enim aliquã philosophiæ professores, vel principes synagogæ pereuntibus populis possunt ferre medicinam. Solus est Christus qui aufert peccata populorum, si tamen medendi patientiam non recusent. Cæterùm curare non dignatur inuitos, & citò infirmos deserit, quibus oneri videt esse præsentiam suam, sicut Gerasenorum populus: qui exeuntes de ciuitate in quâ species synagogæ videtur existere, rogabant vt discederet.

Et rogauerunt illũ omnis multitudo regionis Gerasenorum vt discederet ab ipsis: quia magno timore tenebãtur. Ipse autẽ ascendens nauim, reuersus per stagnũ est. Et rogauit illũ vir à quo dæmonia exierãt, vt cũ eo esset. Dimisit autem cũ Iesus, dicens: Redi in domum tuã: & narra quãta tibi fecit Deus. Et abiit per vniuersam ciuitatẽ, prædicãs quãta illi fecisset Iesus.

Rogauerunt illum vt discederet, quia magno timore tenebantur: Infirma enim mens non capit Dei verbum, nec potest pondus sustinere sapientiæ, fatiscit & soluitur. Et ideò diutiùs molestus nõ fuit, sed *ascendens nauim* (Ascendit vtique ab inferioribus ad superiora, synagogâ scilicet ad Ecclesiam) *Reuersus per stagnum est*: vt hic ait: aut sicut Matthæus per fretum: Inter nos enim & illos fretum magnum est. Itaque nemo de Ecclesiâ ad synagogam sine periculo transit: salutis sed & ille qui de synagogâ ad Ecclesiam transire desiderat, crucem suam tollat, vt discrimen euadat. *Redi in domum tuam*. Cur autem nũ recipitur liberatus; sed domum redire censetur, nisi vt & iactantiæ causa vitetur, & infidelibus sit exemplo, quoniam domus illa naturale sit diuersorium? Et ideò qui remedium sanitatis fuerat consecutus, à tumulis & sepulchris in illam spiritalem domum redire præcipitur, vt fiat Dei templum, in quo erat mentis sepulchrum.

I Factum est autem, cũm rediisset Iesus, excepit illum turba. Erant autem omnes expectantes eum. Et ecce vir cui nomen Iairus, & ipse princeps synagogæ erat: & cecidit ante pedes Iesu, rogans eum vt intraret in domum suam, quia filia vnica erat illi ferè annorum duodecim, & hæc moriebatur.

Et ecce vir, cui nomen Iairus, &c. Reliquerat in Gerasenis synagogã Christus, vt diximus: & quẽ sui non recepẽrãt, excepimus alieni, excepimus quẽ expectabamus. Nec nobis igitur à quibus expectabatur, defuit, nec ad illos, si rogetur, redire fastidit: Vir enim iste Princeps sy- K nagogæ, cui filia erat vnica, pro Synagogæ pereuntis remedio precabatur, quæ vrgebatur in mortem, quia deserebatur à Christo: Quẽ putamus synagogæ principem esse, nisi legẽ? Cuius cõtemplatione Dominus synagogam non penitùs dereliquit; sed medicinam salutis credentibus reseruauit. Ad hanc ergò Principis filiam dum properat Dei Verbum, vt saluos faceret filios Israël sancta Ecclesia ex gentibus congregata, quæ inferiorum lapsu criminum deperibat, paratam aliis fide præripit sanitatem. Moraliter hunc locum satis putauimus exprimendum: & ideò non illa quæ dicta sunt recensemus; sed mystica breui volumus sermone per- L stringere. An non ita factũ est, vt Dei Verbum cùm venisset ad Iudæos, adsciscetetur à gentibus, & priùs ab illis qui in legem non crediderant, in gratiam crederetur?

Et cõtigit, dum iret, à turbis comprimebatur, & mulier quædam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogauerat omnem substantiam suam, nec ab vllo potuit curari: accessit retrò & tetigit fimbriam vestimenti eius: & confestim stetit fluxus sanguinis eius. Et ait Iesus.

Sicut illa quæ in medicos erogauerat omnem substantiam suam, ità etiam cũgregatio Gentium quæ amiserat M omnia dona naturæ, & patrimonium vitale prodegerat, facta est verecunda, religiosa, fide promptior, pudore constãtior: Hoc est enim pudoris & fidei, agnoscere infirmitatem, non desperare veniam. Verecũda ergò fimbriam tetigit, fidelis accessit, religiosa credidit, sapiens sanatam se esse cognouit. Sic sancta plebs gentium quæ Deo credidit, peccatum erubuit vt desereret, fidem detulit vt crederet, deuotioné exhibuit vt rogaret, sapientiam induit vt sanitatem suam & ipsa sentiret, fiduciam sumpsit vt fateretur quòd præripuisset alienum. *Accessit retrò.* Cur autem retrò tangitur Christus? An quia scriptum est: *Post Dominum Deum tuum ambulabis*? Quid

Marginalia: † al. significauit. — Zach. 13. — Matt. 8. — Mat. 7. — Deu. 28 — Sap. 16. — Ioan. 1. — 1. Cor. 2. — Matt. 8. — Luc. 9. — Ioan. 1. — Psal. 21. — Act. 13. — Ephes. 2. — Deu. 10 & 13.

etiam sibi vult quòd & Principis filia annorum duodecim moriebatur, & mulier illa fluxu sanguinis ab annis duodecim laborabat, nisi vt intelligatur quia quamdiu synagoga viguit, laborauit Ecclesia. Defectus illius,
Rom. 11. huius est virtus, quia ex illorum delicto salus gentibus:
Ibidem. & consummatio illius, huius exordium est; non naturæ exordium; sed salutis; quia cæcitas ex parte Israël contigit, donec plenitudo gentium intraret. Non igitur tempore; sed specie sanitatis antiquior synagoga quàm Ecclesia, quia quamdiu illa credebat; ista non credidit; & per varias corporis atque animæ passiones immedicabilis remedio ægra languebat. Audiuit ægrotare populum Iudæorum, sperare cœpit salutis remedium; tempus venisse cognouit quo medicus adesset è cælo, surrexit vt occurreret verbo. vidit quia comprimebatur à turbis: Non enim credunt, qui comprimunt; credunt, qui tangunt. Fidè tangitur Christus fide Christus videtur: non corpore tangitur, non oculis comprehenditur: Neque enim videt, qui videns non videt: neque audit, qui ea quæ audit, non intelligit: neque intelligit qui non fideliter tangit. Denique vt fidem tangentis exprimeret. ait:

Quis est qui me tetigit? Negantibus autē omnibus, dixit Petrus, & qui cum illo erant: Præceptor! turbæ te cōprimunt & affligūt, & dicis: Quis me tetigit! Et dixit Iesus: tetigit me aliquis: nam & ego cognoui virtutem de me exisse. Videns autem mulier quia non latuit, tremens venit & procidit ante pedes eius: & ob quam causam tetigerit eum, indicauit coràm omni populo: & quemadmodùm confestim sanata sit. At ipse dixit ei: Filia, fides tua saluam te fecit: vade in pace.

Tetigit me aliquis: nā & ego cognoui virtutem de me exisse, &c. Hoc est euidentis indicij, quia non intrà possibilitatem conditionis humanæ, atque intrà corporis claustrum inclusa sapientia diuinitatis coartata est, non capitur angustiis corporalibus, non tenetur; sed vltrà fines nostræ mediocritatis virtus exundat æterna: Non enim humanâ ope plebs gentium liberatur; sed Dei munus est congregatio nationum, quæ etiam breui fide misericordiam inclinat æternam: Nam si consideremus quanta sit fides nostra, & intelligamus quantus sit Filius Dei. videmus quia comparatione eius fimbriam tantummodò tangimus superiorem verò vestimenti eius partem nequimus attingere Si igitur & nos curari volumus, fide tangamus fimbriam Christi. Non latet eum quicumque fimbriam tetigerit; qui tetigerit auersum: Neque enim Deus indiget oculis vt videat, neque corporaliter sentit; sed in se habet cognitionem omnium. Beatus ergò qui vel extremam partem verbi contigerit: Nam totum quis potest comprehendere. Verùm vt ad illam quæ adhuc ægra est, reuertamur, ne per nostram moram dum diu Christi moramur ingressum, mortua esse credatur.

Adhuc illo loquente, venerunt serui dicentes Principi: Noli vexare illū, filia tua mortua est.

Et primùm illud consideremus quòd suscitaturus mortuam ad faciendam fidem, hæmorrhousam antè curauit. Et vt scias exempli gratià stetisse sanguinis fluxum dum ad illam petitur, ista curatur. Sic & resurrectio temporalis in Domini Passione celebratur, vt perpetua illa credatur. Sic & paritura sterilis inducatur. vt conceptura virgo credatur. Denique audiuit pariturám Elizabeth Maria, nec de suâ generatione dubitauit. *Venerūt (inquiunt) serui dicentes Principi: Noli vexare illum.* Adhuc & hi increduli de resurrectione, quam Iesus in lege prædixit, in Euangelio compleuit. Itaque quum venisset in domum, paucos futuræ arbitros resurrectionis adsciuit: Non enim à multis continuò est credita resurrectio.

Luc. 1. · Psal. 15. · Act. 17.

Iesus autem, audito hoc verbo, respondit patri puellæ: Noli timere: crede tantùm, & salua erit. Et cùm venisset domū, non permisit intrare secum quemquam, nisi Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & patrem & matrem puellæ. Flebant autem omnes, & plangebant illam. At ille dixit: Nolite flere, non est mortua puella; sed dormit. Et deridebant eum, scientes quia mortua esset.

Denique dicente Domino; *Non est mortua puella: sed dormit: deridebant (inquit) eum.* Quicumque enim non credit, irridet Fleant igitur mortuos suos qui putant mortuos: vbi resurrectionis fides est, non mors; sed species quietis est. Nec abhorret illud Matthæi, quòd ait Mat. 9.
B tibicinas fuisse in domo Principis, & turbam tumultuantem. Vel quia more veteri tibicines ad incendendos excitandósque luctus ferebantur adhiberi, vel quia per legis & litteræ cantilenam, exultationem synagoga non poterat capere spiritalem.

Ipse autem tenens manū eius clamauit, dicēs: Puella! surge. Et reuersus est spiritus eius, & surrexit continuò. Et iussit illi dari manducare. Et stupuerunt parentes eius: quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat.

Tenens ergò manum puellæ Iesus sanauit eam, & iussit
C date ei manducare. Quod est testimonium vitæ, vt non Luc. 24.
phantasma; sed veritas crederetur. Beatus ille cui manū sapientia tenet. Vtinā meos quoque teneat actus, teneat Cant. 1.
manū iustitia, teneat Dei verbum, inducat in penetralia sua, spiritum auertat erroris, conuertat salutis, dari mihi iubeat manducare: Panis enim cælestis Dei verbum est. Ioan. 6.
Inde & illa sapientia quæ diuini corporis & sanguinis sacrosancta altaria repleuit alimentis: *Venite, inquit, edite* Prou. 9.
panes meos, & bibite vinū quod miscui vobis. Quæ tamen tantæ diuersitatis est causa? Suprà publicè viduæ filius suscitatur, hic remouētur plures arbitri Sed puto quòd in eo Luc. 7.
quoque pietas Domini declaretur, quia vidua mater vnici non patiebatur moras, & ideò ne amplius affliceretur, Rom. 11.
D maturitas additur: Est etiam forma sapientiæ, in viduæ filio citò Ecclesiam credituram, in archisynagogi filiâ credituros quidem Iudæos, sed ex pluribus pauciores.

Conuocatis autem Iesus duodecim Apostolis, dedit illis virtutē & potestatem super omnia dæmonia, & vt languores curarent. Ca. IX.
Et misit illos prædicare regnum Dei, & sanare infirmos. Et ait ad illos: Nihil tuleritis in viâ, neque virgam, neq; peram, neque panem, neq; pecuniam, neq; duas tunicas habeatis. Et in quamcumque domum intraueritis, ibi manete, & inde ne exeatis. Et quicumq; non recee-
E perint vos; exeūtes de ciuitate illâ, etiam puluerem de pedibus vestris excutite in testimonium suprà illos. Egressi autem circuibant per castella, euangelizantes & curantes vbique.

Qualis debeat esse qui euangelizat regnum Dei, præceptis euāgelicis designatur vt sine virgâ, sine perâ, sine calceamento, sine pane. sine pecuniâ, hoc est, subsidij sæcularis adminicula non requirens, fidéque tutus, putet sibi quominùs ea requirat, magis posse suppetere. Quæ possunt qui volūt ad eum deriuare tractatum, vt spiritalem tantummodò locus iste formare videatur affectum, qui velut indumentū quoddam videatur corporis exuis-
G se, non solùm potestate reiectâ, contemptisque diuitiis; sed etiā carnis ipsius illecebris abdicatis. Quibus primò omniū datur pacis atque constantiæ generale mandatū, vt pacem ferant, constantiā seruent, hospitalis necessitudinis iura custodiant, alienū à prædicatore regni cælestia adstruēs cursitare per domos, & inuiolabilis hospitij iura mutare; Sed vt hospitij gratia deferēda censetur: ità etiā si non recipiantur, excutiendum puluerem, & egrediendum de ciuitate mandatur. Quo non mediocris boni remuneratio docetur hospitij, vt non solùm pacem tribuamus hospitibus, verū etiam si qua eos terrenæ obūbrant delicta leuitatis, receptis Apostolicæ prædicationis vesti-

Mat. 10. glis, auferantur. Nec otiosè secũdùm Matthæum domus quam ingrediantur Apostoli, eligẽda decernitur, vt mutandi hospitij necessitudinisque violandæ causa non suppetat. Non tamen eadem cautio receptori mãdatur hospitij; ne dũ hospes eligitur, hospitalitas ipsa minuatur: Sed hæc vt secũdùm litteram de hospitij religione venerabilis est forma præcepti, ità etiam de mysterio sententia cælestis arridet. Etenim quũ domus eligitur, dignus hospes inquiritur. Videamus igitur ne fortè Ecclesia præ- 24. q. 1. c. quæ dignior. ferenda designetur, & Christus: Quæ enim dignior domus Apostolicæ prædicationis ingressu, quàm sancta Ecclesia? Aut quis præferendus magis omnibus videtur esse quàm Christus, qui pedes suis lauare consueuit hospi- Ioan. 13. tibus, & quoscũque suâ receperit domo, pollutis non patiatur habitare vestigiis? sed maculosos licet vitæ prioris, in reliquum tamen dignetur mundare processus? Hic est igitur solus quem nemo debet deserere, nemo mutare. Cui bene dicitur: *Domine, ad quem ibimus? verba vitæ* Ioan. 6. *æternæ habes, & nos credimus.* Vides executorem cælestiũ præceptorum: qui quoniam non mutauit hospitium, cœlestis consortium cõsecrationis emeruit. Fides igitur imprimis Ecclesiæ quærenda mandatur: in quâ si Christus Tit. 3. Act. 13. habitator sit, haud dubiè sit legenda. Sin verò perfidus populus aut præceptor hæreticus deformet habitaculũ, vitanda hæreticorũ communio, fugienda synagoga censetur. Excutiendus pedum puluis, ne fatiscentibus perfidiæ sterilis siccitatibus, tamquã humi arido arenosóque mẽtis tuæ vestigium polluatur: Nam sicut corpóreas infirmitates populi fidelis suscipere in se debet Euangelij Prædicator, & tanquã proptus inania gesta pulueri comparanda alleuare atque abolere vestigiis, iuxtà quod 2. Cor. 11 scriptum est: *Quis infirmatur, & ego nõ infirmor?* Ita si qua 2. Ioan. est Ecclesia quæ fidem respuat, nec Apostolicæ prædicationis fundamenta possideat, ne quam labem perfidiæ possit aspergere, deserenda est. Quod Apostolus Tit. 3. quoque euidenter asseruit, dicens: *Hæreticum hominem post vnam correptionem deuita.*

Audiuit autem Herodes Tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo: & hæsitabat eo quòd diceretur à quibusdam: Quia Ioannes surrexit à mortuis: à quibusdã verò: Quia Elias apparuit; Ab aliis autẽ: Quia Propheta vnus de antiquis surrexit. Et ait Herodes: Ioannem ego decollaui; quis est autem iste de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum. Et reuersi Apostoli, narrauerunt illi quæcũque fecerunt. Et assumptis illis, secessit seorsùm in locum desertum, qui est Bethsaidæ. Quod cùm cognouissent turbæ, secutæ sunt illum: & excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei, & eos qui curâ indigebant, sanabat. Dies autem cœperat declinare. Et accedentes duodecim, dixerunt illi: Dimitte turbas, vt euntes in castella villásque quæ circà sunt, diuertant, & inueniat escas: quia in loco deserto sumus. Dixit autem ad eos.

Et ait Herodes: Ioannem ego decollaui, &c. Quæ ratio est, quòd cùm in posterioribus Ioannis passio describatur, hic iam mortuus verbis Herodis ostẽditur? Ne fortè illa, quia post legis defectũ Euangelicus cibus incipit ieiuna pascere corda populorũ? Denique posteaquàm illa quæ Ecclesiæ typum accepit, à fluxu curata est sanguinis; posteaquàm Apostoli ad euangelizandũ regnum Dei sunt destinati, gratiæ cælestis impartitur alimẽtum: Sed qui- Luc. 8. bus impartiatur, aduerte. Non otiosis, non in ciuitate quasi in synagogâ, vel sæculari dignitate residẽtibus; sed inter deserta quærentibus Christum: Qui enim non fastidiunt, ipsi excipiũtur à Christo, & cum ipsis loquitur Dei verbum, non de sæcularibus, sed de regno Dei. Et si qui corporalis gerunt vlcera passionis, his medicinam suam libẽter indulget. Cõsequens igitur erat, vt quos à vulne- Luc. 14 rũ dolore sanauerat, eos alimoniis spiritalibus, à ieiunio liberaret. Itaque nemo cibum accipit Christi, nisi fuerit

G antè sanatus. Et illi qui vocantur ad cœnam, priùs vocando sanantur. Si claudus fuit, gradiendi facultatem vt veniret, accepit. Si lumine oculorum priuatus erat, domũ vtique Domini, nisi refusâ luce, intrare nõ potuit. Vbiq; igitur mysterij ordo seruatur, vt priùs per remissionem 1. Cor. 3. peccatorum vulneribus medicina tribuatur, pòst alimonia mensæ cælestis exuberet: quamquàm nondum validioribus hæc turba reficiatur alimentis, neque Christi, corpore & sanguine ieiuna solidioris fidei corda pascantur. *Lacte*, inquit *vos potaui, non escâ: nondum enim poteratis; sed nec adhuc quidem potestis.* In modũ lactis quinque sunt panes. Esca autem solidior, corpus est Christi, Esai. 9. H potus vehementior, sanguis est Domini. Non statim à primo epulamur omnia, neque potamus omnia. Hoc primùm, inquit, bibe. Est ergò primum quod mandu- Luc. 9. Matt. 15. ces, est etiam secundum quod bibas. Est & primũ quod manduces, est etiam secundum, est tertium. Primum quinque panes sunt, secundum septem, tertium ipsum corpus est Christi. Nequaquàm igitur talem Dominum deseramus, qui pro vniuscuiusque viribus impartire nobis alimenta dignatur: ne aut infirmum validior cibus opprimat, aut validum exilia alimenta non satient: Qui Rom. 14. enim infirmus est, olera manducet. Et ille qui iam videtur laqueos infirmitatis euadere, de quinque istis mãducet panibus, & duobus piscibus. Certè si petere cibum Matt. 15. I validiorem veretur, ipse relictis suis omnibus, festinet ad Dei verbum. Dum audire incipit, incipit esurire. Incipiunt Apostoli esurientes viuere. Et si illi adhuc non intelligũt quid esuriant, intelligit Christus. Scit quòd non sæcularem cibum esuriant; sed cibum Christi. Dicat: *Dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiãt in viâ.* Bonus Dominus studia exigit, vires ministrat. Vtinam, Domine Iesu! velis mecũ istos ieiunos non dimittere; sed impartitis abs te epulis reficias eos, vt possint tuis alimoniis fortiores infirmitatem ieiunij non timere. Dicas vtinam etiam de Ephes. 4. nobis: *Nolo eos ieiunos dimittere.* Causam mihi dicito, Idem. 3. quare eos nolis ieiunos dimittere. Immò iã dixisti, quia 1. Cor. 1. K si quem dimiseris ieiunum, deficiet in viâ, hoc est, deficiet vel in istius cursu vitæ, vel antequàm ad caput perueniat vitæ, antequàm perueniat ad Patrem, & intelligat quòd ex Patre Christus est, intelligat quòd Christus è cælo, & intelligat quòd Christus qui descendit, ipse est & qui ascendit: ne fortè cùm acceperit quòd natus ex Virgine est, incipiat non Dei virtutem; sed hominis æstimare. Ergò ne deficiant in viâ, inquit:

Date illis vos mãducare. At illi dixerũt: Non sunt nobis plusquã quinq; panes, & duo pisces: nisi nos eamus, & emamus in omnem hãc turbam escas. Erant autem ferè viri quinq; mil- L lia. Ait autem ad Discipulos suos: Facite illos recumbere per omnia quinquagenos. Et ità fecerunt. Et recubuerunt omnes.

Nondum intellexerant Apostoli cibũ populi credentis non esse venalẽ. Nouerat Christus, nouerat ipse nos potiùs esse redimendos, suas verò epulas gratuitas donat: Nondũ ergò habebãt Discipuli cibum qui redimere nos posset. Habebant tamen iam cibum qui satiare nos posset: habebant cibum qui confirmare nos posset: Panis enim confirmat cor hominis. Miseretur ergò Dominus, Psal. 103 ne quis deficiat in viâ: Si quis ergò defecerit, non per M Dominum Iesum; sed per se deficit: nec habes quod ad- Rom. 3. scribas Domino, qui vincit cùm iudicatur: Quid enim dicas ei qui in te contulit omnia firmamenta virtutis! Nónne ipse te genuit; nónne ipse te pauit? Cibus eius Deut. 32. virtus est, cibus eius fortitudo est: Sed si tu negligentiâ tuâ virtutem quam acceperas perdidisti, non alimẽtorũ Matt. 5. cælestium; sed tuæ mentis tibi præsidia defuerunt. De- 3. Reg. 19. nique Dominus sicuti super iustos & iniustos pluit, ità etiã iniustos pascit & iustos. Nónne in escæ virtute cùm iam deficeret in viâ sanctus Elias, quadraginta ambulauit diebus. & illam escam Angelus dedit? Si autem te pauerit Iesus, & acceptam escam seruaueris, ambolabis non quadraginta diebus & quadraginta noctibus; sed (audeo

dicere Scripturæ fretus exéplis) quadraginta annis egrediens ab Ægyptiis finibus, donec perueñias in terram bonam & multam, in terram fluentem lac & mel, quam iurauit Dominus daturum se patribus nostris. Huius terræ tibi virtus requirenda est, quam possidet mitis. Non istam terram dico quæ arida est; sed illam quæ Christi confirmatur alimentis, quæ sub imperio constituta Regis æterni Sanctorum incolatibus frequentatur. [Exod. 16 / Exod. 3. / Deut. 8. & 11. / Matt. 5.]

Acceptis autem quinque panibus, & duobus piscibus, respexit in cælum, & benedixit illis: & fregit, & distribuit discipulis suis, vt ponerent ante turbas.

Diuidit ergò escas Dominus Iesus. Et ille quidem vult dare omnibus, negat nemini: dispensator enim est omnium: Sed cùm ille panes frangat, & det discipulis, si tu manus nó extendas tuas, vt accipias tibi escas, deficies in viâ, nec poteris in eum culpam tuam referre, qui miseretur & diuidit; sed bis diuidit, qui cum eo etiam in deserto permanent, qui primo & secundo & tertio die nó recedunt: Sic enim habes alibi: *Misereor huius turbæ, quia triduum est iam quod perseuerant mecum.* [Matt. 15. / Ibidem. / Heb. 12.] Quanta dignatio, quanta ex eo hominibus inspiratur humanitas! Non vult ieiunos dimittere non vult, ne deficiát in viâ. Noli ergò deficere à disciplinâ Domini, neque fatigeris cùm ab eo increparis. Non fatigeris nunc, ne posteà fatigeris: Quid enim respondebis ei? Aut quomodò te excusabis, si escá virtutis quam ministrat, amiseris? Non potes dicere quia escam non dedit, quia dat omnibus. Non potes dicere quia noluit te bonum facere, ante quem posuit bonum & malum: vt non ex necessitate bonum tuum esset; sed voluntarium: [Psal. 155 / Deut. 30.] Multùm enim refert inter eum qui ex necessitate inuitus aliquid agit, & inter eum qui ex voluntate quod bonum est eligit: Si enim inuitus hoc ago, dispensatio mihi crédita est: si volens mercedem habeo. [1. Cor. 9.] Consideremus ergò quia stabimus ante tribunal Christi, & si opus nostrum arserit, non habebimus quod excusare possimus: [Rom. 14. / 1. Cor. 3. / Mich. 6.] Dicet enim quod iam per Prophetam locutus est: *Populus meus! quid feci tibi? aut in quo molestus fui tibi, respóde mihi.* Dicet & eis qui in viâ defecerit. Quâ ratione defecisti in viâ. Nonne panes fregi, nonne benedixi? nónne iussi dari: Sed cur tu accipere noluisti? Quánti etiam præsentium deficient in viâ, & post hos sermones, qui licet nostri sint, tamen quia nemo dicit Dominú Iesum nisi in Spiritu sancto, Domini æstimandi sunt: [1. Cor. 12] Quanti, inquam, deficient, & in vias gentium transuersis itineribus fornicantes abibunt? Atq; vtinam vnus, & non plures: Sed non Iesus auctor defectus, etiamsi quis defecerit; omnibus .n. distribuit qui sequûtur, siue quinque millia, siue quatuor millia sint. Non otiosus numerus, non otiosus ordo, non otiosę reliquiæ manducantiú: [Matt. 15. / Marc. 8.] Cur enim plures, id est, quinque millia, quinq; panibus, hoc est, numero minori satiantur? pauciores verò, qui sunt quatuor millia, septem panibus, hoc est, numero redundantiore pascuntur? Si enim facti tantùm sequamur miraculum, videtur esse diuinius quod de minori numero pluribus abundauit. Cur ergo quod minus est ei quod est amplius, quasi præstaret, adiectú est? [Matt. 14 / Matt. 15.] Priùs enim quinque millia quinque panibus; posteà verò quatuor millia septem panibus legimus satiata. Quæramus ergò mysterium, quod miraculo præstet. Itaque videntur illa quinque millia quasi quinq; corporis sensus adhuc corporalibus proxima alimenta accepisse de Christo: quatuor verò millia etsi adhuc in corpore sint, & in hoc mundo, qui ex quatuor constat elementis; non otiosè tamen referuntur mysticæ escam accepisse quietis: Iam enim æquantur mundo, suprà mundum futuri: Nam etsi in hoc mundo sunt, intrà mundum tamen non sunt, quibus mysticæ quietis impartitur alimentum: [Exo. 20. / Gen. 1. & 2. / Matt. 5.] Sex enim diebus mundus est factus, septimo requietum est die, & Dominus sanctificauit eum. Vltrà mundum ergò quies, vltrà mundum etiam fructus quietis. Denique beati pacifici: ipsi enim filij Dei vocabuntur: Nam cùm Deus suprà mundum sit, nemo vtique potest Deum videre, nisi múdum priùs spiritali transcendat obtutu. Septima itaque

A benedictio pacatorum, septem etiam illis quatuor millibus fragmentorum sportæ supersunt. Non mediocris hic panis est sabbatorum, panis sanctificatus, panis quietis. [Marc 8.] Et fortasse si primùm quinque panes sensibiliter manducaueris, audebo & dicam, post quinque panes & septem, tertiò iam in terrâ non manducabis panem; sed suprà terram manducabis octo panes, sicut qui sunt in cælestibus: Sicut enim septem panes, panes quietis, ità octo panes, panes sunt resurrectionis. Ergò isti qui septem aluntur panibus, triduo perstiterunt, fortasse integram resurrectionis futuræ fidem & constantiam consecuti. [Matt. 15.] Denique Sanctorum vox est: *Tribus diebus ambulabimus, vt epulemur Domino Deo nostro:* Sed illa suo loco. [Exod. 5. / Ioan. 6.]

B De quinque verò panibus sanctus Ioannes docuit me quod nesciebam, quod non docuerat sanctus Matthæus, non docuerat sanctus Lucas (Singulis enim diuersa impartita est gratia) Docuit, inquam, me, quinque istos panes hordeaceos fuisse. Et ideò non ineptè dicimus escam istam esse habilem corporalibus: Cur enim primò hordeaceos? [1. Cor. 3. / Ibidem.] Quia primò lacte, deinde escâ est nutriendus qui accedit ad fidem: Nondum enim poteramus, & fortasse plerique nec adhuc possumus: Nam cùm sint inter nos contentiones, & dissensiones, nónne carnales sumus, & secundùm hominem ambulamus? [3. Reg. 17. / Ioan. 6. / Matt. 15.] Suis quæque apta sunt alimenta virtutibus: & ideò priùs hordeum, deinde triticum nobis ad alimoniam datur: Fortiori verò sicut

C Eliæ, de interioribus frumentis panis farinaceus ministratur; † quia vatem non queût côtaminare; sed pascere peccatores. [al. quem] Nec solùm panis & numeri; sed etiá accubitionis est differentia: Illi enim suprà fœnú discumbunt, isti suprà terram recúbunt. Suprà fœnum quinq; millia, suprà terram quatuor millia. Plus est terram premere, quàm suprà fœnum iacere: Illi enim quibus adhuc sensus sunt corporales, mollioribus delectantur, & ideò suprà fœnum recumbunt: *Omnis enim caro fœnum.* [Esa. 40.] Isti verò suprà terram, quæ triticum & vinum gignit & oleum, cibum gratiæ consequuntur. [Deu. 8 / Ioan. 6.] Illi discumbunt, isti recumbunt: Maior enim est quædam requies recumbentis. Ibi duo pisces, hic sine numero. Vnde plerique septiformis

D Spiritus gratiam in panibus definitam, in piscibus quoque duplicis Testamenti figuram intelligendam putauerunt. Non piget ergò æstimare quòd quatuor millia ex quatuor mundi collecta partibus in quibus Ecclesia figuratur, maioris gratiæ cibum sumant, iuxtà quod scriptum est: [Matt. 8.] *Quia venient ab Oriente & Occidente & Septemtrione & Austro, & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum.* Vnde hic gratiæ Patri aguntur à Christo: [Mat. 11.] Non enim frustrà illic benedictio tantùm, hic etiam gratiarum est actio. Pro Ecclesiâ quippe suâ Dominus Patri gratias agere consueuit: quia quæ abscondit à Sapientibus, ea paruulis reuelauit. Benedictio

E igitur super nos, qui inferiores sumus; gratiarum actio super eos qui de infirmitatibus corporum suorum sacratis passionibus triumpharunt. Iam illud in superioribus prælibauimus; quia cùm quinquageni discumbere iuberentur, licet sacrato numero definito, tamen videtur hic fundatioris Ecclesiæ populus, qui sine numeri definitione recumbit. Mysticum quoque est, quòd & manducans populus satiatur, & ministrant Apostoli: [Ioan. 6.] Nam & in satietate repulsæ in perpetuum famis indicium designantur; quia non esuriet qui acceperit cibum Christi: & in Apostolorum ministerio futura diuisio Dominici corporis, sanguinisque præmittitur. Iam illud diuinum, quemadmodùm quinque panes quinque millibus po-

F puli redundauerunt. Non enim exiguo; sed multiplicato cibo populum liquet esse satiatum.

Et manducauerunt omnes, & saturati sunt. Et sublatum est quod superfuit illis, fragmentorum cophini duodecim.

Videres incomprehensibili quodam rigatu inter diuidentiú manus quas non fregerant fructificare particulas, & intacta frangentium digitis sponte suâ fragmenta subrepere. Qui hæc legit, quemadmodùm iuges aquarum miretur meatus, & liquidis fontibus stupeat con-

tinuos fluere successus: quando etiam panis exundar, & naturæ solidioris rigatus exuberat? Hæc igitur facta sũt, vt illa quoque quæ non cernimus, cerneremus. Hic euidenter illorum quoq; se designauit auctorem; & totius naturæ Creatorem materialis existere, quæ non (vt Philosophi volunt) reperta, sed facta, gignendis omnibus rebus successus defluos subministrat. Hoc quidem mirum, quidquid de fluminibus haurias, signo dispendij non notaris: quidquid de fontibus auferas, vsurario quodam reparari meatu: Sed & fluminibus si nihil decedere, nihil tamen videtur accedere, & fontibus vt cumulata fluenta cernuntur, ità dum minuuntur fluenta, produntur. At verò hic panis quem frangit Iesus, mysticè quidem Dei verbum est, & sermo de Christo, qui dum diuiditur, augetur. De paucis enim sermonibus, omnibus populis redundãtem alimoniam ministrauit. Dedit sermones nobis velut panes, qui dum libantur, in nostro ore geminantur. Visibiliter quoque panis iste, incredibili ratione dum frangitur, dum diuiditur, dũ editur, sine vllâ dispendij comprehensione cumulatur. Nec dubites vel quod in manibus ministrantiũ, vel in edentium ore cibus increscat, quando vbique nostri operis testimoniũ ad firmamentũ credulitatis adsciscitur. *Ioan. 2.* Sic in nuptijs ex fontibus vina, ministris operantibus, colorantur, & ipsi qui impleuerant hydrias aquâ, vinum quod non detulerant, hauriebant. Comprehende, si potes, tanta rerũ miracula. Hic edentibus populis crescunt suis fragmẽta dispẽdijs, & de quinque panibus maiores reliquiæ quàm summa est, colliguntur: illic in alienam speciem vertuntur elementa, nec suos patitur natura defectus, nec suos agnoscis ortus, vsus tamen proprios recognoscit. Quinetiam melior est mutati vini natura quã nati: quia in arbitrio Creatoris est, & quos vsus velit assignare naturis, & quas naturas impartire gignẽdis. Vide quantis operibus opus adstruat: dum aquam minister infundit, odor transfusus inebriat, color mutatus informat, fidem quoque sapor haustus accumulat. Conferant Gentiles, si placet, cum Christi beneficijs deorum suorum non facta, sed ficta. Ferunt certè eorum fabulæ fuisse regem quendam qui quidquid tangebat, aurum fiebat; sed etiam cõuiuia ipsa feralia: Nam & ipsa mantilia digitis apprehensa riguerant, & cibus in ore crepitabat, ferens non alimenta; sed vulnera, & in guttute potus hærebat, nec penetrare facilis, nec redire. Digna beneficia votis, digna tanto munera precatore, digna liberalitas conferente. *Matt. 14. Matt. 15.* Talia sunt idolorum beneficia, vt cùm videntur prodesse, plus noceant. At verò Christi munera parua videntur, & maxima sunt. Denique non vni collata; sed populis: Nam & cibus edentium in ore crescebat, & videbatur esse corporalis alimoniæ, sed sumebatur salutis æternæ. Cur autem quinque millibus hominum plus redundat, quatuor millibus minùs? Quia quatuor millia ista triduo cum Christo fuerunt, & ideò ampliorem cælestis pabuli alimoniam receperunt. Nec otiosè quæ turbæ supersunt, à Discipulis colliguntur: quia ea quæ diuina sunt, apud Electos faciliùs possis quàm apud populos reperire. *Exo. 20.* Vtinam mihi contingât audire: *Collige quæ super-sunt.* *Matt. 5.* Si audiero & fecero, habebo multa quæ turbæ, habebo multa quæ pueri & mulieres edere nequiuerunt. *Matt. 18.* Beatus ille qui potest colligere quæ etiam doctis supersint. Videamus quomodò colligat. Dixit lex: *Non mœchaberis.* *Matt. 5.* Fregit hunc panem Christus, diuisit hoc verbum non aliunde adijciens; sed de suo partiens. *Qui viderit,* inquit, *mulierem ad concupiscendum, iam mœchatus est eam.* *Gen. 21. Galat. 4.* Habes fragmentum: de suo addidit: *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum.* Habes aliud: *Et si dextera tua scandalizat te, abscinde eam*; &: *Qui dimissam à viro ducit, mœchatur.* Vides ex vno quàm multa fragmenta. *Psal. 80.* Moyses dicit quòd *Abraham duos filios habuit, vnum de ancillâ & vnum de liberâ.* Paulus dixit. *Hæc sunt duo Testamenta.* Diuisit hoc verbum, & inuenit mysterium. Beatus ergò qui colligit, quæ diuidit Christus. Quâ ratione autem cophinos duodecim Christus impleuit, nisi vt illud populi Iudaici solueret: *Quia manus eius in cophino seruierunt?* hoc est, Populus qui antè lutum in cophinis colligebat, hic iam per crucem Christi vitæ cælestis operatur alimoniam, & eò fidei cibum congerit, vbi erat antè cœnum Gentilis perfidiæ. Nec paucorum hoc munus? sed omnium est: Nam per duodecim cophinos tamquàm tribuum singularum fidei firmamentum redundat: *Panis enim confirmat cor hominis.* *Psalm. 103.*

Et factum est, cùm solus esset orans, erant cum illo & Discipuli: & interrogauit illos dicens: Quem me dicunt esse turbæ? At illi responderunt, & dixerunt: Ioannem Baptistam, alij autem Eliam, alij verò quia vnus Propheta de prioribus surrexit. Dixit autem illis: Vos quem me dicitis esse? Respondit Simon Petrus, Christum Dei.

Quem me dicunt esse turbæ? At illi responderunt: Ioannem Baptistam, &c. *Matt. 14. Marc. 6.* Nec turbæ quidem otiosa opinio est; quia alij Eliam, quem venturum putabant; alij Ioannem, quem decollatum sciebant, aut vnum de Prophetis prioribus surrexisse credebant: Sed hoc quærere suprà nos est: *1. Cor. 2.* Alterius scientiæ, alterius prudentiæ est: Nam si Paulo Apostolo satis est nihil scire nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum, quid amplius mihi desiderandum est scire quàm Christum? In vno enim hoc nomine & diuinitatis & incarnationis expressio, & fides passionis est. Et ideò licet cæteri Apostoli sciant; Petrus tamen respondet præ cæteris: *Tu es Christus filius Dei viui.* *Matt. 16.* Complexus est itaque omnia, qui & naturam & nomen expressit, in quo summa virtutum est. Etiamne nos de generatione Dei quæstiones serimus, cùm Paulus iudicauerit nihil se scire nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum? *1. Cor. 2.* Petrus nihil aliud quàm Dei Filium confitendum putauit; nos & quando, & quomodò natus sit, & quantus sit, humanæ infirmitatis contemplatione rimamur? *1. Tim. 1.* Sciuit Paulus quòd in istis magis offendiculum quæstionis quàm ædificationis profectus esset, & ideò iudicauit nihil se scire nisi Christum Iesum. *Ioan. 13.* Sciuit Petrus quòd in Filio Dei omnia sint: *Omnia enim dedit Pater filio.* Si omnia dedit, æternitatem quam habet, maiestatémque transfudit. Sed quò prolabor longiùs? *Esai. 53.* Fidei meæ finis Christus est, finis fidei meæ Dei Filius est. Non licét mihi scire generationis seriem; non licet tamen nescire generationis fidem. *Matt. 16.* Crede igitur sic quemadmodùm Petrus credidit, vt & tu beatus sis, vt & tu audire merearis: *Quoniam non caro & sanguis tibi reuelauit; sed Pater meus qui in cælis est.* *1. Cor. 14.* Caro enim & sanguis non queunt nisi quæ terrena sunt reuelare. *Galat. 1.* At verò qui spiritu loquitur mysteria, non carnis & sanguinis magisterio, *1. Cor. 6. Genes. 6.* sed diuinâ inspiratione fundatur. Noli ergò acquiescere carni & sanguini, ne carnis & sanguinis haurias præcepta, atque ipse sanguis & caro fias: *Qui enim carni adheret, caro est: & qui adheret Deo, vnus spiritus est. Non permanebit,* inquit, *spiritus meus in hominibus istis in æternum, propter quod caro sunt.* *Psal. 55.* Sed vtinam caro & sanguis non sint qui audiunt; sed à carnis & sanguinis remoti cupiditatibus possint dicere singuli: *Non timebo quid faciat mihi caro:* Qui enim carnem vicerit, Ecclesiæ fundamentum est: si æquari Petro non potest, imitari potest: Magna sunt enim Dei munera, qui non solùm nobis quæ nostra fuerant reparauit, verumetiam quæ sunt sua propria concessit. *4. Reg. 2. Ioan. 16. Philip. 2. 4. Reg. 1.* Refert tamen quid sibi velit quòd non alium turba opinabatur, nisi aut Eliam, aut Heremiam, aut Ioannem Baptistam. Et Eliam fortè, quia raptus ad cælum est: Sed non Elias Christus. Ille rapitur, iste regreditur. Ille inquam, rapitur; iste rapinam non arbitratus est esse se æqualem Deo. Ille petitis ignibus vindicatur, hic persecutores suos maluit sanare, quam perdere. *Hier. 1.* Cur autem Hieremiam putabant? *Luc. 1.* Fortasse quia sanctificatus in vuluâ est: Sed non hic Hieremias. Ille sanctificatur, iste sanctificat. Illius sanctificatio cœpit ex corpore, hic sanctus ex sancto. Cur etiam Ioannem putabant, nisi fortè quia in matris vtero positus, Domini præsentiam sentiebat? *Luc. 3. Matt. 16.* Sed non hic Ioannes. Ille adorabat in vtero, hic adorabatur. Ille baptizabat in aquâ, Christus in spiritu. Ille

pœnitentiam ſuadebat, hic peccata donabat. Et ideò Petrus non expectauit populi ſententiam: ſed ſuam protulit dicens: *Tu es Chriſtus Filius Dei viui*. [Ioan. 8.] Qui eſt, ſemper eſt, nec cœpit, nec eſſe deficit. Magna autem Chriſti gratia, qui omnia propè vocabula ſua Diſcipulis ipſis donauit. [Matt. 5. Ioan. 6. 1. Cor. 10. Ioan. 15. Hier. 2. 1. Cor. 9. Matt. 16. Matt. 7.] *Ego ſum*, inquit, *lux mundi*: & id tamen quo ipſe gloriatur, diſcipulis nomen indulſit dicens: *Vos eſtis lux mundi. Ego ſum panis viuus*: &, *Nos omnes vnus panis ſumus. Ego ſum vitis vera*: Et tibi dicit: *Plantaui te vitem fructuoſam omnem veram. Petra eſt Chriſtus, (Bibebant enim de ſpiritali ſequente petrâ, petra autem erat Chriſtus)* etiam diſcipulo ſuo huius vocabuli gratiam non negauit, vt & ipſe ſit Petrus, quòd de petrâ habeat ſoliditatem conſtantiæ, fidei firmitatem. Enitere ergò vt & tu petra ſis. Itaque non extrà te, ſed intrà te petram requite. Petra tua actus eſt, petra tua mens eſt. Suptà hanc petram ædificetur domus tua, vt nullis poſſit nequitiæ ſpiritalis euerberari procellis. Petra tua fides eſt, fundamentum Eccleſiæ fides eſt. Si petra fueris, in Eccleſiâ eris; quia Eccleſia ſuprà petram eſt. Si in Eccleſiâ fueris, portæ inferi non præualebunt tibi. Portæ inferi, portæ mortis ſunt. Portæ autem mortis, portæ Eccleſiæ eſſe non poſſunt. Quæ autem ſunt portæ mortis, hoc eſt, inferi, niſi [Pſal. 106.] ſingula quæq; peccata? Si fornicatus fueris, portas mortis ingreſſus es. Si fidem læſeris, portas inferi penetraſti. Si peccatum mortale commiſeris, portas mortis intraſti: *Sed potens eſt Deus, qui exaltet te de portis mortis, vt* [Pſal. 9.] *annunties omnes laudes eius in portis filiæ Sion*. Sunt enim portæ Eccleſiæ, ſunt portæ caſtitatis, ſunt portæ iuſtitiæ, quas Iuſtus intrare conſueuit, dicens: [Pſal. 117.] *Aperite mihi portas iuſtitiæ; & ingreſſus in eas confitebor Domino*: Sed vt portæ mortis, portæ inferi: ità & porta iuſtitiæ, Dei porta [Ibidem.] eſt. Hæc enim porta Domini, Iuſti intrabunt per eam. Et ideò fuge pertinaciam delictorum, ne portæ tibi poſſint inferi præualere: [Matt. 16.] Si enim dominatum fuerit peccatum in te, mortis porta præualuit. Fuge ergò contentiones, [Rom. 6.] diſſenſiones, ſtrepitus, tumultúſque diſcordiæ, ne portas mortis ingreſſus incurras: Dominus enim Ieſus Chriſtus prædicari ſe primò noluit, ne vllus ſtrepitus naſceretur: Sic enim ſcribit Euangeliſta.

At ille increpans illos, præcepit ne cui dicerent, quòd oportet Filium hominis multa pati, & reprobari à Principibus ſacerdotum & Senioribus & Scribis, & occidi, & die tertio reſurgere.

Et fortaſſe ideò hoc addidit Dominus, quia ſciebat difficilè paſſioni & reſurrectioni etiam Diſcipulos credituros. Et ideò paſſionis & reſurrectionis ſuæ aſſertorem ſe eſſe maluit; vt ex facto fides, non ex auditu diſcordia naſceretur. Ergò Chriſtus noluit gloriari; ſed maluit ignobilis videri, vt paſſionem ſubiret; & tu qui ignobilis [1. Cor. 6.] natus, es gloriaris? Eadem tibi, quâ Chriſtus ambulauit, [Galat. 6.] gradiendum eſt viâ: Hæc eius agnitio, hæc eius imitatio, per ignobilitatem & bonam famam, vt glorieris in cruce Domini, ſicut ipſe eſt gloriatus. Sic ambulauit Paulus, [Matt. 16.] & ideo gloriatur, dicens: *Mihi autem abſit gloriari, niſi in Cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti*: Sed videamus cur ſecundùm Matthæum reperiamus admonitos Diſcipulos, ne cui dicerent quòd ipſe ſit Chriſtus; hic autem ſcriptum ſit increpatos eſſe, ne cui dicerent quòd eſſet multa paſſurus, & reſurrecturus. Videtis quòd in vno Chriſti nomine omnia ſint. Ipſe enim Chriſtus qui natus eſt ex virgine, ipſe eſt qui admirabilia fecit in populo, ipſe qui mortuus eſt pro peccatis noſtris, & reſurrexit à mortuis. Vnum horum ſi retraxeris, retraxiſti ſalutem tuam: Nam etiam hæretici habere ſibi Chriſtum videntur: Nemo enim Chriſti nomen negat: ſed negat Chriſtum, qui non omnia quæ Chriſti ſunt, confitetur. Multis igitur ex cauſis iubet tacere diſcipulos, vt fallat Principem mundi, vt declinet iactantiam, doceat humilitatem: ſimul ne rudes & imperfecti adhuc Diſcipuli maximæ prædicationis molibus opprimantur. Nunc quâ cauſâ etiam immundos ſpiritus iubeat tacere, conſideremus: Sed & hoc nobis Scriptura aperuit; *quia peccatori dixit Deus: Quare tu enarras iuſtitias meas?* [Pſal. 49.] Et ne quis dum prædicantem audit, ſequatur errantem (improbus enim magiſter eſt diabolus, qui falſa veris ſæpe permiſcet, vt ſub ſpecie veritatis teſtimonium fraudis obtexat) etiam illud conſideremus, vtrùm hîc primùm mandauerit Diſcipulis ne cui dicerent, quia ipſe eſſet Chriſtus, an verò & antè mandauerit, quando Apoſtolos duodecim deſtinauit, denuntians illis: *In viam gentium ne abieritis, &* [Matt. 10.] *in ciuitates Samaritanorum ne introieritis: ite autem ad oues quæ perierunt domus Iſrael, ægrotos curate, leproſos mundate, dæmones eiicite, & in quamcumque ciuitatem intraueritis, diſcite quis in eâ dignus ſit, atque ibi manete*. Itaque nec hic mandatum videtur vt Chriſtum Dei Filium prædicarent. Ordo igitur diſputationis eſt ordo tractatus, & ideò etiam nos, cùm aliqui ex gentibus vocantur ad Eccleſiam, ità præceptorum ſeriem formare debemus, vt primò vnum Deum auctorem mundi, omniúmque eſſe doceamus, in quo viuimus, & ſumus & mouemur, cuius & genus ſumus: [Act. 17.] vt non ſolùm propter munera lucis & vitæ, vt verum etiam propter cognationẽ quandam generis diligendus à nobis ſit. Deinde opinionem illam, quæ eſt de idolis, deſtruamus, & quod non poſſit auri argentíque vel ligni materia vim in ſe habere diuinam. Cùm vnum Deum eſſe perſuaſeris, tunc indicio [Sap. 15.] eius adſtrues per Chriſtum nobis ſalutem datam; incipiẽs ab illis quæ geſſit in corpore, & ea diuina deſcribẽs, vt plus quàm homo fuiſſe videatur, victam vnius virtute mortem, mortuúmque ab inferis ſuſcitatum: paulatim enim fides creſcit, vt cùm ſuprà homines fuiſſe videatur, Deus eſſe credatur: Nam niſi probaueris quod facere illa ſine diuinâ virtute non potuit, quemadmodũ potes probare in eo vim fuiſſe diuinam? Sed fortaſſe nobis parùm auctoritatis & fidei deferatur: lege ſermonem Apoſtoli apud Athenienſes habitum: [Act. 17.] qui ſi à primo deſtruere voluiſſet cæremonias idolorum, ſermonẽ eius aures Gentilium reſpuiſſent. Ab vno igitur Deo operatore mundi incipit, dicens: *Deus qui fecit mundum & cuncta quæ ſunt in eo*, &c. negare non poterant vnum operatorem eſſe mundi, vnum Deum, vnum omnium Creatorem. Adiunxit eò quòd cæli & terræ Dominus in manufactis non dignetur habitare. Deinde quòd intrà auri argentíq; caſſam materiem nequaquàm veriſimile ſit artificio hominis vim diuinitatis includi, erroris remediũ docens eſſe ſtudium pœnitendi. Tunc venit ad Chriſtũ, nec tamen Deum maluit quàm hominem nuncupare, dicens: In viro quo definiuit, præbens omnibus fidem, ſuſcitans eum ab inferis: Qui enim tractat, debet audientiũ conſiderare perſonas, ne priùs irrideatur quàm audiatur: Quomodò enim Athenienſes crederent quia [Ioan. 1.] Verbum caro factum eſt, & de Spiritu Virgo cõcepit, qui [Matt. 1.] irridebant quia reſurrectionẽ non audierant mortuorũ? Tamen & Dionyſius Areopagites credidit, & alij crediderunt in virum, vt in Deum crederent. [Act. 17.] Quid intereſt, quo quiſque credat ordine? Non in principiis perfecta quæruntur; ſed de principiis ad ea quæ perfecta ſunt peruenitur. Ergò tali Athenienſes informauit præcepto; talis nobis apud Gentiles ordo ſeruandus eſt. At verò cùm Iudæos alloquerentur Apoſtoli, ipſum Chriſtum eſſe dicebant qui propheticis nobis eſſet promiſſus oraculis: [Act. 2.] quem non prius auctoritate ſuâ Dei filium nominabant; ſed virum probatum, virum iuſtum, virum à [Act. 3.] mortuis ſuſcitatum, illum virum de quo dictum eſt in Prophetis: *Filius meus es tu, hodie genui te*. [Pſal. 2.] Ità ergò & tu ad ea quæ difficilè creduntur, auctoritatem diuini ſermonis adſciſce, & promiſſum eius aduentum Prophetarum voce deſigna; reſurrectionem quoque multò antè compertam Scripturarum teſtimoniis edoceto, non vſitatam cum cæteris atq; communem, vt in ipsâ ſuſcitati corporis aſſertione, æternæ teſtimonium diuinitatis acquiras: Quùm enim cæterorum corpora corruptionem [Pſal. 15.] probaueris ſubiiſſe poſt mortem, hunc vtiq; de quo dicitur: *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem*, cõprobas humanæ fragilitatis expertem, probas humanæ cõditionis metra ſupergreſſũ, Deo magis quàm hominibus cõferendum. Quòd ſi ad Sacramenta Fidelium tendens catechumenus imbuendus ſit; dicendum quia vnus

est Deus ex quo omnia, & vnus Iesus Christus per quem G omnia: non duos deos esse dicendos: perfectum quidem 1. Cor. 8. Patrem, perfectum esse & Filium; sed vnius Patrem & Filium esse substantiæ, verbum æternum æterni Dei, non quod profertur; sed quod operatur; ex patre genitum, non voce editum. Prohibentur ergò Apostoli euangelizare eum Dei Filium, vt euangelizarent posteà crucifixum. Hæc est fidei gloria, si verè intelligas crucem Christi. Aliæ cruces nihil mihi prosunt, sola crux Christi mihi vtilis est, & verè vtilis, *per quam mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Si mihi crucifixus est mun- 1. Cor. 2. dus, scio quia mortuus est, non diligo eum: scio quia præterit, non concupisco eum: scio quia corruptela Galat. 6. consumet hunc mundum, quasi fœtidum vito, quasi luem caueo, quasi nociturum relinquo. Sed non statim per crucem possunt aliqui credere salutem mundo refusam. Adstrue ergò per historias Græcorum hoc fuisse 1. Ioan. 2. possibile, sicut interdùm etiam Apostolus suadet incredulis, nec versus poëticos refugit, vt fabulas destruat poëtarum: Si enim reuocetur in memoriam, quòd le- Act. 17. giones sæpe & magnos populos oblatis aliquorũ mor- Valer. Max. lib. 5. cap. 6. tibus historiæ Græcorum asserant liberatos: Si recordetur quòd Imperatoris filia propter Græcorum exercitus transferendos ad sacrificium sit vocata: Si no- Hebr. 9. strum illud consideremus, *Quia sanguis taurorum & hircorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad car-* I *nem emundandam*, sicut ad Hebræos scriptum est. Si pestilentia regionum aliquibus hominum contracta peccatis, vnius alicuius morte asseritur esse resoluta, quod aut relatione præualuit, aut dispositione conualuit: quò faciliùs in crucem Domini crederetur, procliue erit Gen. 20 vt qui sua negare non possunt, nostra confirment: Sed quoniam nullus hominum tantus esse potuit, qui totius peccata tolleret mundi, neque Enoch, neque Abraham, neque Isaac, qui licet morti se obtulerit, seruatus tamen est, quia omnium non poterat abolere peccata. quis enim tantus homo, in quo omnium peccata morerentur? idcircò non vnus è plebe, non vnus è numero; sed Filius Dei à Deo Patre electus est, qui cùm su- K Ioan. 3. prà omnes esset, pro omnibus se posset offerre: quem Psal. 87 mori oportuit, vt cùm esset fortior morte, alios liberaret, factus inter mortuos sine adiutorio liber, sine adiumento scilicet hominis, aut alicuius creaturæ, liber à morte. Et benè liber, qui seruitutem cupiditatum repulit, mortis vincla nesciuit.

SANCTI AMBROSII COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

LIBER SEPTIMVS.

DIcebat autem ad omnes: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet illam: qui verò perdiderit animam suam propter me, saluam faciet eam: Quid enim proficit homo, si lucretur vniuersum mundum, se autem ipsum perdat, & detrimentum sui faciat? Nam qui me erubuerit, & meos sermones: hunc Filius hominis erubescet, cùm venerit in maiestate suâ & Patris, & sanctorum Angelorum. Dico autem vobis verè, sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei.

SEMPER Dominus sicut ad præmia erigit futura virtutum, atque vtilem sæcularium rerum docet esse cõtemptum: ità etiam infirmitatem mẽtis humanæ præsentium remuneratione sustentat. Arduum quippe est crucem tollere, & animã periculis, morti corpus offerre, negare quod sis, cùm velis esse quod non sis; raróque quamuis excelsa virtus, futuris præsentia commutat. Difficile quippe videtur hominibus, vt spem periculis emant, damnóque præsentium futuræ lucrum mercentur ætatis. Ergò bonus & moralis magister ne quis desperatione frangatur aut tædio, quoniam vitæ dulcis illecebra constantem quoque mulcet affectum, conti- H nuos viuendi successus Fidelibus pollicetur: Frigent .n. solatia sub metu mortis, magnúsque amor vitæ ægrè blanditias spei cum appetitæ salutis terrore compensat. Non habes igitur quod queraris, non habes quòd excuses, arbiter omnium dedit & virtuti præmium, & infirmitati remedium: vt præsentibus sustineatur infirmitas, virtus futuris. Si fortis es, contemne mortẽ: si imbecillis es, fuge. Sed nemo potest fugere mortem, nisi vitam sequatur. Vita tua Christus est, ipsa est vita quæ mori nescit. Itaque si volumus mortem non timere, stemus vbi Christus est, vt & de nobis dicatur verè: *Sunt aliqui* Coloss. 3. *hic stantes, qui non gustabunt mortem.* Non satis est stare, nisi I vbi Christus est, stetur: Soli enim nõ queũt gustare mortem, qui possunt stare cum Christo. In quo licet ex verbi ipsius qualitate perpendere, nec tenuem quidem sensum habituros mortis qui Christi videntur metuisse cõsortia. Certè & si mors corporis libando gustetur, vita Psalm. 126. animæ possidendo teneatur: Sed quid est gustare mortem? Ne fortè quemadmodũ panis vita est, ità etiam pa- Psal. 73. Ioan. 6. nis mors sit: Sunt enim qui manducant panem doloris; sunt etiam Æthiopum populi qui acceperunt in escam draconem. Absit à nobis, venenum draconis vorare: Ha- Psal. 88. bemus.n. panem verum, panem illum qui descendit de Eccl. 44. & 48. cælo. Panem illum manducat, qui ea quæ scripta sunt seruat. Sunt ergò qui mortẽ non gustent, donec videant K regnum Dei. Sunt etiam qui mortem non videant, sicut scriptum est: *Quis est homo qui viuet, & non videbit mortẽ?* Ioan. 21. Sed quis est homo qui non moriatur, cùm resurrectio nisi mortui esse non possit? Quamuis de Enoch & Eliâ 1. Tim. 5. nullam mortem corporis accepcrimus, & de Euangeli- Psal. 54. stâ Ioanne Dominus dixerit: *Sic eum volo manere donec veniō?* tamen quoniam de vno Ioanne hoc putamus expressum; sed generale de multis hoc esse præceptum, nõ hîc mors corporis; sed animæ denegatur: Sunt enim qui mortui viuunt, quoniam sunt qui viuentes mortui sunt, sicut illa quæ viuẽs mortua est, sicut scriptum est: *Veniat* Matt. 22 *mors super eos, & descendant in infernum viuentes.* Si ergò L viuus quis in infernum descendit (peccato.n. mortis in Matt. 16. infernum descendit) sunt profectò quibus nec in morte Marc. 3. corporis interruptus sit ordo viuendi, sicut Abraham, Isaac, & Iacob, quos viuere diuinæ sententiæ auctoritate comperimus: quoniam cùm sit Deus Abraham, Isaac, & Iacob, non vtique mortuorũ est Deus; sed viuentium. Itaque non de vno; sed de pluribus dicit: Neque enim Petrus mortuus est, cui secundùm Dominicam sententiam inferi porta præualere non potuit. Nec Iacobus & Ioan. 19. Ioannes filij tonitrui mortui, quib. in vsũ gloriæ cælestis assumptis non præualent terrena; sed subiacent. Esto ergò & tu Petrus, deuotus, fidelis, pacificus, vt portas Ecclesiæ aperias, portas mortis euadas. Esto filius toni- M trui. Dicẽs: Quomodò possum esse filius tonitrui? Potes esse, si non in terrâ; sed in pectore Christi recũbas. Potes esse fil⁹ tonitrui si te terrena nõ moueãt; sed ipse potiùs Marc. 3. ea quæ terrena sunt, mẽtis tuæ virtute cõcutias: Tremat te terra, non capiat, vereatur caro potestatẽ animi tui, & Ioan. 19. concussa subdatur. Eris filius tonitrui, si fueris filius Ecclesiæ. Dicat & tibi de patibulo Crucis Christus: *Ecce* 1. Cor. 1. *mater tua.* Dicat & Ecclesiæ: *Ecce filius tuus*: Tunc.n. inci- Coloss. 2. pis esse filius Ecclesiæ, quum in cruce victorem videris Christum: Nam qui crucem scandalum putat, Iudæus est, Ecclesiæ filius non est. Qui crucem stultitiã putat, Græcus est ille. Est autem Ecclesiæ filius, qui crucem triumphum putat, qui crucem Christi triumphantis agnoscit.

Et factum est ferè in diebus octo post hæc verba, assumpsit Petrum & Iacobum & Ioannem, & ascendit in montem vt oraret. Et facta est, dum oraret, species vultus eius altera: & vestitus eius albus & refulgens.

A

Vt scias quia Petrus, Iacobus, & Ioannes mortem non gustauerunt, gloriam resurrectionis videre meruerunt: [Matt. 17.] Solus enim tres istos post hæc verba in diebus octo assumpsit, & duxit in montem. Quid est quod dicit: *In diebus octo post hæc verba?* Ne forte quia is qui verba Christi audit & credit, resurrectionis tempore gloriam Christi videbit? [Psal. 6. & 11.] [Matt. 16.] Octauâ enim die facta est resurrectio, vnde & plerique Psalmi pro octauâ inscribuntur. Aut forte vt ostenderet nobis quia dixerat quòd is qui propter Dei verbum perdiderit animam suam, saluam faciet eam; quoniam promissa sua in resurrectione restituat. [Matt. 17.] [Marc. 9.] Sed Matthæus & Marcus post dies sex assumptos hos esse memorarunt. De quo possemus dicere, post sex millia annorum; [Psal. 89.] *Mille enim anni in conspectu Dei tamquam dies vnus*; sed plures quàm sex millia computantur anni: Sed malumus sex dies per symbolum intelligere quòd sex diebus mundi opera sunt creata, vt per tempus opera, [Genes. 2.] per opera mundum intelligamus. Et ideò mundi temporibus impletis, resurrectio futura monstratur: aut quia is qui suprà mundum ascenderit, & huius sæculi momenta transcenderit, velut in sublimi locatus, futuræ resurrectionis fructum expectabit æternum. [1. Cor. 13.] Transcendamus igitur opera mundi, vt possimus facie ad faciem Deum videre. Ascende in montem qui euangelizas Sion. [Esa. 40.] Si in montem ascendit qui euangelizat Sion, quantò magis qui Christum euangelizat, & Christum in gloriam resurgentem? [Matth. 13.] fortasse enim in corpore eum multi viderunt. [2. Cor. 5.] Multi enim secundùm carnem cognouimus Christum: nunc autem iam non nouimus. Multi cognouimus, quia multi vidimus. [Esai. 53.] *Vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem.* [Matt. 17.] Tres autem soli & tres Electi ducuntur in montem. Putarem, in tribus mysticè genus hominum comprehensum, quia ex tribus filijs Noë genus omne defluxit humanum, nisi Electos cernerem. [Genes. 10.] Aut fortasse quia soli ex omnibus ad resurrectionis peruenire gratiam qui Christum confessi fuerint, merebuntur, [Psal. 1.] quia impij in iudicium non resurgunt; sed tamquàm habito iudicio puniuntur. [Ioan. 3.] Tres igitur eliguntur, qui ascenderent montem, quia & duo eliguntur qui cum Domino viderentur. Vtrinque sacratus numerus. [Matth. 16.] Et hoc fortasse propterea, quia nemo potest resurrectionis gloriam videre, nisi qui integrum mysterium Trinitatis incorruptâ fidei sinceritate seruauerit. [Ioan. 19.] Petrus ascendit, qui claues regni cælorum accepit. Ioannes, cui committitur Domini mater: [Act. 12.] Iacobus, qui primus † martyrium sustinuit. [† Solum sacerdotale consecendit.]

B C D E

Et ecce duo viri loquebantur cum illo. Erant autem Moyses & Elias, visi in maiestate: & dicebant excessum eius quem completurus erat in Hierusalem.

Apparent Moyses & Elias, hoc est, Lex & Prophetæ cum Verbo: Neque enim Lex potest esse sine Verbo; [Marc. 3.] neque Propheta, nisi qui de Dei Filio prophetarit. Et illi quidem filij tonitrui corporali gloriâ Moysen quoque & Eliam speculati sunt; sed & nos quotidie videmus Moysen & Eliam cum Dei Filio: Videmus enim † Moysen in Euangelio quùm legimus: [† legem. Deut. 6.] *Diliges Dominum Deum tuum.* Videmus Eliam cum Dei Verbo, quùm legimus: [Esaia. 7.] *Ecce Virgo in vtero accipiet.* Vnde bene Lucas addidit, quia *dicebant excessum eius quem completurus erat in Hierusalem*: Docent enim te de excessu eius mysteria. Et hodie Moyses docet, & hodie Elias loquitur, & hodie in maiore gloriâ videre possumus Moysen: Quis enim non potest, quando & populus Iudæorum eum videre potuit, immò vidit? Vidit enim in gloriâ faciem Moysi; [Exod. 34.] sed velamen accepit; sed in montem non ascendit. Et ideò errauit, quia solum Moysen vidit, Dei verbum simul videre non potuit. Reuelemus igitur nos faciem nostram, vt reuelatâ facie gloriam Dei speculantes, in eandem imaginem reformemur. [2. Cor. 3.] Ascendamus in montem, deprecemur Dei Verbum, vt in specie & pulchritudine suâ nobis appareat, & confortetur, vt prosperè procedat & regnet: [Psal. 44.] Et hæc enim mysteria sunt, & altiùs referuntur: Etenim pro tuâ possibilitate aut minuitur tibi verbũ, aut crescit: ac nisi altioris prudẽtiæ cacumen ascendas, non tibi apparet sapientia, non tibi apparet mysteriorũ cognitio, non tibi apparet quanta sit gloria, quanta sit species in Dei Verbo: sed Dei Verbum quasi quodam apparet in corpore, non habens suam speciem, neque decorem: & apparet quasi homo in plagâ, qui ferre possit infirmitates nostras: apparet tibi quasi quidam sermo natus ex homine, litterarum opertus inuolucris, virtute spiritus non refulgens: [Ephes. 13.] Sed si dum hominem consideras, de Virgine credas esse generatum, [Luc. 1.] & paulatim aspiret fides quòd de Spiritu Dei natus sit, incipis montem ascendere. Si in cruce positum triumphantem [Coloss. 2.] de morte videas, non peremptum: si videas quòd terra tremuit, sol refugit, tenebræ offusæ sunt oculis perfidorum, [Matt. 27.] monumenta aperta sunt, mortui surrexerunt, vt esset indicio quia Gẽtilis populus qui mortuus erat Deo, tamquàm reseratis sui corporis tumulis, infuso crucis lumine resurrexit: si hoc videas mysterium, in excelsũ ascendisti montem, alteram Verbi gloriam cernis. Vestimenta eius alia deorsùm sunt, alia sursùm. Et fortasse vestimenta Verbi sermones sunt Scripturarum, & quædam intellectus indumenta diuini; quia sicut ipse Petro, Ioanni, & Iacobo in alterâ specie apparuit: & vestitus eius albus refulsit, ità & oculis tuæ mentis iam diuinarũ lectionum sensus albescit. Fiunt igitur verba diuina sicut nix, [Marc. 9.] vestimenta verbi candida nimis, qualia fullo super terram facere non potest. Quæramus hunc fullonem, quæramus hanc niuem. Legimus, ad villã fullonis ascẽdisse Esaiam. [Esai. 7.] Quis est fullo, nisi fortè ille qui delicta nostra lauare consueuit? Denique ipse dicit: [Esai. 1.] *Si fuerint peccata vestra sicut phœnicium, vt niuem dealbabo.* Quis est iste fullo, nisi qui indumẽta nostri intellectus abluit, & induens nos indumenta virtutum, ablutis maculis corporalibus, soli solet offerre diuino? Audiui etiam [Homer. Iliad. li. 1. & 3.] (vt ad redarguendos eos de contrarijs sumamus exemplum) duorum prudentium facundiam niui & apibus comparatam. Inueni quoque dixisse Dauid: [Psal. 118.] *Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel & fauum ori meo!* [Ibidem.] Et infrà: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine! & lux semitis meis.* Verbum Dei lux est, verbũ Dei nix est. Super mel quoque & fauum est Dei Verbum, quòd ore diuino melle dulcior fluxit oratio, & perspicuæ niuis ritu mollioribus cadũt verba sentẽtijs. [Esai. 55.] [Deut. 32.] Verè hic solus sermo niuibus comparandus, qui de cælo missus in terras, ieiuna nostrorũ arua pectorum fœcundauit. Quod non vsurpatoriè præsumptum; sed ex lectionis serie deriuatum Deus ipse testatur, dicens: *Expectetur sicut pluuia eloquium meum, & descendant velut ros verba mea, sicut imber super gramen, & sicut nix super fœnum.* Vtinam, Domine Iesu! mens mea pluuiæ tuæ humore virescat, vtinam terram meã niuis istius candore respergas, ne præpropero calore vernantis corporis arua luxurient; sed potius fotu niuali semina verbi cælestis pressa fœcundent: Nix cùm cadit, aues cæli vbi inhabitent non habent, & lætior solito tritici prouentus exuberat.

F

Petrus verò & qui cũ illo erant, grauati erant somno. Euigilantes autem, viderunt maiestatem eius, & duos viros qui stabant cum illo.

Vidit hanc gloriam Petrus, viderunt & qui cum illo erant, licet somno grauati essent: Premit enim incomprehensibilis splendor diuinitatis, nostri corporis sensus: Nam si solis radium è regione oculorum contuentiũ corporea nequit acies sustinere; quomodò Dei gloriam humanorum ferret corruptela mẽbrorum? Eòq; purior & subtilior exhausta concretione vitiorum, cor-

poris habitus in resurrectione formatur. Et fortasse ideò grauati erant somno, vt resurrectionis viderent speciem. Post quietem itaque euigilantes, viderunt maiestatem eius: Nemo enim nisi vigilans gloriam videt Christi.

Et factum est, cùm discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum: Præceptor, bonum est nos hîc esse: & faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Moysi, & vnum Eliæ, nesciens quid diceret.

Delectatus est Petrus, & quem sæculi huius illecebrosa non caperent, gratia resurrectionis illexit. *Bonum est, inquit, nos hîc esse.* Hinc & ille: *Dissolui enim, & cum Christo esse multò melius.* Nec laudasse contentus, non solùm affectu; sed etiam factorum deuotione præstantior, ad exædificanda tabernacula tria impiger operarius communis obsequij ministerium pollicetur. Et quamuis nesciret quid diceret; tamen pollicebatur officium: in quo non inconsulta petulantia; sed præmatura deuotio fructus pietatis accumulat: Nam quod ignorabat, conditionis fuit: quod promittebat, deuotionis: Sed non capit humana conditio, in hoc corruptibili, in hoc mortali corpore facere tabernaculum Deo. Siue in animo, siue in corpore, siue alio aliquo loco, fuge quærere quod non licet scire. Si Petrus nesciuit, quemadmodùm tu potes scire? Si nesciuit ille qui promisit, & qui corporis terminos magnitudine animi nesciebat, Quemadmodùm scire nos possumus, desidiâ quadam mentis intrà proseptum carnis inclusi? Denique placuit tanta deuotio Deo.

Philip. 1.

Et inter hæc verba, facta est nubes, & obumbrauit eos: & timuerunt, intrantibus illis in nubem, vox facta est de nube, dicens; Hic est filius meus dilectus: ipsum audite.

Diuini spiritus est obumbratio ista, quæ non caligat affectibus hominum; sed reuelat occulta. Quæ etiam alio comperta est loco, dicente angelo: *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Cuius profectus ostenditur, auditâ Dei voce dicentis; *Hic est filius meus dilectus, ipsum audite.* hoc est, non Elias filius, non Moyses filius; sed hic est Filius, quem solum videtis: Recesserant enim illi, vbi cœpit Dominus designari. Vides hanc non solùm insipientium; sed etiam perfectorum, immò etiam cælestium fidem esse perfectam, Filium Dei scire; Sed quoniam hæc iam suprà diximus, cognosce nubem istam non fumigantium esse montium nebuloso humore concretam, & coacti aeris caligine piceam, quæ cælum tenebrarum horrore subtexat: sed lucidam nubem, quæ nos non pluuialibus aquis & humentis alluuione imbris immadidet; sed de quâ mentes hominum voce Dei omnipotentis emissâ, ros fidei rigauit.

Luc. 1.

Exod. 19

Et dum fit vox, inuentus est Iesus solus: Et ipsi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quidquam ex his quæ viderant.

Inuentus est Iesus solus, &c. Itaque cùm tres essent, vnus est factus. Tres in principio videntur, vnus in fine: Perfectâ enim fide, vnum sunt. Denique hoc etiam Dominus Patrem orat, vt omnes vnum simus. Nec solùm Moyses & Elias in Christo vnum sunt; sed etiam nos vnum corpus sumus Christi. Ergò & illi tamquàm in vno corpore recipiuntur in Christi corpus, quia & nos vnum erimus in Christo Iesu. Aut fortassis quia lex & Propheta ex Verbo: quæ autem ex Verbo cæperunt, in Verbo desinunt: *Finis enim legis est Christus, ad iustitiam omni credenti.*

Ioan. 17.

Rom. 10.

Gal. 3.

Rom. 10.

Factum est autem, insequenti die descendentibus illis de mõte, occurrit illi turba multa. Et ecce vir de turbâ exclamauit, dicens: Magister, obsecro te, respice in filium meũ, quia vnicus est mihi: & ecce spiritus apprehendit eũ, & subitò clamat, & elidit, & dissipat eũ spumans, & vix discedit ab eo, dilanians eum: & rogaui Discipulos tuos vt eiicerent illum, & non potuerunt. Respondens autem Iesus, dixit: O generatio infidelis & peruersa! vsquequò erò apud vos & patiar vos? Adduc huc filium tuum. Et cùm accederet, elisit filium dæmonium, & dissipauit. Et increpauit Iesus spiritum immundum, & sanauit puerum, & reddidit illum patri eius. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei: omnibúsque mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad Discipulos suos: Ponite vos in cordibus vestris sermones istos: Filius enim hominis futurum est vt tradatur in manus hominum: At illi ignorabant verbum istud, & erat velatum ante eos, vt non sentirent illud: & timebant eum interrogare de hoc verbo. Intrauit autem cogitatio in eos, quis eorum maior esset: At Iesus vidẽs cogitationes cordis illorum, apprehendit puerum, & statuit illum secùs se, & ait illis: Quicumque receperit puerum istum in nomine meo, me recipit: & qui me receperit, recipit eum qui me misit: Nam qui minor est inter vos omnes, hic maior est.

G

H

I

Quicumque receperit puerum istum in nomine meo, me recipit, &c. Quo loco Dominus simplicitatem sine arrogantiâ, charitatem sine inuidiâ, deuotionem sine iracundiâ docet esse debere: Nam & pueri mens prouectioris affectu recipienda suadetur, quia dum puer nihil sibi vindicat, formam virtutis exequitur; & si rationem nescit, culpam ignorat. Tamen quia plerisque non virtus; sed infirmitas videtur sine ratione simplicitas: vt tu veram suscipias admoneris, id est, vt exequaris industriâ munus naturæ: & ideò ait: *Quicumque receperit puerum istum in nomine meo, me recipit, & qui me receperit, recipit eum qui me misit.* Qui enim imitatorem Christi receperit, Christum recipit: & qui imaginem Dei receperit, recipit Deum: Sed quia imaginem Dei non poteramus videre, facta est ad nos per Incarnationem Verbi præsentia, vt reconcìliaretur nobis quæ suprà nos est diuinitas.

K

Respondens autem Ioannes, dixit: Præceptor vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia, & prohibuimus eum: quia non sequitur nobiscum.

L

Quòd autem propensiori studio charitatis Ioannes plurimùm diligens, & ideò plurimùm redamatus, excludendum putat à beneficio eum qui non vtatur obsequio, rectè non reprehenditur; sed docetur. Non reprehenditur, quia amore faciebat: sed docetur vt nouerit infirmorum esse, firmorúmque distantiam. Et ideò Dominus etsi fortiores remunerat, tamen non excludit infirmos.

Ioan. 21.

Et ait ad illum Iesus: Nolite prohibere: qui enim non est aduersùm nos, pro nobis est:

Benè Domine! nam & Ioseph & Nicodemus occulti discipuli propter metum, in tempore tamen suum tibi officium non negarunt: Sed tamen quia alibi dixisti: *Qui non est mecum, aduersùm me est; & qui mecum non colligit, dispergit:* aperis nobis ne videatur esse contrarium. Et puto quia si quis mentium consideret scrutatorem, dubitare non debeat vniuscuiusque factum mente discerni: Sed cur hic eos qui possunt per manus impositionem immundis imperare spiritibus in nomine Iesu, neget esse prohibendos; secundùm Matthæum verò dicat his: *Non noui vos: discedite à me omnes operarii iniquitatis!* Aduertere debemus, non esse distan-

M

Ioan. 19.

Luc. 11.

Matt. 7.

tiam sensus sententiarúmque discordiam; sed illud censeri eò quòd non solùm officij in Clerico; sed etiam virtutis opera requirantur: tantúmque esse Christi nomen, vt etiam patum Sanctis opituletur ad præsidium, etsi non opituletur ad gratiam. Vnde se nemo iactare debet, nec purgati hominis sibi gratiam vindicare, in quo æterni nominis virtus, non aliqua possibilitas humanæ fragilitatis operata sit: Non enim merito tuo diabolus; sed odio suo vincitur.

Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam firmauit vt iret in Hierusalem. Et misit nuntios ante B conspectum suum: Et euntes intrauerunt in ciuitatem Samaritanorum, vt pararent illi. Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Hierusalem: Cùm vidissent autem Discipuli eius Iacobus, & Ioannes dixerunt: Domine! vis dicimus vt ignis descendat de cælo, & consumat illos? Et conuersus increpauit illos, dicens: Nescitis cuius spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere; sed saluare. Et abierunt in aliud castellum.

C *Et conuersus increpauit illos, &c.* Quod Discipulos increpauit quia ignem super eos descendere gestiebant, qui non receperant Christum, ostenditur nobis non semper in eos qui peccauerint, vindicandum: quia nonnunquàm ampliùs prodest clementia tibi ad patientiam, lapso ad correctionem. Denique Samaritani citiùs crediderunt, à quibus hoc loco ignis arcetur. Cur autem non receperint eum, Euāgelista ipse memorauit, dicens: *Quia facies eius erat euntis in Hierusalem.* Discipuli autem recipi intrà Samariam gestiebant; sed Deus quos dignatur, vocat, & quem vult, religiosum facit. Nec discipuli peccant, qui legem sequuntur: Sciebant D enim & Phinees reputatum ad iustitiam, quia sacrilegos interemerat: & ad preces Eliæ ignem descendisse de cælo, vt Prophetæ vindicaretur iniuria: Sed vindicetur qui timet, vindictam non quærit qui non timet. Simul ostenditur nobis, in Apostolis fuisse merita Prophetarum, quando eandem sibi potestatem quam Propheta magnus emeruit, impetrandi iure præsumunt. Et benè præsumunt, quia ad sermonem suum ignis de cælo descenderet, quoniam filij sunt tonitrui.

(Margin: 23.q.4. ca. quod Christus. — Ioan. 4. — S. Aug. l. 1. de gratia Christi, cap. 46. — Num. 25. — 4. Reg. 1. — Marc. 3.)

Factum est autem, ambulantibus illis in viâ, dixit quidam ad illum: Sequar te quocumque ieris. Dixit illi Iesus: Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos vbi requiescant: Filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet. Ait autem ad alterum: Sequere me.

Vulpes foueas habent, &c. Non videtur conuenire rationi, vt simplicem fidelémque istum arbitremur qui Domini dignatione respuitur, cùm indefessi famulatus obsequium spopondisset: Sed Dominus non obsequiorum speciem; sed puritatem quærit affectus. Denique alij dicit: *Sequere me.* Dispar sermo: iste cogitur, ille remouetur, vt scias quia deuotus admittitur, indeuotus excluditur. Simul disce quia recipere noluit non simplici mente conuer fosnam si voluisset, ex indeuotis deuotos fecisset. Dominus autem mirè omnia; nec illum temerè se offerentem recipit, nec in Samaritanos indeuote Dominum refutantes proprium, commouetur; vt ostenderet quia non habet vltionis studium perfecta virtus; nec vlla sit iracundia, vbi plenitudo est charitatis: nec excludenda infirmitas; sed iuuanda. Procul à religiosis indignatio, procul à magnanimis cupiditas vltionis, procul etiam à prudentibus considerata coniunctio, & incauta simplicitas. Vnde & illi dicitur:

A *Vulpes foueas habent*, nec obsequium eius admittitur, cuius non probatur officium: Circumspectum etenim fidei esse debet hospitium, ne dum Infidelibus nostræ domus interna reseramus, in alienæ perfidiæ casses improuidâ credulitate labamur. Quod potest homo, sinceram exhibeat fidem, & obseruantiam mandatorum religiosâ mente custodiat, ne dicatur ei: *Vulpes foueas habent.* Fallax quippe animal, & insidiis semper intētum, rapinæ fraudem exercet. Nihil tutum, nihil otiosum, nihil patitur esse securum, quod inter ipsa hospitia hominum prædam requirat. Hæreticis autem vulpes comparat. Denique cùm gentes vocet, hæreticos excludit: Vulpes enim plenum fraudis est animal, foueam B parans, & in foueâ semper latere desiderans. Ità sunt hæretici, qui domum sibi parare non norunt; sed circumscriptionibus suis alios decipere conantur: Iacob enim domum habitat, hæreticus in foueâ est vt fraudulenta vulpes gallinæ illi Euangelicæ dolum semper intendens, de quâ scriptum est: *Quoties volui congregare filios tuos sicut gallina pullos suos, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Meritò ergò foueas habent, qui domum quam habuerant, perdiderunt. Hoc animal neque mansuescit vnquam; vnde & Apostolus ait: *Hæreticum hominem post vnam correptionem deuita:* neque vlli vsui est, aut cibo vtile: Non enim de hoc dixit Christus: *Meus cibus est vt faciam voluntatem Patris mei qui in cælis est.* Quin etiam eas à fructibus suis C relegat: *Capite nobis vulpes pusillas exterminantes vineas,* hoc est, quæ minorem vineam, non maiorem exterminant: Et ideò Samson ad caudas earum faces ligauit, & in messes alienigenarum dimisit, eò quòd hæretici fructus incendere conantur alienos; latrantibus magis sonori, quàm vocibus: Qui enim verbum negant, nec vocem habent. Ad præsens ore liberi; sed in futurum finem iam vincti caudæ facibus significantes sui finis incendium. Volucres quoque cæli, quæ frequenter ad nequitiæ spiritalis similitudinem deriuantur, veluti nidos quosdam struunt in pectoribus improborum: & ideò Filius hominis, quia abunda- D uit iniquitas, non habet vbi caput suum reclinet: Etenim dominante versutiâ, cùm simplicitati nullus sit locus, nulla potest in affectibus singulorum diuinitatis esse possessio: Caput enim Christi Deus est: qui vbi mentem probarit innoxiam, suprà ipsam quodammodò vim suæ maiestatis reclinat: Quod esse videtur indicio; quia profusiore quadam gratiâ bonorum pectoribus inseratur. Itaque vt aduertas Deum non cultus aspernantem esse, sed fraudis: qui repudiauerat fraudulentum, elegit innocentem, dicens: *Sequere me.*

(Margin: Luc. 1. — Mat. 23. — Tit. 3. — Ioan. 4. — Cant. 2. — Iudic. 15. — Matt. 23. — Matt. 24. — 1. Cor. 11.)

E Ille autem dixit, Domine! permitte mihi primùm ire, & sepelire patrem meum. Dixitque ei Iesus: Sine, mortui sepeliant mortuos suos: tu autem vade, annuntia regnum Dei. Et ait alter: Sequar te, Domine! sed permitte mihi primùm renuntiare his qui domi sunt. Ait ad illum Iesus: Nemo mittens manum suam ad aratum, & respiciens retrò, habilis est regno Dei.

Domine! permitte mihi primùm ire, & sepelire patrē meū, F *&c.* Dixit, *Sequere me*: sed hoc dixit ei, cuius patrem iam sciebat mortuum. Illum vtique patrem de quo dictum est: *Obliuiscere domum patris tui.* Vide igitur quia Dominus quos miseratur, etiam imprudentes aduocat, & postulanti paternæ veniam sepulturæ respondit: *Sine, mortui sepeliant mortuos suos: tu autem vade, annuntia regnum Dei.* Itaque cùm religiosum humandi acceperimus officium, quemadmodùm hic paterni quoque funeris sepultura prohibetur, nisi vt intelligas humana posthabenda diuinis? Bonum studium; sed maius impedimentum: Nam qui partitur studium, deriuat affectum: qui diuidit curam, differt profectum. Ergò

(Margin: Psal. 44. — Tob. 4.)

G patiis obeunda quæmaxima sunt: Nam & Apostoli, ne [Act. 6.] occuparentur studio dispensandi, ministros pauperibus ordinarunt: & ipsis cùm à Domino mitterentur, nemi- [Matt. 10.] nem in viâ salutare præscriptum est: non quòd beneuolentiæ displiceret officium; sed quò persequendæ deuotionis intentio plus placeret. Quomodò autem mortui sepelire mortuos possunt, nisi geminam hîc intelligas mortem, vnam naturæ, alteram culpæ. Est etiam mors tertia, in quâ peccato morimur, Deo viuimus, sicut [Rom. 6.] Christus qui peccato mortuus est. *Quòd autem mortuus est peccato, mortuus est semel: quòd autem viuit, viuit Deo.* [2. Cor. 5.] Vna est igitur mors, quâ copula corporis & animæ separatur; non formidabilis, non timenda, cùm discessio quædam nostri videatur esse, non pœna: non metuen- H [Apoc. 9.] da fortibus, desideranda sapientibus, miseris expetenda: de quâ dictum est: *Quærent homines mortem, & non inuenient eam.* Est & alia, quæ sæcularium affert interi- [Coloss. 2.] tum voluptatum, in quâ non natura; sed delicta moriuntur. Hanc mortem subimus consepulti in baptismo & mortui cum Christo ab elementis huius mundi, cùm actus patimur prioris obliuia. Hac morte mori voluit [Num. 23.] cùm prophetaret Balaam, vt Deo viueret, & ideò dixit: *Moriatur anima mea in animis Iustorum, & fiat semen* [Coloss. 3.] *meum vt semen eorum.* Est & tertia mors, quando Chri- [Ioan. 17.] stus, qui est vita nostra, nescitur. Scire autem Christum vita est sempiterna: quæ nunc Iustis præstò est in vm- [1. Cor. 13.] brâ; in futurum autem erit facie ad faciem: Spiritus e- [Thren. 4.] nim ante faciem nostram Christus Dominus, cui di- I [Psal. 56.] ximus: *In vmbrâ eius viuemus in gentibus: In vmbrâ alarum eius sperauit Dauid: in vmbrâ eius concupiuit & sedit Ecclesia.* Si tantum, Domine Iesu! confert vmbra tua, quantum vtique veritas affert? Quemadmodùm viuemus, quando iam non erimus in vmbrâ; sed in ipsâ vitâ? [Cant. 2.] *Nunc enim vita nostra abscondita est cum Christo in Deo:* [Coloss. 3.] *Cùm autem Christus*, inquit, *apparuerit vita nostra, tunc* [Apoc. 21.] *& nos cum eo apparebimus in gloria.* Dulcis illa vita est [Apoc. 9.] quæ non habet mortem. Hæc autem vita corporis habet [Ezech. 18.] mortem sorte naturæ, quæ plerumque etiam desideratur. Habet etiam ipsa anima plerumque mortem labe K peccati: *Anima enim quæ peccat, ipsa morietur.* Cùm autem firmitate beatitudinis roborata cœperit obnoxia non esse peccato, iam non erit mortalis, sed vitam carpet æternam. Ad hanc vitam fratres! festinemus, mœsti [2. Cor. 5.] in sæculo, quia peregrinamur à Domino: Qui enim non [Philipp. 1.] peregrinatur à corpore, peregrinatur à Domino. Multo autem melius dissolui à corpore, & adhærere Deo; vt & nos vnum simus apud omnipotentem Deum, & vnigeniti Dei Filii, videamus claritatẽ, & per resurrectionis [Ioan. 17.] gloriam in naturæ claritatẽ cælestis assũpti, inuiolabili [1. Cor. 3.] concordiâ, animorum fœdere sempiterno, vnitatem diuturnæ pacis vnitati: vt compleatur id quod de no- L bis Dei Filius Patrem orando promittit: *Vt & ipsi vnum* [Ioan. 17.] *sint, sicut & nos vnum sumus.* Non ergo paterni funeris sepultura prohibetur; sed necessitudini generis diuinæ religionis pietatis anteferetur: Illud consortibus relin- [Psal. 5.] quitur, hoc mandatur Electis. Aut quia sepulchrum [Psal. 9.] patens guttur est impiorum; memoria eorum abolenda præscribitur, quorum simul cum corpore meritum occidit: nec reuocatur ab officio patris filius; sed Fidelis à perfidi communione secernitur: Est enim propria quædam sepultura Iustorum, qualis illa de quâ dictum [Matt. 26.] est: *Hæc enim mittens hoc vnguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.* Et ideò qui bonâ fide in se sepelit M Christum, vt cum eo resurgat; diaboli perfidiam in se sepelire non debet. Est & illa prophetica, vt suprà se- [Rom. 6. al. malorum.] pulturam † Iustorum quædam ponamus; quæ lector! agnoscis, infidelis intelligere non debet: non quò cibus [Tob. 4.] impertetur aut potus; sed sacræ oblationis veneranda communio reueletur. Non ergò interdictum est munetis; sed religionis mysterium: hoc est, communionem nobis cùm Gentibus mortuis non futuram: Nam cùm sacramenta viuorum sint, non videntur mortui qui habent vitam.

Post hæc autem designauit Dominus & alios septuaginta: & misit illos binos ante [Cap. X.] faciem suam, in omnẽ ciuitatem & locum quò erat ipse venturus: Et dicebat illis: Messis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergò Dominum messis, vt mittat operarios in messem suam. Ite: ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos.

Ad septuaginta discipulos dicit hoc, quos designauit, & misit binos ante faciem suam. Quâ ratione binos mi- [Genes. 7.] sit? Quia bina missa sunt animalia in arcam, hoc est, H cùm mare & fœmina, immunda per numerum; sed mundata Ecclesiæ sacramento. Quod completum est oraculo quod sanctus Petrus accepit, dicente sibi Spi- [Act. 10.] ritu sancto: *Quod Deus mundauit, tu ne commune dixeris.* Et aduertit dictum esse de gentibus, quæ corporeæ magis generationis successionem quàm spiritalis gratiæ sequebantur. Hos mundauit Dominus & passionis suæ fecit heredes. Mittens ergò discipulos in messem suam, [Luc. 8.] quæ licet verbo Dei sata; tamen culturæ laborem & sollicitum munus operarij requirebat, ne aues cæli sparsa semina dissiparent, ita: *Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos.* Contraria sunt ista sibi animalia, vt alia ab aliis deuorentur: Sed bonus pastor lupos gregi suo timere [Ioan. 10.] I non nouit: ideóque isti discipuli non in prædam; sed ad gratiam diriguntur: Sollicitudo enim boni pastoris efficit vt lupi in agnos audere nil possint. Mittit ergò agnos inter lupos, vt compleretur illud: *Tunc lupi & agni simul pascentur.* Et quoniam proximè de vulpe nobis non ingratus Tractatus euasit, iudicium vestrum fidele [Esa. 11. & 65.] in figurâ minusculi animantis expertus sum, præsumo [Luc. 9.] quòd profunda mysteria quæ luporum specie velantur, studiorum vestrorum possim aperire suffragio. In specie vulpium hæreticos significari suprà expressimus, qui promittunt nomine quòd Christum sequantur; sed studio fraudis abiurant. Hos non suscipit Dominus; sed à K suo nido arcet & prohibet. Lupi quid significare vi- [In Luc. cap. 9.] deãtur, debemus aduertere. Bestiæ nempe sunt quæ insi- [2. Tim. 3.] diantur ouilibus, circà pastorales versantur casas, habitacula domorum intrare non audent, somnum canum, absentiam aut desidiam pastoris explorant, ouium guttur inuadunt, vt citò strangulent, feri, rapaces, iidemque naturâ corporis rigidiores, vt se facilè non possint inflectere, impetu quodam suo feruntur, & ideò sæpe luduntur. Tum prætereà si quem priores hominem viderint, vocem ei quadam naturæ feruntur vi eripere: si autem homo priùs eos viderit, exagitari memorantur. L Et ideò cauendum mihi est ne si in hodierno tractatu spiritalium mysteriorum gratia non potuerit refulgere, lupi me priùs vidisse credantur, & solemne vocis extorsisse suffragium. Nonne lupis istis hæretici comparandi sunt, qui insidiantur ouibus Christi, fremunt circà caulas nocturno magis tempore quàm diurno? Semper enim perfidis nox est, qui lucem Christi suæ nebulis interpretationis obducere, & quantùm in ipsis est fuscare, conantur: Versantur ergò circà caulas; stabula tamen Christi intrare non audent. Et ideò non sanantur, quia in stabulum suum non vult eos Christus inducere, in quo curatus est ille qui de M Hierusalem descendens incidit in latrones: quem vul- [Luc. 10. infra.] neribus alligatis, infuso oleo & vino, imponens in iumentum suum Samaritanus ille duxit in stabulum, & sanandum stabulario dereliquit: Non accipiunt ergò medicinam, qui medicum non requirunt: Si enim requirerent, non derogarent. Explorant pastoris absentiam, & ideò pastores Ecclesiarum vel necare, vel in exilium agere contendunt: quia præsentibus pastoribus oues Christi incursare non possunt: Spoliare ergò gregem Domini & diripere conantur; qui corporeâ quadam mentis intentione duri ac rigidi nequaquàm solent à suo errore deflectere. Et ideò Apostolus ait: *Hæreticum hominem post vnam correptionem deuita, sciens quia subuersus est qui eiusmodi est.* Hos Scripturæ vetus lu-

terpres illudit, et manes suos in vanum effundant impetus, & nocere non possint. Qui si quem versutâ disputationis suæ circumscriptione præuenerint, faciunt obmutescere: mutus est enim qui verbum Dei non eadem quâ est gloriâ confitetur. Caue ergò ne tibi vocem tollat hæreticus, si prior eum non ipse deprehenderis:
2 Tim. 4. serpit enim, dum latet eius perfidia. Si autem commenta impietatis eius agnoueris, iacturam piæ vocis timere non poteris. Caue igitur versutæ disputationis venena; animam petunt, guttur inuadunt, vitalibus vulnus affigunt. Graues sunt morsus hæreticorum, qui ipsis grauiores & rapaciores bestiis, nullum auaritiæ finem, impietatisque nouerunt. Nec vos moueat quòd formam prætendere videntur humanam; quoniam etsi foris homo cernitur, intùs bestia fremit. Et ideò eos lupos esse non dubium est, iuxtà Domini Iesu sententiam, qui ait: *Attendite vobis à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestitu*
Matt. 7. *ouium; intùs autem sunt lupi rapaces; ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Si quis ergò specie mouetur, fructum interroget. Audis aliquem Sacerdotem dici, rapinas eius non agnoscis. Vestitum ouis habet, facta prædonis. Foris ouis, intùs lupus est: qui modum non habet rapinarum, qui tamquàm in nocte Scythico membra duratus gelu, cruentus ora, circumuolat quærens quem de-
1. Petr. 5. uoret. Nónne vobis videtur lupus, qui humanæ necis insatiabili crudelitate fidelium morte popolorum rabiem suam explere desiderat. Vlulat iste, non tractat, C qui negat vocis auctorem, & sacrilego sermone bestiale murmur interstrepit, qui non confitetur Dominum Iesum æternæ præsulem vitæ. Audiuimus eius vlulatus, cùm in orbem gladius mitteretur. Dentes asperos, ora tumida præferebat, & putabat quòd vocem omnibus abstulisset, quam solus amiserat. Et ideò vt hos lupos effugere possimus, docet Dominus quid sequamur, dicens.

Nolite portare sacculum.

Quid sit, sacculum non esse portandum, alibi Dominus euidenter expressit: Scripsit enim Matthæus, quo-
Matt. 10. niam ipse dixit ad Discipulos: *Nolite possidere aurum neque argentum.* Si prohibemur aurum possidere: quid eripere, quid auferre? Si quod habes, donare præciperis,
Rom. 2. quemadmodùm congeris? *Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui execraris idola, sacrilegium facis? Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras?* Nomen enim Dei
Esai. 52. per vos blasphematur. Non sic Apostolus Petrus, qui primus dominicæ executor sententiæ, vt ostenderet, non in vacuum Domini effusa mandata, cùm posceretur à paupere vt ei aliquid pecuniæ largiretur, ait:
Act. 3. *Argentum atque aurum non habeo.* Ille gloriatur quòd non habeat argentum neque aurum, vobis pudori est minùs adhuc habere quàm cupitis? Est ergò & pauperies gloriosa, quia est & beata: de quâ scriptũ est: *Beati pauperes spiritu.* Tamen non tam hoc gloriatur Petrus, quòd argentum & aurum non habeat, quàm quòd seruet man-
Matt. 5. datum Domini, qui præcepit: *Nolite possidere aurum.* Hoc est dicere: Vides me Christi esse discipulum, &
Exod. 10 aurum à me requiris? Aliud nobis multò pretiosius auro donauit, vt in nomine eius operemur. Itaque non habeo quod non dedit; sed quod dedit habeo. *In nomine Domini Iesu surge & ambula.* Sicut ergò qui horrea vult congerendis ædificare frumentis, Dominicæ
Luca 12. sententiæ auctoritate reprehenditur; ità qui sacculum vult auro parare condendo, næuum reprehensionis incurrit.

Non peram, non calceamenta:

Vtrumque de corio mortui animantis confici solet;
Exod. 3. nihil autem in nobis Dominus Iesus mortale vult esse. Denique ad Moysen dicit: *Solue calceamentum pedum tuorum: locus enim in quo stas, terra sancta est.* Mortale igi- A tur atque terrenum calceamentum iubetur soluere, cùm mitteretur ad populum liberandum: Huius enim minister muneris timere nil debet, nec à suscepto officio, mortis periculo retardari: Ipse enim cùm defensionem fratrum, hoc est Iudæorum, voluntarius recepisset, Exod. 2. calumniæ terrore reuocatus est ab incepto, & fugit ex Ægypto. Et ideò cùm Dominus affectum eius probasset, conditionem autem vidisset infirmam, animi eius mentisque vestigium mortalibus vinculis censuit exuendum. Quòd si quem mouet quâ ratione in Ægy- Exod. 12 pto calceati iubentur edere agnum; Apostoli autem sine calceamentis ad prædicandum Euangelium diriguntur, is considerare debet quia in Ægypto positus, debet ad- B huc morsus cauere serpentis: Multa enim venena in Ægypto: & qui in typo pascha celebrat, patere potest vulneri; qui autem minister est veritatis, euitat venena, non trepidat. Denique momordit Paulum vipera in Melitâ insulâ, & videntes pendentem de manu eius vi- Act. 28 peram incolæ loci illius putabant eum esse moriturum: Sed vbi inoffensum stare viderunt, Deum esse dicebant, cui venenum nocere non poterat. Et vt scias hoc verum esse, ipse Dominus ait: *Ecce dedi vobis potestatem* Luc. 10. *calcandi super serpentes & scorpiones, & suprà omnes virtutes inimici, & nihil vobis nocebunt.* Non virgas in manu iubentur tollere Apostoli: Sic enim Matthæus scriben- Mat. 10. dum putauit. Quid est virga, nisi proferendæ potestatis C insigne, & vlciscendi instrumentum doloris? Ergo Esaia. 53 humilis Domini (in humilitate enim iudicium eius sublatum est) humilis, inquam, Domini præceptum, Discipuli eius humilitatis officiis exequuntur: Eos enim misit ad seminandam fidem, qui non cogerent; sed al. exercerent. docerent: nec vim potestatis † exererent, sed doctrinam humilitatis attollerent. Quo loco humilitati putauit etiam patientiam copulandam; quia ipse quoque, iuxtà testimonium Petri, cùm malediceretur, non remaledi- 1. Petr. 2. xit, cùm percuteretur, non repercussit. Hæc est ergò dicere. Imitatores mei estote, vltionis studia deponite, insolentiam verberantium non iniuriæ relatione; sed Philip. 3. D magnanimitate patientiæ supportate. Nemo in se debet quod in alio reprehendit, imitari: grauiora contumacibus mansuetudo vulnera refert. Hoc pugno repercussit Dominus verberantem, dicendo: *Qui te percutit in ma-* Matt. 5. *xillam, præbe illi & alteram.* Fit enim vt iudicio suo ipse se damnet, & quodam stimulo sui compungatur affectus qui relatam sibi sedulitatem pro iniuriâ quam fecit, aduerterit. Habet tamen quos & cum virgâ Apostolus miserit, sicut Paulus testificatur, dicens: *Quid vul-* 1. Cor. 4. *tis: in virgâ veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis?* Hanc virgam etiam & Timotheo dedit Apostolus, dicens: *Argue, obsecra, increpa.* Aut fortasse an- 2. Tim 4. E te passionem Domini, quæ nutantium populorum corda firmauit, necessaria sola fuerit mansuetudo, post passionem correptio; Certè mulceat Dominus, increpet Paulus, suadeat qui potest pectora etiam dura mollire, arguat qui non potest vniuersa suadere. Virgam igitur Paulus ex doctrinâ legis assumpserat. Legerat enim: *Qui parcit baculo, odit filium suum.* Lege- Prou. 13. rat etiam quia agnum manducantes, baculum in ma- Exod. 12. nibus habere præcepto prophetico iubebantur. Et ideò Dominus in veteri Testamento ait: *Visitabo in virgâ iniquitates eorum.* In nouo autem seipsum obtulit, vt ig- Psal. 88. nosceret vniuersis, dicens: *Si me quæritis, sinite hos abire.* At alibi habes quia cùm Apostoli ignem de cælo petere Ioan. 18. vellent, vt consumeret Samaritanos, qui Iesum Dñm Luc. 9. F intrà ciuitatem suam recipere noluerunt, conuersus increpauit illos, & ait: *Nescitis cuius spiritus estis? Filius enim hominis non venit animas hominum perdere; sed saluare.* Perfectiores ergò sine virgâ diriguntur, infirmiores cum baculo manducant; Sed & Paulus virgam quidem minatur: sed in spiritu mansuetudinis visitat delinquentes. Denique vt scias mitem esse doctorem, eorum ipsorum quos arguit, consulit voluntatem. *Quid vultis,* inquit, *in virgâ veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis?* Semel virgam dixit, bis mitiora subiecit, adiiciens mansue- 1. Cor. 4. tudinem charitati. Priùs tamen minatus est virgam;

sed exhibuit mansuetudinem: Nam in secundâ epistolâ ad eosdem Corinthios scribens ait: *Testem Deum inuoco* (2. Cor. 1.) *in animam meam, quòd parcens vobis non veni Corinthum.* Audi quâ ratione putauerit esse parcendum: *Ne iterùm,* inquit, *in tristitiâ venirem ad vos.* (2. Cor. 2.) Abiecit virgam, & affectum charitatis assumpsit.

Et neminem salutaueritis in viâ.

Fortasse quibusdam hoc durum & superbum, nec mansueti & humilis Domini præcepto conuenire videatur, quòd ille qui etiam accubitionis loco præcepit esse cedendum, hoc loco mandet Discipulis: *Neminem salutaueritis in viâ,* cùm iste communis sit vsus gratiæ. Sic (H) (Luc. 14.) inferiores superiorum sibi fauorem conciliare consueuerunt. Gentiles quoque cum Christianis habent huiusmodi officiorum commercia: quomodò Dominus hunc vsum humanitatis auellit? Sed considera non hoc esse solùm: *Neminem salutaueritis*; sed non frustrà additum, *In viâ.* Denique & Elisæus cùm mitteret seruum (4. Reg. 4.) suum vt baculum eius poneret suprà corpus defuncti pueruli, mandauit ei ne per viam aliquem salutaret: Festinâter enim iubebat eum contendere, vt celebrandæ resurrectionis exequeretur officium, ne confabulatione alicuius obuij, mandato deflecteretur à munere. Ergò & hîc non salutationis officium ac sedulitas aufertur; sed obstaculum impediendæ deuotionis aboletur: vt quando diuina mandantur, paulisper sequestrentur humana. Pulchra est salutatio; sed eò pulchrior, quò præceptorum maturior executio diuinorum, quæ per moram sæpe traxit offensam. Ideò autem & honesta prohibentur, ne solemnis obrepat officij, & impediat ministerium, cuius mora culpa sit.

In quamcumque domum intraueritis, primum dicite: Pax huic domui: & si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra: sin autem, ad vos reuertetur. In eadem autem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos sunt: dignus est enim operarius mercede suâ. Nolite transire de domo in domum. Et in quamcumque ciuitatem intraueritis, & susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis: & curate infirmos qui in illâ sunt, & dicite illis: Appropinquauit in vos regnum Dei. In quamcumque autem ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos: exeuntes in plateas eius, dicite, Etiam puluerem qui adhæsit nobis de ciuitate vestrâ, extergimus in vos. Veruntamen hoc scitote quia appropinquauit regnum Dei.

Iam illa moralia; ne de domo ad domum quis vagâ facilitate demigret; vt seruemus etiam hospitali in amore constantiam; nec coalitam amicitiæ necessitudinem facilè resoluamus; vt pacis præferamus nuntium; vt ipse primus ingressus pacis benedictione celebretur; cibo potúque oblato oportere nos esse contentos; vexilla fidei non premenda, & regni cælestis Euangelium prædicandum; excutiendum de pedibus puluerem, si quis recipiendos ciuitatis hospitio non putauerit.

Dico vobis quia Sodomis in illâ die remissius erit, quàm illi ciuitati. Væ tibi Chorozain, væ tibi Bethsaida! quia si in Tyro & Sidone factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœniterent. Veruntamen Tyro & Sidoni remissius erit in iudicio, quàm vobis. Et tu, Capharnaum vsque ad cælum exaltata! vsque ad infernum demergéris. Qui vos audit, me audit: & qui (G) vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum qui misit me. Reuersi sunt autem septuaginta cum gaudio, dicentes: Domine! etiam dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis. Videbam Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi suprà serpentes, & scorpiones, & suprà omnes virtutes inimici, & nihil vobis nocebunt. Verumtamen in hoc nolite gaudere quia spiritus vobis subiiciuntur: gaudere autem, quia nomina vestra scripta sunt in cælis. In ipsa horâ exultauit spiritu Iesus, & dixit: Confiteor tibi, Pater! Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Etiam Pater! quoniam sic placuit ante te.

Docet etiam grauiori pœnæ obnoxios fore qui Euangelium non sequendum, quàm qui legem iudicauerint esse soluendam, eò quòd Tyrus & Sidon si tanta (I) operationum cælestium vidissent miracula, non despexissent remedium pœnitentiæ. Istam quoque vel affluentiam vel insolentiam sæcularem neque cælesti munere compatandam, neque rursùs sine remedio derelinqui, cùm vnicuique sit subsidium pœnitendi. Postremò aperit cæleste mysterium, quòd placuerit Deo vt paruulis magis quàm prudentibus istius mundi suam gratiam reuelaret. (1. Cor. 1.) Quod Apostolus paulus stylo pleniore digessit dicens: *Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Nam quoniam in Dei sapientiâ non cognouit hic mundus per sapientiam Deum; placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.* Paruulum ergò (Psal. 130) accipiamus, qui se exaltare non nouerit, & phaleratis sermonibus artem suæ iactare prudentiæ: quod Philoso- (K) phi plerique faciunt. Paruulus erat qui dixit: *Domine non* (1. Cor. 14.) *exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ingressus sum in magnis, neque in mirabilibus super me.* Et vt scires (Psal. 130) paruulum hunc non ætate, non sensu fuisse, sed humilitate sui, & quadam declinatione iactantiæ, addidit: *Sed exaltaui animam meam.* Vides quàm excelsus fuerit hic paruulus, quanto virtutum sublimis vertice? Tales nos paruulos vult esse Apostolus, cùm dicit: *Si quis vi-* (1. Cor. 3.) *detur sapiens esse inter vos in hoc sæculo, stultus fiat, vt sit sapiens: Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum.* (Ibidem.) Pulcherrimus connectitur de fide locus, quando omnia sibi tradita dicit à Patre suo: Sic enim ait:

(L) Omnia mihi tradita sunt à Patre meo. Et nemo scit quis est Filius, nisi Pater: & quis est Pater nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. Et conuersus ad Discipulos suos, dixit: Beati oculi qui vident quæ vos videtis: Dico enim vobis quòd multi Prophetæ & Reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

Omnia mihi tradita sunt à Patre meo, &c. Cùm omnia (Hebr. 2.) (M) legis omnipotêtem agnoscis? non decolorem, non degenerem Patris. Cùm tradita legis, Filium côfiteris, cui per naturâ omnia vnius substâtiæ iure sunt propria, non dono collata per gratiam. Addidit: *Nemo scit quis est Filius, nisi Pater: & quis est Pater, nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare.* Quê locum in iis quos de Fide scripsi libellis, memini non esse præteritû. Vt scias autem quia (Lib. 4. de fide c. 6.) sicut Filius Patrem quibus vult reuelat, etiam Pater reuelat quibus vult Filium. Audi dicentê ipsum Dominû Iesum cùm laudaret Petrum quòd eum Filium Dei esse confessus sit: *Beatus es, Simon Bariona! quia non caro & sanguis reuelauit tibi; sed Pater meus qui in cælis est.* (Matt. 16.)

Et ecce quidā Legisperitus surrexit, tentans illum, & dicens: Magister! quid faciendo vitā æternā possidebo? At ille dixit ad eum: In lege quid scriptum est? quomodò legis? Ille respōdens dixit: Diliges Dominū Deum tuum ex toto corde tuo, & ex totâ fortitudine tuâ, & ex omni mente tuâ. Et diliges proximū tuum sicut te ipsum. Dixítque illi: Rectè respondisti, hoc fac, & viues. Ille autē volēs iustificare seipsū, dixit ad Iesū. Et quis est meus proximus?

B Adhæret his lectio, quâ exploduntur hi qui sibi legisperiti videntur, qui verba legis tenent, vim legis ignorāt; & ex ipso primo legis capitulo docet esse legis ignaros, probans quòd in principio statim lex & Patrē & Filium prædicauerit, incarnationis quoque Dominicæ annūtiauerit sacramentum, dicens: *Diliges Dominū Deum tuum*: *Et diliges proximum tuū sicut teipsum.* [Deut. 6. Leuit. 19.] Vnde Dominus ait ad Legisperitū: *Hoc fac, & viues.* At ille qui nesciret proximum suum, quia non credebat in Christum, respondit, *Quis est meus proximus?* Ita qui Christum nescit, nescit & legem; Quomodò enim potest scire legē, cùm veritatem ignoret, cùm lex annuntiet veritatē?

C Suspiciens autē Iesus, dixit: Homo quidam ex Hierusalē descendebat in Hiericho, & incidit in latrones, qui etiā despoliauerūt eum, & plagis impositis, abierunt, semiuiuo relicto.

Vt eum locū qui propositus est nobis, planiùs possimus absoluere, veterem ciuitatis Hiericho repetamus historiam. [Iosue 6.] Meminimus itaque quòd Hiericho, sicut legimus in Libro qui inscribitur Iesu Naue, [Iosue 2.] magna ciuitas fuerit, muralibus septa parietibus, quę non ferro pernia, nō arieti posset esse penetrabilis: in eâ Rhaab babitasse [Iosue 6.] meretricem quæ Exploratores quos misit Iesus, hospitio D recepit, consilio instruxit, postulantibus ciuibus abiisse respondit, abscōdit in tecto: & vt se suósque vrbis excidio posset eripere, coccum in fenestrâ ligauit. Vrbis autem ipsius inexpugnabiles muros septē tubarum sacerdotalium sono, & populi iubilantis vlulatu consono corruisse. Vide quemadmodùm vnusquisque proprium seruet officium: exploratores excubias, mysteriū meretrix, fidem victor, religionem Sacerdos. Hi periculum pro laude non metuunt, illa susceptos nec in periculis prodit. Iste sollicitus fidem magis seruare quàm vincere, meretricis priùs mādat salutem, quā excidiū ciuitatis. Religionis autē insignia arma sūt Sacerdotis. Iam illud quis non plenum putet esse miraculi, quòd ex totâ E vrbe nemo seruatus est, nisi quem meretrix liberauit? Hæc simplicis historia veritatis est: quæ si altiùs cōsideretur, admirāda signat mysteria: Hiericho enim figura istius mundi est [Gen. 3. Galat. 4.] in quā de paradiso, hoc est, de Hierusalem illâ cælesti electus Adā præuaricationis prolapsione descendit, hoc est de vitalibus ad inferna demigrans, cui non loci; sed morum mutatio naturæ suæ fecit exilium: Longè enim mutatus ab illo Adam, qui inoffensâ beatitudine fruebatur, vbi in sæcularia peccata deflexit, incidit in latrones: in quos non incidisset, nisi his mandati cælestis deuius se fecisset obnoxium. [2. Cor. 11] Qui sūt isti latrones, nisi Angeli noctis atque tenebrarum qui se nonnumquàm transfigurant in Angelos lucis; sed perseuerare non possunt? Hi autē dispoliant quæ accepimus F indumenta gratiæ spiritalis, & sic vulnera inferre consuerunt: Nam si intemerata quæ sumpsimus indumenta seruemus, plagas latronum sentire nō possumus. Caue ergò ne antè nuderis, sicut Adam antè nudatus est, mādati cælestis custodiâ destitutus, & exutus fidei vestimento, & sic lethale vulnus accepit. [S. Aug. lo. 7. l. 1. cont. Iul. Pelag. c. 3.] In quo omne genus occidisset humanum, nisi Samaritanus ille descendens, vulnera eius acerba curasset.

Accidit autem vt sacerdos quidam descenderet eadem viâ: & viso illo, præteriuit. Simi-A liter & Leuita, cùm esset secùs locum, & videret eum, pertransiit. Samaritanus autem quidam iter faciens venit secùs eum: & videns eum, misericordiâ motus est.

Non mediocris iste Samaritanus, qui eum quem Sacerdos, quem Leuita despexerat, non etiam ipse despexit. Nec vocabulo sectæ despicias, quem verbi interpretatione miraris: Samaritani etenim vocabulo custos significatur. Hoc habet interpretatio. Quis est custos, nisi ille de quo dictum est: *Custodiens paruulos Dominus?* Itaque sicut Iudæus alius in literâ, alius in spiritu: ita est Samaritanus alius foris, alius in occulto. [Psal. 114] Hic ergò Samaritanus descendens, *Quis est nisi qui descendit de cælo, & qui ascendit in cælum, Filius hominis qui est in cælo?* [Rom. 2.] [Ioan. 3.] Videns semiuiuum, quem nemo poterat antè curare, sicut illam quæ fluxu sanguinis profluens, in medicos erogauerat omne patrimonium suum: venit secùs eum, hoc est factus compassionis nostræ susceptione finitimus, & misericordiæ collatione vicinus. [Luc. 8.]

Et appropians alligauit vulnera eius, infundens oleum & vinum.

Multa medicamenta medicus habet iste, quibus sanare consueuit. [Sap. 16.] Sermo eius medicamentum est. Alius eius sermo constringit vulnera, alius oleo fouet, alius vinum infundit. Constringit vulnera austeriore præcepto, fouet remissione peccati, sicut vino compungit denuntiatione iudicij.

Et imposuit illum in iumentum suum, & duxit in stabulum, & curam eius egit.

Audi quomodò te imponat. Hic peccata nostra portat & pro nobis dolet: & pastor imposuit ouem lassam super humeros suos: [Esai. 53. Luc 15.] *Homo enim iumentis similis factus est*: & ideò suprà iumentum suum nos imposuit, ne nos essemus sicut equus & mulus, [Psal. 48. Psal. 31.] vt per nostri corporis assumptionem, infirmitates nostræ carnis aboleret. Denique duxit nos in stabulum qui eramus iumenta. Est autem stabulum, in quo fessi longo itinere succedere solent. Duxit itaque in stabulum Dominus, qui *suscitat à terrâ inopem, & de stercore erigit pauperem.* [Psal. 112] *Et curam eius egit*: ne æger ea quæ acceperat, nequaquàm præcepta seruaret: Sed non vacabat Samaritano huic diu in terris degere, redeundum eò erat, vnde descenderat. Itaque

Altero die protulit duos denarios, & dedit stabulario, & ait: Curam illius habe.

Quis est iste alter dies, nisi fortè ille Dominicæ resurrectionis, de quo dictum est: *Hic est dies quem fecit Dominus?* [Psal. 117] *Protulit duos denarios, & dedit stabulario & ait: Curam illius habe.* Qui sunt isti duo denarij, nisi fortè duo Testamenta, quæ imaginem in se habent æterni Regis expressam, quorum pretio vulnera nostra curantur? [1. Petr. 1.] Redempti enim sumus pretioso sanguine, vt vltimæ mortis vlcera vitaremus. Hos ergò duos denarios (licet horum quoque Librorum quatuor formas non absurdum sit intelligere) accipit stabularius. Quis? Ille forsitan qui ait: *Æstimo vt stercora, vt Christum lucrifaciam*, [Philip. 3. 1. Cor. 5.] quò curam haberet hominis vulnerati. Stabularius itaque ille est qui dixit: *Misit me Christus euangelizare.* Stabularij sunt illi quibus dicitur: *Ite in orbem vniuersum, & prædicate Euangelium vniuersæ creaturæ, & qui crediderit & baptizatus fuerit, hic saluus erit.* [Marc. 16] † Saluus vtique à morte, saluus à vulnere quod infixum est à latronibus. [al. salus.] Beatus ille stabularius, qui alterius vulnera curare potest. Beatus ille cui dicit Dominus.

Et quodcumque supererogaueris, reuertēs reddam tibi: Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones: At ille dixit: Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Iesus: Vade, & tu fac similiter.

Et quodcumque superrogaueris, &c. Bonus dispensator, qui etiam supererogat. Bonus dispensator Paulus, cuius

Sermones & Epistolæ veluti ei rationi quam acceperat, G superefluūt. Moderatum Domini mādatum propè immoderato labore mētis & corporis executus, vt multos ab ægritudine graui, spiritalis alloquij dispensatione re- Esai. 1 leuaret. Bonus ergò stabularius stabuli eius in quo agnouit asina præsepe Domini sui, & in quo greges clauduntur agoorū, ne fremētibus ad caulas rapacibus lupis facilis in ouilia sit incursus. Spondet ergò se reuersurū, & Ioan. 1. mercedē se daturum. Quādo reuerteris! Domine, nisi in Apoc. 1. die iudicij? Nā licet vbique sis semper & stans in medio nostrū, non cernaris à nobis, erit tamen tēpus quo vniuersa caro te aspiciat reuertētē: *Reddā tibi* Reddes ergò Mat. 5. quod debes. Beati quibus es debitor! Vtinam nos simus Mat. 25. idonei debitores: vtinam quod accepimus, possimus exoluere, nec nos aut sacerdotij aut ministerij munus H extollat. Quomodò reddes? Domine Iesu! Promisisti quidē in cœlo bonis copiosā esse mercedē. Reddes tamen & cū dices: *Euge bone serue & fidelis! quoniam super pauca fidelis fuisti, super multa te constituam, intra in gaudiū Domini tui.* Ergò quoniam nemo magis proximus quàm qui vulnera nostra curauit, diligamus eum quasi Dominum, diligamus & quasi proximum: Nihil enim tam 1. Cor. 11. proximum, quàm caput membris. Diligamus etiam eum qui imitator est Christi: diligamus & eum qui inopiæ alterius corporis vnitate compatitur: Non enim cognatio facit proximū; sed misericordia, quia misericor- I dia secundùm naturam: Nihil enim tam secundùm na- 2. Cor. 8. turam, quàm iuuare consortem naturæ.

Factum est autem dum irent, & ipse intrauit in quoddam castellū, & mulier quædam Martha nomine, excepit illū in domum suam: & huic erat soror nomine Maria, quæ etiam sedens secùs pedes Domini, audiebat verbū illius. Martha autē satagebat circà frequens ministerium. Quæ stetit, & ait: Domine nō est tibi curæ quòd soror mea relinquit me solā ministrare! Dic ergò illi vt me adiuuet. Et respō- K dens dixit illi Dominus: Martha, Martha sollicita es, & turbaris ergà plurima. Porrò vnum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur illi.

Dictum est de misericordiâ; sed nō vna est forma virtutis. Subiicitur Marthæ, exemplo & Mariæ, alterius operis actuosa deuotio, alterius religiosa mentis intentio Dei verbo: quæ si cum fide congruat, etiam ipsis operibus anteferetur, iuxtà quod scriptū est: *Maria optimam partem sibi elegit quæ nō auferetur illi.* Studeamus igitur & nos habere quod nemo nobis possit auferre: non vt perfunctoria; sed diligens audientia deferatur: Solent L enim etiam ipsius semina verbi cælestis auferri, si secùs Luc. 8. viam sint seminata. Agat te sicut Mariam desideriū sapientiæ: Hoc enim maius, hoc perfectius opus: nec ministerij cura à cognitione verbi cælestis auertat, nec arguas eos & otiosos iudices quos videas studere sapientiæ: Hanc enim sibi cohabitantem Salomon ille pacifi- Sap. 9. cus adsciuit. Nec Martha tamen in bono ministerio reprehenditur: sed Maria, quòd meliorē partē sibi elegerit, anteferetur: Iesus enim multis abūdat, & multa largitur, & ideò sapiētior iudicatur, quia quod principale aduertit, elegit. Denique Apostoli optimum non putauerunt Act. 6. relinquere Dei verbum, & ministrare mēsis: sed vtrumque munus sapientiæ est. Nam & Stephanus plenus sa- M Isidor. pientiâ minister electus: & ideò qui ministrat, doctori deferat, & ministrantem doctor inuitet & prouocet: Vnum enim corpus Ecclesiæ, etsi diuersa membra, alte- 1. Cor. 12. rum altero eget. Non potest dicere oculus manui. Operam tuam non desidero: aut iterùm caput pedibus, aut Eccles. 2. auricula se negare esse de corpore; nam etsi alia principalia, tamen alia necessaria. Sapientia in capite, actus in manibus. *Oculi enim Sapientis in capite eius:* quia ille verè sapit, cuius animus in Christo est, & cuius interior oculus erigitur ad superna. Et ideò Sapientis oculi in capite ipsius, stulti autem in calcaneo.

Et factum est, cùm esset in quodam loco orans, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eū: Domine! doce nos orare, quemadmodùm docuit & Ioannes discipulos suos. Et ait illis: cùm oratis, dicite: Pater! sanctificetur nomē tuum: Adueniat regnum tuum. Panem nostrum quotidianū da nobis hodie: & dimitte nobis peccata nostra; si quidē & nos dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem. Et ait ad illos: Quis vestrū habēs amicū, ibit ad illum mediâ nocte, & dicet illi: Amice! commoda mihi tres panes, quoniam amicus meus venit de viâ ad me, & non habeo quod ponam ante illū; & ille deintùs respondens dicat: Noli mihi molestus esse, iam ostiū clausum est, & pueri mei mecū sunt in cubili: non possū surgere & dare tibi. Et ille si perseuerauerit pulsans: dico vobis, etsi nō dabit illi surgens eò quòd amicus eius sit: propter improbitatē tamen eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. Et ego dico vobis: petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis: Omnis enim qui petit, accipit; & qui quærit, inuenit; & pulsanti aperietur. Quis autem ex vobis patrem petit panem numquid lapidem dabit illi? Aut piscem numquid pro pisce serpentem dabit illi! Aut si petierit ouum, numquid porriget illi scorpionem? Si ergò vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris: quantò magis Pater vester cælestis de cælo dabit Spiritum sanctum petentibus se?

Quis vestrum habēs amicū, ibit ad illum mediâ nocte, &c. Alius præcepti locus est, vt in omnibus momentis non solū diebus; sed etiam noctibus oratio deferatur: Vides enim quòd iste qui mediâ nocte perrexit, tres panes ab amico suo postulans, & in ipsâ petēdi intentione persistens, nō defraudetur oratis. Qui sunt isti tres panes, nisi mysterij cælestis alimētum? Quod si diligas Dominum Deum tuum, non solùm tibi; sed etiā aliis poteris emereri. Quis autē amicior nobis, quàm qui pro nobis corpus suū tradidit? Ab hoc mediâ nocte panes Dauid petiit & accepit: Petiit enim quando dicebat: *Mediâ nocte surgebam ad confitendū tibi.* Ideò meruit hos panes quos apposuit nobis edendos. Petiit cùm dicit: *Lauabo per singulas noctes lectum meū:* Neque enim timuit ne excitaret dormientem, quem scit semper vigilantem. Et ideò Psal. 118 scriptorum memores, noctibus ac diebus orationi in- Psal. 6. stantes, peccatis nostris veniam postulemus: Nam si ille tam sanctus, & qui regni erat necessitatibus occupatus, septies in die laudem Domino dicebat matutinis & 1. Tim. 5. vespertinis sacrificiis semper intentus: quid nos facere Psal 118 oportet, qui eò ampliùs rogare debemus quò frequentiùs carnis ac mentis fragilitate delinquimus; vt de viâ lassis, & istius æui cursu, ac vitæ huius anfractu grauiter fatigatis, panis refectionis deesse non possit qui hominis corda confirmet. Nec solùm mediâ nocte Dominus; sed omnibus propè docet vigilandum esse mo- Psal. 22. M mentis: Venit enim & vespertinâ, & secundâ, & tertiâ Psal. 103 vigiliâ, & pulsare consueuit: *Beati, itaque, serui illi, quos cùm venerit Dominus, inuenerit vigilantes.* Si ergò desideras vt virtus Dei præcingat se, & ministret tibi, vigilandum est semper: Multæ enim insidiæ sunt Luc. 12. bonis, & grauis corporis somnus: quia si dormire mens cœperit, vigorem suæ virtutis amittit. Excita igitur somnum tuum, vt pulses ostium Christi. Quod aperiri sibi etiam Paulus exposcit, non solùm suis; sed etiam populi orationibus obsecrans se iuuare, vt aperiatur ostium sibi ad loquendum mysterium Christi. Et Coloss. 4. fortassè illud est ostium quod apertum vidit Ioannes.

Apoc. 4 Vidit enim, & dixit: *Post hæc vidi, & ecce ostium apertum in cælo: & vox prima quam audiui tamquàm tubam loquentem mecum, & dicentem: Ascende huc, & ostendam tibi quæ oporteat fieri.* Apertum est igitur ostium Ioanni, apertum est ostium Paulo, vt nobis panes, quos ederemus, acciperet: 2. Tim. 4 Perseuerauit enim ostium pulsans opportunè, importunè, vt gentes mundani tramitis labore vexatas, alimoniæ cælestis vbertate recrearet. Ergò præceptiuus locus frequenter orandi, spes impetrandi, ratio persuadendi: priùs in præcepto, pòst in exemplo: Qui enim promittit aliquid, spem debet afferre promissi, vt monitis obedientia deferatur, Psal. 10 promissis fides, quæ humanæ contemplatione pietatis in maius æternæ spem pietatis acquirit, si tamen æqua poscantur, ne in peccatum vertatur oratio. Nec erubuit aliquid sæpius postulare, ne vel diffidere de Domini misericordiâ videretur, vel arroganter dolere, quòd non primâ prece aliquid impetrauerit. 2. Cor. 12 *Propter hoc*, inquit, *ter Dominum rogaui*: & ostendit quòd frequenter Deus ideò non concedat oratus, quòd inutilia iudicet, quæ nos profutura credamus.

Et erat eiiciens dæmonium & illud erat mutum. Et cùm eiecisset dæmonium, locutus est mutus: & admiratæ sunt turbæ. Quidam autem ex eis dixerunt: In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia. Et alij tentantes, signum de cælo quærêbant ab eo. Ipse autem vt vidit cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum in seipsum diuisum destruetur, & domus suprà domum cadet. Si autem & Satanas in seipsum diuisus est, quomodò stabit regnum eius, quia dicitis in Beelzebub me eijcere dæmonia? Si autem ego in Beelzebub eijcio dæmonia, filij vestri in quo eijciunt? Ideò ipsi iudices vestri erunt.

Omne regnum in seipsum diuisum destruetur, &c. Causa dicti huius, quoniam Iesus in Beelzebub principe Ioan. 18. dæmoniorum eijcere dæmonia dicebatur, est ostendere regnum indiuiduum esse atque perpetuum. Meritóque etiam Pilato respondit: *Regnum meum non est de hoc mundo.* Et ideò qui non in Christo spem gerunt; sed in principe dæmoniorum eijci dæmones opinantur, eos regni negat esse perpetui. Quod spectat ad populum Iudæorum, qui ad dæmonium eiiciendum, dæmonis accersebat auxilium: Nam quemadmodùm potest, cùm fides scindatur, regnum manere indiuisum? Galat. 4. Etenim cùm in lege sit populus Iudæorum, Christus Deut. 18. quoque secundùm carnem sub lege generatus sit, quomodò regnum potest Iudæorum esse perpetuum, quod sub lege est, cùm populus ipse diuidat legem, quando à legis populo Christus negatur, qui ex lege debetur? Ita ex parte se fides Iudaicæ plebis impugnat, & Ephes. 4. impugnando diuiditur, & diuidendo dissoluitur. Et ideò regnum Ecclesiæ manebit in æternum, quia indiuidua Coloss. 2. fides, corpus est vnum: *Vnus enim Dominus, vna fides,* 1. Ioan. 3. *vnum baptisma, vnus Deus & pater omnium, qui super* Luc. 9. *omnes, & per omnes, & in omnibus.* Quanta hîc sacrilegi furoris amentia, vt cùm Dei Filius ad immundos spiritus conterendos, & ad manubias mundani Principis auferendas susceperit carnem, & destruendæ nequitiæ spiritalis hominibus quoque dederit potestatem, diui- Matth. 12 dens spolia eius, quod insigne est triumphantis, aliqui sibi adiumentum & præsidia diabolicæ potestatis adsciscant, cùm in digito Dei, vel certè secundùm Matthæum in spiritu Dei dæmones excludantur. Vnde intelligitur indiuiduum quoddam velut corpus esse diuinitatis & regnum, cùm Christus Dei dextera sit. Spiritus autem digiti specie velut vnius secundùm diuinitatem corporis seriem videatur exprimere. Nonne vi- Coloss. 2. detur indiuiduum esse regnum, cùm velut corpus sit indiuisum? *Habitat enim*, vt legisti, *corporaliter plenitudo diuinitatis in Christo.* Quod vtique & de Patre negare non poteris, & de Spiritu negare non debes. nec tibi membrorum comparatione nostrorum portio quædam videatur facienda virtutis. Indiuiduæ enim rei non potest esse diuisio; & ideò ad formam vnitatis, non ad distinctionem potestatis referenda digiti nuncupatio est, cùm & dextera Dei dicat: *Ego & Pater* Ioan. 10. *vnum sumus*: Sed licet indiuidua diuinitas, distincta persona est; digitus tamen cùm dicitur Spiritus, opera- Psal. 8. toria virtus significatur, quod diuinorum operum sicut Pater & Filius, ità & Spiritus sanctus operator sit: Dauid enim dicit: *Quoniam videbo cælos opera digitorum* Psal. 32. *tuorum.* Et in alio Psalmo: *Et spiritu oris eius omnis* 1. Cor. 12 *virtus eorum.* Et Paulus ait: *Hæc omnia autem operatur vnus atque idem Spiritus, diuidens singulis prout vult:* Et hîc cùm dicit:

Quòd si in digito Dei ego eiicio dæmonia, profectò peruenit in vos regnum Dei. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet. Si autem fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. Qui non est mecum, contrà me est: & qui non colligit mecum, dispergit.

Quòd si in digito Dei ego eiicio dæmonia, profectò peruenit in vos regnum Dei, &c. Ostendit imperialem quan- Rom. 14. dam esse sancti Spiritus potestatem, in quo regnum est Dei. Nos quoque in quibus habitat Spiritus, regalem Luc. 17. domum habemus. Vnde & in posterioribus dixit: *Re-* 2. Cor. 3. *gnum Dei, intra vos est.* Et ideò diuinitatis, & dominationis, & imperatoriæ maiestatis consortem debemus æstimare Spiritum sanctum, quia Dominus est Spiritus. Vbi autem Spiritus Domini, ibi libertas.

Cùm immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquosa, quærens requiem: & non inueniens, dicit: Reuertar in domum meam vnde exiui. Et cùm venerit, inuenit eam scopis mundatam & ornatam. Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se, & ingressi habitant ibi. Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. Factum est autem, cùm hæc diceret: extollens vocem quædam mulier de turbâ dixit illi: Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti. At ille dixit: Quinimmò, beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud!

Cùm immundus spiritus exierit ab homine, &c. Hoc de Iudæorum plebe dictum ambigi non potest, quam Dominus à regno suo in superioribus segregauit. Vnde omnes quoque hæreticos & schismaticos à regno Dei, & ab Ecclesiâ intellige separatos. Et ideò non Dei; sed immundi spiritus omnes schismaticorum hæreticorúmque liquidò claret esse conuentus. Itaque in vno homine totius Iudaici populi comparatio est, à quo per Ephes. 6. legem spiritus immundus exierat: Sed quia in natio- Matt. 23 nibus & gentibus per fidem Christi requiem reperire non potuit (immundis enim spiritibus Christus incendium est, qui in pectoribus Gentilium, quæ antè arida erant, posteà per baptismum rore Spiritus sancti humescebant iacula aduersarij ignita restrinxerat) ideò regressus ad plebem est Iudæorum, quæ forensi & perfunctoriâ specie compta, animo manet interiore pollutior: Neque enim sacri fontis irriguo aut abluebat, aut restinguebat ardorem: meritóque ad eam Spiritus redibat immundus, adducens secum septem spiritus nequiores se; quoniam in hebdomadam legis & octauæ mysterium sacrilegâ mente commisit. Itaque vt nobis multiplicatur septiformis Spiritus gratia, ita illis immundorum spirituum omnis cumulatur iniuria: Vniuersitas enim hoc numero Gen. 2. aliquotiens comprehenditur; propter quod septimo 1. Reg. 2.

die conclusis mundi operibus, requieuit Deus. Ideò & G sterilis septem peperit, & populosa in filijs infirmata est. Denique vt scias synagogæ populum deformari, vbi Ecclesiæ beatitudo laudatur, subiecit:

Turbis autem concurrentibus, cœpit dicere: Generatio hæc, generatio nequam est: signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ: Nam sicut Ionas fuit signum Niniuitis: ità erit& Filius hominis generationi isti. Regina Austri surget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit illos: quia venit à finibus terræ audire sa- H pientiam Salomonis: & ecce plusquam Salomon hic. Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione hac: & condemnabunt illam, quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Ionæ: & ecce plusquàm Ionas hic.

3. Reg. 10 *Nam sicut Ionas fuit signum Niniuitis*, &c. In hoc quoque Iudæorum plebe damnatâ, Ecclesiæ mysterium euidenter exprimitur, quæ in Niniuitis per pœnitentiam, & in reginâ Austri per studium percipiendæ sa-
Ephes. 5. pientiæ de totius orbis finibus congregatur, vt pacifici Salomonis verba cognoscat. Regina planè, cuius regnum est indiuisum, de diuersis & distantibus I populis in vnum corpus assurgens. Itaque sacramentum illud magnum est de Christo & Ecclesiâ: sed tamen hoc maius est, quia illud in figurâ antè præcessit; nunc autem plenum in veritate mysterium est: Illic enim Salomonis typus, hic autem Christus in suo corpore est. Ex duobus igitur constat Ecclesia: vt aut peccare nesciat, aut peccare desinat: Pœnitentia enim delictum abolet, sapientia cauet. Hoc in mysterio. Cæterùm Ionæ signum vt typus Dominicæ passionis, ità etiam grauium, quæ Iudæi committant, testificatio peccatorum est. Simul aduertere licet & maiestatis oraculum, & pietatis indicium. Nam- K que Niniuitarum exemplo & denuntiatur supplicium,
Act. 3. & remedium demonstratur. Vnde etiam Iudæi debent non desperare indulgentiam, si velint agere pœnitentiam.

Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio; sed suprà candelabrum, vt qui ingrediuntur, lumen videant. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem nequam fuerit, etiam L corpus tuum tenebrosum erit. Vide ergò ne lumen, quod in te est, tenebræ sint: Si ergò corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te.

Nemo lucernam accendit. Quia in superioribus Ecclesiam synagogæ prætulit, hortatur nos vt fidem potiùs nostram ad Ecclesiam transferamus: Lucerna enim
Psal. 118 fides est, iuxtà quod scriptum est: *Lucerna pedibus meis*
Ioan. 1. *verbum tuum, Domine!* Verbum enim Dei fides nostra est, verbum Dei lux, lucerna est fides. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* M
Luca 15. Lucerna autem lucere non potest, nisi aliunde lumen acceperit. Hæc est lucerna quæ accenditur, virtus scilicet nostræ mentis & sensus, vt drachma illa possit quæ perierat, reperiri. Nemo ergò fidem sub lege constituat: Lex enim intrà mensuram est, vltrà mensuram gratia. Lex obumbrat, gratia clarificat. Et ideò nemo fidem suam intrà mensuram legis includat; sed ad Ecclesiam conferat, in quâ septiformis Spiritus relucet gratia, quam Princeps ille Sacerdotum fulgore supernæ diuinitatis illuminat, ne eam legis vmbra restinguat. Denique lucerna illa quam matutinis vesper-

tinisque temporibus, ritu veteri Iudæorum Princeps Exod. 27 sacerdotum solebat accendere, velut sub modio sita Matt. 5. legis euanuit: & ciuitas illa Hierusalem, quæ in terris est, quæ occidit Prophetas, quasi in conuualle fletus posita delitescit: illa autem Hierusalem quæ Galat. 4. in cælo est, quâ militat fides nostra, in illo altissimo omnium locata monte, hoc est Christo, non potest tenebris & ruinis huius mundi abscondi; sed fulgens candore solis æterni, luce nos gratiæ spiritalis illuminat.

Et cùm loqueretur, rogauit illum quidam Pharisæus vt pranderet apud se. Et ingressus recubuit. Pharisæus autem cœpit intrà se reputans dicere, quare non baptizatus esset ante prandium? Et ait Dominus ad illum: Nunc vos, Pharisæi! quod deforis est calicis & catini mundatis: quod autem intùs est vestrûm, plenum est rapinâ & iniquitate. Stulti, nónne qui fecit quod de foris est, etiam id quod de intùs est, fecit?

Nunc vos, Pharisæi! quod de foris est, &c. Vides corpora nostra terrenorum & fragilium expressione significari, quæ breui lapsu præcipitata frangantur: & facilè ea quæ mens voluit interna, per sensus & gesta corporis prodi: sicut illa quæ calix intetiùs continet, foris lucent. Vnde & in posterioribus non dubium est vocabulo calicis passionem corporis declarari: & Dominus dicit: *Calicem quem mihi Pater* Luc. 22. *dedit, non vis vt bibam illum?* Bibit enim corpus Ioan. 18. suum, qui corporalem fragilitatem spiritali absorbet affectu, & quasi in mentem animúmque transfundit, vt interioribus exteriorum imbecillitas hauriatur. Cernis igitur quòd nos non exteriora huius calicis aut catini; sed interiora contaminant. Et ideò quasi bonus præceptor docuit quemadmodùm nostri mundare corporis contagium debeamus, dicens:

Verumtamen quod superest, date eleemosynam: ecce omnia munda sunt vobis: Sed væ vobis Pharisæis, qui decimatis mentam & rutam & omne olus: & præteritis iudicium & charitatem Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.

Date eleemosynam &c. Vides quanta remedia? Mundat nos misericordia, mundat nos Dei sermo, iuxtà Ioan. 15 quod scriptum est: *Iam vos mundi estis propter sermonem meum, quem locutus sum vobis.* Nec hoc loco solùm; Tob. 12. sed etiam in alijs quantâ sit gratiâ expressum tenes. Eccl. 3. *Eleemosyna enim à morte liberat*, &c. *Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit in die malo.* Totus itaque pulcherrimus ad hoc dirigitur locus, vt quoniam nos ad studium simplicitatis inuitat, superflua Iudæorum & terrena condemnet, qui secundùm corpus intelligendo quæ legis sunt, vitro & catino propter fragilitatem sui non immeritò comparantur; quoniam ea de quibus nobis nullus est vsus, obseruant: ea autem in quibus nostræ spei fructus est, negligunt: & ideò peccatum grande committunt, dum meliora despiciunt, & tamen ipsis peccati abolitio promittitur, si misericordia consequatur. Breuiter autem vitia eorum multa perstringit, qui vilium fructuum decimis conferendis omne studium intendant suum; nec vllum futuri iudicij metum, nec aliquam Dei habeant charitatem, cùm opera sine fide vana sint: Prætereunt enim iudicium & charitatem Dei. Iudicium ideò, quia non omnia quæ agunt, in iudicium referunt. Charitatem ideò, quia non ex affectu Deum diligunt. Sed ne rursùs fidei nos studiosos faciat, operum negligentes perfectionem fidelis viri breui sermone concludit, vt & fide & operibus approbetur dicens: *Hæc autem oportuit facere, & illa* Hebr. 13. *non omittere.*

Væ vobis Pharisæis! quia diligitis primas A cathedras in synagogis, & salutationes in foro. Væ vobis, quia estis vt monumenta quæ non apparent! & homines ambulantes suprà, nesciunt. Respondens autem quidam ex Legisperitis! ait illi: Magister, hæc dicens etiam contumeliam nobis facis: At ille ait: Et vobis, Legisperitis! væ quia oneratis homines oneribus quæ portare non possunt, & ipsi vno digito vestro non tangitis sarcinas. Væ vobis, qui ædificatis monumenta Prophetarum! patres autem vestri occiderunt illos. Profectò testificamini quòd consentitis operibus patrum vestrorum: quoniam ipsi quidem eos occiderunt; vos autem ædificatis eorum sepulchra: Propterea & sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas & Apostolos, & ex illis occident & persequentur: vt inquiratur sanguis omnium Prophetarum, qui effusus est à constitutione mundi, à generatione istâ, à sanguine Abel, vsque ad sanguinem Zachariæ qui periit inter altare & ædem. Itá dico vobis, requiretur ab hac generatione: Væ vobis Legisperitis! qui abstulistis clauem scientiæ: C ipsi non introistis, & introeuntes prohibuistis. Cum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisæi & Legisperiti grauiter insistere, & os eius opprimere de multis, insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius, vt accusarent eum.

Væ vobis Pharisæis! quia diligitis, primas cathedras &c. Arrogantiam iactantiamque redarguit Iudæorum, dum primatus accubitionis in conuiuijs appetunt. In ipsos quoque Peritos legis dānationis sententia promulgatur: D vobis qui estis vt monumenta! qui quasi sepulchra, quæ non apparēt, specie fallunt visusq; decipiunt: vt cùm foris speciosa promittāt, intùs ossa plena fœtoris includāt. Quod faciunt pleriq; doctores, qui ab alijs exigūt, quæ ipsi non queant æmulari. Et ideò ipsi monumenta sunt; Psal. 5. sicut & alibi dictū est: *Sepulchrū patens est guttur eorum.* Bonus etiam locus aduersùs superstitioné vanissimā Iudæorū: væ vobis! qui ædificatis monumēta Prophetarū; quia ædificando sepulchra Prophetarum patrum suorū facta dānabant: æmulando autē paterna scelera, in seipsos sententiam retorquebant. Etenim propheticorū æ- E dificatione tumulorū, sceleris eos qui occiderāt, arguebant, & similiū æmulatione factorū, se quoq; declarabāt paternæ iniquitatis heredes. Non igitur ædificatio; sed æmulatio loco criminis æstimatur. Neq; enim possunt hereditariæ iniquitatis absolui, qui Dei Filiū crucifigendo, quod grauius est, paternis cumulum sceleribus addiderunt. Et ideò bene alibi addidit; *Implete mensurā* Matt. 23 *patrum vestrorum*: quia nihil est vltrà Dei iniuriam, grauius peccare quod possint. Propterea mittit ad illos Sapientia Apostolos & Prophetas. Quis est Sapientia nisi Ibidem. Christus? Denique in Matthæo habes: *Ecce ego mitto ad vos Prophetas & sapientes.* Arguuntur adhuc sub nomine Iudæorum, & futuro supplicio statuuntur obnoxij; F quia cùm doctrinam sibi diuinæ cognitionis vsurpent, & alios impediant; nec ipsi quod profitētur agnoscant.

Capi. XII. MVltis autem turbis circumstantibus, itá vt se inuicem conculcarent, cœpit dicere ad discipulos suos: Attendite à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis: Nihil enim opertum est quod non reueletur: neque absconditum quod non sciatur. Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur: & quod in aurem locuti estis in cubiculis, prædicabitur in tectis. Dico autem vobis amicis A meis: Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habent amplius quid faciant. Ostendam autem vobis quem timeatis. Timete eum qui postquàm occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. Itá dico vobis, hunc timete.

Nihil enim opertum est quod non reueletur, &c. Pulcherrimum locū tenendæ simplicitatis, & æmulandæ fidei Saluator intexuit, ne Iudaicæ perfidiæ more, alia premamus affectu, alia voce simulemus, cùm vltimo tēpore occulta cogitationum accusantium, aut etiam defendentium, secretum nostræ mentis apertura videātur: Rom. 2. B Quæ enim maior est simplicitatis illecebra, quàm vt vnusquisque cognoscat latebram fraudis esse non posse? Sed quoniam gemina est causa perfidiæ, quia aut ex insolitā malitiā, aut ex accidenti metu nascitur: ne quis metu territus potestatis, Deum, quē corde cognoscit, negare, cogatur pulchrè addidit animæ tantùm formidabile esse suppliciū, pœnam corporis non esse metuendā. Mors enim naturæ finis, non pœnæ est. Et ideò mortem supplicij corporalis esse defectum, pœnam verò animæ esse perpetuam; eóque Deum solum esse metuendum, cuius potestati non naturæ præscribat; sed eadem natura subiaceat. Mortem verò non esse terribilem, quam locupletiore fœnore sit immortalitas redemptura.

C Nónne quinq; passeres vænerunt dipondio, & vnus ex illis non est in obliuione coràm Deo? Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite timere, multis passeribus pluris estis vos.

Inspirauerat Dominus simplicitatis affectum, virtutem mentis erexerat, fides sola nutabat, bene eam de vilioribus roborauit: Nam si Deus obliuionem passerum non habet, hominum habere quî potest? Quòd si tanta est Dei & tam æterna maiestas, vt vnus ex passeribus, aut nostrorum numerus capillorum præter D scientiam Dei non sit: quàm indignum est æstimare, quòd Fidelium corda Dominus aut ignoret aut spernat, qui viliora cognoscat? Fortasse dicat aliquis; Quomodò Apostolus dixit: *Numquid de bobus cura* 1. Cor. 9. *est Deo?* cùm vtique bos passere pretiosior sit? Sed aliud est cura, aliud scientia. Denique numerus capillorum non in actu computationis; sed in facilitate cognitionis accipitur: Non enim sollicitam Deus Eccl. 4. curæ numerantis intendit excubiam; sed cui cognita sunt omnia, quasi numerata sunt omnia. Bene tamen numerari dicuntur, quia illa quæ volumus E seruare, numeramus. Possumus tamen hîc discutere aliquòd intelligentiæ spiritalis arcanum; præsertim cùm hoc videatur absurdum, vt homines non potiùs hominibus quàm passeribus comparentur: Videntur enim quinque isti passeres, quinque esse corporis sensus, tactus, odoratus, gustus, visus, auditus: qui modo passerum, si terrenarum sordium rimentur illuuiem, atque ex inuluis locis & fœtidis cibum quærant, delictorum suorum laqueis occupati, ad superiorum operum fructus, quibus epulantur animi, reuolare non possunt: Est enim lenocinantis quidam laqueus voluptatis, qui nostrorum vestigijs animorum quædam vincula subnectat, vt si igneum vigorem, puritatémque naturæ, ter- F renæ materiæ sensus hebetauerit, luxuriæ pretio sæcularis addictum, sub quadam vitiorum auctione constituat. Sunt etiam quædam nostrorum nundinæ delictorum. Itaque variarum capti illecebris voluptatum, aut venundamur sub peccato, aut redimimur à peccato. Christus nos redimit, aduersarius vendit; ille auctionatur ad mortē, hic redimit ad salutem. Vnde bene Matthæus duos passeres posuit, corpus animámque significans: quoniam caro quoque, si consentiens Dei legi, & exuens se lege peccati, in naturam animæ sensuum Rom. 7. puritate transierit, alis ad cælum spiritalibus eleuatur. Itaque docemur quia volandi nobis gratiam natura dedit, voluptas abstulit, quæ malorum escis grauat ani- Matt. 10.

Ibidem. mam, atque in naturam corporeæ molis inclinat. Meritóque posuit quia nemo illorum cadit sine voluntate Dei: Quod enim cadit, vergit in terram: & quod volat, ad fastigium immortalitatis euehitur. Ne cui autem dubium esset quod Matthæus dixit, Lucas euidenter absoluit: quia voluntas Dei cognitio Dei: Non enim quisquam voluntate Dei cadit; sed qui delictorum suorum mole ruerit, Deum latere non poterit: Nam & Iob ex Dei voluntate tentatur. Iob. 1. Dedit tibi aduersarium; sed proposuit præmium. Ne excuses fragilitatem, qui habes imaginem, accepisti munitionem: vnde & hoc proficit ad salutem, vt sine permissione Dei diabolum nocere non posse cognoscas, ne potentiam diaboli magis timeas, quàm diuinitatis offensam. Iam illud non dubium est, animæ passerem comparari, cùm legeris. *Anima nostra* Psal. 123 *sicut passer erepta est de laqueo venantium.* Et alibi: Psal. 10. *Quomodò dicitis animæ meæ: Transmigra in montem sicut passer?* Ipsum quoque hominem legimus comparari passeri; quia scriptum est: Psal. 101 *Ego autem quasi passer singularis in ædificio*, scilicet ex duobus passeribus in vnum passerem, hoc est, spiritalis substantiæ subtilitatem concordans; vtriusque alæ compage formatus. Ergò passer bonus est, cui volandi natura suppeditat. Est etiam malus passer, qui volandi vsum terrenæ vitio labis aboleuerit; quales sunt isti passeres, qui dipondio væneunt. Alibi asse væneunt, alibi dipondio: Quanta vilitas delictorum! Mors enim Matt. 10 vilis; sed pretiosa virtus. Etenim aduersarius tamquàm captiua mancipia vilioris pretio æstimationis addicit. At verò Dominus tamquàm speciosa seruitia, Gen. 1. quæ ad imaginem & similitudinem sui fecit, idoneus sui operis æstimator, magno pretio nos redemit, 1. Cor. 9. sicut sanctus Apostolus dixit: *Empti enim estis pretio magno.* Et bene magno, quod non æstimatur ære; sed sanguine; quia pro nobis mortuus est Christus, qui pretioso nos sanguine liberauit, 1. Petr 1. sicut etiam sanctus Petrus in Epistolâ commemorat suâ, scribens ad nos: *Quia non corruptibilibus argento & auro*, loquit, *redempti estis de vanâ vestrâ conuersatione paternæ traditionis; sed pretioso sanguine quasi agni incontaminati & immaculati Christi Iesu.* Et benè pretioso, quia immaculati corporis sanguis est, Galat. 3. quia sanguis est Filij Dei, qui non solùm de maledicto legis; sed etiam de impietatis morte perpetuâ nos redemit. In summâ igitur hic sensus est: Si Dominus vilibus auibus, & Matth 3. infidelibus hominibus vel in oriundo sole, vel in terrenâ fœcunditate prospexit, si misericordiæ suæ omnibus munus impartit, haud esse dubitandum, contemplationem apud illum Fidelium valituram esse meritorum. Præclarè autem & fidem acuendo iotexuit, L & fidei ipsi virtutum fundamenta subiecit: Nam vt fortitudinis incentiuum est fides; ità fidei firmamentum est fortitudo.

Dico autem vobis: Omnis quicumque confessus fuerit me coràm hominibus, & Filius hominis confitebitur illum coràm Angelis Dei. Qui autem negauerit me coràm hominibus, negabitur coràm Angelis Dei. Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur ei: in Spiritum autem sanctum qui dixerit, non remittetur ei. Cùm autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus & potestates, nolite solliciti esse qualiter, aut quid respondeatis, aut quid dicatis: Spiritus enim sanctus docebit vos in illâ horâ quæ oporteat dicere.

Luc. 8. *Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur ei, &c.* Vtique Filium hominis Christum intelligimus, qui de Spiritu sancto generatus ex virgine est, quòd parens eius in terris sola sit Virgo. al. maior est Christo. Nûquid ergo † Spiritus sanctus præfertur Christo, vt in Christum peccantes veniâ Psal. 144 consequantur, in Spiritum sanctum delinquentes remissionem non mereãtur adipisci? Sed vbi vnitas potestatis est, nulla côparationis est quæstio; neque controuersia magnitudinis, cùm magnus sit Dominus & magnitudinis eius finis esse non possit. Si igitur, quod credimus, vnitas Trinitatis est, indiscreta vtiquè magnitudo, sicut indiscreta operatio. Quod in sequẽtibus demonstratur: Nam cùm alibi dictum sit: *Pater vobis dabit quid loquamini*: Matt. 10 hic subiecit: *Spiritus enim sanctus docebit vos in illâ horâ quæ oporteat dicere.* Ergo si operatiò vna est, vna est & contumelia: Sed ad proposita reuertamur. Hîc videtur quibusdam vt eundem & Filium hominis & Spiritum sanctum Christum intelligamus, saluâ distinctione personarum, & vnitate substãtiæ; quia vnus & Deus & H homo Christus, idem Spiritus: sicut scriptũ est: *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus.* Tren. 4 Idem sanctus; quia sicut Deus Pater, & Filius Deus Dominus Pater & Filius Dominus: ità etiam & Pater sanctus, & Filius sanctus, Spiritus sanctus. Denique Cherubim & Seraphim indefessis vocibus clamant: Sanctus, sanctus, sanctus, vt Trinitas repetitâ tertiâ appellatione signetur. Si ergò vtrumque Christus est, quæ est diuersitas, nisi vt sciamus quia diuinitatem Christi nobis negare non liceat? Esaia. 6. Denique in persecutione quid quæritur, nisi vt Deum Christum negemus? Itaque quicumque non confitetur in Christo Deum, & ex Deo atque in Deo Christum, veniam non meretur. Sed etiam quicumque non confitetur Christum in carne venisse, ex Deo non est: I Qui enim hominem negauit, Deum negauit; quia Deus in homine, & homo in Deo Christus. Plerique tamẽ illud tenent, vt eam blasphemiã dicant non esse veniabilem, si quis Christum dicat in Beelzebub eiicere dæmonia, Luce. 11. non potestate diuinâ.

Et ait ei quidam de turbâ: Magister! dic fratri meo vt diuidat mecũ hereditatem. At ille dixit ei: Homo! quis me cõstituit iudicẽ aut diuisorẽ suprà vos? Dixitque ad illos: Videte & cauete ab omni auaritiâ: quia non in abundãtiâ cuiusquã vita eius est, ex his quæ possidet. K Dixit autem similitudinẽ ad illos, dicens: Hominis cuiusdã diuitis vberes fructus possessio attulit: & cogitabat intrà se, dicens: Quid faciam, quia non habeo quò congregem fructus meos? Et dixit: Hoc faciam: Destruã horrea mea, & maiora faciam: illò cõgregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea, & dicã animæ meæ: Anima! habes multa bona in annos multos posita: requiesce, mãduca, bibe, epulare. Respondit autẽ illi Deus: Stulte! hac nocte animam tuam repetũt à te; quæ autem parasti, cuius erunt? Sic est qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues.

Quis me constituit iudicem, &c. Totus hic locus ad subeundam pro confessione Domini passionem, aut contemptu mortis, aut spe præmij, aut mansuri denuntiatione supplicij, cui numquam venia laxetur, nos instruit. Et quoniam auaritia plerumq; solet tentare virtutem, etiam huius abolẽdæ & præceptum subijcitur & exemplum, dicente Domino: *Quis me constituit iudicem aut diuisorẽ suprà vos?* Bene terrena declinat, qui propter diuina descenderat: nec iudex esse dignatur litiũ, & arbiter Act. 10. M facultatum, viuorum habens mortuorúmque iudicium, arbitriúmque meritorum. Non ergò quid petas; sed à quo postules intuendum est; nec coràm maioribus intento animo putes minoribus obstrepẽdum. Vnde non immeritò refutatur hic frater, qui dispensatorem cælestium gestiebat corruptibilibus occupare, cùm inter fratres patrimoniũ non iudex medius; sed pietas debeat sequestra diuidere: quamquàm immortalitatis patrimonium, non pecuniæ sit hominibus expetendum. Frustrà enim congregat opes, qui se his nescit vsurum. Sicut ille qui cùm repleta horrea nouis messibus rumperentur, Psal. 38. exuberantium sibi fructuum receptacula præparabat, 1. Tim. 6. cui congregaret ignarus: Remanent enim in

sæculo

A sæculo cuncta quæ sæculi sunt, & pereunt nobis quæcumque congregantur heredibus: Neque enim nostra sunt, quæ non possumus auferre nobiscum. Sola virtus comes est defunctorum, sola nos sequitur misericordia, quæ cælestium præuia mansionum, pecuniæ vilis vsura, tabernacula defunctis acquirit æterna, sicut Domini (Luc. 16.) præcepta testantur, dicentis ad nos: *Facite vobis amicos de iniquo mammona, qui vos recipiant in æterna tabernacula sua.* Bonum itaque ac salutare præceptum & idoneum, quòd, vel auaros possit animare, quò studeant corruptibilia perennibus, terrena mutare diuinis: Sed quoniam plerumque deuotio fidei infirmitate reuocatur, & ad conferendum patrimonium prompti, victus sui consideratione retrahuntur, ideò addidit:

Dixitque ad Discipulos suos: Ideò dico vobis: Nolite solliciti esse animæ quid manducetis: neque corpori quid vestiamini. Anima plus est quàm esca: & corpus plus quàm vestimentum. Considerate coruos, quia non seminant neque metunt, quibus non est cellarium, neque horreum, & Deus pascit illos. Quantò magis vos qui pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitando potest adijcere ad staturam suam cubitum vnum? Si ergò neque C quod minimum est potestis, quid de cæteris solliciti estis?

Nolite solliciti esse animæ quid manducetis, &c. Nihil moralius ad faciendam fidem omnia credentibus à Deo posse conferri, quam quod aërius ille spiritus vitale collegium animæ, corporisque contubernio fœderatum, sine nostro labore perpetuat, nec salutaris deficit vsus alimenti, nisi cùm venerit dies suprema moriendi. Cùm (Matt. 6.) igitur anima indumento corporis vestiatur, & vigore animæ corpus animetur: absurdum est vt victus nobis copiam defuturam putemus, qui viuendi iugem substantiam consequamur. *Considerate*, inquit, *volatilia cæli*. Ma- D gnum sanè & aptum quod fide sequamur exemplum: Nam si volatilibus cæli, quibus nullum exercitium cultionis, nullus de messium fœcunditate prouentus est, indeficientem tamen prouidentia diuina largitur alimoniam, verum est, causam inopiæ nostræ auaritiam †videri. (al. indicare.) Etenim illis idcircò in elaborati pabuli vsus exuberat, quòd fructus sibi communes ad escam datos, speciali quodam nesciunt vindicare dominatu: nos communia amittimus, cùm propria vindicamus: nam nec proprium quidquam est, vbi perpetuum nihil est, nec certa copia, (Psal. 103) vbi incertus euentus: Cur enim diuitias tuas æstimes, cùm tibi Deus etiam victum cum cæteris animantibus E voluerit esse communem. Aues cæli speciale sibi nil vindicant, & ideò pabulis indigere nesciunt, quia alijs inuidere non norunt.

Considerate lilia agri quomodò crescunt: non laborant, neque nent: dico autem vobis, nec Salomon in omni gloriâ suâ vestiebatur sicut vnum ex istis. Si autem fœnum quod hodie in agro est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit: quantò magis vos, pusillæ fidei! Et vos nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis: & nolite in sublime F tolli: hæc enim omnia gentes mundi quærunt. Pater autem vester scit quoniam his indigetis.

Considerate lilia agri quomodò crescunt, &c. Bonus quidem sermo atque moralis quo ad fidem diuinæ nobis misericordiæ conferendæ (vel iuxtà literam; quia ad staturam corporis nostri, vel spiritualiter; quia suprà mensuram staturæ nostræ, sine Dei fauore nihil valemus adiungere) comparatione nos floris & fœni sermo Dominicus prouocauit: Quid enim tam morale ad persuasionem, quàm cùm videas quod etiam quæ sunt irrationabilia, sic Dei prospicientia vestiuntur, vt nullo vsu vel ad gratiam egeant, vel ad ornatum: multò magis credas rationabilem hominem, si omnem sui vsum in Deo collocet, nec studio mutandi violet fidem, numquàm egere posse, eo quòd iure præsumpserit de fauore diuino? Sed tamen vt etiam altiùs ista pendamus; quia non (3. Reg. 6.) otiosum videtur quòd flos vel homini confertur, vel certè plùs penè quā hominibus in Salomone præfertur, qui tantum meruit vt vel in specie templum Deo conderet, vel in mysterio Christi Ecclesiam figuraret: non alienum videtur vt per claritatem coloris, Angelorum cælestium gloriam putemus expressam, qui verè mundi B istius flores sunt, quòd eorum claritatibus mundus ornatur, & bonum odorem sanctificationis adspirant. Quorum præsidio fulti possumus dicere. *Bonus odor Christi sumus Deo in ijs qui salui fiunt*, (2. Cor. 2.) qui nulla sollicitudine præditi, nullo vsu laboris exerciti, diuinæ in se liberalitatis gratiam, & cælestis seruant dona naturæ, Vnde bene & hîc vestitus gloriâ suâ Salomon, & alibi (Matt. 6.) coopertus ostenditur, quòd infirmitatem corporeæ naturæ veluti virtute quadam mentis adopertam operum gloriâ vestiebat. Angeli verò quorum natura diuinior, expers manet iniuriæ corporalis, rectè, licet maximo viro, conlu[...]atione tamen nostræ iniuriæ præferuntur. Ergò quoniam per resurrectionem erunt homines sicut Angeli in cælis, nos quoque exemplo Angelorum gloriæ cælestis augmentum Dominus, qui & illis eam tribuit, sperare præcepit, quo absorbeatur hoc mortale à vitâ: *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.* (Matt. 22. 2. Cor. 5. 1. Cor. 15.) Plerique etiam comparationem hanc secundùm naturam floris & vsum putant propositi germinis aptiorem, eò quòd lilia nullius annui vsus cultum requirant, nec sicut ergà prouentum fructuum cæterorum; ità etiam ergà generationem istius floris, sollicitus in orbem redeat labor actus agricolis: Quibuslibet enim siccitatibus agri omne illud quod alitur in florem, quadam virtute genitali ex sese atque in se succi semper manentis animatur: ità cùm foliorum puberum caulem videas aruisse, floris tamen natura virescit: Absconditur enim viriditas, non amittitur. At vbi vernis fuerit prouocata blanditijs, indumentum germinis, comam floris; liliúve resumit ornatus. (Lib. 3. Hexamer. cap. 8.) Quem locum nunc, quoniam alibi vberiùs tractatum esse reminiscimur, perstrinxisse satis est, ne in eadem sit recursus. Illud delectat aduertere, quia non in asperitatibus montium, incultisque syluarum lilia, sed in hortorum amœnitate generantur: Sunt enim horti quidam diuersarum pomiferi virtutum, iuxtà quod scriptum est: *Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus*: (Cant. 4.) eo quòd vbi integritas, vbi E castitas, vbi religio, vbi fida secretorum silentia, vbi claritas Angelorum est, illic Confessorum violæ, lilia Virginum, rosæ Martyrum sunt. Nec incongruum quisquam putet, quòd Angelis lilia comparentur, cùm lilium se Christus ipse memorauerit, dicens: *Ego flos campi, & lilium conuallium.* (Cant. 2.) Et bene lilium Christus; quia vbi martyrum sanguis, ibi Christus, qui est flos sublimis, immaculatus, innoxius, in quo non spinarum offendat asperitas, sed gratia circumfusa clarescat: Sunt enim spinæ rosarum, quia tormenta sunt martyrum. Non habet spinas inoffensa diuinitas; quæ tormenta non sentit. (Matt. 22.) Ergò si lilia vel Angeli suprà hominum gloriam vestiuntur: nec in nobis misericordiam Dei desperare debemus, quibus per resurrectionis gratiam, Dominus similem Angelis speciem pollicetur. Quo loco etiam illam (1. Cor. 15.) videtur perstringere quæstionem, quam etiam Apostolus non omisit, quia gentes huius mundi quærunt, quomodò resurgant mortui, & quali corpore veniant?

Verumtamen quærite primùm regnum Dei: & hæc omnia adijcientur vobis. Nolite timere pusillus grex! quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum. Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam. Facite vobis sac-

culos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis: quò fur non appropiat, neque tinea corrumpit: Vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit.

Num cùm dicat: *Quærite regnum Dei: & hæc omnia adiicientur vobis*: nec ad præsens, nec in reliquum Fidelibus ostendit gratiam defuturam, si modò qui diuina desiderant, terrena non quærant? Indecorum quippe est, homines curare de cibo, qui militant de regno. Nouit Rex quemadmodùm familiam suam pascat, alat, vestiat; & ideò dixit: *Iacta in Dominum cogitatum tuum, & ipse te enutriet.* [*Psal. 54.*]

Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris, & vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando reuertatur à nuptiis: vt cùm venerit & pulsauerit, confestim aperiant ei. Beati serui illi, quos cùm venerit dominus, inuenerit vigilantes. Amen dico vobis, quòd præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis. Et si venerit in secundâ vigiliâ, & si in tertiá vigiliá venerit, & itá inuenerit: bea[ti] sunt serui illi. Hoc autem scitote: quoniam si sciret paterfamiliàs quâ horâ fur veniret, vigilaret vtique & non sineret perfodi domum suam. Et vos estote parati: quia quâ horâ non putatis, Filius hominis veniet. Ait autem ei Petrus: Domine, ad nos dicis hanc parabolam, an & ad omnes? Dixit autem Dominus: Quis putas est fidelis dispensator & prudens, quem constituit dominus suprà familiam suam vt det illis in tempore tritici mensuram? Beatus ille seruus, quem cùm venerit dominus, inuenerit ità facientem. Verè dico vobis, quoniam suprà omnia quæ possidet, constituet illum. Quòd si dixerit seruus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire: & cœperit percutere seruos & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari, veniet dominus serui illius in die quâ non sperat, & horá quá nescit, & diuidet eum, partémque eius cum infidelibus ponet. Ille autem seruus qui cognouit voluntatem domini sui, & non se præparauit, & non fecit secundùm voluntatem eius, vapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem cui multùm datum est, multùm quæretur ab eo: & cui commendauerunt multùm, plùs petent ab eo.

Beati serui illi quos cùm venerit dominus, inuenerit vigilantes, &c. In superioribus vigilare nos voluit, per omnia expectantes momenta Domini Saluatoris aduentum, ne dum aliquis remittit & negligit, de die in diem opera sua differens, iudicij futuri die, vel propriâ morte præuentus, meritum suæ commendationis amittat. Et illa quidem in omnes præcepti forma generalis: verùm series sequentis exempli dispensatoribus, hoc est Sacerdotibus videtur esse proposita, quòd sciant sibi grauem in futurum pœnam esse subeundam, si sæcularibus intenti delicijs, familiam Domini plebémque commissam sibi gubernare neglexerint: Sed quia exiguus est profectus, & parua meritorum gratia supplicij metu ab errore reuocari, maiorque prærogatiua charitatis & amoris: eo Dominus ad promerendam sui gratiam studia nostra acuit, & acquirendæ cupiditatem diuinitatis inflammat, dicens:

Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accendatur?

Non vtique illum ignem consumptorem bonorum; [*1. Cor. 3.*] sed bonæ voluntatis auctorem, qui aurea Dominicæ domus vasa meliorat, fœnum verò consumit & stipulam, ac sæcularia omnia mundi voluptate concreta, perituræque opus carnis exurit ignis ille diuinus, qui flammigerabat in ossibus Prophetarum, sicut sanctus Hieremias dicit: *Qui factus est sicut ignis ardens: flammigerans in ossibus meis.* [*Hier. 20.*] Est enim ignis Domini, de quo dictum est: *Ignis ante eum ardebit.* [*Psal. 96.*] Est & idem Dominus ignis, sicut ipse dixit: *Ego sum ignis ardens, & non consumens.* Ignis enim Domini, lumen æternum est. Quo igne [*Exod. 3.*] illæ accenduntur lucernæ, de quibus suprà dixit: *Sint autem lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes.* [*Luc. 24.*] Et ideò quia nox est dies huius vitæ, lucerna est necessaria. Hunc ignem in se etiam Amaon & Cleophas à Domino missum esse testantur, dicentes: *Nonne cor nostrum ardens erat in viâ, cùm aperiret nobis Scripturas?* [*2. Thess. 1.*] Euidenter itaque docuerunt qualis istius ignis sit operatio, qui secreta cordis illuminat. Et ideò fortasse Dominus in igne venturus est, vt resurrectionis tempore vitia vniuersa consumat, suíque conspectu desideria compleat singulorum, meritorúmque & mysteriorum lumen accendat. Tanta itaque Domini dignatio est, vt infundendæ nobis deuotionis & consummandæ perfectionis in nobis, & maturandæ pro nobis studium passionis sibi inesse testetur: qui cùm in se nihil habuerit quod doleret; nostris tamen angebatur ærumnis, & sub tempore mortis mœstitiam prætendebat: quam non ex metu mortis suæ; sed ex morâ nostræ redemptionis assumpserat, [*Luc. 12.*] iuxtà quod scriptum est,

Baptismo etiam habeo baptizari: & quomodò angor vsque dum perficiatur?

Vtique qui vsque ad perfectionem angitur, de perfectione securus est: [*Matt. 26.*] Sed etiam alibi: *Tristis*, inquit, *est anima mea vsque ad mortem.* Non propter mortem; sed vsque ad mortem tristis est Dominus: quia eum conditio corporalis affectus, non formido mortis offendit: Nam qui corpus suscepit, omnia debuit subire quæ [*Hebr. 2.*] corporis sunt: vt esuriret, sitiret, angeretur, contristaretur. Diuinitas autem commutari per hos nescit affectus. Simul ostendit quòd in certamine passionis mors corporis, absolutio anxietudinis, non coaceruatio sit doloris.

Putatis quòd pacem veni dare in terram? Non, dico vobis: sed separationem.

Cùm in omnibus ferè Euangelij locis spiritualis intellectus operetur, tamen in præsenti maximè: & nequem duritia nudæ expositionis offendat, spiritali altitudine sensus series temperanda est, præsertim cùm sacrosancta religio moralibus disciplinis & mitibus pietatis exemplis etiam fidei exules ad reuerentiam tamen sui clementer inuitet, vt præuia fidei disciplina, mansuetudine sui superstitionum dura dissoluat, & obnoxias erroribus mentes cogat etiam fide credere, quas potuit [*1. Cor. 3.*] pietate mulcere: Etenim cùm fidei alta pectoribus non capiuntur infirmis, per ea quæ præcepta sunt, ea quæ veneranda sunt, æstimantur; vt iusta de iusto, sancta de [*Deut. 6.*] sancto, bonorum suorum bonum testentur auctorem. Ergò Dominum illum qui simul diuinitatis reueren- [*Luc. 10.*] tiam, & pietatis gratiam suâ lege complexus est, dicens: *Diliges Dominum Deum tuum, & diliges proximum tuum*: [*Ephes. 2.*] ita nunc mutatum esse opinabimur, vt abolere necessitudinem, nomina collidere pietatis affectu, cha- [*Ioan. 14.*] rissimorum pignorum dissidia mandasse credamus? Et quomodò ipse est pax nostra, qui fecit vtraque [*Deu. 27.*] vnum? Quomodò ipse dicit: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*; si parentes à filijs, filios à parentibus dissidio necessitudinis separaturus aduenit? Quomodò maledictus qui non honorat patrem, [*Matt. 19.*] religiosus qui deserit? Sed si aduertamus quia prima causa religionis, secunda pietatis est, enodandam etiam hanc æstimabimus quæstionem: Oportet enim vt

diuinis humana posthabeas: Nam si officium parentibus exhibendum est; quantò magis Auctori parentum, cuius gratiam etiam pro parentibus tuis debes? Aut si illi omninò non recognoscunt parentem, quemadmodùm tu recognoscas? Non igitur dicit renuntiandum esse (Matt. 10.) pignoribus; sed Deum omnibus præferendum. Denique habes in alio libro: *Qui diligit patrem aut matrem plus quàm me, non est me dignus.* Non diligere parentes; sed Deo præferre prohiberis: etenim naturæ pignora Domini beneficia sunt. Nec quisquam debet plus amare beneficium quod accepit, quàm Deum à quo beneficium seruatur acceptum. Ergò etiam secundùm literam piè intelligentibus expositio religiosa non deest; (B) subest tamen quò altiùs referendum putemus hunc sensum; quia addidit:

Erunt enim ex hoc quinque in domo vnâ diuisi, tres in duos, & duo in tres diuidentur: pater in filium, & filius in patrem suum: mater in filiam, & filia in matrem: socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam.

Qui sint enim quinque, cum sex personarum facta videatur subiectio, patris & filij, matris & filiæ, socrus & nurus? Quamquàm eadem mater quæ socrus accipi possit. Quæ enim mater est filij, socrus eius vxoris est: vt iuxtà literam quoque numeri non absurda sit ratio, (C) liquidóque clareat fidem vinculis nexam non esse naturæ, quia licet officio pietatis obnoxij, fide tamen liberi sunt. Non incongruum quoque videtur si mysticâ interpretatione enodemus hunc sensum. Domus vna, homo vnus est. Vnusquisque enim domus aut Dei est, aut diaboli. Itaque domus spiritualis, homo est spiritualis, (1. Pet. 2.) sicut habemus in epistola Petri: *Et vos tamquam lapides viui ædificamini domus spiritualis, in sacerdotium sanctū.* (Matt. 18.) In hac ergò domo duo in tres, tres in duos diuiduntur. Duos legimus frequenter, animam & corpus. Quòd si duobus in terra conuenerit, efficiuntur vtraque vnum. (1. Cor. 9.) Et alibi: *Castigo corpus meum, & seruituti redigo.* Aliud est quod seruit, aliud cui subijcitur. Si duos agnouimus, (D) etiam tres agnoscamus: quod procliue ex illis duobus est intelligere. Tres enim animæ in corpore affectiones sunt; vna rationabilis, alia concupiscibilis, tertia irritabilis, hoc est, λογιστικὸν, ἐπιθυμητικὸν, θυμικόν. (Ephes. 5. Gen. 3.) Non ergò duo in duos; sed duo in tres, & tres in duos diuidentur: Etenim per aduentum Christi homo qui erat irrationabilis, rationabilis factus est. Antè eramus similes bestiarum quæ rationem nesciunt, eramus carnales, eramus terreni, iuxtà Domini sententiam: *Terra es, & in terram ibis.* (Galat. 4.) *Venit Dei Filius, misit Spiritum suum in corda nostra;* facti sumus filij spirituales. Possumus etiam dicere quia in hac domo sunt alij quinque, id est, odor, (E) tactus, gustus, visus, auditus. Ergò si secundùm ea quæ audiuimus aut legimus, separato sensu visus atque auditus, excludamus superfluas corporis voluptates, quæ gustu, tactúque & odore pariuntur, duos in tres diuidemus, eo quòd mentis habitus vitiorum non capiatur illecebris; sed æmulatione virtutis à lenocinijs se voluptatis abducat, ne fiat omnium vna consensio, quæ (Luc. 16.) præcipitet in errorem; sed diuidendo se, separent desideria cordis; & officia virtutis. (S. Aug. tom. 7. lib. 2. cont. Iul. Pelag. cap. 5.) Aut si quinque sensus accipimus corporales, vitia iam corporis & peccata se separent. Et fortasse quinque sunt quos fratres suos ille in Euangelio diues luxuriosus appellat, qui cruciari describitur apud inferos, quibus mandari rogat vt nouerint in hoc sæculo delicias abdicandas, vt possint (F) (Rom. 7.) requiem habere post sæculum, studio virtutis. Possunt etiam videri caro atque anima ab odore, tactu, gustúque luxuriæ separata, in vnâ domo se aduersùs incursantia vitia diuidentes, subijcientes se Legi Dei, & remouentes se à lege peccati: quorum licet dissensio per præuaricationem primi hominis in naturam se verterit, vt nequaquàm sibi paribus ad virtutum efficaciam studijs conuenirent; tamen per crucem Domini Saluatoris, tam inimicitiis, quam etiam mandatorum lege vacua- (al. congruerūt.) tis, in societatis concordiam † coaluerunt, posteaquàm (Ephes. 2.) *Christus e cælo pax nostra descendens fecit vtraque vnum, &* (A) *medium parietem maceriæ soluens, inimicitias in carne suâ, legem mandatorum in decretis euacuans, vt duos conderet in vno nouo homine, faciens pacem, & reconciliaret vtrosque in vno corpore Deo.* (2. Cor. 5.) Quis est vterque, nisi vnus interior, alter exterior? Alterum ad animæ spectat vigorem, alterum refertur ad corporis sensum. Quamquàm inseparabilis affectus conspiratione concordet, cùm caro subiecta meliori, salutaribus obedit imperiis: non quò in naturam animæ, subtilitate materiæ transfusâ demigret; sed quia delicijs abdicatis ab omni defæcata labe vitiorum, cælestis conuersationis tramitem obedientiæ affectione gradiatur, iam non vt anteà legi (B) mentis repugnans; sed per legem mentis & spiritum vitæ liberata à Lege peccati, vt animæ caro fiat appendix, non iam lena vitiorum, sed æmula quædam, & quasi pedisse qua virtutis. (Rom. 7.) Et rursùs quando anima corporis non conniuet illecebris, nec carnalium voluptatum delectatione vincitur; sed mens pura mundique huius exura famulatu, sensus corporis in suas illicit & attrahit voluptates, vt audiendi legendíque vsu incrementa virtutis epuletur, atq; interioris succi spiritualibus nescitura famem satietur alimentis: (S. Aug. tom. 7. lib. 2. cont. Iul. Pelag. cap. 5.) Etenim ratio cibus mentis est, præclara quædam alimonia suauitatis quæ membra non oneret, neque se in naturæ pudenda: sed in ornamenta conuertat; cùm libidinum volutabrum commutatur in Dei templum, diuersorúmque vitiorum sacra- (C) rium incipit esse virtutum. Quod vtique tunc fit cùm caro in naturam regressa, vigoris sui agnoscit altricem, atque ausu deposito contumaciæ, moderantis animæ coniugatur arbitrio, qualis fuit cùm inhabitanda paradisi secreta suscepit, antequàm veneno pestiferi serpentis infecta, sacrilegam famem sciret, diuinorúmque memoriam præceptorum animæ sensibus inhærentem, edacitatis studio præteriret. (Gen. 2.) Hinc peccatum manasse proditur, tamquàm corpore, animâque genitoribus, dum corporis natura tentatur, anima malè sana compatitur. (Genes. 3.) Quæ si appetentiam corporis refrenasset, in ipso ortu extincta esset origo peccati, quam velut virili infulam (D) corporis motu, malè fœta anima etiam sui vigore corrupto, alienis grauis operibus parturiuit: Etenim ille valentior & fortior sexus quodam valido impetu velut virilis fertur affectus, hæc molliorem quàm vehementiorem studet tenere rationem. Ex his itaque diuersarum cupiditatum motus adoleuit: Sed vbi in se anima redit, deformis partus pudore conuenta, degeneres abjurat heredes, abdicans motus, exosa peccatum. Caro quoque grauium laborum defœnerata sorte & vsura inficiæ (Coloss. 3.) miserabilis fatigata, vbi se cupiditatibus suis, quas sibi ipsa generauit, tamquàm sentibus mundi doluit esse confixam, veterem hominem festinat exuere, vt se sibi auferat, ne improuidam parentem successio peritura (E) destituat. Rursùs cupiditatem irrationabilis motus, quasi cuiusdam formæ decore fucato, voluptatis lenocinijs illectans, eam sibi tamquàm in vsum societatis adsciuit, itâ velut quædam corporis atque animæ nutus voluptas, motui prauæ cupiditatis innubit. (Heb. 4.) Ergò quamdiu mansit in vna domo, conspirantibus vitiis indiuidua inseparabilisque consensio, nulla videbatur esse diuisio. Vbi verò Christus ignem quo delicta cordis exureret, vel gladium qui significat exertæ aciem potestatis, quò spiritus medullarúmque secreta penetrantur, misit in terras: tunc caro atque anima regenerationis innouata mysteriis, oblita quod erat, incipit esse quod non erat: ac se à veteris vitij, quamuis sibi antè dilecti, societate (F) secernit, & quasi prodigæ copulam posteritatis eliminat, vt diuidantur parentes in filios, dum intemperans motus temperantiâ corporis abdicatur, & anima declinat consortium culpæ, nec extraneæ illi & foris sumptæ locus remanet voluptati. Filij quoque in parentes diuiduntur, dum renouati hominis censuram senilem vitia vetusta declinant, pietatisque normam voluptas adolescentior tamquàm seuere domus refugit disciplinam. Non incongruum quoque est, si putemus quòd & isti ideò se diuidant, vt meliores fiant parentibus, maximè cùm in posterioribus dixerit: (Luc. 14.) *Si quis venit ad me, & non odit patrem aut matrem, & filios,*

& fratres, & sorores, etiam animam suam, non potest meus esse discipulus. Et ideò secundùm simplicem intelligendi formam, Gentilibus parentibus qui Christum sequitur filius antefertur: Religio enim præstat pietatis officijs. Illud quoque secundùm altiorem interpretationem, quia de carne peccatum nascitur, & velut in vtero car-
Rom. 7. nis operatur, de quo ait Apostolus: *Si autem quo nolo hoc ago, iam non ego illud operor: sed quod habitat in me peccatū.*
Ioan. 6. Cùm enim pro vitâ mundi huius effusus Domini sanguis aboleuerit vitia, in gratiam ex offensione conuerti-
Rom. 5. tur: *Superabundauit enim peccatum, vt superabundaret gratia*: fitque vt ex peccato orta pœnitentia ad conuersionem me propositi, & ad cupiditatem gratiæ spiritalis H
Rom. 7. impellar. Itaque quod erat mihi ad mortem, hoc erit in salutem. Ergò peccatum irriguo fontis ablutum, ab eâ vnde generatum est carne secernitur: & dum vnusquisque cupit redimere delictum, fit ex serie culpæ studium disciplinæ: concupiscentia quoque rerum malarum, & quidam motus feruidior cupiditatis, Dei verbo in appetitum transfunditur diuinæ charitatis & amoris, atque in eadem naturâ fit varia disciplina; multóque meliorem quàm anteà voluptatem sibi mysteriorum cælestium ille corporis atque animæ appetitus acquirit: Alitur enim animus cognatione rerum; & compertâ futurorum repromissione, sublimior animæ opera vetusta fastidit: *Animalis enim homo non percipit quæ sunt spiritus* I
1. Cor. 2. *Dei; stultitia enim illi est.* Spiritalis autem diiudicat omnia, ipse autem à nemine diiudicatur.

Dicebat autem & ad turbas: Cùm videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, Nimbus venit, & itâ fit: & cùm austrum flantem, dicitis: Quia æstus erit, & fit. Hypocritæ! faciem cæli & terræ nostis probare: hoc autem tempus quomodò non probatis? Quid autem & à vobis ipsis non iudicatis quod iustum est? Dum vadis cum aduersario tuo K ad magistratum in viâ, da operam liberari ab illo: ne fortè condemnet te apud iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. Dico tibi, non exies inde, donec etiam nouissimum quadrantem reddas.

Matt. 5. *Dum vadis cum aduersario tuo ad magistratum in viâ,* &c. Hoc etiam Matthæus posuit; sed ille specialiter, iste generaliter: Ille enim de reconciliandâ pace dissidentium fratrum dicendum putauit, hic de pœnitentiâ, & omnis emendatione delicti. Discutiamus igitur qui sit L aduersarius, qui magistratus, qui iudex, quive exactor, quidve putemus esse quadrantem, quem nisi quis soluerit, mittatur in carcerem. Et iuxtà Matthæum quidem aduersarius est, cum quo minime tibi in hac vitâ conuenisse videatur, qui apud iudicem futurum viuorum
Act. 10. atque mortuorum, manentis simultatis te crimine persequatur. Iuxtà Lucam autem est aduersarius noster ille præcipuè qui serit illecebras delictorum, vt habeat in
1. Petr. 5. supplicio participes, quos habuit in errore consortes: atque ideò socios quærit ad culpam, vt obnoxios prodat ad pœnam. Quem nobis cauendum Petrus Apostolus monet, dicens: *Aduersarius vester diabolus tamquàm leo rapiens & rugiens quærit quem deuoret.* Est aduersarius M noster, iuxtà Matthæum, omnis virtutis vsus, & Apostolicus & Propheticus sermo, qui nos ad asperiora præcepta, & durioris vitæ documenta constringit. Cui consentire nos conuenit, vt eum operibus æmulemur, ne aliquâ nostrâ contumaciâ ab eo desciuisse prodamur. Iuxtà Lucam autem nemo nobis magis aduersarius, quàm noster est lapsus, qui nos vitæ nostræ accusat indicijs: non quòd accusationis vllius iudex futurus quærat officium; sed quòd apud omnium cognitorem noster nos actus accusat, dum ab vsu virtutis, Apostolicisque præceptis inuenitur alienus. Itaque aduersarius nobis omnis vitiorum est vsus. Aduersaria nobis libido, aduersaria auaritia, aduersaria omnis improbitas, aduersaria omnis iniqua cogitatio, omnis denique mala conscientia, quæ nos & hic afficit, & in futuro accusabit & prodet, sicut testatur Apostolus, dicens: *Testimonium* Rom. 2. *reddente illis conscientiâ illorum,* & inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiam excusantibus. Quod si conscientia vnumquemque prodit, quantò magis gestorum nostrorum opus ante Deum præsto est, quod expressum in nostro corpore vltimo tempore recensebitur, & secretum cogitationis scriptum in cordibus nostris legetur? Demus igitur operam, vt dum in hoc sumus vitæ curriculo constituti, tamquàm à malo aduersario; itâ ab improbo liberemur actu, ne dum imus cum aduersario ad magistratum in viâ, nostrum condemnet errorem. Ideò & secundùm Matthæum: *Esto consentiens* Matt. 5. *aduersario tuo dum es cum illo in viâ*: εὐνοῶν autem Græcus dixit, hoc est, beneuolens: Si enim dum su- Psal. 79. mus in hac vitâ, exoluamus nos à vinculis diaboli, nec ille propter nos damnabitur, & nos à vinculis eius erimus alieni. Vnde & pro Assyrio Psalmus inscribitur septuagesimusnonus: Bene enim consulis aduersario, & pro illo Assyrio, hoc est vano: benè facis si eius laqueis exutus præstes hanc beneuolentiam, vt pœnam tui lapsus & mortis euadas. Quod si vinculis eius inhæreas, tradet te tamquàm reum magistratui, idem accusator & proditor. Quis est magistratus, nisi penès quem omnis potestas est, & qui pleni & perfecti temporis sublimem sibi vendicat dignitatem? Ad quem bonorum operum Psal. 41. fretus conscientiâ, non timens aduersarium, sanctus Propheta festinat, dicens: *Sitiuit anima mea ad Deum viuum: quando veniam & apparebo ante faciem Dei?* Hic enim magistratus tradet reum iudici, ei scilicet, cui viuorum & mortuorum tribuit potestatem. Tribuit per Ioan. 17. naturam, non per gratiam: Non enim quam non habebat accepit; sed quam ex substantiâ Patris cùm generaretur, assumpsit. Hunc magistratum tibi & iudicem monstrat, qui monstrauit & accusatorem, ostendit quando sit reuelandus: *In die, inquit, quâ iudicabit Deus* Rom. 2. *occulta hominum secundùm Euangelium meum per Iesum Christum Dominum nostrum.* Hic igitur est iudex Iesus Christus, per quem occulta redarguuntur, & improbi operis pœna mandatur: Vis scire Christum esse iudicem qui exactori tradit, & in carcerem mittit? Ipsum in- Matt. 18. terroga; immò ipsum lege in Euangelio, dicentem: *Tollite & mitte illum in tenebras exteriores.* Exactores Matt. 13. quoque suos ipse monstrauit alio loco, vbi dicit: *Sic erit in consummatione sæculi, exibunt Angeli, & separabunt malos de medio Iustorum, & mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus & stridor dentium.* Superest nunc vt intelligamus quid sibi velit figura quadrantis. Et videtur visualis rei expressum nomine intellectus spiritalis arcanum: Nam sicut qui pecuniam soluunt, debitum reddunt, nec priùs euacuatur fœnoris nomen, quàm totius sortis ad minimum vsque, quocumque solutionis genere quantitas vniuersa soluatur: sic compensatione charitatis actuúmque reliquorum vel satisfactione quacumque, peccati pœna dissoluitur. Non otiosum etiam, quia Luc. 21. non æra (sicut alibi) duo, non assem, non denarium; Matt. 10. sed quadrantem hoc posuit loco: Quadrantaria enim Matt. 10. permutatio velut quædam est compensatio, cùm aliud redditur, & aliud significatur solutum: Itâ & hic aut pretio charitatis redimitur iniuria, aut iniuriæ æstimatione pœna laxatur. Quadrantem autem in balneis dari solere meminiscimus, cuius oblatione vt illic vnusquisque lauandi accipit facultatem, itâ hic accipit eluendi, quia vniuscuiusque peccatum suprascriptæ genere conditionis eluitur, cum tamdiu exercetur noxius pœnis, vt commissi supplicia erroris expendat.

Aderant autem quidam ipso in tempore, CAP. XIII. nuntiantes illi de Galilæis, quoniam sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum. Et respondens dixit illis: Putatis quòd hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt? Non, dico vobis: sed nisi

pœnitentiam habueritis, omnes similiter A peribitis. Sicut illi decem & octo, suprà quos cecidit turris in Siloe, & occidit eos: putatis quia & ipsi debitores fuerint præter omnes homines habitantes in Hierusalem? Non, dico vobis: sed si pœnitentiam non habueritis, omnes similiter peribitis.

Psalm. 108. Act. 1. *De Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificijs eorum*, figura quædam videtur eos tangens, qui coactu diabolico, non purè offerunt sacrificium, B quorum oratio in peccatum, sicut de Iuda scriptum est proditore, qui proditionem sanguinis Dominici inter sacrificia positus cogitabat.

Dicebat autem illis & hanc similitudinem: Arborem fici habebat quidam plantatam in vineâ suâ, & venit quærens fructum in illâ & non inuenit.

Matt. 21. Quid sibi vult quòd in Euangelio suo Dominus fici parabolam frequenter inducit? Habes enim alibi, quòd iussu Domini, viriditas omnis huius ligni frondentis *Matt. 24.* aruerit. Vnde intelligimus omnium Creatorem, qui C potest imperare naturis, vt vel arescant subitò, vel virescant. Alibi ex teneritudine arboris hujus & foliis *Esai. 40.* commemorat conijci solere æstatis aduentum, vtroque significans, & Iudaicæ plebis inanem quam prætendebat gloriam, velut florem in aduentu Domini decidisse; quia ab operibus infructuosa durabat: & iudicij diem velut æstatis aduentum, quo adulti fructus ter- *Rom. 11.* rarum omnium reconduntur, ex plenitudine Ecclesiæ, in quam Iudæi quoque credituri sunt, esse metiendum. *Esai. 5.* Hic ergo altioris sensus aliquod etiam quæramus arcanum. Ficus in vineà est. Erat autem vinea Domini *Hier. 8.* Sabaoth, quam dedit in rapinam Gentibus. Itaque qui D vineam suam diripi fecit, hic etiam ficum iussit excidi. *Matt. 15.* Apta autem synagogæ arboris istius comparatio est; quia sicut ista arbor folijs redundans fluentibus spem possessoris sui cassâ speratorum prouentuum expectatione destituit; ità etiam in synagogam dum doctores eius operibus infœcundi, verbis tantùm velut folijs redundantibus gloriantur, inanis vmbra Legis exuberat, spes autem falsi expectata prouentus populi vota credentis illudit. Est etiam in naturà arboris quò ma- *Cant. 2.* gis credas synagogæ speciem comparatione huius expressam: Etenim si diligenter inquiras, discretam ab vsu arborum cæterarum consuetudinem naturæ huius inuenies: Namque aliæ florem ferunt, antequàm fru- E ctum, pomáque ventura prænuntio sui flore designant: hæc sola ab initio germinat poma pro floribus. In aliis flos decutitur, & poma nascuntur: in hac poma decidunt, vt poma succedant. Ergò priora illa cassa fructuum, vice floris emergunt: Ità præcoci quodam nascendi vsu, quæ ordinem naturæ nesciunt, beneficium naturæ seruare non possunt. Etenim quà se medio trudere de cortice gemma consueuit, ea munitissima quæque huius generis poma prorumpunt. De quibus legimus in Canticis Canticorum: *Ficus produxit grossos suos*. Itaque cæteris albentibus primo vere virgultis, sola ficus proprio nescit flore canescere, eò fortasse quòd nullus istis maturior sit vsus in pomis: Namque F succedentibus aliis, hæc quasi degenerantia respuuntur, & arenti infirma radice, renouatis quibus sit succus vulior, exuruntur. Manent tamen aliqua perrara, nec decidunt, quibus hic prouentus arriserit; vt de medio duarum virgarum clauiculo, breui erumpente promergant, quo geminis tecta præsidiis tamquàm naturæ parentis gremio, succi fotu plenioris inolescant. Ea clementioris auræ prouocata temperie, & prolixioribus adulta temporibus, vbi syluestrem animum succi prioris exuerint, specie cæteris & maturitatis gratiâ præferuntur. Specta nunc cultus & animos Iudæorum, A qui quasi primi fructus malè feracis synagogæ, grossi labentis similitudine corruerunt, vt mansura suprà æuum nostri generis poma succederent: Etenim primus synagogæ populus quasi radice operum infirmus arentium, vbertatem sapientiæ naturalis haurire non potuit. Et ideò velut inutilis decidit fructus, vt quasi iisdem clauiculis arboris fructuosæ de pinguedine religionis antiquæ, nouus Ecclesiæ populus emergeret. Ergò ille qui erat, esse desinit, vt iste inciperet qui non erat. Primi tamen ex Israël, quos naturæ validioris ramus extulerat, sub vmbrâ legis & crucis, in vtriusque sinu, succo gemino colorati, grossi maturescentis exemplo, pulcherrimorum gratiâ fructuum cæteris B præstiterunt, quibus dicitur: *Sedebitis super duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus Israël.* *Matt. 19.* Nec illud alienum quòd Adam atque Eua primi illi nostri vt gene- *Genes. 3.* ris; ità erroris parentes, qui huius arboris texere se foliis, paradisi exules esse meruerunt, cùm Domini deambulantis præsentiam transgressionis suæ conscij declinarent; quo significarent futurum quòd vltimis temporibus, populus Iudæorum sub Domini saluatoris aduentu, qui eos vocaturus aduenit, exutum se virtutibus per diaboli tentamenta cognoscens, & intecta conscientiæ probra formidans, a religione deuius, præuaricatione confusus, esset à Domino recessurus, verborum fluentium, velut foliorum velaminibus ado- C pertus pudenda gestorum. Ergò illi qui folia de ficulneâ non poma carpserunt, eliminati sunt à Dei regno: Erant enim in animam viuentem. Venit secundus Adam, & iam non folia, sed poma quærebat: Erat enim in spiritum viuificantem. In spiritu autem fructus virtutis acquiritur, Dominus adoratur. Quærebat au- *1. Cor. 15.* tem Dominus, non quia fructum ficulneæ deesse nesciret; sed vt ostenderet in figurâ, quia fructum synagoga *Ioan. 4.* iam habere deberet. Denique ex sequentibus docet non se ante tempus venisse, qui post triennium venit. Sic enim habes:

D Dixit autem ad cultorem vineæ: Ecce anni tres sunt ex quo veni quærens fructum in ficulneâ hac, & non inuenio. Succide ergò illam: vt quid etiam terram occupat?

Rom. 4. Venit ad Abraham, venit ad Moysem, venit ad Mariam, hoc est, venit in signaculo, venit in lege, venit in corpore. Aduentum eius ex beneficiis recognoscimus. Alibi purificatio, alibi sanctificatio, *1. Cor. 1.* alibi iustificatio est. Circumcisio purificauit, sanctificauit lex, iustificauit gratia. Vnus in omnibus, *Exo. 19.* & in vno omnia: Nemo enim mundari potest, *Coloss. 1.* nisi qui metuit Dominum. Nemo legem meretur E accipere, nisi purificatus à culpà. Nemo accedit *Galat. 3.* ad gratiam, nisi nouerit Legem. Ergò populus Iudæorum neque purificari potuit, quia circumcisionem non animi; sed corporis habuit; neque sanctificari, quia virtutem legis ignorauit, qui carnalia magis quàm spiritualia sequebatur (*Lex autem spiritualis est*) *Rom. 7.* neque iustificari, qui delictorum suorum pœnitentiam non gerebat, & ideò gratiam nesciebat. Meritò ergò nullus in synagogâ fructus inuentus est, & ideò *Galat. 2.* iubetur excidi: Sed bonus cultor, & fortasse ille in quo Ecclesiæ fundamentum est, præsagiens alterum ad gentes, se autem ad eos qui ex circumcisione sunt, esse mittendum, religiosè ne excidatur interuenit, fretus F vocatione suâ etiam populum Iudæorum in Ecclesiâ posse saluari.

At ille respondens dicit illi: Domine! dimitte illam & hoc anno, vsque dum fodiam circà illam, & mittam cophinum stercoris: & si quidem fecerit fructum; sin autem, in futurum succides eam.

Quàm citò duritiam Iudæorum superbiámque causas esse sterilitatis agnouit! Itaque nouit excolere, qui *Apoc. 6. & 19.*

novit vitia deprehendere. Pollicetur dura cordis eorum G Apostolicis ligonibus esse fodienda, vt longo incultu situm mentis obductum sermo bis acutus inuertat, & corde proscisso, exciret sensum aërio spiramine iam vigentem, ne radicem sapientiæ terrarum aceruus obruat (Iob. 2.) & abscondat. Cophinum quoque stercoris dicit esse mittendum. Magna profectò vis stercoris, quæ tanta est, vt de infœcundis fœcunda, de arentibus virentia, de sterilibus faciat fructuosa. In quo sedit Iob cùm ten- (Philip. 3.) taretur, & vinci nequiuit. Et Paulus æstimat stercora, (Iob 2.) vt Christum lucrifaciat. Denique cùm antè Iob plurima perdidisset, posteaquàm sedit in stercore, non habuit quod ei diabolus posset auferre. Bona ergò terra quæ foditur, bonum stercus quod mittitur. Denique *Dominus de terrâ suscitat inopem, & de stercore erigit pauperem.* H (Psalm. 112.) Itaque per intellectus exercitium spiritualis, & humilitatis affectum, etiam Iudæos in Euangelium Christi (Agg. 2.) cultor ille bonus fore æstimat fructuosos. Meminerat enim quia per Aggæum Dominus locutus est: Quarto & vicesimo noni mensis, à die quo fundatum est templum Domini omnipotentis, vineam & ficus, & malogranata, & ligna oliuæ, quæ non afferunt fructum, ex hac die benedicam, quo reuelatur sub ipsum anni vergentis occasum, hoc est sæculi iam senescentis, sanctum Dei templum (quod est Ecclesia) esse condendum, cuius gratiâ per sanctificationem lauacri, Iudæorum nationúmque populi fructum suorum possint habere meritorum. Ergò per huius naturam arboris synagogæ species indicatur, secundis prouentibus fructuosa: Nos enim ex pa- (Act. 7.) trum semine. Meritóque Iudæi grossis labentibus comparantur, quòd incrassato corde & prædurâ ceruice ad (Ioan. 3.) perennitatem sui peruenire non possunt. Qui si moriantur, & quasi decidant huic mundo, vt in interiorem hominem per lauacri gratiam renascantur, erunt vtique fructuosi. Perfidia autem hominum pertinacium synagogam inutilem fecit, & ideò quasi sterilis iubetur ex- (Agg. 2.) cidi. Quod de Iudæis dictum, omnibus cauendum arbitror, & vobis maximè, ne fœcundum Ecclesiæ locum vacui meritis occupemus, qui quasi malogranata benedicti, fructus ferre debemus internos, fructus pudoris, K fructus coniunctionis, fructus mutuæ charitatis & amoris, sub vno vtero Ecclesiæ matris inclusi, ne aura noceat, ne grando decutiat, ne æstus cupiditatis exu- (Matt. 21.) rat, ne humoris imber elidat. Nonnulli tamen ficum istam per allegoriam non synagogæ, sed malitiæ & improbitatis figuram putant: hi tamen in nullo distant, nisi quòd pro specie genus eligunt. Id autem cauere se dicunt, quia Dominus dixit ad ficum: *Numquàm* (1. Ioan. 2.) *ex te fructus nascatur in sempiternum:* cùm vtique plurimos ex Iudæis credidisse, & credituros esse nouerimus: Sed qui credit, non synagogæ iam fructus est, sed Ecclesiæ: nec ex synagogâ nascitur qui re- L nascitur in Ecclesiâ. *Sicut enim sunt qui ex nobis exierunt; sed non erant ex nobis: si enim ex nobis fuissent, nobiscum mansissent:* sic de ijs qui ex Iudæis credunt, (1. Ioan. 2.) dicimus; quia si ex synagogâ essent, in synagogâ manerent: sed propterea exierunt de synagogâ, vt ex synagogâ non fuisse credantur. Denique pro malitiâ interueniret aliquis, & diceret excolendam vt fructum afferret, cùm ideò venerit Dominus, vt semina improbitatis aboleret.

Erat autem docens in synagogâ eorum sabbatis. Et ecce mulier quæ habebat spiritum M **infirmitatis annis decem & octo: & erat inclinata, nec omninò poterat sursùm respicere. Quam cùm videret Iesus, vocauit eam ad se, & ait illi: Mulier! dimissa es ab infirmitate tuâ. Et imposuit illi manum, & confestim erecta est, & glorificabat Deum.**

(Matt. 15.) *Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis, &c.* Quàm citò quod de synagogâ diceret indicauit. Ad ipsam vtique venisse se monstrat, qui in eadem G prædicabat. Deinde in muliere infirmâ quasi Ecclesiæ figura succedit, quæ cùm mensuram Legis & Resurrectionis impleuerit, in illâ quiete perpetuâ in sublime erecta fastigium, inclinationem nostræ infirmitatis sentire non poterit: Nec aliter curari potuisset hæc mulier, nisi quia legem impleuit & gratiam; Legem in præceptis, in lauacro gratiam, per quam (Rom. 6.) mortui sæculo resurgimus Christo: Nam in decem (Deut. 4.) verbis, Legis perfectio est: in octauo numero, Resurrectionis est plenitudo. Opus ergò sabbati signum futuri est, quòd vnusquisque lege perfunctus & gra- (Apoc. 22.) tiâ, per misericordiam Christi corporeæ fragilitatis molestijs exuetur. Et ideò in signo antè Legi per H Moysen præmissa est sanctificatio, vt esset exercitium (Exo. 19.) futuræ sanctificationis, & obseruantiæ spiritualis, à sæcularibus operibus abstinendo. Denique & Deus ab operibus mundi quieuit; sed non ab operibus sanctis, (Genes. 2.) cuius sempiterna & iugis operatio est; sicut Filius ait: *Pater meus vsque modò operatur, & ego operor:* vt (Ioan. 5.) ad similitudinem Dei sæcularia nostra opera non religiosa cessarent.

Respondens autem Archisynagogus, indignans quòd sabbato curasset Iesus, dicebat turbæ: Sex dies sunt in quibus oportet operari: in his ergo venite, & curamini, & non in die sabbati.

I Hoc autem non intelligens Archisynagogus, prohibebat quemquam curari sabbato, cùm sabbatum futurarum typus sit feriarum. Et ideò non operis boni; sed mali feriæ sunt, eóque præscriptum sit vt nullum ferentes sarcinam delictorum, nec bonorum ieiuni operum sabbata post mortem futura celebremus. Vnde Dominus spiritualiter videtur respondere: Sic enim habes:

Respondens autem ad illum Dominus, dixit: Hypocritæ, vnusquisque vestrum sab- K **bato non soluit bouem suum aut asinum, & ducit adaquare? Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligauit Satanas, ecce decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo isto die sabbati? Et cùm hæc diceret, erubescebant omnes aduersarij eius; omnis populus gaudebat in vniuersis quæ gloriosè fiebant ab eo.**

Non soluit bouem suum aut asinum, & ducit adaquare? Cur non aliud animal indicauit, nisi vt ostenderet, aduersantibus licet synagogæ Principibus, futurum L tamen vt Iudaïcus & Gentilis populus sitim corporis æstúmque mundi istius Dominici fontis vbertate deponat? *Agnouit enim bos possessorem suum, & asinus* (Esai. 1.) *præsepe domini sui.* Itaque ille populus qui anteà fœni (Psal. 128.) vilis, quod priusquàm euellatur arescit, alimoniâ (Ioan. 6.) pascebatur, panem illum qui è cælo descendit, accepit. Et ideò per vocationem duorum populorum Ecclesiam dicit saluam futuram, quæ tempore legis impleto, & Dominicæ resurrectionis ætate, tempus suæ absolutionis acceperat. Quàm clemens ergò Dominus, (Luc. 13. suprà) quàm pius in vtroque, cùm aut miseretur, aut vindicat! In synagogæ typo arborem excidi iubet, in typo M Ecclesiæ fœminam saluat. Quàm dulcis parabola! facilis autem solutio. Vinculum vinculo comparat, vt insimulatio Iudæorum actu ipsorum redarguatur: Nam cùm ipsi animalibus sabbato soluant vincula, reprehendunt Dominum qui homines à peccatorum vinculis liberauit.

Dicebat ergò: Cui simile est regnum Dei, & cui simile illud æstimabo? Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, & creuit; & facta est arbor, & volucres cæli requieuerunt in ramis eius.

Docet nos præsens lectio, naturam comparationum A spectandam esse, non speciem. Itaque videamus cur sublime regnum cælorum grano sinapis comparetur: (Matt. 17. & 11.) Nam memini etiam alio loco granum sinapis lectum, vbi fidei confertur, dicente Domino: *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, diceris huic monti: Tollere, & iactare in mare.* Nec exigua hæc; sed magna est fides, quæ monti possit vt se transferat imperare: (1. Cor. 10. 1. Cor. 13.) Neque enim mediocrem fidem Dominus exigit ab Apostolis, quibus aduersus altitudinem extollentem se nequitiæ spiritalis scit esse certandum. Vis scire magnam fidem requiri? Lege in Apostolo: *Et si habeam omnem fidem, ità vt montes transferam.* Ergò si regnum cælorum sicut granum est sinapis, & fides sicut granum sinapis, fides vtiq; est regnũ B cælorum est. Itaque qui fidem habet, habet & regnum cælorum. Et regnum Dei intrà nos, & fides intrà nos est: (Luc. 17. Marc 11. Matt. 16.) Legimus enim: *Regnum Dei intrà vos est:* & alibi: *Habete fidem in vobis ipsis.* Denique Petrus qui omnem habuit fidem, regni cælorum claues vt & alijs reseraret accepit. Nunc ex naturâ sinapis, quæ virtus comparationis sit æstimemus. Granum eius certè res est vilis & simplex: si teri cœperit, vim suam fundit. Etiã fides primò simplex videtur: sed si teratur aduersis, gratiã suæ virtutis effundit, vt alios quoque qui vel audiunt vel legunt, odore sui compleat. Granum sinapis martyres nostri sunt. Felix, Nabor, & Victor, Geruasius & Protasius, & Nazarius habebant odorem fidei; sed latebat. Venit persecutio, ar- C ma posuerunt, colla flexerunt, contriti gladio per totius terminos mundi gratiam sui sparsere mysterij, vt iure dicatur: (Psal. 18.) *In omnem terram exiuit sonus eorum.* Sed aliàs teritur fides, aliàs premitur, aliàs seminatur. Ipse Dominus granum est sinapis. Erat integer ab iniuriâ; sed eum velut granum sinapis qui non † attriuerat populus nesciebat. (2. Cor 2. † al. attigerat.) Teri maluit, vt diceremus: *Christi enim bonus odor sumus Deo.* Comprimi maluit; vnde & Petrus dixit: *Comprimunt te turbæ.* Seminari maluit velut granum quod acceptum homo misit in hortum suum: (Luc. 8.) In horto enim Christus & captus & sepultus est. In horto creuit, vbi etiam resurrexit, & factus est arbor: sicut scriptum est; (Ioan. 18. & 19. Cant. 2.) *Sicut arbor mali inter ligna syluæ: ità frater meus in medio filiorum.* Ergò & tu semina in horto tuo Christum. Hortus vtique locus plenus est florum & fructuum diuersorum, in quo gratia tui operis floreat, & multiplex odor variæ virtutis exhalet. Ibi ergò sit Christus, vbi fructus est. Semina Dominum Iesum. Granum est cùm comprehenditur, arbor est cùm resurgit, arbor mundum obumbrans. Granum est cùm sepelitur in terrà, arbor est cùm eleuatur ad cælum. Preme etiam cum Christo & semina fidem. Premitur fides, cùm crucifixum credimus Christum. Pressit fidem Paulus, cùm diceret: (1. Cor. 2.) *Et ego veniens ad vos: fratres! veni non cum eminentiâ sermonis aut sapientiæ, prædicans vobis mysterium Dei:* E *Neque enim iudicaui me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum.* Et quia docuit premere fidem, docuit & leuare, dicens: (5. Cor. 5.) *Nunc enim crucifixum iam non nouimus Christum.* Seminamus autem fidem, cùm ex Euangelicis & Apostolicis & Propheticis lectionibus credimus in Domini passionem. Seminamus ergò fidẽ, cũ eam velut mollito & subacto solo Dominicæ carnis, operimus, vt quasi vapore & compressu sacri corporis fides se ipsa dissеminet: Qui enim crediderit factum hominem Dei Filium; credit mortuum esse pro nobis, credit resurrexisse pro nobis, credit ascendisse pro nobis. Semino ergò fidem, cùm sepulturam eius intersero. Vis scire granum Christum, & seminatum Christum? (Ioan. 12.) *Nisi granum tritici cadens in terram moriatur, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.* Ergò non errauimus, quia diximus quod ipse iam dixerat. Est autem & granum tritici, quia confirmat cor hominis: & (Psal. 103) granum sinapis, quia cor hominis accendit. Et licet ad omnia vtrumque conueniat: videtur tamen granum tritici, cùm de eius resurrectione tractatur: Panis enim (Ioan. 6.) Dei est, qui de cœlo descendit, eò quòd verbum Dei & resurrectionis exemplum mentem alat, spem acuat, firmet affectum: Granum autem sinapis, eò quòd amarior & acrior sermo sit Domini passione. Amarior ad fluendum, acrior ad commouendum. Itaque cùm audimus, & legimus ieiunasse Dominum, sitisse Dominum, (Matt. 4. Ioan. 4. Ioan. 11. Ioan. 19. Matt. 16) lacrymasse Dominum, vapulasse Dominum, & dicentẽ Dominum sub tempore passionis: *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem* velut succo amatoris sermonis increpati, dulciores iusto voluptatum suauitates corporalium temperamus. Ergò qui seminat granum sinapis, seminat regnum cælorum. (Matt. 13.) Ne despicias hoc granum sinapis: minimum quidem est omnibus, fit autem cùm creuerit, maius omnibus oleribus. Si granum sinapis Christus, quemadmodùm Christus aut minimus est, aut crescit? (Esai. 53. Psal 44. Hebr. 1. Rom. 14. Psal. 103) Verùm non per naturam; sed per speciem assumptam rursùs excrescit. Vis scire minimum? *Vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem.* Vis scire maximum? *Speciosus formâ præ filijs hominum:* Etenim ille qui non habebat speciem neque decorem, excellentior factus est Angelis, vltrà omnem gloriam Prophetarũ, quos infirmus Israël velut olera manducauerat: Panem enim quo corda confirmantur, alterum refutauerat; alterum non acceperat. (Galat. 4.) Semen autem Christus, quia semen Abrahæ. *Abrahæ autem dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit; Et seminibus, tamquàm in multis, sed sicut in vno, Et semini tuo, quod est Christus.* Nec solùm semen est Christus; sed etiam minimum omnibus seminibus: qui non venit in regno, non in diuitijs, non in istius mundi sapientiâ. Subito autem velut arbor sublimem suæ verti- C cem potestatis effudit, vt dicamus: *Sub vmbrâ eius concupiui & sedi.* Et frequenter simul, vt arbitror, videbatur & arbor, & granum. Granum est cùm dicitur. *Nonne hic est filius Ioseph fabri?* Sed inter hæc verba creuit subitò, testantibus Iudæis, quia latè arboris ramos non poterant comprehendere, dixerunt: (Capt. 5. Matt. 13.) *Vnde huic ista sapientia?* Granum igitur est figura, arbor est sapientia. In cuius frondentibus ramis ille nycticorax in domicilio, ille passer singularis in ædificio, ille raptus in paradisum, in aëra rapiendus & nubes, & tutâ nubis iam sede requiescit. Requiescunt etiam Potestates & Angeli cælorum, & quicumque spiritualibus factis euolare meruerunt. (Ibidem. Psal. 111. 2. Cor. 12. 1. Thess 4. Ioan. 13. & 21. Philip. 3.) Requieuit sanctus Ioannes, cùm recumberet super pectus D Iesu; immò & ipse eius arboris succo velut ramus extenditur. Ramus est Petrus, ramus est Paulus, posteriora obliuiscens, & ea quæ sunt priora appetens. In quorum sinus, & quosdam disputationum recessus, qui eramus longè, nos scilicet ex nationibus congregari, quos diu per mare mundi procella & turbo nequitiæ spiritualis agitabat, assumptis virtutum remigijs aduolamus, (Ephes. 2. Matt. 14.) vt nos vmbra Sanctorum ab istius mundi ardore defendat, certæ stationis iam securitate vernantes, eò quòd anima nostra gtauibus antè, sicut illa mulier, inclinata peccatis, vt passer erepta de laqueo venantium in ramos Domini montésque migrauit. Itaque antè superfluis ob- E seruationibus vani, & inani leuitate volitantes, nunc iam per fidem Christi solutis manus, & liberi à vinculis sabbatorum, bonis operibus intendimus, & in ipsis epulis (Luc. 14. supra. Psal. 123 Psal. 10.) libertatem habemus, intemperantiam excludimus, ne liberi à Lege, cupiditatibus seruiamus: Lex enim ligauit sibi, vt absolueret cupiditatibus. Gratia quæ minorem abstulit seruitutem, multò grauiora præcepit. (1. Cor. 10.) *Omnia nobis licent; sed non omnia expediunt.* Graue est enim potestate vti, vt sub potestatem recidas. Desisse esse sub Lege, vt virtute suprà Legem sis.

Et iterùm dixit: Cui simile æstimabo re- F gnum Dei? Simile est fermento quod acceptum mulier abscondit in farinâ, donec fermentatum est totum. Et ibat per ciuitates & castella docens, & iter faciens in Hierusalem. Ait autem illi quidam: Domine, si pauci sunt qui saluantur? ipse autem dixit ad illos: Contendite intrare per angustam portam: quia multi, dico vobis, quærent intrare, & non poterunt. Cùm autem intrauerit paterfamiliàs, & clauserit ostium, & incipietis foris stare, & pulsare ostium dicentes: Domine! aperi nobis,

Et respondens dicet vobis: Nescio vos, vnde sitis: tunc incipietis dicere: Manducauimus corâm te & bibimus, & in plateis nostris docuisti. Et dicet vobis: Nescio vos vnde sitis: recedite à me omnes operarij iniquitatis. Ibi erit fletus & stridor dentium: cùm videritis Abraham & Isaac & Iacob & omnes Prophetas in regno Dei; vos autem expelli foras. Et venient ab Oriente & Occidente & Aquilone & Austro, & accumbent in regno Dei. Et ecce sunt nouissimi qui erant primi, & sunt primi qui erant nouissimi. In ipsâ die accesserunt quidam Pharisæorum, dicentes illi: Exi, & vade hinc, quia Herodes vult te occidere. Et ait illis: Ite, & dicite vulpi illi: Ecce eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras: & tertiâ die consummor. Verumtamen oportet me hodie & cras & sequenti die ambulare: quia non capit Prophetam perire extrà Hierusalem. Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos quemadmodùm auis nidum suum sub pennis, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec veniat cùm dicetis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

In Luc. cap. 13. sup. *Simile est fermento quod acceptum mulier, &c.* Hæc de requirendis comparationibus quæstio tantùm ambiguitatis offundit, vt diuersas habeat sententias plurimorum. Opportunè itaque granum tritici suprà diximus Christum, quia suberat nobis spiritale fermentum: cóque plerique fermentum Christum putant, quòd virtutem attollat acceptam. Et quia fermentum ex farinâ vt non specie generi suo præstat: Christus quoque ex patribus, æqualis corpore; sed diuinitate incomparabilis præminebat. Igitur sancta Ecclesia quæ typo mulieris istius Euangelicæ figuratur, cuius farina nos sumus, Dominum Iesum in interioribus nostræ mentis abscondit, (Mat. 13.) donec animi nostri secreta penetralia color sapientiæ cælestis obducat. Et quia in Matthæo legimus tribus mensuris absconditum esse fermentum, congruere visum est vt Dei Filium crederemus absconditum in Lege, adopertum in Prophetis, Euangelicis prædicationibus adimpletum, vt perfectam fidem nobis acquirat ex omnibus, (Ephes. 4.) & scripturarum collatione formatus in nobis, qui sumus corpus ipsius, omnia & in omnibus impleatur: (Ioan. 1.) ipse enim erat verbum Dei, atque mysterium quod absconditum est à sæculis & à generationibus: (Coloss. 1.) quo nihil potest ad expressionem perennitatis eius attestatius dici: Erat enim profectò, vt absconditus sacrilegis, manifestatus in Sanctis, prædestinatus ante sæcula, seruaretur in gloria. Hæc est autem gloria, vt possimus, fratres! inuestigare mysterium absconditum à sæculis in Deo. Quod in Deo, vtique & ex Deo: Neque enim Deus alienæ capax potest esse naturæ. Nec sum dubius animi, quòd aliqui de hoc mundo dictum putent, donec fermentetur in lege, Propetis, & Euangelio, vt Dominum omnis lingua fateatur. (Philip. 1. Matt. 7) Itaque discutiamus omnia, & diligentiùs requiramus. Nemo inuenit nisi qui antè quæsierit: (Luc. 14.) Ædificemus turrim, computemus sumptus Scripturarum, conferamus impensas, ne quis etiam de nostrûm aliquo dicat: (Ephes. 2.) *Hic voluit ædificare, & non potuit consummare:* Qui ædificat, bonum debet iacere fundamentum. Bonum fundamentum est fides, bonum fundamentum est Apostolorum & Prophetarum: Duobus enim Testamentis fides nostra consurgit, nec iniuriam facit qui parem dixerit in vtroque perfectæ fidei esse mensuram, (Ioan. 5. Ephes. 4.) cùm dicat ipse Dominus: Si crederitis

G *Moysi, crederetis & mihi: quia & in Moyse Dominus est locutus.* Bene ergò in vtroque perfecta mensura, quia perfectus in vtroque & fides vtriusque vna, quia vnius est virtutis & sensus oraculum atque responsum. Me tamen sequi iuuat quòd ipse Dominus docuit fermentum Ecclesiæ spiritalem esse doctrinam: Nam cùm scriptum sit: *Cauete à fermento Pharisæorum* & cùm Apostolus dixerit: *Non in fermento nequitiæ & malitiæ* (Mat. 16. 1. Cor. 5.) ostenditur quia doctrina fermentum est: Sed aliud est fermentum zizaniæ, aliud tritici. Vnde & bonis auctoribus acquiescamus, vt discamus quia Ecclesia renatum hominem qui est in corpore & animâ & spiritu, fermento

H sanctificat spirituali: Sanctificatur enim corpus atque anima per gratiam spiritualem, & accipit sanctificationis augmentum, cùm per Ecclesiæ velut quoddam fermentantis officium, Scripturarúmque doctrinam, quæ velut cælestium collatione sermonum & vbertate concrescit, infusus toti homini atque permixtus vsus inoleuerit, vt fiant vnum etiam ipsa fermentum. Quod vtique tunc fit, cùm sibi tria hæc pari quadam cupiditatum lance consentiunt, & æqualis aspirat concordia voluntatum Hoc igitur Ecclesiæ opus non tumultarium, nec fortuitum; sed diuturnâ meditatione collatum, vt hæc tria vnum sint, integra à lege peccati. Cuius sententiæ assertorem habemus Apostolum dicentem: *Ipse autem* (1. Thes. 5.)

I *Dominus sanctificet vos per omnia, vt integer spiritus vester, & anima & corpus, sine querelâ in die Domini nostri Iesu Christi seruetur.* Quod per secularia quidem tentamenta non prouenit, nisi fermentum illud cui comparatur regnum cælorum, mulier illa Euangelica abscondat in farinæ mensuris tribus, donec fermentetur totum: (Matt. 13.) Tres enim mensuræ sunt, vt dixi, carnis, animæ, & spiritus: Sed spiritus quo viuimus omnes in hoc corpore siti, hoc verius quando carnis lasciuia non redundat, & anima corporalibus non incuruatur erroribus, ac mensura viuendi in toto homine inoffensa seruatur: Sed quia mensurarum æqualitas sine adiumento Ecclesiæ atque doctrinæ difficilè perseuerat; idcircò mulier illa, quæ figuram

K Ecclesiæ gerit, tamdiu virtutem illis doctrinæ spiritualis admiscet, donec fermentetur totus ille interior homo cordis absconditus, & in gratiam panis cælestis assurgat: Bene enim fermentum doctrina dicitur Christi, quia panis est Christus; & Apostolus ait: *Quia vnus panis, vnum corpus multi sumus.* (1. Petr. 3. Ioan. 6. 1. Cor. 10.) Fit ergò vnum fermentum, quando caro non concupiscit aduersùs spiritum, nec spiritus aduersùs carnem; sed facta carnis mortificamus, & anima ex afflatu Dei flatum vitæ sumpsisse se conscia, sæcularis necessitudinis contagia terrena declinat. (Galat. 5. Rom. 8. Galat. 5. Coloss. 3.) Vnde & Apostolus non in carne; sed in spiritu ambulare nos præcipit: (Ephes. 4. Rom. 6.) *Vt sanctificati per lauacrum regenerationis; veterem hominem cum suis desiderijs exuentes, induti nouum, qui*

L *secundùm Christum creatus est, non iam in vetustate litteræ; sed in nouitate spiritus gradiamur:* quò possit nobis etiam resurrectionis tempore incorrupta corporis & animæ & spiritus manere communio: & tunc omnia quæ petiuerimus, impetremus. Quod plerisque videtur etiam Dominus significasse, dùm dicit: *Si duo ex vobis conuenerint super terram, de omni re quamcumque petieritis, fiet vobis à Patre meo, qui in cælis est.* (Matt. 18) Itaque alij duos, animam & corpus accipiunt; alij animam & spiritum: vt si in terrâ, hoc est, in corpore sibi anima spiritúsque consentiant, nec se impugnent inuicem diuersis cupiditatibus, omnia in effectum videantur orata posse deduci. Quod ità fit, (Ephes. 2.)

M cùm fuerint vtraque vnum, si subtractis inimicitijs, vel solutis, duo condantur in vnum nouum hominem, id est (1. Cor. 14.) anima & spiritus; *vt oremus spiritu, oremus & mente.* Licet (1. Cor. 13.) plerique duos populos accipiant, ex Israële & ex gentibus, in vnum resurrectionis tempore congregãdos, vt fiat in æternû mãsura perfectio, & id quod ex parte est, destruatur. Plerique autem virum & vxorem consentientes sibi studio charitatis accipiunt. Itaque si in hac vitâ tres mẽsuræ in eodem fermẽto mãserint, donec fermentẽtur, & fiant vnum, vt æqualitatum nulla distantia sit, nec compositi ex trium diuersitate videamur, erit in futurũ diligentibus Christum incorrupta communio, nec compositi manebimus: Nam & qui compositi nunc sumus, (2. Cor. 3.)

vnum erimus, & in vnam ſubſtantiam transformabi- A mur: [1. Cor. 15.] Neque enim in reſurrectione aliud erit alio inferius, ſicut nunc fragilis in nobis eſt carnis infirmitas, & corporalis habitudo naturæ vel vulneribus patet, vel iniurijs ſubiacet, vel ſui oneris mole depreſſa ſuprà terras nequit extollere altiùs atque eleuare veſtigium: ſed in ſimplicis creaturæ gratiam figurabimur, cùm [1. Ioan. 3.] completum fuerit quod dictum eſt à Ioanne: *Chariſſimi! nunc filij Dei ſumus, & nondùm reuelatum eſt quid erimus: Sed ſcimus quia cùm reuelatus fuerit, ſimiles ei erimus.* Itaque [Ioan. 4.] cùm Dei natura ſit ſimplex (ſpiritus enim Deus eſt) nos [2. Cor. 3.] [1. Cor. 15.] quoque in eandem imaginem figurabimur, vt qualis cæleſtis, tales & cæleſtes. Igitur ſicut portauimus imaginem illius terreni, portemus & imaginem huius cæ- B leſtis, quam animus noſter debet induere.

CAP. XIV.

ET factum eſt, cùm intraret Ieſus in domum cuiuſdam Principis Phariſæorum ſabbato manducare panem: & ipſi obſeruabãt eum. Et ecce homo quidam hydropicus erat antè illum. Et reſpondens Ieſus dixit ad Legiſperitos & Pariſæos, dicens: Si licet ſabbato curare? At illi tacuerunt. Ipſe verò apprehenſum ſanauit eum, ac dimiſit. Et reſpondens ad illos dixit: Cuius veſtrùm aſinus aut bos in C puteum cadet, & non continuò extrahet illum die ſabbati? Et non poterant ad hæc reſpondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodò primos accubitus eligerent, dicens ad illos: Cùm inuitatus fueris ad nuptias, non diſcumbas in primo loco, ne fortè honoratior te ſit inuitatus ab illo: & veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi: Da huic locum: & tunc incipias cum rubore nouiſſimum locum tenere: Sed cùm vocatus fueris, vade, recumbe in nouiſſimo loco: vt cùm D venerit, qui te inuitauit, dicat tibi: Amice! aſcende ſuperiùs. Tunc erit tibi gloria coràm ſimul diſcumbentibus: quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe humiliat, exaltabitur. Dicebat autem & ei qui ſe inuitauerat: Cùm facis prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos, neque diuites: ne fortè te & ipſi reinuitent, & fiat tibi retributio; ſed cùm facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos, & beatus eris, quia non ha- E bent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in reſurrectione Iuſtorum.

Et ecce homo hydropicus, &c. Ideò primo abhinc loco curatur hydropicus, in quo fluxus carnis exuberans, animæ grauabat officia, ſpiritus extinguebat ardorem: Deinde docetur humilitas, dum in illo conuiuio nuptiali appetentia loci ſuperioris arcetur: clementer tamen, vt perſuaſio humanitatis aſperitatem coërcitionis excluderet, ratio † perficeret ad perſuaſionis effectum, & correctio emendaret affectum. [al. proficere.] Huic quaſi proximo limine humanitas copulatur, quæ ità Dominicæ ſententiæ definitione diſtinguitur, ſi in pauperes & debiles confera- F tur: nam hoſpitalem eſſe remuneraturis, affectus auaritiæ eſt.

Hæc cùm audiſſet quidam de ſimul diſcumbentibus, dixit illi: Beatus qui manducabit panem in regno Dei. At ipſe dixit ei: Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos. Et miſit ſeruum ſuum horâ cœnæ dicere inuitatis vt venirẽt, quia iam parata ſunt omnia. Et cœperunt ſimul omnes excuſare. Primus dixit A ei: Villam emi, & neceſſe habeo exire, & videre illam: rogo te habe me excuſatum. Et alter dixit: Iuga boum emi quinque, & eo probare illa: rogo te, habe me excuſatum. Et alius dixit: Vxorem duxi, & ideò non poſſum venire. Et reuerſus ſeruus, nuntiauit hæc domino ſuo.

Poſtremò iam quaſi emeritæ militiæ viro contemnendatum ſtipendium præſcribitur facultatum: quòd neque ille qui ſtudijs intentus inferioribus poſſeſſiones ſibi terrenas coëmit, regnum cæli poſſit adipiſci, cum Domi- B nus dicat: *Vende omnia tua, & ſequere me:* [Matt. 19.] nec ille qui emit boues, cùm Eliſæus occiderit, & populo diuiſerit quos [3. Reg. 19.] habebat: & ille qui duxit vxorem, cogitet quæ mundi ſunt, non quæ Dei. [1. Cor. 7.] Non quò coniugium reprehendatur; ſed quia ad maiorem honorem vocetur integritas: quoniam *mulier innupta & vidua cogitat quæ ſunt Domini, vt ſit ſancta corpore & ſpiritu. Nam quæ nupta eſt, cogitat quæ ſunt mundi, quomodò placeat viro;* [Ibidem.] Sed vt in gratiam, vt ſupra cùm viduis; ità nunc etiam cum coniugibus reuertamur, non refugimus opinionem, quam ſequuntur plerique, vt tria genera hominum à conſortio magnæ illius cœnæ æſtimemus excludi, Gentilium, Iudæorum, hæreti- C corum. Et ideò Apoſtolus auaritiam dicit eſſe fugiendam, [Rom. 1.] ne impediti more gentili, iniquitate, malitiâ, impudicitiâ, auaritiâ, ad regnum Chriſti peruenire nequeamus: *Omnis enim immundus, aut auarus, quod eſt idolorum ſeruitus, non habet hæreditatem in regno Chriſti & Dei.* [Epheſ. 5.] [Act. 15.] Iudæi autẽ corporali miniſterio iuga ſibi legis imponunt, & ideò ſecundùm Prophetam: *Dirumpamus vincula eorum: & proijciamus à nobis iugum ipſorum.* [Pſal. 2.] Chriſtum enim recepimus qui ceruicibus noſtris pietatis ſuæ iugum mite ſuſpendit. [Matt. 11.] Quinque autem iuga ſunt verborum decem, vel quinque libri veteris Legis, [Deut. 4.] de quibus in Euangelio videtur Samaritanæ dici: *Quinque enim viros habuiſti:* [Ioan. 4.] At verò hæreſis velut Eua fœmineo rigore fidei D tentat affectum, & lubricâ facilitate prolabens, lenocinia falſi decoris affectat, intemeratam negligens pulchritudinem veritatis. Ideò igitur ſe excuſant, quia nemini intercluditur regnum, niſi ei quem ſuæ profeſſio vocis excluſerit. Dominus autem omnes clementer inuitat; ſed nos aut deſidia noſtra, aut error auertit. Ergò & ille qui villam emit, alienus à regno eſt (ementes enim atq; vendentes † Loth, vt legiſti, tempore, incendio perierunt) & [Luc. 17.] [v. c. Noë, vt leg. tẽp. diluuia ſorbuerunt.] ille qui iugum potiùs legis, quàm gratiæ munus elegit, & ille qui propter ducendam ſe excuſat vxorem.

Tunc iratus paterfamiliâs dixit ſeruo ſuo: Exi citò in plateas & vicos ciuitatis, & paupe- E res ac debiles, & cæcos & claudos introduc huc. Et ait ſeruus: Domine! factum eſt vt imperaſti: & adhuc locus eſt. Et ait Dominus ſeruo: Exi in vias & ſepes, & compelle intrare, vt impleatur domus mea. Dico autem vobis, quòd nemo virorum illorum qui vocati ſunt, guſtabit cœnam meam.

Et pauperes ac debiles, & cæcos & claudos introduc, &c. [Eſai. 65.] Poſt diuitum reſupina faſtidia contulit ſe ad Gentes, iubet bonos & malos introire, vt bonos augeat, malorum affectum in meliora commutet, vt compleretur illud F quod hodie lectum eſt. *Tunc lupi & agni ſimul paſcentur.* Inuitat pauperes, debiles, cæcos: quo oſtenditur nobis, vel quòd nullum debilitas corporis excludat à regno, rariuſque delinquat cui illecebra deſit peccandi: vel quod infirmitas peccatorum per miſericordiam Domini remittatur, vt non ex operibus; ſed ex fide re- [1. Cor. 11.] demptus à crimine, ſi gloriatur, in Domino glorietur. Mittit itaque ad exitus viarum; prudentia enim in exitu canitur. Mittit ad plateas, quia miſit ad peccatores, vt de latioribus vijs ad anguſtam venirent quæ ducit ad vitam. Mittit ad vias, & circà ſepes, quod hi videlicet apti [Prou. 1.] ſint regno cælorum, qui nullis præſentium cupiditati- [Matt. 7.]

bus occupati ad futura, festinent, in quodam bonæ vo- G
luntatis tramite constituti: & qui modo sepis quæ ab
incultis culta secernat, & incursus arceat bestiarum, no-
rint bona malaque distinguere, & aduersùs tentamenta
Matt. 21. nequitiæ spiritalis, fidei munimen obtendere. Deni-
Ephes. 2. que Dominus vt vineam suam ostenderet fuisse muni-
tam: *Et sepem*, inquit, *circumdedi, & circumfodi eam.* Et
Apostolus medium parietem sepis dicit esse sublatum,
qui continuationem munitionis irruperat. Fides igitur
& ratio quæritur, & quæritur in plateis, hoc est, in mea-
tibus interioris affectus; quia scriptum est: *In plateis tuis*
Prov. 5. *diffundantur aquæ tuæ.* Nec hoc tamen plenum est, vt
Matt. 22. aliquis vocatus adueniat, nisi vestem habeat nuptialem,
Ibidem. hoc est, fidem habeat & charitatem. Et ideò qui pacem H
& charitatem non detulerit ad Christi altaria, tolletur
Psalm. pedibus & manibus: *& mittetur in tenebras exteriores: Ibi*
118. *erit fletus, & stridor dentium.* Quæ sunt tenebræ exterio-
Ioan. 1. res? Numquid illic quoque carcer aliquis latumiæque
Marc. 9. subeundæ sunt? Minimè. Sed quicunque extrà promissa
sunt cælestium mandatorum, in tenebris exterioribus
sunt, quia mandata Dei lumen sunt. Et quicumque si-
ne Christo est, in tenebris est, quia lumen in tenebris est
Christus. Ergò neque corporalium stridor aliquis den-
tium, neque ignis aliquis perpetuus flammarum corpo-
ralium, neque vermis est corporalis. Sed hæc ideò, quia
sicut ex multâ cruditate & febres nascuntur & vermes; I
ità si quis non decoquat peccata sua, velut quadam in-
terpositâ sobrietate abstinentiæ; sed miscendo peccata
peccatis, tamquàm cruditatem quandam contrahat ve-
terum & recentium delictorum, igne aduretur proprio,
& suis vermibus consumetur. Vnde & Esaias ait: *Ambu-*
Esai. 50. *late in lumine ignis vestri, & flamma quam accendistis.* Ignis
est quem generat mœstitia delictorum. Vermis est, eò
quod irrationabilia animæ peccata mentem rei sensúm-
que compungant, & quædam exedant viscera conscien-
Esai. 66. tiæ: quæ tamquàm vermes ex vnoquoque nascuntur,
tamquàm ex corpore peccatoris: Denique Dominus id
per Esaiam declarauit dicens: *Et videbunt membra homi-*
num præuaricantium in me, & vermis eorum non morietur, K
& ignis eorum non extinguetur. Stridor quoque dentium
prodit indignantis affectum, eò quòd serò vniunquem-
que pœniteat, serò ingemiscat, serò irascatur sibi quòd
tam peruicaci improbitate deliquerit.

Ibant autem turbæ multæ cum eo: & con-
uersus dixit ad illos: Si quis venit ad me, &
non odit patrem suum, & matrem, & vxorem,
& filios, & fratres, & sorores, adhuc autem &
animam suam, non potest meus esse discipu-
lus. Et qui non baiulat crucem suam, & venit
post me, non potest meus esse discipulus: Quis L
enim ex vobis volens turrim ædificare, non
priùs sedens computat sumptus qui neces-
sarij sunt, si habeat ad perficiendum, ne po-
steaquàm posuerit fundamentum, & non po-
tuerit perficere, omnes qui vident, incipiant il-
ludere ei, dicentes: Quia hic homo cœpit ædi-
ficare & non potuit cōsummare? Aut quis Rex
iturus committere bellum aduersùs alium
Regem, non sedens priùs cogitat, si possit eum
decem millibus occurrere ei, qui cum viginti
millibus venit ad se? Alioquin adhuc illo lon- M
gè agente, legationem mittens, rogat ea quæ
pacis sunt: Sic ergò omnis ex vobis qui non
renuntiat omnibus quæ possidet, non potest
meus esse discipulus. Bonum est sal. Si autem
sal quoque euanuerit, in quo condietur? Ne-
que in terram neque in sterquilinium vtile est;
sed forás mittetur. Qui habet aures audiendi,
audiat.

Scriptum est: *Si quis venit ad me, & non odit patrem*
suum & matrem, & vxorem, non potest meus discipulus esse:

Etenim si propter te Dominus suæ renuntiat matri,
dicens: *Quæ est mater mea, aut qui fratres mei* cur te Do- Matt. 12.
mino tuo cupias anteferre? Sed neque ignorare natu-
ram, neque seruire naturæ Dominus iubet, sed ità in-
dulgere naturæ, vt venereris Auctorem, nec ab eo, pa-
rentum amore, desciscas.

ERant autem appropinquantes ei Publi- CAP. XV.
cani & peccatores, vt audirent illum. Et
murmurabant Pharisæi & Scribæ dicentes:
Quia hic peccatores recipit, & manducat cum
illis, & ait ad illos parabolam istam, dicens:
Quis ex vobis homo qui habet centum oues,
& si errauerit vna ex illis, nónne dimittit no-
naginta nouem in deserto, & vadit ad illam
quæ errauit, donec inueniat eam? Et cùm in-
uenerit eam, imponit in humeros suos gau-
dens: & veniens domum, conuocat amicos &
vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi,
quia inueni ouem meam quæ perierat? Dico
vobis quòd ità gaudium erit in cælo super vno
peccatore pœnitentiam agente, quàm super
nonaginta nouem Iustis qui non indigent pœ-
nitentiâ. Aut quæ mulier habens drachmas
decem, si perdiderit drachmam vnam, nónne
accendit lucernam, & euerrit domum, & quæ-
rit diligenter donec inueniat eam: Et cùm in-
uenerit, conuocat amicas & vicinas, dicens:
Congratulamini mihi, quia inueni drachmam
quam perdideram. Ità dico vobis, gaudium
erit coràm Angelis Dei super vno peccatore
pœnitentiam agente.

Quis ex vobis homo qui habet centum oues, &c. Didice-
ras in superioribus abdicare negligentiam, vitare arro-
gantiam, deuotionem sumere, sæcularibus occupationi-
bus non non teneri, caduca non præferre perpetuis; sed
quia fragilitas humana firmum nequit in tanto sæculi
lubrico tenere vestigium; etiam aduersùs errorem re-
media tibi bonus medicus demonstrauit, spem veniæ
iudex misericors non negauit. Itaque non otiosè sanctus
Lucas ex ordine tres parabolas posuit; ouis quæ perierat,
& inuenta est, drachmæ quæ perierat, & inuenta est; filij
qui erat mortuus, & reuixit: vt triplici remedio prouo-
cati, vulnera nostra curemus; spartum enim triplex non Eccles. 4.
rumpitur. Qui sunt isti, pater, pastor, & mulier? Nónne 1. Petr. 2.
Deus Pater, Christus pastor, mulier Ecclesia? Christus te
suo corpore vehit, qui tua in se peccata suscepit, quærit
te Ecclesia, recipit Pater. Quasi pastor reuehit, quasi ma-
ter inquirit, quasi Pater vestit. Prima misericordia, se-
cunda suffragatio, tertia reconciliatio. Singula singulis
quadrant: Redemptor subuenit, Ecclesia suffragatur,
Auctor reconciliatur. Eadem diuini operis misericor-
dia, sed diuersa pro meritis nostris gratia. Ouis à pa-
store lassa reuocatur, drachma quæ perierat, inueni-
tur, ad Patrem filius suis vestigiis redit, & plenâ con-
demnati erroris regreditur pœnitentiâ. Vnde bene Psal. 35.
scriptum est: *Homines & iumenta saluos facies, Domi-*
ne! Quæ sunt ista iumenta? Dixit Propheta: *Semen Is-*
raël in semen hominum, & Iuda in semen animalium. Ita- Hier. 31.
que Israël quasi homo saluatur, quasi ouis Iuda colligi-
tur. Malo ergò filius esse quàm ouis: Ouis enim à pa-
store reperitur, à Patre Filius honoratur. Gaudeamus
igitur, quoniam ouis illa quæ perierat in Adam, leua-
tur in Christo. Humeri Christi, crucis brachia sunt. Illic
peccata mea deposui, in illâ patibuli nobilis ceruice re-
quieui. Ouis illa genere est vna, non specie: *Omnes enim* 1. Cor. 10.
vnum corpus sumus; sed multa membra. & ideò scriptum Ibidem.
est: *Vos autem corpus estis Christi, & membra ex membris* Luc. 19.
eius. Venit itaque Filius hominis saluum facere quod perierat,
omnes scilicet: *Quia sicut in Adam omnes moriuntur, ità*
& in Christo omnes viuificabuntur. Diues igitur pastor
cuius omnes nos centesima portio sumus: habet An- 1. Cor. 15.

gelorum, habet Archangelorum, Dominationum, Potestatum, Thronorum, aliorúmque innumerabiles greges, quos in montibus dereliquit. Qui quoniam sunt rationabiles, non immeritò hominum redemptione lætantur. Quamquàm hoc quoque proficiat ad incentiua probitatis, si vnusquisque conuersionem suam gratam fore credat cœtibus Angelorum, quorum aut affectare patrocinium, aut vereri debet offensam. Et tu igitur esto Angelis lætitiæ, gaudeant de reditu tuo. Non otiosum etiam quòd mulier illa drachmâ lætatur inuentâ. Non mediocris hæc drachma est, in qua Principis est figura.
Psal. 22. Et ideò imago Regis, census Ecclesiæ est. Oues sumus, oremus vt super aquam refectionis nos collocare dignetur. Oues, inquam, sumus, petamus pascua: drachmæ sumus, habeamus pretium: filij sumus, festinemus ad Patrem. Nec vereamur quòd Pater in Filium quem habebat, thesaurum contulit. Fidei enim census numquam exinanitur; licet totum dederit, totum habet; quia quod donauit, non amittit. Nec vereare quia acceptum spiritalis patrimonium dignitatis terrenis prodegerit vo-
Sap. 1. luptatibus, ne te non recipiat: *Non enim delectatur Deus perditione viuorum*: etiam occurrens venienti tibi cadet
Psalm. 146. suprà collum: *Dominus* enim *erigit elisos*. Osculum dabit quod est pignus amoris & pietatis. Stolam, annulum, calceamenta proferri iubebit. Tu adhuc iniuriam metuis, ille restituit dignitatem. Tu supplicium vereris, ille osculum defert. Tu conuicium times, adornat ille conuiuium. Sed iam ipsam parabolam discutiamus.

Ait autem: Homo quidam habuit duos filios & dixit illi adolescentior: Da mihi portionem substantiæ quæ me contingit. Et diuisit illi substantiam.

Vides quòd diuinum patrimonium petentibus datur. Nec putes culpam patris, quòd adolescentiori dedit: nulla Dei regno infirma ætas, nec fides grauatur annis. Ipse certè se indicauit idoneum qui poposcit. Atque vtinam non recessisset à patre, impedimentum nescisset ætatis: Sed posteaquàm domum patriam derelinquens peregrè profectus est, cœpit egere. Meritò ergò prodegit patrimonium, qui recessit ab Ecclesiâ.

Et post non multos dies congregatis omnibus, adolescentior filius peregrè profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipauit substantiam suam viuendo luxuriosè.

Peregrè profectus est in regionem longinquam. Quid longinquius quàm à se recedere, nec regionibus; sed mori-
Ephes. 2. bus separari; studijs discretum esse, non terris; & quasi interfuso luxuriæ sæcularis æstu, diuortia habere Sancto-
Ibidem. rum? Etenim qui se à Christo separat, exul est patriæ, ciuis est mundi. *Sed nos non sumus aduenæ atque peregrini; sed, ciues sumus Sanctorum & domestici Dei: Qui enim eramus longè, facti sumus propè in sanguine Christi.* Non inuideamus de longinquâ regione remeantibus, quia & nos fuimus in regione longinquâ, sicut Esaïas, docet
Esai. 9. Sic enim habes: *Qui sedebant in regione vmbræ mortis,*
Thren. 4. *lux orta est illis.* Regio ergò longinqua, vmbra est mor-
Cant. 2. tis: nos autem, quibus spiritus ante faciem Christus est
Gen. 2. Domini, in vmbrâ viuimus Christi. Et ideò dicit Ecclesia: *In vmbrâ eius concupiui, & sedi.* Ille igitur vi-
Hier. 2. uendo luxuriosè consumpsit omnia ornamenta naturæ.
Psalm. 113. Vnde tu qui accepisti imaginem Dei, qui habes similitudinem eius, noli eam irrationabili fœditate consumere: Opus Dei es, noli ligno dicere: *Pater meus es tu!* ne accipias similitudinem ligni; quia scriptum est: *Similes illis fiunt qui faciunt ea.*

Et postquàm omnia consumpsisset, facta est fames per regionem illam, & ipse cœpit egere.

Facta est fames non epularum; sed bonorum operum atque virtutum, quæ sunt miserabiliora ieiunia: Etenim qui recedit à verbo Dei, esurit: *quia non in solo pane viuit homo; sed in omni verbo Dei.* Qui recedit à fonte, sitit: qui recedit à thesauro, eget: qui recedit à sapientiâ, hebetatur: qui recedit à virtute, dissoluitur. Me- Matt. 4. Coloss. 2.
ritò ergò iste egere cœpit, qui thesauros sapientiæ & Rom. 11.
scientiæ Dei, diuitiarúmque cælestium altitudinem dereliquit. Egere ergò ideò cœpit, & famem pati, quia nihil prodigæ satis est voluptati. Semper famem patitur sui, qui alimentis perpetuis nescit impleri.

Abijt itaque, & hæsit vni ciuium regionis illius; Qui misit illum in villam suam, vt pasceret porcos. Et cupiebat implere ventrem suum siliquis quas porci manducabant: & nemo illi dabat.

Abiit itaque, & hæsit vni ciuium, &c. Qui hæret, in la- Ioan. 14.
queo est. Et videtur ciuis iste princeps esse istius mundi. Luc. 14.
Denique ad villam eius mittitur quam emit, qui se excusat à regno: *Et pascit porcos.* Illos vtique in quos petit Luc. 8.
diabolus introire quos præcipitat in mare istius mundi, in sordibus ac fœtore viuentes. *Et cupiebat implere* Philip. 3.
ventrem suum siliquis. Neque enim alia cura est luxuriosis, nisi vt ventrem suum impleant, quorum Deus venter est. Quis autem aptior huiuscemodi hominibus cibus, quàm is qui siliquæ modò intùs inanis, foris mollis est, quo corpus non reficitur; sed impletur, vt sit magis oneri quàm vsui? Sunt qui porcos accipiant pro gregibus dæmonum, siliquas pro exili virtute inanium hominum, sermonúmque iactantiâ, qui nihil prodesse possunt, inani quadam philosophiæ seductione, & quodam sonoro facundiæ plausu pompam, magis quàm vtilitatem aliquam demonstrantes: Sed hæc diuturna oblectamenta esse non possunt. Et ideò, *nemo illi dabat*: Erat enim in regione illius quæ neminem habet: quia eos qui sunt, non habet. Omnes quippe gentes in nihilum æstimantur: solus autem Deus & est qui Esai. 40.
viuificat mortuos, *& vocat quæ non sunt, tamquàm* Rom. 4.
quæ sunt.

In se autem reuersus dixit; Quantis panibus mercenarij patris mei abundant? ego autem hîc fame pereo. Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei: Pater! peccaui in cælum & coràm te; iam non sum dignus vocari filius tuus; fac me sicut vnum mercenariorum tuorum.

In se autem reuersus, &c. Bene in se reuertitur, qui à se recessit: Etenim qui ad Dominum regreditur, se sibi reddit: & qui recedit à Christo, se sibi abdicat. Mercenarij 2. Cor. 5.
autem qui sunt, nisi qui ad mercedē seruiunt, qui sunt ex Israël, non id quod bonū est probatis studio persequentes, nec virtutis gratiâ; sed vtilitatis studio prouocati? At verò filius qui habet Spiritus sancti pignus in corde, sæcularis mercedis lucella non quærit, quia ius seruat he- Matt. 20.
redis: Sunt etiam mercenarij qui conducuntur. Bonus mercenarius Petrus, Ioannes, & Iacobus, quibus dici- Matt. 4.
tur: *Venite! faciam vos piscatores hominum.* Isti non siliquis; sed panibus abundant: Nam & collegerunt frag- Luc. 9.
mentorum cophinos duodecim. O Domine Iesu, si no- Luc. 22.
bis auferas siliquas, & panes tribuas! Tu enim dispensator in domo es Patris. O si nos quoque mercenarios Matt. 20.
digneris conducere, licet serò venientes! Nam & vndecimâ conducis horâ, & æqualem dignaris mercedem soluere, æqualem mercedem vitæ, non gloriæ: Neque enim omnibus reposita est corona iustitiæ; sed ei qui potest dicere: *Certamen bonum certaui.* Quod ideò non prætermittendum arbitratus sum, quia scio quos- 2. Tim. 4.
dam dicere quòd ad mortem sibi lauacri gratiam, vel pœnitentiam reseruent. Primum quî scis an nocte proximâ, tua à te anima reposcatur? Deinde cur putas otio- Luc. 12.
so tibi omnia posse deferri? Pone vnam gratiam, vnam esse mercedem: diuersum tamen brauium victoriæ est: 1. Cor. 9.

Ad quod se non frustrà Paulus extendit, qui post mer-
Philip. 3. cedem gratiæ, brauium tamen vt apprehenderet seque-
batur: quia sciebat etsi par esset merces gratiæ, palmam
tamen esse paucorum. Et quoniam in vineam Domini
venimus, non vacui recedamus: Iuuat enim fructus le-
gere, mercenarios eius videre: Quid enim sibi vult
Matt. 20 quòd vnâ die diuersis horis conducuntur operarij, nisi
quia mille anni in oculis Domini sicut dies hesterna quæ præ-
Psal. 89. *terijt, & hora in nocte?* Quæ est nox, nisi quæ præcessit,
Rom. 13. vt dies appropinquaret? Et bene hora in nocte, *quia mil-*
le anni sicut dies vna. Nouit vim diei huius ille qui dixit:
2. Petr. 3. *Iesus Christus heri & hodie ipse est, & in sæcula.* Sicut &
Hebr. 13. ille diem esse multiplicem, qui scripsit: *Hic liber gene-*
rationis cæli & terræ cùm facta sunt, quâ die fecit Deus
Gen. 2. *cælum & terram; & omne viride agri.* Cùm enim suprà
septem descripsisset dies, posteà vno die omnia facta
esse complexus est, totum mundi tempus ostendens in
conspectu Domini tamquàm diem vnum, eò quòd ex
incompositis atque tenebrosis forma istius mundi, di-
Genes. 1. uini operis claritate processerit. Ergò si dies totum
tempus est mundi, habet vtique etiam in sæculis horas
Ioan. 11. suas: aut ipsa sæcula horæ sunt. Horæ autem diei duo-
decim sunt. Vnde bene in mysterio diei Christus, cuius
Apostoli duodecim, qui cælesti lumine distinctis in se
Matt. 20 gratiæ vicibus refulserunt. Venit ergò paterfamiliàs
Hier. 7. & primâ horâ conduxit operarios, fortassis eos qui à
principio mundi vsque ad diluuium iusti esse merue-
runt, de quibus dicit: *Et locutus sum ad vos ante lucem; &*
misi ad vos seruos meos Prophetas ante lucem. Tertia post
diluuium incipit, Noë cæterorúmque tempora com-
prehendens, qui quasi boni operarij in vineam destinan-
Genes. 9. tur. Ideò quasi in prandio inebriatus est Noë. Sextâ &
reliquis Abrahæ, Isaac, & Iacob Patriarcharum merita
Luc. 16. distinguuntur. Nonâ inclinante iam sæculo, & tam-
quam pallescente luce virtutis, Lex & Prophetæ de-
colores mores hominum notauerunt. Vndecimam, &
quod superest diei, sacer producit aduentus. Vnde & ipse
Ioan. 12. in Euangelio dicit: *Ambulate dum lumen habetis.* Sed iam
redeamus ad Patrem: nam licet non verear ne istius
pœnitentiam gerentis exemplo diu abfuisse videamur
(numquam enim abfuimus, qui versabamur in vineâ;
in quâ si & iste mansisset, numquàm recessisset à Patre)
cauendum tamen est, ne nos et reconciliationis facia-
mus moram, quam non fecit Pater. Facilè reconcilia-
tur, quando impensè rogatur. Et ideò discamus quali
Pater obsecratione sit ambiendus.

Et surgens venit ad Patrem suum. Cùm autem adhuc longè esset, vidit illum pater ipsius, & misericordiâ motus est: & accurrens cecidit super collum eius & osculatus est eum. Dixitque illi filius: Pater! peccaui in cælum & coràm te.

Pater! inquit. Quàm misericors, quàm pius, qui nec
offensus patrium dedignatur nomen audire! *Pater* (in-
Dan. 12. quit) *peccaui in cælum & coràm te.* Hæc est prima confes-
sio apud auctorem naturæ, præsulem misericordiæ, ar-
Rom. 10. bitrum culpæ: Sed etsi Deus nouit omnia, vocem tamen
tuæ confessionis expectat: *Ore enim confessio fit ad salu-*
Prou. 18. *tem*: quia alleuat pondus erroris quisquis ipse se onerat,
& accusationis excludit inuidiam, qui accusatorem præ-
uenit confitendo: Iustus enim in primordio sermonis
accusator est sui. Frustrà autem velis occultare quem
1. Ioan. 2 nihil fallat: & sine periculo prodas quod scias esse iam
cognitum. Confitere magis, vt interueniat pro te Chri-
stus, quem aduocatum habemus apud patrem! Roget
pro te Ecclesia, & illacrymet populus. Nec verearе ne
non impetres. Aduocatus spondet veniam, patronus
Ioan. 14. promittit gratiam, reconciliationem tibi paternæ pie-
tatis pollicetur assertor. Crede, quia veritas est: acquies-
Galat. 2. ce, quia virtus est. Habet causam vt pro te interueniat,
ne pro te gratis mortuus sit. Habet & causam ignoscen-
di pater, quia quod vult filius, vult & pater: *Peccaui in*
cælum & coràm te. Non vtique elementum exprimitur,

G sed peccato animæ, cælestia significantur dona Spiri-
tus imminuta: vel quia ab illius gremio matris Hieru- Galat. 4.
salem quæ in cælo est, non debuit deuiare.

Iam non sum dignus vocari filius tuus. Fac me sicut vnum mercenariorum tuorum. Dixit autem pater ad seruos suos: Citò proferte stolam primam, & induite illum: & date annulum in manum eius, & calceamenta in pedes eius, & adducite vitulum saginatum, & occidite, & manducemus, & epulemur: quia filius perierat, & inuentus est; mortuus fuerat,
H **& reuixit. Et cœperunt epulari.**

Iam non sum dignus vocari filius tuus. Deiectus se exal-
tare non debet; vt merito suæ possit humiliatus attol-
li: Dicens autem, *Fac me sicut vnum mercenariorum tuo-*
rum: nouit esse distantiam inter filios, amicos, mer-
cenarios, & seruos, Filius per lauacrum, amicus per
virtutem, mercenarius per laborem, seruus per timo-
rem: Sed etiam ex seruis & mercenarijs fiunt amici, iux-
tà quod scriptum est: *Vos amici mei estis, si feceritis quæ* Ioan. 15.
ego præcipio vobis: iam non dicam vos seruos. Hæc
apud se dixit: Sed non satis est dicere, nisi ad patrem
venias, vbi illum requiras? vbi inuenias? Exurge pri-
I mò, qui sedens ante dormiebas. Et ideo dicit Apostο-
lus, *Surge qui dormis, & exurge à mortuis.* Iniquitas in Ephes. 5.
talento plumbeo sedet. Moysi dicitur: *Tu autem hic sta,*
Stantes elegit Christus. Exurge ergò, curre ad Eccle- Zach. 5.
siam: hîc est Pater, hîc est Filius, hîc est Spiritus sanctus.
Occurrit tibi, qui audit te intrà mentis secreta, tractan- Deut. 5.
tem. Et cùm adhuc longè sis, videt & accurrit. Videt in
pectore tuo, accurrit ne quis impediat, complectitur
quoque, in occursu præsentia est, in complexu clemen-
tia. Et quasi quodam patrij amoris affectu suprà collum Matt. 11.
cadit, vt iacentem erigat, & oneratum peccatis atque
in terrena deflexum reflectat ad cælum, in quo suum
K quærat Auctorem. Cadit in collum tuum Christus, vt Ioan. 13.
ceruicem iugo exuat seruitutis, & collo tuo iugum sua- Ioan. 1.
ue suspendat. Nonne tibi videtur cecidisse in collum
Ioannis, quando erat Ioannes in sinu Iesu, ceruice re-
cumbens reflexâ? Et ideò Verbum apud Deum vidit,
quia erectus est ad superna. Cadit in collum, cùm di-
cit: *Venite ad me qui laboratis, & ego vos reficiam, tollite*
iugum meum super vos. Cadit ergò hoc modo, si con- Matt. 11.
uertaris. Et iubet proferri stolam, annulum, calceamen-
ta stola amictus est sapientiæ, quo nuda corporis Aposto-
li tegunt, eò quod se vnusquisque conuoluat. Et ideò sto- Genes. 49
las accipiant, vt corporis infirmitatem sapientiæ spiri-
L tualis virtute conuestiat. De Sapientiâ enim dictum est:
Lauabit in vino stolam suam. Ergò stola spirituale indu- Ephes. 6.
mentum, & vestimentum est nuptiale. Annulus quid est
aliud, nisi sinceræ fidei signaculum, & expressio verita-
tis? Calceamentum autem Euangelij prædicatio est; &
ideò accepit sapientiam primam: Est enim & alia quæ
mysterium nescit, quæ accepit dictorum suorum, facto- Psal. 90
rúmque signaculum, & quoddam monumentum bonæ
intentionis & cursus, necubi offendat ad lapidem pe- Ephes. 6.
dem suum, & supplantatus à diabolo Dominicæ prædi-
cationis officium derelinquat. Hæc est prædicatio Euan-
gelij, ad cælestem cursum dirigens præparatos, vt non
in carne ambulemus, sed in spiritu. Occiditur & vitulus
M saginatus, vt carnem Domini spirituali opimam virtute
per gratiam Sacramenti mysteriorum consortio restitu-
tus epuletur: Nemo enim nisi qui timuerit Deum (*quod* Prou. 9.
est initium sapientiæ) nisi signaculum spirituale vel cu-
stodierit vel receperit, nisi Dominum prædicauerit, sa- 2. Cor. 4.
cramentis debet interesse cælestibus. Qui autem annu-
lum habet, & Patrem habet, & Filium, & Spiritum san- 2. Cor. 2.
ctum: quia signauit nos Deus cuius imago Christus: &
dedit Spiritũ pignus in cordibus nostris, vt sciamus hoc
annuli illius qui in manu datur, esse signaculũ, quo cor- Ephes. 4.
dis interiora, factorũque nostrorũ ministeria signantur.
Ergò signati sumus, sicut & legimus: *Credentes*, inquit,

signati

signati estis Spiritu sancto. Bene autem vituli, quia sacerdotalis est victima, quæ pro peccatis fiebat Epulantem patrem inducit, vt ostenderet quoniam paternus cibus est salus nostra, & Patris gaudium, nostrorum redemptio peccatorum est. Et hic quidem si ad Patrem referas, quia hostia pro peccatis Filius est, delectatur Pater reditu peccatoris, suprà delectatur Filius, inuentâ oue: vt scias quia vna est Patris & Filij delectatio, vna operatio in Ecclesiæ fundamento. Lætatur autem pater, *quia filius perierat & inuentus est, mortuus fuerat, & reuixit*. Ille perit qui fuit: non enim potest perire qui non fuit. Itaque gentes non sunt, Christianus est iuxtà quod suprà dictum est: *Quia elegit Deus quæ non sunt, vt quæ sunt destrueret*. Potest tamen & hic in vno accipi species generis humani. *Fuit Adam, & in illo fuimus omnes. Periit Adam, & in illo omnes perierunt*. Homo igitur in illo homine qui perierat, reformatur, & ille ad similitudinem Dei factus & imaginem, diuinâ patientiâ & magnanimitate reparatur. Quid est ergò: *Elegit Deus quæ non sunt, vt quæ sunt, destrueret*. Id est, elegit populum gentium qui non erat, vt destrueret populum Iudæorum. Potest & de agente pœnitentiam dictum videri, quia non moritur nisi qui aliquando vixit. Et ideò gentes non moriuntur, sed mortuæ sunt: Etenim qui in Christum non credit, semper est mortuus. Et gentes quidem cùm crediderint, per gratiam viuificantur. Qui verò lapsus fuerit, per pœnitentiam reuiuiscit.

Erat autem filius eius senior in agro. Et cùm veniret & appropinquaret domum, audiuit symphoniam & chorum: & vocauit vnum de seruis, & interrogauit quid hæc essent. Isque dixit illi: Frater tuus venit, & occidit pater tuus vitulum saginatum, quia saluum illum recepit. Indignatus est autem, & nolebat introire. Pater ergò illius egressus cœpit rogare illum: At ille respondens, dixit patri suo: Ecce tot annis seruio tibi, & numquàm mandatum præteriui, & numquam dedisti mihi hœdum, vt cum amicis meis epularer; sed postquàm filius tuus hic; qui deuorauit substantiam † tuam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum.

Indignatus est autem, & nolebat introire, &c. Congruus locus, vt remittendis post pœnitentiam debeamus fauere peccatis: ne dum veniæ alterius inuidemus, ipsi eam non mereamur à Domino: Quis enim tu es qui Domino contradicas, ne cui velit, culpam relaxet, cùm tu cui volueris, ignoscas? Vult rogari, vult obsecrari. *Si omnium iustitia, vbi Dei gratia?* Quis tu es, qui inuideas Deo? Et ideò notatur hic frater, vsque adeò vt de villâ venire dicatur, hoc est terrenis operibus occupatus, ignorans quæ sunt spiritus Dei; vt denique numquam pro se vel hœdum queratur occisum: Nō enim pro inuidiâ: sed pro veniâ mundi agnus est immolatus. Inuidus hœdum quærit, innocens agnū pro se desiderat immolari. Ideò & senior dicitur, eò quòd citò aliquis per inuidiam consenescat. Ideò & foris stat, eò quòd maleuolentia eum animi liuentis excludat. Ideò chorum & symphoniam audire non potest, hoc est non plebis concordiam concinentis, quæ de peccatore saluato dulcem resultet lætitiæ suauitatem; theatralis illa incentiua lasciuiæ, vel aulicorum concentus sonorum. Constitue mihi aliquem ex his qui sibi iusti videntur, qui trabem in oculo suo non vident, & alieni festucam vitii ferre non possunt. Quomodò indignantur, quando alicui peccatum fatenti, & diu indulgentiam deploranti venia relaxatur? Quomodò aures eius symphoniam populi spiritualem ferre non possunt; Hæc est enim symphonia, quando concinit in Ecclesia diuersarum ætatum atque virtutum velut variarum chordarum indiscreta concordia? Psalmus respondetur, Amen dicitur. Hæc est symphonia quam sciuit & Paulus: & ideo ait: *Psallam spiritu psallam & mente*. Hæc de parabolâ præsenti putauimus esse tractanda.

Nec inuidemus si quis duos fratres istos velit referre ad populos duos: vt sit adolescētior populus ex gentibus tamquàm Israel, cui frater maior beneficium paternæ benedictionis inuidit. Quod faciebant Iudæi, cùm quererentur quia Christus cum gentibus epularetur: & ideo hœdum mali odoris sacrificium requisierunt. Iudæus hœdum requirit, Christianus agnum: & ideò illis Barabbas soluitur, nobis agnus immolatur. Vnde apud illos fœtor est criminum, apud nos remissio peccatorum, dulcis in spe, suauis in fructu. Qui hœdum quærit, expectat Antichristum: Christus enim boni odoris est victima. Quæ res etiam in hœdo videtur, vel quia Iudæi ritum veteris sacrificii perdiderunt: vel quia nullius sanguis his profuit, sicut Christi sanguis Ecclesiæ: Non enim redimere eos sanguis potuit Prophetarum. Imprudēs autē & similis illius Pharisæi iustificâtus se arroganti prece, qui putabat quòd numquam præterierit mandatum Dei, quia legem seruabat in litterâ. Impius, qui accusabat fratrem quòd cum meretricibus paternā substantiam prodegisset, cùm debuerit aduertere quia sibi dictum est: *Meretrices & Publicani præcedunt vos in regno cælorum*. Stat autem foris, nec excluditur; sed non ingreditur, ignorans voluntatem Dei de vocatione gentium, seruus iam factus ex filio: Seruus enim nescit quid dominus agat. Vbi cognouit, inuidet, & torquetur Ecclesiæ bonis, & foris stat. Foris enim Israel audit chorum & symphoniam, & irascitur, quia hic concinit plebis gratia, & consonat populi iubilatio: Sed bonus pater etiam hunc saluare cupiebat; ideo sequitur.

At ipse dixit illi, Fili! tu semper mecum fuisti & omnia mea tua sunt: epulari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est.

Tu semper mecum fuisti. Vel quasi Iudæus in Lege, vel quasi Iustus in communione: & es, si desinas inuidere. *Et omnia mea tua sunt*. Vel Iudæus sacramenta veteris Testamenti, vel baptizatus noui sacramenta tenens.

CAP. XVI.

Dicebat autem & ad discipulos suos: Homo quidam erat diues, qui habebat villicum, & hic diffamatus est apud illum; quasi dissipasset bona ipsius. Et vocauit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ; iam enim non poteris villicare. Ait autem villicus intrà se: Quid faciam, quia dominus meus auferrà me villicationē? fodere non valeo, mendicare erubesco. Scio quid faciam, vt cùm amotus fuero à villicatione, recipiant me in domos suas. Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui; dicebat primo: Quantum debes domino meo? At ille dixit: Centum batos olei. Dixitque illi, Accipe cautionem tuam, & sede, citò scribe quinquaginta. Deinde alij dixit: Tu verò quantum debes? Qui ait; Centum coros tritici. Ait illi: Accipe litteras tuas, & scribe octoginta. Et laudauit Dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset: quia filii huius sæculi, prudentiores filiis lucis in generatione suâ sunt. Et ego vobis dico: Facite vobis amicos de iniquo mammonâ, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est: & qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est. Si ergò in iniquo mammonà fideles non fuistis, quod verum est? quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis: quod vestrum est quis dabit vobis? Nemo seruus potest

duobus dominis seruire : aut enim vnum G odiet, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire, & mammonæ.

Nemo seruus potest duobus dominis seruire. Quia non duo, 1. Cor. 8. sed vnus est dominus: Nam etsi sunt qui mammonæ seruiunt, tamen non ille nouit aliqua iura dominatus; sed ipsi sibi iugum seruitutis imponunt: Neque enim iniusta potestas; sed iusta est seruitus. Et ideò ait: *Facite vobis amicos de iniquo mammonâ.* Vt largiendo pauperibus, Angelorum nobis cæterorúmque Sanctorum gratiam comparemus. Nec reprehenditur villicus, in quo discimus non ipsi esse domini; sed potius alienarum H villici facultatum. Et ideò licet peccauerit, tamen quia sibi imposterum ex indulgentiâ domini quæsiuit auxilia, prædicatur. Pulchrè autem iniquum mammona dixit; quia variis diuitiarum illecebris nos auaritiæ tentat affectus, vt velimus seruire diuitiis. Vnde ait? *Si in alieno* 1. Tim. 6. *fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis?* Alie- Ioan. 14. næ nobis diuitiæ sunt, quia præter naturam sunt: neque nobiscum nascuntur, neque nobiscum transeunt. Christus autem noster est; quia vita est. Denique *in sua propria venit, & sui eum non receperunt.* Ergò nemo dabit quod vestrum est, quia vestrum non credidistis, vestrum Ioan. 1. non recepistis. Argui igitur videntur Iudæi & fraudis & auaritiæ. Et ideò qui in facultatibus fideles non fuerunt, quas cùm alienas scirent (communem enim ad vsum fructus terrarum à Domino Deo datus est omnibus) debuerunt vtique participare pauperibus: nec Christum accipere meruerunt, quem Zachæus vt ac- Luc. 19. quireret, dimidiam partem bonorum suorum obtulit. Ergò non seruiamus alienis qui nullum dominum debe- 1. Cor. 8. mus scire nisi Christum: *Vnus enim Deus Pater, ex quo omnia, & nos in ipso: & vnus Dominus Iesus, per quem* Psal. 32. *omnia.* Quid ergo! Pater Dominus, aut Filius Deus non est? Sed & Pater Dominus, quia *verbo Domini cæli firmati sunt*: & Filius Deus *qui est super omnes Deus bene-* Rom. 9. *dictus in sæcula.* Quomodò ergò nemo potest duobus dominis seruire? Vnus enim Dominus, quia vnus Deus. Ephes. 4. Denique *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies.* Matt. 4. Vnde claret vnum Patris & Filij esse dominatum. Vnus autem est si non diuidatur; sed totus in Patre, totus in 1. Ioan. 5. Filio sit. Itaque quia vnius deitatis atque dominatus asserimus Trinitatem, vnum Deum & vnum Dominum confitemur. Qui autem aliam Patris, aliam Filij, aliam 1. Cor. 8. Spiritus sancti memorant potestatem; plures deos, & plures Dominos in Ecclesiam gentilis vitio erroris inducunt.

SANCTI AMBROSII
COMMENTARIORVM
IN EVANGELIVM
SECVNDVM LVCAM,
LIBER OCTAVVS.

AVdiebant autem omnia hæc Pharisæi qui erant auari, & deridebant illum. Et ait illis: Vos estis qui iustificatis vos coràm hominibus: Deus autem nouit corda vestra; quia quod hominibus altum est, abominatio est ante Deum. Lex & Prophetæ vsque ad M Ioannem: ex eo autem regnum Dei euangelizatur, & omnes in illud vim faciunt.

Rom. 3. LEx *& Prophetæ vsque ad Ioannem.* Non quia Lex deficit; sed quia incipit Euangelij prædicatio: Videntur enim minora compleri, cùm potiora succedunt. Et ideò vim faciamus regno cælorum: Omnis enim qui vim facit, vehementi studio properat, non torpenti lentescit affectu. Est ergò fidei violentia religiosa, segnities criminosa. Lex multa secundùm naturam, vt naturalibus indulgentior desideriis ad iustitiæ studium nos reuocaret? Christus naturam incidit, quia naturales quoque amputat voluptates: & ideò vim faciamus naturæ, vt non ad terrena demergat; sed ad superna se subrigat.

Facilius est autem cælum & terram præterire, quàm de lege vnum apicem cadere. Omnis qui dimittit vxorem suam, & ducit alteram, mœchatur: & qui dimissam à viro ducit, mœchatur.

Priùs dicendum arbitror de lege coniugij vt postea de prohibendo diuortio disputemus: Quidam enim pu- Marc. 10. tant omne coniugium à Deo esse, maxime quia scriptum est: *Quæ Deus coniunxit, homo non separet.* Ergò si omne coniugium à Deo est, omne coniugium non licet sol- 1. Cor. 7. ui. Et quomodo Apostolus dixit: *Quod si infidelis discedit, discedat?* In quo mirabiliter & noluit apud Christianos causam residere diuortij, & ostendit non à Deo omne coniugium. Neque enim Christianæ Gentilibus Dei iudicio copulantur, quùm Lex prohibeat: Sed occurrit illud quod ait Salomon: Dominum & substantiam patres partiuntur filiis; *à Deo autem præparatur viro vxor.* Quod qui in Græco legit, non putat esse contrarium. Prou. 19. I Bene enim dixit Græcus ἁρμόζεται: Harmonia enim, conueniens & apta rerum omnium dicitur commissa connexio. Harmonia est quum fistulæ organi per ordinem copulatæ, legitimæ tenent gratiam cantilenæ, chordarúmque aptus seruat ordo concordiam. Itaque non habent harmoniam suam nuptiæ, quando Christiano viro gentilis mulier non legitimè copulatur. Ergò vbi nuptiæ, harmonia; vbi harmonia, Deus iungit. Vbi harmonia non est, pugna atque dissensio est, quæ non 1. Ioan. 4. est à Deo, quia *Deus charitas est.* Noli ergo vxorem dimittere, ne Deum tuæ copulæ diffitearis auctorem: Etenim si alienos, multò magis vxoris debes tolerare & Matt. 5. emendare mores. Audi quid dixerit Dominus: *Qui di-* K *mittit vxorem, facit eam mœchari.* Etenim cui non licet viuente viro mutare coniugium, potest obrepere libido 1. Cor. 7. peccandi. Itaque qui auctor erroris, etiam reus culpæ Rom. 7. est. Quòd cum paruulis fœta dimittitur? Quòd titubanti vestigio grandæua detruditur? Durum si excludas parentem, pignora teneas; vt ad contumeliam charitatis, addas etiam pietatis iniuriam. Duriùs si propter matrem etiam filios simul pellas, quùm magis redimere à patre liberi debeant culpam parentis. Quàm periculosum, si fragilem adolescentiæ ætatem errori offeras! Quàm impium, si eius destituàs senectutem, cuius deflorauerìs iuuentutem? Ergò inhonoratum stipendiis & veteranum Imperator dimittat inglorium, atque imperij sui L possessione detrudat; & rusticum laboris effœtum agro suo propulset agricola? An quod in subditos nefas est, in comparem fas est! Dimittis ergò vxorem quasi iure, sine crimine, & putas id tibi licere, quia lex humana non prohibet; sed diuina prohibet. Qui hominibus obsequeris, Deum verere. Audi legem Domini, cui obsequuntur etiam qui leges ferunt: *Quæ Deus con-* 33. q. 2. cap. an. quod. *iunxit, homo non separet.* Sed non solùm hic cæleste præceptum; sed quoddam etiam opus Dei soluitur. Matt. 19. Paterisne, oro, liberos tuos viuente te esse sub vitrico? aut incolumi matre, degere sub nouercâ; Pone, si repudiata non nubat. Et hæc viro tibi potuit displicere cui adultero fidem seruat? Pone, si nu- M bat: necessitatis illius tuum crimen est, & coniugium quod putas, adulterium est: Quid enim refert, virùm apertâ criminis confessione, an mariti specie adulterium admittas? nisi quod grauius est, legem criminis fecisse, quàm furtum. Sed fortasse dicet aliquis: Deut. 24. *Quomodò Moyses mandauit dare libellum repudij, & dimittere vxorem?* Qui hoc dicit, Iudæus est; qui hoc dicit, Christianus non est. Et ideò qui hoc obiicit quod obiectum est Domino, respondeat ei Domi- Matth. 19. nus: *Ad duritiam, inquit, cordis vestri permisit vobis Moyses dare libellum repudij, & dimittere vxores ab*

initio autem non fuit. Moyses permisit, inquit, non A Deus iussit. Ab initio autem Dei lex est. Quæ est lex Dei? (Gen. 2.) *Relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt ambo in carne vnâ.* Ergò qui dimittit vxorem, carnem suam scindit, diuidit corpus. Ostendit autem hic locus; quæ propter fragilitatem humanam scripta sunt, non à Deo scripta. Vnde & Apostolus: (1. Cor. 7.) *Dominus, inquit, non ego; sed Dominus, vxorem à viro non discedere.* Et infrà: (Ibidem.) *Cæteris, inquit, ego dico, non Dominus: Si quis frater infidelem habet vxorem, &c.* Itaque (Ibidem.) vbi est impar coniugium, lex Dei non est. Et addidit: *Quod si infidelis discedit, discedat.* Simul idem Apostolus negauit Legis esse diuinæ, vt coniugium qualecumque B soluatur: nec ipse præcepit, nec dedit deserendi auctoritatem; sed culpam abstulit destituto. Hæc moraliter. Tamen quia suprà proposuit regnum Dei euangelizari, (Matt. 5.) & cùm dixisset de lege vnum apicem non posse cadere, subjecit: *Omnis qui dimittit vxorem suam, & ducit alterã, mœchatur.* (Ephes. 5.) Rectè admonet Apostolus dicens: *Sacramentum hoc magnum est; sed in Christo & Ecclesiâ.* Inuenis igitur coniugium quod nemo dubitet à Deo iunctum, (Ioan. 6.) cùm ipse dicat: *Nemo venit ad me, nisi Pater meus qui misit me, attraxerit eum:* Ille enim solus potuit has nuptias (Prou. 12.) copulare. Et ideò mysticè Salomon dixit: *A Deo præpa-* (Rom. 8.) *ratur viro vxor.* Vir Christus, vxor Ecclesia est. Charita- C te vxor, integritate virgo. Ergò quem Deus traxit ad Filium, non separet persecutio, non auertat luxuria, nõ (Coloss. 2.) Philosophia deprædetur, non Manichæus contaminet, non Arianus auertat, non Sabellianus inficiat. Deus iunxit, Iudæus non separet. Adulteri sunt omnes qui (Esai. 50.) adulterare cupiunt fidei & sapientiæ veritatem. (Ibidem.) *Quis libellus, inquit, iste est repudij matris vestræ quo dimisi eam?* Audisti repudium, crede coniugium. Audisti quid Iudæorum plebi ipse vir dicat: *Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, & in peccatis vestris dimisi matrem vestram.* Mane ergò tu in domo patris, mane cum sponso, enitere vt placeas viro. Mens quæ credidisti Deo, esto fortis D mulier, qualis illa vel anima, vel Ecclesia, de quâ dicit (Prou. 31.) Salomon: *Mulierem fortem quis inueniet?* Pretiosior autem est lapidibus pretiosis, quæ talis est: confidit in eâ vir suus. Videamus quid hæc viro faciat suo, quod opus eius, quod sit obsequium, cur confidat in ea Christus. (Ibidem.) Bona vxor virum suum vestit. Vestiat Iesum fides nostra corpore suo, vestiat carnem eius diuinitatis suæ gloria, sicut & illa bina vestimenta fecit viro suo: vt & in præsenti & in futuro sæculo honorificet eum. Non mediocris hæc fœmina, cuius tale textrinum est; quam non mollia lanæ fila carpentem; sed pretiosæ virtutis pensa tractantem vir eius inueniat, quæ manus extollat E in noctibus, & ad libram dirigat opus, morúmque suorum pondus examinet, gestorum quoque nouerit seruare mensuram, gloriosi subteginen laboris intexens; (Matt. 25) sollicita quando vir redeat, anxia atque suspirans, & iam cum viro suo esse desiderans, dicens; Moras facit vir meus venire, festinabo ipsa ad eum, occurram ei facie ad faciem, quum venire cœperit in gloriâ suâ. Veni Domine Iesu! vt inuenias sponsam tuam, non conta- (Cant. 3.) minatam, non adulteratam; quæ non violauerit domum tuam, non mandata neglexerit. Dicat tibi: *Inueni quem dilexit anima mea,* (Psal. 103) introducat te in domum vini, (*vinum lætificat cor hominis*) inebrietur spiritu, agnoscat mysterium, loquatur oraculum.

Homo autem quidam diues induebatur purpurâ & bysso, & epulabatur quotidie splendidè. Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius, vlceribus plenus, cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensâ diuitis, & nemo illi dabat. Sed & canes veniebant, & lambebant vlcera eius. Factum est autem vt moreretur mendicus, & portaretur ab Angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est autem & diues, & sepultus est in inferno. Eleuans autem oculos suos, cùm esset in A tormentis, vidit Abraham à longè, & Lazarum in sinu eius; & ipse clamans dixit: Pater Abraham! miserere mei: & mitte Lazarum vt intingat extremum digiti sui in aquam, & refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flammâ. Et dixit illi Abraham: Fili! recordare quia recepisti bona in vitâ tuâ, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolationem habet, tu verò cruciaris. Et in his omnibus, inter nos & vos chaos magnum firmatum est, vt B ij qui volunt hinc transire ad vos, non possint: neque inde huc transmeare. Et ait: Rogo ergò te, Pater! vt mittas eum in domum patris mei: habeo enim quinque fratres, vt testetur illis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum. Et ait illi Abraham: habent Moysen & Prophetas: audiant illos. At ille dixit: Non, pater Abraham! sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent. Ait autem illi: Si Moysen & Prophetas non audiunt; neque si quis ex mortuis ad illos abierit, credent.

C Narratio hæc magis quàm parabola videtur, quando etiam nomen exprimitur. Non otiosè autem hic diuitem Dominus perfunctum delicijs sæcularibus, in perpetuæ famis apud inferos cõstitutum significauit ærumnâ. Cui non immeritò quinque fratres, id est, quinque sensus corporis naturali quadam germanitate videntur fuisse sociati, qui immodicis atque innumeris cupiditatibus æstuabant. Lazarum verò in Abrahæ gremio quasi in quodam sinu quietis, & sanctitatis recessu locauit: ne illecti præsentium voluptate, maneamus in vitijs, vel tædio victi, laborum dura fugiamus. Siue itaque Laza- D rus pauper in sæculo, sed Deo diues, siue Apostolicus aliquis pauper in verbo, locuples in fide (neque enim (Iacob. 2.) sancta omnis paupertas, aut diuitiæ criminosæ; sed vt luxuria infamat diuitias; ità paupertatem commendat sanctitas) siue ergò Apostolicus qui veram teneant fidem, verborum infulas, fucum argumentorum, ambitiosa sententiarum velamina non requirat; fœneratam mercedem accipit impugnans hæreticos, Manichæum, Marcionem, Sabelliũ, Arium, Photinumque: *Isti enim* non aliud quàm fratres sunt Iudæorum, quibus perfidiæ germanitate nectuntur. Reprimens quoque carnis cupiditates, quæ illis, vt dixi, quinque sensibus vaporan- E tur; fœneratam, inquam, mercedem accipit cui compensatio exuberantium copiarum, & perpetuitas vsura est. Nec alienum putamus, vt de fide quoque opinetur hunc esse tractatum, quam Lazarus abiectam de mensa diuitis colligit: cuius vtique vlcera secundùm litteram diues fastidiosus horreret, nec inter pretiosas epulas vnguentatósque conuiuas fœtorem vlcerum lambentibus canibus sustineret, cui odor acris, & ipsa esset natura fastidio: quanquã insolentia & tumor diuitum indicijs competentibus exprimatur, quòd ità conditionis immemores humanæ sint vt tamquàm suprà naturam siti, de miserijs pauperum incentiua suarum capiant voluptatum, rideant inopem, insultent egenti, & quorum misereri deceat, his auferant. Vtrumque ergò qui volet, (2. Cor. 11.) F tamquàm Lazarus colligat. Consimilem alium puto, qui cæsus sæpius à Iudæis, ad patientiam credentium, & vocationem gentium vlcera sui corporis lambenda quibusdam velut canibus offerebat, quia scriptum est: *Conuertentur ad vesperam, & famem patientur vt canes.* (Psal. 58.) Quod (Marc. 15.) agnouit Chananitis illa mysterium, cui dicitur: Nemo tollit panem filiorum, & mittit canibus. Agnouit hunc panem non panem esse qui videtur; sed illum (Ibidem.) qui intelligitur; & ideò respondit: *[illegible], Domine! nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de mensâ dominorum suorum.* Micæ istæ de illo pane sunt. Et quia panis verbum est, & fides verbi est, micæ velut quædam (Ibidem.) dogmata fidei sunt. Vnde respondit Dominus, vt ostenderet fideliter dictum: *O mulier! magna est fides tua.*

O felicia vlcera quæ perpetuum excludunt dolorem! O vberes micæ, quæ repellitis ieiunium sempiternum, quæ colligentem pauperem æternis expletis alimentis! Luc. 13. Abiiciebat vos de mensa suâ Archisynagogus, quum propheticarum Scripturarum & legis interna mysteria refutaret. Psal. 49 Micæ enim sermones sunt Scripturarum, Act. 82. de quibus dicitur: *Et proiecisti sermones meos post te.* Abiiciebat vos Scriba; sed Paulus diligentissimè colligebat, iniurijs suis colligens plebem. Lambebant vlcera eius, qui morsu serpentis intrepidum, excusso serpente, viderunt, & crediderunt. Act. 16. Lambebat ille carceris custos, qui vulnera Pauli lauit, & credidit: Beati canes, in quos vlcerum talium distillat humor, vt adimpleat cor, & impinguet fauces eorum: qui custodire domum, seruare gregem, cauere assuescant lupos. Pone nunc ante conspectum sæcularibus Arianos studijs intentos, qui societatem potentiæ regalis affectant, vt armis militaribus impugnent Ecclesiæ veritatem. Nónne tibi videntur in quadam purpurâ & bysso † stratis iacentes thoris, al. extructis. qui pro veris fucata defendant, ditibus abundare sermonibus, cùm iactant Dominico terram tremuisse sub corpore, cælum tenebris obductum, excita verbo maria vel sedata: veruntamen Dei Filium denegãtes? Constitue & illum pauperem, qui sciens non in sermone; sed in virtute regnum Dei esse, paucis quid sentiret expressit, dicens: 1. Cor. 4. *Tu es Filius Dei viui.* Matt. 16. Nónne illæ tibi videntur egere diuitiæ, hæc redundare paupertas? Diues hæresis Euangelia multa composuit, pauper fides hoc solum Euangelium tenuit quod accepit. Diues Philosophia plures sibi deos fecit, pauper Ecclesia vnum Deum nouit. Inter hunc igitur diuitem & pauperem chaos magnum est, quia post mortem nequeunt merita mutari, eóque in inferno diues inducitur cupiens aliquid spiritus à paupere refrigerantis haurire: Aqua enim refectio est animæ in doloribus constitutæ, Esai. 12. de quâ dicit Esaias: *Et salies aqua cum del ectatione de fontibus Saluatoris.* Cur autem cruciatur ante iudicium? Quia luxurioso carere delicijs, pœna est. Nam & Dominus dicit: Luc. 13. *Ibi erit fletus & stridor dentium, cùm videritis Abraham, Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno cælorum.* Seruus autem diues iste magister esse incipit, cùm iam nec discendi tempus habeat, nec docendi. Quo loco euidentissimè declarat Dominus, vetus Testamentum esse fidei † firmitatem, al. firmaméti. retundens perfidiam Iudæorum, & excludens nequitias hæreticorum, à quibus mens supplantatur infirmior: Ipsi enim pusilli sunt, qui adhuc nesciunt incrementa virtutis. Licet autem aduertere quod in villici illius superiore, & Hebr. 5. istius diuitis præsenti comparatione incentiuum misericordiæ sit. Et ibi fortasse Sanctis quos amicos dicit, & quibus tabernacula tribuit; hîc verò docet pauperibus conferendum.

CAP. XVII.

ET ait ad Discipulos suos: Impossibile est vt non veniant scandala: væ autem illi per quem veniunt! Vtilius est illi si lapis molaris imponatur circà collum eius, & proiiciatur in mare, quàm vt scandalizet vnum de pusillis istis. Attendite vobis. Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & si pœnitentiam egerit, dimitte illi. Et si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te, dicens: Pœnitet me, dimitte illi.

Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: &c. Quàm benè post diuitem qui cruciatur in pœnis, subiecit præceptum veniæ largiendæ; his vtique qui se ab errore conuertunt, ne quem desperatio non reuocet à culpa! Quàm verò moderatus est, vt neque difficilis venia, nec remissa sit indulgentia, ne quem vel austera percellat inuectio, vel conniuentia inuitet ad culpam! Sic & alibi: Matt. 18 *Si peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum.* Plus enim proficiat amica correptio, quàm accusatio turbulenta. Illa pudorem incutit, hæc

G indignationem mouet. Seruetur potiùs quòd prodi metuat qui monetur. Bonum quippe est vt amicum magis te qui corripitur credat, quam inimicum. Facilius enim consilijs acquiescitur, quam iniuriæ succumbitur. Vnde & Apostolus: *Corripit*, inquit, *fratrē vt erubescat, non vt inimicum eum existimetis*: 2. Thess. 3 Infirmus enim custos diuturnæ bonitatis est timor: pudor autem bonus magister officij. Qui enim metuit, reprimitur, non emendatur; quem pudet facere, in naturam vertit. Pulchrè autem 1. Reg. 1. posuit: *Si peccauerit in te*: Non enim æqua conditio, in Deum, hominémque peccare. Denique Apostolus, qui diuini est verus Interpres oraculi: *Hæreticum*, inquit, Tit. 3.
H *post vnam aut secundam correptionem deuita.* Quia non est æquè perfidia vt culpa veniabilis. Et quoniam plerumque per imperitiam error obrepit, ad corripiendū præcipit: vt aut pertinacia vitetur, aut prolapsio corrigatur. Verùm quid est: *Si septies in die conuersus fuerit ad te dicens: Pœnitet me, dimitte illi?* Gen. 2. Num veniæ numerus præfinitur: An verò quia cùm septimo die requieuerit Deus ab omnibus operibus suis, post hebdomadam istius mūdi quies nobis diuturna promittitur, vt quemadmodùm mala istius mundi feriata cessabunt; Leuit. 23 ità etiam vindictæ seueritas conquiescat? Sabbatum autem non solùm dierum; sed etiam mensium est; & ideò septimi mensis decimâ die sabbata sabbatorum: Leuit. 25 nec so-
I lùm mensium, sed annorum quoque: neque annorum tantùm; sed etiam generationum: postremò ipsius mundi, cuius typus est sabbatum magnum, sicut in lege est hebdomada septima, post quam celebratur annus Iubilæus. Quod mysterium nobis Dominus voluit reuelare, cùm dixit: *Non solùm septies; sed etiam septuagies septies.* Matt. 18. Quia septimâ generatione Enoch secundùm Lucam ponitur, *qui raptus est, ne malitia mutaret cor eius*; Luc. 3. & in eo aculeus doloris quieuit. Sap. 4. Septuagesimâ autem & septimâ generatione Dominus natus ex Mariâ, humani generis in se peccata suscipiens, remissionem tribuit omnium delictorum. Ergò quamuis secun-
K dùm litteram discas frequenter ignoscere, nec indignationem tenere (nihil enim est quo possit offendi, cui ignoscendi est consuetudo) tamen agnosce mysterium: Neque enim otiosè sabbato dixit Dominus mulieri: Dimissa es ab infirmitate tuâ, Luc. 13. ostendens plebi suæ, quæ sicut mulier illa vocata sequeretur, aduentu suo se remisisse peccata. Septuagies itaque & septies Lamech condemnatur, Genes. 4. quia grauiùs delinquit qui scelus dum punit, admittit. Omnem autem enormitatem sceleris baptismi Sacramenta dimittūt. Disce ergò donare iniurias tuas, Luca 23 quia persecutoribus suis Christus ignouit. Nec illud otiosum quòd sabbato sepultus est, magnum significans fore sabbatū, quo mors destrueretur à Christo. 1. Cor. 15. Quòd si Iudæi sabbatum ità celebrant, vt & men-
L sem & annum totum quasi sabbatum habeant: Leuit. 25 quantò magis nos resurrectionem Domini celebrare debemus? Et ideò maiores tradidere nobis Pentecostes omnes quinquaginta dies vt pascha celebrandos, quia octauæ hebdomadis initium Pentecosten facit. Vnde & Apostolus quasi Christi discipulus, qui sciret diuersitatem temporum, scribens ad Corinthios: *Apud vos*, inquit, 1. Cor. 16 *forsitan manebo & hyemabo.* Et infrà: *Manebo autē Ephesi vsque ad Pentecosten: Ostiū enim mihi apertum est magnum.* Ibidem. Itaque apud Corinthios hyemem agit, quorum erroribus angebatur, quòd eorum circà Dei cultum frigeret affectus. Cum Ephesis Pentecosten celebrat, atque his tradit mysteria, relaxat animum, quia fidei cernebat ardore feruentes. Ergò per hos quinquaginta dies
M ieiunium nescit Ecclesia, sicut Dominica quâ Dominus resurrexit, & sunt omnes dies tamquàm Dominica. Erit & alia Dominica quâ Dominicum corpus resurgat. Nouit hanc Paulus qui ait: *Vos autem estis corpus Christi, & membra ex membris.* 1. Cor. 12 Hoc enim corpus Domini & ossa de ossibus eius capiti cohærebunt; *Caput autem Ecclesiæ Christus.* Ephes. 5. Tunc ergò cessabit ieiunium, quoniam in perpetuâ iucunditate fatigatio, cura, lassitudo cessabit. Tunc mors destruetur: *Nouissima enim mors destruetur*: 1. Cor. 15. Nam etsi cessauit in Enoch, & non est inuenta in eo, Genes. 5. destructa tamen nō est: Ille enim raptus est, vt

[1. Cor. 15.] euaderet eam: Christus vt destrueret, immolatus est. Et ideo benè dixit: *Vbi est mors! victoria tua? Vbi est mors! aculeus tuus?* Ergò in hac resurrectione iterùm Christus [Apoc. 20] tanquàm suo resurget in corpore. Beatus itaque qui ha- [1. Cor. 15.] buerit partem in primâ resurrectione: Sicut enim primitiæ dormientium Christus, sic tunc primitiæ resurgentium Sancti eius. Hoc mysterium Petrus scire non potuit. Fortasse scierit de Enoch: quis tamen potuit mysterium absconditum in Deo humanâ mente com- [Coloss. 1.] prehendere? Veniat ergò Dominus in animam meam, in mentem meam, atque eam subiiciat sibi; vt cùm sub- [Psal. 22.] iecta mens fuerit mea, dicam: *Non timebo mala, quoniam tu mecum es.*

Et dixerunt Apostoli Domino: Adauge nobis fidem. Dixit autem Dominus: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro: Eradicare, & iactare in mare: & obaudiet vobis.

Si habueritis fidem sicut granum sinapis, &c. De grano sinapis suprà dictum est, nunc de arbore moro est dispu- [Luc. 13.] tàdum. Arborem lego, non tamen arborem credo. Nam quæ ratio, qui profectus hic noster, vt arbor quæ laborantibus agricolis ferat fructus, eradicetur, & mittatur in mare? Licet hoc per virtutem fidei possibile iudicemus, vt sensibilibus imperiis natura insensibilis obsequatur: quid sibi vult tamen etiam ipsa arboris species? [Amos 7.] Legi quidem: *Pastor eram caprarum vellicans mora*, & puto Prophetam significasse nobis, quòd ex peccatorum grege peccator ipse conuersus sit: licet conueniat vt futurus gentium Propheta fructum quæsisse videatur in sentibus, cibum ex sentibus eruisse, decolores & fœtidos greges gentium, populos nationum, in suorum scriptorum pascuis † locaturus, vt spirituali refectione pinguescerent; [al. nutriturus.] ipse autem de peccatore conuerso lac spirituale mulgeret: Sed cùm in alio Euangelij Libro de monte sit dictum, cuius species nuda gignentium, vitium olearumque ieiuna, infœcunda messibus, apta latibulis be- [Matt. 17.] stiarum, ferarúmque cursibus inquieta, extollentem se altitudinem nequitiæ spiritualis videantur exprimere, [2. Cor. 10] sicut scriptum est: *Ecce ego ad te, mons corrupte! qui corrumpis omnem terram:* congruit vt hoc quoque loco opinemur id dictum, quoniam fides spiritum excludit immũdum, maximè cùm arboris natura huic opinioni concurrat. [Hier. 51.] Nam fructus eius primùm albet in flore, deinde iam formatus irrutilat; maturitate nigrescit. Diabolus quo- [Marc. 16.] que ex albenti angelicæ flore naturæ & potestate rutilante præuaricatione deiectus, tetro inhorruit odore peccati. En tibi illum arbori moro dicentem: *Eradicare, & iactare in mare.* Cùm legionem eiicit ex homine, in porcos transire permittit: qui exagitati diabolico spiritu, se in maria demersunt. Hic igitur locus hortatorius ad fidem, docens moraliter etiam ea quæ solida sunt, fi- [Luca 8.] de posse dissolui. Ex fide autem charitas, ex charitate spes, & rursùs in se sancto quodã circuitu refunduntur.

Quis autem vestrum habens seruum arãtem aut pascentem oues, qui regresso de agro dicat illi: Statim transi, recumbe; & non dicat ei: Para quod cœnem, & præcinge te, & ministra mihi, donec manducem & bibam, & post hæc tu mãducabis & bibes? Numquid gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperauerat? Non puto. Sic & vos cùm feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Serui inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus. Et factũ est, dum iret in Hierusalem, transibat per mediam Samariam, & Galilæam. Et cùm ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decẽ viri leprosi, qui steterunt à longè, & leuauerunt vocẽ, dicẽtes: Iesu præceptor! miserere nostri.

A Quos vt vidit, dixit: Ite, ostendite vos Sacerdotibus. Et factum est dum irent, mundati sunt. Vnus autem ex illis, vt vidit quia mundatus est, regressus est, cum magnâ voce magnificans Deum, & cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens. Et hic erat Samaritanus. Respondens autem Iesus dixit: Nonne decem mundati sunt, & nouem vbi sunt? Non fuit ex illis qui rediret, & gratias ageret Deo, nisi hic alienigena. Et ait illi, Surge, vade: quia fides tua te saluum fecit.

Quis autem vestrum habens seruum arantem, &c. Hoc B ideò vt nemo in operibus glorietur, quia iure Domino debemus obsequium: Nam si tu non dicis seruo aranti, aut oues pascenti: *Transi recumbe* (vbi intelligitur quia [Exod. 5.] nullus recumbit, nisi antè transierit. Denique & Moyses antè transiuit, vt magnum visum videret.) Sicut ergò tu non solùm non dicis seruo tuo: *Recumbe*; sed exigis ab eo aliud ministerium, & gratias ei non agis: ità nec in te [Galat. 6.] patitur Dominus vnius vsum esse operis aut laboris, quia dũ viuimus, debemus semper operari. Ergò agnosce te esse seruum plurimis obsequiis defœneratũ. Non [1. Ioan. 2.] te præferas quia filius Dei diceris: agnoscenda gratia; sed C non ignoranda natura. Neque te iactes si benè seruisti, quod facere debuisti. Obsequitur sol, obtemperat luna, [1. Cor. 15.] seruiunt Angeli. Vas gentium electus à Domino. *Non sum*, inquit, *dignus vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei*. Deinde alibi nullius se ostendens consciũ [1. Cor. 4.] culpæ subiecit: *Sed non in hoc iustificatus sum.* Et nos ergò non à nobis laudem exigamus, nec præripiamus iudiciũ Dei, & præueniamus sentẽtiam iudicis; sed suo tempore, [Galat. 6.] suo iudici reseruemus. Post hæc reprehenduntur ingrati: atque ità demum ad tractatum futuri venitur iudicij.

Interrogatus autem à Pharisæis quando veniret regnum Dei, respondit eis, & dixit: Non D veniet regnum Dei cum obseruatione, neque dicent: Ecce hîc, aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intrà vos est. Et ait ad Discipulos suos. Venient dies, quando desideretis videre vnum diem Filii hominis, & non videbitis. Et dicent vobis: Ecce hîc, & ecce illic. Nolite ire, neque sectemini.

Interrogatus à Pharisæis Dominus quando veniret re- [2. Cor. 7.] gnũ Dei, ait: *Regnum Dei intrà vos est:* vtique per † liber- [al. veritatem.] tatem gratiæ, non per seruitutem culpæ. Itaque qui vult esse liber, sit seruus in Domino. Eâ enim parte quâ par- E ticipamur seruitute, participamur & regno. Ait ergò: *Regnum Dei intrà vos est.* Quando autem veniret, noluit dicere; sed dixit iudicij diem esse venturum, vt terrorem omnibus iudicij imminentis incuteret, nec securitatem dilationis afferret. Et ne videretur contristare Discipulos, si eos aliquid celauerit, subiungitur: *Et ait ad Discipulos suos: Venient dies.* Et in alio Libro: *De die autem &* [Matt. 24] *horâ nemo scit, neque Angeli cælorum, neque Filius.* Bene interposuit Filium: est enim idem filius hominis, Filius Dei: vt magis dictum secundùm filium hominis æstimemus: quia temporum finem non per naturam hominis; sed per naturam Dei nouit. Nec alienum tamen à fide est, si Filium accipias Dei: Quid enim est quod bonus Pa- [Ioan. 13.] F ter Filium celauerit, cui omnia dedit? Aut quomodò non dedit cognitionem temporis, cui dedit ipsius iudicij potestatem? Quomodò autem Filius nescire potest, quod [Ioan. 5.] Pater nouit, cùm in Patre Filius sit, & Spiritus scrutetur etiam alta Dei; cùm ipse Filius altitudo sit diuitiarum [Ioan. 14.] sapientiæ, & scientiæ Dei? Sed cur noluit dicere, ostendit [1. Cor. 2.] alio loco: *Non est vestrum scire tempora & annos, quæ Pater posuit in suâ potestate.* Videtis quò tendat qui Trinitatem [Rom. 11.] negat vnius potestatis, vt sit aliquid quod nesciat Filius? Cur enim celaret Filium proprium Pater? Aut enim inuidiæ causâ nolumus aliis intimare quod scimus, aut ne [Act. 1.] fortè prodamur. Sed nec inuidi in Patrem, nec prodito-

ris in Filium suspicio cadit. Ergò vnius sunt cognitionis, quia vnius sunt potestatis. Denique qui signa nouit futuri iudicij, vtique nouit & finem.

Nam sicut fulgur coruscans de sub cœlo, in ea quæ sub cælo sunt, fulget: itá erit Filius hominis in die suá. Primùm autem oportet illum multa pati, & reprobari à generatione hac. Et sicut factum est in diebus Noë; itá erit & in diebus filij hominis. Edebant & bibebant, vxores ducebant, & nubebant vsque in diem quâ intrauit Noë in arcã: & venit diluuium, & perdidit omnes. Similiter sicut factum est in diebus Lot. Edebant & bibebant, emebant & vendebant, plantabant & ædificabant: quâ die autem exiit Lot à Sodomis, pluit ignem & sulphur de cœlo, & omnes perdidit: secundùm hæc erit, quâ die Filius hominis reuelabitur.

Ioan. 3. *Nam sicut fulgur coruscans de sub cælo, &c.* Quid est quod nesciat ille sicut fulgur coruscans, eò quòd lux, Dei Filius interna mysterij cælestis illuminet? De die autem & horâ dixit Matthæus. Ergò & horam nouit: sed nouit sibi, mihi autem nescit. Bene autem causam diluuij & incendij & iudicij de nostris asserit prodisse peccatis, quia Deus malum non creauit; sed nostra sibi merita repererunt: Edebant enim & bibebant, vxores ducebant, & nubebant: Non quia coniugia, neque alimenta damnentur: cùm in illis successiones, in istis naturæ subsidia sint: alioquin de hoc mundo est exeundum: Sed in omnibus modus quæritur: quidquid enim abundantius, à malo est. Sit aliquis consensus ad tempus, vt vacetis orationi, sit aliqua inter sollicitudines mundi & intemperántiæ crapulam sobrietas religionis, & induciæ castitatis. Ergò quia propter improbos necesse est probi in hoc sæculo contritionem cordis animíque patiantur, quò vberiorem mercedem accipiant in futurum, remediis instruuntur: vt qui in Iudæâ sunt, fugiant in montes. Quæ est ista Iudæa? Noui enim & aliam Iudæam secundùm spiritum, non secundùm litteram. *Notus in Iudæâ Deus.* Quales autem isti montes qui possint metum futuri cohibere iudicij, cùm scriptum sit: *Tremor ante te montes occupabit: &, Cælum & terra transibunt?* Quomodò terrarum portio manebit immunis, aut tueri me poterit, quæ nec ipsa se seruat? Vbi igitur me ab irâ eius abscondam, qui conturbat profundum maris? *Si ascendero in cælum, ibi es: si descendero in infernum, ades.* Non ergò falli potest qui vbique est; sed placari. Adest itaque iudicij dies: si vis non comprehendi, quotidie time, quotidie fuge. Quæris quomodò fugias? *Ascende in montem qui euangelizas Sion!* vt excellorum vertice possis eminere meritorum: Deus enim montium, & non vallium est. Ascende eò vbi Christus sedet ad dexteram Dei, cuius *fundamentum in montibus sanctis!* &, *Montes in circuitu eius.* Mons tuus Paulus, mons tuus Petrus est. Suprà illorum fidem mentis tuæ locato vestigium. In lege Dei atque hereditate fidei constitutos iudicij dies non ad pœnam inuenit; sed ad gloriam.

(Margin: Matt. 24. Sap. 2. 1. Cor. 5. Matt. 5. 1. Cor. 7. Matt. 24. Psal. 75. Esai. 64. Luc 21. Iob 14. Psal. 138. Esai. 40. 3. Reg. 20. Coloss. 3. Psal. 86. Ps. 124. Ephes. 2.)

In illâ horâ qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, ne descendat tollere illa: & qui in agro, similiter non redeat retrò.

Si quis in tecto est positus, hoc est, superiora iam domus suæ, eminentiúmque virtutum culmen ascendit, ad terrena mundi huius opera non recidat: Noui enim tectum in quo Rhaab illa typo meretrix, mysterio Ecclesia Sacramentorum consortio populis copulata gentilibus, Exploratores quos Iesus direxit, abscondit: qui si ad inferiora descendissent domus, ab Exploratoribus qui ad corripiendos eos missi fuerant, occisi essent. Tectum ergò sublime est mentis officium, animæque fastigium, quo nuda corporis operitur infirmitas. Vnde mihi videtur etiam paralyticus ille idcircò esse sanatus, qui à quatuor iuuenibus demissus è tecto est: quia quatuor adminiculo virtutum, Prudentiæ, Fortitudinis, Temperantiæ atque Iustitiæ ad pedes Christi altâ quadam se ratione subiecit: Nihil enim excelsius humilitate quæ tamquàm superior nescit extolli: quia nemo id affectat, quod infrà se iudicat: Sed quoniam in iudicio versamur, non digrediamur à tecto; ne dum vasa quæ in domo sunt, auferre cupimus, capiamur: Non enim in omni domo sunt vasa aurea & argentea; sed in plerisque sunt lignea: nec omnes domus plenæ, sunt enim & vacuæ, quas nouit Propheta qui dixit: H *Quid factum est tibi nunc, quia ascendisti in domos vacuas, impleta est ciuitas clamantium!* Et subiecit: *Omnes Principes tui fugerunt, quicumque in te vulnerati sunt,* id est, ad perfidiam de fide lapsi sunt. Vulneratus est Sabellius, vulneratus est Valentinus, vulneratus est Arrius; in domo enim vacuâ sunt reperti. Vis domum videre plenam? Sequere Petrum, cùm esuriret ad domus superiora gradientem: ibi agnouit mysterium Ecclesiæ congregandæ, vt gentilem populum non iudicaret immundum, quem fides posset ab omni mundare contagio. Vasa autem de luto sunt: Ergò vas corpus est. Et ideò caue ne desiderio corporis, præclara mentis studia derelinquas. I Si Petrus non accepit mysterium in inferioribus situs, tu quemadmodùm accipies? Ille accepit quia ascendit vt euangelizaret Dominum, passionem corporis non timere. *Ergò qui in tecto est, non descendat: & qui in agro est, non reuertatur retrò.* Vnde intelligam quid sit ager, nisi ipse me doceat Iesus, dicens: *Nemo mittens manum in aratrum, & respiciens retrò, aptus est regno cælorum?* Otiosus in villâ sedet, laboriosus in agro seminat: debilis ad focum, fortis ad aratrum. Bonus odor agri; *odor enim Iacob, odor agri pleni.* Ager plenus est florum, plenus est fructuum diuersorum. Ara igitur agrum tuum, si vis dirigi ad Dei regnum. Floreat tibi honorum seges fœcunda meritorum. Sit *vitis abundans in lateribus domus tuæ, & nouella oliuarum in circuitu mensæ tuæ.* Dicat aniK ma tua Christo, fertilitatis suæ conscia, & seminata Dei verbo, spiritalibus quoque inarata culturis: *Veni, frater mi! exeamus in agrum.* Ille respondeat: *Introiui in hortum meum, soror mea sponsa! vindemiaui myrrham meam:* Quæ enim melior quàm fidei vindemia, quâ resurrectionis fructus reconditur, quâ perpetuæ lætitiæ fons † libatur? itaque cùm respicere prohibearis, multò magis redire prohiberis, & tollere tunicam: Comperisti enim quod ei qui tunicam te petierit, remittere debeas & pallium. Ergò directus ad Dei regnum, opes & patrimonium non requiras. Nouit & aliam Scriptura tunicam, de quâ nos hortatur Apostolus dicens: *Vt expoliantes veterem hominem cum actibus eius, induti nouum,* L superioris tunicam non requiramus erroris. Vnde & illa ait: *Nocte exui me tunicam meam, quomodò induam eam?* Quòd non solùm renuntiare peccatis; sed etiam memoriam omnem debeas actus superioris abolere. Denique Paulus superiora obliuiscens, culpam exuit, pœnitentiam non omisit. Ideò Dominus ait:

(Margin: Matt. 24. Iosue 2. Luc. 5. 2. Tim. 2. Esaia 22. Ibidem. Act. 10. Matt. 24. Luc. 9. Genes. 27. Psa. 127. Cant. 7. Cant. 5. Matt. 24. al. rigatur. Matt. 5. Coloss. 3. Cant. 5. Philip. 3.)

Memores estote vxoris Lot. Quicumque quæsierit animam suam saluam facere, perdet illam: & quicumque perdiderit illam, viuificabit illam.

Memores estote vxoris Lot. Quæ ideò quia respexit M retrò, perdidit naturæ suæ munus. Retrò enim Satanas, retrò Sodoma. Quapropter fuge intemperantiam, declinato luxuriam. Et vt cognoscas quia non omnes possumus fugere in montem, recordare quia ille qui se ad vetera studia non reflexit (Sodomam enim antè delegerat) ideò euasit, quia peruenit ad montem: Illa quæ infirmior fuit, quoniam ad posteriora respexit, nec mariti adiuta suffragio, ad montem peruenire potuit; sed remansit.

(Margin: Genes. 19. Matt. 4. Genes. 18. Genes. 19.)

Dico vobis, in illâ nocte erunt duo in lecto vno; vnus assumetur, & alter relinquetur.

Luc 22. Benè noctem dixit, quia Antichristus hora tenebra-
rum est. eò quòd pectoribus hominum tenebras offun-
Matt. 24 dat, cùm dicat se esse Christum, exurgentibus pseudo-
prophetis qui asserant nunc in desertis Iesum degere, vt
vagæ errore opinionis illudant: nunc in penetralibus, vt
al. ar- qui audierint, præcelsæ nomine potestatis † artentur.
centur Christus autem sicut fulgur coruscans per vniuersum
mundum luminis sui globos spargit. Et ideò nec in de-
sertis vagatur, nec aliquibus locis clauditur, quia *Cælum*
Hier. 23 *& terram ego impleo*, dicit Dominus: Sed luce fulgoris sui
fulget, vt in illâ nocte resurrectionis gloriam videre pos-
simus. Quid igitur sibi vult quod ait: *Duo in lecto vno,*
Rom. 3. *vnus assumetur, & alter relinquetur?* Núquid iniquus Deus, B
vt pares studiis & societate viuendi, atque indiscretâ
actuum qualitate, meritorum remuneratione discernat?
Non ità est; sed pro actibus hominis, remunerationis est
qualitas. Non ergò merita hominum copulæ vsus exæ-
Luc. 12. quat: Nam & pater in filium, & filius in patrem studio
religionis insurgunt: quia non omnes quod adoriuntur,
efficiunt: *sed qui perseuerauerit in finem, hic saluus erit.* Tum
Matt. 10. deinde non forense obsequiū; sed interiorem Dominus
Gen. 4. rimatur affectū: Neque enim si iustè offeras, & non iustè
diuidas, acceptum est sacrificium Deo. Ergò ea vno strato
(est enim stratum infirmitatis humanæ; quia scriptū est:
Psal. 40. *Vniuersum stratum eius versasti in infirmitate eius*) vnus re- C
linquetur, alter assumetur: Qui assumitur, rapitur obuiàm
1. Thess. 4 Christo in aëra; qui autem relinquitur, improbatur.

Duæ molentes in pistrino: vna assumetur, & altera relinquetur, duo in agro vno: vnus assumetur, & alter relinquetur.

Duæ molentes in pistrino. Sensus quidem est quòd hi si-
gnificari videantur, qui ea occultis alimenta quærant, &
in apertum ex interioribus proferant: Sed tamen quid
Esaia 1. molant istæ mulieres, requirendum est. Nisi fortè quod
legimus in Esaiâ. Si offeratis similaginem, vanum est, vt D
similago sit, quæ à molentibus offeratur. Discutiamus
ergo quæ molant, quidve molant, quidve pistrinum sit.
Et fortasse mundus iste pistrinum est, quod aptius reor,
quòd in eo humani corporis forma reseratur, in quo
Ioan. 6. anima nostra velut quodam carcere includitur corpo-
rali, panem, si consulat boni, operatura cælestem. In hoc
ergo pistrino vel synagoga, vel anima obnoxia delictis
triticum molendo madefactum, & graui humore cor-
ruptum, non potest interiora ab exterioribus separare:
Esaiæ 1. & ideò relinquitur, quia eius similago displicuit. At ve-
rò sancta Ecclesia, vel anima nullis maculata contagiis
Leu. 12. delictorum, quæ tale molit triticum quod Solis æterni
calore sit torridum, quod Deus quemadmodùm voluit, E
Matt. 13. sit vestiuit, & Angeli ab omni purgamentorum labe
mundarunt, bonam similaginem de penetralibus homi-
Matt. 24 num Deo offerens, sacrificij sui liba commendat. Nec
solùm molentes duæ; sed etiam operantes duo erunt in
Luc. 8. agro vno, è quibus assumetur vnus. Bonus seminator, qui
non suprà vias seminauerit; sed suprà aratum & cultum
solum, vt fructum humilitate pressum, non iactatione
Matt. 13. dispersum, terra multiplicet. Relinquitur autem semi-
nator zizaniorum, ex quibus refutabilis similago confi-
2. Cor. 4. citur. Qui sint autem isti agricolæ differentes possumus
reperire, si aduertamus quâ ratione duos viros, hoc est,
duas mentes esse in nobis Apostolus dixerit: Fortasse
enim ideò, quia altera exterioris est hominis, qui corrū-
pitur, altera interioris, qui per sacramenta renouatur. Et F
Coloss. 2. eò ille fortasse deterior, qui extollitur frustrà inflatus
mente carnis suæ, & non tenens caput, quia à Domini
nostri Iesu Christi salutariū præceptorum obseruatione
declinat: Ipse enim caput omniū, qui auctor est omniū.
Psal. 111. Alter est ille præstabilior, qui humilitatē diligit, sapien-
tiam quærit, misericordiam non omittit: bonus scilicet
seminator. *Dispersit, enim, dedit pauperibus, iustitia eius ma-*
Coloss. 2. *net in æternum.* Hic igitur spiritalis est, ille carnalis. Nam
sicut verbis Apostolicis comprehendimus, illum extol-
lentem se tumidum animo seductorem mente carnis in-
flari; ità etiam sanctum virum renouari spiritu mentis
Ephes. 4. ostendimus, dicente eodem: *Renouamini autem spiritu mē-*

A *tis vestræ.* Duas ergò mentes esse demonstrat: vnam, quæ
mens carnis efficitur † iuncta peccato: alteram quæ spi- al. victa
ritui copulata carnis abiurat illecebras. Nec solùm duæ Rom. 7.
mentes; sed etiam duæ leges in nobis sunt; quarū vtram-
que nobis Apostolus explicauit, dicens *Condelector enim*
Legi Dei secundùm interiorem hominem. Video autem aliam
legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & ca-
ptiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Est ergò
lex interioris hominis, est etiam exterioris. Illa quæ pec-
catum prohibet, ista quæ suadet. Illa quæ damnat errorē,
ista quæ suggerit. Illa quæ mentē instruit, ista quæ tentat.
Sunt etiam duæ aliæ vehementiores in nobis leges, vna Ibidem.
B Dei, altera peccati, secundùm eiusdem magistrum qui ait.
Igitur ergo ipse mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati:
Et ostenditur quòd si mentem tantùm dicas, cōtrariam
carni ostendas: Cùm enim dicit Paulus se legi Dei mēte
seruire, vtique mētem per seipsam, nisi a carne vincatur,
bonam esse demonstrat, & naturâ ità creatam, vt resistat
errori. Itaque cùm vincitur, mens carnis est, non ea natu-
râ habens; sed ex carne quod labitur, & quasi in nomen
proprietatémque victricis victa succedit. Natura autem
aduersa carni est. Denique mente Deo seruimus, carne
peccato. Melior autē mens erit si cooperaria sancto Spi-
ritui religiosum non intermittat officiū. Istæ sunt igitur
C operātes in agro nostro, quarum altera bonum fructum
diligentiâ dat, altera amittit incuriâ, quam sanguinem
Legislator appellat, dicens: *Anima omnis carnis, sanguis* Leuit 17.
eius. Quò plerique referunt etiam illud quod scriptum Genes. 9.
est: *Non manducabis carnem in sanguine* ne vulneribus ani-
mæ cruētatas corporis voluptates, refectionis potiùs lo- De con-
co, quàm reatu sanguinis æstimemus, quos oportet Dei sec. dist. 2.
verbo refici: Est ergò cibus refectionis, est cibus sangui- c. in quib.
nis: Sicut enim caro Domini verè est cibus, ità sanguis §. vt cib.
verè noster est potus: Bonā ergò de nostris operibus escā
Domino suggeramus, ne rursùs cùm venerit, & sicut in Ioan. 6.
illâ ficu pomum non inuenerit, nostrorum meritorum
D infœcunditate ieiunus propositum pietatis auertat, di- Matt. 21.
cens ad illam animam quam nudam primorum reprre-
rit, & sanguine cruentatam: Nunquam ea te fructus na-
scantur in sempiternum. Est ergò anima carnis omnis Leuit. 17.
sanguis eius. Est etiam præstabilior anima, de quâ dixit
Deus: *Omnes animæ meæ sunt, sicut anima patris, ità etiam* Ezech. 18
anima filij mea est Nec illud prætereat, vt duos populos
interpretemur, id est, quòd in hoc mundo, qui agro fre-
quentissimè comparatur, duo populi sint, vnus creden- Matt. 13.
tium, alter qui non credit, relaturi meritorū vicem sub-
tum: & ideò alter qui fidelis est, assumatur, alter qui infi-
delis, relinquatur. Duæ autem illæ molentes, duæ animæ,
vel certè Ecclesia atque synagoga: Non enim vna tantū
figura, sed multiplex in diuinis Scripturis esse consueuit,
E vt vnus sermo plures species cōprehendat. Itaque mens
carnis, & anima carnis, & synagoga idem triticum colli-
gunt, & eam similaginem molunt, quæ offertur in vanū.
Mens autem quæ iuncta est animæ, & anima quæ rece- Esaia 1.
ptrix est salutaris verbi, vel Ecclesia Dei, excolunt & Leuit. 14
molunt veræ legis similaginem spiritalem: vnde etiam Luc. 6.
panes propositionis fiunt, quos soli Sacerdotes edunt Leuit. 24.
quibus puriorem panem manducare præscriptum est, il- Ioan. 6.
lum vtique qui descendit de cælo Omnes autē sumus, si Psal. 44.
merita nostra patiantur, iustitiæ Sacerdotes, qui vnctio- 1 Petr. 2.
ne lætitiæ in regnum & sacerdotium consecramur. Ergò Apoc 5.
ità exerceamus & colamus agrum nostrum in istius cul-
turæ munere constituti, vt in illâ superiore Hierusalem Galat. 4.
F vbi Legis custodia vera celebratur, habeamus similagi-
nem de manipulis nostris, quos Beati qui potuerint con-
gregare: *vt venientes veniant in exultatione, tollentes manipulos suos.* Psal. 125
Isti igitur fructus sunt spiritales, & felices veri
prouentus laboris, qui nullo inutili imbre madefiant.
Fructus autem carnis corruptelæ obnoxius: & ideò qui
carnalia seminauerit, carnalia metet. De agro verò quid 1. Cor. 9
dicam, cùm manifestum sit in opere cultoris vel laudem
esse, vel culpam?

Ex respondentes dixerunt illi: Vbi Domine? Qui dixit illis: Vbi fuerit corpus, ibi congregabuntur & aquilæ.

H iiij

Vbi Domine? Hoc discipuli locuti sunt: Dominus autem vbi præmonuit & quò fugiendum, & vbi commorandum, & quid esset cauendum, complexus est summam definitione generali, dicens: *Vbi fuerit corpus, ibi congregabuntur & aquilæ.* Itaque priùs quæ sint aquilæ coniiciamus, vt quod sit corpus definiamus: Iustorum enim animæ aquilis comparantur, quòd alta petant, humilia derelinquant, longæuam ducere ferantur ætatem. (*Psal. 102*) Vnde & Dauid animæ suæ dicit: *Renouabitur sicut aquilæ iuuentus tua.* (*Ioan. 19.*) Si igitur intelleximus aquilas, de corpore iam dubitare non possumus, maximè si meminerimus quòd à Pilato Ioseph corpus acceperit. Nónne tibi videntur aquilæ circà corpus Maria Cleophæ, & Maria Magdalene, & Maria mater Domini, Apostolorúmque conuentus circà Domini sepulturam? (*Apoc. 1.*) Nónne tibi videntur aquilæ circà corpus, quando veniet in illâ die cum intelligibilibus nubibus Filius hominis, & videbit eum omnis oculus, & qui eum compunxerunt? (*De consec. dist. 2. c. in quib. & ost etiam.*) Est etiam corpus de quo dictum est: *Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.* Circà hoc corpus veræ aquilæ sunt, quæ alis circumuolant spiritualibus. Sunt & circà corpus aquilæ quæ credunt Iesum in carne venisse: quia omnis spiritus qui confitetur (*Ioan. 6.*) Iesum Christum in carne venisse, de Deo est. (*1. Ioan. 4.*) Vbi ergò fides, ibi sacramentum, ibi diuersorium sanctitatis. Est etiam corpus Ecclesia, in quâ per baptismi gratiam renouamur spiritu, & occidua senectutis in redniuas reparantur ætates.

G H I (margin letters)

CAP. XVIII.

Dicebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare & non deficere, dicens: Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem non reuerebatur. Vidua autem quædam erat in ciuitate illâ, & veniebat ad eum, dicens: Vindica me de aduersario meo: & nolebat per multum tempus. Post hæc autem dixit intrà se. Etsi Deum non timeo, nec hominem reuereor; tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne in nouissimo veniens sugillet me. Ait autem Dominus: Audite quid iudex iniquitatis dicit: Deus autem non faciet vindictam Electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, & patientiam habebit in illis? Dico vobis quia citò faciet vindictam illorum. Verùmtamen Filius hominis veniens, putas, inueniet fidem in terra? Dixit autem & ad quosdam qui in se confidebant tamquàm iusti, & aspernabantur cæteros parabolam istam: Duo homines ascendebant in templum vt orarent, vnus Pharisæus, & alter Publicanus. Pharisæus stans, hæc apud se orabat: Deus! gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri hominum, raptores, iniusti, adulteri, velut etiam hic Publicanus, ieiuno bis in sabbato: decimas do omnium quæ possideo. Publicanus autem à longè stans, nolebat nec oculos ad cælum leuare; sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus! propitiare mihi peccatori. Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam ab illo: quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Afferebant autem ad illum & infantes, vt eos tangeret. Quod cum viderent discipuli, increpabant illos. Iesus autem conuocans illos, dixit: Sinite pueros venire ad me, & nolite eos prohibere: talium est enim regnum Dei. Amen dico vobis, quicumque non receperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud.

G *Sinite pueros venire ad me, &c.* Atqui ætas hæc infirma est viribus, inualida ingenio, immatura consilio. Non ergò ætas præfertur ætati, alioquin obesset adolescere. Quid vobis opus est, vt æui maturitas consequatur, si mihi meritum regni dempturа cælestis est? Ergò Deus (*Luc. 6.*) vitæ processum ad vitia dedit, non ad incrementa virtutis. Et cur ipse Apostolos non puerilis; sed prouectioris elegit ætatis? Cur autem pueros aptos regno dicit esse cælorum? Fortasse quia malitiam nesciant, fraudare non norint, referire non audeant, scortari ignorent, opes, honorem, ambitionémque non appetant. Verùm non ignorare ista virtutis est; sed contemnere: nec continentiæ laus, vbi infirmitatis integritas. H Non igitur pueritia; sed æmula puerilis simplicitatis bonitas designatur: Non enim virtutis est non posse peccare, sed nolle: atque ita tenere perseuerantiam voluntatis, vt voluntas infantiam, vsus imitetur naturam. (*1. Cor. 14.*) Denique ipse hoc Saluator expressit, dicens: *Nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum cælorum.* (*Matt. 18.*) Quis est ergò puer imitandus Apostolis Christi? num vnus ex paruulis? Hæc igitur virtus Apostolorum? Quis ergo puer? Nisi forte ille de quo Esaias dicit: *Puer natus est nobis, filius datus est nobis?* Ipse enim tibi puer dixit: *Tolle crucem tuam, & sequere me.* (*Esai. 9.*) Et vt agnoscas puerum: *Cùm malediceretur, non remaledixit: cùm percuteretur, non repercussit:* Hæc est enim perfecta I virtus. Itaque & in pueritiâ est quædam venerabilis (*Mat. 16.*) morum senectus, & in senectute innocens pueritia: (*1. Petr. 2.*) Senectus enim venerabilis est, non diuturna, nec numero annorum computata. Cani autem sunt sensus (*Sap. 4.*) hominis, & ætas senectutis † vita immaculata. (*al. vita.*) Vnde & scriptum est: *Laudate pueri Dominum, laudate nomen Domini:* (*Psal. 112.*) quià nemo nisi perfectus laudat Dominum. *Nemo enim dicit Dominum Iesum, nisi in Spiritu sancto.* (*1. Cor. 12.*) Quod videtur de Ecclesiæ populo prophetatum, qui iunior seniorem populum Iudæorum virtutis studiis anteiuit. Et ideò illud: *Ecce ego & pueri mei, quos dedisti mihi.* (*Rom. 9.*) Isti sunt pueri qui Dominum pullo asinæ superue- K ctum propheticis vocibus prosequentes, redemptionem gentium venisse dicebant. (*Esa. 8. & Hebr. 2.*) Isti sunt pueri vel infantes qui Christi illa vbera super vinum haustu pleniore luxerunt. (*Matt. 22.*) *Ex ore enim infantium & lactentium perfecisti laudem.* Durum itaque aliquibus & immite videri potest, quòd Discipuli ad Dominum infantulos adire prohibebant, (*Cant. 1. & Ps. 8.*) nisi vel mysterium intelligas, vel affectum: Neque enim id inuidæ in pueros mentis asperitate faciebant; sed sedulæ seruitutis obsequii Domino deferebant, ne comprimeretur à turbis. Denique alibi scriptum est: *Magister! comprimunt te turbæ.* (*Luc. 8.*) Respuenda quippe est vtilitas nostra, vbi diuinitatis in- L iuria est. Ergò fugiamus superbiam, sequamur puerilem simplicitatem: quia veritas aduersaria superbiæ; simplicitas autem concurrens veritati, in ipsâ humilitate sublimis: Non enim in abiecto corde habitat Deus; sed sicut tradiderunt nobis Prophetæ: Thronus (*Iere 17.*) virtutis exaltatus est, in eo scilicet, cuius eleuatur sapientia ad altitudinem veritatis. Nec sicut Cain fraternâ specie dolum percussuris abscondat; (*Genes. 4.*) sed foris, intráque sit frater. Hæc in affectu. In mysterio autem, quia priùs saluari populum Iudæorum, ex quo & secundùm carnem nati fuerant, gestiebant: (*Mat. 15.*) Sed & pro Chananeâ muliere supplicarunt. Sciebant ergò mysterium, quòd vtrisque populis vocatio deberetur; sed fortasse adhuc ordinem nesciebant. Nunc M distantiam intende verborum. Vbi ad se infantes accedere iubet, (*Matt. 19.*) vt eos vel precatione, vel manuum impositione benediceret, pueros appellat: (*Matt. 18.*) vbi præcipit non scandalizandos, pusillos vocat: Non enim scandalizantur qui tanguntur à Christo, non labuntur qui Christo propinquant. Sed labuntur illi quos pusillos non ætatis exiguitas; sed virtutis pusillitas fecit. Simul etiam docet infirmos non esse tentandos, ne in nos eorum delicta vertantur, quorum preces ad Dominum, etsi ipsi virtutum meritis infirmi sint, Angelorum tamen patrociniis euehuntur. Nemo ergò irrideat pauperem, quia exacerbat illum qui fecit eum, (*Ibidem.*)

Nemo tentet inualidum, ne Angelos lædat. Nemo præcipitet infirmum, ne soluat beneficium Redemptoris. Et ideo dixit: *Væ huic mundo ab scandalis*, quia crucem Domini plerique scandalum iudicarunt, quùm Dominicæ humanitas passionis, noster sit sacramêtum salutis: [1. Cor. 8.] vt adoremus virtutis officium, sumamus humilitatis exemplum. Væ igitur ei qui in crucem Domini non crediderit, quâ scandalizantur infirmi. [Matt. 18.] *Expedit ei vt suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris.* In diuinis quidem Scripturis non verborum seriem, sed rerum pondus examinare debemus. Plus enim proficit ad reprimenda peccata, inauditi generis atque deformis belluina quædam pompa supplicij. Tamen ne cui hinc quoque scandalum generetur infirmo, non otiosè simul positum putamus, molam asinariam, collum hominis, profundum maris: Etenim cùm asini typum populus gentilis acceperit, nonne tibi videtur tamquàm molam asinariam voluere, quamdiu in imperitiæ suæ errore versatur, naturæ quidem vinculis alligatus, vt verbum emolat, Deum quærat; sed opertæ mentis cæcitate suffusus, vt vultum animi erigere ad Deum, & oculos cordis aperire non nouerit? Et ideò sine vllâ cursus alacritate, vestigiis in se sæpe redeuntibus: inuitus vsui laborat alieno. Tamen qui molam voluit, consummandi aliquando fidem operis habet; & exuendæ spem gerit cæcitatis: cui verò mola ad collum suspenditur, portat lapidem, cui portare Domini iugum recusauit. Asinus ergò ad molam, cæcus ad lapidem, Gentilis ad saxum, qui adorat eum quem non videt, nec agnoscit: [Act. 17.] *Deus enim non in manufactis habitat*, nec in saxo agnoscitur; sed in spiritu. Vterque igitur populus & [Ioan. 4.] gentilis & Iudæus pompâ quadam sermonis huius exponitur; sed vehementior in Iudæos pœna decernitur: [Ephes. 4.] Gentilium enim memoria seculi istius fluctibus obruetur, & cæno mundi huius abolebitur, qui inter ea quæ non sunt, esse voluerunt, & alienati à scientiâ Dei, tamquàm in profundum maris mersi sunt: At verò Iudæi [Rom. 2.] per Patriarchas assumpti, circumcisione signati, per legem eruditi non tamquàm ignori peribunt; sed tamquàm sacrilegi punientur: [Act. 17.] Etenim Atheniensibus ignotus Deus, in Iudæâ notus, sed non receptus. [Psal. 75.] Et ideò qui ignorat, ignorabitur: qui præuaricatur, damnabitur. [1. Cor. 14.] Nec ille exutus à culpâ, qui suum nesciuit auctorem: & ille exutus à veniâ, qui Dominum non recepit. Tolerabilius tamen est fidem non detulisse Christo, quàm manus intulisse.

Interrogauit autem eum quidam Princeps, dicens: Magister bone! Quid faciendo vitam æternam possidebo? Dicit autem ei Iesus: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus.

Versuta interrogatio, & ideò arguta responsio. Tentator enim Princeps iste magistrum bonū dixit, qui Deū bonum dicere debuisset: Nam licet & in diuinitate bonitas sit, & in bonitate diuinitas: [Rom. 3. & Psal. 115.] (nemo enim bonus nisi solus Deus, omnis autem homo mendax: quidquid autem mendax, vtique non bonum) tamen addendo, *Magister bone!* in portione bonum dixit, non in vniuersitate: Nam Deus in vniuersitate bonus, homo ex parte. Propterea Dominus: *Quid me dicis bonum*, quem negas Deum? Quid bonum dicis, cùm bonus nemo nisi vnus Deus? Non ergò bonum se negat; sed Deum signat. Bonus enim quid est, nisi plenus bonitatis? At verò cùm scriptum sit: *Non est qui faciat bonum: non est vsque ad* [Psal. 13.] *vnum*: vtique de hominibus, non de Deo dixit: Deus enim vnus est, non vnus è numero: Ità & Dei Filius quasi [Deut. 6.] vnicus exceptus est, non quasi vnus ex multis: & vnigenitus est, non quasi vnus ex genitis. [Ioan. 1. & 3.] Et ideò: *Nemo bonus*, non præiudicat Christo; quia nemo iudicat Christum: Nemo enim, tamquàm communiter de nobis dicitur; sed nihil Christo commune nobiscum. Quòd si quem mouet, quia *Nemo bonus nisi solus Deus*? moueat & illud; quia nemo bonus nisi Deus. Quòd, si à Deo Filius non exceptus, vtique nec à bono Christus excipitur: [Matt. 19.] Sed cùm in Deo Filius persona alter potestate vnus sit: *Vnus enim Deus, ex quo omnia*. [1. Cor. 8.] Deus autem & Dominus non duo dij; sed vnus Deus sit; quia *Dominus Deus tuus Deus vnus est*: [Deut. 6.] vtique cùm secundū maiestatem Deus vnus in vtraque personâ sit, & bonus vnus in vtroque est: Nam quomodò non bonus, ex bono natus? *Arbor enim bona bonos fructus facit.* Quomodò non bonus, cùm bonitatis substantia assumpta ex Patre non degenerarit in Filio, quæ non degenerauit in Spiritu? [Matt. 7.] Et ideò, *Spiritus tuus bonus deducet me in viam rectam.* [Psal. 142.] Quod si bonus Spiritus qui accepit ex Filio, bonus vtique & ille qui tradidit. [Ioan. 16.] Et cùm bonus Pater, vtique & ille bonus [Ioan. 17.] qui omnia habet quæ Pater habet. Aut si negatis Filium habere bonitatem, negatis & Patrem. Ratio euidens exemplis non eget, tamen vel auctoritatem sequimini Scripturarum: Scriptum est enim: Dominus Iudex bonus domui Israel. [Esai. 63.] De Filio an de Patre dicitur? *Sed Pater non iudicat quemquam, quia [omne] iudicium dedit Filio.* Ergò Dominus bonus, Filius. Accipe aliud. Trinitatem [Ioan. 5.] vtique confitentur qui ad baptismum veniunt, quia baptizantur in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti: [Marc. 19.] ergò & Patri & Filio & Spiritui sancto confitentur. Cum ergò dicitur: *Confitemini Domino quoniam bonus*: [Psal. 135.] bonus vtique Pater, bonus & Filius, bonus & Spiritus sanctus; sed Deus vnus est; quia bonus Dominus expectantibus eum. [Thren. 3.] An non bonus, qui bona tribuit animæ quærenti eum? An non bonus, qui satiat in bonis animam tuam? [Psal. 102.] An non bonus, qui ait: *Ego sum pastor bonus?* [Ioan. 10.] Sed putatis ideò Deum bonum, quia iudicium non habet, in quo est necessitas vindicandi. Quamquàm iam præmissum sit iudicem bonum esse domui Israel? [Esai. 63.] tamen alibi habes *Quàm bonus Deus Israel rectis corde!* [Psal. 72.] De quo igitur putatis dictum? de Patre, an de Filio? Si de Patre, ergò non omnibus bonus. Cur ergo Filio derogatis? Si de Filio, ergò bonum Deum & Filium confitemini: [Luc. 1.] Ipse est enim benedictus Deus Israel, quia visitauit & fecit redemptionem plebi suæ. [Ioan. 1.] Ipse est Rex & Deus Israel, cui dicitur: *Rabbi! tu es Filius Dei, tu es rex Israel.* [Psal. 72.] Sic igitur huic dicit: Quoniam tu bonum me non potes sentire qui tentas, quid me dicis bonum? [Sap. 7.] Bonus quidem ego, sed iis qui recto sunt corde: cui bonum esse ex naturâ suppetat, non ex versutiâ. Bonus ergò Filius: Candor est enim lucis æternæ & speculum sine maculâ Dei maiestatis, & imago bonitatis illius. Quomodò ergò non bonus, qui est imago bonitatis? Sicut enim imago Dei Deus; sed vnus Deus, ità & diuinæ imago bonitatis bona; sed vna bonitas. [Marc. 10.] Mihi certè vtile est, bonum Deum credere, quem meorum habiturus sum iudicem delictorum. Illi viderint qui credere bonum nolunt. Itaque quia legisperitus est iste qui tentat, sicut in libro alio demonstratur, bene dixit: *Nemo bonus nisi Deus*: vt admoneret quia scriptum est: *Non tentabis Dominum Deum tuum*: [Deut. 6. Psal. 135.] sed magis confitetur Domino, quoniam bonus. Denique eum sæpe perstringit: nam glorianti in lege quòd à iuuentute suâ omnia custodisset, vt inanem iactantiam eius exponeret, ostendit ei adhuc deesse quod Legis est. Et ideò ad misericordiæ præceptum tristis inducitur, vt in eum naturalis quædam detur forma sententiæ.

Mandata nosti: Non homicidium facies, Non adulterabis, Non furtum facies, Non falsum testimonium dices: Honora patrem tuum & matrem. [Exod. 20.] Qui ait: Hæc omnia custodiui à iuuentute meâ. Quo audito, Iesus ait ei: Adhuc vnum tibi deest: omnia quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me. His ille auditis, contristatus est, quia diues erat valdè.

Pulchrè mihi hodie legitur Legis exordium, quando [Ibidem.] mei natalis est Sacerdotij: Quotannis enim quasi de in-

regro videtur incipere Sacerdotium, quando temporum G renouatur ætate. Bonum etiam quod legitur: *Honora patrem & matrem.* Vos enim mihi testis parentes, qui sacerdotium detulistis: vos, inquam, filij, vel parentes: filij singuli, vniuersi parentes: Libenter enim meos dixe- Psal. 33. rim vos vel liberos, vel parentes, qui verbum Dei auditis & facitis. Filios, quia scriptum est: *Venite, filij! au-* Luc. 8. *dite me.* Parētes, quia ipse Dominus dixit: *Quæ mihi mater aut fratres? Mater & fratres mei hi sunt, qui audiunt* Deut. 6. *verbum Dei & faciunt.* Benè ergò quia Lex iusserat: *Diliges Dominū Deum tuum, & diliges proximum tuū,* subje- Leuit. 19 cit: *Honora patrem tuum & matrem tuam*: Primus enim gradus iste pietatis est: Nāque hos auctores tibi esse vo- H luit Deus. *Honora obsequiis, vt abstineas a contumeliis*: quia ne vultu quidē lædenda pietas est parentum: Sed parum est non lædere, quia Lex prospexit ne patiantur iniuriā: Exod. 21 *Qui enim maledixerit patri vel matri, morte morietur*; tu honora, vt bonus sis. Aliud est Legis beneficium, aliud Luc. 2. pietatis officium. Honora tuos, quia suos Dei Filius honorauit. Legisti enim *Et erat subditus illis.* Si Deus seruulis, quemadmodum: tu parentibus? Honorabat igitur Philip. 2 Ioseph & Mariā Christus, nō naturæ debito; sed pietatis officio. Honorabat & patrem Deum, quantū nemo po- 1. Tim. 5. tuit honorare, vt esset obediēs vsque ad mortē: Honora ergò & tu parētes. Est autē honor non solùm honorificentiæ; sed etiā largitatis. Viduas honora, quæ verè vi- Tob. 4. duæ sūt. Honor enim est deferre pro meritis. Pasce patrem tuū, pasce matrem tuam. Et si paueris matrē, ad- I huc nō reddidisti dolores, non reddidisti cruciatus quos pro te passa est, nō reddidisti obsequia quibus te illa gestauit, non reddidisti alimēta quæ tribuit tenero pietatis affectu, immulgens labris tuis vbera: non reddidisti famem quā pro te illa tolerauit, ne quid quod tibi noxium esset, ederet, ne quid quod lacti noceret, hauriret. Tibi illa ieiunauit, tibi māducauit, tibi illa quē voluit cibum non accepit, tibi quem noluit cibum sumpsit, tibi vigi- Eccl. 7. lauit, tibi fleuit, & tu illam egere pateris? O fili! quantū tibi sumis iudicium, si non pascas parentem. Illi debes quod habes, cui debes quod es. Quantū iudicium, si pas- K 1. Tim. 5. cat Ecclesia quos tu nolis pascere. Si quis fidelis, inquit, aut si qua fidelis habet viduas, subministret illis, & non grauetur Ecclesia, vt his quæ verè viduæ sunt, sufficiat. Hoc de extraneis. Quid de parētibus? Non otiosè diximus proximè, quia nos matris querela perstrinxit; sed maluimus eum qui talis est, publicè monere, quàm domesticè coercere. Et si nostra voce nō proditur, vel suo tamen erubescat affectu. Ne cōmiseris, fili! vt parentes tuos aliorum fames pascat: ne cōmiseris, fili! vt ieiunia pauperum parentibus tuis cibum quærant. Si non propter gratiam & salutem, propter verecundiam pasce. Vel tu filia! non pudet si te ingrediente in Ecclesiam, L alienis manus suas anus mater extendat, & prætermissâ filiā, de extraneis stipem poscat, cùm tu transeas sublimi collo, & nutibus oculorum, trahens vestem, habens Esai. 3. inaures & dextralia & annulos, & reliqua quæ Esaias dicit? Quid si in te sermonem suum vertat, reposcens naturæ debitum, nutrimentorū pretium, manus tuæ quod genitrici debetur officium? quid respondebis? Dabisne alijs? Quid si tibi objiciant? Vade; priùs matrem tuam Luc. 16. pasce? nam etsi pauperes sunt; impiam tamen non quærunt collationem. Nonne audisti suprà quia diues ille in bysso & purpurâ recubans, cuius de mensâ micas Lazarus colligebat, pœnis cruciatur æternis, quia pauperi non impartiuit alimenta? Si non donasse extraneis, M graue est: quantò grauius excludere parentes? Sed dicis, quod eras parentibus collaturus, Ecclesiæ malle conferre. Non quærit donum Deus de fame parentum. Vnde reprehendentibus Iudæis quia Discipuli Domini manus Mat. 15. non lauarent, respondit Iesus: *Quicumque dixerit: Munus quodcumque est ex me, tibi proderit, non honorificabit patrem aut matrem.* Quapropter obscuritatem sensus non imprudenter deflexinus: Nam Iudæi dum hominum traditionem sequuntur, Dei negligunt: Discipuli traditionem Dei præferentes, hominum negligebant, vt manus non lauarent, cùm panem manducarent: quoniam *qui lotus est totus, non habet necesse vt manus lauet.*

Lauerat eos Iesus, lauacrum aliud non quærebant: Ioan. 13. Vno enim Christus baptismate omnia soluit baptismata. Itaque quem lauerit Ecclesia, non habet necesse ite- Ephes. 4. rùm lauare. Ergò mysterio intendebant Discipuli, non sui munditiam corporis; sed animæ requirentes. Hoc reprehendebant Iudæi: sed argute redarguuntur à Domino, quòd inania obseruent, profutura despiciant. Et ideò illis dicit: Vos quare dicitis patri aut matri, quos Lex præcipit honorari: *Munus quodcumque est ex me, ti-* Exod. 20 *bi proderit*? id est, cùm petit aliquid ad sumptum egens Matt. 15. pater aut mater à filio, filius quia legem timens excusationem nō dandi requirit, dicere solet: *Munus quod est ex me, tibi proderit*; vt dicatam Deo pecuniam pater religiosus accipere reformidet: Sed hæc traditio hominum est excusationes obtexentium auaritiæ suæ. Cæterùm Dei traditio est, vt priùs pascas parentes. Nam si iuxtà diuinum oraculum, contumelia parentis morte luitur, quantò magis fames quæ morte grauior est? Quo 86. dist. loco insolentem Dominus infrenat iactantiam. Multi ca. cæterum. enim, vt prædicentur ab hominibus, Ecclesiæ conferūt quæ suis auferunt: cùm misericordia à domestico progredi debeat pietatis officio. Da ergò priùs parenti, da Exod. 21 etiam pauperi, da illi presbytero quod tibi abundat terrenum, vt ab illo accipias spirituale quod tibi deest: Etenim qui honorat, honorabitur. Vide ergò quia ille 1. Cor. 9. cùm accipit, tradit; & accipit non quasi inops; sed quasi remuneraturus maiore mensurâ. Da pauperi in requiem eius, vt & tu communicans de tuo inopi; re- Exod. 20 quiem consequaris: Sed vt pascendos Scriptura dicit Luc. 14. parentes, ità propter Deum relinquendos parentes, si impediant deuotæ mentis affectum.

Videns autem Iesus illum tristem factum, dixit, quàm difficilè qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt! Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum Dei. Et dixerunt qui audiebant: Et quis potest saluus fieri? Ait illis, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. Ait autem Petrus: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Qui dixit eis: Amen dico vobis, nemo est qui reliquiter domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut filios propter regnum Dei, & non recipiat multò plura in hoc tempore, & in sæculo venturo, vitam æternam. Assumpsit autem Iesus duodecim, & ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam, & consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis; tradetur enim gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conspuetur: & postquàm flagellauerint, occident eum, & tertiá die resurget. Et ipsi nihil horum intellexerunt: & erat verbum istud absconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur.

Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem, &c. Magna vis, magnum pondus in verbis. Quibus enim verbis alijs vehementiùs exprimeret, non debere iactare se diuitem in diuitijs suis, quàm talibus quibus definitur, contrà naturam esse diues misericors? Aufer mihi lenocinia fucúmque verborum, quæ solent eneruare sententias. Iactari iste non debuit; sed frangi, qui misericordiam respuebat. Tamen si quos verborū magis ornamenta quàm sensus virilis, naturalísque quidam habitus & forma delectant, quod boni faciunt petitores in vxore ducendâ, vt mores discutiant, non decorem, nec aspectus offensione reuocentur, cùm virtute animi prouocantur: hi quoque in verbis mysterium quærant, quod est mens quædam & anima verborum, nec in mysterio verba discutiant. Camelus ergò in typo 1. Petr. 5. populus Gentilis accipitur, quem leo ille quærens quem

deuoret, onustum thesauro propheticis agit affatibus in desertum: In tribulatione enim & angustiâ leo & catulus leonis, aspides & progenies aspidum volantium (Esai. 30.) ferebant in asinis & camelis diuitias suas. Et benè camelus pro Gentili figuratus est populo, quia superstitionis deformitate degenerans, priùs quàm crederet populus nationum, belluinæ speciem fœditatis, absurda (Matt. 7.) vestigia, ora turpia præferebat. Faciliùs igitur iste peccator per viam intrauit angustam, quæ est via Christi, qui proprij corporis passione mortis penetrans viam, velut acu redintegrauit scissa quædam nostræ vestimenta naturæ, quam populus Iudæorum diues in lege, egenus in fide, præruptus in furore, probrosus in crimine. Potest etiam moraliter de omni intelligi peccatore, & de arrogante diuite. (Luc. 18. supra.) Nonne tibi videtur Publicanus ille oneratus suorum conscientiâ delictorum, cùm oculos ad Deum non auderet attollere, velut quidam camelus in foramen acus confessionis suæ remedijs faciliùs introire, quàm Pharisæus ille arrogans in prece, iactans innocentiæ, præsumptor gloriæ, exprobrator misericordiæ, prædicator sui, criminator alieni, qui magis conueniret Dominum quàm rogaret? Si quis igitur horret camelum, horrescat eum qui factis fœdior sit camelo.

Factum est autem, cùm appropinquaret Hiericho, quidam cæcus sedebat secùs viam mendicans. Et cùm audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset. Dixerunt autem ei, quòd Iesus Nazarenus transiret. Et clamauit dicens: Iesu Fili Dauid! miserere mei. Et qui præibant, increpabant eum vt taceret. Ipse verò multò magis clamabat: Fili Dauid! miserere mei. Stans autem Iesus, iussit illum adduci ad se. Et cùm appropinquasset, interrogauit illum, dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit: Domine, vt videam: Et Iesus dixit illi: Respice, fides tua te saluum fecit. Et confestim vidit, & sequebatur illum magnificans Dominum. Et omnis plebs, vt vidit, dedit laudem Deo.

(Matt. 20.) *Quidam cæcus sedebat secùs viam, &c.* In libro secundùm Matthæum duo cæci inducuntur, hîc vnus. Ibi egrediente Hiericho, hîc appropinquante: Sed nulla distantia: Nam cùm in hoc vno typus populi Gentilis sit, qui sacramento Dominico recepit amissi luminis claritatem, nihil interest vtrùm in vno medicinam, an (Genes. 10.) in duobus accipiat, quoniam ex Cham & Iaphet Noë filijs originem ducens, in duobus cæcis duos generis sui prætendebat auctores. Quod videtur etiam Lucas non omisisse, cùm Zachæum subijcit. Verùm ne cæcum istum tanquàm fastidiosi pauperum citò reliquisse videamur, & transisse ad diuitem? expectemus eum, quia expectauit & Dominus? interrogemus eum, quia interrogauit & Christus. Nos interrogemus, quia nescimus: ille, quia nouerat. Nos interrogemus, vt sciamus vnde iste curatus sit: ille interrogauit, vt in vno plures disceremus vnde Dominum videre mereamur: Interrogauit enim, vt crederemus neminem nisi confitentem posse sanari. *Et confestim vidit, & sequebatur illum magnificans Dominum &c.* Aliter enim non videret, nisi sequeretur Christum, nisi Dominum prædicaret, nisi sæculum præteriret. Cum diuitibus quoque in gratiam reuertamur: nolumus enim offendere diuites, qui volumus, si fieri potest, sanare omnes; ne in cameli comparatione præstricti, & in Zachæo citiùs quàm oportuit, derelicti, iustæ habeant commotionis offensam. Sequitur ergò.

(Cap. XIX.) ET ingressus perambulabat Hiericho. Et ecce vir nomine Zachæus, & hic Princeps erat Publicanorum, & ipse diues: & quærebat videre Iesum quis esset, & non poterat præ turbâ; quia staturâ pusillus erat. Et præ-

A currens ascendit in arborem sycomorum, vt videret eum: quia illâ parte erat transiturus Dominus. Et cùm venisset ad locum, suspiciens Iesus vidit illum, & dixit ad eum: Zachæe! festinans descende; quia hodie in domo tuâ oportet me manere. Et festinans descendit, & excepit illum gaudens. Et cùm viderent omnes, murmurabant, dicentes quòd ad hominem peccatorem diuertisset. Stās autem Zachæus dixit ad Iesum: Ecce dimidium bonorum meorū, Domine, do pau-
B peribus: & si cui quidquā abstuli, reddo quadruplum. Ait Iesus ad eum: Quia hodie salus domui huic facta est, eò quòd & ipse filius sit Abrahæ: Venit enim Filius hominis quærere & saluum facere quod perierat.

Et hic Princeps erat publicanorum, &c. Quis iam de se desperet, quando & iste cui census ex fraude, ad salutem peruenit? *Et ipse diues.* Vt scias non omnes diuites auaros: & discant diuites, non in facultatibus crimē hærere; sed in ijs qui vti nesciant facultatibus: Nam diuitiæ vt impedimenta improbis, ità bonis sunt adiumenta
C virtutis. Diues certè Zachæus, & electus a Christo; sed dimidium bonorum suorum pauperibus largiendo; reddendo etiam in quadruplum quæ fraude sustulerat (alterum enim non sat est; nec habet gratiam liberalitas, si iniuria perseuerat, quia non spolia; sed dona quæruntur) vberiorem mercedem quàm conferebat, accepit: *Et quærebat videre Iesum quis esset, & non poterat præ turbâ.* (Lucæ 1.) Quæ autem turba, nisi imperitæ confusio multitudinis, quæ verticem nequit videre sapientiæ? *Quia staturâ pusillus erat.* (Ioan. 1.) Quid sibi vult quòd nullius alterius staturam Scriptura, nisi huius expressit? Vide ne fortè malitiâ pusillus, aut adhuc pusillus fide: Nondum enim reddere promiserat, nondum viderat Christum, me-
D ritò adhuc pusillus. Ioannes autem magnus, quia & Christum vidit, & Spiritum sicut columbam super Christum manentem, sicut ipse ait: *Vidi Spiritum descendentem sicut columbam, & manentem super eum*: (Ibidem.) Quæ enim turba, nisi imperitæ confusio multitudinis, quæ verticem nequit videre sapientiæ! *Et ascendit in arborem sycomorum, vt videret eum.* Ergo Zachæus quamdiu in turbâ est, non videt Christum: suprà turbam ascendit, (Matt 7.) & vidit; hoc est, plebem iam transgressus, in scientiam (Rom. 11.) meruit, quam desiderabat, aspicere. In quo & mysterium licet aduertere: Nam staturâ pusillus, hoc est, nullâ nobilitatis ingenitæ dignitate sublimis, exiguus meritis, sicut populus nationum, audito Domini Salua-
E toris aduentu, quem sui non receperant, videre cupiebat: Sed nemo facilè Iesum videt, nemo potest Iesum videre constitutus in terrâ. Et quia non Prophetas, non Legem habebat, tamquam formæ gratiam naturalis ascendit in sycomorum, vanitatē scilicet Iudæorum vestigio suo proterens, errata quoque corrigens superioris ætatis: & ideò Iesum in interioris domus recepit hospitio. Et bene ascendit in arborem, vt arbor bona bonos fructus faceret, ac naturali excisus oleastro, & contrà naturam insertus in bonam oliuam, fructum posset legis afferre: Radix enim sancta, etsi rami inutiles: quorum infructuosam gloriam plebs Gentiū fide resurrectionis quasi quadam corporis eleuatione trāscendit.
F Zachæus ergò in sycomoro, cæcus in viâ. Quorum alterum Dominus miseraturus expectat, alterū mansionis suæ claritate nobilitat. Alterum sanaturus interrogat, apud alterum se non inuitatus inuitat: Sciebat enim vberem hospitij sui esse mercedē: Sed tamen etsi nondum vocem inuitantis audierat, iam viderat affectum. Pulchrè autē addidit: *Quia illa parte erat transiturus Dominus*: Sic enim venerat, vt per Iudæos transiret ad Gētes, & vt mysterium seruaret, & gratiam seminaret. *Et cùm venisset ad locum, suspiciens Iesus vidit illum.* Vidit itaque Zachæū sursùm: Iam enim sublimitate fidei inter fructus nouorum operum velut fœcundæ altitudine ar-

boris eminebat. Et quoniam de typo ad moralia defle- G xìmus, inter tot credentium voluptates Dominicâ die relaxare animum, festiuitatem admiscere delectat. Zachæus in sycomoro, nouum videlicet noui temporis po- Cant. 2. mum, vt in hoc quoque compleretur illud : *Arbor fici produxit grossos suos* : Ad hoc enim Christus aduenit, vt ex lignis non poma ; sed homines nascerentur. Legimus alibi : *Cùm esses sub arbore fici, vidi te*. Ergò Natha- Ioan. 1. nael sub arbore, hoc est, suprà radicem, quia iustus : Radix enim sancta : Sub arbore tamen Nathanael, quia sub lege : Zachæus suprà arborem, quia suprà Legem. Rom. 11. Ille domini occultus defensor, hic publicus prædicator. Ille adhuc Christum ex lege quærebat, iste iam suprà H legem relinquebat suprà legem relinquebat sua, & Dominum sequebatur.

Hæc illis audientibus, adiiciens dixit parabolam, eò quòd esset prope Hierusalem, & quia existimarent quòd confestim regnum Dei manifestaretur. Dixit ergò : Homo quidam nobilis abijt in regionem longinquam accipere sibi regnum, & reuerti. Vocatis autem decem seruis suis, dedit eis decem mnas, & ait ad illos : Negotiamini dum venio. Ciues autem eius oderant eum : & miserunt legatio- I nem post illum, dicentes, Nolumus hunc regnare suprà nos. Et factum est, vt rediret, accepto regno, iussit vocari seruos quibus dedit pecuniam : vt sciret quantum quisque negotiatus esset : Venit autem primus dicens : Domine, ecce mna tua decem mnas acquisiuit. Et ait illi : Euge bone serue, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem ciuitates.

Bonus ordo, vt vocaturus gentes, & Iudæos iussurus K interfici, qui noluerunt regnare suprà se Christum, hác præmitteret comparationem, ne diceretur : Nihil dede- Luc. 15. rat populo Iudæorũ, vnde poterat melior fieri? vt quid ab eo qui nihil recepit, exigitur ? Non mediocris ista est mna, quam suprà mulier Euangelica quia non inuenit, lucernam, accendit, lumine quærit admoto, gratulatur inuentam. Denique ex vnâ decem mnas alius fecit, alius quinque. Fortasse iste moralia habet, quia quinque sũt Matt. 25. corporis sensus; ille duplicia, id est, mystica legis, & moralia probitatis. Vnde & Matthæus quinque talenta & duo talenta posuit. In quinque talentis vt sint moralia, Exod. 34 in duobus vtrumque, mysticum atque morale. Ità quod 1. Cor. 4. numero inferius, re vberius. Et hic possumus decem mnas, decem verba intelligere, id est, Legis doctrinam: L quinque autem mnas, magisteria disciplinæ: Sed Legisperitum in omnibus volo esse perfectum : Non enim in sermone; sed in virtute est regnum Dei. Bene autẽ quia al. dis- de Iudæis dicit, duo soli multiplicatam pecuniam defe- putatio- runt ? non vtique æris; sed † dispensationis vsuris. Alia nis. est enim pecuniæ fœnebris, alia doctrinæ cælestis vsura.

Et alter venit dicens : Domine ! mna tua fecit quinque mnas. Et huic ait : Et tu esto super quinque ciuitates. Et alter venit dicens : Domine ! ecce mna tua quam habui repositam in sudario : timui enim te, quia homo austerus es : tollis quod nõ posuisti, & metis quod non M seminasti. Dicit ei : De ore tuo te iudico, serue nequam! Sciebas quòd ego homo austerus sũ, tollens quod non posui & metens quod non seminaui : & quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum vsuris vtique exegissem illam ? Et astantibus dixit : Auferte ab illo mnam, & date illi qui decem mnas habet. Et dixerunt ei : Domine : habet decem mnas. Dico autem vobis, quia omni G habenti dabitur : ab eo autẽ qui non habet, & quod habet auferetur ab eo. Verũtamen inimicos meos, illos qui noluerunt me regnare super se, abducite huc & interficite ante me.

Cùm dicit Dominus : *Quare non dedisti pecuniam meam ad mensam ?* non nostræ ; sed suæ pecuniæ quærit vsu- Matt. 25. ram. Vnus in terrâ abscondisse se dicit, quod rationem, quæ ad imaginem & similitudinem Dei data est nobis, studio voluptatis obruit, & tamquàm in foueâ carnis abscondit. De alijs siletur, qui quasi prodigi debitores Luc. 20. quæ acceperant, perdiderunt. In duobus illi pauci sunt, qui per duas vices ad cultores vineæ destinati sunt in Matt. 21. reliquis omnes Iudæi. Quam cõparationem Matthæus etiam nobis voluit aptare, quòd similiter vt diues qui pecuniam suam non impartit pauperibus ; ità etiam qui doctrinæ suæ gratiam non diuidit imperitis, docere cùm possit, haud mediocris reus est culpæ. De quo, Lib. 5. de quoniam in libris de Fide scriptis diximus, transcurrere Fide. ca. 1 melius fuerit. Ciuitates autem quinque esse quæ pos- Psal. 11. sunt, nisi fortè animæ, quibus iure præponitur qui pe- Psal. 121 cuniam Domini, & illa eloquia casta probata sicut argentum, mentibus hominum fœnerauerit ? Nam sicut Hierusalem dicitur ædificata sicut ciuitas, ità sunt animæ pacificæ. Et sicut Angeli præsunt ; ità & hi qui vi- Dan. 10 tam meruerint Angelorum.

SANCTI AMBROSII COMMENTARIORVM IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

LIBER NONVS.

His dictis, procedebat ascendens Hierosolymam. Et factũ est, cùm appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, venit ad montem qui vocatur Oliueti, misitque duos Discipulos suos, dicens : Ite in castellum quod contrà vos est, in quod introeuntes, inuenietis pullum asinæ alligatum, in quo nemo sedit : soluite illum, & adducite. Et si quis vos interrogauerit : Quare soluitis ? sic dicetis ei : Quia Dominus operam eius desiderat. Abierunt autem qui missi erant, & inuenerunt, sicut dixit illis, stantem pullum. Soluentibus autem illis pullum, dixerunt domini eius ad illos : Quid soluitis pullum ? At illi dixerunt : Quia Dominus eum necessarium habet. Et duxerunt illum ad Iesum. Et iactantes vestimenta sua suprà pullum, imposuerunt Iesum. Eunte autem illo, substernebant vestimenta sua in viâ.

PVLCHRE relictis Iudæis, habitaturus in affectibus gentium, templum Dominus Ioan. 4. ascendit : Hoc enim templum est verum, in quo non in litterâ ; sed in spiritu Dominus adoratur. Hoc Dei templum est, quod fidei series, non lapidum structura fundauit. Deseruntur ergò qui oderant, eliguntur qui amaturi erant. Et ideò ad montem venit Oliueti, vt nouellas oleas in sublimi virtute plantaret, quarum mater est illa quæ sursùm est Hierusalem. In hoc monte est ille cælestis agricola, vt plantati omnes in domo Dei, possint viritim dicere : *Ego autem sicut oliua fructifera in domo* Gal. 4. *Domini*. Et fortasse ipse mons Christus est : Quis enim alius tales fructus ferret olearum, non curuescentium Psal. 51. vbertate baccarum ; sed spiritus plenitudine gentium Psal. 51. fœcundarum? Ipse est per quem ascendimus, & ad quem Ioan. 14. ascendimus. Ipse est ianua, ipse est via, qui aperitur, & qui aperit, qui pulsatur ab ingredientibus, & ab

emeritis

emeritis adoratur. Ergò in castello erat, & ligatus erat [A] pullus cum asinâ: non poterat solui, nisi iussu Domini. [Genes. 3.] Soluit eum manus Apostolica, talis actus, talis vita, talis gratia. Esto talis & tu, vt possis ligatos soluere. Nunc consideremus qui fuerint illi qui errore detecto de paradiso eiecti, in castellum sint relegati. Et vides quemadmodùm quos mors expulerat, vita reuocauerit. Et [Matt. 21.] ideò secundùm Matthæum & asinam & pullum legimus, vt quia in duobus hominibus vterque fuerat sexus [Genes. 3.] expulsus, in duobus animalibus sexus vterque reuocetur. Ergò illic in asinâ, matrem quasi Euam figurauit erroris: hic autem in pullo, generalitatem populi Gentilis expressit: & ideò in pullo sedetur asinæ. Et bene in quo nemo sedit; quia nullus antequàm Christus, [B] nationum populos vocauit ad Ecclesiam. Denique se- [Marc. 11.] cundùm Marcum sic habes: *Quem nemo adhuc sedit hominum.* Alligatus autem perfidiæ vinculis tenebatur, in- [al. errore.] quo addictus domino, ferrori famulatus: & dominatum sibi vendicare non poterat, quem reum fecerat non na- [1. Cor. 8.] tura; sed culpa. Et ideò cùm Dominus dicitur, vnus agnoscitur: Nam & multi dij, & multi domini; sed generaliter; nobis tamen vnus Deus, & vnus Dominus. Itaque etsi non exprimitur, Dominus definitur, non iam per adiuoctionem personæ; sed per vnitatem naturæ. [Mar. 11.] Marcus autem induxit ligatum ante ianuam in transitu, quia extrà Christum quicumque est, foris est à viâ: qui autem in Christo est, foris non est. In transitu addidit, [C] vbi nullius certa possessio, non præsepe, non alimenta, non stabulum. Misera seruitus, cui vagum ius est: Plures enim dominos habet, qui vnum non habet. Alij alligant vt possideant, iste soluit vt teneat: Vehementiora enim iura nouit esse, quàm vincula. Nec illud otiosum quòd [Act. 10.] [Act. 13.] duo discipuli diriguntur, Petrus ad Cornelium, Paulus ad reliquos. Et ideò non personas designauit; sed nume- [Act. 8.] rum definiuit. Tamen si quis est qui personas exigat, potest æstimare de Philippo quem Spiritus misit in Gazam, quando Candacis reginæ baptizauit Eunuchum, & ab Azoto in Cæsaream per omnes ciuitates verbum Domini seminauit. Nec illud prætereundum quòd mox remittendos asserit, quia dirigendi erant qui Dominum [D] [Marc. 11.] Iesum in finibus Gentium prædicarent. Illi ergò directi cùm soluerent pullum, numquid suis verbis vsi sunt? [Ibidem.] Minimè; sed dixerunt sicut dixerat illis Iesus: vt agnoscas quod non suo sermone; sed Dei verbo; nec proprio; sed Christi nomine fidem populis infudère gentilibus, atque aduersariæ potestates quæ sibi nationum obsequia vendicabant, mandato cessere diuino. Vnde & Apostoli propria Christo vestimenta substernunt, quò facti gloriam Euangelicæ prædicationis præferrent: In Scripturis enim diuinis plerumque vestimenta virtutes sunt, quæ Gentium duritiam aliquantùm propriâ quoque virtute mollirent, vt inoffensa vecturæ fe- [E] licis obsequia sedulis affectibus exhiberent: Non enim mundi Dominum forensi specie gestari dorso asinæ delectauit; sed vt latente mysterio penetralia nostræ mentis insterneret, & in secretis animorum interiore consessu mysticus vector insideret, quasi quodam corpore diuinitatis infusus, regens mentis vestigia, lasciuiam carnis infrænans, vt ductu pietatis assuetum populi gentilis edomaret affectum. Felices illos, qui talem internis renibus recepere vectorem. Felices planè illos, quorum ora ne multiloquio soluerentur, verbi cælestis habena restrinxit. Quæ est ista habena? fratres! Quis me [Ephes. 5.] doceat quemadmodùm ora hominum aut restringat, [F] aut soluat? Monstrauit mihi habenam ille qui dixit: Vt [Act. 9.] detur mihi sermo in apertione oris mei. Sermo ergò [Esai. 53.] habena est, sermo stimulus est, & ideò durum est tibi aduersùs stimulum calces mittere. Docuit igitur hic nos [al. cor.] aperire † ora, stimulum pepeti, iugum ducere. Doceat & alius linguæ retinacula pati: Rarior enim tacendi virtus est, quàm loquendi. Doceat planè ille, qui velut mutus aduersùs dolum non aperuit os suum, paratus in flagella, & verbera non recusans, vt esset pia sessio Dei. [Psal. 37.] [Luc. 15.] Disce à domestico Dei gestare Christum, quoniam prius te ille gestabat, cùm pastor errantem reduceret ouem. Disce sedula mentis tuæ dorsa substernere, disce esse sub Christo, vt possis esse suprà mundum. Non quicumque facilè vehit Christum; sed ille qui potest dicere: [Psal. 37.] *Incuruatus & humiliatus sum nimis; rugiebam à gemitu cordis mei.* Quòd si desideras non moueri, super illa vestimenta Sanctorum elutum fige vestigium: Caue enim ne lutulentis pedibus incedas, caue ne transuertis gressibus per strata tibi propheticarum viarum itinera derelinquas: Namque vt tutior venturis Gentibus esset incessus, propriis indumentis vsque ad Dei templum qui præibant Iesum, semitam muniuerunt. Vt tu sine offensione gradiaris, discipulis Domini amictu se proprij corporis exuentes, inter aduersa turbarum viam tibi suo strauere martyrio. Si quis tamen ità vult accipere, non [B] renitimur, quòd pullus iste iam suprà Iudæorum vestimenta graderetur. Quid autem sibi velint ramorum fragmina, quæ vtique incedentium gressus implicare [Matt. 21] consueuerunt, dubitarem profectò, nisi me in superioribus bonus mundi totius docuisset agricola; quia iam securis ad radices arborum posita est, quæ sub aduentus Domini Saluatoris infœcunda succidat, & infructuosarum inanem gloriam gentium solo sternat, Fidelium pedi- [Luc. 3.] bus proterendam, vt renouatæ mentis spiritu, nationes, velut nouellarum arborum stirpes de vetustis possint germinare caudicibus. Ne ergò despicias hunc asellum: nam sicut in vestitu ouium sunt lupi rapaces; ità contrà [Ephes. 4.] [Matt. 7.] [1. Pet. 3.] inest homo cordis absconditus sub specie bestiali: quia sub exuuiis corporis, quod nobis est commune cum bel- [C] luis, mens Deo plena vegetatur. Quod ad figuram hominum pertinere sanctus Ioannes euidentiùs declarauit, addendo: Quia acceperunt sibi ramos palmarum: Iustus enim vt palma floret. Et ideò, aduentante Christo, eri- [Ioan. 12.] [Psal. 91.] gebantur iam suprà humeros hominum vexilla iustitiæ, & insignia triumphorum. Quid miratur turba, quòd operatur mysterium? Etsi nesciat quid miretur; miratur tamen, quia in illo pullo sapientia sedet, virtus inhabitat, hæret iustitia. Ne despicias asinam quoque istam, quæ quondam Angelum Dei vidit, quem homo videre non potuit. Et vidit & detulit, & locuta est, vt agnosceres posterioribus temporibus [Num. 22] [D] sub aduentu magni Angeli Gentiles illos ante asinos [Esai. 9.] locuturos.

Et cùm appropinquaret iam ad descensum montis Oliueti, cœperunt omnes turbæ descendentium gaudentes laudare Deum voce magnâ super omnibus quas viderant virtutibus, dicentes: Benedictus qui venit Rex in nomine Domini. Pax in cælo, & gloria in excelsis. Et quidam Pharisæorum de turbis dixerunt ad illum! Magister! increpa Disci- [E] pulos tuos. Quibus ipse ait: Dico vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt. Et vt appropinquauit, videns ciuitatem, fleuit super illam, dicens: Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die tuâ, quæ ad pacem tibi! nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo: & circumdabunt te, & coangustabunt te vndique, & ad terram prosternent te, & filios tuos qui in te sunt: & non [F] relinquent in te lapidem super lapidem, eò quòd non cognoueris tempus visitationis tuæ.

Et cùm appropinquaret iam ad descensum montis Oliueti, &c. Pulchrè secundùm Lucam turbas laudantes Deum [Psal. 117] [Matt. 21.] ad descensum montis occurisse legimus, vt operatorem mysterij spiritalis significarent sibi venisse de cælo. Turba igitur agnoscit Deum, Regem appellat, prophetiam repetit: *Osanna filio Dauid*, hoc est, Redemptorem domus Dauid expectatum quoque secundùm carnem Dauid filium venisse declarat: & hoc turba illum

post exiguum crucifixura momentum. Verè memorabile diuinæ operationis insigne, vt aduersùm se testimonium extorqueatur inuitis, cùm Deum negant affecti- 1.Tim.2. bus, quem vocibus confitentur. Vnde & Dominicum illud: *Si hi tacuerint, lapides clamabunt*: Neque enim mirum si laudes Domini contrà naturam suam saxa respondeant quem scopulis duriores prædicant peremptores. Aut fortasse quia obmutescentibus Iudæis post Domini passionem, viui erant secundùm Petrum, lapi- 1.Pet.2. des clamaturi. Ergò compugnantibus licet affectibus suis, turba tamen Deum ad templum suum cum laude deducit: Sed Deus templum suum non mercatoris vult esse diuersorium; sed domicilium sanctitatis: nec vendibili religionis officio; sed obsequio gratuito vsum mi- H nisterij sacerdotalis informat. Considera igitur quid tibi ad exemplum viuendi Dominica gesta præscribant: Sequitur enim:

Et ingressus in templum, cœpit eiicere vendentes in illo & ementes, dicens illis: Scriptum est: Quia domus mea domus orationis est: vos autem fecistis illam speluncam latro- Esai.56. num. Et erat docens quotidie in templo. Principes autem Sacerdotum, & Scribæ, & Principes plebis quærebant illum perde- I re, & non inueniebant quid facerent illi: Omnis enim populus suspensus erat audiens illum.

Mat.25. *Et ingressus in templum, cœpit eijcere vendentes, &c.* Generaliter suprà docuit sæculares à Dei templo abesse debere contractus; specialiter autem nummularios pepu- Ibidem. lit. Qui sunt nummularij, nisi qui de pecuniâ Domini lucrum quærunt, nec bona malàque discernunt? Pecunia enim Domini Scriptura diuina est. nam & denarios Luc.10. seruis distribuit profecturus, & talenta diuisit, & pro sanitate hominis vulnerati, duo æra stabulario dereliquit. Duobus enim Testamentis vulnera nostra curantur: Sed K Psal.11. tu quasi bonus nummularius eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum reconde, purgatum Spiritu septiformi, nec adulteratam imaginem Regis (quia & Satanas transfigurat se in Angelum lucis) impià commutatione suscipias; nec imminutam Principis tui figuram Arianæ fraude perfidiæ, thesauro tuo misceas; 2.Cor.11 nec pecuniæ suno aures tentes Fidelium, vt religiosarum audientiam Scripturarum tinnitus æris excludat, vel religiosis affectibus habendi cupiditas inseratur. Non ergò omnes excludantur nummularij: sunt enim & boni. Denique, pecuniam meam, inquit, dedisses numolariis, & ego veniens cum vsuris recepissem eam. Quòd L si nummus est Scriptura, & vsura est Scripturarum. Cathedras autem vendentium columbas cur euerterit, secundùm litteram non intelligo: Neque enim nundinatores auium vendicare sibi poterant honorati alicuius in nundinis solij dignitatem; nam quæ prærogatiua dignitatis est in columbis? Admonet tamen Dominici forma baptismatis, quando descendit Spiritus sanctus in columbæ typo, eiectorum de templo huiusmodi mer- Luc.3. catorum, in Ecclesiâ Dei consortium eos habere non posse, qui sancti Spiritus gratiam nundinentur. *Gratis*, inquit, *accepistis, gratis date*. Denique Simoni, qui sancti- Mat 10. ficandi munus pretio in se putauit posse conferre, res- Act.8. pondit Petrus: *Pecunia*, inquit, *tua tecum sit in interitum*; M *quoniam gratum Dei putas te pecuniâ consequi posse: non est tibi pars, neque sors in hac fide*. Venditores quoque ouium & boum eos puto, qui de labore alieno vel simplicitate, fœdi auctionatores quasdam nundinas aucupantur: aut quia oues eiiciuntur & boues, columbæ iubentur auferri, populus videtur Iudæus excludi: Ephrem enim sicut columba, quòd eorum Dominus & Osea 7. successiones oderit & labores. Æs effunditur, vt gratia colligatur: mensa nummulariorum euertitur, vt Domini subrogetur: ara deiicitur, vt erigantur altaria. Atque Ioan. 2. hoc non aliquâ succinctus manu diutiúsque faciebat, Psal.44. sed flagello de restibus cædebat turbas, & nullus resistere audebat. Et nunc virgâ vtitur; nunc flagello (*virga enim recta est virga, virga regni tui*) virga, vt corrigat: flagello, vt fundeat. Recta illic, hîc moralis quasi inflexa præceptio, quâ peccatoris conscientia velut lento verbere flagellatur: Alij sunt enim tertores prophetici, aliæ Apostolicæ suasiones: in vtroque tamen vnius verbi est Psal.15. disciplina. Et ideò flagellum de restibus fecit; quia *funes ceciderunt*, inquit, *mihi in præclaris; etenim hæreditas mea præclara est mihi*: Funes enim dicuntur, quibus agrimensores metiendorum limites partiũtur agrorum. Et ideò tamquàm bonus agrimensor synagogæ terminos distinguebat & Ecclesiæ, sacrilegos de templo iubebat exire. Nouus enim venerat feracium metator animarum, qui agrorum genera, non spacia metiretur. Pulchre tamen non extentis funibus modus aliquis possessionis includitur, nec quasi definitâ deositate rei limites fidei terminantur; sed flagello in immensum libero fines Ecclesiæ porriguntur: eliminantur Iudæi, non præscripto aliquo exilio; sed intermino, vt nusquam synagogæ locus in orbe remaneret.

ET factum est, in vnâ dierum docente illo populum in templo & euangelizante, conuenerunt Principes Sacerdotum & Scribæ cum senioribus, & aiunt dicentes ad illum: Dic nobis, in quâ potestate hæc facis? aut, quis est qui dedit tibi hanc potestatem? Respondens autem Iesus, dixit ad illos: Interrogabo vos & ego vnum verbum: Respondete mihi: Baptismus Ioannis de cælo erat, an ex hominibus? At illi cogitabant intrà se, dicentes: Quia si dixerimus, de cælo; dicet: Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus: Ex hominibus, plebs vniuersa lapidabit nos: certi sunt enim Ioannem Prophetam esse. Et responderunt se nescire vnde esset. Et Iesus ait illis: Neque ego dico vobis in quâ potestate hæc facio. Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc: Vineam plantauit homo, & locauit eam colonis, & ipse peregrè fuit multis temporibus. Et in tempore misit ad cultores seruum, vt de fructu vineæ darent illi. Qui cæsum dimiserunt eum inanem. Et addidit alterum seruum mittere. Illi autem hunc quoque cædentes & afficientes contumeliâ, dimiserunt inanem. Et addidit tertium mittere, & illum vulnerantes eiecerunt. Dixit autem Dominus vineæ: Quid faciam? Mittam filium meum dilectum: forsitan cùm hunc viderint, verebuntur. Quem cùm vidissent coloni cogitauerunt intrà se, dicentes: Hic est heres, occidamus illum, vt nostra fiat hæreditas. Et eiectum illum extrà vineam, occiderunt. Quid ergò faciet illis Dominus vineæ? Veniet, & perdet colonos istos; & dabit vineam aliis. Quo audito, dixerunt illi: Absit. Ille autem aspiciens eos, ait: Quid est ergò hoc quod scriptum est: Lapidem quem Psal.117. reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? Omnis qui ceciderit super hunc lapidem, conquassabitur; super quem autem ceciderit, comminuet illum.

CAP. XX.

Vineam plantauit homo, &c. Plerique varias significatio- Esai.5. nes de vineæ appellatione deriuant: sed euidenter Esaias vineam Domini Sabaoth, domum Israel esse memorauit. Hanc vineam quis alius nisi Deus condidit? Hic est ergò qui *eam locauit colonis, & ipse peregrè fuit*: non quia ex loco ad locum profectus est Dominus, qui vbique semper præsens est: sed quia est præsentior diligen-

tibus, negligentibus abest. *Multis autem temporibus ab-*
fuit: ne præpropera videretur exactio: Nam quò indul-
Matt. 21 gentior liberalitas, eò inexcusabilior peruicacia. Vnde
bene secundùm Matthæum habes, quia & sepe circum-
dedit, hoc est diuinæ custodiæ munitione vallauit, ne
Ibidem. facilè spiritualium pateret incursibus bestiarum. *Et*
Psal. 8. 80. & 83. *fodit in eâ torcular.* Quomodò intelligimus quid sit tor-
cular, nisi fortè quia Psalmi, Pro torcularibus inscribun-
tur: eò quòd in his mysteria Dominicæ passionis, modò
musti sancto feruentis Spiritu redũdantiùs æstuauerint?
Act. 2. Vnde ebrij putabantur, quibus Spiritus sanctus inunda-
Matt. 21 bat. Ergò & hic fodit torcular, in quod vuæ rationabilis
fructus interior spirituali infusione deflueret. *Ædifica-*
Ibidem. *uit turrim*, verticem scilicet Legis attollens: atque ità
hanc vineam munitam, instructam, ornatam locauit
Ibidem. Iudæis. *Et tempore fructuum seruulos suos misit.* Bene
tempus fructuum posuit, non prouentuum: nullus enim
Esa. 5. fructus extitit Iudæorum, nullus vineæ huius prouentus,
Hier. 38. de quâ Dominus ait: *Expectaui vt faceret vuas, fecit autem*
spinas. Itaque non lætitiæ vino, non spirituali musto; sed
cruento Prophetarum sanguine torcularia redundarunt.
Matt. 21. Denique Hieremias in lacum missus est: Hæc enim erant
torcularia Iudæorum, non vino repleta; sed cruore. Et
licet generaliter Prophetæ videantur exprimi, dat ta-
3 Reg. 21 men lectio, vt illum qui lapidatus est, Naboth esse cre-
damus. cuius etsi nullum accepimus propheticum
verbum, accepimus tamen propheticum factum; quia
multos pro hac vineâ futuros martyres proprio sangui-
Marc. 12 ne prophetauit. Quis autem est ille in capite vulneratus?
Nimirum Esaias cuius faciliùs compagem corporis ser-
ra diuisit, quàm fidem inclinauit, constantiamve detri-
uit, aut vigorem mentis excussit. Eo igitur factum est, vt
cùm plures alios destinasset, quos Iudæi inhonoros &
inanes sibi, de quibus nihil potuerunt proficere, dimise-
runt, nouissimè etiam Filium dilectum mitteret, quem
perfidi, quasi heredem remouere cupientes, occiderunt
crucifigendo, eiecerunt negando. Breuiter itaque quàm
magna, quàm multa: primum quia naturalis est bonitas
quæ plerumque credit indignis: deinde quia postremum
malorum remedium Christus aduenit: tum quoniam
Hebr. 1. qui heredem negat, de auctore desperat. Heres autem
Christus, idemque testator. Heres, quia morti propriæ
Hebr. 9. superuiuit, & Testamentorum quæ ipse condidit, tan-
quam hereditaria in nostris profectibus emolumenta
consequitur: *Quid ergò faciet illis Dominus vineæ?* Pulchrè
interrogat, vt suâ se ipsi damnent sententiâ. Venturum
autem Dominum dicit vineæ, quòd in Filio adsit etiam
paterna maiestas, vel quòd vltimis temporibus præsen-
tior humanis aspiret affectibus. Ipsi itaque in se sen-
Matt. 21. tentiam dicunt, vt mali pereant, & ad alios colonos
vinea transferatur. Qui igitur sint coloni, quæ vinea,
consideremus.

Vinea typus noster est, quòd populus, de vitis æternæ
radice fundatus supereminet terris: ac solum vile præ-
texens, nunc gemmante flore pubescit, nunc circumfusâ
viriditate vestitur; nunc mite iugum suscipit, cùm ma-
turioribus sarmentis quasi brachiis fœcundæ vitis ado-
Ioan. 15. leuerit. Agricola quippe pater, vitis est Christus; at verò
nos palmites: qui nisi fructum feramus in Christo, cul-
toris æterni falce succidimur. Rectè igitur vinea Christi
populus nominatur, vel quòd crucis in fronte prætexat
indicium, vel quòd fructus eius postremâ anni legatur
ætate, vel quòd omnibus vt ordinibus vinearum, ità
pauperibus atque diuitibus, humilibus atque potentibus,
Coloss. 3. seruis ac dominis in Ecclesiâ Dei æqua dimensio, nulla
discretio sit: vt vitis maritatur arboribus; ità corpus ani-
al. con- mæ, anima quoque corpori † coniungatur. Vt vinea
iugatur. dum iugatur, erigitur & recisa non minuitur; sed auge-
tur: ità sancta plebs dum ligatur, exuitur: dum humilia-
tur, attollitur: dum reciditur, coronatur. Quinetiam vt
tener surculus veteri abscissus ex arbore, in alterius fœ-
tu radicis inseritur: ità populus hic sanctus surculi veteris
cicatricibus enodatis: in nouo illo crucis ligni tanquàm
gremio piæ parentis fotus inolescit: Spiritúsque sanctus
in hoc carcereum corpus infusus, velut in altas dimissus
terrarum scrobes, aquæ salutaris irriguo diluit quidquid

A est fœtidum, membrorúmque nostrorum habitus in
cælestem erigit disciplinam. Hanc vineam diligens agri-
cola, fodere, rigare, tondere consueuit: eruderatísque
terrenæ molis aggeribus, operta corporis nostri nunc
solet torrere, nunc imbre perfundere, stirpare agrum
solitus; ne à sentibus gemma lædatur, ne luxuriet vmbra
foliorum, verborúmque infructuosa iactantia virtuti-
bus obumbrando, maturitatem indolis naturalis impe-
diat: Sed absit vt huic vineæ quidquam timeamus ad-
uersi, quam peruigil custodia Domini Saluatoris aduer-
sùs omnes nequitiæ sæcularis illecebras muro vitæ val-
lauit æternæ, extendens palmites eius vsque ad mare:
Domini enim est terra. Vbique Deus pater colitur, vbi- Psal. 79.
B que Christus Dominus adoratur. Hæc est nostra vinde- Psal. 23.
mia. Læti igitur atque securi, pars gremium suum mi-
tium funiculis oneret vuarum, alij cælestia munera ore
libemus, plerique bonarum gressibus voluntatum diuini
fructum muneris exprimentes, vestigia cothurnis nuda
directis, musto fluore tingamus: *Locus enim in quo* Exod. 3.
stamus, terra sancta est: & ideò calceamenta soluenda
sunt, vt spiritale vestigium sacrosanctæ sedis tribunal
ascendens, corporei nexus vinculis exuatur: *Decet enim* 2. Cor. 6.
totius orbis hic esse vindemiam, vbi totius orbis est vi-
nea. En tempus acceptabile, quo non hyemalibus perfi-
diæ caligantis pruinis animus riget, nec altis niuibus in-
formis crusta blasphemiæ, gelu durante, concrescit; sed
C procellis sacrilegij liberata, nouos fructus terra iam
parturit, veteres prætetit. Dissensionem quippe om-
nium procella deferbuit, cuncti sæcularis cupiditatis
ardores, æstúsque omnes quibus Italiæ populus per Iu-
daicæ olim, Arianæ proximè sæuitatis incendia coque-
batur, sereno iam spiramine temperantur. Sedata tem-
pestas est, concordia nauigat, fides spirat: certatim nau-
tæ repetunt fidei quos reliquere portus, & dulcia patriis
oscula litoribus figunt, liberatos se periculis, absolutos
erroribus gratulantes: Salue vinea tanto digna custode!
Te non vnius Nabuthæ sanguinis; sed innumerabilium
Prophetarum, & (quod est amplius) pretiosus cruor Do-
mini consecrauit. Ille licet non regalibus minis territus
D constantiam metu presserit, non præmiis vbertinis
prouocatus religiosum vendiderit affectum; sed studio 1. Reg. 21
Regis obsistens, ne in hortulis suis malorum olus suc-
cisâ vite, sereretur, quando aliud facere nequibat, parata
viribus incendia proprio cruore restinxerit, tempora-
lem tamen vineam defendebat. Te verò in perpetuum
multorum nobis martyrum plantauit interitus. Te crux
Apostolorum æmula Dominicæ passionis vsque in orbis
totius terminos propagauit.

Et quærebant Principes Sacerdotum & Scri-
bæ mittere in illum manus illâ horâ, & timue-
E runt populum: cognouerunt enim quòd ad ip-
sos dixerit similitudinem hanc. Et obseruan-
tes, miserunt insidiatores qui se iustos simula-
rent, vt caperent eum in sermone, & traderent
illum principatui & potestati Præsidis. Et inter-
rogauerunt eum dicentes: Magister! scimus
quia rectè dicis & doces, & non accipis perso-
nam; sed viam Dei in veritate doces: licet no-
bis tributum dare Cæsari, an non? Conside-
rans autem dolum illorum, dixit ad eos: Quid
me tentatis? Ostendite mihi denarium. Cuius
habet imaginem & inscriptionem? Respon-
F dentes dixerunt, Cæsaris. Et ait illis: Reddite
ergò quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt
Dei, Deo. Et non potuerunt verbum eius re-
prehendere coràm plebe, & mirati in respon-
so eius tacuerunt.

Cuius habet imaginem & inscriptionem, &c. Docet hoc
loco Dominus circumspectos nos in respondendo ad-
uersùs hereticos vel Iudæos esse debere. Alibi dixit: Matt. 10.
Estote astuti sicut serpentes. Quem locum plerique acci- Num. 21
piunt, vt quia serpente suspenso, Christi crux annuntiata

est, quo serpentinum nequitiæ spiritualis virus aboleret, G
Ioan. 3. videatur astutus ità esse debere, sicut Christus, simplex
sicut Spiritus. Imitare & tu serpentem illum qui caput
semper custodiat, lethale vulnus excludat. Interrogatus
à Iudæis vtrùm de cælo accepisset potestatem, respon-
dit: *Baptismus Ioannis vnde est, de cælo, an ex hominibus?*
Luc. 20. Vt dum illud de cælo esse negare non auderent, ipsi se
supra. amentiæ confutarent, qui eius auctorem negarent esse
Matt 17 de cælo. Postulatus didrachma quærit de imagine: Alia
enim imago Dei, alia imago mundi. Vnde & ille nos
1. Cor. 15. admonet: *Sicut portauimus imaginem terreni illius, porte-
mus & imaginem huius cælestis.* Imaginem Cæsaris non
habet Christus, quia imago est Dei. Imaginem Cæsaris
Coloss. 1. non habet Petrus, quia dixit: *Reliquimus omnia, &* H
Matt. 19. *secuti sumus te.* Imago Cæsaris non reperitur in Iacobo
vel Ioanne; quia filij tonitrui sunt: sed reperitur in mari,
vbi dracones illi contritis capitibus super aquam; &
Marc. 3. ipse draco maior comminutus caput, datus est in es-
cam populis Æthiopum. Si ergò non habuit imaginem
Cæsaris, cur dedit censum? Non de suo dedit; sed red-
Psal. 73. didit mundo quod erat mundi. Et si tu vis non esse ob-
noxius Cæsari, noli habere quæ mundi sunt: Sed si ha-
Matt. 17 bes diuitias, obnoxius es Cæsari. Si vis nihil Regi debere
terreno, relinque omnia & sequere Christum. Et bene
Marc. 10 priùs quæ Cæsaris sunt, Cæsari reddenda decernit: Ne-
que enim potest esse quis Domini; nisi priùs renuntia- I
Luc. 14. uerit mundo: Sed omnes renuntiamus verbo, non om-
nes renuntiamus affectu: nam cùm Sacramenta suscipi-
mus, renuntiamus. Quàm grauia vincula promittere
Ecclesi. 5. Deo, & non soluere? *Melius est* inquit, *non vouere, quàm
vouere & non reddere.* Maior est contractus fidei, quàm
pecuniæ. Redde promissum, dum in hoc corpore es,
prius quàm veniat exactor, & mittat te in carcerem.
Matt. 5. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas nouissi-
mum quadrantem.

Accesserunt autem quidam Sadducæorum,
Deut. 25. qui negant esse resurrectionem, & interroga-
uerunt eum dicentes: Magister, Moyses scripsit K
nobis: Si frater alicuius mortuus fuerit ha-
bens vxorem, & hic sine liberis fuerit, vt acci-
piat eam frater eius vxorem & suscitet semen
fratri suo. Septem ergò fratres erant & pri-
mus accepit vxorem & mortuus est sine filijs.
Et sequens accepit illam: similiter & omnes
septem, & non reliquerunt semen, & mortui
sunt. Nouissimè omnium mortua est & mu-
lier. In resurrectione ergò cuius eorum erit
vxor? Siquidem septem habuerunt eam vxo-
rem? Et ait illis Iesus: Filij huius sæculi nu- L
bunt, & traduntur ad nuptias; illi verò qui di-
gni habebuntur sæculo illo & resurrectione
ex mortuis, neque nubent, neque ducent vxo-
res: neque enim vltrà mori poterunt: æquales
enim Angelis sunt, & filij sunt Dei, cùm sint
Exod. 3. filij resurrectionis. Quia verò resurgant mor-
tui, & Moyses ostendit secùs rubum, sicut
dicit, Dominum Deum Abraham, & Deum
Isaac, & Deum Iacob. Deus autem non est
mortuorum, sed viuentium; omnes enim vi-
uunt ei. Respondentes autem quidam Scriba- M
rum, dixerunt ei: Magister! bene dixisti. Et
ampliùs non audebant eum quidquam inter-
rogare.

Accesserunt autem quidam Sadducæorum, &c. Saddu-
Deut. 25 cæi (hoc est, detestabilior portio Iudæorum) hoc loco
Dominum tentant: quorum apertè stultitia reprehen-
2. Cor. 3. ditur, quia excluserunt de se castitatis exemplum, dum
secundùm litteram nubere mulier cogitur & inuita, vt
defuncti semen excitet frater. Ergò littera occidit quasi
lena vitiorum; spiritus autem magister est castitatis.
Mysticè autem sententia retorquetur. Videamus itaque

ne hæc mulier synagoga sit, quæ septem viros habuit,
sicut Samaritanæ dicitur: *Quinque enim viros habuisti:* Ioan. 4.
quia Samaritana quinque tantùm libros Moysi, synago-
ga septem sequitur principaliter: & de nullo propter Apo. 10
perfidiam suam hereditariæ posteritatis semen accepit.
Et ideò partem cum viris suis in resurrectione habere
non poterit, quia spiritale præceptum secundùm sen-
sum carnis inuertit: Non enim frater carnalis aliquis
denuntiatus est qui semen fratris suscitaret defuncti: sed Deut. 25
frater ille qui de mortuo populo Iudæorum sapientiam
sibi diuini cultus adscisceret in vxorem, atque ex eà se-
men in Apostolis suscitaret: qui quasi defunctorum reli-
quiæ Iudæorum, informes adhuc in synagogæ vtero de-
relicti, secundùm electionem gratiæ reseruati noui se-
minis admixtione meruerunt: Synagoga enim frequen- Rom. 11.
ter stultam accipit, quod est indignę coniugij, quasi auctor
Fidelium. Repudiata quoque frequenter inducitur, quia Esa. 50.
mater est perfidorum: cui lex occidit corporalis, vt spi- Matt. 3.
ritualis resurgeret. Ergò sancta plebs Dei, si septem li-
bros legis quadam coniugij charitate dilexerit, & quasi
maritalibus obsecundarit imperiis, habebit in resurre-
ctione cæleste consortium, non corporeæ colluuionis
pudore confusa: sed diuinæ gratiæ dotata muneribus.

SANCTI AMBROSII
COMMENTARIORVM
IN EVANGELIVM
SECVNDVM LVCAM.

LIBER DECIMVS.

DIxit autem ad illos: quomodò dicunt
Christum filium esse Dauid: & ipse Psalm. 109.
Dauid dicit in libro Psalmorum: Dixit Do-
minus Domino meo, sede à dextris meis:
Donec ponam inimicos tuos, scabellum pe-
dum tuorum: Dauid ergò Dominum illum
vocat: & quomodò filius meus est? Audiente
autem omni populo, dixit discipulis suis:
Attendite à Scribis, qui volunt ambulare in
stolis, & amant salutationes in foro, & primas
cathedras in synagogis, & primos discubitus
in conuiuiis: qui deuorant domos viduarum,
simulantes longam orationem. Hi accipient
damnationem maiorem.

D*IXIT Dominus Domino meo: Sede à
dextris meis, &c.* Consummatutus præ- Ioan. 14.
cepta Dominus, etiam præuiam passioni
fidem ac misericordiam Testamenti sui
fine concludit. Fidem in eo vt Christum
& Dominum & Deum nostrum, & ad dexteram Dei
sedere credamus: non quòd corporaliter sedeat, qui
vbique est. Denique ipse in Patre est; quia in substan-
tiâ Dei, quia vna virtus, vna maiestas. Ipse ergò in Pa-
tre, & in ipso Pater: quia verbum in Deo, Deus in ver-
bo. Ipse in Patre, quia verbum ipse ad dexteram Patris;
quia Patri consors, nulli secundus. Ipse missus à Patre,
qui descendit de cælo & paternum impleturus arbi-
trium. Tolle hinc perfidiæ quæstiones, & plena est reli-
gio. Nec præfertur Filius; quia ad dexteram sedet: neç
iniuriam patitur, quia mittitur. Gradus non quæritur
dignitatis, vbi plenitudo est diuinitatis. Illud quoque Luc. 18.
considerandum, quia reprehendit eos qui Christum
filium Dauid dicunt. Et quomodò cæcus ille Dauid
filium confitendo meruit sanitatem? Quomodò pueri Matt. 21
dicentes: *Osanna filio Dauid!* præcelsæ prædicationis
Deo gloriam deferebant? Sed non reprehenduntur hoc
loco qui Dauid filium confitentur; sed quia non cre-
dunt Filium Dei. Non enim alterum; sed alterutrum in
fide verâ est: Nam etsi in principio iudicauimus nihil 1. Cor. 2.

1. Cor. 2. nos scire nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum, ounc A tamen, vt pote iudicio proximi, crucifixum iam non nouimus Christum; sed venientem in nubibus opperimur. *Matt. 26* Incredulus vulnera aspicit, Fidelis obuiàm Christo in aëra raptus occurrit. *1. Thess. 4* Ergò & Deum Christum & hominem esse credamus: vnum in vtroque non alterum, cui à Patre subijciuntur inimici, non per infirmitatem potestatis suæ; sed per vnitatem naturæ; quia in altero alter operatur: Nam & Filius subijcit inimicos Patri, qui Patrem clarificat super terram: & dedit Pater Filio *nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur.* *Ioan. 17.* Sed & Filius Patri dixit: *Nomen tuum manifestaui hominibus quos dedisti mihi.* *Philip. 2* Dando autem nomen quod est super omne nomen, non plus dedit quàm habuit; sed B totum quod habuit, dedit. *Ioan. 17.* Dedit autem hoc nomen, vt *omnis lingua confiteatur Deo: quoniam Dominus Iesus in gloriâ est Dei Patris.* *Philip. 2* Vide ergò singula. Pater subijcit Filio, Filius subijcit Patri? Pater suscitat Filium, Filius ipse se suscitat. Vnde ait: *Soluite hoc templum, & in triduo illud resuscitabo.* *Ioan. 2.* Et Pater Dominus, & Filius Dominus. *Dixit Dominus Domino meo:* Et non duo Domini; sed vnus Dominus: *Ioan. 14.* quia & Pater Deus, & Filius Deus; sed vnus Deus: quia Pater in Filio, & Filius in Patre. Vnus Deus, quia vna deitas: *Psal. 44.* *Sedes tua, Deus! in sæculum sæculi: virga recta est, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus:* Sed vnus Deus, in quo & noui & veteris Testamenti doctrina C concordat: Nam & in veteri Testamento scriptum est: *Diliges Dominum Deum tuum: &, Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli seruies.* *Deut. 6. & 10.* In nouo. Vnus Deus & Pater omnium. *Ephes. 4.* Sic & Pater Dominus & Filius Dominus; sed vnus Dominus. *Matt. 6.* Vnde scriptum est: *Nolite duobus dominis seruire.* *Deut. 6.* Hoc in nouo. In veteri autem scriptum est: *Audi, Israel! Dominus tuus, Deus vnus est.* Vnde mirabiliter Apostolus, ne duos Deos diceret, aut duos Dominos nominaret, aut derogaret vel Filio, vel Patri: *Vnus* inquit, *Deus Pater, ex quo omnia: & vnus Dominus Iesus, per quem omnia:* *1. Cor. 8.* Nam qui Deus, & Dominus & qui Dominus, Deus. Denique scriptum est: *Scitote quia Dominus ipse est Deus noster.* *Psal. 99.* Omnia ergò quæ Pater habet, & Filius habet. Deus Pater secundùm generationis rationem. Deus Filius secundùm imaginis vnitatem. Dominus Filius; quia omnia sibi quæ potest Pater, subiecit: *Ioan. 17.* Dominus Pater; quia radix est Filij. Sic nobis Pater in Filio personarum definitione distinguitur, potestatis vnitate connectitur. Itaque alter in altero, & vnus in alterutro: *Matt. 8.* Nam sicut Patris gloria est, si non degenerauit in Filio: ità & Filij gratia, si Pater videtur in Filio. Ergò non degener, in quo vnitatis summa maiestas: non alienus, in quo proprietas generationis, expressio veritatis est.

Cap. XXI. RESpiciens autem, vidit eos qui mittebant munera sua in gazophylacium, diuites. Vidit & quandam viduam pauperculam mittentem æra minuta duo, & dixit: Verè dico vobis, quia vidua hæc pauper plusquàm omnes misit: Nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei: hæc autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit, misit. Et quibusdam dicentibus de templo, quòd bonis lapidibus & donis ornatum esset, dixit: Ex his quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur.

Lib. de Vid. *Vidit & quandam viduam pauperculam, &c.* Sequitur iam de viduâ locus: quem quoniam in libro quem de Viduis præscripsimus, prædicauimus; nunc sequestramus. Verùm licet dictum iuxtà proposita de templo quod Salomon condidit, intelligatur, idque primùm ab hoste iudicij esse tempore subuertendum (nihil est enim *3. Reg. 8.* opere & manu factum, quod non aut vetustas conficiat, A aut vis subruat, aut ignis tandem exurat) est tamen & aliud templum constructum ex pretiosis lapidibus, & ornatum donis, cuius euersionem Dominus significare videatur; synagoga scilicet Iudæorum, cuius structura vetus, Ecclesiâ surgente dissoluitur. Est etiam templum in vnoquoque, quod, deficiente fide, labitur: & maximè si quis falsò Christi nomen obtendat, quo interiorem expugnet affectum. Potest etiam ea esse expositio, quæ mihi plùs prosit: Quid enim mihi prodest diem scire iudicij? Quid mihi prodest tantorum conscio peccatorum, si Dominus veniat, nisi veniat in meum animum, redeat in meam mẽtem, nisi viuat in me Christus, in me Christus loquatur? Ergò mihi Christus debet venire, mihi B debet aduentus eius fieri. Fit autem Domini secundus aduentus in defectione mundi, quando possumus dicere: *Mihi autem mundus crucifixus est, & ego mundo.* *Galat. 2.* Sed hunc virum talis mundi defectus si in superioribus domus inueniat, *1. Cor. 15* vt conuersatio huius in cælis sit, *Galat. 6.* tunc destruetur templum corporale atque visibile, lex corporalis, & pascha corporale atque visibile, azyma corporalia, & *Mat 24.* azyma visibilia, audeo dicere, Christus temporalis, vt fuit Paulo, antequàm crederet; *Philip. 3.* quia in eo cui mundus deficit, Christus æternus est. Huic spirituale templum, lex spiritualis, pascha etiam spirituale: quoniam semel *Act. 9.* Christus occiditur. Hic epulatur azyma, non ex fruge terrenâ, sed ex fruge iustitiæ. *Hebr. 9.* Fit ergò huic præsentia C virtutis atque iustitiæ, præsentia redemptionis: *1. Cor. 5.* Christus enim semel quidem pro peccatis populi mortuus est; *1. Petr. 3.* sed quotidie peccata populi redempturus.

Interrogauerunt autem illum, dicentes: Præceptor! quando igitur hæc erunt: & quod signum, cùm fieri incipient? Qui dixit: Videte ne seducamini; multi enim venient in nomine meo, dicentes: Quia ego sum: & tempus appropinquauit, nolite ergò ire post eos. Cùm autem audieritis prælia & seditiones, nolite D terreri: oportet primùm hæc fieri; sed nondum statim finis. Tunc dicebat illis: Surget gens contrà gentem, & regnum aduersùs regnum: & terræ motus magni erunt per loca, & pestilentiæ, & fames, terroré sque de cælo, & signa magna erunt: Sed ante hæc omnia inijcient vobis manus suas, & persequentur, tradentes In synagogas & custodias, trahentes ad Reges & Præsides propter nomen meum; continget autem vobis in testimonium. Ponite ergò in cordibus vestris non præmeditari quemadmodùm respondeatis. E Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere & contradicere omnes aduersarij vestri: Tradimini autem à parentibus & fratribus, & cognatis & amicis: & morte & afficient ex vobis, & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum: & capillus de capite vestro non peribit. In patientiâ vestrâ possidebitis animas vestras.

Cùm audieritis prælia & seditiones, &c. Interrogatus F Dominus quando templi esset futura destructio, & quod signum esset aduentus eius; de signis docet, de tempore non putat intimandum: Sed Matthæus interrogationem tertiam addidit, *Matt. 24* vt & templi tempora destruendi, & signum aduentus, & consummatio sæculi à Discipulis quæreretur, Lucas satis putauit de consummatione sæculi cognitum, si de aduentu Domini disceretur. Verborum autem cælestium nulli magis quàm nos testes sumus, *1. Cor. 10.* quos mundi finis inuenit: Quanta enim prælia, & quas opiniones accipimus præliorum! Hunni in Alanos, Alani in Gothos, Gotthi in Taifalos, & Sarmatas insurrexerunt. Nos quoque in Illyrico exules patriâ,

Gothorum exilia fecerunt, & nondum est finis. Quæ G
omnium fames lues pariter boum atque hominum, cæ-
terique pecoris, vt etiam nos qui bellum non pertuli-
mus, debellatis tamen pares fecerit pestilentia. Ergò
quia in occasu sæculi sumus, præcedunt quædam ægritu-
dines mundi. Ægritudo mundi est fames, ægritudo mun-
di est pestilentia, ægritudo mundi est persecutio. Sunt
autem & alia bella quæ via sustinet Christianus; diuersa-
rum prælia cupiditatum, studiorúmque conflictus: mul-
tóque grauiores domestici hostes, quàm extranei. Nunc
auaritia stimulat, nunc accendit libido, nunc metus ter-
ret, nunc iracundia exagitat, nunc ambitio mouet, nunc
terrere tentant spiritalia nequitiæ, quæ sunt in cælesti-
Ephes. 6. bus. Itaque quasi quibusdam vrgetur prælijs, & quibus- H
dam terræ motibus quatitur mobilis animi nutantis affe-
ctus: Sed fortior dicit: *Si consistant aduersùm me castra, non*
Psal. 26. *timebit cor meum: Si exurgat aduersùm me prælium, in hoc*
1. Reg. 17. *ego sperabo.* Stat in acie ferens hosti obuium pectus,
etiam si quis Golias exurgat immitis atque præcelsus;
timentibus tamen, cæteris exurgit humilis quasi Dauid
Regis abijciens arma terreni, sumens fidei tela leuiora,
& triplici sparto iaculum puræ confessionis intorquens,
persecutoris vulnerat impudentiam, contemptor mina-
Eccl. 4. rum, negligens potestatum, etiam idoneus in quo Chri-
stus loquatur. Alibi Christus, alibi Pater, alibi Spiritus
loquitur Patris. Non discordant ista; sed congruunt.
Quod vnus loquitur, tres loquuntur, quia vox vna est I
1. Ioan. 5. Trinitatis. Huic victori, qui suo Goliam gladio pereme-
rit, dum mortem pro Christo excipit, fugatis allophylis
occurrunt iuuenculæ, illæ scilicet sicut aquilæ, dicentes:
Psalm. 102. *Percussit Saul in millibus, Dauid in decem millibus.* Quod
indicio est, victores sæculi Principibus anteferri. Deni-
1. Reg. 18 que mortuis regibus in perpetuum martyres† regnum
Al. regno cælestis gratiæ honore succedunt; & illi fiunt supplices,
hi patroni. Est & alius Goliæ gladius, aliud diaboli te-
1. Reg. 21 lum, sermo scilicet hæreticorum, quem vir psallere
1 Reg. 19 sciens arripit, vt aduersarium vincat audiens hic bella,
Ephes. 4. non patiens, nec alicuius vento doctrinæ mobilis inquie-
Amos 8. tus nesciens famem verbi, & Scripturæ cælestis vbertate
satiatus, qui vanis hæreticum vocibus personantem la- K
cessere non reformidet. Tunc qui est infirmus, expectat,
Psal. 80. ne præiudicium cæteris faciat congressu impari. Veniat
Iudic. 10. Dauid, cui Christus os aperiat ad eloquenda mysteria:
veniat ille Nazaræus, cuius capillus non cadet, vel nihil
habens superfluum quod cadere possit, vel nihil de supe-
rioribus virtutibus amissurus, integer sobrietate, fortis
in pace, qui sensus omnes vsque in finē, & verba custodiat.
Prædicetur Euangelium, vt sæculum destruatur: Sicut
enim præcessit in orbem terræ Euangelij prædicatio, cui
Matt. 24 iam & Gothi & Armenij crediderūt, & ideò mūdi finem
videmus: ità & à viro spirituali Euangelium prædicatur,
quando omnes sapientiæ progressus, & omnes formas L
virtutis exequitur, psallenti mente & spiritu, nouissi-
mam destruens mortem: Tunc enim finis, cùm tradide-
rit in eo Christus regnum Deo & Patri, fueritque iste
subiectus ei, qui sibi subiecit omnia, vt sit Deus omnia
in omnibus. Et prædicabitur Euangelium per omnes
1. Cor. 14 ciuitates Iudææ. Notus est enim in Iudæâ Deus: Tunc
1. Cor. 15 enim ciuitates ædificantur Iudææ, quando virtutum
Matt. 24 Psal. 75. fundamenta ponuntur.

Cùm autem videritis circumdari ab exerci-
tu Hierusalem: tunc scitote quia appropinqua-
Dan. 9. uit desolatio eius. Tunc qui in Iudæâ sunt, fu- M
giant ad montes: & qui in medio eius, disce-
dant: & qui in regionibus, non intrent in eam:
quia dies vltionis hi sunt, vt impleantur omnia
quæ scripta sunt.

Verè Hierusalem ab exercitu obsessa est, & expugnata
à principe Romano. Vnde & Iudæi putauerunt tunc fa-
ctam abominationem desolationis, eò quòd caput porci
in templum iecerint illudentes Romani Iudaicæ ritum
obseruantiæ. Quod ego nec furens dixerim. Abomina-
tio enim desolationis, execrabilis aduentus Antichristi
est: eò quòd sacrilegijs infaustis mentium interiora Dan. 9.
contaminabit, sedens iuxtà historiam in templo, vt sibi
diuinæ vendicet solium potestatis. Iuxtà interpretatio-
nem autem spiritualem pulchrè inducitur stare, eò quòd
in affectibus singulorum vestigium perfidiæ suæ confir-
mare desideret, ex Scripturis contendens esse se Chri-
stum. Tunc appropinquabit desolatio, quoniam à verâ
religione plerique lapsi errore descissent. Tunc erit Matt. 24
Domini dies, quod etiam Apostolus euidenter exposuit,
dicens, non timēdum esse nobis quasi instet dies Domi- 1. Thess. 2
ni; ne quis nos seducat vllo modo: quia nisi venerit dis-
cessio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius
perditionis, qui aduersatur, & extollitur suprà omne
quod dicitur Deus, aut quod colitur; ità vt in templo
Dei sedeat ostendens se tamquàm sit Deus. Ergò sedebit
in templo, & in templo interiore Iudæorum, qui Chri-
stum negabunt: in templo non inuiolabili; sed corrupte-
læ obnoxio, quod aut perfidiæ inuoluat ruina, aut iracun-
diæ vis subruat, aut cupiditatum ignis exurat. Et bene Matt. 24
tunc veniet dies Domini, & breuiabuntur dies propter Tit. 2.
Electos: quoniam sicut primus aduentus Domini pro-
pter redimenda peccata; ità & secundus propter redi-
menda delicta, ne plures perfidiæ errore labantur. Tunc
Pseudoprophetæ, tunc fames. Repete mihi Eliæ tem- 3. Reg. 17
pora, & inuenies tunc Prophetas confusionis, tunc Ieza-
bel, tunc famem, tunc ariditatem terræ. Quâ ratione?
Quia abundauerat iniquitas, refrixerat charitas. Denique Matt. 24
Iustus in deserto, iniquus in regno est. Est & alius Anti-
christus auctor huius, diabolus scilicet, qui meam Hie-
rusalem, meam animam, certè animam Dei, animam
pacificam obsidere nititur suæ legionis exercitu. *Non* Ephes. 6.
est enim colluctatio nobis aduersùs carnem & sanguinem;
sed aduersùs principatus & potestates, aduersùs mundi
huius rectores tenebrarum harum. Tunc est discessio, cùm
anima à seipsâ desciscit. Et rursus cùm Dominum co-
gitat, tremit atque turbatur. Tunc eum iste Antichri-
stus tenet: donec de medio fiat, iustitia exulat, iniquitas
regnat. Tunc fides rara, vt ipse quasi addubitans Domi-
nus dixerit: *Veniens Filius hominis, numquid inueniet fidem* 2. Thess. 2
in terris? vel in nostrâ vtique terrâ, vel in orbe terrarum. Ibidem.
Sic & alibi: *Dominus respexit super filios hominum, si est in-*
telligens, aut requirens Deum. Non quia dubitet Deus, sed Luc. 18.
quia ità rara erat in hominibus fides, vt secundùm opi-
nionem hominum videretur esse dubitandum. Ergò Psal. 13.
quando in medio templi est diabolus, desolatio abomi-
nationis est, secundùm Danielem Prophetam. Cùm
autem vnicuique laboranti, Christi præsentia spiritualis
illuxerit, tollitur iniquus è medio, & incipit regnare
iustitia quæ omnem Fidelium mentibus euacuat princi- Dan. 9.
patum. Est etiam tertius Antichristus, aut Arius, aut
Sabellius, immò omnes sunt Antichristi, qui prauâ nos
interpretatione seducunt. Et ideò qui legit intelligat.
Qui intelligit, non seducitur vt credat falsa pro veris,
more vtique Iudæorum, qui verum Christum negaue- Matt. 24
runt: vnde consequens erit vt credant verum esse qui Ioan. 5.
falsus est: Sic & Ariani, quod negant Christo, Anti-
christo non negabunt.

Væ illis quæ in vtero habent, & vbera danti-
bus in illis diebus! erit enim pressura magna
super terram, & ira populo huic. Et cadent in
ore gladij, & captiui ducentur in omnes gen-
tes: & Hierusalem calcabitur à gentibus, donec
impleantur tempora nationum.

Væ illis quæ in vtero habent, &c. Ergò conceptio cri-
minosa est? Atqui liberi præmia nuptiarum sūt. Et quo-
modò Saram Dominus benedixit, & peperit? Quomodò
Anna orauit, & genuit? Quomodò Rachel filios benedi-
cta suscepit? Numquid errauerunt Prophetæ, quoniam
Dominus errare non potuit? Sed in Prophetis quoque Gen. 30.
Dominus est locutus, & ideò nec illi errare potuerunt. Hebr. 1.
Quid ergò? Errare poterit discordia litterarum? Sed quia
ibi bellum est, conuertamur ad spiritum pacis: Pax enim
dixit: *Mulier cùm parturit, tristitiam habet, quia venit hora* Ioan. 16
eius: cùm autem pepererit, iam non meminit pressuræ, &

Ibidem. subiecit: *Et vos modò quidem tristitiam habetis, iterùm autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum:* vt ostenderet perfectorum esse lætari, nutare infimorum, quasi adhuc incerta metuentium: Sed & hic in superioribus dixit: *Edebant & bibebant; nubebant, & vxores ducebant*, li- A
Luc. 7. gantes scilicet se in hanc vitam, & sollicitudinibus sæcularibus vincientes. Hæ sunt itaque prægnantes quibus væ dicitur, quæ ruinam suæ carnis extendant, & quibus intimorum gressus pigrescant animorum, effœtæ virtutum, fœtæque vitiorum: Sed nec illæ prægnantes condemnationis exortes sunt, quæ in bonorum actuum molimine constitutæ, nec dum aliquos suscepti operis
Esai. 26. dedere processus. Sunt enim & quæ de Dei timore con-
Ibidem. cipiunt, quæ dicunt: *De timore tuo concepimus & parturiuimus:* Sed non omnes pariunt, non omnes perfecti, B
Matt. 1. Exo. 21. non omnes possunt dicere: *Peperimus spiritum salutis in terrâ.* Non omnes Mariæ, quæ de Spiritu sancto Christum concipiant, verbum pariant. Sunt enim quæ abortiuum excludant verbum, antequam pariant. Sunt quæ in vtero Christum habeant; sed eum nondum forma-
Galat. 4. uerunt; quibus dicitur: *Filioli mei! quos iterùm parturio, donec formetur Christus in vobis.* Ergò qui adhuc in vtero sunt, parturiuntur quasi imperfecti: iam illi perfectio-
1 Cor. 4. res, quibus dicitur: *Ego vos per Euangelium genui.* Multi patres per Euangelium, & multæ matres quæ Christum pariunt. Quis mihi igitur Christi monstret paren-
Matt. 12. tes? Ipse monstrauit, dicens: *Quæ mihi est mater, aut qui fratres? Qui fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse mihi & frater, & soror, & mater est.* Fac voluntatem Patris, vt Christi mater sis. Multæ conceperunt Christum, & non genuerunt. Ergò quæ parit iustitiam, Christum parit: quæ parit sapientiam, Christum parit: C
Psal. 7. quæ parturit verbum, Christum parturit. Est etiam quæ parturiuit iniustitiam, & peperit iniquitatem. Istis væ prægnantibus! quæ corpore graues, ad euadendum periculum pigriores sunt. Istis væ, quibus futuri partus,
Matt. 14 quo corpus omne concutitur, dolor integer. His futuri
Exo. 21. signa iudicij initia sunt dolorum. Docuit etiam Moyses esse prægnantem, quasi si duo conculcauerint litigantes, abortiuum citò inducant. Et ideò bona fœmina litem fugiat, pacem sequatur, vt partum possit absoluere: nec nouem mensium tempus expectet: verbi partus non in temporis, sed diligentiæ plenitudine est: D
Sap. 4. Consummatus enim in breui impleuit tempora multa. At contrà citò anima imperfecta calcatur, & verbum
Marc. 18 quod concepit, amittit. Sed væ illi qui scandalizauerit
Exod. 21 vnum de pusillis istis! væ illi qui prægnantem calcaue-
al. excluserit. rit! nam si informe adhuc pignus † excusserit, pecuniæ iactura est: si verò formatum, reddet animam pro animâ, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu. Sed cur oculum aut manum, cùm abortiuus & manum habeat, & oculum habeat, qui iam formatus excussus est? Vnde apparet pro eo modo quo nocuit, E
Ino par. 1. c. 190. vnumquemque damnandum. Si enim catechumenum quis, vel hæreticus vel schismaticus tanquàm de vtero vel animæ vel Ecclesiæ parturientis excusserit, leuiùs punitur: si Fidelem, grauiùs. Et ideò cauendum ne cum
2. Tim. 2 talibus litigando Ecclesiam calces: Stultas enim pugnas, & sine disciplinâ quæstiones deuita, sciens quia generant lites, quibus Ecclesia quasi parturiens totius corporis conculcatione vexatur. Ergò citò reple ventrem tuum vt citiùs possis partum edere. Audi quomodò re-
Prou 18. pleas, quibus repleas: *Et fructu*, inquit, *oris sui vir impleuit ventrem suum, fructu autem labiorum suorum satiabitur.* De nutrientibus quoque docuit me illud Salomonis sublime iudicium, & illa duarum contentio fœmina- F
3. Reg 3. rum, quod etiamsi iam partus dolore sint absolutæ, adhuc tamen confidendorum pignorum metu nutent; quia per temulentiam nutrienti somnus obrepat, paruulum mater opprimat, neget suum, quærat alienum: Sed & illa quæ filium non peremit, periclitatur suo, quia iudicij hæret incerto. Ergò & nos, ne quasi imperfectorum parentes operum aut iudicij dies, aut mortis inueniat, paruulos nostros ablactare properemus. Ablactatus Isaac non fuit somno matris obnoxius, & ideò epulum magnum exhibuit Abraham, quando ablactauit filium.

A Ablactatus Dauid retributionem animæ suæ sperat: Non Genes. 21 Psal 130
enim vt Corinthius in primordio fidei, escæ adhuc in- 1. Cor. 3.
ualidus fortiori lacte potatur; sed iam pane solido firmatus in plenitudinem perfectæ ætatis adoleuerat. Ergò non satis est cura generandi, nisi suppetat efficacia nutriendi. Itaque & tibi tamquàm Mariæ verbum Dei crescat, sapientiâ & ætate proficiat. Quod ità fit, si omnia dicta iustitiæ in corde custodias, nec senectutis tempus expectes: sed in primâ ætate desponsatam viro iu- Luc. 2.
sto sapientiam sine corruptelâ corporis tui citò concipias, citò parias, citò nutrias. Vide mihi Paulum hesterno persequentem, hodie credentem, die crastinâ Act. 9.
prædicantem.

B (*Ex verbis Euangelij secundùm Matthæum.*)

Orate ne fiat fuga vestra hyeme, vel sabbato. Matt 24

Cùm iudicij die venturus sit Dominus, ante quem Psal. 96.
ignis ardebit; ignis autem vis aut semper eadem, aut citiùs adurat æstate; quomodò orandum dicit ne fuga nostra hyeme fiat? nisi forte quia is qui in montes fugit, frigus & glaciem, procellas & grandinem delictorum timere debet, & optare æstiuæ lucis serenitatem, ne lubrico corporis vestigia infirma labantur? Vnde & illa iam secura processu, iam firmis radicibus nixa lætatur, dicens: *Hyems abiit, tempus secandi aduenit:* Hyeme enim Cant. 2.
arbores ventus suo honore despoliat, & asperitas fri-
C gotis teneras frondes in speciem mortis interficit. Verè autem resurgunt semina, & tamquàm noua æstas naturæ viridantis adolescit. Verè Pascha est, quando seruatus sum: æstate est Pentecoste, quando resurrectionis gloriam celebramus ad instar futuri: Orandum etiam ne sabbato te, hoc est, ab operibus otiantem veniens Dominus deprehendat. Et ideò iuxtà legem operare minùs diem in die, & esto spiritu feruenti, & labore peruigili. Nec otiosum illud, quia scriptum est: *Sab-* Leuit 16
bato humilibus animam tuam. Et quia septuaginta annis populus in captiuitate durauit, tunc violata religio obtrita libertas, pudicitia vulnerata. Ergò tunc tibi emi-
D grandum ex hac vitâ, quando virtutes vigent, vitia captiua sunt: non quando captiua est anima, & vigor eius & virtus vacat, & corporis peccata dominantur.

Et erunt signa in Sole & Lunâ & stellis, & in terris pressura gentium præ confusione sonitus maris & fluctuum, arescentibus hominibus præ timore & expectatione, quæ superuenient vniuerso orbi.

Et erunt signa in Sole & Lunâ & stellis, &c. Et Prophetiæ vera series, & integra causa mysterij, quòd & ca-
E ptiui Iudæi secundò in Babyloniam, Assyriamque ducentur, captiui in toto erunt orbe, quia negauerunt Christum, & Hierusalem, quæ videtur, ab hostili exercitu Apoc. 11
calcabitur, cadentibus Iudæis in ore gladij. Et Iudæa Hebr. 4
omnis à nationibus crediturus subijcietur in ore gladij spiritalis, qui est sermo bis acutus, & fient signa diuersa in Sole & Lunâ & stellis. Quæ signa secundùm Mat- Matt. 24
thæus euidentiùs exprimuntur. *Tunc (inquit) Sol obscurabitur, & Luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent.* Plurimis enim à religione deficientibus, clara fides obscurabitur nube perfidiæ: quia mihi Sol ille iustitiæ meâ fide Malac. 4
vel minuitur, vel augetur. Et quemadmodùm si plurimi
F radios mundani solis aspiciant, pro captu videntis aut pallidior Sol videtur, aut clarior; ità pro deuotione cre- 2. Petr. 2.
dentis vnicuique spiritale lumen infunditur. Et quemadmodùm menstruis cursibus Luna, vel terræ oppositu, cùm fuerit è regione Solis, vanescit: sic & sancta Ecclesia, cùm lumini cælesti vitia carnis obsistunt, fulgorem diuini luminis de Christi radijs non potest mutuari: Namque in persecutionibus lucem Dei plerũque amor vitæ huius excludit. Stellæ cadent, illi vtique resurre- Dan. 12
ctionis gloriâ iam micantes, illi viri sicut luminaria in sæculo verbum vitæ continentes, illi viri de quibus Abrahæ dictum est, quia sicut cælum fulget & stellæ, sic Genes. 15.
& semen eius. Excident ergò hominibus Patriarchæ, ex-

eident Prophetæ, si persecutionis acerbitas conualescat. G Quæ oportet fieri, donec Ecclesiæ in omnibus virtutibus, in singulis plenitudo cumuletur: Sic enim probantur boni, sic produntur infirmi. Ergò varij animorum æstus ità graues erunt, vt delictorum multitudine malè conscius, futuri iudicij metu, sacri in nobis fons fontis arescat: Aret enim perfidia,* fides rorat.

Nam virtutes cælorum mouebuntur: & tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potestate magnâ & maiestate. His autem fieri incipientibus, respicite, & leuate capita vestra; quoniam appropinquat redemptio vestra.

Nam virtutes cælorum mouebuntur, &c. Fortasse quemadmodùm Domini expectatur aduentus, vt eius præsentia in toto fiat vel hominis orbe, vel mundi, quæ fit vtique in singulis, cùm omnibus affectibus receperint Christum; sic etiam virtutes cælorum aduentu Domini Saluatoris ac reditu (est enim virtutum Dominus) augmentum gratiæ consequantur necesse est, & plenitudine diuinitatis propiùs se infundente moueantur.
Psal. 23. Sunt etiam virtutes cælorum quæ enarrant gloriam
Dei, & quæ pleniore Christi infusione moueantur, vir-
Psal. 18. tutes spiritales, quæ vident Christum. Docuit nos Da-
uid quemadmodùm hæ moueantur virtutes, dicens: I
Psal. 33. *Accedite ad eum, & illuminamini.* Docuit etiam Paulus
2. Cor. 3. quemadmodùm Christum videas: Cùm enim conuer-
sus fueris ad Dominum, aufertur velamen, & vides
Psal. 18. Christum. Vides illum in nubibus. Non equidem puto
quòd in caligine tenebrosâ & horrore pluuiali Christus
adueniat: Nubes enim quæ videntur, cælum vtique ca-
liganti horrore subtexunt. Et quomodò in sole posuit
tabernaculum suum, si pluuialis erit eius aduentus: Sed
sunt nubes, quæ, quia sic oportet, cælestis obtexunt my-
sterij claritatem. Sunt nubes quæ rore gratiæ spiritalis
Psal. 98. humescant. Aspice nubem in Veteri Testamento: *In co-*
Exo. 33. *lumnâ*, inquit, *nubes loquebatur ad eos.* Per Mosen vtique
Iosue 10. al. sta- tuit. loquatur, per Iesum Naue, qui solem † stitit, vt plenio- K
ris luminis acciperet claritatem. Ergò Moyses & Iesus
Esai. 60. nubes sunt. Aspice quia viri sancti nubes sunt, qui sicut
Esai. 6. nubes volant, & quasi columbæ cum pullis. Super me
Ezech. 10 nubes sunt Esaias, Ezechiel, qui mihi per Cherubim &
Cant. 5. Seraphim sanctitatem diuinæ Trinitatis ostendunt. Nu-
Esai. 19. bes sunt omnes. In his nubibus venit Christus. Venit in
Luc. 1. nube, in Canticis Canticorum, serenâ nube, & sponsi
Matt. 24 refulgens lætitiâ. Venit & in nube leui, incarnatus ex
Apo. 1. Virgine: Vidit enim Propheta sicut nubem, venire ab
oriente. Et bene leuem nubem dixit quam terrena vitia
non grauarent. Vide nubem, in quam Spiritus sanctus
superuenit, & virtus Altissimi obumbrauit. Cùm ergo L
apparuerit Christus in nubibus, concident se tribus terræ: Est enim quidam ordo criminum, & series peccatorum, quæ Christi dirimatur aduentu.

Et dixit illis similitudinem: Videte ficulneam & omnes arbores, cùm producunt iam ex se fructum, scitis quia propè est æstas. Ità & vos cùm videritis hæc fieri, scitote quoniam propè est regnum Dei. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant. Cælum & terra transibunt: verba autem mea non præteribunt. Attendite autem vobis, M ne fortè grauentur corda vestra in crapulâ & ebrietate & curis huius vitæ: & superueniat in vos repentina dies illa: tamquàm laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ. Vigilate itaque, omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante Filium hominis. Erat autem diebus docens in templo noctibus verò exiens morabatur in monte qui vocatur Olìueti. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.

Videte ficulneam & omnes arbores, &c. Diuerso quidem Matt. 24
modo, in vnum tamen concurrere videtur Euangeli-
starum sententia: Matthæus enim de solâ dixit ficulneâ,
cùm ramus eius tener fuerit; hic & de arboribus omni-
bus. Verùm siue cùm fructus in omnibus virescit arbo-
ribus, & ficulnea fœcunda iam floret, vt omnis lingua Rom. 14.
confiteatur, iam Deo confitente etiam populo Iudæo-
rum, sperare Domini debemus aduentum, quo tam- 2. Thes. 2
quàm temporibus æstiuis resurrectionis fructus metentur, siue cùm leuem fragilémque iactantiam homo iniquitatis tamquàm folia synagogæ ramos induerit, conijcere debemus appropinquare iudicium: Nam remu- H
nerare fidem Dominus, & delinquendi finem afferre
festinat. Duplicem igitur habet figuram hæc ficulnea;
vel cùm dura mitescunt, vel cùm peccata luxuriant.
Nam per fidem credentium quæ arebant antè, flore-
bunt: & per gratiam dimissorum peccatores gloriabun- Luc. 13
tur. Ibi fructus est fidei, hìc perfidiæ lasciuia. Fructum
mihi ficulneæ agricolæ Euangelici cultura promittit;
desperare non debemus: foliis ficulneæ Peccatores se
tamquàm fraudis veste texerunt, vt conscientiam vela- Genes. 3.
rent. Ergò folia suspecta sine fructu. Tales vestes paradisi exules habent: duplicem igitur habet figuram.

CAP. XXII.

APpropinquabat autem dies festus azymorum qui dicitur Pascha: & quærebant Principes Sacerdotū & Scribæ quomodò eum interficerent; timebant verò plebem. Intrauit autem Satanas in Iudam qui cognominabatur Iscariotes, vnum de duodecim: & abiit, & locutus est cum Principibus Sacerdotum & magistratibus, quemadmodùm illum traderet eis. Et gauisi sunt, & pacti sunt pecuniam illi dare. Et spopondit. Et quærebat opportunitatem vt traderet illum sine turbis. Venit autem dies azymorum, in quâ necesse erat pascha immo- K lari. Et misit Petrum & Ioannem, dicens: Euntes, parate nobis pascha, vt manducemus. At illi dixerunt: Vbi vis paremus? Et dixit ad illos: Ecce introeuntibus vobis in ciuitatem, occurret homo amphoram aquæ portans: sequimini eum in domum in quam intrat, & dicetis patrifamiliàs domus: Dicit tibi Magister: Vbi est diuersorium, vbi pascha cum Discipulis meis manducem? Et ipse vobis ostendet in superioribus stratum magnum, ibi parate. Euntes autem inuenerunt sicut dixit illis, & pa- L rauerunt pascha. Et cùm facta esset hora, discubuit, & duodecim Apostoli cum eo. Et ait illis: Desiderio desideraui hoc pascha manducare vobiscum, antequàm patiar: Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Et accepto calice, gratias egit, & dixit: Accipite, & diuidite inter vos: Dico enim vobis quòd non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat. Et accepto pane, gratias egit, & fregit, & dedit eis, dicens: Hoc est corpus meum, quod M pro vobis datur, hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem postquàm cœnauit, dicens: Hic est calix Nouum Testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur. Veruntamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensâ. Et quidem Filius hominis secundùm quod definitum est, vadit: veruntamen væ homini illi per quem traditur. Et ipsi cœperunt quærere inter se, quis esset ex is qui hoc facturus esset.

Ecce introeuntibus vobis in ciuitatem, occurret homo amphoram aquæ portans, &c. Bonum est considerare vbi Dominus pascha faciat. Secundùm Matthæum habes: Ite in ciuitatem ad quendam. Primùm maiestatem diuinitatis aduerte. Cum Discipulis loquitur, & iam nouit quid alibi sit futurum. Deinde dignationem eius intuere; quia non persona diuitis aut potentis eligitur; sed pauper ambitur, & angustum hospitium pauperis amplis nobilium ædibus antefertur. Ite, inquit, ad quendam: Sciebas, Domine! nomen eius cuius sciebas ministerium, cuius sciebas occursum: Sed ideò sine nomine designatur, vt ignobilis æstimetur. Nihil hic compositum, vbi non exprimitur persona; sed causa. Secundùm Marcum autem, lagenam aquæ portans. Hic ergò Apostolis mandatur sequendus. Et quomodò paterfamilias? Vt agnoscas sanctitatis definitionem esse, non census. Quomodò in superioribus habens stratum magnum? Vt meritum eius aduertas, in quo Dominus cum Discipulis sublimium virtutum eius delectatione requiesceret. Vtinam ergò mihi contingat amphoram aquæ portare, contingat lagenam aquæ portare, quam portat paterfamilias, habens in superioribus stratum magnum: Quid est enim amphora, nisi mensura perfectior? Non mediocres qui mensuram habent. Denique Dominus: *M... inquit, ... um Lucam, superfl... n... m dab...*: Nam de aquâ quid loquar? Super aquam ante ipsos mundi natales, sanctus, vt legis, Spiritus ferebatur. O aqua, quæ humano aspersum sanguine, vt præsentium lauacrorum figura præcederet, orbem terrarum lauisti. O aqua, quæ sacramentum Christi esse meruisti, quæ lauas omnia, nec lauaris! Tu incipis prima, tu comples perfecta mysteria. A te principium, in te finis: vel potiùs tu facis vt finem nesciamus. Per te fœtor tabidæ carnis aboletur, & pereuntia situ viscera asperso sale in multam seruantur ætatem. Per te arentibus æstu corporibus dulcis ad gratiam, salutaris ad vitam, suauis ad voluptatem potus infunditur. Tu nomen Prophetis & Apostolis, tu nomen Saluatori dedisti. Illi nubes cæli, illi sal mundi, iste fons vitæ est. Quæ montibus pressa non clauderis, quæ scopulis illisa non frangeris; quæ terris infusa non deficis; sed intimis scaturiens venis, aut spiritum inclusa vitalem inhalas, aut succum diffusa fertilem præstas, aut rigatum superfusa commodum subministras, ne siccatis exanimata vitalibus, solemnes neget terra prouentus. Omnium elementorum substantia, cælum, aër, mare, & terra te reddunt. Te prophetico percussam tactu, vt sitientium rigares corda populorum, vomuit petra: te, cum de latere Saluatoris erumperes, percussores viderunt, & crediderunt: & ideò regenerationis nostræ de tribus vna es testibus: Tres enim testes sunt, aqua, sanguis, & spiritus. Aqua ad lauacrum, sanguis ad pretium, spiritus ad resurrectionem.

Facta est autem contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior. Dixit autem eis: Reges gentium dominantur eorum: & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. Vos autem non sic: sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior: & qui præcessor est, sicut ministrator: Nam quis maior est, qui recumbit, an qui ministrat? Nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat: vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis. Et ego quidem dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum: vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos, iudicantes duodecim tribus Israël. Ait autem Dominus Simoni: Simon, ecce Satanas expostulauit vos, vt ventilet sicut triticum: ego autem rogaui pro te, ne deficiat fides tua: & tu tandem conuersus, confirma fratres tuos. Qui dixit ei: Domine! tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire. Et ille dixit: Dico tibi Petre! non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me.

Et ego quidem dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, &c. Regnum Dei non est de hoc mundo. Non ergò æqualitatis homini ad Deum, sed similitudinis æmulatio est: Solus enim Christus est plena imago Dei, propter expressam in se paternæ claritudinis vnitatem. Iustus autem homo ad imaginem Dei est, si propter imitandam diuinæ conuersationis similitudinem mundum hunc Dei cognitione contemnat, voluptatésque terrenas verbi perceptione despiciat, quo alimur in vitam: vnde & corpus Christi edimus, vt vitæ æternæ possimus esse participes: Non enim victus & potus nobis præmij loco spondetur & honoris; sed communicatio gratiæ cælestis & vitæ: Neque duodecim throni tamquam aliqua corporalis sunt receptacula sessionis: sed quia sicut secundùm diuinam similitudinem iudicat Christus cognitione cordium, non interrogatione factorum, virtutem remunerans, impietatémque condemnans; ità & Apostoli in iudicium spiritale formantur remuneratione fidei, & execratione perfidiæ, virtute errorem redarguentes, sacrilegos odio persequentes. Conuertamur igitur, & caueamus ne in perditionem aliqua inter nos de prælatione possit esse contentio: Si enim contendebant Apostoli, non excusationi obtenditur; sed cautioni proponitur. Si Petrus aliquando conuertitur, qui ad primam Domini secutus est vocem, quis potest dicere citò se esse conuersum? Caue ergò iactantiam, caue sæculum: Ille enim confirmare iubetur fratres suos qui dixit: *O... dimisimus, & ... sumus te*. Deinde contuendum est quia non omnis honorificentiæ studium humilitas definitur. potes enim deferre alicui propter sæculi gratiam, potentiæ metum, vtilitatisque contuitum. Tua ædificatio quæritur, non alterius honor: & ideò vna datur omnibus forma sententiæ, vt non de prælatione iactantia sit, sed de humilitate contentio, cùmque se Dominus proponit imitandum. Egebamus omnium, ipse nullius: & tamen præbuit se humilitatis auctorem, quum discipulis ministraret. Quod vtique non faciebat studio vtilitatis; sed exercitatione virtutis. Petrus autem etsi spiritu promptus, corporis tamen adhuc infirmus affectu denuntiatur Dominum negaturus: Neque enim poterat diuinæ constantiam intentionis æquare. Passio Domini æmulos habet, pares non habet. Ità non reprehendo quòd negauit, laudo quòd fleuit. Aliud commune conditionis est, aliud speciale virtutis. Et ideò instruitur ad cauendum, non cogitur ad negandum.

Et dixit eis: Quando misi vos sine sacculo & pera & calceamentis, numquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergò eis, Nunc qui habet sacculum, tollat similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat sibi gladium: Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri de me: quòd & cum iniustis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me, finem habent. At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladij hic. At ille dixit eis: Sat est.

Nunc qui habet sacculum, &c. vendat tunicam suam, & emat sibi gladium, &c. O Domine! cur emere me iubes gladium qui ferire me prohibes? Cur haberi præcipis, quem vetas promi? Nisi fortè vt sit parata defensio, non vltio necessaria; & videar potuisse vindicari; sed noluisse? Lex tamen referire non vetat, & ideò fortasse Petro duos gladios offerenti: *Sat est*, dicis, quasi licuerit vsque ad Euangelium: vt sit in lege æquitatis eruditio, in Euangelio bonitatis perfectio. Multis hoc iniquum

videtur; sed non iniquus Dominus; qui cùm se posset G vlcisci, maluit immolari: Est enim gladius spiritalis, vt vendas patrimonium, emas verbum, quo nuda mentis penetralia vestiuntur. Est etiam gladius passionis, vt exuas corpus, & immolatæ carnis exuuijs ematur tibi sacri corona martyrij: quod ex benedictionibus Dominicis colligere potes, qui summam omnium coronarum, si quis persecutionem patiatur pro iustitiâ, prædi- Matt. 5. cauit. Denique vt scias quia de passione locutus est, ne Esai. 53. turbaret Discipulorum animos, de se exemplum protulit, dicens: *Quoniam hoc quod scriptum est, oportet impleri de me, quòd & cum iniustis deputatus est.* Mouet tamen adhuc quòd duos gladios discipuli protulerunt: num fortè vnum noui, alterum veteris intelligamus Testamenti, quibus aduersùs diaboli armamur insidias? Denique dicit Dominus: *Satis est*, quasi nihil desit ei quem Ephes. 6. vtriusque Testamenti doctrina munierit.

Et egressus ibat secundùm consuetudinem in montem Oliuarum. Secuti sunt autem illum & Discipuli. Et cùm peruenisset ad locum, dixit illis: Orate, ne intretis in tentationem. Et ipse auulsus est ab eis, quantum iactus est lapidis, & positis genibus orabat, dicens: Pater, si vis, transfer à me calicem hunc. Verumtamen non mea voluntas; sed tua fiat. Apparuit autem illi Angelus de cælo, confortans eum. Et factus in agoniâ prolixiùs orabat. Et factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. Et cùm surrexisset ab oratione, & venisset ad Discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitiâ. Et ait illis, Quid dormitis? Surgite, orate, ne intretis in tentationem.

Pater! si vis, transfer à me calicem hunc, &c. Hærent plerique hoc loco, qui tristitiam Saluatoris ad argumentum insitæ potiùs à principio, quàm susceptæ ad tempus infirmitatis inclinant, & naturalis sensum cupiunt retorquere sententiæ. Ego autem non solùm excusandum non puto; sed etiam nusquam magis pietatem eius maiestatémque demiror: Minùs enim contulerat mihi, nisi meum suscepisset affectum. Ergò pro me doluit, qui pro se nihil habuit quod doleret: & sequestratâ delectatione diuinitatis æternæ, tædio meæ infirmitatis afficitur: Suscepit enim tristitiam meam, vt mihi suam lætitiam largiretur: & vestigijs nostris descendit vsque ad mortis ærumnam, vt nos suis vestigiis reuocaret ad vitam. Confidenter ergò tristitiam nomino, quia crucem prædico: Neque enim speciem Incarnationis suscepit; sed veritatem. Debuit ergò & dolorem suscipere, vt vinceret tristitiam, non excluderet: Neque enim habent fortitudinis laudem, qui stuporem magis vulnerum tulerint quàm dolorem: *Homo enim in plagâ, sciens, inquit, ferre infirmitates, nos vult erudire.* vt Esai. 53. quia in Ioseph didiceramus carcerem non timere, mor- Gen. 39. tem vincere disceremus in Christo, &, quod est amplius, quemadmodùm futuræ mortis mœstitiam vinceremus: Quomodò enim te imitaremur, Domine Iesu! nisi sequeremur vt hominem, nisi mortuum crederemus, nisi vulnera vidissemus? Quemadmodùm Discipuli cre- M Esai. 53. derent fuisse moriturum, nisi morituri tristitiam com- Concil. perissent? Sic adhuc dormiunt, & nesciunt dolere, Constan- pro quibus Christus dolebat: Ità enim legimus: *Qui* tinop. 3. *peccata nostra portat, & pro nobis dolet.* Doles ergò, Do- Act. 3. mine! non tua, sed mea vulnera: non tuam mortem, sed nostram infirmitatem: & nos æstimauimus te esse in doloribus, cùm tu non pro te, sed pro me doleres: In- Esai. 53. firmatus enim es; sed propter peccata nostra; non quia illa tibi infirmitas erat ex Patre assumpta; sed pro me suscepta: quia mihi proderat vt eruditio pacis nostræ esset in te, & liuore tuo vulnera nostra sanares: Sed quid mirum si pro omnibus doluit, qui pro vno fleuit? Et

G quid mirum si moriturus pro omnibus tædiat, qui La- Ioan. 11. zarum resuscitaturus illacrymat? Sed & ibi piæ sororis lacrymis commouetur, quia mentem humanam tangebant: & hic alto operatur affectu; vt quia in carne suâ peccata nostra perimebat, mœrorem quoque animæ nostræ suæ animæ mœrore aboleret. Et fortasse ideò 1. Pet. 2. tristis est, quia post Adæ lapsum tali transitu nobis erat Hebr. 9. ex hoc sæculo recedendum, vt mori esset necesse: Deus Sap. 2. enim mortem non fecit, nec lætatur in perditione viuorum, & ideò fastidit quod ipse non fecit. Denique ait: *Transfer à me calicem hunc.* Quasi homo mortem recu- Rom. 6. sans, quasi Deus sententiam suam seruás: Oportet enim Genes. 2. Concil. H mori nos sæculo, vt corpore iuxtà diuinam senten- Constan- tiam, in terræ limum naturæ fine resoluto, spiritu re- tinop. 3. surgamus Deo. Quod autem ait: *Non mea voluntas, sed* Act. 10. *tua fiat*, suam ad hominem retulit: Patris, ad diuinitatem: Voluntas enim hominis temporalis, voluntas diuinitatis æterna. Non alia voluntas Patris, alia Filij: vna enim voluntas, vbi vna diuinitas. Disce tamen Deo esse subiectus, vt non quod ipse vis eligas; sed quod Deo scias Matt. 26 esse placiturum. Deinde verborum ipsorum proprieta- Psal. 6. tem consideremus: *Tristis est*, inquit, *anima mea.* Et alibi: Matt. 26 *Nunc anima mea turbata est valdè* Non ergò suscipiens; Concil. sed suscepta turbatur: Anima enim obnoxia passio- Hispal. 2. nibus, diuinitas libera: Etenim: *Spiritus promptus, caro* cap. 13. I *autem infirma.* Tristis autem est non ipse; sed anima. Non Matt. 26 est tristis sapientia, non diuina substantia; sed anima: Suscepit enim animam meam, suscepit corpus meum. Non me fefellit, vt aliud esset, & aliud videretur. Tristis videbatur, & tristis erat, non pro suâ passione, sed pro nostrâ dispersione. Denique ait: *Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis.* Tristis erat, quia nos paruulos relinquebat. Cæterùm quàm constâter se morti obtulerit, † connexa declarant: quandoquidem quærentibus oc- al. con- currit, turbatos confirmauit, trepidos prouocauit, pro- sequen- ditórem osculi dignatione suscepit. Nec illud distat à tia. veto, si tristis erat pro persecutoribus suis, quos sciebat Ioan. 18. immanis sacrilegij pœnas daturos. Et ideò dixit: *Trans-* K *fer hunc calicem à me.* Non quia Dei Filius mortem Luc. 23. timebat; sed quia nec malos perire volebat. Vnde & dixit: Pater! dimitte illis hoc peccatum, ne exitialis esset populo passio sua, futura omnibus salutaris.

Adhuc eo loquente, ecce turba: & qui vocabatur Iudas, vnus de duodecim, antecedebat eos, & appropinquabit Iesu, vt oscularetur eum. Iesus autem dixit illi: Iuda! osculo Filium hominis tradis? Videntes autem hi qui circà ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine! si percutimus in gladio? Et percussit L vnus ex illis seruum Principis Sacerdotum, & amputauit auriculam eius dexteram. Respondens autem Iesus, ait: Sinite vsque huc. Et cùm tetigisset auriculam eius, sanauit eum. Dixit autem Iesus ad eos qui venerant ad se, Principes sacerdotum & magistratus templi & seniores: Quasi ad latronem existis cum gladiis & fustibus? Cùm quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me: sed hæc est hora vestra & potestas tenebrarum.

Iuda! osculo Filium hominis tradis? &c. Magna diuinæ significatio potestatis, magna disciplina virtutis. Et consilium proditionis aperitur, & adhuc patientia non negatur. Ostendisti, Domine! quem proderet, dum occulta manifestas. Ostendisti etiam quem traderet, dum dicis, *Filium hominis*, quia caro, non diuinitas cõprehenditur. Illud tamen plus confutat ingratum, quòd eum tradiderit, qui cùm esset Dei Filius, propter nos tamẽ Filius hominis esse voluisset. Quasi dicat: Propter te suscepi, ingrate! quod tradis in hypocrisi. Ergò per interrogationẽ pronuntiandum puto, quasi amantis affectu corripiat proditorem: *Iuda! osculo Filium hominis tradis?* hoc est,

amoris pignore vulnus infligis? & charitatis officio san-
guinem fundis; & pacis instrumento mortem irrogas?
Prou. 27 Seruus dominum, Discipulus prodis magistrum, Electus
auctorem? Hoc est illud: Vtiliora vulnera amici, quàm
voluntaria oscula inimici. Proditori hoc: Pacifico verò
Cant. 1. quid dicitur? *Osculetur me ab osculis oris sui* Et osculatus
Matt. 26 est, inquit, eum. Non quò simulare nos doceat; sed vt
ne proditionem refugere videretur, & plus afficeret
Psal. 129 proditorem, cui amoris officia non negaret, quia scri-
Matt. 26 ptum est; *Cum odientibus pacem eram pacificus.* Et signo
Ioan. 18. dato, inquit, ab ijs qui cum fustibus venerant, compre-
henditur: Sed Dominum omnium mysteria non arma
Ioan. 13. tenuerunt. Denique locutus est, & ceciderunt retrorsú.
Quò mihi legiones Angelorum? Quò mihi cælestem
exercitum? vox Domini sola plus terret. Hanc ille ad de-
monstrandum diuinæ maiestatis indicium, qui in pecto-
re Christi recumbebat, eligit. Volenti ergò iniicit ma-
Psal. 105 nus turba, nectuntur vincula. O amentes! ò perfidi! non
Matt. 25. sic comprehenditur Sapientia, non sic tenetur iustitia.
Nec Discipulorum studia defuerunt. Vnde Petrus erudi-
tus in lege, promptus affectu, qui sciret Phineæ reputa-
tum ad iustitiam quòd sacrilegos peremisset, percussit
Principis seruum. Sed Dominus vulnera cruenta deter-
sit, mysteria diuina subiecit, vt seruus Principis mundi,
hoc est, non naturæ conditione; sed culpæ, secularium
famulus potestatum, auris suæ vulnus exciperet, quia nõ
Ioan. 8. audisset verba Sapientiæ. *Omnes denique qui facit pecca-*
Esa. 58. *tum, seruus est peccati. Peccatis*, inquit, *vestris venditi estis.*
24. qu. Venditio propter peccata nostra; propter bonitatem
1. c. si autem Dei redemptio peccatorum. Auri Petrus volens
Parris. percussit aurem, docuit quòd aurem habere in specie
Esa. 35. non deberent, quam in mysterio non habebant: Sed bo-
nus Dominus & ipsi refundit auditum, secundùm Pro-
phetica dicta demonstrans & ipsos, si conuertantur, pos-
se sanari, qui in Passione Domini vulnerati sunt, eò quòd
Matt. 16. omne peccatum fidei mysterijs abluatur. Tollit ergò
Petrus aurem. Quare Petrus? Quia ipse est qui accepit
claues Regni cælorum: Ille enim condemnat qui & ab-
soluit, quoniam idem & ligandi & soluendi adeptus est
Idem. potestatem. Tollit autem aurem malè audientis; tollit
autem gladio spiritali aurem interiorem malè intelli-
gentis. Caueamus ne cui tollatur auricula. Legitur Pas-
sio Domini, si ad diuinitatem eius referimus infirmita-
tem corporeæ passionis, exciditur auricula, & exciditur
à Petro, qui non passus est Christum Prophetam æstima-
ri; sed Dei Filium docuit fidei confessione signari. Ergò
cum legimus teneri Iesum, caueamus ne ab aliquo au-
diamus, & putemus eum secundùm diuinitatem teneri
Ioan. 18. inuitum, teneri quasi infirmum. Tenetur quidem, & vt
dixit Ioannes, ligatur secundùm corporis veritatem: Sed
væ illis qui ligant verbum! Ligant autem qui tantum-
modò Christum hominem putant. Ligant qui præsen-
tem non putant, qui omnipotentem non confitentur.
Ioan. 11. Mala vincula Iudæorum quibus non Christum ligant;
sed seipsos alligant. Ligatur autem in domo non pij ali-
cuius & iusti; sed in domo Caiphæ, hoc est in impiâ
domo, vbi etiam moriturus pro omnibus prophetatur.
Quàm amentes igitur qui beneficia diuina confitentur,
& beneficiorum Auctorem persequuntur! Ideò aurem
Gen. 11. perdunt, quia perdiderunt auditus profectum. Auditum
multi non habent, qui habere se credunt. In Ecclesiâ
omnes habent, extrà Ecclesiam non habent. Aut for-
tasse ideò aurem tulit, ne ampliùs delinquerent audien-
tes, qui audita seruare non possent. Sic & aliquando
confundit Deus linguas extruentium turrem, ne se au-
dirent, & opus suæ impietatis augerent. Comprehende,
al. sal- si potes, quomodò ad dexteræ † salutaris attactum fu-
uatoris. giat dolor, & vulnera non medicamento compressa; sed
Ioan. 9. tactu obducta sanentur. Operatorem suum limus ag-
noscit, & operatricem suam Domini manum sequitur
caro: Quomodò enim vult, opus suum Creator instau-
Genes. 2. rat. Sic & alibi cæco illi visus, luto suprà oculos illito;
quasi in naturam redierit, reformatur. Iubere potuit;
sed operari maluit: vt cognoscamus ipsum esse qui è li-
mo terræ corporis membra nostri varijs apta formauit
officijs, & infuso vigore mentis animauit. Venerunt er-
A gò & comprehenderunt eum, grauiùs perituri studij sui
fructu, nec intellexerunt infelices mysterium, nec ve-
nerati sunt tam clementem pietatis affectum, quòd
etiam hostes suos non passus est vulnerari. Illi Iusto mor-
tem inferebant, persecutorum vulnera iste sanabat.

Comprehendentes autem eum, duxerunt ad
domum Principis Sacerdotum: Petrus verò
sequebatur à longè. Accenso autem igne in
medio atrij, & circũsidentibus illis, erat Petrus
in medio eorum. Quem cùm vidisset ancilla
quædam sedentem ad limen, & cum fuisset in-
B tuita, dixit: Et hic cum illo erat. At ille negauit
eum, dicens: mulier! non noui illum. Et post
pusillum alius videns eum dixit: Et tu de illis
es? Petrus verò ait: O homo! non sum. Et inter-
uallo facto quasi horæ vnius, alius quidam af-
firmabat, dicens: Verè & hic cum illo erat: nam
& Galilæus est. Et ait Petrus: Homo! nescio
quid dicas. Et continuò adhuc illo loquente,
cantauit gallus. Et conuersus Dominus respe-
xit Petrum. Et recordatus est Petrus verbi Do-
mini, sicut dixerat: Quia priùs quàm gallus
C cantet, ter me negabis. Et egressus foras Petrus
fleuit amarè. Et viri qui tenebant Iesum, illu-
debant ei, cædentes. Et velauerunt eum, & per-
cutiebant faciem eius: & interrogabant eum,
dicentes: Prophetiza, quis est qui te percussit?
Et alia multa blasphemantes dicebant in eum.
Et vt factus est dies, conuenerunt Seniores ple-
bis & Principes Sacerdotum & Scribæ, & du-
xerunt eum in concilium suum, dicentes: Si tu
es Christus, dic nobis. Et ait illis; Si vobis dixe-
ro, non credetis mihi; si autem & interroga-
D uero, non respondebitis mihi, neque dimit-
teris. Ex hoc autem erit Filius hominis sedens
à dextris virtutis Dei. Dixerunt autem om-
nes; Tu ergò es Filius Dei? Qui ait; Vos di-
citis, quia ego sum. At illi dixerunt; Quid ad-
huc desideramus testimonium? ipsi enim au-
diuimus de ore eius.

Petrus verò sequebatur à longè, &c. Et bene à longè se-
quebatur iam proximè negaturus: Neque enim negare
potuisset, si Christo proximus adhæsisset: Sed fortasse &
in hoc nobis maximâ sit admiratione reuerendus, quòd
E Dominum non reliquit, etiam cùm timeret. Metus na-
turæ est, cura pietatis. Alienum, quòd timet: suum, quòd
non fugit. Quòd sequitur, deuotionis: quòd negat, ob-
reptionis. Commune, quòd labitur: fidei, quòd pœni-
tet. Iam in domo Principis Sacerdotum ignis ardebat.
Accessit Petrus, vt calefaceret se: quia clauso Domino,
calor mentis etiam in ipso refrixerat. Quid sibi vult
quòd prima eum prodit ancilla, cùm viri vtique magis
eum potuerint recognoscere; nisi vt & iste sexus pec-
casse in necem Domini videretur, vt & iste sexus redi-
meretur per Domini passionem? Et ideò mulier resur- Ioan 20
rectionis accipit prima mysterium, & mandata custodit,
vt veterem præuaricationis aboleret errorem. Petrus
autem proditus negat: Ponamus enim negasse Petrum;
F quia dixit Dominus: *Ter me negabis!* Et malo negasse Pe- Matt. 26
trum, quàm Dominum fefellisse. Quid negauit? Quod
promisit incautè. Deuotionem considerauit, non res-
pexit conditionem. Multatus, quia dixit se animam po- Ioan. 13.
nere: quod non humanæ infirmitatis; sed diuinæ est po-
testatis. Cùm tam grauem imprudentis sermonis mulctà
luerit, quanta est pœna perfidiæ? Vbi tamẽ negat Petrus?
Non in monte, non in templo, non in suâ domo, sed in
prætorio Iudæorum, in domo Principis Sacerdotum. Ibi
negat, vbi veritas non est. Ibi negat, vbi Christus captus,
vbi Christus ligatus est: Quomodò .n. non erraret, quem Ioan. 18
intromisit ostiaria, & interrogauit ostiaria, & ostiaria lu-

Gen. 3. dæorum? Malè Eua induxit Adam, malè Petrum intro- G
duxit fœmina: Sed ille in paradiso labitur, vbi non ve-
niabilis culpa: hic in prætorio Iudæorum, vbi difficilis
innocentia. Illi interdictus lapsus, huic prædictus error.
Ille commissus huic præiudicauit, hic illum resoluit.
Ioan. 18. Consideremus etiam quo in statu neget. Frigus (inquit)
erat. Si tempus consideremus, frigus esse non poterat:
Deut. 4. Sed frigus erat vbi Iesus non agnoscebatur, vbi non erat
qui lucem videret, vbi negabatur ignis consumens. Fri-
gus ergò erat mentis, non corporis. Denique ad carbo-
nes stabat Petrus, quia algebat affectu. Mala flamma
Marc. 16 Iudaïca: vrit, non calefacit. Malus focus, qui quandam
etiam Sanctorum mentibus fuliginem erroris aspergit,
iuxtà quem etiam Petri interiores oculi caligarunt. Illi H
oculi non carnis & sanguinis; sed oculi mentis, quibus
Christum videbat. Dicet aliquis: Tu Iudæorum etiam
elementa condemnas? Non condemno elementa, quia
non sunt Iudæorum; sed Christi: Sed alia est, quam con-
demno, flamma perfidiæ. Hanc flammam condemno
Hier. 6. Iudæorum, diuina secutus oracula: Dicit enim Domi-
nus: *Argentum reprobum est*. Si argentum repro-
bum est Iudæorum, & focus reprobus Iudæorum est.
Exo. 32. Denique foco & auro Iudæorum caput vituli figuratum
est, hoc est, sacrilegij principatus.

DE NEGATIONE PETRI.

Sed videamus negandi tenorem, quem inter Euange- I
listas video esse diuersum. Ità nouum fuit Petrum po-
tuisse peccare, vt peccatum eius nec ab Euangelistis po-
tuerit comprehendi. Itaque Petrum prodenti ancillæ
quòd ex illis esset qui cum Iesu Galilæo erant, primà
voce Matthæus posuit respondisse: Nescio quid dicas.
Matt. 26 Hoc etiam Marcus, qui secutus est Petrum, & ex ipso
Marc. 14 potuit veriùs cognoscere. Prima vox negantis est Petri:
quà tamen non negare Dominum; sed à proditione se
separasse mulieris videtur. Quid tamen negauerit, con-
sidera. Ex illis vtique se esse, qui cum Iesu Galilæo erant,
Vel, vt Marcus posuit, cum Iesu Nazareno. Numquid
Ibidem negauit cum Dei fuisse se Filio? Hoc est dicere: Nescio
Galilæum, nescio Nazarenum, quem Dei Filium noui. K
Habeant homines locorum vocabula, Dei Filium patria
non potest nuncupare, cuius maiestatem locus nullus
includit. Et vt scias hoc verum esse, etiam exemplo pro-
batur: Nam alibi cùm interrogaret Dominus Discipu-
los: *Quem dicunt esse homines Filium hominis? alij Eliam, alij*
Mat. 16. *Hieremiam* dixerunt, *aut vnum de Prophetis*: Petrus autem
ait: *Tu es Christus Filius Dei viui*. Nûquid & ibi negauit,
quia Christum non hominis Filium; sed Dei maluit con-
fiteri? Certè quid hìc putamus ambiguum, quod etiam
Christus probauit? Et aliud accipe. Interrogatus Pe-
Matt. 26 trus: *Et tu ex illis es, qui cum Iesu Galilæo erant?* verbum
æternitatis refugit; non enim erant, qui esse cœperunt, L
hoc est dicere: Ille solus erat, qui in principio erat. De-
Ioan. 1. nique ait. *Non sum ego*. Illius est enim esse, qui semper
est. Vnde & Moyses ait: *Qui est, misit me*. Rursùs cùm
Exo. 3. vrgeretur quòd ex illis esset secundùm Marcum nega-
Marc. 14 uit, vt scias Euangelistam veritati quàm gratiæ plus de-
disse: Sed tamen negauit ex illis se esse, non Christum
negauit. Negauit hominum consortia, non Dei gra-
tiam. Negauerat ex illis se esse, qui cum Galilæo erant,
non negauit cum Dei Filio. Denique secundùm Mat-
thæus proditus quòd cum Iesu Nazareno fuisset, ait:
Matt. 26 *Nescio hominem*. Hoc idem & tertià voce vtrique de
quibus proposuimus, Euangelistæ: cum iuramento enim M
respondisse posuerunt, quia nesciret hominem. Et be-
ne negauit hominem, quem sciebat Deum. Denique
vbi iusiurandum est, cauta responsio est: Nam etsi nega-
Luc. 22. uit Petrus, non tamen peierauit; quia nec Dominus pe-
supra. ieraturum esse memorat. Quod si in Petro dubium est,
quàm periculosum est iusiurandum? Ioannes autem sic
posuit, quoniam interrogatus ab ancillà Petrus, vtrùm
Ioan. 18. ex Discipulis esset illius hominis, primà voce respon-
derit: *Non sum*. Non enim erat hominis Apostolus, qui
erat Christi. Denique & Paulus hominis Apostolum se
Galat. 1. esse negauit, dicens: *Paulus Apostolus non ab homini-
bus, neque per hominem; sed per Iesum Christum, & Deum*
Patrem. Sed ne videretur ambiguum aliquod Incarna- Ibidem.
tioni afferre, subiecit: *Qui suscitauit eum a mortuis* vt
& hominem credas, cùm Deum antè credideris. Quod 1. Tim. 2.
alibi quoque eodem tenore custodit, vbi dicit: *Vnus
enim Deus, & vnus mediator Dei & hominum homo Chri-
stus Iesus*. Priùs vtique mediatorem Dei quàm homi-
num nuncupauit: Non enim sat est vtrumque credere,
nisi fidei ordo seruetur. Concordat igitur vbique res-
ponsio: Nam qui dixit: *Nescio hominem*: æquum erat vt
interrogatus vtrùm esset ex discipulis hominis, diceret:
Non sum. Itaque non Christi discipulum se negauit; sed
hominis negauit esse discipulum. Denique & Petrus &
Paulus hominem negauerunt, quem Dei Filium fate-
bantur. Quod sensit Petrus & Paulus expressit, hinc &
Matt. 14 ille profecit. Error Petri, doctrina iustorum est: & titu- Matt. 17
batio Petri, omnium petra est. Denique super vndas Matt. 14
titubat; sed dexteram porrigit Christus: in monte ca-
dit; sed leuatur à Christo. Titubauit quidem Petrus in
mari; sed ambulauit firmior. Titubatio Petri, nostra
est firmitudo. Ibi cadit, quò nullus ascendit: ibi nutat,
vbi nemo ambulat. Et tamen inter vndas licet titubet,
non labitur; nutat, non cadit; fluitat, non præcipitatur.
Et si cecidit, in monte tamen cecidit: Sed felicius ille Matt. 17
cecidit quam alij steterunt, feliciùs cecidit, quem Chri- Ioan. 18.
stus leuauit. Iterùm autem interrogatum num ex Dis-
cipulis eius esset, Ioannes scripsit negasse. Et bene ne-
gauit, quia ex eius dicebatur esse Discipulis, quem homi-
nem in superioribus sunt locuti. Nam quòd tertiò cum
illo se fuisse negauit, & hoc de superioribus deriuatur.
Cum illo quem hominem nuncupatis, non fui; sed a Dei
Filio non recessi. Lucas quoque scripsit Petrum inter- Matt. 16
rogatum vtrùm ex illis esset, respondisse primà voce:
Non noui illum. Et bene dixit. Temerarium quippe
erat, vt diceret quia nouerat eum quem mens humana
non potest comprehendere. *Nemo enim nouit Filium, ni-
si Pater*. Rursùs secundà voce, secundùm Lucam, idem
Petrus ait: *Non sum ego*. Maluit videlicet se negare,
quàm Christum. Aut quia videbatur negare Christi so-
cietatem, vtique se negauit. Certè cùm de homine ne- Matt. 12
gat, in Filium peccauit hominis, vt remitteretur ei,
non in Spiritum sanctum. Tertiò quoque interrogatus,
ait: *Nescio quid dicas*, hoc est, sacrilegia vestra nescio:
Sed nos excusamus, Dominus ipse non excusauit: Non n.
satis est inuoluta responsio confitentis Iesum; sed aperta
confessio. Quid prodest verba inuoluere, si videri vis
denegasse? Et ideò Petrus non de industrià sic respondis-
se inducitur; quia posteà recordatus est, & amare fleuit.
Maluit enim ipse suum accusare peccatum, vt iustifica- Prou. 18.
retur fatendo, quam grauaretur negando: *Iustus enim in* Luk. 4.
principio accusator est sui: & ideò fleuit. Quare fleuit? Quia sententi-
culpa subrepsit ei. Et ego soleo flere, si culpa mihi desit, dist. 17.
hoc est, si non me vindicem, si non obtineam quod im- c. non secundùm.
probe cupio. Petrus doluit & fleuit, quia errauit vt ho- De pœn.
mo. Non inuenio quid dixerit, inuenio quòd fleuerit. dist. c. 1.
Lacrymas eius lego, satisfactionem non lego: Sed quod Ead. dist.
defendi non potest, ablui potest. Lauant lacrymæ deli- c. lacrymæ.
ctum, quod voce pudor est confiteri. Et veniæ fletus
consulunt, & verecundiæ. Lacrymæ sine horrore cul-
pam loquuntur. Lacrymæ crimen sine offensione vere- S. Aug.
cundiæ confitentur. Lacrymæ veniam non postulant, & lib. 1. de
merentur. Inueni cur tacuit Petrus, ne tam citò veniæ gratia
petitio plus offenderet. Ante flendum est, sic precandum. Christi
Bonæ lacrymæ, quæ lauant culpam. Denique quos Iesus c. 41.
respicit, plorant delictum. Negauit primò Petrus, &
non fleuit, quia non respexerat Dominus. Negauit se-
cundò, non fleuit, quia adhuc non respexerat Dominus.
Negauit & tertiò, respexit Iesus, & ille amarissimè fle-
uit. Respice, Domine Iesu! vt sciamus nostrum deflere
peccatum, lauare delictum. Vnde etiam lapsus Sancto- 3. Reg. 11
rum vtilis. Nihil mihi nocuit quòd negauit Petrus, pro-
fuit quòd emandauit. Didici cauere alloquia perfido-
rum. Petrus inter Iudæos negauit; Salomon contuber-
nio gentili deceptus errauit. Fleuit ergò amarissimè Pe-
trus, fleuit vt lacrymis suum posset lauare delictum: Et
tu si veniam vis mereri, dilue culpam lacrymis tuam:
eodem momento, eodem tempore respicit te Christus.

Si

Si in aliquo fortasse laberis; quia secretorũ tuorum assistit testis, respicit, vt recorderis, & fatearis errorem.
Eq. 1. c. imitare Petrum. Imitate Petrum dicentem alibi tertiò: *Domine! tu scis quia diligo te.* Etenim quia tertiò negauerat, tertiò confitetur: Sed negauit in nocte, confitetur in die. Hæc autem ideò scripta sunt, vt sciamus neminẽ iactare se debere:
S. Aug. lib. 1. de gratia Christi. c. 45. Nam si Petrus lapsus est, qui dixit: *Etsi alij scandalizati fuerint in te, ego non scandalizabor*: quis alius iure de se præsumat? Denique & Dauid quia dixerat: *Ego dixi in meâ abundantiâ, non mouebor in æternum*: eam sibi iactantiã obfuisse profitetur, dicens: *Auertisti faciem tuam à me, & factus sum conturbatus.*
Psal. 29. Ibidem. Vnde te euocem: Petre! vt doceas me quid flens cogitaueris? Vnde, inquam, te euocem? De cælo, vbi iam choro insertus es Angelorũ; an etiam de tumulo? quia non putas iniuriam & ibi esse, vnde Dominus resurrexit. Doce nos quid tibi profuerint lacrymæ tuæ: Sed docuisti illicò:
Matt. 28 Nam qui lapsus es, antequã fleres, postquàm fleuisti, erectus es, vt alios † erigeres, qui te ipse antè nõ erexeras.
al. regeres. Habebat ergò lacrymas Petrus, pio quas fundebat affectu: non habebat proditor fletus quibus culpam ablueret;
Matt. 27 sed tormẽta conscientiæ quibus sacrilegium fateretur; quando proiectis argenteis, abiens laqueo se suspendit: vt dum suo reus iudicio damnatur, & spontaneo supplicio facinus expiatur, pietas Domini, qui se ipse nollet vlcisci, & diuinitas probaretur, qui conscientiam mẽtis inuisibili potestate interrogaret. Vnde dixerat:
Ibidem. *Peccaui, quòd tradiderim sanguinem iustum.* Et si cassa est pœnitentia proditoris, quia peccauit in Spiritum sanctum; est tamen
Matt. 12 nonnullus in scelere pudor culpam agnoscere. Et quamnis ille non absoluitur, Iudæorum tamen impudentia confutatur, quos cùm professio redarguat venditoris, scelerati tamen sibi vendicant iura contractus, & exortes reatus esse se credunt, dum dicunt: *Quid ad nos? tu videris.*
Matt. 27 Amentes planè, qui putent solui se magis auctoris scelere quàm teneri. In pecuniarijs causis refuso pretio ius soluitur: hi pretium recipiunt, & sacrilegiũ prosequuntur, ac pertinacibus studijs funestam sibi vendicant sanguinis auctionem, cùm refunderet venditor sacrilegij mercedem. Euidenter itaque dum pretium sanguinis à Iudæorum gazophylacijs speraratur, & ager figuli eâ quâ venditur Christus, cõparatur pecuniâ;
Ibidem. dum is locus humandis peregrinorũ reliquijs dicatur; & propheticæ impletur oraculum, & surgẽtis Ecclesiæ mysterium reuelatur:
Hier. 32. Zach. 11. Matt. 13. Ager enim secundùm diuina præcepta mundus hic omnis est: Figulus autem ille, qui nos formauit è limo; de quo habes in veteri Testamẽto: *Quia finxit Deus hominem de limo terræ*:
Genes. 2. formandi per naturã, reformandi per gratiam habens pro suo arbitrio potestatem: Nam etsi proprijs vitijs corruamus; per illius tamen misericordiam, resumpto mentis spiritu, secundùm Hieremiæ oracula reformamur.
Hier. 18. Act. 1. 1. Cor. 7. Ioan. 3. Rom. 6. Pretium quoque sanguinis est pretium Dominicæ passionis. Ergò pretio sanguinis emitur mundus à Christo: Venit enim vt saluetur mundus per ipsum: in quo iuxtà vt opus auctoris & ius est. Venit ergò vt consepultos per baptismum & commortuos Christo, ad perpetuitatis gratiam reseruaret: Sed non passim omnibus ad sepeliendum est locus: Nam etsi omnes mundus includat, non omnes reseruat. Et si communis habitatio, tamen legitima sepultura est eorum scilicet qui nunc sunt per fidem domestici Dei; sed fuerunt in lege peregrini. Qui sunt isti nisi de quibus dicitur:
Ephes. 2. Ibidem. *Memores estote quòd aliquando vos Gentes! qui eratis in carne, alienati à conuersatione Israël, & peregrini promissionis Testamentorum*: Sed hi nunc iam non sunt aduenæ atque peregrini, quoniam ciues Sanctorum esse fidei iure meruerunt.

CAP. XXIII. ET surgens omnis multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum. Cœperunt autem illum accusare, dicentes: Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dari Cæsari, & dicentem se Christum Regem esse. Pilatus autem interrogauit eum, dicens: Tu es Rex Iudæorum? At

A ille respondens ait: Tu dicis. Ait autem Pilatus ad Principes Sacerdotum & turbas: Nihil inuenio causæ in hoc homine. At illi inualescebant, dicentes: Commouet populum, docens per vniuersam Iudæam, incipiens à Galilæâ vsque huc.

Pilatus autem interrogauit eum, &c. Secundùm Matthæum cùm accusaretur à Principibus Sacerdotum, & interrogaretur à Pilato, non respondit ad vllum verbum.
Matt. 27 Admirabilis locus, quo subeundæ æquanimiter iniuriæ moralis infunditur patientia pectoribus humanis. Accusatur Dominus, & tacet. Et bene tacet, qui
B defensione non indiget. Ambiant defendi, qui timent vinci. Non ergò accusationem tacendo confirmat, sed despicit non refellendo: Quid enim timeret qui non ambiret salutem? † Salus ipsa se prodit, vt acquireret omnium. Sed quid de Deo loquar? Susanna tacuit, & vicit: Melior enim causa, quæ non defenditur, & probatur.
v. c. Salus omnium suâ prodit. Et hic Pilatus absoluit; sed absoluit iudicio, crucifixit mysterio. Verùm hoc speciale Christi, illud humanũ, vt apud iniquos iudices magis videatur noluisse, quàm non potuisse defendi. Cur autem Dominus tacuerit, ipse præmisit, dicens:
Luc. 22. *Si vobis dixero, non credetis mihi: si vos interrogauero, non respondebitis mihi.* Illud
C tamen præstantissimum, quod maluit Regem se probare quàm dicere, vt condemnandi causam habere non possent, qui quod † obijciunt, hoc fatentur.
al. abijciunt.

Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit si homo Galilæus esset. Et vt cognouit quòd de Herodis potestate esset, misit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat illis diebus. Herodes autem, viso Iesu, gauisus est valdè: erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eò quòd audiret multa de eo, & sperabat signum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat ergò eum multis sermonibus: at ipse
D nihil illi respondebat. Stabant verò Principes Sacerdotum & Scribæ constanter accusantes eum. Spreuit autem illum Herodes cum exercitu suo & illusit: & indutum illum veste albâ, remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes & Pilatus ex ipsâ die: nam anteà inimici erant adinuicem.

At ipse nihil illi respondebat. Herode cupiente aliqua Christi miracula videre, ipse tacuit & nihil fecit: quia
Ioan. 5. nec illius crudelitas merebatur videre diuina, & Dominus iactantiam declinabat. Et fortasse in Herode
E omnes impij typicè significentur: qui si legi non crediderint & Prophetis, mirabilia Christi opera in Euangelio quoque videre non possint.
Esaiæ 51. Ioan. 1. Psal. 2. *Et indutum illum veste albâ.* Non otiosum quòd veste albâ induitur ab Herode, immaculatæ tribuens indicia passionis, quòd Agnus Dei sine maculâ, peccata mundi susciperet. *Remisit ad Pilatum.* Ad Herodem mittitur, ad Pilatum remittitur. Et si vterque reum non pronuntiant; alienæ tamen crudelitatis studijs obsequuntur. *Et facti sunt amici Herodes & Pilatus.* In typo etiam Herodis atque Pilati, qui amici ex inimicis per Iesum Christum facti sunt, plebis Israel & populi Gentilis figura seruatur, quod per Do-
F mini passionem vtriusque sit futura concordia; ità tamen vt priùs populus nationum capiat Dei verbum, & ad populum Iudæorum fidei suæ deuotionem transmittat, vt illi quoque gloriâ maiestatis suæ corpus vestiant Christi quem ante despexerant.
Ecclesiast. Rom. 11.

Pilatus autem cõuocatis Principibus Sacerdotũ, & magistratibus, & plebe, dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc hominem quasi auertentem populum: & ecce ego coràm vobis interrogans nullam causam inuenio in eo ex his in quibus eum accusatis: Sed neque Herodes: nã

misi vos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum est ei. Emendatum ergò illum dimittam. Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum, vnum. Exclamauit autem simul vniuersa turba dicens: Tolle hunc, & dimitte nobis Barrabam: qui erat propter seditionem quandam factam in ciuitate, & homicidium, missus in carcerem. Iterùm autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Iesum. At illi succlamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum. Ille autem tertiò dixit ad illos: Quid enim mali fecit iste? nullam causam mortis inuenio in eo. Corripiam ergò illum, & dimittam. At illi, & instabant vocibus magnis, postulantes vt crucifigeretur: & inualescebant voces eorum. Et Pilatus iudicauit fieri petitionem. Dimisit autem illis eum qui propter homicidium & seditionem missus fuerat in carcerem quem petebant: Iesum verò tradidit voluntati eorum.

Emendatum ergò illum dimittam. Tunc secundùm Ioannem, Pilatus flagellauit Iesum. Ioan. 19. Nec flagella mysterio vacant: quia flagellatus est ipse, ne nos flagellaremur: Homo enim in plagâ constitutus, & sciens ferre infirmitates pro nobis dolet, Esai. 53. à nobis qui Deum antè fugiebamus, flagella detorquens: tam patiens Dominus, vt fugitiuorum vinculis proprias manus, fugitiuorum flagellis suum corpus offerret. Secundùm Marcum autem inde milites plectentes coronam spineam, imponunt eius capiti, & salutant eum, dicentes: *Aue Rex Iudæorum! Et ponentes genua, adorabant eum.* Marc. 15. Quod detestabili licet mentis operentur affectu, honoratum tamen exitum produnt, cùm pungentes coronant & illudentes adorant. Et si corde non credunt quem periment, confitentur. Illis licet defuerit boni operis affectus; Deo tamen suus non defuit honor, qui salutatur vt Rex, coronatur vt victor, quasi Deus & Dominus adoratur. Arundo quoque vel secundùm Matthæum, comprehenditur manu eius, Matt. 27. vt humana fragilitas iam non sicut arundo moueatur à vento; al. fundetur. sed operibus Christo corroborata † firmetur: Ephes. 4. vel secundùm Marcum, caput eius percutitur, Marc. 15. vt solidata diuinitatis attactu nostra conditio nutare non possit. *Et Pilatus iudicauit fieri petitionem.* Tunc secundùm Matthæum, lauit Pilatus coram populo manus, dicens: *Innocens ego sum à sanguine Iusti huius.* Lauit quidem manus Pilatus; sed facta non diluit: Matt. 27. Iudex enim nec inuidiæ cedere debuit, nec timori, vt sanguinem innocentem addiceret. Monebat vxor, lucebat in nocte gratia, diuinitas eminebat; nec sic à sacrilegâ sententiâ temperauit. Similiter in hoc typum omnium iudicum arbitror esse præmissum, cui damnaturi essent eos Ibidem. quos innoxios æstimarent. Tolerabiliores tamen Gentiles esse quàm Iudæos, coniunctâ Pilato personâ demonstrat, & magis eos posse diuinis ad fidem operibus admoneri. Quales autem illi qui Dominum maiestatis crucifixerunt? 1. Cor. 2. *Dimisit autem illis eum qui propter homicidium, &c.* Nec immeritò homicidæ absolutionem petunt, qui flagitabant innocentis exitium. Tales leges iniquitas habet, vt oderis innocentiam, scelus diligat. In quo & nominis interpretatio speciem dat figuræ: Barabbas enim patris filius Latinè dicitur: Illi ergo quibus dicitur. *Vos ex patre diabolo estis*: vero Dei Filio patris sui filium Antichristum prælaturi esse produntur. Ioan. 8. Inde secundùm Matthæum, chlamide coccineâ induitur à militibus: & secundùm Ioannem veste purpureâ circumdatur. Mat. 27. Ioan. 19. In alterâ designans martyrum palmas, in alterâ regiæ potestatis insignia: quòd caro eius fusum toto orbe terrarum sanguinem esset susceptura pro nobis, & passio regnum paritura pro nobis. Denique secùdùm Matthæum, corona de spinis capiti eius imponitur. Mat. 27. Hoc quid aliud quàm diuini operis munus ostendit, quòd de peccatoribus mundi tamquàm sæculi pœnis triumpha-

G lis Deo gloria quæreretur.

Et cùm ducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenensem venientem de villâ: & imposuerunt illi crucem portare post Iesum. Sequebatur autem illum multa turba populi & mulierum, quæ plangebant & lamentabantur eum. Conuersus autem ad illas Iesus, dixit: Filiæ Hierusalem! nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, & super filios vestros. Quoniam ecce venient dies: in quibus dicent: Beatæ steriles, & ventres quæ non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt! Tunc incipient dicere montibus: H Cadite super nos & collibus: Operite nos. Quia si in humido hoc faciunt, in arido quid facient? Ducebantur autem & alij duo nequam cum eo, vt interficerentur.

Apprehenderunt Simonem quendam, &c. & imposuerunt illi crucem portare, &c. Secundùm Ioannem Christus baiulat sibi crucem: Ioan. 19. secundùm Lucam imponitur Simoni: Sed siue Simon, siue ipse portauerit; crux tamen super humeros imponitur, vt trophæum & Christus in homine & homo portaret in Christo. Nec discordant Euangelistarum sententiæ, quando concordat mysterium. I Et bonus ordo nostri profectus est, vt priùs ipse crucis suæ trophæum erigeret, deinde martyribus traderet erigendum: Conuenit enim vt trophæum suum priùs ipse victor attollat. Denique non Iudæus est qui crucem portat; sed alienigena atque peregrinus: Matt. 16. Conc. Hispa. 2. c. 13. nec præcedit; sed sequitur juxta quod scriptum est: *Tollat crucem suam, & sequatur me*: Nón enim suam, sed nostram crucem Christus ascendit: nec mors illa quasi diuinitatis; Matt. 27. & Ps. 21. Marc. 15. sed quasi hominis fuit. Vnde & ipse ait, *Deus, Deus meus! respice in me, quare me dereliquisti*; Denique secundùm Marcum, milites exuerunt eum purpurâ: quod nec mysterio vacat: Christus enim ascensurus crucem K regalia vestimenta deposuit, vt scias quasi hominem passum esse, non quasi Deum: etsi vtrumque Christus, quasi hominem tamen, non quasi Deum cruci esse suffixum. Sed milites, non Iudæi, sciunt quo tempore, qualia Christo vestimenta conueniant: Esai. 58. Iudicio enim in purpurâ quasi victor assistit: ad passionem verò in suis vestimentis quasi reus humilis venit.

Et postquàm venerunt in locum, qui vocatur Caluariæ: ibi crucifixerunt eum: & latrones, vnum à dextris, & alterum à sinistris.

L *Qui vocatur Caluariæ: ibi crucifixerunt eum.* Ipse crucis locus, vel in medio terræ, vt conspicuus omnibus: vel suprà Adæ, vt Hebræi disputant, sepulturam. Congruebat quippe vt ibi vitæ nostræ primitiæ locarentur, vbi fuerant mortis exordia. 1. Cor. 15. Gen. 3. Marc. 15. Refert verò considerare (quia secundùm Marcum, crucifigentes eum diuiserunt vestimenta eius) qualis crucem ascendat. Nudus ascendit. Nudum ecce video. Talis ergò ascendat qui sæculum vincere parat, vt sæculi adiumenta non quærat. Victus est Adam qui vestimenta quæsiuit; vicit ille qui tegumenta deposuit. Gen. 3. Iob. 1. Genes. 2. Esai. 65. Et talis ascendit, quales, Auctore M Deo, nos natura formauit. Qualis in paradiso homo primus habitauerat, talis ad paradisum homo secundus intrauit. Et vt non sibi soli, sed omnibus vinceret, manus in cruce extendit, quò omnia ad se traheret: vt nodo mortis exuta, iugo fidei suspensa, cælestibus ea quæ priùs erant terrena sociaret. Ioan. 12. Coloss. 1. Ephes. 2. *Et latrones, vnum à dextris, & alterum à sinistris.* Mysticè duo latrones duos populos peccatores significant per baptismum crucifigendos esse cum Christo: quorum dissensio diuersitatem pariter credentium signat. Denique vnus à dextris, & alter à sinistris, quia sic erit in die iudicij. Matt. 25. Matt. 24. Psal. 21. Abac. 3. Increpatio quoque futurum crucis scandalum etiam circà credentes reuelat. Denique licet in cruce erat Dominus Iesus suprà crucem; tamen regis maiestate radiabat. Vermus

In cruce, scarabæus in cruce. Et bonus vermis, qui hæsit in ligno. Bonus scarabæus, qui clamauit è ligno. Quid clamauit? sequitur:

Iesus autem dicebat: Pater! dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt.

Act. 7. Abac. 2. Psal. 21. Psal. 112. Philip. 3. Iob. 2.

Pater! dimitte illis: hoc est, ne statuas illis hoc peccatum. Clamauit latroni: *Hodie mecum eris in paradiso.* Clamauit quasi scarabæus: *Deus Deus meus! respice in me, quare me dereliquisti?* Et bonus scarabæus, qui lutum corporis nostri antè informe atque pigrum, virtutum versabat vestigiis. Bonus scarabæus, qui de stercore erigit pauperem. Erexit Paulum, qui propter Christum æstimatus est vt stercora. Erexit Iob, qui sedebat in stercore.

Diuidentes verò vestimenta eius, miserunt sortes. Et stabat populus spectans: & deridebant eum Principes cum eis dicentes: Alios saluos fecit, se saluum faciat; si hic est Christus Dei electus. Illudebant autem ei & milites accedentes, & acetum offerentes ei, & dicentes: Si tu es Rex Iudæorum, saluum te fac.

Ioan. 3. 1. Cor. 12. Ioan. 19. Matt. 27. Ioan. 19. Marc 15. Ioannes. Matthæus. Lucas. Marcus.

Diuidentes verò vestimenta eius, miserunt sortes. Quod nec mysterio vacat: Alij enim aliud sorte defertur: Dei namque spiritus non humanâ opinione comprehenditur; sed quasi quodam euentu inopinatus illabitur. Propter hoc ergò diuiduntur vestimenta eius, quia non possunt singulari habere omnia. Et per sortes, quia non pro hominis voluntate diuisio fit Spiritus sancti: Diuisiones enim gratiarum sunt; sed omnia operatus est Spiritus, diuidens singulis prout vult. Fecerunt autem milites quatuor partes, vnicuique militi partem, secundùm Ioannem. Et fortasse milites isti, quatuor Euangelistarum habent typum, qui scripserunt Euangelium. Intuere nunc Christi vestimenta diuisa. Vbi illa quæram? Quære in Matthæo, inuenies penès ipsum solam chlamydem coccineam, penès Ioannem vestem purpuream, penès Marcum purpuram tantùm, penès Lucam vestem albam. Hac enim solâ pro suâ fuit portione contentus. Quantos verò Christus suâ veste vestiuit? Puto autem quòd non quatuor tantùm; sed omnes vestiuit milites, & omnibus abundauit. Accipe & aliud. Istæ quatuor partes non partes vestium; sed qualitates mihi videntur esse virtutum. Alius enim de regno sublimiùs scripsit, alius de hominis institutione diffusiùs. Lucas nitorem sibi sacerdotalis vestis elegit. Marcus verborum textum non desiderauit. Ioannes verò quasi quasdam intexit sententias, quibus vestiat fidem nostram. Nonne tibi videtur intextum grande illud: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, hoc erat in principio apud Deum: omnia per ipsum facta sunt?* At verò Marcus, tamquàm purpuræ fulgore contentus, sine vllâ intextione verborum: *Initium*, inquit, *Euangelij Iesu Christi Filij Dei.* Ergò cætera vestimenta Christi diuisa sunt; nempe vel gesta vel gratia: tunica verò non potuit diuidi: Et ideò, secundùm Ioannem, super illa sors agitatur: quia fides non pro portione singulorum: sed pro iure communis est omnium: Quod enim non diuiditur, singulis manet integrum. Et bene desuper texta in Ioanne legitur: Sic enim texitur fides Christi, vt de diuinis ad humana descendat: eò quòd ante secula ex Deo † genitus, posteriore tempore susceptionem carnis assumpserit. Per hoc ergò significatur nobis, quòd non debeat fides scindi; sed solida permanere.

Ioan. 5. Marc. 1. Ioan. 19. Ephes. 4. Ioan. 19. Psal. 109. † al. natus. Ephes. 4.

Erat autem & superscriptio scripta super eum litteris Græcis, & Latinis, & Hebraïcis: hic est Rex Iudæorum.

Ioan. 19. Coloss. 2.

Erat autē & superscriptio. Scribitur autem titulus etiã secundùm Ioannem, & suprà crucem ponitur: vt affixo cruci chirographo, quod erat contrarium nobis, sententia vetusta cessaret: non infrà crucem; quia principium super humerum eius. Principium autem quid est, nisi sempiterna virtus eius atque diuinitas? Vnde & ipse interrogatus: *Tu quis es?* respondit: *Principium, quod & loquor vobis.* Meritò supra crucem titulus, quia non humani corporis; sed diuinæ potestatis est regnum quod habet Christus. Titulus autem erat secundùm Ioannem: *Iesus Nazarenus Rex Iudæorum*: quem multi Iudæorum legerunt. Legamus igitur & nos. Lego titulum Regis Iudæorum, cùm lego: *Regnum meum non est de hoc mundo.* Lego causam Christi super caput eius scriptam, cùm lego: *Et Deus erat Verbum*: Caput enim Christi Deus. Et secundùm Matthæum, sedentes seruabant eum, & dicebant: *Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce.* Isti ergò seruabant Iesum, & hodie seruant, ne cui fortè labatur, ne cui de Passione descendat, quod petebat populus Iudæorum. Mihi planè Christus in Passione moriatur, vt post passionem mihi resurgat. Noluit descendere, ne descenderet sibi; sed moreretur mihi. Nobis ergò iam Christus seruatur.

Esai. 9. Rom. 1. Ioan. 8. Ioan. Ioan. 18. Ioan. 1. 1. Cor. 11. Matt. 27. Ibidem.

Vnus autem de his qui pendebant latronibus, blasphemabat eum, dicens: Si tu ès Christus, saluum fac temetipsum & nos. Respondens autē alter, increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum, qui in eadem damnatione es? Et nos quidem iustè: nam digna factis recipimus: hic verò nihil mali gessit. Et dicebat ad Iesum: Domine: memento mei, cùm veneris in regnum tuum. Et dixit illi Iesus: Amen dico tibi: Hodie mecum eris in paradiso.

Ephes. 3. Ioan. 11. Mat. 27. Marc. 15. Psal. 2. Act. 4. Hebr. 11. 4. Reg. 2. Dan. 6. Marc 15. Luc. 11. Matt. 26. Ioan. 1[illegible] Matt. 27. Esai. 53. Psal. 68. Matt. 27

Hodie mecum eris in paradiso. Pulcherrimum affectandæ conuersionis exemplum, quòd tam citò latroni venia relaxatur, & vberior est gratia quàm precatio: Semper enim Dominus plus tribuit quàm rogatur: Ille enim rogabat vt memor esset sui Dominus, cùm venisset in regnum suum. Dominus autem ait illi: *Amen dico tibi: Hodie mecum eris in paradiso*: Vita est enim esse cum Christo, ideò vbi Christus, ibi vita, ibi regnum. Citò verò ignoscit Dominus; quia citò ille conuertitur. Inde & illud solui videtur, quia alij duos conuitiantes inducunt latrones, iste vnum conuiciantem, & vnum rogantem. Fortasse & iste prius conuiciatus est; sed repentè conuersus est. Nec mirum si conuerso culpam ignoscebat qui insultantibus veniam relaxabat. Potuit etiam de vno pluraliter dicere; sicut illud est: *Astiterunt Reges terræ, & Principes conuenerunt in vnum.* Solus tamen Herodes Rex, & Princeps Pilatus in Apostolorum actibus conspirasse aduersùs Christum Petri voce produntur. Sic & ad Hebræos habes, in caprinis pellibus ambulabant, secti sunt & leonum molas obstruxerunt: cùm solus Elias meloten habuisse, Esaias sectus esse, Daniel à leonibus intactus mansisse doceatur. Quam execrabilis in facto iniquitas Iudæorum, vt quasi latronem crucifigerent omnium Redemptorem! Bonus tamen in mysterio latro, qui insidiatus est diabolo, vt vasa eius auferret. Inde secundùm Matthæum, currens vnus spongiam impleuit aceto, & dabat ei bibere: quod & bibit: Sic enim habes secundùm Ioannem: *Cùm ergò accepisset Iesus acetum.* Vinum verò cum felle mixtum non bibit. Sic enim habetur in Matthæo: *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum: & cum gustasset, noluit bibere.* Acetum itaque bibitur, vinum cum felle non bibitur; non quia fel; sed quia admixtæ vino amaritudines recusantur: Nam amaritudines vitæ nostræ pro corporis vtique conditione suscepit. Denique ipse ait: *Dederunt in escam meam fel, & in siti meâ potauerunt me aceto*: Sinceritati namque non debuit amaritudo misceri, vt ostenderetur sine amaritudine immortalitas resurgentium futura. Quæ quoniam in vase coacuerat humano, edulcatur in Christo. Ergò acetum bibitur quod erat arundini impositum, hoc est, vitium corruptæ per

Adam immortalitatis absorbetur in calamo, vt de corpore aboleretur humano. Nos ergò vitia nostra per incuriam mentis corporisque concreta transfundamus in Christum, transfundamus per baptismum, vt crucifigamur in Christo, transfundamus per pœnitentiam, vt ab illo nobis vini sanguinisque cælestis incorrupta sinceritas refundatur. Denique vbi acetum bibit, secundùm Ioannem dixit: *Consummatum est*: hoc est, consummata sunt omnia, eò quòd assumptæ mortalitatis impletum esset omne mysterium, & exhaustis omnibus vitijs, immortalitatis sola lætitia remansisset. Bene ergò ad consummanda omnia, acetum bibitur, corruptio sinceritatis hauritur, vt omnia quæ vitiata fuerant, cruci affigerentur.

Erat autem hora ferè sexta: & tenebræ factæ sunt in vniuersam terram, vsque in horam nonam. Et obscuratus est sol: & velum templi scissum est medium. Et clamans voce magnâ Iesus, ait: Pater! in manus tuas commendo spiritum meum. *Psal. 30.*

Pater! in manus tuas commendo spiritum meum. Et bene commendatur spiritus, qui seruatur: Quod enim commendatur, vtique non amittitur. Bonum ergò pignus est spiritus, bonum depositum. Vnde & illic ait: *O Timothee! bonum depositum custodi.* Commendatur ergò Patri spiritus. Et ideò ait: *Quoniam non derelinques in inferno animam meam.* Vide autem magnum mysterium. Nunc commendat in manibus Patris spiritum suum, nunc in Patris sinu sedet, quia totum alius non capit Christum. Denique: *Ego*, inquit, *in Patre, & Pater in me.* Commendatur ergò Patri spiritus: sed cùm sit in superioribus, illuminat & inferna, vt vniuersa redimantur: Etenim Christus omnia, & in Christo omnia, licet in singulis Christus operetur. Caro moritur vt resurgat; spiritus Patri commendatur, vt cælestia quoque ab iniquitatis vinculo soluerentur, & pax fieret in cælo, quam terrena sequerentur. *2. Cor. 1. 2. Tim. 1. Psal. 15. Ioan. 1. Ioan. 14. Conc. Hispa. 2. cap. 13. Coloss. 3.*

Et hæc dicens, expirauit. Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit Deum, dicens: Verè hic homo iustus erat. Et omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculum istud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua, reuertebantur.

Et hæc dicens, expirauit. Et bene expirauit, qui non inuitus spiritum emisit. Vnde Matthæus ait: *Emisit spiritum*: Quod enim emittitur, voluntarium est: quod amittitur, necessarium. Propterea præmisit; *Voce magnâ.* In quâ Dei professio gloriosa, vsque ad mortem se pro nostris descendisse peccatis annuntiat (ergò nec ego erubescam fateri quod Christus non erubuit voce magnâ profiteri) vel euidens manifestatio contestantis Dei secessionem diuinitatis & corporis: Sic enim habes alibi: Clamauit Iesus voce magna, dicens: *Deus Deus meus! respice in me, quare me dereliquisti?* Clamauit homo diuinitatis separatione moriturus: Nam cùm diuinitas mortis libera sit, vtique mors esse nõ poterat, nisi vita discederet; quia vita diuinitas est. Quæ verò sequũtur ex Matthæo, ostendunt quia propter impietatem hominum finis sæculi sit futurus. Itaque significatur per Domini passionem occasurã præsentia, vt oriantur futura. Tenebræ igitur offusæ sunt oculis perfidorum, vt fidei lumen refulgeret. Sol occidit sacrilegis vel refugit, vt funesti spectaculum sceleris obumbraret. Petræ scissæ sunt, vt per prærupta saxorum ostenderetur futurum, quoniam verbi vis pectorum dura penetraret, quò faciliùs ex cauis petrarum illi venatores quos Hieremias prædixit, Domino venarentur. Monumentorum autem reseratio quid aliud, nisi claustris mortis effractis, resurrectionem significat mortuorum quorum in aspectu fides, in processu typus, quod in sanctam prodeundo ciuitatem præsentium specie, declarabat in illâ Hierusa- *Matt. 27. Ibidem. Libro. 3. sent. dist. 21. sup. predicta. Matt. 27. Hier. 6. Matt. 27*

G lem quæ in cælo est, futurum perenne diuersorium resurgentium. Etiam velum scinditur, quo vel duorum populorum diuisio, vel mysteriorum synagogæ profanatio declaratur. Scinditur ergò velum vetus, vt Ecclesia noua fidei suæ vela suspendat. Synagogæ velamen aufertur, vt religionis interna mysteria, reuelato mẽtis cernamus obtutu. Nos autem, quoniam trophæum iam videmus, & quòd currum suum triumphator ascendit; consideremus quòd non arborum truncis, non quadriiugis plaustri manubias de mortali hoste quæsitas; sed patibulo triumphali captiua de sæculo spolia suspendit. Non hîc gentes brachijs post terga reuinctis, nec excisarum vrbium imagines, oppidorúmque captorum H simulacra cernimus, aut submissa captiuorum regũ colla miramur, qualis humanorũ solet esse species triumphorum, nec victoriæ terminos regionis siue distinctos: sed ouantes populos nationũ, quæsitos non ad supplicium; sed ad præmiũ Reges liberis affectibus adorãtes, voluntarijs vrbes studijs deditas, & in melius reformatas imagines oppidorum, quas non fucus expresserit; sed deuotio colorarit; fidei arma, victoriarúmque iura toto orbe occurrentia, captiuum Principem mundi, & spiritalia nequitiæ quæ sunt in cælestibus, obedientia imperio vocis humanæ; subditas dominationes, variarumque virtutum species non feritate; sed moribus emicantes: fulget castitas, fides splendet, & induta mortis exuuijs deuotio fortitudinis iam resurgit. Vnius Dei I triumphus fecit omnes propè iam homines triumphatores. Solet quoque præcedere pompa victores at verò currum Domini triumphalem præit bona pompa resurgentium defunctorũ. Solet demùm titulus subiugatarum gentium numerum designare. Scribitur autem & hic titulus. Sit in illis triumphis ordine quodam digesta miserabili deuictarum præeuntiũ contumeliosa captiuitas nationum: hic redemptarum gentium vernet gratia. Digni tanto triumpho iugales, vt cælum, terra, maria, inferna, corruptela mutentur in gratiam. *Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit Deum.* Centurio secundùm Matthæum, Dei etiã Filium quem cruK cifixerant, confitetur. O duriora saxis pectora Iudæorũ! Finduntur petræ; sed illorum corda obdurantur. Iudex arguit, credit minister, proditor scelus suum voluntariâ morte condemnat, elementa fugiunt, terra concutitur; monumenta reserantur; Iudæorum tamen duritia, toto orbe concusso, manet immobilis. *Hebr. 11. 2. Cor. 3. Matt. 27. Ephes. 4. Ephes. 6. Ephes. 1. 1. Cor. 15. Coloss. 2. Matt. 27. Ioan. 19. 1. Cor. 15. Matt. 27.*

Stabant autem omnes noti eius à longè, & mulieres quæ secutæ eum erant à Galilæâ hæc videntes.

L *Stabant autem & mulieres hæc videntes.* Stabat & mater secundùm Ioannem, quæ studio pietatis sua pericula posthabebat. Sed & Dominus pendentes in cruce, qui sua pericula contemnebat, pio matrem commendabat affectu. Quod non otiosè Ioannes pluribus prosequutus est: Alij enim mundum descripsere concussum, cælum tenebris obductum, refugisse solem. Addiderunt Matthæus & Marcus, qui humana atque mortalia vberiùs prosecuti sunt: *Deus Deus meus! respice in me, quare me dereliquisti?* vt ad crucem Christi susceptionem peruenisse crederemus condirionis humanæ. Lucas autem competenter asseruit latroni veniam sacerdotali intercessione donatam, & Iudæis persequentibus eodem M munere indulgentiam postulatam. Ioannes verò qui pleniùs diuina penetrauit mysteria, nõ immeritò laborauit, vt quæ Deum generauerat, mansisse eam virginem declararet. Solus ergò me docet, quod alij non docuerunt, quemadmodùm in cruce positus appellauerit matrem, pluris putans quòd victor suppliciorum atque pœnarũ, victor diaboli, pietatis officia diuidebat, quàm quòd regnum cæleste donabat: Nam si religiosum est quod latroni venia donatur à Domino, multò religiosius quod mater honoratur à Filio. Nec præposterum iudicetur, quod priùs latronis absolutionem quàm matris appellationem scripsi: Qui enim venerat saluos facere peccatores, non absurdum si priùs in meis *Ioan. 19. Ibidem. Matt. 27. Marc. 15. Psal. 21. Luc. 23. Supra. Ioan. 19.*

1. Tim. 1. scriptis susceptum munus in redimendâ salute peccatorum impleuit. Denique ipse ait: *Quæ est mater mea, & qui* Mat. 12. *sunt fratres mei?* Quia non venerat vocare Iustos, sed Luc. 1. peccatores. Sed ibi pro loco, hîc & in cruce non immemor Ioan. 19. matris, appellat eam, dicens: *Ecce filius tuus.* Et Ioanni: *Ecce mater tua.* Testabatur de cruce Christus, & Testamentum eius signabat Ioannes; dignus tanto testatore 2. Cor. 3. testis. Bonum Testamentum non pecuniæ, sed vitæ: Psal. 44. quod non atramento scribitur, sed Spiritu Dei viui. *Lin-* Mat. 26 *gua mea calamus scribæ velociter scribentis:* Sed nec Maria Ioan. 19. minor quàm vt matrem Christi decebat fugientibus Apostolis ante crucem stabat, & piis spectabat oculis Filij vulnera, quia expectabat non pignoris mortem, sed B mundi salutem. Aut fortasse quia cognouerat per filij mortem mundi redemptionem, aula regalis putabat se & suâ morte publico muneri aliquid addituram: Sed Iesus non egebat adiutore ad omnium redemptionem, qui dixit: *Factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber.* Suscepit quidem matris affectum; sed non quæsiuit hominis auxilium. Habemus igitur pietatis magisterium. Psal. 87. Doceat lectio quid maternus debeat affectus imitari, quid sequi reuerentia filiorum: vt illæ se offerant in filiorum periculis; illis ampliùs sollicitudo materna quàm suæ mortis mœstitia sit dolori. Quo loco vberrimum testimonium Mariæ virginitatis perhibetur: Neque enim abrogaretur vxor marito, cùm scriptum sit: *Quod Deus coniunxit, homo non separet;* sed quæ pro mysterio coniugium prætexuit, completis mysteriis iam coniugio non egebat. Aut si moralia sequimur, in mœrore castitas imperatur. Matt. 19. Mysticum tamen est quòd commendatur Ioanni inter cæteros iuniori: quod non otiosis auribus debemus accipere: Periculosa est enim mulieribus copula adolescentis; & species iuuentutis, ne qua fortasse curiosa exempli, incuriosa mysterij, quæ luxuriari in Christo cupiens, Mariam specie prætendat, non imitetur affectu, sicut vulgus nunc malè audit mulierum, relicto seniore marito vt iu- 1. Tim. 5. niorem sequatur. Discat ergò Ecclesiæ hîc esse myste- D rium, quæ populo seniori specie antè copulata, non vsu, posteaquàm peperit Verbum, & in corporibus ac mentibus hominum per fidem crucis & sepulturam Dominici corporis seminauit, ex præcepto Dei societatem populi iunioris elegit. Denique secundùm Ioannem: *Ad* Ioan. 19. *Iesum autem cùm venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura; sed vnus militum lanceâ latus eius aperuit.* Quæro ergò cur ante mortem non inuenlamus esse percussum, post mortem inueniamus? nisi fortè vt voluntarius magis quàm necessarius exitus eius fuisse doceatur, & ordinem mysticum nouerimus; quia non ante altaris sacramenta, quàm baptismum; sed baptismum ante, sic poculum. Deinde vt aduertamus, E quia licet corporis eius fuerit natura mortalis, licet qualitas similis, dissimilis tamen gratia: Nam vtique post mortem sanguis in nostris corporibus congelascit. de Psal. 15. illo verò inquit Ioannes: *Et continuò exiuit sanguis &* Ioan. 19. *aqua.* Ex illo enim incorrupto licet corpore; sed defuncto, omnium vita manabat: Aqua enim & sanguis exiuit: illa quæ diluat, iste qui redimat. Bibamus ergò pretium nostrum, vt bibendo redimamur.

1. Cor. 10. Et ecce vir nomine Ioseph, qui erat decurio, vir bonus & iustus, hic non consenserat consilio & actibus eorum, ab Arimathæâ ciuitate Iudææ, qui expectabat & ipse regnum Dei. Hic F accessit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu: & depositum inuoluit in sindone, & posuit eum in monumento exciso, in quo nondum quisquam positus fuerat.

Et ecce vir nomine Ioseph, &c. Quid sibi etiam vult, quòd Ioan. 19. non Apostoli; sed Ioseph & Nicodemus, vt Ioannes dicit, Christum sepeliunt? vnus iustus & constans, alter qui Ioan. 3. erat magister in Israël: Talis enim Christi est sepultura, quæ iustitiam magisteriùmque habeat. Obstruitur igitur tergiuersandi locus, & domestico Iudæi testimonio re- A uincuntur: Nam si Apostoli sepelissent, dicerent vtique, Matt. 20 non sepultum, quem sepultum raptum esse dixerunt. Iu- Ioan. 19. stus autem Christi corpus operit sindone, innocens vngit vnguento: Namque hæc non otiose distincta reperimus, quia iustitia vestit Ecclesiam, innocentia gratiam Coloss. 2. subinstrat. Vesti ergò & tu Domini corpus ... suâ, 2. Cor. ... vt & ipse sis iustus. Et si mortuum credis ... tamen Act. 10. diuinitatis propriæ plenitudine. Vnge ... myrrhâ & aloe, vt bonus odor Christi sis. Bonum linteum misit Ioseph ille vir iustus, & fortasse illud quod Petrus vidit è cælo ad se esse demissum, in quo erant genera quadru- Ioan. 12. pedum & ferarum & volucrum, ad similitudinem Gen- Ioan. 19. tium signata. Mystico igitur vnguento illo pistico consepelitur Ecclesia, quæ diuersitatem populorum fidei suæ communione sociauit. De hoc Ioseph in Ioanne solo inuenio quòd occultus venerit ad Pilatum propter metum Iudæorum. Quomodò eius latebram periculi timore quæsiuit? Ego autem puto quòd ideò occultè petierit, vt corpus impetraret, non vt periculum caueret. Et tamen quid mirum si occultabatur Iustus, quando Ioan. 20. occultabantur & Apostoli Iustorum magistri? Veni & tu vel serò, vel nocte, vel quacumque horâ: quandocumque veneris, inuenies Iesum ad suscipiendum paratum, Matt. 20 nec minorem seriùs venientibus mercedem piâ largita- Ioan. 3. C te soluentem: Nam & qui sextâ horâ venit, non est mer- Rom. 13. cede fraudatus: & qui vndecimâ, plenitudinem mercedis accepit. Sed etiam Nicodemus nocte venit. Nox erat, quia adhuc nõ erat resurrectio. Denique resurrexit Matt. 27. Christus, & Iustus ait: *Nox præcessit, dies autem appropinquauit.* Hunc Ioseph iustum Lucas dixit. Matthæus di- Ioan. 19. uitem. Et meritò diues hoc loco dicitur, vbi corpus sus- Ibidem. cipit Christi: Suscipiendo enim diuitem, nesciunt fidei paupertatem. Diues est ergò qui iustus est. Iustus igitur sindone inuoluit; Israëlita verò & diuersos miscet virtutum odores. & aloes mittit quasi libras centum, hoc est, perfectæ fidei quantitatem. Et ligauerunt corpus Cant. 2. Iesu, iuxtà consuetudinem specialem Iudæorum; non & 3. D vtique nodis perfidiæ, sed fidei ligaturis. Et posuerunt in Ioan. 19. horto: cui frequenter Ecclesia comparatur, quæ diuerso- Matt. 27 rum habet poma meritorum, floresque virtutum. Nec otiosè alius monumentum nouum dixit, alius monumentum Ioseph. Non habebat igitur Christus tumulum suum. Etenim tumulus his paratur qui sub lege sunt mortis, victor mortis tumulum suum non habet. Quæ Eccl. 6. enim communio tumulo & Deo? Denique Ecclesiastes ait de eo qui meditatur in bonis: *Et Sepultura non est illi.* Specialis igitur præter communem omnium mortem Philip. 2. mors Christi est, & ideò non cum aliis sepelitur, sed solus tumulo includitur: Omnia enim in similitudinem hominum habuit incarnatio Domini; sed similitudo E erat cum differentiâ. Natus est ex Virgine, similitudine generationis, dissimilitudine conceptionis. Curabat Luc. 5. ægros; sed imperabat. Aquâ Ioannes baptizabat, hic spiritu. Et mors ergò Christi communis secundùm naturam corporis, specialis secundùm virtutem. Quis autem Matt. 27 est Ioseph, cuius in tumulo ponitur? Vtique ille iustus. Luc. 9. Benè ergò Christus in monumento ponitur Iusti, vt ha- Ioan. 19. beat Filius hominis vbi caput suum reclinet, & iustitiæ habitatione requiescat. Bene autem nouo, secundùm litteram quidem, ne alius suscitatus à perfidis diceretur. Psal. 5. Mysticè verò quid possumus intelligere, nisi fortè quia legimus: *Sepulchrum patens est guttur eorum?* Ergò sepulchrum patens est guttur hominis, in quo perfidia le- F thalis & mortua verba conduntur, quod per vetustatem & incursionem aliquam bestiarum fatiscit & soluitur. Est ergò è contrario monumentum in secretis hominum, quòd tibi in pectoribus duritiæ Gentilis, penetrabili verbo Iustus excidit, fidei atque doctrinæ operibus expolitum, vt prætenderet in nationibus virtus Christi. Matt. 27 Cui pulcherrimè lapis admotus est, ne pateret: Quicumque enim in se bene humauerit Christum, diligenter custodiat, ne eum perdat, néve perfidiæ sit Ioan. 20. ingressus: Vides enim quia Petrus & Ioannes prio- Matt. 27 res intrare meruerunt. Denique Ioannes ipse non Deut. 32. antequàm crederet, introiuit. Et bene in petrâ excisum dicitur, hoc est, in fidei firmamento, de quâ veri

Israëlitæ dulcedinem mellis & oleum spiritale suxerũt. Sepelierunt autem Christum Iustus, & qui Deum videt: Non enim sepeliunt Christum, nisi qui Deum credunt.

Et dies erat Parasceues, & sabbatum illucescebat Subsecutæ autem mulieres quę cum eo venerant de Galilæâ, iuerunt ad monumentum, & viderunt quemadmodùm positum erat corpus eius, & reuertentes parauerunt aroma- Deut. 5. ta & vnguenta, & sabbato quidem siluerunt secundùm mandatum.

Luc. 23. supra. Luc. 4. Quamuis mulieres à longè starent? sed quia religiosæ locum diligenter obseruant, vt vnguenta afferant, & superfundant. Sollicitiæ tamen & à monumento posteriores recedunt, & ad monumentum priores reuertuntur. Et si deest constantia, non deest diligentia. Sexus nutat, deuotio calet.

CAP. XXIV.

MAnè autem sabbati venerunt valdè tempore ad monumentum, portantes quæ parauerant aromata; & inuenerunt lapidẽ reuolutum à monumento. Et ingressæ, non inuenerunt corpus Domini Iesu. Et factum est, dum mente consternatę essent de isto, ecce duo viri steterunt secùs illas in veste fulgenti. Cùm timerent autem, & declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid quæritis viuentem Matt. 17. cum mortuis? Non est hic; sed surrexit. Recordamini qualiter locutus est vobis, cùm adhuc in Galilæâ esset, dicens: Quia oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorũ, & crucifigi, & die tertiâ resurgere. Et recordatæ sunt verborũ eius. Et regressæ à monumento nuntiauerunt hæc omnia illis vndecim, & cæteris omnibus. Erat autem Maria Magdalene, & Ioanna, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista, & non crediderunt illis. Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum, & procumbens vidit linteamina sola posita, & abiit, secum mirans quod factum fuerat.

Manè autem sabbati venerunt valdè tempore, &c. Denique resurrectionis tempore præstò sunt, & cùm viri † fugerant; sulæ tamen ab Angelo ne timeant admonentur Petrum euocant studio priores; sed posteriores fiduciâ. Denique ille sine metu aduenit, & constanter qui posterior venerat, primus ingreditur, quasi qui claues regni vt aliis aperiret, acceperat. Terræmutus autem fidelibus resurrectio est, impiis metus. His, quia pigrum corpus à mortis sopore se commouet: illis, quia tremore corporis & terrenâ mobilitate turbati, à resurrectionis fide & credulitate desciscunt. *Manè autem sabbati venerunt valdè tempore ad monumentum.* Magna oritur hoc loco plerisque dubitatio: Nam etsi non videntur Euangelistæ dixisse contraria, tamen diuersa dixerunt. Siquidem hîc, *Manè valdè tempore.* Marcus, *Valdè manè:* Matthæus, *Vespere sabbati:* Ioannes, *Prima sabbati cùm adhuc tenebræ essent,* mulieres ad monumentum venisse dixerunt. Deinde hic duos viros, Marcus vnum iuuenem in albis sedentem, Matthæus vnum Angelum, Ioannes duos Angelos in albis sedentes visos esse memorarunt. Postremò, quod vix enodabile videatur, Ioannes scripsit dictum Mariæ Magdalenæ: *Noli me tangere nondum enim ascendi ad Patrem meum:* Matthæus occurrisse Dominum scripsit Mariæ Magdalenæ, & alteri Mariæ, & illas accessisse & tenuisse pedes eius, & adorasse, euidentissimâ descriptione digessit. Quomodò ergò soluendum, nisi quatuor Euangelistas de diuersis

al. fugatentur. Matt. 28 Ioan. 20 Mat. 16. Marc. 16. Ibidem. Matt. 28 Ioan. 20. Ibidem. Matt. 28

G quatuor putes dixisse temporibus, vt & personas alias mulierum, & alias coniicias visiones? Denique aliæ cum vnguento, prima sabbati veniunt, aliæ sine vnguento vespere sabbati. Istarum nomen exprimitur, illæ de Galilæa secutæ Dominum designantur. Quo loco ne quem spinosæ interpretationis in fine † offundat asperitas, vbi suauia fortè præsumpta sunt? æstimate iam nos complendi sermonis vela submittere, quoniam ad portum venimus: & nauis quæ cursu concito maria transmearit, vbi littori cœperit appropinquare, latentia cautiu cursu perstringit infracto. Ergò ne tanquã inerti gubernatori in arenâ littoris mihi hæreat sermo, tãquàm præcipitandum arbitror, quominùs rimosa nobis satisfiat oratio.

al. offendat.

H Primùm igitur illud spectandum, quid est quod scriptum est: *Vespere autem sabbati quæ lucescit in prima sabbati,* resurrexisse Dominum? Sic enim habes: quia *vespere sabbati venit Maria Magdalene & altera Maria videre sepulchrum. Et ecce terræmotus factus est magnus* Non enim die sabbati (nam siluerunt sabbato secundùm mandatum) sed post sabbati diem, nocte vtique resurrexit. Denique quæ manè venerunt, licet valdè tempore, tamen iam Dominum resurrexisse cognouerunt. Sic igitur temperandum est, vt neque manè Dominica quæ est prima post sabbatum, neque sabbato resurrectio facta credatur: Nam quomodò triduum compleretur? Non ergò vesperascente die; sed noctis vespere resurrexit.

Ibidem. Deut. 5.

I Denique Græcus serò dixit, hoc est, ὀψέ. Serò autem & horam in occasum diei, & cuiusque rei significat tarditatem: quomodò si dicas: Serò mihi suggestum est; id est, tardè. Serò venit is qui post præstitutum tempus aduenit; & licet manè venerit, serò est tamen, vbi agẽdi tempus emensum est. Est & serò tẽpus noctis profundæ: vt si dicas: Serò ad lucubrandum surrexi, id est, non vespertino tempore; sed profundâ nocte surrexi. Vnde & mulieres ad monumentum accedendi habent facultatem, iam vtique custodibus quiescentibus: & ipsi custodes terrentur ampliùs, quòd vsu-venit somno excitis. Postremò etiam Principes Sacerdotum congregati cum senioribus

K bus nocte id factum esse confirmant, dicentes custodibus: *Dicite, quia Discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum, nobis dormientibus.* Ex tempore enim quod à custodibus compererunt, argumentum fraudis arripiunt: Nam & Ioannes mane, cùm adhuc tenebræ essent, Mariam Magdalenam ad se & ad Petrum venisse significat, & tamen ignaram factæ resurrectionis inducit: Nam vtique si aduesperascente die, facta esset, statim potuit innotescere. Mane est, & adhuc Petrus nescit, nescit Ioannes. Numquid patiebatur Dominus diutiùs torqueri Discipulos suæ resurrectionis incertos, ad quos statim Angelus Domini gestæ rei

Ibidem. Ioan. 20.

L nuntias mulieres destinauit? Et vt scias nocte factum, mulieres aliæ nesciunt, aliæ sciunt: sciunt quæ obseruauerunt noctibus & diebus, nesciunt quæ recesserunt. Nescit vna Maria Magdalene, secundùm Ioannem; scit altera Maria Magdalene, secundùm Matthæum: Nam eadem antè scire, posteà nescire non potuit. Ergo si plures Mariæ, plures fortasse etiam Magdalenæ: cùm illud personæ nomen sit, hoc locorum: Denique alteram esse cognosce. Illa permittitur pedes Domini tenere: tangere Dominum ista prohibetur. Illa Angelum videre meruit, hæc primò quum venit, neminem vidit. Illa Discipulis Dominum resurrexisse nuntiauit, ista raptum esse significat. Illa gaudet, hæc plorat. Illi in gloriâ suâ iam Christus occurrit, hæc ad-

Ibidem. Matt. 28 Ibidem. Ioan. 20. Matt. 28 Ioan. 20. Mat. 28.

M huc mortuum quærit. Illa Dominum vidit & credidit, hæc non potuit agnoscere cùm videret. Illa fideli adorabat spiritu, hæc dubio mœstificabatur affectu. Meritò nimirum prohibetur tangere Dominum: Non enim corporali tactu Christum; sed fide tangimus: *Nondum enim,* inquit, *ascendi ad Patrem meum:* hoc est, nondum tibi ascendi, quæ viuentem cum mortuis quæris: & ideò ad fortiores mittitur, quorum credere discat exemplo, vt illi resurrectionem prædicent.

Ioan. 20. Matt. 28.

Et ecce duo ex illis ibant ipsâ die in castellum, quod erat in spatio stadiorũ sexaginta ab Hie-

rusalem, nomine Emmaus. Et ipsi loquebantur A adinuicem de his omnibus quæ acciderant. Et factum est, dum fabularentur & secum quærerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis: oculi autem illorum tenebantur ne eum agnoscerent. Et ait ad illos, Qui sunt hi sermones quo confertis adinuicem ambulantes, & estis tristes? Et respondens vnus cui nomen Cleophas, dixit ei: Tu solus peregrinus es in Hierusalem, & non cognouisti quæ facta sunt in illâ, his diebus? Quibus ille dixit: Quæ? Et dixerunt: De Iesu Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens in opere & sermone coràm Deo B & omni populo. Et quomodò eum tradiderũt summi sacerdotes & Principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum: nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israel: & nunc super hæc omnia, tertia dies est hodie quòd hæc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuẽto corpore eius, venerunt dicentes se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum C viuere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ità inuenerunt, sicut mulieres dixerunt; ipsum verò non inuenerunt.

Genes. 3. *Sed & mulieres quædam ex nostris, &c.* Sicut in principio mulier auctor culpæ viro fuit, vir executor erroris: ità nunc quæ mortem prior gustauerat, resurrectionem prior vidit, culpæ ordine, & remedio prior. Et ne perpetui reatus apud viros opprobrium sustineret: quæ culpam viro transfuderat, transfudit & gratiam; veterisque Eccles. 25 lapsus compensat ærumnam resurrectionis indicio. Per os mulieris mors antè processerat, per os mulieris vita reparatur: Sed quia constantia ad prædicandum necessaria, inferior sexus ad exequendum infirmior, viris euangelizandi mandatur officium: Nam sicut mulierum Genes. 3. per Iesum non solùm culpa soluitur, sed etiam multiplicatur gratia, vt pluribus suadeat quę vnum antè deceperat: ità & vir, qui temerè antè crediderat, fœneratum munus recuperare debuit: vt qui sibi ipse fuerat ad credendum lubricus, fieret aliis ad prædicandum idoneus: Sed ad Ioannem reuertamur, & aduertamus ipsa verba Ioan. 20. mandati. *Noli me tangere; nondum enim ascendi ad Patrem meum. Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum; Deum meum, & Deum* Luc. 23. Ioan. 14. *vestrum.* Quomodò non ascenderas, Domine Iesu? Quemadmodùm aberas, qui in manus Patris commendaueras spiritum? Aut quando abesse potes, qui semper Psal. 138. in Patre es, cum Patre semper? Denique ipse dixisti: *Si ascendero in cælum, tu illic es; si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas ante lucem, & habitem in extremo maris: etenim illuc manus tua deducet me.* Aut quomodò ascendis, qui vbique semper es? Descendisti quidem Filius hominis, nec Patri, cùm descenderes, abfuisti: sed des- Ioan. 14. cendisti nobis, vt te oculis ac mentibus videremus, vt in te crederemus. Ergò & ascendisti nobis, vt & te sequamur mentibus, quem oculis videre non possumus. Ioan. 1. Ascendisti Apostolis, quibus dixisti: *Qui me videt, videt & Patrem.* Denique Ioannes vbi te quæreret, sciuit. Apud Patrem quæsiuit & reperit, & ideò ait: *Et Verbum* Coloss. 3. *erat apud Deum.* Ascendisti & Paulo, qui non contentus solus te sequi, nos quoque docuit, quemadmodùm te sequamur, & vbi te reperire possimus, dicens: *Si ergò* Ibidem. *consurrexistis cum Christo; quæ sursùm sunt, quærite, vbi Christus est ad dexteram Dei sedens.* Et ne oculorum magis hoc quàm animorum putaremus officium, addidit: *Quæ sursùm sunt sapite, non quæ super terram.* Ergò non suprà terram, nec in terrâ, nec secundùm carnem te quærere 2. Cor. 5. debemus, si volumus inuenire: Nunc enim secundùm

carnem iam non nouimus Christum. Denique Stephanus non suprà terram quæsiuit, qui stantem te ad dexteram Dei vidit: Maria autem quæ quærebat in terrâ, tangere non potuit; Stephanus tetigit, quia quæsiuit in cælo. Stephanus inter Iudæos vidit absentem. Maria inter Angelos non vidit præsentem: Sed quare non potuerit illa tangere, Euangelista ipse nos docuit; quia cum te videret, nesciebat quia tu esses: Sic enim habes: *Conuersa est retrorsùm, & vidit Iesum stantem, & nesciebat quia Iesus est.* Meritò tangere non potuit, quæ videre non poterat: nam qui videt, tangit. Itaque quid intersit inter illam & hanc Mariam, Scriptura distinguit. Illa occurrit, vt Iesum videat; hæc retrorsùm conuertitur: illa salutatur, hæc redarguitur. Denique sic habes. *Dicit ei Iesus: Mulier!* Quæ non credit, mulier est, & adhuc corporei sexus appellatione signatur: Nam quæ credit, occurrit in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, carens iam nomine sæculi corporis sexu, lubrico iuuentutis, multiloquio senectutis. Dicit ergò Iesus: *Mulier! quid ploras?* Quasi dicat: Non lachrymas nodas Deus; sed fidem exigit. Bonæ lacrymæ, si Christum agnoscas. *Quem quæris?* inquit. Molimina enim sera Dominus damnat. Sed benè addidit: Quem quæris? non quòd iste dubitet quem requirat; sed quia illa quem quærat, ignoret: Non enim Christum quærit, quem putat raptum. Adest Christus quemadmodùm quæritur. Nescitur ergò qui quæritur, quando non agnoscitur cùm videtur. Denique Christum videbat, & hortulanum putabat: Sic enim habes: *Illa existimans quia hortulanus esset, dixit ei: Domine! si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum, & ego eum tollam.* Etsi fide incerta, tamen sermone non lubrica: & si hortulanum putauit, tamen Dei Filium designauit: & si adhuc non credat, tamen affectat vt credat: Ipse enim corpus tulit, qui suscitauit. Ergò veniabilis error mulieris, quæ licet dubitare non debuit Christi corpus per gloriam resurrectionis assumptum; doceri tamen gestit à Christo, & fidem suam iam deuota promittit, vt & ipsa D illud iam tollat è terris, & ad dexteram Dei quærat. Denique post hæc verba non mulier; sed iam Maria vocatur. Aliud est enim commune vulgi nomen, aliud speciale personæ Christum sequentis. Et ad discipulos, licet nondum arbitra, plenæ tamen fidei nuntia destinatur. Prohibetur autem tangere, quia nondum inhabitare in Christo corporaliter plenitudinem diuinitatis, sicut Paulus, acceperat: nondum euacuauerat lubricum sæculi, carnis ambiguum: nondum vitam vixerat Christi. Denique ista nec adorat Dominum, nec pedes tenet, sicut illa Maria: in quâ vtique non tam obsequium corporale, quàm plenæ fidei designatur affectus, quòd Christum & hominem & Deum credat: Deus est enim E qui adoratur, homo autem qui tenetur. Non igitur tangi Dominus fastidit à fœminis, cuius & Maria pedes vnxit vnguento: nec tactum dedignatur; sed profectum docet: quia non omnes Christum possunt tangere resurgentem, quem tetigerunt in hac vitâ & corpore commorantem. Qui vult Christum tangere, sua membra mortificet, & resurrecturo similis induat viscera misericordiæ, & non ambigat renuntiare terrenis: Quid est igitur, *Noli me tangere?* Noli manum adhibere maioribus: sed vade ad fratres meos, hoc est ad perfectiores. *Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse meus & frater, & soror, & mater est.* Quia resurrectio non facilè nisi à perfectioribus capi potest, funda- F tioribus huius fidei prærogatiua seruatur. *Mulieribus autem docere in Ecclesiâ non permitto, domi viros suos interrogent.* Ad eos ergò mittitur, qui domestici sunt: & accepit præscripta mandata. Nec fugit hoc loco sensisse quosdam ideò Christum noluisse tangi, quia nondum receperat † typum quem commendauerat Patri, quasi adhuc eum tangere non deberet. *Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum.* Benè distinxit, quia mulieri loquebatur: Non enim communis nobis natura cum Christo, nisi conditionis humanæ. Illi Pater generatione propriâ, nobis adoptione voluntariâ: illi per naturam, nobis per gratiam: illi Deus vnitate

Marginal notes (right column): Act. 7. Ioan. 20. — Ibidem. — Matt. 27 Ioan. 20. — Ephes. 4 — Ioan. 20. — Ibidem. — Ibidem. — Coloss. 2. — Matt. 28 — Luc 7. — Coloss. 3. Ioan. 20. — Matt 12. — 1. Cor. 14. 1. Tim. 2. — al. spiritum. — Ioan. 20.

Ibidem. mysterij, nobis potestate cælesti. Dicit aliquis: Quomo-
dò ergò Thomas cum adhuc non crederet, tetigit ta-
men Christum? Sed ille non de resurrectione Domini,
sed de resurrectionis videtur qualitate dubitasse: & tactu
1. Cor. 15. suo debuit me docere, sicut docuit & Paulus: *Oportet*
enim hoc corruptibile induere incorruptelam, & hoc mortale
induere immortalitatem. vt incredulus credat, & cunctator
dubitare non possit: Faciliùs enim credimus, quod vide-
mus. Habuit autem admirandi causam Thomas, cum
videret clausis omnibus per inuia septa corporibus, in-
offensâ compage corpus insertum: Et ideò mirum quo-
modò se natura corporea per impenetrabile corpus in-
fuderit, inuisibili aditu, visibili conspectu; tangi facilis,
difficilis æstimari.

Et ipse dixit ad eos! O stulti & tardi corde
ad credendum in omnibus quæ locuti sunt
Prophetæ: Nónne hæc oportuit pati Christũ,
& ità intrare in gloriam suam? Et incipiens à
Moyse & omnibus Prophetis, interpretabatur
illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant.
Et appropinquauerunt castello quò ibant: &
ipse se finxit longiùs ire. Et coegerunt illum di-
centes: Mane nobiscum, quoniam aduespe-
rascit, & inclinata est iam dies. Et intrauit cum
illis. Et factum est, dum recumberet cum eis,
accepit panem, & benedixit ac fregit, & por-
rigebat illis. Et aperti sunt oculi eorum, & co-
gnouerunt eum; & ipse euanuit ex oculis eo-
rum. Et dixerunt adinuicem: Nónne cor no-
strum ardens erat in nobis, dum loqueretur in
viâ, & aperiret nobis Scripturas? Et surgentes
eadem horâ regressi sunt in Hierusalem: & in-
uenerunt congregatos vndecim, & eos qui cũ
illis erant, dicentes: Quòd surrexit Dominus
verè, & apparuit Simoni. Et ipsi narrabant
quæ gesta erant in viâ, & quomodò cognoue-
runt eum in fractione panis. Dum autem hæc
loquuntur, ipse Iesus stetit in medio eorum, &
dixit eis: Pax vobis: ego sum, nolite timere.
Conturbati verò & conterriti æstimabant se
spiritum videre. Et dixit eis: Quid turbati estis,
& cogitationes ascendunt in corda vestra? Vi-
dete, ecce manus meas & pedes meos, quia ego
sum ipse. Palpate, & videte, quia spiritus car-
nem & ossa non habet, sicut me videtis habe-
re. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus &
pedes. Adhuc autem illis non credentibus, &
mirantibus præ gaudio, dixit: Habetis hîc ali-
quid quod manducetur? At illi obtulerunt ei
partem piscis assi, & fauum mellis. Et cum
manducasset coram eis, sumens reliquias dedit
eis & dixit ad eos. Hæc sunt verba quæ locu-
tus sum ad vos, cùm adhuc essem vobiscum,
quoniam necesse est impleri omnia quæ scri-
pta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psal-
mis de me.

Denique conturbati Discipuli æstimabant se spiritum
videre. Et ideò Dominus, vt speciem nobis resurrectio-
nis ostenderet: *Palpate,* inquit, *& videte, quia spiritus car-*
nem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Non ergò per
incorpoream naturam; sed per resurrectionis corporeæ
qualitatem, imperuia vsu, clausa penetrauit: Nam quod
tangitur, corpus est, quod palpatur, corpus est: in cor-
1. Cor. 15. pore autem resurgemus: *Seminatur enim corpus animale,*
surget corpus spiritale: Sed illud subtilius, hoc crassius; vt-
potè adhuc terrenæ labis qualitate concretum: Nam
quomodò non corpus, in quo manebant insignia vulne-
rum, vestigia cicatricum, quæ Dominus palpanda obtu-

G lit? in quo non solùm fidem firmat, sed etiam deuotionem
acuit, quòd vulnera suscepta pro nobis cælo inferre ma- *Ioan. 20.*
luit, abolere noluit, vt Deo Patri nostræ pretia libertatis
ostenderet: Talem sibi Pater ad dexteram locat, trophæũ
nostræ salutis amplectens, tales illic martyres nobis ci- *Ephes. 1.*
catricis suæ corona monstrauit. Et quoniam sermo huc
vsque noster euasit, consideremus qua gratiâ secundùm
Ioannem crediderint Apostoli, qui gauisi sunt: secũdùm
Lucam quasi increduli redarguantur: ibi Spiritum sanctũ *Ioan. 20.*
acceperint, hîc sedere in ciuitate iubeantur, quoadusque
induãtur virtute ex alto. Et videtur mihi ille quasi Apo-
stolus maiora & altiora tetigisse, hic sequentia, & hu- *Luc. 24.*
H manis proxima: hic historico vsus circuitu, ille compen- *infrà.*
dio: quia & de illo dubitari non potest, qui testimonium
perhibet de his quibus ipse interfuit, & verum est testi-
moniũ eius. Et ab hoc quoque, qui Euangelista esse me-
ruit, vel negligentiæ, vel mendacij suspicionem æquum
est propulsari. Et ideò verum putamus, vtrumque, non *Ioan. 19.*
sententiarum varietate, nec personarum diuersitate di-
stinctum: Nam etsi primò Lucas eos non credidisse di-
cat, posteà tamen credidisse demõstrat: & si prima consi-
deremus, contraria sunt; si sequentia, certum est conue-
nire. Ipsa igitur Scripturæ verba consideremus. Sic ait
Ioannes: *Et gauisi sunt discipuli, viso Domino.* Dicit ergò *Ioan. 20.*
I his iterùm: *Pax vobis, sicut misit me Pater, & ego mitto vos.*
Et cùm hoc dixisset, insufflauit & dixit eis: Accipite Spiritum
sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur his, & quo-
rum retinueritis, retenta sunt. Lucas autem dicit. *Et quo-*
modò cognouerunt eum in fractione panis. Dum autem hæc lo-
quuntur, ipse stetit in medio eorum, & dicit eis: Pax vobis?
ego sum, nolite timere. Conturbati verò & conterriti æsti-
mabant se spiritum videre. Potest videri & hîc plures fuis-
se: sed quia & resurrectionis die & serò (nam aduespe-
rascente iam die hi duo qui fuerant ingressi in castel-
lum cum Domino, vbi ille se repentè subduxit, eadem
horâ ad Discipulos remeasse produntur, quando Do-
minus palpandum se præbuit) & secundùm Ioannem *Ioan. 20.*
serò die illâ, vnâ sabbatorum inducitur apparuisse Dis-
K cipulis, & vulnera obtulisse palpanda: ne quid ambi-
guitatis afferret, putauimus diligentiùs requirendum:
Videtur enim separatim se istis vndecim demonstrasse,
sicut se Ammaoni & Cleophæ seorsùm iam vespere
demonstrauerat: & quemadmodùm isti duo; ità etiam
videntur illi vndecim ad confirmandos reliquos con-
uenire potuisse. Denique conturbati sunt, vt habes se-
cundùm Lucam. Et ideò aperuit eis sensum, vt intelli-
gerent ea quæ scripta sunt. Hunc autem latiùs, illum
succinctiùs scripsisse non dubium est: Quomodò enim *1 Cor. 15.*
soli Cephæ visum dicerent, si ab omnibus erat visus?
Sed sicut ex mulieribus Mariæ, & alij Mariæ Magdale-
næ, ità ex viris Petro visus est primo mane. Et Paulus *Marc. 16*
L sic ait: *Tradidi enim vobis imprimis, quia Christus pro*
peccatis nostris mortuus est secundùm Scripturas, & quia *Ioan. 20.*
sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundùm Scri-
pturas, & visus est Cephæ. Et ideò Marcus specialiter *Ioan. 21.*
induxit iuuenem mandantem vt Petro & Discipulis di-
cerent mulieres, quis surrexit Dominus. Petrus ergò vi-
dit solus Dominum: Deuotio enim parata semper &
prompta credebat, & ideo studebat frequentiora fi-
dei signa colligere. Alibi cum Ioanne, alibi solus, vbi- *Ibidem.*
que tamen impiger cursit, vbique aut solus, aut pri-
mus: non contentus vidisse quæ viderat, repetit in- *Marc. 14*
tuenda, & quærendi Domini amore succensus, non
satiatur videndo. Vidit eum solus, vidit cum vndecim,
M vidit cum septuaginta, vidit & quando Thomas credi-
dit, vidit cùm piscaretur: sed non vidisse contentus, im-
patiens desiderij, negligens captionis, immemor peri-
culi; non tamen immemor reuerentiæ, vbi Dominum
vidit in littore, veste se texit, serum æstimans si cum cæ- *Matt. 26*
teris nauigio perueniret. Sic cùm in mari Dominus am-
bularet, super vndas maris naturæ suæ oblitus occurrit.
Sic cùm à Iudæis Dominus teneretur, aduersùm turbas *Ioan. 22.*
gladium solus exeruit: Sic & nunc cùm Dominum ste-
tisset in littore periculoso, compendiò religiosum ma- *Ibidem.*
turauit obsequium. Non est igitur dubium credidisse Pe-
trum, & credidisse quia dilexit, dilexisse quia credidit.

Vnde & contristatur quia tertiò interrogatur, *Amas me?* Is enim interrogatur, de quo dubitatur; sed Dominus non dubitabat, qui interrogabat non vt disceret; sed vt doceret quem eleuandus in cælum, amoris sui nobis velut vicarium relinquebat: Sic enim habes, *Simon Ioannis diligis me? Vtique tu scis, Domine! quia amo te Deus et Iesu, Pasce agnos meos.* (Ibidem.) Bene conscius sui non ad tempus assumptum; sed iamdudum Deo cognitum Petrus testificatur affectum: Quis est enim alius, qui de se hoc facile profiteri possit? Et ideò quia solus profitetur ex omnibus, omnibus antefertur: Maior enim omnibus charitas. Illud quoque diligentiùs intuendum, cur cùm Dominus dixerit: *Diligis me?* ille responderit: *Tu* B *scis Domine! quia amo te.* (1. Cor. 13.) In quo videtur mihi dilectio habere animi charitatem, amor quemdam æstum conceptum corporis ac mentis ardorem: & Petrum opinor non solum animi; sed etiam corporis sui circà Dei cultum signare flagrantiam. Denique tertiò Dominus non iam; *Diliges me?* sed: *Amas me* interrogauit: (Ioan. 21.) & iam nō agnos, vt primò, quodam lacte vescendos, nec ouiculas vt secundò; sed oues pascere iubetur, perfectiores vt perfectior gubernaret. Et ideò quasi perfecto in omnibus, quem caro iam reuocare non posset à gloria passionis, corona decernitur. *Cùm esses*, inquit, *iunior, cingebas te, & ambulabas vbi volebas; cùm autem senueris, extendes* C *manus tuas, & alius te præcinget, & ducet quò tu non vis.* (Ibidem.) Bona senectus, non vitæ longæuitate imbecilla ad vsum; sed maturitate virtutis ad martyrium præparata, quæ lasciuiam corporalium reprimat voluptatum, nec indulgeat cupiditatibus, dulcia quæque declinet, speciosa non appetat. (Galat. 5.) Caro enim concupiscit aduersùm Spiritum, & transuersarios tramites gradiendi quà velit, diuersarum sibi inuenit voluptatum. Bona verò mentis senectus, quæ non id quod suaue corpori; sed quod menti vtile putat, elegit: nec voluptario corporis rapitur appetitu, sed repugnandi moderamine quasi inuita reuocatur. (Luc. 22.) Ergò & Petrus etsi paratus erat animo subire martyrium, tamen vbi periculum aduenit, con- D stantiam mentis inflexit: Capit enim nos suauitate sui cælestis visus muneris: (Ibidem.) Nam quis martyrium non eligeret, si libenter mori posset? Ergò & Petrus videtur nolle; sed paras vincere. Et quid mirum si Petrus nolit, cùm Dominus dicat: *Pater! si fieri potest, transfer à me calicem hunc, verùmtamen non mea voluntas; sed tua fiat?* (Matt. 26) Denique post tentationem præsumptionis suæ Petrus iam non audet voluntatis perseuerantiam polliceri; sed quasi ad solatium sui, consortium quærit alterius. (Ioan. 20.) Tot igitur adductis virtutis exemplis Petrum credimus non potuisse dubitare. Ioannem quoque credidisse manifestum est, dum Saluatorem videret: (Ioan. 20.) qui iam tunc credidit, posteaquàm vacuum corporis vidit sepulchrum. E Cur ergò Lucas inducit plures fuisse turbatos? Primò omnium, quia paucorum opinionem sententia maioris partis includit. (Ibidem.) Deinde quia etsi Petrus de resurrectione crediderat, turbari tamen potuit, cùm videret quòd se Dominus cum corpore in ea quæ vestibulis obseratis & obstructis erant septa parietibus, improuisus infunderet. Lucas ergò historicè singula prosecutus est: & ille finem spectauit, hic seriem.

Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent ea quæ scripta sunt, & dixit eis: Quoniam sic scriptum est, (Esai. 53.) & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertiâ die, & prædicari F in nomine eius pœnitentiam & remissionem (Psal. 15. Osea. 6.) peccatorum in omnes gentes; incipientibus ab Hierosolymâ. Vos autem testes estis horum. (Esai. 61.) Et ego mittam promissum Patris mei in vos: vos autem sedete in ciuitate quoadusque induamini virtute ex alto. Eduxit autem A eos foràs in Bethaniam: & eleuatis manibus suis, benedixit eis. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cælum. Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno; & erant semper in templo laudantes & benedicentes Deum. Amen.

Dicendo: *Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent ea quæ scripta sunt: & ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalē, cum gaudio:* (Ioan. 20.) etiam Lucas Discipulos credidisse profitetur: Spi- B ritum autem sanctum vel illis vndecim quasi perfectioribus insufflauit, & reliquis posteà tribuendum esse promittit: vel iisdem ibi insufflauit, hic spondet. Nec videtur esse contrarium, cùm diuisiones gratiarum sint; (1. Cor. 12.) *Alij enim datur sermo sapientiæ, alij autem sermo scientiæ secundùm eundem spiritum, alij fides in eodem spiritu, alij gratia curationum in vno spiritu: alij operatio virtutum, alij prophetia, alij discretio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum.* Ergò aliam insufflauit ibi operationem, hîc aliam pollicetur: Ibi enim remittendorum gratia tributa est peccatorum, quod esse videtur angustius: & ideò insufflatur à Christo, vt credas Spi- (Luca. 3.) C ritum Christi, & credas de Deo Spiritum: Deus enim solus peccata dimittit. Lucas autem linguarum gratiam descripsit effusam. Denique ibi habes: Accipite Spiritum sanctum: (Ioan. 20.) quorum remiseritis peccata, remissa erunt. At verò in Actibus Apostolorum sic habes: (Act. 2.) Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui varijs linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. Diuersitas autem visionum, frequentiam famulantium significat Angelorum; (Hebr. 1.) iuxtà quod Dominus ipse promiserat, dicens: *Et videbitis Angelos descendentes & ascendentes ad filium hominis.* (Ioan. 1.) Atque vtinam cum Euangelij fine noster quoque sermo claudatur. Cur secundùm Matthæum & Marcum mandat discipulis: *Præcedam* D *vos in Galilæam, ibi me videbitis:* (Matt. 28 Marc. 16.) secundùm Lucam verò & Ioannem etiam intrà conclaue obtulit se videndum? (Luc. 24. Ioan. 20.) Et quidem quòd se videndum frequenter obtulerit, & plusquàm quingentis fratribus, & Petro, & Iacobo, etiam Apostolico probauimus testimonio. Et Lucas in Actibus Apostolorum docuit quòd Discipulis manifestauerit se viuere post passionem suam, (1. Cor 15. Act. 1.) in multis argumentis apparens his, & disputans de regno Dei. Ergò quia sæpius & diuersis apparuit, cùm in Galilæâ quando sit visus, nequaquàm præscriptum ac definitum tempus Scriptura signauerit; in Hierusalem quando se obtulerit, & diem & horam expresserit, timidiores intrà conclaue visitantur, fortiores ad mon- E tem conuenerunt. Denique intrà conclaue, ostijs clausis, inducit Ioannes discipulos congregatos propter metum Iudæorum: (Ioan. 20.) quos non vndecim Lucas; sed plures scripsit fuisse. Istos autem Matthæus vndecim solos in Galilæâ conuenisse non siluit. (Matt. 28) Denique sic habes: *Vndecim autem Discipuli abierunt in Galilæam, in montem vbi constituerat illis Iesus, & videntes eum, adorauerunt; quidam autem dubitauerunt.* Quibus docendi & baptizandi tribuit potestatem. Vndecim quoque discumbentibus Discipulis & Marcus in fine apparuisse scribit, quando similiter prædicandi his per totum orbem mandat officium. (Marc. 16.) Vnde hoc conuenientius arbitror, quòd Dominus quidem mandauerit Discipulis vt in Galilæâ se viderent; sed illis metu intrà conclaue residentibus, primùm se obtulisse; posteà verò confirmatis animis, vndecim illos Galilæam petisse. Vel certè (hoc quoque diligentibus Scriptoribus placuisse reperio) nihil obstat si dicamus pauciores intrà conclaue, in monte complures fuisse.

S. Ambrosij in Euangelium secundùm Lucam Commentariorum Finis.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS COMMENTARIA

In omnes Beati Pauli Apostoli Epistolas.

IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

PROOEMIVM.

Rom. 16 PRINCIPIA *rerum priùs requirenda sunt, vt earum notitia plenior possit haberi:*
Ibidem. *Tunc enim faciliùs poterunt demùm intelligi, cùm earum origines discantur. Si ergò*
Act. 15. *epistolæ datæ rationem ostenderimus & modum, poterit verum videri quod dicimus:*
Galat. 2. *Constat enim temporibus Apostolorum Iudæos, propterea quòd sub regno Romano*
agerent, Romæ habitasse; ex quibus hi qui crediderant, tradiderunt Romanis, vt Christum
profitentes, legem seruarent. Romani autem auditâ famâ virtutum Christi, faciles ad creden-
Galat. 2. Rom. 16. *dum fuerunt: sed malè inducti, statim se correxerunt, vt potè prudentes, & manserunt in eo.*
Igitur & Iudæis credentes, & improbè sentientes de Christo, legem seruandam dicebant, qua-
Act. 18. Rom. 14 *si non esset in Christo salus plena. Ideò negat Apostolus illos spiritalem gratiam consecutos. Hi*
sunt qui & Galatas subuerterant, vt à traditione Apostoli recedentes, iudaizarent. Quibus
ideò irascitur Apostolus; quia docti bene, facilè fuerant traducti. Romanis autem irasci non
debuit; sed laudare fidem illorum; quia nulla virtutum videntes insignia, susceperant fidem
Rom. 1. *Christi, quamuis corrupto sensu; non enim planè audierant mysterium crucis Christi. Præterea*
quibusdam de Judæâ in vrbem Romã aduenientibus, sicut Priscilla & Aquila, de edendâ carne
Ibidem. *& nõ edendâ quæstiones fiebant. Igitur quatuor modis scribit Romanis (hi enim caput sunt om-*
nium Gentium, vt in his discant cæteri) arguens ab initio genus hominum, partim physicâ ratio-
Rom. 2. *ne, partim per legem. Primus modus est, quo se ostendit quis sit, cuius sit, & quid fuerit priùs: quo*
Rom. 3. Luc. 16. *& hæreses percutit. Secundus modus est, quo arguit Romanos quòd naturæ ratione, non se sub-*
iecerint vni Deo, & quæ inhonesta & turpia egerint despecti ob hoc à Deo; vt gratulentur
Rom. 3. *credentes. Tertius modus est, quòd datam legem spreuerunt: vnde anteponit Græcis Iudæos.*
Quartus modus est, quo docet Iudæos exorbitasse à Lege & Prophetis, in causâ Christi similes
Rom. 4. & 5. & deincep. *factos Gentibus, vt vtrique indigeant misericordiâ Dei, non per Legem sperando salutem; sed*
per fidem Jesu Christi. Cæterùm omni industriâ id agit, vt à Lege eos tollat; quia Lex & Pro-
phetæ vsque ad Ioannem, & in solâ fide illos Christi constituat: & quasi contrà Legem Euan-
Matt. 19 Rom. 3. *gelium vindicat, non destruens Legem: sed præferens Christianismum Ostendit: enim sic pro-*
Rom. 10 Leuit. 15 *missum Christum vt illo aduentente, Lex cessaret: non tota, quia abbreuiatio Legis facta est,*
Exod. 15 *quæ compendio daret salutem: Multa enim veteribus tradita sunt propter duritiam cordis illo-*
rum, vt oneri essent: quæ misericordia Dei abbreuiauit, datâ per Christum præteritorum remis-
Rom. 4. *sione. Ingratus est ergò misericordiæ Dei, qui vult esse sub Lege: Nam dixerat Moyses: Sic ti-*
mentes facietis filios Israël, vt quacumque se verterent, Legem haberent, vt sine solicitudine
omninò non essent. Vt igitur in Christo sine Lege spem vitæ, salutisque ponendam tradat, &
ipsum esse Dominum omnium doceat, sic incipit.

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI

In Epistolam beati Pauli Apostoli ad Romanos,

COMMENTARIA.

CAPUT PRIMUM.

PAVLVS seruus Christi Iesu.

APVD veteres nostros occasione nomina imponebantur; vt Isaac propter risum, & Iacob propter calcaneum: ità & iste (Genes. 21.) propter inquietudinem Saulus est nuncupatus. Postquàm autem credidit, ex Saulo Paulum nuncupatum, (Genes. 25.) hoc est, immutatum se dicit. (Act. 9.) Et quia Saulus secundùm supradictum sensum, C inquietudo seu tentatio interpretatur, hic cùm ad fidem Christi accessit, (Act. 21.) Paulum se dicit: id est, quasi ex tentatore factum quietum, humilémque, vel paruulum; quia pax est fides nostra? Cùm priùs enim tentationes ex æmulatione Legis, hoc est, inquietudine Iudaismi, Dei seruis inferret, pòst ipse tentationes passus est propter spem quam antè amore Iudaismi negârat. (Act. 10) *Seruus Christi Iesu.* Seruum autem Christi Iesu se profitens, à Lege se exutum ostendit. Et ideò vtrúmque posuit, id est, & Iesu & Christi: vt & Dei & hominis personam signaret, quia in vtroque est Dominus, sicut & Petrus Apo- D stolus testatur, dicens: *Hic est omnium Dominus.* Quia ergò Dominus est, & Deus est, (Psal. 99.) dicente Dauid: *Quia Dominus ipse est Deus:* quod hæreses negant: Marcioni enim videtur odio Legis Christum & corpus eius negare, Iesum profiteri: Iudæis autem & Photino propter zelum Legis, Iesum negare quòd Deus sit. Nam quotiescumque Scriptura aut Iesum dicit aut Christum, aliquando Deum, aliquando hominem significat, sicut hoc loco inter cætera: (1. Cor. 8.) *Et vnus,* inquit, *Dominus Iesus, per quem omnia.* (Luc. 2.) quod vtique ad Dei Filium pertinet, iuxtà quod Deus est. Et alio loco: *Iesus autem,* inquit, *proficiebat ætate & sapientiâ,* quod vtique E hominì competit.

Vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei.

Propter quod Deum cognouit & fatetur, factus idoneus seruus, promotum se ostendit, dicens: (Act. 22. Galat. 1. Act. 12.) *Vocatus Apostolus,* hoc est à Domino missus ad res eius agendas. Per quod ostendit eum meritum habere apud Deum; qui seruit non Legi; sed Christo: Dominus est enim Filius etiam sabbati. (Luc. 4.) *Segregatus in Euangelium Dei.* Euangelium Dei est bonum nuntium, quo peccatores ad indulgentiam conuocantur. Apostolus autem, (Act. 13) quoniam in Iudaismo locum Doctoris F habebat, vt pote Pharisæus, ideò à Iudaismi prædicatione segregatum se dicit in Euangelium Dei; (Philip. 3.) vt à Lege dissimulans, Christum prædicaret, qui quod Lex non potuit, credentes in se iustificaret. (Rom. 8. Ioan. 1.) Igitur si Lex Dei data est per Moysen, & prædicatio nouæ Legis, Dei est, quid est quod differt, vt à Lege quam Deus dedit, translatum se dicat in Euangelium Dei? (Galat. 3.) Sic est hoc, quomodò qui à secundo gradu accedit ad primum, vt à bono ad melius? (Coloss. 1.) Lex enim à Deo data est ad correctionem disciplinæ; Euangelium autem Dei est, per quod mysterium Dei manifestatur, quod latuit à sæculis in Deo: (Ephes. 1. Apoc. 2.) quod est Christus. Ad quod omnes inuitati apophoreta duplicia consequuntur: Remissam enim

A peccatorum accipiunt, & filij Dei fiunt: vt iam mori non possint secundâ morte. Hinc est quod Dominus in Euangelio. *Hæc est* inquit, *vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* (Ioan. 17)

Quod antè promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo.

Vt probet ratam & integram fidem esse in Christo, iam priùs Euangelium eius dicit à Deo promissum: & vt ex eo idoneum illum sponsorem vitæ doceret, priusquàm veniret, B testimonium ei datum ostendit, paria testante Petro Apostolo: *Nec enim aliud datum est,* inquit, *nomen sub cælo in quo oporteat nos saluos fieri. Per Prophetas suos.* (Act. 4.) Vt manifestius salutarem esse aduentum Christi significaret, etiam personas, per quas promissionem signauerit, demonstrauit, vt quàm vera & magnifica sit promissio, ex his videretur: Nemo enim rem vilem magnis præcursoribus nuntiat. *In Scripturis sanctis.* Hoc ad cumulum veræ protestationis adiecit, vt maiorem fiduciam credentibus faceret, & Legem commendaret. Sanctæ enim sunt Scripturæ, quæ & vitia damnant & Sacramentum illic vnius Dei, & Incarnationis continetur Filij Dei pro salute humanâ, testibus signorum pro- C digijs. *Dei Filio suo.* Dignum fuit, vt quia Deus Filium suum proprium mundo promittebat, per claros viros (1. Tim. 3. Hebr. 1.) illum promitteret, vt ex ijs quàm potentissimus esset qui prædicabatur, posset sciri, vt Scripturis sanctis aduentum eius futurum insereret, & falsum non posset videri, quod à Sanctis prædicatum est Scripturis.

Qui factus est ei ex semine Dauid secundùm carnem.

Eum qui erat Dei Filius secundùm Spiritum sanctum, id est, secundùm Deum (quia Deus spiritus est, & sine D dubio sanctus est) factum dicit iuxtà carnem, Dei Filium ex semine Dauid; (Ioan. 4.) iuxtà illud: *Et verbum caro factum est*: vt iam vnus sit & Dei & hominis Filius Christus Iesus; (Ioan. 1.) vt sicut verus Deus est, verus esset & homo. Verus autem non erit, nisi sit ex carne & animâ: Qui enim ex æterno Dei Filius erat, ignorabatur à creaturâ: (Philip. 2.) dum vult autem manifestari pro humanâ salute, visibilis debuit & corporeus fieri; vnde & cognosci se voluit per virtutem, (Psal. 109.) & hominem à peccatis abluere in carne, morte deuictâ. Et ideò ex semine Dauid fit vt sicut de Deo, Deus ante sæcula † datus est; ità & secundùm carnem Rex ege ortum regium caperet, (1. Cor. 15. al. natus.) factus opere E Spiritus sancti, de Virgine natus est, vt reuerentiâ ei reseruatâ ex hoc vltrà hominem cognosceretur; (Luca 1.) quia ab humanæ legis natiuitate distaret, sicut prædictum fuerat ab Esaiâ Prophetâ: *Ecce virgo in vtero accipiet,* (Esai. 7.) &c. vt cùm nouum factum videretur, ac laude dignum, prouidentia quædam Dei circà visitationem humani (Hiere 7.) generis futura dignosceretur.

Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundùm spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri.

Filium Dei dicens, Patrem significauit Deum. Addito autem spiritu sanctificationis, ostendit myste- F rium Trinitatis. Hic ergò qui incarnatus quid esset latebat, tunc prædestinatus est secundùm spiritum sanctificationis in virtute manifestari Filius Dei, cùm resurgit à mortuis, sicut scriptum est in Psalmo 84. *Veritas de terrâ orta est*: (Psal. 84.) Omnis enim ambiguitas & diffidentia resurrectione eius calcata est, & compressa. Siquidem adhuc in cruce positum, Centurio videns magnalia, Dei Filium confitetur: Nam & Discipuli in morte eius dubitauerunt, (Matt. 27 Luc. 24.) dicente Cleophâ in Emmaus: *Nos putamus quia ipse erat qui incipiebat liberare Israel.* Et ipse Dominus ait: *Cùm exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ipse ego sum.* (Ioan. 8.) Et iterùm: *Cum exaltatus fuero à terrâ, omnia traham ad me,* id est, tunc cognoscar omnium esse Dominus. (Ioan. 12) Ideò autem non dixit ex resurrectione

Iesu Christi; sed mortuorum; quia resurrectio Chri- G 1. Cor. 15. sti generalem tribuit resurrectionem: Hæc enim maior videtur virtus in Christo & victoria, vt eâ potestate operaretur mortuus, quâ operatus fuerat & viuus. Quo facto apparuit illusisse mortem, vt redimeret nos: vnde Dominum nostrum hunc vocat.

Per quem accipimus gratiam & Apostolatum ad obediendum fidei in omnibus Gentibus pro nomine eius, in quibus estis & vos vocati Iesu Christi.

Matt. 28 Post resurrectionem manifestatus Filius Dei in virtute, H gratiam dedit, iustificans peccatores, & Apostolos Ioan. 20. nominauit, quorum se hic socium dicit, vt Apostolatus cùm gratia esset doni Dei, non sicut Iudæorum sunt Apostoli. A Deo ergò Patre per Christum Dominum hanc acceperunt potestatem, vt vice Domini signis Marc. 16 Act. 17. doctrinam Dominicam acceptabilem facerent, & virtutem quam in Saluatore zelarentur perfidi Iudæi, hanc in seruis eius à turbis admirari videntes, vehementiùs torquerentur: Testis enim doctrinæ virtus est, vt quia quod prædicatur, incredibile mundo est, gestis fieret Marc. 16 credibile. Mittit igitur Apostolos, vt prædicarent fidem omnibus gentibus, vt obedirent, & saluarentur: vt donum Dei non iam solis Iudæis, verum etiam omnibus Gentibus concessum videretur: & hanc esse Dei volun- I Ephes. 1. tatem, vt in Christo, & per Christum omnibus misereatur, vicarijs eius prædicantibus. *Pro nomine eius*, hoc 2. Cor. 5. est sicut alibi dicit: Pro quo legatione fungimur. *In quibus estis & vos vocati Iesu Christi*: hoc est legatione nobis fungentibus in omnibus Gentibus pro nomine Iesu Christi, inter quos estis & vos vocati, quia donum Dei omnibus missum est: vt cùm audiunt se inter cæteros vocatos, scirent se sub Lege agere non debere, quia sine Lege Moysi susceperunt cæteræ gentes Legem Christi.

Omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei, vo- K catis Sanctis, gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Quamuis Romanis scribat; illis tamen scribere se significat, qui in charitate Dei sunt. Qui sunt hi, nisi qui de Dei Filio rectè sentiunt? Illi Sancti sunt, & vocati dicuntur: Sub lege enim agentes, malè intelligunt Christum & iniuriam Deo Patri faciũt, cùm an in Christo perfecta spes salutis sit, dubitant: ideò Sancti non sunt, neque vocati dicuntur. *Gratia vobis & pax à Deo* Luc. 10. *Patre nostro, & Domino Iesu Christo.* Gratiam & pacem L cum ijs dicit esse qui rectè credunt. Gratia est, quia à Rom. 11. peccatis absoluti sunt: pax verò, quia ex impijs reconciliati sunt Creatori; sicut dicit Dominus: *In quãcumque* Galat. 5. *domum introieritis, & receperint vos, dicite; Pax huic domui.* Et vt sine Christo nullam esse pacem & spem doceret, adiecit: gratiam & pacem non solùm à Deo Ephes. 1. Patre esse, sed & à Christo Iesu. Deum Patrem nostrum dicit propter originem, quia ab ipso sunt omnia: Christum autem Dominum dicit, quia eius sanguine redempti, facti sumus filij Dei.

Primùm quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis, quia fi- M des vestra annuntiatur in vniuerso mundo.

Philip. 1. Finitâ præfatione ante omnia gaudium suum esse testatur, vt potè gentium Apostolus quòd cùm Romani 1 Tim. 2. regnarent in mundo, subiecerint se fidei Christianæ, 1. Cor. 3. quæ Prudentibus sæculi huius stulta videtur. Cùm ergò multa essent ex quibus gauderet in Romanis (erant al. memorabiles. enim disciplinæ † moralis, & boni operis cupidi, studiosique magis agendi bene, quàm sermonis, quod non longe est à religione diuinâ) in hoc tamen præcipuè se gaudere dicit, quia fides illorum in omni loco currebat; quamuis non secundùm regulam ab Auctoribus traditæ Rom. 15. veritatis; tamen quia quod ab vno Deo erat, interposito Christi nomine, cœperant venerari, gratulatur, sciens illos posse proficere. Per quod etiam charitatem suam circà illos ostendit, quando congaudet bono cœpto illorum, & hortatur ad profectum. Gratias ergò agere se dicit Deo suo dumtaxat; qui adhuc illorum non erat plenè; quia ex ipso est omnis paternitas: sed Ephes. 3. quia omnis dispositio salutis nostræ à Deo quidem; sed per Christum est, non per Legem, neque per aliquem Prophetam, gratias quidem agere se dicit Deo; sed per Christum, quia fama fidei illorum erat profectus multorum; vt hoc ipsum ad Dei prouidentiam referat per Christum: Aut enim gaudebant roborati qui crediderant cæteri; quia videbant Principes suos fratres sibi factos in fide: aut certè qui non crediderant, poterant credere horum exemplo: Facilè enim facit inferior, al. priore. quod fieri viderit à † potiore.

Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo, in Euangelio Filij eius, quòd sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis.

Vt suadeat charitatem, Deum testem dat, cui seruit, Hebr. 3. Ad quem & precem pro his facit, non in Lege seruiendo; sed in Euangelio Filij eius: hoc est, non in eo quod Moyses seruus tradidit; sed in eo quod Filius dilectissimus docuit: vt quantùm distat seruus à Domino, tantùm distet Euangelium à Lege: non quòd mala sit Lex; sed quia melius est Euangelium. Deo itaque seruit in Euangelio Filij eius, vt ostendat Dei esse voluntatem, vt credatur in Christum: *Cui & seruio.* Quomodò: *In* Coloss. 2. *spiritu meo*, inquit, non in circumcisione manufactâ, ne- Ephes. 6. que in neomenijs, & sabbato, & discretione escarum; sed in spiritu id est, in mente: Quia enim Deus spiritus est, spiritu vel animo potiùs debet illi seruiri: Cui enim animo seruitur, ex fide illi seruitur. Hæc & Dominus K fatus est ad Samaritidem, putantem quòd in monte Ioan. 4. adorari se Deus velit, dicens: *Venit hora, & nunc est, quòd veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu & veritate. Etenim Pater tales quærit, qui adorent eum. Spiritus* Ioan. 4. *est Deus. Adorantes ergò, in spiritu & veritate oportet adorare*; vt non locus orationem commendet; sed deuotus animus: hoc est in veritate adorare in spiritu 2. Cor. 8. Deum Spiritum & Christum, vnum ex quo omnia, & vnum per quem omnia. Hos quærit adoratores Pater. Memorem ergò se illorum in orationibus suis flagitat, vt seminet in illis charitatem: Facit enim illis desiderium sui: Quis enim non amet eum, quem audit memorem sui esse? Si enim ab ijs qui missi non erant, li- Rom. 16. benter acceperunt doctrinam sub nomine Christi, adul- Rom. 15. teratis verbis, quantò magis ab eo quem scirent esse Apostolum, & cuius verba comitaretur virtus, desiderarent audire?

Obsecrans si quomodò tandem aliquandò prosperum iter habeam in voluntate Dei, veniendi ad vos.

Orationis suæ pro illis sensum ostendit: Deum enim M se dicit petere, vt Romam veniret ad profectum illo- Rom. 15. rum cum Dei voluntate, cuius prædicat donum: Tunc enim profectus adest, si quod agendum est, cum Dei voluntate agatur. Orat ergò vt quacumque ex causâ iam detur occasio quâ veniret ad vrbem; quia occupatus erat alijs prædicando; sic prosperum iter reputans, si Deo volente veniret; quia prouida est Dei voluntas. Prosperum ergò iter est non incassùm laborem itineris subire. Hæc rogat vt Deus impleat, vocando illos ad suam gratiam. Auiditate animi loquitur: Desiderat enim illos, sciens & illis & sibi prodesse, sicut alibi dicit: *Quod est gaudium nostrum & corona? Nonne vos in* 1. Thess. 2. *aduentu Domini*: Fructus enim Apostoli est vberior

[Act. 25.] nor si lucretur multos. Præterea maius gaudium est si potentes mundi conuertantur ad Deum: quia quantò [Act. 27] inimici graues sint, tantò magis reconciliari necessarij. [Act. 23 & 27.] Voluntati itaque eius sic occasio data est, vt coactus appellaret Cæsarem, & dirigeretur ex aliâ causâ ad vrbem Romam, Deo volente, vt impleret propositum voluntatis suæ. Denique in naufragio posito adstitit Dominus dicens: *Noli timere, Paule*: sicut enim testificatus es de me Hierosolymis; ità & Romæ.

Desidero enim videre vos, vt gratiam spiritualem vobis administrem ad confirmandos vos: id est simul consolari in vobis per eam, quæ inuicem est, fidem vestram atque meam.

Confirmatio hæc tres personas requirit, adnuentis Dei, administrantis Apostoli, accipientis populi. Nunc ergò desiderij sui voluntatem ostendit, quoniam esset voto circà illos: Cùm enim dicit: *Vt gratiam spiritualem vobis* [Rom. 16.] *administrem*, carnalem illos sensum assecutos significat: quia sub nomine Christi non illa quæ Christus docuerat, fuerant assecuti; sed ea quæ fuerant à Iudæis tradita. Se autem cupere citiùs venire, vt ab hac illos traditione abstraheret, & spirituale illis traderet donum, vt acqui- [Rom. 15.] rat illos Deo: participes illos faciens gratiæ spiritalis, vt in professione & fide suâ essent perfecti. Hinc datur intelligi, superiùs non fidem illorum laudasse; sed facilitatem & votum circà Christum: Christianos enim se profitentes, sub lege agebant simpliciter, sicut illis [Ibidem.] fuerat traditum: Nam misericordia Dei ad hoc data est, vt lex cessaret; quod sæpè iam dixi: quia Deus consulens infirmitati humanæ, solâ fide additâ Legi naturali, hominum genus saluari decreuit. Quid est quod cùm scriptis illos corrigat, & à carnali sensu abstrahat, præsentiam sui necessariam dicat, vt gratiam illis spiritalem ministret; cùm ea quæ scribit, spiritalia sint; nisi quia aliter dicta ad aliud solent rapi, sicut ab hæreticis fit? ideò desiderat vt præsens doctrinam Euangelicam sensu quo scribit, his tradat, ne sub auctoritate litterarum eius non auferretur error, sed infirmaretur: quippe cùm præsens quæ verbis suadere non poterat, suaderet virtute, vt magis illis proficiat aditis. *Id est, simul consolari in vobis per eam quæ inuicem est fidem vestram atque meam.* [Rom. 16.] Consolari se dicit in illis, si apprehendant spiritalia; quia quamuis congaudeat fidei illorum; doleat tamen [Rom. 9.] quia non rectè acceperint fidem. Hoc affectu fuit Apostolus, vt aliena vitia quasi sua doleret. Ac per hoc consolemur, inquit, per vnam atque eandem fidem, vt tunc consolatio vna sit, si vnius fidei efficerentur in Christo, vt administratio gratiæ spiritalis, Euangelizante Apostolo, hunc præstaret effectum.

Non autem arbitror, ignorare vos, fratres! quia sæpè proposui venire ad vos, & prohibitus sum vsque adhuc.

Propositum & votum suum ostendit, quod quidem [Rom. 15.] scire illos non ambigit, per eos fratres qui ab Hierusalem vel confinibus ciuitatibus causâ suæ religionis ad [Act. 18] Vrbem veniebant, sicut Aquilla & Priscilla, votum eius insinuantes Romanis. Cùm autem sæpe vellet venire, & prohiberetur, sic factum est vt scriberet Epistolam, ne diu in malâ exercitatione detenti, non facilè corrige- [Rom. 15.] rentur. Fratres autem eos vocat, non solùm quia renati erant; sed & quia erant inter eos, licet pauci, qui rectè [Rom. 1. suprà.] sentirent. Vnde dixit: *Vocatis sanctis*. Quid tamen est, Vocatis sanctis? Si enim iam Sancti sunt, quomodò [Rom. 8.] vocantur vt sanctificentur? Sed hoc ad Dei pertinet præscientiam; quia quos scit Deus futuros Sanctos, iam apud illum sancti sunt, & vocati permanent. Prohibitum tamen se dicit vsque ad tempus datæ Epistolæ à Deo vtique, qui sciens adhuc imparatos illos, ad alias vrbes direxerit Apostolum, quæ iam ad recipiendam veritatem essent capaces: quamuis enim sub nomine agerent Saluatoris, vitiis tamen prohibebantur carna- [Act. 16.] libus, ne digni iam essent addiscere spiritalia. Denique volentes aliquando in Bithyniam ire, prohibiti sunt à [Rom. 18.] sancto Spiritu Paulus & Silas. Cur nisi scirent adhuc affectum deesse? Apud Corinthios autem commonetur Apostolus, dicente Domino: *Loquere, ne taceas, quia populus mihi multus est in hac ciuitate.* Non ergò otiosè prohibitum se dicit; sed & causas morarum discreuit, & hos vt se præpararent adhortatus est: vt audientes sibi gratiam spiritalem ministrandam fore, dignos se efficerent, à vitiis carnalibus abstinentes, ad excipiendam eam.

Vt aliquem fructum habeam & in vobis, sicut & in cæteris gentibus; Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum. Itaque quod in me est, promptus sum & vobis qui Romæ estis, euangelizare.

Pro vtilitate communi cupidum se veniendi ad hos [Rom. 15.] declarat, vt & hi salutem spiritalis gratiæ consequantur, ratam habentes fidei suæ professionem, & hic fructum habeat apud Deum ministerij sui, per quod lacessit illos ad fidem rectam, exemplo cæterarum gentium: Promptior enim fit quis ad rem sibi traditam, si illi multos videat assequi. *Græcis & Barbaris, sapientibus* [1. Cor. 8.] *& insipientibus debitor sum.* Debitorem se dicit horum quos memorat; quia ad hoc missus est, vt omnibus prædicaret: per quod etiam omnes significat debitores: Confiteri enim Creatorem Deum, ex quo omnia, & per quem omnia, & debitus honor est, & salus confitentis. Græcos autem gentiles posuit; sed eos qui Romani dicantur siue natione, siue adoptione: Barbaros verò eos qui Romani non sunt, quorum genus aduersum est, & † sunt etiam Gentiles. Sapientes autem illos [al. non sunt gentiles.] dixit, qui mundanis rationibus eruditi, Sapientes vocantur in sæculo, dum aut siderum speculatores sunt, aut mensuris, aut numeris, aut arti grammaticæ student, Rhetoricæ, aut musicæ. His omnibus ostendit nihil hæc prodesse, nec verè sapientes esse, nisi credant in Christum. Stultos verò hos dixit, qui simplicitatem sequentes, harum rerum imperiti sunt. His omnibus missum [1. Cor. 2.] se prædicare testatur. De Iudæis autem tacuit, quia magister gentium est. Ac per hoc debitorem se profitetur; quia ad hoc accepit doctrinam, vt tradat; & cùm tradit, acquirat. *Itaque quod in me est, promptus sum, & vobis qui Romæ estis, euangelizare.* Quamuis se missum prædicare [2. Tim. 1, Act. 9.] omnibus dicat gentibus; promptum tamen se Romanis asserit tradere Euangelium gratiæ Dei, apud quos regni caput & sedes est: Ad membrorum enim vtilita- [Rom. 10] tem vel requiem pertinet, si caput inquietum non fuerit. Ideò Romanorum pacem optat, vt non multùm se iactet Satanas, & vberiores fructus habeat operis sui.

Non enim erubesco Euangelium: Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Iudæo primùm, & Græco.

Hoc dicto, illos tangit, à quibus acceperant non rectam fidem: Apostolorum enim doctrinam virtus [Rom. 15.] commendabat, vt quia incredibile videbatur quod prædicabatur, signa & prodigia ab Apostolis facta testimonio essent, non diffidendum de iis quæ ab illis dicebantur, in quibus tanta virtus inesset: Nulli enim dubium verba virtuti cedere, ac per hoc quoniam illorum nulla visa erant portenta, prædicatio illorum sine virtute Dei erat. Ideóque non se dicit erubescere Euangelium Dei, illos autem erubescere; quia quod † illi tradiderant, in reprehensionem veniebat nec quoquam testimonio firmabatur, & discor- [al. illis tradiderat.] dabat à doctrinâ Apostolicâ. Virtus igitur Dei est, quæ inuitat ad fidem, & dat salutem omni credenti, dum peccata donat, & iustificat, vt à secundâ morte detineri non possit signatus mysterio crucis: Prædicatio [Apoc. 2]

enim Crucis Christi iudicium est mortis euictæ dicente, G
Ioan. 3. Apostolo Ioanne: *Ad hoc enim venit Filius Dei, vt solueret opera diaboli, vt omnis credens non teneatur à morte;* quia signum habet quòd victa mors est. *Iudæo primum, & Græco.* Id est, huic qui ex genere Abrahæ, & huic qui ex gentibus: In Græco enim gentilem significat.
1. Mac. 5. In Iudæo verò eum qui ex genere sit Abrahæ: Nam Iudæi ex tempore Iudæ Machabæi dici cœperunt, qui in causâ cladis restitit sacrilegiis gentium, & fiduciâ Dei collegit populum, & defendit genus suum. Fuit autem ex filijs Aaron: Quamuis ergò præponat Iudæum causâ patrum, tamen similiter etiam ipsum indigere dicit dono Euangelij Christi. Si ergò & Iudæus non iustifi-
Rom. 3. catur nisi per fidem Christi Iesu, quid opus est esse H
sub lege?

Iustitia enim Dei reuelatur in eo, ex fide in
Ab. c. 2 fidem; sicut scriptum est: Iustus autem ex fide viuit.

Hoc dicit, quia in illo qui credit, siue Iudæus sit, siue Græcus, iustitia Dei reuelatur. Iustitiam Dei dicit quâ
Philip. 3. gratis iustificat impium per fidem, sine operibus Legis; sicut alibi dicit: *Vt in illo inueniar non habens meam iustitiam quæ ex Lege est: sed illam quæ ex fide est Christi.* Quæ ex Deo est iustitia in fide, ipsam iustitiam dicit reuelari in Euangelio, dum donat homini fidem, per quam I
iustificetur: Ostenditur enim in eo veritas & iustitia Dei, dum credit & profitetur. Iustitia est Dei, quia quod promisit, dedit. Ideò credens hoc esse se consecutum quod promiserat Deus per Prophetas suos, iustum Deum probat, & testis est iustitiæ eius. *Ex fide in fidem.* Quid aliud
al. de se est, *ex fide in fidem* nisi quia fides Dei est in eo quod †
repromisit. promisit? & fides hominis, qui credit promittenti: vt ex fide Dei promittentis, in fidem hominis credentis Dei iustitia reueletur? In credente enim iustus Deus apparet: in eo autem qui non credit, iniustus videtur: Negat enim veracem Deum, qui non credit Deum dedisse quod promisit. Hoc contrà Iudæos loquitur, qui negant hunc esse Christum, quem promisit Deus. Sicut scri- K
Abac. 2. ptum est: *Iustus autem ex fide viuit.* Proptereà ad exemplum Prophetæ Abacuc se conuertit, vt declaret olim ostensum Iustum ex fide, non ex lege viuere, hoc est, non iustificari hominem apud Deum per legem: sed per fidem: Vita enim ex fide non hæc præsens est, sed futura: quia Iustus ex fide viuit; sed apud Deum.

Reuelatur enim ira Dei de cælo in omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum qui veritatem Dei in iniustitiâ detinent: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis: L
Deus enim illis manifestauit.

Psal. 18. Sicut enim in illo qui credit, iustitia Dei reuelatur; sicut suprà memoraui; ità in eo qui non credit impietas & iniustitia reuelatur. Ex ipsâ enim cæli fabricâ iratus
Psal. 18. illi Deus videtur: Idcircò enim tam pulchra astra condidit, vt ex iis quantus & quàm admirabilis Creator eorum est, possit agnosci, & solus adorari. Vnde scri-
Deut. 6. ptum est in Psalmo: *Cæli enarrant gloriam Dei: & opera manuum eius annuntiat firmamentum.* Per naturalem ergò Legem reum facit genus humanum: Potuerunt enim id per Legem naturæ apprehendere, fabricâ mundi testificante, Auctorem Deum solum diligendum, quod Moyses litteris tradidit: sed impij facti sunt non colendo M
Creatorem, & iniustitia in eis apparet, dum videntes dissimulant à veritate, non fatentes vnum Deum.
Lib. 1. *Quia quod notum notum est Dei, manifestum est in illis.*
sent. dist. Notitia Dei manifesta est ex mundi fabricâ: Vt enim
3. §. nam Deus, qui naturâ inuisibilis est, etiam visibilibus posset
sicut aut. sciri, opus factum est ab eo, quod opificem visibilitate suâ manifestaret, vt per certum incertum posset sciri: ac per hoc quod cæteris impossibile est, ille esse Deus omnium crederetur, qui hoc opus fecit: *Deus enim illis manifestauit.* Manifestauit se Deus illis, dum opus facit, per quod possit agnosci.

Inuisibilia enim eius à creaturâ mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, vt sint inexcusabiles.

Idem sensus est; quem repetit vt absolutiùs doceat:
quia cùm per se potentia & maiestas Dei creaturæ ocu- Hebr. 11.
lis aspici non possint, opere mundanæ fabricæ intellecta conspiciuntur. Hoc igitur genere reos facit eos qui sine Lege vixerunt & naturæ & Moysi: Consuetudine enim peccandi obruerunt Legem naturæ, obliterando memoriam eius. Legem autem quæ ad reformationem data fuerat, recipere noluerunt, vt duplici modo obnoxij fierent damnationi: *Sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, vt sint inexcusabiles.* Vt omninò excusari impietas non possit, adiecit etiam virtutum Dei, & diuinitatem sempiternam cognitam esse ab hominibus; sed stupore quodam hebetasse ad honorandum Deum, quem & esse, & operari ad vtilitatem sui non ignorarent: Ea
enim quæ humanis vsibus euoluto anno gignuntur, ip- 2. Cor. 1. Coloss. 1.
sum decreuisse nulli in dubium venit. Æterna ergò virtus Dei Christus est, per quem instituit quæ non erant, & manent in eo. Cuius si dudum persona agnita non est; opera tamen manifesta sunt. Diuinitas verò, quâ in opere sibi decreto perdurant elementa rerum. *Vt sint inexcusabiles:* Multis enim modis qui reus conuincitur, excusari non potest.

Quoniam cùm cognouissent Deum non sicut Deum magnificauerunt, aut gratias egerunt: sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.

Vsque adeò non ignorauerunt, vt faterentur vnum Act. 17.
esse principium, à quo omnia initium sortita sint, cælestia & terrestria & inferna: & hunc vnum esse qui omnibus decreuerit proprietates & officia naturaliter: & hæc scientes non egerunt gratias. De anterioribus loquitur, vt præsentes & futuros corrigat: *Sed euanuerunt in cogitationibus suis.* Euanuerunt: Videntes enim mun- Sap. 13.
dum miro ornatu aptatum ab eo quem eius opificem cognouerant, dissimulauerunt: *Et obscuratum est insipiens cor eorum.* Nebula erroris texit cor illorum, quia cùm Creatorem ex iis quæ fecit pulchra, ampliùs honorificare debuerint, obtusi sunt relicto illo, hæc sola dicentes sibi sufficere ad culturam, quæ videntur: *Dicentes enim* Sap. 13.
se esse sapientes: stulti facti sunt: Sapientes enim se arbitrantur; quia rationes physicas inuestigasse se putant, scrutantes cursus siderum, & qualitates elementorum, Dominum autem horum spernentes, ideò stulti facti sunt; cùm si hæc laudanda sint, quantò magis Creator illorum? Solent tamen pudorem passi neglecti Dei miserâ vti excusatione, dicentes per istos posse ire ad Deum, sicut per comites peruenitur ad Regem. Age, numquid tam demens est aliquis, aut salutis suæ immemor, vt honorificentiam Regis vindicet comiti, cùm de hac re si qui etiam tractare fuerint inuenti, iure vt rei maiestatis damnentur? Et isti se non putant reos qui honorem nominis Dei deferunt creaturæ, & relicto Domino, conseruos adorant, quasi sit aliquid plus quod reseruetur Deo: Nam & ideò ad Regem per tribunos aut comites itur; quia homo vtique est Rex, & nescit
quibus debeat rempublicam credere. Ad Deum autem Hebr. 4.
quem vtique nihil latet (omnium enim merita nouit) promerendum, suffragatore non opus est; sed mente deuotâ. Vbicumque enim talis locus fuerit ei, respondebit illi.

Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium.

A Sic obcæcatum est cor illorum, vt maiestatem inuisibilis Dei quem ex his factis agnouerant, non in homines; sed (quod peius est, & inexcusabile crimen) in similitudinem hominum mutarent, vt forma corruptibilis hominis Deus ab his vocetur, hoc est, simulacrum (Sap. 13.) hominis: vt quos viuos hoc nomine donare non audent, mortuorum imagines in gloriam Dei recipiant. Quanta hebetudo, quanta stultitia, hos se sapientes appellare ad suam damnationem, apud quos plus potest imago, quàm veritas, & mortui potiores sunt viuis? A viuo enim Deo recedentes, mortuis fauent, in quorum numero sunt; sicut scriptum est: *Mortalis fingit mortuum manibus iniquis.* (Sap. 15.) Hoc de huiusmodi sapientiâ Salomonis B dictum est: *Et volucrum, & quadrupedum, & serpentium.* His cumulat eorum hebetudinem, vt vltrà stultitiam & vanitatem sint huiusmodi: Sic enim Dei maiestatem & gloriam minuerunt, vt horum quæ † inimica & praua (al. minima) sunt similitudini, Dei honorificentiam darent: Primi enim Babylonij Deum vocauerunt figmentum Beli cuiusdam quondam hominis mortui, qui principatum in eos dicitur egisse. Coluerunt & serpentem & draconem, quem occidit Daniel homo Dei, cuius similitudi- (Dan. 14.) nem habent. Ægyptij autem colebant quadrupedem quam dicebant Apin, in similitudinem vaccæ: quod malum imitatus est Hieroboam, vaccas instituens in Samariâ, quibus sacrificarent Iudæi: & volucres, quia (3. Par. 13) C Coracina facta habent pagani. Harum tamen omnium rerum quas memoraui, simulacra coluerunt Ægyptij, & alia quæ nunc dicere non est necesse. Hæc ab his facta sunt, qui se sapientes æstimauerunt in mundo: Quia enim inuisibilem Deum agnoscentes, non honorauerunt eum; ista faciendo; nec in iis quæ visibilia sunt, sapere potuerunt: Difficile enim, in minoribus prudens, in maioribus non sapit.

Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis illorum, in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis.

(Sap. 13.) Quoniam ad iniuriam Creatoris Dei, figmenta & similitudines rerum deificauerunt, traditi sunt illudendi, & traditi non vt illa agerent quæ nolebant; sed vt illa perficerent quæ desiderabant. Et hîc bonitas Dei est, cùm dignum fuisset subijci illos, vt facerent quæ nolebant, & cruciarentur: quia licet bonum, si contrà voluntatem fiat, amarum & malum est. Isti autem auertentes se à Deo, traditi sunt diabolo. Tradere autem est permittere, non incitare aut immittere: vt ea quæ in desideriis conceperant, adiuti à diabolo explerent in opere: Nec enim possunt huiusmodi bonum cogitatum habere. Traditi ergò sunt in immunditiam, vt contu- E meliis afficiant corpora sua in semetipsis. Cùm præterita recolit, etiam præsentis temporis mala significat: quia traduntur nunc vsque, vt contumeliis afficiant corpora sua: Originis enim illius nunc vsque sunt homines, qui dicuntur corpora sua dehonestare in inuicem. Cùm cogitatio animæ sit in crimine, cur corpora dicuntur dehonestari, nisi quia macula corporis, indicium est (Sap. 9.) peccati animæ? Cùm enim corpus contaminatur, nemo ambigit animæ esse peccatum.

Qui commutauerunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt, & seruierunt creaturæ potiùs quàm Creatori, qui est benedictus in F sæcula. Amen.

Commutauerunt veritatem Dei in mendacium, dum (1. Cor. 2.) nomen Dei, qui verus est, dederunt iis qui non sunt dij: Lapidibus enim, & lignis, vel cæteris metallis auferen- (Sap. 15.) tes quod sunt, dant illis quod non sunt; hoc est immutare verum in falsum: Non enim vocantur iam lapis aut lignum; sed Deus; & hoc est seruire potiùs creaturæ quàm Creatori. Non enim negant Deum; sed seruiunt, creaturæ: quo non excusantur; sed accusantur magis, quia cognoscentes Deum, non honorant eum, *qui* A *est benedictus in sæcula. Amen.* hoc est, verum. Deus (Psalm. 101.) verò, ait: benedictus in sæcula; quia permanet Deus: dijs autem Gentium ad tempus impietas das honorem? ideò non est verum. In Deo autem manet veritas. Hanc (Ioan. 5.) benedictionem alio in loco Filio Dei assignat, inter cætera dicens: *Et ex quibus Christus secundùm carnem,* (Rom. 9.) *qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen.* Vtraque ergò aut ad Christum pertinent, aut eadem dixit de Filio, quæ & de Patre.

Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. Nam feminæ eorum immutaue- B runt naturalem vsum, in eum vsum qui est contrà naturam.

Hæc itaque Deo propter idololatriam humano generi (Sap. 16.) prouenisse testatur, vt mulier mulierem turpi desiderio ad vsum appeteret. Quod quidam aliter interpretantur, non percipientes vim dicti: Quid est enim immutare naturalem vsum, in eum vsum qui est contrà naturam, nisi naturali concessóque vsu taliter vti, vt vna atque eadem pars corporis vniuscuiusque inter se inuicem sexus aliter se ad vsum præbeat, quàm concessum est? Nam si illa est pars corporis quam putant, quomodò C immutauerunt vsum naturæ, cùm habeat huiusmodi vsum datum à naturâ? Superiùs iam dixerat traditos in immunditiam, non tamen qualitatem operis immunditiæ ipsius ostenderat: ideò nunc declarat.

Similiter autem & masculi, relicto naturali vsu fœminæ, exarserunt in desiderium sui in inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes.

D Nunc manifestauit quomodò quod superiùs de mulieribus dixit, intelligi debeat: Quando enim subiecit: *Similiter & masculi exarserunt in desiderium sui:* ostendit apertè peccatum mulierum: Nam non dixit de viris quòd immutauerunt naturalem vsum in inuicem; quia huiusmodi vsus huic parti concessus non est; sed de fœminis. Et quid mirum, cùm hodie tales mulieres reperiantur? vt sicut illud à viris; ità & hoc à mulieribus sit inuentum? Denique si mulieres inter se accusant, & viri similiter, manifestum est vt qui iam veritatem Dei immutauerunt in mendacium, immutarent & naturalem vsum in eum vsum per quem dehonestarentur, rei facti (Apo.) mortis secundæ. Quoniam verò aliam legem dare non E potest Satanas (nihil enim habet) concessa & licita in alium ordinem versat, vt dum aliter fiunt quàm concessa sunt, sint peccatum: *Et mercedem quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes.* Hanc dicit compensationem esse contempti Dei, id est, turpitudinem & contaminationem: Hæc est enim prima causa huius peccati: Quid enim peius, quid deterius hoc peccato? Quantum enim idolo- (Sap. 14.) latria per impium & grauissimum delictum est? tantum & compensatio eius horrenda, & persordida passio est.

Et sicut non probauerunt Deum habere in notitiâ, tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea quæ non conueniunt, F repletos omni iniquitate, malitiâ, fornicatione, auaritiâ, nequitiâ, plenos inuidiâ, homicidiis, contentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obsequentes, insipientes, incompositos, sine intellectu, sine charitate:

Propter errorem simulacrorum traditi sunt ad turpia (Sap. 2.) facienda in inuicem; sicut iam dictum est. Et quia im-

punitatem horum æstimauerunt, incuriosum Deum iu- G dicantes, ac per hoc negligendum: hinc additum est, vt magis ac magis hebetati, ad omnia mala admittenda fierent promptiores: vt facta quæ hominibus non ambigerent displicere, Deum non crederent vindicare. Nunc enumerat omnia mala quæ illis superaddita sunt; vt vel sic conuersi ad naturalem intellectũ, intelligerent irato Deo hæc sibi prouenisse. *Repletos omni iniquitate.* Hoc summatim locutus est, & subiicit membra iniquitatis: *Malitiâ, fornicatione, auaritiâ, nequitiâ plenos inuidiâ, homicidiis, contentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obsequentes, insipientes, incompositos,* H *sine intellectu, sine charitate.* Caput iniquitatis malitiam dixit, cuius opus fornicationem posuit atque auaritiam. Hæc fornicatio habet in se & adulterium: Si enim dixisset, adulterio, videretur excusasse fornicationem, sicut leges Romanæ: ideò quod minus est posuit, vt quod maius est, inultum non possit credi. Deinde adiecit: *nequitia*, cuius affectus inuidiam parit & homicidia, contentionem ac dolum. Post hæc subiecit, *malignitate*, quæ gignit susurrationes atque detractiones: & quoniam hæc *Sap. 14.* Deo non displicere non possunt, ait: *Deo odibiles*: & quia *1. Ioan. 2* nec hominibus placent, *contumeliosos*, inquit, *superbos, elatos, inuentores* (id est auctores) *malorum*: Imitatores enim facti patris sui diaboli, idololatriæ malum inuene- I runt, per quod omnia vitia in mundo sunt nata, & perditio maxima: Nam diabolus, quem ab initio Scriptura peccare testatur, quamquàm tyrannicæ præsumptioni *Luc. 14.* studeat, non tamen id ausus est profiteri, vt dicat: *Ego sum Deus.* Denique inter cætera dixit ad Dominum: *Iob 1.* *Hæc omnia mihi tradita sunt*: non dicit: A me sunt: vel, *Sap. 13. & deinceps.* mea sunt. Et in libro Iob potestatem sibi dari exposcit. Quamobrem peiores isti sunt qui non tantùm elementis; sed & figmentis tribuunt deitatem. *Parentibus non obsequentes.* Quantâ autem insolentiâ arrepti sunt, vt nec parentes suos, quos auctores in natiuitate habent, agnoscerent: quique se natos gauderent, illos tamen per quos esse cœperant, contemnebant, hoc est esse *sine* K *intellectu, sine charitate*, scilicet Dei: Nam erat in illos charitas carnis. Hi Dei iustitiam cognoscentes per legem naturæ (sciuerunt enim hæc Deo displicere) in animo ponere noluerunt.

Qui cùm iustitiam Dei cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui hæc agunt, digni sunt morte: & non solùm faciunt ea; sed etiam consentiunt facientibus.

Rom. 9. Vsque adeò iustitiam Dei cognouerunt, vt non negent quòd hæc omnia quæ faciunt, pœnâ digna sunt & morte. Hæc omnia mala corpus est peccatorum, cui mancipati facti sunt potestatis eiusdem, vt faciant pu- *Sap. 14.* nienda: Hæc enim malorum causa à Sodomitis cœpta est offensione Dei, sicut suprà dictum est, & in omnem propè partem mundi ramos suos extendit, iram Dei idololatriæ causâ nuntians, quæ prima pars est erroris & impietatis quam primùm condemnat; vt cùm hæc emendata fuerint, facilè corrigantur & morum vitia: Sublato enim malitiæ semine, nequitiæ fructus arescunt: Non enim dat arbor fructus, cuius excisæ sunt radices: *Genes. 19* Nam ideò & Moyses Sodomæ & Gomorrhæ gesta memorauit, exitiúmque non tacuit, vt timorem poneret M huius rei vitandæ. Non ergò hoc vitium & contaminatio dehonestatæ vitæ ab eo admittitur, qui in animo cogitat Deum. Sunt quidam qui se reos non putant si non operentur quæ mala sunt, assentiant autem facientibus. Assentire est autem si cùm possit reprehendere, taceat; aut audiens has fabulas adulerur: Sciens enim impurus & malignus non ignorari quæ agit, & minimè se vitari; sed etiam honori esse, gloriatur forte se talem: nec confundi potest in his, quando videt faueri sibi, & obsecundari ab ijs qui non sunt tales: & isti ergò, vt qui fomitem præbeant delictis illorum, dignum est vt pari crimine rei habeantur. Sunt iterùm alij qui non solùm G faciunt mala; sed etiam consentiunt facientibus: hoc est, non solùm faciunt; sed & talibus consentiunt. Duplex ergò horum est nequitia: Non enim tam mali sunt qui faciunt, & facientibus contradicunt: facientes enim nefaria, illa vindicant. Illi verò tam nequissimi sunt qui faciunt, & consentiunt facientibus, vt nec Deum timeant; sed increscere cupientes mala, hæc minimè vindicant, & suadent non illa esse vitanda.

QVAPROPTER inexcusabilis es, ô homo omnis qui iudicas! In quo enim iudicas H alterum, te ipsum condemnas; eadem enim agis qui iudicas. CAP. II.

Quoniam facientem maligna, & consentientem *Rom. 1.* facientibus, morte dignos ostendit: ne fortè hic qui facit, & non consentit facientibus, excusare se posse putaret, docet huiusmodi inexcusabilem fore: Non enim iustum est vt huic impunè cedat; quia per hypocrisin ostendit se non talem, cùm peior esse deprehenditur: Fallit enim, vt dum puniendus sit, honore dignus appareat.

I Scimus autem quoniam iudicium Dei est, secundùm veritatem in eos qui talia agunt.

Hoc est, non ignoramus Deum iudicaturum de his *Exod. 10* in veritate, quando nos ipsi de his iudicamus: Si enim nobis displicent, quantò magis Deo, qui verè iustus est, *Sap. 1. 2. Par. 2.* & opus suum zelatur? In veritate ergò cùm dicit iudicaturum Deum de his, terrorem incutit: vt quem perfidi incuriosum rerum humanarum dicunt, iste malos secundùm veritatem dicat iudicaturum, hoc est, verissimè reddere secundùm mensuram vniuscuiusque, non parcere.

K Existimas autem, ô homo! qui iudicas de iis qui talia agunt, & facis ea: quia tu effugies iudicium Dei?

Hoc est, numquid quia tibi examen datum est & potestas iudicandi de malis & stupris, cùm eadem agas, & non est qui te ad præsens iudicet, effugies iudicium Dei? Non vtique: quia si iudicium Dei in mundo eua- *Rom. 13. Act. 17.* sisti; quia omnis hæc potestas & iudicium à Deo est, in futurum non euades: Per se enim iudicaturus est Deus, apud quem cessat adulatio & personarum acceptio. Aut certè si iustum alicui videtur vt huiusmodi immunis à L pœnâ sit, dicat, Quòd si iustum est vt non euadat, credat Deum iudicaturum; vt & quod iustum esse iudicat, verum sit & impleatur, & Deum conditorem mundi prouidenter & curiosè operis sui merita requirere fateatur: Si enim fecit & negligit, malus opifex dicitur; *Psal. 93.* quia per id quod negligit, non bona se fecisse quæ fecit, ostendit: Sed quia bona fecisse negari non potest (indignum est enim & improbabile, bonum mala fecisse) curam eorum necesse est vt dicatur agere; quia contumelia eius erit & accusatio, si bonorum à se factorum negligens inducatur; quippe cùm eius nutu ac prouidentiâ vita ipsa sustentetur, ministerio elementorum; sicut ipse Dominus dicit: *Qui solem suum* *Matt. 5.* M *oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.* Qui ergò ista præstat, curam non agit vt con- *1. Reg. 2.* seruet quod fecit, vt amantes se remuneret spernentésque condemnet.

An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? ignorans quoniam bonitas Dei ad pœnitentiam te prouocat?

Hæc dicit vt non iam se putet euasisse, si illum bo- *2. Petr. 3* nitas Dei patitur diu peccantem? nec patientiam eius putet condemnandam, quasi non curantis res humanas:

intelligat autem ideò à se dissimulari, quia non in hac vitâ iudicium Dei promissum est futurum, vt in venturâ Sap. 5. vitâ pœniteat illum iudicem Deum non credidisse: In pœnâ enim positus sine fructu pœnitebit, quia non credidit iudicium Dei quod videt verum. Necesse est enim vt acriùs emendetur, immò pœnis perennibus torqueatur, quem patientiæ longanimitas non emendauit. Seueriſſimè loquitur, sciens malignam mentem non posse nisi timore à vitiis facilè reuocari.

Secundùm duritiam autem tuam & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet singulis secundùm opera sua.

B

Impunitatem sperans peccatorum, non solùm durat inconuertibilis & intractabilis manens; sed adhuc acer- 2 Tim. 3. biùs peccat, securus quòd non sit vltio futura, cor habens impœnitens, ignorans quia iram sibi congregat in Prou. 18. die iræ: Necesse est enim seuiori pœnâ vt plectatur, immò flammis perennibus torqueatur, qui longâ Dei patientiâ non solùm se emendare noluit; sed adhuc ad- Sap/en. 1 dens ad contemptum exaggerauit peccata. Dies iræ est peccatoribus quo punientur: ideò lapsis est ira: qui sentient pœnam in die reuelationis iusti iudicij Dei: Reuelabitur enim, id est, agnoscetur, quod modò futurum negatur: ideóque cùm ostenditur quod non esse creditur, C reuelatur: His enim ostenditur qui negant, quia credentibus manifestum est: vt confiteantur etiam inuiti iustum iudicium Dei, cùm singulis reddet secundùm ope- Psal. 61. ra sua. Numquid non hæc fatebuntur iustè fieri, cùm 1. Petr. 4. viderint mala uuicem facta vlcisci?

Iis qui secundùm patientiam boni operis, gloriam & honorem, & incorruptionem, quærentibus vitam æternam: ijs verò qui ex contentione, & qui diffidunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio, tribulatio, & angustia.

Quoniam Iudicium Dei iustum prædicauit, nunc quale bonis futurum est, declarat: his videlicet, qui patientiam Dei scientes, partim ad correptionem, partim ad maiorem vltionem non se corrigentium protelari, priorum operum pœnitentes bene versantur, freti fiduciâ fidei, ne diu hîc positi damnum incurrant promissæ vitæ. Dabit ergò eis *gloriam & honorem*. Et ne non hoc valdè magnum ad comparationem præsentis vitæ videretur, quia & hîc gloriosi eidentur & honorati, adiecit: 1. Cor. 9. *Et incorruptionem* vt ex eo alia gloria & alter honor in- 1. Petr 5. telligeretur, quando incorruptio simul comitabitur: In præsenti enim honor vel gloria frequenter amittitur, quia corruptibilis est, qui dat, & quod dat, & qui accipit: in die autem iudicij Dei incorruptibilis iam dabitur honor & gloria, vt sint tota vita æterna: Ipsa enim glorificabitur substantia, quadam immutatione meritorum. Hi ergò quærunt vitam æternam, qui non solùm bonæ professionis sunt; sed & vitæ. *Iis verò qui ex contentione, & qui diffidunt veritati.* Diffidentes de futuro Dei iudicio Rom. 5. per Christum, ac per hoc & patientiam eius contemnentes, contendunt euacuare illud, cùm sit verum & stabile: *Credunt autem iniquitati*: Iniquitas est enim negare quod Deus futurum prædixit: *Ira, & indignatio, tribulatio & angustia*. Tria ergò alia ponit incredulitati condigna: Ira est enim non ei qui iudicat, sed illi qui iudicatur, dum fit reus: Irasci enim dicitur Deus, vt vindicaturus credatur: nam Dei natura ab his passionibus immunis est: Et vt non solùm irasci: sed & vindicare credatur, adiecit: *Et indignatio*, quam addendo super iram, iniuriam suam Deum vindicaturum significat. *Tribulatio & angustia*, hoc est iterata angustia. Angustiæ verò sunt, quibus sententiâ constrictus tribulabitur in pœnâ.

Super omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primùm & Græci: gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iu- A dæo primùm, & Græco: non enim personarum acceptor est Deus.

In hoc opere non solùm facta significat; sed & perfidiæ professionem: De incredulo enim dicit: & ideò super animam dixit, vt spiritualem pœnam intelligas, non corporalem; quia anima inuisibilibus pœnis arta- Rom. 9. bitur. *Iudæi primùm, & Græci.* Semper Iudæum anteponit prærogatiua patrum, vt aut coronetur primus, aut damnetur: quia Credens honorificentior est propter Abraham, diffidens autem peiùs tractandus est; quia donum promissum patribus refutauit. *Gloria autem &* Apo 2. B *honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primùm, & Græco.* Quemadmodùm incredulis tria pœnalia posuit, sic & Fidelibus tria magnifica, vt honorem habeant geminum, quasi filij Dei; gloriam in immutatione, pacem verò eò quòd bene viuentes quieti erunt in futuro, nullâ perturbatione commoti: quippe quia omnis homo ab aduersario se abstinens, apud iudicem habet pacem: *Non* Luc. 12. *enim personarum acceptor est Deus.* Quoniam ostendit Iudæum siue Græcum non despici à Deo, si tamen credat Rom. 4. in Christum; sed accepto ferri ambobus iustitiam fidei; sic iterùm non credentes pariter reos esse, quia magis Ephes. 6. oberit circumcisio sine fide, & proderit præputium per fidem; ac per hoc docet personarum acceptorem Matt. 3. C Deum non esse: Nec enim prærogatiuam generis sequitur, vt diffidentem suscipiat causa patrum, aut creden- Ezech. 18 tem abijciat à se propter indignitatem parentum; sed vnumquemque proprio merito aut remunerat, aut condemnat.

Quicumque enim sine Lege peccauerunt, sine Lege & peribunt: & quicumque in Lege peccauerunt, per Legem iudicabuntur.

Quomodo potest sine lege peccari, cùm omnes simul subditi simus legi naturali? Sed de Moysis lege di- D cit, cui Iudæi obnoxij sunt, dum non credunt, nec non & Gentiles; sed iam dudum; quia adiungere se illis noluerunt. Non credentes ergò Gentiles, duplici genere fiunt rei; quia neque legi datæ per Moysen assenserunt, neque Christi gratiam receperunt: ideò dignum est vt pereant. Igitur sicut qui sine lege peccat, peribit: ità & qui sine lege legem seruauerit, iustificabitur. Iustitiam naturaliter seruans, custos legis est. *Si* 1. Tim. 1. *enim Iusto non est lex posita*; sed iniustis; qui non peccat, amicus legis est: huic sola fides deest, per quam fiat perfectus; quia nihil illi proderit apud Deum abstinere à contrariis, nisi fidem in Deum acceperit, vt sit iustus per vtraque; quia illa temporis iustitia est, hæc æterni- E tatis. *Et quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.* Quoniam Iudæi legem habent, in quâ salus illis promissa est; non credentes, vel non recipientes promissum, per legem iudicabuntur sub quâ vixerunt. Ipsâ enim accusante, pœnas exoluent: Nam propè grauior Iudæorum causa est apud eos ipsos quàm Gentium; Sicut enim credentes præferuntur: ità & cùm diffidunt, peiores inueniuntur: Plus enim displicet qui quod habuit amisit, quàm qui quod non sperauit, consequi Matt. 22 non potuit: Iste enim non intrauit in regiam, ille forâs missus est.

F

Non enim Auditores Legis iusti sunt apud Deum: sed factores Legis iustificabuntur.

Hoc dicit, quia non hi iusti sunt qui audiunt legem; Deu. 18 sed qui credunt in Christum quem lex promisit: & hoc Rom. 3. est facere legem. Omnis autem non facit legem qui non credit legi, dum non recipit, cui lex testimonium perhibet. Qui autem in lege non videtur esse, quia incircumcisus est carne, credit autem in Christum, hic fecisse legem dicitur. Et ille qui se dicit in lege esse, id est Iudæus, auditor legis fit, non factor; quia non credit in Christum scriptum in lege, sicut dixit Philippus ad Nathanael,

Quem in Lege scripsit Moyses & Prophetæ, inuenimus Iesum.

Cùm enim Gentes quæ Legem non habent, naturaliter quæ Legis sunt faciunt: hi Legem non habentes, ipsi sibi sunt Lex, qui ostendunt opus Legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente ipsis conscientiâ ipsorum.

Coloss. 2. Gentes, Christianos dicit alio loco; Vobis enim dico gentibus, qui incircumcisi neque neomenias, neque sabbatum, neque escarum legem seruant, & duce natura credunt in Deum & Christum, id est, in Patrem & Filium: Hoc est enim legem seruare, Deum legis agnoscere. Prima enim sapientiæ pars hæc est, timere Deum
Eccl. 1. Patrem, per quem sunt omnia. Ipsa ergò natura proprio
1. Cor. 8. iudicio Creatorem suum agnoscit, non per legem; sed
Sap. 13. per rationem naturæ; opus enim opificem cernit in se. *Hi legem non habêtes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendũt opus legis scriptum in cordibus suis.* Idem sensus est; quia dum naturâ duce credunt, opus legis ostendunt non per litteram; sed per conscientiam. Opus autem legis est fides, quam cum dictis exhibet Deo, naturali iudicio ostendit semetipsum legem sibi esse: quia quod mandat lex, vltrò facit vt credat in Christum; *Testimonium reddente ipsi con-*
1. Cor. 1. *scientiâ ipsorum* Teste interiore conscientiâ suâ credunt,
Sap. 13. quia conscij sibi sunt conuenire sibi quod credunt: Congruum est enim creaturæ, credere & venerari suum conditorem. Nec absurdum est vt dominum seruus agnoscat.

Et inter se cogitationibus inuicem accusantibus, aut etiam defendentibus in die quâ iudicabit Deus occulta hominum, secundùm Euangelium meum, per Iesum Christum Dominum nostrum.

Quoniam Iudæos diffidentes, per legem dixit iudican-
Ioan. 5. dos fore (lex enim illos accusabit, quæ Christum illis
Ioan. 1. promisit, quem venientem recipere noluerunt) Gentes autem, quæ legem vtique non habent, per conscientiam iudicabuntur, si credere noluerint; primùm quidem accusatores erunt Gentiles credentes non credentium Gentilium; sicut Iudæis non credentibus dicit Dominus
Matt. 12 de Discipulis suis: ipsi iudices vestri erunt: quia perfidia
Matt. 19 Iudæorum iudicabitur fide Apostolorum, qui cùm ex ipsis essent, illis diffidentibus, crediderunt. Deinde cogitationibus suis accusabuntur Gentiles, si compuncti Creatoris fidem & virtutem noluerint suscipere; aut si stupore quodam alienati à viâ Dei non crediderint ver-
Ephes. 4. bis & gestis Dominicis, defendentes se conscientiâ in die iudicij, quæ non cogitauit se debere credere, & iudicetur nõ quasi maleuolus; sed quasi ignorans: non tamen sine pœnâ futuros; quia id non licet ignorare:
1. Cor. 14 Gentes enim duplici genere significat, tam credentes quàm infidos. Superius enim de Gentibus credentibus dicit. Post autem subiecit etiam de eis Gêtibus quæ non credunt: vt sicut per conscientiam suam laudantur credentes; ità & per conscientiam suam accusentur diffidentes: Quamuis enim sibi videatur minimè reus qui non credidit; quia apud se tractare istud non potuit: ratione tamen conuincitur; quia nõ sibi suasit verum hoc esse quod & virtutum testimonis viderat confirmari, & multos sequi. Puto etiam sic posse intelligi, si tota quæstio de Gentibus non credentibus dixisse credatur, quia
1. Cor. 5. ait: *Quid mihi de ijs qui foris sunt, iudicare?* Et, *Qui non*
Ioan. 3. *crediderit, iam iudicatus est.* Et, *Quia non resurgunt impij*
Psal. 1. *in iudicio: Sine lege enim peccantes, sine lege & peribunt,* ac
Rom. 14.
Marc. 9. per hoc ante tribunal Christi stare non poterunt, & reddere causas, quia resurgentes ducentur ad gehennam: Illi enim quos dicit inuicem cogitationibus suis accusari aut defendi in die iudicij Dei, Christiani sunt ij qui discordant à Catholicâ veritate, diuersâ sentientes de Christo, aut de sensu legis in traditione Ecclesiæ, siue Cataphrygæ, siue Nouatiani, siue Donatiani, aut cæteri hæretici. Horum cogitationes inuicem se accusabunt in

G die iudicij. Si intellexit quis veram esse Catholicam doctrinam, & ne videretur emendatus, sequi noluit, erubescens ab eo quòd diu tenuit recedere, in die iudicij cogitatione suâ accusabitur: Duæ enim cogitationes in homine inuicem se † excusabunt, bona & mala. Bona accusabit malam, quia contradixit veritati: mala iterùm accusabit bonam, quia non secuta est vt sensit: & per hoc constituitur reus qui cogitauit, sentiens bonam & veram esse Ecclesiam Catholicam, & permansit in hæresi vel schismate. Eius autem cogitationes se inuicem defendent qui semper hoc cogitauit, putans vtile quod secutus est: Dicturus est enim; Semper in cogitationibus meis hoc putaui vtile quod secutus sum, hæc fuit fides
H mea. Hic leuiorem habebit causam quamuis emendandus sit, quia à conscientiâ suâ non accusabitur in die iudicij. Hoc modo iudicabuntur occulta hominum in die iudicij Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.

† al. accusabunt.

1. Cor. 4.

Si autem tu Iudæus cognominaris.

Cognomen Iudæi est, quia ex prærogatiuâ parentum est vt dicantur Israëlitæ. Et tamen si totum velimus quod ad causam pertinet, comprehendere, cognomen Iudæis tripartito genere deriuatum debemus aduertere. Primùm quia filij sunt Abrahæ, qui ob fidei suæ meritum pater positus est cunctarum gentium. Deinde propter Iacob, qui augmêtandæ fidei gratiâ, Israël appellatus est:
I Cœpta enim patris dignitas nobilitatur in filiis. Tertiò
Gen. 17. propter Iudam; sed magis propter Christum qui ex Iudâ
Gen. 32. ortus est secundùm carnem, Iudæi cognominantur, quia
Hebr. 7. in Iuda hoc significatum est, quod futurum erat in Christo. Dictum est enim: *Iudas erit dux vester: &, Iuda,*
Iudic. 1. *te collaudant fratres tui.* Quæ laus data Iudæ non proba-
Genes. 49 tur; sed Christo, quem omnes quotidie collaudant ij
Matt. 28 quos fratres suos dignatus est appellare. Ipse enim dixit mulieribus: *Ite & dicite fratribus meis, quià præcedo vos in Galilæam.* Quis enim non laudet eum, cuius beneficio viuit? Apostolus ergò sub hac significatione, quæ posterior numero, sed perfectior merito est, totum voluit comprehendi: quod Iudæi non intelligentes, nomen sibi
K carnalis Iudæ defendunt.

Et requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora, instructus per legem, confidisque te ipsum ducem esse cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & veritatis in lege.

Non magnum valdè videri vult si Iudæus credat; quippe cùm sit instructus per legem: periculosum autem
L valde si non credat; ducem enim habet legem. Sed vt præponatur credens, merito facit patrum; quia quamuis aliquis per se floreat, erubescit tamen in suis. *Confidisque te ipsum ducem esse cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & veritatis in lege.* Vera sunt hæc; quia legis documentum hoc est, erudire imperitos, & Deo subijcere prophanos: vel idololatriæ cultura impios, promissione quæ facta est per legem, ad melioris spei fiduciam prouocare. Rectè ergo gloriatur in his Legis do-
Deut. 18 ctor, quia formam tradit veritatis. Si autem non recipit eum quem lex promisit, frustrà gloriatur de lege: & nec iam erit dum Christum spernit promissum in lege: &
M nec iam eruditor erit insipientium, nec magister infantium, nec lumen eorum qui in tenebris sunt; sed dux omnium horum ad perditionem.

Qui ergò alium doces, teipsum non doces: qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui execraris idola, sacrilegium facis: qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras.

Qui ergò alium doces: hoc est, tu qui Gentiles arguis
Ephes. 2. quòd sine lege & Deo sint, teipsum non arguis: Diffi-

dens enim de Christo in lege promissu, in eisdem quæ arguis, inueniris. *Qui prædicas non furandum, furaris*, hoc est; dum negas Christum in lege promissum, fidem eius per malam interpretationem subripis: facis enim (1.Cor. 1.) quod prædicas fieri non debere. *Qui dicis non mœchandum, mœcharis.* Adulteras etiam legem, quando veritatem Christi tollis, & mendacium ponis. (Act. 10) Vnde alio loco dicit: Adulterantes verbum Dei. *Qui execraris idola,* (Esai. 45.) *sacrilegium facis*: Sacrilegus est, quando Christum, quem lex & propheticus sermo Deum significant, negas: Dicit enim Esaias: *Quia in te est Deus, & non est Deus præ-* (2.Cor. 5.) *ter te. Tu es enim Deus, & nesciebamus: Deus Israel Sal-* (Esai. 45.) *uator.* Numquid Iudæi de Deo Patre dicebant: *Tu enim* (Gen. 32. Iosue 5.) *es Deus, & nesciebamus*, cùm tota lex Dei Patris auctoritatem prædicet, ex quo sunt omnia? Sed quia Filius Dei semper quidem apparuit, latebat autem quis esset; cùm post resurrectionem cognoscitur, dicitur ei in (Esai. 45.) confessione: *Tu enim es Deus, & nesciebamus.* Et qui pu- (1.Tim. 3.) tabatur in lege tantùm angelus & dux exercitus Domini, quum intelligitur Filius esse Dei, dicitur ei cum gratiarum actione: *Tu enim es Deus, & nesciebamus.* Per hoc ergò significat quia ipse esset qui apparuerat quidem Patriarchis, & pòst Incarnatus est; sed non fuerat intellectus ab hominibus. *Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras.* Præuaricator legis es, quando sensum legis, qui de incarnatione & diuinitate (Matt. 3. & 17.) Christi est, præteris: & Deum inhonoras, dum testimonium eius quod dedit de Filio suo, non recipis: Ipse enim dixit: *Hic est filius meus dilectus.*

Nomen enim Dei per vos blasphematur inter Gentes, sicut scriptum est.

(Esai. 52. Exod. 32) Hoc dixit Esaias Propheta; quia Dei nomen blasphematur inter gentes, quando Iudæos pro noxis suis traditos sibi non aduertebant; sed idolis suis dabant glorias, quasi Iudæorum Deum vicissent in Iudæis. In tempore Apostolorum Dei nomen blasphemabatur in Christo; quia Iudæi Christum Deum negando, blasphemabant & (Luc. 9.) Patrem, sicut dicit Dominus: *Qui me recipit, non me recipit; sed eum qui me misit.* Et ideò inter gentes blasphemabatur, quia credentibus Gentibus Iudæi suadere nitebantur Christum Deum non credendum; vt blasphemia gentium à Iudæis vel Photini auctoribus sit profecta.

Circumcisio quidem prodest, si legem obserues. Si autem præuaricator legis sis, circumcisio tua præputium facta est.

Potest dici econtrà: Si prodest circumcisio, cur prætermittitur? Sed tunc prodest si legem obserues. Tenenda ergo circumcisio est: & vt possit prodesse, seruanda est lex. Quid ergò prohibuit quod prodesse, si lex seruetur, ostendit? Videtur ergò malè prohibitum quod non per se displicet; sed per alterius negligentiam frustrari dicitur. *Si autem præuaricator legis sis, circumcisio tua præ-* (Gen. 17.) *putium facta est.* Hoc est quod dicit; quia si lex seruata (Galat. 2. Ioan. 8.) non fuerit, Iudæus Gentilis efficitur. Sed circumcisionem pro genere posuit Abrahæ; quia ex Abraham circumcisio: nec enim poterat ædificare quæ destruxerat: Hoc enim ait, vt doceat tunc prodesse ex genere Abrahæ esse, si lex seruetur; id est, si in Christum credatur, qui promissus est Abrahæ: quia & suum meritum habent iustificati per fidem, & honore patrum sublimantur: Omnis enim salus in lege, de Christo est. Hic ergò seruat legem qui credit in Christo: Si autem non cre- (Rom. 3. Hebr. 10.) dit, transgressor est legis; quia non recipit Christum quem lex ad iustificationem venturum cecinit, quam ipsa dare non potuit: & nihil illi proderit dici filium Abrahæ; quia hic secundùm meritum filius est Abrahæ, qui fidem sequitur; per quam dignus Deo extitit Abraham. Vnde ait: *Circumcisio tua præputium facta est*, id est, (Matt. 5.) Gentili similis factus es non credens in eum qui in si- (Rom. 4.) gno circumcisionis promissus est Abrahæ.

Si igitur præputium iustitias legis custodiat, nonne præputium illius in circumcisionem reputabitur? & iudicabit quod ex naturâ est præputium, legem perficiens, te, qui per literam & circumcisionem præuaricator es legis?

Iustitia legis fides est Christiana, sicut alio loco dicit, (Rom. 10.) *Finis legis Christus, ad iustitiam omni credenti.* Ideò mani- (Rom. 4.) festum est quia si Gentilis credat in Christum, sit filius (Deut. 18) Abrahæ, qui pater est fidei. *Et iudicabit quod ex naturâ est præputium, legem perficiens, te, qui per litteram & circumcisionem præuaricator es legis.* Credens Gentilis, duce naturâ, in Christum, condemnat Iudæum, cui lex promiserat Christum, & aduenienti ei credere noluit. Quantò ergò Gentilis maiori dignus est gloriâ qui per solam naturam intellexit Auctorem; sicut dicit Petrus (Act. 3.) Apostolus: *Auctorem verò vitæ interfecistis:* tantò magis Iudæus puniendus est, qui neque per naturam, neque per legem Christum agnouit Auctorem.

Non enim qui in manifesto, Iudæus est, nec quę palàm, in carne, est circumcisio: sed qui in occulto, Iudæus est, & circumcisio cordis in spiritu non litterâ: cuius laus non ex hominibus; sed ex Deo est.

Non est obscurum, circumcisionem carnis laudem (Genes. 15.) non habere apud Deum (nec enim Abraham ideò iusti- (Rom. 4.) ficatus est, quia circumcisus est; sed quia credidit, iustificatus est, posteà autem circumcisus est) cordis autem circumcisionem laudabilem apud Deum esse. Circumcidere enim cor, amputato errore, agnoscere est Crea- (Deut. 10) torem. Et quia circumcisio cordis futura erat, primus Moyses, dixit: *Circumcidetis duritiam cordis vestri.* Et (Hier. 4.) Hieremias similiter: *Circumcidite præputium cordis vestri.* (2.Cor. 3.) Hoc dixit Iudæis idola sequentibus: Velamen est enim (Coloss. 2.) circà cor quod conuersus ad Deum circumcidit; quia fides aufert nebulam erroris, & tribuit perfectam Dei cognitionem in mysterio Trinitatis quod incognitum erat à sæculis. Huius ergò circumcisionis laus ex Deo est, occulta hominibus: Cordis enim meritum est quod (1.Reg. 16) aspicit Deus, non carnis: Nam Iudæorum laus ex homi- (Ioan. 7. Philip. 3.) nibus est: Gloriantur enim in carnis circumcisione quòd ex Patribus sit: Vnde in aliâ epistolâ inter cætera ait: *Et gloria in pudendis eorum qui terrena sapiunt*; hoc est, qui (Rom. 13.) circumcisionem carnis gloriam putant: Terrena enim sapit qui in carne gloriatur: qui verò in spiritu gloriatur, huius laus ex Deo est; spiritu enim non carne creditur.

CAP. III.

QVid ergò amplius est Iudæo, aut quæ vtilitas circumcisionis? Multùm per omnem modum. Primùm quidem quia credita sunt illis eloquia Dei.

Quamquàm multa sint quæ ad honorificentiam & me- (Deut. 4.) ritum pertineant seminis Abrahæ, hoc tamen solum apertè memorat quia maximæ laudis eorum est, vt legem per quam addiscerent rectum, à peruerso distinguere, digni iudicarentur accipere, vt post hoc primum (Matt. 3.) cætera qualia sint possint intelligi. Quoniam autem Iudæis carnalibus, id est incredulis, nihil proficere testimonium generis ostendit; ne omnes, id est, & credentes & non credentes malè tractasse videretur, docet multùm vtile esse Iudæis credentibus quia filij sunt Abrahæ. His enim eloquia Dei sunt credita, dum legem (Deut. 7.) quæ peccatis hominum obsoleuerat, quasi impunè peccaretur apud Deum, merito patrum reformatam accipiunt, & populus Dei vocantur. Ægyptus quoque pro- (Exod. 10) pter iniurias illorum diuersis plagis percutitur: cælesti (Exo. 16.) pane cibantur, omnibus gentibus terrori sunt, testante (Iosue 2.) hoc Rhaab meretrice: quibus etiam Christus Saluator (Rom. 9.) ad sanctificationem promissus est. Ideò ait multum vtile Iudæis per omnem modum; quia filij sint Abrahæ: Anteponuntur enim gentibus; sed qui credunt.

Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Numquid incredulitas illorum fidem Dei euacuabit? Absit. G

Absit: quasi dicat: Quia aliqui Iudæorum credere noluerunt quæ Deus promisit filiis Abrahæ, idcircò præiudiciabitur cæteris Iudæis, ne digni dicantur accipere quod Deus promisit Fidelibus: Non inquit: quippe cum sic facta sit promissio, vt credentibus proficeret: igitur *Rom. 14.* non indignatus Deus propter illorum perfidiam, id est Iudæorum, dabit reliquis credentibus vitam æternam, quam promisit futuram per fidem Christi: quia qui non crediderunt, ipsi se indignos fecerunt sine præiudicio cæterorum. His dictis commendat credentes Iudæos, quia nihil obest eis: quia multi ex illis credere noluerunt. H

Psal. 115. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: Vt iustificeris in *Psal. 50.* sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris.

Num. 23. Vt firmaret quod suprà dixit, quòd Deus in promissione suâ fidelis est, & omnis homo mendax, exemplum propheticum subdidit ex Psalmo quinquagesimo, quo & Deum verbis suis iustificari, & hominem mendacem incredulitatis causâ signauit: Vtrumque enim legitur *Psalm. 144.* in libro Psalmorum, quia Deus iustus & verax est, & omnis homo mendax. I Mendacem hominem dicit, dum *Psal. 115* non credit quod promisit Deus: Negans enim daturum quod promisit, mendax est: & dum ipse mendax est, multis ex causis Deum mendacem pronuntiat, quando promissis eius non credit. Igitur omnem hominem mendacem dicit qui diffidens est de promissis Dei. Ma- *Ioan. 9.* ximè tamen hoc ad Iudæos pertinet, quorum causâ tra- *Psal. 115* ctat hoc loco Apostolus, qui videntes Christum, nega- *Ioan. 3.* uerunt hunc esse quem promisit Deus, ac per hoc mendaces pronuntiantur. Deus autem verax est, qui mi- *Psal. 50.* sit Christum sicut promisit: & sic vincit cùm iudicatur; quia dabit quod daturus negatur: Cùm enim non ei K creditur, mendax iudicatur. Ille autem cùm dat quod iudicatur non daturus, vincit, ostendens se veracem; *Apoc. 1.* illum autem mendacem qui non credit verbis eius: Videbit enim Dei Filium in maiestate, quem negat: videbit & carnis resurrectionem, & sciet victam esse perfidiam pollicitatione & veritate Dei: Nam & Christus cùm iudicatus est, vicit: Iniquè enim occisus reum fecit diabolum, quem iam non peccando superauerat, vt secundò victus amitteret quos tenebat.

Si autem iniustitia nostra Dei iustitiam commendat, quid dicemus? Numquid iniquus Deus qui infert iram (secundùm hominem L dico) Absit: Alioquin quomodò iudicabit Deus mundum?

Psal. 50. Hoc iuxtà sensum Prophetæ Dauid dicit Apostolus: *2. Reg. 11* Dauid n. quia peccauerat in causa Vriæ Hethæi, sciens quia promissio peccatoribus dari non potest, exorat vt iustificatio verborum Dei vincat iudicium quo iudicantur ij qui peccant, & pœnitentiam reformet sanctificans, vt det ei quod Iustus se daturum promisit. Ac per hoc subiecit: *Si autem iniustitia nostra Dei iustitiam commendat, &c.* id est, si quia nos peccatores sumus, Deus iustificatur, iniquus erit si vindicet: Nam si iniustitia nostra ei proficeret, sine dubio iniquus foret si peccantes damnaret; quia iniustitia nostra Deum facit iustum, si peccantibus nobis det quod promisit Sanctis: quia quàuis peccatores simus; reformamur tamen per pœnitentiam, vt non iam peccatores; sed abluti promissionem mereamur accipere. Non ergò is sensus est in verbis *Psal. 50.* Prophetæ Dauid, cùm dicit: *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris,* qui malorum hominum prauâ interpretatione asseritur; vt peccata hominum & mali actus, Dei iustificationi proficiant, & per mala nostra bonus appareat, & iniustitia nostra illum iustum ostendat. Quoniam itaque iniquus non est Deus, cùm irrogat iram, iam non peccatis nostris iusti[illegible]tur: quia si peccatis nostris iustificaretur, iniquus [illegible], si vindicaret. Sed quia non est iniquus cùm vindicat, manifestum est quia iniustitia nostra De[illegible] commendat. Si autem commendaret, non vindicaret, quia iustus est. Ac per hoc subiecit. *Secundum hominem dico. Absit,* hoc est, absit vt Deus iniquus dicatur: quia ho[illegible] homini competit, quem constat & errare, & falli & fallere. Nam Deus immutabilis perseuerat, nec potest non amare quæ fecit. *Alioquin quomodò iudicabit Deus hunc mundum?* *Malac. 3* *Sap. 1* Verum est, quia non erat iustum vt iudicaret Deus mundum si peccata eius ipsi proficerent: vt nutu eius peccantes dum veniam consequuntur, Deus bonus videretur: & si non peccarent, non videretur iustus: si enim non peccent, non habendo cui remittat, non erit bonus.

Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tamquàm peccator iudicor, & non sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere. Faciamus mala, vt veniant bona? Quorum damnatio iusta est.

Manifestum est, quia si ad gloriam Dei proficit mendacium hominum, vt ille solus verus appareat, peccatores non sunt dicendi qui peccant; quia non voluntate; sed impulsu eius videbuntur peccare: quod absit. *Et non; sicut blasphemamur, & sicut aiunt nos quidem dicere. Faciamus mala vt veniant bona?* Nunc aperit quorum causâ hæc sollicitè & cum reuerentiâ disputat: A peruersis enim hoc opponebatur (quasi hic esset sensus prædicantium remissionem peccatorum) vt facerent mala, vt venirent bona: hoc est, peccarent, vt remittendo illis Deus videretur bonus, secundùm quæ suprà dicta sunt: quod blasphemum appellat, & abiicit à sensu diuinæ doctrinæ: Nec enim peccare debere fides tradit, quippe cùm iudicaturum Deum prædicet; sed delinquentibus consulit, vt recuperatâ salute, sub lege Dei viuentes iam non peccent. Ideóque subiecit: *Quorum damnatio iusta est,* id est horum hominum qui æmulatione inuidiæ istud de nobis interpretantur quod suprà dictum est, damnatio iusta est: Hæc enim iactabant Iudæi, vt doctrinam Apostolicam criminarentur, dicentes quòd cum *Rom. 3.* *1. Ioan. 2* remissionem peccatorum prædicant, peccandi fomitem præbeant, vt quasi securi homines de remissione, promptè peccarent: quùm constet post acceptam fidem periculosum esse peccare, & hoc prædicare credentibus.

Quid ergò? præcellimus eos? Nequaquàm: Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse.

Hoc est, quid adhuc immoramur latiùs loquentes? Ostendimus enim redditis causis, tam Iudæos quàm Græcos, id est Gentiles, omnes reos esse, ideóque frustrà legem seruari: Primùm enim Græcos ostendit reos iuxtà legem naturæ, & quòd neque legem Moysis receperint: *Rom. 2.* quamobrem pessima eorum & pergrauissima causa. Deinde etiam Iudæos ostendit reos, qui sub lege Dei viuere videntur ac sibi merito patrum defenderent dignitatem, ex eo præcipuè, quòd promissionem patrum spreuerint, Dei gratiam in irritum deducentes. Ad quam rem firmandam exemplum propheticum subdidit ex Psal. XIII. dicens:

Sicut scriptum est: Quia non est iustus quis- *Psal. 13.* M quam, non est intelligens, non est requirens *Eccles. 7.* Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles *Psal. 52.* facti sunt: non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Sepulchrum patens est guttur *Psal. 5.* eorum, linguis suis dolosè agebant. Venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os male- *Psal. 139* dictione & amaritudine plenum est. Veloces *Psal. 9.* pedes eorum ad effundendum sanguinem. *Esai. 59.* *Prou. 1* Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam *Psal. 13.* pacis non cognouerunt. Non est timor Dei ante oculos eorum.

Ab iniustitiâ cœpit mala eorum enumerare & partim A
Luc. 5 peiora subiicere; vt manifestaret in his nullam spem videri, nisi implorent misericordiam Christi qui peccata
remittit. Deinde adiecit: *Non est intelligens* Verum est,
quia si daret operam intelligere, missus non esset. *Non
est requirens Deum.* Nec istud occultum est; quia si intelligeret quid prodesset. Deum quæreret & non sicut Asa
Rex Iuda, qui post multa Dei beneficia sic deprauatus
est, vt infirmitatem pedum passus, Prophetâ præsente,
3. Reg. 15. non quæreret Deum. *Omnes declinauerunt, simul inutiles
2. Par. 16. facti sunt.* Nemini dubium; quia omnes non quærentes
Deum, inclinantur vt auxilium quærant à vanitate: va-
1. Cor. 8. nitas autem est idolum; ideò inutiles fiunt. *Non est qui
2. Tim. 3. faciat bonum, non est vsque ad vnum.* Quia neglecto Deo, B
inutiles facti sunt, bonum vtique facere non possunt:
Iam enim deprauati proficiunt in peius. *Sepulchrum patens est guttur eorum.* Iam malis mancipati, bonos, si posset fieri, deuorare volebant: vt sicut sepulchrum patet
ad recipienda cadauera; ità & aduersus bonos guttur
eorum. *Linguis suis dolosè agebant.* Qui tam malis opetibus adsueuerant, quæ loquebantur, in fallaciâ erant.
Venenum aspidum sub labiis eorum. Hoc dicit; quia verba
huiusmodi hominum muscipula sunt: Ad hoc enim loquuntur, vt decipiant: vt sicut per labia serpentis venenum infunditur; ità & per labia eorum dolus & captio. *Quorum os maledictione & amaritudine plenum est.* C
Manifestum est quia contrà bonos mali semper maledicta & amara proponunt, in conuicium illorum pro-
Esai. 59. rumpentes & detractionem. *Veloces pedes eorum ad
effundendum sanguinem.* Hoc de nece Prophetarum dixit,
Prou. 1. quos occiderunt impigrè ad bonum segnes, ad parricidium veloces. *Contritio & infelicitas in viis eorum.* Quo-
Mat. 5. niam ciuitati erant ad malefaciendum, iter ipsorum
Psal. 35. vel gressum tribulatum & infelicem pronuntiat. *Et
viam pacis non cognouerunt.* Via pacis lenis est & inturbata: Omnis enim bona vita tranquilla est & actus modesti ipsi sunt pacifici, & per ipsos itur ad Deum. Illi ergò nolentes hæc scire, elegerunt viam tribulationum,
per quam itur in gehennam. *Non est timor Dei ante oculos* D
Prou. 1. *eorum.* Quoniam huiusmodi sine sensu sunt, Dei timorem
non habent: *Initium enim sapientiæ timor Domini*, dicit
Salomon. Et non dixit timorem Dei hos non habere;
sed. *Non est (inquit) timor Dei ante oculos eorum* Videntes
enim tam maligna opera sua, & non horrentes, timorem Dei dicuntur ante oculos non habere. Istos omnes &
Hier. 26 Propheta Heremias significat, dicens inter cætera: *Tunc
Hier. 58. omnes insurrexerunt in Prophetam Domini, volentes occidere
eum.* Et sequitur: *Omnis autem populus non permisit.* Illos
ergò omnes dicit; sed malos; & hos omnes; sed bonos.
Neque enim quia dicit: *Omnes declinauerunt*: totam penitùs plebem significat; sed hanc partem plebis, sicut &
Hier 26. memoratus Propheta dicit: *In quâ omnes mali se condiderunt.* Semper enim duo populi sunt in vnâ plebe. Hic est E
Mat. 23 ergò populus quem increpat Dominus sub nomine Hie-
Mat. 12 rusalem, dicens: *Hierusalem, Hierusalem! quæ occidis Pro-
Mat. 3. phetas.* Et alio loco: *Generatio (ait) mala & adultera, &c.* &
Esai. 1. *Natio viperarum.* De huiusmodi queritur etiam propheta Esaias, dicens: *Væ genti peccatrici, semini pessimo!* Per
malam enim voluntatem dum fructus malos faciunt,
semen pessimum sunt Et quia si voluerint, possunt conuerti, vox probat Apostoli in aliâ Epistolâ dicentis:
Ephes. 2. *Eramus & nos aliquando naturâ filij iræ, sicut & cæteri.*

Simus autem quoniam quæcumque lex loquitur, iis qui in lege sunt, loquitur: vt omne F
os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo.

Num. 20 Manifestum est quia hos increpat lex, qui & primùm
non crediderunt duci suo Moysi, neque Prophetis pa-
Exod. 32 rentibus suis, quos & persequentes occiderant, neque
Rom. 9. Apostolis cognatis suis secundùm carnem, quorum san-
Act. 7. guinem effuderunt, semper impij, & in Deum rebelles,
vt per legem damnentur, cuius auctoritatem contemnendam putarunt: Sicut enim omnium malorum vna
est causa in malo, ità & cunctorum bonorum. In istis

A ergò omnium similium arguitur malum Hæc ad Iu- Ioan. 8.
dæorum confusionem pertinent, qui sibi & parentibus
suis testimonium ex lege ferebant: *Vt omne os obstruatur,
& subditus fiat omnis mundus Deo.* Hoc dicit; quia Iudæis
in peccatis constrictis, omnis mundus subditus fit Deo:
Nulli enim dubium est, quia pagani obruti sunt delictis & impietatibus, ac per hoc totus mundus Deo prostratus est, vt possit ad indulgentiam peruenire: quia
omnis mundus Iudæi erant & Gentiles, à quibus segregati sunt Fideles. Quando ergò Iudæos qui legem acceperunt à Deo, & quibus facta promissio est, peccatis
probat obnoxios, dubium non est omnes Græcos reos
esse mortis: quamobrem: *Omne os obstruatur (ait) &
B subditus fiat omnis mundus Deo*, dum omnes rei probati
indigent misericordiâ Dei, tam Iudæi, quàm etiam
Græci.

Quoniam non iustificabitur ex operibus legis omnis caro coràm eo.

Non ideò minimè iustificatos homines asserit apud
Deum; quia legem iustitiæ non seruauerunt in præceptis; sed quia sacramentum mysterij Dei quod in Christo est, credere noluerunt: Per hoc enim decreuit Deus
iustificare hominem, non per legem, quæ ad tempus
C iustificat, non apud Deum. Ideò legem seruantes in
tempore, iusti sunt non apud Deum; quia fides per quam
iustificantur homines, apud Deum non est in eis: Maior
enim fides est quàm lex: quia lex ad nos pertinet, fides
ad Deum. Idcircò lex temporalem habet iustitiam, fides
æternam. Nam omnem carnem dicens, omnem hominem significauit, sicut & Propheta Esaias ait: *Et videbit omnis caro salutare Dei*, id est, videbit omnis homo
Christum Dei, in quo salus omnium continetur. Et id- Esai 40.
circò in carne significantur, quia peccatis obnoxij sunt: &
Sicut enim iustitia spiritales facit; ità & delicta carna- Luc. 3.
les, vt ex actu nomen accipiat homo.

D **Per legem enim cognitio peccati.**

Per legem cognitio peccati, per fidem autem abolitio: ideò sequenda fides est. Quæ est hæc lex per quam Gen. 39.
dicit cognitum esse peccatum, & cognitum quomodò? Genes. 40
Videmus enim veteres non ignorasse peccatum, quia &
Ioseph in carcerem missus est, licet per calumniam; & Coloss. 2.
pincerna & pistor Pharaonis, causâ peccati. Quomodò
ergò latebant peccata? Triplex quidem lex est; ità vt
prima pars de Sacramento diuinitatis sit Dei: secunda
autem quæ congruit legi naturali, quæ interdicit peccatum: tertia verò factorum, id est sabbati, neo-
E meniæ, circumcisionis, &c. Hæc est ergò lex naturalis, quæ per Moysen partim reformata, partim auctoritas eius firmata in vitiis cohibendis, cognitum fecit peccatum: non quòd lateret, sicut dixi; sed ostendit
peccata quæ fiunt, non impunè futura apud Deum; ne
fortè quis ad tempus euadens, legem illusisse putaretur. Hoc est ergò quod lex ostendit.

Nunc verò sine lege iustitia Dei manifestata est, testimonium habens à Lege & Prophetis.

Apertum est quia iustitia Dei sine lege apparuit; sed
F sine lege sabbati & circumcisionis & neomeniæ & vindictæ, non tamen sine Sacramento diuinitatis Dei; quippè cùm iustitia Dei de Sacramento Dei sit: Nam quando
quos lex reos tenebat, iustitia Dei ignouit illis, sine lege
vtique hoc fecit: quia iniquos lex vindicatura erat, hæc
donauit illis peccatum. Et ne hoc fortè contrà legem factum putaretur, adiecit iustitiam Dei testimonium ha- Esai. 19.
bere ex Lege & Prophetis, hoc est, quia ipsa Lex ex aliâ
parte olim istud futurum dixerat, quia venturus erat
qui homines saluaret: quod legi concessum non erat vt
peccata donaret. Ideò autem iustitia Dei dicta est quæ
videtur esse misericordia, quia de promissione origi-

nem habet: & cùm promissum Dei redditur, iustitia G Dei dicitur: Iustitia enim Dei est; quia redditum est quod promissum est, & cùm suscipit confugientes ad se, iustitia dicitur; quia non suscipere confugientem, iniquitas est.

Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes qui credunt in eum: Non enim est distinctio: Omnes enim peccauerunt, & egent gloriâ Dei.

Quid est aliud per fidem Iesu Christi, nisi quia ipsa Dei iustitia manifestatio Christi est? Per fidem enim H prædicationis Iesu Christi agnoscitur donum dudum promissum à Deo, vel sumitur. *In omnes & super omnes qui credunt*. hoc est, super omnes Iudæos & Græcos, credentes veri Dei iustitiam: *Non enim est distinctio: Omnes enim peccauerunt, & egent gloriâ Dei.* Quia dixerat, super omnes Iudæos & Græcos Dei esse iustitiam, vt hoc probaret, adiecit: *Omnes enim peccauerunt.* Hoc generaliter accipiendum vt intelligantur tam Iudæi quam Græci vnde ait, non est distinctio: omnes enim hic comprehendit, etiam & Sacerdotes, vt ostenderet nihil profuisse legem sine fide: Sic enim lex data est, vt & fides esset in lege, quæ futuram speraret I
Matt. 8. salutem. Quamobrem mors Christi omnibus profecit;
Coloss. 1. quia & hic in sæculo quid credendum & obseruandum est docuit, & de inferno omnes eripuit.

Iustificati gratis per gratiam ipsius; per redemptionem quæ est in Christo Iesu quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ.

Rom. 4. Iustificati sunt gratis, quia nihil operantes, neque vicem reddentes, solâ fide iustificati sunt dono Dei. *Per redemptionem quæ est in Christo Iesu.* Gratiam Dei in Christo esse testatur; quia voluntate Dei à Christo redem- K pti sumus, vt manumissi iustificaremur; sicut & ad Ga-
Galat. 3. latas dicit: *Christus nos redemit, offerens se pro nobis*: Permisit enim se diabolo sæuienti; sed impræscio. Putans autem se Christum posse retinere, accepit eum: Sed quia virtutem eius ferre non potuit, omnes quos tenebat, simul cum illo amisit: *Quem proposuit Deus propitiatorem per fidem.* Hoc dicit; quia in Christo proposuit Deus, id est disposuit propitium se futurum humano
Hebr. 2. generi, si credat. *In sanguine ipsius.* Ideò in sanguine ipsius; quia morte eius liberati sumus; vt & manifesta-
Rom. 2. ret illum, & mortem passione eius damnaret. *Ad ostensionem iustitiæ suæ*, hoc est, vt promissum suum palàm L faceret, quo nos à peccatis liberaret; sicut antè promiserat: quod quum impleuit, iustum se ostendit.

Propter propositum remissionis præcedentium delictorum, in patientiâ Dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore; vt sit ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu Christi.

2. Petr. 3. Sciens Deus propositum benignitatis suæ, quo censuit peccatoribus subuenire, tam iis qui sunt apud superos, quàm his qui in inferno tenebantur, vtrosque diutissimè expectauit, euacuans sententiam quâ iustum videtur omnes damnari, vt ostenderet nobis quòd olim de- M creuerat liberare genus humanum per Christum, sicut
Hier. 31. promisit per Hieremiam Prophetam, dicēs: *Propitius ero*
Esa. 56. *iniquitatibus eorū, & delictorum illorum non memorabor.* Et ne fortè hoc donum solis Iudæis promisisse videretur, per Esaiam dicit: *Domus mea domus orationis vocabitur in omnibus Gentibus* Quamuis enim Iudaismo facta promis-
Act. 13. sio sit, præscius tamen Deus eò quòd donum eius reprobaturi essent impij Iudæi, Gentes se ad percipiendam gratiam suam promisit admittere, quarum æmulatione in iram missi cruciarentur impij Iudæi. *In hoc tempore*, id est, tempore nostro, quo dedit Deus quod olim promiserat dandum tempore quo dedit. *Vt sit* Rom. 1.
ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu Christi. Rectè ait; quia vt sit iustus, dedit quod promisit; hoc autem promisit, iustificare se credentes in Christum. Dicit autem in Abacuc, *Iustus autem ex fide viuit* vt dum Abac. 2. Dei fidem habet & Christi, sit iustus.

Vbi est ergò gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? factorum? Non, sed per legem fidei: Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis. An Iudæorum Deus tantùm? nónne & Gentium? Immò & Gentium.

Redditâ ratione, ad eos loquitur qui agunt sub lege, Matt. 3. quòd sine causâ glorientur blandientes sibi de lege, & Ioan. 8. propter quod genus sint Abrahæ, videntes non iustificari hominem apud Deum, nisi per fidem: *Arbitramur enim* Coloss. 2. *iustificari hominem per fidem sine operibus legis.* Gentilem dicit hominem pro certo habere quòd iustificetur credens nulla faciens opera legis, id est, sine circumcisione, aut neomeniis, aut veneratione sabbati. *An Iudæo-* Act. 10. *rum Deus tantùm? nónne & Gentium? Immò & Gentium.* Sine dubio omnium Deus vnus est. Nec enim soli Iudæi possunt sibi vindicare quòd Deus illorum non etiam Gentium sit, cùm relegant ab vno Adam omnium esse originem, & nullum aduenam volentem ad legem accedere, prohiberi. Denique aliquanti exierunt cum illis Exod. 12. in eremum Ægypti, qui suscipi iubentur; tantùm vt circumciderentur, & pariter cum illis ederent azyma vel pascha: necnon & Cornelium donum Dei accepisse Gentilem non iudaizantem, & quòd iustificatus sit, Act. 10. diuino testimonio comprobatum.

Quoniam quidem vnus Deus, qui iustificauit circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.

In circumcisione Iudæos significat, eò quòd ex fide promissionis iustificati sunt credentes hunc esse Christum, quem in lege promiserat Deus. In præputio verò Gentiles significat per fidem Christi iustificatos apud Deum: Tam enim Gentiles quàm Iudæos non aliter quàm credentes iustificauit: Quia enim omnium vnus est Deus, vnâ ratione omnes iustificauit. Quid ergò 1. Cor. 8. prodest carnis circumcisio, aut quid obest præpu- Galat. 5. tium, quandò dignitatem & meritum non facit nisi fides?

Legem ergò euacuamus per fidem? Absit: sed legem statuimus.

Non vtique lex exinanitur per fidem; sed adimpletur: Firmatur enim status eius, quando quod futurum dixit, fides istud aduenisse testatur. Hoc propter Iudæos, qui putant fidem Christi legi esse inimicam, ignorantes sen- Act. 15. sum legis. Non ergò euacuat legem, cùm illam cessare debere iam docet; quia tempore suo rectè illam datam asserit; sed iam agere non debere: In ipsâ enim lege dictum est, tempore exolutæ promissionis legem cessare debere: Angelus enim Gabriel Danieli Prophetæ desi- Dan. 9. derium huius rei sciendæ habenti ostendit, inter cætera dicens, adueniente Christo, chrisma, id est, vnctionem regalem cessare, quæ potestas intelligitur. Et iudicium, ait, non erit amplius, quod est lex, & tolletur sacrificium meum. *Ideò, inquit, meum, vt sciretur oblationem veterem cessaturam.* Quem sensum adaperiens Saluator: *Lex, ait, & Prophetæ vsque ad Ioannem.* Et quia lege Moysis cessante, meliora præcepta daturus erat Deus, Hieremias Propheta cecinit, dicens: *Ecce dies venient,* Luc. 16. *dixit Dominus, & consummabo domui Israël & domui Iuda Testamentū nouum, non secundùm quod disposui patribus* Hier. 31. *eorum.* His vtique qui venientem Christum ex promissione receperunt. Ideò Saluator: *Non veni, ait, soluere legem aut Prophetas, sed adimplere.* Et quia domus Dei

Matt. 5. non tantùm in Hierosolymâ; sed & in cæteris locis futura erat, ait Zacharias Propheta: *Ponam Hierusalem* Zach. 12. *in omnibus gentibus*, quæ est Ecclesia.

Cap. IV. QVID ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundùm carnem? Si Gen. 15. enim Abraham ex operibus legis iustificatus est: habet gloriam; sed non apud Deum. Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo; & reputatum est ei ad iustitiam.

Postquàm ostendit non posse per opera legis quemquam iustificari apud Deum, adiecit, nec Abraham potuisse aliquid mereri secundùm carnem. Carnem dicens circumcisionem significauit, quia nihil quæsiuit Abraham per circumcisionem. Ante enim iustificatus est quàm circumcideretur: *Si enim Abraham ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum.* Hoc propositus est: Nam Abraham ex fide iustificatus est, quod nulli dubium est: ideò habet gloriam apud Deum. Sed B quia qui legem seruant siue Moysi, siue naturæ, iustificantur ad præsens, nec rei in præsenti iudicio; ideo ait: Leuit. 18. *Ex operibus legis si Abraham iustificatus est, non habet apud* Gen. 15. *Deum gloriam:* quia qui fecerit, inquit, legem, viuet in eâ, id est, non morietur vt reus, nec tamen meritum ex C hoc habebit apud Deum; sed fidei causâ: *Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam.* Manifestauit non ideò Abraham gloriam apud Deum habere; quia circumcisus est, aut quia abstinuit se à peccato; sed quia Deo credidit, hinc & iustificatus est, laudis suæ præmium in futuro consecuturus.

Ei namque qui operatur, merces non imputatur secundùm gratiam; sed secundùm debitum. Et verò qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secundùm propositum gratiæ Dei.

Absolutum est, ei qui legi factotum, id est Moysi, subiectus est, aut naturali, non imputari meritum ad mercedem, vt gloriam habeat apud Deum: Debitor est enim facere legem, quia necessitas imposita est per legem, vt velit nolit, faciat legem, ne damnetur; sicut alio loco dicit: *Qui autem contemnunt, ipsi sibi damnatio-* Rom. 13. *nem adquirunt: quia ad præsens rei sunt.* Credere autem aut non credere, voluntatis est: Neque enim quis cogi potest ad id quod manifestum non est; sed inuitatur; quia non extorquetur; sed suadetur. Quamobrem assentiens præmiis afficiendus est; sicut & Abram, qui quod non Gen. 17. vidit, credidit: *Et verò qui non operatur:* id est, ei qui obnoxius est peccatis; quia non operatur quod mandat lex. *Credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam.* Hoc dicit, quia sine operibus legis credenti impio, id est gentili, in Christum reputatur fides eius ad iustitiam, sicut Abrahæ. Quomodò ergò Iudæi per opera legis iustificari se putant iustificatione Abrahæ, cùm videant Abraham non ex operibus legis; sed solâ fide iustificatum? Non ergò opus est lege, quando impius per solam fidem iustificatur apud Deum. *Secundùm propositum gratiæ Dei.* Sic decretum dicit à Deo, vt cessante lege sola fides gratiæ Dei proficeret ad salutem.

Sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepti fert iustitiam sine operibus: Psal. 31. Beati quorum remissæ sunt iniquitates: & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum.

Hoc ipsum munit exemplo Prophetæ. *Beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus.* Bea- A tos dicit de quibus hoc sanxit Deus, vt sine labore & aliquâ obseruatione, solâ fide iustificentur apud Deum. Temporis ergò beatitudinem prædicat quo natus est Christus, sicut etiam ipse Dominus ait: *Multi Iusti & Prophetæ cupierunt videre quæ videtis, & audire quæ audire quæ auditis: & non audierunt! Beati quorum remissa sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata! Beati quorum remissa sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata! Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum.* Matt. 13. Psal. 31. Manifestè beati sunt, quibus sine labore vel opere aliquo remittuntur iniquitates, & peccata teguntur, nullo ab his requisito pœnitentiæ opere, nisi tantùm vt credant. Beatus B etiam hic vir est, cui non imputauit Dominus peccatum. Remittere, & tegere, & non imputare, vna ratio, & vnus est sensus: Omnia enim vno modo obtinentur & donantur. Videtur autem quibusdam tripartita ratio esse in his dictis; quia diuersis Propheta vsus est verbis, & quia à plurali numero ad singularem descendit: Cùm enim vbertatem gratiæ Dei, quia peccati diuersa sunt nomina, per delictorum vocabula enumerare vult, latiùs locutus est; vnius tamen significationis sunt verba, quia & cùm texigit, remittit; & cùm remittit, non imputat: Ad laudem enim gratiæ Dei prolixiùs loquitur, vt amplificet donum Dei: Tres enim gradus fecit, propter delictorum varietatem. Quorum primus gradus est iniquitas vel impietas, dum C non agnoscitur Creator: secundus, grauium peccatorum operibus, tertius verò leuium; hos tamen omnes in baptismate obliterari. Tribus his gradibus totius peccati corpus significauit. Quemadmodùm autem ad pœnitentium personam potest pertinere, cùm dicit: *Beati quorum tecta sunt peccata:* cùm constet pœnitentes labore & gemitu remissionem peccatorum acquirere? Aut quomodò martyrio congruit quod dicit: *Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum.* cùm sciamus gloriam martyrij passionibus & pressuris acquiri? Propheta autem tempus felix præuidens in Saluatoris aduentu, beatos nuncupat, quibus sine labore vel aliquo opere D per lauacrum remittuntur, & teguntur, & non imputantur peccata. Apostolus tamen propter plenitudinem Galat. 4. temporum, & quia plus gratiæ in Apostolis est, quàm fuit in Prophetis, maiora protestatur quæ ex dono baptismatis consequuntur, quia non solùm remissionem peccatorum accipere nos; sed iustificari, & filios Dei fieri profitetur, vt beatitudo hæc perfectam habeat & securitatem & gloriam.

Beatitudo ergò hæc in circumcisione tantùm manet, & in præputio? Dicimus enim quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiam. Quomo- Genes. 15. E dò ergò reputata est? cum in circumcisione; esset, an in præputio? Non in circumcisione; sed Genes. 17. in præputio: Et signum accepit circumcisionis, signaculum iustitiæ fidei quæ est in præputio: vt sit pater omnium credentium per præputium, vt reputetur & illis ad iustitiam: & sit pater circumcisionis, non solùm eorum qui ex circumcisione sunt; sed & eorum qui sequuntur vestigia fidei quæ est in præputio patris nostri Abrahæ.

Id est, numquid beatitudo ista Abrahæ tantùm filijs F concessa est, an & iis qui incircumcisi sunt? Si enim illo tempore non prohibitæ sunt gentes accedere ad legem & promissionem Abrahæ, qui fieri poterat vt tempore Christi prohiberentur venientes ad gratiam, quando Dei gratia pleniùs inuitauit? *Dicimus enim* (hoc est si sensu legis loquimur: *Quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiam*) Ab origine incipit, vt omnem tergiuersationem cauillationis excludat, quia qui à capite excluditur, non habet vnde incipiat facere quæstionem. *Quomodò ergò reputata est cùm in circumcisione esset, an in præputio? Non in circumcisione; sed in præputio. Et signum accepit circumcisionis signaculum iustitiæ fidei quæ est in præputio: vt sit pater om-* Genes. 15.

nium credentium per præputium; vt reputetur & illis ad iustitiam. Abraham cùm esset in præputio, credidit [Genes. 17.] Deo. Quid credidit? Semen se habiturum, id est filium, in quo omnes gentes iustificarentur per fidem in præputio, sicut & Abraham iustificatus est: Nam circumcisionem signum accepit iustitiæ fidei: Credens enim se filium habiturum huius rei quam credidit, signum accepit, vt quid credens iustificatus sit, cerneretur. Non ergò circumcisio aliquid babet dignitatis; sed si- [Genes. 25.] gnum est tantùm. Quod signum ideò accipiebant filij Abrahæ, vt scirentur eius filij esse, qui credens Deo hoc signum acceperat; vt æmuli essent paternæ fidei, & [Gen. 22.] [Act. 4.] crederent in Iesum qui promissus est Abrahæ cuius in figurâ natus est Isaac; Nec enim in Isaac omnes gentes H benedicuntur; sed in Christo; *quia non est aliud nomen datum sub cælo in quo oporteat saluos fieri*, dicit Petrus Apostolus. *Et si pater circumcisionis non solùm eorum qui ex circumcisione sunt; sed & eorum qui sequuntur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ.* Hoc dicit; quia [Rom. 2.] credens Abraham, primus factus est pater circumcisionis; sed cordis, non tantùm eorum qui sunt ex eius ori- [Matt. 3.] gine; sed & eorum qui credunt ex gentibus: Secundùm carnem enim Iudæorum pater est, secundùm fidem verò omnium credentium.

Non enim per legem promissio Abrahæ aut semini eius, vt heres esset mundi; sed per iustitiam fidei: Si enim qui ex lege sunt, hi sunt heredes: euacuata est fides, abolita est promissio.

Manifestum est quia neque adhuc Lex data erat, neque iam erat circumcisio, quando promissio facta est Abrahæ credenti, & semini eius, quod est Christus; quia omnium peccata ablueret: Vnde dicit Ioannes Ba- [Galat. 3.] [Ioan. 1.] ptista: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Non ergò merito seruatæ Legis heres factus est mundi; sed fide: heres autem mundi, heres est terræ quam in filiis [Psal. 2.] consecutus est. Christus autem heres est gentium, vt David canit: *Et dabo tibi gentes hereditatem tuam, & pos-* [Rom. 14.] *sessionem tuam terminos terræ: ipsi enim morimur & viuimus: Si enim qui ex lege sunt, hi sunt heredes*, id est, si ij qui ex lege vel sub lege sunt, heredes ex lege sunt; *Euacuata est fides, abolita est promissio.* Manifestum est, quoniam si ex lege hereditas, promissio quæ ex fide facta est ad Abraham, in interitum venit: Sed non est per Le- [Genes. 15.] gem facta promissio; sed per iustitiam fidei hereditas: Ostendit enim Apostolus quid mali sit, hereditatem sperare ex lege.

Lex enim iram operatur: Vbi enim non est lex, nec præuaricatio.

Vt penitùs ostendat non posse iustificari hominem per legem apud Deum, neque promissionem per legem fieri potuisse, ait: *Lex iram operatur*: Ad hoc enim [Galat. 5.] data est vt reos faceret delinquentes. Fides autem do- [Rom. 8.] num est misericordiæ Dei, vt per legem rei facti, veniam consequantur; idcircò fides gaudium operatur. Nec contrà legem legem loquitur; sed anteponit illi fidem; quia qui per legem salui esse non poterant, gratiâ Dei saluantur per fidem. Non ergò lex ira est; sed iram operatur peccanti, id est pœnam, dum non agnoscit; sed vindicat: Pœna enim per iram generatur; ira autem nascitur ex peccato, ac per hoc relinqui vult legem. M vt ad fidem confugiatur, quæ delicta ignoscit vt saluet: [Leuit. 11.] *Vbi enim non est lex, nec præuaricatio.* Hoc dicit, quia sublatis reis de potestate legis, data venia, præuaricatio [Coloss. 2.] nulla est: *Iustificati enim sunt, qui per præuaricationem legis fuerant peccatores*: Cessat enim factorum lex, id est obseruatio sabbatorum, neomeniarum, circumcisionis, escarum discretio, animalis mortui aut sanguinis mustelæ obseruatio.

Ideò ex fide, vt secundùm gratiam firma sit promissio omni semini, non ei qui ex lege est tantum; sed & ei qui ex fide est Abrahæ, G qui est pater omnium nostrûm (sicut scriptum est. Quia patrem multarum gentium posui [Genes. 17.] te) ante eum qui credidit Deo, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt.

Firma esse non potest promissio omni semini, hoc est, [Galat. 3.] omni homini ex omni gente, nisi fuerit ex fide; quia origo promissionis ex fide est, non ex lege; nam qui sub [Gene. 15.] lege sunt, rei sunt: promissio autem reis dari non potest, [Act. 15.] ac per hoc purificandi sunt priùs; sed per fidem, vt digni fiant dici filij Dei, & sit firma promissio: Si [Ioan. 8.] H enim filios Dei se dicant, cùm sint rei, hoc est sub lege, non est firmum, quia filij Dei liberi sunt à peccato. Si ergò qui sub lege sunt, eruendi de sub lege sunt, vt promissionem mereantur accipere; quantò magis qui sub lege non sunt? Non ergò expedit vt se mittat sub lege, vt possit compendio medelam vulneris inuenire. *Non ei qui ex lege est tantum; sed & ei qui ex fide est Abrahæ.* Hoc est quod suprà dixit: Omni semini, tam Iudæorum, qui vtique ex lege veniebant, quam Gentilium, qui fidem sequuntur Abrahæ, quam Gentilis credidit [Rom. 5.] vt esset iustus: Sine lege enim credidit Abraham, ideóque magis Gentilibus iungitur, vt firma sit eis promis- [Rom. 15.] sio, credentibus ei cui credidit ipse. *Qui est pater omnium* [Gen. 17.] I *nostrum, sicut scriptum est: Quia patrem multarum gentium posui te.* Confirmauit exemplo legis, Abraham omnium patrem esse, sed eorum qui credunt: & sic firmam esse promissionem, si fidei causâ recedatur à lege: quia promissio regni cælorum Iustis deputata est, non peccatoribus. Et qui sub lege sunt, sub peccato sunt; quia om- [Rom. 3.] nes peccauerunt, nec posse aliquem & sub lege esse, & gratiam consequi; sicut & ad Galatas ait: *Euacuati estis* [Galat. 5.] *à Christo, qui in lege iustificamini, à gratiâ excidistis. Ante eum cui credidisti Deo.* Vt vnum Deum omnium doceat, alloquitur Gentiles Abraham ipsi Deo credidisse, & iustificatum esse ante eum in quem & gentes credunt, vt [Rom. 10.] iustificentur, vt non sit distantia Iudæi & Græci in fide; K quia sublatâ circumcisione & præputio, vnum fiunt in [Galat. 3.] Christo; quia & Abraham in præputio credidit, & iustificatus est. *Qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tamquàm ea quæ sunt.* Hoc dicens ad fidem Abrahæ gentes inuitat: quia cùm esset in præputio, credens Deo cu- [Gen. 18.] ius nunc fides prædicatur in Christo, viuificatus est cum suâ coniuge: Cùm essent enim obsoletâ ætate, seniores reuixerunt: ità vt non diffideret habiturum se ex Sarâ filium, quam sterilem sciebat, & in quâ iam fluxus muliebris naturæ defecerat; vt per hæc non curent neque de præputio, neque de circumcisione, & prompti sint circà fidem; securi quia credunt ei qui viuificat L mortuos, nec alium esse qui hanc habeat potestatem: [Gen. 17.] & cùm voluerit esse quæ non sunt, statim eius voluntate subsistunt. Ideò Abraham quum pater adhuc non esset, vocatus est pater multarum gentium, & credidit, securus de Dei potentiâ. Vt autem pater Christi idem esse Deus crededeeretur cui credidit Abraham, tale signum [Luc. 1.] datum est in Zachariâ & Elisabeth, cùm promissio redditur mundo, & imminente Christo, quale datum fuit [Gen. 18.] in Abraham & Sarâ quando signata promissio est; vt simili genere emortua corpora senectute generarent sanctum Ioannem: sicut natus fuerat & Isaac.

Qui contrà spem in spem credidit, vt fieret [Gen. 15. & 22.] pater multarum gentium, secundùm quod di- [Gen. 18.] ctum est. Sic erit semen tuum sicut stelæ cęli, & sicut arena maris.

Manifestum est, quia dum spem non haberet generandi Abraham, credidit Deo fidem babens contra spē, generare se posse, sciens omnia posse Deum. *Vt fieret pa-* [Gen. 15.] *ter multarum gentium, secundùm quod dictum est. Sic erit semen tuum*: Hoc in Genesi: Ostendens enim illi stellas cæli dixit: *Sic erit semen tuum*, quod credēs iustificatus est: Credidit enim quod mundo impossibile videtur, dum in rerum naturam non cadit, vt possint senes generare; &

tantâ

tatis ... opi... mul... pl... ti semen eorum; ... tummet ri ... Id.oque ... a est fides, quia contra id ... ut ..., ... futurum; hac spe consolans se, qui Deus est q... promittit; de quo sentit plus par est, quam humana imbecillitas capit.

Et non infirmatus est fide: nec considerauit corpus suum iam emortuum, cùm ferè centum esset annorum, & emortuam vuluam Saræ. In repromissione autem Dei non hæsitauit diffidentiâ; sed confirmatus est fide, dando gloriam Deo: certum habens quia quod promisit, potens est & facere: ideóque æstimatum est illi ad iustitiam.

Hac laude dignum prædicat Abraham; quia cùm se sciret non posse, infirmitatē suam fide firmauit, vt crederet se posse per Deum, quod sciret fieri per mundi decreta non posse. (Genes. 18.) Magni ergo meriti est apud Deum qui contrà scientiam suam Deo credidit, non dubitans posse illum, vt pote Deum, quod scit secundùm mundi rationem fieri non posse. Pro certo enim habet Deum vltrà rationem mundi esse: Nemo enim intrà id esse dicendus est quod creauit. Ideò huiusmodi remunerandus est à Deo, quia Auctori suo plus tribuit, quàm ipse sapit. Quod quidem nullius pretij esset, si omnes æqua sentirent; sed multorum diffidentiâ commendatur fides credentium apud Deum. Hortatur ergò gentes ad hanc fidei firmitatem, vt Dei promissionem & gratiam sine aliquâ ambiguitate suscipiant, securi exemplo Abrahæ quia inde credendi laus crescit, si quod incredibile est, & mundo stultum videtur, credatur; quia quantò impossibile putatur quod creditur, tantò magis honorabilior erit credens, & verè tamen stultum esset hoc credere, si sine Deo fieri diceretur. (1 Cor. 1.) Et ideò tantò laudabilior est Abrahæ fides cæterorum fide; quia nullis signorum prodigijs attracta est. Quoniam autem mundus certâ lege & potestate gubernatur, & regitur modo definito à Deo; homines autem circà rationem carnis studiosi, Deum huius opificem neglexerunt: Deus, vt errorem auferret, & Dominum se omnium demonstraret, hoc se posse & fecisse prædicari voluit, quod mundo impossibile est, vt qui hoc crederent, damnatis ijs qui ratione mundi inflati Deum neglexerunt, discreti saluarentur, Dei dominio mancipati. (Sap. 13.)

Non autem scriptum est tantùm propter ipsum solùm, quia reputatum est illi ad iustitiam: sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum qui suscitauit Iesum Christum Dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. (Genes. 15.)

In Abraham formam datam dicit Iudæis & gentibus, vt exemplo eius credamus in Deum, & in Christum, & in Spiritum sanctum, & reputetur nobis ad iustitiam. Quamuis differat quod creditur; vnum tamen donum habet fides. (Ephes. 4.) Hoc ergò consequimur, quod credimus: Credentes enim Christum Dei esse Filium, à Deo adoptamur in filios. Nihil enim vltrà potuit donare credentibus, quàm vt filij Dei dicantur, perfidis abdicatis. (Gal. & 4.) Nos enim filij Dei vocamur, illi autem nec serui digni sunt nuncupari: (1 Ioan. 3.) Pro infinitâ enim magnificentiâ suâ Deus hoc donauit diligentibus se, quod suâ dignum est maiestate, non quod homines mereantur: (Rom. 8.) quia in dono plus magis dantis quàm accipientis consideratur sublimitas, & ex eo plus accipitur laudis, cùm paruulis magna dona largitur per Christum, (Esaie 53.) qui nostri causâ occidi se passus est, vt nos datâ veniâ, à secundâ morte erueret, id est, à pœnâ inferni, & surrexit, vt pro lætitiâ triũphi mortis euictæ, gratiam nobis iustificationis donaret, (Coloss. 1.) vt digni essemus dici filij Dei: Ante passionem enim qui baptizati sunt, si iam remissionem acceperunt peccatorum, quorum zelo Satanas occidit Saluatorem: post resurrectionem verò, tam ij qui priùs, quam isti qui posteà baptizati sunt omnes iustificati sunt per datam formam fidei Trinitatis, acceptóque Spiritu sancto, qui signum est credentium, quòd sint filij Dei. (Ephes. 1.) Et vt ad cumulum nobis iustificationis proficeret, resurgens præceptis suis auctoritatem tribuit, vt eorum æmulos nos hac fiduciâ faceret per quam iustificemur, meritísque augeamur, & tandem gloriam adepti clari appareamus in regno Dei, quia iustificati, à morte teneri non possumus: (1. Cor. 5. 1. Cor. 15.) Passione enim Saluatoris victa mors, quæ priùs causâ peccati dominabatur, iustificatos ab eo retinere non audet.

IVstificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum: per quem & accessum habeamus in gratiam istam in quâ stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. (Cap. V.)

Pacem cum Deo habere fides facit, non lex: Hæc enim nos Deo reconciliat, sublatis peccatis, quæ nos Deo fecerant inimicos. (Esai. 59.) Et quia Dominus Iesus huius gratiæ minister est, per ipsum pacificati sumus Deo: (Ioan. 1.) Maior enim fides quàm lex est: Lex enim nostri causâ est, fides Dei. Et lex ad præsentem disciplinam pertinet, fides verò ad salutem perpetuam: (Coloss. 2.) Sed qui de Christo non ità sentit vt debet, ad fidei præmia non poterit peruenire, quia fidei non tenet veritatem. *Per quem & accessum habemus in gratiam istam in quâ stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.* Manifestum est per Christum nos aditum habere ad gratiam Dei: (1. Tim. 2.) Ipse enim est arbiter Dei & hominum, qui nos doctrinâ sua erigens, sperare fecit donum gratiæ Dei, stantes in fide eius. Ideò stantes, quia priùs iacuimus: credentes autem erecti sumus, gloriantes in spe claritatis quam promisit Deus nobis.

Non solùm autem: sed & gloriamur in tribulationibus nostris.

Quoniam per tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei; (Act. 14.) ideò & in his gloriandum docet. Spei autem addita tribulatio, augmentum fecit præmij. Index enim fixæ spei tribulatio est, quæ testimonium perhibet ad coronam. (1. Cor. 1.) Vnde Dominus ait: *beati eritis cùm vos persequentur, & dicent omne malum aduersùm vos propter iustitiam Dei. Gaudete & exultate; ecce enim copiosa est merces vestra in cælo.* (Matt. 5.) Contemnere enim præsentia, & quæ oblectamento sunt, & in pressurâ non cedere spe futurorum, magni meriti est apud Deum. (Luc. 6.) Ideóque in tribulationibus gloriandum est; quia tantò plus accepturum se credit, quantò in tribulatione se viderit fortiorem.

Scientes quòd tribulatio patientiam operatur; patientia autem probationem, probatio autem spem: spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

Hoc est tribulationem patientiam operari, si tribulatio ipsa motum non patiatur infirmitatis aut dubitationis. *Patientia autem probationem.* Manifestũ est, quia patientia, si talis fuerit qualē diximus, firma videtur probatio. *Probatio autem spem.* Spes in eo qui probatus videtur, non immeritò dicitur: (Iacob. 1.) Dignus enim fietur, accepturus remunerationem in regno Dei. *Spes autem non confundit; quia Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Spes non confundit, dũ stulti & hebetes à perfidis iudicamur, credentes quæ mundanâ carent ratione: Pignus enim charitatis Dei habemus in nobis Spiritum sanctum datum nobis? (Sap. 6)

Fidele enim esse promissum Dei probat Spiritus san- G ctus datus Apostolis, & nobis, qui præstitit vt diuersis linguis imperiti loquerentur, cum interpretationibus, ad confirmandum spem, & vt charitatem Dei commendaret in nobis; vt quia charos falli impossibile est, securos nos faceret de promissione: nam & Deus est qui promisit, & ijs quos charos habere vult, promisit. Quia verò fidei nostræ rationem humana verba asserere non valent; virtutum testimonio, quæ cùm tacent, clamant, rationabilis approbatur, ad confusionem prudentium mundi, qui audacià verborum terrenis armis contrà cælestia dimicant: & carnalibus aduersùs spiritalia; & H prudentes se dicere non erubescunt: Nam sicut peregrini hominis improbabilis origo in terrâ aliena est; ità & fidei nostræ veritas peregrinatur in terris: & quia natura eius verbis explicari non potest, virtutis, quæ maior res est, testimonio commendatur.

1. Cor. 1. Act. 2. Act. 4. 1. Cor. 2. Luca 19. 2. Cor. 5. Hebr. 11.

Vt quid enim Christus, cùm adhuc peccatores essemus, secundùm tempus pro impijs mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori!

I

Si pro incredulis ac Deo inimicis Christus ad tempus morti se dedit (ad tempus enim mortuus est, quia tertiâ die resurrexit) quantò magis cùm in illum credimus, auxilijs suis muniet nos? Ad hoc enim pro nobis mortuus est, vt & vitam & gloriam nobis acquireret. Itaque si pro inimicis mortuus est, quantum præstet amicis, debet intelligi: Nam dum apud homines mortuus videbatur, ille apud inferos pro salute animarum irreuerentes & nequam spiritus iudicabat. Tempora ex mundo sunt vbi oritur & occidit sol, & luna cremẽtum & decrementum facit, & dies & nox in statu suo non perseuerant: Res enim quæ tempori & ætati subiecta K est, mutabilis semper est. Huic ergò tempori Christus mortuus est, dum excessit è corpore. Vbi autem tempus non est & ætas, ibi non solùm viuus; sed & victor repertus est. Hinc voluit affectum Saluatoris ergà nos commendare, cùm dicit: *Vix pro iusto quis moritur*: Christus autem pro impijs mortuus est. Etenim si pro Iusto vix aliquis moritur; pro impijs quomodò potest fieri vt quis moriatur? Et si pro bono vno fortè audeat quis mori aut fortè non audeat; quia vtrumque difficile esse significat: quemadmodũ videri potest, vt audeat aliquis pro multorũ impietatibus mori. Etenim si quis pro Iusto aut bono audeat fortè mori miseratione quadã illectus, aut affectu bonorũ operum eius: pro impijs verò non solùm L quod suadeat mori deest; sed & quod in lacrymas prouocet. Christus autem mortuus est pro impietatibus populi, & adhuc non sui, vt omnia quæ mundus diffidit, faceret credibilia: Duos ergò gradus fecit, iusti, & boni: Quamuis enim & iustus bonus dicendus sit; tamen genera ipsa posuit, Iustum exercitio significans, bonum verò naturâ, qui simplicitate innocẽs dicatur. Vnde quamuis melioris meriti sit, quantùm ad locũ istum pertinet, Iustus quam bonus: tamen *pro bono* (inquit) *fortè aliquis audeat mori*, vt quia miserabilior causa innocentiæ est, ad hoc cogi fortè aliquem posse significet. Denique optant parentes pro infantibus bonis mori, nõ dicam vxores pro bonis maritis: Nam si velimus de bono & Iusto proponere, aliquando meliorem Iustum de- M prehendimus, aliquandò præponendum bonum: Si enim iuxtà Dei legem qui iustus est, melior bono est: sed illo qui necdum secum laborauit vt amplificaret se bonis: Exercitio enim bonum naturæ suæ Iustus meliorabit. Si autem iuxtà mundum fuerit Iustus, præponitur illi bonus propter innocentiam: quia huiusmodi non est sine impietate iustitia. Itaque omnis natura bona est: iustitia autem legis Dei, fructus est competens naturæ; ideóque iustitia bonitas est; vnde Iusti semper appellantur & boni. Non tamen semper boni iusti, quia non propter opera vocantur boni; sed propter innocentiam: I[...]tia enim perfecta est bonitas, dum explet opere naturæ suæ bona.

Esaiæ 53. 1. Cor. 15. 1. Ioan. 5. 1. Petr. 4. Eccles. 1. & 3. Hebr. 13. Esai. 53. Apo. 22

Commendat autem suam charitatem Deus in nobis, quoniam si cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, multò magis iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab irâ per ipsum.

Si cõmendat suam charitatem, dum adhuc inimicis suis beneuolus est, & mittit qui saluet eos, cùm vtique non mereantur: *Quoniam si cùm adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, multò magis iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab irâ per ipsum.* Hoc dicit, quia si pro peccatoribus Filium suum Deus occidi permisit, quid faciet pro iustificatis, nisi seruet eos ab irâ, id est, tutos illos præstet ab illusione diaboli, vt securi sint in die iudicij, cùm cœperit perfidos vltio deuastare? Quoniam enim bonitas Dei nullum perire vult, mortem dignissimam dedit, vt intelligentibus Dei gratiam circà se, adderet dignitatem & gloriam, ingratis cumularet pœnam. Ingrati ij sunt qui Deo vocante, dissentiunt, Dei gratiam abnuentes, vt in proposito erroris & malignitatis permaneant.

1. Tim. 1. 2. Petr. 3.

Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filij eius: multò magis reconciliati salui erimus in vitâ ipsius. Nõ solum autem hoc; sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.

Manifestum est, quia si vt reconciliaret nos sibi, Deus Filium suum morti tradidit, quantò magis reconciliatos saluos faciet in vitâ ipsius? Non enim poterit minime diligere amicos, qui prodest inimicis: Si enim mors Saluatoris profuit nobis adhuc impijs, quantò magis iustificatis vita ipsius, cùm resurgit à mortuis? Quia sicut mors eius à diabolo nos eruit; ità & vita eius de die iudicij Dei nos liberabit. *Non solùm autem hoc; sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.* Non tantùm pro acceptâ salute & securitate Deo gratias agendas docet; sed & gloriandum per Christum Iesum in Deo, qui dignatus est ex impijs & inimicis dici nos suos amicos, vt omnia beneficia per Christum consecutos nos gaudeamus: vt quia per ipsum cognouimus Deum, gloriantes in eo, reddamus ei honorificentiam partem Deo Patri, ipso sibi idoneo teste prædicante: vt honorificent, inquit, Filium, sicut honorificant Patrem. Post Dei ergò patris Prouidentiam, & donum quod dedit per Christum, vt personam Filij nobis gratam faceret, quia per vnum Christum redempti sumus ab vno Deo Patre, adiecit

Hebr. 2. Ioan. 15. Ioan. 5. 2. Cor. 5.

Proptereà sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors; sic in omnes homines mors pertransijt, in quo omnes peccauerunt.

Quoniam superiùs Dei gratiam per Christum datam ostendit secundùm ordinem veritatis, nunc ipsam vnius Dei Patris, per vnum Christum Filium eius declarat: vt quia Adam vnus, id est Eua (& ipsa enim Adam est) peccauit in omnibus; ità vnus Christus Filius Dei peccatum vicit in omnibus. Et quia propositum gratiæ Dei ergà genus humanum ostendit; vt ipsa primordia peccati ostenderet, ab Adã cœpit, qui primùm peccauit vt prouidentiâ vnius Dei per vnum reformasse doceret quod per vnum fuerat lapsum & tractum in mortẽ. Hic ergò vnus est per quem saluati hanc illi reuerentiam, quam Deo Patri debemus, ipso volente: Dicit enim idem alio loco: *Qui in his seruit Christo, placet Deo*; cùm scriptum sit, *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies.* Si ergò soli Deo seruiendum dicit, & Christo seruire præcipit, in vnitate Dei est Christus, nec dispar aut alter Deus, quando cùm soli Deo seruiendum lex commonet, Christo seruiẽs Deo placere dicatur. Igitur *sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per*

Genes. 3. Ibidem. Rom. 14. Matt. 4. Deut. 6.

Rom. 5. *peccatum mors*: ità & per vnum Christum damnatio & A mors peccati, præstans vitam æternam, quod inferiùs declarat. *In quo* (id est in Adam) *omnes peccauerunt*. Ideò 1. Cor. 15. dixit, *in quo*, cùm de muliere loquebatur, quia non ad speciem retulit; sed ad genus. Manifestum itaque est in Adam omnes peccasse quasi in massâ: Ipse enim per peccatum corruptus, quos genuit omnes nati sunt sub peccato. Ex eo igitur cuncti peccatores; quia ex ipso sumus omnes: Hinc enim beneficium Dei perdidit, dum præuaricauit, indignus factus edere de arbore vitæ, vt moreretur. Mors autem dissolutio corporis est, cùm anima à corpore separatur. Est & alia mors, quæ secunda di- Apoc. 2. citur in gehennâ, quam non peccato Adæ patimur; sed eius occasione proprijs peccatis acquirimus, à quâ B boni immunes sunt, tantum quod in inferno erant; sed superiori, quasi in liberâ: quia ad cælos ascendere non poterant: Sententiâ enim tenebantur datâ in Adam: Coloss. 2. quod chirographum in decretis morte Christi deletum est: Sententia enim decreti fuit, vt vnius hominis corpus solueretur super terram; anima verò vinculis in- Genes. 3. ferni detenta exitia pateretur.

Vsque ad legem enim peccatum erat in hoc mundo: peccatum autem non imputabatur, cùm lex non esset.

In Adam omnes dicit peccasse, sicut suprà memoraui, C & vsque ad legem datam non imputatum esse peccatum: Putabant enim se homines apud Deum impunè peccare; sed non apud homines: Nec enim lex naturalis penitùs obtorpuerat; quia non ignorabant quòd quæ pati nolebant, alijs facere non deberent: Nam vsque adeò non ignotum fuit peccatum inter homines, Genes. 31. vt Iacob cùm idola sua apud illum quæreret socer eius Laban, in quo inuentum fuisset furtum, morte dignum Gen. 39. & 40. iudicaret: & Ioseph quamuis per calumniam, tamen quasi reus clausus in carcere est; & pistor & pincerna Pharaonis ob delictum similiter passi sunt, & Moyses, Exod. 2. occiso Ægyptio, atterritus lege est. Quomodò ergò non imputabatur peccatum, cùm lex non esset? aut quo- D modò vindicabatur, nisi lex sciretur? Lex naturalis semper est, nec ignorabatur aliquando; sed putabatur ad tempus tantùm auctoritatem habere, non etiam Psal. 93. apud Deum reos facere: Ignorabatur enim quod iudicaturus est Deus genus humanum, ac per hoc non imputabatur peccatum, quasi peccatum non esset apud Deum; incuriosum Deum asserentes: At verò vbi lex Iob. 22. data est per Moysen, manifestatum est curare Deum res humanas, & non impunè ijs futurum qui malefacientes, quacumque ex causâ in præsenti euadunt: Nam vtique qui inter se, magistrâ iustitiâ vel naturâ, peccata non inulta censebant: quantò magis Deum, quem mundi sciebant opificem; hæc requisiturum non de- E buerant ignorare: Quippe cum Sodoma & Gomorrha Genes. 19. per ignem adiudicatæ sint deperire; quod obliuio quidem texerat; Moyses autem vt firmaret Deum iudicem Iud. epist. fore, scribendo manifestauit: Sed cùm prætermisso Deo, figmenta cœperunt in honorem Dei recipere, deprauati mente, partem legis naturalis, quæ prima est, Sap. 15. calcauerunt. Quia lex naturalis tres habet partes, cuius prima hæc est, vt agnitus honoretur Creator, nec eius claritas & maiestas alicui de creaturis deputetur. Secun- Rom. 11. da autem pars est moralis, hoc est, vt bene viuatur, modestiâ gubernante: Cōgruit enim homini habenti notitiam Creatoris, vitam suam lege frenare, ne frustretur F agnitio. Tertia verò pars est docibilis, vt notitia Creatoris Dei, & exemplum morum cæteris tradatur, vt discant quemadmodùm apud Creatorem meritum collocatur. Hæc est vera & Christiana prudentia.

Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moysem, in eos qui peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ, qui est forma futuri.

Quoniam non imputabatur peccatum, antequam lex daretur per Moysen, sicut dixi; ipsa vsurpationis impunitate regnabat mors, sciēs sibi illos deuotos. Regnabat ergò mors securitate dominationis suæ tam in hos qui ad tempus euadebant, quàm in illos qui etiam hic pœnas dabant pro malis suis operibus: Omnes enim suos Ioan. 8. esse videbat: quia qui facit peccatum, seruus est peccati: Impunè enim cedere putantes, magis delinquebant & circà hæc tamē peccata promptiores, quæ mundus quasi 4. Esdr. 3. licita nutriebat. Quo facto gaudebat Satanas, securus quòd causa Adæ relictum à Deo hominem in possessionem habebat. Regnauit ergò mors in eos qui peccauerunt, in similitudinē præuaricationis Adæ, qui est forma futuri. Quod in subiectis monstrabimus. Itaque non in omnes mortem regnasse manifestum est, quia non peccauerunt omnes in similitudine præuaricationis Adæ, id Iosue 24. est, non omnes, contempto Deo, peccauerūt. Qui autē Rom. 1. sunt qui, contēpto Deo, peccauerunt, nisi qui, neglecto Rom. 1. & 31. Creatore, seruierunt creaturæ, deos sibi constituentes quos colerēt, ad iniuriam Dei? Nā & Thare pater Abrahæ & Nachor, & Laban proprios Deos sibi vendicabāt. Et peccatum Adæ non longe est ab idololatriâ: Præuari- Genes. 3. cauit enim putans se hominem futurum Deum: Æstimauit enim hoc magis profuturum, quod diabolus suasit, quàm quod Deus iussit, in loco Dei diabolū statuens; vnde & subiectus est diabolo. Similiter & hi transgresso Genes. 31. Deo, dum creaturæ seruiunt, peccant simili modo, non eodem: quia simili modo solet habere aliquid dissimile: Nec enim potest dici; quia & hi qui præceptum acceperunt non edēdi de arbore, sicut Adam, fuerunt, qui peccauerunt, non prætermisso Deo; sed in lege naturali: Qui enim intellexit, siue ex traduce, siue iudicio naturali, & veneratus est Deum, nulli honorificentiam nominis ac maiestatis eius impertiens, si peccauit (quia impossibile est non peccare) sub Deo peccauit, non in Deum quem iudicem sensit: ideóque in huiusmodi mors non regna- Eccl. 9. uit. In hos autē, sicut dixi, regnauit; qui sub specie idolorum seruierunt diabolo. Propterea quòd lex in aucto- Rom. 9. ritate non erat promulgata, iudicem Deum præsentire nequiuerunt; Maxima enim pars mundi Deum fore iudicem ignorabat: perpauci autem in quos non regnauit mors. In quos autem regnauit, post istam mortem quæ prima dicitur, à secundâ excepti sunt ad pœnam & per- Apoc. 2. ditionem futuram. In quos autem non regnauit, quia non peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ, Luc. 16. sub spe reseruati sunt aduentus Saluatoris in liberâ, sicut legitur de Abraham; qui quamuis apud inferos fuerit; discretus tamen longo interuallo erat; ità vt chaos esset ingens inter Iustos & peccatores. Si inter Iustos & pec- Sap. 4. catores chaos ingens erat, quantò magis inter impios, vt Iustis esset refrigerium, & peccatoribus æstus, impijs verò ardor, vt antè iudicium quo vnusquisque dignus esset non lateret? Ac per hoc regnabat in eos mors, quia videbat opera subtilitatis suæ profecisse eis ad pœnam quasi inimicis: Non enim latuit illum ad hoc factum hominem in mundo, vt imperium vnius Dei Thom. Aquin. lect. 4. in c. 5. epist. ad Rom. prædicaret, quod præuaricatus est Satanas; ac si in Græco non ità cautum dicatur: Sic enim dicitur scriptum, etiam in eos mortem regnasse qui non peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ: Totum enim hic Sap. 3. complexus videtur, vt quia mors, id est dissolutio per inuidiam facta est diaboli, etiam in eos qui non peccarunt, regnasse mortem dicat: Moriuntur enim: quod voti est Satanæ. Quod si verum esset, non oportuit dici: *Regnauit mors ab Adam vsque ad Moysem*; si ab initio vsque ad finem regnat in omnes. Aut fortè gradus fecit, vt ab Adā vsque ad Moysem regnauerit, & à Moyse vsque ad Christum, à Christo verò vsque ad finem: Verùm ad quam vtilitatem hæc locutio proficeret, cùm nec sic locutus probetur? Dixit enim: *Ab Adam regnauit mors vsque ad Moysen*, propter quod lex non erat manifestata, vt dat à lege, sub auctoritate eius viuerēt, scientes quid cauerēt, ne regnaret in eos mors. Igitur qui antè legē hoc seruauit, naturâ duce, quod posteà lex mandauit, numquid potest dici quia mors regnauit in eum? Nam vide quid de eo scriptum sit: *Peccatum* inquit, *non imputabatur, cùm lex non esset*: & adiecit: *Sed regnauit mors ad Adam vsque ad Moysen*, eo vtique tempore quo lex non erat: & conuenit vt quia antequàm lex da-

ſetur, mors regnauit, in eos regnaſſe dicatur qui pecca- G
uerunt in ſimilitudine præuaricationis Adæ, ſicut ſuprà
Exod. 32 memorauimus: Sicut enim poſt legem datam qui idolis
Num. 25. aut fornicationi ſeruierunt, cōtemnentes legiſlatorem,
regnauit in eos mors: ità & ante legem qui ſenſum legis
1. Cor. 10 præſenſerunt honorificantes Auctorem eius, nō vtique
regnauit in eos mors: Propterea enim regnaſſe dicitur,
quia cognitio vnius Dei euanuerat in terris. Denique ſic
cœpit data lex: *Ego ſum, inquit, Dominus Deus tuus, qui*
Rom. 6. *eduxi te de Ægypto, de domo ſeruituti: non erūt tibi dij alij*
præter me: & non facies tibi idolum, neque vllam ſimilitudi-
nem. Data igitur lex eſt, ne mors regnaret, vt abolitis
peccatis prioribus, vni Deo obſecundaret genus huma-
Sap 54. num. Vnde alio loco dicit idem Apoſtolus: *Non regnet* H
peccatum in veſtro mortali corpore, vt obediatis ei. Quo dicto,
1. Petr. 3. oſtendit etiam nunc regnare mortem, ſi lex contemna-
tur: Quod enim regnum mortis eſt, niſi cùm ſit volun-
tas eius, dum impetat ad perniciem obedientis. Cuius
imperij volūtas caput eſt idololatriæ: & tamen ſic præ-
ſcribitur nobis de Græcis codicibus, quaſi non ipſi ab in-
uicem diſcrepent; quod fecit ſtudium contentionis:
Quia enim propriâ quis auctoritate vti non poteſt ad
victoriam, verba legis adulterat, vt ſenſum ſuum quaſi
verba legis aſſerat; vt non ratio; ſed auctoritas præſcri-
bere videatur. Conſtat autem hoc per quoſdam Latinos
de veteribus Græcis trāſlatos olim codices, quos incor-
ruptos ſimplicitas temporum ſeruauit & ſeruat: poſt-
quàm autem concordia animis diſſidentibus, & hæreti- I
cis perturbantibus torqueri quæſtionibus cœpit, multa
immutata ſunt ad ſenſum humanum, vt hoc continere-
tur in litteris, quod homini videretur: vnde & ipſi Græ-
ci diuerſos codices habent. Hoc autem verum arbitror,
quando & ratio & hiſtoria & auctoritas obſeruatur:
Nam hodie quæ in Latinis reprehenduntur codicibus,
ſic inueniuntur à veteribus poſita, Tertulliano, Victo-
rino, & Cypriano. Primùm igitur in Iudæâ cœpit de-
ſtrui regnum mortis; quia notus in Iudæâ Deus, nunc
Pſal. 75. autem in omnibus gentibus quotidie deſtruitur, dum
L. 1. 3. fent. diſt. 18. magnâ ex parte ex filijs diaboli fiunt filij Dei. Itaque nō K
§. ad in omnes regnauit mors; ſed in eos qui peccauerunt in
quid ergo. ſimilitudine præuaricationis Adæ, ſicut ſuprà memora-
ui. Adam autem ideò forma futuri eſt; quia iam tum in
myſterio decreuit Deus per vnum Chriſtum emendare
Apoc. 13. quod per vnum Adam præuaricatum erat, ſicut dicitur
in Apocalypſi Ioannis Apoſtoli: *Agnus*, inquit, *qui occi-*
ſus eſt à conſtitutione mundi. Denique ſubiecit.

Sed non ſicut delictum, ità & donum: Si enim vnius delicto multi mortui ſunt, multò magis gratia Dei & donum in gratiâ vnius hominis Ieſu Chriſti in plures abundauit.

Propter quod enim formam eſſe dixit vnius Chriſti
vnum Adam, ne & cauſam Adæ talem ſignificaſſe puta-
retur, qualis & Chriſti eſt. Ideò ait: *Sed non ſicut delictum,*
ità & donum: quia in eo tantùm forma Adā Chriſti eſt,
quia quod vnus peccauit, vnus emendauit. *Si enim vnius*
delicto multi mortui ſunt, multò magis gratia Dei & donum
in gratiâ vnius hominis Ieſu Chriſti in plures abūdauit. Hoc
eſt, ſi vnius delicto multi mortui ſunt imitantes præua-
ricationem eius; magis gratia Dei & donum in plures
abundauit confugientes ad ſe. Plures enim gratiā conſe-
quuntur, quàm mortui ſunt delicto Adæ. Vnde manife- M
ſtum eſt non de hac morte, quæ omnibus communis
eſt, ſignificaſſe; quia omnes omninò moriuntur, & non
tamē omnes gratiam conſequuntur. Neque mortem in
Hebr. 9. omnes regnaſſe; ſed in eos qui delicto Adæ mortui ſūt,
2. Reg. 14. ſignificantur, quos in ſimilitudine præuaricationis Adæ
dicit peccaſſe. Ii ſunt quos dicit vnius delicto multos
mortuos, gratiam autem Dei in plures abundare; quia
& in ijs qui delicto Adæ mortui dicuntur, ſimiliter pec-
cantes, & in ijs qui non peccauerunt in hac Adæ præua-
ricationis ſimilitudine, Dei gratia abundauit. Paterno
Epheſ. 4. autem peccato ex Dei ſententia erāt apud inferos; gra-
tia Dei abundauit in deſcenſu Saluatoris, omnibus dans
indulgentiam, cum triumpho ſublatis eis in cælum,

Et non ſicut per vnum peccatum, ità & donum: Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem, donum autem ex multis delictis in iuſtificationem. Si enim vnius delicto mors regnauit per vnum: multò magis abundantiam gratiæ & donationis & iuſtitiæ accipientes, in vitâ regnabunt per vnum Ieſum Chriſtum.

Manifeſtè diuerſum eſt, quia vno Adæ peccato con-
demnati ſunt, qui in ſimilitudine præuaricationis eius
peccauerunt. Gratia verò Dei per Chriſtum non ex vno
delicto; ſed ex multis iuſtificauit homines, dando illis
remiſſionem peccatorum. Hoc ad magnificentiam pie-
tatis Dei & Chriſti loquitur, vt cùm delicto Adæ multi
tenentur à morte ſecundâ in inferno inferiori; donum
tamen gratiæ Dei, cùm iuſtum eſſet plecti illos, non ſo- Apoc 2.
lùm ignoſcit illis; ſed iuſtificat. *Si enim vnius delicto mors* Pſal. 25.
regnauit per vnum, multò magis abundantiam gratiæ & do-
nationis & iuſtitiæ accipientes, in vitâ regnabunt per vnum
Ieſum Chriſtum. Contuendum eſt vnum eſſe ſenſum, &
in nullo differre: Mortem enim dicit regnaſſe, non re-
gnare: quia qui intellexerunt per legem iudicium Dei,
ſublati ſunt de eius imperio. Regnauit autem, quia ſine
manifeſtatione legis timor Dei in terris non erat. Supe-
tior ergò ſenſus eſt, vt quia mors regnauit ab Adam vſ-
que ad Moyſen in eos qui peccauerunt in ſimilitudine
præuaricationis Adæ; multò magis gratia regnet abun-
dantiâ doni Dei in vitam per vnum Ieſum Chriſtum:
Si enim mors regnauit, quare non magis gratia reg- Ioan. 5.
net, quæ multò plures iuſtificat, quàm hi ſunt in quos
regnauit mors? quantò magis gratia regnare credenda
eſt, quæ confert vitam per Chriſtum?

Igitur ſicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem: ſic & per vnius iuſtitiam in omnes homines in iuſtificationem vitæ: Sicut enim per inobedientiam vnius hominis peccatores conſtituti ſunt plures: ità & per vnius obedientiam iuſti conſtituentur multi.

Hoc eſt, ſicut per vnius delictum omnes condemna-
tionem meruerunt ſimiliter peccantes; ità & in iuſtitiâ
vnius omnes iuſtificabuntur credentes. Si qui autem
condemnationem hanc generalem eſſe putant, ſimili
modo & iuſtificationem generalem accipient. Sed non Rom. 5.
eſt verum, quia non omnes credunt. *Sicut enim per ino-*
bedientiam vnius hominis peccatores conſtituti ſunt plures: ità,
& per vnius obedientiam iuſti conſtituentur multi. Quos ſu-
prà omnes dixit, hîc plures & multos ſignificat: Plures
enim delictum Adæ ſecuti ſunt præuaricando, non om-
nes: & multi Iuſti conſtituentur per fidem Chriſti, non
omnes. Nun ergò in eos regnauit mors, qui non pecca-
uerunt in ſimilitudine præuaricationis Adæ.

Lex autem ſubintrauit, vt abundaret delictum.

Poteſt dici econtrà. Non ergò oportuit dari legem,
ne peccata increſcerent: Si enim ante legem minus pec- Rom. 8
catum eſt, non opus fuit lege. Planè neceſſaria fuit lex, vt
oſtenderet imputari apud Deum peccata, quæ impunè
fieri credebātur vt de cætero ſcirent quid euitare debe-
rent. Vnde Eſaias Propheta: *Lex*, inquit, *in adiutorium* Eſai. 8
data eſt. Vt quia ipſi naturæ quodammodò inſerta ſunt
iuſtitiæ ſemina, addita lex eſt, cuius auctoritate & magi-
ſterio, ingenium naturæ proficeret ad fructum iuſtitiæ
faciendum: Sicut enim natiuitas interit, niſi nutrimen-
ta habeat quibus fota adoleſcat: ità & naturale iuſtitiæ
ingeniū, niſi habeat quod reſpiciat & veneretur, non fa-
cilè proficit; ſed ægrotat, & ſuperuenientibus cedit pec-
catis: Cōſuetudine enim delinquendi premitur, ne cre-
ſcat in fructum, & per hoc extinguitur. Prouidenter er-
gò data eſt lex in adiutorium, ſicut teſtatur Propheta

A sed populus veterem consuetudinem sequens multiplicauit peccata: Ipso enim vsu plus cœpit peccare quàm anteà peccauerat: & sic factum est vt datâ lege non minuerentur, sed abundarent peccata: Apostolus enim ostendit quid prouenerit data lege, non quid lex fecerit. Quomodò autem legis vitio crescebant peccata,
Exod. 20 quæ comminatur ne peccetur; sed subintrasse dicitur,
Rom. 5. vt abundaret peccatum? Dicit ergò: *Lex subintrauit vt abundaret delictum.* Verum est; quia quasi profutura intrauit, & cum humilitate: posteà autem cœpit dominari eis quibus præceperat ne peccarent, & peccabant:
Matt. 9. Ostendere enim cœpit lex abundantiam peccatorum, cùm quæ interdicerat, plus fiebant quàm facta erant. Igitur huic mundo vt abundaret delictum, data est lex: Commendans enim Apostolus fidem, per quam vtique peccata delentur; legem dixit fecisse vt abundaret peccatum; sicut suprà dixi: quia non data est vt abolerentur peccata; sed vt abundarent, dum & ante legem peccatores ostendit, & post legem reos omnes tenuit.

Vbi autem abundauit peccatum, superabundauit gratia.

Manifestum est, quia cùm abundaret peccatum, su-
Rom. 7. perabundauit gratia, dum donum Dei venit ex promissione, & omnium peccata contexit, vt diaboli inuidia nihil se profecisse doleat: Quia enim cùm data C esset lex ad vtilitatem humanam, id egit diabolus, vt
1. Ioan. 3. suadendo illicita, inuerteret: vt quod profuturum datum erat, in contrarium proficeret, dum mandata contempta sunt: vt non vtilitas ea lege, sed iudicium ad
Rom. 8. vindictam procederet: tunc iustus atque misericors Deus, vt gloriam diaboli quam de triumphato homine quæsierat, exinaniret, Filium suum venturum decreuit, qui omnium peccata donaret; vt maior fieret lætitia ex dono gratiæ, quàm fuerat luctus ex peccato: Gaudium enim doni Dei etiam his proficit, de quibus triumphare non potuit Satanas; idcircò superabundauit gratia super peccatum quod suasit Satanas.

Vt quemadmodùm regnauit peccatum in D mortem; ità & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam per Iesum Christum Dominum nostrum.

Peccatum regnauit videndo opus suum peccantibus in mortem proficere, in quâ gloriabatur: simili modo vt & gratia regnet per iustitiam, in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum, vt sicut per Adam
Genes. 3. cœptum peccatum regnauit; ità & per Christum gratia. Sic autem regnat gratia per iustitiam, si acceptâ remissione peccatorum, iustitiam sequimur, vt videns gratia fructum se habere in bonis quos redemit, regnet in vitam æternam sciens nos futuros æternos. Supera- E bundat ergò gratia, quia peccatum ad tempus regnauit; gratia autem in æternum. Dei enim regnum est, gratiâ regnante, sicut diaboli regnum erat peccato re-
Rom. 14. gnante. Totum tamen ad Christum refert, vt omnis
al. dicatur. gratia Dei à Christo † dicatur. Ad superiorem igitur sensum respondet, dicens:

Cap. VI. QVid ergo dicemus? Permanebimus in peccato vt gratia abundet? Absit.

Hoc est numquid semper peccandum est, vt donum
Rom. 3. & 5. Dei abundet, tegens nostra peccata; vt semper remissionem peccatorum sperantes, quia Deus pius est, Christi gratiam proferamus? Non vtique. Ideò enim nostri misertus est Deus per Christum, vt de cætero F
1. Ioan. 2. non peccantes, & meritum nobis & Dei gratiam in nos regnare faciamus: Aufert enim regnum gratiæ Dei, & tradit peccato, qui rursus redit ad veterem
1. Pet. 2. hominem, id est ad ritum præteritæ vitæ: Duabus enim ex causis misericordiam accepimus, vt & dia-
1. Ioan. 3. boli regnum excluderetur, & Dei imperium ignorantibus prædicaretur, per hoc ipsum dignitate nobis quæsitâ.

Qui enim mortui sumus peccato, quomodò adhuc viuemus in illo?

A Hoc dicit, quoniam viuentes peccato, mortui eramus apud Deum: Qui peccat enim, viuit peccato: sicut qui non peccat, viuit Deo: Superueniente enim gratiâ Dei per Christum, & nos per fidem lauacro spiritali regenerante, cœpimus viuere Deo, mortui autem esse peccato, qui est diabolus, hoc est tandem mo- 1. Pet. 2.
ri peccato, liberari à peccato, fieri autem serui Dei. Itaque mortui iam peccato, non redeamus ad mala pristina, ne iterùm viuamus peccato, & morientes Deo amissâ dignitate, pœnam quam euasimus, incurramus.

An ignoratis, quia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte eius baptiza- B ti sumus?

Hoc dicit, vt sciamus baptizatos nos iam non debere peccare, quia cùm baptizamur, commorimur Christo: hoc est in morte eius baptizari: Illic enim omnia Coloss. 2.
peccata nostra moriuntur; vt innouati depositâ morte, resurgere videamur ad vitam, vt quomodò Christus mortuus peccato resurrexit; ità & nos per baptismum spem resurrectionis habeamus. Baptisma itaque mors peccati est, vt alia sequatur natiuitas, quæ corporis manente compagine, hominem mente innouat, sepultâ omnium malorum actuum vetustate.

Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem: vt quemadmodùm Christus resurrexit à mortuis per virtutem Patris; ità & nos in nouitate vitæ ambulemus.

Hæc dicens, etiam istud significat quod primum est; quia Christus corpus suum à mortuis excitauit (ipse enim virtus est Dei Patris) sicut dicit: *Soluite templum* Ioan. 2.
hoc, & ego tribus diebus excitabo illud. Hoc autem, inquit, *dicebat de templo corporis sui:* & quia resurrexit in nouam vitam, quæ iam mori nesciat. Noua autem dicitur, quia à Christo data est, quæ est disciplina Christiana. Nos autem baptizati consepulti sumus Christo, vt de cæte- Coloss. 2.
ro hanc vitam sequamur, in quâ Christus resurrexit. Baptisma itaque resurrectionis pignus est & imago, vt iam in præceptis Christi manentes, ad præterita denuò non reuoluamur: Qui enim moritur, iam non peccat; mors enim finis peccati est: Nam ideò per aquam celebratur, vt sicut aqua sordes corporis abluit: ità & nos Coloss. 2.
per baptismum ab omni peccato spiritualiter purgatos & innouatos credamus, vt quod incorporale est, inuisibiliter abluatur.

Si enim complantati sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus.

Tunc nos feliciter dicit posse resurgere, si similitudini mortis eius fuerimus complantati, id est, si in baptismo omnia vitia deponentes, in nouam vitam translati, de cætero non peccemus, per quod simul & resurrectionis illius similes erimus: Similitudo enim mortis, similem præstabit resurrectionem. Quod in epistolâ suâ Ioannes Apostolus memorat, dicens: *Scimus quia* 1. Ioan. 3.
cum apparuerit, similes ei erimus hoc est, immortales & gloriosi resurgemus: Nec enim hæc erit similitudo vt nihil distet, quia similis erit in corporis gloriâ, non in diuinitatis naturâ.

Scientes hoc quia vetus homo noster simul F crucifixus est vt destruatur corpus peccati, vt vltrà non seruiamus peccato: Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato.

Multa innectit & iterat, vt baptizatos doceat iam non debere peccare: maximè ne ad idololatriam reuertantur, quod grauissimum crimen & caput totius erroris Sap. 14.
est; ne perdant gratiam acceptam à Deo per Christum. Hominem ergo veterem, actus præteritos dicit, quia sicut nouus homo per fidem & puram vitam dicitur; ità & vetus homo per diffidentiâ & malos actus. Hos actus

crucifixos dicit, id est mortuos, vt corpus destruatur peccati quod est cuncta crimina: Omnia enim peccata simul corpus appellat, quod destrui dicit per bonam vitam, & fidem Catholicam.

Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quòd etiam simul viuemus cum illo.

Galat. 5. Manifestum est, hos qui carnem crucifixerunt, id est, mundum cum vitiis & concupiscentiis eius, mori mundo, & commori Christo, æternæ quoque vitæ ac salutari coimaginari, vt gloriæ Christi similes effici mereantur, Caro verò, id est corpus sic crucifigitur, si desideria eius calcentur, quæ manante ui ea peccato, creantur ex præ- H uaricatione primi hominis cœpta: In carne enim diabolus crucifigitur: Ipse enim est qui fallit per carnem. Caro ergò aliquando mundus, id est elementa, aliquando verò corpus hominis intelligitur, vel ipsa anima sequens corporea vitia.

Scientes quòd Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltrà non dominabitur. Quòd enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem viuit, viuit Deo. Ità & vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo, in Christo Iesu Domino nostro.

I Securitatem æternitatis in resurrectione Saluatoris ostendit: ad quam venire contingit, si melioris vitæ fuerit æmulatio Qui enim bene agendo viuit Deo, hic verè viuit; æternam enim habet vitam. *Ità & vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo, in Christo Iesu Domino nostro.* Sic loquitur, vt doceat non aliter mori posse peccato, & Deo viuere, quàm vt in Christo sit omnis spes: quem Dominum nostrum appellat, vt nihil legis ad salutem proficiat capessendam in futuro sæculo, quando non aliter Deo viuitur, quàm per Christum.

K **Non ergò regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentiis eius.**

Rom. 5. Mortale corpus est ex causâ præuaricationis Adæ: ex fide autem Christi fore creditur immortale. Vt autem ad promissionem hanc veniatur, non obediendum dicit peccato: ne regnet in nostro mortali corpore. Regnat autem dum imperat: si autem non regnat, non videbitur corpus hoc esse mortale, quia in spe æternitatis est. Non propter dissolutionem dixit mortale corpus, sed propter pœnam gehennæ, vt ille mortalis dicatur, qui al. inferni. in gehennam mittendus est; quia qui peccato obediunt, mortem † secundam non euadunt, à quâ Salua- L Apoc. 21. tor in se credentes liberauit. Mortale ergò dicens corpus, totum hominem significauit; quia qui obediunt Ezech. 18. peccato, mortales dicuntur: *Anima* enim, inquit, *quæ peccat, ipsa morietur*, id est totus homo; nemo enim sine corpore iudicabitur:

Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo, tamquàm ex mortuis viuentes: & membra vestra arma iustitiæ Deo.

Ostendit diabolum nostris nos iaculis impugnare: Occasio enim datur illi per nostra peccata, vt deserente nos Deo, acceptâ potestate illudat & mortificet nos. M Ideò membra nostra ab omni opere iniquitatis continere debemus, vt inimicus noster inermis inuentus subiiciatur. Et non dixit: Exhibete corpora vestra: sed *membra vestra*: membris enim ministris erratur, non toto corpore. *Sed exhibete vos Deo, tamquam ex mortuis viuentes.* Mortem, ignorantiam & infidelitatem cum malà vitâ significat; quia vita est cognoscere Deum per Christum: Quia enim nemo sine parente ortum sumit Coloss. 3. vitæ, omnia autem à Deo orta sunt ad vitam per Chri- Ioan. 17. stum; idcircò qui non cognoscit parentem omnium esse 2. Cor. 5. Deum per Christum, vitam habere non dicitur; hoc est, sic habetur ac si non sit: Ipse enim semetipsum esse G negat, dum sine parente Deo esse se putat. Itaque ignorantia & turpis vita mors est: Vitia enim ista mortem Rom. 1. acquirunt, non mortem hanc quæ communis est omnibus, sed mortem gehennæ, sicut suprà memorauit: vt cognitio parentis Dei & sancta conuersatio vita sit, non hæc quæ occasui subiacet; sed illa futuri sæculi, quæ vocatur æterna. Quamobrem, *exhibete vos Deo*, inquit, Ioan. 17. quem cognoscentes profecistis in salutem, vt inhonestæ vitæ renuntiantes, sitis ex mortuis viuentes. *Et membra vestra arma iustitiæ Deo*, tantâ nos modestiâ conuersationem nostram vult gubernare, vt actus nostri iustitiæ Dei proficientes, non mundanæ iustitiæ (quia mundi iustitia sine fide est Christi, sine quâ non vita; sed mors est) arma præbeant illi ad defendendos nos: Rom 14. cui cùm arma per opera bona præbeamus, dignos nos faciamus adiuuari ab eâ; quia iustitia Dei indignos despicit: Vbi enim iustitia Dei fuerit, ibi habitat Spiritus sanctus ad adiuuandam imbecillitatem nostram: Sicut enim peccato arma præbemus, cùm male agimus, ità Rom. 8. & iustitiæ, cùm rectè versamur, membra nostra custodientes ab omni turpitudine.

Peccatum enim vestri non dominabitur: non enim sub lege estis: sed sub gratiâ.

Si secundùm præcepta quæ dat, ambulemus, peccatum nobis dicit non posse dominari: Iis enim dominatur, qui peccant: non enim ita ambulantes vt præcipit, sub lege sumus: si verò non peccemus, non sumus sub lege; sed sub gratiâ Si autem peccemus, versamur sub Galat. 3. lege, & incipiet nostri dominari peccatum: quia qui *facit peccatum, seruus est peccati* & necesse est quòd sit Ioan. 8. sub lege quamdiu remissa non accipit: Peccatum enim auctoritate legis reum facit peccatorem: ac per hoc cui data remissio est, & custodiat se, ne de cætero peccet, neque peccatum ei dominabitur, neque sub lege est: Cessat enim circà eum auctoritas legis, qui liberatus est à peccato: Quos enim reos tenet lex, traditi sunt illi à peccato. Qui ergò peccatis exutus est, non potest 1. Tim. 1. esse sub lege.

Quid ergò? peccabimus, quia non sumus sub lege? sed sub gratiâ? Absit.

Quoniam Lex à Deo est, ac per hoc ne fortè oppo- Exod. 20. neretur, ipse sibi opposuit: Si ex Deo est lex, inquit, al. cognoscit. cur non debemus esse sub lege: Hoc † purgat, ac docet Rom. 7. eum Dei voluntate, qui legis auctor est, à Christo nos liberatos de sub lege: Quamuis enim rectè data sit Lex (data est enim vt reos ostenderet apud Deum, qui peccauerunt ante legem; & timori esset, vt de cætero non peccaretur) sed quia infirmitate imbecillitatis suæ genus humanum à peccatis se inhibere non potuit, factum obnoxium mortis inferni, motus Deus pietate clementiæ suæ, quâ semper humano generi subuenit, prouidit per Christum quâ ratione desperatis iam da- Rom. 8. retur medela; vt remissione peccatorum acceptâ, eruti à Lege quæ illos habebat obnoxios, & releuati & reparati, Deo adiuuante per fidem, vitiis à quibus priùs subacti fuerant, repugnarent: ideóque non peccauimus quasi Legem spernentes Dei; sed ipsius Dei quasi prouidentiam sequentes per Christum.

Nescitis, quia cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, siue peccati in mortem, siue obeditionis ad iustitiam.

Nunc ne aliud profitentes, aliud faciamus, & cùm 1. Tim. 2. Dei serui dicimur, gestis serui diaboli inueniamur, præmonet & denuntiat eius nos seruos esse, cuius & voluntatem explemus operibus; & non parùm obesse Deum confiteri Dominum, & actibus diabolo famulari: Nam hoc olim Deus denotat, & accusat, dicens: Esaia 29. *Plebs hæc labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me.* Mat. 15. Et Dominus ait in Euangelio: *Nemo potest duobus Dominus seruire.* Et alibi dictum est: *Deus non deridetur.* Luc. 19. Galat. 6.

Gratias autem Deo, quòd cùm fuissetis serui peccati, obedistis ex corde in eam formam

doctrinæ, in quâ traditi estis. Credentes autem in Christum, serui facti sumus iustitiæ.

1. Pet. 2. Eius enim dicimur serui, cui obedimus. Et quia iustum est obedire Christo (ipse enim iustitia est, & quæ
1. Cor. 1. præcepit, iusta sunt) & idcircò dicit seruos nos factos iustitiæ ex corde, non ex lege; ex voluntate, non ex ti-
Rom. 8. more, vt professio nostra animi iudicio promatur. Per naturam enim inducti sumus ad fidem, non per legem, in quâ formâ doctrinæ Dei imperio facti sumus, qui
Sap. 13. finxit naturam. In naturâ enim habemus, vt cognoscamus à quo, & per quem, & in quo sumus creati. Forma ergò doctrinæ est, in quam tradidit nos Creator naturaliter, hoc est quod suprà dixit: *Ipsi sibi sunt Lex*; dum B vident naturæ suæ esse quod credunt: vt quod Iudæis
Rom. 2. Lex & Prophetæ prædicarunt de Christo, hoc Gentiles ex corde confiteantur. Hinc gratias refert Domino, quia cùm essemus serui peccati, obediuimus ex corde credentes in Christum, vt seruiremus Deo, non per legem Moysi; sed per legem naturæ.

Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ: sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati, ad iniquitatem: ità nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ, in sanctificationem.

Hebr. 4. Dum infirmitatem carnis memorat, minùs se significat exigere ab homine, quàm dignum est circà Dei culturam. Denique subinfert: *Sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati, ad iniquitatem; ità nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ, in sanctificationem.* Vt occasionem nobis auferret timoris accedendi ad fidem, quæ quasi importabilis nobis & aspera videretur, eâ mensurâ nos Deo seruire præcepit, quâ priùs famulabamur diabolo: cùm vtique propensiùs deberemus seruire Deo quàm diabolo; quippe cùm hîc salus, illic damnatio operetur; medicus tamen spiritalis non plus à nobis exigit, ne dum præcepta quasi grauia fugeremus, perpendentes infirmitatem nostram, maneremus in morte. Vnde Dominus: *Tollite*, inquit, *iugum*
Matt. 11. *meum super vos; quia suaue est, & onus meum leue.*

Cùm enim serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors. Nunc verò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem; finem verò vitam æternam.

Ioan. 8. Manifestum est, quia qui liber est à Deo, est seruus peccati: Dum peccat enim, recedit à Deo, & fit sub peccato. Quales ergò sunt fructus peccati, in quibus addiscentes bonam vitam, cõfundimur, eò quòd dudum turpiter vixerimus: & non solùm hoc, quia & sententia paganorum turpis & fœda est, maximè quæ in Phrygiâ inuenta est, in quâ nisi spurcities interfit, sacramentum
Rom. 3. mutum est, & torpescit religio? Ecce maculis plena libertas, & squaloribus obligata, cuius opus turpem mercedem habet: *cuius finis mors.* Finem dixit exitum vitæ & actuũ, cui aut mors, aut vita succedit: Sed hoc loco mors duplex: à morte enim ad mortem transitur. *Nunc verò li-*
1. Petr. 3. *berati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrũ in sanctificationem; finem verò vitam æternam.* Hoc est, si acceptâ remissione peccatorum, bonorum actuum æmuli fuerimus, acquirimus sanctitatem, finem verò habebi-
Ioan. 5. mus, id est exitum, vitam perpetuam: A morte enim hac, quam finem dixit, transimus ad vitam quæ sine fine est.

Nam quæstus peccati, mors. Gratia autem Dei vita æterna, in Christo Iesu Domino nostro.

Quæstum peccati mortem dicit, quia peccatum mors. Ac per hoc qui de cætero abstinent se à peccatis, stipendium accipiunt vitam æternam: quia qui non peccant, alieni sunt à morte secundâ. *Gratia autem Dei, vita æterna, in Christo Iesu Domino nostro*: Sicut enim sequentes peccatum, acquirunt mortem, ità & sequentes gra-

A tiam Dei, id est fidem Christi, quæ donat peccata, habebunt vitam æternam, vt gaudeant se ad tempus dissolui, scientes se hanc vitam consecuturos, quæ & omni tædio careat, & successionem non habeat: quam sanctus Symeon exoptans petiit se hinc dissolui, vt iret in pace, id est vitâ quæ nullam patitur inquietudinem. Et hoc donum à Deo per Christum nobis datum Dominum nostrum testatur, vt Deo Patri gratias per nullum alterum nisi per suum Filium agamus. Philip. 1. Apoc. 21. Luc. 2.

An ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex dominatur homini, quanto tempore viuit; CAP. VII.

Vt animos eorum firmet in doctrinâ diuinâ, exemplo humanæ legis vtitur, vt iterùm per terrena suadeat cælestia, sicut & à mundi creaturâ Deus cognoscitur: Quia enim vnius est totum, licet diuersæ sint res, ex aliquâ tamen parte sibi inuicem similes sunt. Sciunt ergò legem Romani, quia non sunt barbari; sed comprehenderunt naturalem iustitiam partim ex se, partim ex Græcis (nam leges Romanis ex Athenis perlatæ sunt) sicut & Græcis ex Hebræis: Ante Moysen enim non latebat Lex; sed ordo non erat, neque auctoritas. Non ignorantibus ergò Legem dicit: *Quia Lex dominatur homini, quanto tempore viuit.* Non est occultum omnem vi- C tam hominis esse sub Lege naturæ quæ data est mundo, hæc Lex generalis est. Nunc verò aliam proponit specialem, quamuis & ipsa generalis est: sed dum non recipitur ab omnibus, fit specialis: per quam vult probare assertionem suam: Gradatim enim vult tradere veritatem. Dicit ergò: Rom. 1. T. Liuius lib. 3. & Dionysius Halicar. lib. 10.

Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro alligata est lege viri. Quòd si mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. Igitur viuente viro, vocabitur adultera, si iuncta fuerit alteri viro. Quòd si mortuus fuerit vir eius, liberata D est à lege viri, vt non sit adultera, si iuncta fuerit alteri viro.

Hæc lex de Euangelio est, non ex Moyse, neque ex iustitiâ terrenâ. Aliquid ergò, duce naturâ, aliquid ex lege Moysi addiscentes, perfecti facti sunt per Euangelium Christi. Sequenti ergò exemplo apertiùs suadet Christianismum erutum esse à lege factorum; non ab omni lege; nec vltrà iam expedire esse sub lege, ne gratiam Dei euacuet reuersus sub legem; quia Dei gratia liberauit à lege hominem, vt spiritu, id est mente, seruiat Deo: Sicut enim mulier, mortuo viro, liberata est à lege viri, non à lege naturæ: ità & hi qui gratiâ Dei liberati à lege sunt, à quâ tenebantur rei, vt mortua illa E sit, vt Christianismo iuncti non sint adulteri: Si enim lex apud illos viuit, adulteri sunt, & nihil illis proderit dici Christianos, quia obnoxij erunt vltioni: Nec enim legis erit adulter; sed Euangelij, qui mortuâ lege iunctus Euangelio, pòst redit ad legem: Mortua enim lex dicitur, quando quem tenebat reum, condonatum est ei, auctoritate legis cessante. *Quòd si mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri, vt non sit adultera, si iuncta fuerit alteri viro.* Sublati à Lege, acceptâ remissione peccatorum, & iuncti Euangelio, non sunt adulteri Legis; quia mortua apud illos est. Si autem seruantes Legem, accedere se putant ad Euangelium, rei erunt & adulteri; quia viuâ lege iunxerunt se fidei, & erunt in vtroq; adulteri. Matt. 19. Rom. 5. Galat. 5.

F Itaque, fratres mei! & vos mortificasti estis Legi per corpus Christi: vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, vt fructificemus Deo.

Quoniam Saluator noster corpus suum diabolo crucifigere permisit, sciens pro nobis esse & contrà illum, idcircò per corpus Christi saluos nos dicit factos: Mori enim Legi, Deo viuere est; quia Lex dominatur peccatoribus. Cui ergò dimittuntur peccata, moritur Legi: hoc est liberatur à Lege. Itaq; per corpus Christi hoc consequimur beneficium: Tradens enim corpus suũ Saluator, mortem vicit, & peccatum damnauit: In ipso enim peccauit diabolus, cùm illum innocentem occidit qui pec- Galat. 2. 1. Tim. 1. Rom. 8. 1. Cor. 15.

catum omninò nesciret: Cùm enim hominem sibi peccati causâ defenderet, inuentus est in eo reus, in quo accusabat. Hinc factum est vt omnes credentes in Christum, euadantur à lege, sublato peccato, quia victum peccatum, quod est diabolus, per corpus Christi, non habet auctoritatem in eos qui ad illum pertinent, à quo victus est: Dum enim non peccat & occiditur quasi reus, vicit peccatum de peccato, hoc est, diabolum proprio peccato quod in eo admisit, damnauit, [Coloss. 2.] & chirographû quod peccato Adæ decretum erat, deleuit, quando ab inferis resurrexit, datâ huiusmodi formâ credentibus sibi, vt à morte secundâ teneri non possent: ac per hoc mortui sumus Legi per corpus Christi: Qui enim Legi mortuus non fuerit, [Apoc. 2.] reus est: & qui reus est, secundam mortem euadere non potest. *Vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, vt fructificemus Deo.* Hoc dicit, quia ideò mortui sumus Legi, vt de cætero Christi simus serui solius: & hoc erit fructificare Deo. Acquiritur enim Deo, qui in gratiâ eius manet, [Rom. 6.] dignus resurrectione promissâ.

Cùm enim essemus in carne, vitia peccatorum, quæ per legem ostenduntur, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti.

Cùm in carne sit (est enim in corpore) negat se esse in carne; quia hie dicitur esse in carne, qui aliquid sequitur quod Lege prohibetur. Igitur in carne esse multifariè intelligitur: Nam omnis incredulus in carne est, id est, carnalis; & Christianus sub lege viuens in carne est, & qui de hominibus aliquid sperat, in carne est, & qui malè intelligit Christum, in carne est; & si quis Christianus luxuriosam agit vitam, in carne est. Hoc tamen loco in carne esse sic intelligamus; [Ioan. 3.] quia ante fidem in carne eramus; [Hier. 1.] sub peccato enim viuebamus, hoc est, [1. Ioan. 3.] carnales sensus sequentes, vitiis & peccatis subiacebamus. [Philip. 3.] Sensus autem carnalis est, non credere spiritalia, id est, sine commixtione virginem peperisse, & ex aquâ & Spiritu sancto hominem denuò nasci, & solutam animam à copulâ carnis rursùs in carne resurgere. De his diffidens, in carne est; hinc: *Vitia (ait) peccatorum, quæ per Legem ostenduntur, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti.* [Ioan. 3.] Manifestum est; quia qui non credit sub peccato agit, & captiuus trahitur ad vitia admittenda, vt fructum faciat morti secundæ: Lucrum enim tunc facit mors, cùm peccatur: In membria tamen dicit vitia operari, [Apoc. 2.] non in corpore; ne occasio esset malè tractantibus corpus, quia in maliloquio lingua arguitur, & in futuro manus corripitur, & in dissimulante aures increpantur, & ità in cæteris, quæ quamuis de corde exeant; membrorum tamen ministerio explentur, operibus. Disputatio hæc tangit Iudæos, [Matt. 15.] & eos qui Christiani dicuntur & sub lege volunt viuere; vt dicentes carnales se esse, recedant à lege. Vitia tamen peccatorum quæ dominari in carne agentibus dicit, per Legem ostendi, non per Legem fieri demonstrat: [Rom. 3.] Index enim peccati Lex est, non genitrix, reos faciens peccatores.

Nunc autem soluti sumus à Lege mortis, in quâ detinebamur: ità vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate litteræ.

Soluti sumus à Lege, dum remissionem peccatorum [1. Tim. 1.] accepimus: Non enim habet in nos potestatem: infidis enim & peccatoribus dominatur. Lex autem mortis ideò dicta est; quia punit reos: mortificat enim peccatores: non ergò mala est; sed iusta: Quamuis enim malum sit patientibus quod infertur à Lege; sed illa non est mala; quia iustè infert iram. Itaque non mala est peccatoribus; sed iusta; bonis verò spiritalis est: Quis enim dubitet spiritale esse prohibere peccare? [Rom. 8.] Sed quia hoc non potuit vt saluaret hominem remittendo peccata; Lex fidei data est, quæ credentes liberaret à dominio Legis, vt possent separare se ad vitam, quos Lex tenebat reos mortis: Ipsis enim Lex mortis est, quibus iram operatur causa peccati: *Ità vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate litteræ.* His Legem tangere putatur, quam quidem ad comparationem Legis fidei inferiorem facit, non tamen inimicam iudicat: Nàm ideò dicit nos erutos à lege mor-

G tis, vt seruiamus Legi fidei, quæ nobis præsidium contulit salutare, quod vetus Lex non potuit; ne gratiæ beneficium inanire videamur Legi veteri seruientes. [Hebr. 8.] Lex vetus non criminis vtique nomen est; [Rom. 10.] sed temporis vel ætatis: Senuit enim, quia cessauit. [Rom. 8.] Lex autem spiritus ipsa [2. Cor. 3.] est lex fidei; quia fides in animo est, nec operibus addicitur; sed corde creditur: & mens ipsa intelligit naturæ suæ esse quod credit, nec oculis cernitur, aut manibus palpatur: & quæ sperantur dona, non visibilia sunt, nec terrena; sed spiritalia. Vetus ergò lex in tabulis lapideis litteris formata est: lex autem spiritus in tabulis cordis spiritaliter scribitur, vt sit æterna. [Ioan. 7.] Littera autem legis H veteris ætate consumitur. Est & alia interpretatio Legis spiritus; vt quia prior lex ab opere malo inhibuit, hæc autem, cùm nec in corde peccari debere dicit, lex spiritus vocatur, vt quæ totum hominem faciat spiritalem.

Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui nisi per legem. Nam & concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces.

Quoniam legem mortis hanc dicit, & erutos nos ab eâ gratulatur, & in illâ Deo seruiri negat, [Exod. 20.] ne iniquam hanc asserere putaretur, hoc purgat cùm dicit. *Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem.* Non ergò peccatum I est Lex; sed index peccati: Ostendit enim & quæ latebant peccata, & quæ impunè futura non essent apud Deum. Quo comperto, homo factus est reus, [Rom. 4.] & ideò non videtur gratias agere Legi: Quis enim libenter habeat eum qui sibi pœnam imminere annuntiat? Legi autem fidei gratias agit? quia qui per legem Moysi reus factus est, per legem fidei reconciliatus est Deo; quamuis & illa iusta & bona sit: [1. Tim. 1.] Ostendere etenim imminens periculum, bonum est. Sed huic magis gratias agit, per quem ereptus de periculo viuit: *Nam & concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces.* Non discreuit K concupiscentiam hanc à peccato; [Exod. 20.] sed miscuit hoc significans; quia cùm nec suspicio quidem esset istud non licere apud Deum; cognoui, inquit, esse peccatum. Sub suâ personâ quasi generalem agit causam Lex itaque concupiscentiam prohibet, [Exod. 20.] quæ propterea quòd oblectamento est, non putabatur esse peccatum: Simplex enim videbatur causa, concupiscere aliquid proximi, hoc autem Lex prodidit esse peccatum: Sæcularibus namque hominibus nihil tam iucundum videtur & placidum, quàm voluptas.

Occasione ergò acceptâ, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam.

Omnem dicens concupiscentiam, cuncta peccata significat. [Rom. 7. sup.] Suprà enim concupiscentiam iuxta legem meL morat, cui nunc cætera addens vitia, omnem dixit concupiscentiam operatam in homine, impulsu diaboli quê in peccato significat, vt in contrarium fieret homini Lex, quæ data erat vt prodesset: [1. Tim. 1.] Videns enim diabolus auxilium per legem prouisum homini, quem tam propter Adæ, quàm propter ipsius peccatum in conditione se habere gratulabatur, intellexit factum aduersùm se: Quem enim vidit factum sub lege, pro certo habuit de suo sublatum dominio: Agnouerat enim homo quomodò pœnam inferni euaderet. Hinc exarsit iracundia aduersùs hominem, vt illi legem inuerteret, vt prohibita admittendo, Deum rursùs offenderet, & denuò in M potestatem diaboli caderet. Cœpit non imperare; sed subtiliter fallere; quoniam lege datâ, amisit dominium diabolus, sciens hominem ad Dei iudicium de cætero pertinere. [Rom. 14.]

Sine lege enim peccatum mortuum erat: Ego autem viuebam sine lege aliquando.

Hoc duplici genere intelligendum est, vt & diabolum in peccato scias significatum, & hoc ipsum quod vocatur peccatum. Mortuus enim dicebatur diabolus; quia cessabat ab illusione hominis ante Legem; sed erat quasi quietus: securus enim erat de possessione eius,

Peccatum etiam mortuum esse dixit; quia putabatur quòd non imputaretur apud Deum: ideò apud hominem mortuum erat, quasi impunè peccaretur: Nam non *Rom. 5.* latebat peccatum, sicut suprà dixi; sed ignorabatur hoc, quia Deus iudicaturus est. Quod cùm datâ lege manifestatum est reuixisse peccatum. Quare reuixit, nisi quia ante vixerat, & posteà desidiâ hominum mortuum æstimatum est, cùm viueret; Putabatur enim non imputari peccatum, cùm imputaretur. Viuens ergò pro mortuo habebatur. *Ego autem viuebam sine lege aliquando.* Quid est sine lege vixisse, cùm Lex semper fuerit, sicut suprà memoraui, nisi quia sine timore Dei homo viuebat, securus quòd non esset Deus iudicaturus actus humanos. *Rom. 2.*

Sed cùm venisset mandatum, peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum: & inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.

Ideò dixit reuixisse peccatum, vt significaret quia antè vixerat: posteà autem desidiâ hominum mortuum æstimatum est, cùm viueret, sicut assolet falsa fama fieri peregrinis: Hoc ergò significat quòd in initiis non latuerit peccatum imputari apud Deum, hoc est vixisse: sed cùm consuetudo peccandi hoc obliterasset, mortuum æstimatum est: vt crimen cum personâ deficere putaretur: Cùm autem data esset lex vel reformata, reuixit apud eos, apud quos mortuum æstimatum erat: cœperunt enim scire imputari peccatum: *Ego autem mortuus sum.* Mortuus est homo, quia videt se reum esse apud Deum, qui antè se putabat non futurum obnoxium ex his quæ peccabat. *Et inuentum est mihi mandatum* *Deut. 4.* *Leuit. 18.* *quod erat ad vitam, ho esse ad mortem.* Verum est quia lex ad vitam data est: sed cùm hominem non solùm de præterito; sed & de futuro peccantem reum fecit, inuenta est lex data ad vitam, esse ad mortem; sed vt dixi peccanti, quia obedientibus proficit ad vitam.

Nam peccatum, occasione acceptâ per mandatum, seduxit me, & per illud occidit.

Peccatum hoc loco diabolum intellige, qui auctor peccati est. Hic occasionem per legem inuenit, quomodò crudelitatem suam de oece hominis satiaret: vt quia Lex comminata est peccatoribus, homo instinctu eius prohibita semper admittens, offenso Deo vltionem le- *Rom. 5.* gis incurreret, vt ab eâ quæ illi profutura data erat, damnaretur: Quia enim inuito illo data est Lex, exarsit inuidia aduersus hominem, vt eum ampliùs vitiosis voluptatibus macularet, ne manus eius euaderet.

Itaque Lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum, & bonum. Quod ergò bonum est mihi mors est? Absit. Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem:

Vt nihil aduersæ suspicionis remaneret in Lege, sic il- *1. Tim. 1.* lam commendat, vt non solùm iustam hanc, sed & sanctam & bonam pronunciet: Nam mandatum Legem intelligi Euangelicus sermo testatur. Ait enim: Si vis ad vitam venire, serua mandata. *Quod ergo bonum est, mihi* *Matt. 19.* *mors est? absit.* Verè absit: Vnde enim fieri potest, vt quod bonum esse probatur, mors intelligatur? *Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem.* Diabolum dicit per bonum, occasionem accepisse, vt malum operaretur homini, dum illum seducit ad mortem: quia vt ea quæ ante legem malè gesta sunt, *Galat. 3.* per illecebram cupidinis probarentur esse peccata, & de cætero vitarentur, data est Lex literis formata in lapidibus. Tunc incensus est Satanas, per bonum vtique: quia *2. Cor. 3.* enim vidit prouideri homini, illicita illi suasit, vt pro vita, ex Lege ei mors proueniret. Quod quidem negligentiæ humanæ adscribendum est, quæ sic vigorem naturæ

A suæ infirmauit cupiditate peccandi, vt suggestiones aduersarij reprimere non posset. Inimicus tamen, quem in peccato significat, vt appareat esse inimicus, per Legem accepit occasionem operari homini mortem. Dum enim ad illicita illum suadet, apparet esse inimicus. Quamquàm & ante legem mortem homini procurauerit, exceptâ primâ causâ Adæ: post legem tamen maiores ei pœnas apud inferos, vbi mors secunda est, adinuenit. Minus enim crimininis est ante Legem manifestatam peccasse, quàm post legem. *Apoc. 2.*

B Vt fiat suprà modum ipsum peccatum peccans per mandatum.

Quid est, *Suprà modum*; quasi datus sit modus delinquendi, cùm peccare non liceat? Sed Dei verba sunt dicentis; *Non sunt completa peccata Amorrhæorum.* Per quod ostendit mensuram quamdam esse delictorum: quam cùm impleuerint peccatores, vitâ digni minimè iudicentur; sicut & Pharao, quia istum modum impleuerat, Dei virtutes & signa in illum ostensa sunt, per quæ cæteri territi ad emolumenta vitæ se exercerent; vt in mortuo vita discatur: Sed alius est modus quem tra- C ctat Apostolus: Vt ostendat enim plus peccatum esse sub lege, quàm fuerat ante legem; supra hunc modum peccatorum ampliorem modum significat creuisse post Legem, inuidiâ & astutiâ Satanæ, vt prouidentia Dei contraria fieret homini, cùm timore legis minimè peccare debuerit. Ideò Deus vt inuidiam diaboli vinceret, & prouidentiam homini ratam faceret, mutauit ordinem, mittens Saluatorem Christum; qui & diabolum vinceeret & statuta Dei ergà hominem firmaret. *Genes. 15.* *Exod. 9.* *Rom. 9.* *Exod. 14* *Sap. 11.* *Hebr. 2.*

Scimus enim quod Lex spiritalis est, ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato.

D Quoniam scientibus Legem loquitur, ideò ait: Scimus quia Lex spiritalis est. nec enim se sub Lege darent, nisi agnoscerent istam esse spiritalem. *Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato.* Legem Moysis spiritalem vocat, quæ est data in tabulis: quæ quia peccare prohibet, spiritalis est; quippe cùm visibilia & carnalia coli prohibeat. Hæc ad commendationem Legis pertinent, ne culpâ fortè digna putaretur, quia seueritatem exercuit in peccatores. Hominem autem carnalem appellat, dum peccat. *Venundatus sub peccato.* hoc est venundatum esse sub peccato, ex Adam qui prior peccauit, originem trahere, & proprio delicto subiectum fieri peccato; sicut dicit Esaïas Propheta: *Venundati estis peccatis vestris*: *Exod. 34* *Esai. 50.* E Adam enim vendidit se prior, ac per hoc omne semen eius subiectum est peccato. Quamobrem infirmum esse hominem ad præcepta legis seruanda, nisi diuinis auxilis muniatur, hinc est; vnde ait: *Lex spiritalis est, ego autem carnalis sum venundatus sub peccato*: h[oc] est, Lex firma est & iusta, & caret culpâ; homo autem fragilis est, & paterno subiugatus delicto, vt potestate sui vti non possit circà obedientiam legis: ideò est ad Dei misericordiam confugiendum, vt seueritatem legis effugiat, exoneratus delictis, de cætero Deo fauente, inimico resistat: Quid est enim subiectum esse peccato, nisi corpus habere vitio animæ corruptum, cui se inserat peccatum, & impellat hominem quasi captiuum F delictis, vt faciat voluntatem eius? Hinc Dominus inter cætera ait: *Venit diabolus, & tollit quod seminatum est in cor illorum, ne salui fiant.* Vnde idem Apostolus in aliâ Epistolâ ait: *Non est nobis colluctatio aduersùs carnem & sanguinem; sed aduersùs Principes & Potestates, contrà spiritalia nequitiæ quæ sunt in cælestibus*: quos satellites constat esse Satanæ: Nam ante præuaricationem, & priusquàm homo se manciparet morti, non erat his potestas ad interiora hominis accedere, & cogitationes aduersas inserere. Primùm autem astutiâ eius factum est, vt confabulatione per serpentem homo circumueniretur. Postquàm autem circumuenit eum & subiugauit, potestatem in eum accepit vt inte- *1. Tim. 1.* *Luc. 8.* *Ephes. 6.* *Genes. 3.*

riorem hominem pulsaret, copulans se menti eius; ita vt non possit agnoscere quid suum sit in cogitatione quid illius, nisi respiciat legem.

Quod enim operor, non intelligo: Non enim quod volo, hoc ago: sed quod odi, illud facio. Si autem quod odi, illud facio: consentio Legi, quoniam bona est.

Lib. 2. sent. dist. 31. §. praeterea quaeri.

Non intelligit quod operatur, quia videt aliud se per Legem scire, & aliud agere. *Non enim quod volo, hoc ago: sed quod odi, illud facio.* Subiectus peccato, facit vtique quod non vult. *Si autem quod odi, illud facio, consentio legi.* Probat legem rectè prohibere, quando inuitum se hoc facere quod lex vetat profitetur, & naturae suae dicit esse quod mandat lex; quia quod extrà facit, odiosum sibi dicit.

Nunc autem iam non ego operor illud; sed quod inhabitat in me peccatum: Scio enim quoniam non inhabitat in me, hoc est, in carne meâ, bonum.

Quoniam lege videt prohiberi quod agit, consentit non debere fieri; ac per hoc aliud esse cuius impulsu haec agit, declarat, id est, peccatum: Peccatum autem ideò semper nominat, vt sciatur diabolus esse cum Angelis suis: quia nisi peccasset primus homo, haec non prouenirent, ac per hoc peccatum est quod ea omnia facit: *Scio enim quoniam non inhabitat in me, hoc est, in carne meâ, bonum.* Non sicut quibusdam videtur, carnem malam dicit; sed quod habitat in carne, non esse bonum; sed peccatum. Quomodò inhabitat in carne peccatum, cùm non sit substantia; sed priuatio boni. Quoniam primi hominis corpus corruptum est per peccatum, vt possit dissolui: ipsa peccati corruptio per conditionem offensionis manet in corpore, robur tenens diuinae sententiae datae in Adam, quod est signum Legis diaboli, cuius instinctu peccauit Adam. Per id ergò quod facti causâ manet, inhabitare dicitur peccatum in carne, ad quam diabolus accedit, quasi ad suam legem, & manet quasi in peccato peccatum; quia caro iam peccati est, vt decipiat hominem suggestionibus malis, ne homo faciat quod praecipit lex.

Lib. 2. sent. dist. 31. §. ideo, ve.
Genes. 3.
Iacob. 2.

Nam velle adiacet mihi: perficere autem bonum, non inuenio: Non enim quod volo facio bonum; sed quod nolo malum, hoc ago: si autem quod nolo hoc facio: iam non ego operor illud; sed quod habitat in me peccatum.

Tam bona asserit quae iubet Lex, vt naturaliter sibi placere dicat, & velit facere. *Perficere autem bonum, non inuenio.* Et placet ergò quod à lege iubetur, & voluntas est faciendi; sed vt impleatur, potestas & virtus deest: quia sic pressus est potestate peccati, vt non possit ire quò vult, neque valeat contradicere; quia potestatis eius alter est Dominus: Homo enim iam consuetudine peccandi grauatur, & faciliùs succumbit peccato quàm legi, quam scit bona docere; ac si velit bona facere, premit illum consuetudo, adiutore inimico: *Non enim quod volo, facio bonum: sed quod nolo malum, hoc ago.* Saepè repetit, vt dilucidet. Hoc ergò est quod suprà dictum est, quia vt captiuus per supradictas causas illud cogitur facere peccatum, quod non vult. *Si autem quod nolo, hoc facio, iam non ego operor illud; sed quod habitat in me peccatum.* Hoc est quod iam suprà memorauit; quia pressus & subiugatus peccato, non suam; sed illius perficit voluntatem. Numquid quia inuitum hominem dicit peccare, immunis debet videri à crimine: quia hoc agit quod non vult, pressus vi potestatis: Non vtique: Ipsius enim vitio & desidiâ haec coepta sunt: Quia enim mancipauit se per assensum peccato, iure illius dominatur: primùm enim suadet, vt victo iam dominetur. Apostolus autem vt gratiam Dei praeferat, haec exponit de quantis malis hominem liberauerit, & quae exitia ex Adam trahit, quae verò beneficia per Christum consecutus est, vt cui nec lex quidem subuenire potuit, demonstraret.

2. Tim. 2.
1. Cor. 15.

Inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum, quia inest mihi malum. Condelector autem legi Dei secundùm interiorem hominem.

Legem Moysi asserit voluntati suae dare consensum contra peccatum quod in carne habitat, quod aliud cogit facere, quàm quod vult homo & Lex. *Condelector autem Legi Dei secundùm interiorem hominem.* Animum his oblectari dicit quae à Lege traduntur: hic est interior homo; quia non in animo habitat peccatum; sed in carne, quae est ex origine carnis peccati, & per traducem fit omnis caro peccati Si verò anima de traduce. esset & ipsa, & in ipsâ habitaret peccatum: quia anima Adae magis peccauit quàm corpus; sed peccatum animae corrumpit corpus. In carne ergò habitat peccatum quasi ad ianuas animae, vt non illam permittat ire quò vult. In animo autem si habitaret, nunquàm se cognosceret homo: nunc autem cognoscit se, & condelectatur legi Dei.

1. Cor. 14.
Ephes. 3.
Lib. 2. sen. dist. 31. §. idemque.

Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, & captiuum me ducentem in legem peccati, quae est in membris meis.

Duas leges memorat, ex quibus vnam in membris suis videre se flagitat, id est, in exteriore homine, qui est caro vel corpus. Haec lex aduersa repugnat animo, trahens illum captiuum in conditionem peccati, ne vltrà egrediens inueniat assertorem. Alia est lex mentis, quae est Moysi, vel naturalis, quae est in animo. Haec pressa est violentiâ peccati, negligentiâ quidem suâ; quia dum diligit vitia, subiecit se peccato, vt ipsâ consuetudine teneretur captiua; dominatur enim homini consuetudo. Quatuor quidem Leges nominat: primam legem spiritalem, quae est etiam naturalis, quae reformata est per Moysen, & posita in auctoritate ipsa est Dei Lex: deinde legem mentis consentientem legi Dei: tertiam legem peccati, quam ex praeuaricatione primi hominis in membris dicit habitare: quartam verò quae in membris videtur, dum mala suggerit, & recedit: Sed hae leges iteratae quatuor videntur, cùm sint duae, id est, est, boni & mali: Lex enim mentis ipsa est lex spiritalis, siue Moysi, quae vocatur lex Dei: peccati verò lex eadem est quae, & illa quam in membris dicit videri, quae contradicit legi mentis nostrae.

2. Cor. 4.

Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.

Infelicem hominem dicit; quia nascitur sub peccato. Numquid non verè infelix est homo, qui in hanc hereditatem praeuaricationis successit, hospitem secum habens peccatum, per quod ad illum aditum habet Satanas? Gradus enim fabricauit Adam, per quos ad filios eius expoliator ascendit, nisi clementissimus Dominus motus misericordiâ gratiam suam per Christum dedisset, vt reuelatum genus humanum remissione peccatorum acceptâ, de caetero possit resipiscere, depresso & damnato peccato: Potest enim exoneratus malis & purgatus resistere aduersario, potestate acceptâ contrà illum, dum adiuuatur à Deo. Hic quasi legem fidei tertiam inducit potiorem, quam & gratiam vocat, quae ex lege tamen spiritali originem habet; quia per hanc liberatus est homo vt quia Moyses dedit legem, deditque & Dominus, duae dicantur: vna tamen intelligatur quantùm ad sensum & prouidentiam pertinet. Illa enim initiatrix est salutis; haec verò consummatrix.

Psal. 50.
1. Petr. 5.
Rom. 6.
Galat. 3.
Coloss. 2.

[Rom. 7.] [sup.] Sed non hanc partem legis dic[illegible], quæ in neomenijs est & [illegible] circ[illegible]cisione & in escis, sed quæ ad sacramentum Dei [illegible] & di[illegible]plinam. Gratia ergò Dei per Christum [Rom. 11.] liberatus est homo de corpore mortis huius. Hanc dicit mortem, quam supra ostendit ad necem hominis [Rom. 6.] per peccatum inuentam apud inferos, quæ appellatur secunda: Corpus autem mortis est cuncta peccata: Multa enim vnum corpus sunt, singula quasi membra vno auctore inuenta, ex quibus homo ereptus gratiâ Dei per baptismum, supradictam mortem euasit: Nec enim in carneo corpore positus de eo ipso ereptum se diceret, sed hoc corpus dixit quod superiùs per baptismum & obseruantiam Legis destrui significat: Nam & cùm dicit, *de corpore mortis*, ostendit aliud corpus esse non mortis.

Igitur ego ipse mente seruio legi Dei; carne autem legi peccati.

Legem Dei cùm dicit, & Moysi significat legem, & Christi. *Igitur ego ipse*, id est, qui liberatus sum de corpore mortis. In corpore est: quomodò liberatus est de corpore mortis, nisi quia liberatus est à cunctis malis? Remissio enim peccatorum omnia tollit peccata. Liberatus ergò de corpore mortis gratiâ Dei per Christum, mente vel animo seruit legi Dei · carne autem legi peccati, id est diaboli, qui per subiectam sibi carnem [Iac. 1.] suggestiones malas ingerit animæ. Quia ergò duplex est homo, carne concretus & animo; legi Dei mente seruire se dixit; quia animus deuotus est Deo, & recuperatâ sui potestate, repugnare potest peccato, quod per carnem operatur: Quia enim caro corrupta est, & morti subiecta, quæ sic facta erat vt societate & coniunctione animæ non moreretur; recepit desideria, quorum quasi † onus quoddam transfert ad animum, vt etiam [Rom. 8] ipse † moreretur. Sed quia repulit illam mortem gratia Dei; ait: *Mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati*, sicut dictum est: Iam enim liber animus, & in consuetudinem bonam reuocatus, Spiritu sancto adiuuante malas suggestiones potest spernere: Reddita est enim [1. Cor. 10.] illi auctoritas, quâ audeat resistere inimico: Qui enim iam non est obnoxius, minimè poterit indagari vitiis. Caro autem quia iudicium non habet, neque capax est discernendi (est enim brutæ naturæ) non potest inimico aditum claudere, ne veniens introeat, atque animo contraria suadeat, ac per hoc: *Carne* (ait) *seruio legi peccati*: Cùm enim omnis homo carne constet & animâ, ex illâ parte quâ sapit, Deo seruit; ex alterâ autem quâ stolidus est, legi peccati. Si autem homo in eo quod factus est, perdurasset, non esset potestas inimico ad carnem eius accedere, & animæ contraria susurrare. Vt autem totus homo minimè reparatus fuisset Christi [Genes. 3.] gratiâ ad statum pristinum, sententia obstitit data in Adam: Iniquum enim erat soluere sententiam, iure depromptam. Idcircò manente sententiâ, prouidentiâ Dei remedium inuentum est, vt redhiberetur homini salus, quam proprio vitio amiserat; vt hic sanatus crederet quia aduersarius eius deuictus potentiâ Christi, non auderet, transpunctâ sententiâ primæ mortis, hominem sibi defendere, adunato genere Adæ, vt ad primæ originis redderetur facturam, iam totus permanens immortalis.

CAP. VIII.

NIhil ergò nunc damnationis est iis qui sunt in Christo Iesu, qui non secundùm carnem ambulant: Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis.

Verum est; quia nulla damnatio est iis qui sunt in Christo Iesu, legi Dei deuotione animi seruientes: *Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis*. Securitatem flagitat homini per gratiam Dei, vt de suggestionibus diaboli non sit sollicitus, dummodò spernat illas [Apoc. 2.] (Nihil enim oberunt homini ad mortem secundam; quia lex fidei, id est spiritus, liberauit hominem à morte secundâ, damnato peccato. Nec obest iam homini, quia carni inest peccatum, si modò repugnet illi memor auxilij Dei; sed & coronandus est qui peccati in carne manentis premit consilia: Magnæ enim solertiæ est, domestici hostis insidias euitare. Lex ergò spiritus vitæ, ipsa est lex fidei: Nam & [Rom. 7.] Moysis Lex spiritalis est, quia prohibet peccare: non tamen vitæ, quia reis mortis peccata remittere non [Rom. 4.] potest, vt viuificet mortuos. Hæc verò quia & peccare non vult, & à morte reuocat, Lex spiritus vitæ appellatur, non per litteram constans; sed spiritum, quia corde [2. Cor. 3.] [Rom. 10.] creditur, & Spiritus est quod creditur. Hæc itaque Lex [Rom. 7.] in Christo Iesu (hoc est, per fidem Christi) liberat credentem à lege peccati & mortis. Lex peccati est quam in membris dicit habitare, quæ suadere nititur aduersa. Lex verò mortis Moysi Lex est, quia mortificat peccatores: Nam & in aliâ epistolâ inter cætera dicit de auctoritate legis: Si ministratio mortis litteris formata in lapidibus [2. Cor. 3.] fuit in gloriâ: noo ergò mirum si lex spiritalis dicatur, & lex mortis, cùm & Euangelium eodem modo sit: Dicit enim alio loco inter cætera: *Aliis odor vitæ ad vitam, aliis odor mortis ad mortem*: Quos enim opinio virtutum, aut rerum gestarum visus aut auditus attra[2. Cor. 2.]hebat ad fidem, his odor vitæ erat Euangelium. Illis autem quorum sensum inflammabat facta virtus ad contradicendum, [Ephes. 4.] mortis erat odor prædicatio fidei. Vna ergò cùm sit fides, diuersitatem præstat hominibus, sicut & sol, cùm sit vnus, ceram soluit, lutum restringit. Quâ ergò quis mente odoratus fuerit fidem, sic & proficiet illi. Sed dicitur fortè: Si eadem præstat fides quæ & lex, cur non etiam ipsa ex parte lex mortis dicatur; [Rom. 6.] mortificat enim non credentes: Sed non ità est: Fides enim data est quæ iustificat confugientes ad se, vt remittat eis quos Lex tenet reos; vt agentes sub fide, liberi [Galat. 3] sint à peccato: nam sub lege agentes obnoxii sunt. Qui ergò non obediunt fidei, non occidentur à fide; sed à lege, quia non accedentes ad fidem, rei tenentur à lege, idcóque omnes qui malo animo odorantur verba fidei, remanent in morte. Videamus nunc quid intersit cùm dicitur lex spiritalis, & lex spiritus. Hoc interest, quia idcircò dicitur lex spiritalis; quia præcepta [Rom. 7] dat per quæ non peccetur; quia qui non peccat, spiritalis vocatur, æmulus spirituum cælestium. Lex autem spiritus propterea vocatur, quia Deus, cuius fides est, spiritus est. Illic ergò verba sunt, hîc res. Illic quæ Dei [Ioan. 4.] sunt, hic Deus ipse.

Quoniam quod impossibile erat legis, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato damnauit peccatum in carne.

Hæc dicit vt baptizatos securos reddat, quia liberati sunt à peccato. *Quoniam quod impossibile erat* (inquit) *legi*. [Act. 15.] [Philip. 2.] Cui impossibile; Nobis scilicet impossibile erat mandatum legis implere; quia subiecti eramus peccato. Ob hoc, Deus Filium suum misit in similitudinem carnis peccati. Hæc est similitudo carnis; quia quamuis eadem caro sit quæ & nostra; non tamen ità facta in vtero est & nata, sicut & caro nostra: Est enim sanctificata in vtero, [Matt. 1.] & nata sine peccato, & neque ipse in illâ peccauit. Ideò enim virginalis vterus electus est ad partum Dominicum, vt in sanctitate differret caro Domini à carne nostrâ: In causâ enim similis est nnn in qualitate peccati substantiæ. Propterea ergo similem dixit, quia de eadem substantiâ carnis, non eandem habuit natiuitatem; quia peccato subiectum non fuit corpus Domini: Expiata est enim à Spiritu sancto caro Domini, vt in tali corpore nasceretur, quale fuit Adæ ante peccatum; saluâ tamen sententiâ datâ in Adam. Misso ergò Deus Christo, *De peccato damnauit peccatum*, hoc est, peccatum peccato proprio damnauit: Christus enim cùm à peccato cru-

cifigitur, quod est Satanas, peccauit peccatum in carne. G corporis Saluatoris Quo facto damnauit Deus peccatum in carne, ibi vtique vbi peccauit, sicut & in alia epistolâ ait: *Detriumphans illos in ipso*, id est, in Christo. (Coloss. 2.) Nam & solet dici de quocumque damnato; In quâ causâ damnatus est? respondetur, vtputa, in homicidio. Ità & peccatum in carne damnatum, hoc est, in peccato quod admisit in carne. Hoc itaque peccato reus factus Satanas, admisit dominum retentatum animarum, vt iam signatos signo crucis in quâ victus est, in secundâ morte tenere non audeat. (Apoc. 7. Apoc. 2.) Quamobrem ad securitatem nostram hæc tractat Apostolus.

Vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundùm carnem ambulamus; sed secundùm spiritum. H

Ideò damnatum dicit peccatum, vt impleretur in nobis iustificatio Legis datæ à Moyse: (Rom. 7.) Sublati enim de conditione Legis, facti sumus amici eiusdem: *Iustificati enim amici Legis sunt*. Quomodò autem impletur in nobis iustificatio, nisi cùm datur remissio omnium peccatorum? vt sublatis peccatis, iustificatus appareat, mente seruiens legi Dei. Hoc est non secundùm carnem ambulare; sed secundùm spiritum, vt deuotio animi, qui est spiritus, non consentiat desiderio peccati, quod per carnem seminat concupiscentias animæ, dum inest. I Si damnatum est peccatum, quomodò inest? Damnatum est, & à Saluatore triplici genere damnatum. Primò enim in loco damnauit peccatum, dum non peccauit, dissentiens à peccato. Deinde in cruce peccatum; quia peccauit, damnatum dicitur. Vnde sublata est illi auctoritas quasi peccati, quâ detinebat homines in inferno, propter delictum Adæ, (Coloss. 2.) vt de cætero in quibus signum crucis est, detinere non audeat. Tertiò damnauit peccatum, dum irrita fecit delicta, remissione peccatorum concessâ: Cùm enim peccator causâ admissi peccati damnandus esset, ignoscens autem ei damnauit in eo peccatum. K Itaque & nos Saluatoris exemplo non peccemus, damnamus peccatum.

Qui enim secundùm carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui verò secundùm spiritum, ea quæ sunt spiritus sentiunt.

Hoc dicit, quia qui suggestioni quæ efficitur per carnem, obtemperat; quæ carnis sunt, sapit. (Iacob. 1.) Hoc enim illi sapere videtur quod sequitur, contrà fas appetens vsum L & sententiam erroris carnis: in carne enim mundanus error signatur quacumque ex parte. *Qui verò secundùm spiritum, ea quæ sunt spiritus, sentiunt.* Manifestum est, quia qui se à carnis desideriis continet, iuxtà legem mentis viuit: Hoc enim illi videtur sapere, quod conueniat Legi.

Nam prudentia carnis, mors est: prudentia autem spiritus, vita & pax.

(Baruc. 3.) Prudentia carnis peccatum est quod generat mortem. Prudentia enim ideò dicitur, cùm res stulta sit; quia sæ- M cularibus hominibus errores ex visibilibus concepti siue in sensu siue in actu contrà legem Dei, prudentia videntur: (Act. 17.) maximè quia omnis industria & astutia illorum in eo est, vt peccent: Sapere enim sibi videntur si aliud diligentiùs curent, cùm nihil stultius sit quàm peccare. Est & alia prudentia carnis, quæ mundanis rationibus inflata, negat aliquid fieri quod mundi careat ratione. Vnde deridet Virginis partum, carnis resurrectionem. *Prudentia autem spiritus, vita & pax.* Verè hæc est sapientia, quæ vitam acquirit & pacem. Sequens etiam spiritalia, contemptis illecebris vitæ præsentis, æternam habebit vitam cum pace, id est, sine inquietudine: Vbi enim perturbatio est, & pœna est.

G **Quoniam sapientia carnis [illegible] Deo. legi enim Dei non est subiecta, nec [illegible] potest.**

Non carnem dixit inimicam; sed sapientiam carnis; id est, non substantiam; sed aut malos actus aut [illegible] tionem, siue asseuerationem quæ nascitur de [illegible]. (Sap. 13.) Sapientia ergò carnis est primo in loco, astrorum ab hominibus præsumpta disputatio, deinde visibil[illegible] ob[illegible]tao. Hæc inimica Deo sunt; quia elementoru[illegible] Dominum, & opificem mundi his coæquant quæ [illegible], adstruentes nihil posse fieri, præterquàm mundi [illegible] ratiu. Quamobrem negat Deum fecisse vt vir[illegible] H ret, aut mortuorum corpora resurgerent: quia [illegible] est (inquiunt) vt Deus fecerit vltra quàm sapit homo. (Act. 17.) O prudentes mundi, qui putant Deum non debere [illegible]ter facere quàm ab eo facit condita creatura, vt ipse similis creaturis putetur! (Rom. 1.) Sic cæcati sunt, ne videant qualem contumeliam Deo faciunt. Opus enim quod in laudem suam prædicandam facere dignatus est, isti vituperantes, incredulum & stultum asserunt, ac per hoc Dei legi subiecta esse non potest ista carnis prudentia: ad hoc enim studium suum exacuunt, vt Deo agentes repugnent.

Qui enim in carne sunt, Deo placere non I possunt. Vos autem non estis in carne; sed in spiritu; si tamen Spiritus Dei habitat in vobis.

Sapientes mundi in carne sunt, quia mundi sapientiæ student, per quam Dei legi repugnent: (Sap. 13.) Quidquid enim contrà legem Dei est, carnale est; quia ex mundo est: Totus enim mundus caro est: Omne enim visibile carni deputatur: cognata enim sunt carnis, immò elementa carnis. Ideóque qui mundanis rebus obtemperat, in carne est. *Vos autem non estis in carne; sed in spiritu.* In carne positi dicuntur non esse in carne, si assentientes Ioanni Apostolo, mundum non diligant: Sententia enim ho- K minis suam quasi fingit naturam, vt hoc apelletur quod sentit. *Si tamen spiritus Dei habitat in vobis.* Hoc ideò ambiguè dicit, quia in legem inducti, non adhuc perfectæ erant fidei; sed spem in eis videbat perfectionis. Vnde aliquando quasi perfectis loquitur, aliquando quasi perfecturis, hoc est, aliquando laudat, aliquando commonet: (1. Cor. 3.) vt si secundùm suprà memorata versentur iuxtà legem, non in spiritu esse dicantur; quia Spiritus Dei in eo habitare non potest, qui carnalia sequitur.

Si quis verò spiritum Christi non habet, hic L non est eius.

Spiritum Dei nunc spiritum dicit Christi; quia omnia Patris, Filij sunt. (Ioan. 17.) Hoc ergò dicit; quia qui supradictis erroribus subiectus est, ad Christum non pertinet: spiritum enim eius non habet, quem vt Filius Dei esset, acceperat: Duabus enim ex causis deserit hominem Spiritus sanctus; cùm aut sensum carnis habet, aut gesta. Itaque per hæc ad bonam conuersationem hortatur: Quamuis enim bonitate Dei erigantur homines, non erunt tamen filij Dei vocati, nisi sic vixerint, vt indigni concesso nomine minimè videantur.

Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus verò vita propter iustificationem.

Peccati causâ corpus mortuum asserit eorum quos deserit Spiritus sanctus, (Sap. 1.) nec ad istum, id est spiritum, quis eorum passione potest peruenire: Spiritus enim Dei nescit peccare: (Rom. 6.) Ad iustificationem enim datur, vt adiutorio suo iustificet. Ergò quia peccare nescit, vita est: Mori enim non potest; quia per peccatum mors: ac per hoc sibi peccator oberit, non spiritui quem accepit. Nec enim spiritus erit in causa, qui

vult

al. vo-luit. † vult iustificare: Signum enim iustificationis hoc est in A homine, vt per id quod inhabitat in eo, iustificatus appareat esse filius Dei: *Non enim in ficto homine, neque in corpore subdito peccatis potest habitare Spiritus sanctus*; Sap. 1. sicut dicit Salomon. Si quis autem denuo carnaliter viuat desertus ab Spiritu-sancto, in iniquitatâ suâ morietur. Corpus autem dicens, totum hominem significat mortuum peccati causâ:sicut & à Prophetâ sub vocabulo animæ totus homo significatur,quasi à parte totum. Ezec. 18 Ait enim: *Anima quæ peccauerit, ipsa morietur*. Numquid sine corpore? Hic corpus pro toto homine posuit,ille Esai. 40. animam. Et alius Propheta carnem dicendo,totum hominem significat: Ait enim: *Videbit omnis caro salutare* Act. 10. *Dei*. Et quoniam baptizato datur Spiritus sanctus, B etiam ipsius esse Spiritus dicitur. Idcircò cætera hominis ad comparationem eius corpus appellauit. Prætereà anima, dum peccat, caro dicitur: hoc enim Matt. 29 vocatur quod sequitur, sicut sæpe iam dixi. Simili modo & Dominus cùm in passione suâ diuinitatem suam minimè formidare vellet intelligi; sed hominis esse mœstitiam,ait: *Spiritus quidem promptus est,caro verò infirma*: vt in spiritu Deum, in carne verò hominem significaret.

Quòd si Spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis: qui suscitauit Iesum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. Igitur,fratres! debitores sumus non carni, vt secundùm carnem viuamus.

Ipsum sensum eadem tractat ratione: Corpora enim Apo. 21 dixit, per quæ homines significat. Et quia suprà dixit propter peccatum corpus mori morte secundâ, hîc iterùm propter bonam vitam mortalia corpora viuificari promisit,id est totum hominem. *Igitur, fratres! debitores* Thess. 3. *sumus non carni, vt secundùm carnem viuamus*. Rectum & manifestum est,non nos adinuentioni Adæ, qui car-1.Cor. 15 naliter egit, obsecundare debere, qui prior peccans D mortem nobis hereditaris titulo dereliquit; sed legi 2.Tim. 3. Christi seruire nos debere, qui nos spirituali ratione à morte supradictâ redemit: Huic enim debitores sumus, Rom. 6. qui nos carnalibus vitiis sorditatos par lauactum Spiritus abluros iustificauit, & filios Dei fecit:Priùs enim in Psal. 15. carne positi exemplo Adæ viuebamus subiecti peccatis: nunc verò liberati reddere debemus obsequium Redemptori. Quod quidem obsequium non illi vtique proficit, qui nullius eget; sed nobis vitam acquirit æternam: Sic enim diligit nos, vt sibi imputet quod proficit nobis.

Si enim secundùm carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.

1.Cor. 15. Nihil verius; quia si secundùm Adam vixerimus,moriemur: Adam enim præuaricans vendidit se peccato carníque deputauit: Omne enim peccatum, caro est: Propter quod enim deforis vitia & delicta nascuntur ex sensibus, id est, de auditu, visu, tactu, odoratu, vel gustu, carni deputantur: Omnis enim cogitatio, dum foràs respicit,incurrit delictum: Nam & primi hominis deforis peccatum natum est. Secundùm carnem ergò F viuere, mors est: Omnis enim actus carnis extrà Legem est. *Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis*. Corpus vult Lege animæ gubernari. Vnde ostendit; quia si duce sancto Spiritu, actus & consilia carnis, quæ huius mundi instigantibus Potestatibus concinnantur, fuerint repressa, ne agendi accipiant potestatem, vitam præstari: Mortificari enim dicuntur si cessent: non sunt enim si cessant; quia peccatum non est,si non fiat.

Quicumque enim spiritu Dei aguntur, hi filij sunt Dei.

Hos dicit spiritu Dei agi, in quorum actibus consilia Principum & Potestatum huius mundi videntur: in quibus enim videntur, non sunt filij Dei; sed diaboli: 1.Ioan. 3. quia qui de Deo natus est, non peccat, dicit Ioannes Apostolus: Hoc est enim quod probat Dei filios & dia- Ioan. 8. boli. Vnde Dominus ad Iudæos quòd malè agerent, & patricidium cogitarent, ait: *Vos de patre diabolo estis*.

Non enim accepistis spiritum seruitutis iterùm in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum,in quo clamamus: Abba, pater!

Hoc dicit, quia accepto Spiritu-sancto, à timore Galat. 4. malorum actuum eruti sumus, vt de cætero nihil tale 2.Tim. 1. agamus,vnde iterùm timeamus: Antè enim sub timore eramus; quia Lege datâ, omnes rei sunt constituti. Spiritum ergò timoris Legem dixit; quia homines peccati causâ in timore constituit. Lex autem fidei, quæ in spiritu adoptionis significatur, Lex securitatis est; quia à timore nos eruit dum donat peccata,ac per hoc securos nos fecit, ac dicitur spiritus non timoris secundùm hunc modum. *Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater!* Rom. 8. Gratiâ Dei à timore liberati, accepimus spiritum adoptionis filiorum, vt considerantes quid eramus, & quid dono Dei sumus C adepti; magnâ cum diligentiâ vitam nostram ordinemus, ne nomen Dei Patris in nobis iniuriam patiatur, & ea omnia quæ euasimus, veluti ingrati incurramus: Talem enim gratiam consecuti sumus, vt audeamus dicere Deo, Abba! id est, Pater! Ideóque commonet ne accepta fiducia in temeritatem vertatur: Si enim huic voci quâ dicimus, *Abba! Pater*, dissimilem vitam 1.Ioan. 1. exhibeamus, iniuriam Deo facimus vocantes eum Patrem: Idcircò enim bonitate suâ hoc nobis indulsit quod super naturam nostram est, vt quòd substantiâ indigni sumus, operibus mereamur.

Ipse Spiritus reddit testimonium spiritui nostro, quòd sumus filij Dei. Si autem filij, & heredes: heredes quidem Dei, coheredes autem Christi.

Bene agentibus nobis, & per hoc ipso manente in Galat. 4. nobis Spiritu-sancto, huic voci & animo nostro quo clamamus in oratione, Abba! id est Pater, Spiritus Dei testimonium reddit, dum manet in nobis, quoniam non temerè dicimus, Abba, Pater! Dignam enim vitam huic voci exhibeamus; & hoc est testimonium filiorum, si in eis per spiritum videatur signum paternum. E *Si autem filij, & heredes: heredes quidem Dei; coheredes autem Christi*. Cùm Deus Pater nullo modo Hebr. 9. mortuus possit dici, Christus autem eius filius mortuus dicatur causâ Incarnationis, quid est vt is qui mortuus est, semper viuentis heres esse dicatur, cùm he- Luc. 15. redes vtique non nisi mortuorum sint? Sed hæc causa humanitatis, non diuinitatis est: Nam apud Deum quæ apud nos hereditas dicitur, donum est Patris in filios obedientes transfusum, vt viuus viuentis heres sit merito proprio, non necessitate defuncti. Vnde & Dominus in Euangelio non magis humanâ quàm diuinâ ratione viuum viuentibus substantiam suam partitum esse, licet in parabolâ, significauit: Nec enim parabola absurdâ ratione componitur: Vt ergò promptos nos ad obediendum Deo Patri faceret, hac spe exhortatur dicens Dei nos futuros heredes, coheredes autem Christi: vt quia spes magna præmij est, tantò magis in Dei rebus propensiores essemus, postponentes curam mundanorum. Quid sit autem coheredem esse Filij Dei, ab Apostolo Ioanne docemur: Inter cætera enim ait: *Scimus quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus*. Ioan. 3.

Si tamen compatiamur, vt & simul conglorificemur.

Galat. 5. Quomodò coheredes Christi fieri possumus declarat, dicens: *Si tamen compatiamur, vt & simul conglorificemur.* Videamus ergò quid sit compati. Compati est persecutiones tolerare propter spem futurorum, carnémque crucifigere cum vitiis & concupiscentiis, hoc est, voluptates & pompas sæculi spernere: Cùm enim hæc omnia mortua fuerint apud hominem, crucifigit mundum, futuri sæculi vitam credens in quâ se sperat coheredem Christi futurum.

Existimo enim quòd non sint condignæ passiones huius temporis ad superuenturam gloriam, quæ reuelabitur in nobis.

Exhortatio hæc ad superiora pertinet, per quem ostendit parua esse quæ hic possunt à perfidis irrogari, ad comparationem decreti muneris in futuro sæculo. Propterea ad omnia exitia paratos esse debere; quia magna pro his repromissa sunt præmia, vt in tribulatione consoletur se animus, & spe crescat: Nam & quosdam, immò multos scimus pro præsentibus lucris ad modicum vtique profuturis quàm asperos & duros subire labores, & ad quæ aliquando, quia ipsa vita fragilis est & incerta, peruenire non possunt. Nautæ pro quibus commodis tantis se procellis & tempestatibus credunt, cùm sciant in his magis mortem ante oculos esse, quàm vitam? Et milites spe præsentis præmij, cùm incerta victoria sit, in gladios insurgere non dubitant. Quantò ergò magis pro Christo patiendum est, cuius etiam protelata sunt nobis beneficia; qui pro paruis magnifica, & pro temporalibus perpetua præmia, cùm gloriâ pollicetur? Pro Christo dicimur pati, cùm nobis non illi proficiat quod patimur: Sed quia ille occasionem quærit remunerandi nos, hoc præcipit: Vt bonus enim vel profusus largitor causam quærit quomodo donet aut indignis, aut verecundis. Denique vt ipsa exitia tolerari possint, ipse suggerit vires.

Eccl. 43.

2. Cor. 4.

Nam expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei expectat: Vanitati enim creatura subiecta est, non sponte.

Apoc. 6 Quoniam præsentis temporis passiones indignas dixit ad superuenturam gloriam, subiecit quòd creatura hoc expectat, vt compleatur numerus filiorum Dei, destinatus ad vitam: vt tunc demum etiam ipsa creatura possit liberari à seruitute corruptionis & cessare à vitio: *Vanitati enim creatura subiecta est, non sponte.* In Domini & Creatoris potestate posita creatura, non vtique sponte subiecta est vanitati: Non enim proderit sibi quòd subiecta est; sed nobis. Quid est ergò in quo vanitati subiecta est, nisi quia quæ generat, caduca sunt? Operatur enim vt fructus faciat corruptibiles. Corruptio ergò ipsa vanitas est: Omnia enim quæ nascuntur in mundo, infirma, caduca & corruptibilia, ac per hoc vana sunt: Vana sunt enim, quia statum suum tenere non possunt: Nam cuncta deformata per fluxum semper in se redeunt confusa in naturam. Dicit de his & Salomon; quia omnia hæc vanitas. Nec discordat ab his David, dicens: *Verumtamen vanitas omnis homo viuens:* Manducare enim & bibere, & res mundi curare, nónne vanitas est? & prodest tamen ipsa vanitas: Proficit enim hominibus natis in mundo, vt per hæc in corporibus exercitati, discant mysterium Creatoris: Ad comparationem enim æternorum vana sunt: nam in suo bona sunt, quippe cùm sint necessaria.

Eccles. 1.
Psal. 38.
Eccles. 8.
Sap. 13.

Sed propter eum qui subiecit illam in spe, quoniam & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptelæ, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quòd omnis creatura congemiscit & parturit vsque modò.

G Quæ spes sit, statim subiecit, dicens: *Quoniam & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptelæ: in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Quoniam contradicere non potest creatura Conditori suo, eius causâ subiecta est non sine spe. Habet enim in labore posita hoc solatium, quoniam habebit requiem, cùm crediderint omnes quos scit Deus credituros; quorum etiam causâ subiecit: *Scimus enim quòd omnis creatura congemiscit & parturit vsque modò.* Parturire, dolere est. Ipse sensus est; quia omnis creatura per quotidianum laborem congemiscit & dolet vsque modò. Vsque modò tamdiu significat, quamdiu legitur: Ipsa enim elementa cum sollicitudine operas suas exhibent; quia & sol & luna non sine labore statuta sibi implent spatia; & spiritus animalium magno gemitu artatur ad exhibenda seruitia; nam videmus illa gementia cogi inuita ad laborem. Hæc ergò omnia expectant requiem, vt à seruili opere liberentur. Si autem hæc esset seruitus quæ ad Deum proficeret promerendum, gauderet, non doleret creatura: sed quia nostri causâ subiecta est seruituti corruptionis, dolet. Videt enim quotidie opera sua interire: quotidie enim oritur & occidit opus eius. Rectè ergo dolet, cuius operatio non ad æternitatem pertinet; sed ad corruptionem. Quantùm ergò datur intelligi, satis de nostrâ salute sollicita sunt, scientia ad liberationem suam proficere maturius, si modò nos citiùs agnoscamus auctorem. Hæc itaque scientes, omni curâ diligentiaque dignos nos præbeamus, aliis quoque vt exemplo simus, non nostrâ solùm miseratione commoti; sed & eius causâ quæ diebus ac noctibus iniurias patiens ingemiscit: Solemus enim in alienis causis propensiùs vigilare.

Esai. 45.
Rom. 9.

H

Eccles. 1.

I

Non solùm autem illa; sed & nos qui receptaculum Spiritus habemus, nos ipsi intrà nosmetipsos ingemiscimus, expectantes redemptionem corporis nostri.

K

Post creaturam mundanam adiecit etiam nos hoc expectare, & ingemiscere ad Deum, vt hinc liberemur cuncti destinati ad vitam; quia Christianis mundus hic pelagus est: Sicut enim mare aduersis excitatum procellis, insilit: & tempestatem nauigantibus facit: ità & sæculum perfidorum conspiratione commotum, perturbat Fidelium mentes: & tantâ diuersitate hoc agit inimicus, vt quid priùs euitandum sit, ignoretur: Si enim tempestas desinit esse aduersùm nos, priuatorum mentes exagitat: si & hi compescantur, per domesticos conflat incendium: & si hoc † sopitum fuerit, arte suâ inter ipsos germanos facit discordiam, vt quatuor angulis pulsata domus, ex aliquâ parte faciet ruinam. Propter quod vno consilio fugiendum est hinc Christianis: Exemplum enim debent sequi sancti Symeonis, qui sciens bellum hîc geri contrà perfidiam, in pace dimitti se postulauit. Hoc est quòd singuli orantes pro omnibus, oramus vt veniat regnum Dei: Tunc enim erit liberatio corporis nostri, id est omnium Christianorum: In corpore enim omnes significauit, quia sumus alter alterius membra. Apostolus quidem quasi vir diuinus bene sentit de nobis, dicens quia ingemiscimus, vt hinc liberemur, sicut & ingemiscebat Symeon: Sed video oblectatione mundi nos teneri. Igitur per hæc quæ suprà dicta sunt, ostendit quam vim creatura patiatur nostri causâ, quando nos quibus obsequium eius proficit, quíque Dei spiritum adiutorem habemus, ingemiscimus vt hinc liberemur, vt promissa consequamur præmia. Quantò magis ergò creatura ingemiscit, quæ neque adiutorem habet Spiritum sanctum, neque in suâ causâ laborat: addito hoc, quòd ea quæ labore suo generat vt alimentis seruorum Dei proficiant, contrà fas videt idolis immolari? Vnde plus dolet, & optat citiùs liberari, sciens hoc ad iniuriam proficere Creatoris.

2. Cor. 5.

L

al. possitum.

Matt. 7.

Luc. 2.
Matt. 6.

Rom. 12.

Luc. 2.

M

Spe enim saluati sumus. Spes autem quæ vi- A detur, non est spes: nam quod videt quis, quid sperat? Sed si quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus.

1.Tim. 5. Hoc dicit; quia sperando quod promisit Deus in Christo, nobis meritum fecimus vt liberaremur. Ergò in spe liberati sumus; quia non aliud futurum est quàm credimus: *Spes autem quæ videtur, non est spes.* Manifestum est non esse spem quæ videtur; sed quod non videtur ac per hoc credentes præmijs afficiendi sunt; quia quæ non vident, sperant: *Nam quod videt quis, quid sperat? Sed si* Aba. 2. Hebr. 10. *quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus.* B 2.Pet. 3 Dubium non est ea sperari quæ non videntur: expectantur enim futura. Hæc expectatio patientia est, quæ multùm meretur à Domino: vt de die in diem expectans cupiat venire regnum Dei, & non dubitet quia tardat.

Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostræ orationis: Nam quid oremus sicut oportet, nescimus; sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

Quoniam superiùs ingemiscere nos, & precari libe- C rationem memorauit, & in dolore positi, aut quæ longe futura sunt, mox fieri volumus, aut citò tolli, per quæ ad meritum perueniamus; & videmur imbecillâ oratione precari, dum illi denegatur effectus: Infirma est enim, quia contrà rationem postulat: ac per hoc infirmitatem hanc à sancto Spiritu dato nobis adiuuari ostendit. Baruch. 4. Adiuuat autem, quia quæ aut antè petuntur quàm peti debeant, aut sunt contraria, non sinit fieri: *Nam quid oremus sicut oportet, nescimus.* Infirmitatem orationis nostræ ignorantiam significare declarauit: Fallimur enim putantes prodesse quæ poscimus, cùm non prosint. Denique eidem Apostolo tertiò deprecanti vt tentationes ab eo cessarent, quia crebræ erant, dictum à Domino est. 2.Cor. 12. *Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur:* id est, sic meritum quis collocat, dum in tribulationibus patiens inuenitur. Didicit ergò contrà se esse quod petebat. Est & aliquando superba & stulta petitio, sicut fuit duorum Apostolorum Iacobi & Ioannis, quibus Matt. 20 incongrua & immensa petentibus dictum est: *Nescitis quid petatis: Sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Non humanis eloquiis postulare pro nobis dicit Spiritum Domini; sed more naturæ suæ: Cùm enim quod de Deo est, Deo loquitur: eo more lo- Rom. 5. quatur necesse est, quo ille loquitur de quo est: Nemo Sap. 7. enim cum ciue suo alienâ linguâ loquitur: Superfundit E enim se precibus nostris Spiritus datus nobis, vt imperitiam, & improuidentiam nostram † aduentu suo ope- al. motu. riat; & illa nobis à Deo petat quæ prosint nobis.

Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret Spiritus: quia secundùm Deum postulat pro Sanctis.

Eccl. 39. Manifestum est, quia Deo, cui nihil tacitum est & occultum, nota est precatio omnium spirituum: quantò magis Spiritus sancti qui eiusdem vtique substantiæ est, eloquitur non impulsu aëris, neque vt Angeli, aut sicut F cætera ex creaturis; sed sicut competit eius diuinitati? Deo ergò loquitur, cùm nobis tacere videtur; quia & videt cùm non videatur, & hæc petit quæ scit Deo placere, & nobis prodesse. Tunc sanè pro nobis interponit se idem Spiritus, cùm scit nos per ignorantiam, non per iactantiam contraria postulare.

Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia procedunt in bonum, ijs qui secundùm propositum vocati sunt Sancti.

A Hoc dicit; quia diligentes Deum etsi imperitè precati fuerint, non illis oberit quia propositum cordis illorum sciens Deus & imbecillitatem, non illis imputat quæ Matt. 6. aduersa postulant; sed ea annuit quæ danda sunt Deum amantibus. Vnde & Dominus: *Scit autem*, inquit, *Pater vester quid vobis opus sit, antequàm petatis ab eo.* Hi ergò secundùm propositum vocantur, quos credentes præsciuit Deus futuros sibi idoneos; vt antequàm crederent, scirentur.

Nam quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis Filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.

Istos quos præsciuit futuros sibi deuotos, ipsos elegit 1.Ioan. 2. ad promissa præmia capessenda: vt hi qui credere videntur, & non permanent in fide cœptâ, à Deo electi negentur: quia quos Deus elegit, apud se permanent: Est enim qui ad tempus eligitur, sicut Saül & Iudas: Eccle. 24. non de præscientiâ; sed de præsenti iustitiâ. *Conformes* Galat. 4. *fieri imaginis Filij sui.* Hoc dicit, quia ideò prædesti- Apoc. 1. nantur in futurum seculum, vt similes fiant Filio Dei, quod iam suprà memoraui. *Vt sit ipse primogenitus in* Baruc. 3. *multis fratribus*: rectè primogenitus, qui ante omnem creaturam non factus; sed natus est: ad cuius exemplum Deus homines in filios sibi adoptare dignatus est. Est C & primogenitus in regeneratione Christus. Est & primogenitus ex mortuis, quando deuictâ morte, ascendit in cælos. Primogenitus igitur in omnibus frater noster dicitur; quia homo dignatus est nasci. Dominus verò est, quia Deus noster est, sicut dicit Propheta Hieremias: *Hic est Deus noster.*

Quos autem prædestinauit, illos & vocauit: & quos vocauit, ipsos & iustificauit: quos autem iustificauit, hos & magnificauit.

Vocare est cogitantem de fide adiuuare, aut compun- Ioan. 10. gere eum quem sciat audere. *Et quos vocauit, ipsos &* D *iustificauit: quos autem iustificauit, hos & magnificauit.* Hoc dicit quod suprà: quia quos præsciuit Deus aptos sibi, hi credentes permanent; quia aliter fieri non potest, nisi quos præsciuit Deus, ipsos & iustificauit: ac per hoc magnificauit illos, vt similes fiant Filio Dei. De cæteris quos non præsciuit Deus, non est illi cura in hac gratiâ; quia non præsciuit. At si credant, aut eligantur ad tempus; quia videntur boni, ne iustitia contempta videatur, non permanent vt magnificentur; sicut & Iudas Iscario- Ioan. 6. tes, aut illi septuaginta duo, qui electi, pòst scandalum passi recesserunt à Saluatore.

Quid ergò dicemus ad hæc? Si Deus pro E nobis, quis contra nos? Qui proprio Filio suo non pepercit; sed pro nobis nobis omnibus tradidit illum: quomodò non etiam cum illo omnia nobis donabit?

Manifestum est; quia Deo nobis testimonium perhi- Ioan. 5. bente, quis est qui audeat accusare nos, quando ipse qui iudex est, antè præsciuit nos, & idoneos iudicauit? *Qui proprio Filio suo non pepercit; sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Sic securos nos debere esse fidei causâ hortatur, vt Deum quasi præscium, antequàm ex impiis Fideles essemus, Filium suum pro nobis morti tradidisse ostendat. *Quomodò non etiam cum illo omnia nobis donauit?* Deum Ephes. 1. F olim decreuisse dicit remunerandos credentes in Christum: Si enim quod maius & præcipuum est, præstitit nobis; vt Filium suum verum & charissimum traderet propter nos adhuc impios; quare non quod minus est facturus credatur pro nobis credentibus sibi? Iam Rom. 5. enim parata sunt credentibus præmia: Minus est enim nobis omnia cum illo donare, quàm illum nostri causâ morti tradere.

Quis accusabit aduersùs Electos Dei? Deus qui iustificat. Quis erit qui condemnet?

Christus qui mortuus est; immò qui & resur- G rexit, & est in dexterâ Dei, qui etiam interpellat pro nobis.

Iob. 9. Neminem audere nec posse iudicium & præscientiam Dei in nobis retractare, apertum est: Quis est enim qui possit hæc quæ Deus probat, improbare, cum nemo Esai. 50. æqualis sit Deo? *Deus qui iustificat.* Hoc in Esaiâ Prophetâ est, quod hic quasi suum ponit, quia nemo est alius qui quod probat Deus, arguat. At ne forte ipse nos Deus accuset: sed non potest quos iustificat, accusare. *Quis erit qui condemnet? Christus qui mortuus est, immò qui & resurrexit, & est in dexterâ Dei, qui etiam interpellat pro nobis.* Deum, quia nos iustificat, accusare nos negat simul H 1. Ioan. 2. & Christum damnare nos non posse; quia eo affectu diligit nos, vt moreretur pro nobis: & resurgens, semper Ioan. 5. causas nostras agit apud Patrem. Cuius postulatio contemni non potest; quia in dexterâ Dei est; hoc est, in honore quo Deus est: vt de Deo Patre securi, & Christo Filio eius qui iudicaturus est, in fide eorum lætemur. Luc. 22. Hinc est illud quod dicit Petro Apostolo: *Ecce expostulauit Satanas, vt vos ventilet sicut triticum: ego autem* Apo. 2. *rogaui pro te, ne deficiat fides tua.* Hoc ergò modo interpellat pro nobis Saluator: Sciens enim impudentiam & altitudinem aduersarij nostri, cùm se commouet aduersùm nos, si non ei assentiamus; Saluator noster interpellat pro nobis, ne aliquid violenter præsumat circà I Philip. 3. nos, vt arceatur insolentia eius. Hac causâ tamen dicitur Filius interpellare, cùm ipse agat totum, & æqualis Ephes. 4. sit Deo Patri: vt quia vnus dicitur Deus, ne Pater & 2. Cor. 5. Filius singularis, vel vnio putaretur, ad personarum distinctionem sic loquitur Scriptura, vt & Filium non disparem tradat; & Patrem, quia Pater est, & quia ab ipso sunt omnia, præferat.

Quis nos separabit à dilectione Christi? Tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius (sicut scriptum est: Propter te morte afficimur totâ K die, æstimati sumus velut oues occisionis) Psal. 43. Sed in his omnibus superamus propter eum qui nos dilexit.

Hoc est quis nos auertere poterit à dilectione Christi, qui nobis tam magna & innumera præstitit beneficia? Cant. 8. *Tribulatio?* Sed non facit, quia dilectionem firmi Christiani nulla vincunt tormenta: Amantis enim plus incitatur charitas, si eum cuius sensit beneficia, prohibeatur amare: Dum enim putant se immerita eius seminare, memorat beneficia *An angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius (sicut scriptum est, Propter te morte afficimur totâ die, æstimati sumus velut* L *oues occisionis) Sed in his omnibus superamus propter eum* Psal. 43. *qui nos dilexit.* Hoc scriptum est in Psalmo 43. Manifestum est ergò hæc omnia quæ enumerat, exitia, tribulationes, pressuras, & mortem non posse conferri vel comparari charitati Christi quam seminauit in nobis. Ioan. 15. Multò enim maiora eius beneficia habemus, quàm hæc sunt omnia quæ videntur aduersa: Si enim morimur pro illo, quod grauius videtur in his: & ille mortuus est pro nobis: Sed ille vt prodesset nobis, nostra autem mors non illi proficit; sed nobis: Temporalem enim vitam perdimus, vt nobis rependatur æterna. Et quid mirum si serui moriantur pro bono Domino, quando Dominus Rom. 5. mortuus est pro seruis, & malis? Vincunt ergò benefi- M cia & exhortantur animum ad perseuerandum, propter eum qui dilexit nos.

Confido enim quia neque mors, neque vita, neque Angelus, neque Virtus, neque altitudo, neque profundum, neque præsentia, neque futura, neque alia creatura poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

Confidentia hæc de sponsione Christi est, quâ promisit in tribulatione adiuuare sibi dicatam fidem. *Neque vita,* Hebr. 9. *neque Angelus, neque Virtus, neque altitudo, neque profundum, neque præsentia, neque futura, neque alia creatura poterit nos separare à charitate Dei quæ est in Christo Iesu Domino nostro.* Hæc sunt omnia quæ ad abductionem nostram à diabolo inferuntur, quæ idcircò memorat, vt muniat nos: vt si aduenerint, confidentes de spe, & auxilio Christi, armati fide aduersùs hæc repugnemus: Quid enim si Ephes. 6. mors illata fuerit nónne lucrum est maximum, occasio- Philip. 1. nem inuenire quâ citiùs eatur in regnum promissum? Neque si præsens vita promissâ nobis fuerit dignitate munita, debet nos auertere ab spe beneficij Christi, quem scimus, quia non solùm in futuro; sed & in præsenti proderit nobis. Nec quidem si se Angelus nobis osten- Galat. 1. dat ad seducendos nos, subornatus fallacijs patris sui diaboli, præualere debebit aduersùm nos, cùm sciamus Esai. 9. Christo vt magni consilij Angelo nihil præponendum. Neque si virtus ab aliquo facta fuerit, sicut dicitur facta à Simone Mago, qui dicitur in aëre sursùm, vt populo Christi scandalo esset, volasse, fidem nostram debebit Act. 8. minuere, scientium Saluatorem nube famulante susceptum ascendisse suprà omnes cælos. Neque si in altitudi- Apo. 13. nem se nobis ostendat. De quâ dicit Ioannes Apostolus: *An ignoratis altitudinem Satanæ?* à deuotione nos Do- Iob. 12. mini Iesu debebit auferre, quem scimus descendisse de cælo, vt terrena cælestibus sociaret. Neque si per phantasiam, quâ seducere meditatur, profundum nobis ostendat † horrore mirandum, quâ territi fortè succumba- al. errorem. mus illi: nec sic dignum est vt Christo fidem frangamus, quem scimus nostri causâ in profundum terræ descen- 1. Petr. 3. disse & morte victâ genus humanum liberasse. Neque Gen. 3. si futura nobis spondeat, quæ promisit Euæ, assensum dabimus illi, discreti à Christo, quem virtute & naturâ Deum credimus & scimus. Nec si arte & sublimitate 2. Cor. 11. astutiæ suæ aliam creaturam fingat ad horam, sicut finxerunt Iamnes & Mambres coram Pharaone, conue- Exod. 7. niens est vt per hæc à Deo Creatore vero nos reuocet, quem non ignoramus per Christum Filium suum crea- 2. Tim. 3. turam condidisse in æternum existentem. Quibusdam videtur aliam creaturam dixisse de idolis; sed non est verum; quia hanc debuit significare, quam sub admiratione seductionis videtur fingere Satanas: Nam quis seducatur Fidelium ad hæc, à quibus recessit manifestato errore? Sed hæc meditatur & † fingit, per quæ etiam al. ingit Electos possit seducere. Nulla ergò sunt quæ nos possint Mat. 24 à charitate Dei separare, quæ est in Christo Iesu: Deus enim charitatem suam in Christo nobis ostendit, dum Rom. 8. suprà tradidit illum pro nobis.

CAP. IX.

Veritatem dico in Christo Iesu, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientiâ meâ in Spiritu-sancto; quia tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo: Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, cognatis secundùm carnem, qui sunt Israelitæ.

Quoniam superiùs contrà Iudæos loqui videtur qui ex lege iustificari se putant: nunc vt votum suum & affectum circà eos ostendat, teste conscientiâ suâ in Christo Iesu & in Spiritu-sancto, dicit se loqui, vt non velut inimico illorum, fides ei haberi non possit. Ideò Christum & Spiritum-sanctum, quos nihil latet, testes dat: & quorum testimonium reprobari non potest, qui sic perhi- Rom. 15. bent testimonium Apostolo, dum commendant eum virtute signorum quæ faciebant per illum: Quia enim tam magnum præsidium Christi, & præcipuam charitatem ergà genus humanum ostendit, & dignatione eius, gloriosa & immortalia præmia repromissa: per hoc dolet genus suum quod est secundùm carnem; quia incre- Hebr. 3. dulitate suâ hoc perenni & salutari beneficio se priuarunt. Ergò, *optabam*, ait, non opto: quia scit fieri non Act. 15. posse vt tam honestum membrum, nullo præcedente vitio, abscinderetur à corpore Christi: affectum tamen & dilectionem circà genus suum ostendit.

Quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamenta, & legis constitutio, & obsequium & promissa, quorum patres, & ex quibus Christus secundùm carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen.

Rom. 3. Iustè se dolere probat, quando prædicat laudem generis eorum: quia olim filij adoptati affectum & gratiam Dei Patris irritum habuerunt. Adiecit adhuc, vt & alios dolere pro his faciat, dicens: *Et gloria, & testamēta, & Legis constitutio, & obsequium, & promissa, quorū patres, & ex quibus Christus secundùm carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, Amen.* Tanta præconia nobilitatis & dignitatis generis Iudæorum & promissionum enumerat, vt omnibus pro his dolorem incutiat: quia B *Ephes. 2.* non recipiendo Saluatorem, prærogatiuam patrum & promissionis meritum perdiderunt, peiores Gentilibus *1. Pet. 2.* facti, quos priùs quia sine Deo erant, abominabantur. Propensius enim malum est dignitatem perdidisse, quàm non habuisse. Intereà de Saluatore dicit: *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen*: Quando enim nulla paterni nominis fit mentio, & de Christo *1. Cor. 8.* sermo est, non potest differri ne Deus dicatur: Frequenter enim Scriptura propter vnius Dei professionem, si de Deo Patre loquitur, & Deo adiungit Filium, Deum Patrem vocat, & Filium Dominum. Si quis autem non putat de Christo dictum: *Qui est Deus*: det personam, de quâ dictum est: De Patre enim Deo hoc loco mentio facta non est: Sed quid mirum si in hoc loco Christum Deum super omnia apertâ voce loqueretur, de quo aliâ in epistolâ hunc sensum tali sermone firmauit, *Philip. 2.* dicens: *Vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum?* Hæc sunt omnia, super quæ *Esai. 43* Deus Christus est: Neque enim, exceptis his, sunt aliqua, vt non super omnia Deus Christus sit: nec potest genu flecti ab omni creaturâ, nisi Deo. Denique Ioannes *Apoc. 19* Apostolus cùm inscius Angelum vt Deum vellet adorare, audit ab eo: *Ne feceris; quoniam conseruus tuus sum; Deum adora.* D Nec Dominus vtique adorari se pateretur, nisi quia Deus est Si quominùs, vsurpasse dicendus est, *Matt. 4.* & peccasse, quod absit; cùm ipse diabolum increpans, Dominum Deum adorandum, & ipsi soli seruiendum *Rom. 14.* ostendat. Nihil ergò præiudicatur Deo Patri, cùm adoratur Christus vt Deus: quia & cùm soli Deo seruiendum dicatur, seruitur & Christo: Dicit enim alio loco: *Ioan. 19.* *Qui in his seruit Christo, placet Deo*: Quid ergò superest, nisi vt Pater Deus, & Filius Deus, & nihilominùs vnus Deus credatur vterque? Siue enim Patrem quis adoret, siue Filium, vnum Deum dicitur adorare & si seruitur Patri, aut Filio, vni Deo seruitium exhibetur: Nulla igitur in his discretio est, quia qui adorat Filium, adorat & Patrem: E & qui seruit Patri, seruit & Filio. Et vt sine adulatione deitatis huius professionem esse doceret, in conclusione posuit, Amen, hoc est, verum: vt Christum Deum super omnia in veritate ostenderet benedictum in sæcula.

Genes. 21. Non autem excidit verbum Dei.

Non excidit verbum Dei dicentis, *In Isaac vocabitur tibi semen*: id est, hoc euenit, quod dixit Deus futurum, vt non hi dicerentur semen esse Abrahæ, qui filij eius *Galat. 4.* essent secundùm carnem; sed isti qui fidem acceperunt, per quam natus est Isaac, reformatam tempore Christi, non tam specialem; sed generalem; vt quod Abraham credidit de Isaac, isti crederent de Deo & Christo. qui F *al. redimendam.* natus est Dei Filius ad salutem humani generis † exhibendam.

Neque enim omnes qui sunt ex Israël, hi sūt Israëlitæ: neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij: sed in Isaac vocabitur tibi semen, id *Genes. 21.* est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semen.

Neque enim omnes qui sunt ex Israël, hi sunt, &c. Vult *Matt. 3.* intelligere non omnes qui filij sunt Abrahæ, esse dignos vt filij promissionis sint: id est, quos præsciit Deus A promissionem suam suscepturos, siue ex Iudæis, siue ex Gentibus: *Galat. 3.* Hi enim digni sunt dici Israëlitæ, id est, videntes Deum, qui credunt: Nam de Isaac vtique omnes hi filij sunt Abrahæ; *Genes. 32.* quia omnis propago generis Iudæorum ex Abraham per Isaac est Sed quia, sicut dixi, *Matt. 1.* hi sunt verè filij Abrahæ, qui promissionem sequuntur, quæ in Isaac facta est, ac per hoc reliqui filij non sunt *Genes. 21.* dicendi Abrahæ: Abraham enim credens Isaac, accepit propter fidem, quia credidit Deo. *Genes. 15.* In quo mysterium futuræ fidei designatum est, vt illi essent fratres Isaac qui eandem fidem haberent, in quâ Isaac natus est quia *Rom. 4.* Isaac in typo Saluatoris natus est ex promissione: vt qui crediderit Christum Iesum promissum esse Abrahæ, hic sit filius Abrahæ, frater verò Isaac; dictum est autem Abrahæ: *Gen. 22* *Quia in semine tuo benedicentur omnes* B *gentes*: quod vtique in Isaac factum non est; sed in eo *Galat. 3.* qui in Isaac promissus est Abrahæ, qui est Christus, in quo omnes Gentes benedicuntur credentes. Cæteri ergò *Ioan. 8.* Iudæi filij sunt carnis, dum promissione priuantur: nec deputari possunt merito Abrahæ, qui fidem non sequuntur, per quam dignus extitit Abraham. *Id est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semen.* Dicit filios carnis & filios Dei: Hi enim ex concupiscentiâ carnis nati sunt; isti verò ex fide spiritualiter, secundùm quod promissum est Abrahæ, vt hi æstimarentur semen esse, qui crederent.

Promissionis enim verbum hoc est: Ad hoc *Gen. 18.* tempus veniam, & habebit Sara filium. Non *Gen. 25.* solùm autem hæc; sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri.

Genes. 18. *Ad hoc tempus veniam, & habebit, &c.* Hoc in Genesi habetur: quod præfiguratum in Christo est, vt fu- *Galat. 3.* turus Christus promitteretur filius Abrahæ, in quo promissionis verbum impleretur, vt in Christo benedicerentur omnes gentes terræ: Quando enim promissio *Genes. 22.* facta est Abrahæ, & audiuit: *Quia in semine tuo benedicentur omnes gentes terræ.* Christus vtique, illi promissus est ex traduce Isaac, in quo hoc impletum videmus: *Non solum autem hæc, sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri.* *Genes. 22* Non tantùm ergò Saram in typo dicit generasse Isaac; sed & Rebeccam vxorem: Isaac: Sed alia causa est in Isaac, alia in Iacob & Esaü *Genes. 25.* quia Isaac in figurâ Saluatoris natus est, Iacob verò & Esaü duorum populorum habent typum, id est credentium, & non credentium: vt cùm ex vno sint, diuersi sint tamen: In singulis enim genus significatur, vt hi vnius generis dicantur, qui in causâ fidei vnum sunt, vel perfidiæ: Vnus enim significatur in multis, non per traducem carnis, sed per communem causam: quia & ex Esaü Iacob filij dicendi sunt, & ex Iacob Esaü imputandi sunt filij: Nec enim quia Iacob laudatur, omnes ex eo nati, filij eius meritò dicendi sunt: aut quia Esaü displicet, omnes ex eius origine reprobi sunt; cùm videamus & de Iacob traduce natos factos perfidos, & de Esaü fideles & Deo charos. Nam quòd de Iacob multi sint perfidi, dubium non est (omnes enim Iudæi non credentes aut credentes ex eo habent originem) & quod de Esaü sint boni & fideles, probat Iob, qui est *Genes. 36.* ex filiis Esaü, quintus ab Abraham, hoc est, nepos Esaü.

Nam cùm nondum nati fuissent, aut aliquid egissent bonum vel malum, vt secundùm electionem propositum Dei maneret, non ex operibus; sed ex vocante dictum est: Quia maior *Genes. 25.* seruiet minori, sicut scriptum est: Iacob dile- *Malac. 1.* xi, Esaü autem odio habui.

Præscientiam Dei flagitat in his causis, quia non aliud *Genes. 25.* potest euenire, quàm quod nouit Deus futurum: Sciendo *Malac. 1* enim † quid vnusquisque illorum futurus esset, dixit: *al. quod* *Hic erit dignus, qui erit minor: & qui maior, erit indignus.* Vnum elegit præscientia, & alterum spreuit. Et in illo quem elegit propositum Dei manet quia aliud non potest euenire, quàm quod sciuit & proposuit in illo, vt salute dignus sit. Et in illo quem spreuit, simili modo ma-

Act. 10. net propositum quod proposuit de illo; quia indignus
1. Tim. 2. erit. Hoc quasi præscius, non personarum acceptor:
nam neminem damnat antequàm peccet, & nullum
Ioan. 8 coronat antequàm vincat. Hoc pertinet ad causam Iu-
dæorum, qui sibi prærogatiuam defendunt, quòd filij
Rom. 9. sint Abrahæ. Apostolus autem consolatur se, vt quia
Supra. dixerat dolorem habere se cordis continuum, causâ in-
credulitatis eorum, quorum adoptio erat filiorum, &
Ioan. 4. legis constitutio, & ex quibus Christus Saluator, sicut
& ipse ait: *Quia salus ex Iudæis est:* tractatâ lege, inue-
Rom. 9. nit quia non omnes qui ex Israël sunt, credituri sunt:
supra. neque quia dicuntur filij Abrahæ, omnes Abrahæ filios
dicendos, sicut suprà memoraui. Minuit ergò dolo-
rem suum inueniens olim prædictum quòd non omnes
essent credituri: vt his solis doleat, qui per inuidiam
in incredulitate laborant. Possunt tamen credere, quod
ex subiectis aperit. Incredulis tamen prædictis non val-
dè dolendum est; quia non sunt prædestinati ad vitam:
Præscientia enim Dei olim hos non saluandos decreuit:
Ephes. 2. Quis enim plangat eum qui olim mortuus habetur?
Sed subintrantibus Gentibus quæ sine Deo prius erant,
& salutem quam illi perdiderunt, accipientibus, ex-
Ioan. 6. suscitatur dolor: sed iterùm quia ipsi sibi perditionis
causa sunt, sopitur. Præscius itaque Deus malæ illos
voluntatis futuros, non illos habuit in numero bono-
Luc. 10. rum; quamuis dicat Saluator illis septuaginta duobus
discipulis quos elegerat secundâ classe, qui ab illo po-
steà recesserunt: *Nomina vestra scripta sunt in cælo:* Sed
hoc propter iustitiam, quia hoc est iustum, vt vnicui-
que pro merito respondeatur: Quia enim boni erant,
electi sunt ad ministerium; & erant scripta nomina il-
lorum in cælo propter iustitiam, sicut dixi: secundùm
præscientiam verò in numero erant malorum. De iusti-
Exod. 32 tiâ enim Deus iudicat, non de præscientiâ. Vnde & Moy-
si dixit: *Si quis peccauerit ante me, delebo eum de Libro meo,*
vt secundùm iustitiam iudicis tunc videatur deleri, cùm
1. Ioan. 2 peccat; iuxtà præscientiam verò nunquam in libro vi-
tæ fuisse. Hinc & Apostolus Ioannes de huiusmodi ait:
*Ex nobis exierunt; sed non fuerunt ex nobis: si enim fuis-
sent ex nobis, permansissent vtique nobiscum.* Non est per-
sonarum acceptio in præscientiâ Dei: Præscientia enim
Dei est, quâ definitum habet qualis vniuscuiusque fu-
Coloss. 3. tura voluntas erit, in quâ mansurus est, per quam aut
damnetur, aut coronetur. Denique quos scit in bono
mansuros, frequenter antè sunt mali: & quos malos
scit permansuros, aliquoties priùs sunt boni. Vnde ces-
set querela; quia Deus acceptor personarum non est.
Nam Saül, & Iudas Iscariotes antè fuerunt boni, dicen-
Act. 10. te Scripturâ de Saül: *Erat vir bonus, & non erat illo me-
lior in filiis Israel.* Et de Iudâ Iscariote dicit Petrus Apo-
1. Reg. 9. stolus: *Qui sortitus est sortem ministerij huius*, id est apo-
stolatus. Quomodò igitur ministerium salutare sortire-
Act. 1. tur, nisi esset bonus? In sorte enim Dei iudicium fuit
dignum illum fuisse tempore illo quo electus est; sicut
& illi septuaginta duo quos suprà memoraui. Hinc est
Matt. 27 vnde & Iudas post mali totius admissum scelus pœni-
tentiâ motus laqueo vitam finiuit: Non potest enim in
aliquo omne bonum penitùs obliterari, quippe cùm
natura non possit immutari; sed voluntas: non in om-
nibus tamen causis; quia remanet in naturâ, quod testi-
monio sit Creatori.

Quid ergò dicemus? Numquid iniquitas
apud Deum? Absit. Moysi enim dicit, Misere-
Exod. 33. bor cui misertus ero, & misericordiam præ-
stabo cui misericordiam præstitero.

Quia enim vnum diligit, & alterum odit, subinfert:
Numquid iniquitas apud Deum? Non planè; sed iustus est
Malac. 1. Deus: Scit enim quid faciat, nec retractandum est eius
Gen. 25. iudicium. In Malachiâ Prophetâ habetur: *Iacob dilexi,
Esau verò odio habui.* Hoc iam de iudicio dicit; nam
Exod. 9. priùs de præscientiâ ait; *Maior seruiet minori*; sicut & de
præscientiâ Pharaonem damnandum censuit, sciens se
non correcturum: Apostolum verò Paulum persequen-
Act. 9. tem elegit, præscius vtique quòd futurus esset bonus.
Exod. 33 Hunc ergò præuenit ante tempus; quia necessarius erat;

G & Pharaonem ante futurum iudicium damnauit, vt
crederetur iudicaturus: *Moysi enim dicit: Miserebor cui
misertus ero: & misericordiam præstabo cui misericordiam
præstitero.* Ergò *miserebor*, inquit, *eius cui misertus ero:* hoc
est, eius miserebor, cuius præscius eram quòd miseri-
cordiam daturus essem, sciens conuersurum illum, &
permansurum apud me: *Et misericordiam præstabo illi cui
misericordiam præstitero:* id est, ei misericordiam dabo,
quem præsciui post errorem recto corde reuersurum ad
me: hoc est dare illi cui dandum est, & non dare illi cui
dandum non est; vt eum vocet quem sciat obaudire; il-
lum autem non vocet quem sciat minimè obaudire. Vo-
care autem, est compungere ad recipiendam fidem.

H Igitur non volentis neque currentis; sed
miserentis est Dei.

Rectè, quia non in voluntate petentis; sed in dantis
arbitrio debet esse quod poscitur: An enim dandum sit,
dantis debet iudicio pensitari: Nam Saül peccans cùm 1. Reg. 15.
petisset veniam, non accepit: at contrà Dauid peccans
& ignosci sibi postulans, veniam consecutus est. Ex hoc 2. Reg. 12
vtique dantis Dei & non dantis iudicium sequendum
est; quia non iniustè iudicat, qui omnes saluos vult, ma- 1. Tim. 2
nente iustitiâ: Inspector enim cordis scit petentem, an Act. 1.
hac mente poscat, vt mereatur accipere. Et quamuis
periculosum sit iudicium Dei discernere; tamen propter Mich. 4.
diffidentes, vt mens eorum medelam consequi possit,
I ne putent iudicium Dei iniustum, dicentes; Vnum vo-
cat, & alterum negligit: sic arbitrantes excusari posse
damnandos, rebus istud potiùs probemus quàm verbis:
Vbi enim rerum gestarum exempla sunt, nemo audet
queri, nec aliquam excusationem obtendere. Duo fue-
runt, Dauid & Saül; inquiramus historias qualis vnus-
quisque eorum reperiatur post iudicium Dei: vt si Saül
bene egisse, postquam misericordiam non accepit, pro-
betur, iniustum, quod absit, Dei iudicium arbitremur:
aut si Dauid, acceptâ misericordiâ Deum contempsisse
inueniatur, an in eo manserit, in quo misericordiam
consecutus est, & vtatur dispendio, vterque eorum ne-
K cessitatem passus est regni. Et quanta fuit necessitas Da-
uid, vt filius eius vellet eum regno priuare: In quâ ne-
cessitate flens, nudo pede iter faciebat, vt † fugaret Rex 2. Reg. 15
& dux populi Dei, in tantum humiliatus, vt & in faciem al. fuge-
sibi seruo suo maledicenti non responderet, vt per pa- ret.
tientiam Deum sibi propitium faceret, per quem re- 2. Reg 19
gnum sibi credidit reseruari. Saül autem nec in tali ne-
cessitate inuentus; quia maius malum est intestinum
bellum quàm externum; insuper ferens quia semel &
iterùm non sit auditus, cùm esset indignus: nec in pre-
ce perstitit, vt meritum sibi faceret per quod esset di-
gnus: sed impatiens, & de Dei iudicio indignatus, ab
L idolis quæ priùs velut nullius momenti damnauerat, au- 1. Reg 28
xilium requisiuit. Ecce iustum esse iudicium præscien-
tiæ Dei, etiam nolentibus manifestum est.

Dicit enim Scriptura Pharaoni: Quia in hoc Exod. 9.
ipsum te seruaui, vt ostendam in te virtutem
meam, & vt nuntietur nomen meum in vni-
uersâ terrâ.

Quia in hoc ipsum te seruaui, &c. Alij codices sic ha-
bent: *Ad hoc te suscitaui, vt ostendam in te virtutem meam.*
Siue seruaui, siue suscitaui, vnus est sensus: Hoc enim
dicit; quia cùm Pharao (quod nomen Regum erat
apud Ægyptios, sicut & apud Romanos Reges Au-
gusti appellantur) tantorum malorum esset reus, vt
M viuere non deberet, nunquam futurus bonus: ne se
aut meritò viuere, aut Deum, quem sæpè fallen-
dum censebat, ad vindictam dandam impotentem
putaret, audit à Deo: *Ad hoc te seruaui, vt ostendam
in te virtutem meam, & vt nuntietur nomen meum in vni-
uersâ terrâ*, vt in hoc cæteræ Gentes addiscerent non
esse alium Deum præter hunc qui Iudæorum erat, Hebr. 11.
& factus est Christianorum, quamuis & illi Chri-
stiani fuerint, & nos nunc simus Iudæi propter
Iudam, ex quo Christus est secundùm carnem:
quia Iudæi veteres sperantes futurum Christum Re-
demptorem, Christiani erant: Nam Rhaab mere-

Iosue 2. trix dicit Exploratoribus missis à Iesu Naue, qui priùs A Auses dicebatur: *Audita sunt hic virtutes & plagæ quæ* *Num. 13.* *factæ sunt in Ægypto à Deo vestro, & conterriti sunt nimis:* timent enim à facie vestrâ. Ad hoc ergò quasi iam mortuos seruatus est Pharao, vt multa signa & plagæ ostenderentur in illo. Suscitatus autem dictus est; quia cùm apud Deum mortuus esset, modicum tempus accepit vt videretur: vt esset in cuius pœnâ & vario tormentorum genere vsque ad mortem, omnes qui sine *Exod. 8.* Deo erant, metu territi, hunc solum Deum esse cum admiratione maximâ faterentur, à quo hæ vindictæ fiunt. Hoc etiam genere antiqui medici in hominibus morte dignis, vel mortis sententiam consecutis, requi- B rebant quomodò prodessent viuis, quæ in homine latebant apertis? vt his cognoscerent causas ægritudinis, & pœna morientis proficeret ad salutem viuentis.

Igitur cui vult miseretur, & quem vult indurat. Dicis itaque mihi: Quid adhuc quæritur? Voluntati enim eius quis resistit?

Ex personâ contradicentis loquitur, qui quasi putet Deum neglectâ iustitiâ alicui gratiosum? vt vnum è duobus paribus accipiat, alterum respuat? hoc est, vnum compungat vt credat, alterum induret ne credat. Cui quidem ex auctoritate respondit, seruatâ ta- *Psal. 75.* men iustitiâ ex suprà memoratâ præscientia Dei, dicens: *Quid adhuc quæritur? Voluntati enim eius quis resi-* C *Act. 9.* *stit?* Primum dicit, quia resisti ei non potest: Est enim potentissimus vltrà omnes. Deinde quia Deus omnium *Act. 10* est & parens, & ideò nulli malè vult: Quæ fecit enim, incolumia vult manere: Nec enim competit ei vt iniustus sit, cuius beneuolentia tanta apparet, vt non so- *Sap. 1.* lùm faceret esse quæ non erant, verùm ea ipsa vitâ æternâ donaret & gloriâ, vt opus eius aliquid maiestatis eius simile haberet. Qui ergò tam prouidus & bonus est, ambigi non debet quia iustus est.

Esai. 45. O homo! tu quis es qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei qui se finxit: D *Hier. 18.* Quid me fecisti sic? An non habet potestatem *Sap. 15.* figulus luti ex eadem massâ facere aliud quidem vas in honorem; aliud verò in contumeliam?

Iob. 39. *O homo! tu quis es qui*, &c. Magna est indignitas & præsumptio, hominem respondere Deo in aduersis, iniquum iusto, malum bono, imperitum perito, infirmum fortissimo, corruptibilem incorrupto, mortalem immortali, seruum domino, creaturam Conditori: *Esai. 45.* *Numquid dicit figmentum ei qui se finxit: Quid me fecisti sic?* Hoc de Esaiâ Prophetâ est, quod hic quasi proprium ponit, quo ostendit contrà auctorem opusculus queri non posse: In potestate enim auctoris est qualem velit condere creaturam. *Annon habet potestatem figulus* E *2. Tim. 2.* *luti ex eadem massâ facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam?* Manifestum est vasa aliqua fieri ad honorem, quæ ad vsus honestos sint necessaria; alia verò ad contumeliam, quæ instrumenta sint culinarum: vnius tamen esse substantiæ; sed differre voluntate opificis in honore. Ità & Deus, cùm omnes ex vnâ atque eadem massâ simus in substantiâ, & cuncti peccatores, alij miseretur, & alterum despicit non sine iustitiâ: In figulo enim sola voluntas est: Deo autem voluntas cum iustitiâ; scit enim cuius debeat misereri, sicut suprà memoraui.

Quòd si volens Deus ostendere iram, & F manifestare potentiam suam, sustinuit in multâ patientiâ vasa iræ præparata in interitum: & vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit ad gloriam.

Ipse sensus est, quia voluntate & longanimitate Dei, quæ est patientia, præparantur infideles ad pœnam: Diu enim expectati conuerti noluerunt. Ideò ergò expectati sunt, vt inexcusabiles deperirent. Sciuit *Rom. 2.* enim Deus hos non credituros. *Et vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit ad gloriam.*

A Patientia & longanimitas Dei ipsa est, quæ sicut malos præparat ad interitum, ità & bonos præparat ad coronam: Boni enim sunt, in quibus spes fidei est: Omnes *2. Pet. 3.* enim sustinet, sciens exitum singulorum; ac per hòc patientia est, quæ illos qui ex malo corriguntur, aut in bono perseuerantes sunt, præparat ad gloriam. Diuitiæ autem gloriæ sunt dignitas multiplex præparata credentibus. Eos autem qui ex bonis fiunt mali, & in cœpto malo perdurant, præparat ad perditionem. Hoc est autem manifestare potentiam suam in multâ patientiâ, quia computatur non vindicaturus, quia diu dissimulat: cùm cœperit vindicare, apparebit eius po- B tentia: qui cùm possit statim vindicare, diu sustinuit, vt perfidi queri non possint damnati. Præparare autem vnumquemque, est præscire quid futurum sit.

Quos & vocauit nos, non solùm ex Iudæis; *Osee 2.* sed etiam ex Gentibus, sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam; & non dilectam, dilectam. Et erit, in loco vbi vocabuntur, Non plebs mea vos: ibi vocabuntur filij Dei viui.

Hos ergò quos vocauit, præparauit ad gloriam, siue *Osee 1.* eos qui prope erant, siue illos qui longè, sciens per- C mansuros in fide. *Sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem* *Ephes. 2.* *meam, plebem meam; & non dilectam, dilectam. Et erit in loco vbi vocabuntur, non plebs mea vos, ibi vocabuntur* *Osee 2.* *filij Dei viui.* Apertum est istud de Gentibus esse prædictum, quæ prius non erat plebs Dei; posteà autem ad *Osee 1.* opprobrium Iudæorum, misericordiam accipientes vocatæ sunt plebs Dei: & qui dilecti antè non erant, abdi- *1. Pet. 2.* catis Iudæis, adoptati in filios, & dilecti sunt: vt in loco vbi non vocabantur plebs Dei, ibi vocarentur filij *Act. 13.* Dei viui. Priùs enim nusquam vocabantur filij Dei, nisi in Iudæâ, hoc est, Hierosolymis, vbi domus Dei *Psal. 75.* erat, sicut dicit in Psalmo 75. *Notus in Iudæâ Deus.* Po- *Zach. 12.* D steà autem in Prophetâ Zachariæ: *Ponam* (inquit) *Hierusalem in omnibus Gentibus*; quia vbique futuri erant fi- *Matt. 21.* lij Dei, & domus Dei in omnibus locis, quæ est Ecclesia. Hinc Dominus ait Iudæis: *Quia tolletur à vobis regnum Dei, & dabitur Genti facienti fructus eius.*

Esaias autem clamat pro Israël, si fuerit nu- *Esai. 10.* merus filiorum Israël tamquàm arena maris, reliquiæ saluæ fient.

Hoc dicit; quia Esaias clamat pro iis qui credunt in *Ioan. 1.* Christum. Hi enim verè sunt Israëlitæ, sicut dicit Dominus de Nathanael: Ecce verè Israëlita, in quo dolus non est. *Si fuerit numerus filiorum Israël tamquàm arena maris, reliquiæ saluæ fient.* Recedentibus Iudæis à merito & promissione patrum, dum illam non recipiunt, hi *Rom. 11.* E reliquiæ sunt qui credendo, in fide promissionis patribus factæ, sunt Fideles effecti: A Lege enim recedunt, *Act. 3.* qui in eum quem Lex solùm ad salutem sufficere promisit, non credunt. Igitur apostatæ habeantur necesse est, qui dum Christum non recipiunt, rei sunt violatæ Legis. De maximâ itaque multitudine solos credentes dicit saluari, quos præsciit Deus.

Verbum enim consummans & breuians in *Esai. 10.* æquitate. Quia verbum breuiatum faciet Dominus super terram.

Saluari hos promittit, quos reliquos dicit per ver- *Act. 4.* F bum, quod iustè definiens, breuiauit Dominus super terram: Conuenit enim vt in solo nomine Domini & *Coloss. 2.* Conditoris consequatur salutem creatura, hoc est per fidem: quia sublatis omnibus neomeniis, & sabbato, circumcisione, & lege escarum, & oblationibus pecorum, sola fides posita est ad salutem. Quæ abbreuiata ex Lege est; quia quod in fide est, in lege habetur quasi principale Legis, dicente Saluatore: *De me enim scripsit Moyses.* Abbreuiatâ ergò lege, reliquiæ Iudæorum saluantur: cæteri verò saluari non possunt, quia per defi- *Ioan. 5.* nitionem Dei spernuntur, per quam genus humanum saluandum decreuit.

Esaiæ 1. Et sicut prædixit Esaias: Nisi Dominus Sa-
baoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma
fuissemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus.

Galat. 3. Hoc semen, quod de omnibus solum relictum & re-
seruatum est ad reformationem generis humani, Chri-
stus est, & doctrina eius; sicut & ipse dicit: *Semen est*
verbum Dei. Hoc ergò nobis olim promissum, sublatis
quæ onera erant Legis, reliquit ad redemptionem; vt
datâ remissione peccatorum, non periremus à Lege, si-
Act. 15. cut periit Sodoma. Saluatorem ergò relictum nobis di-
cit ad suffragium vitæ, quam Lex prouidere non potuit,
Genes. 19 quem ab initio Deus nasci decreuit: qui propterea
quòd solus sine peccato inueniretur, deuicto humani
Apoc 5. generis hoste, omnium peccata deleret. Hoc & in A-
pocalypsi Ioannis habetur: *Quia nemo, ait, dignus in-*
uentus est, siue in cælo, siue in terrà, qui aperiret Librum, &
solueret signacula eius, nisi Saluator qui vicit mortem. Hoc
Genes. 22 ergò est semen quod olim promissum reseruauit Deus,
vt tunc fructificaret, quando omnium tam Iudæorum
Esai. 61. quàm Gentilium peccata repleta erant. Fructus autem
eius est indulgentia peccatorum: Nisi enim Christus
Galat. 3. fuisset reseruatus, quem idcircò semen dicit; quia per
ipsum reparatum est genus humanum, interisset pro-
genies Abrahæ, eò quòd peccatis obruti erant; & Lex
eis prodesse non potuit. Idcircò hunc sequendum do-
cet, qui præsidium contulit vitæ.

Quid ergò dicemus? Quòd Gentes quæ non
sectabantur iustitiam, comprehenderunt iusti-
tiam: iustitiam autem quæ ex fide est.

Quoniam iustitia est in Lege, quæ credita mundo est,
Sap. 15. quæ prohibet peccare: idcircò Gentes non hanc iusti-
tiam dicit comprehendisse, quæ naturâ magistrâ di-
gnoscitur; sed eam iustitiam quæ ex fide est Christi:
Deo enim hæc vera iustitia est, & permanens, si ipse
agnoscatur: Quid enim est tam iustum, quàm *cognos-*
1. Cor. 8. *cere Deum Patrem, ex quo sunt omnia: & Christum Fi-*
lium eius, per quem sunt omnia? Prima ergò hæc iustitia
est agnoscere Creatorem, deinde custodire quæ præce-
pit. Gentes ergò quæ priùs non requirebant iustitiam,
id est Legem, quæ Creatori testimonium perhibebat,
Matt. 5. veniente Christo, inuenerunt iustitiam superabundan-
tem plus quàm Scribarum & Pharisæorum: Qui enim
tunc quod minus est, non sectabantur, comprehende-
runt posteà quòd maius est: Iudæi autem in Lege positi,
qui proficere magis debuerant, deteriorauerunt.

Nam Israël sectando Legem iustitiæ, in Le-
gem iustitiæ non peruenit. Quare? quia non ex
fide; sed quasi ex operibus.

Perfectio Legis fides est, quam Gentes apprehen- L
Rom. 10. dentes, totam Legem implere videntur. Iudæi autem
Matt. 27 dum per inuidiam Saluatori non credunt, iustitiam quæ
in Lege mandata est, sibi vindicantes, id est sabbatum,
circumcisionem, &c. in legem non peruenerunt, hoc
est, legem non perfecerunt: & qui non perficiunt le-
Iacob. 2. gem, rei sunt iuxtà legem: Hic enim implet legem, qui
à lege Moysi peruenit ad fidem Christi. *Quare? Quia*
non ex fide, sed quasi ex operibus: Spernentes enim fidem
quæ, sicut dixi, perfectio legis est, ex operibus legis iu-
Abac. 2. stificari se dicebat, id est, per sabbatum, neomenias, cir-
Matt. 19. cumcisionem, &c. immemores Scripturæ dicentis: Quia
Iustus ex fide viuit. Iustitia autem legis idcircò dicitur,
Leuit. 11. quia iusto iudicio Dei hæc Iudæis data propter duritiam M
cordis illorum: vt si mustelam fortè quis mortuam cal-
casset, aut tetigisset aliqua morticinia, aut si sorex in
vas ruisset, immundus diceretur: quod magnâ cum sol-
licitudine obseruantes, ex quacumque causâ incurre-
bant vt immundi essent. Si autem sanguis mustelæ pa-
uimentum maculasset, non leui curâ expiandum erat,
1 Cor. 10 & vt à cibis melioribus abstineretur. Sabbatum verò &
circumcisio propriam habuerunt iustitiam tempore
Ezech. suo, quia in figurâ data sunt; Hoc Dominus per Eze-
20. chielem Prophetam ostendit, inter cætera dicens: *Pro-*
pterea dedi illis præcepta non bona: quia erant irreuerentes

G *& infideles.* In aduentu autem Christi, quia salutare do-
num erat daturus, per Hieremiam prædicat, dicens:
Dabo illis Testamentum nouum, non quale dedi patribus illo- Hier. 31 Hebr. 8.
rum. Hoc Testamentum legem vocat, in quam non per-
uenerunt, sicut suprà memoraui: Nam cùm Gentibus
quæ crediderant, hanc sarcinam obseruationis Iudæi Act. 15.
credentes vellent imponere, tunc Apostolus Petrus ait:
Quid imponitis iugum super ceruicem fratrum, quod neque
nos, neque patres nostri portare potuerunt? A tempore enim Esaia 19
Christi indulgentia data est promissa in Lege: Ait enim
Esaias Propheta: *Veniet ex Sion qui eripiat & auertat im-*
pietatem ab Iacob: & hoc illis à me Testamentum, cùm
H abstulero peccata eorum: hoc est nouum Testamentum
à Deo promissum in Christo.

Offenderunt enim in lapidem offensionis, Esaia 8. & 28.
sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapi-
dem offensionis, & petram scandali: & qui
crediderit in illum, non confundetur.

Hoc in Esaiâ habetur. Multorum relatione comper-
tum est, in petrâ vel lapide Christum esse significatum: Dan. 2.
Daniel enim Propheta lapidem hunc dicit, qui abscis-
sus à monte sine manibus percussit & comminuit om- Num. 20
I nia regna, & repleuit omnem terram, quod euidenter
de Christo dictum est. Et in Lege, petra de quâ fluxe- 1. Cor. 10.
runt aquæ, Christus est appellatus: *Petra autem,* inquit,
erat Christus. Et Petrus Apostolus inter cætera ad Iudæos
ait: *Hic est lapis qui reprobatus est à vobis ædificantibus.* Act. 4.
Offensio ergò posita in Sion, Christus est. Sion verò Esai. 28.
altitudo est, siue ciuitas ipsa Hierusalem, quæ propter
notitiam Dei non immeritò excelsa dicta est, in quâ
Saluator à Deo Patre suo positus Prædicator, offensio Psal. 128
factus est Iudæis, dum se Filium Dei prædicat, natus de
Spiritu sancto ex muliere. Per corpus autem eius scan-
dalum passi sunt, & dicebant: *Nonne mater & fratres* Psal. 2.
eius apud nos sunt? Quomodò ergò hic dicit: Quia de cælo 1. Pet 2.
descendi: Nolebant enim verba gestis comparare, vt Matt. 13. Ioan. 6.
K perinde agnoscerent non absurdum esse quod dicebat
de cælo se descendisse, quasi corpus operaretur, & non
Deus latens, operibus tamen se prodens in corpore. 1. Pet. 2.
Petra ergò hæc scandalum est Iudæis & offensio: quæ al. cor-
petra sine dubio † caro intelligitur Saluatoris. Hæc ex- pus,
cisa sine manibus, propterea quia sine viro de Spiritu Dan. 2.
sancto facta de virgine est. Matt. 1.

FRatres! voluntas quidem cordis mei, & Cap. X.
obsecratio fit ad Deum pro illis in salu-
tem: Testimonium enim perhibeo illis, quòd
æmulationem Dei habent; sed non secundùm
agnitionem: Ignorantes enim Dei iustitiam,
& suam quærentes constituere, iustitiæ Dei
non sunt subiecti.

Quoniam à Lege vult eos auferre, credentes quia ve- Esai. 26.
lamen est Iudæis, ne hoc odio Iudaismi facere videre-
tur, ostendit affectum suum circà illos, & legi dat mul- 2. Cor. 3.
tum; sed docet tempus iam seruandæ legis non esse: ac
per hoc prouidere se illis velle testatur, si modò audiant
illum ac probent suum non esse inimicum; quando &
testimonium perhibet illis nobilitatis & traditionis
paternæ. *Ignorantes enim Dei iustitiam, & suam quærentes* Rom. 9.
constituere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Per ignorantiam
M dicit illos non credidisse in Christum, æmulationem
quidem Dei habentes; sed voluntatem & consilium
eius nescientes, contrà Deum agebant, quem se de-
fendere testabantur. De his dicit, qui non maleuolen- Act. 3.
tiâ & inuidiâ; sed errore Christum non receperunt. Qui-
bus & Petrus Apostolus dicit: *Scio, fratres! quia per*
ignorantiam gessistis hoc malum, sicut & Principes vestri:
Ignorantes enim hunc esse Christum, quem promise-
rat Deus, alterum expectandum dicebant. Huic iusti-
tias suas, quas ea lege habebant, anteponentes, qui est 1. Cor. 1.
Dei iustitia in fide. Iustitia enim ipse est, quia quod pro-
miserat Deus, in ipso impleuit.

A Finis enim Legis Christus, ad iustitiam omni credenti. *Leuit. 18* Moyses enim scribit iustitiam quæ ex lege est · quia qui fecerit ea homo, viuet in eis.

Hoc dicit, quia perfectionem Legis habet qui credit in Christum. *Galat. 3.* Cùm enim nullus iustificaretur ex lege, quia nemo implebat legem, nisi qui speraret in promissum Christum; fides posita est quæ traderet perfectionem legis, *Leuit. 18* vt omnibus prætermissis, fides satisfaceret pro tota Lege & Prophetis: *Moyses enim scribit iustitiam quæ ex lege est quia qui fecerit ea homo, viuet in eis.* B Hoc dicit, quia iustitia legis Moysis reos illos non faciebat *Ezech. 20* ad tempus, si seruaretur: id est, viuebant faciendo legem: debitores enim erant. Hoc dictum est in Leuitico, & in Ezechiele Prophetâ.

Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit: Ne dixetis in corde tuo: Quis ascendit in cælum? *Deut. 30.* hoc est Christum deducere. Aut quis descendit in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere.

Quis ascendit in cælum? Hoc in Deuteronomio dictum C est, quod hic interpretatur Apostolus de Christo, dicens: *Hoc est Christum deducere. Aut quis descendit in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere.* Hoc proprium Apostoli est. Itaque iustitiam hanc dicit esse fidei, si non dubitetur de spe Dei quæ in Christo est, ne diffidens dicat: *Quis potuit ascendere in cælum?* quia ideò passus est, *Coloss. 2.* vt expoliatis inferis virtute Patris, deuictâ morte resurgens, cùm animabus ereptis in cælum ascenderet. Omnis enim quicumque viso Saluatore apud inferos, sperauit de illo salutem, liberatus est, Petro Apostolo *1. Petr. 3* hoc testante: Dicit enim, quia & mortuis prædicatus est. Qui de his ergo in corde suo non dubitat, iustificatus est ex fide. D Ex lege autem iustificari timor facit: Timet enim legem, quia videt illam pœnam inferre peccantibus. Ideò non magna iustitia legis est, nec meritum collocat apud Deum; sed tantùm ad præsens: fides autem quia incredulis stultitia, mercedem habet *2. Cor. 1.* apud Deum, de quo quod non videtur, speratur.

Sed quid dicit Scriptura? Propè te est verbum in ore tuo, & in corde tuo. *Deut. 30* Hoc est verbum fidei quod prædicamus. Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo quòd Deus illum excitauit à mortuis, saluus eris: E Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.

Propè te est verbum in ore tuo, &c. Hoc etiam scriptum est in Deuteronomio: quia non est longè ab animo nostro vel ore, quod nobis dicitur vt credamus: Quamuis enim oculis non videatur; à naturâ tamen animarum, *Rom. 1.* & loquendi ratione non discordat quod credimus. In ipsâ enim naturâ inserta sunt velut semina, quæ auditu & voluntate exculta, fructificant testimonium Creatoris. *Hoc est verbum fidei, quod prædicamus.* Nullum opus dicit Legis; sed solam fidem dandam in causâ Christi. F *Quia si confiteris in ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo quòd Deus illum excitauit, saluus eris: Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Quæque superiùs locutus est, hîc illa manifestauit: hanc esse regulam fidei, credere Dominum esse Iesum, & non erubescere profiteri quia Deus illum ex mortuis reducens, deduxit illum in cælum cum corpore: vnde venerat incarnandus: *Luc. 9.* ne incurrat sententiam *Ioan. 12.* Euangelicam dicentem: *Multi* (inquit) *& principibus crediderunt in Iesum; sed palàm non profitebantur, propter Iudæos: Maluerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.*

Dicit enim Scriptura per Isaiam? Omnis qui credit in illum, non confundetur. *Esai. 28.* Non est enim distinctio Iudæi, & Græci.

Dùm enim examen cœperit fieri omnium rerum in die iudicij, & omnia falsa commenta vel dogmata in confusionem deduci: tunc in Christum credentes tripudiabunt, videntes omnibus manifestari; *Esai. 65.* quia quod crediderunt, verum est, & prudens, quod stultum putabatur: Aspicient enim inter cæteros se solos gloriosos & prudentes, *Sap. 5.* qui æstimati fuerant contemptibiles & stulti. Illic est enim vera probatio, vbi remuneratio & condemnatio: *Non enim est distinctio Iudæi, & Græci.* Generaliter omnes aut confundi propter diffidentiam dicit, aut sublimari causâ credulitatis; *Hebr. 11.* quia sine Christo apud Deum nulla salus est; immo pœna est, aut mors. *Act. 4.* Nec enim Iudæos commendare poterit prærogatiua patrum: aut enim legislatio, qui meritum & promissionem patrum, non receperunt. *Matt. 3.* Gentes autem nullum habent testimonium quo vel secundùm carnem commendentur, nisi credant in Christum.

Nam idem Dominus omnium, diues in omnibus qui inuocant illum.

Manifestum est ad omnes hoc pertinere, siue Iudæos siue Græcos: *Act. 10* quia sine inuocatione Domini Christi nemo viuit apud Deum. Cùm ergò omnium Dominus sit, consentiente Petro Apostolo, & dicente: *Hic est,* inquit, *omnium Dominus: diues tamen non est nisi in iis qui inuocant illum, quia ipsi accipient remunerationem.* *1. Petr. 5.* Perfidis verò non est diues; quia particeps non sunt bonorum eius: *Luc. 18.* Neque enim accipient quod dat iis qui illum non crediderunt. Et non dixit Deum diuitem credentibus; sed inuocantibus illum: *Luc. 22.* vt postquàm crediderit, *Ioel. 2.* non desinat animus id postulare, quod à Deo semper doctus est postulandum; quia in Euangelio Lucæ dicit propter aduersarium; quia subtilis & versutus est, semper orandum esse. Credentibus autem sola datur remissio peccatorum. Sequitur autem vt precibus deditus liberetur à malo & possit consequi quod promissit Deus toto corde vigilantibus.

Omnis enim quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

Exod. 6. *Esai. 9.* Hoc in Ioël dictum est. Ipse enim Deus qui visus est Moysi, dicit: *Nomen mihi Deus est.* Hic est Filius Dei, *Ioan. 1.* qui ideò & Angelus & Deus esse dictus est, vt non ipse esse à quo sunt omnia, putaretur; sed hic esse per quem sunt omnia: vt ad id pertineat, quia Deus dictus est, *Ioan. 10.* quòd vnum sunt Pater & Filius: Angelus autem ad hoc, quia nuntius promissæ salutis est missus à Patre: & missus ideò dicitur, vt non ipse Pater esse credatur; sed ab eo genitus. *Malac. 3* Idcóque *quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.* *Deut. 18* Hoc sensu & Moyses locutus est: *Act. 10* Quicumque, ait, non audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe. Si ipse est omnium Dominus, ipse inuocatur à iustis. Et quia verum est, adiecit.

Quomodò ergò inuocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodò credent ei quem non audierunt? Quomodò autem audient sine prædicante? At quomodò prędicabunt, nisi mittantur?

Deut. 18 Certè Christo non credunt Iudæi ipsi quem dixit Dominum. Hoc sequitur quòd suprà dixi, quia priùs credendum est, vt sit fiducia postulandi. *Aut quomodò credent ei quem non audierunt?* Apertum est non posse credi illi cui obedientia denegatur.

autem audient

sine prædicante: Nec hoc obscurum est; quia qui prædi- G canti resistit, auctorem eius non recipit. [Luc. 10.] *Aut quomodò prædicabunt, nisi mittantur?* Neque istud recipit quæstionem, quia non erunt veri Apostoli, nisi à Christo mittantur, nec poterunt prædicare sine Auctore: nulla enim [Hier. 23.] his signa virtutum perhibent testimonium.

[Num. 1.] Sicut scriptum est: Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium [Esai. 52.] bona! Sed non omnes obediunt Euangelio.

[Num. 1.] Hoc Propheta dicit Naum. Pedes dicendo, aduentum significat Apostolorum circumeuntium mundum, H [Matt. 10] & regnum Dei aduentare prædicantium: Aduentus enim ipsorum illuminabat homines, viam ostendens [Luc. 1.] quà itur in pace ad Deum, quam primùm Ioannes Baptista venerat præparare. Hæc pax est, ad quam festinant credentes in Christum. Denique sanctus Simeon; quia in mundo discordia erat, lætus in ortu Sal- [Luc. 2.] uatoris: *Nunc, ait, Domine! dimitte seruum seruum in pace*; [Rom. 14.] quia regnum Dei pax est. Omni enim amputatà discor- [Esai. 45.] cordià, omnes vni Deo genu flectent. Denique Hieru- [Galat. 4.] salem superior ciuitas pacis interpretatur quæ est mater [Esai. 65.] nostra: *Sed non omnes obediunt Euangelio.* Verum est; [Esai. 5.] quia quamuis illustretur mundus splendore disciplinæ Dominicæ: sunt tamen qui repugnent, qui lumen te- I nebras vocent: Horum enim sic errore acies obtusa est mentis, vt nec veri luminis recipiant splendorem. Quos [Ioan. 1.] accusat Euangelium, dicens: *Lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.*

Esaias enim dicit: Domine! quis credidit auditui nostro? Ergò fides ex auditu, auditus [Esai. 53.] autem per verbum Christi. Sed dico: Numquid non audierunt?

Hoc est, quis credidit quæ audiuimus abs te, & loquimur? Firmauit exemplo prophetico Iudæos esse contra- K [Act. 7.] dictores Euangelicæ veritatis: Lex enim Iudæos increpat; quia sicut fuit apud veteres, ità & nunc est. Hunc enim numerum non tangit, qui fidem non recipit. *Ergò fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.* Manifestum est, quia nisi dicatur aliquid, nec audiri potest, nec credi. *Sed dico: Numquid non audierunt?* Hoc est, audierunt, & credere noluerunt. Quamuis [Sap. 2.] enim fides ex auditu sit; sunt tamen qui audientes non credunt. Audiunt enim & non intelligunt; quoniam maleuolentià obcæcatum est cor illorum.

[Psal. 18.] Et quidem in omnem terram exiit sonus L eorum, & vsque ad fines orbis terræ verba illorum.

Vsque adeò prædicationem Dei à Iudæis auditam esse testatur, vt etiam impletum orbem diuinà annuntiatione pronuntiet: Ipsa enim fabrica mundi prædicat Creatorem: Quod enim Psalmographus de creaturà dixit, hoc Apostolus de Euangelistis: quia vbique audita est, & peruenit in omnem locum prædicatio no- [Sap. 13.] minis Christi: Vbi enim præsentia hominis prædican- [Rom. 1.] tis defuit; sonus tamen & fama peruenit, sicut perue- [Rom. 15.] nerat opinio factarum virtutum in Ægypto ad omnes gentes, teste Rhaab meretrice: Si enim in omnem lo- M cum peruenit, non potuerunt non audire Iudæi Apo- [Iosue 2.] stolicam prædicationem, vt nemo ea his excusatus sit à crimine diffidentiæ.

Sed dico: Numquid Israël non cognouit? [Deut. 32.] Primus Moyses dicit: Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam.

Numquid Israel non cognouit? Hoc est, cognouit. Nec quia per supradicta testimonia genus Israël incredulitatis causà arguit, cum dolore de omnibus Israëlitis queri videretur, non negat Israël cognouisse & assecutum esse quod illi promissum fuerat in lege: sed eum qui spiritu magis Israël est quàm carne, quem & Deus præsciera creditrum. Omnes enim audierunt, & non omnes [Rom. 1.] crediderunt; *Primus Moyses dicit.* (In cantico Deutero- [Deut. 32.] nomij:) *Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam.* Indignantis verba sunt, propter quod semper diffidentes inuenti sunt Iudæi! & omnibus malis vnam assignat originem & causam: dum præsentes increpat, ibidem tangit magis futuros ad quos hoc pertinet: Omnium enim horum [Ephes. 2.] vna damnatio est, si permanent in diffidentià. Æmulatio ergò illis data est inuidentiæ, dum vident gentem, quæ priùs sine Deo fuit, & sensu bruta erat, Deum suum appellare, qui fuerat Iudæorum, & donum illis promis- [Act. 13.] sum assecutam per quam zelum passi iracundià disten- [Eccle. 30] derentur vt malitiæ & incredulitatis suæ mercedes exoluerent: Nulla enim res sic consumit hominem vt zelus, quem ideò Deus vltorem posuit incredulitatis; quia graue peccatum est. Nam semper in iram missi excruciantur, quando audiunt legem & Prophetas ad nos pertinere, qui in Christum credimus.

Esaias autem audet, & dicit: Palàm factus sum non quærentibus me, & inuentus sum in- [Esai. 65.] ter eos qui me non interrogabant. Ad Israël [Ibidem.] autem quid dicit? Totà die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.

Quoniam suprà verbis Moysi vsus est de exclusione [Deut. 32.] Iudæorum, ad hoc quoque Esaiæ Prophetæ exemplum [Esai. 65.] subdidit, vt de eius prosecutione apertiùs doceret Deum, expulsis Iudæis, vltrò gentibus gratiam obtulisse ad opprobrium & necem Iudæorum: Hæc enim Esaias Propheta ex personà Christi testatur. *Ad Israël autem* [Ibidem.] *quid dicit? Totà die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.* Hic Israël carnalis est, hoc est Abrahæ filij; sed non secundùm fidem. Nam Israël verus & spiritualis est, qui credendo videt Deum. *Totà die*, semper significat: Semper enim correpti sunt:proptereà increpantur non credituri, vt sciant quia ipsi sibi causa sunt perditionis. Potest hoc & de Saluatore [Matt. 27] accipi, qui in cruce extensis manibus, interficientium se peccatum arguit: Causa enim illa clamat sceleratum facinus Iudæorum: quòd ausus sit dicere Esaias de iis qui Deo fuerant inimici, ostendit hos amicos futuros: & eos qui Israëlitæ dicebantur, propter quod inobedientes erant, vt inimicos abijciendos.

[Cap. IX.] Dico igitur: Numquid repulit Deus hereditatem suam? Absit: Nam & ego Israëlita sum ex semine Abrahæ, de tribu Beniamin. Non repulit Deus plebem suam, quam præsciuit.

Quia populum Israël incredulum ostendit, tunc ne omnem Israël dixisse diffidentem putaretur, ostendit [Rom. 9.] non repulisse Deum hereditatem suam, quam præsciuit id est filios Abrahæ, quos fideles sibi futuros sciuit: Nec enim promitteret eis regnum, si sciret nullum ex iis [Galat. 3.] crediturum. Hereditas ergò Domini iuxtà Legem, Filij sunt Abrahæ; sed credentes. *Nam & ego Israelita sum, ex semine Abrahæ, de tribu Beniamin.* Exemplo suo docet partem Israël saluatam, quam præsciuit Deus saluandam, aut adhuc posse saluari, & partem Israël propter iugem diffidentiam perditioni deputatam. *Non repulit* [Ioan. 17.] *Deus plebem suam, quam præsciuit.* Hoc est quod dicit Saluator, *Pater! quos dedisti mihi, custodiui, & nemo ex his periit, nisi filius perditionis.* Ità & hi quos præsciuit Deus credituros: nemo ex his à promissione repulsus est: quia sic factum est, sicut præsciuit Deus futurum.

An nescitis in Eliâ quid dicit Sciptura, quomodò [3. Reg. 19] postulat Deum contrà Israel? Domine! Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt: & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi responsum diuinum? [Ibidem] Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal.

[Ioan. 12.] *Reliqui mihi septem millia*, &c. Aperta sunt hæc. Ostendit enim non solùm Eliam remansisse qui deuotus Deo, non adorauerit idola: sed & multos qui in fide Dei permanserunt, sicut & ex Iudæis non pauci crediderunt. [3. Reg. 18] Huic rei historia congruit; quia multi per speluncas occultati sunt propter Achab Regem Samariæ, & Iesabel vxorem eius, qui Pseudo-Prophetis credentes, Dei Prophetas persequebantur, & populum ad idololatriam hortabantur.

Sic igitur & in hoc tempore reliquię secundùm electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia.

Hoc est: ità, inquit, & nunc hi remanserunt in Legis promissione, recedentibus multis quos: antè præsciuit [Ioan. 5.] Deus: Qui enim susceperunt Christum quasi in lege promissum, ij in lege steterunt: qui autem non illum receperunt, [Ephes. 2.] à lege recesserunt. Ideò credentes reliquiæ dicun- [Rom. 4.] tur, hoc est, remanentes in lege. *Si autem gratia, iam non ex operibus.* Manifestum est quia gratia donum Dei est, non debita merces operibus; sed gratuitâ ratione, misericordiâ interueniente, concessa. *Alioquin gratia iam non est gratia.* Verum est; quia si merces est, non est gratia: Sed quia merces non est, sine dubio gratia est: quia veniam dare peccantibus non aliud quam gratia est, his qui non requirunt; sed offertur illis vt credant. Duplex ergò gratia est, & hoc competit Deo: † vt quis abundet misericordiâ, & vt requirat quos gratis curet. [† al. qui abundat,]

Quid ergo? quod quærebat Israël, hoc non est adsecutus: electio autem consecuta est.

[Rom. 9.] Israëlitæ ij carnales sunt, qui ex operibus Legis iustificari se putantes, non sunt adepti vt iusti essent per fidem [Deut. 27] apud Deum. Propterea cùm omnes rei sint per legem; [Galat. 3.] quia: *Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in Libro legis, vt faciat ea.* Qui autem per fi- [Aba. 2.] dem iustificari se crediderunt, consecuti sunt electionem, vt iustificati filij Dei fierent, memores Scripturæ dicentis: *Quia iustus ex fide viuit*, id est, non ex lege.

[Esai. 29.] Cæteri verò excæcati sunt, sicut scriptum [Esai. 6.] est: Dedit illis Deus spiritum compunctionis, [Psal. 68.] oculos vt non videant, & aures vt non audiant vsque in hodiernum diem. Et Dauid dicit: Fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum vt non videant, & dorsum illorum semper incurua.

[Ibidem.] *Fiat mensa eorum in laqueum*, &c. Ideò mensam maledicit malorum, quia illic decipi soleant innocentes: [2. Reg. 13] Dolo enim vocantur ad conuiuium, vt perimantur: Sic [Iud. 12.] enim Ammon filius Dauid deceptus est à fratre suo Absalon; & malignus Holofernes per epulum sanctam Iudith putauit se posse decipere; & in mensâ scelerati Herodis sæuierunt maligni in caput Ioannis Baptistæ. [Marc. 6.] Vous sensus est duorum Prophetarum de huiusmodi hominibus, qui ab initio fidei & repugnantes inuenti sunt hostes bonorum: Sed aliqui illorum emendati sunt & correcti, licet tardè; quidam verò in pertinaciâ manentes, seueritatem sententiæ non euaserunt, in perpetuum curuati, hoc est excæcati, ne de cætero possint veritatis viam aspicere, quam maleuolentiâ aspernati fuerant, declinantes ab eâ, & ad salutis gratiam dedignantes peruenire: Qui enim cùm intellexisset, credere noluit; id debet consequi quod vult, ne de cæ- [Ioan. 12.] tero possit fidem recipere, & saluari, quam sciens pru- [Act. 8.] denique abnuit. Exempla igitur Prophetarum supradicta duplicem continent sensum: duobus enim modis decreta sunt, & scripta. Duo etenim genera hominum hic continentur. Vnum est quod maleuolentiæ suæ causâ excæcatur in sempiternum, ne saluetur. Sunt etenim pessimæ voluntatis, vsque adeò vt intelligentes dicant se nescire quod audiunt. Denique dicebant de Saluatore: *Quid est quod dicit? Nescimus quid loquitur, quid* [Ioan. 16.] *eum auditis? Dæmonium habet, & insanit.* Alia autem pars quæ verè Israël est, contradicebat illis. Hæc verba non sunt dæmonium habentis. Numquid dæmonium potest [Ioan. 10.] cæcorum oculos aperire? Dum inuidebant ergò Saluatori, nolebant videri intelligere quæ audiebant: vt dum à Legisperitis & Pharisæis non intelligi videtur, res absurdas, & quæ extrà legem essent, loqui putaretur; quæ tes etiam alios à fide posset auertere. Vnde audiunt à [Luc. 11.] Saluatore: *Vos habetis clauem scientiæ, & neque vos intratis, neque alios sinitis introire.* Quis enim non lectorum; sed paulò grauiorum, Legisperitorum & Pharisæorum consilium & sententiam non sequeretur, & qui viderentur legis defensores? Denique iis qui verè Israëlitæ sunt, dixerunt: Numquid aliquis ex Principibus, aut ex Pharisæis credidit in illum? vt inde iustè viderentur [Ioan. 9.] non credidisse, si multos conspirationis suæ socios fecissent: quia quod à paucis defenditur, solet non probatum videri. Ideò excæcati sunt, ne de cætero possint credere, & saluari. Ex voluntate ergò suâ adiuti sunt, vt quoniam scientes verum, dicebant esse falsum, de cætero non intelligerent verum quod haberent; sed falsum quod volebant. Alterum genus est, quòd cùm [Ioan. 12.] iustitias Legis sectatur, iustitiam Christi non recipit: ex quo iam non per inuidiam malæ voluntatis hoc agit; sed errore, æmulando enim traditionem patrum, cæcantur ad tempus: quia cùm deberent ex magnalibus Christi addicere hunc non posse fallere, cuius tam [Rom. 10.] magnifica virtus in rebus gestis apparet, & prædicatio- [Act. 21.] nem eius testamento nouo promisso per Prophetas comparare, & exinde profiteri hunc esse qui promissus est; negligentes contrà Deum, & hominibus assen- [Luc. 24.] tientes inuenti sunt. Propterea ergò cæcantur, vt ad- [Deut. 18.] miscentibus se ad promissionem eorum, ipsâ æmulatione, dum inuident gentibus, reuertantur ad fidem Christi.

Dico ergò: Numquid sic offenderunt vt caderent? Absit. Sed illorum delicto salus est gentibus, vt illos ęmulentur.

Hoc dicit quod suprà memoraui, quia non sic diffiderunt vt numquam iam crederent: id est, non ità propter improbitatem suam cæcati sunt, vt curari non possent; sicut diabolum legimus cecidisse, dicente Esaiâ Pro- [Hebr. 10.] phetâ: *Quomodo cecidisti de cælo Lucifer?* casum & apostasiam significans. Non ergò hos sic offendisse dicit vt [Esai. 14.] caderent; sed offensionis suæ causâ ad tempus obtusos: *Sed illorum delicto salus est Gentibus, vt illos æmulentur.* Hoc est quod dixit, quia propter peccatum illorum Gentibus salus data est: Quia enim donum Dei recusarent Iudæi, translatum est hoc ad Gentes, vt æmulatione zeli accensi Iudæi conuerterentur ad Christum [Act. 13.] [Hebr. 12.] zelantes promissionem patrum.

Quòd si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ Gentium: quantò magis plenitudo illorum?

Manifestum est, quia si delictum illorum profuit mundo, dum horum dispendio plures habet bonos; quia

multò plures sunt Gentes quàm Iudæi: & diminutio eorum, quod est damnum promissionis diuinæ Gentium, per id quod lucrati sunt vitam æternam: quantò magis plenitudo eorum? Apertum est, quia magis diues erit mundus hominibus bonis, si & ij qui excæcati sunt, conuertantur: Ex magnâ enim parte saluabitur mundus. Mundo homines significantur, sicut dictum est de Saluatore: *Ecce mundus totus abiit post illum.* Ioan. 12.

Vobis enim dico Gentibus, quamdiu quidem ego sum gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo, si quo modo æmuler carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis: Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi, quæ est assumptio, nisi vita ex mortuis.

Rom. 8. Ostendit Gentibus quo affectu diligat Iudæos: Nam ministerium suum, quo Apostolus Gentium est, honorificat, si propter affectum generis sui dara opera etiam Iudæos acquirat ad fidem. Honorificentior enim fiet, si Luc. 15. & illos, ad quos non missus est, lucretur ad vitam: Patribus enim in laude maximâ erit, si fratres inuenerint qui perierant: *Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi: quæ est assumptio, nisi vita ex mortuis?* Hoc dicit, quia si non credentibus Iudæis Gentes reconciliatæ sunt Deo, ad incrementum mundi circà fidem Christi: quæ erit in hac parte, & quanta plenitudo salutis, si assumantur & Iudæi ad fidem Christi, nisi vt ex mortuis viuificetur mundus in hominibus? Quia ergò profectus est, 2. Cor. 3. dandam dicit operam vt credant, quoniam cæcitatis obtusio tempore compensati delicti aufertur, vt voluntatis suæ recipiant liberum arbitrium.

Quòd si delibatio sancta est, & massa: & si radix sancta, & rami.

Manifestum est, quia quod vnius substantiæ est, vnum est: ac per hoc non potest delibatio sancta esse, & massa immunda: Delibatio enim de massâ est. Ideóque ostendit non posse indignos dici ad fidem hos, quorum iam patres adepti sunt fidem: quia si pars Iudæorum credidit, cur non & alia pars posse credere dicatur? *& si radix sancta, & rami.* Hebr. 11. Immutatis verbis, eadem repetit, vt sensum commendet duobus exemplis.

Quòd si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cùm esses oleaster, insertus es in illos, & socius factus es radicis & pinguedinis oleæ: noli gloriari aduersùs ramos.

Id est, si aliqui non crediderunt ex eis, excisi à promissione. *Tu autem cùm esses oleaster, insertus es in illos, & socius factus es radicis & pinguedinis oleæ.* Hoc significat Act. 14. quia non credentibus multis Iudæis, gentes insitæ sunt per fidem in spem promissionis, vt dolori esset Iudæis: sed non iuxtà legem agriculturæ, quia bonum surculum inserunt in non bonam arborem: Hi enim cùm essent in radice malâ, inserti sunt in bonam arborem. Ideò oleastrum dicit insertum, vt fructum surculus radicis afferat socius eius effectus. *Noli gloriari aduersùs ramos:* hoc est, noli gaudere in incredulitate illorum: Displicet enim Deo si quis exultet in malis alterius; sicut M
Prou. 24 dicit Salomon: Nec enim causâ Gentium abiecti sunt
Act. 13. vt gaudeant; sed quia non crediderunt, occasionem dederunt vt prædicaretur Gentibus.

Quòd si gloriaris, non tu radicem portas; sed radix te. Dicis itaque, Fracti sunt rami, vt ego insererer. Bene: sed incredulitate fracti sunt.

Id est, si te extuleris super illos, in quorum insertus es radicem, insultans generi quod te vt ex malo bonus

G esses suscepit: nec stabis, si illud per quod stas, destruis. Galat. 2. *Dicis itaque, fracti sunt rami, vt ego insererer.* Ex personâ Gentilis credentis loquitur; quia exultandum putat in Act. 2. casu Iudæorum diffidentium, dicens: Illorum reprobatio locum fecit Gentilibus: Sed non sunt reprobati à Deo vt Gentes intrarent; sed seipsos reprobos fecerunt spernentes donum Dei, vnde occasionem dederunt Gentibus ad salutem. Quam extollentiam reprimi vult, vt magis saluti congaudeatur, non ægritudini insultetur. Facile enim decipitur qui gaudet alienis malis, *Bene:* id est, rectè dicis, quia fractis ramis insertus es: *Sed incredulitate fracti sunt:* hoc est, non propter te; sed suo vitio. Illis enim diffidentibus, ad æmulationem illorum Coloss. 1. H tu vocatus es ad salutem. Ideò gratias debes agere dono Dei per Christum, non illis insultare; sed petere; si malum illorum tibi contulit ad salutem, vt & ipsi redeant ad originem; tunc placebis Deo, qui tui misertus est: Ideò enim te aduocauit, vt per tuam æmulationem reduceret & illos ad gratiam. Rom. 11. & sup.

Tu autem fide stas; noli altum sapere; sed time: Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne fortè nec tibi parcat.

I Quia Iudæi per diffidentiam lapsi sunt, hos fide dicit stare: quia cùm priùs perfidiæ causâ iacerent, credendo stare cœperunt. *Noli altum sapere; sed time:* Id est, noli superbus esse; sed & caue ne & tu offendas. 1. Cor. 10. *Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne fortè nec tibi parcat.* Verum est; quia si illos, qui prærogatiuâ patrum dignitosi erant, quibus etiam facta repromissio est, Deo in filios adoptati, incredulitatis causâ excæcauit: quid si dubitauerint, aut si se extulerint, facit, qui nullâ commendatione sublimati sunt; quippe cùm nullius dignitatis essent, honorati sunt? Esai. 6. Hebr. 10.

K Vide ergò bonitatem & seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te autem, bonitatem, si permanseris in bonitate: alioquin & tu excideris.

Bonum Deum Gentibus esse testatur; quia cùm idola sequerentur, digni vtrique morte, patientiâ suâ expectauit illos, & nec sic requirentes se, vltrò vocauit illos, & peccata eis remisit: Iudæis autem seuerus est; excæcauit enim eos; quia donum Deis preuerunt. Hos tamen nunc significat Iudæos, qui propter malitiam suam in perpetuum cæcati sunt: vnde eos & cecidisse L dicit: illos autem quos suprà memorauit, offendisse, non tamen cecidisse; quia ad tempus cæcatos illos ostendit: ac per hoc seuerum Deum in eos fuisse, vt in perpetuum cæcati essent apostatæ. Rom. 2. 2. Pet. 3. 2. Cor. 4. Sap. 2.

Sed & illi si non permanserint in incredulitate, inserentur: potens est enim Deus iterùm inserere illos: Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contrà naturam insertus es in bonam oleam, quantò magis hi qui secundùm naturam inserentur suæ oleæ?

Ostendit iustitiam Dei non in seueritate manere circà illos quos excæcauit ad tempus: quia non sic illos excidit, vt non possit illos iterùm inserere, si conuertantur, qui per Prophetam dixit: *Reuertentes ad me replantabo:* vt hoc scientes Christiani Gentiles non insultent Iudæis, certi reseruari illis quasi lapsis misericordiam Dei: *Nam si tu ex naturali excisus oleastro, & contrà naturam insertus es in bonam oleam: quantò magis hi qui secundùm naturam inserentur suæ oleæ?* Oleam, fidem per quam Abrahâ iustificatus est, accipimus: oleaster verò; quia agrestis & infructuosa naturâ est, perfidiam significat; ac per Amos. 9 Hier. 24 Gen. 15.

hoc

Heb. 4. ho[illegible] inimici Dei fuerunt, conuersi in fidem Abrahæ [illegible] sunt, ex [illegible] origine non sunt: quantò magis Iudæi, si post diffidentiam credant, paternæ redditi sunt naturæ, inserti iterum in suam promissionem?

Nolo enim ignorare vos, fratres! mysterium hoc, vt non sitis vobis ipsis sapientes: quia obtusio quædam ex parte Israel facta est, donec plenitudo Gentium intraret: & sic omnis Israël saluus fieret.

Ioan. 12. al. dicta. Act. 13. Luc. 6. 2. Cor. 3. Esa. 29. Non est obscurum, quia ad tempus cæcitatis obtusio † facta est Iudæis, iis qui dum æmuli legis sunt, non viderunt donum vetustè promissum à Deo, quod prædicabatur à Christo: Zelo enim excæcati sunt, putantes legem factorum numquam debere cessare; vnde sabbatum zelabantur. Quâ offensione ex parte obtusi sunt, vt pro incredulitate suâ cruciarentur, videntes Gentes profiteri cum gaudio, consecutos repromissionem Abrahæ: copiâ tamen admissâ Gentium, abstergeretur caligo ab oculis mentis eorum, vt possint credere: vt spiritum compunctionis prohibens à cordibus eorum qui eis præstat cæcitatem, reddat eis arbitrium liberum voluntatis, quia non de maleuolentiâ erat incredulitas; sed de errore emendarentur, vt postea saluarentur.

Esa. 59. Sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob: & hoc illis à me testamentum, cùm abstulero peccata eorum.

Vt probaret donum illis reseruatum à Deo, exemplum Esaiæ Prophetæ in subiectis ponit: vt hac gratiâ quâ liberati sunt Iudæi credentes, & nos liberari posse doceret, quia non erat exinanita; sed semper abundat. Dicit ergo: *Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob: & hoc illis à me testamentum, cùm abstulero peccata eorum.* Exempli huius ratio semper manet, quamdiu sunt qui credant. Hic enim Dominus Iesus qui de cælis venturus promissus est ad liberationem humani generis, ipse quotidie remittit peccata conuersis ad se: nec statim non credentes condemnat; sed expectat, 2. Petr. 3. sciens posse proficere ad agnitionem Dei.

Secundùm Euangelium quidem inimici propter vos, secundùm electionem autem dilecti propter patres.

Causâ incredulitatis inimici sunt Euangelij, vt eorum & delictum illorum Gentibus aperiret viam ante tempus intrandi ad fidem, sicut suprà memoraui: Priùs Act. 13. Matt. 8. enim vbique omnibus Iudæis prædicandum erat, tunc demum & Gentibus oportebat credi verbum Dei. Sed quia non crediderunt, ablatum ab eis regnum datum est Gentibus. Itaque non insultandum his præmonet, quorum delictum profuit Gentibus: Illi enim insultandum est, cuius peccatum obfuit aliquibus. Non ergò perfidiæ illorum gratulandum est; sed dolendum, si tardant conuerti, vt quomodò peccato illorum gauisæ sunt Gentes, quia saluatæ sunt; sic conuersione eorum lætentur: ipsorum enim occasione Dei gratiam cuius perceperunt. *Secundùm electionem autem dilecti propter patres.* Quamuis grauiter peccauerint Iudæi, reprobando donum Dei, & digni sint morte: tamen quia filij sunt bonorum, quorum prærogatiuâ & merito plurima à Rom. 3. Deo beneficia perceperunt, regressi ad fidem suscipientur cum lætitiâ, quia dilectio in his Dei exsuscitatur memoriâ patrum.

De citato. dist. 4. c. fin. [illegible] Sine pœnitentiâ enim sunt dona & vocatio Dei.

Verum est, quia gratia Dei in baptismate non quærit gemitum, aut planctum aut opus aliquod: nisi solam ex corde professionem: Ne enim quia grauiter deliquerant non accipiendo promissum Dei, & quia quæ grauiter peccauerunt, non nisi fletu & gemitu ad veniam pertinent, ne ideo illos non posse iam accipere misericordiam putarent, quia dolere illos non videbant, ostendit hoc inter primordia fidei non requiri: Donum enim Dei gratis donat peccata in baptismo.

pæn. di. 1. qui aliquando. § item de eadem. Eth. 4. sen. di. 4. §. solet etiam quæri.

Sicut enim & vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter illorum diffidentiam: ità & isti nunc non crediderunt in vestrâ miseratione, vt & ipsi misericordiam consequantur.

Incredulitatem Gentium memorat, vt perfusi rubore non se iactarent insultantes Iudæis qui non crediderant, sed oblectarent illos vt agnoscerent promissum Dei: *Cum enim vos*, inquit, *Gentes, cùm his eloquia Dei credita sint, repugnantes fuistis: nunc misericordiam accepistis, non vestro merito; sed ad horum opprobrium*: quare non magis isti conuersi accipiant misericordiam, qui priùs in Lege Dei conuersati sunt, & quibus facta promissio est? Rom. 3.

Conclusit enim Deus omnia in incredulitate; vt omnium misereatur.

Gentes porrò ab antiquis temporibus in impietate & & ignorantiâ versabantur, vt pote sine Deo: propter quod manifestata Lex in litteris est, quâ possent infrenari præcipites. Et quoniam versutiâ aduersarij cumulari peccata cœperunt, vt per interdictum magis reus homo constitueretur, Deus clementiâ bonitatis suæ semper homini salutem procurans, decreuit vt quod sine lege peccatum erat, & sine lege posset deleri, & solam fidem posuit per quam omnium peccata abolerentur: vt quia nulla spes per legem omnibus hominibus erat, Dei misericordiâ saluarentur: Hoc est omnia conclusisse in incredulitate, vt tunc decretum donum à Deo veniret, quando omnes diffidentiâ laborarent, vt gratia muneris esset gratissima. Itaque nemo se iactet; miserum est enim superbum esse eum cui ignotum est. (Ephes. 2. 2. Cor. 1. Rom. 7. 1. Ioan. 2. Galat. 3.)

O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei: quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ ipsius!

Excelsum & immensum Deum in diuitiis sapientiæ & scientiæ suæ cum omni laude & gratiarum actione testatur; Est enim consilium & iudicium eius incomprehensibile: Nam sciens ab initio conuersationes & opera hominum; quia neque solâ seueritate iustitiæ saluari posset hominum genus, neque solâ misericordiâ ad profectum meritorum peruenire, vnoquoque tempore decreuit quid esset prædicandum: antè tamen permittens vnumquemque suo iudicio; quia naturâ ipsa duce, cognoscitur iustitia. Et quia auctoritas naturalis iustitiæ obtorpuerat consuetudine delinquendi, data est lex, vt humanum genus terrore manifestatæ legis frenaretur: Sed quia non se cohibentes, rei tenebantur à lege; prædicata misericordia est, quæ ad se confugientes saluaret, refutantes autem cæcaret ad tempus; ad promissionem eorum Gentes inuitans, quæ priùs iustitiam Dei per Moysen datam sequi noluerunt, vt horum saluti dum inuident, ipso zelo ad radicis Saluatoris originem se reformarent promissæ in Lege. Hæc est *altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei*, qui tam Iudæos quàm Gentes multifariâ prouidentiâ acquisiuit ad vitam. (Sap. 9. Eccles. 5. Rom. 3. Rom. 8. Ephes. 3.)

Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius illi fuit? aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?

Esai. 40. 2. Cor. 5. 1. Cor. 2. Act. 15.
Qui cognouit sensum Domini? Hoc in Esaiâ scriptum habetur: Manifestum est solum Deum esse qui nouerit omnium consilia, & hunc vnum esse qui nullius egeat; quia ab ipso sunt omnia: ac per hoc consilium eius à nullo nec comprehenditur, nec meritur; quia inferiora superioris sensum scire non possunt. Denique Iudæis credentibus impossibile videbatur consilium esse & voluntatem Dei ad redemptionem Gentium: simili modo & Gentibus arduum & incredulum videbatur, Iudæos qui non crediderant, posse conuerti, aut creden- H tes suscipi vt saluarentur. Inter cætera hoc est consilium Dei quod latuit, nec potuit comprehendi.

Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sæcula. Amen.

Eccl. 48. Ioan. 5. 1. Cor. 2. Hebr. 4. Coloss. 1.
Quâ ratione sensus & consilium Dei inuestigari non potest, declarauit: *Ex ipso enim*, inquit, *& per ipsum & in ipso sunt omnia: ipsi gloria.* Hoc dicto aperuit sensum qui occultus erat mundo: Quia enim omnium Creator est Deus (fecit enim ea quæ non erant vt essent) ideò ex ipso sunt omnia. Et quoniam ab ipso sunt, per Filium eius qui eiusdem vtique substantiæ est, esse cœperunt, cuius opus, Patris est opus. Quia ergò ipse operatur per Filium, per ipsum sunt omnia. Et quoniam quæ sunt ex Deo, per Deum sunt; post renata in Spiritu sancto sunt, in ipso sunt omnia, quia & Spiritus sanctus de Deo est Patre; vnde & scit quæ in Deo sunt. Ergo & in Spiritu sancto Pater est; quia quod de Patre est Deo, non potest aliud esse quàm Deus Pater. Ac per hoc *ipsi gloria, quia ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia.* Itaque quia ex ipso, & per ipsum, & in ipso omnia vt essent, esse cœperunt, sensum & consilium eius scire non possunt. Ipse autem scit omnia; quia in ipso sunt cuncta. Pate- K fecit mysterium Dei, quod superiùs dixit non ab eis ignorari debere.

CAP. XII.

OBsecro itaque vos, fratres! per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuam, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Et nolite conformari huic sæculo: sed reformamini in nouitate sensus vestri, vt probetis quæ sit voluntas Dei, quod bonum, & placitum; & perfe- L ctum est.

1. Petr. 1. 2. Petr. 1. Rom. 5. 1. Thess. 4. 2. Cor. 5. Leuit. 1. Apoc. 2. Coloss. 3.
Per misericordiam Dei orat illos, per quam saluatur humanum genus. Post tractatum autem Legis & fidei, credentes ad bonam vitam agendam hortatur, per hanc enim spes fidei obtinetur. Commonitio est ergò hæc, vt memores sint quia misericordiam acceperunt: & vigilent circà obsequium eius à quo illis data est, per quem ex impijs gratis iustificati sunt: scientes hanc esse hostiã viuam, sanctam, & Deo acceptabilem, si corpora nostra incontaminata seruemus, dissimiles à sæcularibus, qui voluptatibus student. *Hæc*, inquit, *est voluntas Dei, sanctificatio vestra.* Nam corpora subiecta peccatis non viua habentur, sed mortua: sub desperatione enim promissæ M vitæ sunt. Ad hoc namque peccatis dono Dei abluimur, vt de cætero mundam vitam agentes, Dei amorem in nos prouocemus, non irritum facientes opus gratiæ eius. Nam apud veteres ideò oblata occidebatur hostia, vt homines peccati causâ morti subiectos significaret. Nunc autem quia per donum Dei purificati sunt homines, & à morte secundâ liberati, viuam hostiam debent offerre, vt signũ sit vitæ æternæ: Non enim, sicut tunc, corpora pro corporibus immolanda; sed vitia corporis G perimenda sunt: Vt autem obsequij nostri affectum habere possimus, seruata iustitia, pudorem custodiamus. Nihil enim proficit pudor, nec rationabilis potest videri neglectâ iustitiâ. Hoc erit conformem fieri spiritalium, renouatum in spiritu ac fide, hoc scire quod placeat Deo, nec aliud bonum & perfectum esse.

Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, non plus sapere quam oportet sapere; sed sapere ad sobrietatem, vnicuique sicut diuisit Deus mensuram fidei.

1. Cor. 12. Hebr. 5. al. Docet.
Apertè ostendit hoc debere nos sapere, quod iustitiæ terminos non egrediatur, vt non nobis solis vtile sit; sed & nulli obsit: Hæc est enim prudentia, prodesse magis aliquibus quàm obesse; & contentum esse debere sorte quâ mensus est Deus merita fidei vniuscuiusque; nec sibi defendere quod non sibi concessum videt: hoc est, non plus sapere, quia vni totum concedi non potest. Nec enim si quis bonæ vitæ est, ex eo sibi etiam doctrinæ prudentiam debebit defendere: aut quia peritiam habet Legis, Leuitarum sibi obsequia vindicare debebit. Hortatur ergò & † dicit per gratiam sibi datam. Hæc gratia peritia intelligitur Dominicæ disciplinæ, per quam humilitati & iustitiæ studendum tradit.

I

Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eadem habent officia: ità multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra.

Ephes. 4. 1. Cor. 12. Ephes. 4.
Exemplo corporis docet non posse nos singulos omnia; quia sumus inuicem membra, ne alter alterius non egeat: ac per hoc curam nostri inuicem nos agere debere, nec alterum alij obsistere, quia inuicem officijs nostris opus habemus. Hoc erit diligere Christum, si inuicem se membra exhortentur, vt impleant modum quo corpus in Christo perfectum sit.

Habentes autem donationes Dei diuersas secundùm gratiam quæ data est nobis, siue prophetiam secundùm rationem fidei, siue ministerium in ministrando, siue qui docet in doctrinâ; siue qui exhortatur in exhortatione, qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui misereretur in hilaritate.

Ephes. 4. 1. Cor. 12. al. Congerat. Act. 2. 1. Cor. 9. 1. Cor. 14.
Nunc ipsa officia deputato membris merito fidei enumerat, vt cùm viderit membrum quod sibi deputatum officium est, non perstrepat alteri cui viderit aliud traditum, sed † congaudeat, vt corpus Ecclesiæ sit perfectum: *Siue prophetiam secundùm rationem fidei.* A prophetiâ incipit, quæ prima probatio est, rationabilem esse fidem nostram. Denique credentes, accepto spiritu prophetabant. Hæc ergò datur pro modo accipientis; hoc est, quantùm causa exigit propter quam datur. *Siue ministerium in ministrando.* Ad obsequium fraternitatis præbendum intantùm minister firmatur, in quantum credit debere se obsequi; ne vltrà fidem laborans in obsequio, fatigetur incassum; quia hoc sequitur vnũquemque quod conatur ex corde. *Siue qui docet in doctrina.* Similiter dicit adiuuari doctorem in doctrinâ, vt inquantùm fides eius est ad docendum, intantùm inspiretur ad tradendã disciplinam cælestem. *Siue qui exhortatur in exhortatione.* Et hunc eodem modo in eo ipso in quo tendit, auxilio spiritus præparari, vt habeat gratiam dum prouocat: Lacessit enim fratres ad bonum, aut incredulos ad fidem. *Qui tribuit in simplicitate.* Huic dicit qui bono animo tribuit, auxilia sẽper suppeditari, procurante spiritu,

vt ne de[illegible] enti simpliciter, dicens S[illegible]
Prou. 18 C[illegible] bus, non indigebit: H[illegible]
iam [illegible] iter, qui non in simulatione hoc [illegible] ei
ab hominibus [illegible]etur; sed vt à Deo per hoc [illegible] ri-
Rom. 12 tum [illegible] q[illegible]tur. Qui præest in [illegible] qui
1 Tim. [illegible] fratribus suscipit, iuxtà fidem suam
accipere vigilantiam & auctoritatem, vt proficiat in
1.Tim.4. quo sollicitus est, habens in illis fructum quibus præest.
Qui miseretur in hilaritate. Hunc quoque secundùm sen-
sum suum, qui læto animo misericordiam facit, non
quasi nolenti extorqueatur, fundari & roborari à Deo,
Eccl. 14. vt in hac re nullam infirmitatem patiatur, sciens di-
& Prou. 3 ctum à Salomone: Dum habes occasionem, benefac.
Esai. 1. Sed hoc multifariè intelligendum est: Multiplex est
enim misericordia sub vno vocabulo. Nam si suprà di-
Tob. 4. xit: *Qui tribuit in simplicitate:* quid erat opus iterare,
Esai. 58. nisi quia sub vno misericordiæ nomine multa bona
Tob. 1. & opera significauit? Peccantibus etenim ignoscere, mi-
12. sericordia est: & in necessitate aliquâ posito vel oppres-
Marc. 25 so opem ferre, misericordia est: & nudum vestire, &
2. Cor. 9 esurienti panem frangere, & paruulum expositum col-
ligere, & cadauer operire, & talia operari, misericor-
dia est. Ideò si hæc impigrè & sine tædio fuerit opera-
tus, habebit huius operis & in præsenti & in futuro
mercedem: Omnis ergò misericordia, & simpliciter,
& cum gaudio fieri debet, vt simplicitas excludat hy-
pocrisim; gaudium verò fretum futuræ spei testatur
examen.

Dilectio sine simulatione. Odientes malum, adhærentes bono, fraternitatis amore inuicem benigni, honore mutuo præuenientes, sollicitudine non pigri, spiritu feruentes, tempori seruientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, memoriis Sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes.

Dilectio sine simulatione. Huic qui meditatur vt ideò
Amos 5. diligat fratrem; quia scit hoc placere auctori Deo, vt
Ephes. 5. non in adulatione præsentis vitæ hoc agat, subuenit
spiritus: vt quis hoc deuotâ mente quærit, obsequiis
possit implere. Audiuit enim dictum à Domino: *Præ-
ceptum nouum do vobis, vt diligatis inuicem. Odientes ma-*
Ioan. 13. *lum, adhærentes bono, fraternitatis amore inuicem benigni,*
1. Petr. 2. *honore mutuo præuenientes.* Non magnum esse dicit cui-
tare malum, nisi adhæreatur bono. Illud enim de timore
fit, hoc de amore: nec benignum esse fraternitatis †
al. ho- amatem, si non mutuis se obsequiis præuenerint. *Sol-
norem. licitudine non pigri.* Huc est quod dicit Propheta Hiere-
mias, quia maledictus qui facit opera Domini negli-
genter. Piget enim in conuersatione diuinâ sine spe est,
ideò subiecit: *Spiritu feruentes.* Hoc est, in exercitio
Hier. 48. diuini operis, aut Legis non sit tepidus, sicut dicitur in
Apocalypsi Ioannis: *Quoniam tepidus es,* inquit, *inco-
mam te ex ore meo:* Quotidiana enim meditatio tollit
soporem, & facit vigilantem. Opera verò Domini
Apoc. 3. sunt quæ mandat fieri pro vtilitate Ecclesiæ, id est fra-
trum. *Tempori seruientes.* In Græco dicitur habere sic:
Deo seruientes; quod nec loco competit: Quid enim
opus erat summam hanc ponere totius deuotionis,
quando singula membra quæ ad obsequia & seruitia
Dei pertinent, memorat? In omnibus enim iis quæ
enumerat, plenum Domino seruitium exhibetur: Nam
seruire tempori quid sit, alibi soluit, cùm dicit: *Redi-
Ephes. 5. mentes tempus, quoniam dies mali sunt: vt sciatis quemad-*
2. Tim. 4 *modùm vnicuique respondeatis.* Quoniam autem dixerat:
Spiritu feruentes: ne hoc sic acciperent, vt passim &
importunè verba religionis ingererent tempore ini-
mico, per quod fortè scandalum excitarent, statim
subiecit: *Tempori seruientes,* vt prodesse & cum hone-
Act. 16. state aptis & locis & personis, & apto tempore religio-
Act. 21 nis fidem loquerentur: Sunt enim quidam etiam in hoc
tempore quo pax est, qui sic perhorrent verba Dei, vt
audientes cum magnâ irâ blasphement viam Christi:

A Nam & ipse seruiuit tempori, quando quod noluit fe-
cit. Huius enim circumcidit Timotheum, & raso ca-
pite purificatus secundùm legem ascendit in templum,
vt Iudæorum sopiret insaniam. *Spe gaudentes.* Postquàm
dixit: *Tempori seruientes,* adiecit: *Spe gaudentes:* vt si
fortè propter iniquitatem temporis non liceat de fide
publicè loqui; sed esse in metu, spe gaudeat; quia hæc Ioan. 16.
tristitia parit lætitiam. *In tribulatione patientes.* Hoc est
spe gaudere, in tribulatione patientem esse: præ gau- 1. Pet. 1.
dio enim spei tolerat tribulationem, sciens multò ma- 2. Cor 10
iora esse quæ pro his promissa sunt. *Orationi instantes.*
Necessaria est valdè oratio; quia vt tribulatio possit to- Hebr. 13.
lerari, precibus insistendum est. *Memoriis Sanctorum*
B *communicantes.* Manifestum est, quia qui preces suas
exaudiri vult, æmulus debet esse vitæ Sanctorum: Cùm 1. Cor. 16.
imitatur eorum, communicat, vt hoc sit memorem Galat. 2.
esse & communicatorem; imitari actus illorum, & si 1. Pet. 4.
sumptibus indigent, communicandum eis, sicut dicit Genes. 18.
alio loco: *De collectis autem quæ fiunt in Sanctos.* Et ad & 19.
Galatas: *Vt pauperum memores essemus. Hospitalitatem
sectantes.* Imitator & amator Sanctorum hospitalitatem
sectatur, exemplo Sancti Abrahæ, & Lot viri iusti.

Benedicite persequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus: idipsum inuicem
C sentientes. Non alta sapientes; sed humilibus consentientes.

Vt Christianos per omnia nouos faciat, etiam ab hac
illos consuetudine auferre vult, quæ omnibus commu- 1. Pet. 3.
nis est, ne irato animo incitanti facilè maledicant; sed
vt magis, victâ iracundiâ benedicant, & laudi sit dis-
ciplina Dominica. *Gaudere cum gaudentibus, flere cum
flentibus.* Hoc est quod alio loco dicit: *Si quid patitur
vnum membrum, compatiuntur omnia membra: & si læta- 1. Cor. 12
tur vnum membrum, congaudent omnia membra.* Cùm enim
quis fideli solatio est in necessitate, erigit animum eius,
& apud Deum sibi collocat meritum; quia membrum
diligit corporis Christi: & si cum infideli condoleat, 1. Ioan. 5.
D prouocat magis illum ad affectum disciplinæ Domini-
cæ. *Idipsum inuicem sentientes.* Hoc est quod dictum est,
compati debere fratribus in tribulatione, sicut & in
aliâ dicit epistolâ: *Considerans teipsum, ne & tu tenteris.
Alter alterius onera portate. Non alta sapientes.* Alta sa- Galat. 6.
pere, superbis est: Nam & diabolus cùm alta sapuit, Esai. 14.
apostatauit. Ne elatio sit in animo, & præsumens
fortè de incolumitate actus sui, non condoleat fratri
suo; sed exprobret quasi peccatori, hæc superbia est,
quæ cùm se præponit, offendit. Quod & Dominus de- Luc. 6.
notat, dicens; *Eiice trabem priùs de oculo tuo, & tunc
videbis eiicere festucam de oculo fratris tui:* Ipsa enim
elatio peccatum est: ac si non sit peccator (quod im-
E possibile est) fit peccator dum superbit. Denique dicit
Salomon: *Superbis Deus resistit. Sed humilibus consen-
tientes.* Hoc est, vt depositâ superbiâ alienam causam Prou. 3
suam faciant, & suam quasi alienam, vt habeat gratiam Iacob. 4.
apud Deum, *quia qui se exaltauerit, humiliabitur.* Luc. 14.

Nolite esse prudentes apud vosmetipsos: Esai. 5.
Nemini malum pro malo reddentes.

Hoc in Esaiâ Prophetâ scriptum est: quod hic quasi
proprium ponit, vt iustitia communis habeatur, non
vt sibi quis iustus sit, cæteris autem iniustos. *Nemini
malum pro malo reddentes.* Hoc est quod Dominus di-
cit: *Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarum
F & Pharisæorum, non intrabitis in regnum Dei.* Mandatum
enim in Lege erat: *Diliges proximum tuum, & odio ha-*
Matt. 5. *bebis inimicum tuum.* Hæc, quantùm videtur, iustitia
Leuit. 19. est: sed vt abundet iustitia Christianorum, docentur
non reddere malum pro malo, vt perfecti sint, & pro
hoc merces illis reddatur in iudicio Dei: Supergredi
enim videtur ipsam iustitiam, cùm quod licet, vt me-
lior sit, non facit cælestis iustitiæ imitator. Mundi er-
gò iustitia à Deo illi concessa ad tempus innocentem
facit: cælestis autem perfectum, vt meritum habeat
apud Deum.

Prouidentes bona non tantùm coràm Deo; sed etiam coràm omnibus hominibus.

1. Cor 10. Rom. 14. 1. Cor. 8.

Prouidere est bona futura ante oculos habere, vt ea generentur quæ possint, postquàm facta fuerint, in reprehensionem non venire; sed magis laudi esse, siue apud Deum, siue apud homines. Ne quis existimet quia Deo licita non displicent, idcircò non curandum, si fratri scandalum sint; hoc præmonet quia illud fieri debet quod & Deo non displiceat, & fratri scandalum non sit: Etsi liceat enim, & fratrem scandalizet, Deo non placet; quia Deus saluti studendum monet. Sic ergò prouidentur bona coràm Deo & hominibus, si ea quæ licent sic agantur, ne scandalum faciant.

Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.

Matt. 5. Psal. 119. Luc. 6. 1. Petr.

Omnibus vult pacificos esse, qui diuinam seruant iustitiam. Viderit si quis hanc pacem spreuerit, vt sit tali viro impacificus, cùm aut reprehendi fortè ab illo non vult, aut inuidet bonis eius: quod ad illum tamen pertinet, non discordet à bene agentibus: Hic est enim impacificus, qui prætermissâ voluntate Legis, suum ius sequitur, quamquàm dicat Dauid: *Cum iis qui oderunt pacem, eram pacificus*: Sed hoc necessitatis erat propter potentiam personarum, vt vel obsequiis humilitatis vincatur, quem sic extollit superbia, vt mandata Legis spernat, potest fieri vt & de timore Dei pacificum se quis præbeat illi qui odit pacem: Quando enim vicem malis reddere non vult, pacificus est, hoc est de bono vincere malum, vt vel obsequiis vincatur, quem mandata Legis non vincunt. Ergò, *si fieri potest*, inquit, *quod ex vobis est*, vt bene agentes pacem habere videamini. Iam si non fuerit amator pacis, tu tamen vis esse pacificus, quantùm ad te pertinet. Si autem irreuerens & blasphemus quis sit, & pacem cum illo habere non K possis: non vtique tibi adscribendum erit; quia Ioannes Apostolus illos qui negant in carne Christum venisse, nec salutari permisit. Nos ergò parati sumus, si fieri potest, vt cum omnibus pacem habeamus: aliis verò repugnantibus fiat impossibile, non ex nobis, si de nobis tantùm querela non deponatur: Qui enim nullum lædit, apparet esse pacificus.

Non vosmetipsos vindicantes, charissimi! sed date locum iræ.

Iacob. 1. Ephes. 4. Eccl. 7. Matt. 18. Ephes. 4.

Vt pacis fœdera seruari possint, ab irâ dissimulandum monet, maximè quoniam solet per iram peccari, quando quis furore commotus plus exigit quàm postulat causa delicti: aut sibi ipsi incommodum præstat, si grauiora peccata incompetenti vindictâ vult exequi: Debilem enim efficit, quem potuit emendatum habere & sanum. Vnde & Salomon: *Noli*, ait, *iustus esse multùm: Est enim*, inquit, *qui perit in suâ iustitiâ*: Volens enim singulis peccatis respondere, iuxtà vindictam, mortem potest inuenire, tam sibi, quàm ei quem plagis affligit: Solent enim in pœnam delinquere. Non solùm autem de subiectis vindictam prohibet competentem; sed & de paribus & magnis: hoc est, de fratre fortè in nos peccante non quæramus vindicare; sed remittamus Dei iudicio reseruantes: ne dum ab irâ detinemur, inueniat locum inimicus, in quo suggerat & suadeat quod contrà non est.

Deut. 32. Prou. 25.

Scriptum est enim: Mihi vindicta, & ego retribuam, dicit Dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi; hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius.

G Hebr. 10. Matt. Prou. Ibidem.

Vt fortiùs suadeat, exemplo Legis hoc confirmat, dicens: *Scriptum est enim: Mihi vindicta, & ego retribuam, dicit Dominus*. Vt si minimè à nobis fiat quod docet, a ostendat Deum a nobis contemptum † ostendat. Duplici ergo genere proficitur, si Deo remittatur vindicta: quia & cùm iracundiam vincit, perfectus fit; & Dei iudicio vindicabitur. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius*. Non nudam vindictam Deo reseruari debere ostendit; sed & beneficia dari inimicis: vt verè ostendamus non meritis nostris habere nos inimicos, quos vt ab inimicitiis desinant, obsequiis vincere nitimur. Qui si in inimicitiis perdurauerint, impietate mentis suæ, nostra obsequia proficient illis ad pœnam: aut certe obsequiorum nostrorum sedulitate compuncti, veluti H carbones mortui reuiuiscent. Vt ergò nos ut tantùm perfectos faciat, vt non solùm nosipsos, sed & alios acquiramus ad vitam, inimicis non solùm vicem reddere prohibet Dominus per Salomonem; verumetiam humanitate ad amicitiam prouocare hortatur.

Noli vinci à malo; sed vince in bono malum.

Matt. 5. 1. Petr. 2. Matt. 5.

Hæc interpretatio Apostoli est cohortantis ne vicem reddamus inimicis, sicut dictum est. Multùm enim I proderit nobis si malitiæ cedamus: Vincit enim malum qui ad tempus vinci videtur ab illo: Etenim Saluator sic vicit malum, dum non restitit: Contrà se enim agit malitia, & dum vincitur, vincere se putat: Id enim agit inimicus, vt nos de proposito nostro abstrahat, occasionem quærens quomodò peccemus. Ideò si prouocati ab illo, vicem illi non reddamus, vincimus illum in bono: Ideò enim non resistimus, vt bonum seruemus, neglectâ iustitiâ; quia cogit iustitia ad retribuendum.

CAP. XIII.

OMnibus potestatibus sublimioribus subditi estote: Non est enim potestas nisi à K Deo.

Matt. 5. Rom. 12. Galat. 3. Rom. 2.

Quoniam cælestis iustitiæ legem sequendam mandauit, ne ab hac præsenti dissimulare videretur; hanc quoque commendat: quippe cùm nisi hæc fuerit obseruata, illa custodiri non possit; hæc enim quasi pædagogus est, quæ paruulos imbuit, vt possint potioris iustitiæ viam sequi: Nemini enim potest imputari misericordia, nisi habuerit iustitiam. Vt ergo ius & timorem Legis naturalis confirmet, Deum auctorem eius testatur, & ministrantes eam Dei ordinationem habere. Ideò adiecit.

L Quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt: Nam qui principantur, non sunt terrori bonis operibus; sed malis.

Eccl. 17. Psal. 93. Rom. 9. Matt. 12. Rom. 2.

Vt nemo putet quasi humana commenta contemnenda: Vident enim ius diuinum humanis auctoritatibus deputatum. Hic ergò subiectus est potestati, qui se terrore Dei ab iis abstinet quæ prohibet. *Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit*. Hoc contrà illos M qui per potentiam fortes sunt, aut qui ab aliquo deprehendi se posse non credunt, & per hoc illudere se legem putant, ostendit his Dei esse legem, & non euasuros iudicium Dei, qui ad tempus aliquo pacto euadunt. *Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt*. Manifestum est, quia vnusquisque operibus suis aut iustificabitur, aut condemnabitur: Qui enim audientes Legem, peccant, inexcusabiles sunt: *Nam qui principantur, non sunt terrori bonis operibus; sed malis*. Principes hos Reges dicit, qui propter corrigendam vitam, & prohibenda aduersa creantur, Dei habentes imaginem, vt sub vno sint cæteri.

Vis autem non timere potestatem? bonum facito, & habebis laudem ex illâ: Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malefeceris, time: non enim sine causâ gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram, in eum qui malè agit.

Laus ex potestate tunc surgit, cùm quis innocens inuenitur: [Ibidem.] *Dei enim minister est tibi in bonum.* Manifestum est ideò rectores datos, ne malum fiat. *Si autem malefeceris, time: non enim sine causâ gladium portat.* Hoc est, ideò comminatur, vt si fuerit contemptus, vindicet. [2. Pet. 3.] *Dei enim minister est, vindex in iram, in eum qui malè agit.* Quoniam futurum iudicium Deus statuit, & nullum perire vult: hoc in sæculo rectores ordinauit, vt terrore interposito omnibus velut pædagogi sint, erudientes illos quid seruent ne in pœnam incidant futuri iudicij.

Ideóque subditi estote, non solùm propter iram; sed etiam propter conscientiam: Nam & idcircò tributa penditis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes.

Rectè dicit subiectos esse debere non solùm propter iram, id est, vltionem præsentem (parit enim ira vindictam) sed & propter futurum iudicium: quia si hîc euaserint, illic eos pœna expectat, vbi accusante conscientiâ ipsâ punientur: [Sap. 17.] *Nam & idcircò tributa penditis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes.* Ideò dicit tributa præstari, vel quæ dicuntur fiscalia, vt subiectionem præstent, [Matt. 17.] per quam sciant non se esse liberos; sed sub potestate degere, quæ ex Deo est: Principi enim suo, [Dan. 4.] qui vicem Dei agit, sicut Deo subiiciuntur; sicut dicit Daniel Propheta: *Dei est,* inquit, *regnum, & cui vult dabit illud.* Vnde & Dominus: *Reddite,* inquit, *quæ sunt Cæsaris Cæsari.* [Matt. 22.] Huic ergò subiiciendi sunt sicut Deo, cuius subiectionis probatio hæc est, quia illi perdunt tributa.

Reddite ergò omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

Reddi vult ab omnibus debita; quia & potentes sunt debitores minoribus, [Ephes. 6.] vt respondeant meritis illorum. [Eccl. 2.] *Cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal.* Primùm ea quæ sunt potestati regiæ debita exolui iubet, quia maior in his causa aut necessitas est. *Cui timorem, timorem.* Timorem Potestati exhibendum docet; quia timor prohibet peccatum: deinde aut parenti, aut domino terreno, [1. Pet. 2.] vt gratias agat in filio aut seruo Christiano. *Cui honorem, honorem.* Potest hîc honor etiam circa eos esse qui sublimes videntur in mundo, vt videntes humilitatem seruorum Christi, laudent magis quàm vituperent Euangelicam disciplinam. [Exod. 20.]

Nemini quidquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis: Qui enim diligit proximum, legem impleuit: Nam non adulterabis, non occides, [Leuit. 19.] non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo consummatur: Diliges proximum tuum sicut teipsum.

[Rom. 12.] Pacem vult nos habere, si fieri potest, cum omnibus, [Ioan. 13.] dilectionem verò cum fratribus, & hanc tamen, honore seruato. Idcircò autem debitores dicit; quia homini qui dignus honore est, siue præsente, siue futuro, dignum est & debitum inclinari: illi enim quis inclinatur, à quo honorem accepit: ideò debitor dicitur: Si enim non hoc feceris Principi tuo, superbus es: aut enim merito quis aut aut ætate honorandus est: *Qui enim diligit proximum,* [Deut. 5.] *Legem impleuit.* Legem datam à Moyse implet qui diligit proximum; [Matt. 5.] nam nouæ Legis mandatum est etiam

A inimicos diligere: *Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non concupisces.* Hoc Moyses scriptum accepit à Deo, [Exod. 20.] ad reformationem Legis naturalis. *Et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo consummatur: diliges proximum tuum sicut teipsum.* Hoc scriptum est in Leuitico: [Leuit. 19.] Manentibus itaque supradictis mandatis, in dilectione [Mat. 22.] impleri Legem significat; sicut dixit, ac si sint alia mandata quæ nunc tacuit, tamen pro omnibus mandatis dilectio satisfacit: Nam si se humanum genus ab initio dilexisset, iniquitas in terris non esset: Exordium enim iniustitiæ discordia est. Ideóque iniquitatis dilectio, iniquitas est: quia quod malo malum est, bono bonum est.

B Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergò Legis est dilectio. [1. Cor. 13.]

Malum non operatur, quia bona est dilectio, nec peccari potest per illam quæ Legis est perfectio. [2. Cor. 4.] Per Legis verba ad sensum Euangelicum peruenit. Ideò enim quod summum est Legis, memorat, [Matt. 5.] vt huic Euangelium societ, ostendens vnius esse sensum auctoris. Sed quia tempore Christi addere aliquid oportuit: non solùm proximos; sed inimicos diligi præcepit. Vnde subditur *Plenitudo Legis est dilectio:* vt iustitia sit diligere proximum, abundans verò & perfecta iustitia etiam inimicos diligere. Inimicum autem diligere quid [Ibidem.] C aliud est, quam optare desinere illum ab odio, [Leu. 23.] & nihil asperum quærere aduersùs illum? [Matt. 5.] Hoc est amare illum, ea illi optare per quæ Deum habeat propitium: hæc est cælestis iustitia, hæc Deo Patri similes facit, qui non colentibus se annua dona largitur: Nam & Dominus in cruce positus postulat pro inimicis, vt plenitudinem iustitiæ quam docuerat, demonstraret.

Et hoc scientes tempus, quoniam hora est iam nos de somno surgere: Propior enim est [2. Cor. 6.] nunc nostra salus, quàm cùm credidimus. [Ephes. 5.]

D Tempus esse dicit, quo ad meritum proficere debeamus. Hoc est, *de somno surgere,* operari bonum, quasi in die, hoc est palàm: Illicita enim in nocte, id est in abscondito fiunt. Iam enim in manifestatione positi, quod est in notitiâ Dei, agnoscentes quid sequi debeamus, [1. Thess. 5.] dare operam debemus vt purè viuentes ad promissum præmium veniamus, excusso somno, id est, ignorantiâ siue negligentiâ. [Tit. 3.] *Propior enim est nunc nostra salus quàm cùm credidimus.* Manifestum est; quia post lauacrum bene viuentes, & charitati studentes, non longè sunt à merito resurrectionis promissæ: Bona enim vita Christiani signum est salutis futuræ.

E Nox præcessit, dies autem appropinquauit: [Ephes. 4.] Abiiciamus ergò opera tenebrarum, & [Galat. 4.] induamur arma lucis. [2. Cor. 4.]

Nocte veterem hominem significauit, qui per baptismum innouatus est. Hunc præcessisse dicit quasi noctem, diem autem appropinquasse, cuius lumine veritas nobis apparuit, vt sciremus quid agere debeamus: [Ephes. 5.] Priùs enim ignorantes Christum in tenebris eramus: at vbi didicimus, lux nobis orta est; transiuimus enim à [Matt. 25.] falso ad verum. *Abiiciamus ergò opera tenebrarum, & induamur arma lucis.* Tenebrarum opera sunt vitia carnis, quæ illecebris agitur sæcularibus, hæc digna est tenebris, sicut dicit Dominus: F *Tollite illum, & ligatis manibus & pedibus mittite in tenebras exteriores.* [Ioann. 3.] Induere arma lucis, gesta sunt bona: quia sicut mali actus tenebris deputantur; quia occultè fiunt ab iis qui malè agunt: ità & qui bene agunt, palàm agunt, quia non verentur, sed gaudent. Boni ergò actus arma lucis sunt impugnantes tenebras, quæ sunt vitia carnis.

Sicut in die honestè ambulemus: non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, non in contentione & æmulatione.

Verum est quia publicè non peccatur, sic agamus G quomodò agitur publicè; nihil enim tam publicum [Ephes. 5.] quàm veritas. *Non in comessationibus & ebrietatibus.* Comessationes sunt luxuriosa conuiuia, quæ aut collatio- [Prou. 23.] ne omnium celebrantur, aut vicibus solent à contubernalibus exhiberi, vt neminem illic pudeat aliquid inhonestè dicere aut tacere; quia vnusquisque præsumit quòd suum conuiuium sit: Solent enim in aliena mensâ pudore coerceri; sed hic ad hoc conuenitur, vt fœda illic congeratur copia vini, & incitetur libidinis diuersa voluptas. Ideircò cuitanda præcipit huiusmodi conuiuia. *Non in cubilibus & impudicitiis.* Post luxuriosum [S. Petr. 4.] conuiuium & ebrietatem hoc subiecit quod sequitur, [Ephes. 5.] id est concubitus impudicus; hic enim huius lasciuiæ [Eccl. 31.] est fructus. *Non in contentione & æmulatione.* Rectè ab H his coerceri monet, quia omnis contentio & zelus inimicitias parit, quas tenebras vocat, quia ad lucis præ- [1. Cor. 3.] mium peruenire non possunt.

Sed induite Dominum Iesum Christum, & carnis curam ne feceritis in concupiscentiis.

Curam carnis prohibet, id est voluptatem: vt omne quod prohibetur per legem, non desideretur, aut certè [Galat. 5.] desideratum vincatur: Ipsa sunt enim opera carnis, vt his exuti induans Dominum Iesum Christum, id est, innouati per Christum, ab his malis se retineant: Hic [Coloss. 2] enim induit Christum, qui se ab omni errore & turpi- [Matt. 22] tudine separauerit, ne in conuiuio cælestium nuptiarum [Matt. 9] sine veste eius inuentus, turpiter abiectis tenebris mancipetur: si quominùs, non sunt induti Iesum Chri- [Rom. 6] stum Dominum nostrum, super cuius nouam vestem veteres pannos induunt; Exutis enim veterem hominem, in nouitate vitæ ambulandum est.

CAP. XIV.

INfirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum.

Quoniam ex Iudæis erant qui Romanos ad † fidem [al. nomen.] Christi assumpserant, admixtâ Lege, sicut in primordio [Rom. 16.] epistolæ memoraui: ideò quibusdam videbatur prohibitam carnem edere non debere: aliquibus autem qui [In proem. epist. ad Rom.] sine Lege Christum sequebantur, videbatur contrà legem licere edere. Et per hoc ipsum disceptationes erant inter eos, quas Apostolus concordiæ & saluti studens, diuinâ disputatione aufert, ostendens neque edenti pro- [1. Cor 8.] desse apud Deum, neque non edenti obesse. Infirmum esse dicit, qui propterea quòd Iudæi prohibiti sunt, ti- [Rom. 12. Hebr. 12.] met edere. Hunc ergo vult remitti iudicio suo, ne scandalum passus, à charitate, quæ quasi mater est animarum, recedat cum mentis perturbatione; cùm Christiani pacifici debeant esse & quieti.

Alius enim credit edere omnia: is verò qui infirmus est, olera manducet. Itaque qui edit, non edentem non spernat: & qui non edit edẽtem non iudicet: Deus enim illum assumpsit.

[Genes. 5.] *Alius enim credit edere omnia*, &c. Hîc fiducia lectionis non dubitat omnia edenda quæ data sunt humanis [Genes. 5.] vsibus: Legit enim in Genesi omnia bona valdè esse quæ [Genes. 6.] creauit Deus, ideò nihil reiiciendum; quia neque Enoch [Genes. 18.] qui primus Deo placuit, neque Noë qui in diluuio solus iustus inuentus est, neque Abraham ille amicus Dei, [1. Cor. 8.] aut Isaac & Iacob iusti & Dei amici, inter quos & Lot M fuit, aut cæteri Iusti ab his abstinuisse leguntur. *Is verò qui infirmus est, olera manducet.* Igitur quia hoc putat vt ille olera edat, ideò suadendum non est vt carnem edat, ne cum scrupulo edat, & videatur peccare; quia propositum suum non custodit. *Itaque qui edit, non edentem non spernat: & qui non edit, edentem non iudicet.* Quia voluntatis est edere, aut non edere, ac per hoc quæstio hinc fieri non debet: Ad hoc enim facta sunt omnia, vt voluntati subiaceant; quia dominio humano subiecta [Genes. 1. Sap. 9.] sunt: *Deus enim illum assumpsit.* Assumptus est à Deo, dum ad gratiam vocatus est:

G Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? Suo domino aut stat, aut cadit, stabit autem: potens est enim Deus statuere illum: Nam alius quidem iudicat diem inter diem, alius autem iudicat omnem diem. vnusquisque in suo sensu abundet. Qui sapit diem, Domino sapit. Et qui edit, Domino edit: gratias enim agit Deo. Et qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.

Tu quis es qui iudicas, &c. Manifestum est, seruum [Matt. 7. 1. Cor. 4.] non debere conserui voluntatem iudicare, cui lex in hac parte tradita non est: Nam quà conscientiâ edat, aut non edat, Deus iudex est, cuius seruus est. *Stabit* H *autem: potens est enim Deus statuere illum.* Stabit (inquit) [1. Cor. 8.] domino suo; propterea quia neque si edat, reus est; neque si non edat, culpabilis; si tamen deuotione hoc agat, non euitans hanc velut contrariam: *Nam alius quidem iudicat diem inter diem*, hoc est, alicui placet interpositis diebus edere: Nam sunt quidam qui quartâ feriâ carnem non edendam statuerunt, sunt qui sabbatis, sunt iterùm qui à Pascha vsque ad Pentecostem edant. *Alius autem qui iudicat omnem diem.* Hic omnem [1. Cor. 10.] diem iudicat, qui numquam edit. *Vnusquisque in suo sensu abundet*: hoc est, vnusquisque suo consilio remitta- I tur. *Qui sapit diem, Domino sapit.* Verum est, quia qui semper abstinet, Deo placere se putat. *Et qui edit, Domino edit.* Domino edit; quia gratias agit Creatori. *Et* [1. Tim. 6.] *qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.* Gratias agit, dum fatetur Dei esse creaturam, & bona creata; sed se dissimulat ob ea non condemnari

Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur. Siue enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue ergò viuimus, siue morimur, Domini sumus.

Sibi viueret aliquis, si non ageret sub Lege. At qui fræno Legis gubernatur, non sibi vtique viuit; sed Deo K qui Legem dedit, vt secundùm voluntatem eius viuat. Et qui moritur, simili modo Deo moritur: ipso enim [1. Thess. 5.] iudice aut coronabitur aut condemnabitur. *Siue enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur.* Idem est sensus. *Siue ergò viuimus, siue morimur,* [2. Cor. 5.] *Domini sumus.* Verum est omnes nos Domini esse quasi seruos in conditione & Redemptoris dominio, & vnumquemque pro merito suo tractari.

In hoc enim Christus & mortuus est & resurrexit, vt & mortuorũ & viuorum dominetur.

Per Christum Dominum facta est creatura, quæ per peccatum alienata est ab Auctore, facta captiua: quam [Coloss. 1.] L Deus Pater, ne opus eius periret, misso Filio suo de [Ephes. 4. Iob. 6.] cælis ad terras, docuit quid faciendo manus piratarum [Esai. 53.] effugeret. Propter quod & occidi se passus est ab inimicis, vt descendens ad inferos, quia innocens erat occisus, reum faceret peccatum; vt quos tenebat apud in- [1. Cor. 5.] feros, amitteret. Quoniam ergo viuis ostendit viam [Rom. 11.] salutis, ac se obtulit pro eis, mortuos verò liberauit [Esai. 45.] de inferno, tam viuorum quàm mortuorum dominatur: ex perditis enim iterùm reformauit sibi illos in seruos.

Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim M stabimus ante tribunal Christi? Scriptum est enim: Viuo ego, dicit Dominus, quia mihi flectetur omne genu, & confitebitur omnis lingua Deo.

Docet non oportere iudicare hac de re; tum quia non [2. Pet. 3.] continetur in Lege; prætereà cùm Deum iudicem expe- [Esa. 45.] ctemus: *Scriptum est enim: Viuo ego, dicit Dominus, quia mi-* [Act. 10] *hi flectetur omne genu, & confitebitur omnis lingua Deo.* Hoc [Ioan. 5.] in Esaiâ scriptũ est, quia omnis lingua confitebitur Deo [Psal. 71.] in fide Christi. Nam quia occisus resurrexit futurus iudex, rectè ait: *Viuo ego, dicit Dominus*: & non solum viuo,

sed & iudicaturus sum; & inimici fatebuntur me, & A genu flectent, cognoscentes me Deum de Deo.

Itaque vnusquisque nostrûm pro se rationem reddet Deo: Non ergò amplius inuicem iudicemus; sed in hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum.

1. Cor. 5. 1. Cor. 8. Quoniam, inquit, nos pro nobis inuicem reddituri sumus rationem, non nos in hac parte quæ suprà scripta est, alterutrum condemnemus. *Non ergò amplius inuicem iudicemus.* Id est, scientes hoc, cessemus à discordiâ: *Sed in hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum.* In eo iudicandum monet quod B prosit, quod potest & auctoritate legis defendi; nulli autem fratrum carnem edenti aut non edenti fiat scandalum.

Scio & confido in Domino Iesu; quia nihil commune per ipsum. Et planè qui existimat aliquid esse commune, illi commune est.

Tit. 1. 1. Tim. 4. Leuit. 11. Manifestum est, quia Saluatoris beneficio omnia munda sunt: qui de sub iugo Legis eruens homines & iustificans, reddidit statum pristinum libertatis, vt digni sint vti totâ creaturâ, sicut & veteres Sancti. Qui Ibidem. autem adhuc sub Lege sunt, non licet illis vti aut edere C quæ prohibet Lex; quia indulgentiam datam spernunt: Non enim secundùm naturam suam; sed cùm al. dictū. contrà † interdictum eduntur, immunda sunt. Deinque in Lege ait: *Erunt immunda vobis, &c. Et planè qui* Act. 10. *existimat aliquid esse commune, illi commune est.* Siue qui ex Iudæo Christianus est, siue Gentilis fidelis putat esse aliquid tale vitandum, ipse est quem Scriptura infir- 1. Cor. 8. mum dicit: Dubitando enim est infirmus; apud istum immundum est quod putat non edendum: & quia non hoc superstitione facit; sed timore, suo iudicio remittendum.

Nam si propter escam frater tuus contrista- D tur, iam non secundùm charitatem ambulas. Noli cibo tuo perdere illum, pro quo Christus mortuus est. Non ergò blasphemetur bonum nostrum.

1. Cor. 6. In aliâ epistolâ dicit, *Esca ventri, & venter escis: & hunc & has Deus destruet.* Quia non de escâ placet quis Deo aut displicet; ideò charitatem sectandam monet, quâ nos Deus liberare dignatus est: Sic enim ait: *Deus autem propter charitatem nimiam misertus est nostri.* Qui ergò huius beneficij memor est, hanc excolit; nec illi aliquid anteponit; sed prætermittit maxima, quæ scit promis- Ephes. 2. sionem non parare apud Deum. *Noli cibo tuo perdere illum, pro quo Christus mortuus est.* Quantùm valeat salus E fratris, ex morte Christi cognoscitur. Itaque qui scit quantùm constet, confirmare illum debet, non scan- 1. Cor. 8. dalizare, vt de re friuolâ faciat illi scrupulum: & incipiat hæsitare an manducanda caro sit necne qui fortè simpliciter edebat, securus de conscientiâ suâ. At verò cùm aderunt controuersiæ, incipiet perturbatione in Dei creaturam peccare & erit in iniuriam Creatoris, 1. Cor. 10. quæ proficiet ad perditionem dubitantis. *Non ergò blasphemetur bonum nostrum.* Hoc est, doctrina Dominica, cùm sit bona & salutaris, non debet per rem friuolam blasphemari. Blasphematur autem, cùm dubitatur de 1. Tim. 6. Dei creaturâ. Potest & sic intelligi bonum nostrum blasphemari; quia qui bona opera habet, si in aliâ re- F prehendatur re minimâ, bonum illud suum obfuscat, 1. Petr. 5. & incipiet bonum eius blasphemari per malum eius, sicut scriptum est in Ezechiele: *Iustitia Iusti non proficiet* Ezec. 33. *si errauerit.* Tale est, si quis decorus næuum fortè habeat in fronte, aut nasum collisum, vnde deformetur species eius. Idcóque illa monet sectanda, quæ bonis reliquis non tollant fauorem.

Non est enim regnum Dei esca & potus: sed iustitia & pax, & gaudium in Spiritu sancto: Qui enim in hoc seruit Christo; placet Deo, & probatus est hominibus.

A Manifestum est, quia nemo per escam placet Deo aut displicet. *Sed iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto.* Hos in regnum Dei dicit intrare qui iustitiam sequuntur; sed Christianam habentes pacem quam Dominus dedit, dicens: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis.* Ex quâ oritur gaudium in Spiritu sancto. Disceptatio autem non habet gaudium; sed iram: ideò non illic respicit Spiritus sanctus, quia gaudet in solis pacificis: Sicut enim ex nobis contristatur, sic & gaudet de nobis: *Qui enim in hoc seruit Christo, placet Deo, & probatus est hominibus.* Quoniam Christus nos redemit, ideò ait: *Qui in hoc seruit Christo* (quasi B Redemptori) *placet Deo.* Quare? Quia ipse misit Christum vt redimeret genus humanum; sicut ipse Dominus ait *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum.* Qui ergò placet Deo, probatus est hominibus. Quomodo? Accepit enim donum, per quod appareat dignus Deo. 1. Cor. 8. Ioan. 14. 1. Tim. 6. Matt. 5. Ephes. 4. Tit. 2. Ioan. 5.

Itaque quæ pacis sunt, sectemur: & quæ ædificationis sunt, inuicem custodiamus. Noli propter escam dissoluere opus Dei.

Quoniam disceptatio discordiam parit, ideò vt paci- 1. Tim. 6. C fici esse possimus, † à contentione edendi aut non eden- 1. Cor. 8. di dissimulare nos docet. Ædificationis autem viam se- al. ab inten. qui hortatur, vt cum pace ea conferamus, per quæ in- tione. uicem nos ædificemus, ab iis quæ infructuosa sunt & 1. Thess. 5. magis contraria declinantes: Collatio enim potest prodesse: Est enim excitans mentem; si tamen vincendi studium † condemnatur: hoc est enim quod parit li- al. contem. tem. *Noli propter escam dissoluere opus Dei.* Homo opus natur. Dei est per creationem, & iterùm opus Dei est dum 2. Tim. 2. reformatur per regenerationem. Et esca opus Dei est: Genes. 1. sed non homo propter escam; sed esca propter hominem: multum enim distat; ideò noli, inquit, hoc opus D Dei quod præclarum est, dissoluere propter id quod humillimum est. Hoc est saluti fratris studere, non cu- Ephes. 2. ram escæ agere, vt fratrem contristes: Beneficium 1. Cor. 8. enim Dei irritum facit qui fratrem liberatum à peccato, per disceptationem rursùs prouocat ad peccandum, soluens in ipso opera Christi quæ gessit vt hominem à peccato liberaret.

Omnia quidem munda sunt: sed malum est homini qui per offendiculum edit. Bonum est non edere carnem, & non bibere vinum.

Verum & manifestum est omnia munda esse: quippe Genes. 1. E cùm in Genesi legatur, omnia quæ Deus fecit, esse bona valdè: *Sed malum est homini qui per offendiculum edit.* Cùm ergò per naturam omnia bona & munda sint, dubitantibus tamen fiunt immunda; & erit illi offendiculum, qui cùm dubitat, edit tamen immundâ conscientiâ; quia quod sibi inutile putat, facit: ideò nulli 1. Tim. 4. contradicendum est quid in hac re sequatur: *Bonum est* 1. Cor. 8. *non edere carnem, & non bibere vinum.* Cùm de solâ carne aperet adiecit & potum; vt confoueat eos qui ab his abstinent, per id quod licitum est & carnem edere, & vinum bibere. Ne contristarentur ab illis qui his vtuntur, dedit eis respirandi solatium; vt & in voluntate suâ quiescerent, & disceptatio per quam discordia fit, F cessaret: Cùm enim non latet bonum esse carnem ede- 1. Tim. 6. re, & vinum bibere; & econtrà carnem non edere, & non bibere vinum, bonum esse addiscunt, nemo litigat: Creatura enim data est ad vsum volentibus; non Genes. 1. tamen necessitas est imposita aut volenti, aut nolenti. 1. Tim. 4.

Neque enim in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes penès temetipsum, habe coràm Deo. Beatus qui non iudicat semetipsum, in eo quod probat. Qui autem discernit, si ederit, damnatus est; quia non ex fide.

1.Cor.8. Eadem dicit, non debere fratri qui infirmum animum sibi constituit ad edendum, fieri quæstionem, ne perturbatus offendat, nesciens quid teneat: *Tu fidem habes penès temetipsum: habe coràm Deo.* Hoc est, tu qui
1.Tim.4. edis securus; quia creatura Dei bona est, non opus est vt de altero iudices; quia plus est vt pacem habeas cum fratre: hoc enim vtile est apud Deum: in escâ enim
1.Cor.10 vtilitas carnis est; in pace verò & carnis & animæ, ac per hoc ab huiusmodi disceptatione cessandum est, vt vnusquisque in proposito cordis sui maneat. *Beatus qui*
Rom.2. *non iudicat semetipsum in eo quod probat.* Vnumquemque proprio iudicio censet condemnandum, qui quod dicit non debere se facere, facit: & hunc beatum qui non aliud facit, quàm sibi vtile probat. *Qui autem discernit, si ederit, damnatus est.* Verum est; quia qui iudicat non
1.Cor.10. edendum, & edit, damnatus est: Ipse enim se damnat, quando id quod sibi inutile asserit, facit: *Quia non ex fide.* Non vtique ex fide edit, qui edendum negat, & edit.

Omne autem quod non ex fide, peccatum est.

Rectè peccatum appellat, quod aliter fit, quàm probatum est. Quoniam Romani in lege inducti erant, sicut in primordio epistolæ memoraui: aduenientibus
In proœm. ad Rom. autem qui tectiùs crederent, quæstiones mouebantur de edendâ carne & non edendâ, & horum pars qui
Act.15. edendam & non improbandam dicerent, melior vide-
Genes.1. retur, quia omnia munda valdè sunt, infirmos dicit qui edendum negarent siue ex Iudæis, siue ex Gentibus, & remitti illos in proposito cordis sui: Nec enim obest non edere, aut prodest ergà Deum edere: ne quauis
1.Cor.8. ratione adstricti, per quod tamen cum scrupulo ederent, delinquerent.

CAP. XV. Debemus autem nos firmiores infirmitates inualidiorum portare, & non nobismetipsis placere. Vnusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum, ad ædificationem.

Rectè ait, *debemus*; quia oportet doctores infirmos firmare, & imperitos erudire cum mansuetudine: ne
Galat.6. prouocati contendere velint; & ne, dum humiles vi-
2.Tim.3. dentur, in peius proficiant. *Et non nobismetipsis placere.* Hoc est, non quod nobis prosit & placeat vendicare; sed & quod fratribus; quia inuicem curam nostri agere
1.Cor.12. debemus. *Vnusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum ad ædificationem.* Nunc personam suam discreuit: Hos enim commonet, vt charitati studentes proximis
2.Cor.10. placeant ad id quod est vtile. Hæc est ædificatio, sicut alibi ait: *Ego, inquit, per omnia omnibus placeo.*

Nam & Christus non sibi placuit; sed sicut
Psal.68. scriptum est: Detractiones exprobrantium te ceciderunt super me.

Saluatorem non sibimetipsi dicit placuisse; sed Deo Patri; quia dicit: *Non enim descendi de cælo vt faciam voluntatem meam; sed voluntatem eius qui misit me Patris.*
Ioan.6. Et quia cùm hæc diceret, contradicentibus Iudæis qua-
Marc.15. si peccator occiditur, Psalmographus ex personâ eius verba facit ad Deum Patrem, dicens: *Detractiones ex-*
Psal.68. *probrantium te ceciderunt super me.* Hoc est; ego cùm vo-
Ioan.9. luntatem tuam facerem, dixerunt me peccare in te, qui
Marc.9. non me recipiendo, quem misisti, exprobrauerunt te: quia Iudæi peccauerunt in Deum, non recipientes quem misit Christum, insuper & occiderunt eum quasi peccantem in Christum, sic peccata peccantium in Deum ceciderunt super Christum: Innocens enim
Matt.26 Ioan.19. à peccatoribus occiditur quasi blasphemus, sicut scriptum est in Euangelio.

Quæcumq; enim scripta sunt, ad nostram disciplinam scripta sunt, vt per patientiam & exhortationem Scripturarum, spem habeamus. Deus autem patientiæ & consolationis det vobis vnum inuicem sapere secundùm Iesum Christum, vt vnanimes vno ore honorificetis Deum & Patrem Domini nostri Iesu Christi.

Manifestum est, quia, *quæcumque scripta sunt, ad nostram disciplinam scripta sunt*, vt ex ipsa exhortatione pro- 1.Tim.3.
ficiamus ad spem, non diffidentes de promissis; si ad- 2.Tit.3. 1.Cor.1.
huc tardent. *Deus autem patientiæ & consolationis det vobis vnum inuicem sapere secundùm Iesum Christum, vt vnanimes vno ore honorificetis Deum & Patrem Domini nostri Iesu Christi.* Quasi ad salutem missus Apostolus bono Act.22
voto plebem prosequitur, optans vt Deus det eis vnum Philip.2.
sensum sapientiæ secundùm Iesum Christum, vt iuxtà Galat.5.
doctrinam Christi sapiant: Tunc enim poterunt dilectionem seruare exemplo Domini, dicentis: *Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam vt animam suam ponat pro amicis & fratribus suis*: & ità vno ore, vnâ confessione laudare Deum Patrem in Christo, si inuicem se iuxtà sensum Christi fuerint exhortati, vt sine cessatione laudent Deum: omnia quæ fecit per Christum, & post errorem lapsa, per eundem iterùm erigere & reformare dignatus est, duplex dans beneficium, misericordiam & cognitionem.

Propter quod assumite alterutrum, sicut & Christus assumpsit vos in honorem Dei. Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse Circumcisionis propter veritatem Dei in hoc vt confirmaret promissiones patrum.

Sic assumpti sumus à Christo, dum infirmitates no- Esai.53.
stras accepit, & ægritudines nostras portauit, vt hoc exemplo nos inuicem nostras infirmitates per patientiam confirmemus, vt nomen honoris Dei assumptum Galat.3.
in nos non euacuetur: Filij enim dicimur Dei per gra- 1.Ioan.3.
tiam Christi: *Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, in hoc vt confirmaret promissiones patrum.* Originem commendat Iudæorum: Genes.17.
In circumcisione enim filios significat Abrahæ, quibus missus Christus ministrauit patribus gratiam repro- Luc.22.
missam. Vnde Saluator: *Ego enim sum*, inquit, *in medio vestrum, non vt minister; sed vt ministrem.* Vt veritas in Genes.17
promissione facta patribus probaretur: Circumcisio Hier.4.
enim carnis data est Abrahæ in figuram circumcisionis cordis, quam posteà Propheta futuram significauit, dicens: *Circumcidite duritiam cordis vestri.* His verbis cir- Ioan.17.
cumcisionis promissæ minister Christus est, hoc est, prædicator. Dehinc Apostolis, vt circumcisis carne mini- Hebr.1.
straret cordis circumcisionem, sic ait: *Sicut me misisti in hunc mundum, ità & ego misi eos in hunc mundum.* Cir- Genes.22
cumcisio autem cordis est, sublatâ erroris nebulâ, agnos- Psal.131
cere creatorem, Deum Patrem, & filium eius Chri- Num.24.
stum, per quem creauit omnia, vt veritas Dei impleretur. Promiserat enim daturum se misericordiam, & Psal.17.
promiserat patribus Iudæorum: Nam dixerat Abrahæ: *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* Et ad Dauid dixit: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam*; &: *Orietur stella ex Iacob.*

Gentes autem super misericordiam honorare Deum, sicut scriptum est: Propter hoc Ephes.2.
confitebor tibi in Gentibus, & nomini tuo cantabo.

Gentes autem super misericordiam honorare Deum. Quia his nulla promissio erat, quasi indigni per solam misericordiam assumpti sunt ad salutē, vt per confessionē honorent Deum; quia increduli inhonorant. *Sicut scriptum est: Propter hoc confitebor tibi in Gentibus, & nomini tuo cātabo.* Exemplo prophetico probat. Scriptum est enim in Psal. Psal.17.
XVII. Gentes admittendas ad gratiam Dei, ad percipien- 2.Reg.22.
dam salutem; Vox enim Christi est, quâ futurum dixit quòd in Gentibus prædicatio eius fructū habitura esset confessionis sacramenti Dei: ideò gratias ex hoc agit filius obedientiæ Gentium. Vnde in Euangelio ait: *Confiteor tibi, Pater! Domine cæli & terræ, quia abscondisti* Mat.11.

Psal. 17. Deut. 32.

hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis, quoniam bonum placitum fuit ante te. Confessio ergò ista vnius Dei est in Trinitate, ex quâ surgit lætitia, vt post veri confessionem lætus decantet misericordiam & donum Dei.

Psal. 116. Esai. 11.

Et iterùm dicit: Lætamini Gentes cum plebe eius! Et iterùm: Laudate omnes Gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rursùs Esaias dixit: Erit radix Iesse: & qui exurget regere Gentes, in eum Gentes sperabunt.

Psal. 116. Ephes. 3. Osee 2. Rom. 11. Act. 11.

Et iterùm: Laudate omnes gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi. Hoc in Psalmo CXVI. olim decreuisse Deum ostendit, interueniente misericordiâ suâ, concordes facere Iudæos & Gentes: vt gratiam adepti Gentiles socij Iudæorum fierent; quia & ipsi olim dono Dei plebs eius erat vocata: Sed iam nobiles Iudæi, hi verò ignobiles, per misericordiam nobilitati sunt, vt simul omnes læti sint agnitione veritatis, & laudantibus Gentibus, Deum magnificent omnes populi, duodecim tribus vnum Deum qui auxit numerum plebi suæ, adiunctis Gentibus. Denique cùm disceptarent Iudæi contrà Apostolum Petrum, causâ Cornelij, redditâ sibi ratione, quieuerunt magnificantes Dominum, dicentes: *Forsitan Deus & Gentibus pœnitentiam tribuit ad consequendam vitam.* Et rursùs Esaias dicit: *Erit radix Iesse & qui exurget regere Gentes, in eum Gentes sperabunt.*

Esai. 11. Galat. 2. Ruth 4. Rom. 1. Matt. 1.

Vt maiorem fiduciam Gentibus faciat, & spem non dubiam, multis testimoniis firmat decretum Dei hoc fuisse, vt omnes Gentes benedicerentur in Christo; ne insolentia infidelium Iudæorum contristaret, & dubios redderet Credentium animos Gentium, quasi frustrà sibi spem promittant, quòd à Deo Abrahæ accepto feratur fides Iudæorum, vt ipsâ lætitiâ & securitate crescerent. Quare tamen Christus ex radice Iesse, & non ex radice Booz viri iusti, aut ex radice Obed? Sed cùm Dauid filius dicatur propter regnum, vt sicut ex Deo natus in Regem est, ità & ex Dauid Rege ortum haberet iuxtà carnem: ideò radix Iesse arbor Dauid, quæ fructum fecit per ramum qui est Maria virgo, quæ genuit Christum.

Deus autem spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis in spe & virtute Spiritus sancti. Certus sum autem, fratres! & ego ipse de vobis; quia & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientiâ, ità vt possitis alterutrum monere.

Coloss. 1. Coloss. 3.

Hæc exhortationis sunt: Per laudem enim prouocat eos ad meliorem & intellectum & vitam: Qui enim videt se laudari, datâ operâ elaborat vt vera sint quæ dicuntur. Ideò non iussit vt inuicem se doceant; sed admonet: Hoc enim solet moneri, quod cùm sciatur, aliquando subterfugit animo, aut negligenter habetur. Cætera non sunt obscura, vt indigeant explanatione.

Audaciùs autem scripsi vobis, fratres! ex parte, tamquàm in memoriam vos reducens, propter gratiam quæ data est mihi à Deo, vt sim minister Christi Iesu in Gentibus, sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta & sanctificata in Spiritu sancto.

2. Cor. 10. Rom. 11. Act. 10.

Non enim temerè se scripsisse significat auctoritatem sibi datam per Dei gratiam dicens, vt omnibus Gentibus audeat scribere, admonens & confirmans propositum eorum in Christo; vt sollicitudinem suam ostendat in ministerio Euangelij, quasi magister gentium, & sacrificium eorum possit acceptum fieri sanctificationis causâ in Spiritu sancto: Quidquid enim fide integrâ & mente sobriâ offertur, à Spiritu sancto purificatur.

Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum: Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus, in obedientiam gentium verbo & factis, potestate signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti.

1. Tim. 1. Philip. 3. Act. 14. 2. Cor. 5. 1. Cor. 4. Galat. 2. 2. Cor. 10. Ioan. 8.

Gloriam habere se dicit apud Deum in Christo Iesu; Credens enim & seruiens Christo Iesu in conscientiâ purâ, meritum sibi fecit apud Deum Patrem, in tantum vt nihil desse dicat quod non per illum operatus sit Christus, ad exhortationem Gentium, dando signa & prodigia per manus eius, vt prædicationem eius virtus commendaret. Hinc est vnde gloriam se ostendit habere in Christo ad Deum: Seruiens enim Christo gloriam habet ad Deum, intantùm vt indigere non habeat aliquid diuinæ virtutis quod sibi præstitum non sit à Deo: sed omnia se, quia idoneus inuentus est dispensator, consecutum quæ ad conuersionem Gentium per signorum virtutem proficerent, profitetur: quod eò proficit, vt se non minùs potuisse probet quàm cæteri Apostoli qui fuerant cum Domino, nec aliquid minus inter Gentes virtutum operatum esse Deum, vt per hoc ipsum crescant, videntes hanc se gratiam assecutos, quam assecuti erant Iudæi, qui sibi prærogatiuam vendicabant patrum.

Ità vt ab Hierusalem in circuitu vsque Illyricum impleuerim Euangelium Dei, & Filij eius Iesu Christi. Illic autem prædicare nisus sum Euangelium, non vbi nominatus est Christus: ne suprà alienum fundamentum ædificarem.

2. Cor. 11. Galat. 1. 1. Tim. 2. Rom. 1. Act. 15. Esai. 52.

Non sine causâ illic prædicare niti dicit, & non vbi nominatus est Christus, sciens pseudoapostolos aliter quàm oportebat, Christum tradere: Ad hoc enim circumibant, vt sub nomine Christi aliis dogmatibus populum manciparent: quod posteà corrigere maximi erat laboris. Idcircò præuenire voluit, vt inuiolatæ prædicationis verba traderet audientibus, & vt rectâ lineâ superficies ordinata incolumis fundamenti robur haberet. Et quia magister datus est Gentibus, oportebat eum sollicitè hoc curare, vt illic doceret vbi Christus non fuerat nuntiatus, & vt auctoritatem suam firmaret, & laborum suorum plenum fructum haberet ex iis quos plantauerat. Hinc est vnde omnia loca Ecclesiæ occupauit. Hæreses autem posteà subtilitate malignantes, sub nomine Christi Legis & fidei sensum corrumpere nitebantur. Quod testimonio Legis monuit dicens:

Sed sicut scriptum est: Quia quibus non est annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent. Propter quod impediebar plurimùm venire ad vos. Nunc verò vlteriùs locum non habens in his regionibus; cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis: cùm in Hispaniam proficisci cœpero, videbo vos, & à vobis præmittar illuc, si vobis primùm ex parte fruitus fuero.

Esai. 52. Rom. 1.

Sed sicut scriptum est, quia quibus non est annuntiatum, &c. In Esaiâ habetur, vt ergò hic intellectus verus atque inuiolabilis esset de vero Dei Filio, se festinasse semper dicit imbuere Gentes Euangelicâ veritate: *Propter quod impediebar plurimùm venire ad vos: Nunc verò vlteriùs locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis: cum in Hispaniam proficisci cœpero, videbo vos, & à vobis præmittar illuc, si vobis primùm ex parte fruitus fuero.* Quod in capite epistolæ memorat, dicens: *Quia sæpe*, inquit, *proposui venire ad vos, & prohibitus sum vsque adhuc:* nunc absoluit, ostendens quâ causâ impeditus sit, vt volens venire aliud ageret quod imminebat, vt excluderet pseudoapostolorum praua commenta: & denique postquàm omnibus in circuitu prædicauit, iam vacare sibi dicit venire Romam, quod olim optauerat. Romanos igitur,

quia in Lege inducti fuerant, interim per epistolam G corrigit. Illos autem qui non audierunt adhuc prædicationem, vtilius esse præsentia sui doceri, vt fundari rectâ fide difficilè aliud aliquid reciperent. Venturum tamen se promisit tempore quo ad Hispaniam erat iturus; quia illic Christus non erat prædicatus, vt occuparet mentes illorum (quia pseudapostolis difficile fuit iter ad illos) ideò tardius si iret, non foret molestum.

Rom. 16. Coloss. 1.

Nunc verò proficiscar in Hierusalem ministrare Sanctis: Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere in pauperes Sanctorum qui sunt in Hierusalem: Placuit enim eis, & debitores sunt eorum. Quoniam si spiritualium eorum participes factæ sunt Gentes, debent & in carnalibus ministrare eis.

Priùs iturum se dicit ministrare Sanctis Hierusalem: per quam rem Romanos scire vult; quia huiusmodi operibus studium est: Qui enim per misericordiam viuunt & iustificati sunt apud Deum, hîc inseruire debent: *Placuit enim eis, & debitores sunt eorum. Quoniam si spiritualium eorum participes factæ sunt Gentes, debent & I in carnalibus ministrare eis.* Quippe cùm debitores eos dicat Iudæorum credentium; vt sicut in spiritualibus participes eorum facti sunt, ità & hi communicent corporalibus necessitatibus illorum: vt gaudentes ex Iudæis Credentes collaudent prouidentiam Dei, in salutem ipsorum, per ministerium eorum: Hi enim totos se diuinis debentes obsequiis, & nihil mundanum curantes, exemplum bonæ conuersationis præbebant Credentibus. In tantum denique nos humanos & misericordes vult esse Apostolus, vt & debitores nos faciat circà eleemosynam largiendam, & bonis operibus exercendum cum alacritate cordis: qui misericordiam K à Deo sperat, debet esse misericors, vt probet se rectè hanc sperare: quia si homo miseretur, quantò magis Deus? Retributio enim hæc est vel merces; vt quia accipiunt misericordiam, misericordiam faciant: Vnde Dominus. *Beati*, inquit, *misericordes: ipsorum enim miserebitur Deus.*

Rom. 12. 1. Cor. 9. Act. 11. Hebr. 13. Matt. 18. Matt. 5.

Hoc igitur cùm consummauero, & assignauero eis fructum hunc, proficiscar per vos in Hispaniam. Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantiâ benedictionis Euangelij Christi veniam. Obsecro ergò vos, fratres! per Dominum nostrum Iesum Christum, & per L charitatem Spiritus sancti, vt sollicitudinem impartiamini mihi in orationibus pro me ad Dominum, vt liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæâ.

Certus de dispositione & gratiâ Dei, promisit se in abundantiâ benedictionis venturum quam prædicat Christi. Benedictio autem hæc, signorum virtus est per quam confirmati sunt: *Obsecro ergò vos, fratres! per Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem Spiritus sancti, vt sollicitudinem impartiamini mihi in orationibus pro me ad Dominum, vt liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæâ.* Dehinc orat vt adiuuetur in orationibus, vt euaderet manus Iudæorum infidelium: non quia ipse M minùs mereatur; sed ordinem sequitur vt ab Ecclesiâ fiat oratio pro rectore suo: Multi enim minimi dum congregantur vnanimes, fiunt magni: & multorum preces impossibile est vt non impetrent. Si ergò & ipsi cupidi sint videndi Apostolum, impensiùs orent vt inde liberatum possint suscipere illum in gaudio charitatis.

Rom. 15. suprà. Act. 24. Act. 12. Matt. 18. 2. Cor. 1.

Et munerum meorum ministratio accepta fiat in Hierusalem Sanctis, vt veniam ad vos cum gaudio, per voluntatem Iesu Christi, & refrigerer vobiscum.

Etiam hoc orandum dicit, vt ministratio muneris eius accepta fiat Sanctis in Hierusalem, & omnia cum voluntate Dei facere se ostendat: vt quia deuotus animus eius ad ferenda munera, etiam illorum animos Dei iudicio respondere sibi vult; vt intellectâ charitate illius ergà se, cum illo vnanimes Deo gratias agant. Magnus enim profectus est ei, cuius ministerio effecti, Deum laudibus prosequuntur.

Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen.

H Deus pacis, Christus est, qui ait: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*, quem optat esse cum his, sciens dixisse Iesum: *Ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem sæculi.* Tales ergò istos cupit esse, vt sit cum illis Dominus Christus Iesus, qui amputatâ omni discordiâ erroris humani, dedit ac ostendit quid sit verum, vt in ipsâ veritate maneant pacifici.

Ioan. 14. Matt. 28. Ephes. 4.

CAP. XVI.

Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ apud Cenchres: vt eam suscipiatis in Domino, dignè Sanctis: & assistatis illi in quibuscumque desiderauerit vestri: etenim ipsa quoque astitit multis, & mihi.

Phœben venientem commendat, sororem communem, id est, de lege; quam vt meritò commendet, ait hanc ministram esse Ecclesiæ Cenchris: & quia multis adiutorio fuit, dignè ipsam dicit adiuuandam, peregrinationis causâ. Vt autem sine omissione excipiendam illam & assistendum illi in necessitate si peruenisset, suaderet, etiam sibi illam affuisse testatur: vt quantò sublimior persona eius cæteris sit, tantò magis redderet huic debitum obsequium per charitatem ostenderet.

Salutate Aquillam & Priscillam adiutores meos in Christo Iesu (qui pro animâ meâ suas ceruices supposuerunt: quibus non solùm ego gratias ago; sed & cunctæ Ecclesiæ Gentium) & domesticam eorum Ecclesiam.

Salutate Aquilam & Priscillam. Hi ex Iudæis fuerunt, qui credentes facti sunt socij laboris Apostuli, qui ità rectè crediderant, vt etiam ipsi exhortarentur cæteros ad fidem rectâ. Denique Apollo qui multis fuerit exercitatus in Scripturis, ab his tamen viam Domini diligentiùs instructus est, ideò socios laboris sui dicit eos, sed in Christo Iesu: Cooperarij enim eius fuerant in Euangelio Dei. Aquila vir Pricillæ est, quos non otiose Romam venisse manifestum est: Propensiores enim erant in Dei deuotione: Nam ad confirmationem Romanorum, ij omnes quos salutat, ex his fuisse intelliguntur. Vnde dicit non solùm se; sed & omnes Gentium Ecclesias gratias his referre, tangens & Romanos, vt his obediant quos ad profectum Gentium audiunt laborare ad exhortandam fidem in Christo. Quos intantùm laudat, vt pericula pati pro eo non abnuerent: Inimicitias enim & Iudæorum & falsorum fratrum subire non aspernati sunt, dummodò † Apostolorum obsequiis & charitate iuuarent. Falsi fratres ij erant, qui credentes in Christum, legem tamen seruandam dicebant, non sufficere ad plenum salutis effectum Christum putantes; quod Apostolus destruebat: quare & persecutiones ab his patiebatur. Horum etiam domesticos & vernaculos salutat, quos Ecclesiam appellat; quia Sanctorum virorum erant discipuli circà fidem.

Act. 18. Ibidem. 1. Cor. 3. Act. 18. al. Apostolorum. Gala. 2. Act. 15.

Salutate Epænetum dilectum mihi, qui est primitiuus Asiæ in Christo. Salutate Mariam, quæ multùm laborauit in vobis. Salutate Andronicum & Iuliam cognatos & concaptiuos meos, qui sũt insignes in Apostolis, qui & ante

me fuerunt in Christo Iesu. Salutate Ampliam dilectum mihi in Christo. Salutate Vrbanum adiutorem meum in Christo: Stachyn quoque dilectum meum. Salutate Apellem probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo. Salutate Herodionem cognatum nostrum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino. Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persidem charissimam, quæ multùm laborauit in Domino. Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius & meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis sunt, fratres. Salutate Philologum, & Iuliam, & Nereum, & sororem eius, & Olympam, & omnes qui cum eis sunt, Sanctos. Salutate vos inuicem in osculo sancto.

Huius Epæneti etiam præsentem dignitatem non tacet, vt ostendat & dignitosos credere, & inuitet primos Romanorum ad fidem, aut certe vt humiles crescerēt. Luc. 1. *Salutate Mariam, quæ multùm laborauit in vobis.* Cōmonet hoc nomine Mariæ, quam intelligimus ad exhortationem illorū impensiùs laborasse, vt gratias illi agant. *Salutate Andronicum & Iuliam cognatos & concaptiuos meos qui sunt insignes in Apostolis, qui ante me fuerunt in Christo Iesu.* Hos cognatos & iuxta carnem & secundùm spiritū, quomodò & Angelus dixit ad Mariam: *Ecce Elizabeth cognata tua*, &c. quos etiam Apostolis prioribus óbscuros cum testimonio sui declarat, & secum parem captiuitatem passos fidei causâ, ideóque istos pleniùs honorandos. *Salutate Ampliam dilectum meum in Christo.* Hunc quasi amicum salutat; sed in Domino amicum, Rom. 14. non tamē qui interfuerit labori eius aut captiuitati. *Salutate Vrbanum adiutorem meum in Christo.* Non solùm istum suum adiutorem dicit; sed & cæterorum fuisse socium in exhortatione credulitatis. *Stachyn quoque dilectum meum.* Hunc Stachyn quamuis dilectum vocet, tamen subiecit illum Vrbano participi operis Euangelici. *Salutate Apellem probatum in Christo.* Hunc Apellem non quasi amicum suum aut participem operis salutat; sed propter quòd tentationibus probatus est, & in Christo fidelis inuentus. *Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo.* Aristobulus iste congregator fuisse intelligitur fratrum in Christo: cuius factum sic probat, vt eos quos congregabat, dignus salutatione suâ designet. *Salutate Herodionem cognatum nostrum.* Hunc quem cognatum tantùm vocat, ostendit deuotū in charitate renascibilitatis, non 1. Tim. 4. tamen vigilantiam illius designat. *Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino.* Narcissus hic illo tempore presbyter dicitur fuisse, sicut legitur in alijs codicibus. Et quia præsens non erat, videtis quâ causâ eos in Domino salutet vt Sanctos, qui ex eius erant domo. Hic autem Narcissus presbyteri officio peregrè fungebatur, exhortationibus firmans credentes, & quoniam non sciebat Apostolus merita illorum qui cum illo fuerant, sic dixit: *Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, in Domino*; hoc est, quos scitis dignos ex his salutatione meâ, qui in Domino posuerunt spem suam, illos salutate nomine meo. *Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ laborant in Domino.* Has vno honore dignas declarat in Christo. *Salutate Persidem charissimā quæ multùm laborauit in Domino.* Ista anteposita videtur supradictis, quia *multùm laborauit in Domino*. Labor hic in exhortatione est, & in ministerio Sanctorum, & in pressurâ, & in egestate propter Christum; quia domus suas relinquebant fugati, & opprobrio erant infidis. *Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius & meam.* 2. Tim. 2. In Deo istum Rufum præposuit matri propter electionem administrationis gratiæ Dei, in quâ mulier locum nō habet: Electus enim erat, id est, promotus à Domino ad res eius agēdas. Matrem tamen tam sanctam habuit, vt Apostolus suam quoque matrem hanc vocaret: *Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis sunt fratres.* Hos simul salutat; quia sciebat eos esse concordes in Christo, hoc est, iunctos in amicitiam Christianam. Salutat simul & fratres qui erant cum eis, quorum nomina prætermisit. *Salutate Philologum, & Iuliam, & Nereum, & sororem eius, & Olympam, & omnes qui cum eis sunt, Sanctos.* Hi omnes vnanimes intelliguntur fuisse, quos hac causâ simul salutat, quorum meritum ex ijs qui simul cum eis erant, dignoscitur: Sanctos enim nuncupat eos, vt meritò illos salutare videatur. *Salutate vos inuicem in osculo sancto.* Omnes quibus scribit, & quos nominat iubet salutare se inuicem in osculo sancto, id est, 1. Cor. 16. in pace Christi; non in desiderio carnis; sed in Spiritu sancto, vt religiosa sint oscula, non carnalia.

Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi.

Per hoc intelligitur dici Ecclesiam, etiam quæ non sit Psal. 25. Christi. Vnde Dauid conspirationem iniquorum Ecclesiam malignantium vocat. Omnium ergò locorum illorum Ecclesias dicit eos salutare, vt crescant in fide. Hoc ergò ad superiorem sensum retulit, vt ostendat Christū esse in quo salus est; & hunc esse cuius populus fidelis Apoc. 4. Act. 17. est, & cuius nutu viuit cuncta creatura: Auctor enim vitæ hic est, sicut dicit Petrus Apostolus, non Lex in quâ quidam illorum putabant sperari debere.

Oro autem vos, fratres: vt obseruetis eos qui dissensiones & offendicula præter disciplinam quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab illis: Hi enim tales Christo Domino Iesu non seruiunt; sed suo ventri: & per illecebras ac blandimenta sermonum deprauant corda Philip. 3. innocentium: Vestra enim obedientia in omnem locum diuulgata est. Gaudeo igitur de vobis. Volo vos proficere, vt eruditi sitis in bonum, rudes verò in malum.

Hoc in loco de personis prorupit pseudo-apostolorum, quos in totâ epistolâ cauendos monuit, sicut & nunc; sed sine manifestatione traditionem illorum compressit: Hi enim cogebant credentes Iudaizare, vt Dei beneficium circà se inanirent, sicut suprà memoraui: Compositis enim genealogiæ verbis, tractatus sibi coaptabant ad commendationem traditionis suæ, per In proœmi. epist. quos simplicium corda deciperent: *Vestra enim obedientia, inquit, in omnem locum diuulgata est.* Hoc est quod in 1. Tim. 1. primordio epistolæ dicit; Quia fides vestra prædicatur 2. Tim. 1. in vniuerso mundo, hoc significat quòd securus sit de obedientiâ eorum. Erat enim incredulum quòd se sub- Rom. 1. ijcerent post cognitam veritatem rei stultæ quasi prudentes. *Gaudeo igitur de vobis.* Et hic sensus de superio- Galat. 3 re parte epistolæ est: Gaudet enim quia Romani qui regnum habere videntur, subiecerunt se fidei Christianæ. *Volo vos proficere vt eruditi sitis in bonum, rudes verò in* Rom. 15. *malum.* Eruditus in bono hic est, qui bona operatur: rudes autem in malum ij sunt, qui ignorant opera mala, 1. Petr. 5. id est, vsum malitiæ nesciunt.

Deus autem pacis conterat Satanam sub pedibus vestris citò. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum.

Deus conterat Satanā citò, &c. Id est breui, hoc de aduentu suo dicit: quia aduentus eius opprimeret diabo- 1. Ioan. 3. lum ob hoc quod isti spiritalem gratiā accepturi erant: cui rei inuidet Satanas; quia vult homines permanere in errore, & vt discrepent, cùm sint vnius professionis. *Gloria Domini nostri Iesu Christi vobiscum.* Rom. 1. Gratiam quam promisit illis in aduentu suo, iam optat esse cum illis. Si enim merentur accipere, iam cum illis est in spe.

Salutat vos Timotheus consors laborum 1. Thess. 3 meorū, & Lucius, & Iason, & Sosipater cogna-

ti mei. Saluto vos ego Tertius, qui hanc epistolam scripsi, in Domino.

Timotheus consors laborum eius est quasi Coepiscopus, qui cum magnâ sollicitudine Ecclesiam gubernabat; sed vsque adeò positus in inuidiam Iudæorum, vt inter initia circumcideretur propter scandalum ipsorum; vt quia matre Iudæâ erat, doctor esse non posset incircumcisus. Illos verò cognatos dicit, partim generis, partim fidei causâ. *Saluto vos ego Tertius, qui hanc epistolam scripsi in Domino.* Tertius nomine, non numero: hic est scriba epistolæ, cui concessit suo nomine salutare plebem Romanam, ad quam scribit, vt cæteros salutent quos nominat: Adhuc enim rectores Ecclesijs, paucis erant in locis.

Salutat vos Caius hospes meus, & vniuersæ Ecclesiæ. Salutat, vos Erastus dispensator ciuitatis, & Quartus frater.

Salutat vos Caius, &c. Hic est Caius, vt arbitror, ad quem scribit Ioannes Apostolus, exultans in charitate eius quam exhibebat fraternitati, præbens sumptus illi necessarios. Et cùm superiùs dicat: *Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi*; nunc iterat dicens: *Salutant vos vniuersæ Ecclesiæ*, quod non puto otiosè iteratum. Nihil enim tantus vir & tam tractabilis superfluum ponebat: Sed quia salutant vos, inquit, omnes Ecclesiæ Christi, id est, omnes Sancti, sicut alio loco dicit; qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt: nunc subiecit etiam hos salutare qui sequentes sunt, vt benedictum populum significet Ecclesiæ; quia in omni Ecclesiâ duo sunt populi. Potest & duarum prouinciarum nominasse Ecclesias, vt primum vnius, deinde alterius loci dixisset omnes Ecclesias, aut certe Iudæorum & Gentilium. *Salutat vos Erastus dispensator ciuitatis, & Quartus frater.* Dispensator ciuitatis est quasi curator, qui dictante iustitia, gubernabat ciuitatem, maximè in pretijs moderandis. Hos omnes ideò nominatim enumerat in salutatione Romanorum, vt scirent quales & quanti congauderent bono cœpto illorum.

Ei autem qui potens est vos stabilire secundùm Euangelium meum, & prædicationem Iesu Christi, secundùm reuelationem mysterij quod temporibus æternis in silentio fuit; manifestatum est autem nunc per Scripturas propheticas secundùm imperium æterni Dei, ad obedientiam fidei, in omnes Gentes cognitum, soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui gloria in sæcula sæculorum, Amen.

Deo Patri ex quo sunt omnia, dat gloriam, vt cœptum Romanorum, quia potens est, dignetur implere, confirmando in fide animas eorum ad profectum Euangelij, & reuelationem mysterij absconditi à sæculis, manifestati autem per Christum, vel in Christo: Sacramentum enim quod latuit semper in Deo, temporibus Christi declaratum est, quia non singularis est Deus, qui est apud illum ex æternis & † verbum & paraclitus, in quâ veritate omnem creaturam decreuit saluam fieri per agnitionem. Cuius quidem sacramenti veritas per Prophetas fuerat designata figuris quibusdam, soli Deo cognitum sapienti: cuius gratiæ participes voluit esse gentes, quod latuit genus hominum. Solus ergò est sapiens; quia ab ipso est omnis sapientia: sicut dicit Salomon: *Omnis sapientia à Domino Deo est, & cum ipso fuit semper.* Sapientia ista Christus est, quia de ipso est, & cum illo erat semper, per quem ipsi gloria in sæcula sæculorum, Amen. Ideò nihil sine Christo plenum; quia per ipsum sunt omnia: qui cùm agnoscitur, datur Deo Patri laus per ipsum, quia intelligitur per Christum, quasi per sapientiam suam, in quâ saluos facit credentes. Gloria ergò Patri per Filium, hoc est, ambobus gloria in Spiritu sancto, quia vterque in vnâ gloriâ est.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis.

In conclusione Christum ponit, per quem facti, & iterùm reformati sumus gratiâ eius vt mentibus nostris hæreat: quia si beneficiorum eius memores simus, semper nos tuebitur, sicut dixit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem sæculi.*

Sancti Ambrosij in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Romanos Commentariorum Finis.

SANCTI

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN PRIOREM EPIST. BEATI PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS.

COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

Act. 18. *PRÆCEPTO Domino admonitus Apostolus resedit apud Corinthios annum*
& menses sex, docens inter eos verbum Dei: Hinc est vnde magnâ cum fiduciâ
1. Cor. 4. *& charitatis affectu agit cum eis, aliquando commonens, aliquando arguens,*
aliquando blandiens ve filijs: Nam multæ causæ sunt, propter quas scribit ad eos.
1. Cor. 5. 1. Cor. 11. *Quarum prima hæc est, quòd more hæreticorum dissentientes ad inuicem, hominibus deuoti,*
1. Cor. 1. *Paulani, & Petriani, & Apolloniaci dici volebant, non Christiani: quod valde expro-*
1. Cor. 2. Ibidem. *brat Apostolus. Erant tamen inter eos qui ab his dissentirent, Christo soli dicati.*
1. Cor. 4. 1. Cor. 5. Ibidem. *Secunda hæc est, quia eloquentiâ delectari cœperant & terrenâ philosophiâ, ve sub nomine*
1. Cor. 6. *Christi, ijs imbuerentur quæ contraria sunt fidei. Tertia, eò quòd inflati essent quòd non*
1. Cor. 9. 1. Cor. 7. *iret ad illos Apostolus. Quarta, propter fornicatorem, quem inter se patiebantur. Quinta*
vt commoneret de præteritâ epistolâ, quam ante hanc quæ prima dicitur, scripserat. Sexta;
quia inuicem sibi iniurias & fraudes faciebant, & Infidelium potiùs examina requirebant.
Septima causa est, in quâ designat licere sibi sumptus accipere; sed contemnere, ne forma esset
Ibidem. *rapacibus pseudoapostolis. Octaua verò est, vt respondeat epistolæ illorum; Perturbari enim*
cœperant ab hæreticis de matrimoniis. Nona est in quâ declarat sic debere vnumquemque
manere ve credidit. Decima autem de virginibus, eò quòd nihil sit sibi præceptum. Et reliqua
sunt, quæ in corpore videbuntur.

Cap. 1. PAVLVS vocatus Apostolus Christi Iesu per voluntatem Dei, & Sosthenes frater.

Rom. 1. AD Romanos aliter cœpit; quia altera causa est. Hic verò Apostolum se esse Christi Iesu Dei voluntate scribit; quia
Act. 22. omnia quæ egit, Filij Dei egit voluntate, qui dixit ad Paulum: Vade, ego
1. Cor. 9. longè ad Gentes mittam te. Hinc vocatus est Apostolus, hoc est, Dei voluntate missus ad Gentes. Per
2. Cor. 8. quod etiam tangit illos quos neque Christus miserat, neque verum erat quod docebant: Deum enim & Christum ideò frequenter nominat, vt Christum Deum non ipsum Patrem ostendat; sed esse Christum Filium, esse & Deum Patrem, non vnione, cùm ostenditur Filium dici: Multæ enim sectæ emerserant, quæ Euangelium Christi pro sensus sui arbitrio asserebant, ex quibus rami aridi extant nunc vsque, quarum asserto-
Rom. 15. res Ecclesias euertebant. Hinc Apostolus omnia quæ A hæresibus contraria sunt, ponit, ac se verum Prædicatorem per id quod à Christo Dei voluntate missus est, asseuerat, *Et Sosthenes frater.* Etiam istum suâ commendat societate.

Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu, vocatis Sanctis: cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu-Christi, in omni loco ipsorum & B nostro.

Propterea Ecclesiæ scribit; quia adhuc tunc singulis Ecclesiis rectores non erant instituti. Et cùm in multis arguat eos, ait: *Sanctificatis in Christo Iesu.* Sed ideò quia regenerati in Christo sanctificati sunt; pòst autem cœperant malè conuersari: vt ostenderet omnem Ecclesiam sanctificatam fuisse in Christo; sed quosdam illorum prauâ doctrinâ pseudoapostolorum euersos à traditione veritatis. *Vocatis sanctis.* Hoc est, vocati estis vt sancti Act. 14. Tit. 1. Ephes. 5. Ephes. 1.

sitis: quod est, vt non recedatis à regulâ sanctificationis. G
Cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi,
Ioan. 4. *in omni loco ipsorum & nostro.* Cum Iudæis veris iungit
1. Cor. 3. & Gentes; quia salus ex Iudæis est: vt in omni loco vbi
Gentes quæ inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi,
1. Cor. 9. sti, & vbi Iudæi suprà memorati sunt, similiter sunt
1. Cor. 15. omnes vnum: Pseudoapostoli enim qui nomen Christi
per prudentiam mundi prædicabant, id est admixtâ
2. Cor. 2. infrà. philosophiâ, veterem legem & Prophetas reprobabant:
1. Cor. 15. Negabant enim Christum verè crucifixum; sed tantùm
visum crucifigi, sicut nunc Marcion & Manichæus. Vnde
Apostolus: *Nos autem* (inquit) *prædicamus Christum*
Esai. 26. *crucifixum.* Neque carnis resurrectionem fatebuntur, H
quod Propheta Esaias clamat, dicens: *Qui in monumentis*
sunt, resurgent.

Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro; & Domino Iesu Christo.

Ne, quia dixerat: *Qui inuocant nomen Domini nostri*
Iesu Christi: Patris aut nomen aut donum tacuisse
videretur, & suspicionem fortè aut occasionem daret
vnionis; docet quidem Christum ritè inuocandum; sed
1. Cor. 5. omnem gratiam esse Patris: vt & duos qui vnum sunt
Ioan. 10. per diuinitatem ostenderet, & Patris auctoritatem
præferret.

Gratias ago Deo meo semper pro vobis, super gratiâ Dei quæ data est vobis in Christo Iesu; quia in omnibus ditati estis in ipso, in omni verbo, & in omni scientiâ, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis.

Quamquàm omnibus in Ecclesiâ scribat: ità tamen
significat, vt cùm aliquando corripit, aliquando laudat,
vnusquisque, cùm epistola legitur, intelligat quid pro se,
quid aduersùm se dicatur. In vnâ enim plebe duobus populis
scribit, vt cùm arguit, qui malè conuersantur, sciant
sibi hæc scripta: similiter & cùm laudat, sciat qui in re- K
Coloss. 1. gulâ manet, ad se hæc dici. Ideóque inquit: *Gratias ago*
Deo meo semper pro vobis, super gratiâ Dei quæ data est vo-
Ioan. 3. *bis in Christo Iesu.* Datam dicit gratiam à Deo in Christo
Iesu, quæ gratia sic data est in Christo Iesu; quia hoc
constitutum est à Deo, vt qui credit in Christum, saluus
sit sine opere, sola fide gratis accipiens remissionem
peccatorum. *Quia in omnibus ditati estis in ipso, in omni*
verbo & in omni scientiâ. Hoc significat; quia in acceptâ
gratiâ & in verbo veritatis doctrinæ scientiam spiritalem
assecuti permanserunt: ideóque gratias agit in his
Ephes. 3. Deo. *Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis.*
Testimonium Christi confirmatum est in his; quia ro- L
borati in fide, nihil de hominibus sperabant; sed omnis
spes illorum in Christo erat, nullius voluptatis illecebris
capti.

Ità vt vobis in nullo desit aliqua gratia, expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi, qui & confirmabit vos vsque ad finem sine crimine, in aduentu Domini nostri Iesu Christi.

Manifestum est hunc expectare diem iudicij, qui circumspectus
sollicitus est. Futurum iudicium Dei dicit,
in quo Dominus noster Iesus Christus reuelabitur, tam
fidis quàm infidis, vt cognoscant increduli ac sciant M
1. Cor. 13. verum esse quod credere noluerunt, & pereant; fidi verò
2. Thess. 1. gaudeant plus boni inuenientes quàm putauerant. *Qui*
& confirmabit vos vsque ad finem sine crimine in aduentu
Domini nostri Iesu Christi. Alacri animo confisus de spe
illorum securus est; quia inuiolati vsque ad futurum
iudicium erunt: Qui enim inter tot discrimina sensuum
& perturbationes diuersitatum immutari minimè potuerunt:
proculdubio in eodem mansuros se ostendunt.
Cùm hos laudat, illos qui errore pseudoapostolorum
deprauati fuerant, inuitat: Dum enim horum fidem
prædicat, illos ad pœnitentiam vocat.

Fidelis Deus, per quem vocati estis in communionem filij eius Iesu Christi Domini nostri.

Quis ambigat de promissis & fide Dei (quia non erit
aliter quàm dixit) filios nos adoptatos sibi credentes in Hebr. 6.
Christum? Hoc enim nobis donat quod credimus; vt
quia credimus Christum Filium esse Dei, hoc nos esse Philip. 2.
incipiamus mansuri in eadem dignitate, sicut manet
Christus quem credimus Filium Dei. †Communio enim al. societas.
fraternitatis est, vt quomodò fidem Dei incolumem in
hac causâ nobis futuram ostendit: ità nos non diffidentes
& perfidi inueniamur; sed perseuerantes in adoptione.

Obsecro autem vos, fratres! per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt id ipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata: sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem scientiâ.

Omnes nunc orat vt vnum sentiant, hoc vtique in
quo renati Dei Filij appellati sunt. Ad omnem Ec- Philip. 6.
clesiam modò loquitur, vt ij qui dissentire cœperant,
reuerterentur ad cœptam fidem, quam videbant in his
laudari qui in illâ perseuerabant. *Et non sint in vobis* 2. Cor. 13.
schismata; sitis autem perfecti in eodem sensu & in eadem
I *scientiâ.* Perfectos vult eos esse in eodem sensu quem
illis tradiderat, vt non discreparent: Ad illorum enim Coloss. 4.
exemplum quos suprà laudat, hos prouocat vt hoc
sentiant ac defendant.

Relatum est enim mihi de vobis, fratres! ab ijs qui sunt Chloës, quòd contentiones inter vos sint. Hoc autem dico, quòd vnusquisque vestrum dicit: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cephæ, ego autem Christi.

Relatum est enim mihi de vobis, fratres! &c. Quamuis 1. Cor. 11.
K euersi fuerant; tamen fratres illos appellat; sicut & in
Esaiâ Prophetâ dicit Deus ad illos qui secum erant, vt
eis qui pseudoprophetis credebant, dicerent: *Fratres* Esai. 66.
nostri estis vos: vt per id non dissentirent ab his, quasi
fratres. Quod autem dicit: *Ab ijs qui sunt Chloes*, aliquibus
videntur homines esse manentes & fructificantes
in fide Christi: aliquibus videtur locus esse, vt puta si
dicatur: Ab ijs qui sunt Antiochiæ: aliquibus autem videtur
fœminam fuisse Deo deuotam, cum quâ multi
essent colentes Deum, quibus fides non negaretur, vt
quod deferrent de Corinthiis, verum esset. *Quod con-* 1. Cor. 3.
tentiones inter vos sint. Contentiones inter eos esse
L dixerunt, vt ostenderent diuersitatem mentis illorum
de disciplinâ Dominicâ. Et quæ esset, subiecit, dicens:
Hoc autem dico, quod vnusquisque vestrum dicit: Ego quidem 2. Tim. 3.
sum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cepha, ego autem
Christi. Errorem ostendit; sed Auctorum nomina non
prodidit: Nec enim in loco stabant; sed circumibant ad
euersionem simplicium: Nam hos quos nominat, sine
dubio boni erant Doctores; sed sub eorum specie falsos
Apostolos tangit. Si enim in his gloriandum negat,
quantò magis in malis Doctoribus, quorum doctrinam
prauam in subiectis significat? Inter eos tamen hos per- 2. Cor. 9.
seuerantes designat, qui dicebant se Christi esse, non
hominis, quos superius laudat.

Diuisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis?

Diuisum dicit Christum; quia gloriam eius homines
sibi partiti sunt. Sicut hæretici, qui se aut Photinianos, 2. Cor. 3.
aut Arianos, aut Cataphrygas, aut Nouatianos, aut Donatianos,
aut Manichæos vocari non horrent: ità & Corinthij
diuersorum hæreticorum nominibus subijci cœperant,
vt viderentur loco Christi homines venerari,
qui dum diuersa de Christo accipiunt, diuidunt Christum:
Vnus enim hominem tantùm accipit Christum,

alter Deum purum sine homine vel corpore fatetur, alius dicit per Prophetas prædictum Christum, alter negat Prophetas de Christo locutos. Cùm ergò Christus vnus sit Deus & homo, isti sibi, alius aliud eius vendicantes, diuidunt Christum, & sub nomine suo Ecclesias faciunt multas. *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis?* Ideò à se cœpit, ne fortè putaretur aliorum ideò refutare personas, vt suam commendaret: *Si enim Christus pro nobis,* inquit, *mortuus est, quomodò gratiam eius & beneficium hominibus imputamus ad eius iniuriam? Aut in nomine Pauli baptizati estis?* Si credentes autem (inquit) in Christum baptizamur, vt in nomine eius iustificemur: quid est vt fidei huius homines nobis auctores faciamus, immemores ceptæ credulitatis:

Rom. 5. Rom. 6.

Gratias ago Deo, quòd neminem vestrûm baptizaui, nisi Crispum & Caium: ne quis dicat quòd in nomine meo baptizati estis. Baptizaui autem & Stephanæ domum: cæterùm nescio si quem alium baptizauerim.

Gratias agit Deo; quia non multos ex illis baptizauit, ne quia error sub hac se cœperat, ex nomine eius error esset in plurimis, per hoc arguens & baptizantes & baptizatos, qui ad iniuriam Saluatoris baptismatis eius gratiam hominibus deputabant, illis dissimulantibus gloriæ causâ: Sic enim erant sicut nunc Nouatiani & Donatiani, qui baptismum sibi vendicant? à nostris baptizatos reprobantes: & baptizati ab his gloriantur in personis eorum. Denique Christi nomine abdicato, Nouatianos & Donatianos vocari se gloriantur. Crispus ergò & Caius Corinthij sunt, quos ad testimonium nominat; quia sic baptizati sunt ab Apostolo, vt nullam illi gloriam ex hac causâ dandam assererent: Stephanæ autem domus primitiæ sunt Achaiæ, sicut in postremâ parte Epistolæ significat: quibus testimonium dat, quòd in ministerium Sanctis se constituerant.

Act. 18. 1. Cor. 16

Non enim misit me Christus baptizare; sed Euangelizare.

Quoniam maius est euangelizare quàm baptizare, ideò non se missum baptizare dicit; sed euangelizare: quia in Episcopo omnium ordinationum dignitas est: caput est enim cæterorum membrorum. Per quod etiam illos humiliat, quibus illi multùm dabant propter eà quòd ab illis fuerant baptizati, vt ex eo scirent non magnum esse baptizare; quia non omnis qui baptizat, idoneus est & euangelizare: Verba enim solemnia sunt quæ dicuntur in baptismate. Denique Apostolus Petrus credentem Cornelium cum suis iussit baptizari, nec dignatus est ministris adstantibus hoc opus facere: Si enim defuissent, ipse hoc egisset, necessitate compulsus. Quantò ergò melior his sit quos illi venerabantur ostendit, & non tamen hoc nomini suo decerni permisit, sciens periculosum esse gloriam Dei nomini hominis vendicare: est enim quasi idololatria.

Iuo part. 2. cap. 76 Act. 10. Act. 10.

Non in sapientiâ Verbi, vt non euacuetur crux Christi.

Quia prædicatio Christiana non indiget pompâ & cultu sermonis, ideóque piscatores, homines imperiti electi sunt qui euangelizarent; vt doctrinæ veritas ipsa se commendaret teste virtute, ne hominum versutiâ & calliditate humanæ sapientiæ acceptabilis videretur, non autem veritate; sicut disciplinæ ab hominibus inuectæ, in quibus non ratio, non virtus; sed verborum quæritur compositio: ac per hoc gloriam suam quærit qui fidem Christi verbis exornare vult: Obscurat enim illam splendore verborum, vt non illa; sed ipse laudetur. Sicut & pseudoapostoli, ne stulti viderentur prudentibus mundi, in sapientiâ hominum Christum prædicabant duplici genere, vt eloquentiæ studerent, & ea quæ mundus in nobis stulta iudicat, euitarent: vt neque Incarnatum Dei Filium, & de virgine natum docerent,

1. Cor. 2. Mat. 14. 1. Cor. 2. Act. 17.

A neque carnis futuram resurrectionem; quia mundi istud sapientia & ratio stultum iudicat: ac per hoc Apostolus non se in sapientiâ hominum dicit Christum prædicare, ne euacuetur crux Christi; quia qui in sapientiâ hominis Christum annuntiant, negant veritatem prædicationis, sicut suprà memoraui.

Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est: his autem qui salui fiunt, virtus Dei est: Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & intellectum prudentium reprobabo.

Esai. 29

B Manifestum est; quia quibus crux Christi stultitia est, in perditione sunt: inferni enim morte non sunt erepti. *His autem qui salui fiunt, virtus Dei est.* Non est obscurum, quia iis qui credunt, Dei virtus est: Credunt enim non infirmitatem esse crucem Christi; sed virtutem, intelligentes mortem victam esse in cruce: cuius signum qui habent, salui sunt; quia ab illâ teneri non possunt. *Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & intellectum prudentium reprobabo.* Perdit sapientiam sapientium, dum quæ illi negant posse fieri, facit: & reprobat intellectum prudentium; cùm Deum quem incuriosum dicunt, aggressum probat ea quæ stulta putant, vt Dei C Filius incarnatus de Virgine crucifigeretur pro humanâ salute, quod factum verè testatur virtute, non verbis.

1. Petr. 2. Rom. 11. 1. Cor. 15. Apoc. 7 Esai. 29. Abd. 1. Hebr. 2. Esai. 33.

Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquisitor huius sæculi? Nónne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?

Ioan. 19. Act. 17

Vbi sapiens, &c. His dictis tam in Iudæos quàm in Gentiles inuehitur; quia & Iudæorum scribæ & Legisdoctores Deum Filium habere stultum putant credi. Simili modo & Gentes istud risui deputant: Sed Iudæi; quia hoc non tam apertè in Lege significatum est, diffi- D dunt: Gentiles verò, quia mundi ratio non istud recipit (nihil enim dicit posse fieri sine commixtione) & stultum iudicant. Conquisitor tamen sæculi hic est; quia constellationibus agi mundum, & duodecim signis ortus & occasus fieri decernit, calculis, nihil omninò sine horum motu putans posse fieri. *Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?* Stulta est facta sapientia huius mundi; putans enim se sapere, inuenta est imprudens: Quod enim impossibile iudicabat, possibile declaratum est, Deum incuriosum existimans. Est aliquid hac asseueratione stultius, vt fecisse dicatur mundum, & curam eius non agere? Vt quid fecit, si non ad illum pertinet E quod fecit? Sed quia vident quosdam feliciter mundo frui, quosdam deprimi, & bene agentes despici, maleuolos gloriari: idcircò incuriosum Deum esse crediderunt. Qui incuriosum Deum esse dicit, non negat maleuolum aut iniustum: Aut enim iudicaturus est mundum, & iniustus est dissimulans de bonis, & patiens fieri mala: Si igitur animaduertant sepósito odio diuinæ legis, possunt videre causam istam à nobis terminari, qui Dei iudicium expectamus, in quo depressi exaltabuntur, & violenti humiliabuntur: quia *non est personarum acceptio apud Deum.*

Sap. 13. Iob. 22. Psal. 93. Psal. 72. 2. Thes. 1 Act. 10.

F Nam quoniam in sapientiâ Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.

Non cognouit mundus (id est homines) Deum in sapientiâ eius; quia vnicam maiestatem eius figmentis dederunt vel elementis, dissimulantes de eo, per sapientiam carnis putantes hæc debere coli quæ videntur. Propterea placuit Deo prædicationem ordinare, quæ illis stultitia videretur: vt credentes quæ illi diffidunt, salui fierent, illis damnatis. Vicissitudo ergò hæc est, per quam Dei consilio falsum à verò damnatur.

Ioan. 1. Rom. 1. Sap. 13.

Quoniam Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt.

Matt. 12 Num. 17 Iona 2. Iudæi signa petunt; quia non diffidunt potuisse fieri; sed an factum sit quærunt; scientes virgam Aaron aridam germinasse, & fructum tulisse: Ionam à ceto glutitum, in ventre eius tribus diebus & tribus noctibus fuisse, & viuum eiectum esse. Illud tamen præcipuè quærunt, vt aliquid tale videant, quale est illud quod vidit Moyses, Deum in igne: vnde dicunt: *Nos scimus quia Moysi locutus est Deus*; cùm maius sit, mortuum Lazarum iam fœtidum quarto die viuum de monu- Exod. 3. Ioan. 9. Ioan. 11. Act. 17 mento exisse. Græci verò sapientiam quærunt; quia nolunt audire præterquàm quæ mundi ratione possi- H bilia sunt.

Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam; ipsis verò vocatis Iudæis atque Græcis Christum Dei virtutem & Dei sapientiam.

Scandalum est Iudæis, dum audiunt Christum Filium Ioan. 19. Ioan. 5. & Act. 7. Dei se profitentem, & sabbatum euacuantem: *Gentibus autem stultitia*; quia ea audiunt prædicari, quæ dum rationi mundanæ non congruunt, insensata videntur; vt partus I Virginis, & resurrectio mortuorum. *Ipsis verò vocatis Iudæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, & Dei sapien-* Mat. 12. *tiam* Suadente virtute, quæ potior verbis est, credentes in Christum intelligunt, Iudæi primùm qui signum quærebant, Christum Dei esse virtutem; & Græci similiter vident Christum Dei esse sapientiam: illam autem mundanam; quam priùs putabant prudentiam, maximam esse stultitiam. Virtus ergò Dei est; quia per ipsum omnia fecit Pater Deus. Sapientiam autem idcircò, quia Ioan. 1. per ipsum cognitus est Deus. Nec enim posset cognosci Matt. 11. Deus, nisi per eum qui esset de eo: quia *Nemo nouit Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare.*

Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

Luc. 16. Stultum Dei, inquit, non quia verè stultum est; sed quia ab hominibus, dum rationi mundanæ non conuenit, stultum putatur, cùm sit ratio spiritalis: ac per hoc sapientius dignoscitur esse hominibus; quia spiritalia plus sapiunt quàm carnalia: Non enim spiritalia per carnalia sunt; sed carnalia constant per spiritalia: ideóque 1. Cor. 2. subiecta sunt carnalia spiritalibus. *Et quod infirmum est* L *Dei, fortius est hominibus.* Sine dubio cælestia vincunt terrena. Quamobrem infirmum Dei non est infirmum; quia infirmitas Christi magna victoria est: Vicit enim Psal. 50. cùm vinceretur, sicut ait: *Et vincas cùm iudicaris.* Victor enim existit, qui iniustè occiditur, reum constituens à quo occiditur.

Intuemini enim, fratres! vocationem vestram; quia non multi sapientes secundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles.

Manifestum est; quia rari sint qui mundi rationibus M inflati magis quàm eruditi sunt, hoc est, qui stellarum Sap. 13. motus inspiciunt & decernunt. Ipsos autem dicit & fortes secundùm carnem, quos & prudentes. Et ideò fortes; quia passionem Crucis Christi infirmam asserunt: Iniquitas enim fortis, & vincere sibi videtur ad tempus. Ipsi etiam nobiles, per quos superstitionis suæ originem Matt. 3. Ioan. 8. antiquitatis assignant, nos nouellos dicentes. Non ergò hanc asseuerationem elegit Deus quæ in paucis est.

Sed stulta mundi elegit Deus, vt confundat Sapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt G confundat fortia: & ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus; & quæ non sunt, vt ea quæ sunt, destrueret.

Stulta mundi sunt Virginem peperisse, & Dei Filium crucifixum: Credi enim stultum hoc putat: ideò Deus Act. 17. vt hunc confundat, hos elegit qui hoc credunt, quod hic stultum iudicat: Confunduntur enim Sapientes, dum quæ pauci negant, multis vident fateri. Non est enim ambiguum, multorum sententias paucorum anteponi sententiis. *Et infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia.* Idem sensus est; quia quod pauci infirmum putant, ij nempe qui se prudentes existimant in sæculo, diffidentes de spe, à multis virtus asseritur; quia plures credunt quàm non credunt, ad illorum ruborem: Vident Matt. 10 etenim infirma Christi nominata, dæmoniis imperare, & prodigia facere. Infirma autem sunt mundo iniuriæ, Hebr. 2. & Passio Saluatoris nescienti hæc ad virtutem proficere; quia ideò ista pati se permisit, vt vinceret mortem. Iniustè enim pati, & posse resistere & nolle, gloria est patientis, & damnatio occidentis. *Et ignobilia huius mun-* Sap. 5. *di, & contemptibilia elegit Deus, & quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret.* Ignobilia ergò & contemptibilia elegit: non quia verè ignobilia & contemptibilia sunt; sed quia iudicantur à mundo; quia spernunt rationes mundanas, credendo in Christum, vt ea quæ sunt verè ignobilia & contemptibilia destrueret; quia ipsi magis iudicandi & contemnendi sunt qui iudicant: Asseuerationem enim illorum error inuenit, nec fuit ab initio: nostra autem disciplina ab initio est. Destruitur ergò, dum sine testimonio nudis verbis asseritur: nostra verò non verbis Hebr. 2. solis; sed & teste virtute probatur.

Vt non glorietur omnis caro in conspectu eius. Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu.

Vt non glorietur, &c. Id est, vt Sapientia carnis erubescat in errore suo, iudice Deo: Sensus enim carnis est Act. 17. diffidere, Dei potentiâ virginem peperisse, &c. quia hoc K mundi ratio quæ carni cognata est, non recipit. *Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu.* Ex ipso, id est, ex Deo, qui est omnipotens, esse nos in fide Christi: Dei enim propositum est, vt veritatem eius & misericordiam per Christum disceremus. Veritas est mysterium Trinita- Apoc. 5. tis: misericordia verò; quia cùm essemus captiui, re- Hier. 15. demit nos.

Qui factus est sapientia nobis à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio: vt quem- Hier. 9. admodùm scriptum est: Qui gloriatur, in Domino glorietur.

Qui factus est sapientia, &c. Ad confirmationem Ioan. 6. credentium, Christum Dei voluntate dicit egisse quæ 1. Cor. 6. gessit: vt sciamus verè nos sapientiam didicisse, & sanctificatos esse, & iustificatos, & redemptos, à Deo, per Christum. Nemo enim redimitur, nisi quod suum fuerat. Siue ergò quod redempti sumus, siue quòd sanctificati, id est, ab opere carnis & idolorum immunditiâ purgati, siue quòd iustificati (iustum est enim Creatorem colere, cæteris spretis) siue quòd Sa- Sap. 14. pientes per id quòd mundanos † dicimus imperitos, al. didicimus. totum hoc Dei beneficium est per Christum. Redem- Hier. 9. ptio tamen nostra hæc est: Obtulit enim se Christus diabolo cupienti vt peccatorum in se contradictionem sufferret, & sic captiuos eius erueret. *Vt quemadmodùm* Hier. 10. *scriptum est: Qui gloriatur, in Domino glorietur.* Hoc scriptum est in Hieremiâ Prophetâ. Dignum est quod dicit Eccl. 2. sanctus Propheta, vt in Domino gloriemur: quia non Hier. 10. poterit confundi qui gloriatur in Domino: Opera enim eius & magnificentia in rebus gestis apparent. Ideóque confundantur, inquit, in idolis suis, qui non pluunt, nec fecerunt cælum & terram. Simili modo & qui in homi- Psal. 96. nibus gloriantur, quos sciunt vtique nullius esse virtutis. Quare & ait Scriptura: *Vana spes est in homine.* Hier. 17.

Cap. II. ET ego cùm venissem ad vos, fratres! veni A non cum eminentiâ sermonis aut sapientiæ prædicans vobis mysterium Dei. Neque enim iudicaui me scire aliquid inter vos, nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum.

Quoniam superiùs gradatim formam disciplinæ no- 1. Cor. 1. stræ ostendit; nunc se non aliter illis tradidisse probat, quàm quæ suprà ostendit: quia & in humilitate sermonis, & in stultitiâ prædicationis, sicut mundo videtur, Coloss. 1. locutus est illis de Christo mysterium. Quod ideò my- 1. Tim. 3. sterium vocat; quia quod incarnatus est, occultum erat à sæculis, apud Deum Deus verbum. Hæreticos autem esse in quibus gloriabantur; quia & per eloquentiam, prauam doctrinam commendabant, & prudentiam mundi sectantes, crucem Christi euacuabant, erubescentes stulti appellari à mundo; vt neque natum Christum ex Virgine prædicarent, neque verè crucifixum docerent: quia stultum videtur Dei Filium natum hominem fateri & crucifixum. Hos & Apostolus Ioannes designat, dicens: *Qui negat Christum in carne venisse,* 1. Ioan. 2. *Antichristus est: & qui negat Filium, nec Patrem habet*: quia ipsum Patrem sibi Filium appellatum dicebant. Ex quibus Marcion traxit errorem qui arguit quæ Rom. 8. clausa videntur; quia non illa manifestat; sed intelligi vult ex eo quòd prudentia mundi inuenitur, quæ est religioni inimica. Quæ autem sunt quæ corripit, ex eius iudicio vult dici; vt quæque nostra deridet velut stulta, ea se omnia in Corinthiis reprehendere ostendat. Corpus enim ipsum memorat, vt ex eo membrorum eius ratio dignoscatur. Corinthiis tamen manifesta erant; quia causas in quibus arguebantur, non ignorabant.

Et ego in infirmitate & timore & tremore multo fui apud vos: & sermo meus & prædicatio mea non in persuasione sapientię verborum; sed in ostensione spiritus & virtutis Dei. D

Et ego in infirmitate, &c. Christum enim in stultitiâ 1. Cor. 1. humanæ sapientiæ prædicans, odium sibi & persecutiones prouocabat, quasi rem vanam annuntians, & inimicam Iudæis atque Gentibus. *Et sermo meus, & prædicatio mea non in persuasione sapientiæ.* Ostendit non se vt hominum fauorem acquireret, humanæ sapientiæ placuisse, neque verborum arti studuisse; sed fidem auctori exhibuisse, qui doctrinam suam non ornatu traditionis humanæ acceptabilem voluit esse verborum strepitu; sed ipsis rebus; quia res ante verba sunt. *Sed in ostensione spiritus & virtutis Dei.* Hoc est; quia quæ verbis infirma, iuxtà virtutem fortia, res fatuæ, comptæ, E prudentes videntur; Deus prædicationem suam non testimonio verborum voluit commendari; sed virtutis; vt verbis stultitia indicata, factis se sapientiam demonstraret spiritali ratione fundatam.

Vt fides vestra non sit in sapientiâ hominum; sed in virtute Dei. Sapientiam autem loquimur inter perfectos, sapientiam verò non huius sæculi, neque Principum huius sæculi, qui destruuntur.

Vt fides vestra, &c. Hoc est, inter eos qui crucem Matt. 7. Christi virtutis testimonio sapientiam fatentur. Hi Iacob. 1. enim sapientes & perfecti sunt, qui fidem non magis F verbis habent, quàm rebus. *Sapientiam verò non huius sæculi.* Rectè ait, *sapientiam non huius sæculi*: sed futuri Sap. 5. in quo veritas Dei negantibus apparebit: Hoc enim Sap. 9. sæculum rationem hanc non capit infirmitate cogita- Ioan. 14. tionis terrenæ. *Neque Principum huius sæculi, qui destruuntur.* Manifestum est non esse sapientiam hanc Principum huius mundi; quia destruuntur ab illâ. Christianitas enim errores quos hi instruerunt, excidit; id est, 1. Ioan. 3. idololatriam, auaritiam, & cætera vitia, sicut dicit Ioannes Apostolus: Propter hoc venit Filius Dei, vt solueret opera diaboli.

A Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quę abscondita est: quam prædestinauit Deus ante sæcula in gloriam nostram.

Sed loquimur Dei sapientiam, &c. Occultum sensum Ephes. 3. manifestare se missum testatur, quem neque Principes, neque Potestates scirent, neque mundus audierit, ac per hoc stultum putati; quia incognitum est. Esse autem rationale & salutare teste videtur, cui omnis in- Coloss. 1. tentio cedit ratiocinatiuois humanæ. Abscondita est ergò Dei sapientia, dum non in verbis, sed in virtute 1. Cor. 4. est; non humanâ ratione possibilis; sed spiritus effica- Eccl. 14. ciâ credibilis. *Quam prædestinauit Deus ante sæcula in* B *gloriam nostram.* Vsque adeò vera sapientia & cum Deo semper fuisse declaratur, vt ante sæcula prædestinata Sap. 5. in gloriam nostram dicatur qui credimus: Præscius enim Deus errores futuros in mundo quem erat facturus, decreuit ad confusionem illorum, qui sibi stultitiam sapientiam facturi erant; ad nostram autem gloriam qui credituri eramus & credimus.

Quam nemo Principum huius sæculi cognouit: Si enim cognouissent, numquam Dominum maiestatis crucifixissent.

Principes huius sæculi non solùm homines accipien- 1. Cor. 1. dos Iudæorum ac Romanorum: sed & hos Principes ac Ephes. 6. C Potestates, quos suprà dixit, ad quos verè pertinet dictum hoc aduersùs quos nobis colluctatio est spiritalis Luc. 4. nequitiæ in cælestibus: quia consilio ac voluntate illo- Ioan. 14. rum crucifixus est Christus. Denique post tentationes diabolus recessit, ait, vsque ad tempus. Et ipse Dominus: *Princeps*, inquit, *huius mundi venit, & in me in-* Ioan. 19. *uenit nihil*: Principes ergò huius sæculi per ignorantiam Dominum maiestatis crucifixerunt: Nam Iudæorum Principes, quomodò Principes huius sæculi possunt intelligi, qui erant subiecti regno Romano: Et neque Romanorum Principes crucifixerunt Christum; quippè cùm dixerit Pilatus: *Nullam causam mortis inuenio in* Ioan. 18. *eo.* Vnde & manus lauit, dicens Iudæis: *Innocens ego* Matt. 27. *sum à sanguine Iusti huius: vos videritis.* Hi ergò Princi- Coloss. 2. pes crucifixerunt Dominum, quos detriumphauit liberè in semetipso: quamuis dicat Marcus Euangelista Marc. 1. de dæmonibus: *Sciebant enim Christum ipsum esse Iesum.* Luc. 4. Scierunt quidem ipsum esse, sed qui in Lege promissus ad quo. erat: mysterium tamen eius † quod Filius Dei est, nesciebant: Hoc etiam & Petrus Apostolus ad populum Act. 3. Iudaicum dixit. *Scio, fratres! quia per ignorantiam egistis: hoc malum, & sicut Principes vestri*: non tamen huius sæculi. Si ergò per ignorantiam serui occiderunt Ioan. 1. Dominum, peccatum eis ascribi non debet: Sed non licet hoc ignorare. Et quamuis Dominum esse nescirent; nescij tamen non erant quia reo impiam faciebant: Dominus tamen maiestatis crucifixus dicitur, cùm mori nesciat: Sed quia Verbum caro factum est, id est, Dei Filius incarnatus; homo factus est, ipsi adscripta est mors: quia Iudæi non vtique carnem persecuti sunt; sed eum qui operabatur per carnem: ac per hoc quamuis Dominus maiestatis mortem ignoret; quantùm tamen ad Iudæorum votum pertinet, & ad Principes huius sæculi, Dominum occiderunt in carne.

Sed sicut scriptum est: Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, hoc præparauit Deus diligentibus eum.

Hoc scriptum est in Isaiâ Prophetâ in aliis verbis. Per Esai. 64. hoc exemplum inopinatam rem factam dicit, & quæ non solùm in humanum sensum non caderet; sed & cælestes Potentias lateret, Dei scilicet Filium incarnatum; vt quod suprà dixerat, firmaret: quia si Principes huius sæculi Deum hominem factum non intellexerunt, quantò magis homines? Sed si verba offendiculum vel scandalum faciebant, virtutibus tamen & signis fides non debuerat denegari: Infirmitati enim & ignorantiæ Rom. 8. humanæ virtus debuerat præponi, & credi quod humanæ rationi impossibile videbatur: ideòque diligentibus Deum, id est, credentibus præparauit donum hoc.

Nobis autem reuelauit Deus per Spiritum ſuum:

Epheſ. 1. Quia Principes ſæculi hoc ignorabant, Deus hoc per ſpiritum ſuum reuelauit credentibus: quia res Dei non poteſt ſine Spiritu Dei addiſci. Nam non ſolùm hominibus ſacramentum iſtud miſſum ſe dicit declarare, ſed *Epheſ. 6.* & Principibus & Poteſtatibus in cæleſtibus, qui Dominum crucifixerunt: vt hoc prædicante in terris, diſcant qui ſunt in carnalibus cœlis, qui degunt ſub ele- *Act. 9.* mentis firmamenti. Hic ergò ſingularis Apoſtolus eſt, qui hanc gratiam conſecutus eſt; quia Trinitatis myſterium à nullo ſic potuit explanari: vnde & vas electio- H nis diuino iudicio vocitatus eſt.

Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunda Dei: Quis enim hominum ſcit hominis abſcondita, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? Sic & quæ Dei ſunt nemo nouit, niſi ſpiritus Dei.

Quia enim de Deo eſt hic ſpiritus, omnia nouit Dei. *Ioan. 16. 1. Cor. 14.* Profunda autem ideò ait; quia omnem virtutem & præſcientiam eius nouit: quod omninò creaturæ impoſſibile eſt. *Quis enim hominum ſcit hominis abſcondita, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt?* Manifeſtum eſt cogitatio- I nes noſtras à nullo ſciri, niſi ab animo noſtro, quem ſpiritum dixit. Denique in Euangelio inter cætera ſic *Luc. 8. Ioan. 6. 1. Ioan. 2.* ait: *Et ſpiritus eius reuerſus eſt ad illam. Sic & quæ Dei ſunt nemo nouit, niſi ſpiritus Dei.* Hic ſpiritus Dei docuit nos; quos ſcit naturaliter non doctos; & docuit nos de myſterio Christi: quia non ſolùm ſpiritus Dei eſt; ſed & Chriſti.

Nos autem non ſpiritum huius mundi accepimus; ſed ſpiritum qui ex Deo eſt: vt ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis.

Hinc ſcimus quia ſpiritum qui de Deo eſt, accepimus: quia mundi ſpiritus non poteſt ſcire quæ ab hoc nobis *Iuo Par. 11. cap. 6. 1. Reg. 18.* inſinuata ſunt. Spiritus tamen mundi hic eſt, per quem K arripiuntur phanatici, qui ſine Deo ſunt: Eſt enim inter mundanos ſpiritus potior: vnde ſolet coniecturis, quæ mundi ſunt diuinare, quem Pythonem appellant. Hic eſt qui per veriſimilia fallitur & fallit; hic eſt qui per Sibyllam locutus eſt, ſenſum noſtrum ſecutus, locum volens inter cæleſtes habere. *Vt ſciamus quæ à Deo* *Eſai 40. & 45. Rom. 11.* *donata ſunt nobis:* Quia enim Dei ſpiritus datus eſt nobis, ſcimus quæ à Deo donata ſunt nobis. Non enim hæc poſſemus ſcire, ſi mundi ſpiritum haberemus; quia non poteſt ea quæ ſunt Dei ſcire mundi ſpiritus: *Senſum enim Dei nemo nouit, niſi qui de Deo eſt Spiritus Dei.* Inferiora enim non poſſunt ſuperiorum ſcire conſilium, neque creatura Conditoris ſui dignoſcere voluntatem.

Quæ & loquimur non in ſuaſoriis humanæ ſapientiæ verbis: ſed in oſtenſione ſpiritus, & virtute Dei ſpiritalibus ſpiritalia comparantes.

Luc. 10. Ioan. 14. Vt hinc manifeſtum ſit ſcire nos, quæ à Deo nobis donata ſunt: quia hæc, & loquimur, vt & alij diſcant per doctrinam ſpiritalem: Prædicatoribus enim, id eſt Apoſtolis inſinuata diuinitùs ſunt quæ traderent populis, & addiſcerent Principes huius ſæculi quid admiſiſſent mali. *Non in ſuaſoriis humanæ ſapientiæ verbis: ſed in oſtenſione ſpiritus:* Verba enim humanæ ſapientiæ hunc ſenſum non vident, neque literarum ſtudiis apprehen- *Eſai. 7. Sap. 13.* ditur; ſed per fidem ſpiritali ratione concipitur, di- M cente Iſaiâ Prophetâ: *Niſi credideritis, neque intelligetis:* Naturali enim magis lege, quàm curſu ſyderum, & calculis ſignorum quæ in firmamento denotantur, adipiſcitur. Denique credentes non humanis verbis; ſed naturæ ſuæ vident congruere quod credunt: Opus enim agnoſcit opificem: ideóque Euangelium animis noſtris loquitur ſpiritalia, excitans illos ad cognitionem ſui Creatoris. *Spiritalibus ſpiritalia comparantes.* *1. Cor. 1.* Hoc eſt, iis qui mundanam prudentiam refutant, ſpiritalem efficaciam tradere, quæ myſterio fidei continetur, ad illuminatum ſenſus beneuolorum hominum: G Credentes enim quæ mundi ſapientia ſtulta iudicat, ſpiritales ſunt.

Animalis enim homo quæ ſunt ſpiritus Dei neſcit, & ſtultitia eſt illi, & non poteſt ſcire: quoniam ſpiritaliter iudicatur.

Animalis enim homo, &c. Pecoribus enim ſimilis ſen- *Pſal. 48.* ſum ſuum in terram deprimit. Ideóque non aſſequitur niſi quæ videt, nec putat aliquid poſſe fieri quàm quomodò ſit. Ideò quidquid aliter audit quàm nouit, ſtultum iudicat: nihil enim exiſtimat poſſe fieri ſine commixtione. Vnde ridet audiens Deum Filium genuiſſe, quem ſcit ſimplicem & incorporeum: & Virginem peperiſſe, & reſoluta corpora rurſùm reuocari ad vitam; H cùm hæc magis ad laudem Dei proficiant, vt credatur feciſſe, cuius operis ratio inueſtigari non poſſit: Deus eſt enim qui fecit: Imbecillitas enim humana ſtultum *Act. 1. Eccl. 8.* putat quod ſcientiâ ſuâ non concludit; cùm hoc magis ſtultum deberet habere, & illud prudens: quod quia Dei factum dicitur, non poteſt comprehendi. *Et non poteſt ſcire: quoniam ſpiritaliter iudicatur.* Humanam traditionem ſequentes, dum virtus Dei fidem abnegant, ſpiri- *Coloſ. 2.* tualiter factum eſt quod ratione carnis inflati putant fieri non poſſe. & ſic reprobi adnotati, ſpiritaliter condemnati ſunt.

Spiritalis verò diiudicat omnia, & ipſe à nemine iudicatur: Quis enim cogitauit ſenſum Domini? quis inſtruxit eum? Nos autem ſenſum Chriſti habemus.

Quoniam vera ratio ſpiritualium eſt, id eſt credentium (hoc enim quis nuncupatur quod credit) ideò ipſi *1. Cor. 6.* omnia iudicant: Ipſorum enim exemplo infidelitas diiudicabitur: ipſi autem à nemine iudicabuntur: Quis *1. Ioan. 3.* enim condemnet vera dicentem? Cùm enim conſtet omnes inimicos fidei falſa tenere pro veris, accuſatio illorum in irritum iam deducta eſt veri iudicio condemnata: quia qui non crediderit, inquit Dominus, iam iudicatus eſt. *Quis enim cognouit ſenſum Domini?* *Eſai. 40. & 45. Sap. 1.* *quis inſtruxit eum?* Senſus Dei eſt, quo hoc ſpiritaliter iuſſit fieri, per quem mundi ſapientia ſtulta probaretur, negans poſſe fieri quod factum eſt. Quem ſenſum nullus eſt qui cognouerit, & diſpliceat illi vt emendet conſilium Dei: quia qui cognouit, laudat potentiam Dei: quem qui omnia negat poſſe, nec mundum credit feciſſe: Quid enim magnum eſt, vt de ſe credatur generaſſe, qui non ambigitur cuncta ex nihilo feciſſe: quip- *Matt. 19.* pè cùm dicat Saluator: *Apud Deum autem omnia poſſibilia ſunt. Nos autem ſenſum Chriſti habemus.* Hoc dicit; quia qui credentes ſumus, eiuſdem, id eſt, diuinæ ſcientiæ ſenſum habemus.

L ET ego, fratres! non potui vobis loqui quaſi ſpiritalibus; ſed quaſi carnalibus. Quaſi paruulis in Chriſto lac vobis potum dedi non eſcam: nondum enim poteratis: ſed neque nunc poteſtis: adhuc enim carnales eſtis. CAP. III.

Nunc his loquitur, qui propterea quòd ſæculi adhuc voluptatibus ſeruiebant, carnales erant: Quamuis iam baptizati eſſent, & Spiritum-Sanctum accepiſſent: tamen quia poſt baptiſmum ſtatim ad veterem hominem *1. Cor. 10. Sap. 1.* fuerãt reuerſi, cui abrenunciauerant, dicuntur carnales: Spiritus enim Sanctus tunc permanet in eo cui ſe infuderit, ſi permaneat in propoſito regenerationis: ſi M quominùs, abſcedit; ità tamen vt ſi reformauerit homo, redeat ad illum: Sempèr enim paratus ad bonum eſt, diligens pœnitentiam. *Quaſi paruulis in Chriſto lac vobis potum dedi, non eſcam:* Quamuis renati eſſent in Chriſto; tamen non fuit dignum tradi ſpiritalia. Acceptâ enim fide, quæ eſt velut ſemen ſpiritale, nullum fructum Deo dignum fecerunt, vt perfectionis verba mererentur addiſcere; ſed quaſi paruuli imperfectionis ſenſibus *2. Cor. 15. 1. Cor. 8.* ſtudebant. Apoſtolus autem vir diuinus, & medicus ſpiritalis, vnicuique ſecundùm vires ſuas tradebat, ne per imperfectionem & imperitiam quis de rebus ſpiritalibus ſcandalum pateretur: *Nondum enim poteratis.* Oſten-

dit apertè non illos debuisse audire quæ confirmatis di- A cēda sunt. *Sed neque nunc potestis: adhuc enim carnales estis.*
Hîc valdè arguit temeritatem illorum qui querebantur
dudũ se non audisse spiritalia, cùm adhuc indigni essent
Ibidem. audire: Pseudoapostoli enim promiscuè omnibus vno
atq; eodem genere tradebant, nullius personam discer-
nentes, vt acceptabiles fierēt per hypocrisin commen-
Luc. 8. dati: cùm constet Dominum & auctorem nostrum
Christum aliter populis, aliter discipulis interfatum,
Matt. 17 & inter ipsos Apostolos fecisse distantiam: Tribus ete-
nim Discipulis gloriam suam in monte ostendit; dicens
illis vt tacerent visum, quamdiu à mortuis resurgeret.

Cùm enim in vobis æmulatio & contentiones sint, nónne carnales estis, & secundùm hominem ambulatis? Cùm enim quis dicat: Ego sum Pauli: alius autem, Ego Apollo, nónne homines estis? B

Ioan. 4. Indignitatis causam ostendit: quia qui de homine
sperat auxilium, carnalis est. Qui autem spretâ huma-
nitate, de Deo sperat, spiritalis est; quia Deus spiritus
est. *Cùm enim quis dicat: Ego sum Pauli; alius autem: Ego
Apollo, nonne homines estis?* Sicut enim gloriantes in
Psal. 81. Deo, & de ipso omnem gratiam sperantes dij dicuntur
Ioan. 10. Psal. 81. à Deo adoptati: ità & in homine gloriantes, & homi-
nes & carnales dicuntur sententiâ Dei conclusi, qui ait:
Ego dixi, dij estis: vos autem sicut homines moriemini. A
suâ ergo personâ incipit, ne fortè putaretur per inui-
diam magis personas illorum destruere; ostendens ma- C
gnum errorem, & ad Dei contumeliam pertinere,
quando Deo prædicato, gloria datur hominibus. Quid
ergò minus est à gentilitate, dum adhuc aliquid de ho-
minibus speratur?

Quid igitur est Apollo? Quid verò Paulus? Ministri eius, cui credidistis: & vnicuique sicut Dominus dedit.

Psal. 117 Vt quia ministri sunt, spes in his non sit; sed in Deo
cuius ministri sunt: Illi enim gratiarum actio deferen-
da est, cuius donum est: hi verò serui, quos etiam in-
uitos oportet dispensare. Numquid non Moyses coa-
Exod. 4. ctus est ire ad Pharaonem; & Ionas inuitus missus est D
Ione 1. prædicare Niniuitis; & Ananias contradicens missus est
Act. 9. Saulo manum imponere? *Et vnicuique sicut Dominus de-*
Ephes. 4. *dit.* Id est, sicut voluit & sicut diuisit singulis officia mi-
nisterij.

Ego plantaui, Apollo rigauit: sed Deus incrementum dedit.

Luce 5. Plantare est euangelizare, & ad fidem attrahere: ri-
gare verò, baptizare solemnibus verbis: peccata autem
dimittere, & spiritum dare, Dei solius. Si ergò effe-
ctum salutis Deus dat, nulla gloria in hac re hominis
Act. 2. est. Scimus enim & Spiritum sanctum sine manus im-
Act. 10. positione datum à Deo; & non baptizatum consecu-
tum remissionem peccatorum. Numquid non hic in-
al. est. uisibiliter baptizatus † erat, quando donum baptisma- E
tis consecutus est?

Itaque neque qui plantat est quidquam, neque qui rigat: sed qui incrementum dat Deus: Qui enim plantat & qui rigat, vnum sunt. Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet secundùm suum laborem.

Et plantata enim solent emori, & rigata ad effectum
fœcunditatis minimè peruenire, nisi det Deus vege-
tam vitam. Quantùm ergò ad honorificentiam Dei
pertinet, nihil est homo: quantùm autem ad ministe-
rium pertinet, necessarius est, vt honorificetur quasi
seruus, non vt aliquid de illo speretur ad iniuriam Dei: F
Iob. 4. *Qui enim plantat & qui rigat, vnum sunt.* Vnum sunt;
quia ambo mercenarij sunt, quamuis diuersa sint illo-
Iob. 7. rum officia. *Vnusquisque autem propriam mercedem acci-*
piet secundùm suum laborem: Quamuis enim vnum sint;
sed quia maior est qui euangelizat, quàm qui baptizat;
1. Tim. 5. ideò discreuit mercedes illorum: & non solùm ad hoc;

A sed ad doctrinæ sinceritatem pertinet, vt maiori mercede sit dignus qui inuiolatam tradit doctrinam.

Dei enim sumus operis adiutores: Dei cultura, Dei ædificatio estis. Secundùm gratiam Dei quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum posui, alius autem superædificat. Vnusquisque autem videat quemadmodùm superædificet.

Dei enim sumus operis, &c. Hoc ad Apostolorum per- 2. Cor. 5.
sonam pertinet, quos constat Dei esse adiutores; quia Galat. 1.
vicarij sunt Christi. *Secundùm gratiam Dei quæ data est*
mihi, vt sapiens architectus fundamentum posui. Gratiam
sibi datam dicit, vt dignus esset prædicare Euange- Matt. 7.
B lium, vt & hoc Dei esse ostenderet, non hominis. Se-
cundùm hanc itaque gratiam, vt sapientem archite-
ctum fundamentum se dicit posuisse. Sapiens archite-
ctus est, qui iuxtà disciplinam Auctoris collocat fun-
damentum: id est, qui secundùm traditionem Salua-
toris euangelizat. *Alius autem superædificat.* Superædifi- Ephes. 2.
cia sunt, quæ post prædicationem Apostolorum à su- Matt. 7.
peruenientibus traduntur aut malis aut bonis doctori-
bus. *Vnusquisque autem videat quemadmodùm superædifi-*
cet. Id est, vt superædificia congruant fundamento; ne
si obliqua fuerint & friuola, ruinam faciant, manente
incolumi fundamento; quia si malè docuerit, Christi 2. Tim. 2.
nomen permanet, quod est fundamentum: doctrina Matt. 15.
C autem mala peribit, sicut dicit Dominus: *Omnis plan-*
tatio quam non plantauit Pater meus cælestis, eradicabitur.

Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si quis autem superædificat suprà fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam, cuiusque opus manifestum erit: Dies enim declarabit quia in igne reuelabitur: & vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit.

Fundamentum aliud, &c. Ideò nemo potest ponere Mat. 24.
aliud fundamentum; quia quamuis hæretici sint aliqui,
D non tamen docent nisi sub Christi nomine: Aliter enim
commenta erroris commendare non possunt, nisi in-
terposito Saluatoris nomine prædicent, vt res contra-
rias & absurdas nominis dignitas faciat acceptabiles.
Si quis autem superædificat suprà fundamentum hoc, aurum, 2. Tim. 3.
argentum, lapides pretiosos. Lapides pretiosi sunt, quos
non corrumpit ignis. Tria genera posuit præclara in
mundo, in quibus bonam doctrinam significauit, *Li-*
gna, fœnum, stipulam. Tria alia genera posuit; sed fri-
uola. In his corrupta & vana doctrina designata di-
gnoscitur. *Cuiusque opus manifestum erit: Dies enim decla-*
rabit, quia in igne reuelabitur. Hoc est, mala doctrina in
igne omnibus apparebit; nunc enim quosdam fallit.
Et vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit: Quia enim 1. Pet. 1.
E per ignem examinatio fiet, si in aliquo non inuenerit
quod exurat, manifestat illum bonum fuisse doctorem:
Mala enim & adultera doctrina idcircò in ligno, fœno,
& stipulâ significata est, vt ostenderetur ignis esse esca.

Si cuius opus manserit quod superædificauerit, mercedem accipiet. Si cuius opus arserit, damnum patietur: ipse autem saluus erit; sic tamen quasi per ignem.

Si cuius opus manserit, &c. Cùm enim nihil in illo sor-
dis inuentum fuerit prauæ doctrinæ, vt in bono auro;
ità erit vt tres fratres in camino ignis, mercedem vi- Dan. 3.
tam æternam cum gloria accepturus: quia sicut aurum
F & argentum, & lapides quos ignis non corrumpit; ità
& bonus magister incorruptibilis permanebit. *Si cuius*
opus arserit, damnum patietur. Opus quod ardere dicitur,
mala doctrina est, quæ interibit: Cuncta enim mala per-
ibunt, sicut iter impiorum, quia non sunt substantiæ;
sed asseuerationes peruersæ. Damnum autem pati, est
pœnas perpeti: Quis enim in pœnâ positus iacturam

Psal. 2. non facit? *Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem.* A Saluum illum futurum dixit; quia non interibit substantia quâ constat: sicut & doctrina mala peribit, quia occidens causa est. Ideò autem dixit: *Sic tamen quasi per ignem*, vt salus hæc non sine pœnâ sit; quia non dixit: *Saluus erit per ignem*; vt merito suo ab igni non combustus, saluus fiat examinatus per ignem: sed cùm dicit:
Matt. 25. *Sic tamen quasi per ignem*, ostendit saluum illum quidem futurum; sed pœnas ignis passurum, vt per ignem purgatus fiat saluus, & non sicut perfidi æterno igne in perpetuũ torqueatur, vt ex aliquâ parte operæpretium sit credidisse in Christum: Semper enim erubescat necesse est, qui se videt falsum defendisse pro ve- B
Luc. 11. ro. Et simili modo semper fiduciam habebit Dei, qui abiecto falso, secutus est verum, & spretâ impietate, succubuit pietati: Extrà Catholicum enim quidquid est, contrarium est.

Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violauerit, disperdet illum Deus: Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.

Templum Dei nos esse dicit, vt Deum in nobis habitare sciamus: In templo enim suo habiter necesse est.
1. Cor 6. Et quia Spiritum Dei dicit habitare in nobis, Deum si-
1. Ioan. 5. gnificat intelligendum Spiritum Sanctum: *Si quis templum Dei violauerit, disperdet eum Deus: Templum enim Dei sanctũ est, quod estis vos.* Hæc ideircò præmisit, vt illos C compungat, qui turpiter viuentes, corpora sua violando corruperant, maximè ille qui vxorem Patris habe-
1 Cor. 5. bat; vt antè esset reus, quàm causa illius in medium prorumperet. Denique simili; immò eodem modo, cùm causam illius iudicat, loquitur, dicens: *An nescitis quia corpora vestra templum sunt Spiritus-Sancti qui in vobis est,*
1. Cor. 6. *quem habetis a Deo?* Hîc templum Dei dicit; infrà verò templum Spiritus Sancti. Quis hîc dubitet, quia Spiritum-Sanctum Deum significauit?

Nemo se seducat. Si quis videtur sapiens esse inter vos in hoc sæculo, stultus fiat vt sit sapiens: Sapientia enim huius mundi, stultitia est apud Deum.

Nemo se seducat, &c. Id est, nemo proprio vel humano consilio putet se sibi prodesse. Ad superiorem sensum redit, *Si quis videtur sapiens esse inter vos in hoc*
1. Cor. 1. *sæculo, stultus fiat vt sit sapiens.* Hoc dicit; quia si quis intelligit salutem promissam, & mysterium Incarnationis Domini nostri Iesu-Christi, stultus fiat, id est, sapientiam mundi fugiat, vt stultus ab eâ iudicetur, & tunc erit prudens; quia stultus sæculo prudens est Deo, dum credit Deum fecisse quæ ratio mundi non capit; sicut suprà memoraui. Pseudoapostoli autem prudentes volentes videri in mundo, neque Deum Filium ha- E
1. Cor. 1. bere, neque Incarnationem veram esse, neque carnem
2. Cor. 11. posse resurgere prædicabant: *Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum.* Sic stultitia est sapientia huius mundi apud Deum, dum facit Deus quod mundus fieri posse negat, sapientiam illius stultitiam probat: & cùm multos deos dicant; fides autem vnum probet, te-
1. Cor. 8. ste virtute, in prudentiâ suâ confundetur.

Scriptum est enim: Apprehendam sapientes in astutiâ eorum. Et iterum, Dominus nouit
Iob. 5. cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt.
Psal. 93. Itaque nemo glorietur in homine.

Dominus nouit cogitationes, &c. Istud in Psalmo habetur xciij. Denique idem sensus est. Sciens enim vanas
Sap. 13. cogitationes illorum, vt stultos esse probaret, sapien- F tiam illorum apprehendit, ostendens verum esse quod falsum dicebant, & falsum quod verum putabant. *Itaque*
Sap. 9. *nemo glorietur in homine*: Quoniam enim humanæ cogi-
Psal. 117 tationes & consilia improuida & infirma sunt, non est gloriandum in homine; sed in Deo: cuius consilium retractari non potest: quidquid enim homines sine Deo, sapiunt, stultum est.

A Omnia namque vestra sunt: siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura: omnia vestra: vos autem Christi, Christus verò Dei.

Alio loco dicit de eodem sensu: *Nos autem seruos ve-* 2. Cor 4.
stros propter Iesum. Seruos pro ministris posuit, vt non singulos sibi † deserrent, cùm omnibus vterentur; sicut al. defenderent.
& Dominus dicit. *Ego sum in medio vestrum non vt ministrer; sed vt ministrem.* Nam mundus vtique noster est; Luc. 22.
sed vt de illo secundùm Dei voluntatem sentiamus, & decretos cursus eius in Dei voluntate ponamus. Et vita
B præsens concessa nobis est; sed vt modestè illam & cum Sap. 16.
Dei gloriâ transigamus *Siue mors*: vt pro Christo mori Philip 1.
libenter habeamus spe promissionis futuræ. *Siue præsentia*: vt sic præsentibus vtamur ne offendamus. *Siue* al. nos.
futura: vt futura credentes, ipsis † nos magis; quia meliora sunt † accommodemus. *Vos autem Christi*: vt quomodò hæc iudicio nostro concessa sunt & subiecta, ità & nos Christo subiiciamur, quippe cùm per ipsum esse cœperimus, & in primâ origine, & regeneratione. Ephes 1. al. commendemus. Ioan. 6.
Christus autem Dei: Christus Dei est Patris sui proprius Filius, faciens voluntatem eius, vt & nos ipsius faciamus. Si ergò Christi sumus famuli, quid est vt ad eius iniuriam de hominibus aliquid speremus?

C ITà nos existimet homo vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. Hîc iam quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur. CAP. IV.

Ità nos existimet homo, &c. Hoc significauit; quia mi- 1. Cor. 1.
nùs de illo sentiebant aliqui Corinthiorum: sed vt homo hoc de illo sentiret quod & Deus qui illum elegerat, ideò ministros Christi ait: & dispensatores myste- 1. Cor. 2.
riorum Dei: Quando enim non verborum strepitu, Ibidem.
neque humanâ sapientiâ nitebatur intelligi; debuit sa- Galat. 2.
cramentum Christi dispensare, in quo non verba; sed 2. Cor. 9.
D virtus fulgebat, non per quod homo; sed Deus glorio- 1. Cor. 15.
sus videretur: Collega enim piscatorum, non aliter quàm illi Christum prædicabat. Cùm ergò ministrum se Christi & sacramentorum Dei probat, Pseudoapostolos notat, & abnegat Christi esse quod traduot, per id quod discordarent à traditione Apostolicâ. *Hîc iam quæritur inter dispensatores, vt Fidelis quis inueniatur.* Hoc quod dicit, non solùm ad Pseudoapostolorum personam pertinet; sed & ad reliquorum, qui acceptâ dispensatione, aut verecundiâ, aut timore, aut certè commendationis suæ causâ constanter arguere trepidabant aut malos sensus aut mores. Hic enim tam constans erat, vt Act. 20
nec vitæ suæ parceret, dummodò fideliter omnia † consummaret. al. celebraret.

Mihi autem pro minimo est vt à vobis diiu- E dicer, aut ab humano die: sed neque meipsum iudico. Nihil quidem mihi conscius sum; sed non in hoc iustificatus sum: qui autem iudicat me, Dominus est.

Mihi autem pro minimo est, &c. Quos in tantis vitiis re- 1. Cor. 6.
prehendit, minimum dicit ab his se iudicari, quippe cùm nec à Iustis iudicandum se sciret. *Aut ab humano die*, hoc Ibidem.
est, quia nec à legibus mundo creditis iudicandus erat: Supergressus enim humanam iustitiam, cælesti iustitiæ studebat, sicut dicit Dominus: *Nisi abundauerit iustitia ve-* Matt. 5.
stra plusquam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum Dei. Humanum ergo diem cùm dicit, significat & diuinum, in quo iudicaturus est Christus: quia sicut iu- Act. 17.
risconsulti seu pontifices, quos vocant Sacerdotes, certos dies quibus iudicatur decreuerũt; ità & dies Domini de- F
finitus est, quo iudicaturus est mundum; *Sed neque meip-* Psal. 18.
sum iudico. Nihil quidem mihi conscius sum. Apertum est, quia conscientiam purâ habens sollicitus de se non erat. *Sed non in hoc iustificatus sum.* Nunc humiliat se, & loquitur vt homo qui possit culpã incurrere nescius. *Qui autem iudicat me, Dominus est.* Rectè ait: quamuis enim humiliauerit se, tamen Domino Christo plurimùm dedit; quia potest quod hominem latet, dum occulta iudicat,

Rom. 2. manifestate, non vt reum faciat; sed prudentem: Quis enim homo est, quem non aliquid lateat? Interdum enim aliquid vtile putamus, quod inutile est: Nec enim Rom. 14. omnia membra aut lateta conuersationis humanæ descripta habemus: ab iis autem quæ grauia sunt apertè, prohibiti sumus: Nam quædam causæ nos fallere solent ex causis aliquibus ortæ, vt quod non est vtile, putemus vtile quod leue quidem est; quia propositum liberum est.

Itaque nolite ante tempus iudicare donec veniat Dominus, qui illuminabit occulta tenebrarum, & manifestabit consilia cordium; B & tunc laus erit vnicuique à Deo.

Iacob. 4. *Nolite ante tempus iudicare, &c.* Monet illos ne iudi- Rom. 14. cent, cùm iudicandi sint, & habeant duplex peccatum; Mat. 7. sicut ait Dominus: Nolite iudicare, vt non iudicemini: Iacob 5. sed expectate diem iudicij Dei: ac si fideles & boni sint: Rom. 2. Iniuria enim iudicis est, si ante cognitionem eius à ser- Sap. 5. uo procedat iudicium aut sententia. 1. Tim. 5. *Qui & illuminabit* Apo. 11. *occulta tenebrarum, & manifestabit consilia cordium &* Eccle. 9. *tunc laus erit vnicuique à Deo.* Hoc dicit; quia in die iudicij nihil occultum erit eorum quæ gesta aut cogitata sunt; & simplicitas & hypocrisis illic apparebit: vt & C qui despectus habebatur, fortè appareat dignus; & qui aliquid esse putabatur, inueniatur reprobus: Omnia enim nuda erunt in die iudicij, & tunc laus erit bene agenti vel cogitanti: Hic enim qui laudatur, improbabile est an dignus sit; sicut & in alio loco dicit: 2. Cor. 10 *Non enim qui seipsum commendat, probatus est; sed quem Deus commendat, quem vtique nihil latet.*

Hæc autem, fratres! transfiguraui in me & Apollo, propter vos, vt in nobis discatis, ne suprà quod scriptum est, vnus pro vno infletur aduersus alterum.

Act. 18. & 19. Transfigurauit hæc in se & Apollo, dum pseudoapostolorum glorias & traditiones peruersas sub suâ personá & Apollo euacuat, summatim illos designans non singulatim, ne fortè maior discordia in populo nasceretur: Nemo enim audiens nomen suum taxari, aut eius cui fauet, contentus est tacere. Tacito autem nomine si quis audiens, etiamsi de se intelligat dictum, dissimulat. Sub hac ergò propositione euacuauit personas illorum, cùm dicit: *Ego plantaui, Apollo rigauit,* &c. vt in 1. Cor. 3. his discerent nihil dandum hominibus.

Nam quis te discernit? Quid enim habes E quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis.

Nam quis te discernit? &c. Id est, sicut aliqui qui amplius accipientes in baptismate aut in doctrinâ, cæteros dicant minùs consecutos. Hoc his loquitur, qui bapti- 1. Cor. 1. zatos ab aliis, plus aliquid esse putabant: quorum eloquentiâ seducebantur, vt fuco quodam peruersa recta 1. Cor. 3. putarent: Tanta enim discordia erat in populo, vt multa essent studia diuersarum partium: & sic omnia dicta sua aptauit Apostolus sine manifestatione nominum omnibus partibus, vt cùm legeretur epistola, vnaquæque pars ad se dicta susciperet, audiens quod causæ suæ intendi cognosceret: *Quid enim habes quod non accepisti?* Nihil illum boni vltrà dicit consecutum ab aliis, quàm ab eo acceperat: ideò frustrà queri: Quod enim habebant, ab Apostolo acceperant. Ad vnum autem 1. Cor. 9. videtur loqui quia ad partem plebis loquitur. *Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Hoc quasi insultatores Apostoli agebant per imperitiam, vt eadem audientes quæ ab Apostolo iam didicerant, illum euacuantes, de horum magisterio gloriarentur: Eloquentiâ enim commendati, prædicationis gloriam in se conuertebant. Apostolus verò contemptibilem se volebat A videri, dummodò Dei gloriam faceret acceptabilem.

Iam saturati estis, iam diuites facti estis, sine nobis regnatis: & vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus.

Ironia est, vt dicunt: Irascentis enim verba sunt, non 1. Cor. 3. confirmantis: In quibus enim tanta vitia arguit, regnare illos dicit: sic enim putabant, gloriantes de iis quæ à pseudoapostolis tradebantur. *Et vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus.* Vt pius pater etiam in- B gratis filijs bene optat. Qui enim poterat fieri vt sine Apostolis regnarent? Quidquid enim non ab Apostolis traditum est, sceleribus plenum est. Sic tamen ordo fuerat dicere: Vt nobiscum regnetis: Sed quia præmisetat: *Et vtinam regnatis,* aliter dicere non potuit, nisi, *Vt & nos vobiscum regnemus.* Regnare autem est de spe & promissis Christi securum esse, & gaudere in iis quæ aduersa propter nomen Christi accidunt: Luctum Philip. 3. enim afferunt, non detrimentum. Vnde alio loco di- 2. Cor 12 cit. *Cùm infirmor, tunc potens sum.*

Puto enim quòd Deus nos Apostolos no- C uissimos ostendit, quasi morti destinatos: quia spectaculum facti sumus huic mundo, & Angelis, & hominibus.

Hoc ideò personæ suæ deputat; quia semper in ne- 2. Cor. 11. cessitate fuit, persecutiones & pressuras vltrà cæteros Apo. 11. passus; sicut passuri sunt Enoch & Elias, qui vltimo tempore futuri sunt Apostoli: Mitti enim habent ante Chri- Ibidem. stum ad præparandum populum Dei & muniendas omnes Ecclesias, ad resistendum Antichristo, quos & persecutiones pati & occidi lectio Apocalypsis testatur. Horum ergò tempus suo tempori comparauit Aposto- D lus dicens: *quasi morti destinatos*: Ad hoc enim venturi sunt, vt occidantur. *Quia spectaculum facti sumus huic* Ibidem. *mundo, & Angelis, & hominibus.* Quia erunt spectaculum & Enoch & Elias vsque adeò vt corpora eorum in plateâ proiiciantur in conspectu totius populi infidelis: ità & Apostoli spectaculum facti sunt; quia publicè ridebantur, positi ad iniuriam & mortem quam passi sunt. Mundum autem, Angelos & homines dixit; quia & Angeli mali sunt, dicente Dauid in Psalmo lxxvj. Vexabat illos per Angelos malos. Et homines mali & Psal. 77. increduli his Apostolorum iniuriæ oblectamento sunt. Ioan. 17. Mundus autem idcircò infidelitas dicitur; quia visibilia Sap. 13. sequitur.

Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles, nos verò ignobiles.

Verum est, quia amantes Christum, stulti sunt mundo. *Vos autem prudentes in Christo.* Qui prudens in Christo iudicatur à perfidis, non rectè asserit Christum. Denique Marcion; quia negat Filium Dei, & incarnari Deum potuisse, prudens est mundo: & Photinus; quia non fatetur Christum per id quod natus est, Deum, sapiens videtur mundanis. *Nos infirmi.* Infirmi ideò; F quia sine adulatione & cum stultitiâ, sicut videtur mundanis, prædicantes Christum iniuriis subiiciebantur. *Vos autem fortes.* Ideò fortes; quia sic profitebantur Christum, ne offenderent homines, vt essent securi. *Vos nobiles:* Qui enim Christum non fatetur; quia Abrahæ promissus est, & ab initio prædicatus, hic nobilis contrà Christum est; quia antiquitatem promissi Genes. 15. Christi aliis deputat. *Nos verò ignobiles.* Ignobilis mun- Rom. 4. do est, qui Christum, quod mundus denegat, ab initio Galat. 3. profitetur. Hæc igitur omnia supradicta, quæ negare Ioan. 1. videtur, confirmat: & quæ quasi confirmare videtur, negat: Irascentis enim verba sunt, quæ negando confitetur, & confitendo negat.

Vsque ad hanc horam & esurimus, & siti- G mus, & nudi sumus, & colaphizamur, & instabiles sumus, & laboramus operantes manibus nostris, maledicimur, & benedicimus persecutionem patimur, & sustinemus: blasphemamur, & obsecramus. Tamquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium lustramenta vsque modò. Non vt confundam vos hæc scribo: sed quasi filios meos charissimo moneo.

Galat. 1. *Et esurimus, & sitimus, &c.* Liberè enim & iuxtà ve- H 1. Thes. 2. ram fidem sine aliquâ adulatione Christum prædicantes & gesta prauæ vitæ arguentes, gratiam apud homines non habebant, & colaphizabantur, id est, iniuriis agebantur, & instabiles erant; quia fugabantur, ne in loco Act. 20. diu manentes, plures docerent. Ideò & manibus opera- 1. Thess. 1. bantur; quia non solùm gratiam apud homines non Psa. 140. habebant: verumetiam ab his accipere indignum erat, qui errori studebant sicut dicit in Psal. cxl. *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Quia & libertatem arguendi amittit, & peccat qui ab eo accipit, quid ideò dat ne corripiatur. *Maledicimur, & benedicimus.* Malè tractantes enim se hortabantur ad bonum. *Persecutionem patimur, & sustinemus*; quia persequentibus se non I resistebant: *Blasphemamur, & obsecramus*: Blasphemantes enim rogabant vt permitterent sibi reddi ratio- 1. Petr. 2. nem. *Tamquam purgamenta huius mundi facti sumus, om-* Act. 22. & 26. *nium lustramenta vsque modò.* Non resistendo villi, neque vicem in malis reddendo; sed semper se subiciendo, vt per patientiam prouocaret ad bonum, contem- 1. Thes. 5. ptibilis & despectus fiebat: *Vsque modò*, id est, vsque nunc etiam apud Corinthios, pro quibus hæc quæ supra memorat, mala passus est. Et quoniam humilitatem suam nihil in his proficere videbat, queritur dolore commotus tantam subiectionem & iniurias nullum fructum haberé potuisse; sed & (quod deterius est) in peius profecisse. *Non vt confundam vos, hæc scribo.* Hoc K est, non vt ruborem vobis faciam, hæc scribo; sed vt corrigatis. *Sed quasi filios meos charissimos moneo.* Adhuc se supplicem facit, ne correpti, & ad iram prouocati, Coloss. 3. admonitionem eius spernerent: id agit vt medicus salutaris, qui putamina abscindens, dolorem illatum spe & blanditiis mitigat, vt æger se curari permittat.

Si enim decem millia pædagogorum habueritis in Christo; sed non multos patres: Nam in Christó Iesu per Euangelium ego vos genui. Obsecro ergò vos, imitatores mei estote. L

Galat. 4. Hic dictis ostendit nullum posse eo affectu diligere illos, quo ipse eos diligebat: Quis enim alienos filios suis præponat amore? Ac per hoc monita eius, qui & pro his tanta mala passus est, non debere eos spernere. Philip. 3. *Obsecro ergò vos, imitatores mei estote.* O beneuolentiam sancti Apostoli, qui obsecrat filios vt imitentur patrem, hoc est, sponte rogat ægros vt recipiant medicinam! In his tamen sui illos imitatores vult esse; vt sicut hic multa exitia pro salute eorum ab incredulis passus est, Act. 20. non possit, dummodò per dies & noctes euangelizaret illis donum gratiæ Dei; ità & illi manentes in fide eius & doctrinâ, non reciperent falsorum Apostolorum praua commenta; sed persisterent contemnentes op- M probria, aut detractiones, vt Patri suo spiritali inuiolatum seruarent affectum.

Ideò misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus & fidelis in Domino, qui vos commonefaciat vias meas quæ sunt in Christo Iesu, sicut vbique in omni Ecclesiâ doceo.

Act. 16. 1. Thes. 3. Hortatur illos in hoc eodem Timotheo, quem ideò charissimum & fidelem filium obtestatur in Domino, vt in hoc discerent quid peccarent: Cùm enim huic testimonium perhibet, illos arguit. *Qui vos commonefaciat vias meas quæ sunt in Christo Iesu, sicut vbique in omni Ecclesiâ doceo.* Per istum quem fidelem filium in Domino 2. Tim. 1. confirmat, reuerti illos vult ad regulam à se traditæ veritatis; vt commoniti verbis & exemplis operum eius resipiscerent, cognoscentes non perperàm se fuisse ab Apostolo doctos, quando eadem tenere omnes Ecclesias discerent.

Tamquàm non venturus essem ad vos, sic inflati sunt quidam. Veniam autem citò ad vos, si Dominus permiserit: & cognoscam non sermonem illorum qui inflati sunt; sed virtutem: Nec enim in sermone est regnum Dei; sed in virtute. Quid vultis? In virgâ veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis?

Tamquàm non venturus essem, &c. Indignabantur quidam Corinthiorum; quia non ibat ad illos non desiderio; sed superbiâ, quòd quasi indignus illos haberet, cùm magis Apostolo hoc studium fuerit: vt de indignis face- 1. Cor. 9. ret dignos. Habebat ergò votum eundi; sed maiora erant quæ agebat. *Veniam autem citò ad vos, si Dominus permiserit.* Post cõmonitionem promittit se ire ad illos, sed si Dominus permitteret, vt quia plus scit Deus quàm Rom. 1. homo, ideò si sciret operæpretium esse, permitteret: & si non iret, Dominum non siuisse ostenderet, causâ vti- Act. 16. que indignitatis illorum. *Et recognoscam non sermonem illorum qui inflati sunt: sed virtutem.* Confundit illos; quia cùm obliquè conuersarentur, indignabantur, quasi digni essent ab Apostolo visitari: *Nec enim in sermone est regnum Dei: sed in virtute.* Vt sicut regnum Dei non 2. Thess. splendore verborum commendatur; sed virtute signorum: ità & hi non verbis nudis; sed virtute operum spiritualium dignos se ostenderent ab Apostolo visitari. *Quid vultis? In virgâ veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis?* Terroris verba infert, vt pudorem passi qui inflati erant, humiliarentur: vt si verè Apostoli præsentiam desiderarent, præpararent se ad excipiendum eum; id est, abluerent se ab omni maculâ criminis, Ephes. 6. vt veniens ad illos, lætitiam haberet, quasi cum filiis charissimis.

CAP. V.

Omninò auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter gentes; ità vt quis vxorem patris habeat.

L Vt quàm graue sit istud peccatum ostenderet, nec ab ijs hoc dixit admitti, qui Deum nesciunt: vt proinde quâ pœnâ hic multandus esset ostenderet, qui sub æternâ & diuinâ iustitiâ constitutus, tanti sceleris crimen admiserat. *Ità vt quis vxorem patris habeat.* Præmissi criminis prodidit genus, vt non solùm illum aperte reum mortis faceret; sed & adhærentes illi non immu- Leuit. 18. nes à crimine demonstraret: In quo enim difficilè pec- Rom. 1. catur, plus facit reum.

Et vos inflati estis, & non magis luctum habuistis, vt tolleretur de medio vestrum qui hoc opus fecit.

Superbiam illorum intantùm humiliat, vt non querulos iam; sed magis, supplices faciat: Erant enim & ipsi 2. q. 4. c. participes, dum paterentur reum tam ingentis facinoris si quis secum incorreptum conuenire, vt omnes vno consilio potesta- abicerent eum, si negaret emendare se. Si autem quis tem. potestatem non habet quem scit reum abiicere, aut pro- Act. 25. 2. q. 1. c. bare non valet, immunis est: & iudicis non est sine de manifest. §. accusatore damnare; quia & Dominus Iudam, cùm fur iudicis. esset; quia non est accusatus, minimè abiecit. *Vt tolleretur de medio vestrûm qui hoc opus fecit.* Cognito opere isto pellendum illum fuisse de cœtu fraternitatis: Omnes enim crimen eius sciebant, & non arguebant, publicè

Ioan. 12. Leuit. 18.

enim nouercam suam loco vxoris habebat: In quâ re A neque testibus opus erat, neque tergiuersatione aliquâ poterat tegi crimen.

Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui vt præsens, eum qui sic admisit, in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu tradere hunc Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini Iesu Christi.

3. q. 1. c. de manifesto §. absens facie. Genes. 6. Sap. 9. 1. Cor. 7. 1. Cor. 5. Ephes. 6.

Ego quidam absens corpore, &c. Id est, absens facie, præsens autem auctoritate spiritus, qui nusquam abest. B *Iam iudicaui vt præsens, eum qui sic admisit in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu tradere hunc Satanæ in interitum carnis.* Quoniam carnis voluptas à diabolo est, ac per hoc cùm huic voluptati temittitur, traditur Satanæ: Caro enim hoc habet in naturâ, vt inteteat. Anima ergò cùm se iungit desiderio eius, infirmans spiritualem suum vigorem, simul interitum patitur. Itaque si hic correptus stupri admissi erubesceret eiectum se, non interiret, pœnitentiâ subsequente. Non omnium consensu & præsentiâ; sed virtute Domini Iesu, id est sententiâ, cuius legatione fungebatur Apostolus, abiiciendum illum de Ecclesiâ censuit. Cùm eiicitur, tra- C ditur Satanæ in interitum carnis: Et anima enim & corpus intereunt, quando quæ contrà legem sunt, fiunt: sed in hac aliter causâ interitus carnis homini deputatur: Quamquam enim omnia peccata carnalem hominem præstent, hoc tamen specialiter desiderium carnis est, quo sordibus maculata anima à libidine carnis, fit caro: sicut & corpus rectè gubernatum, spiritale appellatur. Animus tamen aut victus illecebris, totum hominem carneum facit: aut in vigore naturæ suæ manens, carni præstat vt spiritalis dicatur. *Vt spiritus saluus sit in die Domini Iesu Christi.* Tradit contaminatum supradictum Satanæ, vt spiritus saluus sit in homi- D nibus Ecclesiæ, in die iudicij: Nisi enim eiectus esset, non fieret saluus spiritus Ecclesiæ in die iudicij: Deferebat enim omnes contaminati illius causâ, vt in die Domini nudi ab Spiritu sancto inuenti audirent à iudice Domino: *Recedite à me, non noui vos*; sicut dicit ad Romanos: *Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius.* Et in aliâ epistolâ: *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei.* Et in aliâ epistolâ: *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei*: Si enim contristatur, deserit; & non erit saluus: non vtique sibi, qui impassibilis est; sed nobis quibus datus est, vt per illum Dei filij esse probemur: Res enim quæ amittitur, salua non est, non vtique sibi, E quæ vbicumque sit, necesse est sit, sed ei à quo amittitur.

Rom. 8. Matt. 7. Rom. 5. Ephes. 4. Rom. 5. Rom. 8.

Non bona est gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit?

Non bona est gloriatio vestra. Hoc est, mala est: Læti enim erant, cùm magis contristari debuerint in fratre tam acerbè peccante, sicut tristis fuit Samuel in Saül peccante. A quo crimine mali Doctores aut dissimulabant, aut negligentiùs arguebant (sicut & Heli Sacerdos filios suos peccantes in Deum) ne amari essent hominibus. F *Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit?* Ità & peccatum vnius quod cognitum non arguitur, multos contaminat; immò omnes qui norunt, & non deuitant, aut cùm possint arguere, dissimulant: Non enim sibi videtur peccare, quando à nullo corripitur aut vitatur.

1. Reg. 15. 1. Reg. 3. 1. Thess. 3.

Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi.

Matt. 16.

Hoc duplici genere accipiendum est; quia est fermentum etiam humana doctrina, dicente Saluatore: *Cauete à fermento Pharisæorum*, id est, à doctrinâ. Et ad malam A ergò doctrinam cauendam, & ad hanc causam dictum est; quia eiecto fornicatore, vetus fermentum eiicitur. Ideò autem vetus; quia antiqui erroris peccatum est. Noua autem conspersio, Christi doctrina est. *Sicut estis azymi.* Azyma ex causâ non fermentatæ farinæ dictum est, cùm filij Israël eiecti sunt de Ægypto: vt fermentum vetustas haberetur, azyma autem nouitas. Abiectis enim veteribus erroribus Ægyptiorum in nouam legem inducti sunt: ità & Corinthij post paganorum errores in Euangelium Christi inducti sunt. Hortatur ergò, vt secundùm professionem suam quam ab Apostolo sub nomine Christi acceperant, viuerent, iam vitæ nouæ cultores, & hoc est azymos esse.

Exo. 12. 1. Cor. 12.

Etenim pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque festa celebremus, non in fermento veteri, nec in fermento malitiæ & nequitiæ: sed in azymis sinceritatis & veritatis.

Exo. 12. 2. Cor. 5. Rom. 12. Exod. 12. Iacob. 12. Galat. 5. Ephes. 4.

Pascha nostrum immolatus est Christus. Secundùm legem docet nouitatem paschæ ratione consistere, & ideò Christum esse occisum, vt ex eo noua prædicatio nouam faceret conuersationem: vt quia paschæ rationem colimus, veterem vitam non sequamur. Pascha itaque immolatio est, non transitus; sicut quibusdam videtur: Prius enim pascha, & sic transitus: quia antè exem- C plum est Saluatoris, & sic signum salutis: Nec enim antè signum quàm crux; nam occiso vespere agno, in Ægypto filij Israël pascha egerunt, ex cuius sanguine postes signarunt, vt noctu Angelus transiens, ea loca non contingeret quæ sanguine Agni fuerant oblita. *Itaque festa celebremus, non in fermento veteri.* Hoc est, lætitiam habentes renouationis, facta vetera fugiamus, immunditiam omnem abiicientes à nobis, quæ est corruptio: quia sicut fermentum totam massam corrumpit; ità & mala vita totum hominem. Ergò vt non solùm à turpitudine vitæ nos obseruemus; sed & ab iniquitatis studio, adiecit: *Nec in fermento malitiæ & ne- D quitiæ: sed in azymis sinceritatis & veritatis.* Hoc est, vt sinceritas mundam vitam faciat; veritas autem omnem fraudem excludat.

Scripsi vobis in epistolâ: Ne commisceamini fornicariis, non vtique fornicariis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exisse.

Scripsisse se significat priùs, vbi commonuit illos ne iungerent se malæ vitæ hominibus. Et quia non intelle- E xisse fortè ea quæ scripserat videbantur: nunc in hac epistolâ quid scripserit interpretatur, dicens: *Non vtique fornicariis huius mundi*: sed à fratribus talibus scripsi recedendum. *Aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus; alioquin debueratis de hoc mundo exisse.* Igitur intellectum eorum arguit, qui putabant fortè quia ab incredulis, fornicariis, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus prohibuisset, non à fratribus: & ideò illum qui vxorem patris habebat, inter se esse non ægrè ferebant. Si igitur his commisceamini (inquit) melius erat mori vos: Compendium est enim malè agentibus, citiùs moriantur, quàm si diutius in peccatis versentur. Dan. 13.

F

Nunc autem scripsi vobis ne commisceamini. Si is qui frater nominantur inter vos, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum huiusmodi nec cibum quidem sumere. † Quò enim mihi de iis qui foris sunt, iudicare? al. Quid.

Cum huiusmodi nec cibum quidem sumere. Cum fratre prohibet cibum sumere; cum infideli autem non prohibuit; quippe cum dicat. Si quis vos vocat ex infidelibus ad cœnam, & vultis ire, omne quod appositum fuerit, 1. Cor. 10. Matt. 10.

manducate. Ideò ait: *Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare?* Verum est, quia perfidos Episcopus non potest iudicare: cum fratre autem in quo vitia hæc reperiuntur, non solùm sacramenta non edenda; sed nec communem escam docet, vt erubescat cùm vitatur, & se corrigat.

Nónne de iis qui intùs sunt, vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt, Deus diiudicabit. Auferte malum ex vobisipsis.

Iudicat quis, dum discernit cui fratri adhæreat, quem arguat, quem deuitet: *Nam eos qui foris sunt Deus diiudicabit.* Superiùs, *Nolite*, ait, *ante tempus iudicare*: hîc non prohibet: Sed superiùs incognita per suspicionem maximè de rectore prohibuit iudicare; quia Dei solius est occulta iudicare: hoc autem loco vt frater fratrem examinet, etiam iubet, sicut alio loco dicit: *Vosipsos tentate si estis in fide: ipsi vos probate.* Qui autem foris sunt, in die iudicij damnabuntur; quia dixit Dominus: *Qui non crediderit, iam iudicatus est*: In quo enim spes non est, pro mortuo habendus est. *Auferte malum ex vobisipsis.* Adhuc commonet vt discernantur à malis & operibus & hominibus.

[1. Cor. 4. — Rom. 2. — 2. Cor. 13. — Ioan. 3.]

CAP. VI. AVdet aliquis vestrum aduersùs alterum habens negotium, iudicari apud iniquos, & non apud sanctos?

Iniquos duplici genere significat, & qui non credunt, & qui leges à Deo mundo creditas, frequenter cum adulatione interpretantur, auctoritatem harum idolis deputantes: ideóque iniqui sunt; & quia in Ecclesiâ magis lex est, vbi Dominus legis timetur, melius dicit apud Dei ministros agere causam: faciliùs enim de Dei timore sententiam legis veram promunt.

[Rom. 3. — 1. Thess. 2. — 1. Cor. 14.]

Aut ignoratis quoniam Sancti hunc mundum iudicabunt.

Nihil otiosè dicit Apostolus: Ideò enim hunc mundum dixit, vt ostendat & alterum: quia & Ioannes Apostolus: *Nolite*, ait, *diligere hunc mundum.* Et Dominus in Euangelio: *Sic*, inquit, *dilexit Deus mundum, &c.* Hic ergo mundus in errore est, non ille superior ad cuius similitudinem hic factus est. Vnde homo hîc positus, est ad imaginem Dei factus; vt sicut in superiore mundo ab vno Deo sunt omnia; ità & in hoc ab vno homine omnes haberent originem. Hinc est vnde Moyses in Deuteronomio: *Cùm diuideret*, inquit, *Altissimus gentem quemadmodùm dispersit filios Adæ: statuit fines Gentium secundùm numerum Angelorum Dei.* Quid tam apertum, hunc mundum superioris esse imaginem certâ ex causâ: Est enim & Hierusalem inferior, & illa superior, quam matrem nostram vocat idem Apostolus. Est & inferior paradisus: in quo homo positus, mandatum & vt operaretur, & vt custodiret, accepit. Est & ille cælestis, in quo raptus Apostolus audiuit verba arcana. Iudicabunt ergò Sancti hunc mundum; quia exemplo fidei illorum perfidia mundi mundi damnabitur.

[1. Ioan. 2. — Ioan. 3. — Gen. 1. & 9. — Act. 17. — Deut. 32. — Galat. 4. — Genes. 2. — 2. Cor. 12. — Matt. 19.]

Et si in nobis iudicatur mundus: indigni ergò sunt huiusmodi qui etiam de minimis iudicent? Nescitis quoniam Angelos iudicabimus? quantò magis sæcularia?

Rectè iudicatur hic mundus in nobis, si opus perfidorum hominum non inueniatur in nobis. *Indigni ergò sunt huiusmodi qui etiam de minimis iudicent?* Hoc est, non sunt vtique indigni ij qui ipsum mundum iudicaturi sunt, ea iudicare quæ mundi sunt. *Nescitis quoniam Angelos iudicabimus?* Addidit plus, dicendo: *Angelos iudicabimus*: id est potentias spiritales, quas alio loco tradit in cælestibus degere, eodem genere iudicandos Angelos à nobis, quo & mundus iudicabitur.

[Ephes. 6. — Hebr. 12.]

G Sæcularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesiâ, illos ad iudicandum constituite. Ad verecundiam vestram dico.

Sæcularia iudicia sunt, ad corpus pertinentia vel corporea. Et quia non sic fieri debet, adiecit: *Ad verecundiam vestram dico.* Ne quia suprà negotium nominauit; sed quale non significauit (sunt enim & diuina negotia, dicente eodem, *Adiutor negotij mei*) & sæcularia iudicia; quia prohibuerat apud perfidos agenda, quam-
H uis in Ecclesiâ, sicut audierant, à qualibuscumque tamen putarent audienda aut terminanda; ad ruborem eorum ait: *Contemptibiles qui sunt in Ecclesiâ, illos ad iudicandum constituite*: Sunt enim in Ecclesiâ & lignea vasa: Tam enim intractabiles & inconsideratos eos significauit, vt imperitos forte ex fratribus iudices eligerent: hoc de experto Apostolus: Sciebat enim quàm tepidi & improuidi in reliquis causis fuerant deprehensi.

[Rom. 16. — 2. Tim. 2. — 1. Cor. 2.]

I Sic non est inter vos quisquam sapiens, qui possit iudicare inter fratrem suum? Sed frater cum fratre iudicio contendit: & hoc apud Infideles.

Quia ergò sunt, inquit, sapientes fratres, aliqui horum eligantur ad iudicandum, quorum iudicium † imitetur mundus: Magnus enim pudor est, si inter eos qui dicuntur Deum cognouisse, non inueniatur qui examinare possit negotium, iuxtà ius Euangelicum. Ideò autem fratrem iudicem eligendum dicit; quia adhuc rector Ecclesiæ illorum non erat ordinatus. *Sed frater cum fratre iudicio contendit: & hoc apud Infideles.* Manifestum est quia Infideles aut arbitros, vt assolet fieri, postulatos significat, aut iudicem publicum, cui dici so-
K let: Hodie dies sacrorum est, ius dici non potest.

[† al. miretur. — 1. Cor. 12.]

Iam quidem omninò delictum in vobis est, quòd iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam patimini: quare non magis fraudamini? sed vos iniuriam facitis, & fraudatis: & hoc fratribus.

Peccatum esse significat; quia frater cum fratre litigat, cùm danda opera sit vt concordes sint quasi germani; maximè cùm fides nostra paci studeat: Quamquàm enim Christianus litigare non debeat; tamen si
L graue quid fuerit, & quod contemni non possit, causam ad Ecclesiam deferat, ne & damnum ad præsens & offensionem fortè incurrat. *Quare non magis iniuriam patimini? quare non magis fraudamini? Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis: & hoc fratribus.* Nunc hos corripit, quorum iniustitiâ iurgium generatur: quia non solùm per fraudem admissam rei sunt; sed & patrem habent delicti illorum, qui coacti iniuriâ aut fraude eorum, Infideles rogant ad iudicandum: & cum fraudem aut iniurias illatas persequi non deberent, non solùm vindicant; sed & ipsi fraudem & iniurias faciunt, vt punienda exempla fratribus tribuant. Et quid aliis facere credatur, qui non parcit suis?

[Esai. 58. — Rom. 12. — Matt. 5. — Iacob. 4. — Eccl. 18. — Matt. 5.]

M An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare: nam neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neq; ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnū Dei possidebunt. Et hæc quidèm fuistis: sed abluti estis; sed sanctificati estis; sed iustificati estis in nomine

mine Domini nostri Iesu Christi, & spiritu Dei nostri.

[Iacob. 4.] *An nescitis quia iniqui, &c.* Hoc dicens, ostendit illos non nescios peccare, ac per hoc grauius vindicandum: [Matt. 7.] Si enim misericordes rei sunt apud Deum, quantò magis iniqui? *Nolite errare: nam neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum* [Hebr. 13.] *concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt.* Non hæc [Apoc. 21.] ideò memorauit quasi nescirent, apud quos annum & [Act. 18.] sex menses sedit docens Euangelium Dei: sed commonuit vt resuscitaret in illis reuerentiam Legis, & meritum ad regna cælorum. *Et hæc quidem fuistis.* Ne omnibus hoc adscribere videretur, aut certè omnes ab his criminibus immunes faceret, si taceret (prohibuisse enim videbatur, non reuelasse crimina illorum) idcircò sic ait. *Et hæc quidem fuistis.* Et ne ad iram illos prouo- [Ephes. 5.] caret, adiecit: *abluti estis.* Vt agnoscentes crimina rei [Apoc. 2.] facti, statim respirarent audientes: *Sed abluti estis*: Solent enim aliqui pudorem pati, & corrigere cùm de se audiunt bona. *Sed sanctificati estis; sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & spiritu Dei nostri.* Hæc [Hebr. 13.] omnia beneficia puritatis in baptismate consecuti noscuntur: quod est fundamentum Euangelicæ veritatis: Illic enim omnibus peccatis depositis, abluitur credens; [Ephes. 4.] & iustificatur in Domini nomine, & per Spiritum Dei nostri, Deo filius adoptatur. Per hæc admonet illos quanta & qualis sit gratia, quam per veram traditio- [Act. 22.] nem assecuti sunt; posteàverò contrà hanc regulam fidei impulsu malorum doctorum sentientes, his beneficiis [1. Petr. 3.] se exuerunt. Vnde id agit, vt reuocet illos ad veram & [2. Cor. 3.] primam sententiam, vt recuperarent quod fuerant consecuti.

Omnia mihi licent; sed non omnia expediunt.

Quibusdam videtur propter libertatem concessi ar- [Eccl. 15.] bitrii dixisse Apostolum: *Omnia mihi licent, &c.* vt liceat fornicari, non tamen expediat: Sed quomodò licet quod prohibetur; Aut certe si omnia licent, nihil potest dici illicitum: Sed licet, non tamen expedit. Hæc susurrant potiùs quàm asserunt, aut immemores aut negligentes: Dixit enim Ioannes Baptista ad Herodem: *Non licet tibi* [Marc. 6] *habere vxorem fratris tui.* Sed fortè Ioannes expers fuerit [Luc. 1.] humani eloquij inspiratus in vtero: quia si hoc est, dicere debuit. Licet tibi: sed non expedit; Sed & Dominus similiter mulieri Chananææ ait: *Non licet accipere* [Matt. 15.] *panem filiorum, & mittere canibus.* Et iterùm dicit Dominus Iudæis: *Non legistis quid fecit Dauid cùm esuriret,* [Marc. 2.] *quomodò intrauit in domum Domini, & panes propositionis* [Luc. 6.] *accepit, quos non licebat ei edere, &c.* Omne ergò quod [1. Reg. 21] prohibetur, non licet: sed aliquando interueniente causa aliqua, licet; sed non expedit.

Omnia mihi licent; sed ego sub nullius redigar potestate.

Omnia sibi licere dicit, ea scilicet, quæ & coapostolis [1. Cor. 9.] eius licuerunt, quæ & Lex continet naturalis, non Moy- [Matt. 19.] sis: quia multa prohibuit Moyses propter duritiam cor- [1. Cor. 5.] dis populi increduli & ceruicosi. Tamen si ad causam respicias, aliud fuit in sensu Apostoli, vt hæc loqueretur: Hæc enim præmisit posteà acturus hanc causam, sicut [1. Cor. 9.] fecit & de illo qui incestum admiserat: exponit enim [2. Cor. 11.] designans quid acturus esset posteà. Denique statim ad superiorem sensum breuiter, interim re commendatâ, redit: Hoc enim ideò dixit, quia licebat illi ab his sumptus accipere: Sed quoniam sciebat pseudoapostolos occasionem quærere accipiendi, noluit ab his accipere: ne causâ ventris vigor Euangelicæ veritatis torpesceret: Si enim ab his acciperet, quos in tantis vitiis arguebat, au- [Deut. 16.] ctoritatem magisterij concessam sibi a Domino inclinabat: Non enim potest constanter argui à quo accipitur, maximè cùm ideò promptus ad dandum sit, vt sib hu-

mulier præpositum. Vnde & dicit; sed ego sub nullius redigar potestate.

Esca ventri, & venter escis, Deus autem & hunc & has destruet: corpus autem non fornicationi; sed Domino, & Dominus corpori. Deus verò & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per virtutem suam.

Esca ventri &c. Destructio ventris est, cùm edendi [Matt. 22.] cessat officium: escæ verò destructio tunc erit, quando [1. Tim. 6.] stetit natiuitas. Pseudoapostoli autem, qui non vtique religionis causâ, sed quæstus circumibant, peccantibus amari esse nolebant. *Corpus autem non fornicationi, sed Domino.* Nunc redit ad superiorem sensum. *Et Dominus corpori.* Quid Dominus corpori? quia immortalitatem resuscitato præstabit: Corpus enim Deo dicatum, dono spiritali remunerabitur merito ducis, id est animi. *Deus verò & Dominum suscitauit: & nos suscitabit per virtutem* [Philip. 3.] *suam.* Idem sensus est, quem exemplo voluit Dominicæ resurrectionis firmare: virtus enim Dei Christus est, [1. Cor. 1.] quâ nos suscitabit, & ipsum Dominum. Hoc dixit, quia [2. Cor. 4.] ipse Dominus corpus suum suscitauit, sicut & ipse Do- [Ioan. 2.] minus, ait: *Soluite templum hoc, & ego tribus diebus suscitabo illud. Hoc autem dixit de templo corporis sui.*

Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollam ergò membra Christi, & faciam membra meretricis? Absit. An nescitis, quia qui adhæret meretrici, vnum corpus fit? Erunt, inquit, duo in carne vnâ. Qui autem adhæret Domino, vnus spiritus est. [Genes. 2.]

Nescitis quoniam, &c. Corpora nostra membra Christi sunt; sed in nouum hominem qui secundùm Deum crea- [Coloss. 3.] tus est; quia ipse est caput Ecclesiæ. *Tollam ergò membra* [Ephes. 4. & 5.] *Christi, & faciam membra meretricis? Absit*, ait, *absit*, quia meretrici adhærentia membra desinunt esse membra Christi. *An nescitis, quia qui adhæret meretrici, vnum corpus fit?* Hoc dicit; quia qui contaminationi se admis- [Ivo par. 8 c. 308.] cet, vnum fit cum eo cui se admiscet: Fornicatio enim [Genes. 2.] ambos vnum facit, vt quomodò in naturâ: sic & in maculâ vnum sint. *Erunt, inquit, duo in carne vnâ.* Manifestum est, vt quia mulier de viro est, ambo in carne vnâ sint. *Qui autem adhæret Domino, vnus spiritus est.* Quoniam in bene agentibus Spiritus Dei est communis cum Deo & hominibus.

Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extrà corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.

Rectè fugiendam monet fornicationem, per quam [Galat. 5.] filii Dei, fiunt filii diaboli. *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extrà corpus est.* Quia cætera peccata etsi per corpus generantur, non tamen animam ita carnali con- [Iacob. 1.] cupiscentiâ faciunt obstrictam & obnoxiam, quemadmodùm commisceri facit animam cum ipso corpore vsus libidinis agens in opere carnalis fornicationis: quia in [Exec. 23.] tantum agglutinatur anima corpori, vt in ipso momento nihil aliud cogitare homini liceat aut intendere; quia ipsam mentem captiuam subdit ipsa submersio & absorbitio libidinis & concupiscentiæ carnalis. Vnde subditur: *Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Ostendit grauissimum esse peccatum; quia ex hoc omne deperit corpus, in cæteris autem peccatis portio perit, non totum: Totum enim corpus vir est & mulier; quia portio viri est mulier: Quicumque enim aliud peccatum admiserit, extrà se peccat: fornicarius verò in carnem suam [Genes. 2.] peccat. Age, si laqueo vitam finiat, aut ferro se trucidet, [1. Cor. 12.] non in corpus suum videtur peccare; sed in animam, cui vim facit. Fornicari autem corporale delictum est quod & corpus contingit & animam: Non enim sine desiderio carnis (quia habet & caro proprium motum) anima concupiscit vt peccet in carnem; quamuis sine animâ

nihil possit. Per id ergò quod in carnē quæ ex se est, peccat (ad originem enim retulit) in corpus suum dicitur peccare, vt desinat à fornicatione quasi sibi parcens. Nouatiano tamen hic qui fornicatur, non in corpus suum videtur peccare; sed in Christi: Aliter enim hoc pronuntiat, vt etiam illum qui fornicatur, in Spiritum S. dicat peccare: propter quam causam scissus est ab
Rom. 12. Ecclesiâ. Hoc nullâ ratione adstrui potest; corpus enim Christi non est vnus aut duo Christiani; sed omnes: singuli autem membra sunt. Quomodò ergò qui fornicatur, in corpus Christi peccat, cùm non omnes contaminet? Quod si ità esset, vt Nouatiano videtur, cætera omnia peccata extra Deum essent & sola fornicatio peccatum esset in Deum. Etiam qui vadit ad idola non peccat in Deum, nec qui negat in persecutione; *quia omne peccatum quodcumque fecerit homo, extrà corpus est Christi*, sicut illi videtur. Si autem & hoc aliter voluerit pronuntiare, vt neget aliquod extrà corpus Christi esse peccatum, cogetur dicere quia omnis quodcumque peccatum fecerit, in Deum peccat & in Spiritum sanctum, vt & fur, & periurus, & mendax, in Spiritum sanctum peccare dicatur. Et quomodò est illud quod ait Domi-
Matt. 12. nus: *Quia omnia peccata & blasphemia remittentur hominibus: qui autem peccauerit in Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque hîc, neque in futuro*; Apparet vtique, exceptis cæteris peccatis, aliud esse peccatum, quod peccatum dicitur in Spiritum sanctum. Quibusdam iterum videtur quia fornicator ideò in corpus suum dicitur peccare; quia Ecclesiæ membrum est: & se conta-
Rom. 12. minans, in Ecclesiam peccat, cuius membrum est. Qui
Ephes. 4. ergò Ecclesiæ membrum est, dicendum est illi cùm fornicatur: quia non sibi; sed in Ecclesiam peccat. Porrò autem dicit Apostolus, quia qui fornicatur, per id quòd in portionem suam delinquit, in corpus suum peccat.

An nescitis quia corpora vestra templum est Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo, & non estis vestri? Empti enim estis pretio magno. Clarificate & portate Deum in corpore vestro.

Superiùs templum Dei dixit, hîc templum Spiritus
1. Cor. 3. sancti; quia in substantiâ hoc est Spiritus sanctus, quod
Ioan. 4. Deus. Hoc idcirco dixit, vt corpora nostra incontaminata seruemus, vt possit illic Spiritus sanctus habitare.
Sap. 1. *Et non estis vestri: Empti enim estis pretio magno.* Manifestum est quia qui emptus est, non est sui arbitrij; sed eius
1. Petr. 1. à quo emptus est, vt non suam; sed illius faciat voluntatem. Et quia charo pretio empti sumus, propentiùs Domino nostro seruire debemus, ne offensus, à qua nos redemit, morti nos reddat: Quàm enim charissimo
1. Petr. 1. pretio nos emit, vt sanguinem suum daret pro nobis? *Clarificate & portate Deum in corpore vestro.* Hoc est clarificare & portare Deum in corpore, vt secundùm legem eius ambulemus: Per legem enim suam ipse vide-
Hier. 2. tur in nobis. Portare tamen Deum hoc est, imaginem Dei in rebus bene gestis ostendere.

CAP. VII. De quibus autem scripsistis mihi, bonum est homini mulierem non tangere, tamē propter fornicationem vnusquisque vxorem suam habeat, & vnaquæque suum virum habeat. Vxori vir debitum reddat: similiter autē & vxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habeat; sed vir: similiter & vir sui corporis potestatem non habeat; sed mulier.

De quibus autem scripsistis, &c. Prauis sensibus pseudoapostolorum exagitati, qui nuptias per hypocrisim, vt
1. Tim. 4. puriores cæteris viderentur, spernendas docebant, hæc per epistolam ab Apostolo requirebant: Quia enim non oblectabantur hac sententiâ, prætermissis cæteris, hoc solùm requirunt. Quibus tamen respondit bonum esse
Prou. 5. quidem mulierem non contingere; quamquàm non illi illud simpliciter asserant. *Tamen propter fornicationem*

G (hoc est ne quid contrà legem admittatur, quando quod lex non prohibet, vitatur) *vnusquisque vxorem suam habeat; & vnaquæque suum virum habeat*: Solent enim qui compendium quærunt, errare. Quî enim fieri posset, vt hi ab vxoribus suis se abstinerent quos in tantis vitiis reperit? Ideò ergò non permittit, ne ab licitis se abstinentes, inconcessa præsumerent, sicut faciunt Manichæi. *Vxori vir debitum reddat: similiter autem & vxor viro.* Inuicem sibi subiici illos in hac causâ, vt quia vnum corpus sunt, vna eorum sit & voluntas in lege naturæ. *Mulier sui corporis potestatem non habeat; sed vir; similiter & vir sui corporis potestatem non habeat; sed mulier.* Hoc dicit, Genes. 2. Eccles. 9.
H quòd neque viro neque mulieri liceat corpus suum alij tradere: Inuicem enim sibi debitores sunt in hac causa, ne peccandi detur occasio. Leuit. 20

Nolite fraudare inuicem, nisi ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi: & iterùm reuertimini ad idipsum, ne vos tentet Satanas propter intemperantiam vestram.

Nolite fraudare inuicem. Hoc dicit, vt conueniant illi in re vxoriâ, ne dissensio generet fornicationem. *Nisi ex consensu ad tempus*: id est, vt ex condicto abstineant se, propter gratiarum actiones. *Vt vacetis orationi.* Quamquam enim sine intermissione orandum sit (meditatio enim hæc omni die facienda est) tamen vt orationi insistatur, huic rei vacandum præcipit, interpositis tem- Eccl. 15 1. Thess. 5. 1. Tim. 2.
I poribus ad Dominum promerendum: Vt enim misereatur, mundiùs exorandus est. Quamuis munda sint coniugia; tamen etiam à licitis abstinendum est, vt faciliùs ad affectum deducatur oratio: Nam & in Lege sanctificari volentes, inter cætera etiam ab vuis passis iussu Domini temperabant, vt fierent sanctiores: Cùm enim quis etiam concessa non contingit, ostendit se velle quod precatur, accipere. *Et iterùm reuertimini ad idipsū.* Quoniam consilium coniugibus dat, post dies orationis ad vsum naturalem reuerti debere. *Ne vos tentet Satanas propter intemperantiam vestram.* Interpositis diebus abstinendum monet, ne occasio detur diabolo, 1. Tim. 4. Num. 6. Eccl. 5. 1. Thess. 5. 1. Petr. 5.
K sicut dicit Petrus Apostolus: *Ecce diabolus vt leo rugiens circuit quærens quem deuoret.* Si enim causâ filiorum creandorum ducitur vxor, non multum tempus concessum videtur ad ipsum vsum: quia & dies festi, & dies † processionis, & ipsa ratio conceptus & partus iuxtà legem cessari temporibus his debere demonstrant. 33. 9. 4. c. si causa. Lib. 4. sen. dist. 32. 5. † licet. al. purgationis. 1 ma part. 8. c. 84.

Hoc autem dico secundùm indulgentiam, non secundùm imperium. Volebam autem omnes homines esse sicut meipsum: Sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius verò sic.

L *Secundùm indulgentiam, &c.* Manifestum est ideò hoc illum dare consilium, vt fornicationem excludat, non vt ad meliorem vitam tendentibus iter claudat. *Volebam autem omnes homines esse sicut me ipsum.* Quantùm ergò ad beneuolum & sollicitum magistrum pertinet, omnes tales, si fieri posset, volebat esse sicut seipsum. Qualis autem ipse erat, mox in subiectis ostendit. *Sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo, aliut quidem sic; alius verò sic.* Hoc est, vnusquisque iuxtà votum suum donum Dei habet, vt si velit ipsius nutu Dei possibilitatem consequatur. Ideò non debet quis constringi; ne à Philip. 3. Act. 26. Sap. 8. Matt. 25
M licito prohibitus, illicita admittat; sed ipse sibi eligat quid sequatur.

Dico autem non nuptis & viduis: bonum est illis si sic permaneant, sicut & ego. Quòd si se non continent, nubant: Melius est enim nubere, quàm vri, 1. Tim. 5.

Bonum est illis, &c. Non diceret: Bonum est innuptis vt sint sicut & ego; nisi esset integer corpore. Nec diceret: *Omnes homines volebam esse sicut meipsum*: Si enim habuerit vxorem, & hoc dixit, virgines esse noluit; sed absit. Sic enim à pueritiâ spiritu ferbuit, vt Tit. 2.

[Act. 22] huius rei studium non haberet; quippe cùm iuuenculus [A] anticipatus sit à gratia Dei. Postquam dixit vnumquemque [Rom. 8.] proprium donum habere à Deo, ostendit in quâre melius est esse propensiorem; quia in eo adiuuatur quis quod videtur auiditate mentis appetere. [1.Cor.12.] *Quòd si, e non continent, nubant.* Imitari illos se vult contendere vt contineant. Quòd si impulsu carnis perseuerare se viderint non posse; quia nec sunt promptiores in eo ipso, vt adiuuentur à Deo (illum enim Deus iuuat, quem videt totâ virtute contendere) nubant vtique si vri timent: Fortè enim poterunt hoc posteà adipisci: Digesto enim impedimento reparat se voluntas robustiore [1. Tim. 5.] virtute. *Melius est enim nubere quàm vri.* Non ideò [Rom. 2.] dixit: *Melius est enim nubere quàm vri*; quasi bonum sit vri, ideò nubere melius: sed consuetudinem secutus [Mat. 19.] est: Solemus enim dicere: Melius est lucrum facere, [Ivo par. 8 c 257.] quàm damnum. Vri verò est, desiderijs agi vel vinci: Cùm enim voluntas calori carnis consentit, vritur: Nam desideria pati, & non vinci, illustris viri est & perfecti.

Iis autem qui matrimonio iuncti sunt, denuntio non ego; sed Dominus, vxorem à viro non discedere: quòd si discesserit, manere innupam aut viro suo reconciliari. Et virum vxorem non dimittere: Nam cæteris ego dico, non Dominus.

Postquàm innuptis & viduis locutus est, hos alloquitur qui matrimonio iuncti sunt ore Dominico. *Vxorem à viro non discedere, quòd si discesserit, manere innuptam.* Hoc Apostoli consilium est, vt si discesserit propter ma- [3.Reg. 7. & vxor.] lam conuersationem viri, iam innupta maneat. *Aut viro suo reconciliari.* Quòd si continere se, inquit, non potest; quia pugnare non vult contrà carnem, viro reconcilietur: Non enim permittitur mulieri vt nubat, si virum suum causâ fornicationis dimiserit, aut apostasiæ, aut si impellente lasciuiâ, vsum quærat vxoris inuertere; quia inferior non omninò hac lege vtitur, quâ potior: Si tamen apostatet vir, aut vsum quærat vxoris in- [D] uertere, nec alij potest nubere mulier, nec reuerti ad il- [Matt. 5.] lum. *Et virum vxorem non dimittere.* Subauditur autem, [Lib. 4. sen. dist. 35. §. si quis autem.] exceptâ fornicationis causâ. Et ideò non subjecit dicẽs, sicut de muliere: Quod si discesserit, manere sic: quia viro licet ducere vxorem, si dimiserit vxorẽ peccantem: quia non ità lege constringitur vir, sicut mulier: Caput enim mulieris vir est. *Nam cæteris ego dico, non Dominus.* Hoc enim dixit, vt ostendat quid proprio ore Do- [Ephes. 5.] minus iussit, & quid huius auctoritati concessit; quia & per istum Dominus loquitur: Ait enim: *An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus?* [2 Cor.13.]

Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat [E] illam. Et si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illâ, non relinquat virum: Sanctificatus est enim vir infidelis per vxorem fidelem: & sanctificata est mulier infidelis ex viro fideli: alioquin filij vestri immundi essent: nunc autem sancti sunt.

Si quis fratres vxorem, &c. Hoc dixit; quia inter illa primordia, cùm ambo vtique essent Gentiles; fiebat vt vnus ex his crederet, & quia horrebant perfidi culturã Dei, similiter & credentes contaminationẽ præterii erroris; ideò præcipit vt si contenti essent habitare cũ im- [F] mutatis, cõtenti essent & Fideles cum illis. *Sanctificatus est enim vir infidelis per vxorem fidelem: & sanctificata est mulier infidelis ex viro fideli.* Habere illos beneficium bonæ voluntatis ostendit; quia horrorem nominis Christi non habere ad tuitionem hospitij pertinet, in quo signum fit crucis, quo mors victa est; sanctificatio enim [1 Tim.1.] est. *Alioquin filij vestri immundi essent.* Immundi essent fi- [Lib. 4. sent. dist. 39 §. hic quæritur.] lij eorũ, si dimitterent volentes habitare secum, & alijs se copularent: Essent enim adulteri, ac per hoc & filij eorum spurij; ideò immundi. *Nunc autem sancti sunt.* Sancti sunt; quia de coniugijs licitis nati sunt: & quia sub Creatoris veneratione nati sunt propensiore ex parte: quia sicut quidquid per dicationem idolorum fit, [Act 15.] immundum est; ità quidquid sub Dei Creatoris professione fit, sanctum est.

Quòd si infidelis discedit, discedat: non est enim frater aut soror seruituti subiectus in huiusmodi.

Propositum religionis custodit, præcipiendo ne Christiani relinquant cõiugia: sed si infidelis odio Dei discedit, fidelis nõ erit reus dissoluti matrimonij: Major enim [B] causa Dei est, quam matrimonij. *Non est enim frater aut* [28. q. 2. c. infideles. Lib. sen. dist 39. §. sed contrà.] *soror seruituti subiectus in huiusmodi.* Hoc est, non debetur reuerentia coniugij ei qui horret Auctorẽ coniugij: Nõ enim ratum est matrimonium quod sine Dei deuotione est: ac per hoc non est peccatum ei qui dimittitur propter Deũ, si alij se iũxerit: Contumelia enim Creatoris soluit ius matrimonij circà eũ qui relinquitur, ne accusetur alij copulatus. Infidelis autem discedens, & in Deum & in matrimoniũ peccare dignoscitur: quia noluit sub Dei deuotione habere coniugium. Itaque non est ei fides seruanda coniugij; quia ideò recessit, ne audiret Auctorem esse Christianorum Deum coniugij: Nam [3. Esdr. 9] si Esdras dimitti fecit vxores aut viros infideles, vt pro- [28. q. 1. in præf. §. item Am. Lib. 4. sent. dist. 39. §. huic aut.] [C] pitius fieret Deus, nec iratus esset si alias ex genere suo acciperent (non enim ità præceptum his est, vt remissis istis, alias minimè ducerent) quantò magis si infidelis discesserit, liberum habebit arbitriũ, si voluerit nubere legis suæ viro? Illud enim non debet imputari matrimonium, quod extrà legem Dei est: sed cùm pòst cognoscit & dolet se deliquisse, se emendat, vt veniam mereatur. Si autem ambo crediderint, per cognitionem Dei confirmant coniugium.

In pace autem vocauit nos Deus: Quid enim scis, mulier! si virum saluum facies? aut vnde scis vir si mulierem saluam facies? nisi vni- [D] cuique sicut diuisit Deus, vnumquemque sicut vocauit Deus, ità ambulet, & sicut in omnibus Ecclesijs doceo.

In pace autem vocauit nos Deus. Verum est; quia non oportet litigare cum eo qui discedit; quia odio Dei discedit, ac per hoc nec dignus habendus est. *Quid enim scis,* [Rom. 14.] *mulier! si virum saluum facies? aut vnde scis, vir! si vxorem saluam facies?* Hoc dicit; quia fortè possunt credere qui nunc horrent nomen Christi. *Nisi vnicuiq, sicut diuisit Deus.* Diuisit vnicuiq. Dominus, quando saluetur, hoc [Rom. 16.] est, scit quando possit credere, & sustinet illum, & hic docet expectandos eos, nec scandalum de his pati debe- [E] re; quia custodienda est spes illorum: Si enim ipsi discesserint, dissimulandum ab his. *Vnumquemque sicut vocauit Deus, ità ambulet.* Hoc est, vt si matrimonio iunctus est qui credit, non deserat, neque vir; neque mulier: sed sic maneat, siue Iudæus, siue Græcus. *Sicut in omnibus Ecclesijs doceo.* Vt suadeat, non se aliter his tradere dicit quàm cæteris: vt cùm cæteros huius fidei hoc doceri audiunt, promptiùs † id sequantur: Facilè enim [al. assequantur.] quis inclinatur, si viderit socium consensisse.

Circumcisus aliquis vocatus est? non adducat præputium. In præputio quis vocatus est? non circumcidatur. Circumcisio nihil est, & [F] præputium nihil est: sed obseruatio mandatorum Dei.

Hoc est quod dixit, vt ità ambulet sicut vocatus est: vt Iudæus factus Christianus non putet se fore indignum; quia præputium non habet, dans gloriam præputio. *In* [Galat. 4.] *præputio quis vocatus est? non circumcidatur.* Vt Gẽtilis vocatus non æstimet se debere circũcidi, per id quod filios Abrahæ audit præponi: Nec enim quia circumcisi sunt, [Rom. 2.] præponuntur; sed merito Abrahæ, cuius filij sunt in vtroque si credant; si quominùs, peiores erunt Gẽtilibus: Deterius est enim fuisse & non esse, quàm numquã

fuisse. *Circumcisio nihil est & præputium nihil est.* Manife- G stum est quia nec obest, nec prodest. *Sed obseruatio man-* Galat. 4. *datorum Dei* id est, fides propitium facit Deum, si bonis operibus approbetur.

Vnusquisque in eâ vocatione in quâ vocatus est, in ipsâ permaneat. Seruus vocatus es? non sit tibi curæ: sed & si potes liber fieri, magis vtere: Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini.

H Hoc firmat quod suprà dixit. *Seruus vocatus es; non sit* Ephes. 6. *tibi curæ: sed & si potes liber fieri, magis vtere.* Hortatur vt bene seruiens de Dei timore carnali domino, dignum se faciat libertate, ne audiens fortè: *Seruus vocatus es? non* Coloss. 3. *tibi sit curæ*: neligentior esset circà bonos actus, carnalis domini, & doctrina Christi blasphemaretur, & nec ille 1. Petr. 2. Deum promereretur: qui in his terrenis bene seruiens, meritum sibi collocat apud Deum; quia dixit Dominus Luc. 19. *Qui in minimo fidelis est, & in magno: Qui enim in Do-* Ioan. 8. *mino vocatus est seruus, libertus est Domini*: Ereptus enim à peccatis, quæ verè seruos probant, libertus fit: Hic Eccl. 10. enim omninò seruus est qui imprudenter agit, sicut & I veteribus placuit: qui omnes Sapientes liberos appellarunt, imprudentes autem seruos. Vnde & Salomon: Ioan. 8. *Seruo*, inquit, *sapienti liberi seruient.* Hic ergò qui credit, Genes. 9. etsi seruus sit ad tempus; quia rem facit prudentem vt credat in Christum, libertus fit Domini. Si ergò peccata seruos faciunt, sicut Cham filius Noë peccati & im- Rom. 6. prudentiæ causâ factus est seruus: cùm quis accipit remissionem peccatorum, libertus efficitur

Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi. Pretio empti estis, nolite fieri serui K hominum. Vnusquisque, fratres, in quo vocatus est, in eo maneat apud Deum.

1. Petr. 1. Profectus est, ex libero seruum fieri Christi: Liber enim erat à Deo, quod maximum crimen est: & ideò amissa amarâ & contrariâ libertate conditionem sortitus Matt. 11. est quæ prodesset: sicut dicit Dominus: *Tollite iugum meum super vos, quia suaue est: & onus meum, quia leue* Coloss. 3. *est.* Superbiam itaque abscidit, & vnitatem fecit; vt neque seruus pudore conditionis despectum se putet, ne- 1. Cor. 6. que liber elatione mentis inflatus, seruo se superponat. 1. Petr. 1. *Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum.* Verum est quia tam charo pretio empti sumus, vt à nullo redimi po- Rom. 10. tuissemus, nisi à Christo, qui omnium diues est. Qui L ergò pretio emitur, magis seruire debet, vt aliquatenùs vicem reddat emptori. À Deo ergò empti, id est à Chri- Galat. 2. sto, serui hominum esse non debent. Serui autem hominum hi sunt, qui humanis se subiiciunt superstitioni- 1. Cor. 2. bus. Apostolus tamen illud memorat quod in capite Epistolæ reprehendit, eò quòd dicerent: ego sum Pauli, alius autem, ego Apollo: dedit tamen articulum, Chri- 1. Cor. 7. suprà. stum fatendum Deum, quando seruos Christi non hominis seruos appellandos ostendit. *Vnusquisque, fratres, in quo vocatus est, in eo maneat apud Deum.* Hoc est quod suprà dixit: quod vt plenè commendet, reiterat.

De virginibus autem præceptum Domini non habeo: consilium autem do tamquàm misericordiam consecutus à Domino, vt sim fidelis.

Hoc ad scripta illorum respondit, sicut suprà dixit: Suprà in princ. huius cap. De quibus autem scripsistis mihi, &c. *Consilium autem do, tamquàm misericordiam consecutus à Domino, vt sim fi-* Matt. 19. *delis.* Præceptum de virginibus negat se accepisse; quia 1. Tim. 1. non poterat Auctor coniugii rem aduersam nuptijs im- 2. Cor. 3. perare, ne factum suum pristinum accusaret. *Consilium* 1. Tim. 1. *autem* (ait) *do* non quod displiceat, neque quod adulatione fucatum sit; quia ad hoc gratiam consecutus est, vt idoneus sit in dandis consiliis salutaribus.

G Existimo ergò hoc bonum esse propter præsentem necessitatem; quia optimum est homini sic esse.

Bonum dicit esse virginem permanere. Et vt hoc absolutiùs ostenderet propter præsentem necessitatem, ait, quia optimum est: vt inter bonum & optimum nihil tam præclarum atque vtile esse cognosceretur, quàm est virginitas: quia non solùm apud Deum virginitatem Apoc. 14. commendatiorem docet; sed & apud vitam præsentem, Num. 31. H dum necessitates temporis nescit quas patitur coniugatio, & mœrores partus, simulque orbitates filiorum ignorat. Vt ergò ad hanc affectandam hortaretur, præsentis necessitatis exitia lucrari docet has quæ illam dilexerint: vt cùm non solùm hanc apud Deum locum meliorem habere discunt, verumetiam in præsenti, omni industriâ hanc appeterent. Vnum enim est quod laborat, vt affectum carnis vincat, in cæteris omnibus libera: Apoc. 7. Quia enim caro in origine suâ est & naturâ, visus eius suauis videtur & dulcis affectus: ideò hæc superare non breuis gloriæ est.

I Vinctus es vxori? ne quæsieris solutionem. Solutus es ab vxore? ne quæsieris vxorem. Si autem acceperis vxorem, non peccasti. Et si nupserit virgo, non peccauit: Tribulationes tamen carnis habebunt huiusmodi.

Hæc remediorum consilia sunt: Dicit enim non debe- Matt. 19 re quemquam absolui ab vxore, nisi causâ fornicationis: Frequenter enim suas dimittentes, sub tegmine continentiæ alias decipiunt, refrigescente proposito: Sed si meliùs vult viuere cum vxore suâ positus, exhortetur illam, vt sine scandalo puriùs viuant. *Solutus es ab vxore,* K *ne quæsieris vxorem.* Vt sciens hoc magis Deo acceptum, & à necessitate liberum, non quærat vxorem; itá tamen vt à cæteris temperet. Si quominùs, quid prodest desiderium carnis premere; hoc est, rem licitam spernere, & illicitis subiacere? *Si autem acceperis vxorem, non peccasti.* Non vtique peccat, qui quod concessum est, facit. Si verò contempserit, meritum sibi collocat & coronam. Magnæ enim patientiæ est, hoc non contingere quod prohibitum non est. *Et si nupserit virgo, non peccauit.* Non peccat; quia apud Deum ex hac causa libera est. *Tribulationes tamen carnis habebunt huiusmodi.* Hoc est, etsi à peccato liberi sint; in hac tamen vitâ tribulationes habe- Ioan. 16. bunt gemitus ventris, nutrimenta filiorum, victus, te- Genes. 3. L gumenta, dotes, ægritudo, apparatus domus, vxoris necessitas, mariti dominatio.

Ego autem vobis parco. Hoc itaque dico, fratres! tempus breuiatum est, & reliquum est.

Parcit, quando ad hæc magis prouocat, quæ tribulationes carnis & sollicitudines memoratas excludunt. Potest sic videri parcere, cùm permittit, & non con- 1. Cor. 10 tradicit volentibus quod onerosum ostendit. *Hoc itaque* 1. Ioan. 3 *dico, fratres! tempus breuiatum est, & reliquum est.* Breuiatum tempus & reliquum dicens, finem mundo imminere significauit; quamuis sciret adhuc tempora superesse: Sed aliter scribere non debuit propter hos qui lec- M turi hæc tunc erant, cùm perbreue superesset tempus, ne semper dum longè esse putaretur dies iudicii, aut non timeretur, aut falsum esse æstimaretur. Illud autem quod dicitur, cùm adhuc longè sit, imminere, multùm proficit: Terrorem enim incutit ad meliorem vitam agendam hominibus. Denique hic in præsenti quàm solliciti sunt ij qui apud iudices habent quæ agant, cùm 2. Cor. 6. actorum dies dicitur imminere? Hoc sonat hic quod alio in loco dicit Seductores; sed veraces.

Vt & qui habent vxores, itá sint ac si non habentes: & qui flent, tamquàm non flentes. & qui gaudent, tamquàm non gaudentes: & qui

emunt, tanquàm non possidentes: & qui vtuntur hoc mundo, tanquàm non vtantur: præterit enim figura huius mundi.

Luc. 17. Mat. 24. *Qui habent vxores, &c.* Quia enim mundi finis in proximo est, non debere ad generandum esse sollicitos, neque ad vsum ipsum deditos; vt propensiores & vigilantes in diuinis operibus, exercitati circà curam Legis, imminente prælio, repugnent: Pressuræ enim erunt quales numquàm fuerunt, multi casuri sunt in laqueum diaboli. Denique nullus nostrum vult tẽpore suo hæc prouenire, timẽs prædictas à Saluatore pressuras. Ideò sicut nobis optamus, cõsulamus & aliis vt à generatione nos filiorum multorũ abstineamus, plus orationi & Dei seruituti subiecti, præuidentes diem iudicij, ne & nos simus B imparati per impedimenta necessitatis præsentis, & illi 1. Petr. incurrant quod nos timemus. Etiam à licitis ergò vult Luc. 21. temperare Fideles, vt non solùm innocentes; sed & gloriosi videantur: Cõcessa enim prætermittere, virtutis est maximæ; & prohibita nõn desiderare non longè est. *Et qui* 2. Petr 3. *flent tamquàm non flentes:* Sciẽtes enim in proximo finem Luc 21. mundi, mox consolationem eorũ futuram qui pro Dei Luc. 6. iustitià fortè premuntur, hac spe inter eos consolentur se. *Et qui gaudẽt, tamquàm non gaudẽtes:* In præsenti enim Luc. 16. qui gaudent, sciant mox luctum venturum, eis videlicet qui mundo gaudent, ambigentes de Dei iudicio. *Et qui* C *emunt tamquam non possidentes.* Credẽtes enim qui emũt, paruum tempus superesse mundo, sic agant, vt non omnem curam in rem citò perituram impendant, magis; autem curam animæ suæ gerant, quam sciunt æternam. *Et qui vtuntur hoc sæculo, tamquàm non vtantur.* Id est, vt non præsumant de vsu hoc, quia citò peribit, corruente mundo: *Præterit enim figura huius mundi.* Quia finiri 1. Ioan. 2. Mat. 24 mundum dicit, ostendit figuram eius præterire, & hunc esse finem; id est non substantiam eius præterire; sed formam. Itaque si forma mundi peribit; dubium vtique non est, omnia quæ in mundo sunt, interire. Ideò præterit; quia quotidie senescit mundus.

D Volo vos sine sollicitudine esse. Qui sine vxore est, cogitat quæ Domini sunt, quomodò placeat Deo. Qui autem cum vxore est, sollicitus est quæ sunt huius mundi, quomodò placeat vxori, & diuisus est.

Mat. 6. *Volo vos sine sollicitudine esse.* Diminutâ enim sollicitudine sæculi, in Dei rebus propensiùs vigilatur. Quomodò autem sine sollicitudine esse possimus, ostendit dicẽs: *Qui sine vxore est, cogitat quæ Domini sunt.* Amputatâ enim sollicitudine rei vxoriæ, quæ sola in mundo cæteris grauior est, ad Deum promerendum animus erudi- Luc. 14. tur: si tamen hac spe animus his molestiis se exuat, vt E Deo magis seruiat. *Qui autem cum vxore est, sollicitus est quæ sunt huius mundi, quomodò placeat vxori, & diuisus est.* Cura enim vxoris & filiorum, cogitatio mundi est: Nam inter cætera solent aliquando res puniendas admittere, ne illas offendant; sicut refert Zorobabel 3. Esdr. 4 vnus de tribus cubicularis Artaxerxis: Magna enim Eccl. 7. amaritudo est in domo vxor tristis. Diuisus ideò dicitur: quia non potest & diuinis insistere rebus & vxoris facere voluntatem.

Diuisa est mulier, & virgo. Nam quæ non est nupta, sollicita est de iis quæ Domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu.

Num. 31. Diuisa non vtique naturâ, sed actu; quia legimus in Numeris mulieres virgines appellatas. Alia ergò sollicitudo mulieris, alia virginis est: tamen cùm dicitur mulier, incertum est quid significet, nisi significatio subsequatur: cùm autem dicit virgo, manifesta locutio est. Hic Apostolus virginem post mulierem posuit, vt mulierem non virginem significaret: Per hoc enim voluit ostendere virginem liberam à tædiis & laboribus Gen. 3. quos patitur mulier viro copulata: *Nam quæ non est nupta, sollicita est de iis quæ Domini sunt, vt sit sancta & corpore* A *& spiritu:* Id est, animo: Dum enim spe cælestium, mariti & filiorum sollicitudinem non suscipit, de Domino cogitat quomodò propositum Deo deuotum custodiat; si tamen in corpore mundo animus terrena abiiciens cælestibus studeat: Animus est enim qui aut sanctificat, aut polluit corpus: Quid enim prodest corpus mundum habere, & animam pollutam, cùm merito animæ aut honoratur corpus, aut damnatur?

Quę verò nupta est, cogitat quæ sunt huius mundi, quomodò placeat viro. Hoc autem ad vestram ipsorum vtilitatem dico, non vt laqueum vobis iniiciam; sed vt id quod honestũ est, & quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi.

Quę verò nupta est, &c. Lege enim maritali constricta, sollicita est quomodò impleat ius maritalis officij, subdita mundanis necessitatibus. *Hoc autem ad vestram ipsorum vtilitatem dico, non vt laqueum vobis iniiciam; sed vt id quod honestum est.* Quoniam quibusdam asperum & graue videtur, quod vtilius aut melius est propter consuetudinem temporalis vsus: ideò post rationem redditam, hortatur affectu charitatis simpliciter hoc vtilius, hoc honestius esse quod dicit. Honestum est; quia sanctum & mundum: vtile verò; quia dignius est apud Deum, & leue in sæculo. Quid ergò dicemus? si virgines de Deo cogitant, & iunctæ viris de mundo, quæ spes relinquitur nubentibus apud Deum? Si enim ità est, dubium est de salute eorum: Nam videmus virgines de sæculo cogitare, & matrimonio iunctas Dominicis studere operibus. His virginibus non imputabitur sanctimonium à Deo, & his matrimoniis erit merces apud Deum: quia cùm obligati essent terrenis & carnis nexibus operam dederunt, vt in futurum aliquid immortalis præmij mererentur. 1. Pet. 3. Illis autem non solùm non imputabitur virginitas, sed & pœnæ subiicientur, qui sub tegmine melioris spei vitam & conuersationem suam mundiali curâ & sollicitudine occupantes, pigros se ad Dei opera agenda fecerunt, sicut dicit Hieremias Propheta: *Maledictus qui opera Dei facit negligenter.* Hier. 48. His sunt, de quibus in aliâ Epistolâ dicit: *Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.* 2. Tim. 3. Apostolus autem his loquitur, qui mirâ deuotione obsequi desiderãt cælestibus præceptis, ostendens & docens quo compendio citiùs itur ad Deum; quia qui propter Deum promerendum virgo manere vult, sciens quale præmiũ possit accipere, qui à licito tẽperat vt melior fiat, simul omnia impedimenta carnis spernit, non nescius hæc esse quæ 1. Cor. 15. gressum currentis velut oneribus compedum detinent.

Si quis autem turpem se videri existimat suprà virginem suam, si sit vltrà pubertatem, & sic oportet fieri: quod vult faciat, non peccat, si nubat.

Non peccat si nubat. Quoniam superiùs ità virginitatem tenendam & continentiam redditâ ratione hortatus 1. Cor. 7 suprà. est, vt penè ad comparationem earum coniugia mutilia & abiicienda videantur: nunc ne nuptias negare putaretur, non peccare virginem, si nubat, ostendit; sed rem maximi laboris aggredi, & qui apud Deum præ- 1. Tim. 4. mium non habeat, sicut non habet pœnam: Christianos enim vult per omnia esse meliores. Si ergò aliqua in desiderio nuptiarum est, iam matura ad vsum, melius esse vt secundùm concessam legem publicè nubat, quàm Mat. 5. 1. Tim. 5. occultè turpiter agat illud, & erubescat illâ.

F Nam qui statuit in corde suo firmus non habens necessitatem, potestatem autem habet de suâ voluntate, & hoc decreuit in suo corde, seruare virginem suam, bene facit. Itaque & qui nuptum dat virginem suam, bene facit; & qui non dat nuptum, meliùs facit. Mulier vincta est lege, quamdiu viuit vir eius: quòd si dormierit vir eius, liberata est: cui vult nubat, tantùm in Domino.

Nam qui statuit in corde, &c. Hoc dicit, vt qui virginem habet cui animus ad nuptias non est, seruet illam, nec illi ingerat fomitem nuptiarum, quam videt nubendi voluntatem non habere. Beneficia si præstanda sunt, quantò magis minimè auferenda? *Ità & qui nuptum dat virginem suam, benè facit.* (Eccl. 7.) Benefacit; quia licet quod facit. *Et qui non dat nuptum, meliùs facit.* Melius facit, quia & apud Deum meritum illi collocat, & à sæculi sollicitudine illam liberat. *Mulier vincta est lege quandiu viuit vir eius.* Hæc idcircò prosequitur, vt doceat quia mulier, etiamsi à viro fuerit eiecta, nubendi licentiam non habet. *Quòd si dormierit vir eius, libera* H *est.* (Rom. 7. 32. q. 2. in præf. qu. Imo par 8. c. 19. § nub.) Etiam hæc ad supradictas pertinent causas, vt ostendat quàm beata sit virgo cùm nulli nisi soli Deo subiecta sit: Vincere enim videtur naturalem subiectionem, quando quod per naturam humiliatum est, erigit. *Cui vult nubat: tantùm in Domino.* Id est, quem sibi aptum putauerit, illi nubat: quia inuitæ nuptiæ solent malos prouentus habere. (Deut. 7.) *Tantùm autem in Domino*, hoc est, vt sine suspicione turpitudinis nubat, & religionis suæ viro nubat: hoc est in Domino nubere.

Beatior autem erit, si sic permanserit, secundùm meum consilium: Puto enim & ego me spiritum Dei habere. I

Beatior autem erit, si sic permanserit. &c. Cùm dixerit superiùs, nubat, lege locutus est naturali: quamquàm à Deo primæ nuptiæ sint, secundæ verò permissæ sunt. (Genes. 2. Liber 4 sent. 41. § secundum est.) Denique primæ nuptiæ sub benedictione Dei celebrantur sublimiter: secundæ autem etiam in præsenti carent gloriâ, concessæ sunt autem propter incontinentiam: & quia solent viduarum iuniores incurrere, ac per hoc concedit secundas: Sed quia melius est vt se contineat, vt dignior sit in futuro, consilium dat spiritali ratione præcipuum: *Puto enim & ego me spiritum Dei habere.* Vt ratum & prouidum consilium suum ostendat, humilitate verbi hoc commendat alto sensu. K

CAP. VIII. De his autem quæ idolis immolantur, scimus quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas verò ædificat.

Nunc de scientiâ loquitur, & quæ sit scientia non interim dicit; sed in subiectis ostendit, dicens: Quia nihil est idolum. (1. Cor. 8. infrà. Eccl. 1. Hier. 9. 1. Cor. 13. Sap. 13.) *Scientia inflat.* Manifestum est habentem scientiam in eo ipso gloriari, si non foris; quia prudens est, vel apud se. Genus enim scientiæ hoc est, vt glorietur in sese: ideò inflat. *Charitas verò ædificat.* Itaque tunc scientia magna est, & sibi vtilis, si charitate humilietur, vt ampliùs crescat: Temperatur enim à dilectione, vt non satis mera sit, & inebriet scientem vt se extollat: Sicut enim vinum non temperatum admixtione aquæ mentem alienat: ità & scientia superbum facit, nisi fuerit temperata: Omnia enim sola insuauia sunt & nociua; quia nec panis solus bene editur, nec reliqui cibi sine admixtione grati sunt; sed nociui: ideò charitas ædificat. (Eccl. 31. Hier. 10. 1. Cor. 13. 2. Tim. 1. Rom. 14.) Ipsa charitas vno licet vocabulo appelletur, multis tamen consistit: Sine patientiâ enim non potest, neque sine humilitate; neque sine cordis simplicitate. Hi ergò inflati erant per scientiam; quia nihil est idolum, qui contrà salutem fratrum imperitorum carnes sacrificatorum edebant, scientes licere carnem edere: & quia nihil est idolum, ideò non contaminari edentem. Hi scandalo erant fratribus charitatem præ oculis non habentes; quia plus erat carnem contemnere, quàm fratribus scandalum facere: Scientia enim illorum destruebat animos imperitorum fratrum, putantium esse illic apud idolum aliquam gratiam, quando peritiores fratres interesse illic, & non horrere videbant. Ideò ait: *Charitas ædificat*, vt saluti fratrum studentes, scientiæ illic legibus non vterentur, ne illis scandalum facerent.

Quòd si quis existimat se aliquid scire, nondum cognouit quemadmodùm oporteat eum scire. Si verò quis diligit Deum, hic cognitus est ab eo. De cibis igitur qui idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum, & quia nemo Deus, nisi vnus: licet sint, qui dicantur dij & domini, siue in cælo, siue in terrâ (siquidem sunt dij multi, & domini multi.)

Quòd si quis existimat, &c. Eos ipsos qui in scientiâ gloriantur, ostendit non ità cognouisse, sicut cognoscendum est: (1. Cor. 13. 1. Tim. 1.) Dum enim charitatem, quæ mater omnium bonorum est, non sectantur; non sciunt sicut oportet. Vt ergò scientia fructum habere possit, charitati se debet subijcere. *Si verò quis diligit Deum, hic cognitus est ab eo.* Hic diligit Deum qui charitatis causâ scientiam mitigat, vt prosit fratri, pro quo Christus mortuus est. *De cibis igitur qui idolis immolantur.* Immolatitiorum causam ipsam pertractat, vt ostendat per rationem, scientiam non solùm non proficere charitate contemptâ; sed & obesse. (Rom. 14. Esa. 41. Hier. 10. Deut. 6. Ephes. 4.) *Scimus quia nihil est idolum, & quia nemo Deus, nisi vnus.* Verum est: Apud Christianos enim vnus est Deus. *Licet sint qui dicantur dij & domini, siue in cælo, siue in terrâ.* A paganis enim & sol & luna & cætera sydera dij cælestes dicuntur: in terrâ Apollinem, Æsculapium, Herculem, Mineruam deos dicunt & dominos. (Sap. 13. Sap. 14.)

Nobis tamen vnus Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illo; & vnus Dominus Iesus per quem omnia, & nos per ipsum: Sed non in omnibus est scientia.

Nobis tamen vnus Deus, &c. Omnia enim ex illo quæque sunt, vbicumque sunt. Cùm autem dicit: *Et nos in illo*, discreuit nos à cæteris, qui cùm ex illo sint, non tamen sunt in illo, dum adhuc non credunt. (Rom. 11.) *Et vnus Dominus Iesus, per quem omnia, & nos per ipsum*: Omnia enim ex Patre; sed per Filium creata sunt. Sed cùm dicit: *Et nos per ipsum*: per quem creati fueramus, reformatos nos per ipsum significat in Dei cognitione; (Ioan. 1.) quia facti per ipsum cum cæteris, post stuporem mentis & ignorantiæ nos per ipsum agnouimus mysterium vnius Dei: Vnum ergò Deum Patrem dixit, & vnum Dominum Iesum Filium eius: vt quia Deus non potest non esse Dominus, similiter & Dominus intelligatur esse & Deus, vnum esse Deum & Dominum demonstraret modum vnius principij conseruando. (1. Ioan. 5. Ioan. 10.) *Sed non in omnibus est scientia.* Id est, non omnes noruut credentes mysterium Dei vnius; ideò quidam putant ex iis qui credunt aliquid numinis in idolis. (Sap. 14.)

Nam aliqui adhuc conscientiâ idoli quasi simulacro immolatum manducant: & conscientia illorum cùm sit infirma, coinquinatur. Esca autem nos non commendat Deo: Neque enim si ederimus, abundabimus: neque si non ederimus, deerit nobis. L

Nam aliqui, &c. De plebe enim aliqui cum veneratione simulacri manducabant de sacrificatis, quasi aliqua esset illic diuinitas: *Et conscientia illorum cùm sit infirma, coinquinatur.* Maculatur conscientia, si infirma est circà Deum. (1. Tim. 4.) *Esca autem nos non commendat Deo.* Verum est; quia non ideò placebimus, si omnia ederimus: aut offendemus, si aliqua contempserimus: (Rom. 14.) *Neque enim si ederimus abundabimus: neque si non ederimus, deerit nobis.* M Contemptâ enim sacrificiorum escâ, non vtique deerit quod edatur. (1. Cor. 6.) Si autem sumpta fuerit, non abundabit; ità vt nihil requiratur: ac per hoc abiicienda; quia neque sine illâ non viuitur, & scandalum fratribus est.

Videte tamen ne fortè licentia vestra offensio fiat infirmis: Si enim quis viderit eum qui habet scientiam, in idolio recumbentem: nonne conscientia eius cùm sit infirma, ædificabitur ad manducandum de simulacris? (Rom. 14.)

Ne fortè licentia vestra, &c. Hoc est, ne quia licere vobis edere carnem de sacrificio dicatis, per id quod nihil (Ioan. 10.)

Rom. 14.

esse idolum scitis, offensionem generetis fratribus, qui nesciunt adhuc quia nihil est idolum: *Si enim quis viderit eum qui habet scientiam, in idolio recumbentem: nonne conscientia eius, cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum de simulacris?* Hoc ideò dixit, quia videns quis fratrem peritum in idolio inuitatum recumbentem edere carnes sacrificiorum, putat illic esse aliquid gratiæ, & incipit etiam ipse edere carnes sacrificiorum, non illâ cõscientiâ quâ ille peritiæ causâ scit nihil esse idolum; sed quâ esse putat illic numen; quando fratrem peritum, videt illic edere, nec horrere

B

Et peribit qui infirmus est in tuâ conscientia frater, pro quo Christus est mortuus? Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam illorum infirmam, in Christo peccatis. Propter quod si esca scandalizat fratrem meum, non edam carnem in æternum, ne fratrem scandalizem.

Ibidem. 1. Cor. 6. 1. Cor. 10.

Et peribit qui infirmus est. Peribit infirmus, si edat contrà vnius Dei fidem de sacrificatis. Quod quidem quasi irascentis verba sunt, & ostendentis quid mali possit parere scientia, si non fuerit temperata charitate. *In tuâ conscientiâ*: id est, tuo actu illum occidis, quando à te fieri videt quod ille aliter intelligit. Et tu eris occasio mortis fratri, quem Christus vt redimeret, crucifigi se permisit. Ac per hoc conscientia aliquando dissimulandum docet charitatis causâ; quia sine dubio plus est salus fratris, quàm cibus; quia licet quidem; sed non expedit. Hoc erit cognouisse, sicut oportet scire. *Si autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam illorum infirmam, in Christo peccatis*: Quando enim charitatis non æmuli sunt, quâ Christus nos liberauit, peccant in Christo, non in Christum; quia in Christum peccare, negare est Christum: in Christo autem, in hæc quæ sunt Christi. Sicut & hic qui sub lege est, in lege dicitur peccare: ita & ij qui sub Christo sunt, in Christo peccare dicuntur. *Propter quod si esca scandalizat fratrem meum, non edam carnem in æternum, ne fratrem scandalizem.* Intantum charitati studendum docet, vt licita pro illicitis habeantur, ne absint fratri: Quantùm enim mali est per illicita non delinquere, & per ea quæ concessa sunt ostendere, vt Lex seruetur in illicitis, & in licitis non custodiatur, dum inconsideratè eduntur? Lex enim sic permisit quæ concessit vt modus tamen sit quem custodiant. Vxorem certè licet habere; sed si fornicata fuerit, abiicienda est: ità & carnem licet edere; sed si idolis oblata fuerit, respuenda est.

C — Hebr. 2. — D — Matt. 18. — 1. Cor. 7.

Cap. IX.

Non sum Apostolus? non sum liber? nónne Iesum Dominum nostrum vidi? nónne opus meum vos estis in Domino? Et si aliis non sum Apostolus; verumtamen vobis sum: nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino.

E

Act. 26. Act. 20.

Non sum Apostolus, &c. Cùm negare videtur, confirmat: liberius enim loquitur: Apostolum enim se probat; quia missus est ad Gentes, dicente Domino ad eum: *Ego ad Gentes mittam te.* Liberum autem se ostendit; quia nullius aliquid concupiuit, neque in adulatione docuit. Iesum autem Dominum nostrum vidit, dum oraret in templo Hierosolymis. *Nonne opus meum vos estis in Domino?* Ideò opus sunt; quia ipse illos plantauit in Domino, annum & sex menses euangelizans eis verbum Dei. *Etsi aliis non sum Apostolus, verumtamen vobis sum*: Quia à Iudæis credentibus, & nihilominùs legem seruantibus, Apostolus esse negabatur: Iam enim circumcidi non debere docebat, neque sabbatum custodiri. Cæteris autem Apostolis propter scandalum ab hac re dissimulantibus, hic aliter videbatur docere, ideò Apostolus ab his negabatur: His enim erat Apostolus, qui viderant in eo virtutis insignia. *Nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino*: Hoc enim prædicante, conuersi sunt ab idolis ad fidem Dei vnius.

1 Thess. 2. — F — Act. 22. 2 Cor. 4. — Act. 18. — Act. 13. Galat. 4. Galat. 6. Act. 15. Act. 18.

Mea defensio apud eos qui me interrogant

A

hæc est: Numquid non habemus potestatem manducandi & bibendi? Numquid non habemus potestatem mulieres circumducendi: sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?

1. Cor. 6. — Ioan. 1. — Act. 17. — Matt. 27.

Mea defensio apud eos, &c. Nunc incipit agere causam, quam superiùs præmisit, dicens: *Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. Esca ventri, & venter escis.* Sic ergò incipit causam hanc, vt dicat: *Mea defensio apud eos qui me interrogant, hæc est.* Et quæ sit subiicit, dicens: *Numquid non habemus potestatem manducandi & bibendi?* Hoc est quod dixerat: *Omnia mihi licent. Numquid non habemus potestatem mulieres circumducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas?* Ideò addidit: *& Cephas*: quia cùm primus esset inter Apostolos, non refutabat sumptus oblatos. Cephas ipse est Simon Petrus: Mulieres enim desiderio doctrinæ dominicæ & cupidæ virtutum sequebantur Apostolos, ministrantes eis & sumptus & seruitia, sicut & Saluatorem sunt secutæ ministrantes ei de facultatibus suis. *Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?* Hoc est, habemus potestatem operandi; sed nolumus. Pro accipiendi tamen, operandi ait, vt honestiùs loqueretur. Et vt hoc firmet, exemplum subiicit, dicens:

al. manducat. — Deut. 25.

Quis militat stipendiis suis vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non †percipit? Numquid secundùm hominem hæc loquor? Numquid & Lex eadem non dicit? In Lege enim scriptum est: Non ligabis os bouis triturantis. Numquid de bobus cura est Deo? aut potiùs propter nos dicit? Propter nos enim scriptum est, quoniam qui in spe arat & triturâ, debet spei suæ fructum percipere.

Matt. 10. — Luca 10. — Deut. 25. — Ionæ 4. — Psal. 35. — Gen. 2. — 1. Cor. 10. — 2. Timo. 2.

Numquid secundùm hominem, &c. Id est, numquid humanam sententiam sequor? *Numquid & ex eadem non dicit?* Concordare docuit supradicta testimonia documentis diuinis, vt ostendat non sine causâ vtique nolle se ab illis sumptus accipere, quando tot exemplis ostendit & dandum & accipiendum esse: *In Lege enim scriptum est, Non ligabis os bouis triturantis. Numquid de bobus cura est Deo?* Interim paucis hoc absoluamus: In Ionâ enim Prophetâ scriptum est: *Non parcam ciuitati in quâ habitant plusquam centum viginti millia hominum, & pecora multa?* Et Psalmographus: *Homines & iumenta*, inquit, *saluabis*. Quomodò ergò Deus non curat de bobus & pecoribus: Sed non curat de bobus & pecoribus propter hæc ipsa; sed propter nos, quorum causâ sunt facta: Ideò de nobis curat, non de illis. *Aut potiùs*, inquit, *propter nos dicit: Propter nos enim scriptum est.* Per figuram enim omnia dicta ad nos transeunt. *Quoniam qui in spe arat & triturat, debet spei suæ fructum percipere*, Verum est, quia hac spe laboratur, vt fructus capiatur.

Si nos vobis spiritalia seminauimus, magnũ est si vestra carnalia metamus? Si alij potestate vestrâ vtũtur, nónne magis nos? Sed non sumus vsi hac potestate: omnia verò toleramus, ne quod impedimentũ demus Euangelio Christi.

Matt. 10. — Rom. 15. — Act. 13.

Magnum est si vestra carnalia metamus? Quasi dicat, non magnum, neque par esse, si euangelizantes regnum Dei, & cælesti cibo Ecclesiam saginantes, alimenta corporis sumerent; vt tradentes æterna, consequerentur temporalia. *Si alij potestate vestrâ vtũtur, nonne magis nos?* Si enim ij qui per Euãgelium patres vestri non sunt, nec eundem affectum habent ergà vos, facultatem habent accipiendi; quantò magis nos: Et subauditur, vestri Apostoli; quia Barnabas Apostolus erat: *Sed non sumus vsi hac potestate: omnia verò toleramus, ne quod impedimentum de-*

mus Euangelio Christi. Diu occultatum prodidit sensum:
Ostendit enim sumptus ideò se nolle, cùm liceret acci-
1. Thess 2 pere.ne vigor Euãgelicæ auctoritatis torpesceret: Pseu-
doapostoli enim peccantibus blandiebantur, volentes
accipere; ità vt non sibi viderentur peccare illis subie-
cti: Sed quoniam hæc res contrà Euangelicam erat dis-
ciplinam; hîc non vult accipere, vt liberè arguat, ne in
in illorum numero inueniatur: Vt enim regulæ Chri-
2. Cor. 2 stianæ ius maneret, licita illicita fecit, quia illi per li-
centiam offendebant.

Nescitis quoniam qui in sacrariis operan-
tur, de sacrario viuunt? & qui altario deser-
uiunt, de altari participant! Ità & Dominus Ie-
Matt. 10 sus ordinauit eos qui Euangelium annuntiãt,
de Euangelio viuere. Ego autem nullo horum
vsus sum. Non autem scripsi hæc, vt ità fiat in
me: Bonum est enim mihi magis mori, quàm
vt gloriam meam quis euacuet.

Quoniam qui in sacrariis, &c. In sacrariis legem Gen-
tilium significat, in altari verò Iudæorum: Sic enim de-
creuit Dominus per Moysen, vt de iis quæ oblata erant,
partem sumerent Sacerdotes. *Ità & Dominus Iesus or-*
Deut. 18 *dinauit eos qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viue-*
Matt. 10 *re.* Non ergò Deus per Moysen Gentilium formam se-
cutus est: sed ipsa naturalis ratio hoc habet, vt quis inde
viuat vbi laborat. Hanc ergò rationem ipse naturæ &
2. Tim. 2 conuersationi humanæ decreuit. Hæc tamen ad cumu-
lum adhuc addens, grauat causam, vt non leue faciat
neque odiosum quod tantis testimoniis commendat: &
Act. 20 tamen non sibi proficere vult, ne libertatem arguendi
humiliet. *Ego autem nullo horum vsus sum.* Postquàm
multis modis ostendit licere accipere, sibi tamen non
opus esse: Obest enim accipere à peccantibus, sicut su-
prà memoraui. *Non autem scripsi hæc, vt ità fiat in me: Bo-*
Hebr. 10. *num est enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis*
euacuet. Gloriam suam dicit in eo, si Euangelij seueritas
maneat: & mori magis elegit, quàm Euangelij iura
violare, sciens hoc sibi magis proficere ad futuram salu-
tem. Debitum enim obsequium abnuit ab his sibi im-
pendi, ne per hoc accipiant fiduciam delinquendi.

Nam si euangelizem, non est mihi gloriatio;
necessitas enim mihi incumbit: Væ enim erit
mihi, si non prædicauero Euangelium: Nam si
volens hoc ago, mercedem habeo: si autem in-
uitus, dispensatio mihi credita est. Quæ ergò
erit mea merces? Vt Euangelium annuntians,
sine sumptu ponam Euangelium, vt non abu-
tar potestate meâ in Euangelio.

Nam si euangelizem, &c. Sicut dicit Dominus: *Cum fe-*
Luc. 17. *ceritis quæ dico vobis, dicite: Serui inutiles sumus: quod de-*
buimus facere, fecimus: Væ enim erit (inquit) *mihi: si non præ-*
dicauero Euangelium: Missus enim seruus à Domino facit
etiam inuitus quod sibi præceptum est: si quominùs, ad-
Luca 12. stringatur plagis necesse est. Denique Moyses inuitus
missus est ad Pharaonem: & Ionas coactus est prædica-
re Niniuitis: *Nam si volens hoc ago, mercedem habeo.* Ma-
Exod. 4 nifestum est quia nemo accipit remunerationem eius
Iona 2. rei quã inuitus agit. Si enim voluntarius, dignus merce-
de est; quia cõsentit domino: & quod voluntate fit, me-
1. Cor. 9. liùs fit. *Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est.* Nec
hoc obscurum est; quia qui indeuotus aliquid facit, non
voluntate facit; sed necessitate: Quia enim voluntatis suæ
2. Petr. 4. non est, facit inuitus quod sibi præceptum est. *Quæ er-*
gò erit mea merces? Vt Euangelium annuntians, sine sumptu
ponam Euangelium, vt non abutar potestate meâ in Euange-
lio. Repressâ verborum iactantiâ gloriatur, & vult in-
Act. 20. telligi quantâ dignus mercede sit; quia potestate suâ
non vtitur in Euangelio, dum respuit oblatos sumptus,
2. Cor 6. ne vim prædicationis humiliet. Hinc est licere; sed non
& 10. expedire propter salutem fratrum, vt corrigantur. For-
G ma ergò vult esse cæteris, vt vbi vident non expedire,
etiam licitis non vtantur: si quominùs, de licito fierit
reus: quod sic sumunt, vt ad detrimentum proficiat.

Nam cùm liber sim ex omnibus, omnium
me seruum feci, vt plures lucrifaciam.

Liber ex omnibus est, cùm nulli in adulatione tradi- 1. Thess. 2
dit Euangelium, nec cuiusquam præter salutem aliquid Act. 20
concupiuit, neque ad delicias habẽdas ab aliquo sump-
tus largiores mercedem hypocrisis accepit. Seruum au-
tem sic se omnium factum dicit, dum se per humilita-
tem similem omnium mente imbecillium exhibuit, vt
eos per patientiam firmaret ad salutem futuram, con-
H fouens animos illorum qui aut peccabant, aut res diui-
nas tardiùs sequebantur, vt non asperè ferrent repre-
hendi se.

Et factus sum Iudæis tanquàm Iudæus, vt Iu-
dæos lucrifacerem: iis qui sub lege sunt, quasi
sub lege essem (cùm ipse non sim sub lege) vt
eos qui sub lege sunt, lucrifacerem.

Et factus sum Iudæis, &c. Videtur quasi simulasse, vt
omnibus fieret omnia, quod solent adulatores facere;
sed non ità est: Vir enim diuinus & medicus spiritalis
I sciens omnium causas & vulnera, magnâ industriâ con-
fouet illos & compatitur: Cum omnibus enim homi- Act. 16.
nibus quædam habemus communia. Factus est ergò Iu-
dæis tanquàm Iudæus; quia propter scandalum illorum Act. 21.
circumcidit Timotheum. & purificatus ascendit in tẽ-
plum, ne occasionem per eum acciperent blaspheman- Act. 9.
di. Rem ergò fecit, quæ iam cessare deberet; sed secun- 13. 18. &
dùm legem fecit: Nam & consensit illis legem esse à 28.
Deo & Prophetis, & de illis ostendit Christum hunc
esse qui promissus est, vt assensus eius haberet effectum,
iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem (cùm ipse non sim sub
lege) vt eos qui sub lege sunt, lucrifacerẽ. Ii qui sub lege sunt
Samaritani noscuntur. Legem enim solam accipiunt, id 4. Reg.
K est, quinque libros Moysi. Sunt autem ex origine Per- 17.
sarum & Assyriorum: quos Rex Assyriorum, sublatis
filiis Israël, in captiuitatem posuit ad incolenda loca Sa-
mariæ, ideò & ignem colunt, more Persarum. His ergò
Apostolus, dum non negabant legem esse à Deo, fiebat
quasi sub lege: sed ex eà illis miti verbo Christum in-
telligendum tradebat; sicut & Samaritana illa quæ dixit
ad Dominum: *Scio quia Messias venit;* docta per legem. Ioan. 4.

Iis qui sine lege sunt, quasi sine lege essem
(cùm sine lege non essem Dei; sed in lege es-
sem Christi) vt eos qui sine lege sunt, lucri fa-
cerem. Factus sum infirmis infirmus, vt infir-
mòs lucrifacerem. Omnibus factus sum om-
nia, vt omnes saluos facerem. Omnia autem
L facio propter Euangelium, vt particeps eius
efficiar.

Cùm sine lege non essem Dei, &c. Hoc dicit; quia cùm Ioan. 17.
in lege Christi est, in lege Dei est: quia quod Christi est,
Dei est: & quod Dei est, Christi est; sicut dicit: *Omnia*
mea tua sunt, & tua mea. Vt eos qui sine lege sunt, lucriface-
rem. Dum enim assentit illis id est Gẽtilibus, iuxtà phy-
sicam rationem mundum factum à Deo, & quæ in eo Act. 17.
sunt, & animam esse immortalem, & ab ipso nos origi-
nem habere (ità enim in Actis Apostolorum ait: *Et si-* Act. 10.
cut quidam ex vobis dixerunt: Ipsius enim & genus sumus.)
M sic fiebat quasi sine lege. per quod subintroducebat illis
Christum ipsum esse quem Deus ad iudicandum mun- Ioan. 5.
dũ præelegit, & ipsum esse per quem omnia fecit. *Fa-*
ctus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem. Infirmus
factus est, dũ propter fratres infirmos à licitis abstinet;
ne illis scandalum generet. *Omnibus factus sum omnia, vt*
omnes saluos facerem. Hoc fuit viri prudẽtis & spiritalis.
vt omnibus omnia factus, propositum tamẽ religionis Rom. 14.
non excederet: quia vbi cessit, ad hoc cessit vt profice- Galat. 2.

ret : nec aliud fecit quàm Lex mandauit. *Omnia autem fa-* A
cio propter Euangelium, vt particeps eius efficiar. Hoc est,
omnia supradicta facio, vt voluntaris Euangelicæ parti-
ceps efficiar, quam haber circà salutem humanam.

Nescitis quoniam qui in stadio currunt, om-
nes quidem currunt, vnus autem accipit pal-
mam ? Sic currite vt comprehendatis. Omnis
autem qui in agone contendit, ab omnibus se
abstinet : & illi quidem vt corruptibilem co-
ronam accipiant, nos autem incorruptam.

1. Pet. 1. *Qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, &c.* Nunc
aliud vult exponere. Itaque hoc exemplo ostendit quã-
ta sit vtilitas legis nostræ, in quà non vni ; sed omnibus
promissa est palma. *Sic currite vt comprehendatis.* Sollicitè
vult curri ad promissionem ; quia magna est. *Omnis au-*
Rom. 10. *tem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet.* Ab his
omnibus quæ vitanda eadem tradit disciplina, cùm
sciant vnum coronandum : quantò magis nobis obser-
uandum est quia omnibus promissa est salus ? *Et illi qui-*
1. Cor. 4. *dem vt corruptibilem coronam accipiant ; nos autem incorru-*
1. Petr. 5. *ptam.* Et in hoc multùm dispar donum est, ac per hoc di-
ligentiores nos esse debere, quibus non terrenis & C
marcescentibus floribus, sed æternis conserta gemmis
in modum regalis diadematis spiritalis corona seruatur.

Ego igitur sic curro, non quasi in incertum :
sic enitor, non quasi aëra cædens : sed castigo
corpus meum, & seruituti subijcio, ne fortè
alijs prædicans, ipse reprobus inueniar.

1. Tim. 2. *Sic curro, non quasi in incertum, &c.* Magnâ spe currere
se profitetur, certum habens quid sit promissum. *Sic*
Hebr. 6. *enitor, non quasi aera cædens.* Hoc est, non verbis magis ;
sed rebus contendo. *Sed castigo corpus meum, & seruituti* D
subijcio. Castigare corpus, est ieiunijs illud angere, & il-
1. Ioan. 3. la ei dare quæ ad vitam proficiant, non ad luxum. Ser-
uituti verò subijcitur, dum non suam perficit ; sed Spi-
2. Cor. 7. ritus voluntatem. *Ne forte alijs prædicans, ipse reprobus*
inueniar. Ideò se refrænare corpus suum ostendit vt re-
muneratione quam alijs prædicat, etiam ipse dignus ha-
beatur, ne alijs curatis, ipse remaneret in vulnere. Ra-
tam ergò spem prædicationis suæ affirmat ; quando ge-
stus id se prosequi quod docet ostendit : quia qui aliter
1. Cor. 2. agit quàm prædicat, suspectos facit audientes, vt de
Tim. 1. promissis dubitent. Suo itaque exemplo non magis
verbis quàm operibus exercendum hortatur.

CAP. X. NOlo enim vos ignorare, fratres ! quia
patres nostri omnes sub nube fuerunt,
Exod. 15. & omnes mare transierunt, & omnes in Moy-
se baptizati sunt in nube & in mari.

Rom. 9. Iudæorum exemplò, qui negligentiâ suâ offenderunt,
& 10. sollicitos nos vult esse : Ideóque sub nube dicit illos fuis-
Exod. 13 se ; quia omnia quæ gesta sunt, in figurâ nostri facta sunt,
Exod. 14 vt veritatis nostræ illi habuerint imaginem. Contecti
enim nube, & ab aduersarijs suis tuti præstiti, dum à
morte liberati sunt, baptizati dicuntur : Illis enim, id est
Ægyptijs in mari mortuis, dum hi duce Moyse, feliciter
transeunt, erepti sunt à morte : quod præstat baptis- F
Exod. 19 mum : Non enim illis præterita mala imputata sunt ; sed
per mare & per nubem purificati, præparati sunt ad ac-
cipiendam legem & formam futuri sacramenti nostri.

Et omnes eandem escam spiritalem ederunt,
Exod. 16 & omnes eundem potum spiritalem biberunt,
(bibebant enim de sequente eos spiritali pe-
Exod. 17 trâ : petra autem erat Christus.)

Manna & aquam quæ fluxit de petrâ, dicit spiritalia :
quia non mundi lege parata sunt ; sed Dei virtute, sine
elementorum commixtione ad tempus creata, habentia
A in se figuram futuri mysterij, quod nunc sumimus in
com memorationem Christi Domini. Ideò & panis An-
gelorum dictus est ; quia virtute quâ Angeli subsistunt, Psal. 77.
creatus est, hoc significans ; quia de cælis venturus erat Sap. 16.
qui spiritaliter pasceret. Vnde & manna primum Do- Ioan. 6.
minico die venit de cælo ad saturitatem populi : sequens
tamen petra dicta est, quæ intelligitur Christus : Vbi
enim deficiebat humanum eis suffragium, aderat Chri-
stus, ideò sequebatur, vt vbi defecisset, ille subueniret. Exod. 17
Nec enim petra aquam dedit ; sed Christus.

Sed non in pluribus eorum bene sensit Num. 14.
B Deus : prostrati enim sunt in deserto.

Non in pluribus eorum bene sensit Deus. Ideò hoc dixit,
quia acceptum beneficium non intellexerunt. *Prostrati* Matt. 25.
enim sunt in deserto. Dignum est vt qui magna consecu-
tus, in paruis diffidens est, non solùm hæc non adipisca-
tur ; verùm etiam amittat & illa. Quoniam ergò supe-
riùs hortatus est ad meliora, se etiam dicit id elabora-
re, vt ad promissionem dignus occurrat : nunc vt istud
exempli terrore constringat ac suadeat, Iudæos tunc si-
mili modo dicit donum Dei & gratiam sortitos, sicut &
nos : & quia indiligentes & dubitantes de Dei promis-
C sione fuerunt, prostratos esse in deserto, vt ideò semetip-
sum affligere se ostenderet, ne in illorum numero inue-
niretur : proinde elaborandum vt sui imitatores exi- 2. Thess. 3
sterent.

Hæc autem in figurâ nostri facta sunt, vt non
simus desiderantes mala, sicut & illi deside-
rauerunt. Neque simulacris seruientes ; sicut
quidam illorum ; sicut scriptum est : Sedit po-
pulus manducare & bibere, & surrexerunt Num. 11.
ludere. Exod. 32

Vt non simus desiderantes mala, &c. Is sensus & ratio est,
D quàm suprà memoraui. *Neque simulacris seruientes, sicut*
quidam illorum. Nunc hos tangit, qui in idolio recum-
bentes putabant non esse peccatum. *Sicut scriptum est,*
Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. 2. Cor. 8.
Ante idolum vtique ; vt non se crederent immunes à Exod. 32
crimine, qui in idolio epulabantur : Nam Moyse in
monte posito apud Deum, simulacro vituli facto, post
oblationem dedicationis causâ, *sedit populus manducare* Ibidem.
& bibere, & surrexerunt ludere. Hæc luxuria est, quâ sem-
per oblectati, in Dei rebus Infideles inuenti sunt. Ideó-
que instruit, ne in hanc diffidentiam per assensum lu-
xuriæ in idolio incidamus. Deut. 32

E Neque fornicemur, sicut quidam illorum
fornicati sunt, & ceciderunt vnâ die viginti Num. 26
tria millia hominum. Neque tentemus Chri-
stum, sicut quidam eorum tentauerunt, & à Num. 21.
serpentibus perierunt.

Et ceciderunt vnâ die viginti tria millia, &c. Hoc illis re-
tributum est, quando cum Madianitis mulieribus se Num. 25.
contaminarunt : Ira enim Dei extitit contrà illos, quæ
æmulatione Phinees sacerdotis habentis zelum Dei, so-
pita est, ne plures morerentur. *Neque tentemus Christum,*
sicut quidam eorum tentauerunt, & à serpentibus perierunt.
Detrahentes de Deo Christum tentasse dicuntur : quia Ioan. 5.
F Christus erat qui ad Moysen loquebatur. Denique ne
nos in eadem causâ inueniamur, commonet ne diabolo
tradamur, cuius serpentes habent figuram. Genes. 3.

Neque murmuraueritis, sicut quidam ex
ipsis murmurauerunt, & perierunt ab Exter-
minatore. Num. 14.

Murmurare est falsò adinuicem de præpositis & re-
ctoribus queri, quantùm ad mentem loci pertinet ; quia
solet murmur fieri & iustâ ex causâ. *Et perierunt ab Ex-*
terminatore. Hoc est, in locum Iudæ concesserunt antici- Act. 1.
pantes illum ; quia tradêtes Christum, exterminatus est

de numero Apostolorum à iudice Deo. Per hæc exempla ad correctiorem nos vitam prouocat: vt monitis Hebr. 12. eius aut præmium, si obedientes fuerimus, aut propensiorem pœnam mereamur inobedientes: Non est enim ambiguum illos peccantes plus subijciendos tormentis, quibus peccantium pœnæ ad hoc relatæ sunt, ne peccarent.

Hæc autem omnia in figurâ facta sunt illis: scripta sunt verò ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum deuenerunt. Propterea qui se putat stare, videat ne cadat.

In quos fines sæculorum deuenerunt. Fines sæculorum nos sumus; quia tunc hæc ideò facta noscuntur circà retributionem illorum, vt nobis essent exemplo, qui postremo sæculo futuri eramus in fide Christi: Pro vtilitate enim nostrâ gesta sunt, vt si terrore horum in Dei timore manserimus, gloriam illis promissam accipiamus: si 2. Pet. 2. quominùs, geminabitur nobis pœna illorum: quia ma- 1. Cor. 8. ior notitia legis plus facit reum. *Propterea qui se putat sta-* Matt. 7. *re, videat ne cadat.* Hoc ad eos loquitur, qui præsumen- 1. Cor. 10. sup. tes de scientiâ quâ licitum est omnia edere, infirmis fratribus scandalo erant, & putantes, aliquid se proficere doctrinâ pseudo-apostolorum, deteriorauerant; & iudicabant Apostolos, cùm ipsi essent rei. Superbiam ergò amputat, ne per hanc tententur, sicut Iudæi tentati sunt, & perierunt.

Tentatio vos non apprehendat, nisi humana.

Ac per hoc detrahentes Apostolo, Dominum tentare videntur: quia & tunc cùm Moysi detraherent, & dubi- Num. 14. tarent de eo, Deum tentasse dicuntur: Omne enim quod probatum non habetur, tentatur. Ideò vt hæc tentatio conuellatur, admonet cum terrore. Vt autem non nisi humana tentatio illos apprehendat hortatur: Humana enim tentatio est propter spem Dei diffidere de Thren. 4. homine: quia vana spes in homine: vt in necessitate aut pressurâ non desperet de Deo, humanum auxilium requirendo; sicut & Iudæi qui dubitantes de Deo, idolorũ Exod. 32. adminicula exorabant, hoc est, humanum auxilium: quia dij paganorum terra sunt, & culturam idolorum humanus error inuenit. Propter Christum ergò pati, Sap. 13. 1. Petr. 2. humana tentatio est, per quam proficitur apud Deum.

Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari suprà quàm potestis: sed faciet cum tentatione etiam prouentum, vt possitis tolerare.

Ideò fidelem dicit Deum, *qui non patietur vos tentari* Iacob. 1. *suprà quàm potestis*; quia daturum se promisit Deus diligentibus se regna cælestia: & det necesse est; quia fidelis Rom. 7. est. Propterea ergò tribulatis pro se aderit, nec patietur Hebr. 10. tantùm irrogari quod tolerari non possit; sed faciet vt aut citò cesset tentatio: aut si prolixa fuerit, det tolerandi virtutem: alioquin non dabit quod promisit; quia vincetur qui patitur: Homo est enim infirmitati subjectus & non erit qui eripiat: Sed quia fidelis est Deus qui promisit, subuenit vt impleat quod promisit. Denique breuiatos dies dicit Dominus, vt saluentur Ele- Iob. 14. cti, vt possint consequi regnum Dei. Quomodò tamen Psal. 90. à Deo adiuuatur, si tantùm permittatur tentari, quantùm potest: Adiuuatur planè, dum non plus permittitur ei imponi, quàm scitur ferre posse: vt quarto die Matt. 24 pati non permittatur, qui scitur vltrà non posse quàm triduo tolerare.

Quapropter, charissimi! fugite ab idolorum culturâ. Quasi prudentes vos iudicate quod dico.

Hortatur etiam nunc vt abstineant se ab omni socie- 1. Cor. 8. tate idololatriæ, vt non solùm spes; sed & animus inde tollatur, ne per hoc nascatur in Deum tentatio: Nemo G enim assiduus in idolio aliquid speret de eo: Hinc enim sperare, dubitare de Deo est: sicut & Saül relicto Deo 1. Reg. 28 qui ei fuerat delicti causâ iratus, ad idololatriam se contulit, aliquid sperans de eâ. Cui quidem & in præsenti obfuit, & in futurum gehennam vltricem prouidit. *Quasi prudentes vos iudicate quod dico.* Exempla subijcit, vt faciliùs suadeat: quia cui verba satis non faciunt, solent exempla suadere.

Calix benedictionis quem benedicimus, nónne communicatio sanguinis Domini est? Panis quem frangimus, nónne communicatio corporis Domini est? Quia vnus panis, H vnum corpus multi sumus: omnes enim de vno pane & de vno calice participamus.

Quoniam vnum sumus, alter alterius membra? vnum nos sentire debere dicit, vt fides vna vnum ha- Rom. 12. Rom. 15. beat sensum & opus.

Videte, Israël! secundùm carnem: nónne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Quid ergò dico, quia simulacro immolatum aliquid est? non quia simulacrum est aliquid: sed quæ sacrificant, dæmonijs immolant.

I *Vidite Israël secundùm carnem, &c.* Hoc est, discite homines videntes Deum, quemadmodùm se habent car- Genes. 32. nalia, id est idololatria. *Nónne qui edunt hostias, participes sunt altaris?* Sicut enim nos de vno pane & de vno calice percipientes, participes & consortes sumus corporis Domini: ità & qui edunt hostias, participes sunt altaris erroris. *Quid ergò dico, quia simulacro immolatum aliquid est? non quia simulacrum est aliquid; sed quæ sacrificant, dæ-* Deut. 32 *moniis immolant.* Simulacrum verè nihil est; quia imago Sap. 13. videtur rei mortuæ: sed sub tegmine simulacrorum K diabolus colitur.

Nolo vos participes fieri dæmoniorum. Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum: non potestis mensæ Domini communicare, & mensæ dæmoniorum.

Nolo vos participes fieri dæmoniorum. Ostendit illis non hoc esse tantùm quod videtur in idolo; sed esse occul- Sap. 15. L tum iniquitatis mysterium, quod vt vnius Dei fidem corrumperet, Satanas adinuenit. Vnde & Ioannes Apostolus in epistolâ suâ dicit: Ad hoc venit Filius Dei, vt solueret opera diaboli. *Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum: non potestis mensæ Domini com-* 1. Ioan. 3. *municare, & mensæ dæmoniorum:* Sicut & Dominus ait: *Non potestis Deo seruire, & mammonæ*: Quia qui calicem dæmoniorum bibit, calici Domini insultat: & cùm Matt. 6. Luc. 16. mensæ dæmoniorum communicat, mensæ Domini, id est altari obstrepit, & Domini corpus crucifigit: id circò enim Christus crucifixus est, vt dissolueret opera diaboli. Qui ergò facit opera diaboli, Christo re- 1. Ioan. 3 pugnat.

Aut æmulamur Dominum Iesum? Num- M quid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent; sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent; sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est quærat; sed quod alterius.

Aut æmulemur Dominum Iesum? Vix fit vt humilis zeletur potentem: scit enim non sibi competere in quo illi potest inuideri; sed aut æquali inuidetur, aut propè æquali. Ideò Apostolus non posse dixit homines æmulari Dominum Iesum. Præterea qui illum sciunt Do-

minum, si quominùs, non videtur eis dignus esse vocari Dominus quem zelantur ne Dominus sit: Zelo enim [Ioh. 15.] Satanas idololatriam inuenit, vt homines negando Deum Dominum, idolis seruiant quasi dijs & dominis. [Apoc. 10] *Omnia mihi licent; sed non omnia expediunt*: Omnia dicit licere secundùm legem naturæ; omnia enim munda [1. Cor. 6.] sunt. De escis enim agebatur, & carne idolis immolata: Nam quæ prohibita & interdicta sunt, quomodò di- [Genes. 1.] ci possunt licere, cùm hîc etiam ipsa quæ concessa sunt, significet aliquando non expedire? sicut dicunt Aposto- [Rom. 14.] li: *Si hæc est causa viri cum vxore, non expedit nubere. Omnia mihi licent; sed non omnia ædificant.* Idem sensus est: quia licet omnia edere; sed quod idolis immolatur, [Matt. 19.] non ædificat; quia scandalum facit fratri; sicut suprà dictum est: ideòque à licitis aliquando temperandum [1. Cor. 8.] est, vt prosit. Hinc est vnde sumptus ab ijs, cùm ei lice- [1. Cor. 9.] ret, noluit accipere, sciens non expedire.

Omne quod in macello venit, edite, nihil interrogantes propter conscientiam: Domini est enim terra & plenitudo eius.

[Psal. 23.] Vt omnia munda ostenderet, exemplo Psal. 23. hoc roborauit; quia non potest immundum esse quod Do- [Act. 10.] mini est. Et quoniam superiùs de escis ait: Omnia li- [1. Cor. 8.] cent; statim subsecutus est: *Omne quod in macello venit, edite, nihil interrogantes propter conscientiam.* Hoc autem ideò subjecit, vt libera sit conscientia: Licet enim ali- [26. q. 2. c. licet aliquid.] quid pollutum sit per accidentiam, id est oblationem idoli: cùm hoc tamen nescit qui emit, nullum patitur [Innoc. pa. II. cap. 96.] scrupulum, & apud Deum immunis est.

Si quis vocat vos ex infidelibus ad cœnam, & itis: omne quod appositum vobis fuerit, edite, nihil disquirentes propter conscientiam. Si verò aliquis dixerit: Hoc immolatitium est; nolite manducare propter illum qui indicauit, & propter conscientiam. Conscientiam autem dico non tuam; sed alterius.

Omne quod appositum vobis fuerit, edite, &c. Hoc est, [Luca 10.] simpliciter manducate quod apponitur, non interrogantes vnde sit. *Si verò aliquis dixerit: Hoc immolatitium est, nolite manducare propter illum qui indicauit, & propter* [Cap 15.] *conscientiam. Conscientiam autem dico, non tuam; sed alterius.* Hoc perfectis loquitur, qui possunt contemnentes [Rom. 14.] idololatriam; quia nihil est, manducare de sacrificio, certi quia quod sub Dei Creatoris nomine editur, non potest polluere: sed quia alius qui idolis seruit, gloriabitur, te edente de sacrificatis, quasi venereris idola, ideò non debes edi. Apud conscientiam enim ille lætabitur suam; quia videt te libenter appetere quod idolis immolatum est.

Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliâ conscientiâ? Si ergò gratiæ particeps sum quid blasphemor pro quo ego gratias ago?

[1. Cor. 8.] *Vt quid enim libertas mea, &c.* Hoc dicit; quia cùm ab idoli deuotione conscientia sit libera, quid opus est vt putetur quia venerationis causâ, edat idolis immolata? Iudicatur enim non distare ab eo qui colit idola, quando nõ horret quod oblatum est simulacro. *Si ergò gratiæ particeps sum, quid blasphemor pro quo ego gratias ago?* Id est, si ego gratiæ Dei communico; quia in ipsius nomine edo: quid opus est arbitrari hoc aliquem; quia ego idolo deuotus sum, dum non horreo quæ oblata sunt idolo? hoc est, blasphemor. Et me ergò blasphemat, & ille in idolo suo gaudet, dum me putat participem, habet oc- [Rom. 7.] casionem permanendi in errore, & fratribus malum datur exemplum: Nam si præceptum est in Lege, vt luci & aræ & tituli & ipsa idola confringantur; vide si non peccatum est non solùm hæc non facere; sed & interesse epulis huiusmodi; propterea de sacrificatis non expedit edere.

Siue igitur editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriam Dei.

Per hæc subiecta declarauit in idolio edere, inimicum esse Deo, quauis licet conscientiâ: Ad oppro- [Deut. 32] brium enim Dei vnius hæc diabolo dedicantur: Nam in gloriam Dei edere & bibere & aliquid facere, hoc est, vt sub inuocatione Creatoris cum modestiâ con- [Coloss. 3.] uiuium celebretur; in gloriam enim Dei aliquid fit, [1. Petr. 4] cùm in actibus & conuersatione Christiani Deus [1. Tim. 2] laudatur, vel cùm filiorum procreatio à Deo spectatur.

Sine offensione estote Iudæis & Græcis, & Ecclesiæ Dei: sicut ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile est; sed quod multis, vt salui fiant.

Sine offensione estote, &c. Sic temperandam conuersationem nostram docet, vt nullus in eâ scandalum patiatur: Offensio ergò Iudæis fit, cùm idola quæ illi abominãtur, Christianum, qui se dicit legem & Prophetas accipere, vident non horrere. Græcis verò, id est, Gentili- [Act. 15.] bus, hæc est offensio, si in eo in quo sunt, non solùm non arguantur; sed & promptiores fiant, dum non vitantur vota idolorum illorum. Ecclesiæ autem Dei fit offendiculum, quando quosdam ex numero suo videt [Rom. 14] ijs quæ inimica sunt Deo, adhærere. *Sicut ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile est; sed quod multis, vt salui fiant.* Omnibus per omnia placere, est sine scandalo cuiusquam agere ad profectum vtilitatis illorum, vt & illis & huic sit vtile.

IMitatores mei estote, sicut & ego Christi. [Cap. XI.]

Humanum est quod dicit, vt imitatores eius simus, [1. Tim. 2] qui à Deo nobis magister indultus est: Si enim hic Dei [Ioan. 13.] imitator est, quare non nos hominis? Quia sicut Deus Pater misit Christum magistrum & auctorem vitæ: ità & Christus misit Apostolos nobis magistros, vt eorum imitatores essemus; quia eius esse non possumus: Ità enim ait Dominus ad Patrem: *Sicut me misisti in hunc* [Ioan. 17.] *mundum, ità & ego misi eos in hunc mundum.* Et quia digni imitatores eius erant, subiecit. *Et pro eis sanctifico meipsum.* [Ibidem.]

Laudo autem vos, fratres! quòd omnia mea memoriâ retinetis: & quomodò vbique trado, traditiones meas tenetis.

Postquàm mores & conuersationem illorum arguit, nunc traditiones vult corrigere. Ideò non hoc confirmat; sed succenset eis, quia cum esset Apostolus eorum, immemores erant traditionum eius; neque quod adhuc non didicerant, ex aliarum Ecclesiarum traditione sequebantur, ac per hoc quasi nouiter tradit [1. Cor. 9.] illis, dicens.

Volo vos scire quia omnis viri caput, Christus est: caput autem mulieris, vir: caput autem Christi, Deus.

Ad auctoritatem retulit; quia homo à Deo quidem; sed per Christum. *Capue autem mulieris vir.* Quia quam- [2. Cor. 5.] uis & mulier per Christum, de viro tamen facta est, ac per hoc subijcitur viro. *Caput autem Christi, Deus.* Di- [Ephes. 5.] gnum est vt Filij caput Pater dicatur, quasi genitor eius. [Hebr. 2.] Aliter tamen caput viri Christus est, & aliter vir mulie- [Psal 109] ris, aliter Deus caput Christi est. Deus autem ideò ca- [Luc. 21.] put Christi est; quia de eo vel ab † eo genitus est. M[...] [al. ipso.]

ris verò caput idcircò vir est, quia ex eius costâ Dei virtute formata est. Christus autem ideò caput viri est, quia per ipsum cùm non esset, formatus est. Vna ergò dictio diuersam habet intelligentiam: quia & personæ discrepant & substantiæ.

Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum. Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, confundit caput suum, vnum est enim atque idipsum, vt decaluata. Si autem non velatur mulier tondeatur. Si autem turpe est mulieri tonderi aut decaluari, velet caput? Vir enim non debet velare caput, cùm sit imago & gloria Dei: mulier autem gloria viri est.

Omnes vir orans aut prophetans, &c. Orare dicit deprecari: prophetare autem, aduentum fore Domini voce symboli post orationem effari. *Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, confundit caput suum: vnum est enim atque idipsum, vt decaluata. Si autem non velatur mulier, tondeatur. Si autem turpe est mulieri tonderi aut decaluari, velet caput: Vir enim non debet velare caput, cùm sit imago & gloria Dei*. Quamuis vna substantia sit & vir & mulier, tamen quia vir caput est mulieris, anteponendus traditur, vt per causam & rationem maior sit, non per substantiam. Inferior ergò mulier viro est; portio enim eius est; quia origo mulieris vir est: ex eo enim est ac per hoc obnoxia videtur mulier viro vt imperio eius subiecta sit. Honorificentiam & dignitatem viri obstare dicit, ne velet caput: Imago enim Dei incongruum est vt veletur: abscondi enim non debet: Dei enim gloria videtur in viro. *Mulier autem gloria viri est.* Multùm distat inter gloriam Dei, & gloriam viri: Vir enim ad imaginem Dei factus est, non mulier. Hæc est autem imago Dei in viro; quia vnus Deus vnum fecit hominem, vt sicut ab vno Deo sunt omnia; ità essent & ab vno homine omnes homines: vt vnius Dei inuisibilis, vnus homo visibilis imaginem haberet in terris, vt vnus Deus in vno homine videretur auctoritatem vnius principis conseruate, ad confusionem diaboli, qui sibi, neglecto vno Deo, dominium & diuinitatem voluit vsurpare. Quod Propheta Ezechiel significat & Apostolus idem: Ait enim: *Ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se quasi sit Deus.*

Non est enim vir ex muliere; sed mulier ex viro: etenim non est creatus vir propter mulierem; sed mulier propter virum (propterea debet mulier potestatem habere suprà caput etiam propter Angelos.)

Potestatem velamen significauit: Angelos Episcopos dicit; sicut docetur in Apocalypsi Ioannis. Et quia vtique homines sunt, quòd non corriperent plebem, arguuntur: & quod rectum est in illis, laudatur. Mulier ergò idcircò debet velare caput; quia non est imago Dei, sed vt ostendatur subiecta. Et quia præuaricatio per illam inchoata est, hoc signi debet habere, vt in Ecclesia propter reuerentiam Episcopalem non habeat caput liberum; sed velamine tectum: nec habeat potestatem loquendi; quia Episcopus personam habet Christi. Quasi ergò ante iudicem, sic ante Episcopum; quia vicarius Domini est, propter reatus originem subiecta debet videri.

Verumtamen neque mulier sine viro, neque vir sine muliere in Domino: Nam sicut mulier de viro; ità & vir per mulierem: omnia autem ex Deo.

Neque vir sine muliere in Domino, &c. Ideò in Domino; quia Deus ex vno fecit ambos & vnum: vna enim caro & vnum corpus sunt in Domino; hoc est, secundùm Dominum qui creauit: Denique qui non credunt mulierem de viro sumptam, hi sine Domino, vel non secundùm Dominum credunt hominum originem: *Nam sicut mulier de viro: ità & vir per mulierem.* Hoc firmauit quod dixit; quia ambo vnum sunt in naturâ, quia origo mulieris vir est; sicut legitur in Genesi factum à Domino Creatore. *Omnia autem ex Deo.* Postquàm gradatim exposuit singula, vt omnia Deo subijceret, vnum seruans principium, ait: *Omnia autem ex Deo*, vt neque mulier subiectionis suæ causâ contristaretur, neque vir quasi exaltatus superbiret.

Vosipsi iudicate: decétne mulierem non velatam orare Deum? Nec ipsa natura vos docet; quia vir quidem si comam habuerit, ignominia est illi: mulier autem si comam habuerit, gloria est illi, quoniam coma pro velamine data est ei.

Vosipsi iudicate: decétne, &c. Hinc est vnde superiùs illis per ironiam succenset, dicens: *Laudo: quia omnia mea memoriâ retinetis: & quomodò vbique trado, traditiones meas tenetis*: Cùm enim hæc esset traditionis ratio, vt velatæ essent mulieres in Ecclesiâ, illi contra reuelatas eas in Ecclesiâ patiebantur. Ideóque iam non auctoritate traditionis quâ neglexerant; sed per ipsam naturam suadere illis nititur veritatem dicens: *Nec ipsa natura docet vos: quia vir quidem si comam habuerit, ignominia est illi.* Hoc secundùm Legem locutus est: prohibet enim virum esse comatum. *Mulier autem si comam habuerit gloria est illi: quoniam coma pro velamine data est ei.* Naturaliter hoc honestum & propemodùm decretum vult esse, vt velata mulier satisfaciat, & gratias agat Deo. Coma ergò indicium velaminis est, vt naturæ & voluntas addatur. Denique nulla mulier etiam reuelata adit potestatem.

Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. Hoc autem præcipio, non laudans quòd non in melius; sed in deterius conuenitis.

Nos talem consuetudinem non habemus, &c. Post rationem redditam, vt contentiosos vincat, auctoritatem interponit; quia neque Iudaismus hoc habuit; vnde dicit: *Neque nos, neque Ecclesia Dei*, vt neque Moyses, neque Saluator sic tradiderit. *Hoc autem præcipio, non laudans quòd non in melius; sed in deterius conuenitis.* Quomodò particulatim conuersationem illorum per correctionem emendat; ità & traditiones illorum, non laudans vtique; sed vituperans eos.

Primùm enim conuenientibus vobis in Ecclesiam, audio dissensiones esse & partim credo: Oportet enim & hæreses esse, vt & qui probati sunt, manifesti fiant inter vos.

Primùm dicendo, genus peccati ostendit vnde orti sunt errores quos reprehendit. Vbi enim dissensio est, nihil rectum. *Conuenientibus vobis in Ecclesiam, audio dissensiones esse, & partim credo: Oportet enim & hæreses esse, vt & qui probati sunt, manifesti fiant inter vos.* Sciendo nonnullos mente corruptos versutiâ diaboli, dicit: *Oportet hæreses esse.* Non vtique voluit, nec optauit; sed quia sint, futurum dixit; sicut & Dominus: *Oportet* (inquit) *venire scandala*: Et: *Oportet Filium hominis pati*, præscius, quia Iudas proditor erat futurus. Vt probati autem, cùm dicit, manifesti fiant inter vos, illos significat, qui traditione acceptâ durantes, exemplum probationis erant Euangelicæ disciplinæ ad condemnationem cæterorum. Ii sunt quos in capite Epistolæ significat, eò quòd dicerent: *Nos verò Christi*; cùm alij dicerent, *Ego Pauli, ego Apollo*,

Conue-

Conuenientibus igitur vobis in vnum, iam non est Dominicam cœnam manducare. Vnusquisque enim vestrûm propriam cœnam præsumit in manducando. Et alius quidem esurit, & alius ebrius est. Numquid domos non habetis ad edendum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis non habentes? Quid dicam vobis? Laudo vos? In hoc non laudo.

Tit. 1. — 1. Cor. 11 Hos notat qui sic in Ecclesiam conueniebant, vt munera sua offerentes, aduenientibus presbyteris; quia adhuc Rectores Ecclesiis non omnibus locis fuerant B constituti, totum sibi qui obtulerat, vendicaret schismatis causâ; Dissensiones enim inter eos pseudoapostoli seminauerant, ità vt ablationes suas zelarentur cùm vnâ atque eadem prece omnium oblationes benedicerentur; vt ij qui (vt assolet fieri) non obtulerant, aut vnde offerrent non habebant, pudore correpti confunderentur, non sumentes partem: & tam citò illud agebant, vt superuenientes non inuenirent quod ederant. Ideóque si sic, inquit, conuenitis, vt vnusquisque suum sumat, domi hæc agenda, non in Ecclesiâ, vbi vnitatis & mysterij causâ conuenitur, non dissensionis & ventris: Munus enim oblatum totius populi fit: quia in vno pane omnes significantur: Per id enim quod vnum sumus, de vno pane omnes sumere oportet. *Quid di-* C *cam vobis? Laudo vos? In hoc non laudo.* Apertum est deprehenso & correpto errore, vt de cætero corrigant, & sciant hoc verum quod dudum in primordiis ipsi didicerant; formam illis quæ à Saluatore in se huiusmodi data est, iterat, dicens: *1. Cor. 14 — Rom. 12. — 1. Cor. 12*

Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis; quoniam Dominus Iesus in quâ nocte tradebatur, accepit panem, & gratias agens, fregit, & dixit: Accipite, & manducate; Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur: Hoc facite in mei commemorationem. Simili D modo & calicem, postquàm cœnatum est, dicens: Hoc poculum nouum Testamentum est in meo sanguine, hoc facite, quotiescumque biberitis, in mei commemorationem. *Matt. 26*

Marc 14 — Luc. 22. Ostendit illis mysterium Eucharistiæ inter cœnandum celebratum, non cœnam esse: Medicina enim spiritalis est, quæ cum reuerentiâ degustata, purificat sibi deuotum: Memoria enim redemptionis nostræ est, vt Redemptoris memores, maiora ab eo cõsequi mereamur.

Quotiescumque enim comederitis panem E hunc, & de poculo biberitis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat.

De consec. d. 2. c. quamoto. Quia enim morte Domini liberati sumus, huius rei memores, in edendo & potando carnem & sanguinem, quæ pro nobis oblata sunt, significamus, nouum Testamentum in his consecuti, quod est noua Lex, quæ obedientem sibi tradit cælestibus regnis: Nam & Moyses accepto sanguine vituli in paterâ, aspersit filios Israël, dicens: Hoc est Testamentum quod disposuit Deus ad vos. Hoc figura fuit Testamenti quod Dominus nouum appellauit per Prophetas, vt illud vetus sit quod Moyses F tradidit. Testamentum ergò sanguine constitutum est; quia beneficij diuini sanguis testis est. In cuius typum nos calicem mysticum sanguinis, ad tuitionem corporis & animæ nostræ percipimus; quia sanguis Domini sanguinem nostrum redemit, id est, totum hominè saluum fecit: Caro enim Saluatoris pro salute corporis; sanguis verò pro animâ nostrâ effusus est; sicut prius præfiguratum fuerat à Moyse: Sic enim ait: Caro pro corpore vestro offertur; sanguis verò pro animâ. Ideóque non *Matt. 5. — Exod. 24 — Hebr. 9. — Hiere. 31. — Hebr. 9. — Lib. 4. sen. dist. 11. §. sed quare. — Leuit. 17.*

A manducandum sanguinem. Si igitur apud veteres imago fuit veritatis, quæ nunc apparuit & manifestata est in Saluatoris aduentu: quomodò hæreticis contrarium videtur vetus nouo, cùm ipsa sibi inuicem testimonio sint. *Num. 18. — 1. Ioan. 2.*

Itaque quicumque ederit panem hunc, aut biberit calicem Domini indignè Domino, reus erit corporis & sanguinis Domini.

Indignum dicit esse Domino qui aliter mysterium celebrat, quàm ab eo traditum est: Non enim potest deuotus esse, qui aliter præsumit quàm datum est ab auctore. Ideóque præmonet vt secundùm ordinem traditum B deuota mens sit accedentis ad Eucharistiam Domini, quoniam futurum est iudicium, vt quemadmodùm accedit vnusquisque, reddat causas in die Domini Iesu Christi: quia sine disciplinâ traditionis & conuersationis qui accedunt, rei sunt corporis & sanguinis Domini. Quid est autem reos esse, nisi pœnas dare mortis Domini? Occisus est enim † ab iis qui beneficium eius irritum ducunt. *2. Thes. 1. — Rom. 14. — 2. Cor. 5. — Hebr. 10. — Hebr. 6. ad pro.*

Probet autem se homo, & sic de pane illo edat, & de poculo bibat; Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi ipsi manducat & bibit, non discernens corpus Domini. Ideò C multi in vobis inualidi & ægroti, & dormiunt multi.

Iudicium sibi ipsi manducat, &c. Deuoto animo & cum timore accedendum ad communionem docet, vt sciat mens reuerentiam se debere ei ad cuius corpus sumendum accedit: Hoc enim apud se debet iudicare; quia Dominus est, cuius in mysterio sanguinem potat, qui testis est beneficij Dei. Quem nos si cum disciplinâ accipiamus, non erimus indigni corpore & sanguine Domini: gratias enim videbimur reddere Redemptori. *Ideò multi in vobis inualidi & ægroti, & dormiunt multi.* Vt verum probaret, quia examen futurum est accipien- D tium corpus Domini, iam hic imaginem iudicij ostendit in eos qui inconsideratè corpus Domini acceperant, dum febribus & infirmitatibus corripiebantur, & multi moriebantur: vt in his cæteri discerent, & paucorum exemplo territi emendarentur, non multum scientes, corpus Domini negligenter accipere; & eum quem hic pœna distulerit, grauiùs tractandum forte; quia contempsit exemplum. *Ino pa. 2. cap. 6. §. deinde. — Galat. 6. — 1. Cor. 13 — Ioan. 6. — Hebr. 10. — Leuit. 22 — Hebr. 2*

Quòd si nosmetipsos discerneremus, non vtique iudicaremur. Dum iudicamur autem, à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.

Hoc dicit, quia si nosmetipsi errores nostros corrigeremus, non a Domino iudicaremur. Et quòd corripimur, tamen pro nobis est, vt timore ipso emendemur: In paucis enim omnium est emendatio, ne cum hoc mundo, id est, cum infidelibus damnemur: Nihil enim differt ab infideli, qui inconsideratè ad mensam Domini accedit. *Iob 19. — Prou. 3. — Hebr. 12. — Tit. 1.*

Itaque, fratres, cùm conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis esurit, domi manducet: vt non in iudicium conueniatis. Cætera autem cùm venero, disponam.

Inuicem expectate, &c. Ad inuicem expectandum dicit, vt multorum oblatio simul celebretur, & vt omnibus ministretur: & si quis impatiens est, domi terreno pane pascatur. *Vt non in iudicium conueniatis.* Hoc est ne mysterium reprehensibiliter & cum offensione agatis. *Cætera autem cùm venero, disponam.* Caput priùs salutis ordine agendum ostendit, & quomodò in Ecclesiam ab vtroque sexu conueniatur, præmisit. In quibus rebus si error fuerit, non leue peccatum est. Cætera autem quæ *Exod. 12. — 1. Cor. 14*

K

ad ædificationem Ecclesiæ pertinent, præsentiâ suâ ordinare se promisit.

CAP. XII.

DE spiritalibus autem nolo vos ignorare, fratres! Scitis quia gentes eratis, simulacrorum formâ euntes, prout ducebamini.

Ephes. 4. 1. Thess. 1. Spiritalia illis traditurus, exemplum prioris conuersationis memorat; vt sicut simulacrorum fuerunt forma, colentes idola, & ducebantur duce voluntate dæmoniorum: itâ & colentes Deum, sint forma legis Dominicæ, ambulantes, sicut placet Domino: Forma enim vniuscuiusque legis in professione & conuersatione cultoris debet videri: Ille enim forma & imago legis Dei est, in cuius fide & conuersatione Euangelij veritas lucet.

H

Propter quod notum vobis facio, quòd oemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu. Et nemo potest dicere Domioum Iesum, nisi in Spiritu Saocto.

Quoniam rationem spiritalium ignorantes, per singula charismata hominibus potiùs quàm Deo dabant gloriam, non assecuti per Spiritum sanctum hoc donum ministrari: & quia qui Dominum Iesum vocat, non sine Spiritu sancto hoc dicit (habet enim gratiam in eo ipso fidei suæ, propter gloriam nominis Christi: non enim sine dono Dei est, Dominum dicere Iesum) ac per hoc ostendit illis in omnibus Dei esse laudem & gratiam: quia sicut idolorum imago in ministris eius est, ordinem suum habens per singulos gradus, totum tamen hominis est: itâ & in lege Dominicâ gradus charismatum sunt, officiis Ecclesiæ non vtique meritis humanis indulti; sed vt membra ad ædificationem Ecclesiæ pertinentia, quæ per se in se habent gloriam; sicut est etiam in humanis officijs: Scholæ enim sunt quæ positis in se dant dignitatem, vt loci honor hominem faciat gloriosum, non propria laus. Ait ergò: *Nemo in Spiritu Dei loquēs, dicit anathema Iesu.* Vox enim quæ dicit anathema Iesu, humano est errore prolata: quidquid enim falsum est, ab homine est. *Et nemo potest dicere Dominum Iesum, nisi in Spiritu sancto*: Dictum enim ipsum quo significatur Dominus Iesus, non adulatione hominum; sicut & idola dij vocantur, sed Spiritus sancti veritate profusum est: Quidquid enim verum à quocumque dicitur, à Spiritu sancto dicitur. Ne ergò hominum fauorem existimarent in regulâ Christianâ, & propter hoc se argui minime paterentur, sicut est & in simulacris (humo enim aduenit vt Deus dicatur qui non est, ac per hoc subjecti sunt antistites illis) ostendit eis nullum beneficium esse humanum in eo, cùm dicitur: Dominus Iesus; sed magis donum Dei, qui dignatus est mysterium suum hominibus declarare. Etenim ipsa professio remissionem acquirit peccatorum; sicut exaggerar dicatio idulorum. Docet ergò eos quia non præstant religioni beneficium, diceotes Dominum Iesum; sed accipiunt: ne more idolorum, hominum putarent gratiam esse in lege Domini, dum vocatur Deus qui non est. Denique non intelligentes Dei donum esse in fide, singuli singulos sibi homines delegerant quos sequerentur, dicentes: *Ego sum Pauli, ego verò Apollo.* Superbiam ergò illorum humiliat, vt patiantur se, sicut dixi, argui.

1. Cor. 3. — Psal. 134 — I — Ephes. 4. — Marc. 9. — K — Psal. 115. — 1. Cor. 8. — Lib. 1. sent. dist. 46. §. quibus facit. — 2. Thess. 2. — L — Sap. 13. & 15. — Sap. 16. — Sap. 14. — 1. Cor. 1.

M

Diuisiones verò gratiarum sunt: idem autem Spiritus. Et diuisiones ministrationum sunt: idem verò Dominus. Et diuisiones operationum sunt: idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus.

Diuisiones gratiarum, &c. Non hoc humanis meritis vult adscribi; sed gratiæ Dei, ad honorificentiam nominis eius: Sicut enim qui dicit Dominum Iesum, in Spiri-

G tu sancto dicit, qualisvis sit: itâ & in loco ordinis officij Ecclesiastici positus, gratiam habet, qualisvis sit: non vtique propriam, sed ordinis per efficaciam Spiritus sancti. Vnde & inter initia dicit: *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus. Idem autem Spiritus. Et diuisiones ministrationum sunt.* Per eundem Spiritum diuersa dona dicit præstari. *Idem verò Dominus. Et diuisiones operationum sunt.* Iungit nunc Christum Spiritui sancto. *Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus.* In tantum non hoc hominibus dandum quasi proprium; sed soli Deo asserit, vt etiam donum Spiritus sancti, & gratiam Domini Iesu vnius Dei dicat operationem, ne gratia & donum diuisum sit per personas Patris & Filij & Spiritus sancti; sed indiscretæ vnitatis & naturæ trium vnum opus intelligatur, vt ad vnum omnem gloriam redigat & diuinitatem. Diuisiones autem gratiarum sunt officijs Ecclesiæ, non humanis meritis deputatæ: Si enim Spiritus sanctus idem Dominus est, & Dominus idem Deus est, tres vnus Deus est: Cùm enim Spiritus sancti gloria, & potestas, & natura Dei est, & Dominus Iesus idem est in naturâ quod Deus est, vnus vtique Spiritus sanctus, & Dominus Iesus, & Pater Deus est: Et singuli enim Deus vnus, & tres Deus vnus. Denique operante vno, tres operari dicuntur, vt Trinitatis mysterium in vnius Dei naturâ & potestate claudatur, cùm sit immensum.

1. Tim. 4. — 1. Cor. 3. — Rom. 12. — Ephes. 4. — Ioan. 10. — 1. Ioan. 5. — Ioan. 5.

Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus ad vtilitatem: Cuidam enim datur per Spiritum sermio sapientiæ, alij verò sermo scieotiæ secundùm euodem Spiritum, alij gratia curationum io vno Spiritu, alij fides in eodem Spiritu, alij operatio virtutum, alij prophetia, alij discretio spirituum, alij geoera linguarum, alii interpretatio sermonum. Omnia autem hæc operatur vous atque idem Spiritus, diuidens vnicuique prout vult.

Vnicuique autem datur, &c. Hoc est, donum accipit, vt diuinis retinaculis vitam suam gubernans, & sibi & alijs vtilis sit, dum exemplum bonæ conuersationis ostendit. *Cuidam enim datur per Spiritum sermo sapientiæ.* Id est, datur illi prudentia non ex litteris; sed corusco Spiritus sancti igne, vt cor habeat illuminatum & prudens, & discernat quæ vitanda sunt, quæve sequenda: *Alij verò sermo scientiæ secundùm eundem spiritum.* Hoc est, vt habeat scientiam rerum diuinarum. *Alij gratia curationum in vno Spiritu.* Id est, vt medelam tribuat infirmis, vel ægris. *Alij fides in eodem Spiritu* Hoc dicit, vt fidei profitendæ ac vendicandæ, pressâ verecundiâ, accipiat facultatem. *Alij operatio virtutum.* Potestatem dari significat in eijciēdis dæmonijs, aut signis faciēdis. *Alij Prophetia.* Id est, vt Spiritu repletus dicat futura. *Alij discretio spirituum.* Vt intelligat & iudicet quod dicitur, an Spiritus sancti sit an mundani. *Alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum.* Interpretari est, vt dicta illorum qui linguis loquuntur vel litteris, per donum Dei fideliter interpretetur. *Omnia autem hæc operatur vnus atque idem Spiritus, diuidens vnicuique prout vult.* Quod superiùs trium personarum dicit, nunc per vnum Spiritum sanctum agi profitetur: vt quia vnius naturæ sunt & virtutis, quod vnus operatur, operantur tres; vnus tamen est Deus, cuius gratia diuiditur vnicuique, prout vult, non ad meritum magis hominis; sed ad ædificationem Ecclesiæ suæ: vt omnia quæ mundus imitari vult; sed non implet; quia carnalis est hæc in Ecclesiâ, quæ domus Dei est, singulorum officijs & dono & magisterio Spiritus sancti indulta, ad probationem veritatis in ijs qui contemptibiles mundo sunt, videantur.

1. Petr. 4. — Luca 12. — Marc. 16. — Luc. 10. — 2. Pet. 1. — 1. Ioan. 4. — 1. Ioan. 5. — 1. Cor. 14. — 1. Tim. 3. — Ephes. 4.

Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia autem membra ex vno corpore cùm sint multa, voum sunt corpus: itâ &

A Christus. Etenim in vno Spiritu nos omnes in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi: & omnes vnum Spiritum potauimus.

1. Tim. 2. Per hæc docet nullius personam quasi despecti contemnendam, neque alicuius quasi perfecti præferendam; Ephes. 24 nec gloriam quæ soli Deo debetur, hominibus tribuendam, qoando in omnibus vnus atque idem Deus 1. Cor. 15 sit gloriosus: quippè cùm omnes & vnum baptisma habeamus, & vnum atque eundem Spiritum-Sanctum. B Hoc propter supradictam causam; quia in aliquibus gloriabantur, aliquos verò velut contemptibiles spernebant.

Nam & corpus non est vnum membrum, sed multa. Si dixerit pes: Quia non sum manus, non sum de corpore: nùm propterea non est de corpore? Si dixerit auricula: Quia non sum oculus, non sum de corpore, nùm propterea non est de corpore?

Nam & corpus non est vnum membrum, &c. Hoc dicens, ostendit vnitatem varietatis officiorum, & diuersitatem hanc non discrepare in vnitate potestatis, quando vni- Rom. 12. tas corporis non in singularitate consistit; sed in multis membris, vt inuicem sibi præstent quod debent. *Si dixerit pes: Quia non sum manus, non sum de corpore: nùm propterea non est de corpore?* Hoc est non posse eum qui infirmus videtur inter fratres, negari esse de corpore; quia Rom. 14. non est potens. *Si dixerit auricula: Quia non sum oculus, non sum de corpore: nùm propterea non est de corpore?* Non debere dicit illum qui paulò inferior est, non necessarium putari corpori, propterea quòd de primis non sit.

Si totum corpus oculus, vbi est auditus? Si totum auditus, vbi est odoratus? Nunc autem Deus posuit membra, vnumquodque in corpore sicut voluit. D Si autem fuissent omnia vnum membrum, vbi corpus? Nunc autem multa quidem membra, vnum autem corpus.

Si totum corpus oculus, vbi est auditus? Id est, si omnes 1. Cor. 14. vnios essent officij & operis, quomodò impleretur reliqua necessitas corporis, cùm constet multis officijs opus esse ad gubernacula corporis? *Nunc autem Deus posuit* Sap. 12. *membra, vnumquodque in corpore, sicut voluit* Voluntatem Dei; quia prouida & rationalis est, membra dicit corpori aptasse, vt nihil desit multis membris perfe- E ctum. Sap. 11. *Si autem fuissent omnia vnum membrum, vbi corpus?* Manifestum est quia si omnes fuissent vnius dignitatis, non dicerentur membra, neque corpus, ideó- Rom. 12. que varijs membrorum officijs congubernantur: Om- Ephes. 4. nia enim vnum membrum esse non poterant. Ideò autem multa sunt; quia ab inuicem differunt dignitate. 1. Cor. 10 *Nunc autem multa quidem membra, vnum autem corpus.* Hoc Rom. 12. dicit; quia multa membra cùm inuicem sui egeant, non discrepant in vnitate naturæ; quamuis diuersa sint: quia diuersitas hæc in vnum concurrit, vt corporis vtilitas expleatur: sicut & ea quibus mundus ipse constat, cùm sint diuersa non solùm officijs; sed & naturis, ad vnius tamen mundi proficiunt perfectionem, & ex omnibus his nascitur temperies quædam in fructibus, qui Act. 17. humanæ proficiunt vtilitati.

Non potest autem dicere oculus manui: Operâ tuâ non indigeo: aut iterùm caput pedibus: Non estis mihi necessarij. Sed multò magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt.

Non potest dicere oculus manui, &c. Hoc est, non potest dicere potior inferiori: Non mihi opus es; quia oculus quidem videt; sed manus sunt quæ operantur. 1. Petr. 3. *Aut iterùm caput pedibus: Non estis mihi necessarij?* Id est, maior gradu & dignitate non potest sine illo esse qui humilis A est? quia est quod humilis potest, quod non potest sublimis; quia ferrum potest quod non potest aurum: ac per h[...]norem capiti faciunt pedes. *Sed multò magis quæ v[...] membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt.* Manifestum est; quia quamuis aliquis dignitate sublimis sit, si subiectus tamen defuerit, qui obsequijs suis illum faciat gloriosum, ipsa dignitas contemptibilis erit: Officium enim est, per quod dignitas constat. Ta- Prou. 14. le est si Imperatori desit exercitus. Quamuis ergò magnus sit Imperator, necessarium tamen habet exercitum: 1. Para. 28. Caput est enim corporis eius ante se habens tribunos, B comites, & magistros. His omnibus inferiores sunt milites, & magis necessarij sunt; sicut membra corporis, quæ cùm inferiora videntur, plus vtilia sunt: Sine oculis enim manus operatur, & pes ambulans victum quærit.

At quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, his abundantiorem honorem circumdamus: & quæ inhonesta sunt nostra abundantiorem honorem habent.

Quæ putamus ignobiliora, &c. Similis est sensus, quia qui putantur sine dignitate esse, inuenimus in eis quod C laudemus, sicut & in membris: vt plus nobis placeat, quàm quod in cæteris inuenimus: Quo enim honore dignæ sunt manus, quando quod volumus, tenemus? vel pedes, cùm quò volumus, imus? Propterea & nos addimus eis honorificentiam, vt putà pedibus; quos quia humiles sunt & sine dignitate, calceamentis ornamus. *Et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honorem habent.* Manifestum est; quia pudenda nostra, quæ turpia videntur, dum aspectus publicos vitant, hone- Iacob. 2. state se contegunt, ne per irreuerentiam horreant. Simili modo & quidam fratrum, cùm sint egestate & habitu inhonesti, non tamen sunt sine gratiâ, propter quòd membra sint corporis nostri: Nam solent succincti ve- D sticulâ tetricâ, nudo pede, incedere. Quamquàm ergò videantur contemptibiles, magis honori sunt; quia so- 1. Cor. 5. lent vitam habere mundiorem: Quod enim hominibus Sap. 5. videtur despectum, solet à Deo pulchrum iudicari.

Quæ autem honesta sunt nostra, nullius egent. Sed Deus temperauit corpus, ei cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem, vt non sit schisma in corpore; sed pro inuicem sollicita sint membra.

E *Honesta nostra nullius egent*, &c. Apertum est quia caput non eget, neque facies, neque manus; vt his addatur per quod decorentur: ità & fratribus, in quibus studium peritiæ, & conuersationis viget honestas, nihil est quod à nobis addatur: Debitus enim illis redditur honor. Despectis verò vel humilibus exhortatio necessaria est, per quam addatur illis aliquis honor vt fiant vtiles? si quominùs ipso contemptu negligentiores circà se erunt, in quibus magis proficiendum est. *Sed Deus temperauit corpus, et cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem, vt non sit schisma in corpore; sed pro inuicem sol-* Rom. 12. *licita sint membra.* Sic dicit à Deo moderatum huma- 1. Cor. 12 num corpus, vt omnia membra eius necessaria sint: ac per hoc pro se inuicem sollicita; quia aliud sine altero esse non potest; & quod inferius putatur magis Galat. 6. necessarium est: sicut & de fratribus expositum est, vel disputatum; quia nullus debet velut inutilis despici.

Et si quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra: siue glorificatur vnum membrum, congaudent omnia membra. Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro.

Si patitur vnum membrum, &c. Hoc de membris corporis carnis ambiguum non est: quia si oculus, aut pes vel manus capiatur ægritudine aliquâ infirmitatis, to-

tum corpus condolet. Ità & nos docet condolere fratribus, si aliquid huiusmodi, aut necessitatis emerserit. Hebr. 5. *Siue glorificatur vnum membrum, congaudent omnia membra.* Manifestum est, quia lætum est caput cum cætera membra, si pedes fuerint accurati vel sani. Sic debemus & nos alacres fieri; si fratrem aliquem viderimus cultorem Dei & auctum honestate morum, hoc est, sanum esse consilio. *Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro* Eccl. 37 Ostendit apertè nostram se causam per membrorum carnalium rationem tractasse; Coloss. 2. quia non omnes possumus eadem; sed singuli Rom. 12. pro qualitate fidei gratiam habemus concessam

Et quosdam posuit Deus in Ecclesiâ: primùm quidem Apostolos, secundò Prophetas, tertiò Doctores; deinde virtutes, deinde gratiam curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum.

Posuit Deus in Ecclesiâ primùm quidem Apostolos, &c. Ephes. 4. 2. Cor. 5 Caput itaque in Ecclesiâ Apostolos posuit, qui legati Christi sunt; sicut dicit idem Apostolus. Pro quo legatione fungimur. Isti sunt Episcopi, firmante istud Petro Apostolo, Act. 1. & dicente inter cætera de Iudâ: *Et Episcopatum eius accipiet alter. Secundò Prophetas.* Prophetas duplici genere intelligamus: & futura dicentes, & Scripturas reuelantes: quamuis sint & Apostoli Prophetæ; I quia primus gradus omnia subiecta habet. Denique Ioan. 12. pessimus Caïphas propter quòd Princeps Sacerdotum erat, prophetauit, ordinis vtique causâ, non proprij meriti. Tamen specialiter erant Prophetæ & Scripturarum Interpretes, & futura dicentes: sicut erat Agabus, qui exitia & vincula huic Apostolo prophetauit futura Hierosolymis, & famem cecinit, quæ facta est sub Claudio. Ideò quamquàm sit melior Apostolus; Act. 21. aliquando tamen eget Prophetis: Et quia ab vno Deo Patre sunt omnia, singulos Episcopos singulis Ecclesiis præesse decreuit. *Tertiò Doctores.* Illos dicit Doctores Act. 11. qui in Ecclesiâ litteris & traditionibus retinendis pue- K 1. Cor. 5. Tit. 1. ros imbuebant more synagogæ; quia traditio illorum ad nos transitum fecit. Quarto loco ait: *Deinde virtutes, deinde gratiam curationum* Potest enim aliquis non esse Episcopus, & habere in se donum virtutis sanitatum. Act. 13. *Opitulationes, gubernationes.* Vt in rebus diuinis vigilet intellectu: ità tamen, vt in aliquibus quæ implere non conceditur, ab alio sumat quod non habet; quia totum vni concedi non potest. Sunt & gubernatores, qui spiritalibus retinaculis hominibus documento sunt. *Genera linguarum.* Vt donum sit Dei multas linguas scire. Act. 2. *Interpretationes sermonum.* Vt hoc alicui gratia Dei impertiat, 1. Cor. 14 vt sermonum interpretandorum ha- L beat peritiam.

Numquid omnes Apostoli? nùm omnes Prophetæ? nùm omnes Doctores? nùm omnes virtutes? nùm omnes gratiam habent curationum? numquid omnes linguis loquuntur? numquid omne interpretantur?

Numquid omnes Apostoli? Verum est; quia in Ecclesiâ vnus est Episcopus *Num omnes Prophetæ?* Non est ambiguum 1. Pet. 2. non omnibus concedi prophetiam. *Nùm omnes Doctores?* Act. 13. Ille Doctor est, cui alios erudire conceditur. *Nùm omnes virtutes?* Hic potest habere virtutem, cui Luc. 9. dat Deus dæmonia eiicere. *Nùm omnes gratiam habent* Act. 19 1. Cor. 14. *curationum?* Quomodò potest fieri vt omnes habeant do- M na curationum? *Numquid omnes linguis loquuntur?* Non vtique, nisi qui accipit donum in hac re. *Numquid omnes interpretantur?* Ille potest sermones interpretari, cui dat Deus. In supradictum sensum hæc inserenda: Explanauit enim redditâ ratione omnes habere diuersas Ephes. 4. gratias, nec totum alicui concedi, exemplo membrorum: Exemplo enim corporis carnis, spiritale corpus insinuat; ac per hoc in omnibus Deum benedicendum, & in ipsius nomine gloriandum, cuius gratia est. Hanc rationem etiam in rebus physicis inuenimus Aurum enim cùm melius argento sit; plus tamen in vsu argen- G tum est; & cùm æs necessarium sit, plus tamen ferro opus est; nihil enim penè sine ferro fit, cùm sit informis. Et post hæc:

Æmulamini autem charismata meliora. Et adhuc magis excellentiorem viam vobis demonstro.

Æmulamini charismata meliora. Hoc mox in subiectis absoluit. *Et adhuc magis excellentiorem viam vobis demonstro.* 1. Cor. 13. Gradatim illos ad vtiliora prouehit, ostendens illis gratiam supradicti omnis doni, quæ in hominibus videntur, siue loquendi, aut curandi, aut prophetandi, H non ad meritum hominis pertinere; sed ad honorificentiam Dei Ideóque nunc viam se dicit illis ostendere planiorem, Ephes. 4. quà itur ad cælum, quæ meritum collocat apud Deum: Nam quia suprà dicta non semper ad meritum pertinent, docet Saluator: *Multi mihi dicent in illâ die,* Matt. 7. id est, iudicij: *Domine, Domine! nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?* Et quia non hoc ad meritum pertinet; sed officia sunt Ecclesiæ: ad confusionem Gentilium, & Dei honorificentiam protestandam, dicit eis Dominus: 1. Cor. 14 Matt. 7. *Recedite à me, non noui vos, operarij iniquitatis* Secuti enim quia Dei in illis operatio cernebatur negligentes ergà se fuerunt: Nam & illis septuaginta Discipulis gaudentibus quòd dæmonia illis subdita fuerant, dicit Saluator: *Nolite in hoc gaudere quòd dæmonia vobis subiecta sunt; sed in hoc gaudete, quòd nomina vestra scripta sunt in cælo.* Luc. 10. Quare; nisi quia nomini Dei subiecta sunt, non hominis merito? Et quare nunc non ità fit, vt habeant homines gratiam Dei? Inter initia fieri oportuit, vt fundamenta fidei acciperent firmitatem Nunc autem non opus est; quia populus populum adducit ad fidem, cùm videntur eorum bona opera, & prædicatio simplex. 1. Pet. 2.

CAP. XIII.

SI linguis hominum loquar, & Angelorum charitatem autem non habeam: factus sum velut æramentum resonans, aut cymbalum tinniens.

Magna vtique videtur gratia diuersis loqui linguis: 1. Cor. 12 plus autem aliquid est, etiamsi possit Angelorum linguam scire id est, si spiritaliter cognitum possit habere Angelicum motum. Verùm hoc ad meritum non adscribi, sed ad Dei gloriam, subiectis ostendit: dicens sic esse vt *æramentum resonans, aut cymbalum tinniens*: quia sicut æramentum impulsu alterius resonat, & cymbalum Matt. 10 tinnit: ità & hic qui linguis loquitur, Spiritus-Sancti effectum habet & motum vt loqui possit: sicut & alio loco dicit Saluator: Num. 22 *Non enim vos estis qui loquimini; sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis*: Nam & asina loquuta est humanâ linguâ ad Balaam filium Beor, vt Matt. 21. addisceret Dei maiestatem: & pueri infantes in laudem Luc. 19 Dei proruperunt, ad confusionem Iudæorum. Saluator autem non solùm istos; sed & lapides ad condemnationem Act. 10. perfidorum, & gloriam Dei clamare posse ostendit Et inter ipsa primordia ad commendationem fidei, qui baptizabantur, linguis loquebantur.

Et si habeam prophetiam, & sciam omnia mysteria, & omnem scientiam; charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.

Verè nihil prodest: Ad Dei enim gloriam prophetatur, Psal. 13. sicut dicit Dauid Propheta: *Non nobis Domine, non nobis; sed nomini tuo da gloriam*: Num. 24 Nam & Balaam prophetauit, cùm Propheta non esset; sed ariolus: & Caïphas pro- Ioan. 11. phetauit, non merito, sed dignitate ordinis sacerdotalis: 1. Reg. 19 & Saül prophetauit, cùm iam inobedientiæ causâ spiritu malo fuisset repletus; sed propter Dei causam non posset comprehendere Dauid, quem & occidere volebat. Matt. 26 *Et sciam omnia mysteria*: Iudæ enim nihil profuit fuisse cum Apostolis, & didicisse mysteria, cùm charitatis hostis tradidit Saluatorem. Ezec. 28 Et Propheta Ezechiel diabolum mysteria cælestia scire ostendit, quando in-

crepatâ voce in paradiso illum Dei fuisse, & pretiosos lapides habuisse testatur: quos lapides idem Apostolus doctrinæ diuinæ mysteria significauit: & illi nihil profuit; quia charitatis immemor in superbiam prosiliuit, & *si habeam omnem scientiam.* Nihil mihi prodest scientia, si charitas non sit. Denique Scribis & Pharisæis nihil profuit, dicente Saluatore: *Vos habetis clauem scientiæ, & neque vos intratis, neque alios sinitis introire*: Per inuidiam enim charitatem corrumpentes, scientiam eius ad nihilum deduxerunt: Nam & Tertullianus & Nouatianus non paruæ scientiæ fuerunt; sed quia per zelum charitatis fœdera perdiderunt, in schisma versi ad perditionem sui hæreses creauerunt.

Et si habuero omnem fidem; itâ vt montes transferam: & si erogauero omnem substantiam meam: & si tradidero corpus meum, vt ardeam, nihil mihi prodest.

Si habuero omnem fidem; itâ vt montes, &c. Virtutes facere, aut dæmonia per fidem eijcere, Dei virtus & gloria est; nec hoc ad meritum proficit; nisi qui bonæ conuersationis fuerit æmulus; sicut suprà memoraui. *Et si erogauero omnem substantiam meam.* Apertum est quia si omnis substantia impendantur, nihil proficit, charitate neglectâ; quia caput religionis; charitas est: & qui caput non habet, vitam non habet. *Et si tradidero corpus meum vt ardeam, nihil mihi prodest.* Sine charitatè nihil prodest; quia fundamentum religionis charitas est. Quidquid ergo sine charitate fit, caducum est.

Charitas magnanima est, iucunda est. Charitas non æmulatur, non inflatur, non perperàm agit, non ambitiosa est, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet in iniquitate, congaudet autem veritati: omnia tolerat, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Charitas numquam cadit.

Tanta præconia charitatis edocuit, vt non immeritò hanc cæteris anteponere videretur, & incassùm laborare: eos, qui aliis mandatis operam dant, huic non obtemperantes. Hinc ait Ioannes Apostolus: *Charitas Deus est*, vt qui charitatem non habet, sciat se Deum non habere vnde & in aliâ Epistolâ idem Paulus Apostolus ait: *Deus autem qui diues est in misericordiâ, propter multam charitatem suam misertus est nostri.* Qui ergò charitatem non habet, ingratus est misericordiæ Dei, quia non diligit per quod saluatus est. Vt proinde discerent quia grauiter delinquebant qui escam fraternæ charitati præponebant: Nam hæc est quæ & in præsenti prodest, & in æternum cum Deo permanet.

Siue Prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia euacuabitur: Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus: Cùm autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est.

Omnia charismatum dona euacuari dixit; quia non tantùm possunt comprehendere, quantùm ipsa veritas habet. Neque nos aut capere aut enarrare possumus plenitudinem veritatis: qui enim fieri potest vt lingua humana omne complectatur quod Dei est? Ideò destruetur imperfectio nostra, non id quod verum est euacuabitur; sed dum additur quod deest, imperfectio destruetur: Destructio enim imperfectionis est, quando ad quod imperfectum est, impletur in verum.

Cùm essem paruulus, quasi paruulus loquebar, quasi paruulus sapiebam, quasi paruulus cogitabam: at vbi factus sum vir, ea quę paruuli erant, destruxi. Videmus nunc per speculum in ænigmate: tunc verò facie ad faciem. Modò scio ex parte: tunc verò cognoscam sicut & cognitus sum.

Quasi paruulus loquebar, &c. Hoc dicit, quia exeuntes Sancti de hoc mundo, plus necesse est inueniant, quam nunc putant; sicut Ioannes Apostolus de Saluatore dixit: *Tunc videbimus illum, sicuti est.* In hac ergò vitâ paruuli sumus, ad comparationem futuræ: quia sicut vita hæc imperfecta est; itâ & scientia. *Videmus nunc per speculum in ænigmate: tunc verò facie ad faciem.* Apertum est nunc imagines videri per fidem, tunc res ipsas. *Modò scio ex parte: tunc verò cognoscam; sicut & cognitus sum.* Id est, videbo quæ promissa sunt, sicut videor; hoc est præsentem esse ad Deum, vbi Christus est.

Manent autem nunc, fides, spes, charitas, tria hęc: maior autem horum est charitas.

Dignè maior est charitas, quia vt fides prædicaretur, & spes esset futuræ vitæ, charitas præstitit; sicut suprà memoraui. Vnde & Ioannes Apostolus: *Ex hoc cognoscimus*, inquit, *charitatem eius; quia ipse pro nobis animam suam posuit.* Iustè igitur maior charitas, per quam reformatum est genus humanum.

CAP. XIV.

Sectamini charitatem, ęmulamini spiritalia: magis autem vt prophetetis.

Post charitatem, prophetandi studium magis habendum hortatur; quia quamuis magni sint spiritales gradus quos enumerat, hic tamen melior, qui ad vtilitatem Ecclesiæ proficit, vt discant omnes diuinę Legis rationem: In quo enim quis animum dederit, in eo ipso accipit donum, dicente Salomone. *Scire Legem, sensus est † optimi*: Scientia enim charitate subnixa non inflatur; sed est mansueta, proficiens omnibus ad vtilitatem.

Nam qui loquitur linguâ non hominibus loquitur; sed Deo: nemo enim audit; spiritu autem loquitur mysteria. Qui enim prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem; & exhortationem, & consolationem. Qui loquitur linguâ, seipsum ędificat; qui vero prophetat, Ecclesiam ædificat.

Nam qui loquitur linguâ, &c. Hoc est quod dicit; quia qui loquitur incognitâ linguâ, Deo loquitur; quia ipse omnia nouit; homines verò nesciunt, ideòque nullus est ex hac re profectus. *Spiritus autem loquitur mysteria*, non sensu, quia ignorat quod dicit. *Qui enim prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem: & consolationem*; Ædificatur enim, quando quæstionum solutionem addiscit. Exhortatio autem illi fit, vt desiderium patiatur prophetandi. Consolatur verò, quia contemptum disciplinæ in spe videt: Scientia enim legis firmat animos, & prouocat ad spei melioris profectum. *Qui loquitur linguâ, seipsum ædificat; qui verò prophetat, Ecclesiam ædificat*: Per id enim quod fortè solus scit, quod loquitur, se solum ædificat: nam qui prophetat, omnem plebem ædificat, dum intelligitur ab omnibus quid loquatur, Prophetas interpretes dicit Scripturarum: Sicut enim Propheta futura prædicit quæ nesciuntur, itâ & hic, dum Scripturarum sensum qui multis occultus est, manifestat, dicitur prophetare.

Volo autèm vos omnes loqui linguis: magis autem vt prophetetis: maior est enim qui prophetat, quàm qui loquitur linguâ: nisi interpretetur vt Ecclesia ædificationem accipiat.

Non poterat prohibere loqui linguis, qui superiùs donum istud dicit esse Spiritus sancti; sed ideò prophetandi magis studium habendum, quia vtilius est: *Maior est enim qui prophetat, quàm qui loquitur linguâ, nisi interpretetur.* Quia si interpretari poterit, non erit minor; quia Ecclesiam ædificat. Hoc enim maius est, quod omnibus prodest: Hic enim per donum Dei linguis loquitur, qui etiam interpretatur: sicut & illi duodecim in Actibus Apostolorum.

Nunc autem, fratres! si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi loquar vobis aut in reuelatione, aut in scientiâ, aut in prophetiâ, aut in doctrinâ? Tamen quæ sine animâ sunt vocem dantia, siue tibia, siue cithara, si distinctionem sonis non dederint, quomodò cognoscetur quod per tibiam canitur, aut quod citharizatur? Etenim si incertam vocem tuba dederit, quis se parabit ad prælium? Ità & vos per linguam nisi significantem sermonem dederitis, quomodò scietur quid loquimini? Eritis enim in aëra loquentes. Tam (H) multa, vt puta, genera linguarum sunt in hoc mundo, & nihil sine voce. Si ergò nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor, barbarus: & is qui loquitur mihi, barbarus.

Quid vobis prodero, nisi loquar vobis, &c. Hæc omnia vnum significant: Docere enim nemo poterit, nisi intelligatur. (Act. 18.) *Tamen quæ sine animâ sunt vocem dantia, siue tibia, siue cithara, si distinctionem sonis non dederint, quomodò cognoscetur quod per tibiam canitur, aut quod citharizatur? Etenim si incertam vocem tuba dederit? quis se parabit ad prælium?* (Ioan. 13.) Quoniam exempla faciliùs suadent quàm verba, exemplis commendat per quæ facilè assequantur (Act. 18.) non debere illos in Ecclesiâ loqui linguis, qui eas interpretari non possunt: (I) Vt quid enim loquatur, quem nemo intelligit? *Ità & vos per linguam nisi significantem sermonem dederitis, quomodò scietur quid loquimini? Eritis* (1. Cor. 9) *enim in aëra loquentes,* Hoc est nihil proficientes. *Nam multa, vt puta, genera linguarum sunt in hoc mundo, & nihil sine voce.* Multa quidem genera sunt linguarum, inquit, (3 Coloss. 3; 1. Cor. 1) sed habent proprias vocum significationes, vt intelligantur. *Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor: barbarus & is qui loquitur mihi, barbarus.* Non vtique id studendum monet, vt inuicem per incognitam linguam barbari sibi videantur, sed quia concordiæ res est, his nitendum est, vt per vnanimitatem intellectus, (K) communi lætitia glorientur.

Sic & vos, quoniam æmulatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite vt prophetetis. Ideo qui loquitur linguâ, oret vt interpretetur: Nam si orauero linguâ, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est.

Quærite vt prophetetis, &c. Quia prodest Scripturas explanare (1. Tim. 3) (nam incitatur & gaudet animus quando aliquid de Scripturis percipit: & quantùm propensior in hac parte fit, tantùm deserit vitia) propterea ad hanc partem studium monet applicandum. *Ideò qui loquitur linguâ, oret vt interpretetur.* (Coloss. 4) (L) Eum qui linguis loqui desiderat, orare debere, vt accipiat donum interpretandi, vt proficiat cæteris studium eius. (1. Thess. 3.) *Nam si orauero linguâ, spiritus meus orat; mens autem mea sine fructu est.* Manifestum est ignorare animum nostrum, si linguâ loquatur quam nescit, sicut assolent Latini homines, Græcè cantare, oblectati sono verborum, (Rom. 5.) nescientes tamen quid dicant: Spiritus autē qui datur in baptismo, scit quid oret animus, dum loquitur, aut perorat linguâ sibi ignotâ: mens autem qui est animus, sine fructu est: Quem enim potest habere fructum, qui ignorat quæ loquatur?

Quid est ergò? Orabo spiritu, orabo & mente: (M) psalmum dicam spiritu, psalmum dicam & mente, Cæterùm si benedixeris spiritu: quis supplet locum idiotæ? Quomodò dicet: Amen, super tuam benedictionem? quia nescit quid dicas.

Orabo spiritu, orabo & mente, &c. Hoc dicit, quia cùm quis hac linguâ loquitur quam nouit, tam spiritu quàm mente orat: (1. Cor. 12; Rom. 8.) quia non solùm spiritus eius quem dixit datum in baptismo, scit quid oratur: sed etiam animus simili modo & de psalmo non ignorat. *Cæterùm si bene-* (G) *dixeris spiritu.* Hoc est, si laudem Dei linguâ loquaris ignotâ audientibus: *Quis supplet locum idiotæ? Quomodò dicet, Amen, super tuam benedictionem? quia nescit quid dicas?* (2. Esdr.) Imperitus enim audiēs quod non intelligit, nescit finem orationis, & non respondet, Amen, id est verum, vt confirmetur benedictio: Per hos enim impletur confirmatio precis, qui respondent, Amen, vt omnia dicta vero testimonio in audientium mentibus confirmentur.

Nam tu quidem bene gratias agis; sed alius non ædificatur, Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrûm linguâ loquor.

Nam tu quidem bene gratias agis. De eo dicit qui cognita (H) sibi loquitur; quia scit quid dicat: *Sed alius non ædificatur.* (1. Cor. 11) Si vtique ad ædificandam Ecclesiam conuenitis, ea debent dici quæ intelligant audientes: (1. Thess. 5.) Nam quid prodest vt quis linguâ loquatur quam solus scit, vt qui audit, nihil proficiat? (Ephes. 4) Ideò tacere debet in Ecclesiâ vt ij loquantur qui prosint audientibus. *Gratias ago Deo meo, quòd omnium vestrum linguâ loquor.* Quoniam superiùs linguis loqui, donum esse dixit Spiritus sancti, ideò ad Deum refert quòd omnium linguis loqueretur. Et ne (1. Cor. 12) forte quasi æmulus per inuidiam hoc dicere videretur, ostendit se omnium quidem horum loqui linguis; & quia non valdè prodest.

Sed in Ecclesiâ volo quinque verba loqui (I) per sensum meum, vt & alios ædificem: quàm decem millia verborum in linguâ.

Per sensum meum, vt & alios ædificem, &c. Vtilius dicit (Tit. 3.) paucis verbis in apertione sermonis loqui quod omnes intelligant quàm prolixam orationem habere in obscuro. Hi es Hebræis erant, qui aliquando Syrâ linguâ, plerumque Hebræâ in tractatibus aut oblationibus vtebantur ad commendationem: (Ioan 8) Gloriabantur enim se dici Hebræos, propter meritum Abrahæ. (Galat. 8) Quod idem Apostolus pro nihilo habuit, dicens: *Mihi autem absit gloriar, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.*

Fratres! nolite pueri effici sensibus: sed (K) malitiâ paruuli estote, vt sensibus perfecti sitis: In lege enim scriptum est: (Esai. 28) Quia in aliis linguis & in labiis aliis loquar populo huic, & nec sic me audiant, dicit Dominus.

Vt sensibus perfecti sitis. Perfectos illo vult esse, vt sciãt (1. Tim. 4; 1. Cor. 14) quid ad instructionem Ecclesiæ sit necessarium: vt recedentes à malitiâ & erroribus, iis studerent quæ proficerent ad vtilitatem fratrum: Hic est enim sensu perfectus, qui id agit vt prosit alicui, maximè fratri: *In lege enim scriptum est: Quia in aliis linguis & in labiis aliis loquar populo huic, & nec sic me audient, dicit Dominus.* (Esai 28) Hoc Dominus de his dixit, quos præscit nec Saluatori (L) credituros: In aliis enim linguis & in aliis labiis loqui, nouum Testamentum est prædicare; sicut dicit Hieremias (Hier. 31.) Propheta: *Ecce venient dies, dicit Dominus, & consummabo domui Israël & domui Iuda Testamentum nouum, non secundùm quòd disposui patribus illorum,* (Hebr. 10) hoc immutatâ ratione aliter loqui quàm se Legis veteris verba habeant, dum audiunt sabbatum solui, neomenias euacuari, circumcisionem cessare, sacrificia immutari, escas dudum prohibitas licere edere, Christum Deum de Deo prædicari: hoc est aliis linguis & aliis labiis loqui: & nec sic perfidi Deum obaudire voluerunt. (Act. 10.) Potest & sic (M) intelligi; vt quia multi Iudæorum maleuuli erant, & propterea dignum non erat his in reuelatione loqui Euangelium; sed in parabolis loqueretur ad eos: (Luc. 8.) & intelligentes ideò sibi non reuelari; quia mali erant, nec sic se corrigerent, vt merentes se facerent per explanationem audire verba Dei. Vnde dicunt Discipuli ad (Mat. 13.) Dominum: *Domine! quare in parabolis loqueris illis?* Et Dominus: *Quia vobis datum est,* inquit, *nosse mysterium regni Dei, illis autem non: videntes non videant, & audientes non intelligant;* ne indigni salutem perciperent, quod animaduertentes pro meritis suis factum, nec sic conuersi Deo satisfacere voluerunt.

Itaque linguæ in ſignum ſunt, non vtique iis qui credunt; ſed non credentibus: prophetia autem non incredulis; ſed iis qui credunt.

Luc. 8. *Linguæ in ſignum ſunt.* Hoc eſt, velamine incognitæ linguæ obſcurati ſunt ſermones Dei, ne videantur à perfidis: vt cùm audiuntur incognitæ linguæ, ſignum ſit quia propter perfidiam factum eſt, ne audiens intelligat. Hebr. 3. *Non vtique iis qui credunt; ſed non credentibus.* Hoc eſt quod dixit; quia ad occultandos ſenſus incredulis proficiunt linguæ. *Prophetia autem non incredulis; ſed iis qui credunt.* Hoc eſt, non competit Fidelibus audire linguas quas non intelligant; ſed infidelibus qui non Eſai. 6. ſunt digni intelligere; ſicut dicit Eſaias Propheta: *Vade & dic populo huic; Aure audietis, & non intelligetis, &c.*

Si conuenerit vniuerſa Eccleſia in vnum, & loquantur omnes linguis, introeant autem infideles & idiotæ, nónne dicent quia inſanitis? Si autem omnes prophetent, intret autem aliquis infidelis vel idiota, increpatur ab omnibus, redarguitur ab omnibus, occulta cordis eius manifeſta fiunt: & tunc cadens in faciem, adorabit Deum, pronuntians quòd verè in vobis Deus ſit.

Act. 2. *Nonne dicent quia inſanitis?* Manifeſtum eſt, quia ſi omnes diuerſis linguis loquantur, tumultus fit quidam inconditus populi quaſi phreneſin patientis. *Si autem omnes prophetent, intret autem aliquis infidelis vel idiota, increpatur ab omnibus, redarguitur ab omnibus, occulta cordis eius manifeſta fiunt: & tunc cadens in faciem, adorabit* 1. Petr. 2 *Deum, pronuntians quòd verè in vobis Deus ſit*: Cùm enim intelligit & intelligitur, audiens laudari Deum & adorari Chriſtum, peruidet veram eſſe & venerandam religionem, in quâ nihil fucatum, nihil in tenebris videt geri; ſicut apud paganos, quibus velantur oculi, neque ſacra vocant perſpicientes, variis ſe vani- Ioan. 3. tatibus cernant illudi: Omnis enim impoſtura tenebras petit, & falſa pro veris oſtendit. Ideò apud nos nihil aſtutè, nihil ſub velamine; ſed ſimpliciter vnus lauda- 1. Cor. 8 tur Deus, *ex quo ſunt omnia, & vnus Dominus Ieſus per quem omnia*: Si enim nullus ſit qui intelligat, aut à quo ipſe diſcutiatur, poteſt dicere ſeductionem eſſe quandam & vanitatem, quæ ideò linguis canitur; quia pudoris eſt, ſi reueletur.

Quid eſt igitur, fratres? Cùm conuenitis, vnuſquiſque veſtrum canticum habet, doctrinam habet, reuelationem habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant.

Canticum habet, &c. Id eſt, laudem Dei per canticum eloquitur. *Doctrinam habet.* Hoc eſt, ſenſuum per ſpiritalem prudentiam habet expoſitionem. *Reuelationem habet.* Id eſt, ſubeſt ei prophetia occultorum, quæ ad omnium mentem perueniat, fauente Spiritu ſancto. 1. Cor. 2. *Linguam habet.* Vt eos qui linguâ loqui poterant, non contriſtaret, permiſit eos loqui linguis; ità tamen, vt Rom. 14 interpretatio ſequeretur. Ideò ait: *Interpretationem habet.* Vt ſi interpres adeſſet, daretur locus loquendi linguis. *Omnia ad ædificationem fiant.* Concluſio hæc eſt, vt nihil incaſſum in Eccleſiâ geratur, hócque elaborandum magis, vt & imperiti proficiant, ne quid ſit corporis per imperitiam tenebroſum. Idcircò omnes paratos vult conuenire diuerſis donis ſpiritalibus, vt ipsâ 1. Cor. 12 auiditate animi vigilantes, inuicem ſe exhortati, meliora dona æmularentur, ad illuminationem fratrum.

Si linguâ quis loquitur, per duos, aut vt multùm tres, & particulatim vt vnus interpretetur. Quòd ſi non fuerit interpres, taceat in Eccleſiâ: ſibi autem loquatur, & Deo.

Per duos, aut vt multùm tres, &c. Hoc eſt, duo aut tres non plus linguis loquantur, & ſinguli, non ſimul omnes, ne inſanire videantur. Aut vt multùm tres, ne occuparent diem linguis loquentes, & Interpretes illorum, & non haberent Prophetæ tempus Scripturas diſſerendi, qui ſunt totius Eccleſiæ illuminatores. *Quòd ſi non fuerit interpres, taceat in Eccleſiâ: ſibi autem loquatur, & Deo.* Hoc eſt, intrà ſe tacitè oret aut loquatur Deo, qui audit muta omnia. In Eccleſiâ enim ille debet loqui, qui omnibus proſit. Matt. 23 Sap. 1. Philip. 2

Prophetæ autem duo vel tres loquantur, & alij examinent vel interrogent. Quòd ſi alij reuelatum fuerit ſedenti, prior taceat. Poteſtis enim per ſingulos prophetare: vt omnes diſcant, & omnes exhortentur.

Prophetæ autem duo vel tres, &c. Ipſum modum tenuit dicendo: *Duo vel tres loquantur*; ſinguli autem, ſicut ſuprà. Cæteros aut interrogare permiſit de iis quæ fortè in ambiguum veniunt, aut quæ aſſequi aliquis non poteſt; quia diuerſa ſunt ingenia, vt diſputatione planiore dilucidentur. *Quòd ſi alij reuelatum fuerit ſedenti, prior taceat.* Id eſt, permittat potior inferiori, vt ſi poteſt dicat; nec ægrè ferat; quia poteſt & illi dari donum vt dicat, cùm videtur inferior, quod potiori conceſſum non eſt: Sicut enim totum vni concedi non poteſt, licet potiori: ità & non poteſt alicui, quamuis inferiori, nihil impertiri, vt nemo ſit vacuus à gratiâ Dei: *Poteſtis enim per ſingulos prophetare: vt omnes diſcant; & omnes exhortentur.* Hæc traditio ſynagogæ eſt, quam nos vult ſectari; quia Chriſtianis quidem ſcribit; ſed ex Gentibus factis, non ex Iudæis; vt ſedentes diſputent, ſeniores dignitate in cathedris; ſequentes in ſubſelliis, nouiſſimi in pauimento ſuper mattas. Quibus ſi reuelatum fuerit, dandum locum dicendi præcipit, nec deſpiciendos; quia membra corporis ſunt. Deut. 18 Matt. 18. Rom. 12 1. Cor. 12. Num. 11. 1. Cor. 11.

Et Spiritus Prophetarum Prophetis ſubiectus eſt: Non eſt enim diſſenſionis auctor; ſed pacis: ſicut in omnibus Eccleſiis Sanctorum doceo.

Quia enim vnus atque idem Spiritus eſt, qui tam Prophetis futura dicentibus, quàm iis qui reuelant Scripturas, infundit ſe, pro ratione & qualitate cauſarum: idcircò dixit: *Subiectus eſt Prophetis*, vt ingenia accenderet hac ſpe, quòd Spiritus conatus adiuuet: Deſiderio enim optimo ad Dei res enarrandas ſubuenit, vt impleat boni propoſiti voluntatem: Nam & de Saluatore idem dictum eſt: *Bibebant autem de ſpiritali ſequente petrâ; petra autem erat Chriſtus.* Hoc eſt & ſubiectum eſſe quod & ſequi: Sequebatur enim, vt humanis ſuffragiis deficientibus, adeſſet ad auxilium tribuendum. Ità & Spiritus ſubiectus dicitur, vt conatus bonos adiuuet, cùm ſuggerit: Subiectus enim videtur, qui cœpta alterius perficit: *Non eſt enim diſſenſionis Auctor; ſed pacis.* Quia ergò pacis Auctor eſt, dicente Saluatore: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis*: nemo alterum non ſinat dicere, neque debet dicenti, ſtudio contradicendi, reſiſtere, ne diſcordia fiat in corpore: Qui enim in pace vocantur, patientiæ debent ſtudere, ne pacis iura ſoluantur. *Sicut in omnibus Eccleſiis Sanctorum doceo.* Hoc dicto hortatur illos, vt quæ præcepit faciant, quando ſimiliter ſe Eccleſiis Sanctorum prædicare teſtatur. Ibidem. Rom. 8. 1. Cor. 10. 1. Pet. 3. Ioan. 14 2. Cor. 13 Rom. 16

Mulieres veſtræ in Eccleſiâ taceant: non enim permittitur illis loqui; ſed ſubditas eſſe, ſicut & Lex dicit. Geneſ. 3.

Nunc tradit quod prætermiſerat: Superiùs enim velari mulieres in Eccleſiâ præcepit, modò vt quietæ ſint & verecundæ oſtendit: vt operæ pretium ſit, quia velantur: Si enim imago Dei vir eſt, non fœmina, & viro ſubiecta eſt lege naturæ: quàto magis in Eccleſiâ debent eſſe ſubiectæ, propter reuerentiam eius qui illius legatus eſt, qui etiam viri caput eſt? *Non enim permittitur illis loqui; ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit.* Quid dicit lex? *Ad virũ tuũ* 1. Cor. 11. 1. Cor. 11.

Genes. 3. Genes. 18. 1. Petr. 3. Genes. 3. Eccl. 25. *conuersio tua, & ipse tui dominabitur.* Lex enim specialis est. Hinc Sara dominum vocabat Abraham virum G suum. Ac per hoc in silentio iubentur esse, ne supradictæ legis sententia infirmetur, cuius memor Sara viro suo erat subiecta; sicut dictum est: *Quamuis vna caro sit*; sed duabus ex causis iubetur esse subiecta: quia & ex viro est, & per ipsam intrauit peccatum.

Si quid autem discere volunt, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieribus in Ecclesiâ loqui.

Genes. 3. 1. Tim. 2. Rom. 5. Eccl. 25. 1. Cor. 11. Turpe est; quia contrà disciplinam est, vt in domo Dei qui eas subiectas viris suis esse præcepit, de lege loqui præsumant, cùm sciant illic viros habere primatum, H & sibi magis competere vt in domo Dei precibus vacent, linguam retinentes, aures aperiant vt audiant quomodò misericordia Dei mortem vicit per Christum, quæ per eas regnauit: Nam si audeant in Ecclesiâ loqui, dedecus est, quia idcircò velantur, vt humiliatæ appareant. Illæ autem se inuerecundas ostendunt; quod & viris opprobrium est. In mulierum enim insolentiâ, etiam mariti notantur.

An à vobis verbum Dei profectum est: aut in vos solos deuenit?

1. Cor. 4. Act. 15. Rom. 1. & 16. Act. 13. Arguentis verba sunt: Sic enim inflati erant, quasi ipsis promissa fuisset salus, & exemplo eorum cæteræ Gentes vocarentur ad fidem, aut non essent aliqui, qui possent accipere gratiam Dei, Apostolis prædicantibus: Sic I enim se iactabant quasi beneficium darent magis quàm acciperent accedentes ad fidem. Vnde dicit: *Aut in vos solos deuenit verbum Dei*: Omnis enim qui vult aliquid emere quod scit ab aliis non requiri, cum quodam fastidio accedit ad emptionem, quasi beneficium præstiturus vendenti. Ideò hoc Apostolus arguit in Corinthiis, qui tales se præbebant elatione vanitatis, quasi si ipsi non obedirent verbis fidei, nemo esset qui crederet; sicut dicit Iudæis; *Vobis primùm oportebat loqui verba vitæ huius: sed quia repulistis ea, indignos vos facientes æternæ vitæ, ecce conuertimus nos ad Gentes.*

Si quis existimat Propheta esse, aut spiritalis, K cognoscet quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur.

1. Cor. 3. 1. Cor. 13. 1. Cor. 3. Galat. 1. Matt. 25. *Si quis existimat Propheta esse. &c.* Hoc dicit tangens suprà memoratos falsos Apostolos, à quibus fuerant deprauati, qui pro desideriis hominum non diuina; sed terrena docebant. Ideò hìc nihil suum tradere se dicit; sed Domini; vt quibus suadet, Deo acquisiti non hominibus videantur: quâ fiduciâ & constanter prædicat, liberam habens conscientiam; quia non hominibus placere vult; sed Deo. Vnde peccatoribus non blanditur vt crescant; sed admonet vt desinant. *Si quis autem* L *ignorat, ignorabitur.* Rectè; quia qui nescit Domini esse quæ loquitur Apostolus, & ipse à Domino ignorabitur in die iudicij, dicente Domino: *Amen dico vobis, quòd nescio vos.*

Propter quod, Fratres! æmulationem habete prophetandi, & loqui linguis nolite prohibere: Omnia autem honestè, & secundùm ordinem fiant.

Esa. 66. 1. Cor. 12. 1. Cor. 14. Quamuis arguat hos, & in multis reprehendat & corripiat, eò quòd recesserant à traditione eius: tamen fratres eos vocat; quia dicit Esaias ad plebem Domini: *Dicite iis qui non rectè ambulant in viis meis: Fratres nostri estis vos*: Vt ergò consolaretur istos post correctionem, M fratres illos vocat: & ad æmulationem prophetiæ hortatur, vt assiduâ disputatione & explanatione legis diuinæ fierent instructiores, vt possent dicere peruersas esse pseudoapostolorum prædicationes. *Et loqui linguis nolite prohibere.* Et hoc propter charitatem, vt qui possunt loqui linguis & qui interpres fuerit præsens, non vterentur, ne fiat dissensio. *Omnia autem honestè, & secundùm ordinem fiant.* Hoc est, secundùm ordinem supra dictum. Honestè autem illud fit, quod cum pace & disciplinâ fit. Philip. 4.

Notum autem vobis facio, fratres! quia Euangelium quod prædicaui vobis, quod & accepistis, in quo & statis, per quod & salui efficiemini, quod & sermone annuntiaui vobis, debetis tenere: nisi fortè sine causâ credidistis. CAP. XV.

1. Cor. 15 infrà. 1. Cor. 6. Ostendit illis quia si in hac causâ quæ subiecta est, à traditione eius seducti sunt, perdiderunt quod crediderunt: Omnis enim spes credentium in hoc sensu est; quia mortui resurgent. Quod autem dicit, *In quo & statis*: his dicit qui firmi erant in fide traditionis huius: Promiscuis enim loquitur, vt & ij qui in fide fixi sunt, gaudeant: & qui nutant, corripi se doleant, & corrigantur.

Tradidi enim vobis in primis, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundùm Scripturas, & quia sepultus est.

Esa. 53. Ibidem. Sap. 8. Apoc. 13. Hebr. 4. Psal. 95. Deut. 28. Esai. 53. *Tradidi enim vobis in primis, &c.* Scripturas Testamenti veteris memorat, quæ futuram passionem Domini cecinerunt: Dicit enim Esaias Propheta: *Vt* I *ouis ad immolandum ductus est.* Et inter cætera: *Quoniam tolletur à terrâ vita eius, ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem.* Hæc in Christo reperta noscuntur: Sed quia præteriti temporis significatio videtur, non est aduersùm; quia apud Deum qui omnium præscius est, nihil futurum est: ideò sic dicit quod futurum est nobis, quasi factum sit. Nam in Apocalypsi Ioannis Apostoli dicitur: *Agnus qui occisus est à constitutione mundi*: Quia enim aliter non fiet quàm scit Deus, factum dicitur: nobis enim fit non Deo, quia apud Deum nihil est quod futurum dicatur. Et in Psalmo ait: *Dominus regnauit à ligno.* Et Moyses de cruce eius ità significauit, dicens: *Tunc videbitis vitam vestram pendentem ante oculos vestros, & non credetis.* Idcircò enim in eadem K causâ & futuri temporis aliquando significantiam ponit, ne à peruersis non de Christo dictum defenderetur, si totum quasi præteritum significaret. *Et quia sepultus est.* Nulli dubium sepultum esse, sicut dicit Esaias Propheta: *Et dabo malos pro sepulturâ eius.*

Et quia resurrexit tertiâ die secundùm Scripturas: & quia visus est Cephæ, posteà illis vndecim. Deinde apparuit plus quàm quingentis fratribus simul, ex quibus plures manent vsque adhuc; quidam autem dormierunt. Deinde apparuit Iacobo, postea Apostolis omnibus. Nouissimè autem omnium quasi L abortiuo visus est & mihi.

Osee. 6. Colos. 2. Psal. 8. Ioan. 1. Luca 24. Ioan. 20. Act. 1. Matt. 28. *Et quia resurrexit tertia die, &c.* Omnia in fide clausa sunt; ideò sub persona populi resurrectio Domini tertiâ die futura descripta est. Dicit enim Osee Propheta: *Post biduũ sanos faciet nos, & in tertio die resurgemus, & viuemus in cõspectu eius.* In Christo enim omnes resurrexisse, sicut in Adam mortuos esse, nemo Fidelium denegat. Simili modo & in Psalmo sub personâ hominis etiâ de Christo significat, dicens: *Omnia subiecisti sub pedibus eius: gloria & honore coronasti eum. Et quia visus est Cephæ*: id est, Petro. Hoc etiam Cleophæ & socio suo dixerunt discipuli, vt in Euangelio κατὰ Λουκᾶν, quod apparuit Simoni. *Posteà illis vndecim.* Et hoc in Euangelio continetur. *Deinde apparuit plus quàm quingentis fratribus simul.* Hoc suâ fide di- M cit. *Ex quibus plures manent vsque adhuc: quidam autem dormierunt.* De his quibus post resurrectionem apparuit Dominus, tunc multos dicit fuisse in corpore. *Deinde apparuit Iacobo.* Singulariter Iacobo apparuit, sicut & Petro. Quod ideò puto factum, vt multifariâ apparentiâ fidẽ resurrectionis firmaret. *Posteà Apostolis omnibus.* Iterùm omnibus Apostolis visus est in mõte, vbi cõstituerat

illis Iesus, sicut refert Matthæus Euangelista. Antè in Hierusalem post dies octo resurrectionis suæ, id est, [Ioan. 20] Dominicâ die, ianuis clausis, intrauit ad Discipulos, vt illorum animus firmaretur. sicut dicit Ioannes Apostolus: In monte enim intelligitur mandata illis dedisse. [Act. 9. Act. 11. Ephes. 3.] *Nouissimè autem omnium quasi abortiuo visus est & mihi.* Apparuit illi primùm in cælo, pòst oranti in templo. Abortiuum se dixit; quia extrà tempus natus in Christo, Apostolatum accepit iam Christo in cælos recepto cum carne.

Ego enim sum minimus omnium Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus; quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratiâ autem Dei sum id quod sum: & gratia eius egena in me non fuit; sed plus illis omnibus laboraui; non ego autem; sed gratia Dei mecum. Siue igitur ego, siue illi, sic prædicamus, & ità credidistis.

Ego enim sum minimus, &c. Humiliat se. & temporis causam sibi adscribit: Tempore enim minor est, non [1. Tim. 1. Act. 22. Galat. 1. Luc. 18.] dignitate: Sed quia & persecutor fuit, inclinat se, dicens: *Qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratiâ autem Dei sum id quod sum.* Deo dat gloriam qui eum elegit, & dignitatem suam non sibi defendit; sed indignum se dicit. Vnde C verè plus meretur, sciens dixisse Dominum: *Qui se humiliat, exaltabitur. Et gratia eius egena in me non fuit.* Hoc dicit; quia non propter quod persecutus est, minorem gratiam in Apostolatu accepit. *Sed plus illis omnibus laboraui.* Addit ad causam, quia non solùm minoratus non est; sed & amplius propter constantiam quâ vige- [Act. 9.] bat in Christo, afflictus est: quod non ægrè ferens, dignior factus est. *Non ego autem, sed gratia Dei mecum:* [Rom. 15.] Ne se extulisse iactanter putaretur, statim se humiliat, cùm hoc ipsum non magis sibi, sed Dei gratiæ adscribit: vt semper omnem gloriam reporter ad Deum, vnde iure exaltandus est. *Siue igitur ego, siue illi, sic prædi-* D [1. Cor. 3.] *camus, & ità credidistis.* Hoc est quod suprà significauit; [2. Cor. 9.] quia non inferiorem gratiam in prædicatione accepit. quàm cæteri Apostoli; sed vnam atque eamdem. Vnde magis arguit perfidiam Corinthiorum; quia cum manifestata esset credulitas hæc apud omnes Ecclesias, hi ab hac fide & spe desciuerant, quam subiecit, dicens:

Si autem Christus prædicatur quòd ex mortuis resurrexit: quomodò dicunt quidam inter vos, quoniam resurrectio mortuorum non est? Si ergò resurrectio mortuorum non est; neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra; vacua est & fides vestra.

Hæc à falsis Apostolis erant tradita, qui Christum E neque natum, neque in carne passum, neque resurrexisse asseuerabant: quos & Ioannes Apostolus denotat, quòd Christum in carne venisse negabant. Vnde dicit: *Qui negat Christum in carne venisse, hic est Antichristus:* [Act. 17.] *& qui negat Filium, nec Patrem habet.* Isti ambulabant, & quorundam fidem, ne imprudentes à mundi sapientibus iudicarentur, subuertebant: quia prudentes sæculi stultum iudicant, cùm audiunt resurrectionem mortuorum. *Quòd si,* inquit, *verum est quia Christus non resurrexit, falsi sumus prædicatores, & fides vestra inanis est.* Hoc enim crediderunt, Apostolo prædicante; quia mortui resurgent, & hac spe attracti sunt ad fidem. F Quod vtique ad detrimentum illorum proficere asserit, si crediderunt quod futurum non est: & pudoris est vt aliquis profiteatur hoc se credidisse quod falsum est. Et verecundiam ergò illis incutit, & labores illorum dicit infructuosos, si quod à falsis Apostolis audierunt, verum est; quia mortui non resurgent! quod nemo vti- [2. Tim. 2.] que de se patitur audire: vt videntes hoc contrà se esse, reuerterentur ad primam fidem.

Inuenimur autem & falsi testes Dei; quia testimonium diximus aduersùs Deum, quòd suscitauerit Christum, quem non suscitauit, si A mortui non resurgunt: Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra: adhuc enim estis in peccatis vestris. Ergò & qui dormierunt in Christo, perierunt.

Inuenimur autem & falsi testes, &c. Qui asserit quòd [Act. 2.] Christum Deus à mortuis suscitauit, falsus est testis, si non est factum: virtutem tamen Dei prædicat, non vtique vt inimicus, qui tam admirabile factum virtuti B eius adscribit. Quòd si verum est quia excitauit Chri- [Iob. 13.] stum à mortuis, quid huic dicendum est qui & testis contrà Deum falsus est, & opus eius stultitiam asserit? *Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quòd si Christus non resurrexit, vana est fides vestra. adhuc enim estis in peccatis vestris. Ergò & qui dormierunt in Christo, perierunt.* Terret illos, vt quia nemo sibi malè vult, doleat illis hoc cœpisse credere quod contrà ipsos est. Quis enim peccata sibi remissa nolit audire? *Ergò & qui dormierunt in Christo, perierunt.* Addit ad terrorem, quia charorum suorum excessum nolint æstimare perditionem: Qui enim non timuerunt, sub hac spe de sæculo exierunt, siue occidi non timuerunt; quia resurgere exemplo Christi crediderunt: quod si non est C verum, perierunt. Hoc illis dicit, quod amore suorum defunctorum nolunt audire, vt illis amputet quod priùs per errorem volebant audire.

Si in hac vitâ tantùm in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.

Manifestum est quia & in hac præsenti vitâ & in fu- [1. Petr. 1.] turâ speramus in Christo: Nec enim hîc deserit seruos suos Christus; sed dat illis gratiam, & in futuro erunt in gloriâ æterna. Si autem futuræ vitæ spes non esset, D omnibus hominibus (quod dixit) miserabiliores essemus. Vt quid enim ieiunia, vigiliæ, exitus, munda vita, iustitia, misericordia, mors, si pro his nulla merces erit in futuro? Increduli autem vel hac vitâ fruuntur. [Sap. 5.]

Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, initium dormientium: quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum: Sicut enim in Adam omnes moriuntur; ità & in Christo omnes viuificabuntur.

Nunc autem Christus resurrexit, &c. Hæc dicens, tangit Pseudoprophetas, qui Christum natum negabant, ac per hoc non resurrexisse carnem; quia qui natus non E est, nec moritur. Sic autem probat Christum à mortuis resurrexisse; quia homo fuit, vt dubium non sit hominem à Deo à mortuis excitatum: vt quia peccato hominis mors inuenta est, Christi iustitia resurrectio- [Rom. 5.] nem meruerit mortuorum: *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ità & in Christo omnes viuificabuntur.* Hoc dicit; quia sicut Adam peccans mortem inuenit, & tenuit, vt omnes ex eius origine dissoluantur; ità & Chri- [Sap. 1. Genes. 3.] stus non peccans, & per hoc vincens mortem (quia qui non peccat, vincit mortem, quia mors ex peccato) omnibus qui sunt ex eius corpore, acquisiuit vitam, id [Rom. 5.] est resurrectionem. Quamuis ergò generalem tribuerit resurrectionem, vt sicut in Adam omnes siue iusti siue [Ioan. 5.] F iniusti moriuntur; ità & in Christo omnes tam credentes quàm diffidentes resurgant, licet ad pœnam: increduli tamen viuificari videntur; quia corpora sua recipient, iam non morituri; sed passuri pœnam in eis sine fine: quod credere noluerunt.

Vnusquisque autem in suo ordine primitiæ Christus: deinde sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt.

Nunc ordinem resurrectionis vult exponere, ne ideò [Act. 17.] putarent fabulosum esse; quia facta non est adhuc in ca-

teris: ordinem illis exponit & tempora quando facta sit, & quando futurum vt resurgant mortui: *Primitiæ Christus.* Sicut in Actibus Apostolorum testatur scriptum esse in Moyse, si passibilis Christus, si prior surgens ex mortuis, &c. Prior ergò resurrexit, vt forma fieret credentibus sibi. *Deinde qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt.* Hoc duplici modo intelligendum est; quia & in aduentu eius secundo Sancti resurgent, iuxtà fidem Apocalypsis Ioannis, sicut & in primo aduentu cùm resurrexit, multa corpora Sanctorum resurrexerunt ad protestationem euictæ mortis ac spoliatæ. Sub vnâ ergò significatione duplicem aduentum Domini comprehendit.

Deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo & Patri, cùm destituerit omnem principatum & omnem potestatem, & omnem virtutem, & omnem dominationem: Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors. Omnia enim subiecit sub pedibus eius.

Cùm tradiderit regnum Deo, &c. Hoc dicit quia tradito regno finis erit mundi, impleta resurrectione. Quòd quidam territi asperitate sermonis, dum quasi piè volunt sentire, à proprietate sensus declinant. Horrent enim sonum verbi audientes: *Cùm tradiderit regnum Deo & Patri.* putantes traditionem hanc regni, si iuxtà sonum verbi intelligatur, vacuam remanere; vt si tradit, iam ipse non habeat: quasi pater tradens omnia filio euacuauerit se: Sed quia ipse Dominus ait: *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo.* Et posteà. *Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum:* apparet quòd regnante Filio, regnat & Pater. Quomodo iterùm tradens regnum Filius euacuare se crederetur, cùm dicat Angelus ad Mariam: *Et dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis?* Daniel de eodem regno dicit inter cætera: *Deus cæli excitabit aliud regnum, quod numquàm corrumpetur: & hoc regnum erit æternum.* Nemo ergò dubitet Filium semper regnaturum cum Patre. Traditio autem hæc regni est, vt cùm omnia Filio fuerint subiecta, & adorauerint illum vt Deum, destructâ morte: tunc Filius ostendit illis non se esse ex quo omnia; sed per quem sunt omnia: & hoc erit tradere regnum Deo & Patri, ostendere ipsum esse ex quo omnis paternitas in cælis & in terrâ nominatur: & tunc erit finis. Destructio tamen mortis est resurrectio mortuorum.

Cùm verò dicat: Omnia subiecta sunt ei: nimirùm, præter eum qui subiecit ei omnia. Cùm autem subiecta illi fuerint omnia: tunc & ipse Filius subiicietur illi qui subiecit omnia: vt sit Deus omnia in omnibus.

Idem sensus est, quem nunc aperit, vt manifestet quid sit Filium tradere regnum Deo & Patri: hoc tamen addit ad sensum, quia tradens Pater Filio regnum, non se subiecerit ei sicut Filius Patri se subiecit: Incongruum est enim vt Pater subiiciatur Filio: *Omnia ergò subiecit Pater Filio, vt similiter honorificetur & Pater.* Cùm ergò omnia confessa fuerint Christum Deum substrata pedibus eius, tunc & ipse Christus Dominus subiicietur Deo Patri: *vt sit Deus omnia in omnibus.* Hoc dicit; quia cùm omnium Principum & Potestatum & Dominationum fuerit pressa superbia, & adorauerint Christum quasi Deum: tunc & Christus propter vniuocam auctoritatem Patris, Deum quidem se ostendet, sed de Deo, vt vnius principij sublimis & ineffabilis auctoritas maneat. Hoc est subiicere se Filium Patri, hoc est Deum esse omnia in omnibus: quia cùm discit omnis creatura caput suum esse Christum, Christi autem caput Deum Patrem; omnia in omnibus est Deus Pater, hoc est, vt omnis creatura vnum sentiat, vnâ voce omnis lingua cælestium & terrestrium & infernorum confiteatur vnum esse Deum, ex quo sunt omnia. Si autem dixisset: *Vt sit Deus in omnibus,* intelligeretur in omnibus quidem esse; sed per affectum aut communem sensum, non tamen ea ipsa ex ipso esse. Sed cùm dixit: *Omnia in omnibus;* hoc significauit: quia & ex ipso sunt, & in ipsis est. Ex ipso; quia ab ipso creata sunt: in ipsis autem; quia in omnium confessione vnus erit Deus. Non tamen sic subiicitur Filius Patri, sicut Filio creatura.

Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omninò mortui non resurgunt? vt quid & baptizantur pro illis.

Intantum ratam & stabilem vult ostendere resurrectionem mortuorum, vt exemplum det eorum qui tam securi erant de futurâ resurrectione, vt etiam pro mortuis baptizarentur, si quem fortè mors præuenisset, timentes ne aut malè, aut non resurgeret, qui baptizatus non fuerat, viuus nomine mortui tingebatur. Vnde subiecit: *Vt quid & baptizantur pro illis?* Exemplo hoc non factum illorum probat; sed fixam fidem in resurrectionem ostendit.

Vt quid & nos periclitamur omni horâ? Quotidie morior pro gloriâ vestrâ, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.

Dicendo: *Vt quid & nos periclitamur?* discreuit personas, ostendens non Catholicos esse qui pro mortuis baptizabantur. Denique suprà dixit: *Vt quid & baptizantur pro illis? Numquid & baptizamur pro illis?* Nam & Iephte quamuis in re quæ accepta fieri posset, fidelis inuentus est, offerens filiam suam secundùm votum suum quod stultè vouerat. Non ergo factum probatur; sed perseuerantia fidei in exemplum præfertur. Prædicantium pericula & labores memorat, dicens: *Quid & nos periclitamur?* & subauditur: Nisi quia speramus futuram resurrectionem; sicut suprà memorat: Securi enim quia post istam mortem vera vita sequetur, pericula non timent illata ab infidelibus, propter zelum illorum, quos quia crediderunt se perdidisse, dolent. Sollicitudinem ergò suam ostendit quam habebat ergà salutem illorum, propter gloriam promissam à Domino; sicut & in Lege dictum est: *Exalta sicut tuba vocem tuam: si te audierint, lucraberis animas illorum.* Ad hoc festinabat Apostolus semper sollicitus, vt gloria illi cresceret apud Deum acquisitæ salutis multorum.

Si secundùm hominem, ad bestias pugnaui Ephesi: quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Manducemus & bibamus: cras enim moriemur. Nolite seduci: Corrumpunt mores bonos colloquia mala.

Si secundùm hominem, ad bestias pugnaui, &c. Hoc est, si secundùm humanum sensum (qui vidēs hoc in rerum naturam non cadere, vt caro iam soluta reformetur ad vitam, minimè credit futuram resurrectionem mortuorum) bestiis offerri, mori non timui, nihil profeci: Sed non hoc est, quia certus de promissâ vitâ, non solùm non timuit; sed & libenter bestiis offerri se passus est: sicut inter cætera ait in Actibus Apostolorum: *Ego enim non solùm ligari; sed & mori paratus sum in Hierosolymâ pro nomine Domini Iesu Christi. Manducemus & bibamus: cras enim moriemur.* Hoc ab Esaiâ Prophetâ dictum est propter hos qui quasi nihil futurum esset post mortem, ventri tantùm studebant quomodò pecora, sicut & ij qui Corinthios deprauabant. *Nolite seduci: corrumpunt mores bonos colloquia mala.* Significat confabulatione malorum hominum euerti posse bonorum propositum: Assiduitas enim praui colloquij vitiat mentem, ac per hoc ab his cauendum: Quicumque enim acceptam fidem custodire vult, maximè inter ipsa initia obstrepentes debet vitare, vt impleat quod vtile iudicauit.

Vigilate, iusti estote, & nolite peccare. Ignorantiam enim Dei quidam habent, ad verecundiam vobis loquor.

[1. Cor. 6] Vigilandum monet, ne circumuentione praui sensus capti & à fide abducti deprauentur, mortuorum [Matt. 5.] resurrectionem non credendo. Iustos esse præcipit, vt non solùm terrenam iustitiam excolant; sed & cælestem: quia terrena iustitia meritum non facit, sicut & non fa-[2. Cor. 9.] cit reum: Quid enim magnum est aliena non tollere, quippè cùm hoc timoris sit? Magnum est autem de proprio non habenti largiri, hæc est vera iustitia, & vt non [Matt. 3.] peccent, subjecit. Vnde intelligi voluit non se iustitiam temporalem seruandam mandasse; sed diuinam: quia [Hier. 5.] qui cælestem iustitiam seruat, sine dubio in hac præsenti perfectus est: *Ignorantiam enim Dei quidam habent, ad* [Sap. 2.] *verecundiam vobis loquor.* Propositum Dei ignorantes ij qui inter eos conuersabantur, mortuos resurrecturos stultum esse dicebant credere. Ideò pudorem illis incutit quasi imprudentibus: credebant enim eis qui ignorantiam Dei habentes, contrà Dei statuta docebant.

Sed dicet aliquis: Quemadmodùm resurgent mortui? Quóve corpore venient? Stulte! C tu quod seminas, non viuificatur, nisi priùs moriatur. Et quid seminas? Non corpus quod futurum est, seminas: sed nudum granum, vt puta tritici, aut alicuius cæterorum. Deus autem illi dat corpus prout vult: & vnicuique seminum proprium corpus.

Quemadmodùm resurgent mortui? Hos dixit ignorantiam Dei habere, quorum deprauatæ sententiæ verba [1. Cor. 2.] protulit, dicens: *Quemadmodùm resurgent mortui? quóve corpore venient?* Cui congruè respondit, dicens: *Stul-* [Iob. 19.] *te! tu quod seminas, non viuificatur, nisi priùs moriatur.* Cum animali homine non vtique Legis auctoritate agit, vt exemplis suadeat, quæ si reciperet, non erraret: sed physicâ ratione, de quâ sibi blanditur, vt non credat resurgere resoluta & mortua corpora: Ostendit enim mortua rursùm reparari ad vitam, & multiplicata, vt confundatur error humanus. *Et quid seminas? Non cor-* [Ioan. 12.] *pus quod futurum est, seminas: sed nudum granum, vt puta tritici, aut alicuius cæterorum. Deus autem illi dat corpus prout vult: & vnicuique seminum proprium corpus.* Si ergò nudum granum seminatur, vt Dei nutu quodammodò elementorum ministerio vestitum resurgat, multa secum habens incrementa vtilitatis humanæ: cur non credibile sit Dei virtute mortuum posse resurgere, melioratâ tantùm substantiâ, non numero multiplicatum? [2. Cor. 5.] Quid ergò requiritur ab infideli, quo corpore resurgant mortui; cùm exempla resurrectionis prædicant [Genes. 1.] fidem hanc melioratæ, non amissæ substantiæ; quia proprium corpus recipiet in quo creatus est Adam, iuxtà exempla supradicta?

Non omnis caro, eadem caro: sed alia quidem hominis, alia verò pecoris: alia caro volatilium, alia caro piscium.

[Eccl. 3.] Cùm ex eadem massâ omnis caro sit; vnde & quomodo in his tanta diuersitas sit; vt vna impensa faceret [Sap. 13.] genera diuersa? Dicant nunc Sophistæ mundi & scrutatores siderum, si valent comprehendere quæ extrà se sunt, cùm quid intrà se sit nesciant. Denique omnes [Coloss. 2.] mundani Philosophi quia mentem suam Legi Dei humiliare vt fidem eius susciperent, noluerunt, diuersa [Eccles. 6.] semper & contraria asserentes, inanissimis disputationibus inuicem se confuderunt, quia in nullo horum testificatæ veritatis signum agnitum est, quod antepositum [1. Cor. 4.] verbis commendaret doctrinam: sicut & Deus discre- A uit disciplinæ nostræ, quæ non verbis probatur; sed [Luc. 18.] virtute, cui non possunt verba resistere. Quemadmodùm ergò ex vnâ impensâ diuersa animatium caro est; ità & vnius carnis homines, diuersi erunt dignitate in [2. Cor. 5.] resurrectione: vt talis vnusquisque appareat, qualis fuerit meriti; quippe cùm etiam hic diuersitatem corporum videamus.

Et corpora cælestia, & corpora terrestria; sed alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas Solis, alia claritas Lunæ, alia claritas stellarum: Stella enim ab B stellâ differt in claritate.

Cælestia corpora sunt resurgentium, terrestria autem [Ioan. 5.] antequàm moriantur & resurgant: vt quia Christus cælestis est, ex eo corpora cælestia dicantur; ex Adam verò, quia terrestris est, terrestria corpora. [Genes. 2.] [Sap. 13.] *Alia claritas Solis, alia claritas Lunæ, & alia claritas stellarum: Stella enim ab stellâ differt in claritate.* Vnius naturæ comparatione vtitur ad indiscretæ substantiæ reddendam rationem; quia sicut Sol & Luna & stellæ cùm sint vnius quidem naturæ, diuersæ tamen claritatis: ità & homines cùm sint vnius generis, meritò tamen dissimiles erunt in glo- C riâ: vt claritati Solis illorum dignitas exæquetur, qui centesimum numerum habent, qui vt perfecti essent, primi gradus æmuli fuerunt, de quibus dictum est: *Tunc* [Matt. 13.] *Iusti fulgebunt sicut Sol in regno Patris illorum.* Lunari quidem claritati hi comparandi sunt, qui sexagesimum [Dan. 12.] numerum bonis operibus mercati sunt, vt secundi gradus meritum haberent. Stellis autem clarioribus eorum merita comparanda sunt, qui trigesimum numerum, tertij gradus dignitatem iustis laboribus quæsierunt. Sequentibus verò stellis quæ inter claras & obscuriores mediæ sunt, peccatores homines coaptandi sunt, qui de tribus nullius gradus adipisci honorem voluerunt. Tetricis autem stellis & omnium nouissimis, per- D fidorum resurrectio similis est: quia errorem secuti, stellis in errorem ducentibus comparandi sunt; sicut dicit in Epistolâ suâ Iudas Apostolus: Infidelitas enim non potest claram resurrectionem habere: quia sicut carbo cinere suo coopertus obcæcatur; ità & hi perfidiâ suâ erroris tenebris circumdati, luce carebunt.

Ità erit & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptelâ, surget in incorruptelâ. Seminatur in ignominiâ, surget in gloriâ. Seminatur in infirmitate, surget in virtute. Seminatur corpus animale, surget corpus E spiritale.

Ità erit & resurrectio, &c. Exempla dat, vt non sit dubium resurrectionem mortuorum futuram, vt [Rom. 8.] acceptâ ratione, nemo ambigat. *Seminatur in corruptelâ, surget in incorruptelâ.* Seminare est sepelire vt corrumpatur: resurgere autem in incorruptelâ, iam [Apoc. 22] exsuscitatum non posse corrumpi; sed habere claritatem immortalitatis. *Seminatur in ignominiâ, surget in gloriâ.* In ignominiâ seminatur; quia dum in [Iob. 24.] [Matt. 13.] tetrico ponitur, fit fœtidum, & scatet vermibus; surget autem in gloriâ; quia excitatum & lumen erit, F & nullam squaloris iniuriam patietur. *Seminatur in* [Sap. 3.] *infirmitate, surget in virtute.* In infirmitate seminatur, quia immobile est, & irregibile: surget autem in virtute; quia iam totum viuum erit ac vegetum. *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.* Ani- [Apoc. 22.] male corpus est, dum cibis sustentatur vt viuat: spiritale autem, cùm horum nihil indigebit conuersum in vitam. Omnia supradicta hoc sensu clauduntur: Non [Matt. 22.] enim corpus animale semper hic habere potest Spiritum sanctum: tunc verò, id est in resurrectione, semper manebit in Sanctis. *Surget corpus spiritale*, quod pos- [1. Thes. 4.] sit ire obuiàm Christo.

Est igitur corpus animale, est & spiritale; sicut scriptum est: Factus est primus homo Adam in animam viuentem: nouissimus Adam in spiritum viuificantem. Sed non priùs quod spiritale est; sed quod animale: deinde quod spiritale. Primus homo de terrâ, terrenus: secundus homo de cælo, cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes.

Factus est primus homo Adam, &c. Notandum est quòd cùm duos Adam dicit, eiusdem naturæ vtrosque demonstrat, quod contrà Manichæos & Apollinaristas facit, qui negant à Dei Verbo perfectum hominem esse susceptum. *Sed non priùs quod spiritale est, sed quod animale: deinde quod spiritale. Primus homo de terrâ, terrenus: secundus homo de cælo, cælestis. Qualis terreni, tales & terreni* Cælestis dicitur qui non humanæ fragilitatis ritu; sed diuinæ maiestatis nutu & conceptus est & enixus: Nam vsque adeò naturam nostri habuit, vt secundus Adam dicatur, & homo: *Et qualis cælestis, tales & cælestes.* Si ideò, vt hæretici volunt, nostri generis assumptus homo non fuit, qui cælestis dicitur: ergò nec isti naturæ nostræ sunt qui cælestes appellantur. Si verò de his nemo dubitat, nec de illo est ambigendum.

Igitur sicut portauimus imaginem illius terreni, portemus & imaginem huius cælestis. Hoc autem dico, fratres! quoniam caro & sanguis regnum Dei non possidebunt: neque corruptio incorruptelam possidebit.

Sicut portauimus imaginem illius terreni, &c. Peccator imaginem Adæ portat, Iustus verò imaginem Christi. Ergò sicut portauimus veterem hominem ante baptismum; ità & post baptismum portemus nouum. *Hoc autem dico, fratres! quoniam caro & sanguis regnum Dei non possidebunt: neque corruptio incorruptelam possidebit.* Frequenter Scriptura carnem pro operibus nominat carnis; vt ibi, *Vos autem in carne non estis; sed in Spiritu.* Aliter: Caro sicut est, regnum Dei non possidebit, nisi immortalitate vestita.

Ecce mysterium vobis dico. Omnes quidem resurgemus, non omnes autem immutabimur: In momento, in ictu oculi, in nouissimâ tubâ (canet enim tuba) & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur.

Ecce mysterium vobis dico. Obscuritatem significat nominando mysterium. *Omnes quidem resurgemus, non omnes autem immutabimur*: Omnes enim homines resurgent; sed soli qui regnaturi sunt, in gloriam mutabuntur. Siue ità: Omnes resurgemus; quia in aduentu Christi mortui inueniemur: non omnes immutabuntur qui in corpore sint reperti; quia soli Sancti beatitudinis gloriam consequentur. *In momento, in ictu oculi.* Per ictū oculi, nimiam breuitatem vult significare momenti, vt quanta sit Dei potentia, ex resurrectionis celeritate cognoscas. *In nouissimâ tubâ (canet enim tuba) & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur.* Nouissimus aduentus intelligitur Christi. Mortui autem vel peccatores intelligendi sunt, qui etiam viuentes mortui esse dicuntur: aut quia immortales, aut quia absque aliquâ membrorum diminutione resurgent ad pœnam, dicuntur resurgere incorrupti, vel certè simpliciter omnes mortuos resurgere dicit, & solos Sanctos cum iis qui viui iusti inuenti fuerunt, in gloriam immutari.

Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam: & mortale hoc induere immortalitatem. Cùm autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoriâ. Vbi est mors? aculeus tuus: vbi est mors? victoria tua? Aculeus autem mortis, peccatum est: virtus verò peccati, Lex.

Oportet enim corruptibile hoc (Necesse est fieri quod promissum est) *induere incorruptelam: & mortale hoc induere immortalitatem.* Et quod induit, & quod induitur, est similiter indumentum. *Cùm autem mortale hoc induerit immortalitatem; tunc fiet sermo qui scriptus est. Absorpta est mors in victoriâ.* Vt euacuatis caussis mortis per diuinam victoriam, ac si absorpta non pereat. *Vbi est, mors? aculeus tuus? vbi est, mors! victoria tua?* Prophetas ex personâ Iustorum loquitur; insultando morti. *Aculeus autem mortis, peccatum est.* Sagitta mortis peccatum, per quod animæ iugulantur? *Virtus verò peccati, Lex.* Dum fortius & maius fit per scientiam peccatum.

Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum. Itaque, fratres mei dilecti! stabiles estote & immobiles, abundantes in opere Domini, semper scientes quòd labor vester non est inanis in Domino.

Qui dedit nobis victoriam, &c. Victoriam illius peccati, in quo Lex per carnalem nostram voluntatem fuerat infirmata, quam Christus crucis exemplo destruxit. *Itaque, fratres mei!* Redditâ resurrectionis ratione, de quâ hæsitabant, hortatur eos in Dei opere permanere, iam certos de retributione futurâ. *Stabiles estote & immobiles, abundantes in opere Domini semper, scientes quòd labor vester non est inanis in Domino.* Nemo vos de gradu spei futuræ vltrà permoueat.

CAP. XVI.

NAM de collectis quæ fiunt in Sanctos, sicut ordinaui Ecclesiæ Galatiæ; ità & vos facite per vnam sabbati vnusquisque vestrum apud se recondens quòd ei bene placuerit: vt non cùm venero, tunc collectæ fiant. Cùm autem fuero præsens, quoscumque probaueritis per Epistolam, hos mittam perferre gratiam vestram in Hierusalem. Quòd si dignum fuerit vt ego eam, mecum venient.

De collectis quæ fiant, &c. De sumptibus dicit, qui per singulas Ecclesias collecti, Hierosolymam sanctis pauperibus mittebantur. *Per vnam sabbati.* Vna sabbati Dominica dies est, sicut in Euangelio dicit, Dominum vnâ sabbati surrexisse. *Vnusquisque vestrum apud se recondens quod ei bene placuerit: vt non, cùm venero, tunc collectæ fiant.* Vt paulatim reseruantes, non vnâ horâ grauari se putent, vt hilares datores diligantur à Deo. *Cùm autem fuero præsens, quoscumque probaueritis per Epistolam, hos mittam perferre gratiam vestram in Hierusalem. Quòd si dignum fuerit vt ego eam, mecum venient.* Per se clarum est quia vtrumque in eorū arbitrio derelinquit, vt & quod dederint, portetur, & per quos direxerint, ipsi eant.

Veniam autem ad vos, cùm Macedoniam pertransiero: nam Macedoniam pertransibo. Apud vos autem fortè manebo, aut etiam hyemabo: vt vos me deducatis quocumque iero: Nolo enim vos nunc in transitu videre: spero enim me aliquantum temporis mansurum apud vos, si Dominus permiserit. Manebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten: Ostium enim mihi apertum est magnum & euidens; sed aduersarij multi.

Nam Macedoniam pertransibo. Quia ità se agunt Macedones, vt non sit necesse mihi apud eos diutius remanere. Apud vos necesse est vt maneam, vel hyemem: multa

multa enim sunt quæ corrigantur à nobis, sicut medicus ibi moram habet, vbi plures ægrotant. *Manebo* Matt. 9. *autem Ephesi vsque ad Pentecosten: Ostium enim mihi aper-* Act. 19 *tum est magnum & euidens; sed aduersarij multi.* Ideò ibi Apoc. 3. permanebo; quia cùm mihi euidens datus sit aditus prædicandi, sunt plurimi qui resistunt.

Si autem venerit Timotheus, videte vt sine timore sit inter vos: quia opus Domini operatur, sicut & ego, ne quis illum spernat. Deducite autem illum in pace, vt veniat ad me: expecto enim illum cum fratribus.

Vt sine timore sit inter vos, &c. Sine tribulationis formidine, vel etiam vestri contemptus. *Deducite autem illum in pace, vt veniat ad me, expecto enim illum cum fratribus.* Nihil admittentes quod ad animi eius proficiat læsionem.

De Apollo autem fratre notum vobis facio, quia multùm illum rogaui venire ad vos cum fratribus: & vtique non fuit voluntas eius vt nunc veniret: veniet autem cùm opportunum fuerit. Vigilate, state in fide, viriliter agite, & confortamini: omnia vestra cum charitate fiant. Obsecro autem vos, fratres! nostis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici; quoniam sunt primitiæ Achaiæ, & in ministerium Sanctorum se ordinauerunt, vt & vos subiecti sitis talibus, & omni cooperanti & laboranti in vobis. Gaudeo autem in præsentiâ Stephanæ, & Fortunati, & Achaici; quoniam id quod vobis deerat, ipsi adimpleuerunt: refecerunt enim & meum spiritum, & vestrum. Cognoscite ergò qui huiusmodi sunt.

Vigilate, state in fide, &c. Vigilate, mentis oculis ad 1. Pet. 5. diaboli astutias præcauendas. *State*, quia stantibus difficilè Ephes. 6. somnus obrepit: *Viriliter agite*; muliebris enim omnis Deut. 31. inconstantia & varietas iudicatur. *Confortamini*, vt Ephes. 6. sit in vestra virtute profectus. Omnia non inanis glo-A riæ causâ; sed charitatis gratiâ facere festinate. *Obsecro* 1. Cor. 5. *autem vos, fratres! nostis domum Stephanæ, & Fortunati & Achaici, quoniam sunt primitiæ Achaiæ, & in ministerium Sanctorum se ordinauerunt, vt & vos subiecti sitis talibus, & omni cooperanti & laboranti in vobis. Gaudeo autem in præsentiâ Stephanæ, & Fortunati & Achaici, quoniam id quod vobis deerat, ipsi adimpleuerunt.* Quia præsentes sunt apud vos, & in illis magnum potestis habere profectum: siue quia mihi venerunt pro vobis ministrare officium charitatis. *Refecerunt enim & meum spiritum, & vestrum.* Pro charitate vestrum, pro Act. 18. meâ lætitiâ meum spiritum refecerunt. *Cognoscite ergò qui huiusmodi sunt.* Vnde alibi ait: *Cognoscite eos qui* Philip. 3. *ità ambulant, vt habetis formam nostram. Hîc cognoscite*, id est honorate, cognoscentes eorum studium vel B laborem.

Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino Aquila multùm & Priscilla, cum eâ quæ in domo eorum est Ecclesiâ, apud quos etiam hospitor. Salutant vos fratres omnes. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutatio mea manu Pauli. Si quis non amat Dominum Iesum Christum, sit anathema. Maranatha. Gratia Domini nostri vobiscum. Charitas mea cum omnibus vobis, in Christo Iesu. Amen.

Cum eâ quæ in domo eorum est Ecclesiâ. Domesticam Rom. 16. C congregationem fraternitatis Ecclesiam nominauit. *Salutant vos fratres omnes. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutatio mea manu Pauli. Si quis non amat Dominum Iesum Christum, sit anathema.* Sicut illis qui eum amant, redemptio venturus est Christus: ità qui eum Apo. 22 non amant, anathema sit, id est, vt illos abominetur & perdat. *Maranatha*, magis Syrum est quàm Hebræum; tamen ex sermone vtrarumque linguarum aliquid Hebræum sonat, & interpretatur, Dominus noster venit. *Gratia Domini nostri vobiscum.* Propriæ manus 1. Petr. 4 consueta subscriptio. *Charitas mea cum omnibus vobis* Vt 1. Ioan. 4 quomodò vos ego diligo; ità & in Christo inuicem diligatis. *In Christo Iesu.* Non secundùm sæculi charitatem. *Amen* Confirmatio est benedictionis hic sermo, sicut superiùs ipse demonstrat: Quomodò, inquiens, dicet; 1. Cor. 14 Amen, super tuam benedictionem?

Sancti Ambrosij in Priorem Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Corinthios Commentariorum Finis.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN POSTERIOREM EPIST. BEATI PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS.

COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

1. Cor. 5. 1. Cor. 4. 2. Cor. 1. 2. Cor. 1. 11.

SECVNDAM *Epistolam Apostolus scribit Corinthiis, cuius hæc principalis est causa, quoniam in primâ pro quorundam peccatis doctores eorum præcipuè corripuerat, vnde multùm fuerant contristati: nunc eos consolatur, suum eis proponens exemplum, & docens non debere ægrè ferre quòd pro aliorum sunt salute correpti, cùm ipse pro alienâ salute periculis quotidie & morti subiaceat.*

CAP. I.

PAVLVS Apostolus Iesu-Christi per G voluntatem Dei, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, cum omnibus Sanctis qui sunt in vniuersâ Achaiá. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu-Christo.

1. Cor. 1. Coloss. 1. 2. Tim. 1. Philip. 1.

QVÆRITVR cur in omnibus Epistolis contrà vsum Epistolarum primò suum nomen ponat Apostolus, quàm eorum ad quos litteræ destinantur. Sed hæc auctoritas est Apostolici ordinis, quia H minoribus scribit: sicut etiam & iudices sæculi solent ad eos quos regunt, scripta dirigere. (1. Cor. 1.) *Per voluntatem Dei.* Dei, non hominum voluntate: simul vt ostendat non sine Patris voluntate se missum à Christo. (Philip. 1.) *Et Timotheus frater, Ecclesiæ quæ est Corinthi.* (1. Cor. 12.) Non dixit: Paulus & Timotheus; quia non ambo Apostoli. Ad Philippenses verò, vbi non erat tanta auctoritas, serui ambo ponuntur. *Cum omnibus Sanctis.* Hic sancti possunt accipi Sacerdotes, qui in primâ ponuntur, Dominum inuocantes: & ad Philippenses, cum Episcopis & diaconis. Ideò autem posteà onminantur, ne parùm intelligentes eos prætermissos esse putarent, cùm iam sint in Ecclesiâ I comprehensi. *Qui sunt in vniuersâ Achaiâ.* Cuius est Metropolis Corinthus. *Gratia vobis & pax à Deo.*

Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum, & Deus omnis consolationis, qui consolatur nos in omni pressurâ nostrâ: vt possimus & ipsi consolari eos qui sunt in omni angustiâ, per consolationem quâ consolamur & ipsi à Deo: quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis: ità & per Christum abundat consolatio nostra.

Pater misericordiarum. Quia ex ipso est omnis misericordia. (Sap. 15.) *Et Deus omnis consolationis.* Id est, perfectæ consolationis, vt significaret quia non est minus tribulatione solatium. *Qui consolatur nos in omni pressurâ nostrâ.* (Esai. 51.) Non in aliquâ; sed in omni. *Vt possimus & ipsi consolari* (Philip. 2.) *eos qui sunt in omni angustiâ, per consolationem quâ consolamur & ipsi à Deo.* Propterea liberamur, vt nos & alios (Esai. 42.) consolari, & de tristitiâ liberare possimus. Aut ità formam nobis dat alios consolandi, vt per consolationem quâ ipsi à Deo consolamur, agnoscamus quòd Deus timentium se neminem derelinquat; & multò magis (Act. 12.) in futuro remuneret, quos etiam in præsenti non (Act. 22.) deserit. *Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis.* Id est, pro nomine Christi; *ità & per Christum abundat etiam consolatio nostra.* Vt & Petrus est de carcere liberatus, & ipse Paulus visione Domini, & voce confirmatus in templo.

Siue autem angustiam patimur, pro vestri exhortatione & salute; quæ operatur per patientiam earumdem passionum quas & nosipsi patimur, vt spes nostra certa sit pro vobis: siue consolationem consequimur, pro vestri consolatione & salute; quia scimus quòd sicut socij estis passionum, sic & consolationis eritis.

Pro vestri exhortatione, &c. Id est, quia vos ad salutem exhortamur, siue vt vobis exemplum tolerantiæ præbeamus: Nam manifestum est quia pro quo patimur, ipse nobis adest, consolans nos per liberationem, eripiens nos de pressurâ, interuentu maiestatis suæ. *Quæ operatur* (Psal. 30.) *per patientiam earumdem passionum quas & nosipsi patimur, vt spes nostra certa sit pro vobis: siue consolationem consequimur, pro vestri consolatione & salute: quia scimus quod sicut socij estis passionum, sic & consolationis eritis.* Generaliter (2. Tim. 3.) loquitur: vt quia causâ credentium, persecutiones patiebantur (1. Cor. 4.) à perfidis, subiecti iniuriis & cædibus; sic iterùm (2. Tim. 3.) auxilio Dei liberarentur, ad consolationem credentium, ne scandalum passi à fide exciderent; quia in-

futuræ Apostolorum tentationes erant Credentium; A sicut scriptum est in Prophetâ Zachariâ: *Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis.* Zach. 13 Quamuis futura credant Fideles, tamen inter ipsa primordia pressuræ nouellis Rom. 8. faciunt scandalum: Putant enim inanem esse promissio- 2.Tim. 2. nem, si vi oppressum viderint prædicantem: Sed si iam 1.Cor. 4. firmus est Credens, compatitur eum suo magistro, fidens de spe futurâ, vt simul consoletur cum quo & compatitur.

Non enim volumus vos ignorare, fratres! de pressurâ quæ nobis facta est in Asiâ; quia suprà modum grauati fuimus suprà vires; itâ vt de- B sperаremus nos etiam viuere. Quin & ipsi in nobis responsum mortis accepimus, vt non essemus fidentes in nobis; sed in Deo, qui suscitat mortuos.

Quia suprà modum grauati fuimus, &c. Ideò passiones pressurarum indicat prope vsque ad mortem illatas, vt ostendat quæ mala salutis illorum causâ patiebantur, vt non grauiùs ferrent, si corriperentur errores illorum ab iis qui hęc tam aspera tolerabant pro illis. Quis enim Medicorum non arguat susceptum suum negligentiùs se tractantem, ne cura medicinæ eius sine effectu remaneat? *Quin & ipsi in nobis responsum mortis accepimus, vt* C *non essemus fidentes in nobis; sed in Deo qui suscitat mortuos.* Rom. 8. Tantam insolentiam iniquitatis significat insurrexisse 1.Cor. 4. contrà fidei prædicatores, vt mortem ante oculos haberent. Denique erepti de ipsâ pressurâ, resuscitatos se 2.Cor. 10. dicunt. Sic enim afflicti fuerant, vt desperarent de præ- 2.Petr. 2. senti vitâ. Sed quia Deus præsidia sua non negat in necessitate positis, maximè suis, eripuit illos desperantes de semetipsis, fidentes autem de Deo: Nimiâ enim pressurâ deficere se profitebantur, nisi adesset Deus.

Qui de tantis mortibus liberauit nos, & liberat: in quem speramus; quia & liberabit, D accedente pro nobis etiam vestrâ oratione: vt quod multorum faciebus donum in nos collatum est, per multos in gratiarum actione celebretur pro nobis: Gloria enim nostra est, testimonium conscientiæ nostræ.

Rom. 15. *Vt quod multorum faciebus donum, &c.* Hoc dicit; quia gratia Dei multorum causâ consolata est Apostolos, id est, omnium Credentium, quorum causa & pressuræ eis ingerebantur: ac per hoc, quia omnium causa est, cun- 1.Ioan. 4 cti, Deo gratias referent, cùm cessat tentatio: aut cùm 1.Tim. 1. oritur, simul obsecrent: *Gloria enim nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ.* Hoc dicit; quia de conscientiâ suâ E præsumebant, quæ pura erat ab omni simulatione; quamobrem de Dei auxilijs non diffidebant.

Quia in simplicitate & sinceritate, non in sapientiâ carnali; sed in gratiâ Dei conuersati sumus in hoc mundo: abundantiùs autem apud vos.

Prou. 11. Philip. 1. *Quia in simplicitate & sinceritate, &c.* Hæc est gloria conscientiæ quam dixit, simplicitas & sinceritas. Et quia hæc de Dei doctrinâ sunt, adiecit: *Non in sapientiâ carnali sed in gratia Dei:* vt ostenderet non humanæ sapientiæ; sed Euangelicæ prædicationi liberam se conscientiam F 1.Cor 9. exhibuisse. Præterita replicat: Hoc enim significat quod in primâ Epistolâ arguit fucatam prædicationem iuxtà humanum sensum aptatam, cuius Prædicatores duplici genere in sapientiâ carnali accusat; quia & iuxtà mundi sensum prædicabant, ne facilè offenderent homines, & quæstus causâ hoc agebant, propriis lucris 1.Cor. 4. carnalibus studentes. Vnde Apostolus numquàm à Co- 1.Cor. 9. rinthiis sumptus voluit accipere, ne his occasionem daret, eò quòd similis eis esset in hac re. Hinc est quòd dicit: *Abundantiùs apud vos simpliciter conuersati:* quia 2.Cor. 11 cùm ab aliis acceperit, ab his noluit, ne arguendi eos auctoritatem amitteret.

Non enim alia scribimus vobis, quàm quæ legitis & cognoscitis. Spero autem quòd vsque ad finem cognoscetis, sicut & cognouistis nos ex parte; quia gloria vestra sumus: sicut & vos nostra, in die Domini nostri Iesu Christi.

Ea se dicit scribere, quæ non solùm litteris cernerent; 1.Cor. 10 sed & operibus eius manifesta haberent: vt probaret ea quæ loquitur, gestis se implere, quibus vniuscuiusque 2.Tim. 3. mens & propositum discitur. *Spero autem quòd vsque ad finem cognoscetis, sicut & cognouistis nos ex parte, quia gloria vestra sumus; sicut & vos nostra, in die Domini nostri Iesu Christi.* Proficere illos sperat, ex eo quòd iam cœ- 1.Thes. 2 perant meliores effici, cognito affectu circà se Apostoli, & gloriabantur in eo velut filij in patre charissimo. Vnde & Apostolus gloriam suam videri testatur in fi- 1.Cor. 4. lios obaudientes, & tunc debere videri quando prodest, id est, in die iudicij Dei. Hoc dicens, perseuerandum monet.

Et hac fiduciâ volueram priùs venire ad vos, vt plenam gratiam haberetis: & per vos transire in Macedoniam, & iterùm à Macedoniâ venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam. Hoc ergò cogitans numquid leuitate vsus sum? aut numquid quæ cogito, secundùm carnem cogito, vt sit apud me, Est & Non.

Et hac fiduciâ, &c. Hæc fiducia ex emendatâ est vitâ illorum: Iam enim & desiderare illos se significat, quos antè indignum erat videre. Plenam ergò gratiam ha- Prou. 25. buissent de aduentu eius? quia imago est Epistolâ; præsentia autem veritas. Non est itaque otiosum quia voluerat ire, & non iit: Intelligi enim vult esse aliquos inter eos quorum causâ voluntatem suam non imple- Iacob. 4. uit, vt adhibitâ operâ purificarentur. *Hoc ergò cogitans, numquid leuitate vsus sum? aut numquid quæ cogito, secundùm carnem cogito?* Quoniam dixit: *Volueram venire ad vos, & non veni;* idcircò *numquid leuitate vsus sum,* inquit; quia videtur qui dicit aliquid & non facit, leuitate vti. Ideò ne fortè istud de Apostolo arbitrarentur, Hester. 16 hoc purgat: quia non istud leuiter; sed cum consilio fecit; Act. 19. vt non impleret quod disposuerat. *Aut numquid quæ cogito* 1.Thes. 2 *(inquit) secundùm carnem cogito?* Qui enim secundùm Hebr. 12. carnem cogitat, tunc non implet quæ disponit, quando aut personis amplioribus defert; aut certè lucris aut apparatibus vincitur, quod Apostolus semper spreuit. Spiritalis autem tunc dispositum non implet, quando prouidentius aliquid pro salute animæ meditatur: sicut Rom. 12. & Apostolus ideò non impleuit quod voluerat, vt per 2.Cor. 8 hoc ipsum meliores efficerentur, scientes ideò distulisse eum; quia quidam adhuc inter eos non se purificauerant à peccatis: *Vt sit (inquit) apud me, Est & Non.* Hoc significat; quia non aliud egit quàm sciuit agendum; quia vtilitas anteponenda est voluntati. Hic sensus spiritalis est. Carnalis autem sensus sic mutatur, vt ante- 2.Cor. 10 ponat voluntatem vtilitati.

Fidelis autem Deus, quia sermo noster apud vos non fuit, Est & Non; sed Est in illo est: Dei enim Filius Iesus Christus qui in vobis est, qui per nos prædicatus est, per me & Siluanum & Timotheum, non fuit in illo, Est & Non; sed Est in illo fuit.

Sermo noster apud vos non fuit, Est & Non, &c. Hoc est Galat. 2. quod dicit & ad Galatas: *Si quæ destruxi, hæc eadem ædifico, præuaricatorem me constituo.* Ideò ergò fidelem in se dicit Dei prædicationem: Nam illud faciunt adulatores. Frequenter enim, ne homines offendant, quæ 1.Tim. 1. vera sunt prætermittunt; *Dei enim Filius Iesus Christus* Act. 18. *qui in vobis est, qui per nos prædicatus est, per me & Siluanum & Timotheum, non fuit in illo, Est & Non; sed Est in illo fuit.* Quantùm ad idoneos Prædicatores pertinet,

hoc debet esse vt sit apud illos, Est Est, Non Non; vt non aliud faciant quàm sciunt vtile: Quia enim frequenter aliud volumus quàm est vtile, ne voluntas vincat vtilitatem, ideò Apostolus voluntati suæ vtilitatem præposuit, ne iret ad illos: In Christo enim Iesu non fuit, Est & Non; sed Est in illo fuit: quia numquam aliud voluit quàm est vtile. Semper enim voluntas eius cum vtilitate est: nec immutatus est vt faceret inuitus, sicut homo, quod est vtile: aut vt ambigeret de aliquibus, & mutaret voluntatem.

Quotquot enim promissiones Dei sunt, sunt in illo: & per ipsum Amen, Deo ad gloriam per nos. Qui autem confirmat nos vobiscum, Christus Dominus est: & qui vnxit nos, Deus: qui & signauit nos, & dedit pignus Spiritum in cordibus nostris.

Promissiones Dei sunt, sunt in illo, &c. Manifestum est quia semper in Deo veritas est (hoc est, Amen) manifestata per Christum, pòst per Apostolos prædicata ad gloriam Dei, signorum virtutibus testimonium perhibentibus vera esse quæ promisit Deus per Christum Dominum nostrum: Gloria enim Dei est, cùm ab illo omnia, & per illum, & in illo esse dicuntur. *Qui autem confirmat nos vobiscum, Christus Dominus est, & qui vnxit nos, Deus: qui & signauit nos, & dedit pignus spiritum in cordibus nostris.* Christum dicit confirmare Gentes in fide promissâ Iudæis; quia ipse est qui fecit vtraque vnum, id est, circumcisionem & præputium, in vno nouo homine faciens pacem. Dominus ergò confirmat, & Deus qui vnxit nos, id est, qui dedit regiam honorificentiam, sicut dicit Petrus Apostolus: *Quia sumus*, inquit, *genus regale, per vnctionem spiritalem, cuius typus fuit in Regibus Iudæorum. Qui & signauit nos, dando Spiritum suum nobis pignus, vt non ambigamus de promissis eius.* Si enim adhuc mortalibus Spiritum suum credidit, dubium non est quin immortalibus addat gloriam. Vnum tamen opus dicit Patris & Filij, qui & Christum dicit confirmare, & Deum; Quem enim confirmat Filius, confirmat & Pater: & cum dat Spiritum Pater, dat & Filius; quia vtriusque est Spiritus-sanctus, sicut dicit ad Romanos: *Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est eius.* Quoniam ergò de perfectione hominis locutus est, Trinitatis hoc loco fecit mentionem: Omnis enim summa perfectionis in Trinitate consistit.

Ego verò testem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens vobis, nondum veni Corinthum, non quòd dominemur fidei vestræ; sed adiutores sumus gaudij vestri: nam fide statis.

Quòd parcens vobis, nondum veni Corinthum. Nunc manifestat quâ causâ, cùm voluisset ire ad illos, distulit, vt tunc iret quando iam propè omnes emendatos inueniret: His enim nunc loquitur, qui videbantur se velle corrigere; sed operam non dabant vt hoc implerent. Quia ergò corripere illos necesse erat, iter suum † ab illis diuertit, ne contristaret multos, & hoc fuit illis parcere. Quod vt mentibus eorum commendet, Deum testem dat, ne putarent se indignos esse, & contemni ab illo: quo comperto, vt præsentiam eius mererentur, emendarent se. *Non quòd dominemur fidei vestræ; sed adiutores sumus gaudij vestri: nam fide statis.* Quoniam fides non necessitatis, sed voluntatis res est; ideò dicit: *Non quòd dominemur fidei vestræ*: Dominatus enim necessitatis causa est. *Sed adiutores sumus*, inquit, *gaudij vestri.* Hoc est, quia sicut in malo opere tristitia est; ità & in emendatione gaudium. Huius gaudij adiutores sumus, inquit; quia volentibus eis emendare se, offerunt commonitiones, vt quod velle cœperant, possint implere.

† al. ad illos conuertit.

CAP. II.

DECREVI autem hoc apud me, ne iterùm in tristitiâ venirem ad vos: Si enim ego contristo vos, & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me?

Apertum est quia ideò noluit ire, ne fortè corripiens paucos, multos contristaret ipse etiam contristatus: Compatiuntur enim omnia membra vnius mœrore. *Si enim ego contristo vos, & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me?* Hoc dicit; quia non vult eos contristare; sed quia peccatis studuerant, necesse erat illos contristari, inuito Apostolo; ità tamen vt de cætero obaudientes facti lætificarent eos qui contristabantur cum eis; vt qui corripiendo contristauerat eos, lætificaretur ex his, dum corriguntur.

Et scripsi vobis hoc ipsum, ne cùm venissem, tristitiam haberem, de quibus oportuerat me gaudere: certum habens, quia meum gaudium, omnium vestrum est: Nam ex multâ pressurâ & angustiâ cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non vt contristemini; sed vt cognoscatis quam charitatem habeam abundantiùs ergà vos.

Et scripsi vobis hoc ipsum, &c. Idcircò dicit hæc se scripsisse, vt posteà veniens, non esset vnde contristaretur, sublatis vitiis; sed gauderet cum eis quasi cum charissimis filiis: vt quia ab infidelibus tribulationibus afficiebatur, ab his vtique gauderet qui crediderant: Gaudium enim Apostoli, purificatio est populi: Ideò enim gaudet, quia vituperatio non est in eis quos simul oportet gaudere: *Nam ex multâ pressurâ & angustiâ cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non vt contristemini; sed vt cognoscatis quam charitatem habeam abundantius ergà vos.* Manifestum est; quia quando hoc affectu quis aliquem corripit, vt plus illo doleat peccatis eius; non vtique vt illum contristet corripit; sed vt ostendat illi quo amore diligat eum: Qui enim non hoc affectu corripit, fratrem contristat: insultat enim qui non condolet fratri.

Si quis autem contristauit me, non me contristauit; sed ex parte, vt non onerem vos omnes. Satis est ei qui talis est, obiurgatio hæc quæ fit à pluribus: ità vt econtrà magis donetis & consolemini, ne quo modo abundantiori tristitiâ absorbeatur qui eiusmodi est.

Non me contristauit; sed ex parte, vt non onerem vos omnes, &c. Omnes quos hîc dicit, ex parte sancti sunt: Duæ enim partes in populo sunt, sicut in primâ epistolâ memoraui. Hi ergò ex parte Sanctorum sunt, quos contristatos in errore fratris significat, sicut & semetipsum. Hoc autem dicens, onerauit peccantem, vel eum qui peccauerat. Plùs autem fit reus in cuius delicto multi tribulantur: ac per hoc, inquit: *Satis est ei qui talis est, obiurgatio hæc quæ fit à pluribus.* Magnum dolorem vtique patiatur qui delictum suum videt plures horrere. *Ità vt econtrà magis donetis, & consolemini, ne quomodò abundantiori tristitiâ absorbeatur qui eiusmodi est.* Afflicto homini peccati proprij causâ subuenire præcipit; quia pœnitentia si de vero animo est, hoc est, si correptus statim in animo doleat, protinùs habet fructum. Denique in Regnorum Libro habetur; quia Achab, cùm arguisset eum Propheta, commotus animo statim meruit veniam. Et Dauid in causâ Vriæ Hethæi correptus; quia cognouit se pecasse, delictum eius deletum est. Ità & Apostolus illum qui incestum commiserat habens vxorem patris, obiurgatum & abiectum, dolentem reuocari iubet: ne diu videns se contristatum sperni, desperans de se, daret animum ad modum fruendum, quasi qui locum apud Deum iam non haberet. Hoc est enim maiori tristitiâ absorberi, desperantem de se conuerti ad admittenda peccata, quibus grauatus absorbeatur à secundâ morte. Hæc enim vera pœnitentia est, iam cessare à peccato: Sic enim probat se sibi dolere, si de cætero peccare desinat.

Propter quod obsecro vos, vt confirmetis in illum charitatem: nam ad hoc scripsi, vt probarem an in omnibus obedientes sitis. Si cui

autem quid donastis, & ego. Nam & ego si quid donaui, propter vos donaui in personâ Christi, ne possideamur à Satanâ: non enim ignoramus astutias eius.

Vt probarem, an in omnibus obedientes sitis. Quantùm datur intelligi, obedientes hos factos in cæteris probat: Emendauerant enim quæ ad ordinem Ecclesiasticum pertinent. Vnde etiam in hoc vult illos esse obedientes, vt confirment fratrem in charitate, suscipientes eum in communionem. *Si cui autem quid donastis, & ego.* Manifestum est; quia quod iubet fieri, ipse facit: nec potest hoc abnuere, quod etiam obsecrans vt fiat, scribit, cùm haberet potestatem iubendi: Sed in primâ Epistolâ graue eius detulit crimen, vt horrerent illum omnes, nunc cùm recipi illum vult, orat ne adhuc exulcerato animo aduersùs illum, durum illis esset habere cum illo communionem Ecclesiæ: Neque enim tanta in eis erat, quanta in Apostolo prouidentia, vt statim intelligerent faciendum esse quod dicebat Apostolus in causâ huius dumtaxat: ideò obsecrat vt dimittat illi, significans Deum illi ignouisse; quia nihil sine Dei spiritu agebat Apostolus: *Nam & ego si quid donaui, propter vos donaui in personâ Christi.* Hoc dicto grauat illos; quia si Magister petentibus Discipulis donauit cui voluerunt peccatum, quantò magis obaudire debent Discipuli Magistro? Et vt ratum ei cui donauit, ostenderet apud Deum, ait in personâ Christi se donasse quod donauit: hoc est, acceptò tulisse Christum cuius legatione fungebatur, vt factum Apostoli, factum sit Christi, sicut dixit: *Quæcumque solueritis super terram, erunt soluta & in cælo.* Si ergò huic pro quo petierunt, per Apostolum Christus ignouit: quantò magis huic iam ignotum erat, cui vt donent ipse etiam hortatur? *Ne possideamur à Satanâ, non enim ignoramus astutias eius.* Hoc dicit quod suprà memoraui; quia consolatio debet subsequi fratrem delictum flentem, ne diu contristatus & contemptus à charitate Ecclesiæ, incipiat desperare de se, & videns qui semper in insidiis est subtilis diabolus, mentem eius vilem effectam, accedat, & suggerat ei, vt vel præsentibus fruatur qui de spe futuri præmij deiectus est: & pereat frater possessus à diabolo. cui ad hoc pœnitentia data erat; vt conuersus reformaret se. sicut dicit in Ezechiele Prophetâ: *Nolo mortem morientis, quantùm vt reuertatur & viuat.* Et iterùm: *Conuertantur*, inquit, *& replantabo illos.*

Cùm autem venissem Troadem propter Euangelium Christi & ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eò quòd non inuenerim Titum fratrem meum; sed vale illis facto, profectus sum in Macedoniam.

Troadem se pertexisse significat ad prædicandum eis Euangelium Christi: & cùm cœpisset prædicare, fuisse qui caperent verbum fidei: Sed quia solatium Titi defuit, intolerabilis erat labor perstrepentium causâ: Quamuis enim quidam eorum aperuerant corda sua ad recipiendum sermonem Dei: tamen impudentia infidelium non minima existebat insurgens in Apostolum zelo Credentium: & hæc duo ab vno impleri non poterant, nempe & Fideles instruere, & incredulis repugnare. Ideòque vale illis facto qui susceperant eum, profectus est in Macedoniam.

Deo autem gratias, qui semper triumphat per nos in Christo Iesu, & odore notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco: quia Christi bonus odor sumus Deo in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt.

Qui semper triumphat per nos, &c. Hoc est Deum per Apostolos triumphare in Christo, victores illos facere in fide Christi, vt calcatâ perfidiâ, trophæum habeat fides, dum ex perfidis fiunt Fideles, & maleuoli non proficiunt in persequendo Credentes. *Et odorem notitiæ suæ manifestate per nos in omni loco: quia Christi bonus odor sumus Deo in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt.* Odor notitiæ Dei, in Christo, & per Christum est. Odorem autem idcircò dixit; quia sicut quædam res, quæ cùm non videantur, per odorem tamen cognoscuntur, & intelligis esse in loco aliquo esse quod non vides: ità & Deus; quia inuisibilis est, per Christum se voluit intelligi, vt prædicatio Christi (quæ vtique inuisibiliter, sicut ad nares odor; ità ad aures peruenit) Deum Patrem insinuaret † Creatorem, & Filium eius vnigenitum. Cuius rei legatione fungentes Apostoli (sicut dicit Dominus ad Deum, Filius ad Patrem: *Sicut me misisti in hunc mundum; ita & ego eos mitto in hunc mundum*) odorem notitiæ Dei & Christi per signa & prodigia manifestarent. Vera hæc esse de Deo & Christo prædicatio, virtutis testimonio probatur. Quæ ideò in odore significata est; quia cùm Deus non videatur, per hanc quæ inuisibiliter operatur, in Apostolis esse intelligitur, vt veritas doctrinæ manifestetur. Qui ergò rectè asserit Christum, bonus odor est Deo, laude dignus in eo qui credit, nec vituperabilis in illo qui non credit. Qui verò non rectè asserit Christum, malus odor est Deo, tam in his qui fidi sunt, quàm in illis qui diffidunt; pro vtrisque enim reus erit. Qui enim diffidit, idcircò videtur non credere; quia peruersum est quod audit: & qui credit, malè credit. Apostolus ergò rationem legis locutus est, vt sicut in lege qui hostias bono voto offerebat, bonus odor erat Deo & acceptabilis: ità & nunc prædicationis virtus doctrinæ odorem præstat fragrantem Deo. Quam ob causam auxiliis suis tutos præstabat Deus Apostolos, vt verba cognitionis eius infunderent patentibus auribus, siue Iudæis, siue Gentilibus, addito his sacramento natiuitatis Domini Iesu secundùm voluntatem Dei & Patris eius in vnitate fidei salutaris, ad salutem Credentium, & perditionem Diffidentium.

Iis quidem sumus odor mortis, in mortem: illis autem odor vitæ, ad vitam.

Hoc dicit; quia incredulis prædicatio crucis Christi odor mortis est: Audientes enim verbum Dei, sic accipiunt quasi pestem, ex quâ oritur mors, & necesse est vt iuxtà fidem illorum fiat eis. *Illis autem odor vitæ, ad vitam.* Verum est; quia fidelis sermo auditus Dei, nuntius est salutis æternæ, & secundùm fidem illorum contingет eis. Siue ergò in his qui pereunt, siue in his qui salui fiunt, Christi bonus odor Deo erant Apostoli; quia sinceriter & sine adulatione prædicabant: Qui enim non credebant, ipsi sibi laqueum circumdabant, his liberis; sicut dixit Dominus ad Ezechielem Prophetam: *Tu prædica, si te audierint, lucraberis animas eorum: sin quo minùs, ipsi sibi viderint: tu tamen liber eris à perditione eorum.*

Et ad hæc quis idoneus? Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei: sed ex sinceritate, sicut ex Deo, coràm Deo, in Christo loquimur.

Pseudoapostolos tangit diuersos, qui corruptâ doctrinâ, verba Dei per malam interpretationem adulterabant, & tollentes diuinum sensum, ponebant humanum. Ex quibus quidam zelum habentes traditionis Iudaicæ, nec de Christo bene docebant; ideò minùs idoneos hos dicit: Apostolos autem sinceriter prædicasse, sicut ex Deo datum est, ante Deum; id est, quomodò Deus dedit, ipso teste in Christo loquebantur, non suam quærentes; sed Dei gloriam. Hoc est in Christo loqui, eius honorem & potentiam prædicare.

INcipimus iterùm nosmetipsos commendare. Numquid indigemus, sicut quidam commendatitiis Epistolis ad vos, aut ex vobis?

1.Cor. 5. Quoniam pseudoapostolos notat, praua eorum commentra designans: se autem verum Prædicatorem testa- 1.Cor. 4. tur: videtur iterùm commendare se, sicut in primâ Epistolâ. Et ne hoc versutiâ aliquâ terrestris lucri gratiâ tacere videretur, adiecit: *Numquid indigemus, sicut quidam, commendatitiis Epistolis ad vos, aut ex vobis?* Hoc dicens, suum sensum purgat, & adhuc pseudoapostolos notat, quos proprij honoris & quæstus causâ, circuire Ec- 2 Tim. 3. clesias probat, ad auferendam, non ad tribuendam salutem. Ex his erant quibus dicit Dominus: *Comedistis domos viduarum & pupillorum, oratione longâ orantes, pro-* Mat. 23. *pterea accipietis maius iudicium:* Hi enim & res eorum, & animas inuadebant. Apostolus autem nec res eorum tangebat, & veritate doctrinæ animas eorum saluabat. 1.Cor. 12. Non ergò carnaliter; sed spiritualiter se commendabat, 9. ad profectum salutis illorum, vt de illo hoc crederent Marc. 10 quod erat; quia qui de bono malè sentit, peccat: ac per hoc commendatio hæc istis magis proficit.

Epistola vestra vos estis, scripta in cordibus nostris, quæ cognoscitur & legitur ab omnibus hominibus: manifestati quia estis Epistola Christi, manifestata à nobis.

1.Cor. 16. Epistola Apostoli, salutis indicium est. Rectè ergò ait 2.Cor. 14. quòd salus Corinthiorum in corde erat Apostoli, & eorum qui cum illo erant; semper enim de salute eorum cogitabant: Cùm ergò in corde sint Apostoli, & eorum qui cum ipso erant, Epistola sunt scripta in cordibus eorum; quia qui semper alicuius memor est, scriptus est in animo eius. *Quæ cognoscitur & legitur ab omnibus hominibus: manifestati quia estis Epistola Christi, ministrata à* Esai. 49. *nobis.* Apertum est; quia cùm dicuntur Christiani, Epi- 1. Cor. 3. stola Christi sunt, iudicantes salutem quam dedit Deus in Christo omnibus hominibus, scribentibus Apostolis: dum enim docent, scribunt.

Scripta non atramento; sed Spiritu Dei viui: Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.

Quoniam quæ promissa sunt, æterna sunt: idcircò Dei Spiritu scripta dicuntur, qui semper est: temporalia 1. Pet. 1. autem atramento, quod obsolescit & perdit memoriam. *Non in tabulis lapideis; sed in tabulis cordis carnalibus.* Nunc legem veterem pulsat, quæ primùm data in Exod. 32 lapideis tabulis abolita est, fractis tabulis sub monte à Moyse. Noua autem lex in animo scribitur, hoc est in Hier. 31. corde, non per calamum; sed per Spiritum; quia fides Hebr. 8. æterna res est, ab Spiritu scribitur, vt maneat: vetera 1. Cor. 4. autem præcepta, deficiente mundo, cessabunt. Quomodò ergò differt lex à lege; ità differunt dispensatores illius legis à dispensatoribus legis fidei.

Fiduciam autem talem habemus ad Deum per Christum: non quòd sufficientes simus æstimare aliquid à nobis, tanquàm à nobis sit; sed sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui Testamenti, non literâ; sed Spiritu: Littera enim occidit, Spiritus autem viuificat.

Quanta dignitas sit in Apostolis, manifestat, cùm dicit: 1. Thess. 2 *Fiduciam autem talem habemus ad Deum per Christum.* Vt Hebr. 3. ostendat veteres non hanc habuisse fiduciam ad Deum; quia minor fuit administratio. *Non quòd sufficientes simus æstimare aliquid à nobis, tanquàm à nobis sit: sed sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui Testamenti, non litterâ; sed Spiritu: Littera enim occidit; Spiritus* Ephes. 4. *autem viuificat.* Quamuis præferat Apostolicam dignita- Tit. 3. tem; in Dei tamen laudem prorumpit, non istud me- Rom. 7. ritis humanis adscribens; sed eius gratiæ qui dignatus Galat. 3. est pro vitâ humanâ salutarem prædicationem ordinare, quæ quos Lex vetus reos tenebat, saluaret, datâ Rom. 8. remissione peccatorum per Iesum Christum Dominum Exod. 20 nostrum: Litteræ enim ad hoc datæ sunt Moysi, vt con- Rom. 11. temnentes Legem occideret secundùm ius naturæ. Spi- Rom. 2. ritus autem, id est lex fidei quæ non scribitur; sed animo continetur, viuificat reos mortis, conuertentes ta-

G men se, vt iustificati, de cætero non peccent. Rectè ergò data fuerat Lex, vt timor esset † peccanti: Sed quia al. peccandi fragile est genus humanum, misericordia Dei data est in prædicatione Apostolis, vt donatis peccatis, euaderent mortem credentes in Christum. Hæc est prædicatio noui Testamenti, quod promiserat Deus per Prophetas.

Quòd si administratio mortis, litteris formata in lapidibus, fuit in gloriâ, ità vt non possent intueri filij Israël in faciem Moysi, propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur: H quomodò non magis administratio Spiritus erit in gloriâ?

Manifestum est maiorem esse gratiam legis fidei, Hebr. 5. quàm legis Moysi: Quamuis enim ad hoc data sit lex Rom. 7. Moysi vt prodesset: contemptâ tamen, facta est lex Galat. 3. mortis. Ergò quia peccatoribus prouidere non potuit, venit lex fidei, quæ hos saluaret, non solùm agnoscens; sed & iustificans eos. Multùm ergò interest inter Exod. 34 legem & legem: Tunc enim maculati peccato in vultum Moysi descendentis de monte cum lege acceptâ in tabulis, intueri non poterant; quia gloriosa facta erat Galat. 3. facies eius, ne à peccatoribus posset aspici, qui digni I erant morte. Quæ nunc gloria euacuatur per legem Spiritus, cùm acceptâ remissione peccatorum facti no- Matt. 17 stri iusti, digni sunt aspicere & possunt gloriam Dei; sicut viderunt in monte Petrus & Ioannes, & Iacobus gloriam Christi.

Si enim in administratione damnationis est gloria: multo magis † abundat administratio al. abundabit. iustitiæ in gloriâ: Nec enim gloriosum factum est id quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam: Si enim quod euacuatur, fuit in gloriâ, multò magis quod permanet, in gloriâ est.

K *Multò magis abundat administratio iustitiæ, &c.* Hîc di- Galat. 3. cit; quia amplius est donum iustitiæ Dei per fidem Chri- Matt. 5. sti, quàm legis veteris: quia magis gloria in salute est, quàm in morte; quamuis iustè damnet, tamen ad laudem proficit magis si indulgeat, vt possit reus corrigere se: *Nec enim gloriosum factum est id quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam.* Manifestum est non esse factum gloriosum quod visum est in vultu Moysi, Exod. 34 gloriosum: Quando enim nulli profuit gloria vultus eius; sed magis obfuit, non habuit fructum gloriæ, licet non suo vitio; sed peccantium: tamen in hac parte Hebr. 3. gloria non est. Illa autem est magis gloria quæ abundat in gratiâ, vt purificati homines dono Dei, abstersâ caligine, possint videre gloriam Christi: *Si enim quod euacuatur, fuit in gloriâ: multò magis quod permanet, in gloriâ* 1. Cor. 10 L *est.* Non negat gloriam fuisse in lege, vel in vultu Moy- Hebr. 10. si; sed non permansit; quia figura erat in Moyse, non veritas: ideò adueniente Saluatore, cessauit figura; quia apparuit veritas manens semper: vt quantùm interest inter imaginem & veritatem, tantùm intersit inter gloriam vultus Moysi, & gloriam Christi. Ideò suprà Hebr. 3. dixit: *Propter excellentem gloriam:* Illa enim tanta erat Philip. 2. gloria, quanta debuit credi seruo: hæc verò tanta, quanta est genitoris eius; quia *Dominus Iesus Christus in gloriâ est Dei Patris.* Sicut enim vesperè stellæ gloriosæ sunt, Heb. 8. oriente autem sole euacuatur earum claritas: ità & M Moysi gloria euacuatur, apparente gloriâ Christi.

Habentes igitur talem spem, multâ fiduciâ vtamur.

Spem habere nos dicit videndi gloriam, non talem qualis fuit in vultu Moysi; sed eam quam viderunt tres Matt. 17 Apostoli in monte, reuelante se Domino. Hinc igitur coniicere debemus, quàntum nobis contulerit diuina clementia, quantumque nos superioris gratiæ dono ditare dignata est, quam dederat Iudæis: Iudæi enim, cùm minor esset gloria vultus Moysi, eâ speculari non poterât: nos verò non Moysi gloriam, quæ inferior est; sed excel- Exod 34 lentem Saluatoris gloriam visuros nos credimus. Iudæi Philip. 3.

ergò serui gloriam non meruerunt videre: nos autem Domini communis gloriam sumus visuri. Ideóque & nos vicem reddere inquantùm possumus, debemus beneuolentiæ Dei, vt propensiores simus in eius amore, qui nobis fiduciam dedit, abluens nos à peccatis, videndi gloriam Dei. Nunc itaque opus est vt crescat in nobis fiducia bonis actibus parata: Tantùm enim videbimus, quantùm credimus.

Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ne intuerentur filij Israël in faciem eius quod euacuatur; sed obtusi sunt sensus eorum vsque in hodiernum diem.

Quoniam digni facti sumus per gratiam Dei videre gloriam Christi; idcircò ait: *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ne intuerentur filij Israel in faciem eius quod euacuatur.* Ideò ponebat velamen, quoniam splendorem vultus eius ferre non poterant, causâ peccati, quo sublato potestas datur videndi gloriam Dei vsque ad finem eius; quia tamdiu non reuelatur, quamdiu relictâ Lege, conuertantur ad gratiam fidei, & sic euacuatur: Accedente enim dignitate per fidem, euacuatur indignitas. *Sed obtusi sunt sensus eorum vsque in hodiernum diem.* Tamdiu obtusos dicit, quamdiu non credunt. Quæ obtusio infidelitatis causâ obuenit; ideò conuersis ad fidem acuitur acies mentis, vt videant diuini luminis splendorem.

Hæc ipsa obtusio in lectione veteris Testamenti manet, dum non reuelatur (quia in Christo euacuatur) sed vsque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen est positum suprà cor eorum. Cùm autem conuersi fuerint ad Dominum, auferetur velamen.

Obtusio, ait, hæc in lectione Exodi manet, quamdiu credant: Non enim reuelatur, nisi credant: in Christo enim euacuatur, hoc est, per fidem Christi aufertur velamen: Amoto enim delicto, incipient videre quod obstante peccato, videre non poterant. *Sed vsque in hodiernum diem, cùm legitur Moyses, velamen est positum suprà cor eorum.* Manifestum est; quia cùm legitur hæc pars legis, sententia illorum recitatur qui sunt sub lege. *Cùm autem conuersi fuerint ad Dominum, auferetur velamen.* Conuerti ad Dominum, hoc est, credere in Christum, vt agnoscens Dominum, veniam mereatur accipere. Hoc est auferri velamen, sententiam euacuari quâ tenebatur reus sub lege.

Dominus autem spiritus est. Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas. Nos itaque omnes reuelatâ facie, gloriam Domini speculantes, ad eandem imaginem transformamur à gloriâ in gloriam, sicut à Domini Spiritu.

Quoniam Deus Spiritus est, per Christum Legem dedit Spiritus, non litteris vtique scriptam; sed per fidem animis intimatam: non quæ visibilia doceat; sed inuisibilia credi suadeat, quæ animus spiritaliter colligat, non quæ oculus cernat. Hæc lex dat libertatem; solam fidem poscens: vt quia quæ non videt, credit, de conditione serui mereatur. *Nos itaque omnes, reuelatâ facie gloriam Domini speculantes, ad eandem imaginem transformamur à gloriâ in gloriam, sicut à Domini Spiritu.* Nos dicit omnes qui libertatem sumus consecuti dono gratiæ Dei, gloriam Domini per fidem speculantes ad eandem imaginem transformari quam speramus: id est, vt similes inueniamur, transactâ hac vitâ imagini gloriæ Christi, sicut dicit Ioannes Apostolus: *Scimus,* inquit, *quia cùm apparuerit, similes ei erimus.*] *A gloriâ in gloriam, sicut à Domini Spiritu*, id est, sublati beneficio Dei à gloriâ Moysis, quam reatus causâ cernere nequibamus, transformamur ad gloriam quam credimus dari nobis à Domini Spiritu: Tantùm enim dabitur gloriæ, quantùm dignum est dare Deum per Spiritum suum: Ideò enim dixit: *Sicut à Domini Spiritu*: vt ostenderet talem gloriam dari, quæ sublimitati congruat dantis: Moysis enim gloria nec tanta fuit, nec perennis: Pro modo enim Legis & gloriam accepit; ità & pro modo Legis fidei in quâ Spiritus Dei est, dabitur gloria credentibus: Tantùm enim concessit Deus Fidelibus, vt Spiritum suum det eis pignus illius gloriæ quam promisit.

CAP. IV.

Qvare habentes hanc administrationem, prout misericordiam consecuti sumus, non deficimus; sed renuntiamus occultis dedecoris.

Tantam spem dicit habere administrationis huius vt non deficiat in pressuris, confortatus fide promissionum. Vnde superius dixit: *Multâ fiduciâ vtamur.* Fidentes enim in his quæ promissa sunt, quidquid aduersum acciderit, tolerant. Quod non humanis meritis deputat; sed misericordiæ Dei, quæ non hominem primò abluit, deinde iustificat adoptans in Filium Dei, vt donet eum gloriâ simili gloriæ Filij proprij Dei. *Sed renuntiamus occultis dedecoris.* Vt illius gloriæ dignus sit homo, omnia turpia & polluta quæ fieri & cogitari possunt, amouenda docet, vt non solùm de opere, sed & de cogitatione pellantur. Inuitantis verba sunt Sub suâ enim & suorum personâ ad meliorem vitam hortatur, propter supradicta vitia quæ in his Epistolis sæpè reprehendit. Possunt & hæc occulta dedecoris esse, quæ prauo sensu ad prædicandum meditantur, vt fallant. Vnde subiecit.

Non ambulantes in astutiâ, neque adulterantes verbum Dei; sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coràm Deo.

Non ambulantes in astutiâ, &c. Ad dedecus enim & deformationem eius proficit qui subdolâ mente confingit doctrinam ad decipiendum corda simplicium: turpis enim inuenietur in die iudicij Dei: Nam astutia malæ mentis, vt id quod sibi libitum est, expleat, verba Dei adulterat, vt sensum inuertat. Adulterare est autem, verum sensum per falsum velle excludere: *Sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos, ad omnem conscientiam hominum coràm Deo.* Hoc dicit; quia in prædicatione Euangelicâ nulli se fecit suspectum, addens amplius, cùm dicit: *Coràm Deo*: vt hoc ipsum non solùm hominibus manifestum probet; sed etiam Deo, cui nihil occultum est. Testimonium ergò Dei implorat, vt vel sibi credatur; quia ità prædicat sicut datum est ab Auctore: & Deus hoc modo testis est, dum dat signa & prodigia fieri per manus eius.

Quòd si adhuc opertum est Euangelium nostrum, in his qui pereunt, est opertum: in quibus Deus sæculi huius obcæcauit sensus infidelium, vt non peruideant lumen Euangelij maiestatis Christi, qui est imago Dei.

Quòd si opertum est Euangelium nostrum, &c. Verum est, quia increduli non vident, perfidiâ obcæcante, splendorem virtutis Dei: Velamen enim est suprà cor eorum, & obtusio infidelitatis; in Iudæis maximè. *In quibus Deus sæculi huius obcæcauit sensus Infidelium, vt non peruideant lumen Euangelij maiestatis Christi, qui est imago Dei.* Deum dicit sæcularium hominum; quia maleuoli sunt ergà fidem Christi, sensus obcæcare, ne videant veritatem Euangelij maiestatis Christi. Hoc ergò illis præstat quod volunt: Quia enim maleuoli sunt homines, & intelligentes, verum dicunt esse falsum, in eo ipso adiuuantur, ne possint credere quod nolunt. Christum autem, cùm sit imago Dei, corporeum tantùm asserunt: & relinquentes gesta eius, solius carnis faciunt mentionem; de quibus dixit Esaias: *Obcæcauit oculos eorum, ne videant, & aures ne audiant vsque in hodiernum diem.*

Nec enim nosipsos prædicamus; sed Christum Iesum Dominum nostrum: nos autem seruos vestros propter Iesum.

Nec enim nosipsos prædicamus. Hoc est, non nostram gloriam annuntiamus, ne quis nos dicat propter nos

ipsos euangelizare, vt nobis proficiat fortè ad tempus: G
sed Iesum Dominum nostrum annuntiamus, subiicien-
2. Cor. 1. tes nos virtuti, maiestatique eius. Quando ergò nullum
2. Cor. 7. grauamus, nullum concutimus, & Christum Domi-
num nostrum fatemur: quid est vt elati iudicemur quasi
si pro nostra propria vtilitate prædicare, vt gloriosi ap-
Act. 18. pareamus? *Nos autem seruos vestros propter Iesum.* In tan-
2. Cor. 6. tum se seruum Christi esse probat, vt iubente ipso, mi-
nistrum se horum in prædicatione testetur: vt pro vti-
litate horum subiecti sint in ministerio Euangelij. Ser-
uos ergò dicens ministros significat: sed vt humilitet
loqueretur, sic dixit, vt verè ostenderet non ad suam
gloriam se prædicare Euangelium, sed ad claritatem
Rom. 1. Domini nostri, cui obedit, cui seruit; sicut & ipse Do- H
Luc. 22. minus ait: *Ego sum in medio vestrum non vt ministrer; sed*
vt ministrem; non merito horum quibus ministrat; sed
propter Imperium Domini.

Quia Deus qui dixit de tenebris lumen fulgere, illuxit in cordibus nostris ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei, in facie Christi Iesu.

Hoc dicit, quia misericordiâ Dei factum est vt nos,
Tit. 3. inquit, qui fuimus increduli in ignorantiâ, hoc est in te-
Ephes. 3. nebris, per nos daret Deus lumen cæteris Gentibus.
Philip. 2. Quantum se adhuc humiliat, vt Dei solius & Christi
gloriam præferat. Humiliatur enim, vt cognitionem I
habeant gloriæ Dei per Christum. Ideò gloriæ Dei ait
cognitionem, & non Dei solius; sed & Christi, qui est
gloria eius; vt significaret non solùm Deum cognosci;
sed & opera eius & misericordiam & prouidentiam
Matt. 17 quâ condidit & saluauit genus humanum, visus in
Christo per gloriam virtutis suæ.

Habemus autem thesaurum hunc in vasis fictilibus, vt eminentia sit virtutis Dei, & non ex nobis.

Thesauro, sacramentum significauit Dei in Christo,
Coloss. 1. quod credentibus manifestatur, incredulis verò quo-
dam tectum est velamine: quia sicut thesaurus in oc-
culto ponitur; ità & sacramentum Dei intrà hominem, K
Matt. 13. id est, in corde humano absconditur. Hunc ergò the-
Ephes. 3. saurum in animo & corpore dicit esse à Deo datum, vt
Philip. 2 eminentia virtutis eius appareat per homines prædica-
tores dumtaxat; vt reconcilietur omnis lingua Crea-
tori suo. non ad honorificentiam hominum; sed Dei,
qui se manifestat per homines: qui cum humiles &
imperiti essent, acceperunt potestatem à Deo & lo-
quendi magnalia, & agendi. Fictilia ergò vasa dicens,
Act. 2. infirmitatem naturæ humanæ significat, quæ nihil po-
2. Tim. 2 test, nisi à Deo acceperit virtutem; & ad laudem suam
1. Cor. 1. Deus per hæc se prædicet quæ infirma sunt, vt gloria
Genes. 1. illi detur, non homini qui ex luto fictus est.

In omnibus pressuram passi; sed non coangustati: inopiam passi; sed non destituti: per- L
secutionem passi; sed non derelicti: deiecti; sed non perimus: semper mortem Domini Iesu in corpore circumferentes, vt & vita Iesu in corpore nostro manifestetur.

1. Cor. 10. Nunc ostendit propter quod idonei erant Prædica-
tores; quia semper illis in necessitate affuit Deus. *Ideò*
pressuram (ait) *passi; sed non coangustati*: hoc est, non
permisit Deus tantùm nos opprimi vt cederemus. *Ino-*
piam passi; sed non destituti: id est, in inopiâ positis affuit
2. Cor. 6. pastor Deus. *Persecutionem passi; sed non derelicti*: Verum
est, quia consulebat eis Deus, ne satis sibi facerent de
Act. 16. his inimici. *Deiecti; sed non perimus.* Id est, verberibus M
prostrati, sed obstante Deo non mortificati: Siue enim
clausi, siue vinculati, adiutorio Dei manus hostium
euadebant. Denique Paulus & Silas cùm essent clausi
iam cæsi, & pedes eorum iam essent in neruo conclusi,
alacres hymnum canebant Deo, fortiores iis facti qui
non erant cæsi. *Semper mortem Domini Iesu in corpore no-*
stro circumferentes, vt & vita Iesu in corpore nostro mani-
festetur. Dubium non est, quia in martyribus Christus

G occiditur: & in iis qui pro fide patiuntur aut exilia, aut
vincula, aut verbera. Christi passiones sunt, vt & vita Coloss. 1.
eius in corpore eorum palàm fiat. Passiones enim sunt Apoc.
quæ ostendunt meritum ad futuram vitam quam pro- 13.
misit Christus: Vnde alio loco dicit. *Cùm infirmor, tunc* 2. Cor. 12
potens sum. Et iterùm: *Per tribulationes oportet nos intra-* Act. 14
re in regnum Dei.

Semper enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesum: vt & vita Iesu palàm fiat in hac mortali carne nostrâ. Itaque mors quidem in nobis operatur, vita verò in vobis.

Apertum est quod dicit; quia ideò in mortem tradi Rom. 8.
H propter Iesum, inquit, non recusamus, cùm possimus vi- Rom. 6.
uere, vt vita quâ resurrexit à mortuis Christus, huic Hebr. 11.
mortali carni nostræ præstetur, hoc est, non timemus
mori propter resurrectionem promissam. *Itaque mors*
quidem in nobis operatur, vita verò in vobis. Hoc dicit,
quia pro salute eorum morti subiiciebantur: Gentibus
enim prædicantes, inimicitias sibi excitabant tam à Iu- Act. 14
dæis, quàm Gentibus, vsque ad mortem. & 21.

Habemus autem eumdem spiritum fidei, secundùm quod scriptum est: Credidi propter Psal. 115.
quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur: scientes quòd qui suscitauit Dominum Iesum, & nos per Iesum suscitabit & constituet vobiscum. I

Habemus autem eundem spiritum fidei. Hoc est, com- 2. Cor. 7.
munem spiritum per quem firmatur fides, habemus Psal. 115
vobiscum. Ideò enim pro ipsis tantâ patiebantur mala,
vt inuicem sibi copularentur in fide. *Secundùm quod scri-*
ptum est. Credidi, propter quod locutus sum: & nos credi-
mus, propter quod & loquimur. Exemplum ideò dedit de Hebr. 11.
Psal. cxv. vt ostenderet ideò se promptum esse ad om- Rom. 8.
nia toleranda; quia credit futuram resurrectionem. Se- Luc. 9.
curus ergò de futurâ vitâ, præsentis vitæ non habet cu-
ram: quippe cùm hoc credatur, vt tunc illa beata vita
speretur, si hæc contemnatur. Securus ergò quia quod
K credidit, verum est, audet hoc prædicare, vt cæteros spei
suæ participes faciat. *Sciētes quod qui suscitauit Dominum*
Iesum, & nos per Iesum suscitabit & constituet vobiscum.
Hac spe dicit laborari propter fidem; quia exemplum
præcedit resurrectionis Domini Iesu, quid futuri erunt
qui credunt: quia *sicut in Adam omnes moriuntur, ità &*
in Christo omnes viuificabuntur: Adam enim forma mor-
tis est, causa peccati: Christus verò forma vitæ propter 1. Cor. 15.
iustitiam; quia peccatum non fecit, nec dolus inuen- Rom. 5.
tus est in ore eius. Et quoniam participes hos commu- 1. Pet. 2.
nis fidei dixit, resuscitatos (inquit) constituet vobiscum,
vt vnius fidei in vnâ sint dono pacis: Cùm enim intelli-
gunt quia pro ipsis patiuntur exitia, & isti solliciti sunt Ioan. 18.
de passionibus horum velut compatientes, simul & par- & 17.
ticipes erunt in vnâ promissâ: vt simul contristati, si- 2. Cor 1.
L mul gaudeant: propter illos sic loquitur qui resurrectio-
nem negabant, quos & in primâ Epistolâ exprobrat. 1. Cor 15.

Omnia enim propter vos, vt donum abundans, per multorum gratiarum actionem abundet ad gloriam Dei.

A munere suo Deus nullum voluit esse alienū Et quia Matt 19.
non omnes capiunt verbum fidei. Apostolus Dei volun- 1. Cor. 4.
tatem sciens, persecutiones & pericula pati non timuit,
dummodò omnibus fideliter prædicaret, vt plures pos-
sent credere: vt abundans donum Dei non per paucorū
gratiarum actionem minueretur ad contumeliam Dei;
sed multis proficiens afflueret per multorum gratiarum
M actionem ad gloriam Dei. Quanto ergò hic dignus ho-
nore est qui animā suam semper morti subiecit, ne do-
num Dei longè aliter proficeret quàm datum est? Num- Act. 20.
quid non magna contumelia eius est qui cœnā faciens Luc. 14.
opulentā, ac multos inuitans, paucos habet in summâ?

Quapropter non deficimus, & licet qui foris est homo noster corrumpatur: interior tamen renouatur de die in diem.

[2. Thess. 1.] *Quapropter non deficimus.* Manifestum est hæc ad superiorem sensum pertinere: vt enim deuotionem suam adhuc propensiorem in Dei rebus ostendat, hæc subiecit; quibus nullo genere deficere se probat, quominùs id quod Deo placitum est, impleatur, securus tamen de resurrectione promissâ. *Et licet qui foris est homo noster corrumpatur, interior tamen renouatur de die in diem.* [Coloss. 3.] Pressuris, [2. Cor. 11.] plagis, fame, siti, frigore, nuditate caro corrumpitur; sed anima spe futuri præmij renouatur; quia assiduis tribulationibus purgatur: Proficit enim in pressurâ, non interit; ità vt accedentibus tentationibus quotidie acquirat ad meritum; quia & corpori corruptio hæc [Philip. 1.] proficit ad immortalitatem merito animæ.

Id enim quod in præsenti est momentaneum & leue pressuræ nostræ, suprà modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis: non contemplantibus quæ videntur; sed quæ non videntur: Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ verò non videntur, æterna.

[1. Petr. 5.] Præsentis temporis tribulationes quæ causâ fidei In- [Rom. 8.] geruntur, momentaneas & leues dicit; quia sunt temporales: suprà modum tamen in sublimitate æternum [2. Cor. 2.] gloriæ pondus operari patientibus: Paruis enim laboribus magna redditur merces, & pro leui tribulatione suprà modum sublimitas gloriæ pensabitur perpetuæ. [Hebr. 11.] *Non contemplantibus quæ videntur; sed quæ non videntur:* [1. Cor. 2.] *Quæ enim videntur temporalia sunt: quæ verò non videntur, æterna.* Desiderium cælestium & spiritalium habentes, [Sap. 5.] hæc præsentia & terrena spernere profitentur; quia ad [2. Cor. 5.] comparationem spiritualium hæc nulla sunt: Sic enim sunt hæc ad superna quomodò figura ad veritatem. Figura deperit, veritas manet: ac per hoc exire de isto sæculo non metuunt Iusti; sed gaudent.

CAP. V.

Scimus autem, quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cęlis.

[Matt. 10] Hac fiduciâ dicit non timendum dissolui de corpore [2. Cor. 4.] violentiâ Infidelium, aut sorte vitæ; quia præparata est huiusmodi hominibus habitatio in cælis æterna, vt de temporali & terrenâ expulsi, in perpetuam domum recipiantur. Vnde & hoc optandum est, si fieri potest: Sed quia optandum non est, ne in tuâ gloriâ alius pereat: si [Philip. 1.] tamen acciderit, libenter ferendum est: Terrestrem [2. Petr. 1.] enim domum carnem hanc dixit; quia mortalis est: si de hac dissoluti fuerimus ædificatam inueniamus in cælis domum æternam. [Philip. 3.] Hæc domus corpus immortale si- [1. Cor. 15.] gnificat, in quo resurgentes semper erimus, cuius forma iam cælestis est in Domini corpore declarata.

Etenim in hoc ingemiscimus, habitaculo nostro quod de cælo est, superindui cupientes siquidem induti, non nudi inueniamur.

Propterà dicit in precibus ingemisci, vt gloria promissa de cælis possit resurgentes induere. Hoc ergò desiderantes insistunt precibus, ne resurgentes recepto vtique corpore, nudi, id est, alieni à promissâ gloriâ [Rom. 8.] inueniantur: Hoc enim opus est, vt induta anima cor- [Apo. 16] pore, Dei iudicio superinduatur & gloriâ, quæ est im- [1. Cor. 15] mutatio in claritatem: Mors enim de terrâ est, resurrectio verò de cælis; si tamen immutetur in gloriam. Alij codices sic habent: Siquidem expoliati, non inueniamur: id est, si exeuntes de corpore Christum vestiti [Galat. 3.] fuerimus: quia *quicumque in Christo baptizantur, Christum induunt.* Itaque si in formâ baptismi & traditione manserimus; expoliati corpore, non nudi inueniemur; [Ephes. 3.] quia in interiore homine habitat Christus, quem cùm [2. Cor. 3.] induti, siue Spiritu sancto dato nobis videbimur, erimus digni superindui promissâ cælesti gloriâ: Io illum enim decidet promissa claritas, quem videris signum adoptionis habere.

Nam qui sumus in hoc corpore, ingemiscimus grauati, eò quòd nolumus exui; sed superindui, vt absorbeatur mortale hoc à vitâ. Qui autem perficit nos in hoc ipsum, Deus est, qui etiam dedit nobis pignus Spiritum.

Ingemiscimus grauati, &c. Idem sensus est: Ideò enim dicit grauatos nos passionibus corporis, & ipsius mundi tempestatibus, postulationes ad Deum dirigere, ne [Rom. 8.] immutemur victi, & indigni efficiamur sed vt contigerit exitus, perseuerantes in fide induti inueniamur sancto Spiritu, qui in substantiâ Christus est: Tunc enim [1. Ioan. 5.] superindui promissâ gloriâ poterimus, si exuti corpore, non despoliati à sancto Spiritu fuerimus. Sic mortale [Apoc. 16] absorbetur à vitâ, vt resurgentes superinduamur immortalitate cum gloriâ, ne vltrà mori possit, aut pas- [1. Cor. 15.] sionibus implicari, & hoc est absorberi à vitâ: Non enim dicendus est absorberi à vitâ, qui ad hoc surgit vt [Apo. 21] pœnis agatur. *Qui autem perficit nos in hoc ipsum, Deus est: qui etiam dedit nobis pignus Spiritum.* Hoc quod inge- [Apo. 16] miscentes poscimus, id est, non vt exui; sed vt superindui mereamur, iuxtà supradictum sensum, in die iudicij Deum perficere dicit; quia qui promisit, & fidelis est, dans huius rei implendæ pignus Spiritum: Ipse est [2. Tim. 2] enim signaculum adoptionis nostræ. [Rom. 8.]

Fidentes igitur semper, & scientes quia inhabitantes in hoc corpore, peregrinamur à Domino: per fidem enim ambulamus, non per speciem.

Manifestum est quia per fidem cum Domino sumus, [1. Cor. 13.] non per præsentiam: ac per hoc peregrinamur non fide; sed specie. Et quare, cùm idem dicat in Actis Apo- [Act. 17.] stolorum: *In ipso enim viuimus, & mouemur, & sumus:* in hoc loco peregrinari nos à Domino dicit? Si vbique [Psal. 138] est, quomodò hìc positi peregrinamur à Domino? Si- [Sap. 7.] ne dubio vbique; immò omnia in Deo sunt: Sed quia [Esai. 66.] sedes Dei in cælis est, & illic semper videtur: ideò hìc positi, vbi non videtur, peregrinari ab eo dicimur: Quando enim non eum videmus, licet præsens sit, absentes ab eo sumus.

Audemus, & consentimus magis peregrinari à corpore: & præsentes esse ad Dominum. Et ideò contendimus siue præsentes, siue peregrinantes placere illi: Omnes enim nos oportet ante tribunal Christi assistere, vt recipiat vnusquisque facta corporis, prout gessit, siue bona siue mala.

Rectè ait, *audemus:* Habentes enim fiduciam promis- [Philip. 1.] sionis Dei, & scientes multò magis expedire illic esse quàm in † corpore, consentiunt & optant excedere de [al. sæculo.] corpore, vt requiescant vsque in diem resurrectionis sub altare Dei. [Apoc. 6] *Et ideò contendimus siue præsentes, siue peregrinantes placere illi.* [2. Petr. 3.] Id satagendum dicit & bonis operibus insistendum, vt siue in hac adhuc vitâ positi, siue ante tribunal Christi præsentes placeamus ei. Vnde si disciplina seruetur, & hìc & illic ei placebimus; quia qui hìc placet, illic non displicebit: *Omnes enim nos opor-* [Rom. 14.] *tet ante tribunal Christi assistere, vt recipiat vnusquisque facta corporis, prout gessit, siue bona, siue mala.* Igitur si iu- [Rom. 2.] dicante Christo, vnusquisque nostrûm facta corporis re- [Ioan. 5.] cipiet, non vtique sine corpore adiudicabitur bonus aut [Rom. 8.] malus. Et non dixit, facta carnis; quia carnis vitia punienda semper; sed facta corporis; quia aliquando spiritaliter, aliquando carnaliter operatur.

Scientes igitur, timorem Domini homini- G bus suademus: Deo autem manifesti sumus. Spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse.

Timorem Domini hominibus suademus Quoniam ergò iudicium Dei futurum est per Christum ad singulorum discriminanda opera: idcircò Apostolus suadere se dicit ad bonum sensum & vitam, vt auditores eius securi sint de pœnâ futurâ, & ipse glorietur in his habens fructum laborum suorum; quia quorumdam prauiloquio dies iudicij Dei in dubium deducitur. *Corrumpunt enim mores bonos colloquia mala. Hominibus suademus*, ait, vt credant H & prouideant ne incurrant, & tunc pœniteant, quando pœnitentia fructum non habet. *Deo autem manifesti sumus*: hoc enim prædicabat quod Deus iusserat, & hoc scire dicitur Deus quod bonum est. Denique malè agentibus dicit: *Nescio vos. Spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse.* Manifesta erat puritas eorum Corinthiis; quia neque aliquando in adulatione fuerant deprehensi, neque prædicatio illorum displicuerat Sanctis, nec ab aliquo illorum quidquam, vt assolet, occultè elicere tentauerant, vt foris simplices apud turbas; intùs verò impostores essent, ideò conscientiam illorum pulsat, vt ipsi sibimet testes essent de veritate eorum.

Non iterùm nos commendamus vobis; sed occasionem damus vobis gloriandi de nobis: vt aliquid habeatis aduersùs eos qui in facie gloriantur, & non in corde. Siue enim mente excedimus, Deo: siue sanum sapimus, vobis.

Non iterùm nos commendamus vobis. Quoniam superiùs veram prædicationem suam obtestans, laudare se visus est: idcircò nunc eadem significat, non ad laudem suam hoc dicere se; sed ad eorum gloriam, vt gaudeant integram prædicationem se addidicisse his annuntiantibus. *Sed occasionem damus vobis gloriandi de nobis: vt aliquid* K *habeatis aduersùs eos qui in facie gloriantur & non in corde.* Hoc dicit, quoniam multi per elationem gloriabantur io se de Apostolis, profitentes se ab his doctos qui semper cum Domino fuerunt: ideóque hîc dicit dare se his tationem per quam & ipsi glorientur aduersùs eos; quia Apostolus erat à quo & isti didicerant. Vnde in alio loco dicit; *Nihil minus feci ab his qui valdè sunt Apostoli.* Quod quidem coactus dicit, ne silentium eius istis obesset. Qui ergò in corde gloriatur, superbiam reprimit; sciens quia humilibus Deus dat gratiam, superbis autem resistit: Superborum enim mens fructum non facit Deo dignum. *Siue enim mente excedimus, Deo: siue sanum sapimus; vobis.* Hoc dicit; quia si elatè vel insanè putatur locutus; quia laudare se visus est verum dicens, Deo L hoc remittendum: Omnis enim superbia velut insania habetur. Si autem non superbè intelligitur; sed ad gloriam audientium est locutus, Corinthiis proficere dicit: vt tunc sanum sit dictum audientibus, si ità intelligatur vt dictum est: si autem iactanter putetur dictum, velut insanum Deo dimittendum.

Charitas enim Christi vrget nos: hoc iudicantes, quòd si vnus pro omnibus mortuus est, ergò omnes mortui sunt. Pro omnibus verò mortuus est Christus: vt & qui viuunt, iam non sibi viuant; sed ei qui pro ipsis mortuus M est & resurrexit.

Charitas enim Christi vrget nos, &c. Quoniam Christus diligens genus humanum, vt eos redimeret, morti se dedit: ideò Apostoli vt vicem ei reddant, homines ex aliquâ partem exhortantur ad eius obsequium, vt eos attrahant, necesse est vt verum se prædicare testentur, aliis praua docentibus: nec suum meritum taceant, vt malorum doctorum pœnam designent. Non ergò elatione mentis hæc agebant; sed vt donum Christi intelligeretur ab omnibus, & fideliter deuoti ei gratiarum actiones referrent. Propter Christi ergò charitatem, quæ & quanta dona eius circa diligentes eum sint, non tacent, vt laus Apostolorum nosceretur; non iactantiæ causâ; sed vt inuitent audientes ad eius deuotionem, ne mors Christi infructuosa videretur: Per meritum enim & gloriam Apostolorum agnoscitur Christi gratia & beneficium Dei. *Ergò omnes mortui sunt. Pro omnibus verò mortuus est Christus: vt & qui viuunt, iam non sibi viuant; sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.* Quia omnes necesse est mori causâ Adæ, pro omnibus mortuus est Christus, vt eos à secundâ morte liberaret: ideóque qui viuunt in corpore, scientes Christum mortuum esse pro se, sint ei subditi, profitentes hunc Dominum: Quia enim prodest eis mors eius, testimonium perhibet resurrectio eius. Igitur hîc sibi non viuit qui paratus est Domini sui facere voluntatem.

Itaque nos neminem ex hoc nouimus secundùm carnem. Et si cognouimus secundùm carnem Christum; sed nunc iam non nouimus.

Verum est, quia Christo resurgente à mortuis, iam cessat in eo carnalis natiuitas, cessat infirmitas corporis, I cessat & passio mortis: Vsque ad crucem enim suspicio fuit infirmitatis in Christo postea autem apparuit esse quod non credebatur; sicut & ipse ait: *Cùm exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis quoniam ego sum.* Hoc ergò idcircò Apostolus memorat, vt ostendat quâ deuotione obsequendum est Christo: Pro salute enim hominum non solùm hominem se nasci non dedignatus est; sed & iniuriis agi, & mori voluit: vt intelligentes quàm pretiosa sit mors eius, propensiùs illi seruiant non quasi homini vicem reddentes; sed Deo: quia vnicuique pro personâ eius & meritis refundenda obsequia sunt.

Quare si qua est in Christo noua creatura: K vetera transierunt, ecce omnia facta sunt noua. Omnia autem ex Deo.

Si qua est in Christo noua creatura, &c. Manifestum est quia per Christum renouata sunt omnia, si animaduertant dignitatem eius: Nouus enim fit his quibus priùs homo tantùm videbatur, cùm intelligitur esse Deus, vt recedente infirmitate, agnoscatur diuinitas; & cessante errore veteri, qui introductâ multorum deorum opinione, ab vnius veri Dei fide transduxerat genus humanum, reuertantur omnia ad simplicitatis professionem, vnum Deum adorantia in Trinitate. *Omnia autem ex Deo.* Quamuis Christus nos redemerit: Omnia L tamen ex Deo; quia ab ipso est omnis paternitas: ideóque necesse est præferri personam Patris.

Qui reconciliauit nos sibi per Iesum Christum, deditque nobis ministerium reconciliationis; quoniam quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non imputans illis delicta ipsorum: & posuit in nobis verbum reconciliationis Pro Christo ergò legatione fungimur, tamquam Deo vos exhortante per nos.

M *Qui reconciliauit nos sibi per Iesũ Christũ, &c.* Deus omnipotens genitor Christi (cùm omnia quæ per Christum fecerat, errore caduca fuissent effecta, Creatoris sui oblita) Christum Dominum nostrum de sacris sedibus ad terrena mittere dignatus est, & carnem in specie hominis fieri, vt forma esset hominibus quemadmodùm sibi Deum Creatorem suum pacificum facerent. Deus ergò erat in Christo. Quomodò? Quasi in vicario aut legato, sicut fuit in Prophetis, aut aliter? Non sicut fuit in Prophetis, intelligi potest sic fuisse & in Filio: Filius enim

[Ioan. 14. Lib. 1. fra. dist. 19. §. unde est.] naturaliter est Patris Dei. Vnde dicit. *Quia Pater in me* G *est, & ego in Patre:* Pater enim per id intelligitur esse in Filio, quòd vna eorum sit substantia. Ibi enim est vnitas, vbi nulla est differentia: ac per hoc inuicem sunt; quia & imago similitudo eorum vna est: vt videns Filium, vidisse dicatur Patrem; sicut & ipse Dominus ait: *Qui me videt, videt & Patrem.* Rectè ergò dicitur: *Deus erat* [Ioan. 14.] *in Christo:* hoc est Pater in Filio, *mundum reconcilians sibi,* non imputans illis delicta eorum: quoniam creatura peccauit in Deum, nec pœnituit vt reuerteretur ad eum: Deus opus suum nolens perire, misit Filium suum, per quem prædicatâ eis remissione peccatorum, reconciliaret eos sibi per ipsum, per quem nos creauerat [1. Petr. 3. Ephes. 2.] Siue ergò per Filium, siue per seruos Deus exhortatur H populum: quia ad ipsum omnis summa referenda est, cuius voluntate & prouidentiâ Christus incarnatus est ad salutem hominum redimendam. Qui cùm reuerti [Ioan. 17. & 20.] vellet ad Patrem, dispensationem acceptam à Patre dedit Discipulis.

Rogamus pro Christo vos reconciliari Deo: Eum enim qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos essemus iustitia Dei per ipsum.

[Ephes. 4.] *Rogamus pro Christo vos reconciliari Deo.* Hoc est quod dixi, quia pro Christo vicarios dedit Apostolos, vt pro I ipso prædicarent reconciliari Deo. *Eum enim qui nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* Deum dicit Patrem peccatum fecisse Filium suum Christum, eum vtique qui [1. Petr. 2.] peccatum nesciebat, id est, qui non peccauerat: quia factus caro non immutatus; sed incarnatus factus est peccatum; sicut qui fit præfectus, non amittit quod erat; sed assumit vtique quod non erat. Homo ergò factus est Christus, causâ peccati, quem non tangebat sors, neque dignitas nasci hominem. Propter quod autem omnis caro sub peccato est, ideò factus caro, factus est etiam peccatum. Et quoniam oblatus est pro peccatis, non immeritò peccatum factus dicitur; quia & hostia in lege quæ pro peccatis offerebatur, peccatum nuncupa- K batur. [Hebr. 9.] *Vt nos essemus iustitia Dei per ipsum,* qui peccatum [Rom. 8.] nesciebat, dicente Esaiâ, *Qui peccatum non fecit, nec dolus* [Num. 18.] *inuentus est in ore eius,* quasi peccator occisus est, vt [Osee 4.] peccatores iustificantur apud Deum in Christo: Ze- [Esa. 53.] lum enim passus est Satanas aduersùs Saluatorem, vi- [1. Petr. 2.] dens eum docere homines quomodò sibi propitium [Zach. 3.] facerent Deum, abrenuntiantes diabolo: & propter [Ephes. 4.] hoc occidit eum, nesciens futurum aduersùs se: Chri- [Act. 2.] stus enim post crucem descendens ad inferos, deuictâ [Osee 13.] morte; quia peccatum nesciebat, teneri à morte non [Hebr. 2.] poterat; quia mors per peccatum inaniuit infernum, vt mors Iusti peccatoribus proficeret: vt de cætero mors L eos qui signum crucis habent, tenere non possit.

CAP. VI.

Quin & adiuuantes obsecramus, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Dicit enim: [Esai 49.] In tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te.

[2. Tim. 3.] *Adiuuantes obsecramus, &c.* Duplici genere Apostolus humanæ salutis curam se agere contendit, vt & Dei prouidentiæ deuotus existeret, & hominibus charitatem exhiberet. *In tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te.* Hoc scriptum est in Esaià Prophetà. Prædesti- M natam docet gratiam Dei in tempore Christi: sic enim [Esai 49.] decreuit Deus affluere misericordiam suam, vt nomen [Ephes. 1.] Christi poscentibus auxilium largiretur.

Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis: nemini dantes vllam offensionem, ne vituperetur ministerium nostrum.

Ecce nunc tempus acceptabile, &c. Tempus adesse dicit, quo possint ad indulgentiam proficere peccatores. Tem- [Esa. 61.] pus adesse dicit, quo morbis mortalibus medicamina [Luc. 4.] possint infundi, & ideò se sollicitum esse circà ægrotum salutem, ne fortè negligentiâ aliquâ medicinæ gratia ef- [Sap. 16.] fectu careret & bonæ voluntatis suæ. Fide ergò & vigi- [1. Thess. 5.] lantiâ suâ omnem offensionem negligentibus amputat, ne horum fortè segnitiâ offensionis occasionem pareret Discipulis: ac per hoc liberos se significant; quia quod salutare est simpliciter omni instantiâ prædicant. Vnde subiecit: *Ne vituperetur ministerium nostrum:* Vituperare- [Rom. 2.] tur enim ministerium ipsorum, si ea quæ verbis doce- [1. Petr. 2.] bant, operibus suis vt fierent, exempla non darent.

Sed in omnibus commendemus nosmetipsos vt Dei ministros, in multâ patientiâ, in pressuris, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in perturbationibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis, in castitate, in scientiâ, in longanimitate, in benignitate, in Spiritu sancto, in charitate non simulatâ, in verbo veritatis, in virtute Dei.

In omnibus commendemus nosmetipsos, vt Dei ministros, [1. Thess. 2.] *&c.* Dei ministri sine adulatione docent, vt ei cuius ministri sunt, placeant, non sicut pseudoapostoli, qui scientes non se à Deo missos, præsenti vtilitati studebant. *In* [2. Cor. 11.] *multà patientià:* Patientia est quæ saluat homines: Nisi enim patientiam habuisset, quomodò saluasset Corin- [2. Cor. 12.] thios, quos post prædicationem suam tantis vitiis motum, erroribus diuersarum sectarum inuenerat inueterat inuolutos, quos patientià suà paulatim ad veram doctrinam reuocat? *In pressuris.* Pressuras pertulit, sciens [Act. 14.] quid à Deo pro his sit promissum. *In necessitatibus.* Necessitas erat etiam in pressurà positum docere; quia à Domino erat missus. *In angustiis.* Spe futuri angustiatus, [Rom. 8.] perfidorum oppositionibus non cessit. *In plagis.* A Iudæis & Gentibus cæsus frequenter, non tacuit gratiam Christi. *In carceribus.* Sæpè in carcerem missus contem- [2. Cor. 11. Act. 16.] ptà salute suâ, etiam illic donum Dei prædicauit. *In* [Act. 20.] *perturbationibus.* In tantum Deo deuotus erat, vt nec perturbatio fiduciam quam in Deo habebat, minueret. *In laboribus.* Laborare non destitit manibus suis, ne K cui grauis esset, certus hoc sibi proficere apud Deum. *In* [1. Thess. 2.] *vigiliis.* Tam sollicitus erat circà officium sibi delega- [Act. 20.] tum, vt nec nocte cessaret. *In ieiuniis.* Aliquando voluntaria, aliquando necessitatis ieiunia pertulit causà penuriæ, & Deo gratias egit spiritaliter se pascenti; quia ideò contentus erat, ne ventris causâ inclinaretur. *In* [1. Cor. 4. & 9.] *castitate.* Castitatem siue corporis, siue Euangelij vindicans, non paucos fecit inimicos. *In scientià.* Scientiam [1. Cor. 2.] non in sapientià humanà, neque in simulatione afferens [1. Cor. 2.] Deo se fidelem dispensatorem Christi exhibuit. *In longanimitate.* Grandis animi erat in baiulandis infirmitatibus fratrum, & in contemptu mundi huius. Vnde alio L loco dicit: *Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* *In* [1. Cor. 11.] *benignitate.* Benignus erat; quia sicut arguebat; ità & [Galat. 6.] blandiebatur, vt post correptionem leni exhortatione [2. Cor. 7.] consolaretur. *In Spiritu sancto. Spiritus sanctus effugit fictum.* [Sap. 1.] Quoniam ergò sinceriter docebat, in Spiritu sancto Dei donum tradebat. *In charitate non simulatà.* Simulata charitas in his est, qui in necessitate deserunt fra- [D. pœn. dist. 2. c. Sicut Charitas.] tres: Vnde hic semper necessitates fratrum suas faciens, simplex erat in charitate: Compatiebatur enim omnibus; sicut alio loco dicit: *Quis scandalizatur, & ego non vror?* Hæc enim vera charitas est, si suâ vtilitate con- [Lib. 5. fru. dist. 31. §. Aliquoque.] temptà, eius curam agat quem diligere se profitetur: quod semper fecit Apostolus. *In verbo veritatis.* Verbum M veritatis erat in eius doctrinà; quia non aliud trade- [2. Cor. 11.] bat, quàm à Domino acceperat. *In virtute Dei.* Virtus [2. Cor. 12.] in eo Dei erat quæ per signa atque prodigia hunc ido- [Rom. 15.] neum ministrum probabat. [2. Cor. 12.]

Per arma iustitiæ à dextris & sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam.

Per arma iustitiæ, &c. Liberum se significat fuisse à Fidelibus & incredulis. Arma enim iustitiæ perimunt iniquitatem: *Per gloriam & ignobilitatem.* His qui Euangelium Dei gloriam æstimabant, manifestè integrum se & [2. Cor. 10.]

2.Cor.4. fidelem prædicatorem dicit. Simili modo & eis qui verba diuinæ doctrinæ ignobilitatem & deformationem putabant, fidelem se Dei ministrum exhibuit, dum non terretur, neque pudorem patitur ea illis loqui quæ horrerent audire. Act.23. *Per infamiam & bonam famam.* Etiam his integrum se Dei dispensatorem præbuit, qui fidei bonam opinionem faciebant, & qui malam? dum non metuit hanc inuidiam; sed constans est.

Vt seductores; sed veraces: vt ignoti; sed qui cognoscimur: vt morientes; sed ecce viuimus: quasi tentati; sed morti non traditi: vt tristes, semper autem gaudentes: vt pauperes, H multos autem ditantes: vt nihil habentes, omnia autem possidentes.

Act.17. *Vt seductores, sed veraces, &c.* Increduli, seductores eos vocabant: Fideles econtrà, veraces & simplices eos pronuntiabant. Nec hoc odio cedit, vt superducat fu- 2.Cor.2. cum veritati. *Vt ignoti; sed qui cognoscimur.* Malis ignoti erant, bonis noti; agnoscebant enim in his veritatem: *Vt morientes; sed ecce viuimus.* Odio illos habentes; quotidie putabant non euadere minas iniquitatis. Isti autem; quia Deo propitio docebant, auxilio Christi tuti præstabantur à morte præsenti & futurâ. *Quasi ten-* 2.Cor.4. *tati; sed morti non traditi.* Tentati videbantur, quando Act.13. sic tractabantur vt cedere putarentur: & quia non vin- Act.3. cebantur, morti non addicebantur: Hic enim addicitur morti, qui in fide non permanet, & morti non huic; sed futuræ. Potest & de præsenti morte intelligi: 1.Cor.10 Tentari enim eos patiebatur Deus, vt pressuris crescerent merita: non tamen permittebat eos occidi. *Vt* Matt.5. *tristes: semper autem gaudentes.* Verum est; quia tristitia hæc gaudium operatur: & qui eos iniuriis contristabant, gaudium eorum exaggerabant. *Vt pauperes, multos autem ditantes.* Quantùm ad præsentem vitam pertinet, pauperes videbantur; sed spiritales diuitias credentibus Iacob.2. largiebantur, egeni in terris, in cælis diuites. *Vt nihil* 1.Petr.5. *habentes; omnia autem possidentes.* Hoc fuit in Apostolis K gloriosum, vt sine sollicitudine & nomine possidendi non solùm ea quæ in possessionibus erant; sed & ipsos Act.4. eorum dominos possiderent; Omnia enim necesse erat ante eorum poni pedes causâ virtutum; sicut legimus in Actibus Apostolorum.

Os nostrum patet ad vos, Corinthij! cor nostrum dilatatum est. Non angustamini in nobis; angustamini autem in visceribus vestris, eandem habentes mercedis retributionem (tamquàm filiis dico) dilatamini & vos. L

Prou.10. & 18. *Os nostrum patet ad vos, &c.* Hoc libertatis causâ loquitur, & puræ conscientiæ: Mali enim sibi conscia 2.Cor.9. mens loqui trepidat, sensum perdit, in verbis errat. *Cor* Iacob.1. *nostrum dilatatum est.* Eorum cor dilatatur, quia fiduciâ bonæ conuersationis gaudent in sese, aut certe futuri spe præmij in tribulatione non angustantur; quia sicut in hac vitâ nisi præcesserit labor, reditus non sequitur: ità & in rebus diuinis si non exitia anteierint, præmium 1.Cor.3. non sequetur. *Non angustamini in nobis, angustamini autem in visceribus vestris, eandem habentes mercedis retributionem.* Hoc dicit quia non oberat magistro, si discipuli M male verterentur contemnentes vigorem doctrinæ; quia vnusquisque pro operibus suis mercedem accipiet; quia quod ad magistros pertinet, non tacuerunt, dicen- Ezech.3. & 33. te Domino ad Ezechielem Prophetam: *Exalta vocem tuam, & loquere ad plebem, si te audierint, lucraberis eos:* 2.Cor.4. *si quominus, tu animam tuam saluabis. Tamquam filiis dico, dilatamini & vos.* Ad bonam conuersationem & spem eos hortatur, vt fidêtes & purgantes conscientias, possint in semetipsis gaudere, habentes fiduciam puræ mentis, sicut & eorum magistri, separantes se ab infidelium societate in operibus malis. Et bene ergò agendo, & futura spetando, dilatari vult illos animo: Qui G enim operatur, laborat & futura non credit, sicut in- 2.Iom.3 fidelis angusti animi est desperatione futuri.

Nolite iugum ducere cum infidelibus: Quæ enim portio iustitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas lumini cum tenebris? Quæve consensio Christi cum Belial? Aut quæ pars Fideli cum infideli? Vel quæ conuentio templo Dei cum idolis?

Nolite iugum ducere cum infidelibus. Manifestum est hæc Mat.6. quæ enumerat, esse contraria: ac per hoc fugiendum Ephes.5. H ad his docet; quia dicit Dominus: *Nemo potest duobus dominis seruire:* Lex enim iustitiam prædicat, vt fugiatur iniquitas: lumen ostendit quod est veritas, vt ab ignorantiâ quæ tenebræ sunt, recedatur: Christum in Dei mysterio annunciat, vt à diabolo qui se Deum mentiri vult, recedatur: credentibus vitam 2.Thess. pollicetur æternam, vt perfidiâ exuti ob omni infidelium errore sint alieni: idola prohibuit coli, quia templo Dei sunt inimica.

Vos enim templum estis Dei viui, sicut dixit Leuit.26. Deus: Quoniam inhabitabo in illis, & inter eos ambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi I erunt mihi populus. Quapropter exite de me- Esa.52. dio eorum, & separamini, dicit Dominus, Hier.31. & immundum nolite tangere, & ego suscipiam vos: & ero vobis in Patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.

Vos enim templum estis Dei viui. Nihil tam inimicum Sap.14. homini quàm idola; quia ab vnius Dei fide cogunt Leui.26. eum recedere. *Sicut dixit Deus: Quoniam inhabitabo in illis, & inter eos ambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt* K *mihi populus. Quapropter exite de medio eorum, & separa-* Esai.52. *mini, dicit Dominus, & immundum nolite tangere, & ego suscipiam vos: & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filias & filios, dicit Dominus omnipotens.* Interim primæ causæ sensum explicemus, vt cuius personæ verba sint, declaremus dicentis: *Quoniam inhabitabo in illis, & inter eos ambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.* Hæc verba Christi sunt: Hoc est enim quod inter cætera Hieremias testatus est, dicens: *Post hæc in terris* Baruc.3. *visus est, & inter homines conuersatus est:* Hic enim habitauit in nobis, dicente Ioanne Apostolo. *Et verbum caro* Ioan.1. *factum est, & habitauit in nobis.* Et quia Deus noster est, Baruc.3. L dicit iterùm Hieremias: *Hic est Deus noster.* Et quia Esa.52. populus eius sumus, dubium non est: Ecclesia enim Christi est: ideóque separari nos vult ab omni contaminatione, vt suscipiat nos in filios; sicut dicit: *Filioli!* Ioan.13. *adhuc modicum vobiscum sum.* Et quia omnipotens est, Ioan.5. puto ambigi non debere. Si enim, sicut ipse dicit, quòd Ibidem. quæcumque facit Pater, eadem & Filius facit similiter: hoc est, quòd Filius omnia potest, quæ potest & Pater. Patrem verò omnia posse, testis idoneus est Filius Matt.19. qui dicit de Patre: *Apud Deum autem omnia possibilia* Baruc.3. *sunt.* Hoc Prophetæ testimonio & nos ad puram vitam Amo.9. exhortatus est, & Iesum iam olim Dominum nostrum, Rom.1. M & susceptururum nos in affectu charitatis suæ, prædestinatum ostendit.

CAP. VII.

HÆc ergò habentes promissa, charissimi! mundemus nosipsos ab omni inquinamento carnis, vt perficiamus sanctitatem Spiritus in timore Dei.

Mundemus nosipsos ab omni inquinamento, &c. Manifesta Galat.5. sunt quæ dicit. Inquinamentum tamen carnis multifa- 1.Petr.2. riè intelligendum est. Ideò etenim non dixit, ab inqui- Rom.12. namento carnis; sed *ab omni inquinamento,* vt tota vitia

carnalia

carnalia fugiamus: Omne enim quod lex prohibet, carnale est. *Vt perficiamus sanctificatem spiritus in timore Dei.* 1.Petr.1.
Sanctitatem sic perficiemus spiritus, si in timore Dei recta sequamur, vt sub nomine Christi à peccatis nos
Hebr. 11. abstinentes sācti simus: Qui enim sine professione Chri-
Rom. 14. sti à vitiis se cohibere videntur, sancti sunt iuxtà mundum, non secundùm Dei spiritum: quia secundùm Deum hi mundi sunt qui fideles sunt; cæteri verò qualesvis sint, immundi sunt. Quidquid enim sine Christo est, immundum est, sicut dicit ad Titum: *Quia infideli-*
Tit.1. *bus nihil est mundum: inquinata est enim eorum mens & conscientia.*

Capaces estote nostri. Nemini nocuimus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus. Non ad condemnationem vestri hoc dico: prædixi enim iam vobis, quòd in cordibus nostris estis ad commoriendum & ad conuiuendum.

Capaces estote nostri. Considerare vult illos quæ dicit, vt receptis his in animum, conferant secum vera esse quæ loquitur, & spernentes hos quos tangit, omnem animum transferant ad eos quos vident vero affectu se di-
2.Cor.11. ligere. Pseudo enim Apostoli erant qui & nocebant il-
1.Tim.6. lis, corrumpentes sensus illorum, & grauabant saccu-
2.Cor.11. los eorum circumuentione serpentinæ astutiæ. *Non ad condemnationem vestri hoc dico.* Hoc est, non vos abijcio; sed vt corrigatis moneo: Qui enim aliquem condemnat,
1.Cor.4. non illi dimittit. *Prædixi enim iam vobis, quòd in cordibus nostris, estis ad commoriendum & ad conuiuendum.* Ex prædictis vult illos cognoscere quo animo loquatur ad eos:
Philip.1. Quos enim participes vult habere & ad præsentes passiones pro Christo, & ad futuram vitam non vtique illos abiicit; sed vt participatione dignos se faciant, exhortatur.

Multa mihi fiducia apud vos, multa mihi gloriatio de vobis: repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni pressurâ nostrâ.

1.Cor.10 Fiducia hæc de primæ epistolæ correptione est, quam
2.Cor.1. quia non asperè susceperunt, fiduciam dederunt admo-
2.Cor.7. nendi se: Visi sunt enim velle corrigere se, vnde gloriatur: pro his animum etiam suum consolatum ex hac
Iacob. 7. parte pronuntiat, intantùm vt in omni pressurâ superabundare se gaudio obtestetur: Videns enim esse spem his pro quibus angustias patitur, gaudet cùm tribulatur, certus mercedem se à Deo acceptutum acquisitæ salutis eorum.

Etenim cùm venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra.

Act.16. Pressuras & cædes memorat; quas patiebantur causâ Credētium, vt magis prouocet eos ad charitatem. *Nullam (inquit) requiem habuit caro nostra*: vt compaterentur eis, certi quia pro salute Fidelium animas suas tra-
Thren. 5. derent vsque ad mortem: Antequàm dirigerētur enim
2.Cor.4. tribulatio & corporalis iniuria, altera veniebat, vt requies patienti non esset. Nam quoniam sensu bruta est omnis caro, idcircò nullam requiem hanc habuisse vel habere in passione significat; animam autem, quamquàm ipsa patiebatur in corpore, ex hac tamen parte
2.Thes.1 requiem habere, quā sperat pro tribulationibus his quæ
Matt. 5. pro fide irrogantur à perfidis, damnum Deum mercedem. Denique in ipsâ pressurâ Deo hymnos canebant.

Sed in omnibus afflicti fuimus, foris pugnæ, intùs timores.

Act.16. Iuxtà historiam, Domino vocante, intrauerunt in Macedoniam: & cùm non pauci credidissent, inuenissentq; solatiū Lydiæ mulieris quæ cum omnibus suis credidit: tunc factum est vt spiritum Pythonem, id est diuinū fugaret de ancillâ quorundam, qui videntes perdidisse se non minimum quæstum quem puella referebat diuinādo, concitauerunt seditionem Paulo & Silæ, & traxerunt

A eos in forum ad magistratus: qui multas eis plagas imponentes, miserunt eos in ima carceris; ità vt pedes eorum in neruo concluderent. Hæc est pressura quam passi sunt in Macedonia. Et hinc est vnde dicit. *Nullam requiem habuit caro nostra: sed in omnibus afflicti fuimus: foris pugnæ, intùs timores.* Pugnæ erant corpori, dum cædebantur: animo timores. Illic enim timor est vbi intellectus est: Sed timor hic propter eos erat qui crediderant, ne passione eius scandalizarentur: Nam sibi quid iam timeret qui patiebatur? præterea cùm dicat in Ac- Act.21.
tus Apostolorum, non solùm ligari, sed & mori paratum
B se pro nomine Iesu Christi: Videtur enim totum hominē afflictum in carne significasse, vt ex parte spiritus qui hominis datur vt maneat; quia impassibilis est, affligi potuisse minimè intelligatur: sed vt homo totus ex parte corporis & animæ afflictus in carne dicatur; ex parte verò spiritus impassibilis. Potest & sic intelligi, vt foris 2.Tim.3.
pugnæ, id est, in publico à perfidis fierent contrà fidos, Rom. 8.
dum furore pleni resistebant veritati: cuius rei nuntius intùs timores generabat, vbi erat Apostolus: Quis enim homo non timeat angustias? Sed quia in Dei rebus propensior erat, timorem hunc spe superabat.

C Sed qui consolatur humiles Deus, consolatus est nos in aduentu Titi, & non solùm in aduentu eius; sed etiam in consolatione quâ consolatus est ipse in vobis, annuntians nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me; ità vt magis gauderem. Vnde & si contristaui vos in Epistolâ, non me pœnitet: & si pœnituisset, videns quòd Epistola illa (etsi ad horam) contristauit vos, nunc gaudeo: non quia contristati estis; sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati
D enim estis secundùm Deum.

Sed qui consolatur humiles, &c. Quoniam Deus suorum non est immemor; sed semper dat eis in tribulatione solatium; accelerauit aduentum Titi, vt refrigerio esset 1.Cor.10
positis in feruore: Magna enim consolatio est patientis, si secum habeat condolentem. *Et non solùm, ait, in ad-* Philip.2
uentu eius; sed etiam in consolatione quâ consolatus est ipse in vobis. Plus addidit ad consolationem; quia audisse se à Tito significat conuersionis eorum promptam voluntatem, intantùm vt Titus qui dolorem habebat inobauditionis eorum, consolationem acciperet de pœnitentiâ illorum. Quantum affectum haberet circà eos, ostendit
E Apostolus, vt nec ima carceris, nec plagarum dolorem computaret scissi corporis, neque neruum quo pedes eius conclusi erant: sed auditâ correctione eorum, lætaretur, & immemor factus passionum, Deo gratias age- Act. 16
ret pro eorum salute, sic hoc æstimans quasi remunerationem tribulationum. *Annuntians nobis vestrum deside-* 2.Cor.8.
rium. Nuntiauit Titus desiderium habere illos emendandi se. Addiscentes enim quæ promissa sunt bene viuentibus, incitati sunt ad desiderium horum. *Vestrum fletum.* Correpti flebant, dolentes quia peccauerunt, nec excusare nisi sunt: vnde Apostolus gloriatur in his. *Vestram æmulationem pro me:* Addiscentes enim charitatem Apostoli ergà se, cœperunt illum defendere contrà aduersarios. *Ita vt magis gauderem. Vnde etsi contristaui vos*
F *in Epistolâ, non me pœnitet.* Manifestum est, non debere pœniteri ex hac re quam secutus talis effectus est; quoniam seueriùs in primâ epistolâ corripuit errores eorum. Non, inquit, me pœnitet asperius scripsisse; quia 1.Cor.5.
hoc causa poposcit. *Etsi pœnituisset, videns quòd epistola* 6.8.&6.
illa (etsi ad horam) contristauit vos: nunc gaudeo. Hoc dicit; *& si me pœnituisset,* propter charitatem; *quia vos contristaui, nunc gaudeo*; quia consolatio successit gaudij; quia profuit quòd vos contristaui. *Non quia contristati estis; sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundùm Deum.* Idcircò gauisum se dicit; quia cum pudore contristati sunt, non cum irâ: Qui enim repre- Prou. 6.
hensus pudorem patitur, corrigere se promittit: qui verò irascitur, peiorem se futurum ostendit.

Ita vt in nullo detrimentum patiamini ex G nobis. Quæ enim secundùm Deum est tristitia pœnitentiam ad salutem stabilem operatur: tristitia autem huius mundi mortem operatur.

Ita vt in nullo detrimentum patiamini, &c. Vt omnia, inquit, nostra affectum habeant in vobis, etiam quòd contristauimus vos, pro vobis est: *Quæ enim secundùm* Eccles. 7. *Deum est tristitia, pœnitentiam ad salutem stabilem operatur.* Baruc. 2. Manifestum est quòd qui tristis est quia peccauit, secundùm Deum tristis est: dolet enim quia fecit quod odit Deus. Hoc ad stabilitatem salutis pertinet: *Tristitia autem huius mundi mortem operatur.* 2. Cor. 2. Hoc dicit; quia sicut secundùm Deum tristitia vitam operatur (pœnitet enim, & sperat Dei misericordiam) H ità secundùm mundum tristitia mortem operatur: Detectus enim peccator tristis est quasi punientibus, non habens à quo speret misericordiam: etsi fortè ad præsens defuerit, qui Genes. 4. vindicet; Dei tamen iudicium euadere non poterit.

1. Petr. 3. Ecce enim hoc ipsum secundùm Deum contristari: quantam in vobis efficit sollicitudinem, non excusationem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam, in omnibus castos vos exibuistis esse in eo negotio.

Hoc ipsum secundùm Deum contristari. &c. Verum est quia qui pœnitet, sollicitus est ne denuò peccet. *Non* I Ioan. 5. *excusationem.* Rectè, quia pœnitentia non habet excu- Psal. 50. sationem; sed confessionem. *Sed timorem.* Ostendit ti- Luc. 18. morem in peccatore, qui delicti causâ veniam postulat. Rom. 12. 1. Cor. 11. *Sed desiderium.* Desiderat reformari se, qui se scit factum per peccatum deformem. *Sed æmulationem* Zelum incipit pati bonorum operum perficiendorum, qui intelligit pro se esse quod corripitur. *Sed vindictam.* Necesse est vt quis vindicet eum, cuius ergà se sentit affectum: & in seipsum vindicat, qui se causâ delicti affligit. *In omnibus castos vos exhibuistis esse in eo negotio.* Quandò omnia quæ ad profectum melioris spei pertinent, meditari videntur, zelum habentes Apostoli & præceptoris sui in omnibus officiis humanæ conuersationis, K duce fide, probos se videri contendunt.

Igitur & si scripsi vobis, non propter eum qui iniquè versatus est, neque propter eum qui iniquè tractatus est: sed vt manifestaretur sollicitudo nostra, quam pro vobis habemus coràm Deo.

Non propter eum qui iniquè versatus est, &c. Iniquè versatum dicit illum qui incestum admiserat: nec non 1. Cor. 5. etiam hos tangit quos iniurias & fraudes fratribus in primâ epistola fecisse significat. *Sed neque propter eum* 1. Cor. 6. *qui inique tractatus est.* Hi iniquè tractati sunt; quia fratribus contraria passi sunt. Hic sensus est quem in capite Epistolæ memorat, vbi dicit: *Si cui aliquid donastis,* 2. Cor. 2. *& ego.* Ostendit enim non magis horum causâ qui peccauerunt, scripsisse remitti illis debere; sed magis propter Ecclesiam: quia in vno malè agente multi sunt qui confundantur, & in vno contumeliam aut fraudem patiente, multi sunt qui indignentur: quia si patitur aliquid vnum membrum, compatiuntur omnia membra. *Sed vt manifestaretur sollicitudo nostra, quam pro vobis habemus coràm Deo.* Emendando iniustos, & pollutos sanctificando & Ecclesiæ reconciliando, totius populi sollicitudinē se habere demonstrat, secundùm quòd suprà memorauit.

2. Cor. 12. Ideò consolationem accepimus. In conso- M latione autem nostrâ, magis magisque gaudio repleti sumus super consolatione Titi; quia requieuit spiritus eius in omnibus vobis: & quoniam in quibuscumque de vobis gloriatus sum, non sum confusus.

Ideò consolationem accepimus. Accepisse se, ac per hoc & dstedicit consolationem. Accepit autem, cùm dicit corrigere se velle quos arguebat, vt per pœnitentiam se reformarent: dat autem dum eos reuocat ad Ecclesiam, 2. Cor. 12. ne diu contristati desperarent de se, & ad publicam & funestam vitam declinarent. *In consolatione autem nostra, magis magisque gaudio repleti sumus, super consolatione Titi, quia requieuit spiritus eius in omnibus vobis.* Correptos per primam Epistolam audiens se velle corrigere, consolationem accepit. A Tito autem addiscens quia dolorem pateretur erroris sui, auctus est in consolatione gaudio 1. Cor. 5. repletus; quia voluntas eorum in opere cœperat approbari, Tito hoc idoneo teste cum lætitiâ animi referente. *Et quoniam in quibuscumque de vobis gloriatus sum, non sum confusus.* Antequàm pergeret Titus ad Corinthios, audiuit ab eis, id est, ab Apostolo, & qui erant cum eo, bonam voluntatem esse Corinthiorum in emendandis vitiis: ac per hoc regresso, & eadem referente, non vtique confusus est Apostolus; sed alacer factus est; quia non aliter inuenerat Titus, quam audierat ab eis.

Sed quemadmodùm omnia de vobis in veritate locuti sumus, ità & gloriatio nostra apud Titum veritas facta est: & viscera illius abundantiùs in vobis sunt reminiscentis omnium vestri obedientiam; quomodò cum timore & tremore excepistis illum. Gaudeo quòd in omnibus confido in vobis.

Sed quemadmodùm omnia de vobis in veritate locuti, &c. Exultans in spiritu hæc scribit Apostolus, sic gaudens in Iacob. 5 his, vt efficaciam eorum tam veram probet, quàm est, & prædicatio eius ad eos in correptione duntaxat: Veritas enim arguentis in eo ipso tunc videtur esse manifesta, si ij qui arguuntur, incipiant emendare se: Dum enim correpti immutantur, testimonium perhibēt arguenti. *Et viscera illius abundantiùs in vobis sunt.* Animum & affectum Titi dicit esse in eis; quia vidit profectum illorum: Sancti enim animus in omni bono est. *Reminiscentis omnium vestri obedientiam, quomodò cum timore & tremore excepistis illum.* Scientes Corinthij ab Apostolo esse missum Titum ad sequi in tantis vitiis ab ipso iam fuerant correpti, territi sunt in aduentu eius. Et quia vitam suam cœperant emendare, solliciti erant obedire præceptis eius, vt regressus, animam Apostoli mitigaret eis: quam rem Titum laudasse significat; nam in Tito Apostolum reueriti sunt. *Gaudeo quòd in omnibus confido in vobis.* Non solùm in bona voluntate eorum lætatus est; sed & in operibus bonis, quibus quæ pecca- 2. Cor. 7. supra. uerant, emendabant. Ideò, *in omnibus* (inquit) *confido in vobis.*

CAP. VIII.

NOtam autem vobis facimus, fratres, gratiam Dei quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ, quòd in multâ probatione pressuræ abundauit gaudium ipsorum, & profunda paupertas illorum abundauit in diuitias sim- L plicitatis eorum.

Notam vobis facimus gratiam Dei, &c. Quoniam Ma- Act. 16. cedones deuoto animo perceperunt verbum fidei, id- 2. Cor. 7. circò eis gratiam datam à Deo dicit, vt in tribulatione Pauli & Silæ, quam suprà memoraui, scandalum non paterentur; sed in exultatione mentis acciperent confidentes de spe promissâ, vt probatos se horum passio- 2. Cor. 9. nibus demonstrarent. *Et profunda paupertas illorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum.* Votum eorum prædicat; quia cùm tenues essent in substātiâ facultatum, animus ipsorum diues inuentus est in ministerio Sanctorum: purâ enim conscientiâ operati sunt, non vt hominibus; sed vt Deo placerent.

M Quia testimonio illis sum, quòd pro viribus, & suprà vires voluntarii fuerunt, cum multis precibus orantes suscipi in gratiam & communionem ministerii quod fit in Sanctos.

Quod pro viribus. & suprà vires voluntarii, &c. Quan- 1. Cor. 16. tùm dignum fuit, & Deo placitum, qui vires illorum sciuit, in facultatibus dederant ad ministerium. Et quia ex toto corde Deo se dederant, ampliùs volebant offerre quàm eorum vires admittebant. *Cum multis precibus*

1. Cor. 9. *orantes suscipi in gratiam & communionem ministerii quod fit* A *in Sanctos.* Tam simpliciter & deuoto animo obtulisse illos ministerium quod vltrà vires eorum erat, prædicat, vt eum lachrymis deprecantes offerrent; vt vel sic cogerent accipi à se quod accipiendum non videbatur: quia plus erat quam poterat eorum substantia; ne fortè eis posteà egestas boni operis pœnitentiam suaderet: Rom. 15. Sed quia tales se ostenderunt, vt puro animo iam præsentia postponentes, futuris se promissionibus confidentiâ fidei confirmarent, accipi ab eis visum est, ne Psal. 9. boni cordis gratia fructum amitteret.

Et non vt sperabamus: quinimmò semetipsos primùm dederunt Deo, deinde nobis per voluntatem Dei. B

Idcircò, inquit, ab his accipi debui; quia priùs emendantes errores pristinos & vitæ vitia ac morum, vltrà quàm sperabatur, Deo se deuouerunt: Visum est enim simpliciter illos hoc agere, vt nec timeret quod offerebatur accipere; quia non vtique hoc animo offerebant, vt redimentes præpositos suos, vitia eorum paterentur, nec arguerent: quia munera excæcant oculos, & vim Deut. 16 Eccl. 20. auctoritatis inclinant. Dantes ergò se Deo, dum emendant vitia, deinde fratribus, dum offerunt sumptus, C contristari non debuerunt, qui antè propè quàm inciperent, perfecti esse voluerunt. Horum igitur exemplo 2. Cor. 13 inuitat Corinthios, vt ea quæ cœperant, hac exhortatione aucti, mente sedulà consummarent.

Itá vt rogaremus Titum, quòd quemadmodùm cœpit; ità consummet in vobis etiam gratiam istam.

2. Cor. 7. Quoniam Titi affectum sciebat sincerum circà istos, necnon hos obedientes ei; idcircò per ipsum etiam ad hoc opus exhortari illos faciliùs posse significat; vt quomodò in cæteris rebus exhortationis suæ habuit fru- D ctum in eis, haberet etiam in hac gratiam, vt ad ministerium Sanctorum promptos eos faceret: vt quia iam vitia emendabant, huius largitatis fructum haberent. Eccles. 34 Qui enim ad hoc dant ne arguantur, nullum fructum huius rei habebunt.

Vos autem quemadmodùm in omnibus abundatis fide, & sermone, & scientiâ, & omni sollicitudine, & illâ quæ ex vobis in nos est charitate, facite vt in hac quoque gratiâ abundetis. Non secundùm imperium dico; sed E propter aliorum sollicitudinem, & vestræ charitatis bonum animum comprobans.

Facite vt in hac quoque gratiâ abundetis. Magis exhortatur illos, vt glorietur de his apud cæteras Ecclesias: Hebr. 13. Hæc est enim probatio emendationis eorum, si prompti sint ad ministerium Sanctorum. *Non secundùm imperium dico; sed propter aliorum sollicitudinem, & vestræ charitatis bonum animum comprobans.* Manifestum est quia non imperat; sed exhortatur, vt penuriam patientibus mittant sumptus, & releuent sollicitudinem illorum, bonum animum suum Deo & hominibus ostendentes; pro quâ re sine dubio mercedem accipient.

Nostis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi; quia propter vos pauper factus est, cũ diues esset: vt illius inopiâ vos ditaremini.

Luc. 2. Pauperem Christum dicit factum; quia Deus nasci dignatus est homo, virtutem potestatis suæ humiliàs, vt hominibus diuinitatis diuitias acquireret: vt, sicut dicit 2. Petr. 1. Petrus Apostolus, diuinæ essent consortes naturæ. Homo ergò factus est, vt hominem in Deum assumeret; Psal. 81. Ioan. 10. sicut scriptum est: *Ego dixi, dij estis.* Hoc modo exhortatur, vt largiendo quasi pauperes fiant, vt prosit paupertas eorum: sicut Christi paupertas profuit nobis; Iacob. 5 & Christus quidem nostri, non sui causâ pauper factus est, nos autem, vt nobis proficiat.

Et cõsilium in hoc do: hoc enim vobis vtile est, qui non tãtùm facere; sed & velle cœpistis ab anno priore, nunc ergò etiam facto cõsummate: vt quemadmodùm prompta fuit volũtas in vobis volendi; ità sit & perficiendi ex eo quod habetis: Si enim voluntas prompta est; secundùm facultatem acceptabilis est, non secundùm quod non habet.

Nunc ergò etiam facto consummate, &c. Hoc dicit, vt 2. Cor. 9. voluntas illorum in opere appareat, si vera est, secun- Galat. 1. dùm vires: vt tantum det, quantum potest & vult ani- Matt. 6. mus, vt munda fiat conscientia; non in simulatione vt hominibus placeat, & mercedem apud Deum non habeat. *Si enim voluntas prompta est, secundùm facultatem ac-* 1. Cor. 9. *ceptabilis est, non secundùm quod non habet.* Quoniam Corinthij ad hoc opus ministerij proûocantur, hoc eis indicitur, vt non plus tribuant quàm possunt: ne plus fortè offerentes coacti, non voluntarij, grauati viderentur sine mercede futuri; quia qui coactus aliquid facit, mercedem non habet: Ecclesiæ enim Macedoniæ vltrò obtulerunt cum precibus (vt probarent totâ se voluntate 2. Cor. 9. hoc facere) vt plus offerrent quàm poterant, idéoque acceptabile fuit. Quantò enim ampliùs obtulerunt, tan- Tob. 4. tò plus accepturi sunt. Nam si tantùm quis det quantum vult aut potest, acceptum est. Iudicio enim videtur hoc facere: ac per hoc tantùm det, quantùm potest & vult animus, vt rei huius possit habere mercedem.

Non enim vt aliis relaxatio sit, vobis autem angustia: sed ex æqualitate in hoc tempore, vt vestra abundantia illorum inopiam, & illorum abundantia vestram suppleat inopiam.

Non enim vt aliis relaxatio sit, &c. Verum est, quia sic dandum, vt non egestatem præstet dantibus. *Sed ex* Matt. 22 *æqualitate in hoc tempore.* Dicit hoc, vt quantum habent Luc. 19. ad tempus diuidat cum Sanctis: Nõ enim plus exigitur, quàm sibi debẽt retinere: Quia *Diliges*, inquit, *proximum tuum sicut teipsum.* Vnde Zacchæus: *Ecce dimidium*, inquit, *bonorum meorum do pauperibus. Vt vestra abundantia illorũ inopiam, & illorum abundantia vestram suppleat inopiam.* Act. 4. Hoc est quod dicit, vt quia iuxtà tempus Sancti inopiam patiuntur, deserentes omnia mundi & se in diuinis solis operibus constituentes, vt doctrinæ & orationi insisterent ad profectum multorum: ij qui credunt, & artibus Act. 6. aut negotijs insistunt, aut certe facultates paternas habent, ministrent Sanctorum inopijs: & iterùm Sancti illic vbi diuites sunt, & isti inopes, communicent eis, quasi vicem rependentes ministerio illorum; sicut dicit Dominus: *Quamdiu fecistis vni ex minimis istis, mihi fecistis.* Matt. 25.

Vt fiat æqualitas; sicut scriptum est. Qui multum habuit, non abundauit: & qui modicum, non minorauit. Exod. 16

F *Vt fiat æqualitas, &c.* Hæc est æqualitas, vt quia isti in hoc tempore ministrant Sanctis, reddantur illis vices in Rom. 15. futuro: debitores enim sibi faciunt Sanctos. *Qui multum habuit; non abundauit: & qui modicum, non minorauit.* Exod. 16 Hoc in Exodo legitur. Plus enim Sancti habent in spe futuri sæculi, & magis quàm ij qui hoc tempore videntur diuites; & tamen æquabuntur illic vtrique: vt sicut beneficio horum, Sanctorum inopia sustentatur; ità & beneficio Sanctorũ diuites fiant hi in futuro sæculo, in quo videntur pauperes: Non enim totos se dederunt Deo, vt hîc pauperes, illic essent diuites: sed ex hac parte quâ hîc diuites sunt, illic pauperes, Sanctorũ Hebr. 13. suffragio qui hîc positi, iam illic mente sunt, ditabun-

Prou. 3. tur: Non enim qualecumque meritum est de iustis la- G boribus ministrare Sanctis.

Gratias autem Deo, qui dedit hanc ipsam sollicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationem quidem accepit: cùm sit Psal. 10. 2. Cor. 7. autem sollicitior, voluntarius profectus est ad vos.

Gratias autem Deo, qui &c. Deus qui iustus est, sciens Corinthios velle proficere, Titi affectum incitat circà eos, vt adimpleret exhortatione suâ voluntatem illorũ in opere bono: qui videns profectũ illorum, consolatus est, lætatúsque in eis. *Cùm sit autem sollicitior, voluntarius* 2. Cor. 4. *profectus est ad vos.* Hoc est, videns proficere illos circà H bonos actus, sollicitior factus est circà affectum illorũ; ità vt voluntarius proficisceretur ad eos, qui priùs etiam rogatus se excusârat ab eis propter vitia illorum.

Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, cuius laus est in Euangelio, per omnes Ecclesias: non solùm autem; sed etiam ordinatus est ab Ecclesiis comes peregrinationis nostræ in hanc gratiam quæ ministratur à nobis, ad Domini gloriam, & promptitudinem vestram; deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine quæ ministratur à nobis, in Domi- I ni gloriam: Prouidemus enim bona non solùm coràm Deo, verumetiam coràm hominibus.

Cuius laus est in Euangelio, &c. Istũ commendat; quia ignotabatur ab his; vt scirent in quâ à iam essent boni opinione, ad quos tales viri mittebantur vt congauderent cum eis, augentes eos in fide operationis Dei: ad Ioan. 17. cuius gloriam sollicitè hoc agebant vicarij Christi, vt conditor Deus cæli & terræ agnosceretur in his. *Deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine quæ mini-* 1. Cor. 8. *stratur à nobis.* Quoniam de ministerio agebatur, ideò K hoc subiecit, ne negligens circà curam pauperum vel Sanctorum iudicaretur, si hoc segniùs ageret: De hac enim re constituerant inter se Apostoli, vt memores essent pauperum: quod ad Galatas significat. Cùm ergò Galat. 2. inuituperabilis esset in omnibus Apostolus: ne in hac causâ indiligens iudicaretur, idcirco hoc se præmonere significat, vt hoc opere impleto, in omnibus sollicitudo eius & prouidentia appareret: *Prouidemus enim bona non solùm coràm Deo, verumetiam coràm hominibus.* Prouidet bona coràm Deo, dum quod iubet Deus circà ministe- 2. Cor. 11. 1 Cor. 4. rium sanctorum vel pauperum, fieri docet: coràm hominibus verò prouidet bona; quia tales mittit ad hoc opus exhortandũ, qui probitate suâ non faciant eis scan- Rom 12. 2. Cor. 6. dalum, sed prouocent eos, ne bona doctrina Apostoli per improuidos ministros eius in vituperationẽ caderet.

Misimus autem cum illis & fratrem nostrum (quem probauimus in multis sæpe sollicitum esse, nunc verò multò sollicitiorem) multâ fiduciâ vestri, siue per Titum qui est socius meus, & adiutor in vobis, siue per fratres nostros Apostolos Ecclesiarum gloriæ Christi. Ostensionem ergò charitatis vestræ, & nostræ pro vobis exultationis, demonstrate in eos, in facie Ecclesiarum.

Act. 18. Tit 1. *Siue per Titum qui est socius meus &c.* Titum ideò sociũ suum vocat, quia & ipse Episcopus erat. Cui ministrum dedit notũ in omnibus Ecclesijs ipsius prouinciæ. Quibus addit & Tertiũ fratrem, probatũ in multis operibus 2 Cor. 7. bonis atque sollicitum. Per Titi autem relationẽ referẽtis bonam voluntatẽ Corinthiorũ & cæterorum missorum, quos Apostolos Ecclesiarum gloriæ Christi appellat, sollicitiorem se factum ostendit videndi illos, & exhortandi ad ministerium Sãctorum: Fiduciam enim accepit, audiens meliores esse factos Corinthios. Vnde satagebat ad eos; certus quia obaudient bona opera facere. *Ostensionem ergò charitatis vestræ, & nostra pro vobis exultationis demonstrate in eos, in facie Ecclesiarum.* Matth. 10. 1. Petr. 1. Commonet eos, vt in his quos mittit, dilectionem suã ostendant, vt bona quæ de ipsis audierant, vera probarent: Sic enim ostenderent profecisse se monitis Apostoli, si missos ab eo cum honore exciperent, vt cæteræ Ecclesiæ agnoscerent vera esse bona quæ de eis dici cœperant. Prouocat ergò animos eorum; quia de quo bene sentitur, solet se meliorem præbere.

NAM de ministerio quod fit in Sanctos, Cap. IX. superfluum est mihi scribere vobis: Scio enim promptam voluntatem vestram, pro quâ de vobis glorior apud Macedones. Quoniam Achaia parata est ab anno priore, & vestra æmulatio prouocauit plures.

Superfluum est mihi scribere vobis. Et hæc oblectantis verba sunt. Superfluum enim esse dicit scribere se de ministerio quod fit in Sanctos, vt de his bene sentire videatur: Superfluum est enim si commoneas eum quem scias facturum. Sed vt diligentiam suam ostendat, necessarium est vt scribat, & vt hos promptiores faciat, & quid de eis cæteris prædicet, manifestet: Superflua enim solent maiorem parere sollicitudinem: Nam & Dominus non dubitans de amore erga se Petri Apostoli, tertiò dicit ei: *Simon Ioannis, amas me?* Quæ trina Ioan. 21. repetitio quasi superflua videtur, sed prodest ad perfectionem monitionis, vt sciat magnâ se cum diligentiâ debere curare quod frequenter mandatur. *Quoniam Achaia parata est ab anno priore.* Pòst Macedones Achaia, id est, Ecclesiæ prouinciæ Achaiæ (non omnes, quia & Rom. 15. Corinthij Achaici sunt) præparauerant se æmulatione ductæ Macedonum, vt ministrarent Sanctis. Quo dicto 2. Cor. 8. plus exhortatur Corinthios, cùm dicit illos paratos ab anno priore; sed expectare iam hoc vt diuideretur ministerium illorum pro vniuscuiusque necessitate. *Et vestra æmulatio prouocauit plures.* Post Macedones Achaiam 1. Cor. 3. 5. & 7. 2. Cor. 7. paratam dicit, vt & Corinthij fiant parati secundùm promissum suum; & cæteræ Ecclesiæ æmulatione Corinthiorum, dum audierunt illos priùs multis erroribus fuisse implicatos, pòst autem corrigentes se bonæ voluntatis effectos, incitatæ sunt ad bonum opus: quia si ij qui post acceptam fidem male versati sunt, hanc acceperant habere voluntatem, quantò magis isti, in quibus hæc vitia non sunt reperta?

L Misi autem hos fratres, ne gloria nostra quâ vos præferimus, inanis fiat in hac parte, vt quemadmodùm dixi, parati sitis, ne cùm venerint mecum Macedones, & inuenerint vos imparatos, erubescamus nos, vt non dicam omnes vos, in hac parte.

Misi autem hos fratres, &c. Hos fratres memorat quos 2. Cor. 8. suprà, id est Titum, & quos ei adiunxit adiutores, qui impensiùs exhortarentur eos ad promissionem implendam in ministerio Sanctorum, vt non solùm litteris; sed & facie ad faciem oblectarent eos crebris admonitionibus, ne exultatio Apostoli quâ in splendore animi 2. Cor. 7. eorũ gloriabatur, euacuaretur. Sæpius ergò hoc memorans, sollicitudinem suam circà eos ostendit, nolens il- M los confundi. *Ne cùm venerint mecũ Macedones, & inuenerint vos imparatos, erubescamus nos vt non dicam omnes vos, in hac parte.* Manifestum est quia si non hoc inuentum fuerit quod testificatus est de his, & ipse erubescat 2. Cor. 8. in ipsis, & ipsi ampliùs confundantur, qui nec propterea quòd testis eis extitit Apostolus, id agere nisi sunt, quò verum illud facerent vel propter tanti viri personam.

Necessarium ergò existimaui rogare fratres, vt præcederent ad vos, & præpararẽt promis-

ſam benedictionem hanc veſtram: ſed ſic eam paratam eſſe, quaſi benedictionem, non quaſi circumuentionem.

Ibidem. Vt ſollicitudinem ſuam adhuc manifeſtet, rogaſſe ſe dicit fratres, per quos admoniti adimplerent quod promiſerant, & non implebant. Cùm ſuprà Titi dicat voluntarium profectum, hoc eſt, non illi fuiſſe extortum; ſed mox vt audiuit, libenter amplexus eſt, vt videatur voluntarius ad illos profectus propter ſpem illorum: nunc non ideò ſe rogaſſe hos ſignificat quaſi nolentes ire; ſed ſuum affectum probat circa illos, quando volentes ire inſuper rogat, vt ſine aliquâ morâ fiat, quod *Coloſſ. 1.* & illi volunt, & hic precatur. Hoc ergò agit cum his, vt in promiſſione ſuâ fideles ſint, & ſe ideò commonere propter exiſtimationem illorum, non circumuenire; *2. Cor. 8.* ſed vt tantum offerant, quantùm non pœniteat.

Hoc autem dico: quia qui parcè ſeminat, parcè & metet. Qui autem in benedictione ſe- *Eccl. 35.* minat, de benedictione & metet. Vnuſquiſque ſecundùm propoſitum cordis, non ex triſtitiâ, aut neceſſitate: hilarem enim datorem diligit Deus.

Galat. 6. *Qui parcè ſeminat*, &c. Per parcum, auarum ſignificat, cui extorquetur vt inferat; pœnitet enim quia promiſit. Hoc de tarditate illorum colligit qui olim promiſerant, & diu deliberabant. Huic parco parua meſſis eſt; quia cum dubitatione ſeminat: neſcit enim prodeſſe quod facit. *Qui autem in benedictione ſeminat, de benedictione & metet.* Hic in benedictione ſeminat, qui bonâ voluntate ſub ſpe futuræ retributionis hoc facit. *1. Cor. 9.* *Vnuſquiſque ſecundùm propoſitum cordis, non ex triſtitia aut neceſſitate: hilarem enim datorem diligit Deus.* Docet illos, tunc prodeſſe hoc in futurum, ſi læto animo fiat. Ex his enim qui inferunt, hunc elegit Deus cui retribuatur, qui deuoto corde operatur, quaſi theſaurizans ſibi apud Deum; quia qui inuitus facit propter præſentem pudorem, ne aliis inferentibus turpis inueniatur, mercedem non habet.

Potens eſt autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, vt in omnibus ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundetis in omni opere bono.

2. Cor. 15. *Potens eſt autem Deus omnem gratiam*, &c. Dei potentiam adeſſe illis exoptat, vt ſicut in emendandis vitiis & doctrinæ veritate compungit corda illorum; ità & in hoc faciat cœptu illorum, vt abundent in omni opere bono, per gratiam Dei. *Vt in omnibus ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundetis in omni opere bono.* Hoc dicit & optat, vt in omni re ſemper ſufficientes ſibi ſint Dei nutu, nec indigeant iis quæ ad ſalutem neceſſaria ſunt. Si ergò ſufficientiam ſolam ſibi eligant, poterunt in Dei opere abundare: Illud enim ſibi retinendo quod ſufficit, cætera in vſus Sanctorum vel pauperum impendant neceſſe eſt, & hoc erit abundare in omni opere bono: Licet enim exigui luminis paruum ſit quod tribuit; abundat tamen quia rectò iudicio fit; & non ſolùm quæritur quantum; ſed & de quanto, & quo *Luc. 21.* animo detur. Denique illa vidua in Euangelio de paruo laudata eſt: & qui multa mittebant, laudati non ſunt. *2. Cor. 7.* Illius enim paruum multum eſt; quia plus miſit quàm *Luc. 21.* poterat: diuites autem minùs miſerunt, cùm plus poſſent: ac per hoc modicum illius quæ vltrà vires ſuas miſit, plus inuentum eſt, quàm diuitum multum; quia de eo quod abundabat eis, miſerunt. Qui ergò tantùm dat quantùm poteſt, rectè facit: viduam tamen illam ante ſe habet; quia hæc omne quod habuit, miſit.

Sicut ſcriptum eſt: Diſperſit, dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in æternum.

Hoc in Pſalmo ſcriptum eſt cxi. & per exemplum addit ad curam pauperum, vt in omni opere bono abundent: *Pſal. 111.* Si enim huius qui pauperibus largitur, iuſtitia manet in æternum, quantò magis eius qui miniſtrat *Prou. 28.* Sanctis? Pauperes enim poſſunt dici qui Publicani egeni *Hebr. 10.* ſunt: Sancti enim diſcernuntur ab his; quia hi ſerui Dei ſunt, inſiſtentes orationibus & ieiuniis, puram vitam agentes, ſicut & Anna Propheteſſa, quæ non diſcedebat *1. Tim. 5.* de templo, ieiuniis & orationibus ſeruiens die ac nocte, omnem mundi curam poſtponens. Miſericordia *Luc. 2.* ergò hæc, iuſtitia appellata eſt; quia ſciens qui largitur, omnia Deum communiter omnibus daie; quia Sol eius omnibus oritur, & pluit omnibus & terram omnibus dedit: idcircò diuidit cum iis qui copiam terræ non habent, ne beneficiis Dei priuati videantur. Iuſtus ergò *Matt. 5.* eſt qui ſibi ſoli non detinet quod ſcit omnibus datum: *Pſal. 111.* & iuſtus non ſolùm in tempore, ſed & in æternum, qui *Prou. 28.* in ſæculo futuro hanc habebit ſecum in perpetuum.

Qui autem ſubminiſtrat ſemen ſeminanti; & panem is ad edendum miniſtrabit: & multiplicabit ſemen veſtrum, & amplificabit fructum iuſtitiæ veſtræ: vt in omnibus locupletemini in omnem ſimplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.

Qui autem ſubminiſtrat ſemen ſeminanti. Omnia Dei *Eſai. 66.* ſunt & ſemina & naſcentia Dei nutu creſcunt & multiplicantur ad vſus hominum. Deus ergò qui hæc dat, *1. Cor. 3.* ipſe & iubet de his communicari eis qui indigent: ac per hoc non poterit qui tribuit iuxtà Dei voluntatem, Dei nutu non augeri incrementis huiuſmodi ad amplificandum fructum iuſtitiæ: Danti enim addit, vt eò *Luc. 19.* ampliùs habeat vnde largiri poſſit. Hæc eſt iuſtitia, vt *1 Paral. 29.* quia Deus dat, retribuat ex eo & homo ei cui deeſt: Hos enim vult miniſtros eſſe eorum, qui potiora eligentes, copias præſentis temporis ſpernunt, totos ſe Dei rebus obligantes. Vnicuique enim ſecundùm bonam volun- *1. Tim. 6.* tatem Deus præſtat auxilium: Sancti enim qui nihil volunt hic poſſidere, niſi victum habere & veſtitum: hos qui hæc habere volunt, tutores illorum Deus eſſe diſ- *Matt. 25.* poſuit: vt qui bene & ſimpliciter eis miniſtrauerit, amplificetur Dei nutu, vt habeat vnde largiatur ſemper, & ad præſens locupletatus, & in futurum: Semel enim ſeminans, bis metet; ità vt ſi futuris conſulit ſpebus, nolit eos ſubiectos habere; ſed magis ſe eis inclinet, quia à Deo huius rei accipiet mercedem: Si enim ad præſens humiliari eos ſibi voluerit, ſpem futuri amittit: Hic enim accipit mercedem operis ſui, hoc non ſim- *Matt. 6.* pliciter agens, ſicut dicit Dominus: *Amen dico vobis, receperunt mercedem ſuam.*

Quoniam miniſterium officij huius non ſolùm ſupplet ea quæ deſunt Sanctis; ſed & abundat per multorum gratiarum actiones Deo, per probationem miniſterij huius magnificantes Deum in ſubiectione confeſſionis veſtræ in Euangelio Chriſti, & in ſimplicitate communicationis veſtræ in ipſos, & in omnes, & in ipſorum oratione pro vobis deſiderantium vos videre, propter ſuperabundantem gratiam Dei in vobis. Gratia autem Deo ſuper ineffabili dono eius.

Quoniam miniſterium officii huius, &c. Hoc dicit; quia *Hebr. 10.* quicumque operatur per diſpenſatores doni Dei hoc opus, vnde gratiæ agantur Deo, ab iis qui neceſſarios ſumptus accipiunt ſub nomine Chriſti non mendicitati ſubiecti; ſed Deo, de cuius bonis ali ſe norunt: non *1. Cor. 4.* tantùm ab eis gratiæ illis referuntur; ſed à reliquis fratribus, qui pro his gratias agant Deo commendantes factum ipſorum Domino, vt paucis tribuentes, multorum obſecrationibus Deo commendentur. Probantes *1. Pet. 2.* enim mentem eorum in hoc opere, magnificant in eis Dominũ, cuius ſpe firmati obediunt Euangelio Chriſti

in subiectione mentis; no velint eos sibi humiliari, vt G
præbeant quæ necessaria sunt Sanctis. Et hoc erit in sim-
plicitate gratias agere communicationis illorum, com-
mendantes se orationibus illorum, & desideriis eorum:
1. Pet. 4. Quis enim non cupiat videre, necessitatibus suis pro-
pter Dei nomen subiectos? Denique Dei dona vocan-
tur: Deo enim dat, qui his ministrat; quia qui iubet
Mat. 10. fieri, ipsi imputatur quod datur. *Gratias autem Deo su-
per inenarrabili dono*: Donum enim Dei est quod incitat
Ioan. 13. homines ad bonum opus: Spes enim promissa lacessit
Philip. 2. ad ministerium supradictum.

Cap. X. IPse autem ego Paulus obsecro vos per H
mansuetudinem & modestiam Christi, qui
ad faciem quidem humilis sum inter vos, ab-
sens verò confido in vobis.

2. Cor. 13. Hoc est quod nunc dicit; quia talis est absens, qualis
1. Thess. 2. & præsens: Nec enim humilis erat ad faciem adulatio-
2. Cor. 8. ne aut subiectione alicuius rei, qui constantiam suam
sic zelabatur, vt aliquando etiam à licitis temperaret,
ne inclinaretur. Vnde dicit in aliâ Epistolâ: *Omnia mihi
1. Cor. 6. licent; sed ego sub nullius redigar potestate. Escæ ventri, &
venter escis: Deus autem hunc & has destruet.* Ideò ergò
1. Cor. 13. absens obsecrat, & modestiam Christi interponit, ne I
præsens durior inueniatur causa vitiorum eorum, quàm
est in Epistolâ, vt componentes se qui adhuc non emen-
2. Cor. 4. dauerant, mollirent sibi rigorem Apostoli; vt modera-
tos eos inueniés, pressâ seueritate lætaretur in eis. Con-
fidentiam itaque fiduciam seueritatis significauit, quam
fortè in Epistolâ tantùm habere putabatur, non tamen
præsens facie; quia in primâ Epistolâ seuerus, & nimis
rigidus videbatur: & ideò commonet ne eadem seueri-
2. Cor. 5. tate præsens vtatur, sicut non sperabant.
2. Cor. 7.

Rogo autem vos, vt non præsens audeam per
eam fiduciam quâ existimor audere in quos-
dam, qui arbitrantur nos secundùm carnem
ambulare. K

2. Cor. 2. *Rogo autem vos, vt non præsens audeam*, &c. Idem sen-
sus est; quem vt dilucidet, repetit: Orat enim vt tales
2. Cor. 13. illos inueniat, ne cogatur irasci; sed vt requiescat cum
2. Cor. 5. eis. Hîc ergò aperuit quod suprà significauit, & adhuc
in subiectis pleniùs manifestat, hanc esse confidentiam,
quam hîc fiduciam dixit, datæ sibi potestatis à Christo,
cuius vicarius est, vt vindicet in eos qui sub nomine
Christi agentes, non obaudiunt vt corrigantur in qui-
bus reprehenduntur. Hos dicit qui non recipiendo spi-
1. Cor. 13. ritalia quæ ab Apostolo dicebantur, sic eum existima-
bant, quasi carnalia loqueretur, quæ recipienda non
essent. Ideò dicit: *Qui arbitrantur nos secundùm carnem
ambulare*: quia qui spernit spiritalia, putat illa car- L
nalia.

Nam in carne ambulantes, non secundùm
carnem militamus (Arma enim militiæ nostræ
non carnalia sunt; sed fortia Deo ad destru-
ctionem munitionum) cogitationes destruen-
tes, & omnem altitudinem extollentem se ad-
uersùs cognitionem Dei: & in captiuitatem
redigentes omnem intellectum ad obedien-
tiam Christi: & parati in omnibus vindicare
omnem inobedientiam, cùm impleta fuerit M
obauditio vestra.

Nam in carne ambulantes, &c. Hoc est, in corpore po-
Rom. 8. siti spiritaliter viuimus. Spiritaliter autem viuit qui fa-
Rom. 7. cit quod placet Deo. Hic ergò secundùm carnem mili-
tat, qui desideriis carnis obtemperat: Omnis enim er-
ror, caro dicitur, Christo autem ipse militat, qui obau-
dit ei in fide & disciplinâ: *Arma enim militiæ nostræ non
Rom. 8. carnalia sunt: sed fortia Deo.* Ideò fortia; quia incorru-
pta. Omnia enim carnalia corrupta sunt. Arma ergò
Ephes. 6. ideò; quia repugnant vitiis, signum habentia Impera-
toris sui Christi, qui hostis est vitiorum: Sicut enim

Imperator per milites suos vindicat suum regnum: ità
& Saluator per nos seruos suos defendit viuus Dei pro- 2. Tim.
fessionem & disciplinam. *Ad destructionem munitionum,* 1. Ioan. 5.
cogitationes destruentes, & omnem altitudinem extollentem Ephes. 1.
se aduersùs cognitionem Dei. Arma spiritalia fides est in- Ephes. 6.
corruptæ prædicationis. Per hæc Deus vincit Principes
& Potestates, quos constat vt sibi vsurpent imperium,
extolli contrà fidem Christi, cogitationibus se homi-
num inserentes, vt auocent eos à Dei dominio; quas
cogitationes destruit veritas fidei. Munitiones ergò
Principes dicit & Potestates, & spiritalia nequitiæ, qui
se extollunt, & armant infidelium animos ad contra-
dicendum Christo; contrà quos pugnat Dei Lex, dissi-
pans consilia eorum. *Et in captiuitatem redigentes omnem
intellectum, ad obedientiam Christi.* Captiuat intellectum, Psal. 32.
dum contradicentem ratione vincit, & ad fidem Chri-
sti cui priùs repugnauerat, humilem & mansuetum in-
ducit. *Et parati in omnibus vindicare omnem inobedientiam,
cùm impleta fuerit obauditio vestra.* Manifestum est quia
vindicat inobedientiam, cùm illam condemnat per Rom. 1.
obedientiam; tunc illam destruens quando eos qui re- Hebr. 10.
sistunt, perducit ad fidem, vt perfidia ab iis à quibus
defendebatur, damnetur.

Quæ secundùm faciem sunt, videte. Si
quis confidit se esse Christi, hoc cogitet ite-
rùm apud se; quia sicut ipse Christi est; ità &
nos.

Quæ secundùm faciem sunt, videte. Nunc vult eos
quæ palàm sunt, considerare, id est ea quæ dicturus est; 1. Cor. 4.
quia sunt aperta, diiudicare. Dicit ergò: *Si quis confi-
dit se esse Christi, hoc cogitet iterùm apud se; quia sicut ipse
Christi est; ità & nos.* Iis loquitur, quorum tangit super- 2. Tim. 1.
biam, qui de se præsumentes inflatione animi, minùs
quàm dignum erat, de Apostolo sentiebant, quasi non
egerent præceptis eius. Quos commonet, vt si de se Act. 9.
confiderent, quia erat seruus Christi, non vtique de- 2. Tim. 2.
berent de Apostolo dubitare; sed & de eo, quamuis
impar sit, vel similiter sentire, cùm vtique magis præ-
ferre sibi deberent magistrum Gentium. Sed hîc illos Luc. 18.
humilitatem in se docet, æquans se illis, cùm esset Vas Eccl. 3.
electionis, & magister Gentium in fide & veritate. Hoc
vult ergò illos considerare, quod vtique clarâ luce vi-
detur; quia de Apostolo nemo credentium non plus
æstimet quàm de se, quantò magis nemo minùs quàm
de se debeat æstimare? Hoc ergò contestatur & docet,
ne elatione mentis bonæ vitæ meritum perderent:
Qui enim se putat se aliquid esse, humiliet se, vt amplior
fiat.

Nam & si aliquid ampliùs gloriatus fuero
de potestate nostrâ, quam dedit nobis Domi-
nus in ædificationem, non in destructionem
vestri, non erubescam.

Nunc id significat; quia superiùs se humiliauit, ipsis
se comparando, cur se erigat, non erubescat; quia à 2. Cor. 5.
Domino accepit potestatem prædicandi, vt saluet, non Galat. 2.
vt perdat obaudientes. Si ergò hic qui à Domino mis- 2. Cor. 13.
sus est, inclinat se, comparat se inferioribus: quantò
magis ij qui nullius erant testimonij, comparare se non Galat. 6.
deberent, nòn dicam præferre maioribus?

Vt autem non existimemur quasi terrere
vos per Epistolas (quia Epistolæ quidem in-
quiunt, graues & fortes sunt, præsentia au-
tem corporis infirma, & sermo contemptibi-
lis) hoc æstimet qui eiusmodi est; quia quales
sumus verbo per Epistolas absentes, tales su-
mus & præsentes in opere: Non enim aude-
mus conferre, aut comparare nosipsos qui-
busdam, qui seipsos commendant.

Vt autem non existimemur quasi terrere, &c. Ille potest videri terrere per Epistolas, qui neque auctoritatis alicuius est, neque præsens fiduciam habet arguendi: absens autem ideò audet; quia præsens timet (*Quia Epistolæ quidem graues & fortes sunt, præsentia autem corporis infirma, & sermo contemptibilis.*) *hoc æstimet qui eiusmodi est, quia quales sumus verbo per Epistolas absentes, tales sumus & præsentes in opere.* Ideò non se alium esse absentem quàm præsentem probat; 2. Cor. 13. quia non erat præsumptor. A Domino enim potestatem acceperat: Cui enim non est data potestas, absens potest audere, præsens autem pudorem patitur. Ideò Apostolus non erubescit dum corripit; quia fiduciâ potestatis hoc agit. Hæc propter hos loquitur, qui non missi prædicabant B adulantes; quia seipsos commendare volebant: *Non* 1. Cor. 4. *enim audemus conferre aut comparare nosipsos quibusdam,* 1. Thess. 2. *qui seipsos commendant.* 2. Cor. 3. Hi seipsos commendant, qui non acceptâ potestate dominari volunt, nomini suo vendicantes auctoritatem: Qui enim mittitur, non sibi; sed ei à quo mittitur, vendicat potestatem: per quod etiam Ioan. 7. ostendit se à Domino dispensatorem electum. Sic ergò non coniungit se aut comparat iis qui non missi prædicant, 1. Cor. 4 dum nihil vltrà concessum præsumit.

Sed ipsi in nobis nosmetipsos mensurantes, & comparantes nosmetipsos nobis, non in immensum gloriabimur; sed secundùm mensuram regulæ quam partitus est nobis Deus C mensuram pertingendi vsque ad vos.

1. Cor. 8. & 11. Tantâ se vti dicit potestate, quanta concessa est ab Auctore, nec mensuram egredi. Idcircò non superba erit, inquit, gloriatio nostra, quando non egredimur terminum datæ potestatis. Gloriam pro auctoritate posuit, quâ vtebatur in correptionibus peccatorum, vt saluos eos faceret. Nec tamen gloriari se dicit in extollentiâ potestatis; 2. Cor. 13. sed ad ædificationem illorum: Ostendit enim potestatem, 2. Cor. 12. de quâ si gloriari vellet, non illum puderet; quia data est illi à Domino: Sed hic sic illâ vtitur, vt non glorietur nisi in profectu Credentium, corripiens constanter vitiosos, vt glorietur in D salute illorum: 2. Cor. 1 vt potestas data saluti proficiat, non elationi. Duplici ergò genere non se in immensum gloriari testatur; & quia secundùm datam potestatem, sicut dixit; & quia non vltrà quàm prædicatio eius personabat, vindicabat sibi auctoritatem; 1. Cor. 4 De his enim confidebat, quos ipse fundauerat in fide Christi: Partitum enim dicit vnicuique ad quos in prædicatione dirigeretur, vt singuli proprias aliquas ciuitates haberent, de quorum fide gloriarentur: Act. 16. Dei enim nutu Macedonibus prædicare aduocatus est hic Apostolus: Act. 18. & vt 1. Cor. 9. Corinthiis euangelizaret, à Domino admonitus est. E Iis ergò audenter loquitur quos ipse fundauit, & ad quos Dei nutu peruenit: cæteris non tali fiduciâ; quia in alienâ regulâ erant, hoc est, in parte alterius Euangelistæ.

Non enim quasi non pertingentes vsque ad vos, superextendimus nos: nam vsque ad vos peruenimus in Euangelio Christi, non in immensum gloriantes in alienis laboribus.

Act. 16. *Non enim quasi non pertingentes vsque ad vos*, &c. Ephes. 4. Hoc est, non quasi non peruenerimus vsque ad vos, superextendimus nos in prædicatione; sed destinati, Deo mittente nos, ad vos peruenimus. Superextendi autem est F vltrà extendi quàm conceditur: Sed non vltrà; quia mensuram dedit Deus, quam seruarent Euangelistæ eius, quam hîc se custodisse testatur: Ideò enim hoc Rom. 13. ostendit, vt sciant quoniam à Deo ad hos directus est, ac per hoc obaudire illos debere monita eius, ne contemnentes, Deo à quo missus est, resistere viderentur: *Nam vsque ad vos peruenimus in Euangelio Christi, non in immensum gloriantes in alienis laboribus.* Hic manifestius apparet quod dicit; quia ipse illos fundauerat, ideò tantâ fiduciâ ad hos loquitur: Nec enim labore alterius acquisiti fuerant ad fidem, sicut in aliâ Epistolâ ait: *In* 1. Cor. 4. *Christo enim per Euangelium ego vos genui.* Non ergò extrà mensuram gloriatur, qui in labore suo gloriatur.

A Spem verò habentes crescentis fidei vestræ, in vobis magnificari secundùm regulam nostram in abundantiâ, & vt etiam in regionibus quæ vltrà vos sunt, euangelizem, vt non in alienâ regulâ præparatis gloriemur.

Spem verò habentes crescentis fidei, &c. Quia fructum laboris sperat quæsitæ fidei eorum, idcircò non negligenter hoc agere se profitetur, ne tædiis & molestiis cederet; quia magnificari se credit apud Deum, si augeantur in fide auditores eius; sicut dicit Dominus: *Pater! sicut misisti me in hunc mundum, & ego misi eos in hunc* B *mundum, & pro eis sanctifico meipsum.* Hoc dicit; quia Ioan. 17. testimonium magistri est in discipulis obaudientibus. Vnde ait: *In vobis magnificari secundùm regulam nostram in abundantiâ, & vt etiam in regionibus quæ vltra vos sunt, euangelizem.* Lætior de fide eorum vltrà eos prædicaturum se necessariò profitetur ad augendam gloriam Esai 52. prædicationis, Rom. 15. vbi adhuc non fuerat prædicatum. *Vt non in alienâ regulâ præparatis gloriemur.* Manifestum est quia vir prudens non in his confidit, neque gloriam sperat, quæ in aliorum laboribus constant. Ideò & Apostolus Ioan. 4. non audet in hos qui aliis prædicantibus crediderunt, Rom. 15. ne in alienis laboribus gloriari videretur: Hier. 9. sed hoc nititur, vt eis prædicet, quibus non erat annuntiatum vt C gloriam labori suo quærat.

Qui autem gloriatur, in Domino glorietur: Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est: sed quem Dominus commendat.

Qui autem gloriatur, &c. Hoc dicto significauit ipsam 1. Cor. 1. confidentiam & gloriam Domino dandam, cuius gratia est vt qui in potestate Euangelicâ confidit, Deo Auctore confidat, vt quæstus omnis negotij diuini Domino in lucrum veniat: Sed qui non accipit potesta- 1. Cor. 3. tem à Deo, non potest in Domino gloriari; quia gloriam suam quærit. *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est: sed quem Dominus commendat:* Verum est; Ioan. 5. & 7. quia illum Dominus commendat & ille probatus est, D quem dignum habet, ac mittit vt prædicet donum eius. Quem autem non mittit, non illum commendat. Ipse autem se commendat, qui non missus prædicat, ac Esai 6. per hoc idoneus non est; Rom. 14. sed præsumptor & reprobus. Hier. 23.

CAP. XI.

Vtinam sustineretis pusillùm imprudentiam meam; sed & patimini me. zelans enim sum vos Dei zelo, nam paraui vos vni viro virginem castam assignare Christo.

Incipiens vera de seipso narrare, insipientem se dicit; E quia ad laudem eius videtur pertinere. Propter quod dictum est: *Non te laudent labia tua; sed proximus tuus.* Prou. 27. Sed hic dolore compellitur propter hos qui cum de eo bene præ cæteris sentire deberent, indignè sentiebant. *Zelans enim sum vos Dei zelo: nam paraui vos vni viro virginem castam assignare Christo.* 2. Cor. 4. Quæ locuturus est, amore eorum dicturum se ostendit, vt non magis ad laudem eius proficiat; sed ad profectum horum; vt discant quem- Prou. 19. admodùm parenti suo in Euangelio faueant; Eccl. 3. quia vituperatio patris, detractio filiorum est; & laus filiorum, gloria patris est. Virgines ergò vult eos esse in fide. Vnde & corruptores fidei zelatur ab his, vt in die iudicij incontaminatos eos assignet iudici Christo. Hinc est vnde Apoc. 4. F in Apocalypsi Ioannis legitur: *Hi sunt*, inquit, *qui cum* Eccl. 25. *mulieribus non sunt coinquinati: Virgines enim permanserunt.* Apoc. 2. *Hi sequuntur Agnum quocumque ierit.* In mulieribus errorem significauit; quia error per mulierem cœpit: sicut & Iezabel mulierem dicit propter vxorem Achab, quæ zelo Baal Dei Prophetas occidit, cùm intel- 3. Reg. 18. ligatur idololatria, quâ corrumpuntur mores, & fidei veritas: Nam si per mulieres intelligas, vt ideò putes virgines dictos; quia corpora sua incontaminata seruauerunt; excludis ab hac gloriâ Sanctos; quia omnes Apostoli, exceptis Ioanne & Paulo, vxores habuerunt. Et vide an conueniat accusare Petrum Apostolum, qui primus inter Apostolos est, quantò magis inter cæteros?

Timeo autem, ne sicut serpens Euam sedu- G xit astutiâ suâ, sic sensus vestri corrumpantur à castitate quæ est in Christo Iesu.

Ostendit quâ causâ cogitur vera de se protestari: Ad hoc enim gloriam sibi datam profitetur, non vt se lau- 2.Cor.4. det, sed vt illos deformet qui sub nomine Christi, con- 1.Cor. 11. trà Christum prædicabant, à quibus Corinthij seducebantur, & quòd veritas hæc his magis quam ei proficeret. Hoc enim egit, ne audiantur seductores quos diabolo comparauit propter astutiam malitiæ eorum; quia corrompere Fidelium corda à veritate Christi conantur. Hoc ergò timens, semper sollicitus de eis est, H ne violentur.

Nam si is qui venit, alium Christum prædicat quem non prædicauimus, aut alium Spiritum accipitis quem non accepistis, aut aliud Euangelium quod non recepistis; rectè pateremini.

Galat. 1. Quare ait: *Rectè pateremini*, si alius vobis Christus prædicatus fuisset, aut si alius spiritus, vel aliud Euangelium traditum vobis fuisset, cùm dicat Galatis: *Si quis vobis annuntiauerit præterquam quod accepistis, anathema sit.* Si Galatis peruersum erat aliud accipere, I quàm ab Apostolis fuerat traditum: quomodò Corinthiis rectum erat, si alius Christus prædicatus illis fuisset? Sed sciens Apostolus, numquàm alium Christum quam hunc qui crucifixus est, prædicari: idcircò ait: *Rectè pateremini*, si vobis alius potior Christus ab iis qui Matt. 24 veniunt, prædicatus fuisset. Galatis autem anathema 1. Cor. 3. dixit, si aliud audirent quod non vtique maius esset; Galat. 1. sed contrarium. Portò autem, inquit, si ipse Christus prædicatur ab iis, qui à nobis annuntiatur, & hoc Euangelium; quid causæ est vt nos inferiores habeamur, cum nihil amplius ab illis addiscatur; Superiùs de pseudoapostolis loquitur fidei corruptoribus; hoc loco 2.Cor.12 autem de veris Prædicatoribus; quia plebs Corinthio- K rum variis erroribus fluctuabat, vt aliqui fauerent pseudoapostolis, quidam eis à quibus compositis verbis eadem audiebant quæ ab Apostolo audierant: alij autem Apostolis fauebant; quia cum Domino fuerant, Apo- 1. Cor 2. stolum suum Paulum deformantes, qui in carne non 1. Cor. 9. viderit Dominum.

Existimo enim me in nullo inferiorem fuisse iis qui valdè sunt Apostoli.

Non vult gratiam Dei inferiorem in se videri; quia 2.Cor.12 similiter docuit & eadem fecit quæ faciebant Apostoli, Galat. 2. qui potiores videbantur; quia priores cœperant docere, & fuerant cum Domino, vnde maioris auctorita- L tis esse putabantur: cùm huius Apostoli electio insigni Act. 9. probata fuerit testimonio, & ipse ampliùs cæteris labo- 1. Cor. 15 rauerit, & Dominum in templo orans viderit, & locu- Act. 22. tus sit ei.

Nam etsi imperitus sermone sum, non tamen scientiâ.

Act. 4. Hoc non ad Apostolos pertinet; quia non erant eloquentes, vtpote sine litteris, pleni tamen Spiritu sancto: sed hos tangit quos præferebant Corinthij, causâ accurati sermonis, cùm in religione vis sermonis ne- 1 Cor 4. cessaria sit, non sonus dulcis. Quomodò tamen se humiliat, vt imperitum se esse dicat in sermone? Et vbi est illud quod Festus ait: *Paule*, inquit, *Paule! multæ lit-* Act. 26. *teræ te faciunt excordem.* Hoc ergò dicens, non se loqui M nescire voluit intelligi; sed propter eos qui non per fidem; sed per eloquentiam commendari volebant. Et in eo tamen se dixit imperitum, quod non habet cri- 1 Cor.2. men. In eo autem quod acquirit salutem, & cuius ignorantia non caret crimine, non se imperitum pronuntiauit; quia qui imperitus est in sermone, reus non est apud Deum: qui autem scientiam Dei non habet, reus est ignorantiæ; quia non licet ignorare, maximè quod 1.Cor.14 pertinet ad salutem. Quamobrem Apostolus, spretâ 1.Cor.2. eloquentiâ, id agebat, vt fides teste virtute acceptabilis esset: vt non fidem eloquentia commendaret; sed virtus cui cedit eloquentia.

In omnibus autem manifestus sum vobis.

Manifestum se dicit esse Corinthiis in omnibus, quia 1. Cor 5. non ignorabant etiam loquendi habere illum peritiam, & hoc scientes aliis fauebant in eo quòd illum inferiorem nesciebant: ideòque, commotus loquitur; quia hoc peius erat; vt cùm scirent illum in nullo deesse, humiliarent illum in cæteris; cum vidissent per 2.Cor.9. eum non solùm impleri prædicationem; sed & signa & 2.Cor.12. prodigia fieri Apostolica.

Aut numquid peccatum feci, meipsum humilians, vt vos exaltemini? quoniam gratis Euangelium Dei prædicaui vobis.

Quoniam inflati erant eò quòd sumptus ab eis acci- 1.Cor 9. pere noluit, & propter hoc alios ei præponebant: idcircò numquid peccaui, ait; quia me humiliaui, vt me indignum ad accipiendum iudicarem; quia inde mihi 1.Cor 6. & 7. irascimini, cùm hoc non peccati sit, sed gloriæ? Ita- 1. Cor.9. que hic se humiliauit, cùm id quod sibi debebatur, non exegit: Debitum enim erat, vt sumptus ab iis acciperet, quibus prædicabat Euangelium Dei; sicut Dominus instituit, dicens: *Dignus est operarius mercede suâ*, Luc. 10. sed vt ad vtilitatem eorum proficeret, refutauit: Dua- 1.Cor.4. bus enim ex causis oblatos sumptus refutauit, ne & pseudoapostolis similis inueniretur, qui non ad gloriam Dei; sed ad suam vtilitatem prædicabant, vt non occasionem acciperent deprædandi: alio enim non accipiente, non potest alter multum expetere: & ne vigor Euangelicæ potestatis torpesceret: Qui enim à peccantibus accipit, arguendi auctoritatem amittit. Sic 1. Cor 9. ergò exaltantur, cùm ideò ab eis non accipitur, vt correpti emendentur, à morte eleuati ad vitam.

Alias Ecclesias expoliaui, accepto stipendio ad ministerium vestrum. Ibidem.

Onerat eos: ostendit enim non solùm noluisse se accipere ab eis; sed & ab aliis accepisse, & eis ministrasse. Et vt multum hoc ostendat fuisse, non parum ait: *Alias expoliaui Ecclesias*. Non parua ergò significat se in eos impendisse. Cùm enim dicit, *expoliaui*, multa 2.Cor.8. accepta & data significat, non extorta. Vnde subiecit: 1. Cor.9. *Accepto stipendio*: Stipendium est enim quod militans accipit ad sumptus, vice mercedis. Ruborem ergò in- 1.Cor. 9. cussit eis; quia non vtique dolo refutauit, quando ipse Rom. 15. eis ministrauit, & vt per hoc ministerium, quod promiserant, faciliùs implerent, scientes se esse debitores: vt non valdè gloriosum iam sit ministerium eorum; sed debitum, ne vel inde se iactarent.

Et cùm apud vos essem, & egerem, nulli grauis fui: nam indigentiam meam suppleuerunt fratres qui venerunt à Macedoniâ: & in omnibus sine onere vestro meipsum seruaui, & seruabo.

Et cùm apud vos essem, & egerem, &c. In tantum eis 2.Cor 8. proficere voluit, vt egestatem suam consolaretur propter eorum salutem: Passus enim egestatem contentus fuit, ne illi aliquod scandalum paterentur: Qui enim 2.Cor 9. dat, putat se exaltari, & iam se non patitur argui: *Nam indigentiam meam suppleuerunt fratres qui venerunt à Macedoniâ*. A Macedonibus semper accepit; quia priùs vitia sua correxerunt. Et sicut à Corinthiis accipiendum Ibidem. non erat, ne illis in scandalum proficeret: sic iterùm à Macedonibus accipiendum erat, ne bene seminantes fructum amitterent. *Et in omnibus sine onere vestro me ipsum seruaui, & seruabo.* In eo semper se permansurum 2 Cor 12 dicit, vt sic se corrigant, propter pseudoapostolos, qui occasionem quærebant deprædandi eos.

Est veritas Christi in me, quoniam gloria hæc non infringetur in me, in regionibus Achaiæ. Quare? Quia non diligo vos? Deus scit, Quid autem facio, & facturus sum, vt amputē occasionem eis qui volunt occasionem: vt in eo de quo gloriantur, inueniantur sicut & nos.

Quoniam gloria hæc non infringetur in me, &c. Hortatur 1. Cor. 9. omnem Achaiam vt ministrent Sanctis; sibi autem non permittere, ne cœptam gloriam non impleret: Gloria est enim à licitis abstinere, maximè ad aliorum salutem. In Achaiæ ergò regionibus noluit vti, in cæteris vsus est: & ampliùs promittit sub testimonio Christi, dicens in eo se mansurum, ne aliquando ab Achaiæ regionibus 2. Cor. 9. & 10. acciperet. *Quare? Quia non diligo vos, Deus scit*: Redditâ ratione etiam scientiam testem dat dilectionis suæ quam habebat ergà eos: quia non ideò nolebat accipere; quia non illos diligebat; sed ideò magis quia amabat Galat. 1. 1. Cor. 9. eos, vt hoc ipsum prodesset illis, sicut dixi. *Quod autem facio, & facturus sum, vt amputem occasionem eis qui volunt occasionem: vt in eo de quo gloriantur, inueniantur sicut & nos*. Gloria pseudoapostolorum in pecuniis erat acci- 2. Cor. 10 2. Thess. 3 piendis. Ideò Apostolus hoc refutauit, ne illis similis videretur: quia nisi hoc ab Apostolo fuisset vitatum, maior occasio illis data fuisset accipiendi, aut magis extorquendi, quando in hac re formam ab Apostolo datam ostenderent.

Huiusmodi enim pseudoapostoli, sunt operarii subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi. Nec vtique mirum: Ipse enim Satanas transfiguratur velut Angelus luminis. Non ergò magnum, si & ministri eius transfigurantur sicut ministri iustitiæ; quorum finis erit secundùm opera eorum.

Pseudoapostoli sunt operarii subdoli, &c. Subdoli sunt quia 1. Tim. 3. auaritiæ causâ, non religiosâ mente, neq; missi prædicabant Christum, nomen sibi Apostolicum vsurpantes. 2. Cor. 2. *Nec vtique mirum: ipse enim Satanas transfiguratur velut Angelus luminis*. Manifestum est quia frequenter multos fallit Satanas, ostendens se illis quasi Angelum Dei, vt Iosue 5. decipiat. Vnde Iesus Naue sollicitus quæsiuit quis esset qui ei apparuit. Et Apostoli in naui perterriti putabant Matt. 14. Ibidem. phantasma esse. Vnde Petrus Apostolus dicenti Domino: *Nolite timere, ego sum*: non facilè credens, ait: *Si tu es, iube me venire ad te super aquam*, vt si firmiter posuisset pedem super aquas, sciret verum esse quia non erat phantasma quod apparebat. *Non ergo magnum, si & ministri eius transfigurantur sicut ministri iustitiæ*. Ministri iustitiæ Apostoli sunt, quorum se hi socios mentiebantur, vt deciperent audientes. *Quorum finis erit secundùm opera* 1. Cor. 4. 2. Cor 9. *eorum*. Sine dubio; quia iudicabuntur huiusmodi secundùm animi sui nequitiam; quia non propter Deum; sed propter suum ventrem simulant se esse ministros Dei. Philip. 3. Apoc. 4. 1. Cor. 6. Finem tamen illorum secundùm opera illorum dixit: vt sicut opera & cura ventris interit; ità & hi interire intelligantur.

Iterùm dico (ne quis existimet me insipientem, alioquin velut insipientem accipite me, vt & ego modicum quid glorier.)

Velut insipientem accipite me, &c. Suprà iam dixit: Vti- 2. Cor. 11 in princ. nam sustineretis pusillùm imprudentiam meam: hoc nūc repetit: Semper enim proponit, quod posteà multis interpositis, prosequatur. Quod ergò suprà proposuit, modò incipit enarrare: Nam vera dicturus, velut insipientem se dicit; quia videtur ad laudem eius pertinere. *Vt & ego modicum quid glorier*. Modicū hoc dixit; quia, in verbis, non in sensu est. Non ergò verè ad gloriam suam hæc loquitur; sed vult illis ostendere; quia quos putant gloriosos, nihil plus ab hoc habent: ac per hoc si putan- 2. Cor. 12 tur hi gloriosi: & ego inquit: ideò insipientis hoc esse dicit, vt ad laudem suam aliquid prosequatur, se autem coactum hoc loqui: Dolet enim ei, vt illos putarent subli- 1. Cor. 9. mes hoc contempto, qui nihil plus ab eo haberent.

Quod loquor, non loquor secundùm Deum; sed quasi in insipientiâ, in hac substantiâ gloriationis. Quandoquidem multi gloriantur secundùm carnem, & ego gloriabor.

Non loquor secundùm Deum, &c. Secundùm Deum non loquitur; quia ad carnis tumorem hæc pertinent, nec de Iacob. 4. inflatione apud Deum surgit gloria; quia apud Deum

A humilitas gloriosa est. *Sed quasi in insipientiâ in hac substantia gloriationis*. Non plenam dixit insipientiam, sed ex parte: veritas enim est: Sed quia elatio vitiosa res est; ideò quamuis verum sit quod dicitur, quasi insipientia tamen est vnumquemq; laudare se. Plena autem insipientia est, si se fallò quis laudet: Ille enim superbus de vero est; hic stultus de falso; substantia tamen gloriationis in hac causâ carnalis est; quia sicut flos fœni, ità decidit gloria ista. *Quandoquidem multi gloriantur secundùm carnem, & ego gloriabor*. Prou. 27. Esai. 40. Hoc dicit, quoniam aliqui ex Iudæis credentes præsumebant sibi quòd essent filij Abrahæ. Hoc est secundùm carnem gloriari, nobilitatem sibi carnis vendicare: Inde enim sibi defendunt generis Philip. 3 B prærogatiuam; quia filij eius dicuntur qui Deo crediderint: *Cùm anima quæ peccauerit, ipsa morietur*. Si ergò hæc gloria est, inquit, & ego gloriabor; quia & ego filius sum Abrahæ. Sed nihil prodest filium esse Abrahæ apud Ezech. 18 Deum; quia fides est quæ saluat, non propago generis Abrahæ. Ideòque gloria hæc, carnis est gloria; vt puta Matt. 3. Galat. 5. si dicatur, filius nobilis hominis.

Libenter enim sustinetis insipientes, cùm sitis ipsi sapientes: Sustinetis enim si quis vos in seruitutem redigit, si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos C cędit. Secundùm ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.

Libenter enim sustinetis insipientes, &c. Insipientes appellat, qui de carnis circumcisione gloriabantur. Et quia à Corinthiis portabantur vt gloriosi viderentur, ideò Galat. 6. Apostolus etiam se sustineri ab his vult, vt & ipse hoc se esse ostenderet quòd erant hi, & non tamen gloriari ex hac parte secundùm Deum: vnde gloriam hanc insipientiam vocat: Gloriari enim se dicit secundùm carnem; sed hoc stultum esse profitetur, vt & gloriam hanc infantaret, Philip. 3. & se coactum in laudem carnis erupisse doceret. Igitur ironia est hæc: Nam quomodò prudentes sunt, qui D sæpe reprehendūtur? Nónne plus sapit insipientia Apostoli quàm horum prudentia? Hic enim sapiens sustinet 1. Cor. 13. 1 Tim. 2. 2. Cor. 2. imprudentes, qui patientiâ suâ suffert eos, vt possint proficere; ne prouocās eos aut abijciens, peiores illos faciat: aut certè si in illis proficere non potuerit, suam modestiam custodit: Horum in Corinthiis nihil est. Quomodò ergò libenter sufferunt imprudentes, cùm ipsi sint sapientes: nisi quia non sic vult intelligi, sicut sonant verba? Hoc in sensu & pronuntiatione est; quia eadem quidem verba non eundem habēt sensū aliter pronuntiata, vt aliquando confirmet, aliquando neget quod dicit: Hi enim vt prudentes, insipientes sufferebant falsos Apo- E stolos. *Sustinetis enim si quis vos in seruitutē redigit*. Hoc ve- 2. Cor. 6. rum est; quia redigebantur in seruitutem, non per prudentiam, sed per stultitiam vt famularentur pseudoapostolis. *Si quis deuorat*. Nec hoc falsum est; quia contenti erant deuorari res suas à falsis doctoribus. *Si quis accipit*. Accipere est aliquem dolo capere: ideòque significat 2. Cor. 4. hos capi à dolosis magistris, & ferri quò non expedit. *Si quis extollitur*. Extollentia superbia est. Hos ergò tangit 1. Cor. 9. qui superbi erant, malè taxantes Apostolum, & his non 2 Cor. 7. displicebat. *Si quis in faciem vos cædit*. In faciem cæditur in cuius os iniuria irrogatur. Nunc eos significat, qui eò quòd essent ex genere Abrahæ, obtrectabant eis quòd 2. Cor. 10 essent incircumcisi, se præferentes, hos humiliantes. F *Secundùm ignobilitatem dico*. Ignobilitatem dicit hoc quod suprà ait: *Et ego glorior secundùm carnem*. Non enim dicit ad laudem pertinere; quia infirmus non erat, in quo se iactabant, quos occultè tangit. Vnde & adiecit: *Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte*. Manifestum est quia non 1. Cor 11. sub. erat in hac gloriâ infirmus, in quâ se præferebant credentes Iudæi quos hi patiebantur, quasi Apostolus eorum in hac re esset dissimilis; quia & ipse erat de semine Abrahæ, Philip. 3. ac per hoc infirmus nō erat in hac gloriâ carnis. Infirmi autē hi iudicabantur, qui applicati fuerant generi Abrahæ: Isti enim quasi infirmi in eo quòd illi se præferebant, Ioan. 8. 2. Cor. 10 eò quòd essent Israelitæ, in hoc ipso volunt se sufferri, Vt

ostenderet in hac gloriâ carnis non se esse dissimiles & infirmos, cùm de suâ causâ loquitur, subinducit & Barnabæ personam socij sui. Vnde & in primâ dicit Epistola. [2. Cor. 9] Aut ego solus & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi. Non ergò minores erant in hac gloria ijs quia se Iudæi iactabant, sed non inde plaudebant. Denique dicit.

In quo quis audet? In insipientiam dico, audeo & ego. Hebræi sunt? & ego. Israëlitæ sunt? & ego. Semen Abrahæ sunt? & ego. Ministri Christi sunt? & ego. Velut insipiens dico, magis ego.

H [Philip. 3.] *In quo quis audet*, &c. Hoc est, non fuisse infirmum in gloriâ quâ se iactabant Israelitæ, nec quidem in hac reprudentem iudicari: præferre enim se non solent prudentes. [2. Cor. 12] Insipientiam ergò dicit audere se in eo quod audent ij qui se iactant eò quòd sint filij Abrahæ: vt gloriam eorum inaniat, imprudentem se pronuntiat, ne illi [Rom. 12] prudentes viderentur in hac parte, aut nobiles. *Hebræi sunt: & ego. Israelitæ sunt. & ego. Semen Abrahæ sunt & ego.* [Act. 21. Philip. 3.] In his parem se eorum de quibus supra significauit, ostendit vt detractiones eorum quibus indignus hic iudicabatur, falsas ostenderet. *Ministri Christi sunt: & ego velut insipiens dico, magis ego.* [2. Cor. 12] Vera de se dicens, [2. Cor. 6.] insipientem se pronuntiat, vt intelligatur coactus ad laudem suam prorupisse: Nam qui sponte ea refert quæ ad laudem eius proficiant, imprudentem se non dicit. I [1. Cor. 4.] Ostendit ergò quæ sint quæ faciant illum ministrum Christi magis esse quàm sunt reliqui Prædicatores. Occasione enim inuentâ, omnium tangit personas etiam [2. Cor. 12.] Apostolorum, dolens quia Dei gratia minor in hoc iudicabatur, cùm eadem operaretur quæ cæteri Apostoli; & fidei causâ maiora exitia toleraret. Vnde & in aliâ [1. Cor. 15.] Epistolâ dicit: *Plus illis omnibus laboraui.*

In laboribus plurimùm, in carceribus abundantiùs, in plagis suprà modum, in mortibus sæpiùs. A Iudæis quinquies quadragenas vnâ minùs accepi.

K [Ibidem.] Ideò in laboribus plurimùm ait; quia & illi laborauerunt; sed non tantum. Hic enim à manè vsque in quintam horam victum manibus quærebat, exinde vsque ad decimam horam disputabat publicè tanto labore, vt [Act. 20] contradicentibus suaderet. *In carceribus abundantiùs.* Apertum est frequentiùs istum missum fuisse in carcerem [Act. 19] quàm illos. *In plagis suprà modum.* Ideò suprà modum; quia vltrà quàm oportuit: Nam & illi cæsi sunt; [Act. 23.] sed non tantum. *In mortibus sæpiùs* Verum est quia hic frequentiùs pericula sustinuit quàm cæteri. *A Iudæis* [Act. 16] *quinquies quadragenas vna minus accepi.* Hoc dicit; quia quinquies flagellatus est à Iudæis secundùm legem Moysis, accipiens plagas triginta nouem, sicut scriptum est in L [Act. 9.] Deuteronomio. Quod per quinque ergò vices factum est, hic summatim.

[Deut. 25] **Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui, in itineribus sæpè, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex Gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus.**

Ter virgis cæsus sum. &c. Hoc à Gëtibus passus est. *Semel* [Act. 16.] *lapidatus sũ.* A Iudæis lapidatus est in ciuitate Lycaoniâ. M *Ter naufragium feci.* Qui omni tẽpore legitur nauigasse, [Act. 14] aduersis procellis facile fuit ter naufragiũ facere. *Nocte & die in profundo maris fui.* Hoc factũ est, quando missus est Romam, cùm appellasset Cæsarem. Tunc despera- [Act. 27.] tione vitæ in alto, hoc est, in profundo maris fuit, mortem ante oculos habens: Sic enim scriptũ est in alio lo- [2. Cor. 1.] co: Ità vt desperaremus nos etiã viuere. *In itineribus sæ-* [Act. 20. & 25.] *pe.* Nũc alia narrat pericula, vt terrâ marique pro Christo vexatum se secundùm carnẽ ostendat. *Periculis* (ait) *fluminum.* Si itinerum pericula recitat, quid est vt dicat,

G *Periculis fluminum*? Sed hyeme iter faciens; quia vtique imbres assidui sunt, egredientibus fluminibus incurrebat periculum. *Periculis latronum.* Cùm in ciuitate diabolus eum occidere non posset, latrones illi excitabat in via, cùm nihil ferret quæ latrones cuperẽt. *Periculis ex gene-* [Act. 23] *re.* Iudæorũ dicit persecutiones, qui fratres eius erant secundùm carnẽ: Dolebant enim, quia † desertâ Lege ad [1. Cor. ...] Euangelium Christi se conuerterat. *Periculis ex Gentibus.* [Act. ...] A gentibus persecutiones passus est propter mysterium Incarnationis Domini nostri Iesu Christi, & vnius Dei [Act. 9.] prædicationẽ. *Periculis in ciuitate.* Vsque adeò sub peri- [Act. 15.] culo fuit in ciuitate, vt per fenestrã effugeret manus insidiantis sibi. *Periculis in deserto.* Periculum hoc à Iudæis H fuit procuratum, quando eum, factis insidijs in via vole- [Act. 27.] bant occidere. *Periculis in mari.* Iam superiùs dixit: *Ter naufragium feci. nocte & die in profundo maris fui*: quod aliud fuit periculũ in mari: Sed hoc est periculũ, quando in mari, hoc est in naui, milites cogitauerant omnes custodias occidere, ne quis enatans effugeret. Quod periculum Centurio prohibuit inferri, ne Paulus occideretur, vt eum viuum Romã perduceret. [Galat. 2.] *Periculis in falsis fratribus.* Falsi fratres ij sunt, de quibus dicit ad Galatas: *Propter subintroductos autẽ falsos fratres, qui subintrauerũt* [Act. 13.] *explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu.* [Act. 15.] Hi enim partim Christiani erant, partim Iudæi, in neutro perfecti, qui zelo legis Apostolo inuidiã excitabant, [Act. 16.] eo quòd, prædicato Christo, Legẽ iam cessare dicebat. I Denique his perurgentibus Timotheum compulsus est circumcidere. Fictus ergò Christianus est, qui æmulatione Legis persequitur Christianũ: & hic est falsus frater. Si enim tantùm Iudæi erant hi, & propter Iudaismum fratres eos falsos appellat, quid opus erat iterare? Iam enim superiùs dixit: *Periculis ex genere.* Sed secundùm carnem non sunt falsi fratres: in Christo autem falsi [2. Tim. 1. & 4.] sunt; quia non totâ mente Christiani sunt. Fuerunt & alij falsi fratres, sicut Demas & Hermogenes.

In labore & molestiâ: in vigilijs multis, in fame & siti, in ieiunijs sæpe, in frigore & nuditate: præter illa quæ extrinsecùs sunt instantia mea, quotidiana sollicitudo omnium Ecclesiarum. K

In labore & molestiâ, &c. Verũ est: quia potest esse labor sine molestiâ: Sed hic ideò addidit: *Et molestia*, vt laborẽ ipsum exitiosum ostenderet. *In vigilijs multis.* Multæ fuerunt eius vigiliæ; sed aliæ voluntariæ, alteræ ex necessitate: In pressurâ enim positus, necesse erat vt vigilaret. Dei quærẽs auxilium: & non solùm diebus; sed & noctibus doceret; sicut dicit in Actibus Apostolorũ. *In fame & siti.* Fugatus frequenter à Iudæis persequen- [Act. 16] tibus, necesse erat vt famem pateretur & sitim per inopiam. *In ieiunijs sæpe.* Sæpius ieiunauit, vt Dei adminicu- L lo protegi mereretur: Ieiunat enim, qui dũ habet quod [Act. 27] edat, abstinet. *In frigore & nuditate.* In frigore fuit & nu- [Act. 28.] ditate, quando naufragium passus est: Denique ignem fecerunt, ait, & refecerunt nos propter pluuiam imminentẽ & frigus, Barbari in insulâ Melitæ. *Præter illa quæ extrinsecùs sunt instantia mea, quotidiana sollicitudo omniũ Ecclesiarum* Sollicitudo hæc, quam dicit quotidianam, [1. Cor. 4.] de dispensationis vsu descẽdit, vt omnibus diebus commissum sibi populum instruat. Illa autem quæ suprà memorat, superindicta sunt necessitate cogẽte: Dies enim [Psal. 103] ad opera datus est, nox ad requiem: Sed quia instabat necessitas, vt omnibus occurreret etiam nocte doce- [Act. 20] bat: Se enim affligere non dubitat, ne Dei gratia esset M in otio.

Quis infirmatur, & ego non infirmor?

Compati se dicit omnibus, & condolere eo affectu, quo prouideat vulneri medicinam. Hoc autem ideò prosequitur, vt ostẽdat quâ curâ commissam sibi Eccle- [2. Cor. 12] siam tueatur & regat, ac per hoc in nullo se minorem [1. Cor. 15] debere iudicari cæteris Apostolis: quippe qui secundùm quod declarauit, plus illis omnibus laborauerit: Maiore [Act. 9.] enim inuidiâ laborabat apud Iudæos pro cæteris Apo-

stoli, : quia cùm persequeretur Ecclesiam, subitò im- A mutatus, *Act. 26.* factus est defensor eiusdem, testificans atque confirmans quòd Christum, quem priùs vt hominem mortuum æstimabat, de cælo secum locutum audierit. Cuius testimonium necessariò multi sequerentur, scien- *Act. 9. & 25.* tes eum de persecutore non vtique sine ratione factum defensorem. Hac causâ excruciabantur Iudæi, & quærebant eum semper inficere.

Quis scandalizatur, & ego non vror?

Matt. 15 Scandalizari est carnis pati desiderium, quantùm ad locum hunc pertinet. Et quia etiam inuiti solent scan- *1. Cor. 2.* dalizari, illecti formâ aut pulchritudine corporis, aut B propriæ carnis calore: Apostolus necessitatem humanæ naturæ considerans, vri se dicit, vt consultat talibus compatiens infirmitati eorum: nec hos condemnans; sed commonens in humilitate sermonis, vt spe promis- *2. Cor. 12.* si præmij repugnent stimulis carnis; ne quis eorum qui eum audiunt, desiderijs carnis victi, desperantes de se, putantes iam non accepto ferre Deum, si corrigant, & in eisdem manentes, depereant.

Si gloriari oportet: in iis quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor; Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in sæcu- C la, scit quòd non mentior. Damasci Princeps gentis Arethæ Regis custodiebat ciuitatem Damascenorum, vt me comprehenderet: & per fenestram, in sportâ demissus sum per *Act. 9.* murum, & effugi manus eius.

Iacob. 1. *In iis quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor.* Hoc dicit, quia si gloriandum est Christiano, in humilitate gloriandum est, quâ crescitur apud Deum. Vnde alio loco dicit: *Cùm* *Luca 14.* *infirmor, tunc potens sum*, hoc est, cùm humilior pro fratrum salute, tunc exaltor. Hinc gloriandum est, non de *2. Cor. 12.* carnis progenie; quia est quis ex semine Abrahæ. *Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in sæ-* D *cula, scit quòd non mentior.* *Luc. 3.* Deum testē dat, vt quæ dicit, facilè credantur; & propter eos dumtaxat qui eum non *Rom. 1.* verum Apostolū honorificabūt. *Damasci Princeps gentis Arethæ Regis custodiebat ciuitatem Damascenorum, vt me cōprehenderet: & per fenestrā in sportâ demissus sum per murū, & effugi manus eius.* Princeps Damasci videns Iudæos insidias tendentes Apostolo, implere voluit per potentiā, *Act. 9.* malam cogitationē eorum, vt ipse si posset, eum comprehenderet, & vt Iudæis placeret, & vt diligens in officio sibi credito videretur, si eum quem publicæ perturbatorem audiret quietis, interficeret. Hoc inter ipsa primordia, tunc quando apparuit illi in viâ Dominus E eunti Damascum, incensi sunt Iudæi videntes eum qui *Ibidem.* vinctos credentes in Christum venerat perducere in Hierusalem, prædicare sectam quam venerat condemnare: & sic factum est vt à Discipulis per murum in sportâ demissus effugeret. Quod quidam indignè factum dicunt; quia non Dei auxilio liberatus est: Sed quod ab hominibus fieri potuit, quid opus erat vt Dei suffragio liberaretur? cùm Dei suffragium tunc sit necessarium, si humanum auxilium deficiat.

CAP. XII.

SI gloriari oportet, non expedit mihi.

Quo facto non sibi dicit expedire gloriari; quia præsentis vitæ gaudium fragile est: Si enim non euasisset, F martyrium fecisset: Sed quia fugiendū in persecutione *Esai. 40.* mandatum est, datâ operâ effugit; Nec enim debet aliquis expectare vt in semetipsum peccetur. Ergò gloriandum dicit, quia euasit; sed non expedit, inquit, propter *Matt. 10.* superbiam: quia de humilitate crescitur, & auxilium Dei mitibus proficit, non elatis. Præterea quia gloriatur mortem se euasisse quæ pro fide infertur, inane videtur significare pati pro Christo: ideò non expedit gloriari. *1. Petr. 5.*

Veniā autem ad visiones & reuelationes Domini. Scio hominem in Christo ante annos A quatuordecim (siue in corpore, nescio siue extrà corpus, nescio, Deus scit) raptum huiusmodi vsque ad tertium cælum.

Veniam autem ad visiones. &c. Nunc ostensurus est, quò sublatus est, vt proinde quanta & qualia sint quæ illi ostensa & dicta sunt, possint intelligi: ne, sicut quibusdā videbatur, minor cæteris Apostolis crederetur. *Scio* (inquit) *hominem in Christo ante annos quatuordecim siue in* *2. Cor. 11* *corpore, nescio: siue extrà corpus nescio, Deus scit raptum huiusmodi vsque ad tertium cælum.* Vtrūq; confirmauit; quia vtrumque posse fieri non negauit, vt & sine corpore ra- *Act. 22* B pi potuisset, & in corpore. Et fortè quibusdam videatur non magnum esse si homo Christi raptus est vsque ad tertium cælum, cùm in tertio circulo dicatur luna esse: Sed non ità est; quia vltrà omnia mundi sidera raptus intelligitur: & ideò magnificum & mirabile est quod narrat: Significat enim suprà firmamentum, in tertium numero cælum de spiritalibus cælis raptū semetipsum.

Et scio talem hominem (siue in corpore, siue extrà corpus, nescio: Deus scit) quia raptus est in paradisum: & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Pro huiusmodi C gloriabor.

Quia raptus est in paradisum, &c. Bis se raptum dicit, id *Luc. 23.* est primò hinc vsque ad tertium cælum, deinde in para- *Galat. 4.* disum cælestem, in quo latroni dixit Dominus quòd futurus esset cū eo in paradiso: illic vbi & ciuitas dicitur *1. Cor. 15.* esse Hierusalem mater nostra. Quid ergò mirum, si post resurrectionem corpus iam expiatum atque tenuatum factum, immortale futurum credatur in cælis, quando non dubitat Apostolus adhuc mortale corpus potuisse leuari ad cælos, & tolli in paradisum Dei Patris cælestē? pro huiusmodi homine, id est, qui tam dignus est Deo, vt hoc experiretur, gloriari se dicit: & non vult apertè dicere quia de se loquitur, ne laudare se videatur. Et D Ioannes Apostolus, cùm de se sciatur loqui: *Hic est*, ait, *Ioan. 21.* *Discipulus quem diligebat Iesus, qui & recubuit in cænâ suprà pectus eius* ne gloriosè de se effari videretur.

Pro me autem non gloriabor, nisi in infirmitatibus meis. Et si voluero gloriari, non ero stultus: nam veritatem dico. parco autem, ne quis me existimet suprà id quod videt me, aut audit aliquid ex me.

Pro me autem non gloriabor. Sic de se non gloriatur, dum non apertè de se profitetur. *In infirmitatibus sanè*, inquit, *meis gloriabor*. Exponere enim pressuras passio- *1. Cor. 4.* E num, & infirmitates angustiarum, non videtur gloriosum; sed flebile. Idcircò se in his gloriari dicit, sciens ta- *Hebr. 10.* men quia ad profectum perducunt remunerationum cælestium: Quid enim tam gloriosum in futurum Chri- *Tob. 12.* stiano, quàm exitia pro Christo illata sibi narrare? *Et si voluero gloriari, non ero stultus: nam veritatem dico.* Hoc dicit; quia si meritum suum profiteatur quod habet apud Deum, non erit imprudens: vera enim loquitur. Ergò si quis pro meritis suis quæ sibi ostensa sunt, loquitur, non est vtique stultus: si autem taceat, est etiam pru- *Eccl. 20.* dens: Sed quâ causâ hîc nō palàm glorietur, nūc subijcit dicens: *Parco autem, ne quis me existimet suprà id quod videt esse me, aut audit aliquid ex me.* Ostendit igitur quâ causâ non apertè glorietur: Ne quis me existimet, inquit vltrà gloriam meam tendere quàm limes merito- *2. Cor. 11* F rum admittit. Hos significat quos obtrectatores habe- *2. Tim. 4* bat, causâ legis, sicut suprà memoraui: Nam vtique meritorum gloriam bonum est non tacere, vt inuitentur Credentes.

Et ne sublimitate reuelationum extollar, datus est mihi stimulus carnis, Angelus Satanæ, vt me colaphiset. Propter hoc ter Dominum rogaui vt discederet à me, & ait mihi: Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate consummatur.

Iacob. 1. *Et ne sublimitate reuelationum extollar*, &c. Deum bonis G
meritis prouidere testatur; dum permittit tentationi-
2.Cor. 4. bus bonos deprimi, non solùm ne laborum suorum
fructibus abdicentur, verumetiam vt augeantur his ad
cumulum possessionis æternæ. Hoc ergò remedium da-
tum est Apostolo, vt iniurijs pressus, animo non possit
extolli pro magnitudine reuelationum: quia otiosum
pectus necesse habebat in ijs quæ viderat, extolli. *Prop-
ter hoc ter Dominum rogaui vt discederet à me. & ait mihi:
Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate consum-*
Matt. 20 *matur.* Stimulos quos diabolus perfidè mentibus inse-
rens ad nocendum Dei seruis instigat, vt cessarent ab
Rom. 8. eo, ter Dominum deprecatum se fuisse & non impe- H
1.Cor.10 trasse testatur: non quia despectum se dicit; sed quia
Matt. 24 inscius contrà se petebat vt cessarent ab eo tentationes,
per quas perfectior fiebat: Ideò ad Romanos dicit:
Nam quod oremus sicut oportet, nescimus. Vnde hoc dicit
sibi responsum, vt sufficeret sibi gratia Dei, quà aut vi-
res tolerandi addebantur, aut tempus pressuræ abbre-
uiabatur: vt deuotio dum infirmitate pressuræ acce-
dentis non frangitur, probata videatur.

Libentissimè itaq; magis gloriabor in infirmitatibus meis, vt prætendat in me virtus Christi. Propterea placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo: Cùm I enim infirmor, tunc potens sum.

Iacob. 1. *Libentissimè itaque magis gloriabor*, &c. Apertum est quia
2. Cor.10 tunc gloriandum docet, quando iniurijs humiliatur. A
Christo autem virtus tolerandi præbetur, vt quia priùs
asperæ, ac per hoc fastidiendæ iniuriæ videbantur, po-
steà libenter suscipiendæ, vt Christi auxilio lenirentur.
Libenter ergò cædi se dicit, dummodò à Christo cure-
tur, sciendo plus addere medicinam Christi ad salutem,
Matt. 26 quàm infirmitas detrahit sanitati. *Propterea placeo mihi
in infirmitatibus, in contumeliis: Cum enim infirmor, tunc po-
tens sum* Verum est, quia tunc vincit Christianus, cùm
perdere putatur: & tunc perdit perfidia, cùm se vicisse
gratulatur. Plaudit ergò, cùm illi insultatur, & surgit K
cùm premitur.

Factus sum insipiens: vos me coëgistis: Ego enim debui à vobis commendari: nihil enim minus feci, quàm illi valdè Apostoli.

Vos me coëgistis. Compulsum se dicit, vt quid,
esset ostenderet. Et non vtique stultus est; quia de se
vera loquutus est: sed inclinat se, vt manifestet quia
non voluntare merita sua ostendit. *Ego enim debui à vo-
bis commendari.* Manifestum est; quia hi habuerant te-
stimonium ei perhibere aduersùs obtrectatores eius L
2.Cor. 4. apud quos Ecclesiam constituit, & signorum prodigia
Apostolatus ostendit; vt hoc tacente, illi eum defende-
rent quem Patrem habebant in Euangelio Christi: *Ni-
hil enim minus feci, quàm illi valde Apostoli.* Valdè, hoc
est nimis, sicut quibusdam videbantur: Nam hoc erant,
Galat. 2. quod & Apostolus Paulus. Hoc ergò dicit; quia minor
non est neque in prædicatione, neque in signis facien-
dis, Apostolis præcessoribus suis. non dignitate; sed
Matt. 3. tempore: Nam si de tempore præscribendum putatur,
Ioan. 1. antè cœpit Ioannes prædicare quàm Christus: & non
Christus Ioannem; sed Ioannes Christum baptizauit.
Ioan. 21. Num ergò sic iudicat Deus? Denique prior secutus est M
Andreas Saluatorem quàm Petrus: & tamen primatum
nō accepit Andreas; sed Petrus. Quare ergò Apostolus
quibusdam non videbatur, cùm eadem posset per Dei
gratiã quæ & Apostoli? Ideò dolet, & compulsus osten-
dit quid à dignatione Domini meteatur. Hinc est vnde
1.Cor. 15. non solùm minorem loquó esse coactus est profiteri; sed
& plus omnibus laborasse. His ergò displicebat, & non
videbatur esse Apostolus, qui æmulatione paternæ legis
prædicationem eius respuebāt quasi inimici traditionis
Moysis; quia eam iam cessare dicebat: Apostolis magis
Act. 22 fauentes, & istum his humiliantes; quia non illi tam
constantes contrà legem aliquid afferebant.

Et si nihil sum; signa tamen Apostoli facta sunt in vobis, in omni patientiâ, signis, & prodigiis, & virtutibus: Quid est enim quod minus habuistis cæteris Ecclesiis, nisi quòd ego ipse non grauaui vos? Donate mihi hanc iniuriam.

Et si nihil sum, signa tamen Apostoli, &c. Sic se humiliat 1. Cor. 2.
vt erigat: patientiam tamen primam memorat quia diu 2. Cor 7.
illos portauit quasi impatientes ægros, vt adhibitâ me-
dicinâ signorum atque virtutũ curaret vulnera erroris
H illorum: *Quid est enim quod minus habuistis cæteris Eccle-
siis, nisi quòd ego ipse non grauaui vos? Donate mihi hanc in-
iuriam.* Adhuc per humilitatem se commendat: Osten-
dit enim non minus illos aliquid habuisse ceteris Eccle-
siis; sed & ampliùs: Euangelium enim Dei gratis his
prædicauit, quod nullis concessum est Ecclesijs, dicente
Domino: *Dignus est enim operarius mercede suâ.* Si ergò 1. Cor. 18
pro bono opere, iniuriâ dignus sum: donate, inquit, hoc
est, ignoscite mihi: Omnis enim stultus boni accusator Luc. 10.
est. Vt hos ergò imperitos ostendat, veniam ab his po-
stulat eius facti de quo laude dignus est. 1. Tim. 5.

Ecce tertiò paratus sum venire ad vos, & nō vos grauabo: Non enim quæro quæ vestra sunt; sed vos: Nec enim debent filij parenti- I bus thesaurizare; sed parentes filiis.

Ecce tertiò paratus sum venire. &c. Ne fortè hoc inter
initia fecisse putaretur ad commendationem suam, pòst
autem mercedem Euangelicæ prædicationis velle acci-
pere, ostendit in eâ se voluntate durare, ne factum suum
posteà emendare videretur, & esset quod ab obtrectato-
ribus reprehenderetur: *Non enim quæro quæ vestra sunt;
sed vos.* Ostendit ideò se nolle accipere ab eis, vt illos ip- 2. Cor. 12.
sos lucraretur: vt intelligentes quia pecuniæ præpone-
ret eos, tandem cognoscerent affectum illius ergà se. 1. Cor. 9.
*Nec enim debent filij parentibus thesaurizare, sed parentes
filijs.* Patrem se eorum significat, sicut in primâ epistolâ
dicit: *Per euangelium ego vos genui.* Carnales autem pa-
K rentes sunt qui filijs thesaurizant: Nam spiritales à filijs
dignum est vt accipiant sumptus ad sustentandam vi-
tam præsentem. Non enim magnum est vt spiritalia 1. Cor 4.
tradentes, consequantur carnalia. Sic autem in tan-
tum probat se nolle accipere, vt transferat causam car- 1. Cor. 9.
nalis patris ad spiritalem: vt non solùm non ab his ac-
cipiat; sed & si potest fieri, ipse illis tribuat; sicut iam Rom. 15.
supra dixit: *Alias Ecclesias expoliaui, accepto stipendio ad
ministerium vestrum.* Hoc dicto tangit eos, vt intelligant
quantus sit & quid ij mereantur qui tanti Apostoli pro- 2. Cor. 11.
uidentiam neglexerunt.

L Ego verò libentissimè impendam, & superimpendar ego ipse pro animis vestris, plurimum vos diligens, licet minùs diligar: Sed esto: ego vos non grauaui; sed vt astutus dolo vos cepi.

Ego verò libentissimè impendam &c. Nunc apertè affectũ Act. 21.
& charitatem quam circà eos habebat, ostendit, quãdo
non solùm sua pro eis impendere & propensiùs pendere
paratum se dicit; sed & seipsũ pro salute animarum eo-
rum etiam mori; sicut & Apostolus Ioãnes dicit: *Quia* 1. Ioan. 3.
*exemplo Saluatoris pro fratribus etiam animas nostras debe-
M mus ponere. Plurimùm vos diligens; licet minùs diligar.* Pro-
uocat eos ad amorem; quia ipsi plus illum deberent di-
ligere, maximè per quem didicerunt viam salutis, per 1. Cor. 4.
quem & acquisiti sunt Deo, ex perfidis facti fideles, &
ex contaminatis, purificati. *Sed esto: ergo vos non grauaui;* 2. Cor. 2.
sed vt astutus dolo vos cepi. Omnia quæ possent ex aduerso
proponi, non tacet, vt se purget per omnia: quia nihil
per circumuentionē egit apud eos; sed in simplicitate, 2. Cor. 2.
sibi semel prospiciens, his duplici genere; vt & apud
Deum prouideret eis, & hîc censum illorum non quæ-
reret: sibi autem hoc sufficere quod à Deo promissum
est in futurum: Fortè enim suspicarentur ideò illũ con-
tempsisse; quia parua erant quæ offerebantur, vt ma-
iora

[.Cor. 8] iora sequeretur: vt circumspiciens merita sua, non pecuniam refutaret; sed † munus indignum sibi æstimans, contemneret.

Num per aliquem eorum quos misi ad vos, circumueni vos? Rogaui Titum, & misi cum illo fratrem. Numquid auarus in vos fuit Titus? nónne eodem spiritu ambulauimus? nónne iisdem vestigiis? Iterùm putatis quòd excusemus nos apud vos? Coràm Deo in Christo loquimur: omnia autem charissimi pro vestrâ ædificatione.

[2. Cor. 9.] *Num per aliquem eorum quos misi ad vos, &c.* Hoc est quod dicit; quia quos misit, non illis hoc intimarunt vt si vellent pacatum habere Apostolum, dignam quantitatem personæ illius offerrent: quia ideò noluisset acci- [2. Cor. 10] pere; quia minùs quàm dignum fuit afferebatur. Quod compositum Apostoli astutiâ intelligerent, vt quod egit, non per contemptum; sed per auaritiam egisse probaretur. *Rogaui Titum, & misi cum illo fratrem. Numquid auarus in vos fuit Titus? nonne eodem spiritu ambulauimus?* [2. Cor. 9.] *nonne iisdem vestigiis?* Apertum est; quia quando ab iis quos misit, nihil tale dictum aut factum est; vna eorum sententia probatur in bono, exclusâ suspicione auaritiæ. *Iterùm putatis quòd excusemus nos apud vos?* Hoc est quod dicit: Olim de nobis dubitatis, arbitrantes quia non simpliciter agamus vobiscum: A pseudoapostolis enim exagitabantur, qui volentes deprædari eos, tergiuersatione hoc agere Apostolum asserebant, quasi vt plura pos- [2. Cor. 12] sit accipere. *Coram Deo in Christo loquimur: omnia autem, charissimi, pro vestrâ ædificatione.* Sic cupit illos verum & bene sentire de se, vt & ratione & testificatione satis illis faciat; quia non vt sibi prosit, talem se probet; sed [2. Cor. 10] vt ad ædificationem eorum proficiat: vt vel sic amorem illorum circà se prouocet, dum non grauat censum [2. Cor. 12.] illorum, & auctoritatem potestatis in arguendis vitiis non inclinat: Sine dubio enim prodest ei qui corripi- [2. Cor. 8.] tur, vt emendet, si præpositus ideò oblata refutet, vt liberè arguat.

Timeo enim, ne cum venero, non quales volo, inueniam vos; & ego inueniar à vobis, non qualem vultis, ne fortè sint inter vos contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, tumores, seditiones.

[1. Cor. 3. & 6.] *Timeo enim ne cùm venero, &c.* Quoniam non omnes adhuc quos in primâ Epistolâ corripuit, emendauerant se in quibus fuerant vitiis reprehensi: ideò cum auctoritate vult videri iturus ad illos, vt territi colligantur; [2. Cor. 9] vt tales illos inueniat, quales vult. *Et ego inueniar à vobis, non qualem vultis.* Hoc dicit, vt tales se præbeant, vt conueniant eis cum Apostolo, vt inuicem congaudeant sibi: Ille enim inuenit aliquem qualem non vult, [1. Cor. 1. & 3.] qui se talem facit vt discordet ab illo. *Ne fortè sint inter vos contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, tumores, seditiones.* Nunc errores memorat, quos in superiore Epistolâ reprehendit, quando personis deferentes, & alterum alteri præponentes dissidebant ab iouicem.

Ne iterùm cùm venero, humiliet me Deus apud vos, & lugeam multos ex iis qui antè peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditiâ, & fornicatione, & impudicitiâ quam gesserunt.

[1. Cor. 5.] Hoc præmonet, vt non illos tales inueniat, quales dudum inuenerat, cum vitiis diuersis operum immundorum, vel magis nominum; quia omne opus sine crimine [1. Cor. 8. & 10. Prou. 16.] est; sed inordinationis nomen facit crimen: Tunc enim est illicitum, cùm aliter fit quàm concessum est. Illis ergò peccantibus, se humiliari dicit; quia incipit vt pius pater, A peccata filiorum deflere: Quis enim pater non gaudeat, bene agentibus filiis? Sic iterùm necesse est lugeat, si prauè versentur. Ideò admonet, vt si qui præteritarum fornicationum aut alterius immunditiæ vel impudicitiæ non egerunt pœnitentiam, sicut quidam quos significat non egisse, nunc agerent: vt veniens sine tristitiâ esset cum eis: Cùm enim dicit: *Et lugeam multos ex iis qui antè peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam,* probat [2. Cor. 2. 1. Cor. 7.] quosdam ex his egisse pœnitentiam, quosdam non egisse. Quod Nouatiano aduersum est, qui dicit fornicatores non posse peragere pœnitentiam, & recipi in communionem. Hic probat peregisse, ac per hoc receptos esse in pace Ecclesiæ. Tres ergò formas peccatorum B probat, cùm fornicationem, & impudicitiam, & immunditiam nominat.

EN tertiò hoc venio ad vos. In ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum. Prædixi enim & prædico, vt præsens secundo aduentu, & absens nunc scribo iis qui antè peccauerunt, & cæteris omnibus; quia si venero iterùm, non parcam. [CAP. XIII. Deut. 17]

En tertiò hoc venio ad vos. Superiùs præparatum se dixit, nunc iam venturum significat. *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum.* Hoc secundùm Legem [2. Cor. 12 Deut. 17] C dixit, vt aliquis duobus aut tribus testibus, aut purgetur, aut condemnetur. Ità & hi tertio aduentu Apostoli vt purgati inueniantur, commonet. *Prædixi enim & prædico vt præsens secundo aduentu, & absens nunc scribo iis qui antè peccauerunt, & cæteris omnibus, quia si venero iterùm, non parcam.* Pridem se dixisse significat præsentem, [2. Cor. 12] vt corrigerent se, ne cum pudore corriperentur: & nunc [2. Cor. 12] iterùm absentem se eadem dicere contestatur, vt post secundam correptionem, si se non emendauerint, parci [Tit. 3.] eis non debeat.

Quomodò probationem quæritis eius qui in me loquitur Christus, qui ergà vos non D infirmatur; sed potens est in vobis?

Probationem quærunt Christi loquentis in Apostolo, dum præceptis non obediunt: volentes probare si ausit [2. Cor. 10] vindicari; vt per id intelligatur esse fide auctoritatis, vt de cætero timeatur: Qui enim ad magistrum contendit, [1. Cor. 4.] emendari se quærit. *Qui ergà vos non infirmatur; sed potens est in vobis.* Potens est in his Christus; quia vide- [2. Cor. 12] runt in nomine eius mortuos excitatos, dæmones fugatos, paralyticos conualuisse, surdos audisse, mutis redditum affatum, claudos cucurrisse, cæcos vidisse. Hæc omnia virtutis sunt, non infirmitatis. Denique hac causâ attracti ad fidem sunt.

E Nam etsi crucifixus est ex infirmitate nostra, viuit tamen ex virtute Dei. Etenim nos infirmamur in illo; sed viuemus cum eo ex virtute Dei ergà vos.

Nam etsi crucifixus est ex infirmitate nostrâ, &c. Verum [Esai. 53.] est; quia propter peccata nostra crucifixus est Christus, vt mortem destruens credentes sibi liberaret ab eâ. [Hebr. 2.] Infirmari ergò se passus est propter nos, vt mortem vinceret nobis: Descendens enim ad inferos, qui om- [Ephes. 4.] ninò peccatum nesciebat, & quasi peccator occisus, chirographum Adæ deleuit, vt de cætero defuncti sub [1. Petr. 3] eius nomine, à morte non tenerentur; sed haberent F fiduciam eundi ad cælos. Propter infirmitatem ergò [Coloss. 2.] nostram occisus reuixit virtute Patris, vt Discipulis [Apoc. 2] probaret quæ docuerat esse vera, exemplo in se ostenso: *Etenim nos infirmamur in illo.* Hoc ad Apostolorum personam pertinet, qui eum, id est, Christum prædicantes, infirmabantur, dum iniuriis agebantur, claudebantur, [Rom. 6.] cædebantur: *Sed viuemus cum eo ex virtute Dei ergà vos.* Manifestum est quia si à perfidis infirmabantur, apud [1. Cor. 4.] Credentes, non erat hæc infirmitas; sed profectus; quia [2. Cor. 12] hinc potentiores fiunt Fideles, dum infirmantur. Illata [2. Cor. 4.] ergò mors à perfidis, vita est ergà credentes: virtute enim Dei resurgent, vt viuant cum Christo.

G Vos ipsos tentate, si estis in fide: ipsi vos probate An non cognoscitis vos quòd Christus Iesus in vobis est? nisi reprobi estis. Spero autem cognituros vos quia non sumus reprobi.

2. Cor. 11 *Vos ipsi tentate si estis in fide, &c.* Inuicem vt se fratres discutiant, præcipit: Sollicitiores fiunt enim, si secum inuicem conferant. Tentationem ergò hanc probationem voluit intelligi; quia omnis probatio tentatio est, non Iacob. 1. tamen omnis tentatio probatio: Si enim Deus tentare 1. Cor. 7. dicitur, probatio est. Si autem diabolus tentare dicatur, tentatio est, quia euertere nititur. Et homo aliquando 1. Petr. 5. tentat vt probet, aliquando vt capiat. H *An non cognoscitis vos, quòd Christus Iesus in vobis est? nisi reprobi estis.* Hoc dicit; quia si probare vos inuicem nescitis, non cognoscitis quia Iesus Christus est in vobis, & hoc est reprobum esse, nescire religionis & professionis suæ fidem. Qui enim fidei suæ sensum in corde habet, hic scit 1. Cor. 2. Christum Iesum in se esse. *Spero autem cognituros vos quia non sumus reprobi.* Prouocat eos ad scientiam fidei, & rectæ vitæ. Cùm enim cœperint scire Apostoli sui certam auctoritatem & meritum apud Deum, poterunt & circà se esse solliciti.

Oro autem Deum, ne quidquam mali faciatis: non vt nos probati appareamus; I sed vt vos quod bonum est, faciatis, nos autem quasi reprobi simus: Non enim possumus aliquid aduersùs veritatem; sed pro veritate.

1. Petr. 2 *Oro autem Deum, ne quidquam mali faciatis, &c.* Eo affectu quo semper orat pro eis, vt à malis temperent. *Non vt nos* (inquit) *probati appareamus*; id est, non vt in auctoritate videamur, vobis peccantibus: *Sed vt vos quod bonum est faciatis, nos autem quasi reprobi simus.* Quid est hoc? Orat Apostolus vt reprobus sit? Non sanè, hoc orat, vt his bene agentibus, dum non auderent corripere, quasi humilientur; & humiliati velut reprobi ap- 2. Cor. 10 pareant. Probati enim à Deo videntur, dum iudicant K peccatores, auctoritate concessâ. Si ergò quos iudicent non sunt, cessante in his auctoritate quasi reprobi vi- Ibidem. dentur: *Non enim possumus aliquid aduersùs veritatem, sed* 1. Petr. 2. *pro veritate.* Hoc dicit; quia potestas non est data contrà veritatem, vt arguant bene viuentem; sed pro verita- Rom. 13. te, vt vindicent in eum qui inimicus est Legis. Idcóque cessabit potestas, si quod bonum est fecerint. Vnde & ad Romanos ait: *Vis non timere potestatem? bonum fac, & habebis laudem ex illâ.* Cùm ergò non times bonum operando, euacuata est apud eum potestas. Hoc est quasi reprobum esse; quia hoc in eo cessat, vnde probatur potestas.

Gaudemus enim, cùm nos infirmamur, vos autem fortes estis. In hoc & oramus vestram consummationem. Ideircò hæc absens scribo, vt non præsens durùs agam secundùm potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.

Cùm nos infirmamur, &c. Hoc est infirmari, non exercere potestatem. Ibidem. Hos autem optat fortes esse, vt bene agentes vitia vincant, & prohibeant a se vindictam aut correptionem. *In hoc & oramus vestram consummationem.* 1. Tim. 1. Petit orans vt in eo perficiantur, nec peccent consummati in virtute bonæ vitæ, & in incorruptâ fide. *Idcircò* 2. Cor 12 *hæc absens scribo, vt non præsens durius agam.* Apertum est; quia ideò absens commonet, vt correctiores illos in- 2. Cor. 10 ueniat, & non illic positus increpet cum pudore, vt erubescat qui peccat, in cœtu fraterno. *Secundùm potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.* Hæc potestas est quam superiùs optat 2. Cor. 6. esse otiosam, his benè agentibus: si quo minus, exerceri se in hac, vt ædificentur correpti, non mortificati peccatores: Non enim destruuntur qui arguuntur vt corrigantur; sed ædificantur ad vitam.

De cætero, fratres! gaudete, perfecti estote, consolationem percipite, idem sapite, in pace agite, & Deus pacis & dilectionis erit vobiscum.

Gaudium hoc de emendatione erit, vnde & poterit prouenire perfectio: Sed antè erit consolatio vt spe fu- Hebr. 11. turorum deserant præsentem oblectationem. *Idem sapite*, hoc ait, propter veterem discordiam, vt iam vnum sentiant. *In pace agite.* Si concordes fuerint, habebunt 1. Cor. 1. I pacem. *Et Deus pacis & dilectionis erit vobiscum.* Deus pacis est Christus, qui dixit: *Pacem meam do vobis, pacem* Ioan. 14. *relinquo vobis.* Ipse est & Deus dilectionis; quia iterùm ait: *Nouum mandatum do vobis, vt diligatis inuicem. Et in hoc*, inquit, *cognoscent omnes quia Discipuli mei estis, si di-* Ioan. 13. *lectionem quâ dilexi vos, habueritis inuicem.* Ibidem. Alia tamen pax Dei, alia mundi est; quia & maligni & spurij habent pacem; sed ad damnationem; Christi enim pax libera est à peccatis. Perfidiam ergò fugit, dolum spernit, factis malis repugnat. Hæc Deo placita est & amica; diabolo Hiere. 6. autem inimica. Hanc qui habuerit, habebit & dilectionem, simul & Deum eorum ad tuitionem perpetuam.

Salutate vos inuicem in osculo sancto. Salutant vos sancti omnes. Gratia Domini K nostri Iesu-Christi, & dilectio Dei, & communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis. Amen.

Salutate vos inuicem in osculo sancto. Hæc salutatio Cant. 1. Ecclesiastica est; quia oscula hæc non carnalia; sed spiri- Cant. 2. talia sunt, quæ complexu corporum animos copulant non desiderio carnis; sed spiritus. *Salutant vos Sancti omnes.* Prouocat eos ad sanctitatem, vt & ipsi audeant reddere vicem Sanctis in salutatione: Ideò enim à Sanctis salutantur vt illos imitentur. *Gratia Domini nostri* L *Iesu-Christi, & dilectio Dei, & communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis. Amen.* Trinitatis hîc complexio est, & vnitas potestatis, quæ totius salutis perfectio est: Dilectio enim Dei misit nobis Saluatorem 1. Ioan. 5. Iesum, cuius gratiâ saluati sumus. Vt possideamus Ephes. 5. hanc gratiam salutis, communicatio facit sancti Spiritus: Hic enim dilectos à Deo, & saluatos gratiâ Rom. 15. Christi, tuetur: vt trium perfectio, consummatio sit hominis in salutem.

Sancti Ambrosij in Posteriorem Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Corinthios Commentariorum Finis.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

MNIS credens in Christum, & obseruans Legem factorum, malè in- Act. 15.
telligit Christum. Sicut & Symmachiani, qui ex Pharisæis originem tra-
hunt, qui seruatâ omni Lege, Christianos se dicunt, more Photini Christum Eusib.
non Deum & hominem; sed hominem tantummodò definientes; Si enim lib. 6. hist. eccl.
Deum intelligerent Christum, nihil de Lege factorum sperarent, id est, de cap. 14.
neomeniis, sabbato, circumcisione, & discretione escarum; quia qui Deum & Dominum Coloss. 2.
Legis colit, suprà Legem est: nec potest iudicari à Lege, qui cum Legislatore concordat.
Denique non illorum causâ Lex data est qui Deum colebant; sed eorum qui malè & crede- 1. Tim. 1.
bant & agebant ad contemptum Creatoris. Vnde dicit ad Timotheum: Nec enim Iusto Leuit. 15
Lex posita est; sed iniustis, & malè versantibus. Et Moyses sic inquit: Timentes
facietis filios Israël. Vnde & Galatæ, vel ij qui eos subuertebant, adhuc erroris nebulâ
contectum cor habentes, non cernunt sensum Esaiæ Prophetæ inter cætera dicentis. Verbum Esai. 10.
enim consummans & breuians in æquitate: quia verbum breuiatum faciet Luc. 16.
Dominus super terram. Si ergò hæc dicta intelligerent, à Lege recederent, scientes à Coloss. 2.
prædicatione Joannis Baptistæ Legem iam cessare, ut sola fides sufficiat ad salutem, abbre- Gen. 17.
uiata ex Lege: In Lege enim & de Deo Patre, & de Christo Filio eius, & de Spiritu- Rom. 4.
sancto continetur prædestinatum in tempore, quod manifestatum est in prædicatione: Nam si Genes. 22
signaculi causâ circumcidebantur Filij Israël, ut exinde apparerent filij esse Abrahæ iuxtà Ioan. 8.
carnem: ritè cessare debet Circumcisio, quia signum habent Credentes mortis euictæ, quo di-
gnoscuntur filij esse Abrahæ; sed secundùm fidem: Abrahæ enim promissus est qui veniens
vinceret mortem. Denique hunc expectabat Abraham: quem in spiritu sentiens natum,
gauisus est, sciens se in breui introduci in cælos: Vnde dicit Dominus ad Judæos: Abraham
cupiuit videre diem meum? & vidit, & gauisus est: tempore enim simul adhuc erant
Filij Jsraël in eremo, antequàm vicini essent Gentium, non sunt circumcisi. At vbi com-
misceri habebant Gentibus; tunc à Iesu Naue circumcisi sunt cultris de petrâ, quæ significat Iosue 5.
Christum: quia petra (inquit) erat Christus: ut significaretur; per Christum futuram 1. Cor. 10.
Circumcisionem cordis; sicut dixerat Moyses, & Hieremias Propheta: Circumcidite vos Deut. 10
Deo, & circumcidite præputium cordis vestri: ut amputatâ caligine, remissione accepta Hier. 4.
peccatorum, digni fierent videre gloriam Dei, quam sub Lege positi videre nequiuerant, causâ 2. Cor. 3.
peccati. Ut ergò & Christum Deum significaret, & non se ab homine ea didicisse quæ doce-
bat, assereret, itá incipit.

[Cap. I.] **P**AVLVS Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, & Deum Patrem, qui suscitauit eum à mortuis: & qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesiæ Galatiæ.

[Act. 22.] APOSTOLVM se non ab hominibus electum, & missum ad prædicandum testatur; [2. Cor. 8.] [2. Cor. 11.] sicut erant quidam, qui electi ab Apostolis mittebantur ad Ecclesias roborandas; neque sicut alij, qui à Iudæis mittebantur ad disturbandas Ecclesias, quos Pseudoapostolos vocat; [Act. 9.] sed à Filio Dei missum se quem in hac causâ idcircò hominem negare videtur; quia præcepta quasi Deus [Galat. 6.] dedit, non quasi homo, & quem elegit diuino iudicio elegit. Per quod idoneum & firmum se Prædicatorem significat; quia multò vtique melior est quem Deus elegit, quàm quem homo: Neque enim per hominem, sicut arbitrabantur de Christo qui hos cogebant circumcidi; sed per Iesum Christum, id est, per eum qui Deus & homo est. Quod statim aperit, cùm dicit: *Et Deum Patrem, qui suscitauit eum à mortuis.* Hoc dicto, duas hæreses damnauit, & Manichæi, & Photini; quia Manichæus Christum hominem negat, & non negat crucifixum esse; & Photinus Christum Deum esse non concedit; & tamen ipsum, se, hoc est, corpus suum excitasse à mortuis negare non audet: vt Manichæus cùm crucifixum non neget, stultè eum hominem non fateri videatur: & Photinus impietate quadam Deum negare, quem [Ioan. 2.] seipsum à mortuis excitasse fatetur: Legit enim dixisse Dominum: *Soluite templum hoc, & ego tribus diebus excitabo illud. Hoc autem dicebat de templo corporis sui.* Igitur ipse excitans se à mortuis, corpus suum significat se à [Ioan. 17.] mortuis excitasse: nihilominùs tamen à Patre suo dici- [1. Cor. 5.] tur excitatus, propterea quòd omnis virtus Filij de Patre est, vt gesta Filij facta sint Patris, ex quo sunt omnia. [2. Cor. 13.] *Et qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesiæ Galatiæ.* Postquàm auctoritatem suam commendauit, adhuc auget ad causam, vt cæteros qui secum erant, omnes commotos aduersùs eos ostenderet. Quamuis sufficeret auctoritas eius, nec possit refutari: tamen vt grauet factum illorum, quo à primâ fide destiterant, multos secum ac- [2. Cor. 2.] censos ad arrorem illorum arguendum designat: Facilè enim poterit quis intelligere errare se, si se à multis videat reprehendi.

Gratia vobis & pax à Deo Patre, & Domino nostro Iesu-Christo.

Vtriusque beneficio tam Patris quàm Filij genus hominum subleuatum ostendit. [Act. 17.] Nec minorem Filium significat, cùm eum Dominum nostrum vocat: neque Patrem maiorem; [1. Cor. 8.] quia eum Deum nostrum appellat, quia non erit verus Deus Pater, nisi & Dominus sit: neque verus Dominus Filius, nisi & Deus sit. Si ergò vna gratia Patris & Filij ergà nos est; quid est, inquit, vt de Filio [Luc. 6.] minùs sentientes, Legem illi æquetis, vt partim Christo partim Legi seruiatis, cùm legeritis Dominum dicentem: *Quia Dominus est filius hominis etiam sabbati:* vt per hoc videant quanta contumelia ab eis Domino irrogetur, quando comparant Dominum famulæ.

Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris.

[Esai. 53.] Apertè ostendit nihil prodesse Legem, quando Christum dicit obtulisse se vt pro nobis pateretur, vt nos [1. Ioan. 3.] iustificaret quos Lex reos tenebat: vt eruti à Lege per [2. Tim. 2.] fidem Christi, iam non peccatores essemus; sed iustificati secundâ natiuitate, filij Dei appellari: Cùm enim in ditione diaboli genus humanum teneretur, Saluator obtulit se illi volenti, vt illudens eum potestate virtutis suæ (accipere enim voluit quem detinere non potuit) [Coloss. 2.] auferret ei quæ malo iure tenebat obnoxia. Expoliatis itaque inferis, trophæum animarum pertulit ad Patrem, ex quo sunt omnia; quod Lex vtique facere non potuit: Quanquam enim illa profutura data sit, nobis tamen [1. Cor. 8.] peccantibus conuersa est vt fieret inimica, & cœpit [Rom. 8.] [Rom. 7.] occidere, non viuificare. Christus autem donans delicta, [Coloss. 2.] non solùm viuificauit nos; sed & sibi sociauit, vt filij [Galat. 1.] Dei vocemur facti per fidem. [Act. 15.] Quantus ergò error est post gratiam reuerti sub Lege, hoc est post acceptam libertatem velle seruire, vt ereptus gladio immemor beneficij denuò se vendat lanistæ? Accusator est enim emptoris, qui relicto eo, rursum ad priorem dominum redit.

Vt liberaret nos de præsenti sæculo maligno, secundùm voluntatem Dei & Patris nostri, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Vt liberaret nos de præsenti sæculo, &c. Hoc dicit; quia ideò morti concessit se Dominus, vt nos ab errore sæcu- [Esai. 53.] li liberaret: id est, vt ab intelligentiâ huius sæculi quod [1. Cor. 10.] curriculis senescente ætate deuergit in finem, alieni facti, futuri sæculi quod occasum nescit, participes simus in sensu vnius Dei: Præsentis enim sæculi hæc est malignitas, quia non reddit congruam reuerentiam Crea- [Sap. 13. 15 & 16.] tori suo Deo, & restauratori Christo, dum multos sibi deos confingit error humanus: aut dum Christo à [Rom. 1.] credentibus debita honorificentia non reseruatur. *Secundùm voluntatem Dei & Patris nostri, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.* Vt firmum sit & plenum auctoritate quod dicit, quia Christus nos liberauit, addit [Ioan. 3.] quia istud fecerit cum Patris voluntate.

Miror, quod sic tam citò transferimini ab eo qui vocauit vos per gratiam Christi, in aliud Euangelium.

Euangelium bonum nuntium est, ac per hoc & Lex [Rom. 3.] vetus Euangelium est, acceptâ Lege factorum: Sed hoc potiùs, in quo quod promissum est, solutum est, per quod peccatores ad indulgentiam conuocantur. Mirari [Esai. 61.] ergò ideò se dicit; quia de optimo & maximo beneficio decidentes mancipatunt se Legi factorum, vt perderent quod fuerant consecuti, vt de acceptâ libertate, ruerent [Act. 15.] in seruitutem, citò euersi: cùm mos sit vt paulatim aliquis de malo transeat ad bonum, hi autem de bono facilè traducti sunt ad opera carnis, quæ sunt grauia. Rarò [Ibidem.] enim contingit vt quis de lætitiâ confugiat ad exitia: ac per hoc admiratur hebetudinem illorum, qui in securitate positi labori se subijciebant inani. Tale est, si nauta insanus stans in portu, de tempestate securus laxet nauim in altum, vt perturbetur diuersis procellis. Ità & [Galat. 6.] hi per stultitiam subegerunt se, vt dolores paterentur pudoris delecti, & iugum seruitutis Legis susciperent, nullâ huius rei spe prædicatâ. In aliud ergò Euangelium vocati fuerant, quàm quod hi prædicabant qui eos subuerterant: non tamen aliud ab eo quod Apostoli nuntiabant, quòd hi pseudoapostoli aliud esse asserebant, ad [Galat. 2.] inuidiam Apostoli qui eos instruxerat. Et vt Galatas per hanc fallaciam circumuenirent, necesse erat vt Euangelium Apostoli aliud esse dicerent, quàm quod ratio Saluatoris docebat: hoc autem esse verum, quod ab eis cum Legis veteris concordiâ prædicabatur. Hi sunt qui quæstiones fecerunt Paulo & Barnabæ de hac re, sicut continetur in Actibus Apostolorum: Isti enim docebant ex Gentibus credentes; quia nisi circumciderentur more [Act. 15.] Moysis, & Iudaizarent, salui esse non possent.

Quod non est aliud, nisi quòd aliqui sunt qui conturbant vos & volunt inuertere Euangelium Christi. Sed & si nos, aut Angelus de cælo Euangelizauerit vobis, præterquàm quod Euangelizauimus, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterùm dico: Si quis vobis Euangelizauerit præterquàm quod accepistis, anathema sit.

Qui conturbant vos, & volunt inuertere Euangelium, &c. Apertum est quia hoc agebant, vt inuerterent Euangelium Christi, immutantes traditiones, vt sub nomine Christi essent Iudæi: & hoc est conuertere Euangelium Christi in Legem: *Sed & si nos, aut Angelus de cælo euangelizauerit vobis præterquam quod euangelizauimus, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterùm dico: Si quis vobis euangelizauerit, præterquàm quod accepistis, anathema sit.* Nemo miretur Apostolum, qui feritatem morum [Hebr. 10. 2. Pet. 2.] mansuetabat, sic esse commotum: Pro Galatarum enim salute indignatur aduersùs inimicos disciplinæ Christianæ. Indignatio enim hæc ostendit non leue peccatum esse post acceptam fidem conuerti ad Legem: Nam tam firmum atque verum Euangelium quod eis prædicauerat, asserit, vt etiam seipsos, id est Apostolos, si mutati fortè aliter prædicarent, non audiri doceret, quorum [2. Cor. 11.] vtique fama quòd essent Apostoli Christi, peragrauerat omnem locum. Aut si fortè diabolus Angelum Dei se [Act. 2. 5. & 14.] fingens, vt facilè possit audiri, de cælis appareret contrà hæc prædicans, sciretur esse contrarium, & vt abominatio haberetur. Si ergò Apostolos Christi, quorum iam præclara opinio in signis & prodigiis erat faciendis, & Angelum de cælo, quem posset spiritalis ratio commendare, aliter docentes quàm ab Apostolo Paulo edocti erant, anathematizari præcepit: quantò magis quos nullum testimonium ad seducendum potest commendare? Ideò autem iterat contestationem, vt confirmet eos in primâ traditione: Iterata enim Lex sollicitiores reddit negligentes.

Modò enim hominibus satisfacio, an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, seruus Christi non essem.

[Hier. 18.] *Modò enim hominibus satisfacio, &c.* Hoc est, numquid hominibus satisfacio, suadendo vobis reuerti ad gratiam Christi, an Deo. Non hominibus vtique; sed Deo: vt per satisfactionem reuertantur ad Deum, quem spreuerant. [Act. 22.] Denique statim subiecit: *An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, seruus Christi non essem.* Significat igitur hos à quibus fuerant euersi, non Deo, sed hominibus placere in Galatarum subuersione; sicut & semetipsum iamdudum, quando Ecclesiam, vt Patrum traditionem vindicaret, persequebatur: Vt enim à Iudæis laudari possent, secundùm voluntatem illorum, legem seruandam dicebant: ne si verum Euangelium Christi prædicarent, inimicos eos facerent. Hic autem Apostolus Paulus qui omni deuotione Deo placere docebat, non timebat homines offendere, dummodò Dei [Philipp. 3.] gloriam commendaret: Omnia enim præsentia postpo- [1. Cor. 9.] nens futuris se commendabat spebus, vt Christi idoneus seruus. Idonei autem serui esse non possunt, qui sub nomine domini propriis lucris student: Sed fortè contrà [Galat. 3.] aliquis dicat: Ergò qui legem prædicabant quam Deus dicitur dedisse, hominibus seruiebant? Quomodò ergò idonea Lex esse dicitur, cuius prædicatio secundùm hominum voluntates narratur temperata? Ante aduentum [Luc. 16.] Domini Lex iuxta Dei voluntatem prædicabatur: Tempus enim ei debebatur vt seruaretur. At vbi venit Dominus promissus in Lege, cessare oportuit Legem, iuxtà prædictam sententiam Prophetarum. Vnde dicit Do- [Act. 15.] minus: *Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem.* Nec enim dignum erat vt præsente Domino Legis auctoritas seruaretur. Ideóque si quis de cætero Legem seruandam putat, iam non Domini voluntati obtemperat; sed repugnat: Similibus enim suis satisfacit.

Notum autem vobis facio, fratres! Euangelium quod prædicatum est à me; quia non est secundùm hominem: neque enim ego ab homine accepi illud, aut didici: sed per reuelationem Iesu Christi.

Nunc principia epistolæ aperit: Ipsum enim sensum vult manifestare; quia ea quæ docebat, non ab homine didicerat, ne fortè dubitaretur de iis quæ docebat. Ne- [1. Cor. 1.] que secundùm humanum iudicium aptata erat eius prædicatio, vt indigna diuinâ auctoritate videretur: sed à Dei Filio dicit se didicisse per reuelationem, cùm iam post resurrectionem esset in cælis, sicut suprà memoraui; & ea quæ didicit, conuenire voluntati maiestatique [2. Cor. 1.] eius à quo se didicisse testatur: Spiritalia enim sunt quæ [Act. 9. & 22.] seruata meritum collocant apud Deum: Illa enim car- [1. Cor. 9.] nalia sunt, quæ tempore suo seruata, nec meritum nec [Hebr. 10.] immeritum præstiterunt apud Deum: non seruata obfuerunt, quia & qui non fecerant legem, sub maledicto [Deut. 27.] erant: & qui fecerant, non iustificabantur apud Deum, [Abac. 2.] quia Iustus ex fide viuit: Illa enim vt oneri essent, ser- [Act. 15.] uanda mandata sunt, non dignitati.

Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo; quia suprà modum persequebar Ecclesiam Dei, & expugnabam eam, & proficiebam in Iudaismo, super multos coætaneos meos in genere meo, abundantiùs æmulator existens paternarum mearum traditionum.

[Philip. 3.] Prôpositum suum quo priùs iuxtà carnem vigebat re- [Ibidem] pugnans Ecclesiæ, breuiter memorat: sed vt famulus [1. Tim. 1.] Christi esset, hoc se reliquisse: Magis enim se deuotum, quàm illos in vindicandâ Lege fuisse designat; non tamen propter hominum fauorem; sed hoc putans vtile apud Deum. Per ignorantiam enim, cùm humanitati placeret Deo, se seruire putabat, liberam habens conscientiam: Nesciebat enim iam tempus asseruandæ Legis non esse, doctrinam secutus patrum; aut in errore, aut in maleuolentiâ constitutorum; & omni industriâ & feruore mentis id agebat, vt cæteris coæqualibus sibi æmulatione Legis præstantior videretur, sic insaniens contrà disciplinam Christi, vt nulli hominum parceret fidei fœdera assecuto. Sed cùm Dei reuelatione laborem [Act. 26.] hunc inanem esse didicisset, & magis contrarium; destitisse ab eo, & se fidei gratiæ subdidisse, vt profectus ei esset apud Deum, memorat. Si ergò hic qui Israëlita est, [Act. 22.] & qui dignitate doctoris fultus erat apud Iudæos, eruditus à Gamaliele viro prudentissimo, locum habens cum optimis vitâ hominibus, reliquit legem: quantò magis ij qui extrà Legem erant, legi se subiicere non debuerant: Et si hic gaudet exisse se de sub iugo seruitutis, quid est vt libertatem suam obligauerint vinculis [Act. 15.] legis?

Cùm autem placuit ei qui me segregauit ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, reuelare Filium suum in me, vt euangelizarem eum in Gentibus; continuò non acquieui carni & sanguini.

[Philip. 3.] Cùm in Lege haberet fiduciam, inscius iam tempus Legis seruandæ non esse, & omni auiditate contenderet, [Rom. 10.] putans Dei se voluntate hoc agere vt resisteret Euange- [Act. 9. 22. & 26.] lio Christi; videns Deus æmulationem eius bonam, sed scientiam ei deesse; placuit ei vocare illum ad gratiam suam, sciens iam idoneum hunc esse ad prædicandum Euangelium Filij eius in Gentibus: quia si inter minimâ tam velox & fidus erat audacia conscientiæ, non adulatione cuiusquam, quantò magis in prædicando dono Dei futurus esset constantior spe promissi præmij? Præscientiâ ergò Dei segregatus est ab vtero matris suæ, id est, antequàm nasceretur: vel statim natum sciuit Deus futurum bonum; sicut dicit ad Hieremiam Prophetam: *Priùs quàm te formarem in vtero, noui te, &c.* Ità & Apo- [Hier. 1.] stolum Paulum, sciens quid esset futurus, præuenit eum, vt antequàm conuerteretur, vocaret eum; quia erat necessarius. Denique statim suscepit dispensationem doni Dei, omni postpositâ curâ carnali: Nec enim consilium cuiusquam petiit, aut ad aliquem retulit quid

esser actutus; sed protinùs prædicauit Christum; quia hic est Filius Dei: Nam sicut futuri mali frequenter ante sunt boni: ità & solent futuri boni priùs esse mali. (Ibidem.)

Neque veni Hierosolymam ad præcessores meos Apostolos: sed abij in Arabiam, & iterùm regressus sum Damascum.

(1. Cor. 11. Act. 22. Rom. 15. Act. 9.) Nuo fuisse dicit necessitate electum se à Deo pergendi ad præcessores suos Apostolos, vt aliquid forte disceret ab eis; quia Deus ei reuelauit per Filium suom quomodò doceret Hoc ideò loquitur, vt ostendat non aliud tenendum esse quàm quod docet; nec hominibus credi; sed Deo, à quo se didicisse testatur; ac per hoc eos qui illos in Legem induxerant, esse doctores falsos; quia non à Deo traditum erat quod docebant. A Damasco ergò in Arabiam profectus est, ad prædicandum, vbi nullus erat Apostolorum, vt ipse illic fundaret Ecclesias, ne subrepentibus pseudoapostolis, Iudaismus seminaretur. Et inde iterùm regressus est Damascum, vt visitaret quibus tudis prædicauerat Euangelium gratiæ Dei.

Deinde post annos tres ascendi Hierosolymam videre Petrum: & mansi apud eum dies quindecim.

(Ioan. 21. Act. 22.) Dignum fuit vt cuperet videre Petrum; quia primus erat inter Apostolos, cui delegauerat Saluator curam Ecclesiarum: non vtique vt aliquid ab eo disceret; quia iam ab auctore didicerat, à quo & ipse Petrus fuerat instructus; sed propter affectum apostolatus, & vt sciret Petrus hanc illi datam liceotiam quam & ipse acceperat. Veniens ergò ad eum, hospitio receptus est, & apud eum mansit dies quindecim, quasi vnanimus & coapostolus. (1. Cor. 9.) Hæc ideò manifestat, vt ostendat concordiam se cum Apostolis habuisse, nec in aliquo dissensisse, sicut susurrabant de eo pseudoapostoli, vt eum apud Ecclesias Gentium deformarent, & sua mala simplicioribus (2. Cor. 12.) insererent, dicentes ea conuenire cum doctrinâ Apostolorum maiorum.

Alium autem ex Apostolis vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini.

(Act 15. Ioan. 7.) Iacobum vidit Hierosolymæ; quia illic erat constitutus ab Apostolis Episcopus; qui & ipse priùs fuerat incredulus; sicut dicit Euangelista: *Quia nec fratres eius*, inquit, *adhuc credebant in eum.* Hic Iacobus filius fuit Ioseph, qui ideo frater Domini appellatus est; quia & Ioseph pater eius, etiam Domini pater nuncupatus est: Sic enim dicit Maria ad Iesum in Lucæ Euangelio: (Luc. 2.) *Quid fecisti nobis, fili? Ego & pater tuus mœsti & tristes quærebamus te.* (Ioan. 1.) Et in Euangelio Ioannis dicit Philippus ad Nathanaël: *Quem scripsit Moyses in Lege & Prophetæ, inuenimus Iesum à Nazareth, filium Ioseph.* Hoc ergò modo dictus est Dominus frater Iacobi & cæterorum, quo & filius nuncupabatur Ioseph: Quidam enim ducti insaniâ hos veros Domini fratres de Mariâ natos, impiâ assertione contendunt, cùm Ioseph non verum eius patrem dicant appellatum: Si enim hi veri erant fratres eius, & Ioseph erit verus pater; quia qui dixit patrem eius Ioseph, idem dixit & fratres eius Iacobum & cæteros.

Quæ autem scribo vobis, ecce coràm Deo, quia non mentior. Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ. Etiam autem ignotus facie Ecclesiæ Iudææ, quæ erant in Christo, solummodò audiebant; quia qui persequebatur nos aliquando, nunc prædicat fidem, quam aliquando expugnabat: & in me magnificabãt Deum.

(Rom. 1.) *Ecce coràm Deo, quia non mentior.* Quod ad commendationem eius pertinet locuturus, testem Deum dat, G quia ità se habent quæ dicturos est: ne fortè videretur compositum, cùm personæ eius non conueniat aliquid fingere: Sed cùm se commendat, hos vult proficere: Commendatio enim hæc istis proficit, vt sciant ea quæ ab hoc dicuntur, esse verissima. *Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ. Eram autem ignotus facie Ecclesiis Iudææ, quæ erant in Christo, solummodò audiebant; quia qui persequebatur nos aliquando, nunc prædicat fidem, quam aliquando expugnabat: & in me magnificabant Deum.* (2. Cor. 4. Act. 9.) Hoc dicit; quia cùm Iudaismum defenderet contrà fidem, sicut & hi à quibus fuerant Galatæ euersi; à Deo electus est, & doctus dissimulare à Iudaismo, & nouam H legem prædicare; ità vt gauderent in eo ex Iudæis credentes quos pridem persequebatur, Deo agentes gratias, qui de persecutore fecit defensorem: vt perinde scireot Galatæ circumuentos se, vt sub nomine Christi Iudæos se profiterentur, circumcidentes carnem præputij sui, cùm Christi Lex aliud imperet quàm Iudaismus: Illic enim circumcisio carnis est, hic cordis Illic sub elementis seruitur neomeniis & sabbato, hic soli Deo in spiritu; quia corde creditur. Illic conditio est causa peccati, hic liber ex remissione peccatorum. Multa itaque distantia est. (Rom. 1. Coloss. 2. Rom. 10.)

I Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnabâ, assumpto & Tito. Ascendi autem secundùm reuelationem: & contuli cum illis Euangelium quod prædico in Gentibus; secretò autem cum iis qui aliquid esse videbantur: ne fortè in vacuum currerem, aut cucurrissem. (Cap. II.)

(Act. 9. Act. 15. Act. 15. 2. Cor. 12.) Quoniam multo tempore fama Apostoli percrebrescebat apud omnes Iudæos, facie autem noo agnoscebatur (perambulabat enim fraudando & roborando Ecclesias solitâ constantiâ inter Geotes, à Iudæis autem K causâ Legis, mala illi fiebat opinio, quasi discordaret à prædicatione cæterorum Apostolorum: & hoc fiebat multis scrupulus; ità vt Gentes possent perturbari, ne in aliud inducerentur ab eo quod tradebant Apostoli qui cum Domino fuerant: (Act. 15.) Nam ipsa occasione subuersi sunt Galatæ à Iudæis, dicentibus quia aliud tradebat Paulus quàm Petrus) hinc factum est vt admonitus reuelatione Domini ascenderet Hierosolymam cum testibus prædicationis suæ, id est, Barnabâ & Tito, vno ex Iudæo; & altero ex Gentili: vt si quod de eo haberent scandalum, horum testimonio tolleretur, adaperiens illis sensum prædicationis suæ. (1. Cor. 9.) Cum Apostolis verò secretò consulit; vt sciteut non illum discordare à regulâ L Euangelij, hoc est, ne putarent illum in vacuum currere aut cucurrisse; sicut æstimabant aliquanti ex Iudæis credentibus: Nec enim aliquid ab eis discere poterat; (Act. 22.) quia à Deo fuerat instructus: sed propter concordiam & pacem Dei nutu factum est, vt tolleretur scrupulus aut suspicio fratribus & coapostolis eius: & vt Gentibus proficeret, cognoscentibus quia concordabat Euangelium eius cum Apostolis. Præterea cùm lege didicissent oon molestari eos qui ex Geotibus credebant; sed vt ab his tantùm abstinerent, id est, à sanguine & (Act. 15.) fornicatione & idolothyto. Nunc dicant Sophistæ Græcorum, qui sibi peritiam venditant, subtilitate ingenij se naturaliter vigere: quæ tradita sunt Gentibus ob- M seruanda? quæ ignorabant, an quæ sciebant? Sed quomodò fieri potest vt aliquis ea discat quæ oouit? Ergò hæc illicita esse ostensa sunt Gentibus quæ putabant licere: ac per hoc non vtique ab homicidio prohibiti sunt, cùm iubentur à sanguine abstinere: nam hoc acceperunt à Noë, qui à Deo didicerat, vt obseruarent se à sanguine edendo cum carne: Nam quomodò fieri poterat vt Romanis legibus imbuti, quorum taota auctoritas in seruandis mandatis est, nescirent homicidium non esse faciendum: (Genes. 9.) quippe cùm adulteros & homicidas & falsos testes & fures & maleficos & cæterorum malorum admissores puniant leges Romanæ? Do-

niquetria hæc maodata ab Apostolis & seniotibus data (*Ibidem.*) repetiuntur quæ ignorant leges Rumanæ, id est, vt abstineant se ab idolotytho, & sanguine, sicut Noë, & fornicatione. Quæ Sophistæ Græcorum non intelligeotes, scientes tamen à sanguine abstinendum, adulterârunt Scripturam, quartum mandatum addeotes, & à suffocato obseruandum; quod, puto, nunc Dei nutu intellecturi sunt; quia iam suprà dictum erat quod addiderunt.

Sed neque Titus qui mecum erat, cùm esset Græcus, compulsus est circumcidi: propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintrauerunt ad explorandam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem subiicerent, ad horam cessimus subiectioni, vt veritas Euangelij permaneat apud vos.

(*Act. 18*) *Sed neque Titus, &c.* Hoc est, illo ipso tempore quo fuit Hierosolymis, inquit, Titus qui mecum erat compulsus non circumcidi. Cùm vtique inter Apostolos, & eos qui ex Iudæis crediderant, essemus, nemo eum de his, id est, Titum compulit circumcidi. Et subintelligitur: Quid est vt vos circumcidamini, cùm Titus ab Apostolis qui videbantur aliquid esse, non est compulsus circumcidi; sed susceptus est incircumcisus? *Propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintrauerunt ad explorandam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem subiicerent, ad horam cessimus subiectioni, vt veritas Euangelij permaneat apud vos.* Titum, quia Græcus erat sicut Galatæ, negat circumcisum. Quo dicto, hos arguit qui paterentur se circumcidi, cùm essent Græci: sed ne fortè opponeretur ei quia ipse circumciderat (*Act. 16.*) Timotheum, nunc causas exponit cur fecerit quod faciendum negabat, dicens: *Propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintrauerunt ad explorandam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem subiicerent, ad horam cessimus subiectioni, vt veritas Euangelij apud vos permaneat.* Græci econtrà dicunt: Nec ad horam cessimus, & hoc aiunt conuenire causæ: quia qui fieri prohibebat, non oportebat (inquiunt) dicere se fecisse, ne probaret esse faciendum: Sed Apostolus vir diuinus sciens posse hoc opponi, ipse illud proponit, vt præueniat calumniosos: & reddit causas quibus compulsus est facere quod nolebat. *Propter subintroductos autem* (inquit) *falsos fratres.* Subintroductos dicit, quia cum dolo introierunt ostendentes se fratres, cùm essent inimici. (*2. Cor. 11.*) *Qui subintrauerunt*, hoc est, cum humilitate intrauerunt fingentes amicitiam. *Ad explorandam libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu* (*Rom. 8.*), *vt nos in seruitutem subiicerent.* Explorare est sic intrare, vt aliud quis fingat, & aliud quærat. Quò possent accusare *libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu.* Libertas in Christo Iesu hæc est, non subiici legi. *Vt nos in seruitutem subiicerent?* hoc est ad hoc intrauerunt cum dolo & fallaciâ, vt nostram libertatem seruituti subiicerent (*Act. 16.*) cogentes nos subiici legi Circumcisionis. *Ad horam cessimus subiectioni:* hoc est, ad horam nos subiecimus seruituti, humiliantes nos legi, vt circumciso (*Ibidem.*) Timotheo, cessaret dolus & scandalum Iudæorum: Parati enim erant, sicut datur intelligi, commouere illi tumultum & seditionem. Fuit enim causa, quomodò (*Genes. 17*) haberent aditum calumniæ faciendæ: Timotheus enim erat matre quidem Iudæâ, patre autem Græco, vnde (*Act. 16.*) factum est vt secundùm legem circumcisus infans non esset. Volens autem Apostolus eum assumere vt ordinaret illum Episcopum, sicut fecit (quia testimonium ei, inquit, bonum perhibebant omnes loci illius) insidias passus est Iudæorum: Explorabant enim si filium Iudææ incircumcisum susciperet, parantes seditionem: quia si de Græcis contradicebat non esse circumcidendos (sicut & Epistola ab Apostolis de hac re fuerat data (*Act. 15.*)) vel filios Israël circumcidi non vetaret; quia nihil de his in Epistolâ eadem significauerant Apostoli: ex cuius auctoritate plus sæuiebant credentes Iudæi; quia non prohibebat Iudæos filios suos circumcidere ipsâ Epistolâ. Tunc, inquit, accipiens eum circumcidit propter Iudæos qui erant in locis illis. De gentibus autem scandalum non habebant, vnde Titus non est compulsus circumcidi. Ad horam ergò cessit, vt veritas Euangelij permaneat apud Gentes (*Act. 6.*), cùm non subiiciunt se Circumcisioni. Apud Iudæos autem non erat veritas Euangelij; quia Credentes circumcidebant filios suos (*Act. 18.*): In Christo enim Iesu neque præputium, neque circumcisio aliquid valet: sed fides per dilectionem operans (*Galat. 6. Galat. 4.*): Nam non solùm historia; sed & litteræ hoc indicant; quia cessit: Nam suprà dicit, Titum, cùm esset Græcus, non esse compulsum circumcidi: & subiicit, dicens: *Propter subintroductos autem falsos fratres.* Quid iam sonat, nisi quia cessit ad horam propter subintroductos falsos fratres? Si quominùs, quomodò verba aut sensus se sequerentur? Titum certè negat compulsum circumcidi. Propter subintroductos autem falsos fratres, quid sonat, nisi quia cessit? Si autem propter subintroductos falsos fratres non cessit, non voluntate non cessit; nam cessurum se significauit, si hoc est: sed propter subintroductos falsos fratres non cessit. Si ergò cedendum non fuit, quare falsi fratres dicuntur, quorum beneficio non fecit quod faciendum non erat? Itaque si hoc est, beneficium præstiterunt Apostolo; quia horum causâ non cessit quod cedere habebat. Cur igitur exploratores dicti sunt, si hoc illum facere nolebant quod facturus erat; sed propter istos non fecit? Si autem non erat facturus; sine dubio propter istos fecit: aliud enim non est: Litteræ enim hoc indicant quia cessit, & historia factum exclamat (*Act. 16.*): Quomodò enim ad horam negaret se cessisse (*Act. 21.*), cùm probetur propter Iudæos Timotheum circumcidisse, quod est ad horam cessisse, & secundùm Legem purificatum in templum ascendisse? Ille enim posset dicere nec ad horam se cessisse, qui numquàm inueniretur cessisse: At enim cessurus propter fratres falsos non cessit: aut non cessurus propter fratres falsos cessit. Vnum ergò è duobus accipite. Falsi fratres autem dicuntur, qui credentes iudaizabant (*Act. 15.*).

Ab his verò qui existimantur aliquid esse, quales aliquando fuerint, nihil meâ interest. Deus personam hominis non accipit (*Deut. 10*): mihi enim, qui existimantur aliquid esse, nihil contulerunt.

Ab his verò qui existimantur, &c. Hoc significat, quia Apostoli priùs simplices homines erant & imperiti, nullius dignitatis in Lege; sed hoc non obesse: Quis (*Act. 4.*) enim accuset eum quem Deus excusat? Quia non quæritur quis quid fuerit; sed quid sit: Præterita enim nec (*Rom. 8.*) condemnant; nec vindicant: Sed tamen vult intelligi, quia & peritus erat in Lege, & clarus in vitâ (*Ioan. 5.*): ac per hoc & in dispensationem Euangelij præcipuus minister (*Act. 22. Coloss. 1.*). *Mihi enim, qui existimantur aliquid esse, nihil contulerunt.* Nihil dicit se ab Apostolis consecutum; sed à Deo: quia qui imperitis sensum tribuit disciplinæ Christianæ, ipse & mihi, inquit, cùm essem legisperitus, dignatus est imperriri sensum rationis huiusmodi. Quomodò ergò fieri poterat, vt hic ab his disceret, quem peritum inueniens, peritiorem fecit gratia Christi? (*Act. 22.*)

Sed econtrà, cùm vidissent quòd creditum est mihi Euangelium præputij, sicut Petro Circumcisionis: qui enim operatus est Petro in apostolatum Circumcisionis, operatus est & mihi ad Gentes.

Petrum solùm nominat, & sibi comparat, quia

primatum ipse acceperat ad fundandam Ecclesiam: se G quoque pari modo electum, vt primatum habeat in fundandis Gentium Ecclesiis: ità tamen, vt & Petrus Gentibus prædicaret, si causa fuisset, & Paulus Iudæis:
Matt.16 Nam vterque inuenitur vtrumque fecisse: sed tamen
Act. 9. plena auctoritas Petro in Iudaismi prædicatione data
Act. 21. dignoscitur, & Pauli perfecta auctoritas in prædicatione Gentium inuenitur. Vnde & magistrum se Gentium vocat in fide & veritate: Vnusquisque enim pro viribus
1. Tim.2 suis dispensationem sortitus est. Difficilius enim fuit
1. Petr.5. eos qui longè à Deo erant, ad fidem suam attrahere & suadere, quàm proximos.

Et scientes gratiam Dei quæ data est mihi: Petrus & Iacobus & Ioannes qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi & Barnabæ communionis: vt nos ad Gentes, ipsi verò in Circumcisionem: tantùm vt pauperum memores essemus, quod sollicitè curaui hoc ipsum facere.

Matt.17 Ab Apostolis qui clariores inter cæteros erant, quos & firmitatis causâ, columnas appellat, quique cum Domino semper in secretis fuerant, gloriam eius digni in monte respicere; ab his itaque probatum dicit donum quod accepit à Deo, vt dignus esset habere primatum in prædicatione Gentium, sicut & habebat Petrus in prædicatione
Act.13. Circumcisionis. Et sicut dat Petro socios viros egregios inter Apostolos: ità & sibi iungit Barnabam, qui diuino iudicio ei adiunctus est; gratiam tamen primatus sibi soli vendicat concessam à Deo; sicut & soli Petro concessa est inter Apostolos; ità vt Apostoli Circumcisionis dextras porrigerent Apostolis Gentium, ad concordiam societatis demonstrandam, vt
al. perfectionis. vtrique scientes † profectionis spiritum in dispensatione Euangelij se à Domino consecutos, in nullo se inui-
Matt.16 cem egere ostenderent. Hoc solùm tamen inter se conuenisse, vt quod non ex præcepto vel dono Domini
1. Cor.4 fuerant instructi; quia facile erat hoc ex Lege cognoscere, hos quibus prædicabant, pauperum memores esse iuberent, vt misericordiam, per quam à Deo redempti
1. Cor.16 sunt, colerent. Idcircò igitur hæc quæ inter se & Apostolos facta sunt manifestat, vt sciant Galatæ quia quod ab eo acceperant, hoc verum est & probatum.

Cùm autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem illi restiti; quia reprehensus erat.

Post concordiam societatis, & honorificentiam primatus, quam sibi inuicem per gratiam Dei detulerunt, nunc interueniente causâ negligentiæ vel erroris, diffidere inter se videntur Apostoli, non in propriâ causâ;
Act.11. sed in sollicitudine Ecclesiæ. *In faciem* (inquit) *illi restiti.* Quid est hoc, nisi in præsentiâ ei contradixi? Et quâ
2. q. 7. c. Paulus Petrum. causâ subiunxit dicens: *Quia reprehensus erat?* Reprehensus vtique ab Euangelicâ veritate, cui hoc factum aduersabatur: Nam quis eorum auderet Petro primo Apostolo, cui claues regni cælorum Dominus dedit, resistere: nisi alius talis, qui fiduciâ electionis suæ sciens se non imparem, constanter improbaret quod ille sine consilio fecerat.

Priùs enim quàm venissent quidam à Iacobo, cum Gentibus edebat. Cùm autem venissent, subtrahebat & segregabat se, timens eos qui erant ex Circumcisione. Et simulauerunt cum illo cæteri quoque Iudæi, ità vt & Barnabas consentiret simulationi eorum.

Hi omnes Iudæi, qui consenserunt simulationi Petri & Barnabæ, bonæ fidei fuerunt; sed propter scandalum illorum qui veniebant ab Iacobo (erant enim æmulatores Legis, qui & Legem & Christum æquo iure venerarentur: quod contrà fidei disciplinam est) præsentibus eis non commiscebantur Gentibus: Timebant enim impetum audaciæ eorum qui æmulabantur Legem. Quod si solum fuisset, non erat reprehensibile: sed in quo erratum est, in subiectis ostendit: Nam & ipse vtique cessit animositati & audaciæ Iudæorum, timens ne per hoc quod facile est, subreperet scandalum quod difficilè sedaretur; quia secundùm legem purificauit se coactus, & Timotheum circumcidit inuitus. Act.15. Act.21 Act.16

H Sed cùm vidissem quòd non rectâ viâ incederent ad veritatem Euangelij, dixi Petro coràm omnibus: Si tu cùm sis Iudæus, gentiliter viuis, & non Iudaicè: quomodò Gentes cogis Iudaizare?

Ideò in solum Petrum inuehitur, vt in eo qui primus est, discerent cæteri. *Si tu cùm sis Iudæus, gentiliter viuis, & non Iudaicè: quomodò Gentes cogis Iudaizare?* Nunc aperit causam reprehensionis: Non enim aliquid fuisset erroris, si præsentibus Iudæis, dissimulasset à Gentilibus, timens scandalum. Sed hîc tota causa reprehensio- Rom.14
I nis est; quia aduenientibus Iudæis ab Iacobo, non solum segregabat se ab eis cum quibus gentiliter vixerat; sed & compellebat eos Iudaizare, causâ timoris illorum: vt quid horum verum esset, ignorarent Gentiles. Sciebant enim ipsum secum non quasi Iudæum vixisse: pòst autem audientes ab eo quia Iudæorum instar sequendum erat, hæsitabant vtique quid esset verum. Si enim hoc verum erat vt Iudaizarent, ipsum præuaricatorem tenebant; quia gentiliter vixerat. Si autem illud melius erat & verum, vt simpliciter viuerent, euersio erat Gentilium per eius ignauiam, quibus adempto bono, res laboriosa & inefficax tradebatur. Apostolus autem Paulus quando ad horam cessit, non hoc & suasit; sed &
K rem superfluam & inanem facere clamitauit, propter furorem Iudæorum. Cui quidem rei non succubuisset, nisi causa interfuisset quâ audacia Iudæorum plurimùm se iactaret. Erat autem Timotheus filius mulieris Iudææ, patre autem Græco. Vnde factum est vt infans secundùm legem minimè circumcideretur. Insidiabantur ergò, explorantes si eum qui Iudæus natus erat, incircumcisum assumeret: quod illicitum putabant generi Iudæorum; occasionem quærentes quâ eum euersorem tenerent legis: hac causâ ad horam cessit furori eorum. Act.16. Genes. 17. Act.15.

Nos naturâ Iudæi, & non ex Gentibus peccatores. Scientes autem quia non iustificatur homo ex operibus Legis, nisi per fidem Iesu Christi: & nos in Christum Iesum credimus,
L vt iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus Legis; quoniam ex operibus Legis non iustificabitur omnis caro.

Scientes quia non iustificatur homo, &c. Manifestâ ratione circumuentos eos ostendit vt seruarent legem, in quâ nemo iustificatur apud Deum: quippe cùm hi ipsi qui naturâ Iudæi sunt, volentes iustificari, relictâ Lege, confugiant ad fidem Christi. *Quoniam ex operibus Legis non iustificatur omnis caro.* Nullum hominem iustificatum dicit ex operibus Legis: Quicumque enim iusti sunt, ex
M fide iustificati sunt: sicut Abraham & Isaac & Iacob & cæteri Sancti. Rom. 3. Rom. 4. & 9.

Quòd si quærentes iustificari in Christo, inuenimur & ipsi peccatores: num ergò Christus peccati minister est? Absit: Si enim quæ destruxi, hæc iterũ reædifico, præuaricatorem me constituo: Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam. Christo cõfixus sum cruci.

Nam ergò Christus peccati minister est? Quomodò Chri- A
Galat. 3. stus peccati minister potest esse, qui donat peccata? Ideò
absit, inquit: Sed si iustificari volentes per fidem Chri-
sti, Legi seruimus, sub peccato nos esse profitemur:
quia fides extrahit hominem à Lege, vt iustus sit. Ergò
si damus nos Legi, peccatores inuenimur: quia qui sub
Galat. 4. lege sunt, sub maledicto sunt. *Si enim quæ destruxi, hæc*
Rom. 2. *iterùm reædifico, præuaricatorem me constituo.* Absolutum
est: qui enim accedens ad Christum, relinquit legem,
de seruo fit liber. Quod si iterùm redeat ad legem, ipse
sui accusator existit; quia factum suum condemnat:
Rom. 6. *Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam.* Hoc
dicit, quia per legem fidei mortuus est legi Moysis: mo- B
ritur enim legi, qui liberatur ab eâ: & viuit Deo, cuius
Galat. 6. fit seruus emptus à Christo. *Christo confixus sum cruci.*
Galat. 5. Hic cruci configitur Christo, qui æmulus vestigiorum
eius, nullâ mundi concupiscentiâ capitur, vt Deo vi-
uens, mundo mortuus videatur: Qui enim non agit
quæ mundi sunt vel erroris, mortuus est mundo.

Viuo autem, iam non ego; sed viuit qui in
me est Christus. Quòd verò nunc viuo in car-
ne, in fide viuo Filij Dei, qui dilexit me, &
tradidit se pro me. Non sum ingratus gratiæ
Dei. C

Rom. 6. *Sed viuit qui in me est Christus.* Non est ambiguum, in
eo qui per fidem liberatur à morte, Christum viuere:
Morte enim digno dum donat peccata, ipse viuit in illo:
Rom. 1. eius enim præsidio ereptus est morti. *Quod verò nunc
viuo in carne, in fide viuo Filij Dei, qui dilexit me, & tra-*
Rom. 5. *didit se pro me. Non sum ingratus gratiæ Dei.* Quoniam
& 8. futura vita promissa est Christianis, ideò qui nunc in
hac vitâ auxilio Dei munitus viuit, in fide vitæ promis-
sæ viuit: Hic enim imaginem eius contemplatur, quasi
pignus habens vitæ futuræ, quæ per Dei nutum Christi
amore nobis quæsita est. Hic ergò non est ingratus
Christo, qui in fide eius perdurat sciens nullius se habere D
beneficium, nisi huius: & ad contumeliam eius profi-
cere, si alterum ei comparet, cuius auxilium habere
non potuit.

Si enim per Legem iustitia, ergò Christus
gratis mortuus est.

Hebr. 10. Nihil tam apertum: quia si per Legem potuisset ho-
Coloss. 2. mo iustificari, Christum non oportuerat mori: Sed quia
Rom. 8. lex dare remissionem peccatorum non poterat, neque
secundam mortem detriumphans expoliare captiuos
quos tenebat causa peccati: idcircò Christus mortuus E
est, vt ea præstaret, quæ lex non poterat; ac per hoc
non gratis mortis mortuus est: Mors enim eius iustifi-
catio peccatorum est.

Cap. III. O Insensati Galatæ! quis vos fascinauit?
Quorum ante oculos Christus Iesus
proscriptus est, in vobis crucifixus.

Galat. 3. *O insensati Galatæ! quis vos fascinauit?* Irascentis cum
miraculo verba sunt; quia sic fuerant deprauati, vt nec
1. Cor. 1. se agnoscerent circumuentos. Parœmiâ vsus est: Om-
nis enim qui fascinatur, de bono transit in malum: si-
cut & hi de libertate & securitate ad seruitium & sol- F
licitudinem transierunt. *Quorum ante oculos Christus Ie-
sus proscriptus est.* Manifestum est quia stultorum oculis
Christus proscriptus videtur, id est, expoliatus vel con-
demnatus; prudentium verò oculis & sensibus non so-
lùm non condemnatus, sed ipse mortem cruce suâ dam-
Rom. 5. nasse videtur. Passio enim Domini vita nostra est, &
Esai. 53. destructio mortis: Sed quia hi indignè cœperant sen-
tire translati ad legem, idcircò mentibus eorum Chri-
stum condemnatum videre conqueritur. Ideóque sub-
Act. 15. iecit: *In vobis crucifixus.* Hoc est, sensu vestro crucifixus
Galat. 2. est, quasi homo: In quo enim spes plena non est, homo
est. Ideò hi non putabât plenam salutem esse in Christo,

A quia legem illi æquabant. In his verò qui congruè intel-
ligunt Christum, viuit in eis Christus, Photino cruci-
fixus est: Hic enim verè mortuus est, in quo Christus
dicitur crucifixus; quia istud loco accusationis obij-
citur.

Hoc solùm volo discere à vobis: Ex operi-
bus Legis spiritum accepistis, an ex auditu
fidei? Sic sine intellectu estis, vt incipientes
spiritu, nunc carne consummamini?

Ex operibus legis spiritum accepistis, &c. Adhuc cum
B stomacho loquitur: Dolet enim valdè super errore
eorum: quia fabricam suam, quâ eos per Euangelium
ædificauerat, videbat esse destructam. Non sic de Co-
rinthijs motus est; quia quamuis carnales eos appellet: 1. Cor. 3.
non tamen vsque adeò fuerant mente capti, vt circum-
cidi se paterentur. Ideò & hi stulti & sine intellectu esse
dicuntur; quia nec dolori carnis suæ consulere value-
runt: Vsque ad hoc enim solet quis induci quod dele-
ctat, aut dolorem non præstat. Interrogantis ergò ver-
ba sunt, & quod interrogat ex parte confirmantis, cùm
dicit: *Hoc solum volo discere à vobis: Ex operibus legis* Ephes. 3.
spiritum accepistis, an ex auditu fidei? Hoc ab eis quæris,
in quo & gloriabantur, & negare non poterant quia
C Spiritum sanctum per fidem acceperant, non per legem: Galat. 3. infrà.
vt resipiscentes agnoscerent quia donum Dei, in quo
gloriabantur, non ex opere legis acceperant; sed cre-
dêtes in Christum; vt vel sic grati Christo, legem quam Act. 2.
sibi in nullo prodesse didicerant, relinquerent. Hoc pro- 8. & 10.
ponit quod illo tempore negari non poterat, Spiritum Act. 15.
Dei inesse credentibus: Ad rudimenta enim fidei com-
mendanda, donum Dei hoc manifestabatur hominibus;
sicut inter ipsa initia factum est in Apostolis & ceteris
Discipulis, nec non & in illis duodecim, quos (quia in
adulterino baptismate sub nomine baptismi Ioannis
fuerant non tincti; sed sordidati) Paulus Apostolus in
D Trinitatis nomine baptizari præcepit; quibus imposi-
tis manibus, decidit in eos Spiritus sanctus, & diuersa-
rum linguarum ministrabat eloquia, cum interpreta-
tione earum, vt nullus auderet negare Spiritum sanctum
inesse eis. Quamobrem sine intellectu Galatas esse ap-
pellat, qui huius rei gnari & conscij, degradantes se, car-
nis curæ se subiecerunt. *Incipientes spiritu, nunc carne con-
summamini?* Hoc dicit; quia cùm ab inferioribus ad sum-
ma fidei ascensus sit, hi contrà summis in ima delapsi
sunt: Per fidem enim spiritales effecti conuersi ad Le-
gem, perdiderant gratiam Spiritus, quam fuerant con- Galat. 4.
secuti: Consummatio enim perditionem significat, id
est finem.

E Tanta passi estis sine causâ: si tamen sine
causâ. Qui ergò præbet vobis Spiritum, &
operatur virtutes in vobis, ex operibus Legis,
an ex auditu fidei.

Tanta passi estis, &c. Multa eos passos pro fide signifi- Hebr. 10.
cat ad infidelibus: Tunc enim qui credebant, cæteris Luc. 21.
opprobrio erant, siue domesticis, siue extraneis: Nam
digito signabantur quasi rei maiestatis. Vnde similiter
Galatæ multa passi sunt insaniores experti: cuius rei
meritum perdiderant mittentes se sub Lege: Sed quia
adiecit: *Si tamen sine causâ*, ostendit sperare se posse
F reformari illos. *Qui ergò præbet vobis Spiritum, & ope-
ratur virtutes in vobis, ex operibus Legis, an ex auditu fidei?*
Idem sensus est, cui addentur virtutis insignia, quæ testi-
monium præbent fidei, quòd sit spes fida & rationabilis.
Legem autem nulla virtus comitatur, quæ attrahat ad
eius spem; quia quæ videntur, non sperantur; sed sunt
temporalia, sicut lex factorum, quam supra ostendi-
mus.

Sicut scriptum est: Credidit Abraham Deo,
& æstimatum est ei ad iustitiam. Cognoscitis Genes. 15.
ergò quia qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrahæ.
Præuidens autem Scriptura, quia ex fide iusti-

ficat Gentes Deus, prænunciauit Abrahæ: Quia benedicentur in te omnes Gentes. Ergo quia ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abraham: Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.

Credidit Abraham Deo, &c. Ostendit exemplo Abrahæ, qui pater fidei est, iustitiam non ex operibus legis imputari; sed per fidem: credens enim iustificatus est, ac per hoc stulte & improuidè Legi eos se subiecisse, quæ non ad iustificationem data est. *Cognoscitis ergò quia qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrahæ.* Verum est quia Credentes filij sunt Abrahæ; quia si Abraham ex fide iustificatus est primus, quotquot post hunc credunt, filij eius, siue ex Iudæis, siue ex Gentibus: *Prævidens autem Scriptura quia ex fide iustificat Gentes Deus, prænunciauit Abrahæ: Quia benedicentur in te omnes Gentes.* Hoc dicit, quia forma est Abraham omnium Credentium, vt hi benedicti in eo sint qui credunt; sequentes enim fidem eius, participes fiunt benedictionis eiusdem. *Ergò qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abraham: Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.* Manifestum est quia Fideles cum fideli benedicuntur, quomodò infideles cum infidelibus puniuntur? Nam qui sub lege agunt, sub maledicto sunt; quia transgressores legis sunt.

Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Quòd autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est quia iustus ex fide viuit. Lex autem non est ex fide; sed qui fecerit ea, viuet in eis.

Maledictus omnis qui non permanserit, &c. Hoc scriptum est in Deuteronomio, quia si quid legis prætermisset aliquis, maledictus haberetur. Et tanta mandata sunt, vt impossibile sit seruari ea. Vnde & Petrus Apostolus, in Actibus Apostolorum ait: *Quid imponitis iugum fratribus, quod neque patres nostri, neque nos potuimus portare?* Negligenti enim & superbo populo hæc data erant, vt per omnem conuersationem legem haberent: *Quòd autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est quia iustus ex fide viuet.* Ac per hoc recedendum à lege docet, ne iustitia per fidem quæsita depereat. *Lex autem non est ex fide; sed qui fecerit ea, viuet in eis.* Non est ex fide lex; quia nihil mandat credendum: Omnia enim eius manifesta sunt, vt seruans legem, viuat; si quominùs, necesse est plectatur; quia quod sciuit vitandum, admisit. Potest opponi è diuerso: & dici. Si in lege nemo iustificatur, quid est vt maledicatur qui aliquid præterit legis? Verum est quia nemo per legem iustificatur; sed apud Deum. Iustificatur autem apud mundum, vt securus sit in vitâ præsenti. Si autem apud Deum iustificari vult, vt illi ad meritum proficiat in die iudicij, Dei sequatur fidem; alioquin hic securus, reus erit in futurum. Prodest ergò lex; sed quæ in tabulis scripta est: Nam cætera, sicut dixit, vt oneri essent data sunt.

Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum.

Quoniam nemo poterat implere legem, rei erant omnes maledicto legis, vt vindicaret in eos. Christus autem homo natus, oblatus à Patre pro nobis, redemit nos à diabolo: Morti enim volentem offerens illum pro iis qui maledicto legis erant obnoxij, maledictum illum fecit hoc modo, quo in lege hostia pro peccatis oblata, peccatum nuncupabatur: propterea pro maledictis oblatus, factus est maledictum: Nam & Iudæis factus est maledictum, dum quasi peccator occiditur. Ideò non dixit: Factus pro nobis maledictus; sed maledictum: Is enim qui propter peccatum proprium morti offerebatur, maledictus fiebat, in suâ enim causâ moriebatur. Et si propiùs aspicias, videbis Christum maledictum eorum factum à quibus occisus est. Crux enim Saluatoris, peccatum & maledictum est Iudæorum.

(Quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno) vt in Gentibus benedictio Abrahæ fieret per Christum Iesum: & promissionem spiritus acciperemus per fidem.

Maledictus omnis qui pendet in ligno. Hoc Moyses dixit in Deuteronomio de reis mortis, vt sufficeret suspensis in ligno illic esse vsque ad vesperam, & deponi in sepulturam. Quia, *maledictus omnis* (inquit) *qui pendet in ligno*: vt reo mortis sufficeret hoc, quia suspensus moriebatur in ligno; ne diutius si esset suspensus, maius haberet opprobrium mors eius quàm deberet: & fieret macula generi, si ampliùs mors eius publicaretur. Ac per hoc Saluator innocens suspensus in ligno, non est maledictus; sed maledictum illorum, à quibus suspensus est. Quantùm tamen ad Iudæos pertinet, quasi peccatorem illum occidendum Pilato offerentes, maledictum illum fecerunt, vt quasi reus occideretur, cùm esset innocens: quia dignus morte maledictus est iuxtà legem: Videntes enim multos aggregari doctrinæ eius, zelati sunt dicentes: Ecce totus mundus abiit post illum, ac per hoc pro nobis occisus dicitur: & duplici genere pro nobis: Cùm enim putant illum occidi debere, ne doceret, nihil profecerunt, quia & doctrina eius creuit & mortem euacuauit in passione suà: Descendens enim ad inferos, genus hominum liberauit; quia & eâ causâ occidi se permisit, sciens pro nobis esse contrà diabolum: *Vt in Gentibus benedictio Abrahæ fieret per Christum Iesum: & promissionem Spiritus acciperemus per fidem.* Hoc dicit; quia exprobratis & maledictis Iudæis, cùm sibi de iustitiâ Legis blandirentur, occiso Saluatore quasi sabbati † violatore promissionis benedictio Abrahæ transitum fecit ad Gentes per fidem Christi Iesu. Vnde dicit Dominus Iudæis: *Tolletur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.*

Fratres! (secundùm hominem dico) hominis Testamentum, confirmatum tamen, nemo irritum facit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit: Et seminibus, tamquàm in multis: sed sicut in vno: Et semini tuo, quod est Christus.

Fratres secundùm hominem dico. Hoc dicit quia exemplo humanæ causæ commendare vult rationem diuinæ promissionis. *Hominis testamentum, confirmatum tamen, nemo irritum facit, aut superordinat.* Verum est quia Testamentum defuncti iure factum non potest scindi. *Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit: Et seminibus, tamquam in multis: sed sicut in vno: Et semini tuo, quod est Christus.* Hoc est quod scriptum est in Genesi ad Abraham: *Et in semine tuo benedicentur omnes Gentes terræ.* Quod vtique impletum est in Christo, in cuius nomine omnes Gentes benedicuntur per fidem. Ideò non in multis: sed in vno firmata est promissio, qui est Christus. Hac disputatione suâ Apostolus quasi reos falsati Testamenti designat, qui credentes in Christum etiam de lege aliquid sperant, vt non solùm salus promissa in Christo; sed & in lege sit. Ideò probat promissionem benedictionis in solo Christo factam.

Hoc autem dico, Testamentum confirmatum à Deo in Christo, lex quæ post quadringentos & triginta annos data est, non irritum facit, vt euacuet promissionem: Si enim ex lege hereditas, iam non ex promissione. Abrahæ autem per promissionem donauit Deus.

Galat. 4. Exod. 12. *Te[st]amentum confirmatum à Deo in Chr[i]sto &c.* In solo A Christo confirmatam benedictionis promissionem docet, vt legem post quadringentos & triginta annos datam ostendat. Constitutâ enim promissione postea data est lex, quæ non vtique infirmaret promissionem; sed quòd futura & quando ventura esset, significaret: *Si enim ex lege hereditas, iam non ex promissione. Ab[r]a[hæ] autem per promissionem donauit Deus.* Duo sibi contraria defendunt Iudæi: Nullo enim pacto, nullà ratione suaderi Hebr. 6. potest Iudæis, Abrahæ promissionem euacuatam per legem, & rectè; sed aliud aduersum improuidâ præsumptione defendunt putantes iustificationem sine operibus legis prouenire non posse, cùm sciant Abra- B ham, qui forma eius rei est, sine operibus legis per solam fidem iustificatum. Sed æmulatione quadam cæ- Rom. 4. Ioan. 8. cati, intelligunt, neque considerant quia si per legem iustificatio, excluditur promissio, & si exclusa fuerit promissio, sine dubio frustrabitur fides Abrahæ, quod ne audire quidem se patiuntur Iudæi, scientes quia pro- 1. Petr. 3 missio ex fide est Abrahæ. Quæ promissio ex fide iustificat non per legem; sicut & Abraham iustificatus ex fide Rom. 4. est. Hi ergò heredes sunt promissionis Abrahæ, qui illi succedunt, suscipientes fidem, in quâ benedictus & iustificatus est Abraham. Testimonium ergò promissionis Abrahæ Testamentum appellatur, vt post mortem eius hæredes essent in promissione Filij eius facti per fidem. Q[uæ] causa cucurrit vsque ad Christum Abrahæ repromissam, vt post mortem Christi credentes, heredes essent fidei Abrahæ per testamentum sanguinis Christi. Gen. 15. Donum ergò quod promissum est Abrahæ, filiis eius in Christo solutum est: quamuis & ipse Abraham consecutus sit donum hoc illic vbi inuentus est.

Quid ergò Lex? Propter transgressiones posita est, donec veniret semen cui promissum est: ordinata per Angelos, in manu Mediatoris.

Hebr. 7. *Q[u]id ergo Lex?* Lex factorum, id est Moysi, posita est in medio inter cœptam promissionem & semen cui facta promissio est, hoc est, inter Abraham & Saluatorem. Ideò longè data post factam promissionem, vt ipsâ distinctione aliud lex & aliud promissio videretur, vt populum Dei à Gentibus segregatum erudiret sub Dei timore, vt dignus fieret ad excipiendam promissionem, Rom. 4. quæ est Christus. Lex tamen factorum ideò dicitur; Rom. 3 quia docet quæ Deo iubente corporaliter fiant de sacrificiis, de primogenitis, de decimis, & de cæteris ta- Luc. 16. libus. *Ordinata per Angelos in manu Mediatoris.* Ange- Malac. 3 los dicit Dei nuntios, id est, Moysen, Iesum Naue, & cæteros Prophetas vsque ad Ioannem Baptistam, de quo Deus dicit: *Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam.* Per hos ergò lex ordinata, disposita est à Deo in manu, id est, potestate Saluatoris: Ipse est enim mediator vel 1. Tim. 2. reconciliator Dei & hominum, vt saluet quos vult ex Act. 7. Ioan. 5. iis qui Legem per suprà memoratos Angelos acceperunt. Ipse enim ait: *Sicut Pater suscitat mortuos, & viuificat: sic & Filius quos vult viuificat.*

Mediator autem vnius non est: Deus verò vnus est.

Sine dubio Mediator, hoc est arbiter, non est vnius, Ephes. 2. sed duorum: Cùm enim duo populi inuicem aduersùm se dimicarent, semper dissidentes & inimici diuersitate doctrinæ, Saluator horum arbiter venit, amputans vtrisque populis per quod discordabant, vt possent esse 1. Cor. 8. Coloss. 2. pacifici. Abstulit ergò Gentibus numerum deorum, & famulatum elementorum, quod scandalum erat Hebræis. Abstulit & Iudæis opera legis, id est, neomenias, Circumcisionem, & curam sabbati, & discretiones escarum, & cætera quæ abominabantur Gentiles: & sic facti sunt pacifici: qui priùs fuerant inimici. Si ergò hæc ità se habent, quid est vt Galatæ hebetudine mentis arbitrum illum corrumpant, conuersi ad Iudaismum? Iu- A dæorum enim S[a]luatoris irritum ducunt, quando post Hebr. 6. factam pacem quasi pœnitentes de ea, s[ib]i [fa]ciunt se illis quæ priùs paci fuerant inimica. Iuxta sensum ergò Galatarum Christ[u]s arbiter non est; quia inducti in legem de duobus populis vnum fe[ce]runt: & vnius vtique populi arbiter nemo est. Hunc eundem sensum ad Ephe- Ephes. 2. sios prosequitur, dicens: *I[pse] enim [est] pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens, inimicitiam in carne suâ legem mandatorum in decretis euacuans, vt duos conderet in se vno nouo homine, faciens pacem.* Si in vno nouo homine facit pacem, ambobus vtique abstulit per quod dissidebant, & hoc eis statuit datâ suâ B lege, per quod essent pacifici. Hoc Galatæ irruperunt 1 Cor. 8. conuerti ad Iudaismum. *Deus verò vnus est.* Hoc dicit, ne Christum prædicando Deum, quem arbitrum constituit, prædicasse putaretur contrà Legem & Prophetas 1. Tim. 2 Arbitrum ergò hunc per assumptionem carnis intelligi docet; sicut dicit ad Timotheum: *Arbi[ter] D[ei], [&] hominum homo Iesus Christus.* Iuxtà autem quod Deus est, à Ioan. 10. Patre hunc non separari; sed vnum esse cum Patre. Si- 1. Ioan. 5. ue enim Pater, siue Filius, Deus vnus est: Deus enim naturæ nomen est & potestatis, quam in Patre & Filio indiuiduam manere ipsa nominum ratio docet.

Lex igitur aduersùs promissa Dei? Absit, C Etenim si data esset lex quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia.

Rom. 3. *Lex igitur aduersùs promissa Dei? Absit.* Absit vtique, quia non est lex inimica promissionis: quippe cùm con- Deut. 18 firmet eam: Nam primus Moyses dicit. *P[ro]phetam vobis, excitabit Deus de fratribus vestris.* Hoc de Christo dictum Act. 3. Petrus Apostolus probat in Actis Apostolorum. *Etenim si data esset lex quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia.* Iustitiam hanc dicit, quæ apud Deum imputatur iustitia, id est fidei; quia & lex habuit iustitiam; sed ad præ- Rom. 4. sens, non quæ iustificaret apud Deum: Remittere enim D Rom. 8. peccata non potuit, vt de peccatoribus faceret iustos: sed ad hoc data est, vt terrori esset prouocans homines ad bonam vitam, irreuerentes puniens. Ideóque non est data lex, quæ possit viuificare; sed condemnare.

Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

Rom. 11. Hunc sensum & ad Romanos posuit, dicens: *Conclusit Deus omnia sub peccato, vt omnium misereatur.* Hoc dixit Rom. 3. E quod suprà memoraui; quia lex ad hoc data est, vt peccatores reos se scirent apud Deum. Manifestatis enim peccatis suis, conclusi sunt, vt se excusare non possent; sed quærerent misericordiam, vt veniens qui promissus erat Abrahæ, fidem solam ab eis posceret, quam habuit Abraham, vt & malorum suorum veniam, & iustificationem mererentur. Hoc enim manifestauerat Esai. 59. Deus per Esaiam Prophetam, dicens: *Veniet ex Sion qui Rom. 11. eripiat & auertat impietatem ab Iacob: & hoc erit illis à me Testamentum, cùm abstulero peccata eorum.*

Priùs enim quàm veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ inci- F piebat reuelari. Itaque Lex pædagogus noster fuit ad Christum, vt ex fide iustificaremur. Veniente autem fide, iam non sub pædagogo sumus; Omnes enim filij Dei estis per fidem quæ est in Christum Iesum.

Hebr. 8. *Priùs enim quàm veniret fides, &c.* Hoc est quod dicit; quia antequàm veniret Saluator; sub legis custodiâ agebamus ne peccaremus, vt veniente promissione digni essemus: Hac enim spe Lex tutos præstabat nos, id est Iudæos, vt venienti Christo offerret nos. *Itaque lex pædago-*

gus noster fuit ad Christum, vt ex fide iustificaremur. Idem G sensus est; quia sub curâ legis eramus, donec veniret Christus, qui nos credentes iustificaret. *Veniente autem fide, iam non sub pædagogo sumus: Omnes enim filij Dei estis per fidem quæ est in Christum Iesum.* Sub pædagogo qui
Galat. 4. agit, potestatis suæ non est. Paruulus enim & lubricus
Rom. 6. ad peccandum sub pædagogi curâ habetur. Veniente autem Christo, qui quasi de minoribus fecit maiores, liberati de potestate pædagogi, per ablutionem peccatorum facti sumus filij Dei, cùm essemus serui peccati.

Quotquot enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Iudæus, neque H Græcus, non est seruus, neque liber, non est masculus, neque fœmina: Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu. Si ergò vos estis Christi: ergo Abrahæ semen estis, & secundùm promissionem heredes.

Rom. 13. *Quotquot enim in Christo baptizati estis, &c.* Hoc dicit; quia credentes dum immutantur, Christum induunt, quando hoc appellantur quod credunt. *Non est Iudæus, neque Græcus, non est seruus, neque liber: non est masculus, neque fœmina: Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu.* I Nullam distantiam dicit credentium, vt nulli præiu-
Rom. 10. dicetur quid fuerit: antequàm crederet: Omnibus enim
Act. 10. his vnum decretum est donum: Apud Deum enim nul-
Rom. 4. la discretio personarum est, nisi morum & vitæ, vt homines vnius fidei meritis distinguantur, non perso-
Rom. 8. nis. *Si ergò vos estis Christi, ergò Abrahæ semen estis, & secundùm promissionem heredes.* Semen Abrahæ sunt omnes credentes, quia Abraham pater est omnium credentium. Et si filij sunt, necessario & promissionis eius heredes, vt consequantur per fidem quod promissum est Abrahæ, vt participes sint iustificationis eius in regno cælorum.

Cap. IV. DICO autem, quòd quamdiu heres paruulus est, nihil differt à seruo, cùm sit dominus omnium; sed sub curatoribus & actoribus est vsque ad præfinitum tempus à patre.Ità & nos, cùm essemus paruuli, sub elementis huius mundi eramus subiecti.

1. Cor. 13 *Quamdiu heres paruulus est, nihil differt, &c.* Verum est; quia ius patres ordinauerunt, & vsque ad quam ætatem
Galat. 3. subiectus debeat esse adultus, statuerunt: ità vt quamdiu paruulus est, libertate suâ vti non possit; neque L dominari quasi heres; sed similis propè seruis in condi-
Coloss. 2. tione est curatorum vel actorum. Hoc exemplo probat
Leuit. 18. eos qui sub lege fuerunt, paruulos fuisse circà meritum;
Act. 15. nec libertatem habuisse quia in conditione legis erant subiecti, causâ peccati. *Ità & nos cùm essemus paruuli, sub elementis huius mundi eramus subiecti.* In elementis neomenias significat & sabbatum: Neomeniæ enim sunt dies lunares quos obseruant Iudæi: sabbatum verò dies
Psal. 75. requietionis. Antequàm veniret ergò promissio, id est, antequàm donum gratiæ Dei purificans iustificaret credentes, quasi imperfecti & paruuli per legem Dei, subiecti eramus conseruis quasi pædagogis: Libertas enim nostra obnoxia erat causâ peccati. Nihil tamen de ele- M mentis sperabant Iudæi, sicut & Pagani: sed Creatorem Deum venerabantur in creaturâ.

At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege, vt eos qui sub Lege erant, redimeret, vt filiorum adoptionem reciperemus.

Dan. 9. Plenitudo temporis est completum tempus; quod præfinitum fuerat à Deo Patre, quando mitteret Filium
Rom. 8. suum, vt ex Virgine factus quasi homo nasceretur, subiciens se Legi vsque ad tempus baptismi, vt formam daret quomodò peccatores abluti, & à iugo legis erepti dignatione Dei, filij ei adaptarentur, sicut promiserat, redempti sanguine Filij eius. Saluatorem autem Rom. 9.
necesse erat fieri sub lege, quasi filium Abrahæ iuxtà carnem: vt circumcisus appareret is esse qui promissus Abrahæ, veniret Gentes iustificare per fidem, signum Genes. 17
habens eius cui promissus fuerat. Ideò vltrà neminem oportuit circumcidi; quia tamdiu cucurrit signum, quoadusque veniret qui promissus fuerat restaurare fidem in quâ iustificatus est Abraham in præputio, vt Credentibus non opus sit Circumcisio. Abraham autem ideò circumcisus est; quia filium se credidit habiturum in quo omnes Gentes benedicerentur. Ideò tamdiu cucurrit signum, donec veniret qui erat promissus. Si autem hoc crederetur quod credidit Abraham, non stetisset Circumcisio: ne fortè opponeretur; quia si Abraham credidit & circumcisus est, quare non circumci- Gen. 22
duntur Credentes?

Quoniam autem estis filij Dei, misit Deus Spiritum Filij sui in corda nostra: clamantem: Abba, Pater!

Ab his cœpit, quibus & scribit, dicens: *Quoniam autem estis filij Dei,* & subiungit Iudæos; cùm ait: *Misit Deus Spiritum Filij sui in corda nostra.* Quando autem dixit Gentes filios Dei credentes in Christum, quæ priùs fuerant inimici, dubium non erat Iudæos credentes dici filios Dei, quos constat iampridem hoc nomine nuncupatos: Nomen enim olim acceperant velut in ima- Esai. 59.
gine, vt posteà confirmaretur per Christum; quia sine spiritu non erat plenum. Hoc est quod dicit & ad Romanos: *Ipse Spiritus reddit testimonium spiritui nostro quòd* Rom. 8.
sumus filij Dei: Vt enim probaremur adoptati esse à Deo in filios, Spiritum suum dedit nobis, qui signum Patris ostendat in filios: vt quia hoc non auderemus dicere in infirmitate & indignitate nostrâ, suggerat, vt K audeamus dicere: Abba! quod est pater. Denique Iu- Ephes. 1.
dæis hoc iamdudum non est concessum dicere.

Itaque iam non est seruus; sed filius. Si autem filius, & heres per Deum.

Non est seruus; quia sublatus est à potestate legis, socius factus benedictionis proprij Filij Dei. *Si autem filius, & heres per Deum.* Dubium non est quia ideò quis Rom. 8.
adoptat sibi filium, vt heredem illum relinquat: Sed Hebr. 9.
hereditas ex morte alicuius prouenit: Quid est ergò vt mortales heredes eius dicantur, qui semper viuit? Sed Scriptura more nostro loquitur, vt intelligere possimus: Vt enim ostendat daturum patrem filiis de bonis 1. Petr. 3.
suis, hæc quæ daturus est, hereditatem appellat.

Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis qui naturâ non sunt dij, seruiebatis. Nunc autem cognoscentes Deum, immò verò cogniti à Deo: quomodò iterùm conuertimini ad infirma & egena elementa, quibus denuò seruire vultis?

Sed tunc quidem ignorantes Deum, &c. Quoniam priùs 1. Cor. 12
per ignorantiam peccabant seruientes idolis, facile illis ignotum significat, sicut dicit in Genesi Abimelech ad Deum: *Domine! (inquit) numquid gentem ignorantem perdes? Nunc autem cognoscentes Deum, immò verò cogniti* Gen. 20.
à Deo: quomodò iterùm conuertimini ad infirma & egena elementa quibus denuò seruire vultis? Graue illorum admis- Coloss. 2.
sum adnotat; quia post cognitionem Dei, ea quæ Paganorum sunt, sequi cœperant. Et plus addit: *quia non isti cognouerunt Deum; sed magis cogniti à Deo sunt:* Cùm 1. Ioan. 4.
enim hi non quærerent Deum, aduocauit eos ad suam gratiam: & hi ingrati, ad ea conuerti cœperant quæ tunc colebant, quando ignorabant Deum, vt venera-

nerarentur infirma & egena elementa, & non totâ mente Christum, in quo omnis inhabitat diuinitas. Infirma & egena dicit elementa; quia imperfecta sunt; ad regendum enim mundum inuicem egent sibi: in Christo autem perfecta salus est. *Coloss. 2. Ioan. ep. 4. cap. 3.*

Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos.

Genes. 1. Quæ elementa dixerit, nunc declarat. Diem sol facit, menses cursus lunæ. Tempora verò sunt ver, æstas, autumnus, hyems, quatuor hæc, completo numero proprio faciunt annum. Dies ergo obseruant qui dicunt, vt puta: Crastino proficiscẽdũ non est: post crastinum enim non debet aliquid inchoari: & sic solent magis decipi. Hi autem colunt menses, qui cursus lunæ perscrutantur dicentes, vt puta: Septimâ lunâ instrumenta confici non debent, nonâ iterum lunâ seruum emptum, vt puta, domum duci non oportet, & per hæc faciliùs solent aduersa prouenire. Tempora verò sic obseruant, cùm dicunt: Hodie veris initium est, festiuitas est, post cras Vulcanalia sunt. Et talia iterùm aiunt: Posterum est, domum egredi non licet. Annos sic colunt, cum dicunt, Kalendis Ianuariis nouus est annus, quasi non quotidie anni impleantur: Sed vt Iani illius recolant memoriam bifrontis, hac superstitione vtuntur, quæ longè debet esse a seruis Dei: Si enim Deus ex toto corde diligatur, ipso propitio, nulla debet esse formido, neque suspicio harum rerum: Prospere enim potest cedere quidquid simpliciter sub Dei deuotione fit. *1 Pe. 10*

Timeo ne sine causâ laborauerim in vobis. Estote sicut ego; quia & ego sicut vos.

Galat. 3. *Timeo ne sine causâ laborauerim, &c.* Duplici genere subuersi fuerant Galatæ: vt post Dei gratiam non solùm ad legem conuerterentur; sed ad errores pristinos: Inducti enim vel euersi in legem, facile declinarant ad obseruantiam dierum & mensium: Sabbati enim obseruatio & neomeniarum attraxerunt illos ad hæc. Ideò inquit, *Timeo ne sine causâ laborauerim in vobis*: Sic enim videbat eos in peius proficere, vt possent etiam à Christo penitùs recedere. *Estote sicut ego; quia & ego sicut vos.* Hoc dicit, vt dent operam corrigendi se; quia non est impossibile vt sint sicut ipse; quia & ipse hoc erat (id est homo) quod & illi: & cùm fuisset in errore persequens Ecclesiam, correptus conuertit se. *Coloss. 2. 1. Tim. 3. Act. 22. Philip. 3.*

Fratres! obsecro vos, nihil mihi nocuistis.

Nunc mitiùs agit cum eis, & bona eorum incipit memorare, vt post magnas correptiones bona opera sua audientes recrearentur, & datâ operâ, reformarent se: ne obiurgationibus diutius pressi, asperiores fierent exacerbati. Nihil tamen sibi nocuisse illos dicit: ipsis enim oberat delictum illorum: Apostolus enim impleuerat officium dispensationis sibi creditæ, vt omni cum diligentiâ prædicaret eis; sicut dicit Dominus ad Prophetam Ezechiel: *Tu, inquit, prædica, si te audierint, lucraberis eos: si quominùs, tu saluabis animam tuam.* *Galat. 6. 1. Cor. 1. Ezec. 3. & 33.*

Scitis quia per infirmitatem carnis euangelizaui vobis iam pridem: & tentationem vestram in carne meâ non spreuistis, neque respuistis: sed sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum.

Act. 18. *Per infirmitatem carnis euangelizaui, &c.* In memoriam reuocat illis tempus, quando primùm prædicauit illis Euangelium Dei: Ipso enim tempore iniuriis agebatur Apostolus, & cædibus infirmabatur: Infirmus enim videtur qui humiliatur, & non resistit propter Euangelium Dei. In hoc laudat constantiam eorum; quia non sunt abstracti à fide: Iniuriæ enim Apostoli tentationes erant Galatarum, in quâ firmi inuenti sunt non dubitantes de fide: Possent enim scandalũ passi dicere. Quæ est virtus aut spes in hac fide quando minister eius sic humiliatur? Sed quia iam animum futuris spebus infecerant, præsentes exitus pro Christi nomine non pertimescebant, certi fidem nostram non in terris; sed in cælis habere dignitatem, & pro his tribulationibus magna rependi præmia. Ruborem illis incutit; quia post hæc laudabilia circumuenti fuerant, vt vituperabiles viderentur. *Sed sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum.* Hoc magis laudat in eis; quia pressuris non deformatus est apud eos; sed commendatus, scientes pro iis qui credunt, pati illum extra, sicut ergò Angelum Dei exceperunt Apostolum, credentes donum Dei esse quod prædicat: sic ei deferentes, quasi ipsi Auctori Domino Iesu Christo. *Act. 14. Philip. 3. Hebr. 10. Ephes. 3.*

Vbi est ergò beatitudo vestra; Testis enim sum vobis; quia si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Ergò inimicus vobis factus sum, verum, dicens? Æmulantur vos non bene: sed excludere vos volunt, vt eos æmulemini.

Vbi est ergò beatitudo vestra? Beatos hos fuisse dicit apud cæteras Ecclesias, per id quod Apostoli iniuriis non frangebantur; sed crescebant in fide: *Testis enim sum vobis quia si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi.* Votum eorum circà religionem tam plenum ostendit fuisse, vt non solùm bene ab eis susceptus sit; sed & fortes in fide inuenti sint: & quod ad laudem magis proficit, omnia penè sua illi obtulerint profliganda. Hinc plùs dolet, quia tanta charitas subuersa fuerat prauâ doctrinâ. *Ergò inimicus vobis factus sum, verum dicens?* Hoc dicit; quia non potest fieri, vt inimicus, inquit, ego vobis sim, quorum tanta sensi obsequia: Sed quia nemo se argui vult errantem, idcircò inimicus vobis videor, iuste vos reprehendens. *Æmulantur vos non bene: sed excludere vos volunt, vt eos æmulemini.* Inuidiâ Iudæorum subuersos eos significat: Videntes enim sic illos proficere in Euangelio, & tantam habere charitatem in Apostolo, id egerunt, quatenùs illos deciperent: Erant enim legis causâ Apostolis inimici, vt manente nomine Saluatoris, facerent eos Iudæos gaudentes in euersione eorum: Non enim patiebantur, vt gratiam sibi promissam audirent incircumcisis Gentibus datam. Ideò imitatores suos illos voluerunt fieri, vt more eorum circumciderentur. *Act. 18. 1. Cor. 16. Prou. 9. Act. 17. Act. 15.*

Æmulamini autem meliora dona in bono semper, & non solùm cùm præsens sum apud vos. Filioli mei, quos iterùm parturio, donec Christus formetur in vobis. Vellem autem præsens esse nunc apud vos: & mutare vocem meam; quia confundor in vobis.

Æmulamini autem meliora dona, &c. Meliora dona spiritalia sunt, quæ imitati habebunt effectum apud Deum. Hæc spiritalia bona sunt, quæ vult vt semper imitentur: non ad tempus, sicut pridem, aut se præsente tantùm; pòst autem ad aliud conuertantur; sed vult illos de cætero perseuerare in bono. *Filioli mei quos iterũ parturio, donec Christus formetur in vobis.* Primum per fidem illos genuerat in baptismo; sed quia velut per abortum nati, deformati & infirmi inuenti sunt, nunc cum dolore consilii reformat eos in Christum: Concipientes enim fidem, & sensum fidei minimè aduertentes, formatum *1. Cor. 14. Galat. 3. Act. 18. Galat. 3.*

Christum in animis suis negantur habere: Si enim intellexissent gratiam Dei in Christo, post fidem in Iudaismum traducti non essent. *Vellem autem præsens esse nunc apud vos, & mutare vocem meam; quia confundor in vobis.* Præsens vult † agere cum illis, vt mutet vocem suam de laude in vituperationem eorum: vt duplici genere confundantur, & de errore suo, & rubore Apostoli, quem patiebatur apud eos, quibus illos prætulerat.

Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim quòd Abraham duos filios habuerit: vnum de ancillâ, & vnum de liberâ: Sed is quidem qui de ancillâ, secundùm carnem natus est: qui autem de liberâ, per repromissionem, quę sunt per allegoriam dicta.

Scriptum est enim quòd Abraham duos filios, &c. Hoc in Genesi habetur, quia cùm Sara generare non posset (erat enim sterilis) Agar ancillam suam obtulit viro suo Abrahæ in concubinam, vt quod generasset, adoptaret sibi. Sic factum est vt de Agar nasceretur Ismael. Pòst autem nutu Dei promissus est Abrahæ filius de Sarâ vxore suâ, quæ erat sterilis hæc peperit Abrahæ Isaac. Tunc cœpit Abraham duos habere filios, vnum de ancillâ, & vnum de liberâ: *Sed is quidem qui de ancillâ, secundùm carnem natus est: qui autem de liberâ, per repromissionem, quæ sunt per allegoriam dicta.* Ismael, qui ex ancillâ Agar natus est, secundùm carnem natus, quia iuxtà consuetudinem natus est. Isaac verò quia per repromissionem, non secundùm consuetudinem; sed secundum prouidentiam, Dei virtute natus est, quippe cùm Sara & anus esset & sterilis: In typum enim Christi natus est Isaac: Ideò hæc per allegoriam asserit dicta, vt aliud ex alio significent personæ Ismael & Isaac: Ismael enim Iudæorum significat natiuitatem, vel eorum qui serui peccati sunt: Isaac verò Christianorum, qui in libertate nascuntur: Liber enim fit qui accipit remissionem peccatorum.

Nam hæc sunt duo testamenta. Vnum quidem à monte Sinâ, in seruitutem generans: quę est Agar (Sina enim mons est in Arabiâ, qui coniungitur huic quę nunc est Hierusalem) seruiens cum filiis suis. Illa autem quę sursùm est Hierusalem, libera est, quę est mater nostra.

Nam hæc sunt duo Testamenta. Moyses accipiens sanguinem vituli in craterâ, aspersit populum dicens: *Hic est sanguis Testamenti quod disposuit Deus ad vos.* Hoc est quod dixit. *Vnum quidem à monte Sinâ, in seruitutem generans: quæ est Agar.* Lex enim in monte Sinâ data est, quam Moyses recitans populo, librum hunc Testamenti appellauit & tunc aspersit populum sanguine; sicut dixi. Hæc Lex reos tenuit peccatores, & cœperunt serui esse peccati, facti filij Agar quasi ancillæ: *Sina enim mons est in Arabiâ, qui coniungitur huic quæ nunc est Hierusalem, seruiens cum filiis suis.* Causam Agar significare dicit Hierusalem terrenam, id est synagogam, quæ in seruitutem generat: quos enim generat, sub peccato sunt. *Illa autem quæ sursùm est Hierusalem, libera est: quæ est mater nostra.* Hæc quam matrem nostram dicit, regula est mysterij Dominici, per quam renascimur in libertatem, sicut & ipsa libera est. Ideò & cælestis dicitur; quia cælum sedes eius est: & quos generat, ibi erunt cum eâ; sicut dicit Dominus, *Pater! quos dedisti mihi, volo vt vbi ego fuero, & hi sint mecum.* Hæc est & vita; quia immortalitate donantur qui credentes renascuntur per eam: Sic etenim de Domino dictum est quia, *quod factum est in illo, vita erat: Sicut enim Pater habet vitam, ità dedit & Filio vitam, & vita erat lux hominum.* Hæc vita & lux mater Fidelium est. In Esaiâ hoc habetur quod subiectum est.

Scriptum est enim: Lætare sterilis quæ non paris: erumpe & clama quę non parturis: quia multi filii desertę, magis quàm eius quę habet virum. Vos autem, fratres! secundùm Isaac promissionis filii estis.

Lætare sterilis quæ non paris, &c. Hanc terrenam Hierusalem virum habere dicit; quia secundùm carnem generat: illam autem cælestem Hierusalem, quam dicit matrem nostram, sterilem appellat; quia non parit secundùm carnem, nec dolores patitur, hoc est non parturit. Generat autem sine passione spiritaliter exclamans in lætitiâ, quia deserta aliquando (à quo autem, nisi ab Adam, qui desertâ vitâ secutus est mortem) nunc plures filios habet quàm hæc quæ habet virum, id est, quæ carnaliter generat. Multò enim plures sunt Christiani Iudæis, sicut dicitur in Apocalypsi: *Et vidi turbam magnam quam dinumerare nemo poterat ex omni tribu & gente. Vos autem, fratres! secundùm Isaac promissionis filii estis.* Hoc est non carnis filii estis; sed Dei; quia Isaac in typum natus est Filii Dei: & vult eos subintelligere; quia facti filii Dei conuersi sunt vt essent filii carnis; si verò resipiscant, sunt filii Dei.

Sed quemadmodùm tunc is qui secundùm carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundùm spiritum: ità & nunc: Sed quid dicit Scriptura? Eiice ancillam, & filium eius: non enim heres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac. Itaque non sumus ancillæ filij; sed liberę: quá libertate Christus nos liberauit:

Sed quemadmodùm tunc is qui secundùm carnem, &c. Non solus Ismael secundùm carnem natus est; sed & Esau; quia & ipse in populi Iudaici typum natus est De quo in Malachiâ Prophetâ scriptum est: *Iacob dilexi, Esau verò odio habui.* Hic persequebatur Iacob, qui in populi Christiani figurâ vocatus est Israel, hoc est, homo videns Deum. Similiter & Iudæos per inuidiam persequi significauit Christianos: vnde datâ operâ Galatas euertebant carnali astutiâ. *Sed quid dicit Scriptura? Eiice ancillam, & filium eius non enim heres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Hæc verba Saræ sunt, quæ typum habet Hierusalem cælestis, de promissione generans Isaac, vt eiecto filio ancillæ, id est, Iudæo populo, incredulitatis causâ abiecto (serui enim peccati sunt, quibus data remissio peccatorum non est) heres sit filius liberæ illius Hierusalem supernæ, qui est populus nouus regni cælorum. *Itaque non sumus ancillæ filij; sed liberæ quâ libertate Christus nos liberauit.* Fuimus igitur ancillæ filii, dum peccatis eramus obnoxii: sed acceptâ remissâ peccatorum à Christo, liberati sumus.

STate ergò, & nolite iterùm seruitutis iugo cohiberi. Et ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.

Standum monet in acceptâ gratiâ, ne redeuntes ad vetera, amittant donum libertatis, quod fuerant consecuti. *Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.* Nunc apertam veritatis & auctoritatis suæ vim non tacet, dicens: *Ecce ego Paulus dico vobis*, id est, ego magister Gentium, cuius opus estis in Christo palàm vobis dico: *Quia nihil proderit vobis Christus, si circumcidamini.* Ipse enim Dominus ait. *Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem, ex quo regnum cælorũ prædicatur.* Antequã ergò noua inciperet prædicatio, oportuit circumcidi: nunc autem lege fidei succedente, ea sequenda sunt quæ rudis veritas iubet; quia vetus & nouum admisceri non debent, auctoritate Domini prædicantis. Ait

Matt. 9. enim: *Nemo additamentum panni rudis assuit vestimento veteri; tollit enim fortitudinem eius à vestimento, & maior fit scissura.* Ac per hoc non solùm nihil proderit Act. 15. Fideli addita circumcisio; sed & oberit: Maius enim malum est ex libero seruum fieri, quàm nasci.

Testificor autem omni homini circumcidenti se; quia debitor est vniuersæ Legis faciendæ. Euacuati estis à Christo; qui enim in Lege iustificamini, à gratiâ excidistis.

Quia debitor est vniuersæ Legis, &c. Possunt aliqui legem aliquatenùs seruare, & non circumcidi: Act. 26. Nam multi Romanorum in Iudæâ seruabant legem incircumcisi. Vnde dicit Paulus Apostolus ad Agrippam Regem Iudææ: Matt. 8. *Scis, Rex Agrippa! credis Prophetis; scio quia credis.* Luc. 7. Et Centurio, cuius seruus erat moriturus, qui mittens ad Iesum, rogabat vt veniret & sanaret seruum eius; cui testimonium perhibentes Iudæi dicebant ad Iesum: Exod. 12. *Dignus est vt hoc præstes ei; diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificauit nobis.* Nemo tamen circumcisus non totam legem seruat; Debitor est enim vniuersæ; 1. Cor. 6. quia circumcisis data est Lex. Hoc ideò dixit; quia tam hebetes se ostendebant, vt digni essent omnia onerâ legis portare. *Euacuati estis à Christo.* Quibus nihil prodest Christus, euacuati sunt à Christo: Erant enim gratiâ eius pleni, quâ recedente, euacuati sunt: His enim loquitur, qui post acceptum donum gratiæ Dei, circumcidi se maluerunt: *Qui enim in lege iustificamini, à gratia excidistis.* Iustitia legis est, si seruentur quæ data sunt. Ideoque qui in his iustificari se vult, post fidem, amittit gratiam: quia ad hoc venit donum Dei, Act. 15. vt cessantibus operibus legis, iustificaret Credentes apud Deum.

Nos autem spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus: Nam in Christo Iesu neque circumcisio quidquam valet, neque præputium: sed fides, quæ per charitatem operatur.

Apertum est quod dicit; quia spes iustificationis ex fide est per spiritum, non per opera legis: In fide enim spiritaliter Deo seruitur deuotione mentis, & puritate cordis. Vnde dicit Dominus ad Samaritanam: *Deus spiritus est, & adorantes eum, in spiritu & veritate adorare* Ioan. 4. *oportet.* Ac per hoc neque præputium valet quidquam, neque circumcisio: sed solâ fide opus est in charitate ad iustificationem: Fides enim charitate fraternâ debet muniri, vt perfectio sit credentis. Denique Saluator Galat. 6. quod primum mandatum esset interroganti Scribæ, respondit. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo,* Matt. 22. *& ex totâ animâ tuâ, & proximum tuum tamquàm teipsum. In his,* inquit, *duobus mandatis tota Lex pendet & Prophetæ.* Imperfecta sunt itaque cætera, quando in his 1. Cor. 13. duobus mandatis perfectio continetur.

Currebatis bene: quis vos impediuit veritati non obedire? Suasio hæc non est à Deo, qui vocat vos. Modicum fermentum totam massam corrumpit: Ego confido de vobis in Domino, quòd nihil aliud sentietis: Qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quicumque fuerit.

Galat. 3. *Currebatis bene &c.* Exercitium illorum in opere fidei bonum fuisse testatur; sed nequitiâ malorũ hominum detentos, ne cursum suum efficaciâ perseuerante, con-2. Tim. 3 summarẽt: vnde vt resipiscant hortatur, de cætero nulli eorum credentes, qui vt opera legis seruanda suaderent, euãgelicæ veritati non eos obedire sinebant. 2. Tim. 2. *Suasio hæc non est à Deo, qui vocat vos.* Verũ est, quia humano consilio hoc agebant Iudæi, vt mitterent eos sub legis A iugum: non Dei iudicio, qui vocauat eos per Apostolum suum ad gratiam. 1. Cor. 5. *Modicum fermentum totam massam corrumpit.* Hoc dicit; quia licet quidpiam legis admisceant fidei, violant fidem, ne habeat fructum, aut sit acceptabilis. Hoc ideò adjecit, ne fortè incolumem se putarent habere gratiam fidei, si pauca legis ob- Act. 15. seruarent. *Ergo confido de vobis in Domino, quòd nihil aliud sentietis.* Hac spe se dicit fidere de ijs; quia non sponte; sed circumuenti erroris viam intrauerant: ideò ostenso vero itinere, facilè eos posse reuerti confidit: *Qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quicumque fu-* B *erit.* Quomodò qui errantem conuerti facit, remunerandus est, dicente Iacob Apostolo in Epistola suâ: Iacob. 5. *Qui conuerti fecerit peccatorem, saluabit animam eius, & operiet multitudinem peccatorum:* ità & qui rectâ incedentem viâ, iter in deuium cogit flectere, damnationem Ioan. 8. consequitur, quicumque fuerit. Hoc propter hos subjicit, ne quis sibi meritum defenderet, eò quòd filij essent Abrahæ iuxtà carnem. Denique exaltantes se dicunt ad Iesum: *Nos filij Abrahæ sumus.*

Ego autem fratres! si circumcisionem præ-C dico, quid adhuc persecutionem patior? Ergò euacuatum est scandalum crucis. Vtinam & abscindantur hi qui vos subuertunt.

Quid adhuc persecutionem patior? Apertum est quod Act. 21. dicit: Ideò enim quasi inimicus à Iudæis habebatur, & non desinebant à persecutione eius; quia circumcisio- Act. 25. & 8. nem iam non stare docebat. Denique Iudæis compellantibus, & sæpenumerò fallas accusationes contrà eum deferentibus, obliquum iudicem videns, coactus ap- 1. Cor. 1. pellauit Cæsarem. *Ergo euacuatum est scandalum crucis.* Scandalum erat Iudæis prædicatio crucis; quia sabba-D tum & circumcisionem euacuabat. Si autem admitteret circumcisionem, non esset scandalum, & pacifici essent nobis Iudæi: Nam dicebant de Saluatore: *Non est hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit. Vtinam & abs-* Ioan. 9. *cindantur hi qui vos subuertunt.* Tale est hoc, quale & illud ad Corinthios: *Qui non,* inquit, *amat Dominum Ie-* 1. Cor. 16. *sum, sit anathema.* Ex ipso grege morbido sunt & hi, quos sociat sententiæ eorum, vt abscindantur à misericordiâ Dei, qui Galatas Dei gratiâ exuerunt: & non solùm spiritaliter; sed & carnaliter, hos maledicit; vt quia circumcidi Galatas cogebant, ipsi abscinderentur, vt multiplicaretur his dolor corporis.

E Vos enim in libertatem vocati estis, fratres! tantùm ne libertatem in occasionem carni detis; sed per dilectionem spiritus seruire vobis Leuit. 19. inuicem: Vniuersa enim Lex, in vno verbo impletur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Quòd si mordetis inuicem & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini.

Vos enim in libertatem vocati estis, &c. In libertatem vo- Rom. 6. cati sunt; quia cùm peccatis essent obnoxij, Dei gratiam accipientes, remissâ delictorum liberati sunt. *Tantùm ne libertatem in occasionem carni detis.* Hoc dicit, Galat. 5. ne acceptam libertatem occasio carnis adimat: Ad hoc F enim circũcidi eos volebant, vt in ditionem legis intrarent. Ideò monet, ne dent occasionem consentiendi eis: *Sed per dilectionem Spiritus seruite vobis inuicem.* 1. Ioan. 3. Non per affectum carnis charitatem habendam; sed per dilectionem Spiritus exhortatur, vt inuicem sibi sub- Leuit. 19 iecti sint. *Vniuersa enim Lex in vno verbo impletur: Di-* Galat. 4. *liges proximum tuum sicut teipsum.* Hoc scriptum est in Leuitico, quod suprà dictum est, quia perfectio salutis per dilectionem operatur: quia qui non diligit 1. Ioan. 4 fratrem non diligit Deum; dicit Ioannes Apostolus. *Quod si mordetis inuicem & comeditis, videte ne ab inui-* 1. Cor. 3. *cem consumamini.* Manifestum est quia dissensio fratrum inimica est dilectionis. Ideò monet vt pacifici sint, proficientes in bono: Contentiones enim generant 1. Cor. 11.

iurgium, cuius fructus est vitæ consumptio.

Dico autem: spiritu ambulate, & concupiscentiam carnis non perficietis: Nam caro concupiscit aduersùs spiritum, spiritus verò aduersùs carnem? hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis, faciatis.

Coloss. 2. Rom. 7. Iacob. 1. Rom. 6. Rom. 2.

Spiritu ambulate, &c. Postquam à lege factorum eos prohibuit, in quâ sunt præcepta carnalia; nunc vt à vitijs carnis se abstineant præcipit: Hic enim spiritu ambulat, qui fugit peccata: *Nam caro concupiscit aduersùs spiritum, spiritus vero aduersùs carnem: hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcumque vultis, faciatis.* Duas leges proponit, sicut facit & in Epistolâ ad Romanos, quæ inuicem aduersæ sunt: vnam Dei, alteram peccati. Quæ ideò in carne significatur; quia visibilibus oblectatur cupida peccatorum, vt his sibi aduersantibus, medius homo non ea quæ vult, agat: Diuina enim lex premit & fugat legem peccati, consulens homini vt vigorem naturæ suæ custodiat, ne capiatur illecebris; illa econtrà in insidijs agens lacessit hominem blanditijs, vt spernat præceptum legis diuinæ. Cùm ergò consenserit homo legi Dei, contradicit lex peccati, suadens homini ne faciat quod imperat lex diuina: è diuerso autem lex Dei reuocat hominem, ne faciat quod suggerit lex peccati: Quod quidem homo non videt esse absurdum; scit enim naturæ suæ congruere, si faciat quod imperat lex Dei. Denique gaudet quando hæc agit. Cùm autem in eâ operatur quæ suggerit lex peccati, videt se turpem, & horret post factum. Ideóque legis spiritus præcepta seruanda sunt, & carnalia fugienda: Ipsa enim conscientia se accusat, si ei consentiat, sciens horrori esse quæ suggerit lex peccati.

Quòd si spiritu ducimini, non estis sub lege. Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt adulterium, fornicatio, impuritas, obscœnitas, idololatria, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, simultates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & quæ sunt his similia quæ prædico vobis, sicut & prædixi, quòd hi qui talia agunt, regni Dei hæreditatem non consequentur.

Rom. 8. 1. Tim. 1. Ephes. 4. 1. Ioan. 4.

Si spiritu ducimini, non estis, &c. Non est obscurũ; quia qui ducem habet Spiritũ sanctum, non errat: Lex enim errantibus dominatur, sicut alio loco dicit: *Iusto non est lex posita. Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt adulterium, fornicatio, impuritas, obscœnitas, idololatria, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, simultates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & quæ sunt his similia quæ prædico vobis, sicut & prædixi, quòd hi qui talia agunt, regni Dei hereditatem non consequentur.* Hæc omnia & his similia, legis peccati membra sunt, quæ Apostolus opera carnis appellat; quia errores isti ex mundo sunt, ex quo & caro: Omnia namque peccata deforis oriuntur ex parte carnis, non ex parte spiritus ideò non absurdè opera carnis dicuntur.

Fructus verò spiritus est, charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, spes, lenitas, continentia, castitas, bonitas: aduersùs huiusmodi non est lex. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs.

Lib. 1. sent. dist. 1. §. considerand. Rom. 8.

Fructus verò spiritus est, charitas, &c. Non dixit, opera spiritus charitas est; sed *fructus spiritus*: Lex enim spiritus hæc quæ suprà memorauit, fructificat, vt ex his hereditas regni cælorum quæratur: Qui enim Christo deuoti sunt, hos dicit Christos, id est vnctos. Hi carnem, id est, mundum crucifigunt, quando hæc ex quibus errores oriuntur, condemnant. Hunc sensum & Ioannes Apostolus secutus, ait: *Nolite diligere hunc mundum, neque ea quæ in hoc mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in illo: quia, omne quod in hoc mundo est concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum.* Qui ergò mundum, & quod in mundo est, non concupiscit, hic carnem crucifigit: Neque enim corpori humano hæc vitia adscribenda sunt, id est, idololatria, veneficia, hæreses; inuidiæ, inimicitiæ, iræ, & talia; sed ideò carnalia dicuntur; quia ex parte mundi sunt, sicut suprà memoraui. Intereà non ampliùs quàm decem res posuit quas fructus spiritus significat, vt in his omnia complexus videatur secundùm tabulas Testamenti Dei, in quibus non amplius quàm decem verba mandatorum tradita sunt.

1. Ioan. 2. Exod. 20.

Si viuimus spiritu, spiritu & ambulemus: Non simus inanem gloriam sectantes, inuicem nos prouocantes, inuicem inuidentes.

Rom. 13. Rom. 8. 1. Cor. 3. 2. Tim. 2.

Hoc dicit; quia si benè & honestè viuimus, bonos debemus habere & mores; Hoc est enim spiritu viuere, incontaminatam vitam habere: & sic spiritu ambulemus, sic paci studeamus: hæc enim parit charitatem. Inanis autem gloria est velle vincere vbi præmium non est, vt quis studium habeat contentionis & æmulationis: sciens quia hæc generant discordias & lites: *Seruum autem*, inquit, *Domini non oportet litigare.* Bonæ enim vitæ fructus aridos facit, perdens spem promissam castæ conuersationis: Bona enim & casta vita moribus ornanda est, & beneuolentiâ locupletanda.

CAP. VI.

FRatres: etsi circumuentus fuerit homo ab aliquo delicto: vos qui spiritales estis, humiliate huiusmodi in spiritu mansuetudinis: considerans temetipsum, ne & tu tenteris, inuicem onera vestra portate: & sic implebitis legem Christi.

1. Cor. 4. Ephes. 4. 1. Tim. 2.

Vos qui spiritales, &c. Nunc hos alloquitur qui firmiores erant, ne inflatione bonæ vitæ, eum qui fortè à peccato circumuentus fuisset, spernendum putarent & abijciendum, ideóque consulendum his: Cum mansuetudine enim prouocandi sunt ad reformandos se; quia si acriùs auctoritate fuerint correpti, non se patientur argui; sed & defendere incipiẽt se, ne turpes videantur: & incipient peiores fieri: Tolle enim hominem à contentione & audaciâ, & habebis eum subiectum: Humilitas enim etiam superbos solet inclinare. Et cum tota animi leuitate fieret, adiecit. *Ne & tu tẽteris*: vt vel hac causâ non sperneret peccatorem, sciens & se posse peccare. *Et sic implebitis legem Christi*: Lex enim Christi omnes saluos vult fieri: ac per hoc qui fratri peccanti consulit vt redeat ad propositum, implet voluntatem Christi.

Nam si quis videtur sibi esse aliquid, cùm nihil sit, seipsum seducit. Opus autem suum probet vnusquisque, & tunc in semetipso tantùm gloriam habebit, & non in altero: Vnusquisque enim suam sarcinam portabit.

1. Cor. 4. Act. 10. Philip. 2. Luc. 18.

Si quis videtur sibi aliquid esse, &c. Verum est, nec latet quemquam, quia si actus nostros & mentem consideremus, nulli nos anteponimus, & nec facilè quemquã iudicamus: Qui enim extollitur quasi aliquid sit, errat: nescit enim quia de humilitate crescitur: Verba enim Saluatoris & gesta ante oculos non habet, qui cùm sit omniũ Dominus, humiliauit se, vt nobis formã daret quid sequi deberemus, si crescere velimus: & si nos erigeremus, inclinaremur; quod facit imperitia cordis inflati, vt apud homines commendatior videatur: Spernens enim & despiciens peccatores, iustum se videri contendit, sicut & Pharisæus ille quem Dominus denotat: Numquid non verè hic imperitus est, qui præsentis gloriæ

cupidus est? Numquid non verè de futuris desperat, qui mercedem iustitiæ in præsenti vult consequi? Quare? Quia non est iustus in opere; sed per fallaciam fingit iustitiam: Qui enim vult iustus esse, alterum sibi præponit vt verè iustus sit. Vnusquisque enim plus mala sua nouit, quàm alterius. *Vnusquisque enim suam sarcinam portabit.* Ad postremum hoc voluit innotescere superbis; quia non coinquinatur quis alieno peccato, dummodò dissentiat, vt nemo vereatur se iungere peccatori, aut accedentem ad se suscipere; vt eum locretur.

Prouerb. 11. 1.Cor.10

Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat in omnibus bonis: Nolite errare. Deus non deridetur: Quod enim quis seminauerit, hoc & metet: Quoniam qui seminauerit in carne suá, ex carne metet corruptionem: qui verò seminauerit in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.

B

Matt.23. *Communicet autem is qui catechizatur, &c.* Hoc dicit vt doctoribus audientes communicent in omnibus bonis. Si autem aliter agant quàm docent, in his illis non communicandum; sed dissentiendum, vt magis lex tibi dux sit quàm homo: Sibi enim oberit, non tibi: quia quæ docuerit, obseruas. *Nolite errare. Deus non deridetur.* Nemini dubium est Deo imposturam fieri non posse; sed hoc ab eo vnumquemq; consequi quod meretur: *Quod enim quis seminauerit, hoc & metet. Quoniam qui seminauerit in carne suâ, ex carne metet corruptionem.* Hic carnalia vitia quæ in carne admitti solent, significat, vt qui carnem suam corruperit, sciat se corruptelę futurum obnoxium. Corrumpit autem corpus, qui inconcessa præsumit. *Qui verò seminauerit in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.* Homo Christianus spiritu constat & carne: Homo enim ad comparationem sancti Spiritus, caro est. Cùm ergò spiritui dat assensum cohibens se ab iis quæ contraria sunt, spiritaliter seminat, vt possit metere vitam æternam: Testimonium enim spiritus accipit, & immortalitatem loco mercedis: Sicut enim qui corrumpit dehonestans corpus suum, non ad æternitatem; sed ad corruptionem pertinebit; ità & qui intaminatum se custodit, vitam æternam consequetur. Hæc est enim æterna vita, viuere sine pœna, & habere gloriam. Nam si hic ad præsens qui in sollicitudine est, negat se viuere: quantò magis vbi alienus à Deo ignem tortorem patietur?

Rom. 2. — C — 1.Cor.4. — 1.Cor.6. — Rom. 7. — Rom. 8. — Coloss.1. — D — 1.Thess.3

Bonum autem facientes, non deficiamus; tempore enim suo metemus infatigabiles. Ergò dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei.

2.Cor.9. *Bonum autem facientes, non deficiamus.* Hoc dicit, quia qui fortis est ad seminandum, fortis erit & ad metendum: id est, sic recipiet, quomodò facit. Ideò promptos nos ab benefaciendum esse hortatur, nec fastidium pati debere, securos quia pro paruis magna recipiemus, & pro terrenis æterna, tempore quo promisit Deus. *Ergò dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes.* Gentiles tempus habent operandi malum: Homines enim sine Deo, quomodò possunt operari bonum? Christiani autem facti tempus habent operandi bonum ad omnes homines, vt post acceptam fidem, bonum opus proficiat mercedi promissæ: Tempus enim idcircò conceditur vitæ, vt iam iustè versemur exemplum dantes Gentilibus. *Maximè autem ad domesticos fidei.* Verum est; quia faciliores & propensiores in bono circà fratres esse debemus; quia inuicem sumus membra. Huic ergò rei inseruiendum quæ prodest, non circumcisioni rei nunc inani.

2.Cor.4. — Ephes.2. — 1.Pet.2. — Ephes.4.

Scitote qualibus litteris scripsi vobis meâ manu.

2.Thess.3. Auctoritatem dat Epistolæ suæ: Cùm enim dicit: *Ego scripsi meâ manu*; obediri vult litteris his: Vbi enim holographa manus est, falsum dici non potest; ne forte circumuenti excusarent de Epistolâ, quasi aut falsa esset, aut non esset Apostoli, nolentes se reprehendi.

A

Quicumque volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantùm ne crucis Christi persecutionem patiantur: Neque enim ipsi qui circumcisi sunt, legem custodiunt: sed volunt vos circumcidi, vt in vestrâ carne glorientur.

Quicumque volunt placere in carne, &c. In carne placere, hominibus placere significat: Vt enim Iudæis propitiis aut non infensis viuerent, quos pseudoapostolos dicit, sic Christum prædicabant, vt & Legem seruandam docerent: quod Apostolus numquàm metuit, sed constanter quod verum est, non tacuit, & sibi in his prouidens quos docebat. Denique: *Ego, inquit, non solum ligari, sed & mori paratus sum in Hierosolyma pro nomine Domini nostri Iesu Christi: Neque enim ipsi qui circumcisi sunt, legem custodiunt. sed volunt vos circumcidi, vt in vestra carne glorientur.* Tale est hoc, quale & illud dictum ad Apostolum Petrum: *Si tu cùm sis Iudæus, gentiliter viuis, quomodò compellis Gentes Iudaizare?* Ità & hi cùm ipsi legem non custodirent, conuersantes iniustè, circumcisionem zelabantur, vt proinde vindices & amatores legis viderentur: cùm constet hunc legem defendere & custodire qui iustitias eius exequitur, & mandatum, quod ad vitam pertinens datum est, non prætermittit. Talis ergò Galatarum excusatio erat. Hæc dicit, vt vel sic intelligant, quia illudebantur velut stulti & hebetes, de quorum doloribus gloriarentur.

1.Thess.2. 2.Cor.11 — Galat.2. — Act. 21. — Galat. 2 — Act.17. — Rom. 2. — Galat.3.

Mihi verò non contingat gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo: In Christo enim Iesu neque circumcisio quidquam est, neque preputium: sed noua creaturâ. Et quotquot hanc regulam sequuntur, pax super illos & misericordia, & super Israël Dei.

Mihi verò non contingat gloriari, &c. Quomodò pseudoapostoli tribulationes pro nomine Christi quasi nihil profuturas per hypocrisin declinabant, erubescentes in his: ità & Apostolus gloriabatur de his, sciens magnam pro illis fore mercedem; quemadmodùm & coapostoli eius, sicut scriptum est in Actis Apostolorum: *Tunc, inquit, cæsi exierunt Apostoli de concilio, gaudentes quia digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.* Cuius ergò omnis spes in Christo est, hic gloriatur in cruce eius, huic & mundus crucifixus est, certus amorem crucis Christi vitam esse; mundi verò amorem parere mortem. Inuicem ergò sibi mortui sunt, & mundus Apostolo, & Apostolus mundo, dum nihil concupiscit Apostolus mundi, & dum nihil habet mundus suum quod agnoscat in Apostolo, sicut & Dominus ait: *Ecce, inquit, princeps huius mundi venit, & in me inuenit nihil. In Christo enim Iesu neque circumcisio quidquam est, neque præputium; sed noua creatura. Et quotquot hanc regulam sequuntur, pax super illos & misericordia, & super Israël Dei.* Noua creatura est regeneratio nostra, hæc est quæ dat profectum permanentibus: Super istos enim est pax Dei: Qui enim cum Deo pacificus est, nullius inimicitiam metuit: Tutus enim est in protectione & misericordiâ Dei, quæ promissa est & manet super Israel Dei, non super Israël hominis: Iudæi enim non credentes, Israëlitæ sunt secundùm carnem. Duas ergò partes significauit, super quas manet pax & misericordia Dei, Iudæorum credentium, & Gentilium fidelium.

2.Cor.11 — 2.Cor.12 — Act. 5. — Philip.1. — E — Ioan 14 — Iacob. 1 — Ioan. 16 — F — Rom. 2.

De cætero nemo mihi molestias exhibeat: Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro, fratres! Amen.

De cætero nemo mihi molestias, &c. Molestias sibi noluit G
1. Cor. 15. de cætero fieri, vt iterùm fortè cogeretur scribere; sed iam correctiores illos vult fieri, vt amputatis erroribus post tanta tædia pausam haberet. Si autem duriores se præstarent, & inflexibiles in conuertendo, cessarent ab
Galat. 4. eo, vt illis operas suas & efficaciam impenderet, de quibus mercedem aut lucrum sperarei: *Ego enim stigmata*
Act. 21. Act. 16. *Domini Iesu in corpore meo porto.* Hoc dicit iratus; quia passiones quas Credentium causâ patiebatur, inefficaces in illis videbat: magna enim constantiâ & fide doctrinæ suæ pro Christo plagas & vincula pati non timuit: Sed H enim penitùs omnes fuerant euersi.

passus est amore credentium cicatrices plagarum habere se in corpore, quò non minùs fideliter eis prædicaret, sicut & pseodoapostoli, qui Galatas deceperant. Neminem itaque vult sibi molestum esse, qui huic rei deuotus non est: Ista enim stigmata, id est, cicatrices plagarum testimonia sunt Credentium, eorum qui patiuntur, quòd digni sunt futurâ promissione. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro, fratres! Amen* Non Legis gratiam dicit; sed Domini nostri Iesu Christi esse cum spiritu illorum, quos spiritales fratres appellat: Neque

Sancti Ambrosij in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Galatas Commentariorum Finis.

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI In Epist. B. Pauli Apostoli ad Ephesios.

COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

Act. 20. 1. Cor. 15. *EPHESIOS Apostolus non fundauit in fide; sed confirmauit, multa mala pro his passus à perfidis, sicut dicit:* Si enim (*secundùm hominem*) ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? *Et quoniam pugnam suam non sine effectu profectus illorum præuidet, gaudens in eis, ad meliora scriptis*
Act. 28. *hortatur de vrbis Romæ custodiâ; quia veniens ab Hierosolymis in custodiâ sub fideiussore intelligitur degisse, manens extrà castra in conductu suo.*

Cap. I. PAulus Apostolus Christi Iesu per voluntatem Dei, Sanctis omnibus qui sunt Ephesi; & Fidelibus in Christo Iesu. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. 1

2. Cor. 1 PAVLVS *Apostolus Christi Iesu.* Solito more scribit: Apostolum enim se esse Christi Iesu Dei voluntate testatur. *Sanctis omnibus qui sunt Ephesi, & Fidelibus in Christo Iesu.* Non solùm Fidelibus scribit; sed & K Sanctis, vt tunc verè Fideles, si fuerint sancti in Chri-
Sap. 13. sto Iesu: Bona enim vita tunc prodest ac creditur san-
Rom. 14 cta, si sub nomine Christi habeatur: alioqui contaminatio erit; quia ad iniutiam proficit Creatoris. *Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.*
Rom. 11 2. Cor. 5 Gratiam Dei cum Sanctis dicit esse & Fidelibus, quem Patrem nostrum appellat; quia ab ipso sunt omnia & condita & restaurata: Christum autem Dominum nostrum qui redemit nos offerens se pro nobis.

Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos omni benedictione spiritali in cælestibus, in Christo.

Qui benedixit nos omni benedictione spiritali, &c id est, non mundanâ, sed cælesti benedictione, neque corrupti-
Luc. 10. Philip. 3 bili, sed æternâ, quia gloria Christianorum non in terrâ; sed in cælo est, & est in Christo: Omne enim donum gratiæ Dei in Christo est, vt si quis, spero Christo, benedici se à Deo putet, errare se sciat. Aliter tamen benedicitur Deus, & aliter homines. Vnum quidem benedictionis nomen est; sed pro merito personæ debet intelligi,
Ps. 148. Nam & facere dicitur Deus, & homines faciunt: Sed Deus nutu solo impassibiliter facit; homines autem
Tit. 3. manu, conatu, labore, sudore, efficiunt. Deus ergò benedicitur, cùm laudibus dignis extollitur: homines autem sic benedicit Deus, vt donum gratiæ suæ eis impertiat, non secundùm merita eorum; sed secundùm misericordiam suam. Et ideò dixit: *Qui nos benedixit omni benedictione spiritali*: vt ostenderet perfectam benedictionem dari cælestium credentibus in Christo, vt
Coloss. 1. Ioan. 12. pleni sint gloriâ cælesti, suprà potestates subuecti cælorum: Quia *vbi ego*, inquit, *ero, illic & minister meus erit.*

Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati coràm eo in charitate: prædestinans nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum; in sese, secundùm beneplacitum voluntatis suæ, in laudem claritatis gratiæ suæ, quâ gratificauit nos in dilecto Filio suo.

Ioan. 6. *Sicut elegit nos in ipso ante mundi &c.* Prescius omnium
Rom. 8. L Deus scit qui credituri essent in Christum, sicut dicit ad Romanos: Quos præscit & vocauit, non solùm ex Iu-
Ibidem. dæis: sed etiam ex Gentibus. Quos ergò Deus vocare dicitur, perseuerant in fide: hi sunt quos elegit ante mundum in Christo, vt sint incôtaminati coràm Deo in charitate, hoc est, vt amor Dei sanctam illis faciat conuersationem: Nemo enim meliùs alicui obtemperat, quàm
1. Cor. 13. qui ex charitate obsequitur. *Prædestinãs nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum, in sese.* Hoc dicit decreuisse

Rom. 8. Deum, vt credentes in Christum adoptarentur à Deo A in filios, vt caput ipsorum sit Christus verus Dei Filius. Coloss. 1. *Secundùm beneplacitum voluntatis suæ, in laudem claritatis gratiæ suæ.* Tale placitum dicit Deum habuisse, vt ad laudem claritatis eius proficeret gratia data hominibus; vt salus nostra gloria Dei sit. *Quâ gratificauit nos in dilecto Filio suo.* Philip. 1. Deus nobis gratiam suam dedit, propter quod credidimus in Filium eius Christum: Diligens enim vnigenitum suum, amatoribus eius diuina munera largitur.

In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum secundùm diuitias gratiæ suæ, quæ superabundauit in nobis, in omni sapientiâ & prudentiâ: vt notum nobis faceret mysterium voluntatis suæ, iuxtà beneplacitum suum, quod proposuit in eo, in dispensationem adimpletionis temporum: restaurans omnia in Christo, quæ in cælis sunt, & quæ in terrâ per eum.

Apoc. 5. *In quo habemus redemptionem per sanguinem, &c.* Duplicem gratiam flagitat; quia & redemit nos sanguine Rom. 4. suo, & peccata nobis non imputauit: id est, redemit & manumisit. *Secundùm diuitias gratiæ suæ, quæ superabundauit in nobis, in omni sapientiâ & prudentiâ.* Coloss. 1. Addidit ad gratiam; quia post suprà memorata beneficia donum C accedit sapientiæ & prudentiæ rerum spiritualium. *Vt notum nobis faceret mysterium voluntatis suæ, iuxtà beneplacitum suum, quod proposuit in eo, in dispensationem adimpletionis temporum: restaurans omnia in Christo, quæ in cælis sunt, & quæ in terrâ per eum.* Iacob. 1. Hoc placuit Deo cuius Rom. 16. consilium retractari non potest, vt ostenderet in Christo mysterium voluntatis suæ tempore quo reuelari illud voluit in agnitionem creaturæ. Voluntas autem eius hæc fuit, vt tunc propitius fieret omnibus qui in Coloss. 1. errore erant; siue in cælis, siue in terris, quando Christum Rom. 4. manifestauit hoc donum esse Credentium, ne illis D Coloss. 1. imputarentur peccata, suscipientibus fidem Christi. Omnis ergò creatura in cælis & in terris dum dicit agnitionem Christi restauratur ad id quod est condita: 1. Cor. 8. Cùm enim ad vnius Dei fidem imbuitur, cognito mysterio Saluatoris, ab errore quem cœperat, restauratur, pro certo habens, Creatorem suum vnum esse Deum & Dominum. Hinc est vnde & Ioannes in Apocalypsi dicit: *Vidi Michaël & Angelos eius in cælo pugnare cum* Apoc. 12. *dracone & cum exercitu eius.* Hæc repugnantia partim de errore est, partim de vsurpatæ tyrannidis præsumptione.

In quo & nos forte constituti sumus, prædestinati secundùm propositum Dei, qui vniuersa creauit secundùm consilium voluntatis E suæ: vt simus in laudem gloriæ eius, nos qui ante sperauimus in Christo.

Act. 13. *In quo & nos forte constituti sumus, &c.* Hoc est quod Matt. 10 dicit; quia dispensatio prædicationis his decreta est à Deo, qui ex Iudæis crediderunt in Christum. Vnde nullus ex Gentibus ad Apostolatum electus est: Dignum Rom. 3. enim erat ex his eligi Prædicatores, qui antè sperauerunt salutem quæ illis promissa erat in Christo.

In quo & vos, cùm audissetis verbum veritatis Euangelium salutis vestræ, in quo & credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, F qui est pignus hereditatis nostræ, in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius.

Act. 13. Laus gloriæ Dei est, cùm multi acquiruntur ad fidem, Rom. 8. sicut gloria Medici est, si multos curet. Ideóque ad gloriam Dei pertinet, quia Gentes vocauit, vt salutis suæ medelam consequerentur per fidem promissam Iudæis, Rom. 5. signum habentes redemptionis atque hereditatis futuræ, Act. 4. Spiritum Sanctum datum post baptismum: Redempti Matt. 10 enim heredes designati sunt, si in regeneratione perducent: vt fides prima veniam, sancta verò conuersatio perdurans cum fide coronam mereatur.

Proptereà & ego, auditâ fide vestrâ in Domino Iesu, & dilectione in omnes Sanctos, non cesso gratias agere pro vobis, commemorationem vestri faciens in orationibus meis, vt Deus Domini nostri Iesu Christi, pater claritatis, det vobis Spiritum sapientiæ & reuelationis in agnitionem eius, illuminatos habere oculos cordis vestri, vt sciatis quæ sit spes vocationis B eius, & quæ diuitiæ gloriæ hereditatis eius in Sanctis.

Proptereà ego auditâ fide vestrâ, &c. Quoniam iuxtà Ephes. 3. decretum Dei, quo statuit Gentes participes fieri pro- Matt. 5. missionis Iudæorum, audito Ephesij verbo Dei, susce- Coloss. 1. perunt fidem Christi, diligentes omnes Sanctos sicut mandauit Dominus: hac causâ Deo gratias agit pro conuersione & charitate eorum qui dignatus est Gentes concorporare Iudæis. *Vt Deus Domini nostri Iesu Christi, Pater claritatis, det vobis Spiritum sapientiæ & reuelationis, in agnitionem eius, illuminatos habere oculos cordis vestri, vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hereditatis eius in Sanctis.* Manifestum est quia ideò Rom. 8. se orare dicit pro eis, vt fidei suæ spem cognoscant in remuneratione cælesti: quia cùm plenè scierint qui fructus est Credentium, propensiores fient circà excolendam religionem: Iam enim in huiusmodi profectus fore videtur, qui si antequàm sciant promissionis gloriam, tam deuoti sunt, propensiores fient necessariò, cùm cognouerint. Claritatis tamen Patrem vocat Deum, & Christi Deum, cùm verus Pater Christi sit Deus, & Deus creaturæ: Sed & ipse Dominus eadem di- 1. Cor. 8. cit: *Vado ad Patrem meum & Patrem vestrum, Deum* Ioan. 20 *meum & Deum vestrum.* Ephes. 3. Totius ergò claritatis Pater est; quia ab ipso est omnis claritas, & potestas, & dignitas. Est & Pater Christi; sed aliter; quia hic verus Filius est, & Deus omnium; sed non ità Christi Deus est. Sic 1. Cor. 8. enim Deus Christi est; quia Deus de Deo Christus est: Malac. 1 cæterorum autem Deus est causâ terroris, sicut ipse dicit in Malachiâ Prophetâ: *Si Deus ego sum, vbi est timor meus?*

Et quæ sit excelsa magnitudo virtutis eius in vos qui creditis, secundùm operationem potentiæ fortitudinis eius, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, & collocans ad dexteram sibi in cælestibus super omnem Principatum, & Potestatem, & Virtutem, & Dominationem, & omne nomen quod nominatur non solùm in hoc sæculo; sed etiam in futuro.

Exemplum salutis Credentium & gloriæ, in resur- Philip. 2 rectione Saluatoris consistere profitetur, vt ex eâ cognoscant Fideles quid eis promissum est: Simili enim modo extollentur suprà cælos futuri cum Christo, sicut ipse dicit: *Pater! volo vt vbi ego fuero, & hi mecum sint,* Ioan. 17. *& videant gloriam meam.* Hoc propter Incarnationem Filij Dei, vt etiam homo factus super omnes cælos esse dicatur, & super cunctam creaturam sedens ad dexteram Dei, habens nomen Dei per naturam, non per Apoc. 1. adoptionem, vt cognoscant illum esse Filium Dei qui illum crucifixerunt: Honor enim quem illi dedit Pater per generationem, tunc manifestatus est, cùm natus homo passus est, & victâ morte resurrexit, ascendens vnde descenderat, super omnes cælos. Vnde dictum Psal. 84. est: *Quia veritas de terra orta est:* Quia enim omne iudicium Pater Filio dedit, idcircò ad dexteram Dei sedere Ioan. 5. dicitur quasi iudex. Denique ipse dicit ad Discipulos: Ioan. 16. *Vsque modò nihil petistis in nomine meo: petite, & ego faciam.* Vnde ait Iudæis: *Amodò videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei, & venientem cum nubibus* Matt. 26 *cæli:* Ex eo enim quo innotuit, adiri cœpit, & postulari quasi iudex.

Psal. 8. Et omnia subiecit sub pedibus eius: & ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimplet. G

1. Cor. 15. Ioan. 1. Hebr. 2. Patrem dicit Filio omnem creaturam subiecisse; vt quia omnia per ipsum fecit, ipse omnium caput sit & Dominus. Tunc illi omnia subiecit, quando illum ante omnia genuit, vt per ipsum fierent quæ non erant. Omnem Ecclesiam dicens, summatim totum comprehendit quod in cælo est & in terrâ, vt in nouum hominem membra eius efficiantur, dum confitentur hunc esse per quem facti à Deo sunt: Subijciuntur enim illi quasi capiti membra, ex quo trahunt originem, vt omnia in omnibus adimpleat: Cùm enim regressa fuerint ad confessionem vnius Dei, flectentes genu Christo, adimpletur in omnibus vt sit omnia; quia ab ipso sunt; ac per hoc ipse in eis est; quia virtute eius subsistunt: Recedentes enim à Deo, euacuare illum videntur. Vnde alio loco dicit: *Vt crescant omnia in incrementum Dei.* *Ephes. 4. Rom. 14. Coloss. 2.*

Cap. II. ET vos cum essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundùm sæculum huius mundi, secundùm Principem potestatis aeris huius, spiritum qui nunc operatur in filiis diffidentiæ. I

Et vos cùm essetis mortui delictis, &c. Mortuos dicit, quia errores sæculi sequuntur: Quidquid enim ab vnius Dei professione recedit, mortuum habetur; quia non manet in radice ex quâ trahit originem. *Secundum Principem potestatis aeris huius; spiritum qui nunc operatur in filiis diffidentiæ.* Principem potestatis, id est diabolum, significat sæculi intelligentiam corrupisse, vt ab vno Deo recederet, multorum deorum opinionem suscipiens, vt socios illos suæ conspirationis efficeret, dum in eadem impietate inueniuntur negantes vnum Deum. Principem ergò hunc erroris ideò aëris dicit spiritum, vt ostendat quia hanc partem sibi vsurpauit, ad exercendam dominationem: Alius est enim aër, & alius Princeps: sed quia in mundo vel in aëre dominatur, spiritus aëris appellatur. *1. Tim. 5. Apoc. 20. 1. Cor. 8. Sap. 14. Apoc. 12. Ioan. 14.* K

Inter quos aliquando & nos conuersati sumus in desiderijs carnis nostræ, facientes voluntatem carnis & consiliorum eius, & eramus naturâ filij iræ, sicut & cæteri.

Conuersati sumus in desiderijs, &c. Perfidiam significat, dum desideria carnis memorat: Voluntas enim carnis est visibilibus oblectari, vel elementa quæ Deus gubernacula mundi instituit, deos appellet: cùm hoc nomen vni Deo debeatur, ex quo sunt omnia: vt sicut nullum participem habet ex his in virtute; ità nullum habeat consortem in nomine: Christo autem idcircò hoc nomen non negatur; quia sicut communis eis natura est; ità erit & nomen. Hoc tamen inter Patrem & Filium interest; quia Pater à nullo hoc accepit; Filius autem per generationem omnia Patris accepit, vt in virtute & substantiâ & nomine nihil distet Filius à Patre. Vnde dicit: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt, & mea Patris.* Non ergò indignum neque contrarium est, si & Christus Deus dicatur; sed de Deo Patre, vt vnius Dei auctoritas conseruetur: Nam si quis aliud putat significare, cùm voluntatem carnis flagitat, sciat Apostolum mundam vitam habuisse; quia secundùm iustitiam legis conuersatus est sine querelâ: Sed quia persecutus est fidem Christi, idcircò *conuersati (inquit) sumus in desiderijs carnis nostræ.* Omne enim peccatum caro dicitur, maximè perfidia, quæ est totius sceleris mater. Nulli opera bona & castitas proderit, si sit perfidus: Perfidia enim hæc omnia maculat. Hinc est quod subdidit: *Et eramus naturâ filij iræ; sicut & cæteri.* Naturæ enim cùm mala voluntas supponitur, fit natura iræ, id est, quæ vltioni subijcienda sit, immutatâ non substantiâ; sed malâ voluntate: Hoc enim deputatur naturæ quod sequitur. Vnde ait in Esaiâ: *Semen pessimum.* Et quare sit semen pessimum; subiecit: *Reliquistis enim Dominum, & ad iracundiam prouocastis Sanctum Israël*, vt natura quæ deserit Deum, pessimum semen dicatur: Degenerare enim est ab Auctore recedere: & cùm malum exemplum cæteris præbet, malum est semen: fructus enim pessimos facit. Si verò redeat ad Auctorem, bona erit natura, secundùm Apostolum; qui immutatus, dum agnoscit Creatorem suum, Vas electionis appellatur. *Galat. 5. Sap. 13. Rom. 11. 1. Cor. 8. Ioan. 10. Ioan. 16. Ephes. 3. Philip. 3. Galat. 1. Rom. 7. Sap. 14.* L M *Esai. 1. Ibidem. Matth. 13. Act. 9.*

Deus autem, qui diues est in misericordiâ, propter multam charitatem suam quâ misertus est nostri, cùm essemus etiam mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo, cuius gratiâ salui facti estis. H

Deus autem qui diues est in misericordiâ, &c. Hæ veræ diuitiæ sunt misericordiarum, vt non quærentibus vltrò misericordia præstaretur; sicut dicit Esaias: *Palam factus sum non quærentibus me*: Hoc enim est abundare misericordiâ, vt & non postulantibus tribuatur. Hæc tamen charitas Dei est ergà nos, vt quia fecit nos, noluit perire nos: Diligit enim opus suum. Ideò enim fecit, vt amaret quod fecit: nemo enim laborem suum odio habet. *Cùm essemus etiam mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo.* A Deo alienati mortui eramus; gratiâ autem suâ reuocauit nos, hoc est, viuificauit nos in Christo: Quia enim per ipsum nos fecit, iterum per ipsum nos reformauit in ipso, id est vt eius membra simus: ipse est autem caput nostrum. Ipsum enim habemus, Deo præstante, Auctorem vitæ nostræ; sicut dicit Petrus Apostolus: *Auctorem verò vitæ interfecistis. Cuius gratiâ salui facti estis.* Huic dono addit & Gentes, significans saluatos nos omnes esse gratiâ Christi. *Esai. 65. 2. Petr. 3. Sap. 11. Ioan. 1. Ephes. 1. Ephes. 4. Act. 3.*

Et simul suscitauit, & simul consedere fecit in cælestibus, in Christo Iesu: vt ostenderet in sæculis superuenientibus superabundantes diuitias gratiæ suæ, in bonitate super nos, in Christo Iesu.

Et simul consedere fecit in cælestibus, &c. Hoc dicit quod suprà memoraui, illic futuros Sanctos etiam ex Gentibus, vbi & Christus est caput eorum. *Vt ostenderet in sæculis superuenientibus superabundantes diuitias gratiæ suæ, in bonitate super nos in Christo Iesu.* Hoc significat quia in futuro sæculo immortale donum Dei apparebit in remunerationem Fidelium; quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, hoc præparauit Deus diligentibus eum. Hæ sunt superabundantes diuitiæ, vt tantùm detur Credentibus, quantùm inuestigare non potest mens. *Ioan. 17. Ioan. 12. 1. Cor. 2. Esaia 64.*

Gratiâ enim salui facti estis per fidem (& hoc non ex vobis: Dei enim donum est) non ex operibus, ne quis glorietur: Nam ipsius sumus figmentum, creati in Christo Iesu in opera bona quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus.

Gratiâ enim salui facti estis per fidem. Gratia fidei data est, vt credentes saluentur. *Et hoc non ex vobis: Dei enim donum est, non ex operibus, ne quis glorietur: Nam ipsius sumus figmentum, creati in Christo Iesu, in opera bona, quæ præparauit Deus vt in illis ambulemus.* Verum est, quia omnis gratiarum actio salutis nostræ ad Deum referenda est, qui misericordiam suam nobis præstat, vt reuocaret errantes ad vitam, & non quærentes verum iter. Ideóque non est gloriandum nobis in nobis ipsis; sed in Deo, qui nos regenerauit natiuitate cælesti per fidem Christi, ad hoc vt bonis operibus exercitati, quæ Deus nobis iam renatis decreuit promissa mereamur accipere. *Hier. 31. Ezech. 14. Hier. 9. 1. Cor. 1. 2. Pet. 1.*

Memoriâ prętereà retinentes, quòd vos aliquando eratis Gentes in carne, qui dicebamini præputium, ab eâ quæ dicitur Circumcisio in carne manufactâ: quoniam eratis illo in tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israël, & hospites testamentorum, & promissionis eorum spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Iesu, vos qui aliquando longè eratis, facti estis propè per sanguinem Christi.

Memoriâ retinentes quòd vos, &c. Commonet Gentes, vt reminiscentes quid fuerint (erant enim carnales, & sine spe, nullam promissionis communionem habentes Iudæorum in Christo: Iudæis enim promissus Matth. 15. erat Christus, non Gentibus) vt propensiùs gratias agant Rom. 15. Deo per Christum, qui misericordiâ suâ fecit illos par- Coloss. 2. ticipes spiritalium, cùm essent carnales. Ideò tamen Circumcisio ait in carne manufacta, vt significaret Coloss. 1. aliam non manufactam spiritalem. *Nunc autem in Chri-* Rom. 8. *sto Iesu, vos qui aliquando longè eratis, facti estis propè per sanguinem Christi.* Adhuc donum & gratiam Dei commendat, cui nos semper velut obnoxios gratias vult re- Psal. 15. ferre: Idcircò enim sanguine Christi proximos nos Deo Galat. 3. factos memorat, vt quantum affectum circà nos habeat, Rom. 14. Deus ostenderet qui pro nobis Filium suum mori permisit vt & nos in fide eius durantes, omnibus exitiis, pro illo nobis illatis non cedamus, scientes plus illum de nobis mereri, quam quæcumque ab inimicis possunt inferri: Ille enim cùm sit Dominus, & nullius egeat, obtulit se pro nobis, vt non illi: sed nobis magis proficeret; nos enim etiamsi nobis non proficeret, forte cogeremur mori pro ipso domino serui: quantò magis cùm non solùm illius; sed & nostra mors nobis præstet effectum?

D Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum & medium parietem maceriç soluens, inimicitas in carne suâ legem mandatorum edictis euacuans, vt duos conderet in seipso, in vno nouo homine, faciens pacem, vt reconciliaret vtrosque in vno corpore Deo per crucē, interficiens inimicitias in semetipso: & veniens euangelizauit pacem vobis qui longè, & pacem ijs qui iuxtà; quia per ipsum habemus accessum vtrique in vno Spiritu ad Patrem.

Rom. 3. *Qui fecit vtraque vnum*, &c. Pacem fecit inter circumcisionem & præputium Passio Saluatoris: Inimicitiam enim, quæ velut paries media erat, & diuidebat circumcisionem à præputio, & præputium à circumcisione, hanc soluit Saluator, dans legem vt neque Iudæus præsumens de circumcisione reprobaret Gentilem, neque Gentilis fidus de præputio. id est de paganitate, Galat. 6. abominaretur Iudæum: sed vt ambo innouati, vnius Dei fidem sequerentur in Christo: Omnia enim quæ docuit Saluator, tunc firmauit, cùm resurrexit à mortuis. Parietem tamen qui medius erat, diuidens inter legem factorum & Gentilitatem, maceriam siue sepem significauit, id est non parietem stabilem, neque Genes. 38. robustum; quia neque Gentilitas firma erat, quasi Coloss. 2. ab homine inuenta, neque circumcisio & neomeniæ, Galat. 3. escarum & sacrificiorum vel sabbatorum stabilis & fixa obseruatio: Sic enim data sunt vt cessarent, adueniente Christo: Quamuis enim Deus hæc dederit; sed ad tempus: fidei autem firma & sine successore est præ- Apoc. 14. dicatio; *Legem mandatorum edictis euacuans, vt duos conderet in seipso, in vno nouo homine faciens pacem.* Hoc est Hebr. 9. quod suprà summatim memorauit; quia legem quæ data & 13. erat Iudæis in circumcisione, & in neomeniis, & in escis, & in sacrificiis, & in sabbato, euacuauit, hoc est, Act. 15. cessare iam iussit; quia oneri erant, & sic fecit pacem. Vnde Petrus Apostolus dicit in Actis Apostolorum:

A *Quid imponitis iugum suprà ceruicem fratrum, quod neque patres nostri, neque nos potuimus portare? Vt exhiberet & reconciliaret vtrosque in vno corpore Deo per crucem inter-* Ephes. 3. *ficiens inimicitias in semetipso.* Sublatâ inimicitiâ, morte Coloss. 1. suâ Christus prius populos inter se reconciliauit, deinde Deo Patri pacificos fecit, vt homines naturæ vnius; Esai. 57. quia diuersi facti fuerant per errorem, membra efficerentur vnius corporis noui cuius caput Christus est. *Et veniens euangelizauit pacem vobis qui longè, & pacem his qui iuxtà; quia per ipsum habemus accessum vtrique in vno Spiritu ad Patrem.* Idem sensus est; interfecit enim inimicitias in se, dum pro omnibus tam Iudæis quàm B Gentilibus mortuus est. Omnibus enim profecit mors 2. Tim. 4. Saluatoris. Resurgens enim à mortuis, damnatâ morte quæ tenebat omnes, ostendit quam spem haberent Credentes in eum. Hinc mandauit prædicationem quà om- Rom. 5. nes conuocarentur ad Deum Patrem in vnitate Spiritus; scissâ discordiâ, vt siue Iudæi (qui propè ideò dicuntur quia ipsorum patribus facta promissio est) siue Gentiles (qui ideò longè dicuntur, quia Dei Legem non receperunt datam per Moysen) sublato præterito ritu, susci- Galat. 3. perent fidem Christi, per quam efficerentur vnum.

C Ergò iam non estis aduenæ atque peregrini, sed estis ciues Sanctorum, & domestici Dei, superædificati suprà fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu: in quo omnis structura compacta crescit in templum sanctum in Domino, in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei, in spiritu.

Sed estis ciues Sanctorum, &c. Admonet illos vt memores sint beneficiorum Dei; quia cùm longè essent à Coloss. 4. cognitione & timore Dei, misericordiâ eius adiuncti Esai. 57. D sunt vt fierent participes eorum qui propè Deum erant conciues facti filiorum Dei: Sicut enim quæcumque gens Romanorum pacem sequi desiderauit, oblatis donis suscepta est vt essent ciues Romani, quemadmodùm & Tharsenses Ciliciæ; vnde Apostolus ciuem Romanum se dicit: ità & quicumque fidei se Christianæ sociauerit, fit ciuis Sanctorum & domesticus Dei. *Superædificati suprà fundamentum Apostolorum & Prophetarum,* Act. 22. *ipso summo angulari lapide Christo Iesu.* Hoc est suprà nouum & vetus Testamentum collocati: Quod enim Apostoli prædicauerunt, Prophetæ futurum dixerunt; quamuis dicat ad Corinthios: *Deus*, inquit, *primùm posuit in Ecclesia Apostolos, secundò Prophetas*: sed hi alij E Prophetæ sunt; Illo enim loco de ordinatione Ecclesiæ disputat, hic verò de fundamento Ecclesiæ: Prophetæ enim disposuerunt: nam Apostoli fundamenta iecerunt. Vnde dicit Dominus ad Petrum. *Super istam petram ædificabo Ecclesiam meam*, hoc est, in hac Catholicæ fidei 1. Cor. 12. confessione statuam Fideles ad vitam: Nam & Dauid disposuit domum Dei, & signauit locum vbi fieret; Matth. 16. Salomon verò fundauit eam. *In quo omnis structura compacta crescit in templum sanctum in Domino, in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in spiritu.* Hic sensus est vnde Dominus ait: *Super istam petram ædificabo Ecclesiam* 1. Par. 18. *meam*; Duos enim populos in se suscepit Saluator, & 3. Reg. 8. fecit vnum in Domino, sicut & lapis angularis duos pa- Matth. 16. F rietes continet in vnitate domus firmatos: Fideles enim Psal. 117. superficies sunt templi Dei in spiritu conuersantes, vt 1. Petr. 2. possint heredes fieri cælestis habitationis.

HVius rei gratiâ, ego Paulus vinctus Christi Iesu pro vobis Gentibus: si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est Cap. III. mihi in vos; quoniam secundùm reuelationem notum mihi factum est mysterium, sicut antè scripsi in modico, prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi,

quod in aliis seculis non fuit notum filiis homi- G num; sicut nunc reuelatum est Sanctis eius & Prophetis in Spiritu: gentes esse coheredes & concorporatas & comparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium, cuius factus sum minister secundùm donum gratiæ Dei, quę data est mihi secundùm operationem virtutis eius.

Ephes. 3. *Vinctus Christi Iesu pro vobis.* &c. Quoniam dispositionem diuinæ clementiæ quæ fuerit ante mundum ergà salutem Gentium ostendit, nunc se legatione huius doni Matt. 28 fungi Dei prouisione, Christo mittente, declarat: Domi- H nus enim post resurrectionem suam Apostolos suos vice suâ misit prædicare, hunc dirigens ad conuersionem Act. 22. Gentium: Sic enim dixit ad eum: *Vade longè: ad Gentes* Ephes. 2. *ego mittam te.* Dominico ergò vsus verbo est, cùm dicit: *Pacem vobis qui longè, & iis qui iuxtà. Si tamen audistis* Esai. 57. *dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vos.* Vult eos scire quia Dei iudicio à Christo missus est prædicare Gentibus mysterium gratiæ Dei. *Secundùm reuelationem notum mihi factum est mysterium, sicut antè scripsi in modico:* Ephes. 1. *prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi.* Ostensam sibi significat reuelationem mysterij Dei, de quo priùs breuiter se meminerat scripsisse, hoc I est, temperatè, prout poterant capere prudentiam Apostoli in sacramento Christi. *Quod in aliis seculis non fuit notum filiis hominum; sicut nunc reuelatum est Sanctis eius & Prophetis: in spiritu Gentes esse coheredes & concorporatas & comparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium.* Hoc asserit ostensum à Deo tempore Christi quod latebat; quia Gentes participes futuræ essent gratiæ promissæ in Lege. Quod ostensum dicit prædicatoribus sanctis & Prophetis, id est, Apostolis & legis explanatoribus, non Prophetis veteribus: Quamuis enim admitterentur priùs ad Legem Gentiles; sed circumcidi iubebantur: & Prophetæ scierunt Gentes partici- K pes futuras doni Dei (nam & hoc significauerunt multis Matt. 13. Exod. 13 in locis) sed hoc latuit, quod sine circumcisione, & sabbatis, & neumeniis, & cæteris talibus gratiæ Dei futuræ essent participes, & absque lege perciperent fidem Rom. 13. Christi, & saluarentur. Hoc est quod dicit: *In spiritu esse gentes cohæredes & concorporeas & comparticipes promissionis eius in Christo:* Qui enim spiritu Deum colit, opere Legis opus non habet. *Cuius factus sum minister secundùm donum gratiæ Dei, quæ data est mihi secundùm operationem virtutis eius.* Per prædicationem ministerij sui cognitum asserit donum quod disposuit Deus Gentibus, iuxtà vir- Coloss. 1. Coloss. 2. tutis suæ operationem: Operatio enim virtutis eius est quâ Christum suscitauit à mortuis, deuictâ morte in quâ omnes saluauit. Dispensatio tamen Euangelij eius L hæc est, quâ agnita est voluntas Dei; quia Gentes sine opere legis saluare decreuit.

Mihi omnium Sanctorum minimo data est gratia hæc, vt in Gentibus euangelizem incomprehensibiles diuitias Christi, & illuminem omnes, quæ sit dispensatiò mysterij absconditi à seculis in Deo qui vniuersa creauit.

Mihi omnium Sanctorum minimo &c. Humiliat se, cùm 1. Cor. 15. Coloss. 2. se minimum dicit, sciens humilitatem profectum habe- M re: Nam tantam gratiam sibi datam dicit, vt donum hoc quod antè ignotum fuit præteritis seculis, sibi asserat Act. 9. concessum, vt hoc manifestaret Gentibus: Vnde enim minimus Sanctorum omnium videri potest qui antequam baptizaretur, vas electionis appellatus est. *Vt in Gentibus euangelizem incomprehensibiles diuitias Christi.* Galat. 1. Electum se probat ad prædicandum donum Dei in diuitiis incomprehensibilibus Christi, quas Gentibus iam Luc. 18. desperatis largiri dignatus est, vt sine opere saluarentur per fidem. Et manifestum est quia nemo egregium & maximum munus per indignam mittit personam. Ostendens ergò quantum à Deo mereatur, humiliat tamen se, vt meritum eius crescat. *Et illuminem omnes* 1. Cor. 8. *quæ sit dispensatio mysterij absconditi seculis in Deo, qui vniuersa creauit.* Missum se dicit duplici modo docere 2. Cor. 5. Gentes mysterium quod fuit in Deo ex quo sunt omnia, vt per eum discant ac intelligant Christum semper in Deo, & apud Deum, & quia sine circumcisione & cæteris legis mandatis disposuit saluare Gentes: Indigni enim inuenti sunt Iudæi tantum ac talem habere doctorem: Nec enim Iudæi credebant in Christum, vt Legem Act. 15. tamen seruarent: quod odibile est apud Deum. Denique dicunt Apostoli ad coapostolum suum Paulum: *Vi-* Act. 21. *des, frater! quot millia sunt in Iudæis Credentium: & omnes* Act. 22. *isti æmulatores sunt Legis.* Vnde factum est vt Vas electio- H nis ad Gentes docendas mitteretur, vt vel ipsi fidei suæ spem plenam haberent, nihil in Lege; sed in solo Christo sperantes: Manifestato enim sacramento, Christi tale donum datum est, quod perfectæ salutis haberet effectum: Sicut enim in magnis votis maxima dantur apophoreta; ita & magnifico manifestato mysterio, gaudij & lætitiæ causâ tam egregio munere donati sunt homines, quod illis satis sit ad copiam salutarem.

Vt innotescat Principibus & Potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapien- I tia Dei, secundùm propositum seculorum in Christo Iesu Domino nostro, in quo habemus libertatem in confidentiâ per fidem ipsius.

Vt innotescat Principibus, &c. Tam bene de hoc sensit Deus, vt non solum Gentibus hunc magistrum daret; verumetiam vt per eum veritas Christi innotescat spiritibus in cœlestibus, qui sunt Principes & Potestates. 1. Tim. 2. Potestates ideò, quia potentiores sunt inter cæteros spiritus. Principes autem, eò quòd principentur Po- Coloss. 1. testatibus, vt agnoscentes per Ecclesiam quæ multifariè K ad vitam attracta est, in Christo vnius Dei manere mysterium, desinant ab errore: Id enim agitur, vt prædicatio Ecclesiastica etiam his proficiat, & deserant assensum tyrannidis diaboli, quâ se aduersùs Dei vnius fidem impiâ præsumptione armauit. Qui sensus Psalmo XXIII. præscriptus est, vbi Deus vniuersitatis Do- Psal. 23. minus demonstratur, dicente Dei Spiritu per Dauid: *Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & vniuersi qui habitant in eo.* Et in subiectis: *Tollite portas principes vestri, & eleuamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ. Quis est iste Rex gloriæ? Dominus virtutum, ipse est Rex gloriæ.* Dicitur ergò his Principibus qui in errore sunt in cælestibus, siue ministris eius in terris, vt auferant Ibidem. portas principis sui, id est, diaboli de mentibus suis, L per quas multorum deorum asserendorum error intratur: Sunt enim temporales; quia omnis fallacia tempo- Psal. 1. re clauditur: *Iter enim impiorum peribit.* Vt autem æternas portas eleuent, hortante iustitiâ, admonentur; quia veritas in sempiterna secula perseuerat. Vnde ait in Psalmo CXVII. *Hæc porta Domini: Iusti intrabunt per eam:* Psal. 117 Manifestum est enim quia Iusti per fidem intrant in cælos, in regnum Dei, quod numquam corrumpi Daniel Propheta testatur, dicens inter cætera: *Exurget regnum* Dan. 2. *aliud incorruptibile.* Impij autem per incredulitatem intrant infernum tartareum. Hic ergò Rex gloriæ Christus est qui deuictâ morte resurgens apparet Dominus Philip. 2 M esse & Rex gloriæ: Virtute enim potestatis suæ quâ subegit inferos, manifestatur; quia ipse est Filius Dei, qui vnius Dei regnum in cœlis & in terris esse ad condemnationem tyrannidis diaboli prædicauit. *Secundùm propositum seculorum in Christo Iesu Domino nostro, in quo ha-* Rom. 1. *bemus libertatem in confidentiâ per fidem ipsius.* Manifestatum Ephes. 1. dicit Christum seculo, quo proposuit Deus ostendere mysterium suum pro salute humanâ, vt cognitio mysterij Dei mortalibus conferret salutem, vt quasi dedicatio regni Christi hanc gratiam Credentibus pro apo- 1. Ioan. 2. phoretis largiretur: Licet enim iam olim factum sit; nouum tamen videtur ignoranti creaturæ.

Propter quod moneo ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ sunt in gloriā vestram. Huius rei gratiā flecto genua mea ad patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis & in terrā nominatur, vt det vobis secundùm diuitias maiestatis suæ, virtute confirmari per Spiritum suum in interiorem hominem: Christum habitare per fidem in cordibus vestris.

Propter quod moneo ne deficiatis, &c. Manifestā spe quæ (Luc. 6. 1. Thess. 3.) est in mysterio Christi, commonet ne scandalum patiantur propter tribulationes quæ Sāctis à perfidis irrogantur: Ad gloriam enim pertinet illorum, si in tribu- (Rom. 5.) latione magistri non fuerint scandalizati Discipuli, hac spe firmati; quia Fidelium pressuræ futuri sæculi gloriā exigentur: Hæc enim Fidelium probatio est, si fidei suæ spem aduertant. *Huius rei gratiā flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis Paternitas in* (Ephes. 2. Coloss. 1.) *cælis & in terrā nominatur, vt det vobis secundum diuitias maiestatis suæ, virtute confirmari per Spiritum suum in interiorem hominem.* Hoc flexis genibus precari se dicit; vt quia dignatus est aduocare Gentes ad cognoscendum mysterium voluntatis eius, hoc etiam donet; quia di- (Rom. 5.) ues est, vt nutu eius firmentur in Spiritu, hoc est, vt (Hebr. 7.) non illos perturbent carnalia exitia illata à perfidis; sed sint stabiles, expectantes in futuro huius rei mercedem. *Christum habitare per fidem in cordibus vestris.* In eo petit eos magis firmari, vt non ambigant; sed magis credant (Rom. 8.) Christum habitare in se, quem non vident his oculis: vt Spiritus datus hoc eis per Dei donum infundat, vt certi sint de Christo quod viuit, & Filius Dei est, & habitat per fidem in cordibus nostris, vt cùm fidem eius habemus in cordibus nostris, ipsum habere videamur. Quod eò proficit, vt securi simus de auxilijs eius; quia non deserit nos; sed semper adest propter fidem suam quam (Ioan. 14.) videt in nobis: quippe cùm ideò spiritus eius, qui & Dei (Ioan. 16.) Patris est, detur nobis, vt vice eius tutos præstet nos, (Ioan. 17.) si ei assentiamus, vt & occulta reuelet; per quem vtique ipsum in nobis habitare ambigere non debemus: Est enim hic alius paraclitus, inter quos personarum distantia est, non naturæ; quia & de eo accipit, & à Deo procedit: In quibus enim vnius naturæ vnitas est, inuicem sui sunt. Vnde dicit Dominus: *Omnia Patris, mea sunt; & mea omnia Patris.*

Vt in charitate radicati & fundati possitis comprehendere cum omnibus Sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & altitudo, & profundum: cognoscere quoque supereminentem scientiæ charitatem Christi, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.

Vt in charitate radicati, &c. Hoc præstare dicit habitan- (Hebr. 2.) tem Christum vel Spiritum in nobis; vt fundati simus in charitate Dei, & deuincti beneficijs eius possimus cum Sanctis, qui sunt Apostoli & Prophetæ, immensum & inæstimabilem cognoscere Deum, omnia excedentem maiestate virtutis suæ: Cùm enim dicit, *latitudo, & longitudo, & altitudo, & profundum*, hoc vtique significat, vt sicut in sphærā tanta longitudo est quan- (1. Par. 2.) ta latitudo, & tanta altitudo quantum & profundum; (1. Tim. 6.) ità & in Deo omnia æqualia sunt immensitate infinitatis: Sphæra enim definito modo concluditur: Deus autem non solum implet omnia; sed & excedit: Nec enim clauditur; sed omnia intrà se habet, vt solus ineffabilis & infinitus habeatur, & gratiæ huic insufficientes agantur: qui cùm tantus sit, dignatus est per Chri- (1. Tim. 3.) stum hominem visitare peccatis & morti subiectum. *Cognoscere quoque supereminentem scientiæ charitatem Christi.* Post Dei Patris infinitam & incomprehensibilem cognitionem & inenarrabilem clementiam, Christi quoque agnoscere nos vult charitatem; quia supereminentis est scientiæ & subintelligitur humanæ, vt super scientiam hominum habeatur dilectio Christi: (Rom. 5.) Quis enim potest colligere mysterij huius charitatis (Psal. 15.) rationem, vt & Deus hominis causâ homo nasceretur, (Ioan. 15.) deinde moreretur pro hominibus, pro seruis dominus, pro creaturâ Creator, pro impijs pius? Propter quid ità dilexit nos? Aut vt quid nostrum haberet, qui nullius indiget? Numquid non charitas hæc super scientiam hominum est? Aut quis hominum hanc poterit (1. Cor. 2.) charitatem alicui exhibere? quamquàm impar sit, ac per (1. Cor. 5.) hoc supereminet humana commenta. Hoc ergò vult B nos scire; quia sensus noster assequi non potest, nec perspicere profunditatem beneficiorum Christi ergà nos: vt perinde semper ei supplices & deuoti, & qui debitis nullâ ratione satisfacere possumus, vel in fide eius vsque (1. Ioan. 2.) ad mortem perseueremus: Ille enim pro magnificentiā (1. Cor. 8.) maiestatis suæ ea gessit pro nobis, quæ sibi indigna sunt, vt & nos in quantum possumus, ei famulemur. *Vt impleamini in omnem plenitudinem Dei*: Quia fides neque in solo Patre integra est, neque in solo Filio perfecta, ideò adiecit: *Vt impleamini in omnem plenitudinem Dei*: vt confessione & gratiarum actione sicut Patri, ità & Filio honorificentia reseruetur, & omnia quæ à Deo Patre C sunt, per Filium facta & restaurata credantur, vt sit plena perfectio diuinitatis in professione Credentium: Nihil enim deest Christiano, quando Deum Patrem per omnia immensum esse cognoscit; charitatem quo- (Ephes. 1.) que Christi ineffabilem & supereminentem scientiæ (Coloss. 1.) humanæ profitetur.

Ei verò qui potest omnia facere, & superabundantiùs quàm petimus aut intelligimus, secundùm virtutem quæ operatur in nobis: ipsi gloria in Christo Iesu, & in Ecclesiâ, & in D omnia sæcula sæculorum. Amen.

Ad Patris personam hæc refert, vt quia melius scit quæ vtilia, & quæ non petenda sunt, & quando danda, (Matt. 6. 1. Petr. 5.) qualia, & quanta opus sint, ipse gubernet prouidentiā & virtute suā sibi credentes. Cui ideò gloria in Christo Iesu; quia per ipsum omnia præstat nobis: & quia honor patris in Filio est, & in Ecclesiâ, id est, in populo quem sibi adoptare dignatus est: In claritate enim filiorum, (Ioan. 16.) gloria Patris est dicente Domino: *Sic luceat lumen vestrum coràm hominibus, vt videant opera vestra bona, & magnificent Patrem vestrum qui in cælis est. In sæcula sæculorum.* (Matt. 5.) E *Amen.* id est, in æternum veritatis.

CAP. IV.

OBsecro itaque vos ego vinctus in Domino, vt dignè ambuletis vocatione quā vocatis estis, cum omni lenitate animi & modestiâ, cum patientiā sufferentes inuicem in charitate, sollicitè seruantes vnitatem spiritus in vinculo pacis.

Obsecro itaque vos, &c. Hortatur eos, vt rectè incedentes in præceptis Domini, ad promissam gloriam possint (1. Petr. 3.) F peruenire: Sicut enim peritus Medicus obsecrat infirmos, vt bene ergà se agentes possint salutarem recipere (1. Thess. 2.) valetudinem; ità & magister Gentium hortatur vt fidei suæ digna opera facientes, possint percipere quæ promissa sunt Sanctis, sciens gloriæ suæ esse huius rei profectum. *Cum omni lenitate animi & modestiâ, cum patientiâ sufferentes inuicem in charitate, sollicitè seruantes vnitatem spiritus in vinculo pacis.* Nunc dissensionem prohibet; charitati autem studendum monet, ne spiritum vnitatis & pacis amittant, ac per hoc vt inuicem se sufferant cū patientiā: Modestia enim profectum parit; quia cùm se (Coloss. 3.) inuicem tolerant cum lenitate animi monitites, corri- (Galat. 6.) gūtur ad effectum; & pax in eis manebit, per quam filij Dei non immeritò vocabuntur; quia dicit Dominus:

Matt. 5. *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur*. Perturba- G
tio enim & inquietudo contentionem facit, quæ solet
etiam ea quæ mala nouit, velle defendere, ne cedere vi-
deatur. Hinc oritur discordia, quæ corrumpit pacis
fœdera.

Vnum corpus, & vnus spiritus; ità vt vocati
Malac. 2 estis in vnâ spe vocationis vestræ. Vnus Do-
minus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus,
& Pater omnium, qui super omnia est, & per
omnes, & in omnibus onbis.

Vnum corpus & vnus spiritus, &c. Propter pacem &
Ephes. 1. concordiam hæc subjecit; vt quia vnum corpus est Ec- H
Philip. 2. clesia, vnũ sapiat populus; quia vnum est quod creditur:
Malac. 2 *Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & Pa-*
ter omnium, qui super omnia est, & per omnes, & in omnibus
nobis. Adhuc vnitatem commendat, vt quia vnitas est
Rom. 15. ad quam vocamur, in nullo dissentiámus: Si enim vnus
est Dominus, id est Christus, sicut & ipse ait in Euange-
lio: *Quia magister vester vnus est Christus*, vna fides,
Matt. 23. vnum baptismá, vnus Deus & pater omnium, qui super
omnia est, & per omnes, & in omnibus credentibus,
vnus debet esse & animus, & cor populi; quia hæc quæ
Rom 12. enumerat, vnitatis sunt: concordant enim in omnibus.
Act. 4. Patrem tamen Deum; quia nulli debet quòd est, super
omnia esse dixit, & per omnes. Ideò per omnes; quia
Rom. 11. ex eo omnes: & necesse est vt super hæc omnia sit, quæ
ex eo sunt. *Et in omnibus nobis*, id est Fidelibus: In nobis
est enim per confessionem; quia eum fatemur, & quia
spiritum suum dedit nobis per quem sine dubio in no-
bis est. In paganis non est; quia Pater Christi negatur
Rom. 5. esse ab illis.

Vnicuique autem nostrûm data est gratia
Psal. 67. secundùm mensuram donationis Christi. Pro-
pter quod dicit: Ascendens in altum, capti-
uam duxit captiuitatem, dedit dona homini- K
bus. (Quod autem ascendit, quid est, nisi quia
etiam descendit priùs in inferiora terræ? Qui
descendit, ipse est qui & ascendit super omnes
cælos, vt impleret omnia.)

Vnicuique autem nostrûm data est gratia, &c. Nunc quia
Rom. 12. diuersa in hominibus dona sunt, ne putarentur officere
vnitati, hoc purgat non esse contrarium; quia in do-
nis, officiorum diuersitas est non naturæ. Vnicuique
autem tantùm dicit dari gratiæ, quantùm donare di-
gnatus fuerit Dominus: non tamen sine æquitatis men- L
1 Cor. 12. surâ; quia vnicuique pro viribus tribuit, vt tantùm hau-
riat quantùm sitit: *Propter quod dicit: Ascendens in al-*
tum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus.
Hoc est in Psalm. LXVII. Dona tamen hæc post trium-
Psal. 67. phos cœpit largiri: Vincens enim mortem, exaltatus
est in cruce: sicut ipse dixerat; Ait enim: *Cum exaltatus*
fuero à terrâ, omnia traham ad me. Expoliauit inferos,
Ioan. 12. cum captiuos quos ex præuaricatione Adæ, aut proprijs
captos peccatis in conditione tenebant, abstulit con-
sentientes sibi, & ascendens inde in cælos induxit. Ex
Coloss. 2. quibus aliquanti resurgentes in corporibus, multis ap-
paruerunt ad testimonium euictæ mortis, vt qui fortè
Matt. 27 Christi resurrectionem credituri non essent, ex horum
resurrectione quos mortuos scirent, rei fierent: Hos
enim viderunt quos agnoscerẽt dudum vixisse. Quam-
uis captiui, inuiti & alieni ducantur: Saluator tamen M
& suos duxit, & voluntarios: Apparentiâ enim suâ dum
lacessit desiderantes liberari, cepisse illos dicitur. *Quod*
autem ascendit, quid est, nisi quia etiam descendit priùs in
inferiora terræ? Verum est quia ideò descendit, vt as-
Act. 2. cenderet, non sicut homines, qui ad hoc descenderunt,
vt illic remanerent: Ex sententiâ enim tenebantur
apud inferos, quæ sententia Saluatorem tenere non po-
terat; quia vicit peccatum. Triumphato ergò diabolo,
descendit in cor terræ, vt ostensio eius prædicatio esset

mortuorum, vt quotquot cupidi eius essent, libera-
rentur. Nec poterat non ascendere, qui ad hoc descen-
derat, vt vi potestatis suæ calcatâ morte, cum captiuis 1. Pet. 3.
quorum causâ pati se permisit, resurgeret. *Qui descen-*
dit, ipse est qui & ascendit super omnes cælos, vt impleret
omnia. Hoc est quod dicit Dominus: *Nemo ascendit in* Ioan. 3.
cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo.
Quod quidem & in Psalmo continetur: Ait enim: *A* Psal. 18.
summo cælo egressio eius, & regressus eius vsque ad summum
eius. Hic ergò descendens è cælis in terram, homo na-
tus est; pòst mortuus descendit ad inferos, ex quibus Hebr. 2.
tertio die resurgens, ante omnes mortales ascendit su-
per cunctos cælos, vt illusam mortem ostenderet crea-
turæ.

Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos,
quosdam autem Prophetas alios verò Euange-
listas, quosdam verò pastores & magistros ad
consummationem Sanctorum in opus mini-
sterij, in ædificationem corporis Christi.

Apostoli Episcopi sunt. Prophetæ verò explanatores 1 Cor 14.
sunt Scripturarum: quamuis inter ipsa primordia fue- Act. 11.
rint Prophetæ; sicut Agabus, & quatuor virgines pro- Act. 21.
phetantes: sicut continetur in Actis Apostolorum; sed Act. 6.
propter rudimenta fidei commendanda: nunc autem & 21.
I interpretes Prophetæ dicuntur, Euangelistæ Diaconi
sunt; sicut fuit Philippus: Quamuis non sint sacerdo-
tes, euangelizare tamen possunt sine cathedrâ, quem- Act. 7.
admodùm & Stephanus & Philippus memoratus. Act. 8.
Pastores possunt esse Lectores, qui lectione saginent po-
pulum audientem; Quia *non in pane tantùm viuit homo;*
sed in omni verbo quod procedit ex ore Dei. Magistri verò Matt. 4.
Exorcistæ sunt quia in Ecclesiâ ipsi compescunt & ver-
berant inquietos: siue ij qui litteris & lectionibus infan-
tes solebant imbuere; sicut mos Iudæorum est; quo-
tum traditio ad nos transitum fecit, quæ per negligen- Act. 19.
tiam obsoleuit. Inter istos post Episcopum plus esse in-
K telligitur, qui propter reseratum occultum Scriptura-
rum sensum prophetare dicitur, præsertim quia futuræ
spei verba depromit, qui ordo nunc potest esse Presby-
terij: Nam in Episcopo omnes Ordines sunt; quia pri-
mus Sacerdos est, hoc est, Princeps est Sacerdotum, &
Propheta, & Euangelista, & cætera adimplẽda officia Ec- Tit 1.
clesiæ in ministerio Fideliũ. Tamen postquàm in omni-
bus locis Ecclesiæ sunt constitutæ, & officia ordinata,
aliter composita res est, quàm cœperat: Primùm enim Act. 18.
omnes docebant, & omnes baptizabant, quibuscumque
diebus vel temporibus fuisset occasio: Nec enim Phi- Act. 8.
L lippus tempus quæsiuit aut diem quo Eunuchum bap-
tizaret, neque ieiunium interposuit. Neque Paulus & Act. 16.
Silas tempus distulerunt quo Optionem carceris bapti-
zarent cum omnibus eius. Neque Petrus Diaconos ha-
buit, aut diem quæsiuit, quando Cornelium cum omni Act. 10.
domo eius baptizauit: nec ipse; sed baptizare iussit fra-
tribus qui cum illo ierant ad Cornelium, ab Ioppe: Ad-
huc enim præter septem Diaconos nullus fuerat ordi- Act. 6.
natus: Vt ergò cresceret plebs & multiplicaretur, om-
nibus inter initia concessum est & euangelizare, & ba-
ptizare, & Scripturas in Ecclesiâ explanare. At vbi om-
nia loca circumplexa est Ecclesia, conuenticula consti-
tuta sunt, & Rectores, & cætera officia in Ecclesijs sunt
ordinata, vt nullus de Clero auderet qui ordinatus non 1 Cor. 14.
esset, præsumere officiũ quod sciret non sibi creditũ vel
concessum: & cœpit alio ordine & prouidẽtiâ gubernari
M Ecclesia; quia si omnes eadẽ possent, irrationabile esset
& vulgaris res, & vilissima videretur. Hinc ergò est vnde
nunc neque diaconi in populo prædicát, neq; Clerici vel
laici baptizant, neq; quocumque die Credentes tingun-
tur, nisi ægri. Ideò non per omnia conueniunt scripta
Apostoli ordinationi quæ nunc in Ecclesia est; quia hæc 1. Tim. 4.
inter ipsa primordia sunt scripta: Nam & Timotheum 2 Tim. 1.
presbyterum à se creatum Episcopũ vocat, quia primũ
presbyteri Episcopi appellabatur: vt recedente vno, se-
quens ei succederet. Denique apud Ægyptum presby-
teri

teri consignant, si præsens non sit Episcopus: Sed quia cœperunt sequentes presbyteri indigni inueniri ad primatus tenendos; immutata est ratio, prospiciente Concilio: vt non ordo, sed meritum crearet Episcopum, multorum Sacerdotum iudicio constitutum, ne indignus temerè vsurparet, & esset multis scandalum. In lege nascebantur Sacerdotes ex genere Aaron Leuitæ: nunc autem omnes ex genere sunt sacerdotali, dicente Petro Apostolo: *Quia estis genus regale & sacerdotale, &c.* Ideóque ex populo potest fieri Sacerdos. *In ædificationem corporis Christi.* Ecclesiæ ordinationem ad compaginationem humani corporis, in professionis vnitate dicit compositam, vt diuersi dignitate in Christo omnes sint; vnum caput habentes Christum, hoc est Auctorem vitæ.

Donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionem Filij Dei, In virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.

Tamdiu dicit manere ordinationem, quamdiu cuncti destinati ad vitam, vnius sint fidei, in cognitionem Christi. *In virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.* Ità elaborandum hortatur, vt perfectio fidei apprehendatur. Cuius hæc ratio est, vt Christum perfectum & plenum Deum teneat fides, nec mensura humana metiatur; sed in plenitudine diuinitatis quasi perfectus Deus habeatur. Nec enim perfectum dicens virum temporali ætate & mensurâ significat; sed per hoc dictum perfectos nos vult fieri in plenitudine intellectus diuinitatis Filij Dei.

Vt vltrà non simus paruuli, neque fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ in nequitiâ hominum, in astutia, ad remedium erroris. Veritatem autem facientes in charitate, augeamur in ipso per omnia, qui est caput Christus.

Vt vltrà non simus paruuli, neque fluctuantes, &c. Fundatos & stabiles esse nos vult in disciplinâ fidei Catholicæ, quam Petrus Apostolus, reuelante Deo, professus est, nec ventilari nos oberrantes per diuersarum hæresum pestilentiosas asseuerationes nequitiâ humanâ inuentas, vt per has fallentis inimici sub veri nomine error possit afferri: Hoc enim remedium est falsitatis, vt sub prætextu veritatis inducat errorem. Et non solùm sub veri nomine; sed & ne, sicut antè acceptam fidem sensu humiles vagabantur per diuersos errores, Fideles facti discurreremus fragiles & dubij de spe promissâ commonet; quia iam Christiani facti fundati esse debent; quia ambiguitas in fide nostrâ non est: commendatur enim virtute prodigiorum. *Veritatem autem facientes in charitate, augeamur in ipso per omnia, qui est caput Christus.* Hanc dicit esse veritatem, vt amorem Christi respicientes quo dilexit nos, & tradidit se pro nobis, omnia subijciamus ei, scientes quia omnium Auctor est vitæ, vt quasi capiti membra subdamur: vt si alij errore vel maleuolentiâ non fatentur omnia caput habere Christum; quia ab ipso facta sunt voluntate Patris, nos tamen qui Catholicæ fidei adhæremus, hoc omni deuotione & curâ agere debemus vt huic fidei non damnum; sed lucrum afferamus, perseuerantes in hac asseueratione, vt comprimantur prauæ mentis colloquia aduersùs veritatem armata.

Ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis, secundùm operationem in mensuram vniuscuiusque partis, incrementum corporis facit ad ædificationem sui, in charitate.

Quâ ratione Christum caput esse omnium dixerit docet: Ex ipso enim, inquit, totum corpus, id est, omnis chorus Archangelorum & Potentiarum, Principatuum & Potestatum subsistit: Quamuis enim singula hæc numeros proprios habeant, & sint legiones, vt ipse Dominus dixit, quia tamen ab vno & per vnum sunt, simul omnia vnum corpus appellat: Sicut enim membra cùm sint vnius corporis, diuersa tamen sunt actu & dignitate: & ità creatura condita est à Deo per Christum, vt à Cherubim & Seraphim Potentiis quæ sub sede Dei sunt, & Angelis quos ipse Dominus Sanctos appellat, quasi quædam concatenatio sit, vsque ad firmamentum ordinata descendens, vt totum & iunctum sit, & meritis tamen discernatur. Meritis dico, non solùm officiorum; sed & naturarum: Nec enim quia iuncta dicit omnia, vnius erunt naturæ. Sed quomodò in corpore membra faciunt discreta officia, non natura: ita & in his omnibus non membra; sed naturæ ipsæ faciunt distinctiones. Hoc est ergò quod laboratur, vt ad vnum sensum redigatur creatura, & in sensu vnum sit corpus, dum omnium vna professio est, vt concordet in charitate Creatoris ad suum profectum: Reædificat enim se in templum Domini, quæ destructa fuerat dementiâ & furore diaboli.

Hoc ergo dico & contestor in Domino, vt non ampliùs ambuletis, sicut & Gentes ambulant in vanitate mentis suæ, obscurati intellectu, alienati à fide Dei, propter ignorantiam quæ est in ipsis, & cæcitatem cordis illorum: qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiis, in operationem immunditiæ omnis, & auaritiæ.

Et contestor in Domino, vt non ampliùs ambuletis, &c. Manifestato Creatore, & ratione ostensâ quam sequi debeat creatura (in fide Dei duntaxat) contestatur illos in Deum, vt non aliter incedant vel sentiant quàm docentur, ne similes Gentilibus inueniantur, qui nec fidem recipiunt, nec conuersationem quam mandat Lex, obscurum habentes sensum, ne contemplentur diuini nominis veritatem: Vana enim sectantes, quæ sunt idololatria, infrænantur à diabolo, ne vnius Dei iter incedant, vt socios illos suæ perditionis efficiat. *Et cæcitatem cordis illorum: qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiis, in operationem immunditiæ omnis, & auaritiæ.* Gentiles futuræ resurrectionis desperatione cæcitatem cordis habere significat: Quasi enim vltrà non futuri vitam suam contaminant turpissimâ operatione, nolentes se subijcere legi fidei, quæ prohibet voluptatem propter spem vitæ futuræ: quam hi idcircò ridendam censent, vt iure dehonestare se, & aliena appetere auidâ cupiditate videantur, quasi post hanc transpunctionem nulla sit vita.

Vos autem non ità didicistis Christum, si tamen illum audistis, & in illo edocti estis, sicut est veritas in Iesu: vt deponatis secundùm priorem conuersationem, veterem hominem, qui corrumpitur secundùm desideria erroris.

Vos autem non ità didicistis Christum, &c. Manifestum est; Christianos non desperationem post mortem hanc didicisse: sed spem ad vtrumque: Fidelibus enim vita; perfidis verò promittitur mors, quæ est pœna æterna, vt siue mors, siue vita in Christo discatur: quia qui eum sequitur, per eum resurget ad vitam; qui verò discernit se ab eo, per eum mancipabitur gehennæ; ipso enim iudicante, damnabitur. Et quoniam sunt quidam in Ecclesiâ qui sub nomine Christi non sequuntur Christi veritatem, ideóque: *sicut est* (inquit) *veritas in Iesu*: vt si ità docti sunt vt est veritas in Iesu, tunc Christum didicisse, & illum audisse, in illo edocti esse videantur: Christus enim de se docet quid sit, & quantus credendus sit, & quæ spes in eo sit, & quales debeant esse Credentes: Qui enim didicit Christum, scit illum à mortuis resurrexisse, vt forma esset Fidelibus, ideóque magna spes est pro ista morte amantibus Deum. *Vt deponatis secundùm priorem conuersationem, veterem hominem, qui corrumpitur secundùm desideria erroris.* Qui Christum audiuit, hoc didicit, vt recederet à conuersatione pristinâ, quam veterem hominem nuncupat,

propter præteritum ignorantiæ tempus. Homo itaque G
vnus atque idem est: qui si pristina vitia sequitur, vetus
dicitur: si autem in nouitate vitæ ambulat, alienus à sæ-
culari errore, qui est siue in affectu, siue in sensu, rudis
dicitur, non vtique substantiâ carnis aut animæ, sed in-
tellectu & conuersatione vitæ. Corruptus tamen vetus
Rom. 6. homo dicitur, propter adulterum sensum, & turpem
vitam.

Renouamini autem spiritu mentis vestræ, &
induimini nouum hominem qui secundùm
Deum creatus est in veritate & iustitiâ. Pro-
pter quod deponentes mendacium, loquimi-
ni veritatem vnusquisque cum proximo suo, H
quoniam sumus inuicem membra.

1. Thes. 4 *Renouamini autem spiritu mentis, &c.* Iustum & verum
Ephes. 2. est rectam viam sequi. Hic autem rectam viam sequitur,
qui deuotus Creatori suo in voluntate eius ambulat,
Rom. 13. quam Gentilitas nescit: Innouatus enim spiritu mentis,
nouum hominem dicitur indutus, qui est Christus:
Christum enim induitur, qui per fidem renatus in Chri-
sto, æmulus est vitæ quam tradidit Christus, vt iuxtà
Coloss. 3. Deum creatus videatur: In eo enim quis creatur, in quo
sapit: & ideò veritas & iustitia Dei à Gentibus ignora-
Ephes. 2. tur: Cùm enim credentes Deum agnoscunt Creatorem,
Zach. 8. seruantes mandata eius, & iustitiâ & veritate creantur.
Eccl. 7. *Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem* I
vnusquisque cum proximo suo; quoniam sumus inuicem
membra. Quia in veritate & iustitiâ creati sumus, renati
in baptismate: idcircò vt in eo maneamus, mendacium
deponere iubemur, assumptâ veritate, nec dolo aliquid
cum fratre agere, vt quia vnius corporis membra su-
1. Petr. 2 mus, causis nostris in veritate inuicem faueamus.

Psal. 4. Irascimini, & nolite peccare; Sol non occi-
dat super iracundiam vestram, neque locum
detis diabolo.

Irascimini, & nolite peccare. Quoniam irasci quis non
potest prohiberi (quippe cùm ira motus sit naturalis K
conceptus ex causis, qui solet ad profectum pertinere
Rom. 12. delinquentis) idcircò irascendum dicit; sed commonet
ne per iram peccetur: Solemus enim modum egredi,
dum irascimur, & inuenimur ipsi peccare qui peccantes
arguimus, dum plus irascimur, & ampliùs oneramus
peccantem, quàm meretur. Hoc ergò docet, vt ipsa ira
cum moderatione sit, neque nimiùm quis iustum se
præbeat delinquenti: quia solent quidam sic peccare, vt
tantis plagis affici videantur, quanias non possunt ferre:
& qui poterat fortè corrigi, tollitur de vitâ, non sine
1. Cor. 5. peccato irascentis. Hinc est vnde Salomon: *Noli*, inquit,
Eccles. 7. *iustus esse multùm. quia est qui perit in suo iusto:* Sed imita- L
tores Dei esse debemus, qui temperatam habet iusti-
2. Petr. 3. tiam: Cùm enim iustum esset plecti iniquos, patientiâ
suâ suffert eos, vt aliqui ex eis corrigantur. Nos ipsos
seruos suos peccantes patitur, nec citò aliquem percutit.
Sol non occidat super iracundiam vestram, neque locum detis
diabolo. Iram transire vult, nec retineri in pectore, vt die
orta, cum die decidat: quia si in animo manserit, dat oc-
Iacob. 4. casionem diabolo gloriandi. Necesse est enim iratus ani-
mus male cogitet: quod cupit diabolus: Inuenit enim
mentem paratam ad malum, cui se inserens affectu suo
Sap. 2. decipit hominem factum ad vitam; quia hominis cogi-
tare est, diaboli implere. M

Qui furabatur, iam non furetur: magis au-
tem laboret, operando manibus suis quod
bonum est, vt habeat vnde subministret pe-
nuriam patienti.

Coloss. 3. Vt non hominis conuersatio maneat, hortatur ne
rursùm ad præterita vitia & peccata redeatur: nam nihil
proderit nouum dici, quando vetus esse homo malis
2. Cor. 9. operibus probatur: Non solùm enim Christianus aliena
Luc. 19. non tollere iubetur; sed & de labore suo penuriam pa-
Tob. 9. tientibus subministrare, vt bonis operibus deditus re-
Esai. 58. pendat quæ priùs abstulerat, & de cætero thesaurizet sibi
in futurum: Qui enim cessat à furto, veniam potest
habere, non gloriam: Quid enim magnum, aut cuius
meriti est ab alienis temperare? Ad meritum enim pro-
ficit cùm quis de proprio tribuit egenis.

Omnis sermo malus de ore vestro non pro-
cedat: sed si quis bonus ad ædificationem fidei,
vt det gratiam audientibus.

In Dei seruo omnia debent bona videri, nec ex ali- Mat. 5.
quâ parte puritas eius debet maculari: Quid enim
prodest mundam vitam habere, & os sordidum; cùm
dicat Dominus quòd vnusquisque verbis suis aut iustifi-
cabitur, aut condemnabitur? Nec credibile potest videri
bene viuere eum qui malè loquitur: Male enim loqui Matt. 12.
ad multa trahitur vitia: Potest enim malè loqui qui Luc. 6.
turpiter fatur, & qui bonis detrahit, & qui cum dolo
fabulatur, & qui mentitur; hæc errorem præstant: Bonæ
enim & sobriæ fabulæ dant gratiam; & exemplum au- 1. Petr. 2.
dientibus, vt honorificent Deum in verbis eius, ædifi-
cati in fide Christi.

Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei,
in quo signati estis, in die redemptionis.

Cùm bene agimus, gaudet in nobis Spiritus sanctus, Rom. 5.
datus nobis, videns monita sua proficere vtilitatibus
nostris, sicut dictum est à Domino: *Ità gaudiũ erit in cœlo* Luc. 15.
in vno peccatore pœnitentiam agente. Gaudet ergò Spiritus
sanctus saluti nostræ, non sibi, qui non indiget lætitiâ:
ità econtrariò si obedientes ei non fuerimus, contrista-
tur; quia non habet profectum in nobis: vult enim nos
pertinere ad vitam. Non tamen sic contristatur, vt pa- Rom. 8.
tiatur, quippe cùm impassibilis sit: Sed cùm eum con-
tristatum dicit nostri caurâ, hoc significat, quia deserit
nos, eò quòd læserimus eum, contemnendo monita eius.
Contristatio itaque eius, indignitas nostra est, quæ filios
nos Dei prohibet appellari: Ipse enim est Spiritus san-
ctus qui signat filios Dei, manens in nobis.

Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & Ephes. 1.
clamor, & blasphemia auferatur à vobis, cum
omni malitia.

Omnia hæc quæ perniciem possunt præstare animis,
amouenda memorat: Per iram enim fit indignatio, per
indignationem clamor, quasi vox insanientis, quæ alie-
na est à Dei seruo: per clamorem subrepit blasphemia, Galat. 5.
quæ non potest non mala esse: hæc amaram præstat vi- Prou. 21
tam, trahens ad mortem. Ideóque ab his omnibus ca-
uendum: Timor enim Dei temperare debet & modum Coloss. 3.
imponere accidentibus causis: Sed quia possunt aliqui 1. Petr. 3.
pressâ in animo irâ & clamore, retinere malitiam ad
retributionem nactâ occasione, idcircò subiecit hæc
auferri cum omni malitiâ; quia non solùm blasphemare
malitia est, verùm etiam fingere pacem in facie, & in 1. Petr. 2
animo meditari discordiam.

Estote autem inuicem benigni, misericor-
des, donantes vobis inuicem, sicut & Deus
in Christo donauit vobis.

Exemplo Dei Patris benignos & misericordes inui-
cem fieri exhortatur, sicut & Dominus: *Estote, inquit,*
misericordes, vt similes sitis Patris vestri qui in cælis est. Si Luc. 6.
enim Dominus per filium suum seruorum misertus est, Matt. 18
quantò magis serui ipsi inuicem sui debent misereri, & Galat. 6.
donare, si alter in alterum peccet? Hæc præcepta eius Matt. 18
sunt qui miseratus est: qui si in his contemptus fuerit,
sine dubio reuocabit sententiam per quam misericor-
diam dederat: & ità eueniet, sicut ait Dominus in Euan-
gelio de eo qui accipiens à Domino misericordiam, in
conseruum suum impius deprehensus est.

ESTOTE ergò imitatores Dei, sicut filij cha- Cap. V
rissimi, & ambulate in dilectione, sicut
Christus dilexit nos, tradens semetipsum pro
nobis hostiam, & oblationem Deo in odorem
suauitatis.

Estote imitatores Dei, &c. Hoc est quòd suprà dixit; quia Dei Patris imitatores esse iubemur hac exhortatione, vt si obaudiuerimus, filij Dei charissimi habeamur. Hic enim charissimus patris est filius, qui bonorum eius imitator est. *Et ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, tradens semetipsum pro nobis hostiam, & oblationem Deo in odorem suauitatis.* Sicut Dei Patris imitatores nos esse vult in benignitate & misericordiâ, ità & Christi Filij eius in dilectione: vt sicut ille dilexit nos tradens se pro nobis, ità & nos inulcem pro nobis, etiam animas ponere debeamus. Quod etiam Ioannes Apostolus dixit, exemplo Domini pro fratribus animas ponendas. Si itaque Christi mors in odorem suauitatis est Deo; mortem ergò eius libenter Deus accepit. Quod si verum est, non peccauerunt qui illum secundùm Dei voluntatem crucifixerunt: Sed non ità est, quia Christus Deo se dicitur obtulisse, dum occidi se passus est, in Dei Patris sui voluntate perdurans; quia qui iuste occiditur diabolo se offerens, voluntatem eius facit, vt occidi mereatur. Ità & Christus dum Dei voluntati adhæret, diabolo displicuit: & ideò illum occidit; quia Deo se obtulit, iustitiam exequendo: In oblatione enim iustitia signatur & veritas: Hanc enim respicit Deus, & hoc est eius sacrificium acceptum. Itaque immeritus qui occiditur, placet Deo, non quia occiditur; sed quia vsque ad mortem iustitiam conseruauit: Suscepit enim hanc mortem Christus ad vitam: vnde & odor suauitatis appellatur Deo. Ad Romanos tamen dicit quia Deus illum tradidit prò nobis omnibus. Nunc quærendum est quomodò illum tradidit, aut quomodò se ipse obtulit Deo: Nam hoc quantum ad verba pertinet, videtur contrarium. Deus illum tradidisse dicitur, dum illum occidi permisit: sicut dicit Dominus ad Pilatum: *Non haberes aduersùm me potestatem, nisi data tibi esset desuper*: Data est enim ei; sed volenti, potestas, hoc est, permissum est illi facere quod volui, & hoc est tradere: dum enim dissimulat, tradit: Si enim noluisset permittere, non fuisset occisus. Permisit ergò occidi eum; sed ab eis qui eum volebant non coactè, sed spontè occidere. Non ergò immunes à pœnâ sunt; quia hoc eis permissum est quod volebant: Damnatio enim in eo competit, quia voluerunt. Quod ideò tamen permisit Deus; quia sciuit istum aduersùm diabolum profuturum multis: Dignum enim fuit vt quod inimicus impræscius futurorum contrà se quasi pro se facere putabat, permitteretur ei, vt impræscientiam suam sibi imputans, facti sui pœnitentiâ torqueretur. Quod autem Christus ipse se obtulit, aut Deus illum tradidit, vnum est; quia amborum vna voluntas est.

Fornicatio autem, & omnis immunditia aut auaritiâ, nec nominetur inter vos, sicut decet Sanctos: aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinent; sed magis gratiarum actio.

Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia, &c. Manifesta sunt quæ dicit. Quàm tamen grauis res sit auaritia, hinc animaduertendum est, quando fornicationi & immunditiæ comparatur; a quâ nihilominus dissimulamus, & sic à nobis videtur quasi quædam culpa nullius momenti, cùm sit graue peccatum. Sancti ergò esse non possunt in quibus aliquid horum quæ prohibet, fuerit repertum. *Aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinent: sed magis gratiarum actio.* Quoniam quidam solent aliquid turpe agere, aut stultiloquiis iocum mouere, quasi non sit peccatum: hoc prohibet; quia Dei serui semper sobrij & modesti debent videri: Per stultiloquia enim peccatur. Vnde Salomon: *Stultus*, inquit, *per risum agit mala.* Et Dominus in Euangelio dicit: Quia *omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent de eo rationem in die iudicij.* Nec multa possunt discerni quæ idcircò dicuntur, vt ad alicuius pertineant contumeliam: ideò ad rem salutarem non pertinent hæc. Quare hæc

A agenda & loquenda monet, quæ ad vtilitatem proficiant nostram, & Dei laudem, in cuius lege meditandum est die ac nocte; sicut scriptum est in Psalmo. Ex conuersatione enim & moribus Dei serui etiam tacentes intelligendi sunt: vt quantùm distat verum à falso, tantum distent Dei serui à seruis diaboli.

Hoc enim scitote intelligentes quòd omnis fornicator, aut immundus, aut auarus (quod est idololatria) non habet hereditatem in regno Dei & Christi.

B Quâ causâ amouenda sint hæc ostendit; quia qui talis fuerit, partem in regno cælorum non habebit, quod est Patris & Filij. Vt auaritiam tamen rem periculosam esse doceret, idololatriam hanc nuncupat, quâ nullum peccatum maius est. Videamus ergò cur auaritia idololatria dicatur. Idololatria Dei honorificentiam vsurpat, & vindicat creaturæ, cùm in nomine diuinitatis, quod soli Conditori competit, participem illi asserit eius facturam. Auaritia autem ideò huic exæquata est; quia similiter ea quæ Dei sunt sibi vsurpat & recondit auarus, vt quæ vsibus omnium concessit communiter, auaritia deneget, quando idcircò hæc congregat apud se, ne alij vtantur. Quæ res facit vt carè venun-C dentur, ne pauperes viuant: Si enim minimè reconderentur, abundantia omnium rerum faceret vilitatem. Denique apud veteres quia auaritia non erat, nec caritas. Rectè ergo idololatriæ comparata est; quia multos lædit, Creatori similiter inimica. Vult enim Deus ac iubet de iis quæ creauit, subueniri pauperibus: auaritia contradicit. Vide an sine diabolo possit esse.

Nemo vos seducat inanibus sermonibus: propterea enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Nolite ergò effici participes eorum.

D Inanes sermones vani sunt, vanitas autem idolorum cultura est, quæ vsque non ex Deo initium habet; sed de errore. Docet ergò ne horum verbis assensus præbeatur: Perstrepunt enim semper, & seductione quadam fallaciæ contrà fidem consuetudinem antiquitatis obtendunt, rationem præsentium non spem futurorum asserendam iudicantes. Ideò venit super hos vindicta de cœlis, vt sciant verum esse quod credere noluerunt. A quâ vanitate Dei seruos longè docet debere discretos esse, ne participes fiant pœnæ illorum.

Fuistis enim aliquando tenebræ, nunc au-E rem lux in Domino. Vt filij lucis ambulate: nam fructus lucis in omni bonitate, & iustitiâ, & veritate est. Probate quid sit quod placet Deo.

Fuistis enim aliquando tenebræ, &c. Tenebræ ignorantiæ sunt, quia nemo videt in tenebris: ignorantia verò gentilitas est, siue perfidia, à quâ Dei gratiâ ad fidem tracti sunt, facti lux, id est, veritas; quia in luce manifestantur quæ sunt. Denique Pagani in tenebris mystica sua celebrantes in spelæo velatis oculis illuduntur. Ex his Christiani facti cognitâ veritate filij lucis dicuntur; quia Deus lux est, cuius fidem in veritate suscipiunt. *Vt* F *filij lucis ambulate: nam fructus lucis in bonitate, & iustitiâ, & veritate est.* Hoc dicit, vt sic conuersentur, vt non immeritò filij lucis dicantur: Opera enim lucis palàm sine timore fiunt: tenebrarum autem opera in occulto; quia illicita sunt, omne enim peccatum palàm fieri timet. *Probate quid sit quod placet Deo.* Ex magnificentiâ sanctitatis & bonitatis perpendi potest quibus Deus operibus delectetur: Ipse enim dixit: *Sancti estote, sicut & ego sanctus sum, Dominus Deus vester.* Et Dominus: *Estote*, ait, *misericordes, sicut & Pater vester.* Hæc placent Deo: In sanctitate enim purificatio, in misericordia verò plena & perfecta iustitia est.

Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem & obiurgare: nam quæ in occulto ab eis fiunt, turpe est etiam iam dicere. Omnia autem cùm obiurgantur, à lumine manifestantur: omne enim quod manifestatur, lux est. Propter quod dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & continget te Christus.

Et nolite communicare operibus infructuosis, &c. Monet ne malorum actibus per consensum polluantur; quia sunt infructuosi ergà bonum, & quæstuosi ad malum. *Magis autem & obiurgate: Nam quæ in occulto ab eis fiunt,*
Tit. 2. *turpe est etiam iam dicere.* Non solum alienos vult eos
esse à malis actibus; sed & arguere mala facta eorum qui
Ioan. 3. in occulto turpiter operantur: Tunc enim probantur
1.Petr.3. peccata, si arguantur; vt admirentur filios lucis, à qui-
bus cùm iustè arguuntur, contradicere non poterunt;
Eccl. 20. sed magis eos reuerebuntur. *Omnia autem cùm obiur-*
Tit. 2. *gantur, à lumine manifestantur.* Verum est quia tunc videntur peccata, cùm obiurgantur; quia qui peccat, quamdiu non corripitur, minimè sibi videtur peccare. *Omne enim quod manifestatur, lux est.* In manifesto ambiguitas non est, neque excusari potest quod palàm delictum est: Sicut enim apparente sole, diem esse negari iam non potest; ità nec manifestato peccato, obiurgatio falsa videri. *Propter quod dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & continget te Christus.* Dormitationem hanc, stuporem mentis significat, quâ alienatur à vero. Alienatio verò hæc species mortis est. Ex quâ resurgere commonetur: vt resipiscens agnoscat veritatem quæ est
Ioan. 14. Christus. Perfidi ergò & vitiosi demersi in cœnum sub
1.Ioan. 3. desperatione vitæ, vt resurgant siue emergant admo-
Coloss. 4. neantur, & habeant partem cum Christo: Vt de tenebris transeant ad lucem, & à morte ad vitam.

Videte ergò quomodò cautè ambuletis, non vt insipientes; sed vt sapientes redimentes tempus; quoniam dies mali sunt. Ideò nolite effici imprudentes: sed intelligentes quæ sit voluntas Domini.

Philip. 2. *Videte quomodò cautè ambuletis, &c.* Quoniam superiùs perfidiam & vitia vitæ à Dei seruis arguenda mandauit, nunc vt prudenter ea ipsa arguantur propter scandalum, subiecit; vt inter perfidos cum prudentià conuersandum sit, maximè tempore quo perfidi regnant præsumentes de Rege profano: vt si viderit Christianus inquietum & iracundum contradictorem, dissimulet ab eo, ne eum quidem incitet ad blasphemiam & tempe-
Eccles. 3. statem mouendam: illic autem verba faciat, vbi datur
2.Petr. 3. facultas: Quemadmodùm enim cum inter potentes
Luc. 8. perfidos interrogatus quid sit, tacere non debet, nec negare quod est: ità & si metus est inter eos disputare, dissimulandum est; quippe cùm detrimentum sit seminare suprà spinas: Hoc est enim prudentis, scire quemadmodùm vnicuique respondeat: Est enim qui quamuis perfidus sit, non tamen penitùs intractabilis est, vt nec audire sopatiatur verba fidei. Est iterùm in quo sic feruet zelus perfidiæ, vt non tantùm non cum illo; sed nec præsente illo, tractetur de fide; perstrepente enim il-
Act. 13. lo & blasphemante, multis fit scandalum. Vnde Paulus
& 18. & Barnabas cùm aduersùm se blasphemantes audirent, excutientes vestimenta sua, recesserunt ab eis. *Ideò nolite effici imprudentes: sed intelligentes quæ sit voluntas Domini.*
Rom. 12. Dominus Iesus paci studendum monet. Et vas electio-
nis: *Si potest,* inquit, *fieri, quod ex vobis est, cum omnibus*
1.Tim. 2. *pacem habentes.* Et ad Timotheum: *Seruum,* ait, *Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes.* Hæc est voluntas Domini, vt quæ agenda sunt à seruis eius, cum
2.Tim. 2. modestià agantur: Perturbatio enim & strepitus, siue contentio cum animositate, inimicitiam generat. Hæc ergò propter superiora subdidit, in quibus vult Dei seruos corripere delicta hominum peccatorum: vt quia

G per hoc solet oriri dissensio & rixa, cum temperantià & mansuetudine arguant peccatores, ne ad iracundiam prouocati, insiliant ad litem. Ideóque prudenter illud curandum monet, vt sit profectus.

Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria: sed impleamini Spiritu-Sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis & hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino; gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Iesu-
H Christi, Deo & Patri. subiecti inuicem in timore Christi.

Et nolite inebriari vino, &c. Sobrij possunt habere 1.Petr. 2
fiduciam arguendi: Bona enim conuersatio terrorem incutit delinquenti; nec poterit qui arguitur, asperè ferre quia reprehenditur, quando scit optimam conuersationem monentis se: Nam vbi ebrietas, ibi & luxuria est: luxuria verò prouocat turpitudinem. Quamobrem sobrios eos esse conuenit, vt bonæ conuersationis iura
seruentur. *Sed impleamini Spiritu-sancto loquentes vobis-* Rom. 12.
metipsis in psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino. Ratio-
I nabilem vitam diligit Spiritus-sanctus; quia si benè vi- Sap. 1.
xerimus, implebimur eo, vt memorat, ad confitendum & extollendum Dei donum, diuerso vocis canore, vt laus in Deum omni linguâ canatur: In quo enim est Spiritus, semper spiritualia meditatur, vt non in labiis tantùm sit, sed de corde prorumpat, propter vetus di-
ctum Domini per Prophetam: Ait enim: *Plebs hæc labiis* 1.Cor. 14
me honorat, cor autem eorum longè est à me. Gratias agentes Esai. 29.
semper pro omnibus in nomine Domini nostri Iesu-Christi,
Deo & Patri: subiecti inuicem in timore Christi. Deo gra- Ephes. 1.
tias in omnibus donis eius agere iubemur, qui etiam adoptare dignatus nos est per Christum Filium proprium, per quem cognouimus eum & didicimus in Spi-
K ritu Deum (quia Deus Spiritus est) adorandum, alter Ioan. 4.
alteri se subiiciens propter timorem Christi, qui hu-
militatem exequendam mandauit. Matt. 18.

Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino: quoniam vir caput est mulieris, sicut & Christus caput est Ecclesiæ, ipse saluator corporis eius. Sed vt Ecclesia subiecta est Christo; ità & mulieres viris suis subditæ sint in omnibus.

L Mulieres subditæ esse viris naturali lege iubentur; Genes. 3.
quia mulieris auctor vir est. Vnde sicut Domino, inquit, ità viris subditæ esse debent. Hinc Sara dominum
vocabat Abraham: Sicut enim caput Ecclesiæ Christus Genes. 18
est; ità & vir mulieris: A Christo enim Ecclesia sumpsit 1.Cor. 11.
initium, vnde subiecta est illi: ità & viro mulier, vt sit
subdita. In eo tamen distat, quia mulier consubstantiua 1.Petr. 3.
viro est; Ecclesia autem in nomine potest, non in naturâ Genes. 2.
participari Christo.

Viri! diligite vxores vestras sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum tradidit pro
M eâ, vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo: vt exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi; sed vt sit sancta & immaculata. Ità & viri debent diligere vxores suas, sicut sua ipsorum corpora. Seipsum diligit, qui vxorem suam diligit: Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit: sed nutrit & fouet eam; sicut & Christus Ecclesiam: quoniam membra sumus corporis eius, & de carne ipsius, & de ossibus eius.

Viri! diligite vxores vestras, &c. Mulieres esse iubentur subditæ, & reuerentiam habere virorum: viri verò ità diligere mulieres suas admonentur, vt etiam animas suas pro illis ponant. causâ dilectionis zelum habentes circà affectum earum & disciplinam, vt religiosæ & sanctæ sint. *Seipsum diligit qui vxorem suam diligit.* Naturali ratione mulier portio corporis viri est, ac per hoc vir in muliere seipsum diligit; quoniam si fornicetur, in seipsum peccat; quia duo in carne vnâ sunt. Non ergò personæ substantiam diuidunt, vt per personas numerus fiat naturæ; sed sunt in vnitate naturæ: *Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit; sed nutrit & fouet eam; sicut & Christus Ecclesiam.* Exemplo Saluatoris viros vxores suas diligere hortatur, sicut Christus corpus suum nutrit & fouet; ità & vir mulierem; quia caro eius est. *Quoniam membra sumus corporis eius, & de carne ipsius, & de ossibus eius.* Hoc spiritaliter intelligendum est: In eo enim dixit nos esse membra eius; quia caput est ipse totius Ecclesiæ, vt quia per ipsum esse cœpimus, caput nostrum dicatur, quasi ex quo omne corpus subsistat, vt membra eius omnis spiritalis creatura sit si tamen in nomine eius genu flectat.

Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ: & erunt duo in carne vnâ. Mysterium hoc magnum est; ego autem dico in Christo & in Ecclesiâ. Verumtamen & vos singuli vnusquisque suam vxorem vt se diligat; mulier autem vt timeat virum.

Et erunt duo in carne vnâ. Ad vnitatem commendandam, vnitatis dedit exemplum, vt sicut vir & mulier vnum sunt per naturam; ità & Christus & Ecclesia vnum intelligantur esse per fidem. *Mysterium hoc magnum est: ego autem dico in Christo & in Ecclesiâ.* Mysterij sacramentum grande in vnitate viri ac fœminæ esse significat. Nec hoc prodit; sed aliam causam quæ non discordet à memorato mysterio flagitat, quam scit ad profectum humani generis pertinere, hoc est, Ecclesiæ & Saluatoris: vt sicut relictis parentibus, homo vxori suæ adhæret; ità & relicto omni errore, Ecclesia adhæreat & subiiciatur capiti suo, quod est Christus. *Verumtamen & vos singuli, vnusquisque suam vxorem vt se diligat: mulier autem vt timeat virum.* Quoniam vna natura in viro & fœminâ est, idcircò vir quasi seipsum; ità mulierem diligere commonetur: mulier autem; quia persona inferior est conditionis causa, non naturæ, viro subiecta, timere eum iubetur.

Cap. VI. Filij! obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim iustum est: Honora patrem tuum & matrem (quod est mandatum primum in promissione) vt bene sit tibi, & vt sis longæuus super terram.

Lex datur filiis, vt quia parentibus auctoribus constant, obediant eis: Iustum enim est vt reuerentiam exhibeant eis, per quos sunt: *Quod est mandatum primum in promissione) vt & bene sit tibi, & sis longæuus super terram.* Promissio hæc in Exodo continetur: vt honorificent parentes, vt bene essent, & prouectioris fierent ætatis. Quomodò tamen hoc primum mandatum dixit? cùm constet primum mandatum ità contineri: *Non sint tibi alij dij præter me.* Deinde: *Non facies tibi similitudinem vllam eorum quæ sunt in cælo sursùm, & in terrâ deorsùm.* Tertium: *Non sumes nomen Domini Dei tui in vanum.* Quartum: *Obseruabis,* inquit, *sabbata mea.* Quintum autem: *Honora patrem & matrem, &c.* Sed quia prima quatuor mandata ad Deum pertinent, hęc in primâ tabulâ contineri subintelliguntur, cætera ad hominem, vt honoret parentes, non occidat, non fornicetur, non furetur, non falsum testimonium dicat, neque quidquam proximi sui concupiscat. Hæc sex mandata in secundâ tabulâ videntur scripta, quorum primum est: *Honora patrem & matrem.* Hac causâ ergò dixit: *Quod est mandatum primum in promissione:* vt discerneret inter mandata quæ ad Deum, & inter ea quæ ad hominem pertinent.

Et vos, patres! nolite ad iracundiam prouocare filios vestros: sed educate illos in disciplinâ & correptione Domini.

Vt Lex possit seruari, quâ cautum est vt filij honorificent parentes: parentibus quoque alia Lex ab Apostolo datur, vt sic imbuant filios, ne mandata Legis contemnant; quia si in timore Domini fuerint enutriti, poterunt obseruare quæ præcepta sunt: Nam si ad iram prouocant filios, nec ipsi modum Legis custodiunt: Cogere enim eos videntur vt præuaricatores inueniantur. In irâ enim nemo agnoscit quid sit vtile: idcircò temperantiam parentum exemplo debent addiscere, vt quæ vtilia sunt sectentur: Meminisse enim debent patres, quia & ipsi fuerunt filij, & noluerunt vtique exacerbari à patribus. Filij quoque cognoscere debent quòd futuri sunt patres, & nollent inhonorari ab eis. Idcircò vtrique exhibeant inuicem quod exquirunt ab inuicem.

Serui! obedite dominis carnalibus cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo: non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes; sed vt serui Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum benignitate seruientes sicut Domino, & non vt hominibus: scientes quòd vnusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc consequetur à Domino, siue seruus, siue liber.

Serui! obedite dominis carnalibus, &c. Quoniam omnium sublimior & sola potens est religio nostra, & quæ credentibus cælorum regna pollicetur: ne hac igitur causâ superbia nasceretur hominibus, omnes debita conditionum & officiorum præsentium iubentur exoluere, vt & magis incitent perfidorum animos ad culturam Dei, quam vident & iustam & humilem: Videntes enim domini meliores seruos, & in reddendis obsequiis fideliter profecisse, quod merentur cum omni libertate exoluunt. Serui quoque dum cernunt mansuetudinem dominorum, omni auiditate concupiscunt fidem, cuius tam placidis retinaculis gubernantur humana officia: Nam & qui in conditione est, si habuerit famulum, non vult contemni ab eo: ideóque nec ipse debet contemnere dominum suum; & sicut vult agere secum dominum suum; ità & ipse agere debet cum seruo, & sic poterit placere Deo: *Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes; sed vt serui Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum benignitate seruientes sicut Domino, & non vt hominibus: scientes quod vnusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc consequetur à Domino, siue seruus, siue liber.* Propter timorem Dei iusta & fidelia vult hominibus exhiberi seruitia: Deo enim seruit, cuius iura in obsequiis Domini carnalis custodit: quem sibi pro iustis actibus in die iudicij vicem reddere, & cæteris omnibus audit testari. Quæ res potest proficere etiam ad salutem dominorum: Videntes enim (quod difficile est) seruos per Dei gratiam factos fideles ministros, poterunt Dei gloriam collaudare.

Et vos, domini! eadem facite ad illos, remittentes minas: scientes quod & vester & illorum Dominus est in cælis: & personarum non est acceptio apud eum:

Non ignorantes vtique carnales domini, Deum omnium Dominum esse communem, talia exigant seruitia, qualia à se exigi non ferant ægrè: In quâ enim quis mensura mensurauerit, remetietur illi: Dominus enim iustus iudex causas discernit, non personas.

De cætero, fratres! confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius. Induimini vos armis Dei, vt possitis stare aduersus versutias diaboli. Quoniam non est nobis lucta aduersus carnem & sanguinem: sed aduersùs Principatus & Potestates huius mundi, aduersùs tenebrarum harum rectores, aduersùs spiritualia nequitiæ, quæ sunt in cælestibus.

[Ephes. 4. & 5.] *De cætero, fratres! confortamini in Domino, &c.* Post omnia monita & hortamenta, & disciplinæ ordinem traditum religiosè, & dispositionem mysterij manifestam, robustos illos vult esse in fide, fiduciâ potestatis [Ep. ef. 3.] Dei. vt scientes firmam esse spem promissionis, prompti sint circà obsequia Dei, erigentes gubernacula contrà [Ephes. 4.] fluctus excitos impudentiâ inimici: Tempestatem enim Dei seruis commouet; sed ipse naufragium facit. *Induimini vos armis Dei, vt possitis stare aduersùs versutias diaboli*: Arma Dei fides est stabilis, per quam solam semper [1. Petr. 5.] victus est Satanas. *Quoniam non est nobis lucta aduersùs carnem & sanguinem: sed aduersùs Principatus & Potestates* [2. Cor. 10.] *huius mundi, aduersùs tenebrarum harum rectores, aduersùs spiritualia nequitiæ, quæ sunt in cælestibus.* Certus Apostolus, [Apoc. 2.] quia exitia quæ à perfidis Dei famulis irrogantur, auctore diabolo, ministrantur, cuius altitudo grandis & [Iob. 41.] hominibus impossibilis est, monet aduersùs hæc arma Dei sumenda, cuius solius virtute superantur & de- [2. Cor. 10] struuntur omnia machinamenta diaboli: Ipse est enim cuius satellites sunt, quos tenebrarum harum dicit rectores, spiritus nequissimi qui degunt in cælestibus, in [2. Cor. 11.] firmamento mundi. Hi sont erroris duces, tenebrarum rectores, hoc est ignorantiæ & perfidiæ præpositi: Rectores enim tenebrarum in peruersum intelligendi sunt gubernare, quasi incredulitatis magistri.

Ideò accipite vniuersitatem armorum, vt possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare, succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricam iustitiæ, & calceati pedes in præparatione Euangelij pacis. Super hæc autem omnia assumite scutum fidei, quo poteritis omnia tela maligni ignita extinguere: & galeam salutis accipite, & gladium spiritus qui est verbum Dei.

[1 Petr 5.] Quoniam contià atrocissimos hostes & omni tergiuersatione callidos bellum gerimus, idcircò omni cautelâ & sollicitudine vigilare debemus, vt quæcumque tentauerint, munitos nos & præparatos inueniant: Necesse [1. Thess 5] est enim vt & Deus adiuuet quos viderit in precibus vigilare, & de armis eius expectare victoriam. In hu- [1. Petr. 4] iusmodi autem bello sobriâ mente opus est, & purâ conscientiâ; quia non contrà carnalia nequitiæ, sed aduersùs spiritualia dimicatur: Contrà terrigenos enim hostes corpus saginâ roboratur, & poculis mens incitatur, vt repugnandi sumat audaciam: aduersùs autem spiritalia nequitiæ spiritaliter repugnandum est, & sobrietatis & abstinentiæ arma sumenda sunt, vt infusi S. Spi- [Matt. 9.] ritu immundos & erraticos spiritus deuincamus. Sic itaque succingemus lumbos nostros in veritate, si parati sumus errori resistere: Omnis enim qui operari vult, succingit se, vt ablato impedimento diligentiùs operetur.

Per omnem orationem & precem, orantes in omni tempore, in spiritu, & in idipsum vigilantes cum omni perseuerantiâ & obsecratione pro omnibus Sanctis, & pro me, vt detur mihi sermo in apertione oris mei, cum libertate notum facere mysterium Euangelij, pro quo legatione fungor in catenâ, vt in ipso exertâ libertate vtar, prout oportet me loqui.

Si rectè conuersemur, Spiritus sanctus manet in nobis, [1. Ioan. 3] & quod postulamus possumus impetrare. Hoc est ergò in spiritu omni tempore orare, mundâ conscientiâ & fi- [Rom. 8.] de integrâ precem ad Deum dirigere: In carne enim orat, qui pollutâ mente precatur iterùm peccaturus, non [1. Cor. 14.] de euentu aut subreptione; sed de proposito: Sed potest non peccari ad mortem, si perseueranter oretur, vt ani- [1. Ioan. 5] mus sedulâ mente intentus sit semper in Dei Legem, ea meditans die nocteque quæ amat Deus, tunc & pro San- [Ps. 1.] ctis possimus orare: Non est enim indignum vt pro inuicem sollicita sint membra: nec temerarium poterit vi- [1. Cor. 12] deri si pro magistro discipuli idonea interpellent, adiuuantes eum, vt postpositis impedimentis libertate vtatur ad prædicandum; sicut traditum est ab auctore: ne [2. Thess. 3.] pressus vi tribulationum, ipsâ formidine acumen doctrinæ obtundat, amissâ seueritate. Duplici igitur genere pro se orandum hortatur, vt & sensus eius impleatur spiritu, ad eloquendum plenè mysterium, & facultas illi detur audaciæ in asserendo: quam vtique precem libenter audit Deus: Videt enim legationem suam in Apo- [2. Cor. 4.] stolo despici, vnde vtique indignatus in causâ suâ non negabit effectum: Si enim consuetudo & lex est, legatis hominum non inferre exitia: quâ præsumptione & [2. Cor. 11] audaciâ legatis Dei non solum exitia; sed & mors irrogatur? Quare dicit: *Pro qua legatione fungor in catenâ*: [1. Cor. 15] Non enim permittebator liberè loqui, sed in subiectione & necessitate verba Dei referens, vinculis, plagis subiiciebatur, & mortibus: & lapidatus est, & ad bestias pugnauit Ephesi.

Vt autem sciatis & vos ea quæ circà me sunt, quid agam plenè notum faciet vobis Tychicus dilectus frater, & fidelis minister in Domino; quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognoscatis quæ circà nos sunt, & consoletur corda vestra. Pax fratribus, & charitas cum fide à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in incorruptione, Amen.

Vt autem sciatis & vos ea quæ circà me sunt &c. Per Ty- [Act. 19] chicum Ephesij discunt quid agat Apostolus, & idem cognoscit quid agerent Ephesij. De Apostolo, quia diuina erant quæ agebat, dubium non erat; sed hoc scien- [Col. 4] dum erat de eo, quid ageret inter perfidos, & insidias eorum. De Ephesiis verò hoc cognoscendum, si profice- [2. Cor. 4.] rent, necne. Vt ergò obedirent, & libenter audirent verba Tychici, hunc commendat, & fratrem istum dilectissimum vocans, & ministrum Dei idoneum. *Pax fra-* [2. Petr. 1] *tribus, & charitas cum fide à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.* Pacem quæ est ianua dilectionis, optat esse cum fratribus, & charitatem cum fide: vt ingressi per [Rom. 5.] pacem, possint manere in charitate, quæ est ex fide: Hæc est enim Dei Patris & Filij eius Domini nostri Iesu Christi. *Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum* [2. Tit. 3] *Christum in incorruptione, Amen.* Præscius Apostolus multos futuros desperatæ fidei sensum habentes de Domino nostro Iesu Christo, cum iis æternam gratiam di- [1. Cor. 16] cit mansuram, qui diligunt Christum, rectè de illo & cum Dei Patris voluntate sentientes: Qui enim degenerem hunc dicunt, data illi gratia auferetur.

Sancti Ambrosij in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Ephesios Commentariorum Finis.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS,

In Epist. B. Pauli Apostoli ad Philippenses,

COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

PHILIPPENSIBVS *verbum fidei Apostolus tradidit: Somnio enim monitus est, sicut continetur in Actis Apostolorum, vt accederet ad eos, & aperiret aures eorum, ad recipiendum verbum Domini. Multis ergo diebus commoratus apud eos, instruxit eosdem in doctrinâ Domini. Et quia post discessum eius non sunt translati ad aliud, sicut Galatæ; sed permanserunt in fide, non recipientes pseudoapostolos: per Epistolam collaudat eos, gaudens in proposito cordis eorum. In horum laude aliorum vituperatio continetur: Corinthij enim multo tempore audientes Apostolum, recedente eo, à diuersis pseudo-apostolis fuerant euersi: vnde isti iure laudantur.* Act. 16. Act. 20. Galat. 3. 1. Cor. 15

Cap. 1. PAVLVS & Timotheus serui Iesu Christi omnibus Sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, cum Episcopis & Diaconibus. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

1. Cor. 1. 2. Cor. 1. PAVLVS *& Timotheus serui Iesu Christi, &c.* Apostolum se tacet, quia iis scribit qui de illo rectè sentirent: ideò dignitatem suam supprimit: erat enim his manifesta. Conditionem verò fatetur, quia qui Christum confitetur Dominum, hic magis liber est, & habet salutem. *Omnibus Sanctis in Christo Iesu.* Sanctis scribit more suo; sed qui in Christo Iesu sancti sunt, id est, qui Deum & hominem Christum fatentur: Photinus enim Christum Deum negat, & Manichæus hominem; ideóque immundi sunt. Non ergò iis scribit qui mendaciis propriis supprimunt veritatem. *Qui sunt Philippis.* Quibus scribat, significat. *Cum Episcopis & Diaconibus.* Hoc est, cum Paulo & Timotheo, qui vtique Episcopi erant, simul & significauit & Diaconos qui ministrabant ei: Ad plebem enim scribit: Nam si Episcopis scriberet, & Diaconibus, ad personas eorum scriberet, & loci ipsius Episcopo scribendum erat, non duobus, vel tribus, sicut & ad Titum & Timotheum. *Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.* Manifestum est Deum Patrem esse: Christum verò Iesum Dominum nostrum. Numquid non videtur plus dominus esse quàm pater? Sed inter homines in mundo: apud Deum verò Patrem, & apud Christum Dominum concordia est: Hîc enim, hoc est in mundo, ideò plus est dominus quàm pater; quia aut & ipsius patris dominus est, aut pater, filium non suæ conditionis generat; sed alienæ. Deus autem sic genuit vt in potestate eius sint quos genuit, vt nati ingenui, serui tamen eius sint; cùm hos tradit proprio Filio, † facit illos etiam seruos Filij sui, vt sit Dominus eorum sicut dicit: *Pater! quos dedisti mihi, tui erant, & mihi eos dedisti, vt in Patre & Filio serui sint Domini.* Rom. 1. Act. 6. 1. Cor. 8. Ioan. 20. † sed. Ioan. 17.

Ego quidem gratias ago Deo meo super omni memoriâ vestri (semper in omni oratione meâ pro omnibus vobis cum gaudio precarionem faciens) super communicatione vestrâ in Euangelio Christi, à primâ die vsque nunc: confidens in hoc ipsum, quòd qui inchoauit in vobis opus bonum, perficiet vsq; ad diem Christi Iesu; sicut est iustum, mihi hoc sentire pro omnibus vobis, eò quòd habeam vos in corde tam in vinculis meis, quàm in defensione & confirmatione Euangelij; quoniam omnes mihi participes gaudij estis.

Ego quidem gratias ago Deo meo, &c. Primùm quidem Domino gratias agit, cuius nutu prosperè omnia cedunt Fidelibus; in omni oratione suâ memor eorum cum exultatione, quòd participes facti sint Euangelij, sicut Petrus Apostolus, inter cætera dicens: *Vt sitis*, inquit, *consortes diuinæ naturæ, à primâ die vsque nunc.* Præuidit enim Apostolus deuotionem illorum, & fidem ratam ex ipsis principiis, & gauisus est in eis, semper sciens eos multis exemplo esse futuros. *Confidens in hoc ipsum, quòd qui inchoauit in vobis opus bonum, perficiet vsq. ad diem Christi Iesu, sicut est iustum mihi hæc sentire pro omnibus vobis, eò quòd habeam vos in corde tam in vinculis meis, quàm in defensione & confirmatione Euangelij: quoniam omnes mihi participes gaudij estis.* Securus de bonitate & iustitiâ Dei, & de horum fide non ambigens, confidit quòd Dei auxiliis adiuti, perseueraturi sint in fide, vsque ad diem Domini in quo remunerandi sunt persistentes in fide. Nec aliud debuit de his sentire quos semper inflexibiles in deuotione Dei expertus est, tam directum & infatigabilem cursum eorum videos, vt cogitaret dignos hos sibi participes gaudij esse: Viuus enim fidei homi- 1 Petr. 1. 1. Cor. 1. Matt. 10. Rom. 1.

oes congaudere oporter de spe futuræ immortalitatis & gloriæ.

Testis enim mihi est Deus, quemadmodùm desiderem omnes vos in visceribus Iesu Christi. Et hoc oro, vt Charitas vestra magis, magisque abundet in agnitione & omni sensu, vt probetis quæ sunt vtilia: vt sitis sinceri & inoffensi in diem Christi, repleti fructu iustitiæ per Iesum Christum in gloriam & laudem Dei.

Ibidem. *Testis enim mihi est Deus, &c.* Deum testatur, vt affectum commendet Iusti: Qui enim multùm de aliquo sentit, vt credibile hoc faciat, testificatur vt per quod & prouocat desiderium illorum ergà se, vt magis desiderent. Hebr. 3. Desiderat ergò omnes hos, non humanà cupiditate; sed in amore Christi; non carnis affectu; sed spiritus, vt participes hos habeat & in sensu mysterij diuinitatis, & Incarnationis Domini nostri Iesu Christi. *Et hoc oro vt charitas vestra magis magisque abundet in agnitione & omni sensu, vt probetis quæ sunt vtilia: vt sitis sinceri & inoffensi in diem Christi, repleti fructu iustitiæ per Iesum Christum, in gloriam & laudem Dei.* Deo adiutore, ordinem disciplinæ Christianæ vult eos imbuere, vt quia firmati in fide sunt, non sint nescij sacramenti credulitatis 2. Thess. 2. suæ: & scientes discernere vtilia à contrariis, iustitiæ operibus ornent doctrinam Domini, fructum facientes 2. Tim. 1. immortalitatis, ad abundantiam omnium bonorum, vt gloriosus in his appareat magister Gentium.

Scire autem vos volo, fratres! quòd quæ mihi acciderunt, magis ad profectum Euangelij venerunt; ità vt vincula mea manifesta in Christo facta sint, in omni prætorio, & in cæteris omnibus: vtque plures ex fratribus in Domino, confidentes in vinculis meis, cœperunt magis audere, sine timore verbum Dei loqui. Alij quidem per inuidiam & contentionem: quidam verò & pro bonâ voluntate Christum prædicant. Alij quidem ex charitate, scientes quòd in defensionem Euangelij positus sum: aliqui verò ex contentione Christum annuntiant, non simpliciter, existimantes quòd pressuram suscitent vinculis meis.

Hæc explanatione non indigent; tamen propter sollicitudinem nostram, ne qua in dubium veniant, per ordinem ea apertiùs persequamur. Philip. sup. Quoniam superiùs participes hos gaudij sui pronuntiauit, ideò quid profecerit prædicatio eius insinuat, quasi charis; ità vt omnibus innotuerint passiones eius pro Christo. 1. Cor. 1. Per hanc humilitatem gloriosum se indicat, vt habeant occasionem gaudendi amatores eius; quia cuius vincula in Christo manifestantur, dignitas eius crebescit. 2. Cor. 11. *In omni prætorio, & in cæteris omnibus*, id est, in omni Iudaismo, Act. 14. & 16. & per vniuersas Ecclesias Gentium: Præest enim Iudaismus; quia ipsi facta promissio est, sicut dicit Dominus: Rom. 3. *Quia salus ex Iudæis est.* Ideóque plures ex fratribus exemplum suum secutos alios dicit fuisse loqui verbum Dei cum fiduciâ (constantia enim eius multos Ioan. 4. animauit, vt non timerent euangelizare, comperto exemplo Apostoli, quòd Deus adest vt tueatur diligentes) sed & alios falsos fratres, non fiduciâ, neque dilectione Dei; sed contentione zeli incitatos, Dei verbum dicit prædicare quasi inuidos. Plures ergò è fratribus sincera quidem; sed diuersâ voluntate Christum annuntiabant: 2. Cor. 2. Alij enim bonâ voluntate hoc agebant ad gloriam Dei solius: alij verò charitate incitati Apostoli, certi de tuitione Dei. Sic iterùm econtra alis duo genera ponit, quæ non sincero animo prædicabant: Quidam enim inuidentes Apostolo contentione hoc agebant: alij verò astutiâ simulationis Christum annuntiabant, vt possent seditiones excitare Apostolo, quasi Auctori huius sectæ, qui multos aggregauerat suæ

G conspirationi: Maior enim inuidia crescebat Apostolo, Act. 11. quando ex latere eius multi videbantur docere.

Quid enim? Dum tamen quouis modo, siue occasione, siue veritate Christus annuntietur; & in hoc gaudeo: quin etiam & gaudebo: Scio enim quòd hoc mihi proficiet ad salutem per vestram precem, & subministrationem Spiritus Iesu Christi, secundùm expectationem & spem meam: quia in nullo confundar; sed in omni † exertâ fiduciâ, sicut semper, ità alias, certa.
H & nunc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem! Mihi enim viuere Christus est, & mori lucrum.

Primum gaudium eius est in fratribus, qui bonâ voluntate Christum annuntiant. Deinde etiam in eo se dicit gaudere, quòd fallacia hominum aduersùs eum compositum erat, vt ad inuidiam & pressuram eius Christus prædicaretur: Hoc enim dicit sibi ad vitam proficere, quod illi parauerant ad mortem: Hanc enim Act. 16. vitam suam dicit esse, si Christus omnibus prædicetur, & se etiam mori paratum, vt hoc possit impleri, si eius magnam sibi pro hoc voto & efficacem dari posse mercedem: I Imperita enim malitia aduersùm se semper machinatur, dum nescit. Ad calcandam ergò horum maleuolentiam qui tecti fallaciâ insidias vitæ eius tendebant, Dei præsidiis se muniri testatur, iis quos vi- 2. Cor. 1. que socios gaudij sui dicit, adiuuantibus oratione propter communem alacritatem, & sancti Spiritus subministrationem, qui contrà voluntatem illorum & vias aperiter prædicanti, dans gratiam & fiduciam verbis eius, vt ortas seditiones compesceret. In nullo ergò se dicit confundi in doctrinâ Christi; quia & spes magna promissionis est: & quia nihil in eâ turpe, inhonestum, aut fallax est, sicut apud Paganos; sed aperta simplicitas. Hinc est vnde cum omni constantiâ non cedit ad- K uersis, vt magnificetur Christus in corpore eius, siue occidatur, siue cæsus euadat: Ex eo enim quæ & quanta spes in Christo est, consideratur, quando non solum Ibidem. cædi & affligi pro eo; sed & mori paratus est: Vitam enim suam siue in præsenti, siue in futuro Christum esse dicit, sicut & Euangelista Ioannes testatur, dicens: *Quod factum est, in ipso vita erat, & vita erat lux hominum.* Galat. 2. Ioan. 1. Pro hac vitâ mortale corpus tradit, vt id recipiat in æternum: ac per hoc lucrum computat mori pro Ioan. 12. Christo.

Quòd si viuere in carne, hic mihi fructus est operis: & quid eligam ignoro. Coartor autem ex his duobus, desiderium habens dissolui, & cum Christo esse multò melius; remanere au-
L tem in carne, valdè necessarium propter vos. Et hoc certum habens, scio quia manebo & permanebo cum omnibus vobis in vestrum & profectum & gaudium fidei: vt gloria vestra abundet per Christum Iesum in me, per meum aduentum iterùm ad vos.

Manifestum est quod dicit; quia si in carne positus non otiosum est quod viuit (habet enim fructum operis sui) *Quid eligam* (inquit) *ignoro.* Duabus enim ex causis vrgetur: Habet enim desiderium excedere, & 2. Cor. 5.
M cum Christo esse, multò melius æstimans vt iam præsens sit apud Deum, vt exoptatis & promissis fruatur: in carne verò vt sit adhuc, necessarium dicit propter instructionem credentium. Et cùm dissolui & cum Christo esse multò melius dicat: certum tamen hoc scire se protestatur; quia manebit in carne ad profectum Fidelium, vt gloria eorum abundet in Domino, proficiens ad laudem Apostoli, cùm iterùm viderint eum: Crementum enim faciunt scientiæ, & pleniùs fundantur in fide. Quantum affectum habet circà credentes, vt hoc

1. Cor. 10. 2. Cor. 12. 2. Cor. 13. Rom. 9.

quod multò melius sibi esse dicit, non eligat; sed hoc velit quod expediat multis certus etiam Domino hoc placere, quod pro multorum salute proficiat. Quis nos terrenis cupidus spetneret omnem curam præsentem? Quis non paradisi superioris desiderio omnia hæc postponeret? Quis non verborum arcanorum memor humana eloquia deuitaret? Quis non post tanta exitia eligeret requiem? Sed qui charitatem omnibus antepofuit, hoc secutus est quod proficeret fratribus.

Tantùm vt dignum est Euangelio Christi, conuersemini: vt siue cùm venero & videro vos, siue absens audiam de vobis quòd stetis in vno spiritu, vnanimes pariter in fide Euangelij certantes, & non paucscentes in quoquam ab aduersariis, quæ est illis occasio interitus; vobis autem salutis: & hoc, quia à Deo donatum est vobis pro Christo, non solùm vt in eum credatis; sed etiam vt pro illo patiamini, idem certamen habentes, quale & vidistis in me, & nunc auditis de me.

Tantùm vt dignum est Euangelio Christi, conuersemini. Dignam conuersationem vult eos exhibere disciplinæ Dominicæ, ne pœniteat eum voluisse remanere in carne. *Vt siue cùm venero & videro vos, siue absens audiam de vobis quòd stetis in vno spiritu, vnanimes pariter in fide Euangelij certantes, & non pauescentes in quoquam ab aduersariis, quæ est illis occasio interitus, vobis autem salutis.* Vnanimes vult eos esse in fide & deuotione contrà aduersarios, vt eadem audiat de illis absens quæ vidit & præsens, vt in nullo pauentes minas aut terrores aduersariorum, custodiant fidem, scientes quia eis qui pro Christo tribulantur, ad salutem proficit; illis verò qui tribulant, ad perditionem. *Et hoc à Deo donatum est vobis pro Christo, non solùm vt in eum credatis; sed etiam vt pro illo patiamini, idem certamen habentes, quale & vidistis in me, & nunc auditis de me.* Quamquàm Dei gratiam extollat in omnibus, ad laudem tamen illorum proficit quòd dicit quia Deus illis concessit pati pro Christo: Non enim concedit vel donat nisi amatoribus Christi. Ideò dicit: *Pro Christo donatum est vobis*; vt à Patre Deo donatum sit diligentibus Christum, vt ad augmentum meritorum suorum patiantur pro Christo, & sequentes exempla Doctoris sui, omni confidentià certent ad triumphandos infideles.

1. Pet. 2. Galat. 5. Rom. 8. Hebr. 12.

CAP. II.

SI qua ergò exhortatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua participatio Spiritus, si qua sunt viscera, si miserationes: implete gaudium meum, vt idem sapientes, eandem charitatem habentes, vnanimes, vnum sentientes: nihil fiat secundùm irritationes, neque secundùm inanem gloriam; sed in humilitate mentis alius alium existimantes superiorem sibi: non quæ sua sunt vnusquisque contemplantes; sed quæ aliorum sunt.

2. Cor. 1. Ephes. 2. Rom. 15.

Hoc dicit; quia si est vera exhortatio spei in Christo apud vos, quà nos inuicem consolamur, si solatium charitatis communis, si participatio Spiritus sancti, per quam iungimur in vno corpore nouo, si aliqua sunt viscera, id est, si in animo vestro sum, sicut & vos in meo; si miserationes, hoc est, si affectus pietatis in amore est, implete gaudium meum. Hæc quæ enumerat, tunc vera probanda significat, si ista quæ subter mandat, fuerint seruata: vt vnanimes sint, & spiritu humiles, non se inuicem prouocantes; sed in charitate gaudentes, vt gaudium Apostoli plenum sit in eis. Sic ergò eos constringit, vt si hæc non custodierint, nec in cæteris probati videantur: & quia in aliis nolunt se improbatos videri, ista quoque seruent, vt perfecti sint: Sine dubio enim erant inter eos dissentientes & inquieti, & qui inani gloriæ studerent, contendere & vincere volentes cum animi atrocitate vbi præmium non est; sed parit lites & rumpit charitatem: Quæ enim potest esse plebs in quâ vasa aurea & argentea tantùm sint, non & lignea & fictilia? Sed possunt exercitio boni immutata fieri aurea & argentea; quia non naturæ vitium est; sed voluntatis.

2. Tim. 2. 1. Cor. 3.

Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu, qui cùm in formâ Dei esset, non rapinam arbitratus esse se æqualem Deo.

Coloss. 1. Ioan. 1. Luc 24. Hebr. 1. Ioan. 10. Ioan. 5.

Christus semper in formâ Dei erat; quia imago est inuisibilis Dei. Sed Apostolus de Dei Filio, cùm incarnatus homo factus est, tractat dicens: *Hoc sentite in vobis, quod & in Christo Iesu*, id est, Deo & homine: *qui cùm in formâ Dei esset*, inter homines vtique conuersatus, verbis & operibus apparebat esse Deus: Forma enim Dei nihil differt à Deo. Ideò enim forma & imago Dei appellatus est, vt intelligeretur non ipse Pater esse Deus; sed hoc esse quod Deus est. Hic ergo, *non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo*: Sciens enim in forma Dei se esse, non furatus est vt diceret: *Ego & Pater vnum sumus*. Et alibi in Ioannis Euangelio: *Propterea*, inquit, *persequebantur Iudæi Iesum, quia non solùm soluebat sabbatum; sed & Patrem suum proprium dicebat Deum*, æqualem se faciens Deo. Iure ergò exæquauit se Deo: Ille enim arbitratur rapinam facere, qui se parem facit ei quo inferior est.

Sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens in similitudinem hominum factus, & specie repertus vt homo. Humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis.

Ioan. 10. Ioan. 18. Ioan. 19. 1. Petr. 2. Hebr. 12. Esai. 53. Genes. 9.

Christus igitur sciens in formâ Dei se esse, æqualem se ostendit Deo: sed vt humilitatis legem doceret, Iudæis se comprehendentibus non solùm non repugnauit; *sed semetipsum exinaniuit*: hoc est potestatem suam ab opere retraxit, vt humiliatus otiosâ virtute infirmari videretur. *Formam serui accipiens*, dum tenetur & ligatur, & verberibus agitur: vsque ad crucem factus obediens Patri cui se æqualem sciebat, non sibi defendit æqualitatem; sed subiecit se. *Hanc* patientiam & humilitatem imitari nos docet, vt non solùm coæqualibus non nos anteponamus, verumetiam inclinemus nos, Auctoris nostri secuti exemplum. Formam tamen Dei non accepisse dicitur; sed esse in formâ Dei: serui autem formam accepisse, dum quasi peccator humiliatur. Serui autem ex peccato fiunt, sicut Cham filius Noë, qui primus meritò nomen serui accepit: Non enim mihi, sicut quibusdam videtur sic formam serui accepisse, dum homo natus est: Vide .n. quid dicat: *Hoc sentite in vobis, quod & in Christo Iesu*, id est, Deo & homine: Ante incarnationẽ enim aut Christus potest dici, aut Iesus; quia simul ambo nomina & hominis filium, & Dei Filium significant: Nam ante natiuitatem quid, dicit inter cætera? Petra autem erat Christus, & non tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt. Vbi ergò aut Deum, aut hominem vult significare Scriptura, vnum è duobus ponit, aut Iesum, aut Christum: Dei enim Filius homo natus, sic in formâ Dei erat; quia cùm homo videretur, opera Dei faciebat, vt in gestis rebus appareret Deus esse, qui tantùm homo esse putabatur: Opera enim formam significabant, vt quia opera eius, non vtique hominis opera sunt, hic qui in opere vel formâ Dei erat, Deus intelligeretur: Forma enim Dei quid est, nisi exemplum quo Deus apparet, dum mortuos excitat, surdis reddit auditum, leprosos mundat, & alia? Quomodò autem homini similis factus dicitur, si homo tantùm erat; & quâ ratione habitu repertus vt homo est, si nõ esset & Deus: nisi quia cùm antequàm se inclinari permitteret, semper in Dei virtute visus sit postea infirmatus in habitu hominis repertus est? Nam in monte vtique quasi Deus apparuit: & in mari pedibus ambulans non solùm homo; sed & Deus visus & intellectus est. Denique qui erant in naui quid dicunt? Verè Filius Dei est hic. Istâ ergò virtute cessante, velut homo visus est. Ideò enim dicit quasi vt illud significet quia & Deus est: Infirmitatis enim causâ

1. Cor. 10. Ioan. 16. Ibidem. Matt. 11. Matt. 17. Matt. 14.

Act. 2. Deum dicit similem factum hominibus. Quod in subie- G
ctis aperit, dicens: *Humiliauit semet[ipsum] fa[ctus] ob[ed]iens*
vsque ad mortem, mortem autem crucis. Hinc est vnde specie
repertus vt homo est: Retinens enim virtutem suam ne
appareret in eo, vt homo visus est occisus, qui mori
nescit.

Propter quod & Deus superexaltauit eum &
donauit ei nomen quod est super omne no-
men, vt in nomine Iesu omne genu flectatur,
cælestium, terrestrium, & infernorum: & om-
Esai. 45. nis lingua confiteatur quia Dominus Iesus
Christus in gloria est Dei Patris.

Lib. 3. Quid & quantum humilitas mereatur, ostendit, vt ma- H
sent. dist. gis hanc appeteremus, calcatâ iactantiâ. Vnde dicit Sa-
18. §. de lomon: *Superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam.*
merito. Quare & Dominus; *Qui se*, inquit, *exaltat, humilia-*
Prou. 3. *bitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur.* Hæc est ergò hu-
Luc. 14. militas, si sibi quis nec quod deberi nouit defendat. De-
Luc. 18. niquè Pariſæus ille vera de se dicens, exaltasse se dictus
Ioan. 3. est, ac per hoc humiliatus est Christus autem plus fecit,
Hebr. 5. qui cùm Deus sit caro factus hominibus se inclinauit.
Nunc videamus quomodò donatum est Christo nomen
quod est super omne nomen, quasi eguerit Filius Dei, aut
imperfectus fuerit? Qui enim eget, imperfectus est: Si
enim in formâ Dei erat, erat par & æqualis Deo: quo-
modò donatum est illi: Etenim donatum dicit, qui se hu- I
miliauit, & quasi homo apparuit exinaniens se, factus
obediens vsque ad mortem. Si ergò perfectus natus est,
quomodò eguit? Perfectum Dei Filium natum de Deo
Patre qui negat, Arianus est: Nam ante passionem æqua-
lem se Deo Patri ostendit; sicut & suprà memoraui. Vn-
de constat hunc natum esse perfectum: In natiuitate
Coloss. 2. enim suá omnia cōsecutus videtur. In plenitudine enim
diuinitatis est natus ad omnia agēdæ quæ gessit, vt priùs
donum accepisset quàm gereret ad quæ agēda natus est.
Videtur ergò donum Patris, hoc est, esse Filiū, & nomen
eius super omne nomen sit, hoc est esse Deum: Nomen
1. Cor. 8. enim Dei; sed per naturam, non per solam appellationē
Rom. 9. super omne nomen est. Hinc est, *vt in nomine Iesu omne* K
genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum, sicut ad
Romanos significat, inter cætera dicens: *Et ex quibus*
Christus secundùm carnem, est super omnia Deus benedictus
in sæcula. Quæ sint autem hæc omnia in Epistolâ istâ
Lib. 3. aperit dicens: *Cælestia & terrestria & inferna:* Alia enim
sent. dist. nulla sunt. Quibusdam tamen videtur homini donatum
18. § nec esse nomen quod est super omne nomen: quod nullo
tantum. genere, nullâ ratione conuenit: Si enim Christus Dei
Filius idem ipse & homo est, non poterat Deus homo
factus, sed manens Deus, his egere quæ habebat: aut si
secundùm quòd homo erat, his egebat quæ Dei sunt,
ipse sibi Dei Filius Deus dedisset quæ deerant ei iuxtà L
quod homo erat. Quod quidem ad insipientiam dici-
Ephes. 5. tur. Et quare Pater dicitur dedisse, cùm ipse qui homo
factus erat, nihil dehabetet? aut non poterat Filij diui-
Rom. 12. nitas corpori suo & animæ præstare quæ deerat? Sed
fortè quia à Deo Patre sunt omnia, ideò ipse dicitur de-
Hebr. 1. disse. Si ergò à Patre omnia, quare non dicatur cuncta
Filio suo per generationem dedisse? Et quamuis æqua-
Ioan. 17. lem sibi genuerit Filium: ordo tamen exigit vt in no-
Ioan. 16. mine Patris agantur omnia. Hoc Pater concessit Filio,
vt post crucem omnia in nomine Filij saluentur. Deni-
que dicit Dominus de Discipulis ad Patrem; *Pater! quos*
dedisti mihi, custodiui: Tui enim erant, & mihi eos dedisti. Et M
ad Discipulos ait. *Vsque modò nihil petistis in nomine meo;*
Luc. 2. *petite, & accipietis.* Hoc ergò natus accepit, vt post cru-
cem manifestaretur quid à Patre dum generaretur ac-
ceperit. Nomen tunc accepit à Patre, cùm à creaturâ
cœpit sciri: Cognoscitur enim quid propter hæc quæ
gessit, antequàm gereret, acceperit. Denique ante cru-
cem dixit. *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo.* Quomodò
Mat. 11. ergo hoc ad corpus potest referri, vt Dei corpori sit do-
natum, cum constet Christum hominem esse Deum?
quia nec dignum est vt Deus immutetur in carnem, ne-
que caro hoc possit effici quod est Deus. Sed fortè vt
adoptione Deus esset, & hic color est: Incipiet enim ex
parte Deus v[ir]tus esse Christus, & ex parte ado[ptiu]us,
aut duo dij. sed aliud Scriptura significat. Illi enim
natum significat, qui se exinaniuit, qui formam serui
accepit, qui in similitudinem hominis factus est homo,
qui Patri obediuit. Si homo Deo Patri obediuit, quid
magnum est quod dixit Apostolus? Sed hoc magnum
dicit; quia cùm æqualis esset, obediuit. Et quid laudis
est si in similitudinem hominis factus est homo, vt
homini similis homo factus dicatur? Sed nec potest fie- Hebr. 5.
ri: Nemo enim in similitudinem fit alicuius, nisi alius
sit antequàm fiat in similitudinem cuius vult: Per cau-
sam enim similis factus est, non per substantiam. Et quis
est qui se exinaniuit? Homo. Ergò habebat. Et quomo-
do accēpit? Sed † qui poterat se exinanire homo est in- al. quod.
firmatEr in formâ Dei numquid homo erat? Sed forte
homo in formâ Dei Filius erat. Age: Filius Dei in cuius
formâ erat? Et si iam homo in formâ Dei, hoc est, Filius
Dei erat, iam ante passionem perfectus erat. Non ergò
post passionem aliquid accepit: Sed videamus quid de
eo scriptum sit. *Propter quod superexaltauit eum Deus, &*
donauit ei nomen quod est super omne nomen vt in nomine
Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infer no-
rum: & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Chri-
stus in gloriâ est Dei Patris. Consideremus nunc dicta &
sic aduertamus vim locutionis. Certè nomen quod su-
per omne nomen est, Dei nomen est: Sed si per natu-
ram non constat hoc nomen, non est super omne no-
men. Appellatiuum enim nomen, in solo vocabulo est,
non in nobilitate naturæ. Et adoptiuo Deo non flectit Rom. 14.
creatura genu; sed vero, non concreaturæ. Et quomo- Esai. 45.
dò fieri potest vt homo sit in gloriâ Dei patris? Etiamsi
adoptiuus Deus sit homo, in gloriâ Dei Patris non po-
test esse: nam ei hoc competit qui natus est de Deo: In
gloriâ enim Dei Patris esse, nihil differre à Deo est, vt
vna gloria sit Patris & Filij per communem substan-
tiam & virtutem: Est enim hæc vnitas naturæ. Quid,
rogo, contrarium est si filius donum à Patre accepisse
dicatur, cùm omnia Filij à Patre sint, à quo & cuncta
esse creduntur? Substantiam autem Dei idcircò natu- Ioan. 10.
ram dicimus; quia natus de illâ Christus est. Ioan. 17.

Itaque, dilectissimi mihi! sicut semper obe-
distis, non in præsentiâ meâ tantùm; sed multò
magis nunc in absentiâ meâ, cum timore &
tremore vestram ipsorum operamini salutem:
Deus est enim qui operatur in vobis, & velle
& perficere pro bonâ voluntate.

Deum bonos conatus adiuuare testatur: Omnem enim Rom. 7.
gratiam semper reportat ad Deum, vt nostrum sit velle,
perficere vero Dei: Nam quis vinceret Principes ac Po- Ephes. 6.
testates, rectores tenebrarum harum, spiritalia nequitiæ Sap. 2.
in cælestibus, nisi solus Deus? quos causâ inuidiæ inimi- 1. Petr. 5.
cos habemus? Indignantur enim nos dici filios Dei. Non
ergò nouum est quod hortatur; sed vt more solito
subditi sint Euangelio, curam propriæ conuersationis
habentes; bona enim conuersatio salutem operatur.

Omnia facite sine murmurationibus & hæ-
sitationibus, vt sitis irreprehensibiles & simpli-
ces sicut filij Dei, immaculati in medio natio-
nis prauæ & peruersæ: inter quos lucetis sicut
luminaria in mundo, verbum vitæ continentes
ad gloriam meam, in diem Christi: quia non in
vacuum cucurri, nec in irritum laboraui. Ideó-
que & si immolor super sacrificium & mini-
sterium fidei vestræ, gaudeo & gratulor om-
nibus vobis. Ob idipsum autem & vos gaude-
te & congratulamini mihi.

Vt fidei & operum suorum fructus possint habere, 1. Pet. 4.
commonet vt omnia quæ ad disciplinā pertinent Chri- Matt. 5.
stianā, sine hæsitationibus faciant & murmurationibus:
quia si negligenter & indeuotè aliquid agitur, ad affectum
non peruenit; quia in reprehensionem cadit, sed vt unum

[1. Ioan. 3.] ſimplicitate operentur quaſi filij Dei immaculati, vt memores profeſſionis ſuæ reſpondeant; vt inter diffi- [2. Petr. 1.] dentes tam clari appareant vitâ, conuerſatione, moribus, quemadmodùm ſol & luna inter ſtellas ſplendore ſublimes ſunt: Sicut enim ſtellæ, apparente ſole, obſcurantur; ità iniuſti & infidi præſentibus iuſtis, turpes & deformati videntur, vt gloria ſit Apoſtoli in aduentu Filij Dei, cuius plantatio tales edidit fructus: Labor enim [Coloſſ. 1.] & efficacia eius tunc probabitur non eſſe inanis. *Itaque & ſi immolor* (ait) *ſuper ſacrificium & miniſterium fidei ve-* [2. Cor. 2.] *ſtræ, gaudeo*; Si enim oppreſſus fuerit à perfidis, cur eos [Rom. 1.] aggregauerit ſuæ conſpirationi, gratulandum ſibi ſignificat; ſcit enim effectum habere mortem ſuam: Magna enim mœſtitia eſt, ſi patiatur quis pro eis in quibus nihil proficit. Quamobrem gaudere ſe in illis, & eos congratulari ſibi debere teſtatur, vt inuicem participes ſint gaudij communis & plebs & magiſter idoneus.

Spero autem in Domino Ieſu, Timotheum in breui me mittere ad vos; vt & ego bono animo ſim, certior de iis quæ circà vos ſunt, factus: Neminem enim habeo tam vnanimem, & qui ſinceram circà vos ſollicitudinem gerat: Nam omnes quæ ſua ſunt quærunt, non quæ Ieſu Chriſti. Probationem autem eius noſtis, quod vt filius cum patre, mecum ſeruiuit in Euange- C lio. Hunc ergò ſpero me miſſurum confeſtim, vt videro quæ circà me ſunt. Confido autem in Domino, quod & ipſe citò ad vos veniam.

Abſoluta ſunt hæc, nec interpretatione egent: Poſt Epiſtolam enim iſtam Timotheum ſe miſſurum ſignificat, per quem ad fidem agnoſcat quæ circà hos agan- [2. Cor. 3.] tur: Erat enim Apoſtolo vnanimis; quare & circà eos ſollicitior ſignatur: non ſicut quidam, qui dum ſemet- [1. Theſ. 2] ipſos commendare volebant, negligentes erant de diſ- [2. Theſ. 3] ciplinâ & conuerſatione fratrum: Non enim deuoto [2. Tim. 1.] animo prædicabant; ſed propter propria lucra. Et quia Timotheus vir erat egregius, dicit quia probatum hunc D habebant; quia erat cùm eo vt filius chariſſimus deſeruiens Euangelio Chriſti. Ideò hunc Filium dicit, quia ab ipſo fuerat ordinatus. Hunc ſperat præmittere, & ſe quoque in breui venturum ad eos.

Neceſſarium verò arbitratus ſum, Epaphroditum fratrem & cooperatorem & commilitonem meum, veſtrum autem Apoſtolum, & miniſtrum operis mei, mittere ad vos: quandoquidem deſiderabat vos omnes, & impatienter ſollicitus erat, eò quòd audieratis illum infirmatum fuiſſe. Etenim infirmatus eſt pro- E pè mortem: Sed Deus miſertus eſt illius, non ſolùm autem eius; Sed & mei: ne triſtitiam ſuper triſtitiam haberem.

[Philip. 4] Omnia hæc manifeſta ſunt: Epaphroditum enim ſignificat ſe miſſurum cum iſtâ Epiſtolâ ad eos: Inuicem enim deſiderio ſui mœſti erant infirmitatis eius causâ & populus & Epaphroditus; vt viſo eo, recrearentur de [Act. 10.] recuperatâ ſalute eius, & ille careret ſollicitudine videndi eos quam gerebat: Erat enim eorum Apoſtolus ab Apoſtolo factus, dum illum ad exhortationem eorum mittebat ad eos: & quia vir erat bonus, deſiderabatur à plebe. Quid ergò eſt vt præſente Apoſtolo qui mortuos F ſuſcitabat, hic Epaphroditus infirmaretur vſque ad mortem? Numquid non orauit pro illo Apoſtolus, & non impetrauit vt citiùs ſanaretur? Sed ſigna infidelium causâ ſiunt: Nam huic non ad detrimentum contigit ægritudo; ſed ad augmentum; Probationes enim diuerſæ [1. Cor. 14] ſunt Credentium: Alius enim per ægritudinem, alius per amiſſionem charorum, alius per damnum pecuniæ, alius [1. Petr. 1.] per tribulationes probatur, ſi in neceſſitate ſtabilis inueniatur, auxilium à diuersâ parte non quærentes, vt augmentum faciat meritorum. Non ergò contempta eſt poſtulatio Apoſtoli; ſed meliùs prouiſum ei pro quo A petebat. Quid autem illud eſt, vt cùm de exceſſu fra- [1. Theſ. 4.] trum in aliâ epiſtolâ non contriſtari debere admoneat; in hac contriſtandum ſe, ſi exiſſet Epaphroditus à corpore ſignificat? Triſtitiam ſe, ſi exiſſet, habiturum dixerat ſuper triſtitiam, quam habebat de infirmitate eius. Erat enim neceſſarius Eccleſiis Nam ad Theſſalonicenſes: *Videte*, ait, *ne contriſtemini de dormientibus, ſicut & cæteri* [Ibidem.] *qui non habent ſpem*. Se autem ſic triſtem futurum dixerat de exceſſu Epaphroditi, quia ſolatium eius & auxilium requirebat: non tamen vt quaſi perditum lugeret.

Sollicitiùs itaque miſi eum, vt, cùm illum videritis, iterùm gaudeatis, & ego meliore B animo ſim. Excipite ergò illum in Domino cum omni gaudio, & huiuſmodi in honorem habete; quia propter opus Chriſti vſque ad mortem acceſſit, in interitum tradens animam ſuam, vt ſuppleret id quod vobis deerat circà meum officium.

Sollicitiùs itaque miſi eum, &c. Affectionem mutuam habuiſſe Epaphroditum & plebem Philippenſium ſignificat, quem videntes iterùm in lætitiam ſe excitarent, & Apoſtoli animus lætaretur; quia meliori animo ſit qui ad charos ſuos mittit reuiſendos. *Excipite ergò illum* [1. Cor. 7.] C *in Domino cum omni gaudio, & huiuſmodi in honorem habete: quia propter opus Chriſti vſque ad mortem acceſſit, in interitum tradens animam ſuam, vt ſuppleret id quod vobis deerat circà meum officium.* Quamquàm indiuidua eſſet cha- [Philip. 4.] ritas Epaphroditi & plebis: tamen etiam ab Apoſtolo commendatur, vt ampliùs chariorem illum faciat maximè propter hos qui fortè tam chari non eſſent circà eius affectum: In omni enim plebe diuerſitas eſt. Hinc eſt vnde & prælium eius memorat, quòd non dubitauit propter opus Euangelij emori: hoc eſt, non deterritus eſt minis & preſſuris Infidelium; ſed perſtitit in exhortatione Fidelium, vt impleret quod deerat plebi in traditione, iuxtà diſpenſationem Apoſtoli. Qui ergò à morte non D retrahit animam ſuam in interitum, hanc tradit iuxtà vitam præſentem; ſicut & Dominus dicit: *Qui enim vo-* [Matt 16.] *luerit animam ſuam ſaluam facere, perdet eam.* Perditio hæc [Ioan. 12.] interitus eſt; quia ſecundùm mundum qui animam ſuam tradit pro Chriſto, amittit eam; in futurum tamen conſeruabit eam.

QVod reliquum eſt, fratres mei! gaudete [CAP. III.] in Domino. Eadem ſcribere vobis, mihi quidem non eſt pigrum, vobis autem neceſſarium. Videte canes, videte malos operarios, videte conciſionem: Nos enim ſumus cir- E cumciſio qui ſpiritu Deo ſeruimus: & gloriamur in Chriſto Ieſu, & non in carne fiduciam habemus: quamquàm ego habeam fiduciam in carne.

Eadem ſcribere vobis, mihi quidem non eſt pigrum, &c. [2. Cor. 2.] Oſtendit ſollicitudinem ſuam quam gerit circà profectum illorum; quia impiger eſt ad ſcribendum eis quæ neceſſaria ſunt vtilitati illorum. *Videte canes, videte malos operarios, videte conciſionem.* Hos deſignat qui inuidentes Gentibus prauitate colloquiorum ſuorum euerterant Galatas, ſuadentes eis vt circumciderentur. Quos [Galat. 6.] omni genere vitandos & ſpernendos docet, quaſi canes F qui primùm oblatrant, dehinc morſu ſæuo male operantur in carnem: *Nos enim ſumus circumciſio, qui ſpiritu Deo ſeruimus: & gloriamur in Chriſto Ieſu, & non in carne fiduciam habemus: quamquàm ego habeam fiduciam & in carne.* Manifeſtum eſt quia Credentes ipſi circumcidunt cor ſuum, vt amputatâ erroris nebulâ, aſpiciant & agnoſcant Dominum creaturæ. Hoc eſt ſpiritu Deo ſeruire, & gloriari in Domino Ieſu Chriſto, qui legem ſpiritus dedit, vt carnis gloria exinaniretur: Apoſtolus tamen etiam hanc fiduciam habebat, vt ſi vellet, gloriaretur de carnis circumciſione: ſed ſciens vacuam eſſe hanc gloriam, repudiauit eam.

Si quis alius videtur confidere in carne : & G magis, circumcisione octaui diei, ex genere Israël, de tribu Benjamin : Hebręus ex Hebræis secundùm legem Pharisęus, secundùm ęmulationem persequens Ecclesiam Dei, secundùm iustitiam quę ex lege est, conuersatus sine querelâ. Sed quę mihi lucra fuerant, hęc arbitratus sum propter Christum damna.

Act. 26. Galat. 1. Quantum ad Legis culturam pertinet, & ad eius iustitiam seruandam, & ad studium hæresis Pharisæorum, & iuxtà zelum traditionis paternæ in persequendo Ecclesiam, hic parem non habuit. In cæteris enim erant con- H Galat. 3. sortes eius, qui similiter essent naturâ Iudæi: Sed quæ lucra videbantur iuxtà humanum sensum, comparatione Christi inuenta sunt damna. Quare damna, nisi quia iam tempus non erat, vt Lex seruaretur? Inania enim erant hæc omnia, & impedimenta, ne accederetur ad gratiam; Gen. 30. & quia hæc sunt carnalia, nostra verò spiritalia. Ideò autem de tribu se dicit Benjamin, vt genus suum extolleret, siue propter hos qui de Patriarchis concubinarum Iacob filiis ducunt originem, aut propter illos qui erant proselyti. Vnde dicit: *Ego magis, circumcisione octaui diei, ex genere Israel*, vt ostenderet primum se esse inter Iudæos: sed hoc se contemnere propter spem promis- I sam à Christo. Hebræi tamen propter Abraham dicti sunt: Immutata est enim littera propter sonum, vt non Genes. 11. vocarentur Abræi; sed Hebræi: vt apud veteres cùm Gen. 17. diceretur meridie, & esset absurdum, immutata est litera vt diceretur meridie. Si enim origo ex Abraham est, ex ipso trahi & nomen, non ex Heber, qui sextâ generatione est super Abraham : Si enim in Abraham reformari cœpit genus hominum, & ipse est pater fidei, Gen. 11. ex ipso & nomen & lingua Hebræa. Prima enim lingua Act. 7. quæ erat sine nomine, cùm huic redditur, ex eo nomen accipit: Nam nulla causa est vt ex Heber trahat nomen: Abraham enim Chaldæus fuit, non tamen Hebræi Chaldæam linguam habent.

Quinetiam omnia arbitror detrimentum esse, propter eminentiam scientiæ Christi Iesu Domini mei, propter quem omnia damnum esse duxi, & arbitror vt stercora: vt Christum lucrifaciam: & vt inueniar in illo non habens meam iustitiam, quæ ex lege est; sed eam quæ est per fidem Christi, quæ ex Deo est, iustitiam in fide, ad cognoscendum eum, & virtutem resurrectionis eius, & communicationem passionum eius conformans me morti ipsius, si quo L modo occurram ad resurrectionem quæ est ex mortuis.

Cùm superiùs de genere Abrahæ, & de lege, & de iustitiis eius, & meritis obseruantium loqueretur, hæc omnia detrimentum deputans ad comparationem promissionum Saluatoris, nunc addit non solùm hæc; sed & inquit, *omnia arbitror detrimentum esse propter eminentiam scientiæ Christi Iesu Domini mei*. Post legem & iustitias eius, quæ erunt hæc omnia, nisi vt ipsi vitæ corporis animæque anteponatur agnitio Christi? Si enim, vt dicit ad Colossenses, *in Christo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi*: cuncta quæcumque sunt, nullius momenti ducenda sunt, vt ad excellentiam sapientiæ & scien- M Ephes. 3. tiæ huius peruenire contingat. Sufficit ergò, immò exu- Coloss. 2. berat iustitia quæ ex fide est, non ex lege ad salutem, quæ Galat. 3. ex cognitione Christi, gratia Dei indulta est: Cognitio enim mysterij incarnationis, & passionis, & resurrectionis eius perfectio vitæ est, & thesaurus sapientiæ: Vbi enim sapientia, ibi est & vita; quia vita non est vbi stultitia est. Denique Salomon: *Stultus*, ait, *in risu agit* Coloss. 2. *mala*: Qui enim intelligit sui causâ Christum hominem Prou. 10 factum & passum & victâ morte resurrexisse, contemptis & spretis omnibus, hunc sequitur, cuius præsidio videt se à morte liberatum, quærens causas ad promerendum eum, vt vel in aliquo illi vicem possit reddere, vt adhuc maiora consequi mereatur promissa in resurrectione. Rom. 8.

Non quòd apprehenderim, aut iam perfectus sim : sequor autem, si quo modo comprehendam, in quo & comprehensus sum à Christo Iesu.

Quoniam in totâ Epistola gaudere se testatur in eis, & Philip. 1. laudat obedientiam eorum & fidem, ne fortè quasi ho- & 4. mines inflatione, eò quòd iam digni essent, extollerentur, nunc per suam personam adhuc deesse sibi ad iustificationem implendam apertâ voce declarat, vt conten- 2. Tim. 2. dant addere in operibus bonis: Si enim hic qui tanta præditus dignitate est, adhuc deesse sibi perfectionem confitetur : quantò magis hi intelligerent elaborandum sibi esse vt iustificationum merita adipiscerentur? Ideò subiecit : *Sequor autem, si quomodò comprehendam, in quo* Act. 9. *& comprehensus sum à Christo*. Dum enim errore, æstu Philip. 2. mentis fluctuaret, de viâ Domini diffidens, misericor- 1. Tim. 1. diâ Dei quasi fugientem gratiam Christi, comprehendit eum in viâ, euntem ad conturbandam & affligendam Ecclesiam, ad hoc vt donum Dei addisceret, & gratiam quam refutabat, & sciret pro hac etiam mori lucrum esse; ideóque non se posse obesse credentibus; sed sibi se non crederet, qui rem salutarem per ignorantiam insequebatur. Ad hoc ergò comprehensus est, id est, à præsentiâ Dei requisitus inuentus est, & didicit mysterium Christi, vt in omni viâ augmentum faciens 1. Cor. 9. meritorum, comprehendat destinatum præmium, promeritus eum quem didicit sui causâ occisum. Galat. 2.

Fratres! ego me non arbitror adhuc comprehendisse. Vnum autem, quę quidem retrò sunt obliuiscens, ad ea verò quæ ante me sunt extendens me, destinatam insequor ad palmam supernæ Dei vocationis in Christo Iesu. Quotquot ergò perfecti sumus, hoc sentiamus; & si K quid aliter sentitis, id quoque vobis Deus reuelabit. Verumtamen ad quod peruenimus, vt idem sapiamus, & in eo ambulemus.

Fratres, ego me non arbitror adhuc comprehendisse. Hoc est 1. Cor. 12. quod suprà dixit, quia ideò laborare se significat, vt quotidie in melius proficiat, semper extendens se ad potiora; vt illa quæ retrò acta sunt obliuiscens, meliora sectetur: non quia mala sunt; sed quia parua sunt ad meritum collocandum; in melius autem proficiendum, vt ad destinatum cæleste præmium occuratur: Causâ enim tam 2. Tim. 2. admirabilis & inuisibilis præmij non leuiter vtique certandum esse pronuntiat: *Quotquot ergò perfecti sumus, hoc sentiamus*. Superiùs perfectum esse se negat; sed iuxtà promissum, vt adhuc addatur ad meritum: ad comparationem autem cæterorum qui res diuinas negligentiùs curant, perfecti dicendi sunt qui adhibitâ solertiâ perfectionis, iter ambulant. Hoc ergò sentiendum est, vt in melius proficiatur. *Et si quid aliter sentitis, id quoque vobis Deus reuelabit*. Coloss. 1. Hoc dicit, vt si quid amplius ad cul- 1. Cor. 12. turam melioratæ conuersationis excogitauerint, Dei Ephes. 2. existiment donum esse; ne per hoc inflarentur. *Verumtamen ad quod peruenimus, vt idem sapiamus, & in eo ambulemus*. Ne qua hinc oriretur præsumptio, & putaretur quòd à Deo non erat reuelatum, ideò subiecit dicens: *Ad quod peruenimus, vt idem sapiamus*; hoc est, non extrà Galat. 5. regulam disciplinæ sapere in conuersatione fidei; sed Rom. 12. hoc sapere quod commune sit & modestum in Euangelij veritate.

Imitatores mei estote, fratres! & considerate eos qui sic ambulant, sicut habetis formam nostram: Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis (nunc verò & flens dico) inimicos crucis Christi : quorum finis est interitus, quorum Deus venter est, & gloria in pudendis ipsorum, qui terrena sapiunt.

[Philip. 1. 1.Thess. 3.] *Imitatores mei estote.* &c. Vult illos sollicitos esse, ne prauorum hominum subtilitate capiantur, & notate vnumquemque qualiter & conuersetur & doceat: vt his iungantur in quibus sensum magistri sui agnouerint: *Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis (nunc verò & flens dico) inimicos crucis Christi. quorum finis est interitus, quorum Deus venter est, & gloria in pudendis ipsorum qui* [Galat. 1.] *terrena sapiunt.* Hi quos significat, è numero eorum sunt [Act. 15.] qui Galatas euerterant: Cùm dolo enim ambulantes, Ecclesias Dei subuertebant, sub nomine Christi Iudaismum colendum prædicantes, quasi sibi Christus promissus sit. Quos cum dolore & lacrymis memorat; quia saluti Credentium obsistebant, de cibis edendis, & non edendis quæstiones mouentes, quasi salus in esca sit, aut [B] [Coloss. 2.] venter Deus, quem iuxtà legem mundis escâ delectari [Rom. 14] putabant, gloriantes in pudendis circumcisis: hoc est ter- [Galat. 6.] rena sapere. Qui autem spiritalia sapit, in fide, in spe, in charitate gloriantur. Ad locum autem hunc pertinet, vt quæstus causâ aut gulæ dixerit: *Quorum Deus venter est.*

Nostra autem conuersatio in cęlis est: vnde & Saluatorem expectamus, Dominum nostrum Iesum Christum, qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ conforme corpori gloriæ suæ, secundùm operationem suam, quâ possit etiam subiicere sibi omnia.

[Rom. 8. Ephes. 6.] *Nostra autem conuersatio in cælis est,* &c. Spiritalia curantes in cælis agere dicuntur, cùm ipsi adhuc sint in terris: quoniam mali Principes & Potestates cùm sint [Rom. 8.] adhuc ipsi in firmamento, conuersatione tamen in terris sunt. Christianorum ergò actus in cælis sunt, vbi & spes salutis eorum est, qui est Christus, quem omnis fidus expectat ad transfigurationem corporis carnis: vt quod ex humo est, indutum spiritali veste conforme efficiat aduentu maiestatis suæ corpori gloriæ suæ, iuxtà ope- [1.Cor. 15. Coloss. 2.] rationem suam, id est, secundum virtutem suam, *quâ possit subiicere sibi omnia:* hoc est, quia per resurrectionem mortuorum & immutationem in gloriâ apparebit vir- [D] tus Domini manifestata, comprimens omnes Principes & Potestates, vt manifestetur ipse Deus & Dominus esse omnium.

[Cap. IV.] Itaqve, fratres mei charissimi & desideratissimi, gaudium & corona mea! sic state in Domino dilectissimi! Euodiam rogo, & Syntychen obsecro idem sapere in Domino. Et te rogo etiam, germane compar! adiuua illas quę laborauerunt mecum in Euangelio cum Clemente, & cęteris qui sunt mihi participes ope- [E] rum: quorum nomina sunt in Libro vitę. Gaudete in Domino semper: iterùm dico gaudete.

Itaque, fratres mei charissimi! &c Commonet vt ei ea- [1.Thess. 3.] dem fide perseuerent: Gaudium enim eius ad præsens [2.Tim. 2.] constantia illorum est, & in futurum corona: Discipulis enim in agone victoribus, dignus erit coronâ magister. *Euodiam rogo, & Syntychen obsecro idem sapere in Domino. Et te rogo etiam, germane compar! adiuua illas quæ laborauerunt mecum in Euangelio cum Clemente, & cæteris qui sunt mihi participes operum, quorum nomina sunt in libro vitæ.* [Apoc. 21] Euodiam & Syntychen ad prudentiam amplexandam hortatur, adiuuantibus quos memorat: vt sicut in operi- [F] bus Euangelii profecerant, proficerent & in sapientiâ Dei, quos omnes merito fidei in libro vitæ haberi pronuntiat. *Gaudete in Domino semper, iterùm dico gaudete.* Lætus Apostolus in operibus & fide eorum, ad cumulandam alacritatem suam, exoptat illos in hoc studio profi- [Philip. 3.] cientes in Domino semper gaudere, hoc est enim quod iterat, vt se verâ affectione gaudere, in illis ostendat.

Modestia vestrą nota sit omnibus hominibus. Dominus propè est. In nullo solliciti sitis, sed per omnem orationem & precem, cum [A] gratiarum actione, postulationes vestræ notæ fiant apud Deum. Et pax Dei quę exuperat omnem mentem, custodiat corda vestra, & sensus vestros in Christo Iesu.

Nunc exemplo eorum alios vult lucrari: Cùm enim [1. Pet. 2.] modestia eorum manifestata fuerit, id est, rationabilis conuersatio, lucebunt opera eorum: & non deerunt qui imitentur bonum illorum, vt non solùm propriorum gestorum; sed aliorum augmentum consequantur, vt [Prou. 1. Iacob. 5.] (sicut dictum est) labores fructuum suorum edant: Quando enim fructus operum ipsorum alios acquirit ad opus bonum, labores eorum qui acquisiti sunt, proficient eis quorum exemplo bona opera imitari cœperunt. *Dominus* (ait) *propè est. In nullo solliciti sitis,* hoc est præparatos esse debere, & vigilare in oratione & prece. Deo gratias agentes, sepositâ mundi sollicitudine, illud [Luc. 14.] sperare, & ante oculos habere quod Dominus repromisit: vnde & gratias ei agendas docet: Domino enim [1. Cor. 7.] imminente, sollicitudo sæculi cessat: Vt quid enim sollicitus sit de re citò peritura? *Ac per hoc,* inquit, [Luc. 12.] *postulationes vestræ notæ fiant apud Deum.* Quæ notitia assiduitate fit, & vigilantiâ orationis. Tunc demum munitionibus [Rom. 8.] pacis suæ, *quæ omnem exuperat mentem, custodiat corda vestra in Christo Iesu.* Hoc ideò dixit; quia cum Deo qui [C] habet pacem, non timet omnem mentem aduersam: Tutus enim est pace Dei omnis diligens Deum in Christo Iesu: Quis enim non metuat eum quem scit Dei esse amicum?

Qnod reliquum est, fratres! quęcumque sunt vera, quęcumque magnifica, quęcumque iusta, quęcumque sancta, quęcumque amabilia, quęcumque laudabilia, si qua virtus, si qua laus disciplinæ: hęc cogitate: Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hęc agite: & Deus pacis erit vobiscum.

[D] In conclusione, quæ reliqua erant ad imitationem perfectionis exponit, vt ea quæ non solum in vituperationem non cadunt, verum etiam laude digna sunt, & cogitantes & agentes, secuti formam Apostoli, Deum [2. Cor. 14] pacis habeant secum. Deus noster verè Deus pacis est, qui non rogatus quasi potens, non timidus quasi infirmus ad pacem hortatur, intantùm vt & peccata in se commissa concedat, cùm possit vtique terrore mani- [2. Cor. 13.] festatæ potentiæ, & ineffabilis magnitudinis suæ, etiam inuitos non ad pacem cogere; sed ad subiectionem: Sed [Ioan. 14.] huiusmodi pax mundi est, non Dei, cuius ipsa natura pax est.

[E] Gauisus sum autem in Domino magnoperè, quòd tandem aliquando refloruistis, vt pro me sentiatis id quod & sentiebatis: occupati enim eratis. Non quasi propter penuriam dico; ego enim cognoui in quibus sim, sufficiens esse. Scio & abundare, scio & humiliari (vbique & in omnibus imbutus sum,) & saturari, & esurire, & abundare, & penuriam pati, omnia possum in eo qui me confortat Christus. Verumtamen benignè fecistis, communicantes necessitatibus nostris.

[F] *Gauisus sum autem in Domino magnopere,* &c. Nunc alacritatem suam propensiorem factam ostendit; quia in quo negligentiores facti fuerant, adhibitâ solertiâ, opus pristinum iterarunt, memores facti Apostoli sui, vt fructus suos ad eum mitterent condendos in horreo cælesti, vbi neque tinea, neque rubigo exterminant. *Non* [Math. 6.] *quasi propter penuriam dico: ego enim cognoui in quibus sim, sufficiens esse. Scio & abundare, scio & humiliari (vbique & in omnibus imbutus sum) & saturari, & esurire, & abundare, & penuriam pati, omnia possum in eo qui me confortat Christus.* Non se sui causâ in hoc eorum opere gaudere,

sed in profectu eorum ipsorum se ante omnia contentum, Deo adiuuante testatur, vt neque depenuriâ contristaretur, neque de abundantiâ exultaret, sciens quia & abundantia frequenter extollit, & tolerata pe- Deut. 18 nuria diuitias cælestes acquirit. Horum tamen opera in se benigna declarat; multorum enim necessitatibus profuit.

Scitis autem & vos, Philippenses! quia in principio Euangelij, cùm profectus sum à Macedoniâ, nulla mihi Ecclesia communicanerit in ratione dandi & accipiendi, nisi vos soli; quia in Thessalonicâ cùm essem, semel & iterùm vsibus meis misistis, non quia munus quæram; sed requiro fructum crescentem in rationem vestram. Recepi tamen omnia, & abundo: repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quæ à vobis missa sunt, in odorem bonæ suauitatis, hostiam acceptabilem, placentem Deo: Deus verò meus impleat omne desiderium vestrum secundùm diuitias suas in gloriâ, in Christo Iesu; Deo autem & Patri nostro gloria in sæcula sæculorum. Amen.

2.Cor.15. *Nulla mihi Ecclesia communicauerit, &c* Hæc idcircò commemorat, vt audientes in memoriâ & laude esse I opera sua, non dubitent illa accepto ferri apud Deum; sed magis studium fidei adhibeant. *Recepi tamen omnia, & abundo: repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quæ à vobis missa sunt in odorem bonæ suauitatis, hostiam ac-* Rom. 12. *ceptabilem, placentem Deo.* Non otiosè commonet debere fieri: nec aliunde hortatur quod factum profitetur: nisi quia aut negligentiùs, aut minùs copiosè, sicut solitum erat ab eis fieri, factum videbatur, vt reminiscentes priorum operum, scirent se minùs fecisse quàm cœpe- Hebr. 13. rant: Licet enim non improbet factum; sed significet deuotiores illos antè in opere hoc fuisse: tamen gra- G tum esse & acceptum fieri apud Deum quasi sacrificium placidum. Denique Dominus ait: *Facite eleemosynam, & ecce omnia munda vobis sunt.* Quàm grauatum ergò Luc. 11. opus est, vt omnem maculam hominis & sordes emundet? *Deus verò meus impleat omne desiderium vestrum secundum diuitias suas in gloriâ, in Christo Iesu.* Ideò discreuit, dicens: *Deus meus*: vt secundùm ea quæ præstabat meritis eius, auxilia adessent, & desideriis eorum, in copia magnitudinis bonitatis suæ in gloria Christi Iesu. Gloria est Christi Iesu, cùm Dei nutu Christianorum im- Philip. 3. plentur desideria, secundùm Euangelicam disciplinam. *Deo autem & Patri nostro gloria in sæcula sæculorum, Amen.* Hîc non discreuit; sed generaliter ait: *Deo & Patri nostro* H *gloria.* Deus propter timorem, Pater autem honoris Ephes. 3. causâ; & quia ab ipso est omnis origo: Ipse enim dixit in Mala. 1. Malachiâ Prophetâ: *Si Deus ego sum, vbi est timor meus? & si Pater ego sum, vbi est honor meus?*

Salutate omnem Sanctum in Christo Iesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres. Salutant vos omnes Sancti, maximè qui de Cæsaris domo sunt. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum Spiritu vestro. Amen.

Salutate omnem Sanctum, &c. Ille salutatur in Christo Iesu qui se sanctificat, vt Christo dignus habeatur, qui dixit: *Sancti estote: quoniam ego sanctus sum, Dominus Deus* Leuit. 19 *vester. Salutant vos qui mecum sunt fratres.* Salutatio fra- 1.Cor.16. trum solatium inuicem præstat, quasi imagines enim exhibet diuulsorum. *Salutant vos omnes Sancti, maximè qui de Cæsaris domo sunt.* Hos significat propensiorem affectum habere circà eos, qui de domo Cæsaris sunt, istos & potiores suprà memoratis ostendit fratribus; quia hos Sanctos appellat. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro, Amen.* Quoniam de Saluatoris Galat. 6. personâ quæstiones oriuntur, hîc vt soliditatem in eo diuinitatis approbet, tuitionem gratiæ eius spiritui nostro exoptat.

Sancti Ambrosij in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Philippenses.
Commentariorum Finis.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

*C*OLOSSENSES *Pseudoapostoli euertere nitebantur, vt post prædicationem Epaphræ & Archippi philosophicis disputationibus irretirent simplicitatem mentis eorum, ne spernerent rationes elementorum, quibus quasi gubernatur vita humana. Idcircò hos Apostolus hortatur per Epistolam, & admonet ne alicui præter Christum aliquam esse spem putarent, & deciperentur.* Coloss. 1. Coloss. 4. Coloss. 2. Coloss. 3.

CAP. I.

PAVLVS, Apostolus Christi Iesu per voluntatem Dei, & Timotheus frater, his qui sunt Colossis, sanctis & fidelibus fratribus in Christo Iesu. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu-Christo.

Rom. 1. 1. Cor. 1. & alibi. CAPVT Epistolæ solito more scribit ad eos, in quo sanctis & fidelibus fratribus litteras se ordinare prosequitur, quibus exoptat Dei gratiam manere per Christum.

Gratias agimus Deo & Patri Domini nostri Iesu-Christi, semper pro vobis orantes: auditâ fide vestrâ in Christo Iesu, & dilectione quam habetis in omnes Sanctos, propter spem quæ reposita est vobis in cælis, quam antè audistis in verbo veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos, sicut & in vniuersum mundum: & est fructificans, & crescens, sicut & in vobis, ex quâ die audistis & cognouistis gratiam Dei in veritate, prout didicistis ab Epaphrâ dilecto conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi: qui etiam notam fecit nobis vestram dilectionem in spiritu.

A *etiam notam fecit nobis vestram dilectionem in spiritu.* In exemplum cæterarum Gentium hos crescere & fructum vitalem facere, alacri sermone prosequitur; vt ex eo quòd Dei gratiam perceperunt, proficerent, & numero & opere adiungentes fidei suæ qui fierent fratres eorum in Christo: Exemplo enim bonorum operum illorum attracti sunt multi, teste illis Epaphrâ, qui eis ministrauit gratiam Christi, vice Apostoli, quàm statim imbiberunt vt potum spiritalem in Domini charitate, quæ non in carne est, sed in spiritu. Coloss. 4. 2. Cor. 10

B Idcircò & nos ex quâ die audiuimus, non cessauimus pro vobis orantes & postulantes, vt impleamini agnitione voluntatis eius in omni sapientiâ & intellectu spiritali, vt ambuletis dignè Deo ad omne placitum, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in agnitione Dei, in omni virtute robur capientes C secundùm potentiam gloriæ eius: in omnem patientiam & longanimitatem, cum gaudio gratias agentes Deo & Patri, qui vocauit vos in partem sortis Sanctorum in lumine: qui liberauit nos à potestate tenebrarum, & transtulit in regnum Filij charitatis suæ: in quo habemus redemptionem, & remissionem peccatorum.

Hebr. 10. 1. Thes. 3. *Gratias agimus Deo & Patri Domini nostri Iesu-Christi, &c.* Quoniam dignum habuit Deus credere istis Filium suum, gratias ei refert in orationibus suis. Deinde propter charitatem quam habebant in Sanctos, credentes quia per hanc spes firma est apud Deum, quâ remuneraturus creditur credentes & diligentes se inuicem, Auctore Christo, cuius nomen peruenit ad omnes Gentes, vt multiplicentur in fide eius. *Et est fructificans & crescens, sicut & in vobis, ex quâ die audistis & cognouistis gratiam Dei in veritate, prout didicistis ab Epaphrâ dilecto conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi, qui*

D *Ex quâ die audiuimus, non cessamus pro vobis, &c.* Audiens Apostolus deuotam ac promptam voluntatem illorum circà fidem Christi, orat pro eis, vt propensiùs agnitâ voluntate Dei, rationabili opere explerent deuotionem quam auditâ fide Christi didicerant, ne tam fida mentis ædificatio, & robur fidei, dum inconsultè aliquid & imperitè conficeret, laboris sui fructum amitteret: Hoc enim libenter accepto fertur, quod deuoto fit animo, & prudenter. *Fructificantes & crescentes in agnitionem Dei, in omni virtute robur capientes secundùm potentiam gloriæ eius; in omnem patientiam & longanimitatem,* 2. Thes. 1. Rom. 12. Ephes. 5. 2. Cor. 9.

cum gaudio gratias agentes Deo & Patri, qui vocauit vos in G
partem sortis Sanctorum, in lumine, qui liberauit nos à pote-
state tenebrarum, & transtulit in regnum Filij charitatis suæ.
Philip. 1. Incrementum operum eorum cum scientiâ vult fieri,
1. Pet. 2. vt non ignorent fidei suæ spem: Tunc enim firmi &
Rom. 1. stabiles sunt, si aduertant quæ pro fide promissa sunt, &
quanta sit potentia gloriæ maiestatis Dei in patientiâ,
2. Petr. 2. vt longâ expectatione sustineat humanum genus, quod
irreuerentiâ suâ non solùm negligit Creatorem, verùm
persequitur amantes eum: vt & ipsi similiter patientes
sint, vt supportent probra & maledicta infidelium, vel
si illata fuerit pressura, expectantes iudicium Dei, nec
dubitantes de eo, magis autem gaudentes in promissâ
Act. 13. vitâ, cum gratiarum actionibus Deo, qui dignatus est H
Galat. 1. vocare & inducere Gentes in promissionem Iudæorum,
Hebr. 2. quæ est lumen æternum, id est, vita æterna, veritas per-
Rom. 1. petua: Liberati enim de conditione tenebrarum, hoc
1. Ioan. 3. est, eruti de inferno in quo tenebamur à diabolo tam
ex proprio quàm ex delicto Adæ, qui per est patet om-
nium peccantium, translati sumus per fidem in regnum
Matt. 25 cæleste Filij Dei, vt ostenderet nobis Deus quo amore
diligit nos, quando attollens nos de imo tartari, induxit
in cælos cum vero Filio suo. Iam enim omnes creden-
tes, qui fixâ mente deuoti sunt, exeuntes de sæculo, duce
dextræ Patris Angelo, inducuntur in cælos, quod ante
Ioan. 8. deuictam mortem concessum non erat. *In quo habemus* I
Matt. 5. *redemptionem, & remissionem peccatorum.* In huius filij sui
regnum transtulit nos Deus, per quem nos redemit, &
manumisit: Remissio enim peccatorum liberos facit,
vt liberati debitis, teneri obnoxij non possint: nam sine
fide Christi nullus egressus de inferno est, quia obligatus
peccatis exire ianuas tartari non potest.

Qui est imago inuisibilis Dei, primogenitus vniuersæ creaturæ.

Inuisibilis Dei imago visibilis esse non potest, alioquin
nec imago. Quod enim inuisibile est, pingi non potest.
Esa. 40. Nec enim visibilis potest inuisibilem videre: Aut enim K
corpus est quod videtur, aut figura, aut aliquâ informata
substantiâ quam fert acies oculorum, totum tamen cor-
Ioan. 10. pus est. Deus autem qui ab iis omnibus alienus est,
Hebr. 1. quomodò potest imaginem habere visibilem? Sed ideò
sic dicitur, vt talis Filius intelligatur, qualis est Pater: vt
quia de ipso est, & nihil distat ab eo in diuinitate natu-
ræ, imago eius dicatur & forma, ne alius Deus à perfi-
dis crederetur, quamuis nomine ipso hoc contineatur:
Ideò enim verus Dei Filius dicitur, vt de ipso esse cre-
datur: Sed propter malam intelligentiam etiam hoc
additum est, vt & imago eius dicatur: vt cùm apparet,
Iosue 5. licet in figurâ humanâ, aut certè in igne, vt ad Moysen, L
Exod 3. non ipse Pater intelligatur esse; sed Filius: & per id quod
Ioan. 14. imago eius dicitur, nihil ab eo distare credatur. Vnde
dicit ad Philippum: *Philippe! qui me videt, videt & Patrem:*
Ioan. 10. *quomodò tu dicis: Ostende nobis Patrem? Non credis quia ego*
in Patre, & Pater in me est? Hæc est vnitas & substantiali-
tas Patris & Filij, vt inuicem sint: vt qui videt Filium,
videat & Patrem. Nunc videamus quomodò visus sit
Filius, vt proinde intelligamus quâ ratione Philippus
videndo Filium, videat & Patrem. Intellectu certè ope-
rum diuinorum viderunt Filium, non carnalibus oculis.
Ioan. 14. Quæ operatus est Filius, dixit esse Patris, vt vnitatem
Genes. 32 virtutis ostenderet. Eodem genere visus est & à Iacob;
vnde nomen accepit Israël, id est, homo videns Deum.
Propter hoc ergò imago est dictus inuisibilis Dei, vt ipse M
esse intelligeretur qui per intellectum visus est Deus.
Patrem autem numquam vllo modo apparuisse, sicut
Ioan. 1. dictum est in Euangelio: *Deum nemo vidit vnquam*]
Eccl. 24. *Primogenitus vniuersæ creaturæ.* Ante omnem creaturam,
genitum Filium non creatum, testatur, vt secerneret
natiuitatem eius à creaturæ facturâ. Et vt hoc penitùs
clarescat, subiecit:

Quia in ipso condita sunt omnia in cælis & in terrâ, visibilia & inuisibilia, siue Throni, siue Dominationes, siue Principatus, siue G Potestates: omnia per ipsum & in ipso condita sunt: & ipse est ante omnes, & cuncta in ipso constant.

Quia in ipso condita sunt omnia, &c. Non solùm in eo Prou. 8.
magnificum & gloriosum significat Christum; quia an- Rom. 11
tequàm fierent omnia, natus est, sed & in ipso dicit om-
nia condita: hoc est, vt omnium potentia in eo esse cre-
datur, & à Deo profecta, dum omnia fiunt per ipsum:
hoc est autem caput esse totius creaturæ; quia ab ipso vt
sint, esse cœperunt. Ideò autem quæ ab ipso facta sunt,
per ipsum facta dicuntur; quia ad hoc natus est vt face-
H ret creaturam: & hoc est Deum fecisse in eo, & per eum: Ioan. 1.
Nec enim sibi natiuitas sua profecit; sed nobis; quia non Isa. 9.
eguit nasci qui semper erat: quomodò sit vnicus Dei Matt. 12.
Patris Filius, quomodò ipse nouit quæ ingenita sunt Dei
Patris? Erat enim in Deo qui processit de Deo; itâ vt
vnus esset Deus; ac sic fit vt neque diminutio sit Patris,
neque profectus Filij dum nascitur. Et vt apertiùs tradat
quæ & quanta sit potentia Filij, ostendit quæ per ipsum
sint: nempe Throni, Dominationes & Principatus, ac
Potestates: vt proinde omninò minus nihil in eo esse
credatur, quàm in Patre: *Et ipse est ante omnes.* Ante om-
nes, hic est; quia hic solus de Deo Patre natus est, de Ioan. 7.
ingenitâ vtique substantiâ Dei. Hæc autem virtute eius, Psal. 2.
I quam per generationem habet à Patre, subsisterunt;
non quia eiusdem communio substantiæ sit cum eo;
sed ex nihilo nutu Dei Patris Filio agente cœperunt.
Et cuncta in ipso constant. In ipso constant; quia sine eo Hebr. 1.
nihil sunt: Nisi enim huic fuerint subdita, errore deuia
quasi perditioni fient obnoxia.

Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis: vt fiat in omnibus ipse primatum tenens. Act. 17.

Et ipse est caput corporis Ecclesiæ &c. Ecclesiæ caput est Ephes. 5.
K Christus, si tamen omnes vnum sentiant cælestes & ter-
reni, vt sint Ecclesia, hoc est, vnius fidei. Si quominùs,
truncati capite totius corporis, id est, à Creatore suo
seiuncti, amentiâ quadam & vanitate bacchantur. *Qui* Ephes. 4.
est principium, primogenitus ex mortuis: vt fiat in omnibus Ioan. 1.
ipse primatum tenens. Quoniam omnia per ipsum sunt, Ephes. 5.
per ipsum denuò negligentiâ quadam facta caduca re- 1. Cor. 11
formanda fuerunt, ne ad iniuriam eius pertineret, si Prou. 8.
opus eius per alterum instauratum fuisset: vt quomodò Matt. 2.
ante omnes natus est, sic iterùm ante omnes primus
esset ex resurrectione mortuorum, redditâ pristinâ vitâ:
Ante omnia enim natus est de Deo, vt cuncta crearet
L quæ non erant. Iterùm autem acceptâ carne de virgine
natus est, vt peccatum quod ex virgine Eua intrauerat in
mundum, aboleret. Natus ergò, & mortuus resurrexit, Apoc. 1.
vt quæ primùm fecerat, posteà iterùm recrearet; quia
per errorem fuerant velut mortua: vt semper in omni
vitâ sit primus & princeps.

Quia in ipso complacuit Patri omnem plenitudinem inhabitare: & per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in cęlis sunt: siue quę in terris.

M *Omnem plenitudinem inhabitare. &c.* Plenitudo in ipso Rom. 11.
est & manet; quia omnia potest semper, vt nihil exce- Ioan. 1.
ptum sit quod non per eum possit præstari: vt & faceret,
& reformaret, & lapsa erigeret, & mortua viuificaret.
Vnde ait: *Sicut habet Pater vitam in semetipso; itâ dedit* Ioan. 5.
& Filio vitam habere in semetipso, Et, Sicut pater suscitat
mortuos & viuificat, sic & Filius quos vult viuificat. Nec Ibidem.
enim Pater iudicat quemquam; sed omne iudicium dedit Filio.
Quid tam iustum, nisi vt horum quæ fecit per illum, Coloss. 1.
ipsi daret iudicium, & vt ipsa plenitudo diuinitatis ha-
bitaret in ipso? & id est quod diximus, omnem illum po-
testatem in se habere, quod est, Deum esse perfectum,

qui enim hæc omnia non habet, non est Deus. *Et per* A *eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in cælis sunt, siue quæ in terris.* Hoc est quod suprà memorauit; quia vt ea omnia quæ Deus fecit, per illum restauraret, cùm errore quodam discrepare iam cœpissent ab inuicem, necnon & ab auctore (est enim adhuc error in carnalibus cætis) humiliauit eum, incarnando illum, vt homo factus ostenderet ac doceret quomodò possint ea quæ in firmamento sunt, & super terram reconciliari Creatori. Quod vt ad perfectum perduceret, occidi se passus est propter homines, vt quos apud superos docuerat, exeuntes hinc à morte secundà teneri non possint, vt doctrina eius fructum ha- B beret primæ institutionis, & omnia facta per ipsum viuerent in ipso quasi in Auctore, sicut Petrus fatetur in Actibus Apostolorum.

Et vos quondam alienatos & inimicos consiliorum eius in operibus iniquis, nunc autem reconciliatos in corpore carnis eius per mortem, exhibete vos sanctos & immaculatos & irreprehensibiles in conspectu suo, siquidem perseueratis in fide fundati, stabiles & immobiles à spe Euangelij quod audistis, quod prædicatum est in vniuersâ creaturâ quæ sub cælo C est. Cuius factus sum ego Paulus minister: qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & suppleo reliquias pressurarum Christi in carne meâ pro corpore eius, quod est Ecclesia.

Et vos quondam alienatos & inimicos, &c. Quale donum Dei sit ergà Gentes memorat, vt ostendat eos debitores, & quidem multùm, in gratiarum actionibus Deo, qui cùm inimici essent consiliorum eius, quibus decreuit visitare genus humanum per famulum suum D Moysen, cuius doctrinam & potestatem non receperunt, deuoti idolis suis, immò operibus iniquis (adorauerunt enim opera sua quæ fecerunt) misericordia autem & prouidentia Dei requisiuit eos, vt gratuitò Dei gratiam consequerentur, redeuntes ad eum in conscientiâ mundâ: vt in die iudicij dum nihil erroris veteris inueniretur in his, ac corporarentur Creatori suo, qui vt prodesset humano generi, incarnatus homo factus est, vt in carne suâ vinceret mortem. *Si quidem perseueratis in fide fundati, stabiles & immobiles à spe Euangelij quod audistis, quod prædicatum est in vniuersâ creaturâ quæ sub cælo est. Cuius factus sum ego Paulus minister: qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & suppleo reliquias pressurarum Christi in carne meâ pro corpore eius, quod est Ecclesia.* In tribulationibus, quas patiebatur, exultare se fatetur, quia pro- E fectum suum videt in fide Credentium: Non est enim inanis tribulatio, quando eum pro quo patitur, acquirit ad vitam. Quas passiones Christo dicit inferri, cuius vtique doctrinam persequuntur: vt & perfidos grauet impietatis suæ credulitate, & Fidelibus Dei prædicet charitatem, cuius Filius nunc vsque iniurias patitur pro nobis. Nunc igitur intelligi vult quâ causâ scribit ad eos, cùm dicit: *Si tamen perseueratis in fide fundati*: vt scirent tunc prodesse sibi passionem Christi, si in acceptâ fide manerent: Idcircò enim omni potentiâ magnitudinis quanta sit Christi, & quàm infinita, ab initio declarauit, vt doceret in ipso solo spem ponendam; quia ipsius sunt omnia: & quia nihil sine ipso potest viuere, neque in F cælis, neque in terris: Ante omnes enim est, & cuncta in ipso constant, quia in omnibus ipse primatum tenet, vt si quis alicui elementorum aut Angelorum, vel Potestatum deuotum se debere esse putet, errare se sciat: Hic enim vnus est Filius Dei, caput omnis Principatus & principij, cuius Euangelium prædicatum est in toto mundo, incipiens à Moyse, qui dixit Iudæis. *Quia Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester ex fratribus vestris: tamquam me, ipsum audietis. Erit enim, quicumque non audierit Prophetam illum, exterminabitur de* A *plebe.* Vnde Dominus ait Iudæis; *Quia Moyses de me scripsit.* Itaque hic vnus audiendus est & colendus, nec ad hunc æstimandus est quisquam; quia qui caput tenet, reliquam partem subiectam habet: Nam qui se subiectis humiliat, totus errat: quia non tenens caput truncus est, ex quo totum corpus continetur ad vitam.

Cuius factus sum ego minister secundùm dispensationem Dei, quæ data est mihi in vos, ad implendum verbum Dei in mysterio, quod absconditum fuit à sæculis sæculorum, & à B generationibus: nunc verò declaratum est Sanctis eius, quibus voluit Deus demonstrare quæ sint diuitiæ maiestatis mysterij Dei in nationibus, quod est Christus in vobis, spes gloriæ, quem nos annuntiamus monentes omnem hominem, & docentes in omni sapientiâ, vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu: in quo etiam laboro certans secundùm operationem ipsius, quæ operatur in me, in virtute.

Cuius factus sum ego minister, &c. Ministrum factum se C esse Euangelij inter Gentes à Deo per Christum cum fiduciâ loquitur, vt mysterium cœptum à Domino per idoneum & efficacem seruum possit impleri, quod ignotum fuit à sæculis. *Nunc verò declaratum est Sanctis eius, quibus voluit Deus demonstrare quæ sint diuitiæ maiestatis mysterij Dei in nationibus, quod est Christus in vobis spes gloriæ, quem nos annuntiamus.* Mysterium quod latuit à sæculis, modò reuelatum asserit, id est, tempore Apostolorum, ostensum: quia & Gentes admittendæ essent sine circumcisione carnis ad fidem Christi, qui promissus erat Iudæis: Prius enim ante prædicationem fidei cir- D cumcidi mandatum est Gentiles, si voluissent ad Legem accedere: nunc autem misericordiâ Dei ità vt sunt, suscipi iussi sunt ad fidem. Quod indignum putabatur Iudæis, vt Christus in quo spes erat Iudæorum, etiam Gentes participes faceret gloriæ suæ. *Monentes omnem hominem, & docentes in omni sapientiâ, vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu: in quo etiam laboro certans secundùm operationem ipsius, quæ operatur in me, in virtute.* Hanc dicit veram esse sapientiam quæ est in disciplinâ Dominicâ, cùm agnoscitur Christus. Quod seipsum Apostolus magnâ cum curâ agere testatur: vt erudiens omnem hominem in hac sapientiâ, consummatum eum exhibeat Deo in intellectum Christi, vt mysterium natiuitatis ex Deo, & natiuitatis ex Mariâ & totius operis eius cælestium & terrestrium assequatur. E Cuius rei certamen contrà perfidos habere se loquitur, adiuuantibus signis virtutum, vt per hæc vita infidelitatis comprimatur: Qui enim verbis subtilitate quadam diabolicæ versutiæ ausus est contradicere, pudore correctus necesse est vt cedat virtuti.

Cap. II.

VOlo enim vos scire, quantam sollicitudinem habeam pro vobis, & pro his qui Laodicææ sunt, & quotquot non viderunt faciem meam in carne: vt consolationem accipiant corda eorum, cùm fuerint instructi in charitate, & omnes diuitias plenitudinis intel- F lectus, ad agnitionem mysterii Dei & Patris in Christo in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi.

Non se minùs sollicitum pro his quos in carne minimè vidit, quàm pro illis erat quibus præsens prædicabat, testatur, vt scirent non minore affectu diligi se ab eo, quia eos non viderat, quàm cæteros apud quos erat, diligebat; vt foueret animos eorum in charitate, & prompti fierent per Epistolam, & agnitionem accipe-

rent sacramenti Dei & Patris in Christo: aduertentes G has esse sapientiæ & sciẽtiæ diuitias, si agnoscatur Christus in deitatis suæ plenitudine adorandus. [Ioan. 3.] Omne igitur mysterium sacramenti Dei in Christo est. Hic est enim vnus in quo omnis creatura nisi sperauerit, peribit; vt omnium potentia in eo sit: vt qui cognoscit istum, cunctorum quæcumque sunt, cognitionem videatur habere: ne colendus alius præter hunc requiratur; quia omnium potentiarum virtus in eo est: ex ipso enim habent omnes id quod habent. Vnus enim cùm sit, omnia potest. [Rom. 11. Sap. 7. Coloss. 1.] Quare & caput omniũ dicitur, vt per ipsum omnes subsistere videantur. Dignè ergò omnes thesauri sapientiæ & scientiæ in eo dicuntur absconditi. Omnis enim scientiæ ratio totius creaturæ supernæ & terrenæ H in eo vt sit oportet, qui omnium eorum caput est, siue Angelorum, siue Solis, siue Lunæ, siue Stellarum, aut cæterarum rerum, omnis scientiæ peritia in auctore illorum est: vt qui hunc agnoscit, nihil vltrà requirat, nec sapientiam, nec virtutem; quia agnouit eum, in quo perfecta virtus, perfectáque sapientia est: [Dist. 37. c. legimus de B. Hieronymo §. hinc etiam.] Quidquid enim alibi se putauerit inuenire, plenè in hoc & abundè inueniet: Nam quid sapientius Salomone? quid prudentius Daniele? quibus idcircò Deus præ cæteris sapientiam dedit; vt notum faceret infidelibus totius se sapientiæ esse Auctorem. Denique Nabuchodonosor dicit Danieli, admirans super sapientiam eius: *Verè Deus vester ipse est Deus verus, & aperiens mysteria.* [Dan. 2.] Quod quidem omnem incredulum latet, in Christo esse omnem I sapientiam & scientiam; quia non legunt in Euangelijs astrologiam, non in Apostolo geometriam, non in Prophetis arithmeticam, nec musicam: quæ idcircò despecta sunt à nostris; quia ad salutem non pertinent; sed magis mittunt in errorem, & auocant à Deo: [Sap. 13.] vt dum his student ratiocinationum disputationibus, animæ suæ curam non habeant: quæ enim tam vera sapientia est, [Sap. 7.] quàm cognouisse quod prosit. & despexisse quod obsit? obest enim; quia impedit animam ne curam sui agat. Non immeritò ergò qui Christum agnouit, inuenit thesaurum sapientiæ & scientiæ: [Ibidem.] agnouit enim quod K ei sit vtile.

Hoc autem dico, vt nemo vos circumueniat in subtilitate sermonis: Nam & si corpore absens sum, spiritu tamen vobiscum sum, gaudens, & videns ordinationem vestram, & supplens id quod deest vtilitati fidei vestræ in Christum.

Commonet ne malorum colloquiis & astutiâ iniquitatis sensus eorum traducerentur; quia Sapientes mun- L di arte quadam & minutiis disputationum irretire gestiunt simplicium animos, [1. Cor. 15. 1. Cor. 5. Galat. 5.] vt ratione mundanarum rerum abstrahant eos à spe, quæ est in Christo. Vnde Apostolus spiritu se illic adesse dicit, vt reuerẽtiam eius ante oculos habentes abstinerent se ab huiusmodi hominibus: [4. Reg. 5.] Si enim spiritus Elisæi Prophetæ vidit fraudem Giezi euntis ad Naaman Syrũ, vt acciperet sub nomine eius quæ illi mandata non fuerant, & descendentem prompto animo Naaman ei plus dedisse, quàm fuerat postulatus: quantò magis Apostolus ea quæ diait, poterat in spiritu videre? Maior enim gratia fuit in Apo- M stolo, quàm in Prophetis. [1. Cor. 4. 1. Thess. 4.] Et vt promptiores illos facetet circa traditionem Euangelij, gaudere se dicit in dispositione conuersationis illorum, vt scientes vnde Deo placeatur, in eo fierent firmiores, per quod digni effecti ad vtilitatis profectum fidei suæ addiscerent sensum.

Quemadmodùm igitur accepistis Christum Iesum Dominum, in ipso ambulate, radicati & superædificati in ipso, & confirmati fide, sicut & docti estis † abundantes in illâ cum gratiarum actione. [al. ambulantes.]

In ipso ambulate, radicati, &c. Hoc monet & hortatur, [1. Tim. 4.] ne deuotio eorum minueretur, & recederent a fide quam fuerant assecuti, & prauis fabulis euersi aliter Christum acciperent quàm didicerant. Multi enim corruptores fidei circumibant ad seducendos simplices, [1. Tim. 6. 1. Thess. 3.] dolosè & cum simulatione annuntiantes Christum: quos euitari monet magnâ cautelâ; vt stabiles & firmi suprà fundamentum Trinitatis spe futurorum gratias vberes agerent super misericordiâ Dei.

Videte ne quis vos deprædetur per philosophiam, & inanem seductionem secundùm traditiones hominum, secundùm elementa mundi, & non secundùm Christum; quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.

Philosophiam dicit terrenam, per quam solent seduci qui cupiunt prudentes iudicari in mundo. [Act. 17. Sap. 13. & 14.] Hæc argumentia & subtilitate minutiarum quarundam componitur, quasi physicas inuestigauerit rationes, quædam habens adiuncta quæ hortamenta sunt bonæ vitæ vel documenta; aliquando de mensuris, nec non de numeris, aliquando de elementorum qualitatibus & quantitatibus ordinata. In cuius disputationes qui inciderit, vix aut numquam euadet: [Sap. 15.] Detinetur enim verisimilibus causis, & commentitiis rebus, nihil tam verum æstimans, [Sap. 2. Sap. 13.] quàm quod conspicitur & intelligitur in elementis. Et quia quæ ad præsens sunt, & cernuntur oculis, suauia & oblectabilia videntur; aliquantos seducunt qui spiritalem rationem despiciendam & ridendam putant desperatione futuri omnem vim astris assignantes carnali rationi obnoxij, ne grauia credenda sint sustolli in cælum posse, néve leuia venire ad terras, aut aliquid corporeum sine rerum admixtione generari, repugnantes potentiæ ac prouidentiæ Dei: Sciunt enim legi in [Deut. 4.] diuinis veteribus Hebræorum voluminibus multa gesta per Moysen, quæ humana ratio non capit: simili modo & in nouis libris facta à Domino, aut per Apostolos, [Abac. 1. Act. 15. 1. Cor. 1.] quæ tractatus carnalis prohibet credi. Hanc ergò traditionem vel philosophiam fallacem & inanem appellat; quia non à potentiâ Dei ordinata est; sed ab imbecillitate ratiocinationis humanæ, quæ potentiam Dei intrà scientiam suam coartat, ne aliter credatur facere quàm carnalis se continet ratio; quia singulis elementis diuinitatis diuersitatem deputant ad culturam, vt obligent animos imperitorum; ne se ad Deum verum extendant. [Sap. 13.] Quamobrem cauẽdam monet traditionem istam; quia mundi cultrix est, non Dei, qui vnus est: nec ad Christum; sed à Christo abstrahit, in quo perfectio di- [1. Cor. 8. Coloss. 1. Matt. 11.] uinitatis est: Omnia enim quæ habet Pater, dedit Filio, cùm illum in plènitudinis genuit diuinitate corporaliter: vt quia ipse caput est, creatura autem eius corpus est; quidquid putatur posse cælestis creatura, hoc totum plenè in Christo esse credatur, vt nullus arbitretur quemquam colendum: Qui enim in aliquo magno putauerit, plus in illo inueniet; [Ioan. 1.] quia omnes ex ipso habent, sicut ex capite membra: ipse autem plenus est semper.

Et estis in illo repleti, qui est caput omnis Principatus & Potestatis: in quo & circumcisi estis circumcisione, non manufactâ, in expoliationem corporis carnis, in circumcisione Christi, vnà cum illo sepulti in baptismo, in quo etiam simul resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum ex mortuis.

Et estis in illo repleti, &c. Plus significat Credentibus [Act. 2. Ephes. 1.] dari quàm potest in elementis comprehendi; quia qui in Christo est, repletus est diuinitatis abundantiâ, quam elementa non habent. Denique in Credentibus Spiritus sanctus inhabitat: quod elementis concedi non

potuit; quia indignum erat & incongruum vt inuisibilis habitaret in substantiâ visibili, & incorporeus in iis quæ sensibilia sunt. Audiant ergò & veniant cultores eorum, & credant in Christum, vt fiant maiores eorum quos nunc colũt. *In quo & circumcisi estis circumcisione non manufactâ, in expoliationem corporis carnis, in* (Rom. 2.) *circumcisione Christi, vnà cum illo sepulti in baptismo: in quo etiam simul resurrexistis per fidem operationis Dei: qui suscitauit illum ex mortuis.* (Rom. 2.) Hi circumciduntur in Christo, qui amputatâ totius traditionis humanæ culturâ, Christo iunguntur, corde non carne circumcisi, id est, in spiritu, (Ephes. 4.) non in carne seruientes, vt à terrenis ad cælestia, ab humanis ad diuina, ab errore conuertantur ad veritatem, (Rom. 6.) capiti & auctori suo copulati per charitatem. Cum quo B (2. Cor. 4. Coloss. 3.) consepulti sunt in baptismate: resurrexerunt autem per fidem Dei, in quo credunt quòd exemplo Christi resuscitabit illos ex mortuis: Illic enim homo vetus deponitur, & nouus assumitur: peccatis moritur, vt viuat iustitiæ: elementis abrenuntiat, vt Christo societur, resurrectionis futuræ tenens pignus exemplum Saluatoris, qui resurrexit ex mortuis. Hæc igitur commonet, vt perseuerent in abrenuntiatione pompæ & præstigiarum Satanæ. Qui idcircò elementorum suadet culturam, vt à Deo auocet, participes apostasiæ suæ volens efficere homines: Quia enim sub nomine suo culturam suadere non potest (hortetur enim ipso no- (2. Cor. 11) mine) sub alterius nomine suam conatur implere voluntatem.

Et vos, cùm mortui essetis in delictis & præputio carnis vestræ; conuiuificauit simul cum illo, donans vobis omnia delicta, deleto quod aduersùm nos erat, chirographo in decretis, quod contrarium erat nobis: & illud tulit de medio, & affixit cruci, & expolians Principatus & Potestates, ostentauit palàm, triumphans de istis per seipsum.

(Rom. 1.) Mortuos dicit Gentiles fuisse. Primùm quidem, quia legem, quæ ad testimonium data est Creatoris, & ad vitia condemnanda, recipere noluerunt: deinde, quia impietatis peccatorum suorum causâ, indigni erant vitâ, ideóque discreuit hos à Iudæis, quasi qui fuerint (Rom. 3.) inimici vitæ. Iudæi verò in vnius Dei confessione degentes, adueniente Christo, addiscunt mysterium Dei, quod expectabant ad iustificationem suam: vt in eo (Ioh. 14.) quod subreptum illis fuerat; quia impossibile est esse sine peccato, acciperent remissionem. Vnde post causam Gentilium inducit & Iudæos, dicens: *Donans vobis* (Luc. 7.) *omnia delicta*: vt post specialem subiiceret & generalem; quia cunctis donauit omnia delicta: Sed quia sicut E dicit Dominus; Cui plus donatum fuerit, amplius de- (Ephes. 1.) bet diligere: idcircò commonet Gentes, vt considerantes causas malorum suorum & qualem gratiam acceperint à Deo in Christo, totâ deuotione solliciti sint circà obsequium eius, à quo à diuersâ mortis pœnâ (Rom. 6.) sunt liberati. Quomodò ergò donauit nobis omnia delicta? *Deleto* (inquit) *chirographo quod erat contrarium nobis.* Et quid est, quantum est delere, subiecit dicens: *Et illud tulit de medio.* Sic ergò deleuit, cùm tulit de medio. Sic autem tulit de medio, cùm *affixit*, ait, *cruci.* Affigere autem cruci, hoc dixit esse spoliare Principatus & Potestates publicè, & triumphare de illis in Chri- F sto. Hæc, sicut videtur, obscura sunt: ac per hoc adhibitâ curâ dilucidanda sunt. Hoc est præsidium Dei quod per significantiam diuersarum causarum exponit Apostolus: Multa enim facta memorat, quò genus hominum ad indulgentiam perueniret: vt non solùm propria remitteret nobis delicta; sed & illud tolleret peccatum, quod ex Adæ erat præuaricatione (quod appellauit chi- (Rom. 5.) rographum in decretis) quod nos à mortuis resurgere non sinebat: quia si & hoc non tulisset de medio, exeuntes hinc qui acceperant remissam, illic tenerentur apud inferos. Porrò autem ideò omnia delicta concessa sunt, A vt resurgerent à mortuis: Quia enim ex peccato mors, sublato peccato fit resurrectio mortuorum. Quod quidem fieri minimè potuisset, nisi peccatum affixisset (Ibidem.) cruci: Dum enim non peccando Saluator vincit peccatum quod hominem tenebat obnoxium; insuper & (Rom. 8.) occiditur ab eo innocens: sic crucifigitur peccatum: Deuictum enim peccatum, mortificatum dicitur: Crux enim non Saluatoris mors est; sed peccati. Innocens enim sic qui occiditur, reos illos facit à quibus occiditur. Peccatum autem Principes & potestates intelligamus, quorum studio peccauit primus Adam: Ad auctores enim referendum est nomen hoc, quorum mortem in expoliatione significauit: Mors enim ipsorum (Ephes. 4.) B hæc est; quia victi à Saluatore, dum expoliantur animabus quas tenebant in captiuitate, mortificantur: Rei enim facti sunt; quia cùm hac auctoritate animas tenerent; quia peccauerant, ipsi inuenti sunt amplius peccatores, dum illum qui illos non peccando vicerat, occiderunt. Et sic iustè expoliati sunt, sicut dicit, publicè, id est in cruce: quod est palàm detriumphari à Deo per (Luc. 11.) Christum: Ille enim detriumphatur, qui palàm vincitur, & spolia eius publicantur: Ostenditur enim om- (Esai. 14.) nibus prostratus, qui cæteris insultabat. Decretum autem quod dicit, non est hoc quod Pagani *fatum* appellant; quia illud non omnibus contrarium asseruot, quia quosdam dicunt ex hoc felices, alios infelices: Hoc C enim decretum omnibus dicit fuisse contrarium: Sententia enim erat cunctis aduersa hominibus.

Nemo igitur iudicet vos in cibo, vel in potu, aut in parte diei festi, aut in neomeniis, aut in sabbato quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi:

Quoniam omnis spes in Christo est, ac fiducia, nulli (Act. 4.) superstitioni aut legi subiacere nos debere præcepit. D Quamobrem perstrepentes, aut aliquid quod ad fidem Christi non pertinet susurrantes, contemnendos: istum (1. Cor. 5.) autem solum sequendum, per quem deuicta mors est, & reddita resurrectio mortuorum: Quidam enim Iudæorum solent iudicare Fideles, quod ea quæ interdicta (Genes. 2. Eccles. 39.) per Moysen sunt, edant de cibis, cùm omnia Deus munda fecerit. Indigni autem iudicati Iudæi de his edere, prohibiti sunt à melioribus. Solent iterùm reprehendere nos; quia dies festos eorum spernimus, aut quia initia mensium non obseruamus, quæ neomenias vocant: maximè autem quòd dies sabbatorum non custodimus, vt otio & epulis, cum luxuria transigantur: quod magis ad offensam pertinet, quàm ad gratiam. E Hæc autem omnia sunt corpus Christi; quia elemen- (Esai. 1.) torum per effectus sunt vocabula. Hinc est, vnde in Euangelio dicit: *Dominus est enim Filius hominis etiam* (Matt. 12.) *sabbati:* per ipsum enim omnia, quæ quidem sic data sunt per Moysen, vt vmbra essent, vel figura futurorum, vt apparente veritate, figurâ cessaret: Sicut enim (Hebr. 10.) absente Imperatore, imago eius habet auctoritatem, præsente non habet: ità & hæc ante aduentum Domini tempore suo obseruanda fuerunt, præsente autem, carent auctoritate. Numquid aliquis vicem Domini agens, ipso præsente dominatur? Si præfectorum vica- (Galat. 3.) rij præsentibus eis priuati sunt: quantò magis serui, præsente Domino etiam ipsi in obsequio debent vi- (Luc. 17.) deri?

Nemo vos decipiat, volens in humilitate animi, & superstitione Angelorum, in his quæ non videt extollens se: frustrà inflatus mente carnis suæ, & non tenens caput illud, ex quo omne corpus per compaginationes & colligationes subministratum & compactum crescit in augmentum Dei.

[Coloss. 2. sup.] [Sap. 13.] Quod superius sub nomine philosophiæ cauendum G monuit; nunc apertius docet obseruandum ab iis qui terrenæ sapientiæ studentes hæc colenda asserunt, quæ obtutibus adiacent, vel apparent, vt horum detentæ [Rom. 1.] cultu sis animæ sub firmamento obligatæ teneantur, ne se suprà firmamentum tendant ad superiores cælos, ad [Apoc. 12.] Deum omnium adorandum. Quod operâ efficitur inimici, vt semper animas super terras humiliatas detineat, vbi se scit de cælis deiectum semper futurum iusto [Sap. 14.] iudicio Dei, religionem simulans, cùm sit maximum sacrilegium: Inflantur enim motum prouidentes stellarum, quas Angelos vocant, non auctoritate diuinâ; sed superstitione humanâ, quæ ad nihilum proficit, nisi H [Act. 10.] ad damnum: nolentes tenere fidem Christi, qui omnium Creator & Dominus est: Ex ipso enim omnes originem habent: quare & corpus eius dicuntur, si tamen agnoscunt eum. Ad ipsum enim conuersi reædificantur, compaginati fide eius: subministrante Euan- [Ephes. 4. al. adunantur.] gelio † adiuuantur cuncti quasi membra corporis in charitate Christi, vt augmentum faciant Deo: Cùm enim redeunt ad Deum qui eum per errorem deseruerant, minuentes copias diuitiarum eius, dum denegant eius se esse, crementum faciunt Deo, qui ex per- [Galat. 4.] ditis acquiruntur ei. Hæc de Paganis. Rursùm de Iudæis dicit; quia & ipsi sub elementis seruiunt, non elementis.

Si ergò mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi: quid adhuc, velut viuentes mundo decernitis?

[Rom. 6.] Omnis qui baptizatur in Christo, moritur mundo: Cunctis enim superstitionum erroribus abrenuntiat, vt solam colat fidem Christi: Amotis enim quæ naturali iustitiæ accidunt, relinquitur disciplina data à Deo, per [Coloss. 3.] quam viuitur Deo per spem quæ est in Christo. Moritur autem his quibus subiectus fuerat per errorem, dum [Galat. 6.] negat illos quos præsumpserat esse. Et ità fit vt per ini- K micitiam abrenuntiationis inuicem sibi mortui dican- [1. Ioan. 2.] tur homo & elementorum cultura: Mundum enim dicens, errorem carnis significat: Omne enim quod videtur, carni deputatur. Hinc est vnde & Ioannes Apo- [Rom. 4.] stolus; *Nolite*, inquit; *diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt*: id est, neque elementa, quibus compactus est mundus, neque errores quos humana adinuenit tra- [Rom. 6.] ditio, diligamus; sed solum Christum, qui mortuus est pro nobis, vt corpori suo nos sociaret ex perditis. Qui ergò consepulti sunt Christo, mortui sunt elementis, vt nihil curent ex his: Superna enim didicerunt te- [Sap. 15.] nenda, quæ possunt viam donare perpetuam: Hæc enim L nec præsentem dant, & impediunt, ne apprehendantur futura. Quia autem post baptismum ambigit de aliquibus, putans quædam de veteribus veneranda; viuere se ostendit elementis, quæ decernit colenda; aut dubitat contemnenda: hic remanebit intrà circulos mundi, [Galat. 4.] alienus à Deo: quia veteri indutus homine, carnalia transire non poterit.

Ne tetigeritis, ne attaminaueritis, ne gustaueritis, quæ sunt omnia ad corruptelam ipso vsu, secundùm præcepta & doctrinas hominum, quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in obseruatione religionis, & humilitate cordis, ad vexationem corporis, non in honore aliquo ad saturitatem & diligentiam carnis.

[1. Cor. 10.] *Ne tetigeritis, ne attaminaueritis*, &c. Prohibet toto genere ab spe mundanorum; quia inanis est, ne colant, ne assentiant, ne cogitent quia quæ præmittunt, corrup- [Psal. 117.] tionis sunt: Vsus enim culturæ ipsorum interitum generat; quia præcepta & doctrinæ non Dei, sed hominum sunt, in quibus vana spes est: quippe cùm aduersùs Creatorem inuenerit hæc error humanus, vt prohi- [Sap. 14.] bens ab vnius Dei fide, multorum Deorum supersti- G tionem inducat. *Quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in obseruatione religionis, & humilitate cordis, ad vexationem corporis, non in honore aliquo ad saturitatem & diligentiam carnis.* Hinc se sapientiæ rationem habere [Ibidem.] putant; quia traditioni humanæ nomen religionis applicant, vt religio appelletur, cùm sit sacrilegium; quia quod contrà auctorem est, sacrilegâ mente inuentum est. Nomen ergò fingit, vt falsa quæ sunt, possit vera asserere; & humanas mentes in terrà humiliat, ne se erigant ad superna: aut terrena colentes excidant à supernis cælestibus, & obsint corpori, cuius caput Christus est secundùm primæuæ rationis facturam: Hinc [Coloss. 1.] enim grauati non poterunt sursùm iungi capiti suo, vt H instaurentur in illo honorati effecti; sed quasi primâ parte corporis truncati, totos se dant er mundo ad sensum carnis explendum: Sagina enim carnalis sensus tra- [Coloss. 2.] ditio humana est, quæ hoc dicit sufficere, quod carnis tradidit prudentia: rationem enim videtur habere sapientiæ, iuxtà carnem; quia ex elementis est omnis [Ephes. 2.] corporalis natiuitas: ac per hoc non esse incongruum [Rom. 8.] inquiunt, his inclinari quorum gubernaculis humanum regitur genus: vt his se subiiciat quæ videt mundi clarissima, nec requiri debere spiritualia; quia his [Sap. 14. & 15.] solis, inquiunt, ducibus vti concessum est, & per hanc rationem negligunt Auctorem.

I Itaque si consurrexistis cum Christo quæ sursùm sunt quærite, vbi Christus est ad dexteram Dei sedens: quæ sunt sursùm, sapite, non ea quæ super terram. CAP. III.

Hos cum Christo resurrexisse asserit in baptismo, qui [Rom. 6.] supercælestia cogitant, vt sedes est Christi, vbi Deus [Ephes. 2.] Pater Filio suo tradidit dexteram, vt regnet & iudicet. Iudicis enim in sinistrâ sedere non est. Resurrectio tamen duas habet formas, vt primò anima de terris resurgat ad cælos, deinde recepto corpore resurgat raptus K obuiàm Christo. *Quæ sunt sursùm, sapite, non ea quæ su-* [1. Thess. 4.] *per terram.* Supernorum cælorum, qui Æterni sunt habitacula, nos petere exhortatur: ab his autem omnibus, quæ in firmamento & sub firmamento sunt, dissi- [2. Cor. 5.] mulandum: Quisquis enim his se superstitionibus occupauerit, impedimentum patietur: Non enim poterit hæc transcendere, quibus se inclinauit vt dominis.

Mortui enim estis: & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cùm autem Christus apparuerit vita vestra: tunc & vos apparebitis cum illo in gloriâ.

L *Et vita vestra abscondita est cum Christo*, &c. Apud mundi sensum mortuus Christus videtur, & Discipuli eius, cùm constet viuere illum cum his omnibus. Idcir- [Sap. 5.] cò carnalibus ac mundanis abscondita est vita Christi & suorum in Deo extrà mundum, in regno eius cælesti, in quo viuunt: *Cum autem Christus apparuerit vita vestra:* [1. Petr. 4.] *tunc & vos apparebitis cum illo in gloriâ.* Vita nostra Christus est; quia legimus in Actis Apostolorum hunc esse vitæ Auctorem, qui à perfidis non creditur futurus iudex. Cùm autem aduenerit in virtute cælesti, & visus [Act. 3.] fuerit esse quod minimè credebatur: tunc apparebunt cum illo etiam qui crediderunt in illum, & manifesta- M bitur omni perfidiæ, quia viuit cum suis in gloriâ. Hæc [Apoc. 1.] consolatio fiduciam spei parit, vt securi de futurâ vitâ, omnia postponentes, Christum sequantur. [Luc. 21.]

Mortificate ergò membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est idolorum seruitus, propter quæ venit ira Dei in filios incredulitatis: in quibus & vos ambulastis aliquando, cùm viueretis in illis.

Rom. 6. *Morti ficate ergò membra vestra, &c.* Quoniam omnia A
simul peccata corpus esse in Epistolâ ad Romanos signi-
ficat, idcircò nunc singula delicta describens, membra ea
Ephes. 4. appellat, vt post acceptam & seruatam Euangelicam de
Saluatoris plenitudine rationem, bonæ vitæ operam da-
1. Petr. 2 rent, abstinentes se ab omni turpitudine & desiderio
malo, quo possint peritiæ diuinæ fructum non amitte-
Luc. 12. re: Multum enim obest scire veri rationem, & minimè
factis illam prosequentibus affirmare. Hinc est vnde &
Dominus inter cætera ait: *Qui autem scit voluntatem*
Eccl. 10. *domini sui, & non parauerit ei, vapulabit multis.* Auari-
tiam tamen idololatriæ comparauit, vt nihil illâ scele-
Sap. 14. stius demonstraret. Sub vno nomine duo pessima & im- B
Rom. 1. pia genera designauit, quæ omni ratione monet fugien-
da: Primum enim & pergraue crimen est idololatria:
Quid enim tam perniciosum, támque funestum, quàm
Genes. 9. ad iniuriam Creatoris Dei, lignis & lapidibus vel aliis
metallis honorificentiæ eius nomen tribuere: cùm ipsi
1. Tim. 6. non patiantur, vt seruus nomine Domini nuncupetur,
quem non natura vtique; sed quædam conditio subij-
cit seruituti? Aliud econtra crimen est auaritiæ, non
dispar malitia; sed diuersum in nomine. Vnde ad Ti-
motheum ait: *Radix enim omnium malorum est auaritia:*
Omnium enim capax est delictorum, vt auiditatis suæ,
Sap. 13. quod impossible est, impleat desiderium, semper bibens,
& semper sitiens. Non immeritò ergò sub vno nomine C
Genes. 1. vtrumque malum ostendit: penè enim vno explentur
& 9. opere: quia sicut idololatria vni Deo auferre nititur
gloriam, ne quod eius peculiare est, solus habeat no-
men diuinitatis sibi soli condignum: ità & auaritia in
Dei se res extendit, vt si potest fieri, vnus & solus crea-
turam eius sibi vsurpet, quam Deus communem omni-
bus fecit. Vnde dicit Deus per Prophetam: *Meum est*
Agge. 2 *aurum, & meum est argentum.* Vtraque igitur Deo est
inimica: ambæ enim Deo abnegant quæ eius sunt. *Pro-*
Rom. 2. *pter quæ venit ira Dei.* Malorum memoratorum causâ
venturum dicit iudicium Dei, vt vindicetur in hos qui
Rom. 1. contempto Deo & Lege eius, interdicta sequi malue-
runt: *In quibus & vos ambulastis aliquando, cùm viuere-*
tis in illis. Quantum beneficium illis præstiterit gratia
1. Thes. 1 Dei per Iesum Christum, non tacet; vt gratulentur eua-
sisse se iram quæ ventura est repentè super infideles to-
Apo 14. tius terræ, & tales semetipsos præbeant, vt parere pos-
sint præceptis eius, à quo à morte secundâ sunt liberati.

Nunc verò deponite & vos omnia, iram & indignationem, animi malitiam, blasphemiam, turpiloquium de ore vestro non procedat. Nolite mentiri inuicem. Exuite vos veterem hominem cum actibus eius, & induite nouum qui renouatur in agnitionem, secundùm imaginem eius qui condidit illum: vbi non est Græcus & Iudæus, Circumcisio & præputium, Barbarus & Scytha, seruus & liber: sed omnia & in omnibus Christus.

Coloss. 3. Nunc ab his prohibet quæ minora peccata videntur,
supra. ne fortè, quia superiùs quæ grauiora sunt, mortificanda
mandauit, hæc admittenda, aut quasi non periculosa, non
Coloss. 1. fugienda putarentur: simul etiam vt exuti veterem ho-
minem, id est tam verbo quam actu incontaminatos se
Rom. 8. videntes, & noui facti in Christo per agnitionem veri-
tatis quæ olim latuit, modò autem manifestata per no-
1. Cor. 15. uam legem credentibus, vt similes fiant imaginis eius
qui creauit illos. Imago hæc in conuersatione bonæ vi-
tæ intelligenda est, sicut dicit ad Corinthios in Episto-
lâ primâ: *Quemadmodùm portauimus imaginem eius qui de*
terrâ est; ita portemus & imaginem eius qui de calo est. Ipse
est ergò Creator hominis, cuius imaginem portare nos
iubet in sanctitate & bonis operibus, quæ de Filij Dei
agnitione descendunt: Nemo enim potest bonam &
mundam habere vitam, nisi habeat cui hanc exhibeat à
quo si non præmium, certè vel laudem expectet: Sed
apud Deum & laus & præmium sperantur, quia non pa-

A titur Dei iustitia eum qui carnis vitia vicerit, minimè 2. Tim. 2
coronari. In hac itaque agnitione nullus indignus exci-
pitur, quasi non mereatur accedere ad fidem Christi: ad Apoc. 3.
quam omnes accedentes vnum fiunt, deleti quid fuerint,
& scripti quid esse cœperint: vt quia vnius fidei sunt, in
eo ipso vnius sint & meriti: vt quos fides iungit, non pos- Ioan. 17.
sint discerni, propter quod diuersi naturâ & gente siue
conditione sunt. Omnia enim & in omnibus his Chri- Ephes. 4.
stus est: Quia enim cuncti eius mébra sunt, omnia Chri- 1. Cor. 15
stus est: vt dum vna confessio eorum est de spe eius in Ephes. 4.
omnibus Christus: & sic omnia corpus eius sunt, vt pro-
fessio eorum & natura concordet. Alia est tamen imago
B hæc quam de agnitione Saluatoris dicit creari, & alia
imago ad quam factus est primus homo: Ista enim ima- Genes. 1.
go est & in fœminâ cum agnoscit eum qui se creauit, &
obtemperans voluntati eius abstinet à vitâ turpi &
actu peruerso: illa autem imago in solo viro est, sicut
idem dicit in Epistolâ ad Corinthios primâ: *Vir quidem* 1. Cor. 11.
non debet velare caput, cùm sit imago & gloria Dei. Si au-
tem & mulier non velaret caput, esset & ipsa imago
Dei. Sed incongruum erat vt facta viro subiecta dice-
retur esse imago Dei: Nam & in Genesi ità ait: *Et fecit* Genes. 3.
Deus hominem ad imaginem Dei fecit eum, vt sicut Deus
vnus est, vnus ab eo fieret homo: vt quomodò ex Deo Genes. 11
vno omnia: ità ex vno homine omne genus esset super Act 17.
C faciem totius terræ. Vnus igitur vnum fecit, qui vni- Genes. 1.
tatis eius haberet imaginem. Et ipse in viro & muliere & 9.
similitudo mysterij Patris & Filij. Barbarum tamen ab Galat. 3.
Scythâ segregauit, sicut seruum à libero non vtique in
Christo, in quo omnes vnum sunt; sed in morum feri-
tate, & in gentis immanitate: Peiores enim hos Bar- Rom. 2.
baris intelligi voluit, antequàm credant, cùm Græco-
rum libri libri iustitiam eorum prædicent, quam, duce
naturâ sequebantur. Tam magnum apud eos peccatum
furti habebatur quòd Græci qui magnâ cum industriâ
& doctrinâ iustitiæ semitas inuestigarunt, hos naturali- Rom. 2.
ter apprehendisse collaudant. Sed quia modò degene-
rant omnia; posteà magis vituperabiles esse cœperunt,
D quàm fuerant anteà laudabiles: Postquàm enim mulie-
res eorum lege viri vti cœperunt, quas Amazonas pri-
mitùs asserunt appellatas, totam Asiam contrà natu-
ram subijcientes, sic contigit vt & viri canum more
rabidi efficerentur, immanes, siluestres, inculti plus
quàm barbari, intantùm immutati, vt carne humanâ
vesci imbuerentur. Quid mirum, cùm & ipsi Romani
longè aliter fuerint, quàm nunc sunt: Nam & mulieri-
bus eorum castitatis causâ vini visus incognitus fuit, si-
cut nunc aqua. Intantùm enim vigebat disciplinæ au-
ctoritas, vt subiectam vas non faceret quod volebat.

Induimini ergò vt Electi Dei, Sancti & di-
E lecti, viscera misericordiæ, benignitatem,
humilitatem, sensus mansuetudinem, longani-
mitatem, præbentes vobis inuicem patientiam,
& condonantes alius alij, si quis aduersùs ali-
quem habet querelam: sicut & Christus dona-
uit vobis; ità & vos facite. Super hæc autem
omnia, charitatem habete quod est vinculum
vnitatis, & pax Dei exultet in cordibus vestris,
in quâ & vocati estis in vno corpore: & grati
estote.

Induimini ergò, vt electi Dei, &c. Vt fructum possint ha- Prou. 15.
F bere, ad hæc eos facienda hortatur, quæ meritum collo-
cant apud Deum. A peccatis autem abstinere timor fa-
cit. Veretur enim ne mala faciens pœnis subdatur. Hæc
autem quæ nunc facienda monet, ad profectum perti- Rom. 13.
nent meritorum: ex voluntate enim fiunt non ex neces-
sitate. Qui ergo ab illicitis se abstinet, habet laudem:
qui verò à licitis temperat, & laudem habet & præ-
mium. *Super hæc autem omnia, charitatem habete, quod est* 1. Petr. 2.
vinculum vnitatis: & pax Dei exultet in cordibus vestris, in 1. Cor. 13.
quâ & vocati estis in vno corpore: & grati estote. Quia verò
omnium maior est charitas, huic magis studendum hor-
tatur: Tunc enim omnia quæ suprà mandauerat seruan-
da, ad effectum præmiorum poterunt deduci, si duce

charitate, itet ambulent legis: Totâ enim mente operatur, qui ex amore aliquid facit. Hypocrisis & simulatio G
1. Ioan. 4 non est in charitate. Quare & Ioannes Apostolus: *Timor*, inquit, *non est in charitate* Qui enim timet, perfectus non
Ibidem. est: Perfecta enim dilectio foràs mittit timorem. Vnde Dominus amari se mauult, quàm timeri: Hæc est enim quæ complectitur vnitatem, hæc est quæ omnes vnum corpus facit, hæc est quæ veram habet pacem, quam
Ephes. 4. corde puro custodit: Potest enim pax dici, & si non habet charitatem: charitas autem semper secum habet pacem.

Verbum Christi habitet in vobis abundè in omni sapientiâ: docentes & mouentes vosmet-ipsos in psalmis & hymnis, & canticis H
spiritalibus, in gratiâ cantantes in cordibus vestris Domino. Et omne quodcumque facitis in verbo aut in opere: omnia in nomine Domini Iesu facite, gratias agentes Deo & Patri per ipsum.

1. Thes. 2 *Verbum Christi habitet in vobis abundè*, &c. Hæc meditanda monet semper, quæ sonent Christum: hæc in corde habenda, quæ Deo Patri semper gratias referant, vt vox canora illi seruiat, illum laudet psalmus, hymnus
Ephes. 5. extollat. Et huic soli notum sit, qui occulta peruidet mentis, à quo speratur & præmium. In cordibus illi can- I
Matt. 6. tari mandauit, ne fauore hominum fieret, & fructum amitteret. *Et omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini Iesu facite, gratias agentes Deo &*
2. Cor. 10 *Patri per ipsum.* Quoniam suprà in corde Deum laudari, & illi gratias referri præcepit; nunc tam in verbo quàm in opere totius conuersationis nostræ nomen Domini
1. Petr. 2 Iesu laudari & exaltari hortatur: vt cùm verba nostra carent reprehensione, & opera nostra bona sunt, magnificetur Dominus Iesus, cuius magisterio inuituperabiles
2. Cor. 6. sunt Discipuli: Tunc enim veras gratias agimus Deo per ipsum, si modum præceptorum eius custodiamus.

Mulieres! subditæ estote viris, sicut oportet, K
in Domino. Viri! diligite vxores vestras, & nolite amari esse ad illas. Filij! obedite parentibus per omnia: hoc enim placet Deo. Patres! nolite ad iram prouocare filios vestros, ne pusillo animo fiant.

Ephes. 5. *Mulieres! subditæ esto, viris, &c.* Ita præcepit mulieres subditas esse debere viris; sicut mandauit Deus inter cæ-
Gen. 3. tera, dicens ad mulierem: *Et ad virum tuum conuersio tua, & ipse tui dominabitur*; vt ipso ritu & disciplinâ timeat virum suum quasi dominum, ex quo cœpit esse. *Viri! di-* L
1 Petr 3. *ligite vxores vestras & nolite amari esse ad illas.* Rigorem
Ephes. 5. virilis legis emollit, ne potestate quâ præualet, nimius quis sit in dominatu vxoris: sed debet respicere ad affectum; quia mulier caro eius est: ne plus illam humilians
Ephes. 6. exacerbet, & contraria cogitet. *Filij! obedite parentibus per omnia, hoc enim placet Deo.* Non potest aliud placere Deo, nisi quod iustum & pium est. Tunc possunt filij habere propitium Deum, si debitam honorificentiam rependant parentibus, circà obsequium illorum faciles,
Deut. 21 in contemptu difficiles, scientes filij numquàm aduer-
al. pro- sùs parentes † proteruire debere. *Patres! nolite ad iram*
uidere. *prouocare filios vestros, ne pusillo animo fiant.* Modestos præcipit patres debere esse filiis, ne coartati ab eis, de- M
Ephes. 6. linquant in illos, & Deum offendant: quod nolunt: Ira
Prou. 17. enim inconsiderata res est, intantùm vt aliquando nec sibi parcat qui irascitur: Debent enim recordari patres quia fuerunt & ipsi filij: considerare autem filij, quia futuri sunt patres: vt æque librato consilio vtrinque & filij subiecti sint & patres modesti.

Serui! obaudite per omnia dominis carnalibus non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes; sed in simplicitate cordis, timentes Dominum.

Quoniam Deo aliter seruiri non potest quàm puro corde (occulta enim peruidet animorum) sic & hominibus præcipit seruiri debere: Qui enim ad oculum seruit, Ephes. 6.
in occulto aliud facit: qui autem ex animo, talis est foris, qualis & intùs. Si ergo in hoc obsequio fuerit fidelis, Hebr. 10.
promerebitur Dominum; quia ipse dixit: *Qui in minimo fidelis est, & in magno fidelis est*: Si enim ei qui ad præ- 1. Ioan. 1. Luc. 16.
sens vindicat, fidelis non fuerit, qui fieri poterit vt illi fidem exhibeat; quem post mortem audit iudicaturum? Idcircò in domini carnalis causâ iustum vult esse seruum & obsequentem, vt possit & in Dei rebus & fidelis esse Matt. 24
& obsequens: Si enim in præsenti idoneus fuerit, vbi scit nulla esse nisi corruptibilia præmia: quantò magis propensior erit in Dei deuotione, quem scit Fidelibus immortalia daturum præmia?

Quidquid facitis, ex animo operamini, vt Domino & non hominibus: certi quòd à Domino recipietis retributionem hereditatis Domini Christi, cui seruitis: Qui enim iniquè gerit, reportabit id quod gessit iniquè: & non est personarum acceptio apud Deum.

Vt promptos illos in obsequio & fide faciat, merce- Rom. 2.
dem illos bonorum operum accepturos promittit à Ephes. 6.
Deo, in regno Christi: Quod vt probatum sit & acceptum, sic illos vult obsequi sicut Domino, à quo mer- Sap. 6.
cedem expectant. At si seruus iniquè egerit, non solùm hominem offendet; sed & Deum, quem in admissâ Rom. 13.
fraude carnalis domini contempsit: Si autem bene egerit; non erit apud Deum seruus hominis quasi despe- 1. Cor. 7.
ctior; sed remunerabitur quasi liber inter homines, seruus autem Christi, quod dignitatis est nomen.

Domini! quod iustum est & æquum, seruis præbete: scientes quòd & vos Dominum habetis in cælis.

Ne domini temporales superbiâ extollantur, præsu- 1. Tim. 6
mentes de dominatu, mitigat & cohibet animos illorum, vt adhibitâ consideratione humani generis, animaduertant auctorem Deum non seruos & liberos; sed omnes ingenuos condidisse. Sed hoc mundi iniquitate Galat. 3.
factum est, vt dum alter alterius fines inuadit, tunc captiuos ducit ingenuos. Vnde & manu capti dicti sunt à veteribus, inde mancipia. Hic casus & conditio etiam M. T.
nunc apparet, alij redimuntur, alij remanent serui. Cicero
Apud Deum autem hic seruus habetur qui peccauerit. in Paradox.
Denique peccati causâ Cham seruus audiuit: *Maledictus puer Chanaam: seruus seruorum erit fratribus suis.* Cui Ioan. 8.
sententiæ veteres assensêre, ita vt definirent, Omnes Genes. 9.
prudentes esse liberos, stultos autem omnes esse seruos: quia prudens abstinet à peccatis vt hic ingenuus sit, qui recta sequitur; seruus autem qui per stultitiæ impudentiam subiicit se peccato. Vnde & Cham propter stultitiam, quia risit nuditatem patris stultè, seruus est appellatus. Ostendit ergò dominis, quia non veri sunt Genes. 9.
domini; sed quasi per imaginem; corporum enim, non animorum sunt domini: Solus enim Dominus, & auctor rerum inuisibilis Deus tam corporibus quàm animis dominatur: vt hæc considerantes, iusta ab eis exi- Act 10.
gant seruitia, talia vtique qualia & à se exigi volunt à Rom. 10.
Domino communi: Nam cùm ipsi non vt dignum est, Deo seruiant, quem non negant omnium potestatem habere, cuiusque quotidiana dona per ministeria crea- Ephes. 6.
turæ humanis visibus exhiberi: à paribus suis (vt non dicam fratribus) tam grauia exigunt seruitia, vt ferri non possint, non ponentes in animo; quia & ipsi velint Iacob 5.
nolint, serui sunt, & valeant cuius meriti.

ORationi instate, vigilantes in illâ cum CAP. IV.
gratiarum actione: orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium verbi, ad eloquendum mysterium Christi (propter quod etiam vinctus sum) vt manifestem illud, prout oportet me loqui. In sapientiâ ambulate apud

eos qui foris sunt, tempus redimentes. Sermo A semper vester in gratiâ sale sit conditus: vt sciatis quomodò oporteât vos singulis respondere.

Eccles. 6. 1. Thess. 5. 2. Cor. 5. Ephes. 6. Philip. 2.

Orationi instate, vigilantes in illa, &c. Iam prodentibus mysterium Domini Christi in euitandis vitiis peccatorum, orationi instandum ostendit, vt mentis crescant, deficientibus tentationibus aduersarij. Quos iotantùm dignos habet, vt iudicet eos etiam se posse precibus adiuuare, ad asserendum audacter Euangelium, ad quod manifestandum legationem acceperat. *In sapientiâ ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes. Sermo* B *vester semper in gratiâ sale sit conditus, vt sciatis quomodò oporteat vos singulis respondere.* Quoniam necesse est ambulare nos inter infideles, & colloquia miliers, causâ conuersationis mundanæ: hoc est quod commonet, vt cùm sapientia sit ipsa conuersatio propter scandalum Gentilium, ne occasionem accipiant per vos blasphemandi, & incitentur ad persequendum: Quid enim opus est loqui cum eo quem scias intractabilem, & obstinatæ mentis, paratum ad contumeliam faciendam? Ideò hæc monet vt opportuno & loco & tempore, magistrâ modestiâ religionis verba promantur: aut si persona talis in medio est, quæ perstrepat, reticendum. Aliter enim cum potentibus mundi, aliter cum me- C diocribus, & aliter cum humilibus agendum est. Aliter iterùm cum mansuetis, aliter cum iracundis, quibus cedi oportet, hoc est redimere tempus: Cùm enim insidianti Dominicis verbis & furenti temporis audaciæ cedis, iniurias infesti temporis lucrifacis. Nam si caput, id est Rex assentit corpori, tunc est libertas loquendi verba Dei cùm mansuetudine, vt prouocentur ad bonum. Perstrepentibus tamen & animosis ad conuicia semper cedendum: Vincis enim dum cedis.

1. Petr. 2. Eccle. 8. Prou. 8. Ephes. 5. Tit. 3.

Quæ circà me sunt, omnia nota faciet vobis; Tychicus dilectus frater, & fidelis minister, & D conseruus in Domino: quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognoscat quæ circà vos sunt, & consoletur corda vestra, cum Onesimo charissimo & fideli fratre, qui est ex vobis omnia quæ hîc sunt, nota faciet vobis.

Coloss. 2. Hebr. 4.

Ad hoc se dicit fratres misisse, vt inuicem sibi nota fierent quæ agerentur ab inuicem: Quamuis superiùs dicat spiritu se præsentem apud eos, & videre quæ agerent; internuntiis tamen opus est: Sollicitior enim fit quis, quando videt ad se venire, ad considerandum conuersationem suam: Plus enim veretur, si speculetur se E videri quæ agat. Nam cùm Deus omnia videat, & sciamus omnia illi nota esse: quia tamen non videmus nos videri ab eo, contraria facimus.

Salutat vos Aristarchus comes captiuitatis meç: & Marcus consobrinus Barnabæ (de quo accepistis mandatum, vt si venerit ad vos, excipiatis illum) & Iesus, qui dicitur Iustus: qui sunt ex Circumcisione. Hi soli sunt adiutores mei in regno Dei, qui mihi solatio fuerunt.

Act. 20. Act. 12. Act. 1. Act. 15.

Hic Aristarchus bonæ conuersationis ac meriti videtur, qui deuotione Dominicâ particeps & socius laborum Apostoli designatur. Marcum autem vt commendet quid sit non tacet: vt cùm laudabilis viri Barnabæ affinis addiscitur, honorabilis habeatur. Addit & Iesum, quem Iustum nomine vocari appellat. Quibus solis testimonium perhibet, quia hi ex Circumcisione adiutorio fuerunt ei, assentientes & participes sententiæ eius, vt iam circumcidi vlteriùs non debere prædicarent; ideò participes illos dicit suos in regno Dei. Circumcidendum autem esse, & sabbata & neomenias seruandas prædicare, non spiritale est; sed terrenum.

Philip. 3.

Salutat vos Epaphras, qui est ex vobis, seruus Christi, semper sollicitus pro vobis in orationibus, vt stetis perfecti, & abundè expleti in omni voluntate Dei: testimonium enim adhibeo illi; quia habet multum laborem pro nobis, & pro iis qui Laodiceæ sunt & Hierapoli.

Coloss. 1. 1. Thess. 5.

B *Salutat vos Epaphras, qui est ex vobis, &c.* Chariorem illis facit Epistolam, quando eius qui ex ipsis est, testimonium reddit. *Semper sollicitus pro vobis in orationibus, vt stetis perfecti, & abundè expleti in omni voluntate Dei.* Tam salutaria se illis exoptare testatur, vt illum qui ciuis illorum est, & affectu vnanimitatis charissimus, participem suæ deuotionis in profectu eorum ostendat: *Testimonium enim adhibeo illi; quia habet multum laborem pro vobis, & pro iis qui Laodiceæ sunt & Hierapoli.* Vt sollicitos eos salutis suæ faciat, aliorum vigilantia quanta sit pro his ostendit: Sollicitior enim quis fit pudore, quando in causâ suâ alterum viderit laborare.

C Salutat vos Lucas medicus charissimus, & Demas. Salutate eos qui sunt Laodiceæ fratres: & Nympham, & domesticam eius Ecclesiam.

2. Tim. 4. Coloss. 2.

Salutat vos Lucas medicus charissimus, &c. Verè charissimus Apostolo fuit Lucas; quia omnia postponens, Apostolum semper secutus est: qui & Euangelium, & Actus Apostolorum scripsisse perhibetur. *Salutate eos qui sunt Laodiceæ fratres, & Nympham, & domesticam eius Ecclesiam.* Quoniam simili modo & pro iis qui Laodi- D ceæ sunt, sollicitus erat, in eorum Epistolâ hos salutandos monet, Nympham chariorem existimans cuius & domum salutat: Tam enim deuota videtur fuisse, vt omnis domus eius signo titulata esset crucis.

Ex cùm lecta fuerit apud vos hæc Epistola, facite vt & in Laodicensium Ecclesiâ legatur, & vos vt eam quæ est Laodicensium, legatis. Et dicite Archippo: Vide ministerium quod suscepisti in Domino, vt illud impleas. Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Amen.

2. Cor. 12. Coloss. 2. Coloss. 2. 1. Thess. 3. Act. 20 & 21.

Et cùm lecta fuerit apud vos hæc Epistola, &c. Quia generales sunt institutiones Apostoli, & ad omnium profectum Ecclesiarum scriptæ Epistolæ: idcircò etiam Laodicensibus Epistolam hanc legi præcipit, vt per hanc quid agendum sibi esset, addiscerent: & Colossenses vt eorum legerent, iuxtà sensum supradictum. *Et dicite Archippo: Vide ministerium quod suscepisti in Domino, vt illud impleas.* Præpositum illorum per eos ipsos commonet, vt sit sollicitus de salute ipsorum, quia plebis causâ solius Epistola ideò non ad rectorem ipsorum destinata est; sed ad ecclesiam: Post enim Epaphram qui F illos imbuit, hic accepit regendam eorum Ecclesiam. *Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Amen.* Vt confirmet Epistolam manu suâ subscriptam dicit, memorans vt in mente habeant exitus eius quos patiebatur pro salute Gentium: & tales se præberent, vt non ferret ægrè pati pro his iniurias.

Sancti Ambrosij in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Colossenses. Commentariorum Finis.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES.

COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

1.Thes.1. *T Thessalonicensium exemplo alios exhortetur ad fidei incrementa, eos laudat, eò quòd in acceptâ gratiâ permanentes, ad profectum præmij aucti sunt, meliora sectando: hortatur verò vt ad perfectum tenderent, quò eorum virtutibus quæsita dignitas cæteros prouocares: Tantæ enim fidei imbiberant spiritum, vt spe futurorum, etiam ciuium suorum Macedonum persecutiones* 2.Thes.2. *illatas pro nomine Christi deuoto animo paterentur. Vt horum ergò meritum, & suam ex eorum profectu lætitiam litteris signet, ità scribit ad eos.*

CAP. I. PAVLVS, & Siluanus, & Timotheus, G Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo Patre nostro, & in Domino Iesu-Christo. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu-Christo. Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione, memores operis fidei vestrę, & laborum, & charitatis, & expectationis Domini nostri Iesu-Christi, coràm Deo & Patre nostro.

Act. 16. 1.Petr.5. AVLVS, *& Siluanus, & Timotheus, &c.* H Trium quidem Episcoporum nomina litteræ continent; sed sensus & verba solius Apostoli sunt: Quia enim communi gaudio exultant in profectu illorum, ex consensu ad plebem Epistola scribitur in exaltatione Dei Patris & Domini Iesu Christi pacem & gratiam Iacob. 1. his exoptans. *Gratias agimus Deo semper pro omnibus* Ephes. 1. *vobis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris, sine* Philip.1. *intermissione, memores operis fidei vestræ, & laborum, & expectationis Domini nostri Iesu Christi, coràm Deo & Patre nostro.* Quoniam bona à Deo sunt, idcircò ei primùm gratias referunt in profectu illorum, qui digna- 2.Petr.1. tus est non solùm donum suum dare hominibus sub peccato constitutis; sed in filios hos adoptare, simul adiuuans eos ad omnia exitia toleranda; vt digniores fiant. Quamobrem meminisse horum dicunt se in orationibus suis, eò quòd discerent in opere fidei cæteris Ecclesiis, & nutu Dei perficerent opus cœptum, prompti in studio charitatis, & patientiæ, & spei aduentus Domini ante Deum, qui dignatus est Filium suum incarnare pro salute humaná: Placitum enim Dei est, si proficiatur in Christo.

Scientes, fratres dilecti à Deo, electionem vestram; quia Euangelium nostrum non fuit ad vos in verbò solùm; sed & in virtute, & in Spiritu-sancto, & in plenitudine multâ: sicut scitis quales fuerimus in vobis vestri causâ.

Humiles se fuisse inter eos significant, vt illis formam 2.Cor.10. darent mansuetudinis: non quòd defuerint quæ ad fidem illos hortarentur magnalia; quia doctrinæ Euan- Act.14. gelicæ robur virtus præstabat signorum & prodigio- & 15. rum, in Spiritu-sancto, id est, non in phantasiâ: sed Rom. 15. in veritate plenitudinis, vt nulli necessitati deesset auxilium; sed superabundans gratia videretur & in doctrinâ, & in conuersatione, & in ægris curandis, vt perfectum opus Spiritus-sancti appareret in Thessalo- Ephes. 5. nicensium Ecclesiis: vt in nullo se minores videntes Iudæorum Ecclesiis, gauderent in dono Dei qui participes illos facere dignatus est promissionis Abrahæ.

Et vos æmuli nostri facti estis, & ipsius Domini: suscipientes verbum in pressurâ multâ cum gaudio Spiritus-sancti, ità vt fueritis vos exemplum omnibus credentibus in Macedoniâ & in Achaiâ.

I Cupidi credulitatis, probra & iniurias à ciuibus suis passi tolerarunt fiducia futurorum. Vnde æmuli dicun- Ioan. 15. tur Apostolorum, & ipsius Domini; quià & Dominus Act. 5. eadem passus est à Iudæis, & Apostoli sequentes fidem Dei, persecutiones passi sunt, gaudentes quia digni habiti sunt pro nomine Domini contumelias pati, scientes pro his magna fore præmia repromissa: Idoneus enim seruus probatur, quando pro amore Domini sui inimicos eius offendit. Cuius rei memores, gauisi sunt spe promissionis in pressurâ. Itaque magna exhortatio est ad profectum

Rom. 16. profectum, cùm similes illos factos dicit & Christi & Apostolorum, ad formam præbendam cæteris credentibus illis in locis quibus fam[a] illorum [circ]ulabat.

A vobis enim diffamatus est sermo Domini non solùm in Macedonia & in Achaiâ; sed & in omnem locum fides vestra, quæ est ad Deum, processit; ita vt non necesse habeamus nos aliquid loqui: Ipsi enim de vobis annuntiant, qualem introitum habuerimus ad vos: & quomodò conuersi estis ad Deum, ab idolis, ad seruiendum Deo viuo & vero, & ad expectandum Filium eius de cælis (quem suscitauit à mortuis) Iesum, qui eripuit nos ab irâ veniente.

Rom. 1. Rom. 16. *A vobis enim diffamatus est sermo Domini, &c.* Tale est hoc, quale & illud ad Romanos, cùm dicit: *Quia fides vestra prædicatur in vniuerso mundo*: Sed in his ampliùs; quia non solùm fides; sed opus fidei illorum peruenit in omnem locum: *Ita vt non necesse habeamus nos aliquid loqui: Ipsi enim de vobis annuntiant, qualem introitum habuerimus ad vos & quomodò conuersi estis ad Deum, ab idolis, ad seruiendum Deo viuo & vero, & ad expectandum Filium eius de cælis (quem suscitauit à mortuis) Iesum, qui eripuit nos ab irâ veniente.* Sic peragrasse dicunt famam introitus sui, & conuersationis eorum cum prædicatione Euangelij, vt non esset necesse ea dicere: Superfluum est ea fari quæ nota sunt: Ad omnes enim in circuitu peruenerat, ità vt & annuntiarent cæteris quâ deuotione susceperant Apostolos. Et quia ad omnia quæ audierant ab eis, fuerant promptiores, relinquentes deos (Philip. 3. Act. 1.) mortuos; expectarent autem Christum de cælis, quem humanæ salutis causâ mortuum audierant, & resurrexisse deuictâ morte, & cum carne assumptum in cælos ministrâ nube, ad confusionem prudentium mundi, qui consideratione habitâ mundanorum, carnis naturam, quæ grauis est, putant non posse fieri vt sustollatur in cælos. Hoc effectu fit Spiritus sancti, vt erubescant (1. Cor. 1.) terrigenæ prudentes.

Cap. II. IAm ipsi scitis, fratres! introitum nostrum ad vos; quia non inanis fuit: sed antè multa passi, & contumeliis affecti (sicut scitis) in Philippis, exertâ libertate, ausi sumus in Deo nostro loqui ad vos Euangelium Dei, in magno certamine.

Act. 16. Hanc pressuram quam nunc memorat, passus est in Philippis cum Silâ propter spiritum Pythonem quem à puellâ eiecerat; quod iam suo loco dictum est. Cui pressuræ non cessit; sed fortior inuentus est, dum audet prædicare, nec loqui timet, spe vtique promissi præmij, vt & ei securi essent in persecutionibus, gaudentes propter futuram mercedem. (1. Cor. 9. 2. Cor. 4.) Signum ergò deuoti & fidelis Prædicatoris hoc dicit esse, si in pressurâ loqui verbum Dei non timeat: inanem illum significans, qui terrore præsenti formidinem patitur prædicandi: (2. Tim. 2.) Qui enim securus est de promissâ spe, non cedit vt coronetur.

Nam exhortatio nostra non ex fallaciâ, neque ex immunditiâ, neque in idolo; sed sicut probati sumus à Deo, vt crederetur nobis Euangelium, ità loquimur: non vt hominibus placentes; sed Deo, qui probat corda nostra.

2. Cor. 11. Galat. 1. Hoc propter pseudoapostolos dicit, qui dolo & fallaciâ prædicabat non missi, vt circumuenirent Gentes ad seruiendum legi factorum. Iste autem electum se & missum prædicare multis probat rebus; quia & in pressuris fortior inuentus est, & in conuersatione irreprehensibilis, vt nihil esset in hoc quod minus Deo videretur dignum [co]nsequenti[bu]s [ei]us. (1. Cor. 10. 1 Tim. 6.) Quid [en]im quæstus causâ Christum præ[dic]abant, fauo[rem] h[omi]num sequentes: qui [&] in a[...] remissiores [er]ant: quippe cùm nec aud[...] (Luc. 8.) in tribulatione infirmi; quia non ex corde; sed in fallacia erat sermo eorum: Omnis enim qui aliquid sine spe agit, citò tribulatione succumbit.

Neque enim vmquam in verbo adulationis conuersati sumus, sicut scitis in occasione auaritiæ. Deus testis est, nec quærentes ex hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis, cùm possemus apud vos in honore esse, vt Christi Apostoli: sed fuimus paruuli in medio vestrum, tamquàm si nutrix foueat filios suos; ità desiderantes vos, cupimus impartiri vobis non solùm Euangelium Dei; sed etiam animas nostras; quia charissimi nobis facti estis.

Coloss. 3. 2. Cor. 9. *Neque in occasione auaritiæ, &c.* Nunc aperit quod suprà significauit, cùm dicit: *Non in occasione auaritiæ*, Deum dans testem: quia istud ex corde faciebat, non in hypocrisi, quasi contemnens pauca, vt fortè plura offerrentur. Vnde & ipsos conuenit, scientes ac probantes quia nulli fuerat adulatus: (2. Cor. 12.) Pseudo enim apostoli formam auaritiæ dari sibi optabant, vt ipsâ occasione, dum veros Apostolos omnia illata vident accipere, possint ipsi sine inuidiâ simpliciores homines deprædari. *Nec quærentes ex hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis, cùm possemus apud vos in honore esse, vt Christi Apostoli.* Intantùm grauat pseudoapostolorum causam, vt se abnuere dicat, cùm liceret illi obsequia requirere, ad comprimendos eos quibus nec facultas erat, nec pudor, & tamen honorem sibi poscebant: Si enim potiùs quàm Dei doctrinam commendari volebant. Apostolus autem qui gloriam non ad præsens; sed in futuro requirebat, (1. Cor. 9. 1. Cor. 10.) se humilem faciebat, vt Dei prædicatio exaltaretur. *Sed fuimus paruuli in medio vestrum, tamquàm si nutrix foueat filios suos: ità desiderantes vos, cupimus impartiri vobis non solùm Euangelium Dei; sed etiam animas nostras; quia charissimi nobis facti estis.* Tantum affectum habere se circà illos ostendit (quem, quia verus est, non verbis magis quàm rebus probatum vult videri: potest enim in verbis latere fallacia) vt his exhortationibus (1. Ioan. 3.) prouocati omnem sensum suum in dilectione haberent Apostoli.

Meministis enim, fratres! laborem nostrum & fatigationem: nocte ac die operantes ad hoc, ne quem vestrûm grauaremus. Prædicauimus vobis Euangelium Dei, vos testes estis, & Deus, quàm sanctè & iustè, & sine querelâ vobiscum qui creditis, conuersati sumus, sicut scitis, & quomodò ergà vnumquemque vestrum, vt pater ergà filios suos, obsecrantes vos, & consolantes, & obtestantes, vt ambuletis dignè Deo, qui vocauit vos in suum regnum, & gloriam. Ideóque & nos gratias agimus Deo sine intermissione, quòd cùm accepissetis à nobis verbum auditus Dei, suscepistis illud non vt verbum hominum, sed vt (sicut est verè) verbum Dei: quod & operatur in vobis qui credidistis.

Nocte & die operantes ad hoc, &c. Hoc est quod dicit in Actis Apostolorum. (Act. 20.) *Omnia, inquit, quæ mihi, & iis qui sunt mecum, fuerunt necessaria, laborauerunt manus istæ.* Vnde & in aliâ epistolâ dicit: *Qui non laborat, nec manducet.* Et hoc contrà pseudoapostolos, vt qui otiosi mà-

ducaret, Prædicatores se fingebant esse. Vt ergò exemplum daret quemadmodùm gubernanda sit vita Christiana, & simulatores proderet, labori insistebat humano, offuscãs pseudoapostolos: propterea quia qui labori insistunt, à malis cogitationibus declinant, occupantes animum suum, & à periculis prohibentes. *Prædicauimus vobis Euangelium Dei, vos testes estis, & Deus, quàm sanctè & iustè, & sine querelâ vobiscum qui creditis, conuersati sumus, sicut scitis, & quomodò ergà vnumquemque vestrum, vt pater ergà filios suos, obsecrantes vos, & consolantes, & obtestantes vt ambuletis dignè Deo, qui vocauit vos in suum regnum & gloriam.* Manifesta sunt hæc: Commonet enim illos quomodò crediderint sibi prædicanti, & qualem eum fuerint experti, & quæ præcepta dederit eis, vt digni fierent Deo, qui illos vocauit de terris ad cælos, vt exsuscitet lætitiam illorum. *Ideóque & nos gratias agimus Deo sine intermissione, quòd cùm accepissetis a nobis verbum auditus Dei, suscepistis illud non vt verbum hominum, sed vt (sicut est verè) verbum Dei, quod & operatur in vobis qui credidistis.* Deo gratias referunt, qui aperuit sensum illorum ad recipiendum Euangelium suum. Gloria enim prædicantium est, quando audientes facilè credunt: Tantâ enim deuotione receperunt verbum, vt probarent se intellexisse Dei esse doctrinam.

1. Cor. 4. 1. Thess. 3. 1. Cor. 9. 1. Petr. 2. Act. 14.

Vos enim, fratres! imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæâ, in Christo Iesu: quia eadem passi estis & vos à conciuibus vestris, sicut & nos ipsi à Iudæis, qui & Dominum interemerunt Iesum, & proprios Prophetas, & omnibus hominibus aduersantur, prohibentes nos Gentibus loqui vt saluentur, ad hoc, vt expleant peccata sua semper; sed peruenit ira Dei super eos vsque in finem.

Act. 13. & 14. Matt. 23.

De impietate atque credulitate queritur diffidentium Iudæorum, qui non solùm suæ salutis inimici sunt, verumetiam aliorum prohibentes ne credant, & salui fiant: ab initio patricidæ; vel Domino enim communi parcere debuerant, qui conseruis & præpositis suis non pepercerunt: vt repleantur peccata eorum, intantùm, ne aliquando misericordiam consequi mereantur. Ideò Thessalonicenses à ciuibus suis eadem passos dicit, imitatos patientiam Sanctorum, & Domini nostri Iesu Christi: cuius sceleris auctores inducit Iudæos, vt & quantâ gloriâ digni sint qui pro nomine Domini patiuntur, & quæ vltio infestis & infidis præparata sit, dignoscatur.

2. Thess. 2.

Nos autem, fratres! desolati à vobis ad tempus horæ, facie, non corde: abundantiùs festinauimus faciem vestram videre in multo desiderio. Quapropter voluimus venire ad vos (ego quidem Paulus, & semel & iterùm) sed impediuit nos Satanas. Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nónne vos coràm Domino nostro Iesu Christo in aduentu eius? Vos enim estis gloria nostra & gaudium.

Coloss. 2. Hebr. 12. 2. Cor. 2. 1. Cor. 3.

Nos autem, fratres! desolati à vobis, facie, non corde, &c. Non animo; sed corpore diuulsos se dicunt ab eis (charitas enim non diuiditur nec separatur) sed propter maiorem instructionem, etiam faciem eorum cupere se dicunt videre: In rebus enim diuinis deficiunt articuli comprehendere quæ possunt dici: Nec enim sufficit dies stylo his quæ vnâ horâ possunt depromi, vt non dicam quædam esse mystica religionis nostræ, quæ propter carnales sensus, ne scandalum patiantur, facilè publicari non debeant: quia non omnibus dicenda sunt omnia; sed pro vniuscuiusque captu moderanda sunt dicta: aliter rudibus, aliter fundatis. Idcircò præsentia corporis

G requiritur, quia sic perficitur veritas charitatis: Quamuis enim charitas non diuidatur, desiderium tamen facit absentia corporis. Denique osculis & amplexibus animorum expletur voluntas. Cui rei impedimento asserit fuisse Satanam, qui etiam Apostolis obuias manus tendebat, ne veritatis ratio hominibus panderetur: Accendebat enim perfidorum mentes, vt eos verberibus, ac vinculis detinerent; ne loquerētur verbum Dei. Dixerunt enim maiores Iudæorum Apostolis: Nónne præcipientes denuntiauimus vobis ne loqueremini in nomine † isto vlli hominum? Sed quia quod nō est a Deo, stare non potest, dissoluuntur impedimenta Satanæ. *Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos coràm Domino nostro Iesu Christo in aduentu eius?*
H *Vos enim estis gloria nostra & gaudium.* Manifestum est quia perfectio discipulorum, gaudium & corona magistri est. Hi enim sunt qui labores fructuum suorum editurì sunt: fructus enim magistri, discipulus est obediens: cuius dum bona conuersatio proficit magistro, fructus sui edit laborem; Labor enim discipuli in opere bono, coronam dat magistro, iudice Christo.

Rom. 15. Act. 5. Matt. 15. al. Iesu. Philip. 4. Prou. 1.

CAP. III.

IDcircò iam non ampliùs tolerantes, optimum duximus vt Athenis soli relinqueremur: & misimus Timotheum fratrem nostrum, & participem operis Dei in Euangelio Christi, ad hoc, vt & vos confirmet, & deprecetur pro fide vestrâ, ne quis moueatur in his pressuris: Ipsi enim scitis, quia ad hoc positi sumus: Nam & cùm apud vos eramus, prædicebamus vobis, passuros nos pressuram, sicut factum est, & scitis. Ideò & ego non ampliùs tolerans, nisi ad hoc vt cognoscerem fidem vestram, ne quo modo attentauerit vos ille tentator, & inanis fiat labor vester.

K *Vt & vos confirmet, & deprecetur pro fide vestrâ, &c.* Desiderij suprà memorati causas expressit. Idcircò enim præsentes esse apud eos volebant, vt animos eorum firmarent, ne quis ex his scandalum pateretur de pressuris Apostolorum, vt qui tanta signa facerent, aliquando infirmarentur, ita humiliati, vt verberibus & vinculis subijcerentur. Ad quam rem excusandam Timotheum missum testatur, idoneum doctorem, qui ostenderet hinc merita crescere Christianis, si pro nomine Domini passi gratias agāt, à quo huius rei mercedem expectant, simúlque preces Deo funderent vt stabiles essent. Quam persecutionem idcircò se passuros prædicauerant, vt per id quod præscientiam huius rei habere se protestarentur, posse se effugere & declinare has iniurias approbarēt; sed quia spes magna in his est, ideò illatas sufferre quidem libenter. *Ideò & ego non ampliùs tolerans, nisi ad hoc vt cognoscerem fidem vestram, ne quo modo attentauerit vos ille tentator, & inanis fiat labor vester.* Illud propter quosdam dicit, qui possint seduci astutiâ Satanæ; quia in omni plebe est pars firma & infirma: quorum causâ sollicitus erat, ne amitteret fructum credulitatis eorum. Et quia diutius passus non est nescire se quid certius ageretur circà illos, misit Timotheum Episcopum à se creatum, à quo posset certum scire.

1. Thess. 2. Ephes. 3. Matt. 5. Act. 5. 1. Cor. 11. Philip. 4. 1. Tim. 1.

M Modò autem cùm venisset Timotheus ad nos à vobis, & annuntiasset nobis fidem & charitatem vestram, & quoniam memoriam nostri habetis bonam semper, desiderantes nos videre, sicut & nos quoque vos: ideò consolationē sumus adepti, fratres! in vobis super omni necessitate & pressurâ nostrâ per vestram fidem: quoniā nunc viuimus, si vos steteritis in Christo: Quam enim gratiarū actionem possumus referre Deo de vobis super omni gaudio, quo gaudemus propter vos coràm Deo nostro, no-

ðte, diéque abundantissimè orantes, vt videamus faciem vestram, & suppleamus ea quę desunt fidei vestræ?

Modò autem cùm venisset Timotheus ad nos, &c. Declarauit cur alacri sermone scribat ad eos: Ideò enim nuntio veniente, & firmitatem deuotionis illorum in fide & dilectione Apostoli declarante, lætus factus de communi concordiâ, scribit ad eos securum habens fructum fidei & bonæ conuersationis eorum: *Quam enim gratiarum actionem possumus referre Deo de vobis super omni gaudio, quo gaudemus propter vos coràm Deo nostro, nocte diéque abundantissimè orantes, vt videamus faciem vestram, & suppleamus ea quæ desunt fidei vestræ.* Nihil dicit tam dignum, quod sufficere possit ad compensationem acquisitæ salutis gentium. Et quoniam prouexerant se perseuerantiâ fidei, & actu vitæ melioris, magis ac magis cupit eos videre, vt ea quæ ad perfectionem illorum pertinent, ediscant, sacramenta scilicet rerum spiritalium, quæ facilè publicari non debent; vt scirent, quis & quàm immensus est quem iudicem sperabant: Aliud est enim fidem accipere, & aliud expositionem fidei: Alia enim disputatio est de naturâ Patris, & Filij, & Spiritus sancti, & alia de personis. Pater ingenitus est, Filius verò genitus. Quantùm ad personas pertinet, diuersum videtur, cum sit in diuidua vnitas naturæ: Vnitas enim non in personâ est; sed in substantiâ; Spiritus autem sanctus non degener putetur; quia tertius ponitur. Qui ergò de secundâ personâ non ambigit, admittit & tertiam.

Ipse verò Deus & Pater noster, & Dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos. Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitate in inuicem in nos, & in omnes; sicut & nos in vos, ad confirmanda corda vestra irreprehensibilia, in sanctimoniâ coràm Deo & Patre nostro, in aduentum Domini nostri Iesu Christi cum omnibus Sanctis eius. Amen.

Ipse verò Deus & Pater noster, &c. Integro ordine iter suum disponi postulat; primùm à Deo Patre; quia ab ipso sunt omnia: deinde à Domino Iesu Christo, per quem sunt omnia; vt virtus atque prouidentia Patris & Filij aduentum eius commendet, vt acceptabilis fiat audientibus se, & impedimenta diaboli soluerentur ad dirigendum iter eius. *Vos autem Dominus multiplicet; & abundare faciat charitate in inuicem in nos, & in omnes, sicut & nos in vos: ad confirmanda corda vestra irreprehensibilia, in sanctimoniâ coràm Deo & Patre nostro, in aduentu Domini nostri Iesu Christi cum omnibus Sanctis eius.* Vt gaudium suum quo de eis gaudet, cumulet, in omnibus bonis multiplicari illos exoptat: vt veniens ad eos, plus inueniat in eis quod laude dignum sit, quàm à Timotheo audierat: vt irreprehensibiles inueniantur cum Sanctis in charitate Dei Patris, & in aduentu Domini nostri Iesu Christi, cùm cœperit ante tribunal eius examinatio singulos approbare. Deum vocat propter terrorem maiestatis eius: Patrem verò propter benignitatem, quâ dignatur Credentes sibi adoptare in filios, quod in aduentu Domini manifestabitur.

CAP. IV.

QVod superest itaque, fratres! rogamus vos & obsecramus in Domino Iesu, vt quemadmodùm accepistis à nobis qualiter oporteat vos ambulare, & placere Deo, sic & ambuletis, vt abundetis magis. Scitis enim quæ præcepta dederim vobis, per Dominum nostrum Iesum: Nam hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra: abstinere vos à fornicatione, & scire vnúmquemque vestrûm suum vas possidere in sanctimoniâ & honore, non in passione desiderij; sicut & Gentes quæ ignorant Deum: & vt ne quis supergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem suum; quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut & prædiximus vobis, & testificati sumus.

Sic & ambuletis, vt abundetis magis. Hoc est quod suprà dixit; quia ad cumulandum gaudium suum crescere illos vult in bonis operibus secundùm mandata Apostolica: *Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum nostrum Iesum: Nam hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra: abstinere vos à fornicatione, & scire vnumquemque vestrûm suum vas possidere in sanctimoniâ & honore; non in passione desiderij, sicut & Gentes quæ ignorant Deum: & vt ne quis supergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem suum: quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut & prædiximus vobis, & testificati sumus.* Quamuis laudet eos in totâ Epistolâ; tamen commonet ne aliquâ subreptione ad illicita deducantur, vt incurrant vindictam quam vltricem malorum didicerunt: scientes hoc Deo placere, si corpora sua incontaminata custodiant; sed & cum fratribus simpliciter agant, ne similes Gentibus inuenti, adoptionis nomine abdicentur.

Non enim vocauit nos Deus in immunditiam; sed in sanctimoniam. Quapropter qui spernit hęc, non hominem spernit; sed Deum, qui dedit Spiritum sanctum in nobis. De affectione autem fraternitatis non habemus necessitatem scribere vobis: ipsi enim vos à Deo edocti estis, ad hoc, vt vos inuicem diligatis: Nam & hoc facitis in omnes fratres per vniuersam Macedoniam. Hortamur autem vos, fratres! abundare magis, & eniti quiescere & vestrum negotium agere, & operari manibus vestris, sicut vobis præcepimus: vt honestè ambuletis ad eos qui foris sunt, & nullius rei desiderium sit in vobis.

Qui spernit hæc, non hominem spernit, sed Deum, &c. Vt fortiùs adstringat ad ea quæ docet, Dei interponit personam, dicens: *Non hominem spernit, qui præterit præcepta; sed Deum.* Quem ideò dicit Spiritum sanctum nobis dedisse, vt sanctè viuamus; quia in corpore subdito peccatis non habitat Spiritus sanctus. *De affectione autem fraternitatis non habemus necessitatem scribere vobis: ipsi enim à Deo edocti estis, ad hoc vt vos inuicem diligatis: Nam & hoc facitis in omnes fratres per vniuersam Macedoniam.* Etiam hoc cùm facere illos laudat, commonet tamen vt propensiùs id agant: Quos enim ab ipso Deo doctos dicit, promptiores esse debere in fraternâ dilectione significat: Propter multam enim charitatem Deus misertus est nostri, cuius imitatores effecti non immeritò adoptatos nos ostendimus à Deo in filios. *Hortamur autem vos, fratres! abundare magis, & eniti quiescere, & vestrum negotium agere, & operari manibus vestris, sicut vobis præcepimus: vt honestè ambuletis ad eos qui foris sunt, & nullius rei desiderium sit in vobis.* Iterùm eadem hortatur, vt datâ operâ abundent bonis actibus: Vt enim significet verè hoc esse quod placet Deo, frequenter hoc monet; Iustitiæ enim via tenenda est, vt ad misericordiam iure veniatur, vt qui sunt inferiores substantiâ, manibus laborent, vt ipsa intentione tollantur à vulgari inquietudine, & à prauâ cogitatione, vt disciplina eorum etiam ab infidelibus laudetur, & prouocari ad fidem possint.

Nolumus autem vos ignorare; fratres! de iis qui dormiunt, vt non tristes sitis, sicut & cæteri qui spem non habent: Nam si credimus quòd Iesus mortuus est & resurrexit, sic & Deus illos qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo.

Manifesta est ratio; quia si resurrectio creditur mor- G
1.Cor.12. tuorum futura, noo sunt lugendi qui cum signo crucis
exeunt. Lugendi autem verè sunt infideles, qui hinc
Sap. 5. transeunt in gehennam, vt edistant verum esse quod
credere noluerunt. Fideles autem resurgent ad gloriam,
1.Cor. 15. vt qui in sæculo stulti habiti sunt propter fidem, videantur
prudentes. Prouiderunt enim sibi gloriam. Hi sunt
qui per Iesum, id est, sub spe fidei hinus exeuntes, addu-
Philip.2. centur cum eo in aduentu eius, vt ab hominibus videan-
tur. Cùm tamen ipse defuncti excessum lugendum pro-
hibeat, ipse alibi dicit: *Ne tristitiam haberem*. Sed iam
suo loco solutum est.

Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini;
quia nos qui viuimus, qui subrelicti sumus in H
aduentum Domini, non præueniemus eos qui
dormierunt. Quoniam ipse Dominus in iussu,
& voce Archangeli, & tubâ Dei descendet
de cęlo, & hi qui in Christo mortui sunt resur-
gent primi: deinde nos qui viuimus, qui relin-
quimur, vnà cum illis rapiemur in nubibus
obuiàm Christo in aëra, & sic semper cum Do-
mino erimus. Quare consolamini vos inui-
cem in his verbis.

Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini. &c. Sensu
Domini loqui se profitetur, cùm dicit, *Hoc vobis dici-* I
2.Cor. 2. *mus in verbo Domini*: Vt enim fidam spem & ratam glo-
riam resurrectionis Sanctis promissæ demonstret, ordi-
2.Cor.15. nem ipsum quomodò futura sit, exponit, nutu iudicis
Christi, sancto Spiritu intimante: vt ipsâ spe qui charos
suos præmiserunt, non doleant, addiscentes quia in ad-
uentu Domini priores resurgent qui in Christo moriun-
tur: Ipse enim Christus Dominus voluntate Patris quasi
Apoc.12. primus Agnelus Dei cum exercitu cælesti, sicut contine-
tur in Apocalypsi Ioannis Apostoli, descendet de cælo
Esai.26. ad gerendum bellum nomine Dei contrà Antichristum.
Quo extincto, iussu eius resurgent mortui. Hoc est ergò K
in tubâ Dei descendere, nomine Dei bellum gerere:
Iosue. 5. Est enim, vt ipse dixit ad Iesum filium Naue, dux &
princeps exercitus Domini, propter quod Archangelus
dicitur: Cùm autem in tubâ Dei descendet, Deus est;
Exod. 3. quia vtrumque continent Scripturæ: sicut in Exodo,
quem Angelum in flammâ apparuisse Moysi legimus,
Ibidem. statim ipsum in subiectis esse Deum agnoscimus, id est,
Filium Dei, dicente eadem Scripturâ. Et accedens, in-
quit, Moyses, auertit se: quia non potuit considerare
Coloss. 1. in faciem Dei. Deus ergò est, quia Filius Dei verus est
Deus. Dux autem & princeps ideò; quia caput omnium L
est; quia per ipsum omnia: resurgentibus ergò primis
qui in Christo mortui sunt, deinde nos qui viuimus, ra-
piemur vnà cum illis baiulis nubibus obuiàm Christo
in aëra, vt cum Domino omnes veniant ad prælium, &
Act. 1. quos occiderat, videat viuos; quia sicut Domino famu-
latæ sunt nubes; ità & his quos fratres suos dignatus est
Libr. 4. appellare: *Et sic semper cum Domino erimus*: In ipso enim
sent. dist. raptu mors proueniet & quasi per soporem, vt egressa
41.§. anima in momento reddatur. Cùm enim tollentur,
quaes morientur: vt peruenientes ad Dominum, præsentiâ
solet.
Luc. 20. Domini recipiant animas, quia cum Domino mortui
esse non possunt. *Itaque consolamini vos inuicem in his ver-*
bis. Hac spe consolari se inuicem iubet eos qui adhuc
more Gentili charorum suorum excessum putabant lu-
gendum.

Cap. V. DE temporibus putem & momentis, fra-
tres! non est necesse vobis scribi: Ipsi
enim diligenter scitis, quia dies Domini, vt fur
in nocte sic veniet. Cùm enim dicent: Pax, &
firmitas, tunc repentinus eis superueniet inte-
ritus; quemadmodùm dolor partus prægnan-
ti, & non effugient: vos verò, fratres! non
estis in tenebris, vt vos dies ille tamquàm fur
G apprehendat. Omnes enim vos filii luminis
estis, & filii diei: non estis noctis neque tene-
brarum.

Dies Domini, vt fur in nocte, sic veniet. Hoc est quod in Marc. 13
Euangelio Dominus locutus est, dicens; *Vigilate: quia*
nescitis horam quâ Dominus vester veniet. Et iterùm *Si* Matt.24.
quis vobis dixerit Ecce hic Christus, aut ecce illic: nolite cre- Esa.5.
dere. Subitò enim & ex insperato apparebit sicut corus-
catio apparet ab Oriente in Occidentem habens secum
militiam exercitus Dei Patris, ad perditionem Anti-
christi & satellitum eius: Cùm enim securi fuerint per-
fidi de regno diaboli, interfectis Sanctis, id est, Enoch
& Eliâ & læti de victoria inuicem sibi mittentes mu- Apoc 11.
H nera, sicut dicit Apocalypsis, tunc illis subitò veniet
repentinus interitus: In aduentu enim suo Christus
hos omnes disperdet, vt videntes Sancti qui euaserint,
glorientur! *Vos, autem, fratres! non estis in tenebris, vt*
vos dies ille tamquàm fur apprehendat; Omnes enim vos filii Rom. 13.
luminis estis & filii diei: non estis noctis neque tenebrarum.
Per tenebras ignorantiam significat & mendacium;
per diem autem scientiam & veritatem. Idcircò Chri- Ephes. 5.
stianos non in tenebris esse dicit; Gentiles autem, vel in-
credulos Iudæos filios tenebrarum; quia cultores sunt
mendacij. Quamobrem Fideles securos esse debere si- Philip.4.
gnificat; quia non ignorant futurum aduentum Domi- 2.Pet.3.
ni; sed expectant solliciti vt veniat. Qui autem igno-
I rant diffidentes de eo, repentè illos apprehendet im-
prouidos, & interficiet.

Igitur non dormiamus, sicut & cæteri; sed
vigilemus, & sobrii simus: Hi enim qui dor-
miunt, nocte dormiunt: & qui inebriantur,
nocte sunt ebrii. Nos autem qui diei sumus,
sobrii simus, induti thoracem fidei & charita-
tis, & galeam, spem salutis: quia non posuit
nos Deus in iram; sed in acquisitionem salu-
K tis per Dominum nostrum Iesum Christum,
qui mortuus est pro nobis, vt siue vigilemus,
siue dormiamus, simul cum illo viuamus.
Propter quod exhortamini innicem, & ædifi-
cate alterutrum, sicut & facitis.

Apertum est quod dicit: Commonet enim, ne securi Luc. 12.
de nomine Saluatoris negligenter agamus: ideóque tri-
bus propugnaculis nos muniri debere, id est, fidei, &
spei, & charitatis: Deum enim fides manet, spem ex- 1.Cor 13.
citat: spes autem necessariò sollicita est de promissione,
L nec dormit: charitas autem deuotum offeret Deo; ni- 1.Thes.4
hil enim aduersum admittit charitas: idcircò enim
mortuus est pro nobis Dominus Iesus, & resurrexit: vt
siue vigilemus, hoc est, viuamus, siue dormiamus, id est
moriamur, vnà cum illo æternâ vitâ fruamur. Hoc est
quod suprà dixit quia Fideles in aduentu Domini tam
mortui quam viui obuiàm tollentur Domino, & sic
semper viuent cum eo. In hoc meditandum docet, vt
inuicem se in eo ædificent sensu.

Rogamus autem vos, fratres! vt cognosca-
tis eos qui laborant inter vos & pręsunt vobis
in Domino & monent vos, vt illis summum
honorem habeatis in charitate, propter opera
ipsorum; pacem habete cum eis.

M Hoc est quod dicit & in aliâ Epistolâ, presbyteros du- 1.Tim. 5.
plici honore honorandos, qui laborant in verbo doctri-
næ: Potest enim pigere eum, qui inopiam patitur, exer-
citium facere quod prosit audientibus: Quid enim pro-
dest honorem sine fructu habere; aut quid magnum est
offerre ei carnalia, qui tribuit spiritalia? Sicut enim di-
uitiæ negligentiam pariunt salutis, ita egestas, dum satu-
rari quærit, à iustitia declinat. Hinc Salomon nec nimis 1. Cor 9.
diuitem se petit fieri nec egestuosum. Hoc ipsum tamen
in charitate fieri debere, vt honorificentia Sacerdotis non Prou.30.

de timore magis fit; sed de amore, vt etiam illi profi- ciat, qui facit: Res enim quæ sponte non fit, ad effe- ctum non peruenit; quamuis ad præsens proficiat su- 1.Cor.9. menti, nihil tamen proderit in futuro danti. Et quia dissensio multa generat mala, pacificos eos esse horta- tur.

Rogamus verò vos, fratres! corripite inquietos, consolamini pusillanimes, opitulamini infirmis, patientes estote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat: sed semper quod bonum est sectamini & in inuicem, & in omnes. Semper gaudete in Do- B mino, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite. Hæc est enim voluntas Dei in Christo Iesu in vobis.

2.Cor.11. Quoniam necesse est quosdam in plebe esse immodestos, quosdam autem pusillanimes, hoc est timidos, quosdam verò fide infirmos: ideò hos qui modesti sunt & magnanimes, & fide fundati, hortatur cum prece vt his consulant, vt possint proficere, sufferentes eos, ne Galat.6 si retributio fiat malorum, peiores se fiant. Idcircò nihil aliud quàm bonum sectandum hortatur, non solùm 1.Pet.2. Luc.18. in causâ fratrum; sed & in omnium. Possunt enim bo- C nis operibus attrahi infideles ad credulitatem, ex quâ 2.Thess.2. semper gaudeatur in Domino, hoc est in bonum. Orandum autem sine intermissione; Sedulæ enim preces prouocant animum Iudicis ad dandam misericordiam. In omnibus verò actibus bonis Deo gratias agendas, qui hanc tribuit doctrinam in Christo Iesu Domino nostro.

Spiritum nolite extinguere: Prophetias nolite spernere. Omnia probate; quod bonum est tenete. Ab omni specie malâ abstinete vos.

Hoc dicit, vt non facilè alicui per spiritum loquenti interdicatur (extinguitur enim, si incipientis loqui fer- D 1.Ioan.4. uor contradictione sopitur) ne fortè non intelligentes dici ab eo spiritalia, iniuriam faciant Spiritui sancto, & peccent per ignorantiam: neque aliquem qui quasi Scripturas reuelet, non audiri patienter debere, sed omnia 1.Cor.14 dicta examinari, & sic iudicari, ne fortè gratiam datam fratri, dum respuunt, Auctori repugnent. Omnia ergò quæ dicuntur, probanda monet: & quidquid sobriè & benè dictum fuerit, retinendum: Quæcumque enim A- Philip.1. postolorum & ipsius Domini dictis congruunt, ea benè dicta habenda sunt & retinenda: ab his autem quæ inimica fidei videntur, abstinendum: Solent enim Spi- 2.Cor.11. ritus mundi fallaciter quasi per imitationem dicere bona, & inter hæc subinducere praua, vt per hæc quæ bona E sunt, accepto ferantur & mala: vt quia vnius spiritus dicta putantur, non discernantur ab inuicem; sed per id quod licitum est, commendetur illicitum, auctoritate nominis, non ratione virtutis: Solent enim sub Ibidem. Apostolorum nomine & ipsius Domini, nefanda docere & aduersa; ideòque omnia probanda monet; quia non possunt eloquia Domini esse diuersa. Hinc est vnde & 1.Ioan.4 Ioannis Apostoli Epistola: *Nolite*, inquit, *omni spiritui credere; sed probate spiritus si ex Deo sunt*: quia si multa bona dicat in aliquo autem quod fidei aduersum est 1.Cor.12. promat, sciatur non esse Spiritus sanctus. Nihil enim erroris in Spiritu sancto poterit reperiri. Sed aut per exercitium eloquij quædam spiritalia, quædam verò Rom.7. carnalia; quia omnis anima carni deputatur, aut certè commento quodam astutiæ bona fingit, vt his inferat Euseb. Cæs. l.5. hist. Eccles. c.14. mala, sicut suprà memoraui: quemadmodùm in Montano, & Priscillâ, & Maximillâ Prophetis Cataphrygarum spiritus mundi imitatione quadam boni simulat, vt per multa verisimilia, necnon & vera, mentiretur se esse Spiritum sanctum.

Ipse autem Deum pacis sanctificet vos per omnia perfectos: vt integer spiritus vester, & anima, & corpus sine querelâ in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur.

Deus pacis Christus est: Ait enim: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Ioan.14. Quippe cùm omnia quæ habet Pater, Filij sint, hunc sanctificare nos optat Apostolus, vt nos illustret pietate clementiæ suæ, & omne votum nostrum dirigat in perfectione, vt integer sit Ioan.17 Spiritus datus nobis. Tunc enim integer est, si bonæ vitæ studeamus, animam habentes mundam, & corpus 1.Thess.4. C sine querelâ, vt totus homo sit perfectus: Potest enim corpus mundum esse, & anima inquinari per malum 1.Thess.3 cogitatum: ideóque spiritum in homine mundum dicit esse debere. Si autem mala vita vel cogitatio intercedat, non erit integer spiritus; quia deserit hominem peccatis obnoxium: Sap.1. Dum enim dissentit anima & corpus, quamuis sine sensu sit, alieni ab eo efficiuntur, & velut perdens eos non erit integer spiritus: Ad hoc enim datus homini, vt maneat in eo, & sit quasi caput eius. In- Ioan.14. teger ergò non erit; quia perdit membra; dum recedit 1.Cor.6. ab eo homo, ea agens quæ odit Spiritus sanctus.

Fidelis est Deus qui vocauit vos, qui etiam D faciet. Fratres! orate pro nobis. Salutate, fratres omnes in osculo sancto. Adiuro vos per Dominum, vt legatur Epistola hæc omnibus Sanctis fratribus. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Amen.

Fidelis est Deus qui vocauit Deus, &c. Fidelem Deum Hebr.10 dicit in promissis suis, vt securi de præmio rectè versen- Ioan.15. tur; & quia qui rectè viuunt iuxtà Euangelium, facilè 2.Cor.1. poterunt impetrare quæ postulant: idcircò orare eos pro se hortatur: Facilè enim multi impetrant quod desiderant. *Salutate fratres omnes in osculo sancto.* Sancta oscula sunt in salutatione Christianâ; cætera carnalia sunt; E quia quidquid sine Christo fit, carnale est, ac per hoc & & mortale: Qui enim Auctorem vitæ contemnit, in Rom.8. morte est. *Adiuro vos per Dominum, vt legatur Epistola hæc omnibus sanctis fratribus.* Adstringit eos vt solliciti sint ad legendam Epistolam cunctis fratribus, vt cognoscant & laudes & admonitiones suas, per quas fiant perfecti. *Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Amen.* Sic illos in bonis operibus vult proficere, vt gratia Domini no- Rom.16. Act.3. stri Iesu Christi permaneat in eis, in æternum.

Sancti Ambrosij in Epistolam primam Beati Pauli Apostoli ad Thessalonicenses Commentariorum Finis.

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI In Epist. II. B. Pauli Apost. ad Thessalonic.

COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

1. Thess. 4. 2. Thess. 5. 2. Thess. 2. 2. Thess. 3. *QVONIAM in primâ Epistolâ ad Thessalonicenses datâ, inter cætera etiam de aduentu Domini quædam scripsit, & de resurrectione Sanctorum, nunc aliam scribit ad eos, in quâ significat, licet obscurè (neque enim apertè potuit fortè scribere) de abolitione regni Romani, & de Antichristi apparentiâ & damnatione, & de quorumdam fratrum inquietudine.*

Cap. I. PAulus, & Siluanus, & Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo Pâtre nostro, & in Domino Iesu Christo. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias agere debemus Deo semper de vobis, fratres! sicut dignum est, quoniam superexcrescit fides vestra, & multiplicatur charitas vniuscuiusque vestri omnium in vos inuicem: itâ vt nosipsi de vobis gloriemur in Ecclesiis Dei pro patientiâ vestrâ & fide in omnibus persecutionibus vestris & pressuris, quas sustinetis in exemplum iusti iudicij Dei, in hoc G vt digni habeamini regno Dei, pro quo & patimini.

AVLVS, *& Siluanus, & Timotheus, &c.* Solemnibus verbis scribit ad eos: Solito enim more sermonum caput continetur Epistolæ, & idem ipsi tres sunt, quorum nomine scribitur; sicut 1. Thess. 1 & prima Epistola. *Gratias agere debemus Deo semper de vobis, fratres! sicut dignum est, quoniam superexcrescit fides vestra, & multiplicatur charitas vniuscuiusque vestri omnium in vos inuicem.* Deo se debito- 1. Thess. 2 res de horum profectu in gratiarum actione profitentur, & vt non qualecumque esse debitum ostenderet; H *sicut dignum est*, ait: vt pro tam infinito dono magnas gratias referendas Deo testarentur: Post acceptam enim primam Epistolam meliores esse quàm fuerant, perstiterunt; itâ vt in eo copiosi & abundantes viderentur, quòd post Domini & Dei deuotionem habemus man- Ioan. 13. datum, vt diligamus nos inuicem. *Ita vt nosipsi de vobis gloriemur in Ecclesiis Dei pro patientiâ vestrâ & fide in omnibus persecutionibus vestris & pressuris, quas sustinetis, in exemplum iusti iudicij Dei, in hoc vt digni habeamini regno Dei pro quo & patimini.* Gloriam esse suam in horum 1. Thess. 1 conuersatione & persecutione tolerandâ testatur, intantùm vt apud cæteras Ecclesias exempla eorum pro- F ferantur, vt imitatione eorum crescant in deuotione Rom. 8. passionum pro Christo, vt mereantur consequi quæ promissa sunt Sanctis, in die iusti iudicij Dei, cuius amore mundum spernere non dubitarunt: Ipsæ enim pressuræ exempla sunt futurorum meritorum, in his qui patiuntur, ad gloriam: in illis autem qui persequuntur, ad perditionem.

Siquidem iustum est apud Deum reddere eis qui vos deprimunt, pressuram: & vobis qui afflictionem sustinetis, requiem nobiscum, in reuelatione Domini Iesu de cœlo, cum Angelis virtutis eius, in igne flammæ dantis vindictam in eos qui non nouerunt Deum, & in eos qui non obaudiunt Euangelium Domini nostri Iesu Christi, qui pœnas soluent in interitum æternum, à facie Domini, & à gloriâ virtutis eius.

Quoniam exemplum iusti iudicij Dei apparere di- Ps. 61. xit siue in bonos, siue in malos; idcircò subsecutus ait: *Siquidem iustum est apud Deum*, vt reddat vnicuique secundùm opera sua. Quid tam iustum, quàm vt hi qui Sap. 5. in sæculo deprimunt bonos, & extorres eos faciunt Apoc. 7. persecutionibus, in futuro eadem patiantur quæ faciunt: illi autem vt sint in requie cum cæteris San- Esa. 9. ctis, qui de magnâ tribulatione venientes, regnum accipient æternum in aduentu Domini de cælo, cùm cœperit venire: cum cælesti exercitu suo, & ministro igne, ad dandam vindictam in Paganos, qui ignorant Deum Patrem esse Iesu Christi; & Iudæos, qui dicen- 1. Petr. 1. tes se Deum scire, non credunt Euangelio Christi, quod dedit illi Pater Deus vt traderet seruis suis? Quos omnes præsentia Domini, & gloria maiestatis eius ignis exuret, vt debitas reddant pœnas interitus in Esai. 66. æternum, semper sentientes, non tamen penitùs deficientes, vt ipsa pœna illos quodammodò generet semper, quo consumantur.

Cùm venerit clarificari in Sanctis suis, & mirificari in omnibus qui crediderunt, quia fidem habuit testimonium nostrum super vos in die illâ. In quo etiam oramus semper pro vobis, vt nos dignos habeat vocatione suâ Deus noster, & impleat omni placito bonitatis, & opere fidei in virtute; itâ vt clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in ipso secundùm gratiam Dei nostri, & Domini Iesu Christi.

Rom. 2. Coloss. 3. 1. Pet. 4. Philip. 4. Matt. 11. Philip. 1. 1. Cor. 17.

Cùm venerit clarificari in Sanctis suis, &c. Duplicem continet sensum: Adueniet enim punire malos, & glorificare bonos: Ipse enim clarus & mirabilis videbitur in eos qui credunt exemplo & fide Apostolorum, cùm fuerint coronati, testimonium reddente illis Euangelio in die Domini. Seuerus autem apparebit incredulis, cùm æternis pœnis coarctari cœperint: Corona enim discipulorum, magistri est gloria; & veritas eius incredulorum est pœna; quia quod prædicabatur, non crediderunt. *In quo & oramus semper pro vobis, vt vos dignos habeat vocatione suâ Deus noster, & impleat omni placito bonitatis; & opere fidei in virtute; itâ vt clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in ipso secundùm gratiam Dei nostri, & Domini Iesu Christi.* Gaudio addit & preces, vt quia deuoti sunt, dignetur Deus adiuuare eos, vt perficiant opus cœptum ad claritatem Domini nostri Iesu Christi, vt perseuerantia discipulorum testimonium sit magistro ad gloriam: Auctoritas enim magistri in discipulorum est fiduciâ, cùm se in acceptâ gratiâ faciunt digniores.

Cap. II.

Rogamus autem vos, fratres! per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostræ congregationis in illum: ne facilè dimoueamini à sensu vestro, neque conturbemini, neque per spiritum, neque per verbum, neque per Epistolam tamquàm à nobis missam, quasi instet dies Domini. Ne quis vos seducat vllo modo: quoniam nisi venerit defectio primùm, & reuelatus fuerit homo iniquitatis, filius interitus, qui aduersatur & extollitur suprà omne quod dicitur Deus, aut quod colitur; itâ vt in templo Dei sedeat, ostentans se ipsum, quasi sit Deus.

Matt. 24. Ephes. 5. 1. Tim. 6. 1. Ioan. 2. Apoc. 12 & 20. Dan. 2. & 7. Dan. 9. Matt. 24.

Obsecrat eos ne leuiter & facilè ab aduentu quasi imminentis Domini opinionem reciperent: & alia dat mandata, vt etiamsi per spiritum, aliquis velut Propheta fuerit locutus, credi ei non debeat, neque sic per Tractatum, aut Epistolam nomine fortè Apostolorum scriptam, assensum tribuendum: Solent enim tergiuersatores, vt fallant, sub nomine clari alicuius viri Epistolam fingere, vt auctoritas nominis possit commendare quod per seipsum recipi non potest. Hoc ideò, ne ipsâ perturbatione dum incauti inuenirentur, possint seduci ad adorandum diabolum, qui idcircò hæc iactabit, vt sub Saluatoris nomine apparens ac fallens Sanctos, velit se adorari, vt decipiat credentes in Christum. Sed vt locum aut occasionem fallendi quam se putat habere, non habeat impudentissimus Satanas; tempus & signa aduentus Domini designauit; quia non priùs veniet Dominus, quàm regni Romani defectio fiat, & appareat Antichristus, qui interficiet Sanctos, redditâ Romanis libertate; sub suo tamen nomine: Sciens enim venturum Dominum ad se comprimendum, nomen eius sibi vsurpabit: & vt regnum eius verum esse videatur, attrahet secum qui simul cum eo pereant; itâ vt in domo Domini in sede sedeat Christi, & ipsum Deum se asserat, non filium Dei. Vnde in Euangelio ad Iudæos Dominus ait: *Ego veni in nomine Patris mei, & non me recepistis: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.* Quamobrem, ex circumcisione aut circumcisum illum venire sperandum est, vt sit Iudæis credendi illi fiducia. Itaque cùm Thessalonicensibus scribit Apostolus, docet omnes in re huiuscemodi cautos esse debere. Ioan. 5. Ephes. 5.

An non meministis quòd me adhuc apud vos agente, hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat, scitis: nempe vt reueletur ille in suo tempore. (Nam mysterium iam operatur iniquitatis, tantùm vt qui nunc tenet, teneat donec de medio fiat.)

Et nunc quid detineat, scitis, &c. Hoc superesse dicit, vt reueletur ille qui ante Dominum venturus est, vt iam speretur & Dominus venturus, quod suprà quasi sub velamine factum est, dicens: *Nisi venerit defectio primùm;* quam regni Romani abolitionem superiùs intelligendam memoraui: vt cùm defecerit, & venerit Antichristus, tunc aduentus Domini imminere credatur: *Nam mysterium iam operatur iniquitatis, tantùm vt qui nunc tenet, teneat, donec de medio fiat.* Mysterium iniquitatis & à Nerone incœptum est, qui zelo idolorum Apostolos interfecit, instigante patre suo diabolo, vsque ad Diocletianum, & nouissimè Iulianum, qui arte quadam & subtilitate cœptam persecutionem implere non potuit; quia desuper concessum non fuerat: His enim ministris vtitur Satanas, vt interim sub turbâ deorum ad seducendos homines vnius veri Dei manifestatione illudat, quamdiu steterit regnum Romanum: hoc est quod dicit: *Donec de medio fiat.* Dan. 9. Matt. 24. 2. Thess. 2. sup. Ioan. 19. 2. Cor. 11 Sap. 15.

Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illuminatione præsentiæ suæ: cuius est, aduentus secundùm operationem Satanæ, in omni potestate, & signis & portentis mendacij, & in omni fallaciâ iniquitatis, iis qui pereunt: pro eo quòd dilectionem veritatis non susceperunt, ad hoc vt salui fierent.

Et tunc reuelabitur ille iniquus, &c. Post defectum regni Romani appariturum Antichristum dicit, sicut memoratum est: Nouissimo enim tempore sciens diabolus imminere sibi interitum; deficiente autem regno Romano, & ille de cælis mittetur deorsùm, proiectus in terram (sicut dictum est in Apocalypsi Ioannis Apostoli, subornabit sibi in quo & per quem signa quædam virtutis permissu iusti Dei faciens, se commendet vt adoretur quasi sit Deus: Imitabitur enim Deum, vt sicut Filius Dei diuinitatem suam homo natus vel factus signis ac virtutibus demonstrauit; itâ & Satanas in homine apparebit, vt virtutibus mendacij ostendat se Deum; sicut suprà dictum est. Reuelatio verò mysterij iniquitatis hæc est: Cùm enim apparuerit Antichristus, cognoscetur ipse esse quasi eorum Deus quos priùs nutu eius vt deos coluit vulgus, quorum sit ipse primus aut summus: quod signorum virtutibus faciet credibile, Ideò verò portenta mendacij dixit; quia hoc se vult credi per signa, quod non est, vt decipiat quos circumuenturus est. Hoc Sanctis ideò prædictum est, vt sciant quid caueant. *Et in omni fallaciâ iniquitatis, iis qui pereunt: pro eo quòd dilectionem veritatis non susceperunt, ad hoc vt salui fierent.* Iis dicit fallaciam iniquitatis prodigiorum eius proficere qui perituri sunt: Quia enim veritatis charitatem spreuerunt, per quam saluari potuerant Apostolis prædicantibus, traditi sunt diabolo: nolentes enim saluari, deseruntur à Deo. Dan. 9. Apoc. 12. Matt. 24 Sap. 15. Marc. 13 Rom. 1. Ephes. 4.

Et idcircò mittet illis Deus operationem erroris, in hoc vt credant mendacio: quatenùs indicentur omnes qui non crediderunt veritati; sed consenserunt iniquitati. Nos verò debemus gratias agere Deo semper de vobis, fratres dilecti à Domino! quia assumpsit vos Deus à principio ad salutem, in sanctificationem spiritus, & fidem veritatis, in quam vocauit vos per Euangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi. Itaque, fratres! state, & tenete traditiones quas didicistis, siue per verbum, siue per Epistolam nostram.

Rom. 2. Ephes. 5. Ioan. 3. *Et idcircò mittet illis Deus operationem erroris, &c.* Operatio erroris est, falsis fidem committere, vt qui claritatem luminis diem esse consentire noluerunt, putent diem tenebras dici debere, vt possint propensiori delicto rei facti, sine contradictione damnari veritatis inimici, fautores autem iniquitatis. *Nos verò debemus gratias agere Deo semper de vobis, fratres dilecti à Domino! quia assumpsit vos Deus à principio ad salutem, in sanctificationem spiritus, & fidem veritatis, in quam vocauit vos per Euangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ* *Sap. 8. 1. Tim. 1.* *Domini nostri Iesu Christi.* Hoc loco præscientia Dei personat, qui scit omnium mentes ante natiuitatem eorum: Nec enim latet illum qui credituri sunt. Idcircò à principio scit hos fideles fore qui credentes augmentum fidei faciunt, non detrimentum. Sanctificati enim per fidem veritatis, Euangelij Filij Dei, acquiruntur ad augmentum gloriæ corporis Christi, sicut in aliâ Epi- *Ioan. 17.* stolâ ait: *Vt crescant*, inquit, *omnia in incrementum Dei*: *Coloss. 2.* Quicumque enim, deserto diabolo, confugiunt ad fidem Christi, augmentum faciunt Deo, in corpore Christi, qui priùs fecerant detrimentum. *Itaque, fratres! state, & tenete traditiones quas didicistis siue per verbum, siue per epistolam nostram.* Vt præscientia Dei maneat in *1. Petr. 1. 1. Cor. 15* salutem illorum; idcircò in traditione Euangelij standum ac perseuerandum monet, vt solliciti sint, ne desidiâ & otio torpentes in operibus Dei, non impleant quod cœperunt: Sic enim præscit credere & posse manere, si crebrâ admonitione pulsentur.

Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, & Deus ac pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratiâ; consoletur corda vestra, & stabiliat in omni opere & verbo bono.

Ioan. 10. 1. Ioan. 5 Iban. 3. Quoniam Pater & Filius vna virtus, vnáque diuinitas & substantia est, ideò non dubitauit primò Dominum nostrum Iesum Christum nominare, deinde Deum Patrem nostrum, dignatione eius, non veritate naturæ: qui intantùm dilexit nos, vt Filium suum daret pro nobis Deum pro hominibus, pro seruis Do- *Rom. 5.* minum, pro adoptiuis Filium verum: vt mors eius vita nostra sit; & resurrectio eius, iustificatio nostra; secundus autem aduentus eius, requies vitæ nostræ, & gloria in æternum: vt ista spes consolatio sit præsen- *Coloss. 1.* tium pressurarum, per quam fundati crescerent in bonis in operibus & doctrinâ.

Cap. III. QVod reliquum est, fratres! orate pro nobis, vt verbum Domini currat & clarificetur, sicut & apud vos, & vt liberemur ab importunis & nequam hominibus: non enim omnium est fides. Fidelis autem Deus est, qui stabiliet vos, & custodiet à malo. Confidimus autem in Domino de vobis, quoniam quæ G præcipimus, & facitis & facietis. Dominus autem dirigat corda vestra in dilectionem Dei, & expectationem Christi.

Quod reliquum est, fratres! orate pro nobis, &c. De *Ephes. 6.* cætero orandum hortatur, vt dignetur Deus doctrinam suam infatigabili cursu dirigere, & transfundere per os Apostoli sui, in aures audientium, & vt compesce- *Act. 20* ret & sedaret malorum hominum seditiones, qui diffidunt veritati, & loquendi fiduciâ cresceret Apostolo ad eius fructum, & conuersionem multorum. *Fidelis autem Deus est, qui stabiliet eos, & custodiet à malo.* Quoniam Deus fidelibus & bonæ vitæ hominibus auxilium suum non defuturum in necessitate promisit, ad confirmationem illorum; ij autem tam in fide quàm in opere æmuli erant bonorum: idcircò fidelem Deum dicit in promissis eius, quia prouidentia eius esset circà eos. *Confidimus autem in Domino de vobis, quoniam quæ* *Matt. 10 1. Cor. 10* *præcipimus, & facitis, & facietis.* Propter quod mereri illos, vt Dei defensione tutos præstari consideret; idcircò ea quæ illis præcipiebat in nomine Domini, fieri *Matt. 24.* ab illis & futura esse non dubitabat. *Dominus autem dirigat corda vestra in dilectionem Dei, & expectationem Christi.* Hoc illis exoptat à Deo quod non ambigit posse præstari, vt in Dei charitate cor eorum proficeret, ad expectandum aduentum Domini, vt con- *2. Pet. 3. Ioan. 16.* tempto sæculo, desideretur aduentus eius qui sæculum vicit.

Denuntiamus autem vobis, fratres! in nomine Domini nostri Iesu Christi, secernere vos ab omni fratre intemperanter ambulante, & non secundùm traditionem quam accepistis à nobis: Ipsi enim scitis quemadmodùm debeatis imitari nos; quoniam non intemperanter viximus inter vos, neque gratis panem accepimus à quoquam; sed in labore & fatigatione, nocte diéque operantes, ad hoc, ne graues essemus cuiquam vestrum: non quia non habuerimus potestatem; sed vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandos nos.

Denuntiamus autem vobis, fratres! in nomine, &c. Quo- *Rom. 10. 2. Cor. 5.* niam in omni plebe non omnes obedientes sunt verbo doctrinæ, non legis; sed suum placitum & consilium sequentes: propter hoc declinandum ab his præcepit, vt cognoscant semetipsos errare: *Ipsi enim scitis quemad-* *1. Thess. 2 Act. 20* *modùm debeatis imitari nos, quoniam non intemperanter viximus inter vos, neque gratis panem accepimus à quoquam; sed in labore & fatigatione: nocte, dieque operantes, ad hoc, ne graues essemus cuiquam vestrum: non quia non habuerimus potestatem; sed vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandos nos.* Illos dicit non ignaros operis & laboris *Act. 20.* sui quem sedulo exercitio operabatur, ne pane indigeret alieno, vt exemplum daret eis ad imitandum illum: Neque enim reprehensibile esset, si panem ab his reci- *1. Cor. 4. 2. Cor. 6.* peret ad corporis curam, qui animis illorum escam spiritalem præbebat, quæ etiam corpori immortalitatem cum gloriâ procuraret: Tunc etenim exerta potest esse M libertas, si semetipsum quis ventris causâ aut pecuniæ nulli subiiciat, suo pane contentus; maximè quod ad laudem magis proficit, si cùm liceat, & sit sumendi potestas, contineat. Hic talis prodesse potest audientibus se: Reuerentiam enim habebunt rigoris huius, & ea quæ ad hoc mandantur, prætermitti non pote- *2. Cor. 7.* runt.

Nam cùm essemus apud vos, hoc præcipiebamus vobis: quòd si quis non vult operari, nec manducet.

Matt. 5. Non solùm verbis docebat; sed hortabatur & factis: A
Idonei enim magistri est, si ea quæ verbis docet, operi-
bus expleat: Tunc etiam addiscentes vera esse sciunt
Iacob. 1. quæ audiunt, si negligi illa non viderint à doctore:
Quamuis enim manifestè vera esse non ignorentur quæ
docentur: tamen si negligi cœperint à magistro, diffici-
Matt 23. lè proficient audientibus: Magis enim opera suadent,
quàm verba. Quamobrem magis præmijs remunerandi
sunt qui negligentibus magistris, de solis verbis profi-
ciunt tam in opere quàm in sensu. Forma ergò erat ijs
qui mediocris vel tenuis erant substantiæ in plebe, vt
discerent quatenùs libertatem suam non amitterent.
Vnde & Salomon: *Rarò*, inquit, *inferes pedem ad ami-* B
Prou. 25. *cum tuum, ne saturatus tui oderit te*: Qui enim frequen-
ter ad alienam mensam conuenit, otio deditus aduletur
Galat. 5. necesse est pascenti se; cùm religio nostra ad libertatem
homines aduocet. Ideóque si quis, inquit, manducare
spernit, cesset à labore; sed quia nullus sine cibo potest
Ephes. 4. viuere, det operam laborandi, vt arbitrio suo viuens
Deum possit habere propitium.

Audiuimus enim quosdam ambulare inter
vos intemperanter, nihil operantes; sed cu-
riosè agentes. His igitur qui huiuscemodi sunt,
denuntiamus, & exhortamur in Domino Ie-
su Christo, vt cum quiete operantes, suum pa- C
nem manducent. Vos autem, fratres! nolite
defatigari benefacientes. Quòd si quis non
obedierit verbo nostro per epistolam, hunc
notate, & nolite cum eo conuersari, vt reue-
rentia confundatur: & non velut inimicum
existimetis; sed admonete consilijs vt fra-
trem.

*Audiuimus enim quosdam ambulare inter vos intemperan-
ter, &c.* Qui otiosi esse desiderant, id agunt quatenùs
1. Tim. 5. occasio nascatur quà introitum suum desiderabilem fa- D
ciant domibus diuitum, ambulantes gesta & opiniones
verborum subtiliter colligunt, scientes quid de quo ve-
lint audire, vt libenter & requisiti pascantur. Quod fa-
ctum valdè abhorret à disciplinâ Dominicâ: Horum
enim venter Deus est, qui fœdâ curâ necessaria proui-
Philip. 3. dent. *His igitur qui huiuscemodi sunt, denuntiamus, & ex-
hortamur in Domino Iesu Christo, vt cum quiete operantes
suum panem manducent.* Vt eis faciliùs suadeat, interposi-
to nomine Domini Iesu Christi, exhortatur eos, vt
obaudiãt quod eis sit vtile. *Vos autem, fratres! nolite defa-* Galat. 6.
tigari benefacientes. Quod si quis non obedierit verbo nostro 2. Cor. 5.
*per Epistolam, hunc notate, & nolite cum eo conuersari, vt
reuerentiâ confundatur: & non velut inimicum existimetis;
sed admonete consilijs vt fratrem.* Propter quod superiùs
vnumquemque suum panem manducare debere præce-
pit, ne forte quidam illorum occasionem parcitatis &
inhumanitatis captarent; ideò statim subjecit: *Vos au-* Ephes. 4.
tem, fratres! nolite defatigari benefacientes: Neque enim in 1. Tim. 5.
reprehensionem venit qui humanus & largus est; sed 1 Cor. 5.
hic qui cùm possit laborem ferre, in otio vult vitam
B agere. Quem si Epistolæ auctoritas non corrigit, no-
tandum hunc, & nec conuersandum cum eo præcipit,
vt confusus; quia ab omnibus euitatur, subijceret se
præceptis Apostoli. Quod tamen sine iracundiâ & con-
tumeliâ vult fieri, vt patienter declinetur ab eo; ità ta- Galat. 6.
men, vt si res tulerit loqui cum eo, monendum illum vt
patiatur se corripi, nec vltrà præcepta Apostoli con- 2. Cor. 2.
temnenda; familiaritatem quoque tamdiu cum eo non
habete, quamdiu obaudiens fiat: Nam si ad iracundiam
contumelijs lacessatur, peior se fiet: Incitabitur enim
ad contentionem, & incipiet erratum suum velle de-
fendere; pòst autem erubescere emendare se, ne quod
priùs excusabat, postea fateri videatur.

Ipse autem Deus pacis det vobis pacem
semper in omni loco. Dominus sit, cum om-
nibus vobis. Salutatio mea, manu Pauli: quod
est signum in omni Epistolâ: ità scribo. Gratia
Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vo-
bis. Amen.

Ipse autem Deus pacis det vobis pacem, &c. Semper Philip. 4
quod suum est, bono voto illos prosequitur, quasi cha- Ioan. 14.
rissimos filios, optans semper cum illis pâcem manere,
quæ est dux ad vitam æternam. Cùm his enim Dominus
D se esse promisit qui fuerint pacifici. *Ipsa salutatio meâ* 1. Cor. 16
manu Pauli, quod est signum in omni Epistolâ: ità scribo. Coloss. 4.
Propter interpolas & adulteratores scripturarum, sem-
per se manu sua in omni Epistolâ suâ salutationem sub-
scribere testatur, vt sub nomine eius Epistola accepto
ferri non possit, quæ non fuerit manu eius subscripta.
Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, Amen.
Hæc salutatio manu Apostoli conscripta est, quâ gratiam Rom. 6.
Domini nostri Iesu Christi optat esse cum eis. Amen.

Sancti Ambrosij in Epistolam II. Beati Pauli Apostoli ad Thessalonicenses, Commentariorum Finis.

SANCTI AMBROSII
EPISCOPI MEDIOLANENSIS,
In Epist. I. B. Pauli Apostoli ad Timotheum,
COMMENTARIA.
PROOEMIVM.

Act. 16.
2. Tim. 1
2. Tim. 3
1. Thess. 3
Galat. 1.
Eccl. 11.
2. Tim. 1

IMOTHEVS filius fuit mulieris Iudææ fidelis, patre Græco, cuius causâ paruulus circumcidi non potuit. Qui studio matris suæ sacras litteras didicit, quibus operam dans, bonam sibi vitam instituit. Hunc Apostolus cùm voluisset assumere, sciens idoneum fore dispensatorem Euangelicæ veritatis; causâ Iudæorum compulsus est circumcidere eum, instantibus eis, vt qui matre Iudæâ natus esset, incircumcisus assumi non deberet ad magisterium propter testimonium generis. Hunc ergò tam creatum Episcopum instruit per Epistolam quomodò deberet Ecclesiam ordinare.

Cap. I. PAulus Apostolus Christi Iesu secundùm imperium Dei Saluatoris nostri, & Christi Iesu spei nostræ, Timotheo germano filio in fide. Gratia, misericordia, & pax à Deo, Patre nostro, & Christo Iesu Domino nostro.

[Galat. 1.] PAtris & Filij imperio Apostolum se factum ostendit, vt in Deo Patre salutem, & Christo Filio eius spem prædicaret: vt quia nemo negat salutem esse in Deo, nec quisquam dubitaret spem esse in Christo Iesu, quem à mortuis excitatum, exemplum huius spei dedisse cognosceret. Hoc modo scribit Timotheo, vt [Act. 4.] securus esset de suâ ordinatione; quia imperio Patris & Filij electus est ad docendum. Quem verum filium [1. Cor. 4.] appellat; sed in fide: sicut dicit ad Corinthios; *In Christo Iesu per Euangelium ego vos genui.* Hæc & vera & firma generatio est, quæ nescit occasum, nescit morbos & [Act. 22.] [1. Cor. 14] pestilentiam, & quæ ignorat famem & sitim: Qui [Esa. 49] enim sunt in regno Dei, nullius egent; quia futura est [Ioan. 6.] dono Dei immortalitas gloriosa in regno Dei & Chri- [Apoc. 7.] sti, quorum gratiam, misericordiam, & pacem exoptat [Matt. 10.] cuoi isto manere.

Sicut rogaui te subremanere Ephesi, cùm irem in Macedoniam, vt denuntiares, quibusdam ne aliter docerent, néve intenderent fabulis & genealogijs infinitis, quæ quæstiones præstant magis quàm ædificationem Dei, quæ est in fide; ità facito.

Filius à patre rogare non debuit; sed propter charita- [Philipp. 2.] tis affectum, & vt illi formam humilitatis ostenderet, obsecrat Episcopus Coepiscopum suum, ne pateretur [Act. 13.] Iudæos aliter populum quàm ab Apostolo tradebatur, docere; ne oblectarentur fabulis quas narrare consueti [Act. 15.] sunt Iudæi de generatione suarum originum, de Abraham, & Isaac, & cæteris Patriarchis, & de Circumcisio- [Tit. 1.] ne, & his quæ posteà tradita sunt à Moyse: ne circumuenirentur ad hæc colenda quæ carnaliter data fuerant: Quid enim opus est generationum, quas constat [Hebr. 7.] esse infinitas per traducem, facere mentionem, & quid & quatenùs factum est sub vnoquoque eorum & non potiùs compendio per fidem salutem quærere? Inde enim quæstiones oriuntur, cùm quid, & quando, & quomodo, & quare factum est, tractatur: quæ res im- [Tit 3.] pedit salutem.

Nam finis præcepti est charitas de corde puro, & conscientiâ bonâ, & fide non simulatâ: à quibus quidam aberrantes, conuersi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ dicunt, neque de quibus affirmant.

Quoniam omnium maior est charitas, hanc finem [1. Cor. 13.] esse dixit (id est, perfectionis consummationem) omnium præceptorum, si tamen ex corde puro sit & bonâ [Rom. 13.] conscientiâ: Vera enim charitas non potest malam vi- [Matt. 7. & 22.] tam agere, nec simulatam fidem habere, in quibus omnis Lex impletur & Prophetæ. Quidam autem Iudæorum mysterium legis ignorantes & Prophetarum; quia [Act. 15.] vsque ad Christum seruanda sunt tradita, errauerunt, putantes, prædicato Christo, etiam legem factorum in [Galat. 3.] neomenijs, & circumcisione & escis discernendis seruari debere. Idcircò in vaniloquium dicit eos conuer- [Coloss. 2.] sos; quia volebant docere quæ ignorabant.

Scimus autem quia bona est Lex, si quis eâ legitimè vtatur, certum habens hoc, quòd Iusto lex non est posita; sed iniustis & inobsequentibus, impijs & peccatoribus, sceleſtis & profanis, parricidis & matricidis, fornicatoribus, homicidis, masculorum concubito- G ribus, plagiarijs, mendacibus, periuris: & si quid aliud est quod sanæ doctrinæ aduersetur, quæ est secundùm Euangelium gloriæ beati Dei, quod creditum est mihi.

Bonam esse Legem quæ per Moysen data est, non ne- [Rom. 7.] gat; ità tamen, vt sensus eius sciatur, & quomodò data [Hebr. 7.] est accipiatur. Hic enim scit Legem, & quâ causâ data sit, qui, prædicato Christo, deserit illam ex parte quâ [Galat. 4.] Lex factorum appellatur: circà dilectionem autem Dei vtitur eâ, asserens & affirmans quæ à Saluatore dicta sunt in Lege & Prophetis. Hic enim legitimè vtitur Le- [Luc. 24.] ge, qui potest discernere ea quæ ad tempus data sunt, H ab ijs quæ perpetua sunt: & quæ ad Christi pertinent Sacramentum, seruari iam in futurum non oportet, [Galat. 3.] quasi venturus credatur qui iam venit: Si enim omnia locis suis accipiantur bona sunt: si quominùs, mala erunt peruersè asserenti: Peccare est enim, vnaquæque [Rom. 8.] minimè locis suis exponere: Prætereà quia iustis lege non opus est, id est ijs qui acceptâ remissione peccatorum iustificati sunt, ne iam viuant sub lege, à quâ libera- [Rom. 2.] ti sunt dono Dei per fidem Christi, vt de cætero seruatâ lege naturæ, quæ Creatoris cognitionem recipit, & non peccari hortatur; iudicij diem expectent, in quo Iusti [2. Cor. 5.] remunerandi sunt, custodientes legem naturalem: quam si humanum genus ducem habuisset, Lex in litteris per Moysen data non esset: Sed quia contemptui du- I [Galat. 3.] cta est quasi nullius esset auctoritatis, Scriptura firmata est, vt sciretur quòd seruanda esset & propter tempus præsens, & quia requisiturus est in futurum qui illam firmauit, à quibus neglecta, & à quibus seruata est. Itaque non solùm propter malos actus & vitia corporis legem datam dicit; sed & propter perfidiam quâ spernebant Creatorem, vt bene viuere addiscerent, & gratias agerent Conditori.

Et gratias ago ei qui me confortauit in Christo Iesu Domino nostro; quia fidelem me æstimauit, ponens me in ministerium, qui priùs K eram blasphemus, & persecutor, & contumeliosus; sed misericordiam consecutus sum; quia ignorans feci nondum credens. Superabundauit autem gratia Domini nostri cum fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu.

Propter quod omnis incredulus infirmitatem animi [2. Cor. 3.] patitur, constrictus carnali ratione, ne credat spiritali: idcircò se Christo gratias dicit agere; quia apparentiâ maiestatis suæ imbecillitatem mentis suæ roborauit: [Act. 16] quæ impossibile putabat esse quod de Domini potestate & geminâ natiuitate & resurrectione & spe prædica- L batur. Confirmatus autem talis visus est qui dignus esset [Galat. 1.] ac posset esse dispensator Sacramenti Dominici, vt ea [Ephes. 3.] vera per legem firmaret, quæ, priùs amore Legis incre- [Act. 22.] dibilia iudicabat, & in persecutionibus gauderet, quas priùs quasi iustè credentibus inferebat; dolens quia fe- [Act. 9.] cerat, lætus quia patiebatur: Tãtam enim spem didicerat in eo quem antè negabat, vt plus gauderet in patiendo, quàm priùs exultauerat in persequendo: Non enim [Philip. 3.] malitiâ hoc agebat; sed errore, cui facilè potuit, cùm resipuit, ignosci. Qui autem scit vera esse quæ negat, hic non errore hoc agit; sed maleuolentiâ, huius incurabile [Iacob. 4.] vulnus est. Inuidiâ enim compellitur falsum appellare [Matt. 9.] [Marc. 2.] M quod scit verum.

Humanus sermo, & omni acceptione dignus: quia Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere: quorum primus sum ego. Sed ideò misericordiam consecutus sum, vt in me primo ostenderet Christus Iesus omnem magnanimitatem & patientiam, ad informationem eorum qui credituri sunt illi, in vitam æternam,

Esai. 18 Quid tam gratum, tamque iucundum, quàm pecca-
toribus indulgentiam prædicare? Quis enim sine pecca-
Ephes. 2. to est, vt hoc munus non cum omni gratiarum actione
suscipiat, Deum auctorem huius præferens, & collau-
dans in Christo? Qui vt hominem peccatis ablueret,
Rom. 8. de cælestibus ad terrena descendens, similitudinem car-
Ephes. 2. nis peccati accepit: terrenus se admiscuit, vt eum cæ-
lestem efficeret: mori se passus est, vt illum morte eru-
tum paradiso redderet immortalem. Quis hæc beneficia
non in infinitum extollat, quæ Deus præstitit homini,
Dominus seruo, Conditor creaturæ: vt plus esset adhuc
in beneficiis hominis, quàm cùm fecit quæ non erant,
Rom. 5. posteaquàm fecit? Etenim derelictus ab his & contem-
ptus & contumelijs appetitus; addidit ad beneficia non
requisitus, vt gratior esset, & plus præferendus, dum re-
parat, quàm cùm fecit: vt ostenderet vnum se esse qui
Coloss. 1. hæc omnia possit. Igitur sic Christus præsidium tulit ho-
Philip. 2. mini, vt puritatem suam non violaret, nec amitteret
potestatem: Hominem enim se nasci voluit, pro certo
habens carnis contactu minimè se violari, conuersationi
Rom. 6. humanæ se miscuit, sciens peccatis se corrumpi non
posse, occidi se passus est, non nescius mortem sibi do-
minari non posse; sed eam suâ opprimere potestate.
Philip. 2. Hæc ergò gessit, vt omnia se posse doceret: Humilitas
Act. 24 enim illa non ad diminutionem eius proficit; sed ad
gloriam: & non solùm eius, verumetiam in ipsum cre-
1. Cor. 15. dentium: Dignitas est enim seruum esse potentis. Cùm
ante Apostolum multi vtique credidissent Iudæorum ex
iis qui ipsum Dominum occiderunt, Apostolus tamen
Act. 22. vt se humiliet, adhuc dolens de suâ incredulitate, pri-
mum se omnium peccantium vocat: Quoniam enim
præ cæteris sacramento se imbuit Saluatoris, propius
ad cognoscendam magnificentiam eius accedens; accu-
Galat. 1. sat se magis, qui tantum boni tardè agnouit, nec vltrò;
sed misericordiâ eius præuentus, vt ipse testis esset di-
uinitatis eius, quem priùs vt hominem mortuum æsti-
mabat. Hæc accusatio eius est, laus verò Saluatoris: qui
Rom. 5. ad informationem cæterorum Credentium persequen-
tem se vocauit ad gratiam, vt per patientiam suam &
magnanimitatem in eos ostenderet cæteris, qui inimi-
co tam beneuolus extiterit, qualis esset futurus ad se de-
currentibus.

Regi autem sæculorum immortali & inuisi-
bili, soli Deo honor & gloria in sæcula sæcu-
lorum, Amen.

1. Tim. 6. Hæc ad Dei Patris personam pertinent, quem im-
mortalem ideò solum & inuisibilem appellat; quia om-
nis immortalitas ab ipso est, vt ipsi soli magis competat
in veritate: quia quisquis immortalis est, non à se hanc
habet; sed ab illo. Simili modo & in Euangelio legitur,
Marc. 10 dicente Domino: *Quia nemo est bonus nisi vnus Deus* Et
iterùm ipse dicit, *Bonus homo de bono thesauro profert bo-
na.* Nemo tamen nisi vnus Deus bonus est: quia ipse
Matt. 12. fons bonitatis est, ex quo cæteri potantur vt boni sunt.
Ioan. 7. Ipse est & inuisibilis solus Deus; quia nulli vmquàm vi-
sus est. Omnia enim agit per Filium: quem idcircò visum
Ioan. 1. dicimus, vt licet aliter quàm est, apparuisset, tamen il-
Ephes. 2. lum significemus. Honorificentiam ergò & gloriam
Deo Patri in veritate pronuntiat, cuius pietate & pro-
uidentiâ Christus liberauit peccatores ex morte.

Hoc præceptum commendo tibi, Fili Timo-
thee! secundùm præcedentes super te prophe-
tias, vt milites in illis bonam militiam, habens
fidem & puram conscientiam, quam quidam
repellentes, circà fidem naufragauerunt: ex
quibus est Hymenæus & Alexander, quos tra-
didi Satanæ, vt discant non blasphemare.

Rom. 8. Postquàm Dei patris & Christi filij eius quæ & quan-
ta beneficia sint circà peccatores homines memorauit:
qui cùm essent puniendi, non solùm ignouit eis, sed &
Ephes. 2. iustificauit, & in filios sibi adoptauit: quo ordine popu-
lum disciplinâ Ecclesiasticâ imbueret, in subiectis osten-

A dit, commonens vt memor electionis suæ sanctus Ti- 2. Tim. 4
motheus, id ad quod prædestinatus est, impleat: Præ-
destinatus est enim quando ad hoc ab Apostolo assum-
ptus est, vt ordinaretur, dignus iudicatus futurus Epis-
copus, vt impleret militiam Euangelicam in fide & pu- Matt 12.
rà conscientia: Qui enim fideliter docet, non potest
malam habere conscientiam. Tunc enim fidem exhibet
prædicationi, si se abstineat à contrariis omnibus; quia 2. Tim. 4.
exemplo bonorum operum multos lacessit ad creduli-
tatem, fidentes de spe prædicationis: Nam qui fidem
spernit, proculdubio malæ est conscientiæ. Aut enim
B hypocrita prædicatur, aut apertus blasphemus; sicut
erant Hymenæus & Alexander, qui deserentes fidem, De hom-
naufragi facti sunt, id est nudi veritate, aut priuati vitâ: ro Hymè-
Quid est enim veritas nisi vita? Quos tradidisse dicit Sa- nei Ter.
tanæ vt emendarentur causâ blasphemiæ. Traditio autē in lib de
hæc est, quâ commotus Apostolus blasphemiis eorum, Re. car.
sententiam protulit in eos. Diabolus autem qui ad hoc Hebr 6.
paratus est vt aduersos à Deo accipiat in potestatem;
auditâ sententiâ corripuit eos, vt intelligerent hac causâ
se pœnis adstringi; quia blasphemauerant. Hinc est vnde
in Euangelio dictum est inter cætera: *Iam noli peccare* Ioan. 5.
ne quid tibi deterius contingat, ostendens causâ peccati ali-
C quando infirmitates inferri corporibus. Et quia mini-
stro diabolo fiunt, declarauit Dominus, dicens inter
multa. *Hæc autem cùm sit filia Abrahæ, quam alligauerat* Luc. 13.
*Satanas decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo die
sabbati?*

EXhortor ergò primùm omnium fieri de- Cap. II.
precationes, orationes, postulationes, gra-
tiarum actiones pro omnibus hominibus, pro
Regibus, & pro omnibus qui in sublimiori lo-
co positi sunt, vt tranquillam & quietam vi-
D tam, degamus in omni pietate & castitate: Hoc
enim bonum est & acceptum coràm salutari
nostro Deo, qui omnes homines vult saluos
fieri, & in agnitionem veritatis venire.

Hæc regula Ecclesiastica est tradita à magistro Gen-
tium, quâ vtuntur Sacerdotes nostri, vt pro omnibus
supplicent: deprecantes pro Regibus huius sæculi, vt
subiectas habeant Gentes, vt in pace positi, in tranquilli-
tate mentis & quiete, Deo nostro seruire possimus. O- Rom. 13.
rantes etiam pro iis quibus sublimis potestas est credi-
ta, vt in iustitiâ & veritate gubernent rempublicam,
suppeditante rerum abundantiâ, vt amotâ perturbatio-
E ne seditionis, succedat lætitia. Panis enim confirmat
cor, & vinum lætificat mentem. Postulantes verò pro
iis qui in necessitate variâ sunt, vt eruditi & liberati, Deū Psal. 103.
collaudent incolumitatis Auctorem. Referentes quoque
gratiarum actiones pro iis quæ nobis quotidie Dei pro-
uidentiâ præstantur ad vitam, vt in his omnibus Pater
collaudetur Deus, ex quo sunt omnia; & Filius eius, per 1. Cor. 8.
quem sunt omnia: vt sopitis omnibus quæ huic impe-
rio infesta & inimica sunt, in affectu pietatis & castita-
tis Deo seruire possimus: Perturbatio enim & captiui-
tas nec pietatem seruat, nec castitatem: Vnde enim pius
qui nudus est? & vnde castus, vbi potestatis suæ non est?
Vt hæc ergò seruari possint, quies necessaria est, vt pla-
cida Deo reddantur obsequia, qui omnes homines sal-
uos vult fieri, & cognoscere veritatem. *Hæc est*, inquit,
F *vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem* Ioan. 17.
misisti Iesum Christum. Si Deus vtique qui omnipotens di-
citur, omnes homines saluos vult fieri: non impletur
eius voluntas? Sed in omni locutione sensus est, & con-
ditio latet. Vnde dicit Petrus Apostolus: *Omnis Scri-
ptura indiget interpretatione.* Vult enim Deus omnes 2. Petr. 1.
homines saluos fieri: sed si accedant ad eum: Non enim
sic vult, vt nolentes saluentur; sed vult illos saluari,
si & ipsi velint. Nam vtique qui Legem omnibus dedit,
nullum excepit à salute. Numquid medicus non idcir-
cò se proponit in publico, vt omnes se ostendat vel-
le saluare; si tamen ab ægris requiratur? Non est vera Eccl. 38.
salus si nolenti tribuatur; nec gaudere potest in parce-

ptâ salute qui inuitus (si tamen potest) accepit medicinam; vt non dicam quia medicinæ affectum habere non potest, nisi ad illam æger animum commodauerit; quia hæc medicina non est corporalis, sed spiritalis, quæ neque dubiis proficit, neque inuitis. Fides est enim quæ dat salutem: quam nisi mens totâ susceperit voluntate, non solùm nihil proderit; sed & oberit: [Iacob. 1.] Fidei etenim gratia [2. Cor. 4.] hanc habet potestatem, vt deuotis sibi diuinam infundat medelam; indeuotis verò conferat morbum, per quem totus homo intereat.

Vnus enim Deus, & vnus mediator Dei & hominum homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum in redemptionem pro omnibus: cuius testimonium temporibus suis datum est, [H] in quo positus sum ego prædicator & Apostolus (veritatem dico, non mentior) magister Gentium in fide & veritate.

Vnus enim Deus, & vnus mediator, &c. Dei & Christi [Ephes. 5.] vnam significat esse voluntatem in saluandis homini- [Coloss. 1.] bus. Vnde Deum Patrem, quia ab ipso est omnis auctoritas, vnum esse fatetur, & vnum mediatorem Dei & [Ioan. 10.] hominum Christum Iesum: Missus enim à Patre factus arbiter reconciliauit Deum & homines, reformando [Ioan. 1.] eos ad agnitionem eius; Quia enim vnum est Pater & [2. Cor. 5.] Filius, non personâ; sed in differentiâ naturæ, vt arbiter esset Dei & hominum Filius Dei assumptâ carne homo [I] natus est, vt mediator Dei & hominum esset homo Christus Iesus, id est, non sine diuinitate; quia in Deo homo erat, & Deus in homine: & vt ex vtroque esset mediator, & vt vtrumque reconciliaret, in se primùm hoc fecit: Non enim poterat vnitatem Dei custodiens, mediator Dei & hominum vocari, quasi aliud esset Deus [Ibidem.] qui dissidentem hominem à Deo in gratiam reuocaret; sed homo qui legem datam non præteriret, factus est arbiter inter eum qui peccauit, & inter illum qui peccare ignorat, vt hic ignosceret, & homo de cætero in Dei fide maneret. *Qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus: cuius testimonium temporibus suis datum est, in quo* [K] *positus sum ego prædicator & Apostolus (veritatem dico, non mentior) magister Gentium in fide & veritate.* Quoniam homo reconciliatus Deo, iam obnoxius erat morti infernæ, vt ad Deum qui reconciliatus erat, posset ascendere: Saluator vt arbitrium suum ad effectum perduceret, mori se passus est contrà ius: vt descendens ad inferos, mortem & de impietate quam in eo egesserat, [Hebr. 2.] damnaret, auferens ei quos tenebat, vt de cætero quis- [Act. 2.] quis signum eius haberet, ab eâ teneri non posset. Cuius rei testimonium tempore quo resurrexit, osten- [Apoc. 1.] dit: Destructio enim mortis, resurrectio mortuorum [2. Tim. 1.] est. Quam spem missus est hic Apostolus Gentium prædicare, vt ab eo discerent quæ spes esset in Christo. Hic enim datus est magister, vt fidem doceret & veritatem.

Volo itaque orare viros in omni loco, leuantes puras manus sine irâ & disceptatione. Similiter & mulieres in habitu ordinato, cũ verecundiâ & pudicitiâ, ornantes semetipsas non tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut veste pretiosâ: sed (quod decet mulieres) profitentes pietatem per opera bona.

Leuantes puras manus sine irâ, &c. Pacificum animum monet in oratione esse debere, vt ad affectum deduca- [1. Cor. 14.] tur oratio: Sanctæ enim manus sunt, quando cor mundum est. Sic tamen in omni loco orandum præ- [M] cipit, vt competens locus intelligatur, non vtique inopportuno aut sordido loco (quippe cùm prohi- [Matt. 6.] beat Dominus vulgo orare) sed hoc monet ne in solâ [1. Petr. 3.] Ecclesiâ putarent orandum. *Similiter & mulieres in habitu ordinato, cum verecundiâ & pudicitiâ, ornantes semetipsas non tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut veste pretiosâ: sed (quod decet mulieres) profitentes pieta-* [2. Cor. 11.] *tem per opera bona.* Humili habitu mulieres orare debere monet, non in iactantiâ: Qui enim vult audiri, inclinare [G] se debet, amotâ à se pompâ, vt misericordiam Dei prouocet: Habitus enim superbus nec impetrat nec recta de se facit credi: Quis enim prudentium iactanter [Iacob. 4.] ornatam mulierem non horreat? Quantò magis auctor Deus qui corpus à se liberum factum, obligatum me- [Eccl. 9.] tallis videt. Nam humilis habitus bonæ professioni congruit, vt possit non aliud æstimari, quàm cernitur. Quæ [Matt. 11.] autem in domo Dei cum pompâ se mauult videri, non vtique propter Deum; sed propter homines consequitur quod vult, vt gloriosa videatur, nihil consecutura à Deo nisi maculam: Quantò enim hominibus splendida [Matt. 6.] videtur, tantò magis despicitur à Deo.

Mulier in silentio discat, cum omni subie- [H] ctione. Nam docere mulieri non permittitur, neque dominari in virum; sed esse in silentio & [Genes. 2.] subiectam: Adam enim primus creatus est, de- [Gen. 2.] inde Eua: & Adam non est seductus: mulier [Gen. 3.] autem seducta est in præuaricationem. Salua erit verò per filiorum generationem: si tamen manserit in fide & dilectione, & sanctimoniâ cum pudicitiâ.

* *Mulier in silentio discat cum omni subiectione.* Non solùm habitum humilem habere debere mulierem, verùm etiam auctoritatem ei denegandam, & subiiciendam præcipit viro, vt tam habitu quàm obsequiis sub [I] potestate sit viri, [1. Cor. 11.] quo trahit originem: *Adam enim primus creatus est, deinde Eua, & Adam non est seductus: mulier autem seducta facta est in præuaricationem. Salua erit* [Ephes. 5.] *verò per filiorum generationem: si tamen manserit in fide &* [Gen. 2.] *dilectione, & sanctimoniâ cum pudicitiâ.* Præfert virum mulieri, propter quod primus creatus est, vt inferior [Genes. 2.] sit mulier, quæ post virum & ex viro creata est. Adiicit & aliud; quia diabolus non virum seduxit; sed mulierem; [Gen. 3.] vir autem per mulierem deceptus est: ac per hoc nulla illi concedenda audacia est; sed esse debet in humili- [Eccl. 25.] tate; quia per illam mors intrauit in mundum. *Salua erit* (inquit) *per filiorum generationem: si tamen in fide* [K] *manserit & charitate & purâ vitâ.* Hos nunc filios dicit qui regenerantur per fidem Christi; quia si in generatione suâ hi perseuerauerint, cum his liberabitur mulier resurgens ex mortuis: non quòd ab illis liberabitur; sed per illorum generationem: nam cùm credunt qui destinati sunt in vitam æternam, peruenit ad resurrectionem ex mortuis, & fiet salua credentibus illis, & vitam castam [Apoc. 7.] agentibus: Tamdiu enim resurrectio suspensa est, quamdiu omnes credant prædestinati ad salutem.

[L] HVmanus sermo. Si quis episcopatum [Cap. III.] desiderat, bonum opus desiderat: Oportet enim Episcopum irreprehensibilem esse, vnius vxoris virum, sobrium, pudicum, peruigilem, compositum, hospitalem, aptum ad docendum, non obnoxium vino, non verberatorem; sed modestum, non litigiosum, non cupidum; sed domum suam bene regentem, filios habentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodò Ecclesiæ Dei diligentiam adhibebit?

Si quis Episcopatum desiderat, &c. Quoniam Episco- [Tit. 1.] pum bonæ vitæ esse oportet: idcircò qui Episcopatum cupit, bonum opus desiderat: Hoc enim cupiens bo- [M] nam vitam appetere videtur; si tamen non ab iis declinet quæ in subiectis habẽtur, ne ambitione, aut desiderio pecuniæ hoc egisse videatur: *Oportet enim Epis. omnem irreprehensibilem esse.* Qualis Episcopus debeat esse, describit, vt nemo episcopatum appetat: nisi fuerit fidus, & qui ab [Ephes. 4.] omnibus contrariis abstinere se possit; vt non indignus sit suâ professione. *Vnius vxoris virum.* Quamuis secun- [1. Cor. 4.] dam numero vxorem non sit haberẽ prohibitum: vt tamen quis dignus ad Episcopatum sit, etiam licita debet spernere, propter sublimitatem ipsius Ordinis: quia

quia cæteris melior debet esse qui cupidus est sedis illius. *Sobrium, pudicum, compositum, hospitalem, aptum ad docendum, non obnoxium vino, non verberatorem, sed modestum, non litigiosum, non cupidum; sed domum suam benè regentem,*
al. charitate. *filios habentem subditos cum omni † castitate.* Talem hominem qui hæc custodiat quæ enumerat bona, creari dicit
1. Cor. 7. debere Episcopum. Hæc enim signa sunt dignitatis Episcopalis. Si autem quis potiora sectatus, & corpus & animam suam Deo dicauerit, ne se copulet matrimonio, tantò magis dignus fiet: Ideò enim inferiorem posuit, vt de potiore nemo dubitaret. *Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodò Ecclesiæ Dei diligentiam adhibebit?* Manifestum est, quia tunc potest idoneus rector futurus
Luce 16. probari, si priùs domum suam rectè gubernauerit: Qui enim in minimis fidelis est, & in magnis fidelis est.

Non neophytum, ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli. Oportet autem & illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt, ne in opprobrium incidat, & laqueum diaboli.

Eccle. 10. *Non neophytum, ne in superbiam elatus, &c.* Verum est quia rudis in fide solet extolli superbiâ, maximè si accipiat Ordinem: Nouitate enim & potestate inflatur, arbitrans se præ cæteris digniorem: Videns enim primo anno natiuitatis collatum in se honorem, putat non magis ad suum; sed ad aliorum profectum in se vocatum, quasi beneficium religioni det magis, quàm accipiat ab eâ: per quam rem elatus incurrit iudicium diaboli. Inuentâ enim occasione superbiæ illius, Satanas præcipitat eum.
Prou. 3. Ideóque in Salomone legitur: *Superbis Deus resistit.* Vnde & in aliâ epistolâ idem Apostolus ait: *Qui se putat esse ali-*
Galat. 6. *quid, cùm nihil sit, seipsum seducit.* Et Dominus: *Qui se,* inquit, *exaltauerit, humiliabitur.* *Oportet autem & illum testi-*
Luc. 14. *monium habere bonum ab his qui foris sunt.* Sensum Dominicum secutus, ait, oportere futurum Episcopum testi-
Luc. 16. monium bonum habere ab extraneis: quia qui in minimis fidelis est, & in magnis, sicut dicit Dominus. Et si in
Ibidem. alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis? vt si is qui in mundanis rebus & conuersatione humanâ fidelis minimè inuenitur, dubium non sit quia & in diuinis idoneus non erit. Si autem hominibus ex-
1. Cor. 4. hibuerit, multò magis Deo. *Ne in opprobrium incidat.* Si timorem Dei ante oculos non habuerit Episcopus, tempori magis se commodans, hunc quasi infidelem & pseu-
Rom. 2. do-prophetam deserit Deus, & deformis videbitur omnibus & maculosus; quia aliter facit quàm prædicat, verbis suis ipse se accusans; quia deputatus est gregi Satanæ:
Matt 12. Tunc enim vera se probat prædicare, si ea conetur & gerere. Magnâ ergò curâ eligendus est qui domum Dei
1. Cor. 4. regendam accipiat: Si enim terrestrium rerum dispensatores idonei quærendi sunt, quantò magis cælestium?

Diaconos pari modo pudicos, non bilingues, non vino multo deditos, non turpibus lucris vacantes: habentes mysterium fidei in conscientiâ purâ. Et hi nihilominùs probentur primùm: & sic ministrent, nullum crimen habentes.

Act. 6. Qui tantâ curâ diaconos eligendos præcipit, quos constat ministros esse Sacerdotum: quales vult esse Episco-
Tit. 1. pos, nisi sicut ipse ait, irreprehensibiles, negotia publica, turpia & vilia lucra non habentes: Scit enim ideò nego-
Iso par. tiari, vt capiant lucra, nec aliud profitentur quàm ge-
13. c. 24. runt. Turpia autem lucra hæc dicit esse, si sub piâ professione, quæstibus studeatur: Turpis enim deprehenditur,
1. Tim. 6. cùm se purum ostendat. Post Episcopum tamen Diaconi ordinationem subiecit. Quare, nisi quia Episcopi &
1. Tim. 4. Presbyteri vna ordinatio est? vterque enim Sacerdos est. Sed Episcopus primus est, vt omnis Episcopus Presbyter
Hebr. 7. sit, non omnis Presbyter Episcopus: Hic enim Episcopus est qui inter Presbyteros primus est. Denique Timotheum Presbyterum ordinatum significat; sed quia ante se alterum non habebat, Episcopus erat. Vnde & quem-

A admodùm Episcopum ordinet, ostendit: Neque enim fas erat aut licebat vt inferior ordinaret maiorem: Nemo enim tribuit quod non accepit.

Mulieres similiter pudicas, non studentes discordiæ; sed sobrias, fideles in omnibus.

Qui sanctum præcipit creari Episcopum, adæquè & Tit. 1.
diaconum: non vtique disparem vult esse plebem; quippe cùm dicat Dominus: *Sancti estote, quia & ego sanctus sum.* Ideóque etiam mulieres quæ inferiores videntur, Leuit. 20
sine crimine vult esse, vt munda sit Ecclesia Dei: Sed Ephes. 5.
Cataphrygæ erroris occasionem captantes, propter Eusib. Cæsar.
B quod post diaconos mulieres alloquitur, etiam ipsas lib. 5.
diaconas ordinari debere vanâ præsumptione defen- hist. eccl.
dunt, cùm sciant Apostolos septem Diaconos elegisse. cap. 14.
Numquid nulla mulier tunc idonea inuenta est, cùm in- Act. 6.
ter vndecim Apostolos sanctos mulieres fuisse legamus? Act. 1.
Sed vt hæretici animum suum verbis, non sensu legis 1. Cor 14
abstruere videantur, Apostoli verbis contrà sensum 2. Tim. 2.
innituntur Apostoli, vt cùm ille mulierem in Ecclesiâ in silentio esse debere præcipiat, illi econtrà etiam auctoritatem in Ecclesiâ vendicent ministerij.

Diaconi sint vnius vxoris viri, filios bene regentes, & domos proprias: Qui enim bene mi-
C nistrauerint, gradum bonum sibi acquirunt, & multam fiduciam in fide quæ est Christo Iesu.

Ea quæ minùs dixerat de ordinatione diaconatus, nunc subiecit. Ostendit etiam ipsos vnius vxoris viros esse debere, vt hi ad ministerium Dei eligantur, qui non sunt egressi constitutum Dei: Homini enim vnam vxorem decreuit Deus, cum quâ benedicatur: Nemo
enim cum secundâ benedicitur. Qui si filios bene guber- Gen. 2.
nauerit, & domos suas, id est vernaculos aut domesticos, poterunt digni fieri sacerdotio, & fiduciam habere apud Deum, vt sciant se posse impetrare quod postulant,
D iam de cætero se ab vsu fœminæ cohibentes: Veteribus
enim idcircò concessum est Leuitis aut Sacerdotibus Leuit. 21
vxores ad vsum habere; quia multum tempus otio vacabant, à ministerio aut sacerdotio: (Multitudo enim erat Sacerdotum, & magna copia Leuitarum, & vnusquisque certo tempore seruiebat diuinis cæremoniis, secundum institutum Dauid: Hic enim viginti & quatuor classes
constituit Sacerdotum, vt per vices deseruirent. Vnde 1. Par. 4.
Abia octauam classem habuit, cuius vice Zacharias fun- Luc. 1.
gebatur sacerdotio, sicut continetur in Libro Paralipo- 1. Pa. 25.
menon) ità vt tempore quo non illos contingebat deseruire altari, domorum suarum agerent curam. At vbi verò tempus imminebat ministerij, purificati aliquan-
E tis diebus, accedebant ad templum offerre Deo. Nunc autem septem diaconos esse oportet, & aliquantos Presbyteros, vt bini sint per Ecclesias: & vnus in ciuitate Episcopus: ac per hoc omnes à conuentu fœminæ abstinere debere; quia necesse est eos quotidie præsto esse in Ecclesiâ, nec habere dilationem, vt post conuentum legitimè purificentur, sicut veteres: Omni enim hebdomadâ offerendum est, etiam si non quotidie peregrinis, incolis tamen vel bis in hebdomadâ, etsi non desint qui ferè quotidie baptizentur ægri: Nam veteribus ideò
concessum est; quia multo tempore in templo non 1. Cor. 7.
videbantur; sed erant priuati: Si enim plebeijs hominibus orationis causâ ad tempus abstinere se præcipit,
F vt vacent orationi: quantò magis Leuitis aut Sacerdoti- 1. Reg. 21
bus, quos die nocteque pro plebe sibi commissâ oportet orare? Mundiores ergò esse debent cæteris, quia actores Dei sunt.

Hæc tibi scribo, fili Timothee! sperans citò me venire ad te. Si autem tardauero, vt scias quomodò Ecclesiam ordines, quæ est domus Dei viui, columna & firmamentum veritatis.

Quantùm ad scientiam eius pertinebat, hoc erat in Act. 16.
eo quòd citiùs illum visurus esset: Sed quia solet aliud 1. Cor. 4.

placere Deo; cuius prouidentia ipsi soli cognita est; idcircò ne fortè, inquit, tardauero, scribo tibi vt scias quomodò Ecclesiam ordines, quæ est domus Dei: vt cùm totus mundus Dei sit, Ecclesia tamen domus eius dicatur, cuius hodie Rector est Damasus: Mundus enim in præuaricatione est diuerso turbatus errore. Ideò illic necesse est dicatur esse domus Dei, & veritas, vbi secundùm voluntatem suam timetur. Hoc profitentibus de eo seruis, quod ipse dignatus est edocere, ne fortè verba eius negarentur esse, virtutibus hæc signauit, quæ à nullo alio fieri possunt, vt his infidelitas accusata inexcusabilis pareat: Firmamentum enim veritatis huius signa sunt & prodigia.

Et quidem omnium confessione, magnum est huius pietatis mysterij sacramentum, quod declaratum est in carne, iustificatum est in Spiritu, visum est Angelis, prædicatum est Gentibus, creditum est mundo, assumptum est in gloriâ.

Et quidem omnium confessione, magnum est huius pietatis, &c. Nullum Fidelium admirari negat sacramentum veritatis in Ecclesiâ prædicatæ, quam pietatem appellat: Magnanimitatem enim & clementiam suam cognoscentibus æterna & diuina tribuit dona, exceptâ remissione peccatorum quam hîc in præsenti largitur. *Quod declaratum est in carne, iustificatum est in Spiritu, visum est Angelis, prædicatum est Gentibus, creditum est mundo, assumptum est in gloriâ.* Sacramentum mysterij Dei, quod est Christus in carne dicit manifestatum quod latebat in Spiritu. Natus enim homo Filius Dei, qui in secreto erat apud Deum, opere & prædicatione declarauit se creaturæ, & hoc iustificatum esse in Spiritu, est, operibus & virtute claruisse eum qui erat in carne, quis esset: deinde apparuisse Angelis, non iam in formâ humilitatis; sed in potestate: Tamdiu enim aspectu humilis visus est per carnem, quamdiu deuictâ morte, resurgeret à mortuis, & videretur maiestas eius qui natus vt homo, non erat totus homo: vt agnoscentes Angeli mysterium quod prius latuit, declaratum in carne, genu illi flectentes quasi Deo gratias agant: quia didicerunt veritatem quæ Gentibus prædicata est, vt ab errore liberarentur: in quo mundus proficit, vt non damnetur. *Creditum est mundo*: Ideò enim creditum est mundo Dei sacramentum, vt perfidia eius veniam erroris mereri non possit: Sicut dicit Dominus de Iudæis: Si non venissem & locutus eis fuissem, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo. *Assumptum est in gloriâ*. Quod velut infirmum & deforme contempserunt, assumptum est in gloriâ: Post crucem enim manifestatâ personâ & virtute suâ, Saluator palàm, famulantibus nubibus, ascendit gloriosus in cælos.

CAP. IV.

SPIRITUS autem manifestè dicit; quia in nouissimis temporibus recedent quidam à fide, attendentes spiritibus fallacibus ac doctrinis dæmoniorum, in simulatione falsiloquorum, cauteriatam habentium conscientiam, prohibentium nubere, & abstinere à cibis quos Deus creauit, ad percipiendum cum gratiarum actione Fidelibus, & iis qui cognouerunt veritatem; quia omnis creatura Dei bona est: & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur: Sanctificatur enim per verbum Dei, & orationem.

Quæ sibi Spiritus-sanctus futura reuelauerit ad instructionem Ecclesiarum & cautelam, non tacet: vt præmonitæ Ecclesiæ sollicitæ sint, ne ab huiusmodi possint circumueniri hominibus: Quid enim tam clarum, tamque apertum ad euitandos aut magis condemnandos doctrinæ huius pestiferæ viros potuit manifestâ voce præfari: nisi vt asseuerationem eorum fallacem ac simulatam, doctrinam dæmoniorum nuncuparet; vt cùm huius asseuerationis sermones audiuntur, à diabolo composita esse doctrina hæc sciretur quam prædixerat Spiritus-sanctus quæ de Incarnatione Saluatoris asserit falsa, quæ nunc in Marcionistis, quamuis pene defecerint, & Patritianis, aut maximè in Manichæis denotatur: Hi enim & Christum natum negant, & nuptias prohibent, & abstinendum à cibis tradunt. Quorum cauteriatam dicit conscientiam, hoc est, simulatione corruptam; quia sicut cauterium corium corrumpit, & notam infligit: ità & fallacia conscientiam quæ dolo maleuolentiæ aliud scit & aliud profitetur, denotat ad perditionem: Iam enim hos imitari negat, vt saluentur: quia sicut cauterium immutari non potest; ità nec eorum animus emendari: Nihil enim peius simulatione. Tales enim ij sunt, quales & Iudæi, illi qui intelligentes Christum Dei virtute operari in Beelzebub; hæc ab eo fieri dicebant: Vt enim fabricatorem hominis malè tractent, cùm natos se non doleant, nuptias tamen prohibentes, Christo carnem subtrahunt: & vt ad eius iniuriam proficiant, ab iis quæ vsibus nostris instituit, abstinendum docent, vt per id quod † despiciunt, mala esse, & à malo auctore inuenta videantur. Hinc est vnde Apostolus omnia à Deo bona facta ostendit: si tamen cum gratiarum actione sumantur: Immunda enim erunt ei qui non laudat in his Creatorem: Nec enim possunt bene illi proficere, qui sic illa sumit, vt malè tractet Auctorem eorum.

Hæc igitur proponens fratribus, bonus eris minister Iesu Christi, enutritus verbis fidei, & bonæ doctrinæ quam hactenùs assecutus es.

Quid tam verum, quid tam clarum & prouidum, nisi vt disciplina Christiana incorrupte tradatur, vt fructus eius in areâ Dominicâ fertilis ac firmus collaudetur. Hoc est, vt in die iudicij non reprobus & igni comburendus censeatur, hoc boni doctoris est atque idonei ministri Domini nostri Iesu Christi; quippe cùm enutritum hunc dicat verbis fidei & bonæ doctrinæ quam ab infantiâ hunc assecutum asserit: Qui enim integrè omnibus Hebræorum libris imbutus erat, acceptâ fide perfectum fecit doctorem.

Prophanas autem & aniles fabulas reiice, exercens temetipsum ad pietatem: Corporalis enim exercitatio ad modicum: pietas verò ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ præsentis & futuræ.

Prophana verba, aduersa intelliguntur: aniles autem fabulæ deliramenta quædam sunt. Hæc quorumdam perstrepentium vocibus solent in contentionem deduci, vt quasi tractatus habeatur rei inanis, cuius effectus nullus est nisi vanitatis. Ab iis ergò quæ contraria sunt, declinandum monet, simili modo & ab illis quæ anilia sunt, vanitate quadam composita: Sunt enim aliqui qui calore animi mittunt se in disputationes huiusmodi. Pietati autem operam dandam commonet; quia grandem habet profectum: Qui enim misericordiæ student, senioribus vicem reddentes parentibus; & in præsenti vitâ auxilia Dei non deerunt illis, & in futuro immortalitatem habebunt cum gloriâ. Exercitium autem corporale ad modicum vtile dicit. Ieiunare enim & abstinere à cibis, manente auctoritate Creatoris, non multùm prodest, nisi addatur huic pietas, cuius operâ multorum precibus adiuuatur ad Dominum promerendum. Denique illos qui fratribus largi sunt, & variis titulis obsequentes, in vitam æternam proficere Euangelicus sermo testatur: dissentientes autem ab hoc opere, in æternum ignem. Corporis autem exercitium nihil aliud quàm carnis fræna sunt. Si quis ergò, quia misericordia magna res est, lubricum tamen carnis patiatur, huiusmodi quid fiet? Sine dubio vapulabit; quia illud oportuit fieri, & hoc minimè prætermitti. Si autem solum corporis habuit exercitium, perennes pœnas patietur, sicut in Euangelio Dominus repromisit: Omnis enim sum-

ma disciplinæ nostræ in misericordiâ & pietate est. A Aliud tamen exercitium corporis habent carnales, & Philip. 3. aliud spiritales: Carnales enim saginâ & dapibus nutriunt corpora sua, vt celeri motu proficiant ad perditionem. Spiritales autem ieiuniis & abstinentiâ temperant corpora sua, vt pigra facta circà desideria, possint 1 Cor. 9. digna esse futurâ resurrectione: Hic enim propter spem futuram castigat corpus; ille verò propter futuri desperationem fouet, curam eius agens ad tempus, vt moueatur citiùs ad peccandum.

Fidelis sermo, & omni acceptione dignus: Ad hoc enim laboramus, & persecutiones pa- B timur; quia speramus in Deum viuum, qui est salutare omnium hominum, maximè fidelium.

Dignum est planè & accepto ferendum pro spe quæ est in Deo: pati persecutiones; quia in præsenti vitâ spes caduca est; in promissione autem Dei firma atque stabi- Rom. 8. lis: Ipse est enim salus omnium; quia ex ipso & per ipsum viuunt quantùm ad præsentem vitam pertinet, omnes; Rom. 11. quantum verò ad promissam salutem, Fideles: Cognoscentibus enim se post hanc vitam quæ morte finitur, Act. 17. alium se daturum promisit, quæ immortalitate vigebit. Ideò ergò ait: *Maxime Fidelium.*

Pręcipe hęc, & doce, Nemo iuuentutem tuam contemnat; sed forma esto Fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, & castitate.

Timotheus, quantùm ad ætatem pertinet, iuuenis erat: quantum ad mores & conuersationem, senior & Sap. 4. grauis. Quem ideo sic monet, vt profectus eius per omnia exemplum esset bonorum operum, vt in adolescente mirabilis videretur & grauis disciplina, vt actus eius excusarent ætatem: & non quasi iuuenis, sed quasi senior Sap. 8. haberetur; & erubescerent maiores natu; nisi se habuissent iuxtà formam huius, conuersatione & moribus Tit. 2. graues: iuuenes autem coæuum suum haberent magistrum. Mirabilis adolescens sanctissimus Timotheus, cuius exemplo, indisciplinata coercenda iuuentus est, & seniorum irreuerentia punienda.

Dum venio, attende lectioni, exhortationi, ac doctrinę. Noli negligere gratiam quæ est in te, quæ data est tibi per Prophetam, cum impositione manuum presbyterij.

Tit. 1. Intentum vult hunc esse & deditum exercitio lectionis, vt omni curâ diligentiaque, hoc enitatur, vt exhor- E tetur & doceat: Exhortatio est, cùm miti verbo aliquos prouocamus ad opus bonum: docere verò, quando ea Galat. 6. quæ latent, intimamus mentibus audientium: Si enim 1. Cor. 14 Rector populi ab his dissimulat, negligit gratiam datam sibi: Ad hoc enim creatur dux populo, vt huius salutis sollicitudinem gerat, admonendo, docendo, vt fructum habeat ordinatio: quem ad hoc vtique Deus constituit, vt proficiat saluti plebis suæ. Qui ergò in hac auctoritate positus indiligens fuerit, Dei contemptor habebitur, 2. Cor. 10 minimus in regno cælorum vocatus: Neque enim po- Matt. 5. terit facere, qui nec docere dignatur. Gratias tamen dari ordinatoris significat per prophetiam, & manuum F impositionem. Prophetia est quâ eligitur quasi doctor futurus idoneus: manus verò impositiones verba sunt mystica, quibus confirmatur ad hoc opus electus, acci- Ioan. 20 piens auctoritatem, teste conscientiâ suâ, vt audeat vice Domini sacrificium Deo offerre.

Hæc meditare, in his esto, vt profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende tibi & doctrinę: insta in illis: Hoc enim faciendo, & te ipsum saluum facies, & eos qui te audiunt.

Vt forma sit omnibus non solùm in bonis operibus, Tit. 2. verum etiam in doctrinæ exercitio, admonet: Apparere enim debere significat exercitij profectum, non in Matt. 5. doctrinâ dumtaxat, sed & in gestis: Bona enim arbor Matt. 7. bonos facit fructus: similiter & bona doctrina mala opera habere non potest: vt cùm visa fuerint bona opera, diuini magisterij fructus esse intelligantur, & auditores possint proficere: Tum enim vera & metuenda esse intelligunt quæ dicuntur, quando ab eo ipso qui Matt. 5. docet, magnâ veneratione obseruari videntur. Quod Iacob. 3. rectori plebis duobus proficit modis: Et suorum enim Hebr. 13. bonorum operum, & audientium mercedem accipiet: quomodò si negligens fuerit, tam pro se quàm pro eis redditurus est rationem?

SEniorem ne increpaueris; sed exhortare vt CAP. V. Patrem, iuniores, vt fratres, anus vt matres, adolescentulas vt sorores in omni castitate.

Propter honorificentiam ætatis, maiorem natu cum Tit. 2. mansuetudine ad bonum opus prouocandum, vt faciliùs Prou. 16. suscipiat admonitionem: Potest enim vereri commoni- Num. 11. tus, ne posteà corripiatur, quod turpe est seniori: Nam Deut. 17 apud omnes vtique Gentes honorabilis est senectus. Vn- Act. 15. de & synagoga, & posteà Ecclesia seniores habuit, quo- & 16. rum sine consilio nihil agebatur in Ecclesiâ. Quod quâ Ephes. 6. Tit. 2. C negligentiâ obsoleuerit, nescio nisi fortè doctorum desidiâ, aut magis superbiâ, dum soli volunt aliquid videri. Iuniores quasi fratres censet admonendos cum dilectionis affectu: vt videntes amoris causâ se commoneri, faciliùs se corrigant; quippe cùm videant non discrepare opera eius à prædicatione. Anus verò quasi matres: vt dum miti sermone doceri se vident, non asperè accipiant; quia honorificè proficiunt: Asperum est enim senioribus, cùm corripiuntur à iunioribus. Quod temperamento quodam leniri vult, vt profectus sit & dicenti & audienti. Adolescentulas vt sorores admonet edocendas: vt promptè possint bonæ conuersationis suscipere disciplinam: Quando enim non cum imperio D insinuari sibi videt quæ ad bonam pertinent vitam, consentit humilem se præbens admonenti: Blanditiis enim solent obtineri quæ auctoritate non possunt: Nam animalia quando membra sua zelantur, blanditiis Prou. 25. tamen cedunt.

Viduas honora, quæ verè viduæ sunt. Si qua autem vidua filios vel nepotes habet, discat primùm domum suam piè tractare, & mutuam vicem gratiarum reddere patientibus; hoe enim acceptum est coràm Deo: Nam quæ verè vidua est & desolata, sperat in Deo, & instat orationibus & obsecrationibus nocte diéque. Quæ verò in deliciis est, viuens mortua est.

Viduas honora, quæ verè viduæ sunt. Has viduas dicit 1. Cor. 7. honorandas quæ datâ operâ viduæ sunt: quæ cùm possent nubere, vt meliores essent, & dignæ Deo, secundas nuptias respuerunt, scientes semel benedici coniugium, Luc. 2. æmulæ sanctissimæ Annæ, quæ ieiuniis & obsecrationibus Deo seruiebat nocte diéque, vnius viri experta concubitum. *Si qua autem vidua filios vel nepotes habet, discat primùm domum suam piè tractare, & mutuam vicem gratiarum reddere patientibus; hoc enim acceptum est coràm Deo.* Viduam priùs in hac vitâ & conuersatione dicit probandam, vt tunc demùm digna sit vidua Ecclesiæ nuncupari, quæ non quæstus causâ magis quàm defensionis, Ecclesiasticæ succumbat disciplinæ: Præire enim debent merita, vt accedenti meritus honor tribui videatur. Quæ enim affectus suos piè tractauit, & domum bene gubernauit, Dei Legem seruauit, digna effecta remuneratione Ecclesiæ. *Nam quæ verè vidua est & desolata, sperat in Deo, & instat orationibus nocte, diéque.* Viduam filios aut nepotes habentem non facilè admittendam ad stipendia Ecclesiæ; quia si piè & sollicitè domum suam gubernauit, 1. Tim. 5. necesse est reddi illi vicem à suis; sicut & illa reddidit infra.

propinquis. Si autem, vt assolet, impietas fuerit operata, G vt anus despiciatur à suis, quos piè tractauit; dignum esse hanc suspici ab Ecclesia; quia in Domini lege fideliter conuersata est. (1. Cor. 7.) Vidua igitur desolata, & à suis contempta, sperat in Deo: Videns enim ex nulla parte se habere suffragium, toto animo deuota est Deo, de quo solo auxilium vitæ salutisque expectat. *Quæ verò in delitiis est viuens, mortua est.* Viduam, propter quod vidua dicitur, talem esse debere significat, vt ad Dominum promerendum orationibus vacet, Deo seruiens nocte dieque, vt ostendat se idcircò nuptias secundas contempsisse, vt instaret disciplinæ Dominicæ: Si enim sub nomine viduæ deliciis vacet aut luxuriæ, viuens mortua habenda est; quia imposturæ genus est, aliud agere, & aliud profiteri: H non obsequia & deuotionem Dei; sed honorem viduæ volentes habere: cùm nominis ipsius professio hoc indicet; (1. Cor. 7.) quia spreto viro, Deum elegit, cui seruiat totâ mente, propter vitam promissam.

Et hæc præcipe, vt irreprehensibiles sint. Si qua autem suorum, & maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. Vidua eligatur annorum non minùs sexaginta, quæ fuerit vnius viri vxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educauerit, si hospitio receperit, si Sanctorum pedes I lauerit, si pressuram patientibus subministrauerit, si omne opus bonum subsecuta fuerit.

Præcipe, vt irreprehensibiles sint. Tantam diligentiam actuum ac morum viduam vult habere, vt reprehendi non possit: Amota enim à spe mundanæ conuersationis, & corporis curandi officio, propter hoc se ad Deum contulit, vt probabilem agat vitam: Sublatis enim occasionibus quæ aditus solent aperire peccatis, potest bona conuersatio incolumis permanere. (Ephes. 6.) *Si qua autem suorum,* (Iacob. 4.) *& maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior.* Hanc viduam quæ negligens fuit circà suos affectus, vt educaret eos in disciplinâ & correctione Domini, inhonorandam dicit; quia sicut perfida, legi (Luc. 12.) Domini non obediuit, vt peior habeatur: Necesse est enim vt deterior sit, qui sub Lege & timore Dei agens contemptor est, quam qui non subiectus est Legi: Hic enim nescit; ille autem sciens contemnit. *Vidua eligatur annorum non minùs sexaginta, quæ fuerit vnius viri vxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educauerit, si hospitio receperit, si Sanctorum pedes lauerit, si pressuram patientibus subministrauerit, si omne opus bonum subsecuta fuerit.* Si prærogatiuâ præteritorum operum vidua commendatur, eligendam hanc docet: Domini enim iudicio adscribitur nomen eius Ecclesiasticis munimentis, quam dignam vetus vita declarat: Imbuta enim diuinis obsequiis, & in his vitam atterens, suscipienda est in sinu Ecclesiæ, † cuius olim se vouit legitimis seruitiis. (al. oui.)

Adolescentulas verò viduas deuita: Cùm enim vitam in deliciis egerint; in Christo nubere volunt: habentes damnationem; quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem otiosæ discunt circumire domos; non solùm autem otiosæ; sed & verbosæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet.

Adolescentulas verò viduas deuita. Probibet adolescentulas viduas in hac suscipi professione: Lubricæ enim ætati fides facilè adhiberi non debet; quippe cùm quarumdam exempla præcedant quæ post professionem vitæ deliciarum oblectatione nomen, non opera viduitatis habent, & conuersæ nuptiis sollicitantur: (Galat. 5.) Qui enim putat se in Christo vitam deliciis agere, minimè innocens perseuerat. (Iacob. 1.) Luxuria enim trahit illum ad sua membra, vt subiiciatur peccato; deliciæ enim ianuæ sunt peccati: Non enim quò tendat ignorarut qui fluidam amat vitam. *Habentes damnationem; quia primam fidem irritam fecerunt.* Quid maneat tales, ostendit, ne facilè audeant quod implere difficile est: aut si animus est huic deuotioni deditus, apud se interim teneat, quia dicit temerarium esse profiteri quod adhuc iuuenili ætati credi non debet: Damnationi enim fit obnoxius qui ab hoc declinat quod rectè fecerat. Quantum enim laudabile est si (1. Pet. 2.) impleat quod vltrà vires eius creditur: tantò magis puniendus erit, si hoc audeat sibi imponere præsumptione temeritatis, quod ferre non possit: nec ad veniam debet pertinere qui est à primordio infidelis inuentus. *Simul autem & otiosæ discunt circumire: non solùm autem* (Luc. 16.) *otiosæ; sed & verbosæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet.* Quædam virgines vel viduæ, commendante professione (gloriosum est enim huius rei vocabulum) acceptabiles sunt domibus diuitum; quæ id agunt, vt pareant voluntatibus eorum, ambulantes & quærentes quæ perferant ad illos, quibus delectentur, vt otiosæ muneribus afficiantur. Et malo more plus quærunt fabulis, quam quæ operantur manibus, vt elatæ procedant & compositæ, contrà professionem suam agentes. Quæ res solet illis etiam in hac vitâ esse contraria; reuelatur enim id quod semper occultum putat: Quid est enim, vt ea loquantur quæ non oportet? Nuptiarum enim sunt proximæ, multorum secretorum participes, adulatrices, seruorum (Luc. 12.) quærulæ.

Volo itaque iuniores nubere, filios procreare, matres familiàs esse, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratiâ: Iam enim quædam deerrauerunt, abeuntes post Satanam. Quòd si quis fidelis, vel si qua fidelis habet viduas, sufficienter subministret illis: vt eorum alimoniis non grauetur Ecclesia; sed vt iis quæ verè viduæ sunt, sufficiat.

K *Volo itaque iuniores nubere, &c.* Quoniam quæ suprà dixit de huiusmodi, contraria & illicita, perducunt eas ad mortem: idcircò consilium dat & præcipit ea fieri quæ licita sunt: Melius est enim domus curam suæ gerere, quàm in alienâ domo adulari. Et multùm expedit nubere, quàm sub bonâ & piâ † confessione notabiliter † incidere. (al. professione. al. incedere.) Plus autem est cum pudore manibus victum quærere, quàm inuerecundè cum otio aliena vtensilia expectare: Sic enim inuenit occasionem Satanas quomodò subuertat animas inconsultas, cùm pia profitentes iniustè versantur. Nihil enim tam periculosum est, (Ephes. 4.) quàm si professioni gesta repugnent: Apertum enim (Rom. 2.) L malum non zelatur Satanas; quia gaudet in illo: iustum (1. Cor. 11.) verò quem videt fallere, id agit vt manifestet illum suum filium esse, non Dei: quod factum non displicet Deo: *Si quis fidelis, vel si qua fidelis habet viduas, sufficienter subministret illis, vt eorum alimoniis non grauetur Ecclesia; sed vt, &c.* Quid mirum si Apostolica potestas futura (1. Tim. 4.) potuit prauidere? Nam apparet quod dixit, quia Fidelium viduæ nunc multùm grauant Ecclesiam, & eorum qui locupletes videntur mundi; quia per senectutis causam desistentes eas ab opere lanificij, retrahunt eis & vestimentum & victum, non totum, tamen ex parte, vt illæ ipsâ inopiâ ad Ecclesiam conuertantur, vt viuant. M Quos oportebat non solùm suis indigentibus largiri, verumetiam alias inopes pascere & contegere. Quod multum obest: Cùm enim his datur, cæteris aut minùs, aut non datur, quibus magis dandum est, quæ dignæ sunt Ecclesiæ sumptibus ministrari. Sic autem grauatur, cùm cogitur vestire multos, quæ deberet vestire paucos: & plebs quæ libenter & frequenter possit ministrare pauperis, cogitur plures dimittere, vt aut murmuret, aut tardiùs occurrat. Nam cùm præcipiat vnius viri vxorem eligi viduam, nunc inueniuntur inter eas non tantùm duorum aut trium maritorum vxores; sed & quæ turpiùs vixerint: quod aliquando per negligentiam fit, (1. Tim. 5. suprà) aliquando potentatu insinuantis.

Qui bene præsunt Presbyteri, duplici honore habeantur digni: maximè qui laborant in verbo & doctrinâ: Dicit enim Scriptura: Non infrænabis bouem triturantem: Et: Dignus est operarius mercede suâ: Aduersum Presbyterum accusationem ne receperis, nisi sub duobus aut tribus testibus: delinquentes autem coràm omnibus argue, vt cæteri metum habeant.

Deut. 25. Luc. 10. Deut. 19.

Qui bene præsunt Presbyteri, duplici honore, &c. Boni dispensatores ac fideles non solùm honore sublimi debent digni iudicari; sed & terreno, vt non contristentur indigentiâ sumptuum; sed magis gaudeant fide suâ & doctrinâ: Instantior enim fit si non humilietur inopiâ: & crescit in illo auctoritas, cùm videt se etiam in præsenti laboris sui fructum percipere, non vt abundet; sed vt non deficiat: *Dicit enim Scriptura: Non infrænabis bouem triturantem, & Dignus est operarius mercede suâ.* Tanta merces debet esse Euangelizanti regnum Dei, quâ neque contristetur, neque extollatur. *Aduersùm Presbyterum accusationem ne receperis.* Quoniam huius Ordinis sublimis honor est (huiusmodi enim vicarij Christi sunt) idcircò non facilè de hac personâ accusatio debet admitti: Incredibile enim debet videri, istum qui Dei antistes est, criminosè versatum, sicut credibile est, scenicum esse turpissimum. *Delinquentes autem coràm omnibus argue, vt cæteri metum habeant.* Quoniam verò non facilè credi debet de Presbytero crimen; si probetur tamen, aut sit manifestum; quia irreuerenter versatus est, publicè præcipit arguendum, vt cæteri terreantur: quod non solùm Ordinatis proficit; sed & plebi: Quando enim vident dignitosum virum erroris causâ corripi, necesse est vt sibi caueant.

2. Cor. 9. Ephes. 4. Apoc. 7. Philip. 4. 1. Cor. 4. 1. Cor. 5.

Contestor coràm Deo, & Christo Iesu, & electis Angelis, vt hæc custodias sine præiudicio, nihil faciens in partem aliam declinans. Manus citò nemini imposueris, neque te commaculaueris peccatis alienis. Temetipsum castum custodi.

Contestationem deponit apud Deum Patrem, & Christum filium eius, & electos Angelos, quos Dominus in Euangelio sanctos appellat. Hi ergò electi sunt; quia sunt alij reprobi, qui sunt non Dei Angeli; sed diaboli, assentientes apostasiæ eius. Sub testatione ergò ea quæ ad ordinationem Ecclesiæ mandat custodiri, præcipit nihil fieri sine præiudicio, ne facilè aliquis accipiat Ecclesiasticam dignitatem, nisi priùs de vitâ eius & moribus fuerit disputatum, vt dignus & approbatus, minister aut Sacerdos constituatur, vt non posteà si reprehensibilis videatur, pœniteat fortè Principem populi non ad liquidum prouidisse quid mereretur, quem improbabiliter ordinauit: nec illum cuius peccata ad suspicionem veniunt, ordinandum, ne commaculetur ordinator vitiis & delictis eius: Si ergò omninò latentia sunt delicta, immunis erit rector; quia conscientia eius libera est: Suspicio enim trepidum facit: Peccat enim si non probat, & sic Ordinat: Melior enim cæteris debet probari qui Ordinandus est: Non enim sufficit si sine crimine sit; quia merita eius debent præire bonorum operum, vt dignus habeatur ad Ordinationem. Hæc Episcopus custodiens, castum se exhibebit religioni: cuius rei in futuro præmium consequetur.

Marc. 8. Matth. 25. 2. Cor. 14. Hebr. 3. Tit. 1. 1. Tim. 3.

Iam noli bibere aquam: sed vino modico vtere propter stomachum tuum, & crebras tuas infirmitates.

Nunc speciale consilium dat, vt seipsum salubri regat doctrinâ: Prudenter enim Deus sibi seruiri vult: non vt nimietate suâ debiles fiant, & posteà medicorum suffragia requirant. Temperandum enim est, vt si fieri potest, cœptum obsequium gradatim proueharur, quam per inconsiderantiam minuatur: Intemperantia enim ipsam animam inquietam facit, vt cùm de infirmitate sollicita est, non tantùm dedita sit diuinis seruitiis. Damnum ergò affert improuidentia: Anima enim in tranquillitate posita, totum cor extollit ad Deum, integro consilio obsecrans quæ petenda sunt.

Prov. 31.

Quorumdam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium; alios verò & subsequuntur. Pari modo & opera bona manifesta sunt: & quæ aliter se habent, abscondi non possunt.

Nullam excusationem vult intelligi fore eorum qui his adhærent quorum peccata propalàm sunt, vt cùm euitandi sint, magis honori sint. Hoc ergò significat, vt homo Dei ab his secernatur, maxime dispensator Christi, qui etiam corripiendi eos habet auctoritatem: qui si se emendare promittunt, retinendi sunt. Alios verò subsequi mala opera illorum ostendit; quia cùm viuentes æstimantur boni, mortui deteguntur: vt qui priùs ostendebant se idoneos, postmodùm declarentur impostores. Superiori ratione sicut mala; ità & facta bona manifesta sunt: Bona enim vita & actus modesti abscondi non possunt: quæ adhibitâ pietate, faciunt perfectos: Sed sicut quædam mala occulta ad præsens sunt; ità & bona: Nemo enim omnia in hominibus potest scire; sed ex iis quæ videt & audit, probat & iudicat: Perpendit enim, an ea quæ dicuntur, conueniant ei de quo dicuntur, siue bona, siue mala. Quæ autem occulta fuerint hominibus, in die iudicij palam fient. Propter hoc ergò dicta sunt, vt sciant huiusmodi grauiorem se causam habere præ cæteris: Peior est enim qui se, cùm sit malus, bonum † ostentat; quà ille qui apertè est malus.

Prov. 21. 2. Tim. 4. 1. Tim. 5. 1. Reg. 16. 1. Cor. 4. Apoc. 3. al. ostendat.

Cap. VI.

Quotquot sub iugo sunt serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur: ne nomen Domini & doctrina blasphemetur. Qui verò fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt: sed magis seruiant; quia fideles sunt & dilecti; quia beneficij participes sunt.

Seruorum obsequiis dominos Deo gratias vult referre: Cùm enim per Dei disciplinam fidelia illis exhibuerint seruitia, fortè huic etiam ipsi se subiicient disciplinæ. *Qui verò fideles habent dominos, non contemnant; quia fratres sunt; sed magis seruiant; quia fideles sunt & dilecti; quia beneficij participes sunt.* Si profanis dominis seruiendum totâ sollicitudine imperat, quantò magis Fidelibus? Tunc enim probat se timori Dei subiectum, si Fideli & temporali domino toto animo fuerit obsecutus. Ne contemnendum putet; quia frater dicitur causâ communis fidei: quia magis corripiendus erit qui Fidelem dominum contemnendum putauerit.

Isai. par. 16. cap. 38. 1. Petr. 2. Coloss. 3. Ephes. 6.

Hæc doce, & exhortare. Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundùm pietatem est, doctrinæ: superbit autem nihil sciens; sed languescens circà quæstiones & pugnas verborum, ex quibus fit inuidia, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ, conflictationes hominum qui corrupti sunt mente, & qui veritate priuati sunt, existimantes quæstum esse pietatem, & Dei culturam; discede ab huiusmodi.

1. Petr. 2 *Hæc doce, & exhortare.* Doctrinam Dominicam manifestari vult, vt obtrectatores videant quia non est quod ab quo. reprehendatur in eâ: considerantes pariter † quot in sacris eorum sint occulta turpia, & erubescant per quod inexcusabiles erunt. *Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundùm pietatem est, doctrinæ; superbit autem nihil sciens; sed languescens circà quæstiones & pugnas verborum, ex quibus fit inuidia, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ, conflictationes hominum qui corrupti sunt mente, & qui veritate priuati sunt, existimantes quæstum esse pietatem, & Dei culturam: discede ab huiusmodi.* Discrepantes à disciplinâ Catholicâ, spernendos præcipit, maximè qui conuicti & Tit. 3. correcti acquiescere nolunt perturbatione mentis prauæ, qui contentionibus delectantur & pascuntur: Elatus 2. Tim. 2 enim vinci se non patitur, quippe cùm ad fauorem quærendum in conflictum prommpat: quod à mansuetis & bonis viris vitandum est: Contentio enim numquam est sine lite: & parum esset si lis sola oriretur; sed blasphemiæ & inimicitiæ: quod à Dei seruis alienum est. Ab his autem qui corrupti mente, veritate priuati sunt, ville iudicatur: Dei enim culturam & pietatem quæstum existimant, non de futuro aliquid sperantes, sed quomodò in præsenti transigant prouidentes; sicut & mundanæ sectæ, quas constat propter præsentia lucra inuentas: Sap. 2. non nescij quosdam hoc libenter audire, quòd in hac vitâ florendum sit: ideóque discedendum ab huiusmodi. I

Est autem quæstus magnus pietas, cùm quis suo contentus sit: Nihil enim intulimus in mundum: verùm quia nec auferre possumus quidquam. Habentes verò alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus.

Eccl. 40. *Est autem quæstus magnus pietas, cùm quis suo contentus sit.* Magnas diuitias & acquisitionem in eo dicit, si quis Fidelis suo contentus sit: Pius enim & in semetipso & K in cæteris est, qui misericordiam Dei acquisiturus ad Eccl. 10. futuram vitam, ad præsens sufficere sibi putat quod habet, non dubitans ex eo ipso largiri: Omnis enim auarus Eccl. 5. impius est, & sibi & cæteris nocens: *Nihil enim intulimus in mundum: verùm quia nec auferre possumus quidquam. Habentes autem alimenta, & quibus tegimur, his contenti simus.* Ibid. Frustrà mortales homines conæ stndere, Ps. 38. & locupletes fieri velle apertâ voce declarat, cùm sciant nihil se proprium habere in mundo. Cui rei proficit humana cupiditas, nisi quia ipsa sibi inimica exsistit? Nihil Ps. 48. enim intulit mundo, nihil auferre poterit. Quid sibi incutit sollicitudinem, & quærit congregare? Talis hinc exibit, qualis venit. Quod etiam scribit Iob, & in suâ L Iob. 1. passione fatetur, dicens: *Nudus exiui de vtero matris meæ, nudus reuertar in terram: sit nomen Domini benedictum.* Quod si auari retinerent non in perniciem suam, pauci conderent quod pluribus posset proficere, cum eorum ipsorum emolumento.

Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum, & desideria multa inutilia & nociua, quæ demergunt homines in exitium & interitum. Radix enim omnium malorum est auaritia: quam quidam appetentes, errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis: Tu verò, homo Dei! hæc fuge. M

1. Tim. 3. Tit. 1. 2. Cor. 6. Tit. 2. Coloss. 3. Eccl. 5. *Nam qui volunt diuites fieri, incidunt, &c.* Nihil tam asperum, támq; perniciosum est: quàm si Ecclesiasticus, maximè qui in sublimi loco est, diuitiis huius sæculi studeat: quia non solùm sibi ipsi; sed & cæteris obest: Contrariam enim formam dat hominibus: necesse est enim multos imitatores eius existere ad perditionem. Quantò enim honorificentior ordine est, tantò magis suadet imitandum se, maximè in hac re, ad quam ista vita procliuis est: Auaritia enim omnia mala potest admittere. Ideò radix omnium malorum est; quia vt desideria sua G expleat (quod impossibile est) & maleficia, & homicidia, & obscænitatem, & quidquid sceleris est, perpetrat; nec ad præsens secura; quia semper cupida, & in futuro damnata: *Tu autem homo Dei! hæc fuge.* Abscindere se hominem Dei ab hac hortatur & præcipit, vt & Ephes. 5 Iacob. 5. hîc securus sit, & in futuro præmiis remuneretur diuinis: Non enim immeritò cotorrandus est qui hanc spernit, quæ multis suadet.

Sectare autem iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, tranquillitatem animi. Certa bonum certamen fidei, apprehende vi- H tam æternam, ad quam & vocatus es, & confessus es bonam confessionem coràm multis testibus.

Quoniam auaritia res iniqua est, hominem Dei vt ab Coloss. 3. hac dissentiat, iustitiam sequi iubet atque pietatem, & alia quæ memorat: Non enim poterit hanc cultare, nisi his adhæserit quæ auaritiæ aduersa sunt. Quomodò au- Tit. 1. tem fieri potest vt auarus fidelis sit, qui operibus negat, quod verbis fateri videtur? Vnde autem amator fra- 1. Ioan. 3 ternitatis, cuius manus sunt aridæ? Quomodò verò patiens, qui semper ad aliena à se tendit? Aut quatenùs quietem animi possit habere, qui die, nocteque audita- Luc. 12 te cupiditatis incenditur? Sed quia ab homine Dei Timotheo iniquitas hæc aliena erat; bonum certamen fidei aggredi iubetur. Fidei enim victoria est, cùm omnia vitia & crimina subiugantur, vt ad æternæ vitæ præmia veniatur: cuius confessio inter ipsa rudimenta, fidei teste interroganre & respondente, monimentis Ec- 1. Ioan. 5 clesiasticis continetur.

Præcipio tibi coràm Deo qui viuificat omnia, & Christo Iesu qui testatus est sub Pontio Pilato bonam confessionem: vt serues mandatum immaculatum, irreprehensibile vsque in aduentum Domini nostri Iesu Christi: quem suis temporibus ostendet beatus ille & solus potens, Rex regum, & Dominus dominantium: qui solus habet immortalitatem, & lumen habitat inaccessibile: quem vidit nemo hominum, nec videre potest: cui honor & potestas æterna. Amen.

Magna vigilantia atque prouidentia præcepta dare rectori Ecclesiæ: In huius enim persona totius populi salus Prou. 11. consistit. Non sollicitus de curâ Timothei, tam circum- Sap. 6. spectus est; sed propter successores eius, vt exemplo Timothei Ecclesiæ ordinationem custodirent: ipsi quoque futuris formam tradentes à semetipsis inciperent. Denique *vt serues (inquit) mandatum immaculatum vsque ad aduentum Domini nostri Iesu Christi.* Quod sic adstringit, vt coràm Deo & Christo hoc se mandare testetur. Et vt terrorem incutiat, Passionem Christi memorat. Cuius Passionis reus necesse est fiat, qui hoc spernit propter quod passus est Christus. Nec diem iudicij tacuit, quod prædestinato tempore futurum est Dei nutu, quem solum beatum & potentem & Regem Regum & Domi- Hebr. 10. num pronuntiat: Solus est enim ipse qui propriam & à 2. Thess. 1. nullo habet acceptam beatitudinem atque potentiam, dominatum & regnum, necnon immortalitatem. Hæc Apoc. 17. & 19. M omnia habet Pater, similiter & Filius à Patre. Lumen Matt. 28 autem inaccessibile solius Patris est; quia nulli vmquam Exod. 33. apparuit. Denique subiecit: *Quem vidit nemo hominum, nec videre potest.* Non quia aliud lumen Filij sit; quippe cùm in Psalmo scriptum sit: *Et in lumine tuo videbimus* Ps. 35. *lumen*; hoc est lumen Patris esse in Filio; sed quia nemo videt Patrem, ac per hoc inaccessibile habitat lumen: Non est enim ordo alicui videndi Deum Patrem, nisi Ioan. 1. Christo, qui de Deo est: hic vidit Deum. Filius autem; Luc. 10. quia omnia ipse agit, & apparere dicitur & videri. Illud 1. Ioan. 4 ergò peculiare Patris est, quod suprà dictum est, *cui honor & potestas æterna, Amen.* Hoc est verum.

Diuitibus huius sæculi præcipe non superbè sapere, neque sperare in incerto diuitiarum; sed in Deo viuo (qui præstat nobis omnia abundè ad fruendum) in volūtate operum bonorum : vt diuites facti bonis operibus, faciles sint ad impertiendum, & libenter communicantes, thesaurizent sibi fundamētum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam.

Rom. 8. Apoc. 21. 2. Cor. 5. Vera vita illa est quam speramus futuram, quæ non occasu, non temporibus terminatur: Æterna est enim, & ideò immeritò vera appellatur: Hæc enim præsens imago vitæ est, non veritas. Et quia imago non omninò inanitas est, in hac vitâ illa acquiritur: & vt ad illam festinaretur, ex imagine quam præcellat veritas, addiscitur, quæ neque superbiâ, neque spe diuitiarum attin- Hebr. 6. 2. Cor. 9. Prou. 11. gitur; sed humilitate & spe Dei qui hanc promisit : In ipso enim sperandum est, quia ipse præstat quæ vsibus sunt necessaria, non in ipsis copiis; sed in Auctore earum : Quæ enim spes videtur in re caducâ atque incertâ? quippe cùm aliquanti ex his discedant: qui autem in his manere videntur, nullum lucrum ex his capiunt in futurum; sed damnum, nisi cum indigentibus partiantur: Neque enim æternæ sunt, vt futuræ vitæ præponantur. Sic superbos faciunt, quasi immortalitatem polliceantur. Resurrectionis exemplum habeamus in Christo, & à multis non sic diligitur Christus; sicut diuitiæ, quarum nullum exemplum videtur quòd aliquem à morte liberarint. Christus nos redemit, non diuitiæ: Ipse enim futuræ vitæ instar ostendit, vt his omnibus Ibidem. spretis, ipsum sequamur, vt ad immortales & cælestes diuitias veniamus. Quare hoc eniti debemus, vt bonis Luc. 12. Galat. 6. Matt. 6. factis diuites simus, & his terrenis copiis spiritales diuitias acquiramus. Seminemus in terrâ, vt metamus in cælis, vbi thesaurus collocetur æternus.

O Timothee! commendatum custodi, deuitans profanas vocum nouitates, & oppositiones fallacis nominis scientiæ : quam quidam promittentes, circà fidem exciderunt. Gratiâ tecum. Amen.

Eadem admonet, vt ea quæ suprà dicta sunt, seruentur; contraria autem religioni euitanda, quæ nomen 1. Tim. 4 & 6. tantùm scientiæ vsurpant, fallaces in professione, vt decipiant simplices: Fidem enim simulant, à quâ exciderunt, Coloss. 2. 1. Thess. 1. vt perfidiam inferant. Et manu propriâ subscripsit, dicens: *Gratia tecum.*

Sancti Ambrosij in Epistolam I. Beati Pauli Apostoli ad Timotheum, Commentariorum Finis.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS,

In Epist. B. Pauli Apostoli ad Timotheum, COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

1. Tim. 3. 2. Tim. 4. *ALIAM Epistolam scribit nunc Apostolus ad Timotheum, vt iam eruditum Ecclesiasticâ disciplinâ : ostendit quæ spes sit promissionis, vt & suo exemplo ad martyrium prouocet : Et quia futurum est vt quidam à sanâ doctrinâ, eo quòd dura illis videatur, ad fabulas conuertantur, id est, ad humana commenta, prædicit.*

Cap. I. Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei secundùm promissionem vitæ quæ est in Christo Iesu : Timotheo dilecto filio, gratia, misericordia, & pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro.

1. Cor. 1. Act. 10. Luc. 19. *PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, &c.* Huius rei gratiâ Apostolum se Christi Iesu, Dei voluntate appellatum significat, vt quæ & quanta promissio in futuro per fidem Christi sit, edoceret; quò prædicatione eius incrementum faciat in saluandis disciplina Dominica : Idonei enim serui sunt, qui instan- 2. Tim. 4. tiâ suâ & fide negotia dominorum suorum exaggerant. Quòd ideò huic quasi charissimo filio scribit, vt huius rei imitator existat, eadem cæteris tradens, vt per traducem successionem indeficiens sit idoneus doctor, per quem asserta veritas multos acquirat ad vi- Rom. 1. Ioan. 1. tam promissam. *Gratia, misericordia, & pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro.* Gratiam huic Patris in miseratione exoptat, vt adsit ei, & Christi Iesu Domini nostri, quia Deus gratiam suam per Christum largitur, vt vna gratia sit vtriusque.

Gratias ago Deo meo, cui seruio à proauis in conscientiâ purâ, quòd indeficientem habeam tui memoriam in precibus meis, nocte diéque multùm desiderans te videre, memor lachrymarum tuarum : vt gaudio replear, recordationem accipiens eius quæ est in te sinceræ fidei, quæ habitauit primùm in auiâ tuâ Loide, & matre tuâ Eunice, certum autem habeo quòd & in te quoque.

Quoniam dignū est meminisse bonorum: idcircò Deo Eccl. 44. gratias agit, quia memor erat Timothei viri mirabilis, Hebr. 11. vt etiam hoc ipsum Dei donum sit: Non enim sine me- Rom. 1. & 10. rito est qui cogitat de bonis viris. Et quia idē Deus Chri- Act. 26. stianorum est qui erat Iudæorū, ei se Deo gratias referre 2. Cor. 4. testatur, qui à proauis famulatus est : Quando enim hoc sperabāt progenitores eius quod hic cœperat prædicare, vna eorum fides est. Et quia in parentum successit seruitia, & quia in his erat adhuc, cùm illi Deo seruirent, rectè ait : *Cui à proauis seruio.* Quomodò ? *In conscientiâ purâ*, inquit. Sic enim aliquando persecutus est Eccle- Philip. 3. siam, vt Dei amore hoc ageret, non maleuolentiâ; Nam Hebr. 7. simili modo & in Epistolâ ad Hebræos scriptum est; quia Leui qui decimas accepit, decimas dedit Melchisedech; quia in Abrahæ, inquit, lūbis erat Leui, quando decimas obtulit Melchisedech. Ita & hic à proauis Deo se dicit Genes. 14. seruisse; quia & Leui in proauo decimas dicitur obtulisse Genes. 19.

Philip. 3. Hebr. 13. Est enim Leui pater Iacob, auus Isaac, proauus Abraham. Multùm ergò se memorem Timothei profitetur, & auidè illum desiderare propter lachrymarum eius recordationem, quas amore fuderat Apostoli (sicut in- Act. 16. telligitur) recedentis à se. Non immeritò ergò amantem se desiderat, vt gaudio impleatur ex communi lætitiâ, causâ fidei sinceræ, quam & in auiâ eius, & in matre fuisse significat, certissimè & in eo. Omnis itaque hic affectus propter fidem est, quæ erat in eis inuiolata.

Quâ de causâ admoneo te, vt recrees donum Dei, quod est in te, per impositionem manuum mearum: Non enim dedit nobis H Deus spiritum timoris: sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis.

Hebr. 12. Propterea se parentum eius sinceritatem fidei significat memorasse, vt fortiorem huoc faceret: Quis enim laudem illorum audiens, quorum in eo ipso particeps 1. Tim. 4. est, non crescat, addens animum huiusmodi viribus. Sic Rom. 8. ergò recreat in se donum gratiæ Dei acceptum per or- Galat. 4. dinationem presbyterij, dum animum suum confouet mentis alacritate, gaudens in semetipso sicut in nouitate Ordinationis gaudetur. Denique subiecit: *Nec enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis:* Innouatus enim homo exit de timore, accipiens spiritum lætitiæ propter iustificationem; quia omnis iniustus in timo- I re est, non fortis; sed infirmus, non in dilectione; sed in odio, nec in mentis sobrietate; sed errore saucius. 1. Ioan. 4. Si autem his caruerit, per fidem & fortis, & dilectus, & sobrius erit.

Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri, neque me vinctum eius.

Constantiam habendam docet. nec trepidare debere in professione: Non est enim vnde erubescatur in eâ: quia si homo visus est Christus, gestis tamen apparuit 1. Cor. 15. Deus: etsi crucifixus est, resurrexit tamen à mortuis, & K Act. 1. multis videntibus, suscipiente eum nube, in cælum ascendit. Non est ergò infirmitatis causa; sed potestatis; quia vbi putatur imbecillitas, ibi apparet potentia. Itaque stultè infirmatus dicitur, qui vicisse proba- 2. Cor. 13. tur. Hoc modo nec in Apostolo est quod ad ruborem 2. Cor. 12. pertineat: quia si pressuris & cædibus humiliatus dicitur, ex illâ parte confundit obtrectatores suos; quia in signis ac prodigiis nutu mirabilis peruidetur: vt intel- 2. Thess. 1. ligatur non infirmitate humiliari; sed voluntate, ad quendam meritorum profectum. Idcircò enim Deus seruos suos ab iniquis humiliari permittit, ne illis iniustè præmia dare videatur.

Sed collabora Euangelio secundùm virtutem Dei, qui nos liberauit & vocauit vocatio- L ne suâ sanctâ, non secundùm merita nostra; sed secundùm propositum suum, & gratiam quæ data est nobis in Christo Iesu, ante tempora sæcularia nunc verò declarata per illuminationem aduentus Saluatoris nostri Iesu Christi.

Secundùm virtutem Dei, qui nos liberauit, &c. Quo- 1. Cor. 15. Coloss. 1. niam virtute Dei victa est mors, vt nos salui esse possi- 1. Cor. 4. mus: iuxtà hoc conuenit vicem nos ex aliquâ parte reddere Redemptori: Quia enim ad omnia ei beneficia respondere non possumus, vel legationem eius fideliter & instanter agamus. *Et vocauit vocatione suâ sanctâ.* Vocatio sancta est, cùm electi sunt ad gubernan- M Prou. 29. dum populum sanctum Dei. Ad sanctum autem senior vocatur qui dux eligitur sanctitatis. *Non secundùm merita nostra.* Verum est, quia si ad liquidum quæras, nullus hominum dignus potest videri vicarius esse Christi. 2. Cor. 3. Omnes enim quos elegit, priùs fuerant peccatores. Rom. 3. Quantùm ergò ad comparationem cæterorum pertinet, hi digni inuenti sunt; quantum verò ad rem ipsam, omnes indigni sunt. *Sed secundùm propositum suum, & gratiam quæ data est nobis in Christo Iesu, ante tempora sæcularia.* Quoniam dignatione suâ Deus olim decreuit Ephes. 1. peccatores saluos facere (præscius enim fuit Deus quid futurum esset in homine, antequàm faceret eum, & peccaret) quomodò redintegraretur prædestinauit, quo tempore, & per quos, & quâ ratione saluari possint: vt neque merito suo qui saluantur, neque horum per quos vocantur; sed Dei gratia istud donum præstari videatur per fidem Christi. *Nunc verò declarata per illuminationem aduentus Saluatoris nostri Iesu Christi.* Coloss. 1. Ephes. 2. Donum Dei quod ante tempora sæcularia latebat in mysterio, Incarnatione & aduentu Christi declaratum testatur, quando cœperunt homines remissam peccatorum accipere.

Qui mortem quidem destruxit, illuminauit autem vitam & æternitatem per Euangelium: in quo positus sum ego prædicator, & Apostolus & magister Gentium; quam ob causam & hæc patior: sed non confundor: Scio enim cui credidi, & certus sum quia potens est depositum meum custodire in illum diem.

Qui mortem quidem destruxit, &c. Quâ ratione sal- 1. Cor. 15. Rom. 6. uum fecerit populum suum Christus, ostendit dicens; quia mortem destruxit, quæ erat hominis inimica, ne ab inferis posset resurgere: tunc demum vitam illuminauit & æternitatem, vt resurgens à mortuis iam mori non possit: Obscura enim vita est, quæ tempore definitur, dum soporatur, dum ignorat, dum malè versa- 1. Tim. 2. tur. Et quomodò illuminetur vita, ostendit; quia per Euangelium credentibus datur æternitas, magistro Gentium prædicante. *Quam ob causam & hæc patior.* Prædicans Dei donum, diabolum patitur inimicum, Act. 26. vt pressuras ei exsuscitet; quia populum de faucibus eius eruit. *Sed non confundor.* In hoc securus, quia pro tribulationibus magna promissa merces est, non con- Matth. 5. funditur; sed gloriatur in pressuris: *Scio enim cui credidi, & certus sum quia potens est depositum meum custodire in illum diem.* Hoc est quod dicit, qui spe & fiduciâ magnificentiæ Saluatoris securus est; quia quod commen- 2. Thess. 1. 1. Pet. 4. dat illi, in tuto est. Quid autem illi commendat, nisi salutem suam? vt hîc pro illo patiens, salutem inueniat penès illum cùm cœperit iudicare; vt puniens infideles, istum dignum æternâ vitâ pronuntiet.

Formam habe sanorum verborum, quæ à me audisti in fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu. Bonum commendatum custodi per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis: Scis enim hoc, quòd auersati sunt me omnes qui in Asiâ sunt; ex quibus est Phygelus & Hermogenes. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui; quia sæpe me refrigerauit, & super catenam meam non erubuit.

Formam habe sanorum verborum, &c. Præcepta sua, 1. Tim. 6. cum gestis formam appellat salutaris doctrinæ: quam istum sequi mandat, vt custodiat ea, Spiritu sancto fauente: *Scis enim hoc, quòd auersati sunt me omnes qui in Asiâ sunt: ex quibus est Phygelus & Hermogenes.* Hi quos memorat, fallaciâ pleni erant: Simulabant enim amicitias Apostolo; vt adhærentes ei addiscerent vnde illi calumniam facerent, aut per alios immitterent. Qui posteaquàm viderunt manifestatos se, recesserunt ab Act. 19. eo. *Det misericordiam Dominus Onesiphori domui; quia sæpe me refrigerauit, & super catenam meam non erubuit.* Duplici genere refrigerium hoc intelligendum est; quia & in necessitate custodiæ solatio suo refrigerauit eum: & si qua illi, siue indigentibus opus erant, ministrauit: Spe enim eorum quæ promissa sunt, non puduit ad illum accedere, & requirere hominem positum in custodia: Illi enim quos suprà memorat; quia erubescebant de cruce Christi, in necessitate deseruerunt Apostolum.

Sed cùm venissem Romam, sollicitè me quæsiuit & inuenit. Det illi Dominus inuenire

re misericordiam apud Dominum in die illâ. Quanta autem Ephesi ministrauerit mihi, melius tu nosti.

Act. 25. Act. 28. Rom. 1. Matt. 16. Gen. 19.

Sed cùm venissem Romam, sollicitè me quæsiuit, &c. Romam veniens Apostolus, cùm appellasset Cæsarem, à militibus custodiebatur: Tunc enim eum Onesiphorus charitatis causâ & magisterij, magnâ diligentiâ requisitum inuenit. Cuius visitatio tam acceptabilis fuit Apostolo, vt eum sic Domino commendet, vt inueniat misericordiam apud Dominum in die iudicij: vt sicut Apostolum requirens inuenit; ità & misericordiam quærens inueniat apud iudicem: Hoc enim orat, vt præstet ei Dominus Pater cæli & terræ inuenire gratiam apud Dominum humani generis, Filium scilicet. Tale est hoc, quale & illud in Genesi; *Et pluit,* inquit, *Dominus sulphur & ignem super Sodomam & Gomorrham à Domino, de cælo. Quanta autem Ephesi ministrauerit mihi, meliùs tu nosti.* Quoniam solent quidam personis magis quàm causis seruire, volentes gratificari maioribus, ideò Apostolus Onesiphori domum generalem ostendit, ne videretur fortè personæ se commendasse, dum Apostolo ministrauit, cùm constaret illum magnanimum omnibus fuisse.

CAP. II.

TV autem, fili mi! fortitudinem cape in gratiâ quæ est in Christo Iesu, & in iis quæ audiuisti à me per multos testes: hæc commenda fidelibus hominibus; qui idonei erunt & alios docere. Labora vt bonus miles Christi Iesu: Nemo enim militans Deo, obligat se negotiis sæcularibus, vt placeat ei cui se probauit.

2. Cor. 5. Luc. 8. 2. Cor. 4. Matt. 6. Iacob. 1.

Tu autem, fili mi! fortitudinem cape, &c. Constantem hunc & robustum esse præcipit in docendo gratiam Dei, quæ data est in Christo Iesu: & non solùm in gratiâ; sed etiam in mysterijs quæ sunt de Christo. Arcana fidelibus & dignis tradi vult, qui alios possint docere, non passim vulgaribus ac negligentibus: Magnâ enim curâ eligendus est doctor. *Labora vt bonus miles Christi Iesu; Nemo enim militans Deo, obligat se negotiis sæcularibus, vt placeat ei cui se probauit.* Manifestum est quod dicit; quia nemo potest duobus dominis seruire: Negotia enim sæcularia auaritiæ seruiant necesse est: & nisi mentiti fuerint, transigi se non possunt. Est ergò; sed leue peccatum. Ecclesiasticus autem idcircò Deo se probat, vt huic deuotus, officium impleat quod spopondit, in Dei rebus sollicitus à sæculari negotio alienus: Non enim conuenit vnum duplicem professionem habere.

Nam etsi certet quis in agone, non coronatur, nisi legitimè certauerit. Laborantem agricolam oportet primùm de fructibus percipere. Intellige quæ dico; dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.

2. Tim. 6. 1. Tim. 3. Matt. 10. 1. Cor. 9.

Nam etsi certet quis, non coronatur, &c. Dei militem tam exercitatum vult esse in Dei operibus, vel officio deputato, vt possit ad gloriæ meritum peruenire: totâ mente vigilantem diuinis obsequiis, præsentia spernentem, cælestia diligentem: Ad hoc enim se probauit, vt hic laborans remuneretur in cælis. *Laborantem agricolam oportet primùm de fructibus percipere. Intellige quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.* Tantæ abstinentiæ sanctus fuit Timotheus, vt etiam à licitis se temperaret: Hoc enim vult intelligi, quia à participatione gazophylacij se abstinebat, cùm hoc Dominus decreuerit, vt qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viuant. Ideò Apostolus priùs hunc sumere præcipit, qui primus est, & sic cæteris distribuere.

Memor esto Christum Iesum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid, secundùm Euangelium meum, in quo laboro vsque ad vincula, A quasi latro; sed verbum Dei non est alligatum. Ideò omnia suffero propter Electos, vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloriâ cælesti.

2. Cor. 11. 1. Cor. 15. Act. 21. Act. 19. Act. 5. Act. 16. Act. 13.

Memor esto Christum Iesum resurrexisse à mortuis, &c. Quoniam multi futuri erant filij diaboli, qui Filium Dei incarnatum negarent: idcircò hoc memorat, quoniam fallaciter sub nomine Apostolorum hoc asseuerare nituntur. Subjecit, *secundùm Euangelium meum,* vt excluderet malæ mentis falsa colloquia: Non enim plùs hæreticis credendum est de Apostolis, quàm his ipsis de B prædicatione suâ testantibus, quam prædicationem cum labore se agere queritur: Pressuris enim tribulabatur & carceribus, eò quòd tam Iudæos quàm Gentiles offenderet (sicut illis videbatur) incredibilia prædicando: Iratos enim habebat Iudæos propter Legem, quam cessare docebat. Gentiles autem inimicos sibi faciebat; quia vnum Deum prædicabat in Christo. Vnde quasi latronem hunc tractabant, alligantes, claudentes si posset tacere, nescientes quia verbum Dei alligari non poterat. Denique sæpe clausus non dispendium fecit; sed lucrum: Neque enim defuit cui prædicaret in carcere, vt quos liberè inuitare ad fidem non posset, in vinculis positus pasceret Dei verbo. *Ideò omnia suffero propter* C *Electos, vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloriâ cælesti.* Vt prædicatione suâ saluaret homines prædestinatos ad vitam, exitiis erat subjectus, sciens profectum se habiturum quæsitæ salutis aliorum.

Fidelis sermo: Si enim commortui sumus, & conuiuemus: si sustinemus, & conregnabimus: si negamus, & ille negabit nos: si non credimus, ille fidelis permanet, negare semetipsum non potest.

Rom. 6. Coloss. 2. 2. Cor. 1. Matt. 10. Luc. 13. Ioan. 10. Luc. 11. Psal. 15.

Si enim commortui sumus, & conuiuemus. Sic posse ad D immortalitatem & gloriam Christi perueniri significat, si in formâ baptismatis manserimus, vbi omnia delicta moriuntur: vt innouati omnia vitia vetera & crimina fugiamus, vt Auctoris secuti vestigia, peccatis mortui videamur. Si verò additum fuerit ad causam, vt tribulationes ac pressuras non ægrè pro nomine Domini patiamur, sustinentes hæc, simul cum illo regnabimus: Dignum est enim vt qui pro illo opprobria patitur & exitia, in regno eius gloriosus appareat. *Si negamus, & ille negabit nos.* Verum est, quia si minimè confessi illum fuerimus coràm hominibus, tunc dicet & ipse nobis in illâ necessitate futuri iudicij: *Nescio vos.* Hæc est punitionis significatio. *Si non credimus, ille fidelis perma-* E *net, negare semetipsum non potest.* Nemo potest Domino auferre quod habet: Quis enim illo fortior est, per quem omnia extiterunt? Nec addi potest perfecto; quia non ille aliquid præstat qui credit in illum: quomodò nihil aufert ei qui non credit in illum. Quidquid ergò agit, ad profectum nostrum pertinet, ne in ignorantiâ maneamus: Nec enim à nobis firmatur, cùm ipse ex se & apud se firmus sit.

Hæc admoneo, contestans coràm Domino. Noli verbis contendere; ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium. Sollicitè autem cura temetipsum, vt probabilem te exhi- F beas Deo, operarium non impudoratum, rectè tractantem verbum veritatis.

1. Cor. 11. 1. Tim. 6. 1. Cor. 3. 1. Cor. 15.

Noli verbis contendere, &c. Contentiones vitandas monet, præcepta autem danda sub Dei timore & terrore: quia contentio potest adhuc minùs stabilitatis generare scrupulum: Solent enim in contentione talia opponi elimato maleuolentiæ ferro, vt moueant animos insipientium fratrum. *Sollicitè cura temetipsum, vt probabilem te exhibeas Deo, operarium non impudoratum, rectè tractantem verbum veritatis.* Quoniam sunt aliqui qui dicant conse-

tionem audientibus prodesse. Apostolus autem sciens magis obesse, hoc mandat, vt vnusquisque hoc curet, vt spretâ altercatione, semetipsum probabilem faciat, impudoratos appellans eos qui contentionibus nituntur: Philip. 2 Tit. 3. Rom. 12. Necesse est enim vt contentio extorqueat aliquid, immò multa quæ dicuntur contrà conscientiam, vt intùs in animo perdat, foris victor abscedat: Nemo enim patitur se vinci, licet sciat vera quæ audit. Rectè autem tractat, & bonâ conscientiâ, qui volentibus loquitur & pacificis. Collatio ergò inter Dei seruos esse debet, non altercatio.

Profanas autem vocum nouitates deuita: plurimùm enim proficiunt ad impietatem: & sermo eorum sicut cancer serpit, ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui deerrauerunt à veritate, dicentes resurrectionem iam factam esse, & fidem quorumdam subuerterunt.

1.Tim. 6. 2.Cor. 12. *Profanas autem vocum nouitates deuita.* Hoc idem adhuc prosequitur, vt contentiones vitentur: Nec enim congruit vnius fidei viros habere contentionem; sed in tractatu patiantur vt se inuicem, & consentiant bonis Rom. 14. dictis: Si quid autem improbabile videtur, cum pace dissimuletur: Aduersàrij enim & dissidentes solent se inuicem prouocare, ex quibus vnus Catholicus est, & alter profanus. Hic ergò Catholicus, cui Apostolus mandat vt spernat & declinet à fabulis inanibus, quietus debet esse, vt semper de conscientiâ verba emittat, nec patiatur se coràm impia verba depromi: Dant enim quibusdam occasionem, vt in peius proficiant: Non enim desunt qui audientes profana, concipiant cogitatum malum: ideóque obest contentio. *Ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui deerrauerunt à veritate; dicentes resurrectionem iam factam esse, & fidem quorumdam subuerterunt.* Nunc ipsorum quorum causâ vitandas contentiones monet, prodidit nomina, quos & profanos & impios designauit, errantes à veritate: Hoc enim negabant quod palàm est Christianorum, vt credant se in futurum à mortuis resurgere. Hi autem, sicut ex aliâ Scri- 1.Tim. 1. pturâ docemur, in filiis fieri resurrectionem dicebant, 1.Cor. 15. quibus non deerat qui assensum præstaret peruersum contrà fidem quam in primordio fuerat consecutus.

Firmum autem fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Cognouit enim Dominus qui sunt ipsius, & discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini.

1. Cor. 3. Fundamentum Dei fides est, quæ continet quæ promisit Deus, quæ fides non poterit infringi perfidorum Matt. 16 & hæreticorum commentis: Quamuis enim hi negent 2.Cor. 10 futura quæ credimus; Deus tamen dabit quæ credimus Matt. 25 daturum illum, teste promissione eius. Signaculum ita- Apoc. 9. Num. 16 que promissionis Dei, fides nostra est, quæ firmat Dei verba. In die iudicij cognoscet Deus qui habent signum eius, dissentientes à perfidorum & hæreticorum iniquitate, quæ Dei promissionem infirmare se putat: Nihil enim tam iniquum quàm Dei fidei contraire. Sic & Dathan, & Abiron, & Core dictum est à Moyse, cùm contrà Dei præceptum offerre sacrificia præsumerent: Cogno- Hebr. 10. al. quæ. uit itaque Dominus † qui sunt eius. Quo dicto, ostendit quæ pernicies maneret eos qui Dei verba inuerterent.

In magnâ autem domo non solùm sunt vasa aurea & argentea, verùm & lignea & fictilia: & quædam quidem in honorem, quædam verò in contumeliam.

Hoc dicto significauit in Ecclesiâ diuersos esse homi- Matt. 13. nes: quosdam bonos & summos viros, quos in auro intelligi vult; quosdam bonos tantùm, quos in argento designat; alios verò non bonos quos vasa lignea & fictilia appellat: quod nulli ambiguum puto: Nam in Corinthiorum hoc Ecclesiâ probat frequens sermo obiurgan- 1. Cor. 3. tis Apostoli. Nunc autem in Ecclesiâ nostrâ palàm est, G & in templo Hierosolymis, in quo typus erat Ecclesiæ manifestis lectionibus approbatur: Erant enim ibi Sadducæi, ex quorum radice erant Hymenæus & Philetus. De quorum prauâ sententiâ cùm Apostolus esset locu- 1.Tim. 1. 2.Tim. 1. 1.Cor. 15. tus, statim hoc subiecit, vt non esset mirabile, in Ecclesiâ videri homines dissentientes: Nam & in Corinthiorum Ecclesiâ de quâ dixi, quidam erant qui dissentientes resurrectionem negabant. Insanus tamen Nouatus Euseb. lib. 6. hist. Eccl. cap. 33. vt errori suo blandiatur, aliter hoc intelligendum tradit, vt domus magna totus mundus significari credatur; quia habet hominum diuersitatem: cùm constet Apostolum exemplo vsum diuitis & opulenti, quæ quamuis copiosa sit, habet tamen vasa lignea & fictilia. Hoc mo- H do & Ecclesia quamquàm sancta dicatur; habet tamen & vitiosos & praua sentientes, sicut superiùs memora- 1. Cor. 3. ui. Quos commeliâ dignos ostendit; non tamen perituros; sed purgandos per ignem; quia domui ex aliquâ parte necessaria sunt. Nouatus autem elatus superbiâ, vt Ecclesiæ suæ veritatem & sanctitatem generalem defenderet, hoc modo intelligendum decreuit, quasi Ecclesia penès ipsum sit, & cunctos habeat purificatos, propter illas causas quibus nos vt nocentes accusat: Sed quid opus erat hoc loco de mundo aliquid dicere; aut vt quid affirmaret mundum domum magnam significans? nam dicit Dominus Apostolis: *Non estis de mundo,* Ioan. 15. *ego autem elegi vos de mundo.* Quomodò igitur intra I mundum concludendi sunt, qui negantur de mundo esse? Et idem Apostolus: *Quò, inquit, mihi de iis qui foris* 1. Cor. 5. *sunt, iudicare.* Nam in vnâ domo omnes sub vno sunt nomine (vno enim Domini sui nomine censentur omnes) mundus autem diuersæ professionis continet ho- 1.Cor. 8. mines; ità vt dispares profiteantur se habere & deos Ephes. 4. & dominos. Non ergò domum magnam mundum dicit; sed Ecclesiam in quâ omnes sub vnius Domini sunt nomine.

Si quis ergò purgauerit seipsum ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, vtile Domino, ad omne opus bonum præparatum. Iuuenilia K tu desideria fuge; sectare verò iustitiam, fidem, charitatem, pacem, cum iis qui inuocant Dominum de puro corde.

Si quis ergò purgauerit se ipsum, &c. Nunc alia hæresis fraude suâ conuincitur, quæ asserit animas quasdam naturâ esse malas, quæ ad bonum cogi non possunt: cùm hîc dicat, posse malos mutari in bonum, & sordidos purificari: Poterant enim Hymenæus & Philetus mundare sensum suum, si voluissent, vt fierent vas sanctificatum, præparatum in honorem: *Iuuenilia* Rom. 13. *tu desideria fuge.* Iuuenilia desideria aduersa sunt: L Sunt enim voluptates mundanæ, quæ omnibus illece- Ioan. 14. bris mancipatæ sunt, ac per hoc à Dei seruo fugiendæ 1.Cor. 13. sunt: *Sectare verò iustitiam, fidem, charitatem, pacem, cum iis qui inuocant Dominum de puro corde.* Hæc sectanda iuber, quæ iuuenili ætati deuia videntur & aspera: Qui enim iustitiam eligit, ei nihil facit contrarium: & qui fidem diligit, seruat mandata; qui autem charitatem sequitur, omnibus humilis est, pacis verò custos nullum lacessit ad iurgium.

Insensatas autem & ineruditas quæstiones deuita, sciens quia generant lites. Seruum autem Domini non oportet litigare; sed mitem M esse ad omnes, docibilem, patientem, modestè corrigentem eos qui diuersa sentiunt, si quando det illis Deus pœnitentiam ad agnitionem veritatis, & resipiscant à diaboli laqueis, à quo tenentur captiui, ad ipsius voluntatem.

Insensatas autem quæstiones, &c. Insensatæ quæstiones Tit. 3. partim infidelium, partim hæreticorum sunt; ex parte infidelium, quæ modestos homines cogunt ad litem: Immutantur enim nimiâ contradictione impietatis eorum, & irati dicunt aliquid contrà præpositum suum. 2. Petr. 2 Solent quoque quidam hæreticorum patientiam fingere 1.Cor. 15.

A (quamuis à Catholico non possint audire aliquid asperum) vt commendent praua sua colloquia : idcircò dissimulandum ab his est. *Seruum autem Domini non oportet litigare: sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem, modestè corrigentem eos qui diuersa sentiunt: si quando det illis Deus pœnitentiam ad agnitionem veritatis, & resipiscant à diaboli laqueis, à quo tenentur captiui: ad ipsius voluntatem.* Hæc nullâ indigent interpretatione: sunt enim manifesta. Quantùm tamen prosit modestia; declarauit: Si enim hoc in quibusdam hæreticis placitum est, quia humiles videntur: quantò magis laudabile & fructuosum erit in Catholico, si fuerit mitis, in quo & sensus vtilis, & grauitas imitanda perspicitur?

Matt. 11. Tit. 3.

CAP. III.

HOc autem scito, quia in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa: Erũt enim homines sui tantùm amatores, auari, insolentes, superbi, blasphemi, parentibus non obsequentes, ingrati, impii, sine fide, sine dilectione: criminatores, incontinentes, immites, bonorum inimici, proditores, proterui, tumidi, amatores voluptatum magis quàm Dei, habentes formam pietatis; virutem autem eius abnegantes, & hos deuita.

1. Tim. 4. 1. Cor. 5. Timoth. 1.

Prophetia est hæc sancti Apostoli, in quâ præuidit quanta mala futura essent hæreticorum & Iudæorum: in his enim omnia ista quæ inimica fidei sunt, denotantur: Ipse enim Apostolus dixit: *Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare?* Qui enim malè de Deo sentiunt, & non timent quod ad iniuriam eius pertinet, profiteri; quomodò in conuersatione humanâ possunt esse beneuoli? Ideò enim dixit; *Habentes formam pietatis: virtutem autem eius abnegantes;* quia profitentur quidem semetipsos Christianos, cùm sint & nequissimi opere & sensu peruersi: Non enim in professione magis quàm in gestis laus Dei & virtus est.

Ex his enim sunt, qui irrepunt in domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quę ducuntur variis desiderijs: semper discentes, & numquàm ad scientiam veritatis peruenientes.

Gen. 3.

Quamuis omnibus hæreticis hoc conueniat, vt subintrantes domos, mulieres subdolis & versutis verbis capiant, vt per eas viros decipiant more patris sui diaboli, qui per Euam Adam circumuenit; Manichæis tamen præ cæteris congruit: Nulli enim tam importuni, tam fallaces, tam captiosi sunt, quàm ipsi quos constat E aliud colere, & aliud profiteri, aliud intùs gerere, & foris aliud vendicare: Nam sanctimoniam defendunt, & lege suâ fauente, turpiter viuunt. Misericordiam laudant; cùm inter se iniusti deprehendantur, Mundum spernendum asserunt, & semper accurati procedunt. Ieiuniis insistere se iactanter prædicant, cùm omnes saginati videantur: tantùm quòd arte quadam pallidi cernuntur, vt fallant. Hæc ergò Apostolus maximè de his prophetauit, quos constat Apostolorum tempore non fuisse, sicut nec Arianos; quippe cùm Diocletianus Imperator Constitutione suâ designet, dicens: Sordidam hanc & impuram hæresim, quæ nuper, inquit, egressa est F de Perside. Hi inueniunt mulieres præ vanitate nouum aliquid desiderantes audire, & per ea quæ placita sunt, suadent illis fœda & illicita: Cupidæ enim sunt discendi, cùm iudicium non habeant probandi; hoc est semper discere, & veritatis scientiam non habere.

Matt. 6.

Quemadmodùm autem Iannes & Mambres restiterunt Moysi; ità & hi resistunt veritati: homines corrupti mente, reprobi circà fidem: Sed non proficient ampliùs: imperitia enim eorum euidens erit omnibus, sicut & illorum fuit.

Exod. 7. & inde. Exod. 8.

Exemplum hoc de apocryphis est: Iannes enim & Mambres fratres erant magi vel venefici Ægyptiorum, qui arte magiæ suæ virtuti Dei quæ per Moysen agebatur, æmulatione commentitiâ resistere se putabant. Sed cùm Moysis virtus in operibus cresceret, humiles facti, confessi sunt cum dolore vulnerum, Deum in Moyse operatum. Vnde similiter & hos non ampliùs proficere in impietate assertionis suæ dicit: quia imperitia eorum palàm fiet & seductio: & licet inuiti, confitebuntur tamen suam imperitiam in vltimo.

Sap. 5.

Act. 13. & 14.

Tu verò assecutus es doctrinam meam, in-B stitutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones: qualia mihi facta sunt Antiochię, Iconij, & Lystris, quales persecutiones sustinui: & ex omnibus eripuit me Dominus: Sed & omnes qui volunt piè viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur. Nequam autem homines & deceptores proficient in peius: ipsi errantes, atque alios erroribus inuoluentes.

Act. 16. & 17.

Tu autem assecutus es doctrinam meam. &c. Eorum vult C esse æmulum quæ enumerat. Hæc enim in vltimo non ad pœnitentiam; sed ad lætitiam proficient. *Qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij, & Lystris, quales persecutiones: & ex omnibus sustinui eripuit me Dominus. Sed omnes qui volunt piè viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur. Nequam autem homines & deceptores proficient in peius: ipsi errantes, atque alios erroribus inuoluentes.* Ideò quæ & quanta passus sit memorat, vt auxilia Dei ostendat, quibus defendit & tutos præstat seruos suos ab impudentiâ Satanæ, vt securos illos faciat, & erigat, ne timeant quæ irrogari possunt à perfidis; sed in persecutione alacres sint, certi quia omnes qui in D Christo rectè conuersantur, odio habentur etiam à corporis sui membris. Mali autem in deterius proficiunt, dum vident multos sibi dare assensum; ità vt cæteros in errorem mittant: Dum enim sciuntur esse mali & deceptores, & nihilominùs florere & prosperari in mundo, attrahunt quosdam vt imitatores eorum efficiantur, non solùm in propriis erroribus puniendi, verùm etiam in horum quos exemplo suo deperdunt.

Ioan. 15. Matt. 24. Psal. 72. Act. 14.

Tu verò persevera in his quę didicisti, & quę tibi credita sunt, sciens à quo didiceris: & quia ab infantiâ sacras litteras nosti, quæ pos-E sunt te erudire ad salutem, per fidem quę est in Christo Iesu. Omnis Scriptura diuinitùs inspirata vtilis est ad doctrinam, ad correptionem, ad redintegrationem, ad redargutionem, ad eruditionem quæ est in ipsâ iustitiâ: vt paratus sit homo Dei, ad omne opus bonum consummatus.

Ioan. 5.

Multùm prodesse significat veteris Testamenti habere notitiam: Ipsas enim sacras litteras dicit, quæ Christi personam insinuant, & Incarnationem eius ad salutem hominum redimendam declarant. Hortatur autem F eum, vt in his proficiat: Antiquitas enim hæc robur est nouitatis: *sciens quia à quo didicit*, firma est auctoritas: Signa enim & prodigia vidit facta per eum, quibus omnis sermo succumbit. *Omnis Scriptura diuinitùs inspirata vtilis est ad doctrinam, ad correptionem, ad redintegrationem, ad redargutionem, ad eruditionem quæ est in ipsâ iustitiâ: vt paratus sit homo Dei, ad omne opus bonum consummatus.* Manifestum est quia omnis Scriptura cuius Deus Auctor ostenditur, vtilis est: Ad hoc enim data est, vt proficiat imperitis, & instauret deformes, attrahens iniquos ad iustitiam, vt homo Dei in omni opere bono perfectus sit: In nouo enim homine gradatim proficiens constituit illum hominem Dei.

Act. 14. & 15. 2. Petr. 1. Rom. 15. Coloss. 3.

CAP. IV. OBtestor coràm Deo & Christo Iesu, qui iudicaturus est viuos & mortuos, per aduentum ipsius, & regnum eius: prædica verbum, insta opportunè, importunè: argue, hortare, increpa in omni longanimitate & doctrinâ; Erit enim tempus cùm sanam doctrinam non sustinebunt; sed ad sua desideria magistros sibi aggregabunt, prurientes auribus: & à veritate quidem auditum auertent: ad fabulas verò conuertentur.

Act. 10 *Obtestor coràm Deo & Christo Iesu, &c.* Tam sollicitè mandat inuiolatè prædicandum Dei donum, vt cum obtestatione Dei Patris & Christi Filij eius hoc moneat curandum, instandúmque in eo, vt assiduâ prædicatione & crebrâ obiurgatione, cum opportunitate prouocet ad meliorem profectum: & vt faciliùs arguenti assentiant, sine amaritudine hoc agendum hortatur: *Erit* Galat. 6. *enim tempus cùm sanam doctrinam non sustinebunt; sed ad sua desideria magistros sibi aggregabunt, prurientes auribus: & à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas verò conuertentur.* Et hæc simili modo prophetia est sancti 1. Tim. 4 Apostoli, qui præscius futurorum instandum in doctri- Tit. 1. nâ sollicitè præcipit, vt formati in fide & bonis operi- 2. Tim. 2 bus, eruditi in disciplinâ sanâ, robusti maneant, vt postremo tempore cùm quidam à veritate ad errorem conuerti cœperint, immobiles perseuerent: Tales enim Galat. 4. furos dicit qui pro desideriis suis doceri se velint, vt à magistris constantibus atque veracibus ad hos conuertantur, qui hæc illos doceant quæ libenter audiant; quia veritas illis aspera videbitur, vt relictâ suâ doctrinâ, fabulis vacent: Nolunt enim argui maligna opera Ioan. 3. sua: quare tales volunt magistros qui seruiant moribus eorum: Pruriunt enim aures eorum vt audiant fabulas vanitatum compositas sub nomine doctrinæ, quibus delectentur. Quod nullis tam proprium est quàm Ma- 2. Tim. 4 nichæis, qui nescio quæ habent diuersa commenta inflatis nominibus nuncupata, cùm sint res friuolæ & quædam deliramenta.

Tu verò vigila, in omnibus viriliter age, opus fac Euangelistæ, ministerium tuum exple: Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat.

1. Tim. 4 Admonet & hortatur vt vigilet in disciplinâ Ecclesiasticâ, viriliter agat, Scripturas explanet, vt prudentes & eruditi inanes fabulas virent. Apostolus verò sciens passionem suam imminere, exemplum piæ conuersationis & sanæ doctrinæ in sancto Timotheo vult relinquere, vt veluti per traducem numquàm deessent doctores 2. Tim. 2 idonei; passionem tamen suam deliberationem appel- Matt. 5. lat: Deo enim immolatur, qui pro eius iustitiâ patitur.

Certamen bonum decertaui, cursum consummaui, fidem seruaui. Quod reliquum est, reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illâ die, iustus iudex. Non solùm autem mihi; sed & iis qui diligunt aduentum eius.

Philip. 3. Omnia quæ sibi & cæteris vtilia essent & prospera, 1. Cor. 4. seruasse se memorat: Non solùm enim in verbis; sed & Ephes. 6. in operibus formam se præbuit audientibus, vt & au- 2. Tim. 2 ctori suo veritate prædicationis fidelis dispensator exi- 1. Thess. 1 steret; & contrà mundi Principes & Potestates omni sollicitudine & peritiâ colluctatus, exemplum quomodò vincerentur, relinqueret: vt inuiolata doctrina, & agonis legitimum certamen dignos illos faceret coronari; quia Deus iustus iudex dabit amplissima præmia diligentibus se, & expectantibus Filium eius de cælis.

G Sollicitus esto venire ad me quamprimùm: Demas enim me dereliquit, diligens hoc sæculum, & abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas est mecum solus. Marcum assume, & adduc tecum: est enim mihi vtilis in ministerio. Tichycum verò misi Ephesum. Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maximè autem membranas.

H *Sollicitus esto venire ad me quamprimùm.* Cùm constet omnem instructionem viri Ecclesiastici in Epistolâ contineri, propter multam tamen charitatem præsentiam eius desiderat. Marco autem idcircò testimonium dat; quia memor est præteritorum eius laborum. *Penulam quam reliqui Troade, apud Carpum, veniens affer tecum & libros, maximè autem membranas.* Apostolus naturâ Iudæus fuit, nec quidquam habuit alienum. Vnde ergò illi penula? Sed quia erat à Tharso, quos constant in societatem Romanorum, receptos, vt de cætero appellarentur ciues Romani, idcircò necesse est eos & curiam habere, in quam more Romanorum penulati conueniant: Quicumque enim illo tempore cum muneribus obuiàm exissent Romanis, immunitate perpetuâ donati, I ciues Romani & fratres eorum nuncupabantur, teste eodem Apostolo. Potest ergò fieri, vt si non suam; quia totum se legi dederat, patris sui haberet penulam. 1. Tim. 1. Coloss. 4. Philip. 3. Act. 22. Ibidem.

Alexander ærarius multa mala mihi ostendit. Reddet illi Dominus secundùm opera sua: quem & tu deuita: valde enim restitit verbis nostris. In primâ meâ defensione nemo mihi affuit; sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur.

K *Alexander ærarius multa mala mihi ostendit.* Alexander iste & Demas supradictus collegæ fuerunt. Hi priùs cum Apostolo erant simulantes illi amicitiam; & quia fallaces tempore probabantur, ambo ab eo recesserunt. Hic autem ærarius, qui audacior erat in malis, sic ab eo recessit, vt & contradictor verborum eius existeret. Qui ergò Apostolo ausus erat contradicere, non immeritò euitandum hunc admonet, Dei iudicio istum dimittens. *In primâ meâ defensione nemo mihi affuit; sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur.* Pressuras & tribulationes sibi illatas, defensionem suam nuncupat: Passio enim Christianis vita est, & persecutio defensio: Pressura enim illata pro iustitiâ defendit illum in die iudicij, reos constituens perfidos. Inter ipsa ergò initia illatæ pressu- L ræ derelictum se conqueritur: & quia scit hanc esse consuetudinem, non illis vult imputari; quia & Dominum à Iudæis apprehensum Discipuli reliquerunt: quippe cùm scriptum sit in Prophetâ: *Percutiam Pastorem, & dispergentur oues gregis.* 1. Tim. 1. Coloss. 4. Tit. 3. 1. Tim. 3. 1. Thess. 1 Matt. 26 Zach. 13

Dominus autem mihi adstitit, & confortauit me: vt per me prædicatio impleretur, & audirent omnes Gentes. Et liberatus sum de ore leonis. Liberabit me Dominus ab omni opere malo: & saluum faciet in regnum suum cæleste: cui gloria in æternum. Amen.

M *Dominus autem mihi adstitit, &c.* Propter quod Domini nostri auxiliis munitum se dicit, & actum virtute, vt prædicatio impleretur in omnibus Gentibus: idcircò ignosci petit eis à quibus derelictus est in necessitate: vt bene acceptus à Deo vindictam non quærat. Hac enim causâ ampliùs adiutû se credit à Deo; quia derelictus est ab hominibus. *Et liberatus sum de ore leonis. Liberabit me. Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cæleste: cui gloria in æternum. Amen.* Similiter dicit & Petrus Act. 23 Psal. 26

1.Petr.5. Petrus coapostolus eius: *Quia aduersarius noster diabolus circuit fremens sicut leo, quærens quem deuoret.* Sed quia in Apostolo occasionem non inueniebat quâ illum deciperet, per filios suos pressuram illi incitabat & pœnas: vt si non quasi peccatot, vel quasi Iustus; de hac tamen tolle- Act. 23. retur vitâ, ne multos hortaretur ad fidem. Quod cùm propè impleret, Dei prouidentiâ liberatus Apostolus 2.Cor. 2. insultat illi, infirmum illum testificans; quia de ore eius ereptus est: vnde quod cupiuit, implere non potuit. Igitur 2.Cor. 5. Dei auxilio morti se ereptum gratulatur, & de proui- 2 Tim. 4 supra. dentiâ Dei tam securus est, vt & de futuris tentationibus liberari se credat: & non solùm liberari ad præsens; verumetiam saluum se futurum in die iudicij, & regnaturum cum Domino Christo, in æterna sæcula.

Saluta Priscillam, & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi: Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Sollicitus esto ante hyemem venire. Salutat te Eubolus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & omnes fratres. Dominus Iesus A Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

Saluta Priscillam & Aquilam, &c. Aquila & Priscilla Act. 18. hi sunt apud quos hospitatus operabatur manibus. Onesiphorus autem hic est, cui testis est in secundâ Epistolâ: Quid est tamen, vt præsente Apostolo qui 2.Tim. 1. mortuos excitabat, Trophimus infirmaretur? Sed signa propter incredulos facta sunt: & quia ex diuersis causis meritum collocatur apud Deum: vt siue in tribulatione, Act. 21. siue in ægritudine, qui Deo gratias agit, nec ab aduersâ parte suffragium quærit, proficiat meritis apud Deum. B Propter imbres autem & frigora commouit vt autumno ad se veniret. *Salutat te Eubolus & Pudens, Linus, & Claudia, & omnes fratres* More consueto, completa est Epistola salutatione fratrum. *Dominus Iesus Christus cum Spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.* Hæc subscriptio Apostoli est, quòd signum esse dicit in omni Epistolâ. 2 Thes. 3 Et quia Filius Dei idem filius hominis est, & Iesus dicitur & Christus: vt & homo significetur & Deus, duobus nominibus nuncupatur. Vtroque tamen nomine dignitas designatur: quâ ratione sunt posita nomina.

Sancti Ambrosij in Epistolam secundam Beati Pauli Apostoli ad Timotheum, Commentariorum Finis.

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD TITVM.

COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

Act. 18 Tit. 1. Tit. 3. TITVM *Apostolus consecrauit Episcopum, & ideò commonet eum vt sic sollicitus in Ecclesiasticâ ordinatione: id est, ad quosdam qui simulatione quadam dignos se ostentabant, vt sublimem ordinem tenerent: simúlque & hæreticos ex circumcisione corripiendos.*

Cap. I. PAVLVS seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi secundùm fidem Electorum Dei, & agnitionem veritatis eius, quæ secundùm pietatem est, in spem vitæ æternæ, quam promisit Deus verax ante tempora sæcularia: manifestauit autem temporibus suis in prædicatione verbum suum quod creditum est mihi, secundùm præceptum Saluatoris nostri Dei Tito Germano filio secundùm communem fidem. Gratia & pax à Deo Patre, & Domino Iesu Christo Saluatore nostro.

Coloss. 1. Galat. 1. DECRETVM donum à Deo quod ante sæcula promiserat, tempore Saluatoris, in prædicatione Apostolorum manifestatum declarat: sic enim promiserat. Quod etiam sibi creditum dicit, vt Gentibus insinuaret prædestina- Act. 18 tam misericordiam Dei, vt & Titus verus eius filius, id est, secundùm Euangelium (hoc est enim verum Coloss. 1. quod æternum est) hanc Dei voluntatem & sollicitè Rom. 11. suspiciens prædicaret gratiam Dei & pacem, vt accepto dono pacifici fiant cum Deo Patre; quia omnia ex C ipso sunt, & Christo Iesu Saluatore nostro; quia & ipse liberauit nos à morte.

Huius rei gratiâ reliqui te Cretæ, vt ea quæ desunt, corrigas, & constituas per ciuitates Presbyteros, sicut & ego tibi disposui. Si quis est sine crimine, vnius mulieris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut inobsequentes: Oportet enim Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem: non proteruum, non iracundum, non vino deditum, D non percussorem, non turpia lucra appetentem: sed hospitalem, benignum, prudentem, iustum, sanctum, continentem, tenacem eius sermonis qui secundùm doctrinam fidelis est: vt potens sit exhortari in doctrinâ sanâ, & contradicentes reuincere: Sunt enim multi non obedientes, vaniloqui & seductores, maximè ij qui sunt ex circumcisione, quos oportet redargui: qui vniuersas domos subuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratiâ.

1 Tim. 3. Manifesta sunt quæ lecta sunt: Episcopum enim & G
sanctum in operibus, & verbis prudentem ordinari vult
1. Tim. 2. vt & fratres exhortari possit, & contradicentes coouin-
cere, maximè eos qui erant ex Iudæis, qui sub nomine
Galat. 2. Christi Iudaizare docebant, quos alibi falsos fratres ap-
Act. 15. pellat: Renati enim in Christo, non puri erant Christia-
ni; partim enim legem, partim Christum venerari vole-
bant. Hoc dicit; quia domos subuertebant praua istâ
2. Tim. 3. doctrinâ: Duplici enim genere turpibus lucris stude-
bant; quia ideò hæc magis agebant, vt placerent Iudæis,
à quibus sumptus sperabant, vt pecuniam lucrifacerent
& præpotium. Hi erant quæstus eorum, sicut Dominus
Galat. 6. dicit Iudæis; *Ambulatis mare & aridam, vt faciatis vnum*
Mat. 23 *proselytum.* Hæc duo turpia lucra appellat; quia qui sub H
nomine Dei docet, non deuotionis causâ; sed quæstus
turpis lucri captator est. Similiter & qui per circumci-
Philip. 3. sionem aliquem vult acquirere. Vnde alibi ait: *Et gloria*
in pudendis eorum.

Epime- nides. Dixit quidam ex Ipsis proprius eorum Propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Testimonium hoc verum est.

Prou. 31. Quidam ex Cretensibus melioratus per disciplinam
1. Tim. 3. Dominicam, quid sentiendum esset de Cretensibus in-
doctis expressit, quòd & mali essent, & otiosi vellent I
comedere: Malitiâ enim pasci volebant, qui cùm nihil
prosint, gestiunt & nocere. Duplex ergò malum est. Ta-
les erant Cretenses: vnde istum Prophetam appellat; sed
2. Petr. 1 in causâ Cretensium: Tam vera enim hunc illis asserit
locutum, vt Prophetam: Falli enim Prophetam impossi-
bile est.

Quam ob causam argue illos durè, vt sani sint in fide, non attendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auertentium se à veritate.

1. Tim. 1. Insistendum præcipit in correptione illorum, vt con- K
uerti possint, & illa sectari quæ iusta sunt, & Lege Dei
Rom. 3. condigna, auertentes se à Iudaïcis fabulis; quia in Lege
nemo iustificatur apud Deum, quantò magis in manda-
tis hominum? Quidquid enim aduersùm veritatem
Matt. 15. opponitur, humana inuentio est: Nescientes enim vim
Scripturarum, & interiora verborum legis, colorem
1 Tim 1. sequuntur, non saporem. Ideò fabulas dicuntur narrare,
Coloss. 2. non veritatem: Putant enim numquam recedendum ab
iis quæ Moyses tradidit, vt puta de escis, aut coniugiis,
Leuit. 11. aut neomeniis, aut sanguine mustelæ, vel domo immun-
dâ diebus septem, cùm sciant primores suos Abraham,
Ezec. 20 Isaac & Iacob sine his iustificatos, & Dei amicos appel- L
latos, & Ezechiele Prophetâ contestante; quia propter
quod legem Dei & iustificationes eius profanauerint,
Marc 10 præcepta acceperint & mandata non bona, in quibus
Act. 15 iustificari non possent. Vnde & Dominus ait Iudæis:
Quia hæc ad duritiam cordis vestri scripsit Moyses. Hinc
est vnde & Petrus Apostolus: *Quid imponitis*, inquit,
iugum suprà ceruices fratrum, quod neque patres nostri, neque
Exo 34. *nos potuimus portare?* Nam si vtilia fuissent, tunc data
essent, quando Lex in tabulis data est: Sed quia post tanta
signa prodigiorum & Legem editam irreuerentes &
diffidentes & ceruicosi inuenti sunt, talia ac tanta acce-
perunt mandata, in quibus respirare non possent. Hinc M
factum est vt boni laborarent cum malis, accepturi mer-
cedem. Hæc ergò pro vindictâ data sunt; ità vt tempore
quo promissum aduenit donum Dei, misericordia Dei
Galat. 3. relaxaret omnia quæ priùs interdixerat. Quod non in-
telligentes Iudæi, sub iugo permanent: & quorumdam
libertatem his volunt vinculis obligare. Ideóque hos
obiurgandos admonet, vt ab his auertantur.

Omnia quidem munda mundis: his verò qui contaminati sunt & sine fide, nihil mundum; sed inquinata est eorum & mens & consciẽtia.

G Istos mundos esse significat, qui & quâ causâ interdi- Act. 10.
cta sunt norunt, & quâ causâ concessa sunt posteà: Nam & 15.
si in Genesi legimus quia omnia quæ fecit Deus, bona
sunt, dubium non est quia & munda sunt. Qui verò non
intelligunt, immundi sunt; accusatores enim Scripturæ Genes. 1.
sunt: Si enim bona facta leguntur, cur interdicuntur Rom. 14.
quasi execrabilia? Si execrabilia non sunt; quia bona
sunt: propter duritiam cordis interdicta noscuntur; Matth. 19.
quia indigni habiti sunt totâ vti Dei creaturâ: Nam 1. Tim. 4.
qui à melioribus prohibiti videntur, horum mens &
conscientia inquinata est, quia creaturam Dei accu-
sant, vt excusent semetipsos.

H Deum profitentur se nosse, factis autem negant: quoniam sunt execrabiles, inobedientes, & ad omne opus bonum reprobi.

Quamuis ad omnes hæreticos pertineat dictum, hoc Ioan. 8.
tamen de Iudæis intelligitur locutus, qui se Abrahæ
Deum solos dicunt scire, operibus verò abnegant, sicut
dicit Dominus: *Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ face-* Mat. 3.
retis. Quomodò ergò possunt Deum Abrahæ scire, qui
mysterium & fidem eius ignorant, non Euangelij opera Coloss. 2.
sectantes; sed legis factorum, in neomeniis & circum-
cisione, & cæteris, perturbatores, impij & irreuerentes:
Hæc sunt opera quæ Deum nesciunt.

TV autem loquere quæ decent sanam doctrinam. Seniores sobrios esse, graues, prudentes, sanos fide, dilectione, patientiâ. Anus pari modo in habitu religione digno, non criminatrices, non vino multo seruientes, bona docentes, vt instituant adolescentulas viros suos diligere, amare filios, prudentes, pudicas esse, castas, domus curam habentes, subditas propriis viris, ne verbum Dei blasphemetur. CAP. II.

Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam. Hæc quæ 2. Tim. 3.
scit Deum, appellatur sana doctrina: Dei enim doctrina
salutaris est: *Seniores sobrios esse, graues, prudentes; sanos*
fide, dilectione, patientiâ. Qui sint sanæ doctrinæ, osten-
dit: vt minùs sobrios, minùs graues, infideles, sine cha-
ritate, impatientes, insanæ doctrinæ discipulos signifi-
caret: His enim operibus nescitur Deus, atque iustitia
eius. *Anus pari modo in habitu religione digno, non crimina-* Ephes. 4.
trices, non vino multo seruientes, bona docentes, vt instituant
adolescentulas viros suos diligere, amare filios, prudentes,
L *pudicas esse, castas, domus curam habentes, subditas propriis*
viris, ne verbum Dei blasphemetur. Tales præcepit esse 1 Tim. 2.
seniores, vt exemplo sint bonæ conuersationis iunio-
ribus: vt si infideles viros habeant, congaudeant eis 1. Cor. 7.
magis quàm blasphement nomen Dei; dum vident
quia propter Dei timorem propensiùs obsequuntur
suis viris.

Iuniores similiter hortare, continentes esse, per omnia temetipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrinâ, in integritate, in M grauitate verbum sanum, irreprehensibile: vt is qui ex aduerso est, reuereatur, nihil habens dicere de nobis dignum reprehensione.

Quoniam iuuentus solet modum egredi, immò prom-
ptior esse ad plasum; idcircò salubribus retinaculis con- Prou. 30.
tineri iubetur, vt infrænata diuinis legibus gubernetur.
Quod vt effici non sit arduum aut difficile, magistrum
formam esse præcipit, vt ea quæ docet quomodò fiant
ostendat: vt ij qui profani sunt, & inimici fidei, erubes- 2. Tim. 2
cant, videntes quia quæ verbis docet, vera esse probat 1. Pe. 2.
factis.

Iacob. 1. Matt. 5. Tit. 2. Seruos dominis fuis fubditos effe, in omnibus obfequentes, non refponfatores, non fraudantes; fed omnem fidem bonam oftendentes, vt doctrinam Saluatoris noftri Dei ornent in omnibus.

1. Ioan. 4. Bonis operibus & fide doctrinam dicit ornari Dominicam: Tunc enim placita eft & decora, fi hic qui eam profitetur, non illam exofam faciat abnegans factis; fed amabilem & veram: Non poteft enim indecorum effe quod verum eft. Cùm ergò dicta fequentibus factis implentur, nftenduntut veta, ac per hoc decota. Tunc poffunt domini feruos fuos non tantùm à fide non prohibere, verùm etiam gaudete; quia fidem eorum etiam fibi vident proficere: Nemo enim fidem Dei cuftodiens, infidelis poteft effe hominibus.

Illnxit enim gratia Dei falutaris noftri omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegatâ impietate & fæcularibus defideriis, temperanter, & iuftè, & piè viuamus in hoc fæculo.

2. Cor. 4. Coloff. 1. 1. Tim. 6. 1. Cor. 4. 1. Ioan. 2. Iacob. 2. Donum Dei illuxiffe hominibus dicit per Chriftum, id eft, veritatem vnius Dei manifeftatam in Chriftn, vt piâ profeffione Creatotem prædicemus in Trinitatis vnitate: quod prius latuit humanum genus, nunc autem mifericnrdia Dei illuxit, vt ettnris tenebras euitantes, id eft ignotantiam & impietatem mundanorum fugientes, pij inueniamur in parentem nmnium Deum, profitentes eum in veritate, quam tradit Euangelium Filij eius: & vt huius rei mercedem habere poffimus, bona opera faciamus. Quomodò enim illi qui folum Patrem prædicat; fpes nulla eft, fi nnn ptnfiteatur in eadem veritate & Filium: ità & huius fpes fruftrà eft, qui folam profeffionem Fidei habet fine bonis nperibus.

Expectantes beatam fpem, & aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris noftri Iefu Chrifti qui dedit femetipfum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & emundaret fibi populum peculiarem, æmulatorem bonorum operum. Hæc loquere & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat,

1. Petr. 2. 2. Cor. 5. Philip. 2. Hanc effe dicit beatam fpem Credentium; quia expectant aduentum glotiæ magni Dei, quod reuelari habet, indice Chrifto, in quo Dei Patris videbitur poteftas & gloria, vt fidei fuæ ptæmium confequantur: Ad hoc enim redemit nos Chriftus, vt puram vitam fectantes, repleti operibus bonis, regni Dei heredes effe poffimus. *Hæc loquere & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.*

Cap. III. Admone illos Principatibus & poteftatibus fubditos effe, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos effe, neminem blafphemare, non litigiofos effe; fed modeftos omnem oftendentes manfuetudinem ad omnes homines.

1. Petr. 2. Iacob. 1. Rom. 13. Hebr. 12. 1. Petr. 2. *Admone illos Principatibus, &c.* Quæ fpes Credentium fit, admonet; vt manifeftet, cùm arguuntur, vt fciant cui bonn præparantur, vt non afperè accipiant; certi quia pro falute fuâ corripiuntur: & vt ad malum tardi fint, ad bonum verò parati, non nefcij quid fingulis perfnlui opotteat. *Neminem blafphemare, non litigiofos effe; fed modeftos, oftendentes omnem manfuetudinem ad omnes homines.* Chriftianos nmnibus hnminibus humiles vult videri; fic enim poffunt perfidi ad futuram fpem vocari.

Nam eramus quondam & nos inconfulti, inobfequentes, errantes, feruientes defideriis & voluptatibus variis, in malitiâ & inuidiâ degentes, odibiles, odio nos inuicem habentes. Cùm verò bonitas & humanitas illuxit falutaris Dei noftri: non ex operibus iuftitiæ quæ nos fecimus; fed fecundùm mifericordiam fuam faluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus fancti, quem effudit in nos abundè per Iefum Chriftum Saluatorem noftrum: vt iuftificati gratiâ illius, heredes efficiamur fecundùm fpem vitæ æternæ.

Ephef. 2. Tit. 3. 1. Petr. 2. Iacob. : Ephef. 2. Philip. 2. Rom. 8. Act. 5. *Nam eramus quodam & nos inconfulti, &c.* Hæc mala quæ incredulitas habet, Chriftianos cauere memorat: vt in omni iuftitiâ elucentes, manifeftati fiant quòd Dei cultores fint. Cùm enim quondam inconfulti, nunc videntut per omnia fani confilij, laudatur in his Deus. *Cùm verò bonitas & humanitas illuxit falutaris Dei noftri: non ex operibus iuftitiæ quæ nos fecimus; fed fecundùm mifericordiam fuam faluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus fancti, quem effudit in nos abundè per Iefum Chriftum Saluatorem noftrum: vt iuftificati gratiâ illius, heredes efficiamur fecundùm fpem vitæ æternæ.* Hoc bonum quod in Chriftianis fintere videtur, de radice pietatis diuinæ oritur: Deus enim mifericordià fuâ faluos nos fecit per Chriftum, cuius gratiâ renati, Spiritum fanctum accepimus abunde, vt bonis operibus inniti poffimus, ipfo nos in omnibus adiuuante, vt per hæc hereditatem regni cælorum affequi poffimus. Quamobrem omni deuotione huic obfequi debemus, & præceptis eius parere: quia quidquid in nobis pulchrum eft, fpiritualibus lineamentis ipfe depingit.

Fidelis fermo: Et de his volo te confirmare: vt folliciti fint ad effectum bonnrum operum ij qui credunt Deo. Hæc funt bona & vtilia hominibus. Stultas autem quæftiones, & originum enumerationes, & contentiones, & pugnas Legis deuita: funt enim inutiles & vanæ.

1. Tim. 4. Matt. 25. 1. Tim. 6. 2. Tim. 2. 2. Thef. 2. 1. Tim. 1. Leuit. 11. Deut. 34. 3. Reg. 5. 2. P... *Vt folliciti fint ad effectum bonorum operum, &c.* Nihil tam apertum; quia mifericordia atque humanitas bona eft ad præfens, & vtilis in futurum: Et hic enim habet laudem, & in iudicij die coronam: Omnis enim Deo credens mifericordiæ debet ftudere, per quam viuit. Vt in hæc ergò effet follicitus rector populi, admonetur. *Stultas autem quæftiones, & originum enumerationes, & contentiones, & pugnas Legis deuita: funt enim inutiles & vanæ.* Stultas has quæftiones appellat, quæ falutis affectum non habent, neque aliquam tribuunt fcientiæ peritiam ad vtilitatem. His verbis multorum hæreticorum denotat dogmata. Quamuis omnia quæ vera non funt, ftulte dicenda fint: alius tamen eft qui res fabulofas inducit, & alius qui calliditate terguerfationis rem veneno plenam proponit, vt eft Arius & Photinus. Fabulofa autem non Lex; fed hærefis eft, quantùm ad tempus pertinet illud Iudæorum, dum quidam eorum vendicarent prærogatiuam Originum Patriarcharum, quæ de matrimoniis ortæ funt, cùm ex hoc nullum meritum fit apud Deum. Quidam verò vrceorum & cæterorum vaforum baptifma, & fanguinem muftellæ magnâ curâ expiandum: & quia ideò Mnyfis fepultura abfcondita eft, ne à Magis excitaretur, quod fi verum effet, & cæterorum fanctorum abfcondenda fuerat fepultura. Et quod Salomon adiutorio dæmoniorum templum ædificauit, in quo opere ingens multitudo laborauit, quid tam fabulnfum?

Hæreticum hominem poft primam correptionem deuita: fciens quòd peruerfus eft huiufmodi, & delinquit à femetipfo damnatus.

Hæretici hi sunt qui per verba Legis Legem impu-
2.Pet. 3. gnant: Proprium enim sensum verbis adstruunt Legis, vt prauitatem mentis suæ Legis auctoritate com-
1 Tim. 3. mendent: Sciens enim impietas auctoritatem Legis
1.Cor. 11. multùm valere: fallaciam sub nomine eius componit: vt quia res mala per semetipsam acceptabilis esse non potest, bono nomine commendetur. Idcircò huiusmodi homines vt inexcusabiles sint, semel corripi oportere dicit. Frequentiùs enim correpti, exercitatiores fient in malo. Cogere autem illos videtur qui sæpe corripit, vt sollicitiores fiant ad perditionem multorum: ideò dimittendos, vt neglegentiores effecti vel soli fortè depereant.

Cùm misero ad te Artemam aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim: ibi enim statui hyemare. Zenam legisperitum & Apollo sollicitè præmitte, vt nihil illis desit. Discant autem & nostri bonis operibus præesse, ad vsus necessarios, vt non sint infructuosi. Salutant te omnes qui mecum sunt. Saluta eos qui nos G amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

Festina ad me venire Nicopolim. Post epistolam datam 2.Tim. 4 etiam ipsum videre vult affectus causâ, & vt plenius illum firmaret in Ecclesiasticâ disciplina. *Zenam legisperitum & Apollo sollicitè præmitte, vt nihil illis desit. Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad vsus necessarios, vt non sint infructuosi.* Vterque nobilis est sapientiâ & operibus, & idcircò iubet sumptus illis necessarios dari ab iis qui crediderant, vt refrigerarent: quia dignum erat vt qui spiritalia tradebant, non illis H deessent carnalia. Quamuis enim Zenam legisperitum vocitet; Apollo tamen perfectus erat in Scripturis: sed quia Zena huius professionis fuerat in synagogâ, sic illum appellat: *Salutant te omnes qui mecum sunt.* Per compendium simul omnes consalutare significat. *Saluta eos qui nos amant in fide.* Illos salutatione suâ 1.Cor. 9. dignos videri vult, qui fideliter illum diligunt affectu Act. 18 Christi Domini nostri. *Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.* Nunc generaliter omnes salutat fratres & Philip. 4 domesticos Titi.

Sancti Ambrosij in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Titum, Commentariorum Finis.

SANCTI AMBROSII
EPISCOPI MEDIOLANENSIS
IN EPISTOLAM BEATI PAVLI
APOSTOLI AD PHILEMONEM,
COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

PHILEMOM *nullâ erat Ecclesiasticæ ordinationis præditus dignitate; sed vir laudabilis, vnus ex plebe. Cui causâ Onesimi serui eius familiaris, litteras facit, vt non solùm ignoscat ei; sed & Deo gratias agat; quia talem illum recepit, vt non seruum æstimet; sed dilectissimum fratrem.*

CAP. I. PAVLVS vinctus Christi Iesu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto fratri & laborum nobis participi, & Appiæ sorori charissimæ, & Archippo commilitoni nostro, & domesticæ eius Ecclesiæ: Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

VT dignitatem Epistolæ à se missæ faceret, ab iniuriâ suâ cœpit: Sicut enim peccati causâ vinciri opprobrium est; itá econtrà
1.Petr. 2 pro Christo custodiæ vincula sustinere, maxima gloria: Eo enim tempore quo hanc Epistolam misit, in custodiâ erat. Quamuis autem
Ephes. 6. Clericus non fuerit Philemon, tamen intererat Ecclesiasticis necessitatibus, causâ deuotionis, vnde partici-
Act. 28 pem hunc dicit laborum: Sunt enim multi, qui cùm sint digni, excusant tamen, infirmos semetipsos iudicantes tanti ministerij: vnde verè digni apparent.

I Gratias ago Deo meo, semper mentionem tui faciens in orationibus meis, audiens fidem tuam & charitatem quam habes in Dominum Iesum, & in omnes Sanctos: vt communicatio tua accepta fiat in agnitione omnis boni, quæ in nobis est in Christo: Gaudium enim magnum habui, & consolationem super charitate tuâ; quia viscera Sancto- K rum requieuerunt per te, frater! Quapropter multam fiduciam habēs in Christo imperandi tibi quod ad rem pertinet: propter charitatem tamen magis obsecro, cùm sis talis, vt Paulus senex, nunc autem & vinctus Christi Iesu.

Gratias ago Deo meo, semper mentionem tui faciens in orationibus. &c. Gaudere se dicit, & Deo gratias referre in 2.Thess. 1 precibus suis, quia firmus erat in fide, & bonis operibus insistebat: Qui enim diligit Christum, probare hoc de- Matt. 25.

bet in seruos eius, sciens Dominum sibi imputaturum quidquid constiterit erogatum in seruos. Apostolus tamen hoc se dicit addere precibus, vt operatio eius cum cognitione fiat bonitatis; hoc est, vt tali hoc mente operetur, vt in futurum huius rei expectet mercedem: *Gaudium enim magnum habui & consolationem super charitate tuâ: quia viscera Sanctorum requieuerunt per te, frater!* Manifestum est; quia idcircò se significat lætum esse; quia Sanctorum necessitatibus vtensilia ministrabat; vnde plùs gaudet, certus ex hoc quia obsequeretur & mandatis eius quem constat esse potiorem. *Quapropter multam fiduciam habens in Christo imperandi tibi quod ad rem pertinet: propter charitatem tamen magis obsecro, cùm sis talis, vt Paulus senex; nunc autem & vinctus Christi Iesu.* Quantum ratio exigebat, dignum erat imperare Discipulo magistrum, & fiduciâ Apostolicæ auctoritatis: sed quia vir bonus erat Philemon, per affectum illum prouocat obaudire: quasi coæuum ætatis, & vinctum Christi Iesu, id est, obligatum negotiis Dominicis, vel propter nomen eius subiectum vinculis, sicut erant & ipsi Apostoli: Tales enim fuerunt Iudas & Silas, qui cùm ex plebe essent primores inter fratres, obligauerant semetipsos Dominicis actibus, vt vnà cum Apostolis coagonizarent propter Filium Dei. Vnde Silas particeps laborum inuenitur Apostoli.

Rom. 12. Hebr. 6. 1. Cor. 15. Act. 15. Act. 16. & 17.

Obsecro te pro meo filio quem genui in vinculis, Onesimo, quondam tibi inutili, nunc verò tibi mihique perutili, quem remisi ad te. Tu autem illum, sicut mea viscera suscipe: quem ego volueram apud meipsum retinere, vt pro te mihi ministraret in vinculis Euangelij: sed citrà tuum consilium nihil volui facere, vt non velut ex necessitate bonum tuum esset; sed voluntarium.

Non magnum est humilem inclinare se, laudabile verò sublimem virum humiliare se. Ideò Apostolus rogat eum qui imperandi habet potestatem, vt in omnibus forma sit ad profectum meritorum. Onesimum ergò profugum recurrentem ad diuinum auxilium, cùm esset in custodiâ vrbis Romæ baptizauit Apostolus, videns in illo vtilitatis spem. Quem sic commendat vt suum animum in illo significet idoneum ex inutili factum tam sæcularibus quàm diuinis obsequiis.

Iacob. 1. 2. Thess. 3. Act. 28

Forsitan enim idcircò secessit ad horam, vt æternum illum reciperes: non iam velut seruum; sed pro seruo dilectum fratrem; maximè, mihi: quantò autem magis tibi & in carne & in Domino?

Onesimus, offenso domino proprio, confugit longâ peregrinatione ad Apostolum, vt ostenderet se non ad hoc recessisse, vt delicti esset obnoxius; sed vt obliteratis peccatis, vtilis reuerteretur, intantùm vt non solùm domino suo æqualis fieret meritis; sed & ipsi magistro fraterr. Et ne Philemon aliquod, vt assolet, quasi dominus aduersùm seruum, fastidium inflationis pateretur, humiliat illum, cùm dicit illum fratrem & in carne & in Domino; vt sublatâ humanæ conditionis causâ; quia omnes ex vno sumus Adam, fratres nos cognoscamus, maximè cùm fides accedit media, quæ omnem superbiam amputat.

Ephes. 6. Act. 17. Iacob. 2.

Si ergò habes me participem, assume illum sicut me. Si autem aliquid læsit te, aut debitor est: hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi manu meâ, ego reddam: vt non dicam tibi, quod etiam teipsum mihi debes.

Si ergò habes me participem, &c. Tantum se affectum habere circà Onesimum ostendit, vt tunc Philemonem; quem superiùs laudat, participem suum dicat, si istum sic susceperit, sicut Apostolum: Hoc est enim quod dixit Salomon. Seruo sapienti liberi seruient. Quod dictum terrori est Philemoni, vt saltem vel hac causâ assumeret eum, si charitate flecti non posset. *Si autem aliquid læsit te, aut debitor est, hoc mihi imputa.* Nunc excusationem iracundiæ conuellit, ne fortè sic læsum se esse ab eo quereretur, vt illi ignoscendum minimè videretur. Quod si esset, sibi imputandum dicit, per quem regni cælorum heredes futuri sunt qui antè peccauerunt. *Ego Paulus scripsi manu meâ, ego reddam, vt non dicam tibi quod etiam teipsum mihi debes.* Si qua offensa est Onesimi, cautionem suam testatur esse idoneam, vt pro illo satisfaciat. Et vt verum loquatur, suberigit se & dicit; quia minùs ab illo exigit quàm debere probatur: In seruo enim cogitur satisfacere; quia seipsum debito onerat.

Eccles. 10. Rom. 12. 2. Thess. 3

Ità frater! sic ego te fruar in Domino, refoue viscera mea in Christo. Fiduciam habens obauditionis tuæ, scripsi tibi: sciens quia suprà quam dico, facies. Simul autem & præpara mihi hospitium: spero enim quòd per orationes vestras donabor vobis. Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Modò blanditur, vt obauditio eius voluntaria sit, vt possit fructum habere: Sic enim prouocat eum, vt ampliùs faciat quàm postulatur ab eo: Solet enim fieri vt qui videt bene de se sentiri, meliorem se præbeat. *Simul autem & præpara mihi hospitium: spero enim quòd per orationes vestras donabor vobis.* Vt sollicitiorem illum faciat, & magis obediat, venturum se esse illi significat Solent enim absentes contemni. Et vt quid Apostolus hic adhuc esse non dedignatur, qui semper tædia passus est & exitia, cædes, persecutiones, ac vincula, & cuius requies non erat nisi in solo Christo? Sed propter profectum Credentium, vt & inimicos crucis Christi confunderet ad Dei gloriam augmentandam, carnem suam passionibus offerebat, vt animæ suæ & corpori coronas immortalitatis acquireret. *Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu: Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.* Hos omnes participes gloriæ suæ testatur. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.* Hæc subscriptio Apostoli est confirmantis Epistolam missam.

1. Cor. 9. Eccl. 35. Act. 20. 2. Tim. 2. Coloss. 4. 2. Tim. 4. 2. Thess. 3

Sancti Ambrosij in Epistolam Beati Pauli Apostoli ad Philemonem, Commentariorum Finis.

SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI In Epist. Beati Pauli Apost. ad Hebræos.

COMMENTARIA.

PROOEMIVM.

Hebr. 1 *QVA ratione, quòve consilio scripserit beatus Paulus genti suæ, populo Hebræorum, ipsius verbis deprehenditur. Timuit eis, ne superati tentationibus, ad infi-* Act. 23. *delitatem relaberentur: Nulla enim gens obstinatioribus animis repugnabat Euan-* Act. 13. *gelio Christi quàm Judæorum qui beato Paulo erant infensissimi, quod se Gentium Aposto-* Act. 15. *lum profiteretur, quas Iudæi vt prophanas & impias abominabantur: quódque legem Mo-* Act. 5. *saïcam, quam illi sacrosanctam habebant, & Euangelij vice per vniuersum orbem spargi cupiebant, antiquare videretur; adeò vt essent inter hos quoque qui Christi doctrinam re-* Hebr. 11 *ceperant, qui putarent legis obseruationem cum Euangelio miscendam. Hierosolymis igitur* Hebr. 12 *qui crediderant, variis calamitatibus afficiebantur ab iis qui resistebant Euangelio (nam penès hos erat publica auctoritas) coniiciebantur in vincula, cædebantur, diripiebantur illorum bona. Hos itaque consolatur Paulus partim exemplo veterum Sanctorum, quorum plerique similibus aut grauioribus calamitatibus exerciti sunt, quo virtus illorum esset exploratior, spectatiórque, ac præcipuè exemplo Christi, cessasse vmbras legis Mosaicæ, mul-* Hebr. 9. & 10. *ta repetens ex veteri Testamento & ad Christum accommodans. Docet non ex obseruatione Legis, ad tempus datæ & imperfectæ, sperandam esse salutem; sed ex fide, quâ veteres, etiam illi probatæ sanctimoniæ viri, quorum memoria Iudæis erat sacrosancta, Deo potissimùm placuerunt. Tandem tradit præcepta quædam ad patientiam & mores Christianos fa-* Hebr. 11 *cientia. Quare autem Apostolus morem suum peculiarem scribendi & phrasin non seruarit,* Hebr. 12 & 13. *vel nominis sui, vel Apostolatus dignitatem subticuerit, conspicuum est, vt ad eos qui ex Circumcisione crediderant, quasi Gentium Apostolus & non Hebræorum: sciens quoque horum fastum, suam humilitatem exhibens, officium suum noluit ostentare. Sunt qui aiunt Paulum hanc Epistolam propriâ linguâ scripsisse & misisse.*

SANCTI AMBROSII EPISCOPI MEDIOLANENSIS IN EPISTOLAM B.Pauli Apost: ad Hebræos, Commentaria.

Cap. I. **MVltifariàm, multisque modis olim Deus locutus est patribus in Prophetis.** A

Rom. 11. TOta intentio beati Panli Apostoli fuit in hac epistolâ, Hebræos, id est, gentem suam, ad Christi conuocare fidem, emi- Ioan. 1. nentiamque gratiæ, quæ per Filium data est, à legalibus discemere vmbris, quæ Hebr. 10 Angelicis ministrationibus exhibitæ fuerunt. Idcircò primò posuit Prophetas diuersis modis patribus locutos esse dicens: *Multifariàm, multisque modis olim Deus* Act. 7. *locutus est patribus in Prophetis*: significans quod alibi dictum est: *Ego enim visiones multiplicam, & in manibus* B Osee 12. *Prophetarum adsimilatus sum*. Proinde non secundùm Rom. 1. hoc solùm eminentia noui Testamenti declaratur, quia Patribus quidem Prophetæ missi sunt, nobis autem Num. 12 Filius: sed etiam quòd Prophetarum vel Patriarcharum Ioan. 1. nemo nisi in similitudine vidit Deum; nobis verò Fi- 1. Ioan. 1 lium vnigenitum incarnatum, atque in eâ carne visum esse constat, quâ idem homo à Verbo Dei susceptus vnigenitus est Filius Dei. Ideò mox addidit:

In nouissimis autem diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit heredem vniuersorum, per quem fecit & sæcula.

Ephes. 1. *In nouissimis autem diebus istis, &c.* Dicendo, *in Filio*, tantum valet quantum si diceret, per Filium suum; quia *in* præpositio, pro *per* accipitur; sicut multis in locis C Philip. 1 suarum Epistolarum inuenitur his præpositionibus indifferenter vti. Tacuit adhuc de Christi nomine; quia plurimos illorum sciebat negasse Christum Filium Ioan. 19. Dei esse: Non enim dixit: Christus locutus est; quamuis ipsum locutum constet esse. Ità necdum Iudæos aperto nomine tetigit: Nam fermè omnes quibus Prophetæ locuti sunt, malignos esse nefar ósque constabat. Act. 7. Et necdum de istis rationem mouere voluit: sed interim generali sermone de muneribus disputat, quæ illis diuinâ largitate donabantur. *Quem constituit heredem vniuersorum.* Quid est: *Quem constituit heredem vniuersorum*: Hoc de Incarnato dicit Filio, de quo superiùs locutus est; sicut etiam de eo legitur in Psalmo: Psal. 2. *Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam.* Non D iam portio Domini tantùm Iacob, & sors eius Israël; Deut. 32 sed omnes prorsùs nationes, hoc est, hunc Filium Dominum constituit vniuersorum. Heredis autem vtitur nomine, vt duo quædam per hoc adstruat & ostendat: & quòd proprius sit Filius, & quòd dominationis illi Esai. 9. nulla contingat amissio. Heredem autem omnium di- Matt. 22 cit, id est, mundi totius: deinde ad altiora sermonem Luc. 1. conuertit, dicens: *Per quem fecit & sæcula.* Vt ostenderet eundem nouissimis diebus venisse in mondum, per quem fecit & mundum: magnitudinem eius ostendens, 1. Ioan. 2 qui fuit noui Testamenti Lator & Auctor. Post hæc qui- Hebr. 9. busdam gradibus dignanter vtens, peruenit ad id quod omnibus istis quæ suprà dixit, multò maius est, & in- E sonuit, dicens:

Sap. 7. **Qui est splendor gloriæ.**

Vbique religioso nobis quidem opus est intellectu: 1. Cor. 2. maximè autem vbi de Deo vel loquimur, vel audimus. Quoniam neque ad loquendum dignè de Deo lingua sufficit, neque ad percipiendum præualet intellectus. Oportet ergò quòd vbi vel sermo deficit, vel cogitatio explicari de Deo non poterit, tunc magis glorificare nos Deum, quòd talem Deum babemus, qui intelle- A ctum transcendit, & cogitationis intuitum. Meritò 1. Tim. 6 splendorem eum dixit gloriæ, vt potè qui ipsum sciebat Philip. 4 dicentem: *Ego sum lux mundi*. Ostendit enim lumen de lumine; sicut Deum de Deo esse, animasque nostras illuminantem, & Patrem nobis insinuantem. Per Ioan. 8. splendorem quippe vnitatem declarauit essentiæ cum Deo Patre, & mirabili modo sic vnam substantiam Ioan. 1. ostendit vt duas personas aperiret in gloriâ & splen- Ioan. 17 dore. Vnde etiam subiungit:

Et imago substantiæ eius portans omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens.

B *Et imago substantiæ eius.* Imago quippe altera est ab eo, cuius refert formam: Altera autem non in omnibus; sed secundum personam: Nam & hîc imago, æqualitatis omninò præbet indicium ad illud cuius imago ostenditur, & suspicionem vel paruæ dissimilitudinis proculdubio non respicit: Hic enim imaginem dixit, quod alio loco formam nominat, vbi ait, qui cùm in formâ Dei esset. Forma videlicet vel imago vnam declarat essentiæ æqualitatem. Sequitur: *Portans* Coloss. 1 *omnia Verbo virtutis suæ*. Portans, id est, gubernans om- Philip. 2. nia eo Verbo virtutis suæ, per quod fecit omnia: Non enim minus est gubernare mundum, quàm creare: Nam in creando quidem ex nihilo rerum substantiæ productæ sunt: in gubernando verò ea quæ facta sunt, Hebr. 11. C ne ad nihilum redeant, continentur. Ergò dum hæc Coloss. 1. omnia reguntur, & adinuicem sibi repugnantia coaptantur, magnum & valdè mirabile, plurimæque virtutis Dei iudicium declaratur. Post hanc diuinæ maiesta- Genes. 1. tis in Filio claritatem, ad humilia Incarnationis descendit, dicens: *Purgationem peccatorum faciens.* Vbi duo Psal. 103 quædam significat, id est, curam nostri generis, in eo quod ait: *Portans omnia verbo virtutis suæ.* Quod verò Sap. 11. adiunxit: *Purgationem peccatorum faciens*, id est, peccata nostra mundans. In his duobus maximè Apostolum gloriari videmus, quòd hæc per Filium nobis allata esse demonstrat. Et cùm nos commonuisset crucis & passio- Ephes. 1. nis eiusdem Filij, per quæ nobis purgatio peccatorum ministrata est, confestim per resurrectionem atque as- D censionem eius instituit nos ad cælestia erigere, & in- Rom. 5. tueri inenarrabilem eius gloriam: ait enim:

Sedet ad dexteram maiestatis eius in excelsis: tantò melior Angelis effectus, quantò differentiùs præ illis nomen hereditauit.

Sedet ad dexteram maiestatis eius in excelsis. Per dexte- Ephes. 1 tram non Deum corporaliter deformauit; sed magnitu- Hebr. 8. dinem demonstrauit honoris. Dum dixit, *in excelsis*, ostendit eum omnibus altiorem & supereminentem esse, qui etiam vsque ad ipsum peruenit solium paternæ claritatis: Sicut enim Pater in excelsis est, sic & Filius: Consessus enim nihil demonstrat aliud, nisi ho- E noris æqualitatem: Si enim minorationem vellet ostendere, numquam diceret ad dexteram; sed potiùs ad sinistram eum sedere. Adhuc excellentiam eiusdem Filij ostendere aggressus est, dum dicit: *Tantò melior Angelis effectus, quantò differentius præ illis nomen hereditauit.* Angeli sunt ministri & famuli; ille quidem Filius & he- Galat. 4. res. *Tantò* (inquit) *melior Angelis effectus*, hoc est, ho- Philip. 2. norabilior atque præclarior, quantò melius hereditauit nomen. Sequitur:

Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius

meus es tu, ego hodie genui te? Et rursùm: Ego G **ero ei in Patrem, & ipse erit mihi in Filium.**

Ego ero ei in Patrem Hoc absque vllâ dubitatione de Incarnatione Filij dicitur. Ideò verbum futuri temporis posuit: *Ero ei in Patrem, & ipse erit mihi in Filium.* Quod verò dixit: *Filius meus es tu, ego hodie genui te* apertè manifestat quòd idem est de quo ait: *Ero ei in Patrem*, ex ipsâ essentiâ Patris genitus. Ideò præsenti tempore posuit *hodie*; quia Deo nihil præteritum aut futurum est: Hebr. 13. sed semper præsentia cuncta: Potest enim secundùm carnem hoc accipi dictum; quia caro communicat altioribus; sicut & diuinitas humilibus communicare di- H gnata est. Hoc itaque loco perspicuè duas naturas in Christo ostendit. Hæc verò ad salutis nostræ exempla referamus: Si enim ipse cùm Deus esset & Dominus, Philip. 2. Deique Filius, non respuit formam serui suscipere: multò amplius nos oportet cuncta perficere, quæ iussa Luc. 17. sunt nobis, & humilia quæque tolerare. Recordemur Dominum dicentem: *Cùm feceritis omnia, dicite quoniam inutiles serui sumus.*

Psal. 96. **Et iterùm: Cùm introducit primogenitum in orbem terrarum, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei.** I

Ioan. 16. Paulus introitum Christi vocat assumptionem carnis; de quâ ipse Dominus in Euangelio ait: *Exiui à Patre & veni in mundum:* quo loco Christus Incarnationem suam exitum vocat; quam Paulus hic introitum nominat. Quærendum verò est quare vnam rem diuersis no- Coloss. 1. minibus Christus & Paulus nominare voluerint. Signi- Matt. 22. ficationes quidem dictorum manifestæ sunt, & secundùm quid dicantur, apparet. Christus quidem meritò exitum vocat: foris enim eramus à Deo, sicut qui sunt extrà regales aulas in vinculis colligati; & qui habent apud Regem pro culpis offensam, huiusmodi quippe K à regali aulâ foris exclusi sunt. Qui verò voluerit istis veniam impetrare, non primùm ipsos in aulam Regis introducit; sed ipse foras egreditur ibique cum eis communicat sermocinandi negotium, vsque dum eos correctos reddat, & dignos efficiat, quò regis vultui repræ- Ioan. 15. sentari mereantur. Sic etiam Christus effecit. Egressus quippe ad nos, hoc est, carnem sumens, & collocutus 1. Ioan. 2 nobiscum, præcepta nobis intonuit. Et sic nos à peccatis emundans, & ad Deum conuertens, in aulam regalem velut aduocatus optimus introduxit. Propterea ergò exitum vocat suæ Incarnationis aduentum. Paulus Matt. 25 Psal. 96. autem introitum nominat ex metaphorâ hereditantium, & ius dominandi in aliquâ professione sumen- L tium: Dicendo enim: *Iterum introducit primogenitum in orbem terrarum:* hoc significat, cùm ei committat ac possidendum tradat orbem terrarum. Tunc autem totum orbem possidet, cùm ab vniuersis est agnitus. *Et adorent eum omnes Angeli Dei.* Ad altiora quædam eleuans mentem nostram, vt sciamus illum qui carne indutus est, & passus est pro nobis, ab Angelis adoratum. Vt discerneret autem maiestatem Filij ab Angelorum Matt. 4. ministratione, mox sequutus adiunxit:

Psal. 103 **Et ad Angelos quidem dicit: qui facit Angelos suos, spiritus: & ministros suos, flammam ignis.** M

Non enim solos Angelos hoc sermone significat, sed omnes virtutes ministeriis supernis fungentes: Sciendum est enim quòd Angelus, nomen est officij, non Ephes. 1. naturæ. Qui etiam semper sunt spiritus; sed non semper Angeli vocari possunt. Quæris hujus naturæ nomen? spiritus est. Quæris officij, Angelus. Ex eo quod est, est spiritus: ex eo quod agit, Angelus; quia Angelus Græcè, nuntius Latinè dicitur. Sicut homo nomen naturæ, Psal. 103 miles verò nomen officij; sic qui erant iam spiritus Exod. 3. conditi à Creatore Deo, facit eos Angelos, mittendo eos nuntiare quod iusserit. *Et ministros suos flammam ignis.* Legimus apparuisse ignem in rubo. Legimus etiam missum ignem desuper, & impleße quod præceptum erat. Potest dici, quando leuia nuntiare mit- 4. Reg. 1. tuntur, Angelos esse: quando ad vindictam mittuntur, ministros esse, id est, ignem ardentem. Sunt etiam hæc officia in Ecclesiâ præsenti: Nam Prædicatores san- Act. 2. cti, quando spiritalia prædicant, & gaudia regni Dei Esai 6. annuntiant, Angeli dicuntur: quando verò terrorem Matt. 9. gehennæ ignis prædicant, ministri sunt, vt terreant peccatores comminatione ignis illius qui numquam extinguetur.

Ad Filium autem: Thronus tuus, Deus! in Psal. 44. **in sæculum sæculi: virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis.**

Ad Filium autem, &c. Hoc de eo dicit, qui secundùm carnem est, de quo etiam ipse Dominus in Euangelio ait: *Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio, vt omnes honorificent Filium.* Et paulò post: Ioan. 5. *Potestatem dedit ei iudicium facere; quia Filius hominis est.* I Hic enim thronus Dei ad iudicium pertinet futurum, in Ibidem. quo formâ hominis videbitur iudex viuorum & mortuorum, & quo iudicio, omnia veraciter Christus moderatur, examinat atque iudicat. *In sæculum sæculi*, ait; Act. 10. quia nouissimum iudicium inter bonos & malos externâ discretione stabit, eo ipso testante in Euangelio, qui iudicaturus est: *Tunc*, inquit, *ibunt hi in ignem æternum; Iusti autem in vitam æternam. Virga æquitatis. Virga regni tui.* Virgam verò regulam diuinæ significat æqui- Matt. 25 tatis: quæ veraciter recta dicitur; quia nullâ prauitate Psal. 44. curuatur. Virga ista iustos regit, impios percutit. Hæc virga nempe fortitudo inuicta est, & æquitatis rectissima atque inflexibilis disciplina: Hæc enim virga regij K honoris insigne, sceptrum dicebatur antiquitus, de- Esai 9. signans in eâ virtutem, Regem, Dominum, Saluatorem. *Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem.* Ipsa est virga recta, amare æquitatem, odisse nequitiam: Nemo 1. Reg. 16. enim perfectè diligit iustitiam, nisi qui & actus pessi- Leuit. 8. mos abominatur: quia veritatis amor: odium est falsitatis. Sed huic amori bonitatis, & odio iniquitatis, quæ præmia sint reddita, subtiliter exponit, dicens: *Propterea vnxit te Deus, Deus tuus.* Vnctus Christus & Regem significat & Sacerdotem; quia dignitates istæ sumebantur per sacratissimas vnctiones: Nam & ipsum 1. Ioan. 4 nomen Christi à sancto chrismate vocatur. Sed in illâ naturâ vnctus dicitur; quia dispensatione & natus, & Ioan. 10 L mortuus, & resurrexisse veraciter Christus dicitur. Cæterùm diuinitas eius nullo munere, nullo honore indiguit adiuuari. Repetitio autem ista quâ dicit: *Deus, Deus tuus*, præconium magnæ dilectionis ostendit. *Oleo lætitiæ præ participibus tuis.* Duplici modo vnctionem illam Ioan 7. sanctam prouenisse significat. Oleum lætitiæ, est pec- Ioan. 1. cati maculam non habere. Vnde se conscientia semper exhilarat, quando nullâ recordationis asperitate mordetur. *Præ participibus tuis.* In filius hominum dicit, quos & ipse in Euangelio fratres appellat. Ideò autem dictum est. *Præ participibus tuis*; quoniam hanc benedictionem suprà omnes homines siue Reges, siue Sacerdotes in veteri Testamento, etiam Apostolos & Mar- M tyres in nouo agnoscitur accepisse: vt vnctus singulariter cæteros etiam vngere debuisset: ex illo enim fons benedictionis, prout ipsi visum fuerit, per vniuersos Electos competenter emanat: Sed hæc omnia carni conueniunt, cui perfectissimum & gloriosissimum verbum vnitum est pro salute Sanctorum. Hoc vnguen- Psal. 132. tum in alio dicitur Psalmo descendisse *in barbam, bar-* Ibidem. *bam Aaron, vsque in oram vestimenti eius.* Et paulò post: *Quoniam illic mandauit Dominus benedictionem, & vitam vsque in sæculum.* Post humanitatis eius igitur excellentiam, iterùm ad æternitatem diuinæ naturæ in eodem Filio Dei conuertit se Apostolus, testimonium alterius Psalmi inducens: ait enim:

Psal. 101 Et tu, Domine! in principio terram fundasti, & opera mannum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes vt vestimentum veterascent. Et velut amictum mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.

Psal. 148 *Et tu, Domine! in principio terram fundasti*, Cùm dicit: *In principio terram fundasti, Domine!* ostendit quòd à sanis mentibus non potest abnegari quia Creator à creaturis suis sine aliquo cognoscitur extitisse initio. *E opera manuum tuarum sunt cæli.* Hîc manum virtutem iussionis Dei debemus accipere: Alio enim loco dicitur: *Quoniam ipse* Psal. 101 *dixit, & facta sunt; ipse mandauit, & creata sunt. Ipsi peribunt; tu autem permanes.* Pereunt enim ab eo quod sunt, dum immutantur in melius creaturæ. *Tu autem permanes:* vt sicut æternitatem Domini ostendit, antequàm crearet omnia, sic post cælos mutatos ipsum diceret in maiestatis suæ gloriâ permanere. *Et omnes vt vestimentum veterascent:* Ipsum enim veterascit, quod vestis more, morte consumitur: sicut caro humana, quæ tamen in melius resurrectione immutabitur: addidit: *Et velut* 1. Cor. 15. *amictum mutabis, & mutabuntur:* His verbis forsitan cælorum mutationem Propheta intelligi voluit, similiter vt cætera elementa commutantur; sicut in alio legitur Prophetâ: *Et erit cælum nouum & terra noua.* Vt sacta Domini ostenderet iam sub æternitate mansura, dicit: Esai. 65. *Mutabis eos, & mutabuntur:* quia numquàm erunt ad hoc corruptibile. *Tu autem idem ipse es: & anni tui non deficient.* Immutationem eiusdem naturæ designat: ipse verò idem est quod est; veluti Moysi famulo suo dixit: Exod. 3. *Ego sum.* Sic istis tribus versibus commutatio creaturarum, & æternitas Domini mirabili breuitate descriptæ sunt. Post maiestatem diuinæ æternitatis in Filio iterùm beatus Apostolus ad humanitatis eiusdem glorificationem sermonem direxit; dicens?

Psal. 109 Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede ad dexteram meam, quousque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

Coloss. 2. Ephes. 1. Philip. 2. *Sede ad dexteram meam.* Victoria Filio, & per sanctam incarnationem totius mundi triumphatori, post resurrectionis gloriam honorabilis consessus paternæ maiestatis offertur: vt per hunc situm, susceptæ humanitatis gloria declaretur, quæ nemini Angelorum deferri debuit. *Quousque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* Psal. 131. Ioan. 10. Psal. 98. Hebr. 2. Per pedes enim Domini stabilitas æterna significatur: vbi ille tanquàm vestigiis positis, omnipotentiæ suæ virtute consistit. His pedibus constat esse subdendos qui quotidie vitiorum contrarietate derelictâ, reuertuntur ad Dominum, & tamquàm scabellum pedibus, ità eius prædicationibus inclinantur. Sine dubio de illis inimicis dicitur, qui conuersi ad dexteram collocantur: Non enim hîc aduerbium, *quousque*, alicuius finem temporis designat; sed æternitatis potentiam demonstrat.

Nónne omnes ministri spiritus sunt, in ministerium missi propter eos qui futuri sunt heredes salutis?

Quid miraris si Filio ministerium exhibent Angeli, Matt. 4. cùm etiam nostræ salutis ministros esse constet effectos? Mentes eorum ad quos loquitur, subleuare volens, dicit Angelorum functiones humanæ salutis causâ à Domino Luc. 2. directas esse. Filius sicut Dominus saluat: isti verò sicut Luc. 1. serui saluti Prædestinatorum deseruiunt. Cuius rei pleni Matt. 28 sunt veteris Testamenti vel noui vbique Libri: Nam & pastoribus Angeli euangelizauerunt, & Angelum legimus ad virginem Mariam missum; & in resurrectione Domini Angeli mulieribus apparuerunt, & alia multa in diuinis leguntur Scripturis. Intelligite igitur nunc, quantus honor nobis existit, ad quos sicut ad amicos ità ministros Angelos suos destinat Deus. His ita introductis de Angelorum ministerio, per quos etiam & ipsa

A Lex ministrata est, mox subiungit de excellenti gratiâ quæ per Dei Filium nobis allata est; dicens. Ioan. 10. Act. 7.

CAP. II.

PRopterea abundantiùs oportet nos iis intendere quæ adiuimus, ne fortè pereffluamus: Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem: quomodò nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?

B *Propterea abundantiùs oportet, &c.* Quare abundantiùs dixit, nisi quia præstantiùs, hoc est, quàm quod in lege solebamus audire. Hortatur itaque eos diligentiùs iis 2. Cor. 3. intendere quæ per Dei Filium audierunt, quàm eis quæ per Angelos dicta sunt: more suo suam illis coniungens personam, in eo quod dixit, *audiuimus*, atque, *pereffluamus*, nolens ab auditis per inania effluere audientium sensus: quod etiam sequentibus verbis pleniùs explicauit, dicendo: *Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobediẽtia accepit iustam mercedis retributionem.* Quid est, *factus est firmus?* videlicet verus, tamquàm diceret, fidelis in opportuno tempore; volens intelligi eam quæ per Angelos data est lex, suo tempore Galat. 3. C firmiter custodiendam: Nam legem per Angelos datam Act. 7. esse plurimis ostenditur in locis; attamen non custodientes eam, iustam mercedis retributionem accepisse testatur. Quare dixit: *mercedis retributionem?* Merces enim in bonis poni solet: sed iste Apostoli est mos, vt non ma- Hebr. 10. gnam verborum habeat rationem; sed indifferenter quæ vel in bono dicuntur, vel quæ in malo, pro alterutro ponere; sicut alibi dixit: *In captiuitatem redigentes omnem sensum, ad obediendum Christo:* & hîc mercedis retribu- 2. Cor. 10. tionem pro supplicio posuit. *Quomodò nos effugiemus,* 2. Thess. 1. *si tantam neglexerimus salutem?* Per hæc verba significat quia non erat tanta salus in veteri Testamento, quanta est in gratia Dei quam Dei Filius nobis attulit: Non Hebr. 9. D enim nobis nunc, sicut illis terræ diuitias; sed cæli gra- Deut. 28 tiam promisit Deus: non vindictam de terrenis hostibus; sed de spiritalibus concessit: non vitam fœliciter temporalem; sed perpetuam æternaliter beatam donauit. Hæc quippe omnia breuiter intimauit, dicens: *Si tantam neglexerimus salutem.* Deinde supereminentiam eorum quæ per Dei Filium dicta sunt, adiunxit.

Quæ cùm initium accepisset enarrandi per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo signis & prodigiis & variis virtutibus, & Spiritus sancti distribu- E tionibus secundùm ipsius voluntatem.

Quæ cum initium accepisset, &c. Non enim hæc quæ Ioan. 1. dicimus, ab hominibus, vel etiam ab Angelis nobis allata, sed ipse Filius vnigenitus nobis impartiuit. *Ab eis qui audierunt in nos confirmata est.* Quid est, *confirmata est?* Galat. 2. Credita est atque perfecta; quia salus quæ per eundem Filium nobis data est, perpetua manet in æternum. *Contestante Deo signis & prodigiis, & variis virtutibus & Spiritus sancti distributionibus.* Affluentiam significans gra- 1. Cor. 12. tiarum, quæ non erat apud antiquos, quæ fuit data postquàm glorificatus est Iesus. Testatur hoc Euangelista, vbi ait: *Nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat* F *glorificatus.* Quod verò addidit: *Secundum ipsius volunta-* Ioan. 7. *tem*, Diuinæ voluntati atque eius consilio cuncta con- Ephes. 1. tribuit, ne quis in suis meritis confideret, quasi diceret: Ipse nouit quid cuique prosit, vel cui quid sit accom- Rom. 12. modum; quapropter ipse gratiam vnicuique secundùm suæ voluntatis præscientiam contulit. Sequitur. Ephes. 4.

Non enim Angelis subiecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur. Testatus est autem in quodam loco quis, dicens: Quid est ho- Psal. 8. mo, quòd memor es eius: aut filius hominis,

qnoniam visitas eum? Minuisti eum paulò mi- G nus ab Angelis: gloriâ & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum, omnia subiecisti sub pedibus eius.

1.Cor. 10 *Non enim Angelis subiecit Deus orbem*, &c. Hoc est: Non Hebr. 1. enim salutem nostram, quæ in nouissimo tempore facta est in orbe terræ, Angelis subiecit, quæ à Prophetis futura esse olim prædicta est, sed Filio suo, ad quem vox Psal. 2. paterna (sicut superiùs demonstratum est) sonuit: *Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi Gentes hereditatem*: & hoc propheticis confirmat exemplis, dicens: *Testatus est autem in quodam loco quis, dicens*: Cur H non hic nomen Prophetæ posuit; sed abscondit? Facit hoc etiam in aliis testimoniis, sicut suprà dictum est. Existimo non abscondentis affectu, sed ostendentis eos multam habere scientiam Scripturarum, vt nec opus haberet nomen ponere dicentis: sed veluti de re manifestatâ Psal. 8. & in promptu constitutâ inducere testimonia. *Quid est homo! quod memor es eius. Quid est homo?* Cum despectu pronuntiandū est, id est, fragilis & caducus, Adæ sequax, qui in veteri sit peccato generali prauitate deuinctus. Huius memor est Dominus, quando ei peccata dimittis, Sap. 7. & misericordiæ suæ dona largitur. *Aut filius hominis, quo-* Mat. 1. *niam visitas eum?* Huic iam voci assurgendum est, quòd Psal. 18. Dominum significat Saluatorem; quia non vt cæteri I Hebr. 1. mortales, ex duobus hominibus natus est; sed ex Spiritu sancto, & beatæ Mariæ semper virginis vtero tanquàm sponsus gloriosus de thalamo suo processit. Et considera quòd superiùs dixit, *memor*; subiecit autem, *visitas*. Memor fuit, cùm per Patriarchas & Prophetas de cælo mis- Ioan. 1. sertus est: visitauit, cùm *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*. Nam visitare dicitur, quando medicus ad infirmos ingreditur, quod in aduentu Domini re verâ constat impletum. *Minuisti eum*. Hinc iam Domini Saluatoris humilitas narratur & gloria: Minoratus est enim non necessitate ministratoriâ; sed pietatis suæ sponta- Philip. 2 neâ voluntate; sicut Apostolus ait: *Semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens*. Sequitur: *Paulò minùs ab Angelis*. K Qui crucem pro omnium salute suscepit: ex eâ siquidem parte Creator Angelorum minor factus est Angelis. Rom. 8. Bene autem dixit: *Paulò minus*: quia & si mortale corpus assumpsit, tamen peccatum non habuit. Gloriâ & ho- 1. Petr. 2 nore coronatus est, cùm post resurrectionem nimis mirabilem mundus credulitatem quòd Deus homo factus est & exaltatus, accepit. Gloriâ coronatus est in resurrectione & ascensione, & honore in confessione paternæ Ephes. 1. maiestatis. *Et constituisti eum super opera manuum tuarum*: 1. Cor. 15 *Omnia subiecisti sub pedibus eius*. Superiùs de gloriâ eius & honore narratum est: nunc ponitur & potestas, vt cognoscatur Christi Domini maiestatis perfectissima L plenitudo: Dicendo enim: *Super opera manuum tuarum*, omnis creatura illi subiecta monstratur: quia sicut à 1. Petr. 3. Domini opere nihil est exceptum; ità nec à potestate Christi aliquid probatur esse diuisum.

In eo enim quòd omnia ei subjecit, nihil dimisit non subiectum. Nunc autem nec dum videmus omnia subiecta ei. Eum verò qui modico quàm Angeli minoratus est, videmus Iesum, propter passionem mortis eius gloria & honore coronatum, vt gratiâ Dei pro omnibus gustaret mortem. M

Mat. 28 *In eo enim quòd omnia ei subiecit*, &c. Dicendo enim *omnia*, nec terrena videtur excepisse, nec cælestia. Quem priùs propter humilitatem carnis paulò minus ab Angelis dixerat esse minoratum, post Ascensionem dicit pedibus eius omnia fuisse subiecta, vt ista distinctio & dubietatem titubantibus auferat, & gloriam suæ Incar- 1. Cor. 15. nationis ostendat. Sub pedibus, ait, vt omnis creatura meritò ipsum colat, atque adorare videatur. *Nunc autem* Rom. 10. *necdum videmus omnia subiecta ei*. Hoc itaque ait de non credentibus in eum; quia nec dum omnia Euangelica obtinuit prædicatio. Superiùs dixit nihil dimitti sibi non subiectum, & hic adstruit necdum omnia sibi subiecta videri; quia illic vniuersalem sibi voluntarium siue necessariam subiectionem designat; hic tantùm voluntariam eorum qui fideliter credunt in eum. *Eum verò qui modicò quàm Angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis eius gloriâ & honore coronatum: vt gratiâ Dei pro omnibus gustaret mortem*. Hic ostendit quia gloria & honor crux est Christi pro quâ modicum minoratus est ab Angelis; sicut ipse Dominus eam semper vocat, dicens: *Vt glorificetur filius hominis*. Si ille ea quæ Galat. 6. pro seruis passus est, gloriam vocat: multò ampliùs tu Ioan. 17. homo! quæ pro Domino pateris, tibi ad gloriam pertinere sempiternam dubitare non debes. Addidit: *Vt gra-* Galat. 6. *tiâ Dei pro omnibus gustaret mortem*. Ipsam verò gratiam nominat, qui pro omnium salute gustauit mortem: Non Ephes. 2. enim debebatur nobis, vt Filius Dei pro nobis gustaret mortem; sed gratiâ hoc fecit. Ipse quidem pro omni- Rom. 3. bus mortuus est. Quid autem si non omnes credunt? Ille tamen quod suum erat, impleuit. Et propriè dixit: Rom 5. 6 *gustauit mortem*: quia breui tempore in illâ fuit, vt eâ deuictâ, confestim resurgeret.

Decebat enim eum propter quem omnia, & per quem omnia, multis filijs in gloriam adductis, ducem salutis eorum per passionem consummare: Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno omnes.

Ducem salutis eorum per passionem consummare. Consum- Ephes. 1. *mare*, id est, perficere omnium salutem. *Per quem omnia*, id est, per eius mortem, siue quæ in cælis, siue quæ in ter- Coloss. 1. ris restaurata sunt, per quem etiam & omnia creata sunt. Vides quantum est interstitium nominum. Et ip- Hebr. 1. se Filius, & nos filij: ille proprius, nos adoptiui: Sed ille saluat, & nos saluamur. Vides quomodò nos & coniungit & discernit. *Multis filijs* (inquit) *in gloriam adductis*. Illic coniunxit ducem salutis eorum, hic discreuit: *Qui* Act. 17. *enim sanctificat & qui sanctificantur, ex vno omnes*. Ecce quomodò iterùm coniungit, honorans eos & conso- K lans, & Christi fratres eos nominans, secundùm quod ex vno eos esse dicit. Deinde muniens sermonem suum, & ostendens quoniam de eo qui secundùm carnem est, dixit: *Qui enim sanctificat*, hoc est Christus: *& qui sanctificantur*, hoc est nos. Intuens quantùm intersit. Ille sanctificat; sanctificamur autem nos. Addidit: *Ex vno omnes*: 1. Cor. 8 Vnus est enim Deus, à quo omnia: sed iste aliter, aliter & nos. Ille quasi proprius Filius, nos verò quasi adoptiui; Ioan. 20. attamen vnum habemus Patrem Deum. Ille quasi proprius Filius sanctificat: nos sicut adoptiui sanctificamur. Ioan. 17.

Qnam ob causam non erubescit fratres eos Psal. 22. L vocare, dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis: in medio Ecclesiæ laudabo te. Et ite- Esa. 8. rùm, Ego ero fidens in eum. Et rursùm: Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus. Ibidem.

Non erubescit fratres eos vocare, &c. In eo enim quod di- Ephes. 1. xit, *Non erubescit fratres eos vocare*; demonstratur non naturæ esse fraternitas nostra; sed misericordiæ eius & humilitatis multæ, qui nos fratres elegit sibi: & hoc pro- Psal. 21. phetico affirmat testimonio, ne quasi nouum putaretur, & non multò antè prædictum: Ait enim: *Annuntiabo nomen tuum fratribus meis*. Post sacram passionem & resur- Ioan. 20. M rectionem dicit gloriam diuinitatis toto orbe vulgandam: *Nuntiabo* enim dicit, id est narrari faciam, sicut in Euangelio mulieribus dixit: *Ite, dicite fratribus meis*. Fra- Luc. 10. tres autem dicuntur & qui diligunt, & qui diliguntur. Addidit verò: *In medio Ecclesiæ laudabo te*. In medio Sanctorum laus Domini resonat per eum qui ait: *Confiteor* Ephes 5. *tibi Pater cæli & terra, quia abscondisti hæc à sapientibus &* Esa. 5. *prudentibus, & reuelasti ea paruulis*! Laus enim Domini vera, non solùm ore; sed etiam corde amantibus & perficientibus præcepta Domini, narratur: *Et iterum! Ego ero fidens in eum*. De suscepto homine hoc dictum est, cuius confidentiam totam in Deo Patre esse non du- Ioan. 17. bium est; sicut in Euangelio ipse ait, pro quibus sup-

Ioan. 16. plicabat, dicens: *Volo, Pater! vt vbi ego sum, & isti sint* A
mecum. Quos etiam vt confidentiam haberent, exhor-
Esai. 8. tabatur dicendo: *Confidite, ego vici mundum.* Et rursùm:
Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus. Hoc testimo-
nium de Esaiâ protulit Apostolus ad Christum & Apo-
Matt. 19 stolos referens, quos propter innocentiam pueros no-
minauit, de quibus ipse Dominus ait: *Sinite paruulos*
venire ad me: talium est enim regnum cælorum.

Quia ergò pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem, vt per mortem destrueret eum qui habebat
Osea 13. **mortis imperium, hoc est diabolum: & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti.**

Et ipse participauit eisdem Hic adstruit fraternitatem
veram, & humanitatem in Christo non fictam: Sicut
Philip. 2. enim pueri carne & sanguine constant; & ille partici-
Rom. 8. pauit carni & sanguini, vt haberet vnde gustaret mor-
tem pro puerorum salute. Cuius dispensationis effe-
Osea 13. ctum & causam subiungens, inquit: *Vt per mortem de-*
strueret eum qui habebat mortis imperium, hoc est, diabo-
1. Cor. 15. *lum.* Hic admirabile quiddam demonstrat; quia per
quod potestatem habuit diabolus, per hoc victus est. Et
arma quæ fuerant illi fortia aduersus mundum, hoc est C
mors, per eam illum Christus percussit. Hic magnitu-
dinem virtutis eius qui vincit, insinuat, ostendendo
2. Cor 5. quantum bonum operaretur mors. *Et liberaret eos qui*
Rom 6. *timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti.* Quare
tremitis, quare timetis eam quæ iam condemnata est?
Iam terribilis non est; sed optabilis quasi laborum finis,
& requiei initium. *Cur*, ait, *timore mortis per totam vi-*
tam obnoxij erant seruituti? Serui siquidem fuerant om-
nes mortis; quia mortem timebant, necdum erant so-
luti à timore mortis, cuius legibus tenebantur. Nunc
1 Thess. 4 itaque Sancti derident eam, qui agone transacto &
Philip. 1. morte deuictâ, ad regnum transituri sunt. Vnde & ipse
Paulus ait: *Cupio dissolui, & esse cum Christo.*

Non enim quemquam Angelorum assumpsit; sed semen Abrahæ apprehendit: vnde debuit per omnia fratribus assimilari.

Honorat hîc Patriarcham, eósque qui eiusdem sunt
generis, ad quos hæc Epistola scripta est. Commemorat
ergò de beneficiis Dei, & de propinquitate carnali ad
Christum & de promissione quæ data est ad Abraham.
Tibi & semini tuo dabo terram hanc. Ideò suprà: *Quia ex*
Rom. 9. *vno omnes*; id est, Abraham, Christus secundùm car-
Genes. 13. nem, & illi ad quos hæc loquebatur. Quod verò supe- E
& 17. riùs ait. *Quia ergo pueri communicauerunt carni & sangui-*
ni, & ipse similiter participauit eisdem: exequitur amplius
hunc sensum, vnde participarit carne & sanguine.
Galat. 3. Ideò ait: *Non enim quemquam Angelorum assumpsit*, id est,
non cuiuslibet Angeli naturam suscepit; sed semen
Abrahæ apprehendit. Non enim Angelis illa dignitas
donata est, vt vna persona Dei Filius eorum naturæ
coniungeretur; sed honorem hunc & dignitatem hu-
manæ naturæ Deus Dei Filius contribuit, vt Deus &
homo vna esset persona. Quare dixit: *apprehendit?* quia
nos quasi recedentes ab eo, & longè fugientes insecu-
tus apprehendit, & in vnam personæ nostræ fragilita-
tis naturam sibi contemperauit: mira coniunctio! dum F
æternus & immortalis mortali & temporali adunatus
Ioan. 1. est. Quomodò verò hoc esset, confestim subiungit di-
cens: *Vnde debuit per omnia fratribus assimilari.* Quid est,
Philip. 2 *per omnia?* id est, natus est, educatus est, creuit, passus
est etiam & mortuus, vt per omnia similis esset fratri-
bus, qui huiusmodi conditioni subiecti sunt, absque
Hebr. 1. peccato: Superiùs enim dixit splendorem eum gloriæ,
& paternæ substantiæ imaginem, per quem sæcula fe-
Ioan. 20. cit. Iste tantus & tam mirabilis & tam gloriosus tan-
tam nostræ salutis curam habuit, vt frater noster in om-
Luc. 15. nibus fieret. Propter hoc Angelos quodammodò reli-
quit, aliásque cælorum virtutes, vt nos apprehenderet
A ouem perditam, passione suâ inuentam, & humeris Hebr. 9.
impositam reportaret ad cælestia regna. Hic verò tan-
tus & talis Sacerdos noster voluit apud Patrem seipsum
offerre pro nobis. Proinde secutus est, & infert:

Vt misericors fieret & fidelis Pontifex in iis quæ sunt ad Deum, vt expiaret peccata populi: In eo enim in quo passus est ipse & tentatus, potens est & eos qui tentantur, iuuare.

Vt misericors fieret & fidelis Pontifex, &c. Non itaque 1. Ioan. 4
alia fuit causa illi per omnia fratribus assimilari, nisi vt
B fidelis Pontifex esset pro nobis, nostráque propitiaret
peccatis. Non est altera totius huius mirandæ dispen- Ephes. 2.
sationis causa quàm hæc sola. Vidit quippe humanum
genus humi iacens, peccatorum vinculis ligatum, mor-
tis obnoxium tyrannidi, & misertus est eius, sicut fi-
delis pontifex: fidelis dicit, hoc est, verus & potens:
Ministerium namque sacerdotis est, fidelem esse, vt 1. Cor. 4.
possit eos quorum est Sacerdos, liberare à peccatis. Pro-
inde de eius potentiâ subsecutus, adiunxit: *In eo enim in* Hebr. 5.
quo passus est ipse & tentatus, potens est & eos qui tentantur,
iuuare. In eo, id est, homine in quo passus est, potens 1. Cor. 10.
est vinctos liberare, tentatósque adiuuare, ne vincan-
tur: quia tentationes nostras non solùm sicut Deus; sed Esai. 53.
C etiam sicut homo in seipso per experimentum cogno-
uit: Licet enim Deus in suâ naturâ sit impassibilis, ta- 1. Petr. 2.
men in nostrâ quam assumpsit idem Dei Filius, passibi- Philip. 2.
lis fuit, nostræ naturæ consimilis. In eâ verò carne quam
suscepit, multa sæua passus est. Nouit ergò quid rei sit
ista tribulatio patientium. Ipse tentatus est; sed non
superatus.

VNde, fratres sancti! vocationis cælestis participes, considerate Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Iesum, qui fidelis est ei qui fecit illum, sicut & Moyses in CAP. III. Num. 12.
D **omni domo illius.**

Adhuc etiam de Incarnationis Christi loquitur myste- Matt. 15.
rium: Nam in Euangelio ipse testatur se missum non esse,
nisi ad oues perditas domus Israël: Apostolus enim Græ- Ioan. 17.
cè. Latinè missus dicitur. Cognoscite quis sacerdos est
Iesus & qualis, & non habebitis opus consolatione aliâ, Exod. 3.
neque solatio. Pontificem verò eum dixit confessionis
nostræ, id est, fidei nostræ, cui iste populus nouus com-
missus est; sicut & Moysi prior populus in requiem da-
tus est: sed huic maiora vel longè meliora commissa
sunt. Vult enim beatus Paulus erigere animos Israëlita-
E rum ad excellentiam promissionum Dei, vt intentè
parent se accipere quod Deus benignè illis promisit af-
ferre; nominans eos fratres sanctos, ad cælestia voca-
tos, participes cum Christo hereditatis Dei, qui fide- Rom. 2.
lis est ei, id est, Deo Patri qui fecit eum. De humani- Ioan. 10.
tate dicit eius qui factus est ex semine Dauid, secundùm
carnem: non de diuinitate quæ facta non est; sed geni-
ta à Patre, vnius substantiæ cum eo: *sicut Moyses fidelis* Num. 12.
est in omni domo illius. Præpositurus eum Moysi secun-
dùm comparationem, ad legem sacerdotij, hunc ser-
monem induxit, asserens eum Fidelem esse in domo
illius. Fidelem, id est deuotum, defendentem ea quæ
sunt eius, non permittentem corrumpi in domo illius,
id est, in populo priori. Confestimque consecutus
F ostēdit quomodò domus illius esse debeamus: Ait enim: Matt. 10.
Quæ domus sumus nos, si fiduciam & gloriam spei vs-
que ad finem firmam retineamus. Hoc dicit: *Qui perse-*
seuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Domum enim
dicit pro his qui conuocantur in Ecclesiâ. Intulit. *Dei* Ephes. 2.
domus sumus nos, id est, factura Dei, creati in Christo
Iesu. Huçusque comparationem fecit de Incarnatione
Christi, cum Moyse, dehinc se ad altiora eius narran-
da conuertit dicens.

Tantò enim ampliori gloriæ iste præ Moyse dignus habitus est: quantò ampliorem hono-

rem habet domo, qui construxit eam: Omnis G Num.12. namque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creauit, Deus est. Et ille quidem fidelis erat in totâ domo eius tamquàm famulus, in testimonium eorum quæ dicenda erant: iste verò tamquàm filius in domo suâ, quæ domus sumus nos, si fiduciam spei & gloriam vsque in finem firmam retineamus.

Quantò ampliorem honorem habet domo qui fabricauit, &c. Non dixit, quantò maiorem honorem habet operibus artifex; sed *domo, qui construxit eam.* Vides quoniam de templo non dixit; sed de omni populo primo, quem H Exod.14 Moyses de Ægypto eduxit, & deinde de eo quem Christus de diabolicâ liberauit seruitute, sibique in domum Coloss. 1. acquisiuit: *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creauit, Deus est.* Hic factorem à facturâ Ephes.2. discernit, vtriusque domus Auctorem Deum esse intelligi volens; sed aliter illius cui Moyses præfuit, aliter alius cui Christus dux esse & dominus agnoscitur. Ideò Num.12. subsecutus ait: *Et ille quidem fidelis erat in totâ domo eius tamquàm famulus, in testimonium eorum quæ dicenda erant: iste verò tamquàm filius in domo suâ, quæ domus sumus nos, si fiduciam spei & gloriam vsque in finem firmam retineamus.* 1. Pet. 2. Iste quidem, id est, Iesus, in paternas res sicut Filius ingreditur: ille autem, id est Moyses, sicut famulus Dei. Hic iterùm eos hortatur stare fortiter, & non subrui. Domus quippe Dei erimus; *si fiduciam spei & gloriam* 1. Cor. 13. *vsque in finem firmam retineamus.* Bene dixit, *fiduciam spei* Rom. 8. *nostræ*; quoniam omnia bona Sanctis in hac vitâ in spe sunt, donec ad speciem perfectæ beatitudinis perueniant: Spe enim salui facti sumus: Bona enim quæ nobis promissa sunt, in hac pœnali vitâ habere non possumus, nisi in spe, & patienter illa expectantes, vsque ad finem firmam spem retineamus: quia oportet nos spe- Ibidem. rare quæ futura sunt: Spes enim quæ videtur, non est spes.

K Psal. 94. Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus: Hodie si vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra, sicut in amaritudine secundùm diem tentationis in deserto, vbi tentauerunt me patres vestri: probauerunt & viderunt opera mea. Quadraginta annis offensus fui generationi huic, & dixi: Semper hi errant corde: ipsi autem non cognouerunt vias meas, quibus iuraui in irâ meâ, si introibunt in requiem meam.

Hodie si vocem eius audieritis, &c. Historiam quam L Num.13. Apostolus hîc rememorat, notissima est: Cùm enim egressi essent de terrâ Ægypti, & multam viam perambulassent, & multa indicia virtutis Dei accepissent, in Ægypto, in mari rubro, in eremo, consilium fecerunt vt mitterent speculatores, qui deberent inspicere naturam terræ quæ promissa est eis. Illi verò pergentes ac reuersi, terram quidem valdè vberem, & optimorum fructuum procreatricem esse dicebant; sed virorum inexpugnabilium esse illam prouinciam, & fortium. Israëlitæ verò ingrati & insensati quos oportebat recor- Exod.14 dari tantorum Dei beneficiorum, & quomodò eos Exod.16 clausos in medio tanti exercitus Ægyptiorum eripuit de periculis, & fluuiorum fontes sine defectu donauit, M & manna tribuit, & alia miracula quæ operatus est eis, nec sic quidem Deo crediderunt, nec horum aliquid Num 14. rememorati sunt; sed timore perterriti dixerunt: Genes. 2. *Reuertamur in Ægyptum:* Deus igitur iratus eis qui sic Deut. 16 citò obliti fuerant beneficiorum, mirabiliúmque eius, Apoc. 14 iurauit vt non intraret generatio illa in requiem promissam olim patribus: & sic omnes perierunt in eremo, præter duos tantummodò. Tres itaque requies Apostolus memorat in hac Epistolâ; Vnam sabbati, quâ Dominus requieuit ab operibus suis. Secundam in Palæstinâ, in quam ingressi Israëlitæ requieturi erant ex miseriâ multâ & laboribus. Tertiam, quæ vera est, regnum cælorum, ad quam quos peruenire contigerit, reuerà requiescunt à laboribus & difficultatibus suis: de Psal. 94. quâ hîc Propheta loquitur, ad veros Israëlitas dicendo: *Hodie si vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra,* Act. 7. ne similia patiamini; qualia progenitores vestri passi sunt, & priuati sunt requie promissâ: aliquando enim audierunt patres vestri vocem illius per Moysen, & obdurati sunt. Ergò tunc per præconem loquutus est, quando obdurastis corda vestra; per se nunc loquitur: mollescant corda vestra. Qui præcones ante se mittebat, ipse venire dignatus est. Ore suo hic loquitur, qui loquebatur per ora Prophetarum. Ad eius ergò vocem qui præconem misit, & nunc per se clamat: Esai. 52. *Nolite claudere corda vestra.* Recordamini quomodò obdurati sunt patres vestri, quomodò non introierunt in 1. Cor. 10 requiem promissam; sed amaricati murmurantes contrà Deum perierunt. Patres vestri erant qui perierunt, nolite imitari eos. Patres vestri erant; sed si imitati eos non fueritis, patres vestri non erunt; quamuis de his nati sitis, scientes quia *Deus potens est* de lapidibus Matt. 3. suscitare filios Abrahæ. *Quadraginta annis offensus fui* Matt. 4. *generationi huic.* Multis modis eos Deus castigauit, ipsi 1. Cor. 10 tamen semper corde errauerunt. Quadraginta diebus Dominus in deserto ieiunauit, vt triumpharet de I eo per quem illi quadraginta annis murmurauerunt Act. 1. contrà Dominum in eremo. Postque consummatam in Passione & Resurrectione totam victoriæ gloriam, quadraginta diebus fuit cum Discipulis, antequàm cælum ascenderet. Primis quadraginta diebus tentationem huius peregrinationis ostendit: posterioribus verò quadraginta diebus consolationem quam Sancti habi- Coloss. 1. turi sunt in patriâ: Corpus enim eius, id est Ecclesia, necesse est tentationes patiatur in hoc sæculo: sed non deest ille consolator qui dixit: *Ecce ego vobiscum vsque* Matt. 28 *ad consummationem sæculi.* Quibus iuraui propter infide- Num. 14 litatem suam, non introituros in requiem meam. Lo- Hebr. 6. qui Dominum, magnum est: quantò magis iurare? K Iuramentum ad confirmationem fieri voluit. Per quem iurat Deus nisi per seipsum? Non enim habet maiorem per quem iuret. Per se ipsum confirmat promissa sua, per seipsum confirmat minas suas. Sicut verum est quod promittit, sic certum est quod minatur. Iurauit vt non intrarent in requiem ipsius; & tamen oportet intrare aliquos in requiem ipsius. Illis ergò reprobatis, nos intrabimus; quia & si aliqui ex ramis propter dissimilitudinem & infidelitatem fracti sunt, nos propter fidem & Rom. 11. humilitatem inseremur. Sequitur autem exhortatio Apostolica ad populum de requie introeundâ: Dicit enim:

L Videte, fratres! ne fortè sit in aliquo vestrum cor durum infidelitatis, vt recedat à Deo viuo: sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie nominatur: vt non obduretur quis ex vobis fallaciâ peccati.

Cor durum infidelitatis, &c. Quippe ex duritiâ cordis Matt. 13. infidelitas nascitur: Sicut enim solida corpora & dura non obsequuntur manibus medicorum: sic & animæ obduratæ non obsequuntur verbo Dei: Si enim patres vestri, vult inferre, quia non sperauerunt sicut oportebat sperare, hæc passi sunt quæ leguntur in historiâ cuius antè meminimus, & perierunt in deserto, propter M duritiam cordis: multò ampliùs vobis talia timenda Num. 14. sunt, sicut illis accidere: Ad illos enim iste sermo factus est, qui in præsentiâ fuerunt, vel futuri sunt. Ideò dicit, *hodie* Hodie namque illud semper est, donec con- Hebr. 13. stat mundus. Infert enim amplius dicere de hodie, & subiungit, dicens: *Sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie nominatur: vt non obduretur quis ex vobis fallaciâ peccati.* Adhortamini, hoc est, ædificate inuicem, corrigite vosmetipsos, ne contingant vobis similia: ne obduretur quisquam ex vobis, deci- 1 Cor 10. piente peccato infidelitatis. Attendis quia infidelitas

peccatum

peccatum facit: Sicut enim infidelitas malignam vitam procreat sic etiam anima quando in profundum malorum venerit, contemnit. Contemnens autem neque credere patitur, vt se à timore mortis perpetuæ liberet. Deinde infert Apostolus.

Participes enim Christi effecti sumus: si tamen initium substantiæ eius vsque ad finem firmum retineamus, dum dicitur. Hodie si vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra, sicut in illâ amaritudine. Quidam enim audientes exacerbauerunt; sed non vniuersi qui profecti sunt ab Ægypto per Moysen. Quibus autem infensus fuit quadraginta annis? Nonne illis qui peccauerunt, quorum cadauera prostrata sunt in deserto? Quibus autem iurauit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt? Et videmus quia non potuerunt introire propter incredulitatem.

Participes enim Christi effecti sumus, Quid est, *participes effecti sumus?* participamur ex eo, inquit, id est, vnum effecti sumus cum illo. Siquidem ipse caput est, & nos membra, coheredes & concorporales illi secundùm spiritalem hominem, qui creatus est cum ipso: *Si tamen initium substantiæ eius vsque ad finem firmum retineamus.* Quid est, *initium substantiæ?* Fidem significat, per quam subsistimus, & Deo nati sumus in filios, & essentiales (vt ità dicam) facti sumus. Quod diligentissimè obseruandum est, ne cuiuslibet doctrinæ maculâ corrumpamur. Deinde subinfert Apostolus de hodie adhuc dicere dum dicitur: *Hodie si vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra, sicut in illâ amaritudine.* Hic verò Apostolus propheticum testimonium intrat explanare, quod superiùs posuit: dixit enim: *Hodie si vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra sicut in illâ amaritudine.* Quorum obduratorum mentionem facit? quorum infidelium: nonne eorum quorum cadauera prostrata sunt in deserto? Quod enim dicit, tale est. Audierunt illi sicut & nos audimus: Sed quid profuit illis sermo auditus? Non ergò putetis quia ex auditu tantùm prædicationis introitus sit ad requiem Dei; quia & illi audierunt per Moysen; sed nihil vtilitatis ex auditu habuerunt: quoniam nec crediderunt, nec sermo auditus fide contemperatus est. Discreuit eos qui crediderunt prædicationis verbo, ab illis qui non crediderunt. Ait enim: *Sed non vniuersi*: Caleb enim & Iosue, quia non consenserunt infidelibus, effugerunt pœnam quæ illis illata est: nec solùm illis donatum est mortem euadere, quâ cæteri perierunt; sed etiam donatum est illis terram repromissionis intrare, eámque laudabiliter pro suâ portione possidere.

CAP. IV.

Timeamus ergò, ne fortè relictâ pollicitatione introeundi in requiem eius, existimetur aliquis ex nobis deesse: Etenim & nobis nuntiatum est, quemadmodùm & illis. Sed non profuit illis sermo auditus; quia non fide contemperatus ex his quæ audierunt.

Timeamus ergò, ne fortè relictâ pollicitatione, &c. Timeamus nos illorum perditionem, & iustum Dei iudicium metuamus; qui reddet vnicuique secundùm opera sua; requiem sempiternam fidem habentibus, eam tamen quæ per dilectionem operatur; non credentibus; pœnam perpetuam: ne fortè relictâ pollicitatione quam dedimus Deo in baptismo, iterùm reuertamur ad opera infidelitatis quæ abdicauimus coràm multis testibus. Vnusquisque pro seipso laboret, ne fortè minùs dignus inueniatur introeundi in regnum Dei. Etenim nobis nuntiatum est quomodò intrare debeamus in requiem Dei: sicut & illis. Nobis tamen per Filium; illis verò per famulum. Confestìmque verba exhortationis subiungit Apostolus, dicens:

Ingrediamur igitur in requiem nos qui credidimus; quemadmodùm dixit: Sicut iuraui in irâ meâ, si introibunt in requiem meam.

Nos verò hortatur intrare in requiem, ne fortè nobis dicatur sicut illis: *Si introibunt* (id est, nòn introibunt) *in requiem meam.* Festinat autem ostendere aliam esse requiem ad quam vocati sumus, id est regnum cælorum. Nec nos dicit in illam quæ in Palæstinâ est, intraturos; sed illos non intraturos propter obdurationem cordis sui, nec in Palæstinam, nec in requiem cælestem. Addidit itaque de primâ requie loqui, dicens:

Et quidem ab operibus in institutione mundi factis: Dixit enim in quodã loco de die septimâ sic: Et requieuit Deus die septimâ ab omnibus operibus suis: & in hoc rursùm: Si introibunt in requiem meam. Quoniam ergò superest quosdam introire in illam, & ij quibus priùs annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem: iterùm præfiniuit aliam quandam diem. Hodie, in Dauid dicendo post tot annos, sicut suprà dictum est: Si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra: Nam si eis Iesus requiem præstitisset, numquàm de aliâ loqueretur posthac die.

Et requieuit Deus die septimâ, &c. Confestìmque secundam subiunxit, quæ promissa est populo Dei. Et in *hoc* (inquit) *rursùm: Si introibunt in requiem meam. Si,* coniunctio pro affirmatione, pro negatione, pro dubitatione accipi potest. Superiùs quidem pro negatione posita est, vbi ait, propter incredulitatem illorum iurasse Deum; non introire eos in requiem promissam. Addit, *si introibunt,* id est, non introibunt. Hic verò potest intelligi pro affirmatione positum esse, quasi diceret: Si introibunt, bene habebunt. Ideò addidit: *Quoniam ergò superest quosdam introire in illam.* In illam videlicet, quæ in Palæstinâ fuit, pauci introierunt, id est, duo tantùm, Caleb & Iosue, ex omnibus, illis qui de Ægypto perrexerunt. Proinde ait: *Et ij quibus priùs annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem.* Eos significans qui de Ægypto profecti sunt, quorum cadauera prostrata sunt in deserto. Deinde infert de tertiâ quæ in Christum credentibus promissa est, quamuis obscurè disputare videatur. Iterùm præfiniuit aliã quandã diem, *Hodie*, in Dauid dicendo post tot annos, sicut suprà dictum est: *Si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra: Nam si eis Iesus requiem præstitisset, numquam de aliâ loqueretur posthac die.* Hic ostendit tertiam quandam esse requiem, de quâ Dauid dixit: *Hodie*, non illam significans ad quam Iesus populum introduxit; sed aliam quandam multò excellentiorem illâ, ad quam non typicus; sed verus Iesus introduxit eos qui sunt eius. Audiamus si hoc certum sit. *Post tot annos* (inquit) *iterùm dicit Dauid: Hodie, si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra*: Si enim Iesus veram præstitisset requiem populo, cuius ductor fuit, nequaquam de aliâ requie Dauid loqueretur posteà. Certum est ergò, quia futurum est, quosdam accipere requiem quæ per illam significata est quæ est in Palæstinâ, ad quam verus Iesus ducturus est populum suum.

Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem eius, & ipse requiescit ab operibus suis, sicut & à suis Deus. Festinemus ergò ingredi in illam requiem, & ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.

Qui enim ingressus est in requiem eius, & ipse requiescit ab operibus, &c. Requies verò Dei operum perfectio intelligenda est, dum sexto die finitâ primordiali creatione, in septimo cessauit à nouarum creatione naturarum:

Leuit. 13. Per illam verò requiem Dei, quæ æterna est, nos ad æternam studiosè prouocat requiem, quam sabbatismum nominauit; quia Iudæis locutus est. Non dixit hoc loco requiem; sed sabbatismum, proprium nomen ad Exod. 31 quod gaudebāt & concurrebant, sabbatismum regnum Dei vocans, sicut cùm sabbato, ab omnibus malis abstineri præcepit, & seruari quæ ad obsequium Dei pertinent, quæ Sacerdotes efficiebant, & quæ animam iu- Apoc. 14 uabant, & nihil aliud. Nec tale vult sabbatum in regno Dei, vt iterùm quis exinde reuertatur ad opera laboriosa, sicut in sabbato carnali fecerunt. Istud vero sabbatum Dei quicunq; intrat, requiescit perpetuò ab ope- Hebr. 11. ribus suis sicut à suis Deus. Volens itaque eos de resur- Galat. 4. rectione instruere, & de requie sempiternâ, hodie sæpissimè interposuit, vt numquam desperarent se intraturos: quasi diceret: Si quisquam peccauerit vsque hodie, spem habeat reuertendi nullus igitur desperet, vsquequò viuit. *Festinemus ergò ingredi in illam requiem, & ne idipsum quis incidat incredulitatis exem-* Iacob. 2. *plum.* Magna quidem res est fides, & salutaris, & sine hac non est saluari possibile alicui; sicut dictum est: *Sine fide impossibile est Deo placere*; sed sola fides non sufficit; operari per dilectionem fidem necessarium est, & conuersari dignè Deo. Proinde etiam Paulus commonet Num. 14. eos qui dignè ministerium suscipere meruerunt, dicens: *Festinemus ingredi in illam requiem. Festinemus*, inquit, quoniam non sufficit fides; sed debet addi & vita fidei I 1. Thess. 4 condigna, & multum studium debet adhiberi, ne fides Ioan. 5. sit otiosa: Si enim illi terram intrare non meruerunt; quia murmurauerunt contrà Deum: quomodò nos in cælum merebimur intrare, indifferenter viuentes sicut 1. Cor. 10 Gentes? Opus est quippe omni volenti cælum possidere, fidem operibus bonis ornare. Nec hoc solum damnum habet malè viuens, quòd non intrat in regnum Dei, verumetiam, quod maioris est terroris, pœnæ perpetuæ mancipari. Ideò addit. *Et ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.* Eorum interitus qui perierunt in deserto, terruit audientes, ne in illorum inciderent iudicium: quasi diceret. sufficienter ex parentibus K nostris docemur ne in similia incidamus, ne eadem patiamur quæ illi passi sunt, hoc est, in idipsum exemplum infidelitatis. Deinde vt maiorem peccantibus incuteret formidinem, subiunxit:

Cap. 1. Viuus est enim Dei sermo & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis. Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius; omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius, L ad quem nobis sermo.

Viuus est enim Dei sermo, &c. Hic ostendit eundem nos habere iudicem, qui illos propter incredulitatem eorū Hebr. 3. Ioan. 8. damnauit: dixit enim: *Viuus est sermo Dei.* Sermo Dei Filius est Dei, qui de seipso ait: *Si quis sermonem meū seruauerit, mortem non videbit in æternum.* Sicut illi si seruassent sermonem Dei, viuerent, terramque promissionis intrassent: sic & nos si seruauerimus sermonem eius, vi- 1. Ioan. 2 uemus, requiemque cælestem intrabimus: *Viuus est enim Dei sermo & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti:* Hier. 13. Gladius enim potest membra diuidere à corpore, & penetrare secreta, & naturam carnis; sed eo multò pene- M trabilior est sermo Dei. *Pertingens vsque ad diuisionem* Eccli. 3. Marc 12. *animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis.* Animâ viuimus, spiritu intelligimus, vita nobis carnalis cum bestijs cōmunis est, rationalis, & spiritalis cum Angelis. Tam efficax est iudicium Dei, vt discernat inter carnalia peccata & spiritalia, quis, quid, quo agat animo, vel quo desiderio seruiat in corde: tam penetrabilis est eius intui- 1 Cor. 4. Eccl. 23. tus, vt omnia nostra quæ agimus vel cogitamus, certiùs cognoscat quàm nosmetipsi. Illum semper habemus testem actuum nostrorum vel cogitationum, quē iudicem G habituri sumus. Timeamus eius potentiā, cuius præsen- Psal. 138 tiam nullatenùs effugere valebimus: Dixit enim quòd discretor est sermo Dei. id est prouidentia Dei cogita- Rom. 2. tionum etiam & intentionum cordis: quo loco ostendit quia omnia nostra interiora vel exteriora diiudicabuntur ab eo qui omnia nostra nouit, & totus totum Eccli. 39. penetrat hominem. Nec mirum si totus vbique totam suam agnoscat creaturam, siue spiritualem, siue carna- Ioan. 1. lem; quia nihil quod factum est, sine eo factum est. Ideò addidit. *Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius, ad quem nobis sermo.* Hic maximè eos terruit, fortè adhuc nequiter seruiles, non cum integrâ satisfactione perficientes fidei H opera: quia ipse quæ in corde sunt, examinat & considerat, reddens vnicuique secundùm merita sua. Et quid 1. Cor. 4. dicimus de hominibus? Etiam si Angelos dicas, si Archangelos, si Cherubim, & si aliam quamlibet creaturam, omnia reuelata sunt oculis eius, omnia aperta & 1. Cor. 5. manifesta. Quid est quod eum possit latere, cùm omnia nuda & aperta sint oculis eius? *Ad quem nobis sermo.* Quid est, *ad quem nobis sermo*? hoc est, ipsi reddituri sumus rationem actuum nostrorum.

Habentes ergò Pontificem magnum qui penetrauit cælos, Iesum filium Dei teneamus spei nostræ confessionem.

Habentes ergò Pontificem magnum, &c. Paululum enim antè de diuinitate eius differēs, ait: *Omnia nuda & aper-* Hebr. 4. *ta sunt oculis eius;* nunc autem quia de carne loquitur, de suprà. pontificatu disputat illius qui semetipsum obtulit nostræ causâ salutis: quomodò prior omnium intrasset in requiem, dicens: *Habentes ergò Pontificem magnum qui penetrauit cælos?* Moyses enim ductor populi, cui promis- Deut. 32. sa est requies transitoria, nō introiuit in requiem quam sæpiùs populo promisit. Iste verò Sacerdos noster melioris promissionis sponsor, viam faciens credentibus Hebr. 7. in se, primus intrauit in requiem populo sibi credito promissam; ostendens eum magnum sacerdotem; quia sempiternum haberet sacerdotium, semper viuens ad interpellandum pro nobis. Et hunc Filium Dei ostendit, dum dixit, *Iesum filium Dei*, quod nusquam de Moyse dicere voluit; sed eum famulum proferebat in superioribus testificans hunc sub nomine Iesu, quod no- Hebr. 3. men Angelus à Deo directus Virgini annuntiauit Fi- Luc. 1. lium Dei esse verum, & ideò magnum Sacerdotem. *Teneamus spei nostræ confessionem.* Qualem confessionem Ioan. 11. dicit? Quoniam Filius Dei est, quoniam Christus Deus est, passus est, sepultus est, resurrexit tertia die, ascendit 1. Cor. 15. in cælum, sedet ad dexteram Dei Patris, inde venturus Ephes. 1. iudicare viuos & mortuos: per quem omnia bona habemus, redemptionem, resurrectionem, hereditatem cum eo sempiternam: hæc confiteamur. Quia verò Hebr. 9. hæc vera sunt, manifestum est ex eo quòd pontifex in Num. 19. interiora velaminis, intrat in sancta, sanguine aspersus proprio, non alieno, sicut Pontifices priores qui sanguine vaccæ rubræ aspergebantur.

Non enim habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris: tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato.

Qui non possit compati infirmitatibus nostris. Non ignorat quæ nostra sunt: Venit enim per viam humanæ cōditionis, per omnia sine peccato nihil secum afferens; Rom. 8. vnde morti debitor esset. sicut ipse in Euangelio testatur dicens: *Venit enim Princeps mundi huius, & in me non habet quidquam.* Multi Pontifices ignorant eos qui in Ioan. 14. tribulatione constituti sunt, neque quæ sit tribulatio in quolibet scientes. Impossibile quippe est scire afflictiones afflictorū eum qui per experimentū afflictionē non Esa. 53. habuit, & sensibiliter omnia non sustinuit. Pontifex au- 1. Petr. 2. tē noster competenter omnia sustinuit quæ fuerunt hu- Hebr. 6. manæ miseriæ illata post peccatū primi hominis, & tūc in interiora velaminis, ad thronum paternæ maiestatis

-scendit. *Tentatum autem per omnia pro similitudine absque* [A] *peccato.* Tentatus est quidem diuersis modis; sed non superatus: in omnibus probatus, vbique victor gloriosus. [Coloss. 2. Rom. 8.] Tentatus est siquidem pro similitudine, scilicet carnis, absque peccato. Similitudinem itaque carnis peccati habuit, quæ tamen caro illius absque omni peccato fuit. [Matt. 14. & 15.] Hæc est tentatio quâ tentatus est: quia persecutionem plurimorum passus est, sputa suscepit, accusatus est, detractionem sustinuit, calumnias passus est, repulsus est à [Philip. 2.] propria gente, in fine crucifixus est. Iuxtà similitudinem verò carnis sine peccato; quia natura quam veram suscepit, similis est carnis nostræ: peccata verò nequaquàm [1. Petr. 2.] habuit, quæ caro nostra de parentibus contraxit; quia tale fuit originale peccatum in carne primi hominis, vnde & pœna & remedium fieri potuisset. Pœna & peccatum in omni humano genere, præterquàm in Christo, in quo solo salus & remedium fuit: non enim præiudicata est caro peccatrix, vt inde fieri remedium non potuisset. Præsciebat potentia Dei qualiter ex illâ massâ, iustitiæ æquitas & misericordiæ pietas potuisset prouenire.

Adeamus ergò cum fiduciâ ad thronum gratię eius vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno.

Adeamus ergò cum fiduciâ. Hoc est adeamus per fidem ad thronum gratiæ eius, habeamus fiduciam; quamuis peccatores simus, eius gratiam recuperare posse; si tamen fructus dignos fecerimus pœnitentiæ, & fidem fir- [Matt. 3.] mam vsque ad finem retineamus. Nunc verus sedet Pontifex noster Iesus Christus Filius Dei in throno gratiæ, [Hebr. 3.] paratus indulgere peccatis nostris. *In auxilio opportuno.* Nunc verè opportunum tempus auxilij & misericordiæ illius; sicut iste doctor egregius alio loco dixit: [2. Cor. 6.] *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Et Propheta multò ante hoc auxilium opportuni temporis significans. [Esai. 49.] *Tempore*, inquit, *opportuno audiui te, & in die salutis adiuui te*: Namque & nunc quòd post baptismum peccantes inuenire possunt misericordiam, si pœnitentiam egerint, gratia est illius qui sedet in throno gratiæ: [Philip. 2.] quod verò opportunus factus est pro nobis, magnum est humilitatis indicium, quam ex nostra suscepit naturâ, non suâ substantiâ, quam habet triumphaliter cum Patre, cui nos fidem cum fiduciâ bonitatis suæ offeramus [Psal. 44.] hoc opportuno tempore, cùm sedet in throno gratiæ, & omnia tribuit quæ nobis ad salutem prouenire certissimum est. Modò tempus est donorum, nemo de seipso [Matt. 25.] desperet. Timeamus thronum æquitatis eius; cùm venerit diiudicare omnia secundùm iustitiam, & tunc erit desperationis tempus non volentibus conuerti ad se- [Hebr. 8.] dem gratiæ, cùm thalamus erit clausus, tantúmque cum Sponso remanebunt qui lucentes bonis operibus ferent lampades. Vult ostendere iam beatus Paulus, quoniam multò melius est Testamentum hoc, quàm vetus: quia nihil in hoc est imaginarium, vt puta non templum corporale, non victimæ carnales non obseruationes legales; sed altiora & perfectiora omnia: quia [1. Cor. 2.] totum quidquid est in spiritalibus, est huius Testamenti ratio: Sed quia spiritalia non sic introducunt infirmos, sicut corporalia, de corporalibus incipit disputare, dicens:

[Cap. V.] Omnis namque Pontifex ex omnibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quę sunt ad Deum: vt offerat dona & sacrificia pro peccatis, vt condolere possit iis qui ignorant & peccant.

Definit primùm quis sit Pontifex, & demonstrat quæ [Leuit. 4.] pertineant ad Pontificem, quod sit eius ministerium, & quæ sunt signa Pontificatus: id est, *vt offerat dona & sacrificia pro peccatis & vt condolere possit iis qui ignorant &* [Exod. 25. Leuit. 4.] *peccant.* Oportebat quidem de cælestibus fidem facere terrenis, vt ad excellentiora spiritalia peruenire possent; & vt consueto Sacerdotum more qui in lege fuit, ad altius id est, Christi sacerdotium eos perduceret; sed quia adhuc infirmi fuerunt, propterea mundum carnalis [Exo. 28.] Pontificis introducit. Pontificis itaque officiũ est; inter Deum stare & populum & Deum deprecari pro populi delictis: hoc enim Christus fecit, seipsum offerens pro peccatis nostris, semper viuus ad interpellandum pro nobis semel assumptus ab hominibus; sed semper pro hominibus interpellans. Ponit hic Apostolus quædam communia Christo cum Sacerdotibus; quædam verò altiora. Quod itaque ait: *Omnis namque Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum.* Hoc commune est Christo, & ei qui ex homi- [Hebr. 7.] [B] nibus constituitur, *vt offerat dona & sacrificia pro peccatis*: & hoc; sed non totum. Reliqua verò non sunt communia. *Et vt condolere possit iis qui ignorant & peccant.* [Hebr. 4.] Hæc iam excellentia est, de quâ superiùs in priori sententiâ latiùs disputauit. Quod verò adiunxit:

Et quoniam ipse circumdatus est infirmitate; propterea debet, quemadmodùm pro populo, ità etiam pro semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquam sumit sibi honorem; sed qui vocatur à Deo tamquàm Aaron.

[C] *Propterea debet, quemadmodùm pro populo.* &c. Hoc ad sacerdotes legales magis pertinet, quàm ad Christum, [Ephes. 4.] nisi fortè quis dicat vnum esse corpus Christi Ecclesiam, vt dum offert pro Ecclesiâ, pro suis etiam membris offerat; sed hæc violenta interpretatio videri potest. Deinde disputare aggreditur, quomodo quis ad sacerdotium accedere debeat. [Num. 17.] *Nec quisquam sumit sibi honorem; sed qui vocatur à Deo tamquàm Aaron.* Hic etiam percutit Sacerdotes honoris cupidos, & sacerdotii auidos, [Leu. 10. & Num. 16.] non pro salute populi; sed propter ambitionem sæculi. Igitur Aaron vocatus est à Deo, signo florentis virgæ: [D] & demonstratus est Sacerdos à Deo esse electus, etiam incendio eorum qui eius pontificatui inuidere voluerunt.

Sic & Christus non semetipsum clarificauit, vt pontifex fieret: sed qui locutus est ad eum: [Psal. 2.] Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Hoc est quod in Euangelio ipse ait: [Ioan. 8.] *Non enim à meipso veni: sed ille me misit.* Et iterùm: *Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est: Est enim Pater qui glorificat me.* Notandum est quod glorificare, & honorare, & clarificare, [Ibidem.] tria quidem sunt verba; sed vna res est: quod Græcè di- [E] citur δοξάζειν; sed interpretum varietate aliter atque aliter positum est in Latino. Quod in Euangelio dictum est: *glorifico*, hic Apostolus clarificationem nominat. [Luc. 3.] Clarificatus est ergò Filius à Patre, quando super baptizatum vox Patris audita est: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Quæ clarificatio siue glorificatio multo antè per Prophetam, Spiritu sancto in- [Psal. 2.] spirante, prædicta est: *Dominus dixit ad me. Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Dominum significat patrem. Attendamus autem quod posuit: [Matt. 17.] *Dixit ad me, Filius meus es tu*: quod etiam ei dicturus erat post baptismum: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Hic itaque vt Christum vnam personam sentires, & vnigenitum [F] Dei Filium, adiecit; *Ego hodie genui te* Hoc iam nihil habet commune cum cæteris qui filii dicuntur, qui Sacerdotes appellantur, de quibus dictum est [Psal. 81.] *Ego dixi, dij estis, & filij Excelsi omnes*: sed totum est vnigenito Filio proprium.

Quemadmodùm & in alio loco dicit: Tu es Sacerdos in æternum secundùm ordinem [Psal. 109.] Melchisedech.

Melchisedech secundùm legalia mandata non fuit Sacerdos; sed secundùm cuiusdam singularis sacerdotij dignitatem, panem offerens Deo & vinum, non brutorum animaliũ sanguinem: in cuius ordine sacerdotij Christus

Gen. 41. factus est sacerdos, non temporalis; sed æternus, ad G
quem dictum est: *Tu es sacerdos in æternum secundùm or-*
dinem Melchisedech: Omnes enim sub lege erant Sacer-
Psal. 19. dotes, iste solus secundùm ordinem Melchisedech, ex
eo quòd natus est de vtero virginali ante Luciferum,
Hebr. 7. non secundùm id quod natus est ex Patre Deus apud
Patrem, coæternus gignenti & consubstantialis; sed
Ioan. 6. Sacerdos propter carnem quàm assumpsit, aut propter
Ivo par. 2 victimam quam pro nobis offerebat à nobis susceptam,
cap 6. §. id est carnem & sanguinem: de quâ victimâ ipse in Euan-
sed in gelio ait: *Nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & bi-*
ista. *beritis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*: Sed in
1. Cor. 12. istâ carne & sanguine nihil cruentum, nihil corruptibile
mens humana concipiat; ne sicut dicit Apostolus, qui H
corpus Domini indignè manducat, iudicium sibi man-
Gen. 14. ducet: sed viuificatricem substantiam atque salutarem
in pane & vino, per quæ, si dignè sumantur, nobis est
peccatorum remissio, & regni Dei possessio collata. Hu-
ius ordinem sacrificij per mysticam similitudinem Mel-
Hebr. 7. chisedech iustissimus Rex instituit, quando Domino pa-
& 9. nis & vini fructus obtulit: Constat enim pecudum vi-
Hebr. 13. ctimas periisse, quæ fuerunt ordinis Aaron non Mel-
chisedech: sed hoc manere potiùs institutum, quod to-
to orbe in Sacramentorum erogatione celebratur. Sa-
cerdos autem dicitur præcipue Christus, qui semel se
pro nobis obtulit immolandum; sicut semel de Mel-
chisedech in sanctâ legitur Scripturâ & eius sacerdotio.
Matt. 27 In æternum verò cum dicitur, ipse significatur Domi- I
nus Christus, qui permanet in gloria sempiternâ.

Qui in diebus carnis suæ preces supplica-
tionésque ad Deum, qui posset saluum illum à
morte facere, cum clamore valido & lacrymis
offerens, exauditus est pro suâ reuerentiâ.

Quid vero in sacerdotio Pontifex noster egisset, cer-
tiùs hic exprimit Apostolus, dicens: *Qui in diebus carnis*
suæ. Dies quippe carnis Domini nostri, dies sunt in qui-
bus carnem assumpsit, in quibus tentatus est, passus est in
quibus preces supplicationesque ad Deum qui posset sal-
uum illum facere à morte, offerebat. Totum verò quid-
Hebr. 2. quid egit Christus in carne, preces sunt & supplicationes K
1. Petr. 2 pro peccatis humani generis. Sancta verò sanguinis eius
1. Ioan. 4 effusio, clamor validus est, in quo exauditus est à Deo
1. Tim. 3. Patre pro reuerentiâ eiusdem passionis suæ, sine pecca-
to: Nostræ enim salutis caussâ perpessus est qui nullum
habens peccatum, peccatum pro nobis factus est, id est
oblatio pro peccatis nostris: Hoc enim totum in magnâ
reuerentiâ & perfectissimâ charitate peregit, qui prior
dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis hostiam
ei acceptabilem: quippe ideò exauditus est à Deo, quia
hostiam acceptabilem obtulit Deo, id est semetipsum.
Simile est itaque quod dicitur hîc: *Qui preces, suppli-*
cationésque ad Deum qui posset saluum facere illum à morte, L
cum clamore valido & lachrymis offerens; ei quod in Euan-
gelio legitur eum dixisse: Pater! si fieri potest, transfer
calicem istum à me, veruntamen non mea voluntas;
Matt. 28 sed tua fiat: Qui enim non venit facere voluntatem
suam; sed eius qui misit illum, voluntatem paternæ
Ioan. 6. dispensationis præposuit voluntati carnis suæ, vt veram
ostenderet in seipso humanitatis nostræ naturam. Bea-
tus Paulus hîc dicit, preces eum & supplicationes fun-
dere, non timore mortis; sed nostræ caussâ salutis. Vn-
de & in alio loco etiam dicit sanguinem Christi meliùs
clamasse pro nobis, quàm sanguinem Abel, qui ad ac-
Hebr. 12. cusandum fraternum scelus, de terrà clamauit. Christi
Genes. 4. verò sanguis ad interpellandum pro nobis, de terrâ M
clamat ad Patrem.

Et quamquàm esset Filius Dei, didicit ex iis
quæ passus est, obedientiam: & consummatus,
Psal. 109 **factus est omnibus obtēperantibus sibi caussâ**
salutis æternę, appellatus à Deo Pontifex iuxtà
ordinem Melchisedech. De quo grandis nobis
sermo est, difficilis ad interpretandum: quo-
niam imbecilles facti estis ad audiendum.

Et quamquam esset Filius Dei, didicit ex iis, &c. De si- Hebr. 5.
militudine Pontificatus Melchisedech superiùs satis dic- sup.
tum arbitror. Nunc videamus quid vult intelligere A-
postolus in eo quod ait: *Et quamquàm esset Filius Dei, di-*
dicit ex iis quæ passus est, obedientiam. Hanc obedientiam,
quam hîc didicisse Filiū Dei dicit, hoc est voluntariè susce-
pisse, alio quoque loco ostēdit, vbi ait: *Factus est obediens*
Patri vsque ad mortem; mortem autem crucis, propter quod
& Deus exaltauit illum. In eo verò quod ait: *Et consum-*
matus, factus est omnibus obtemperantibus sibi caussa salutis
æternæ. Consummatus, id est perfectus. Ostendit quantum
lucrum sit eius passio, quæ omnibus credentibus sufficit
ad salutem sempiternam. Igitur si obedientia Filij caussa Philip. 2.
H est salutis humanæ, quanta nobis necessitas est obedire
Deo, vt digni inueniamur eius salutis quam nobis per Hebr. 1.
Filium proprium donauit; *De quo grandis nobis sermo, &*
difficilis ad interpretandum, quoniam imbecilles facti estis ad Hebr. 12.
audiendum. Caussam reddit cur sermo quem de Filio In-
carnato instituit, difficilis ad interpretandum esset;
nempe quia illi imbecilles erant & fragiles sensu, ad
intelligendum profunda Dei mysteria: Qui enim pro
tempore doctores debuerant esse, facti sunt quibus lac- 1. Cor. 3.
te opus est, non solido cibo. Illa itaque difficultas inter-
pretandi in illorum fuit tarditate, non in Apostolicâ
sapientiâ, cui reuelata sunt mysteria à sæculis abscon- Ephes. 3.
dita; sicut in Epistolâ ad Ephesios plenissimè demon-
strat. Deinde subiunxit.

Et enim cùm deberetis doctores esse propter
tempus, rursùm indigetis vt vos doceamini
quę sint elementa exordij sermonum Dei: &
facti estis quibus lacte opus sit, non solido ci-
bo.

Ad eos itaque loquitur, qui exercitatum sensum per
legem & Prophetas de aduentu Christi, & gratiâ quæ Act. 15.
per eum allata est credentibus, habere debuerunt: qui
etiam magistri aliis per mysteria Dei quæ data sunt illis,
poterant esse, si credidissent. Nunc autem tales facti
K sunt vt infantes, quibus prima elementa literarum tra- Galat. 4.
duntur ad legendum. Dum illorum fuit fortes esse in fi-
de & alacres in scientiâ, ad solidum cibum sapientiæ
percipiendum, qui est perfectorum, nunc facti sunt qui- 1. Cor. 3.
bus est lacte opus: Lac enim humilem sermonem vocat,
quo eos indiguisse testatur, qui ad altiora Dei myste-
riorum secreta ascendere non poterant. Exempli gratiâ,
qui non potest intelligere quod Euangelista ait: *Verbum* Ioan. 1.
caro factum est: quomodò potest ad altitudinem eius ser-
monis peruenire, vbi ait: *In principio erat Verbum &* Ibidem.
Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.

L **Omnis enim qui lactis est particeps, expers**
est sermonis iustitiæ; paruulus enim est. Per-
fectorum autem est solidus cibus eorum qui
propter assuetudinem exercitatos habent sen-
sus, ad discretionem boni & mali.

Palatum etenim sapores discernit ciborum; anima
verò variarum probat sermones doctrinarum, de quibus
in sequentibus huius Epistolæ dicit: *Doctrinis peregrinis* Hebr. 13.
nolite abduci. Sicut enim paruulus inter cibum & cibum
discernere nescit, sæpè in noxiis sumendis periclitatur, 1. Cor. 3.
si non prohibeatur à suâ matre: ità indoctus quisque si
M discretionem doctrinarum nescit, facilè decipitur, & in
viâ erroris periclitatur. Quod in lacte & solido cibo, hoc 2. Tim. 3.
in indocto & sapiente differt. Sicut lac paruulis con-
gruit & solidus cibus ætate perfectis: ità indoctis humilis
sermo, & sapientibus arcanum Dei mysterium nosse cō-
uenit qui exercitatos habere videntur sensus. Quomo-
dò igitur poterunt sensus nostri exercitati esse? vtique
ex vsu & frequenti lectione sanctarum Scripturarum. Psal. 1.
Vnde beatum virum Psalmista dicit esse, qui in lege
Domini meditabitur die ac nocte.

Cap. VI. QVapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur.

Hebr. 5. *Quapropter*, id est; quia exercitatos sensus in lege Domini docet nos habere, *intermittamus inchoationis Christi sermonem*. Quis est sermo inchoationis Christi, nisi fidei initium? Sicut enim eum qui in doctrinam lit-
1. Cor. 3. terarum iniicitur, elementa oportet primùm audire: sic & Christianus primùm omnium de fide Catholicâ erudiri debet, quod est fundamentum nostræ salutis. Si autem opus habet de fide doceri, necdum fundamentum habet: Firmum enim oportet & fixum esse hoc fundamentum in corde Christiani, vt inde dignus fiat
Ephes. 4. ad perfectionem aliarum transferri virtutum. Si autem
Hebr. 5. quisquam verbum veritatis audiuit, & baptizatus est, & post annos aliquot de fide iterùm audire opus habet; quia credere oportet eum de resurrectione & futuro sæculo, necdum fundamentum habens, rursùm initium Christianitatis quærit: Quia enim fides fundamentum
1. Cor. 3. est, cætera verò superædificationes sunt, beatus Paulus sequentibus verbis ostendit, dicendo.

Non rursùm iacientes fundamentum pœni- C tentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum, baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum, & resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni. Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus.

Non rursùm iacientes fundamentum pœnitentiæ, &c. Perfectum illum vocamus, qui cum fide vitam habet rectam. Et si cui horum quodlibet deerit, perfectus non erit; Si verò ambo desunt, meritò paruulus dici potest, D
Coloss. 2. & quasi infans litteris; sic etiam iste iterùm in fide erudiendus est. Lateuter autem Legem infirmare vult, & ad gratiam Christi suos reuocare Auditores. Qui autem
2. Cor. 13. ad virtutem iturus est, primùm malitiam debet culpare, & abiicere, & opera mortis per pœnitentiam purgare, & sic accedere ad Dominum. *Baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum, & resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni*: Non enim sufficit pœnitentiâ mundos
Act. 2. facere peccatores, nisi confestim baptizentur; sicut in Actibus Apostolorum beatum Petrum respondisse legimus: *Pœnitentiam agite, fratres! & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Iesu*: & quod impossibile est operari hominem per se, hoc per Dei gratiam in baptismate accipere potest. Quid est autem, *baptismatum doctrinæ*? Non tamquàm multorum baptismatum debet intelligi; sed vnius: quia sicut vna fides est, ità &
Ephes. 4 vnum baptisma est: sed pro varietate causarum accipientium, baptismatum, dixit. *Impositionis manuum*, per
Act. 8. quam Spiritus sanctus accipi posse creditur: quod post baptismum ad confirmationem vnitatis in Ecclesiâ
2. Tim. 2 Christi à Pontificibus fieri solet. His igitur perfectè in Ecclesiâ perceptis, fides resurrectionis & iudicij futuri habenda est. Viuere quippe sicut Angeli, & nullius egere eorum quæ in istâ vitâ sunt, huius vitæ promissio nobis facta est per Spiritum sanctum. Fructus autem huius promissionis, eiusdem præsentis vitæ est: quæ duo, id est, fides & iudicium, semel baptizato restant, non
Ephes. 2. iterùm baptizari. *Et hoc faciemus, si quidem permiserit* F *Deus*: In hac quippe fide baptismatis, & resurrectionis & iudicij futuri, vos, Deo permittente, pleniter instruximus. Ne verò vllatenùs qui secundum vel tertium æstimaret post peccata posse fieri baptisma, mox subiungit, dicens:

Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cæleste, & participes sunt facti Spiritus sancti,

A gustauerunt nihilominùs bonum Dei verbum, virtutésque sæculi venturi, & prolapsi sunt, renouari rursùm ad pœnitentiam: rursùs crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, & ostentui habentes.

Impossibile est, inquit, non difficile. Impossibile verò inquiens, in desperationem eos misit; secundò baptizari non potest: quia impossibile est, quod fieri non potest: difficile verò, quod quamuis cum labore, fieri tamen potest. Si semel, inquit, illuminati estis per gra- 1. Cor. 12.
B tiam sancti Spiritus, & gustastis donum cæleste, hoc est remissionem peccatorum accepistis, & participes facti estis Spiritus sancti, in distributionem donorum Dei, quæ in Epistolâ ad Corinthios beatus Paulus enumerat, & bonum gustatis verbum Dei. Hic doctrinam dicit Euangelicam. Et virtutes venturi sæculi cognouistis. Quæ reuelatio futuri sæculi, nisi resurrectio & vita beata beata, quæ Sanctis promittitur? Hæc omnia si in doctrinâ fidei, gratiâ Dei per baptismum illuminari accepistis, & cognouistis, scitote certissimè, si in peccata iterùm incideritis, impossibile esse vos renouari iterùm ad pœnitentiam. *Ad pœnitentiam*, dixit, hoc est, per pœnitentiam. Quid ergo? exclusa est pœnitentia post
C baptismum? Absit: Sed renouatio per sacri baptismatis lauacrum secundâ vice fieri non potest. *Renouari dixit*, hoc est, nouum fieri. Nouum quippe facere homi- Ps. 102.
nem, sacri baptismatis est: de quo Propheta ait: *Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua*. Cuius virtus, id est baptismatis sacri, in cruce & sepulturâ Christi constat. Proinde subiunxit: *Rursùm crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, & ostentui habentes*. Hoc est, vetus homo noster simul Rom. 6. Ibidem.
crucifixus est cum Christo; sicut in alio loco ait: *Conformes enim facti sumus similitudini mortis eius*. Et iterùm: *Consepulti enim per baptismum in mortem*: Sic enim impos- Coloss. 2.
D sibile est secundò crucifigi Christum; hoc enim est ostentui eum habere: qui secundò se baptizari posse putat, secundò Christum crucifigere quærit, qui crucifixus Act. 1.
est & mortuus, & victor mortis resurrexit, atque cum triumpho gloriæ cælos ascendit: Sicut enim semel Chri- Rom. 6.
stus mortuus est carni in cruce: sic nos semel morimur in baptismate, non carni; sed peccato. Atque sicut ille iterùm mori non poterit, ità nec nos baptizari possumus, nisi fortassis lachrymis pœnitentiæ, non lauacri regeneratione. Quid ergò est, inquis, non est pœnitentia? Est vtique pœnitentia; sed baptismus alius non est. Pœnitentia verò est, & multam habet fortitudinem, etiam in eum qui in peccatis valdè demersus est. Si voluerit, potest eum liberare ex onere peccatorum, & periclitantem in tuto constituere, etsi ad ipsum profundum iniquitatis peruenerit, & hoc ex multis manifestum est: ideò addidit: *Numquid enim qui cadit, non resurget? aut qui* Hier. 8.
auertitur, non reuertetur? Quale ergò est medicamentum pœnitentiæ, aut qualiter conficitur? Primùm confiten- Ps. 31.
do & condemnando proprium peccatum. *Iniquitatem*, inquit, *meam non celaui, & pronuntiabo aduersùm me iniquitatem meam, & tu abstulisti impietatem cordis mei*. Se- Matt. 3.
cundò multâ humilitate plangere peccata sua, fructúsque dignos exinde facere pœnitentiæ: quatenùs nullatenùs in eadem iterùm corruat peccata. Deinde multis Eccl. 21.
eleemosynis redimere se incipiat, qui sæculi habet po- Dan. 4.
testatem: Sicut enim scriptum est: *Diuitiæ viri redem-* Prou. 13.
ptio animæ illius. Postremò opus est nulli irasci, ne- Rom. 12.
F que malum pro malo reddere, omnibus dimittere Luc. 6.
peccantibus in se, dicente ipsâ veritate: *Dimitte, & dimittetur vobis*.

Terra enim sæpe venientem super se bi- Esai. 5.
bens imbrem, & geminans herbam opportunam illis à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo. Proferens autem spinas, & tribulos, reproba est, & maledictioni proxima, cu- Gen. 3.
ius consummatio in combustionem.

Ps. 1. Cum timore audiamus sermones Dei. Non sunt hæ G minę Pauli, non sunt hominis verba. Spiritus sancti sunt, Christi sunt loquentis in Paulo. Comparationem hîc 1. Cor. 13. fecit de animâ proficiente in doctrinâ Dei, & de negligente salutem suam. Fructiferæ terræ cælestibusque imbribus irrigatæ adæquauit proficiētem animam in San- Esai. 33. ctorum germinum floribus, dicens: *Terra enim sæpè venientem super se bibens imbrem.* Hîc declarat quòd hi ad quos eius sermo fuit, susceperunt & combiberunt ver- Luc. 8. bum cælestis doctrinæ, & sæpius per Legem, per Prophetas perceperunt, & nec sic prompti facti sunt germina fidei proferre. Adhuc addidit de bonâ terrâ, in Matt. 13 quam cecidit semen verbi Dei. *Germinans*, ait, *herbam opportunam.* Nihil sic opportunum, sicut fides in Filium H Ps. 103. & 144. Dei, & vita optima. Hæc verò talis terra accepit benedictionem à Deo, vt ferat trigesimum, sexagesimum etiam & centesimum fructum. Et hoc notandum est, quòd omnis abundantia in frugibus terræ, in fructibus 1. Cor. 3. arborum, non aliter nisi per Dei benedictionem cultoribus ad voluntatem respondere poterit: Neque enim agricolarum est terram excitare ad fructus; sed imperium Dei, sicut alibi beatus Paulus, ait: *Ego plantaui, Apollo rigauit; sed Deus incrementum dedit.* Hoc ergò de anima florente in virtutibus & Dei benedictione, dignè protulit exemplum: móxque subiungit aliud paradigma de eâ quæ suam negligit salutem, dicens: *Proferens autem spinas & tribulos, reproba est & maledictioni proxima, cuius consummatio in combustionem.* Quis namque est I Prou. 20 ab istis spinis mundus? At si essemus mundi, neque sic præsumptuosos nos oporteret esse; sed timere & treme- Prou. 28 re, ne fortè pullulent in nobis spinæ peccatorum. Quomodò anima vel caro spinis plena superbire poterit? Numquid non maiori sollicitudine extirpare eas opus Matt. 13. haberet? Quæ sunt ergò spinæ? Audiamus Christum de spinis dicentem: Quia cura sæculi huius, & deceptio diuitiarum præfocant verbum, & infructuosum efficiunt. Proferens dixit spinas, non generans, maledi- Genes. 3. ctioni proxima est. O quantam habet consolationem hic sermo! *Maledictioni* (inquit) *proxima*, non maledi- K cta. Qui autem necdum in maledictionem incidit; sed Ezech. 18. proximus est, longè fieri poterit. Et non in hoc solo consolatus est; sed etiam in eo quod sequitur. Non dixit reproba, & maledictioni proxima, quæ comburetur: sed quid? *cuius consummatio in combustionem.* Hæc combustio non erit, nisi quis vsque in finem permaneat in 1. Thess. 2 peccatis suis? Quia in quacumque die conuersus fuerit peccator, vitâ viuet, & non morietur. Si verò abscindamus spinas per pœnitentiam, poterimus mille bonis Eccl. 19. perfrui, & fieri probabiles, & benedictionis Dei participes. Postquàm autem increpauit eos sufficienter, & terruit & percussit; curat eos iterùm, ne desperatos faciat: neque in omnibus adulatur, neque in omnibus L percutit. Nec hæc dicimus veluti putantes vos spinis plenos; sed timentes ne tales efficiamini. Melius est enim vos verbis terrere, ne rebus ipsis doleatis.

Confidimus autem, fratres! de vobis meliora & viciniora saluti, quamuis ità dicamus: Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & dilectionis quàm ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis Sanctis, & ministratis.

Confidimus autem de vobis meliora, &c. Quia beatus Paulus non habuit vnde eos ad quos scripsit, de præsentibus laudaret, incipit eos de spe futurorum consolari, M dicens: *Confidimus, fratres! de vobis meliora & viciniora saluti; quamuis ita dicamus:* quasi diceret: Optima quidem de vobis confidimus, & quæ saluti vestræ proficiant: & quod superiùs dixi de reprobâ terrâ, & combustioni proximâ, non de vobis hoc diximus; quia meliora de vobis credimus. Adduxit quoque eis in memoriam præterita, vt ex præteritis eos alliceret ad bona quæque; ideò subiunxit: *Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis Sanctis, & ministratis.* Ecce quomodò re- 1. Thess. 4. creauit animas eorum & confortauit, antiqua eis in mentem reuocans, vt non existimarent eorum obliuisci Deum: Necesse est enim eum peccare, cui spes deerit futuri. Deinde hortatur eos omnibus modis sperare fu- Galat. 3. tura: Qui enim desperat de præsentibus beneficiis Dei, de futuris quis poterit eum confortare? Simile quid Galatis improperat, dicens: *Currebatis bene, quis vos fascinauit?* atque iterùm: *Tanta passi estis sine causâ?* vt pos- Ibidem set mitigare eandem sententiam; mox subiunxit: *Si tamen sine causâ.* Sic etiam hoc loco temperauit senten- Hebr. 13. tiam suam, dicens: *Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri.* Dum tantam charitatem ostendistis H in Sanctos eius: Volumus enim vos imitari opera eorum, qui per fidem & patientiam hereditaturi sunt promissiones. Quale verò desiderium haberet de salute eorum, sequenti ostendit allegatione, dicens:

Desideramus verò vnumquemque vestrum eamdem ostentare sollicitudinem, ad expletionem spei vsque in finem: vt non segnes efficiamini, verùm imitatores eorum qui fide & patientiâ hereditabunt promissiones.

Desideramus verò vnumquemque vestrum, &c. Desideramus verò, inquit, non tantum circà verba; sed etiam Hebr. 10 I in virtute vos conuersari, non quasi priora vestra culpantes; sed vt de futuris solliciti sitis, admonentes: hoc Hebr. 5. est, quales fuistis primùm, tales vos cupimus & modò esse, & in futurum. Et non dixit: Volo, quod est auctoritatis doctrinæ: sed quod erat paternæ dilectionis ampliùs quàm velle, hoc est: Cupimus vnumquemque vestrum eamdem, quam olim habuistis sollicitudinem, ad expletionem spei habere in æternam resurrectio- 1. Tim. 1. nem. *Verùm imitatores eorum qui fide & patientiâ hereditabunt promissiones:* Hortatur enim auditores suos, vt fide Iacob. 5. non fictâ & patientiâ perfectâ expectent promissiones K Dei, & hereditates quas Sanctis suis promisit. Et hoc firmiùs exemplis corroborare nititur, cùm dicit:

Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, Genes. 22. iurauit per semetipsum, dicens: Benedicens Deut. 6. benedicam te, & multiplicans multiplicabo te, qui sic longanimiter ferens, adeptus est repromissiones.

Mira est sapientia beati Pauli: Per vices enim laudibus extollit eos ad quos scribit, per vices terroribus ac- L 2. Tim. 4 cidentis historiæ terret, ne infideles essent, & minùs creduli promissionis Dei. Per vices verò eos exemplis hortatur ad patientiam & fidem; & vt indubitanter cre- Rom. 4. dant, non solùm Deo dicente, verumetiam iurante per semetipsum. Et dum ei multa suppeterent exempla Sanctorum, qui per patientiam hereditarunt promis- Ibidem. siones Dei: præcipuè fidelis Abrahæ vsus est exemplo, propter dignitatem personæ illius, & propter quod maximè in eo istud contigerit: qui longanimiter ferens, adeptus est in filiis suis repromissiones, non modò Mat. 3. præteriti temporis, quæ in populo Dei impletæ sunt; sed magis etiam in futurum prænuntians in filios fidei Num. 14 Abrahæ, cuius filij sunt quos bonitas Dei de lapidibus Gentium suscitauit, & fecit eos in fide esse filios Abra- M hæ: Promissioni enim Dei cooperata est longanimitas in audientes & expectantes hereditatem promissam: quam quidam pusillanimes & increduli verbo Dei, non fuerunt adepti; sed plurima eorum in deserto 1. Cor. 10 periit multitudo. Quàm impium est Deo iuranti non credere? Iurauit enim Deus per semetipsum; quia neminem habuit maiorem, per quem iuraret. Potest hîc Genes. 22. in hoc iuramento persona Dei Patris intelligi, qui de Filio suo idem Patriarchæ promisit, dicens: *Et in semine tuo benedicentur omnes Gentes. Non dicit in semini-*

A bus, vt beatus Paulus in aliâ demonstrat Epistolâ; *sed in semine tuo, quod est Christus.* Galat. 3. Iurat enim & idem Christus Ioan. 8. in Euangelio, dicens: *Amen, amen dico vobis*. Et ipse per semetipsum: quia nec ipse habuit maiorem per quem iuraret, *Benedicens, benedicam te*, hoc est in stellis cæli, per quas Sancti designantur de eius semine futuri, intelligi potest dictum: *Multiplicans multiplicabo te*, & hoc in arenâ maris, per quam peccatores populi illius Genes. 13 & 15. Ibid. designari possunt: vtraque enim Dominum dixisse legitur, vbi ait: *Et erit semen tuum sicut stellæ cæli, & sicut arena quæ est in littore maris.*

Homines enim per maiorem se iurant: & B omnis controuersiæ eorum finis, ad confirmationem, est iuramentum. In quo abundantiùs volens Deus ostendere pollicitationis heredibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum: vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimam consolationem habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem.

Ps. 115. *Et omnis controuersiæ eorum finis, &c.* Si igitur hominibus in futurum credẽdum est, de quibus dicitur per Pro- Num. 23 phetam: *Omnis homo mendax*; quantò magis Dei iura- C mẽto credi debet, qui est veritas qui nec falli, nec mentiri potest? *Homines enim per maiorem se iurant: & omnis* Exod. 22 *controuersiæ eorum finis ad confirmationem est iuramentum*, prout si diceret: Ex hoc soluitur totius controuersiæ disceptatio, non vnius cuiuslibet; sed totius. Oportebat quidem sine iuramento credere Deo; sed iurare Deum Ibid. dicit. *In quo abundantiùs volens Deus ostendere pollicitationis heredibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum*: Proptereà enim huius repromissionis mentionem facit quæ ad nos communiter facta est, quoniam apud homines hoc videtur fidele esse, cùm iuramentum interest controuersiis eorum. Non tamen æquale est ho- D minem per se iurare, & Deum: Homo enim sui potestatem non habet: Deus autem potestatem habet omnium quæ sunt: Sed quia incredulum est humanum genus, cõdescendit ad nos, sic certè iurat propter nos: quamuis Hier. 5. indignum sit non credi ei; sicut superiùs dictum est: *Et didicit ex his quæ passus est*: quoniam homines hoc putant maximè esse dignum fide, vt per experimentum quis transeat ad fidem. *Vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimam consolationem habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem.* Duas res dixit, Dei Patris promissiones de Filio suo, & aduentum Filij in hunc mundum pro salute nostrâ. Proposita verò E spes veritas est rerum gestarum quæ Patriarchis promissæ sunt & redditæ, vt ex transactis futura credamus.

Quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam, & penetrantem vsque ad interiora velaminis.

Quam sicut anchoram habemus animæ, &c. Sicut enim 2. Cor. 13. anchora iacta è naui, non permittit eam circumferri; licet venti commoueant eam; sed iacta firmam facit nauem: sic & fides spe roborata introducit nos in rerum speciem quam modò in fide & spe tenemus. Ideò addidit, dicens: *Et penetrantem vsque ad interiora velaminis*: Tempestas enim & multus imber commouet ratem, F Ps. 54. anchora autem non permittit demergi. Sic etiam nostra spes, quam habemus fixam in interiora velaminis, nullâ infidelitate mergi potest, si cum Prophetâ veraciter dicamus: *Iacta in Deum curam tuam, & ipse te enu-* 1. Cor. 9. *triet.* Si hãc non habemus, omninò demersi erramus, non tãtum in spiritalibus; sed etiam in carnalibus: *Quia qui arat* (inquit Apostolus) *in spe arat: & omnis labor noster in spe mercedis quemlibet nostrum consolatur.* Spes verò pe- 1. Petr. 1. netrat interiora velaminis, dum cælestia absque vllâ dubitatione credit & sperat, & amat, operibusque ostendit vtpote qui credit quod & sperat. Vt infirmiorem itaque spem nobis adderet, subiunxit:

Vbi præcursor pro nobis introiit Iesus, secundùm ordinem Melchisedech Pontifex factus in æternum.

Præcursor autem quorundam est præcursor, sicut Luc. 1. Ioannes Christi: Non enim dixit simpliciter, *Introiit* sed *vbi præcursor pro nobis introiit* veluti absque dubio nos oportéat prosequi præcursorem nostrum. Præcursorem quidem & consequentem in eadem etiam via esse cõuenit. Ephes. 5. Hoc autem de eo qui secundùm carnem est, dicitur; Ps. 109. qui semetipsum obtulit sacrificium Deo in odorem suauitatis, *Pontifex factus in æternum, secundum ordinem Melchisedech.* Oportet itaque & illos quorum Pontifex est, meliores esse: & quantum est inter Aaron & Christũ, tantum est quodammodò inter Iudæos & Christianos. Nos in cælis habemus Sanctuarium. Talia igitur offeramus sacrificia, quæ in illud sanctuarium cæleste offerri possint: non iam pecudem & bouem, non sanguinem & adipem. Omnia hæc soluta sunt, & pro eis introdu- Rom. 12. ctum rationabibile obsequium. Quid autem est rationabile obsequium? quod per animam, quod per spiritum offertur Deo. *Spiritus*, inquit, *Deus est: & vos qui adorant* Ioan. 4. *eum, in Spiritu & veritate oportet adorare.* Quid est Deum in Spiritu adorare, nisi in charitate & fide non fictâ, & 1. Tim. 1. spe indubiâ & sanctis animæ virtutibus, quas Apostolus alio in loco abundanter enumerat?

Hic enim Melchisedech, rex Salem, Sacer- Cap. VII. Genes. 14. dos Dei excelsi, obuiàm processit Abrahæ reuertenti à cæde hostium, & benedixit ei: cui decimas omnium dedit Abraham.

Tradunt Hebræi hunc esse Sem primum filium Noe, Genes. 5. & eo tempore quo ortus est Abraham, habuisse ætatis annos trecentos nonaginta. Nec esse nouum, si Melchisedech victori Abraham obuiàm processerit, & in refectionem tam ipsius quàm pugnatorum eius, panem vinumque protulerit, & benedixerit ei, cùm abnepoti suo Gen. 14. hoc iure paternitatis debuerit & decimas prædæ atque victoriæ acceperit ab eo, sicut Sacerdos excelsi Dei: qui fuit etiam rex Salem. Salem autem non vt Iosephus & Ioseph. lib. 1. antiq. cap. 1. nostrorum plurimi arbitrantur, esse Hierusalem dicimus, nomenque ex Græco Hebræóque compositum: quod absurdum esse, linguæ peregrinæ mixtura demonstrat: sed oppidum iuxta Scythopolim, quod vsque hodie appellatur Salem: & ostenditur ibi palatium Melchisedech, ex magnitudine ruinarum, veteris operis Genes. 33 ostendens magnificentiam. Ad quam ciuitatem etiam legimus Iacob descendisse, quæ fuit in terrâ Chanaam, regionis Sichem, & non in viâ erat Hierusalem; sed oppidum metropolis Sichem, de quo in Euangelio legi- Ioan. 3. mus: *Erat autem Ioannes baptisans in Ennon, iuxtà Salem; quia aquæ multæ erant ibi.*

Qui primùm quidem, quia interpretatur Rex iustitiæ, deinde verò & Rex Salem, hoc est, Rex pacis, sine patre, sine matre, sine generationis ordine, neque initium dierum, neque finem vitæ habens: assimilatus autem Flio Dei, manet Sacerdos in perpetuum.

Sæpius beatus Paulus eundem Melchisedech in typo Hebr. 56. & 7. Dei Saluatoris introducit: Quamuis enim omnes penè Sancti & Patriarchæ ac Prophetæ prioris temporis in aliquâ re figuram expresserint Saluatoris: hic tamen Melchisedech specialiùs; qui quoniam non fuit de genere Iudæorum, in typum præcessit Sacerdotis Filij Ps. 109. Dei de quo dicitur in Psalmo: *Tu es Sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech.* Ordinem autem eius multis modis interpretantur, quòd solus & Rex fuerit & Sacerdos, & ante circumcisionem functus sacer- Exod. 29 dotio: vt non Gentes à Iudæis; sed Iudæi à Gentibus

sacerdotium acceperint: neque vnctus oleo sacerdotali, G
vt Moysis præcepta cõstituunt, sed oleo exultationis, &
Leuit. 8. & 32. fidei puritate; neque carnis & sanguinis victimas immo-
lauerit, & brutorum sanguinem animalium dextera su-
sceperit; sed pane & vino simplici puróque sacrificio
Christi dedicauerit sacerdotium: Nec tamen credẽdum
est quòd iste Melchisedech sine patre aut sine matre es-
set, cùm Christus quoque secundùm vtramque naturam
Gen. 14. & patrem habeat & matrem: sed quòd subitò introdu-
catur in Genesi occurrisse Abrahæ à cæde hostium reuer-
tẽti, & nec antè nec posteà huius nomen vel genealogia
inueniatur scripta. Affirmat verò huius exemplo Apo-
stolus, quòd sacerdotium Aaron, id est populi Iudæo-
rum, & principium habuerit & finem: Melchisedech au-
Dan. 9. tem, id est Christi sacerdotium, & in præteritum & in
futurum æternum sit. Hic verò Melchisedech interpre-
tatur Rex iustitiæ. Quis verò est Rex iustitiæ nisi Domi-
Esai. 9. nus noster Iesus Christus; deinde Rex Salem, hoc est Rex
pacis, quod pertinet ad Christum. Iste namque nos iu-
stos effecit, pacificans omnia quæ in cælis sunt, & quæ in
Coloss. 1. terris; qui solus est Rex iustitię & pacis, Dominus noster
Iesus Christus, qui secundùm diuinitatem sine initio, si-
Esai. 53. ne fine; Rex est sempiternus, ex æterno patre æternus;
quamuis ex temporali matre temporalis esset: Sicut e-
nim istius Melchisedech non legimus initium vel finem
in Scripturâ sanctâ, propter quod non est scriptum: Sic
Eccl. 24. non nouimus Filij Dei initium vel finem; quia non ha-
Luc. 1. bet. Et in hoc est similitudo, quod nec illius nec istius
initium vel finis legatur. Illius quidem; quia non est
scriptum: istius autem; quia omninò non est.

Intuemini verò quantus hic sit, cui etiam de-
Gen. 14. cimas dedit de pręcipuis Abraham Patriarcha.
Num. 18 Et quidem de filiis Leui sacerdotium accipien-
tes, mandatum habent decimas sumere à po-
pulo secundùm legem, id est à fratribus suis:
quamquam & ipsi exierint de lumbis Abrahæ.

Intuemini verò quantus hic sit, cui decimas, &c. Conuer- K
tit itaque sermonem ad eos qui gloriantur se filios esse
Matt. 3. Abrahæ, & de origine eius nobilitatem eorum descen-
disse quem diuinis exaltare laudibus contendunt, & in
Ioan. 8. Euangelio eum Domino præposuisse leguntur, dicentes:
Gen. 14. *Numquid tu maior es patre nostro Abraham?* quasi diceret:
quem vos excellentiorem omnibus æstimatis, hic deci-
Num. 18 mas offerebat Melchisedech, & hoc de præcipuis victo-
Deut. 26 riæ: qui assimilatus est Filio Dei Pontifex factus in æter-
num. *Et quidem filii Leui sacerdotium accipientes, manda-
tum habent decimas sumere à populo secundùm Legem, id est à
fratribus suis: quamquam & ipsi exierint de lumbis Abrahæ.*
Tanta quippe erat sacerdotij excellentia, vt etiam qui si- L
miles essent honoris progenitoribus, & eundem haberẽt
progenitorem; tamen multò ampliùs meliores essent
fratribus suis, quòd sacerdotio digni efficerentur, veluti
Num. 16 Aaron inter viuos & mortuos, vt Dei iram placaret quæ
exarserat, stare legitur: quod proptereà vnus ex populo
facere poterat (licet omnes vnum haberent progenito-
rem) quòd Sacerdos esset. Proinde ipse Abraham nullo
modo alienigenæ decimas dedisset, nisi plurimus & ex-
cellẽs eius esset honor, cui decimas exequiarum dari Deo
placere comperisset, ostendens etiam incircumcisum
Num. 18 Sacerdotem, Sacerdote circumciso multò esse sublimio-
rem. Quomodò ergò hoc ostendit? quia ipse Leui, ex
Num. 3. quo sacerdotale genus ortum est, decimatus est in lum-
bis progenitoris sui.

Ille autem, cuius genealogia non annumera-
Gen. 14. tur in eis, decimas sumpsit ab Abraham, & ei
qui habebat repromissiones, benedixit. Sine vl-
lâ autem contradictione, quod minus est, à ma-
Gen. 12. iore benedicitur. Et hic quidem decimas, ho-
mines qui moriuntur, accipiunt: ibi autem is
qui contestatur quòd viuit, & vt ità dictum sit,
in Abraham, & Leui qui decimas accepit, deci-
matus est; adhuc enim in lumbis patris erat,
quando obuiauit ei Melchisedech.

Ille autem, cuius genealogia non annumeratur in eis, &c.
In Abraham decimatus est non solùm Leui, verume- Num. 18
tiam & ipse Aaron, qui decimas solebat accipere à po-
pulo; & per eum omne sacerdotium Leuiticum. Nec
hoc loco contentus est stare; sed adhuc maiori honore
exaltauit eum qui alterius generis fuit, dicens: *Et ei qui
habebat repromissiones, benedixit.* Ostendit & honorabi-
liorem esse illum ex communi omnium iudicio. *Et sine
vllâ contradictione*, inquit, hoc est, omnibus luce clarius
videtur, *quòd minor à maiore benedicitur.* Proinde melior
est typus Christi etiam eo qui promissiones habebat.
Ibi autem is qui contestatur quod viuit. Quis est qui viuit? Gen. 22
H Ille factus est Sacerdos in æternum secundùm ordinem
Melchisedech, typum gerentis Pontificis nostri, qui se- Hebr. 6.
metipsum obtulit hostiam Deo placentem, non ex ne-
cessitate qualibet; sed ex voluntate propriæ potestatis: Ioan. 10.
qui nihil morti debuit, idcircò Pontificali sacrificio sui 2. Cor. 5.
corporis, omnium abluit peccata.

Proinde si consummatio per sacerdotium
Leuiticum erat (populus enim sub ipso legem
suscepit) quid, quòd adhuc necessarium fuit
secundùm ordinem Melchisedech alium sur-
gere Sacerdotem, & non secundùm ordinem
Aaron, dici? Translato enim sacerdotio, ne-
I cesse est vt & Legis translatio fiat.

Hinc iam incipit veteris nouique Testamenti diffe-
rentias ostendere, dicens: Si enim consummatio (id
est perfectio) per sacerdotium Leuiticum fuit; quid ne- Exod. 28
cesse fuit alium surgere Sacerdotem? Nam Aaron pri-
mùm post datam Legem sacerdotem de tribu Leui esse
nulli dubium est. Ideò sacerdotium quo functus est, Le-
uiticum nominauit. Quo sacerdotio Leuitico multò
melior Melchisedech in ordine sacerdotali factus est,
qui typum gerebat Sacerdotis nostri, id est Domini Sal- Ps. 109.
uatoris mundi. Nequaquam enim dixisset: *Secundùm
ordinem Melchisedech*, si illud sacerdotium Aaron me-
lius esset, sub quo populus Iudæorum Legem suscepe-
rat. Si igitur Sacerdotij translatio est, necesse est & Le-
gis esse translationem: Neque enim Sacerdos potest si-
ne Testamento esse, & sine Lege, & sine præceptis.

Is enim in quo hæc dicuntur, de aliâ tribu
est, de quâ nullus altari præsto fuit. Manife- Luc. 3.
stum est enim quod ex Iudâ ortus est Dominus Hebr. 5.
noster; in quâ tribu nihil de sacerdotibus
Moyses locutus est.

Is enim in quo, ait, id est, de quo hæc dicta sunt, Do-
minum scilicet significans Saluatorem. Dum id trans-
latum est sacerdotium, simul & Testamentum transla-
tum est. Non autem ordine tantummodò, neque præ-
ceptis; sed etiam tribu. Oportebat quippe vt etiam tri-
bus mutaretur. Et quomodò translatum est sacerdo-
tium ex tribu ad tribum, de sacerdotali ad regalem,
vt eadem ipsa sit & regalis & sacerdotalis. Et intuere Gen. 14.
mysterium. Primum fuit regale sacerdotium Melchise- Exod. 28
dech, secundùm consequentiam huius sermonis. Se-
cundum etiam fuit sacerdotale in Aaron. Tertium in
Christo fuit iterùm regale, qui Rex erat semper; Sa- Ioan. 18.
cerdos autem factus est, quando carnem suscepit, quan-
M do sacrificium obtulit. Vides mutationem? Quæ enim
per translationem facta sunt, hæc veluti ex rerum con- 2. Petr. 2
sequentiâ quasi noua redire videntur.

Et ampliùs adhuc manifestum est; si quidem
ad similitudinem Melchisedech exurgat alius
Sacerdos, qui non secundùm Legem mandati
carnalis factus est; sed secundùm virtutem vi- Ps. 109.
tæ insolubilis: Contestatur enim, quoniam tu
es Sacerdos in æternum, secundùm ordinem
Melchisedech.

Aliam hoc loco differentiam adstruit inter sacerdotium Aaron, & sacerdotium Christi, quia illud carnale, *Hebr. 9. & infr. 1.* hoc verò spiritale: illud temporale, hoc verò æternum est: Dicit enim de sacerdotio Aaron, secundùm legem *Deut. 28* carnalis mãdati Lex quippe illa ex multâ parte carnalis erat, in circumcisione carnis, in mundatione carnis, in hostiis & oblationibus carnalibus, in discretione ciborum, dierum, temporum, etiam & in retributione; quibus benefacientibus, & Legem custodientibus, pax & securitas, & prospetitas, & frugum abundantia, & regni potentia promissa est: quæ omnia morte finienda erant: Sed non ita sacerdotium Christi quod secundùm virtutem vitæ insolubilis est. Quis iste est Sacerdus talis? Non Aaron, nec Melchisedech; sed ille cuius Melchisedech typum gerebat: de quo Deus ipse Pater iureiurando testatur: *Psal. 109* *Tu es sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchisedech*, *Rom. 6.* hoc est, non temporalis, neque finem habens, sed secundùm potentiam insolubilis vitæ; hoc est, *Hebr. 7. infrà.* vitam in seipso habens insolubilem: & quamuis ad tempus mortuus esset in carne; tamen in æternum diuinitate & humanitate mediator inter Deum & homines semper viuit ad interpellandum pro nobis.

Reprobatio quidem fit præcedẽtis mandati propter infirmitatẽ eius & inutilitatem: Nihil enim ad perfectum adduxit lex: introductio verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum. Et quantum est, quod non sine iureiurando? nam alij quidem sine iureiurãdo Sacerdotes facti sunt: hic autẽ cum iureiurando per *Psal. 109 Hebr. 10.* eum qui dixit ad illum: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eũ: tu es Sacerdos in æternum.

Nihil enim ad perfectum adduxit Lex. Quid enim Nihil profuit Lex? Profuit quidem; sed nihil ad hoc profuit, vt perfectos facere potuisset seruientes in eâ. Idcirco eius reprobatio fuit, *Galat. 3* vt gratiæ daretur locus, dum veniret in quo perfectio fieret. Vtilis quippe fuit Lex, sed illis qui fidem habuerunt in Christo: non illis qui totam suam spem in eâ firmauerunt. *Introductio verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum. Et quantum est, non sine iureiurando: nam alij quidem sine iureiurando Sacerdotes facti sunt.* *Deut. 4.* *Introductio* (inquit) *melioris spei.* Habuit *Leuit. 18 Ezech. 20.* quippe & Lex spem; sed non talem: Sperabant enim bene placentes, & legem Dei custodientes, possidere terram, nihil ærumnosum pati, prosperè viuere, sicut dictum est: *Qui fecerit eam, viuet in eâ.* *Matt. 19 & Ioan. 17. Rom. 8.* Hic autem speramus; quia Deo placentes & Euangelica præcepta custodientes, non terram possidebimus; sed cælum. Magis autem (quod cælo multò melius est) speramus proximi Deo consistere, ad ipsum paternum solium peruenire, *Psal. 109* & ministrare ei cum Angelis. Hoc verò sacerdotium per quod hanc gloriam possessuri sumus, non erit sine iureiurando, vt firmam Dei promissionem credamus: quia hæc omnia nobis in Filio proprio promisit, quem pro nobis omnibus tradidit, vt per eum hæc omnia possideamus, de quo dictum est: *Tu es Sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchisedech.*

In tantum melioris Testamenti sponsor factus est Iesus. Et alij quidem plures facti sunt Sacerdotes, idcircò quòd morte prohiberentur permanere: hic autem eò quòd maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. Vnde & saluare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper viuens ad interpellandum pro nobis.

Hebr. 10 *In tantum melioris Testamenti sponsor factus est, &c.* Duas ponit differentias; quia non habet finem Sacerdos noster, *Hebr 13.* sicut legalis. Hoc autem facit ex personâ Christi qui ingressus est, inquit, secundùm virtutem vitæ insolubilis: & hoc iureiurando testatur, sicut suprà dictum est. *Apoc. 14.* Sicut ille permanet; sic etiam & Lex quam attulit, permansura est, in quâ est vera peccatorum remissio, & perpetuæ perceptio gratiæ: Si enim illa prior propter

A imbecillitatem sui, quæ nihil ad perfectum ducere potuit, excidit: ista autem quam Christus Pontifex magnus attulit valet, & fortis est, & manet. *Hebr. 7.* Ostendit autẽ hoc ex Pontifice. Quomodo? quia vnus est: non enim vnus esset, nisi esset immortalis: Sicut enim multi Sacerdotes in lege fuerunt; quia mortales fuerunt: sic vnus hic quia immortalis qui, *in tantùm melioris Testamenti sponsor factus est*, secundùm quod iurauit Deus, illum semper esse mansurum. *Vnde & saluare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper viuens ad interpellandum pro nobis.* Intueris quia de eo qui secundum carnem est, ista dicit: Quando enim sicut Pontifex est, tunc etiam interpellat, quia ex ea naturâ B quâ Pontifex est, interpellat pro eis. *Rom. 8.* Quis est qui interpellat, nisi humanæ naturæ diuinitati illius coniunctio, quam paterno solio aduexit? Semper viuens ad saluandum idoneus. Alij verò Pontifices qui semper non erant, semper non interpellabant; hic verò non solùm in hac vitâ saluat per interpellationem humanitatis suæ; sed etiam in futurum glorificat, dum tradet regnum Deo Patri, & perducet Sanctos ad visionem Paternæ maiestatis. *1. Cor. 15.*

Talis enim decebat nobis, vt esset Pontifex sanctus, innocens, impollutus, segregatus à C peccatoribus, & excelsior cælis factus: qui non habet quotidie necessitatem, quemadmodùm alij Sacerdotes, priùs pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populo: hoc enim fecit semel se offerendo. *Leuit. 16*

Talis enim decebat nobis, vt esset Pontifex, &c. Talis decuit esse Pontifex nobis, de quibus ipse ait. *Iam non dicam vos seruos; sed amicos; quia omnia quæcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis.* *Ioan. 15.* Videlicet, serui regales Pontifices habuerunt, mortales peccatores pro semetipsis offerentes: *Num. 15* filij verò & amici Dei Pontificem habent immortalem, segregatum à peccatoribus, id est, D prioribus Sacerdotibus: qui est innocens & sanctus. Innocens; quia sine malignitate: quod dicit Propheta. *Nec dolus inuentus est in ore eius.* *Esai. 53.* Sanctus, quia in omni bonitate præcipuus. Impollutus; quia nihil habuit peccati. *Excelsior cælis factus; quia adorant eum omnes Angeli Dei.* *Psal. 96.* *Qui non habet quotidie necessitatem, quemadmodùm alij Sacerdotes, priùs pro suis delictis hostias offerre; deinde pro populo; hoc enim fecit semel se offerendo.* Hic magnitudinem sacrificij ostendit; quamuis enim illud vnum fuerit semel oblatum: sufficit tamen in sempiternum. Et tantùm præualuit, quantùm cætera omnia *Hebr. 10* non præualuerunt. Et quod offerebat, non pro se offerebat; sed pro populo: Nec enim hoc pro populo quotidie offerendum erat; sed tantæ sanctitatis & honoris apud Deum fuit hoc sacrificium, vt semel oblatum, in æternum profuerit populo Dei.

E Lex enim homines constituit Sacerdotes infirmitatem habentes: sermo autem iurisiurandi, qui suprà legem est, Filium in æternum constituit perfectum.

Lex enim homines constituit Sacerdotes infirmitatem habentes. Infirmitatem habẽtes, hoc est, peccatores & mortales? *Hebr. 5.* proptereà pro se, sicut & pro populo semper offerebant. Iste tam potens est, vt semel oblatus suæ carnis sacrificio, nil opus esset cuiquam Credentium offerre plus pro eo. *Sermo autem iurisiurandi, qui supra Legem est,* *Apoc. 1.* F *Filium in æternum constituit perfectum.* Hic etiam Filij nomen ad distinctionem seruorum qui fuerunt in Lege, *Hebr. 4.* positum est; quia serui infirmi fuerunt; siue quia peccatores mortales erant. Sed hunc Filium perfectum esse demonstrat; quia semper viuit, & semper sine peccato est. Vtrumque Apostolus, & mirificè consolatur audientes, & minaciter terret negligentes. Consolatur in *Hebr. 6.* eos, quia ad Sacerdotem magnum potentẽ sacrificio proximati sunt: terret in eo, ne peccent; quia illud sacrificium numquàm pro peccatis iterùm oblatum erat, non

est aliud sacrificium, vnum verò nos purgauit: post hoc G
iudicium erit. Quotquot redempti sumus, isto sacrifi-
cio redempti sumus: ideò permaneamus in generosi-
tate nostrâ & honore.

CAP. VIII. Capitulum autem in iis quæ dicta sunt:
Talem habemus pontificeni, qui sedet ad
dexteram sedis maiestatis in excelsis Sancto-
rum minister, & tabernaculi veri, quod fixit
Deus & non homo.

Per ea quæ ait: *Capitulum autem in iis quæ dicta sunt*,
significat Apostolus sermonem summum & magnum,
& quasi præsentis disputationis recapitulationem, ad H
Hebr. 1. rem ipsam deducens Auditorem. *Talem* (inquit) *habe-
mus Pontificem, qui sedet ad dexteram sedis maiestatis.* Hu-
milia excelsis, humana diuinis commiscet, eundem
Ibidem. Deum ostendens quem & Pontificem. Nec alium esse
qui sedet ad dexteram Dei, nisi eum qui est *Sanctorum
minister, & Tabernaculi veri, quod fixit Deus & non homo.*
Matt. 10 Hoc Tabernaculum animæ Sanctorum sunt, quibus
æterna gaudia ministrat, & velamen cæli Pontifex ma-
gnus, qui sedet ad dexteram maiestatis Patris in excel-
sis: Dum audis eundem sedere à dextris Dei, & mini-
strare Sanctis; sedere dignitatis diuinæ est; misericor-
diæ verò multæ, ministrare, & amoris magni quem no-
Matt. 27 bis impendit. Mirabile sacramentum est, eundem se-
dere in diuinitatis gloriâ, quem persecutores in cruce I
pendentem viderunt, in quâ cruce passio illius mini-
1. Cor. 2. stratio est salutis nostræ: Hoc enim gestum credimus,
hoc nobis ad salutem proficere nouimus: Sed quid car-
nalis mens humana æstimet in eo quòd sedere dicitur
Ephes. 1. eum à dextris Dei? Condescendit enim sancta Scriptu-
ra nostræ infirmitati, nostræque consuetudini; quate-
Matt. 16 nùs imbecilla instrueretur humanitas, quando vsque ad
Matt. 25 illam secretam gloriam diuinitatis hominum non po-
terat cogitatio peruenire. Igitur victori Filio & per
sanctam Incarnationem totius mundi triumphatori,
post resurrectionis gloriam honorabilis consessus offer-
tur, vt per hunc situm susceptæ humanitatis gloria de- K
claretur: Nam hoc verbo sedere, illud designatur, vt
caput nostrum Christus ad Patris cognosceretur dexte-
ram collocatum, id est diuinæ maiestatis sublimatum:
in quâ parte ponendi sunt qui à perfidis eiusdem Salua-
toris, munere segregantur.

Omnis enim Pontifex ad offerenda munera
& hostias statuitur: vnde necesse est & hunc
habere aliquid quod offerat.

Hebr. 7. Pontifices veteris Testamenti statuti sunt legalia of-
ferre munera, hostias pro suis; sicut superiùs dixit, vel
etiam pro populi peccatis. Vnde necesse est Saluatorem L
nostrum in diebus carnis suæ aliquid habere ad offeren-
Hebr. 5. dum pro nobis: Dum enim in sempiterna diuinitatis
suæ naturâ non habuit quid offerret, sumpsit ex nobis
quod pro nobis offerre potuisset, id est, carnem huma-
nam. Quid tam aptum immolationi, quàm caro mor-
Hebr. 9. talis pro mortalibus? Et quid tam mundum pro mun-
danis vitiis mortalium quàm sine vllâ contagione car-
nalis concupiscentiæ, caro nata ex vtero virginali? Et
2. Cor. 5. quid tam gratè offerri, & suscipi possit, quam caro sa-
crificii nostri, corpus effectum Sacerdotis nostri? Et quo-
niam quatuor considerantur in omni sacrificio, cui of-
feratur, à quo offeratur, quid offeratur pro quibus offe- M
ratur, nec alicui sacrificium debetur, nisi soli vero Deo,
proinde Pontifex noster pro nobis Deo semetipsum
offerebat, idem Sacerdos & sacrificium.

Si igitur esset super tettam, non esset vtique
Sacerdos: vbi sunt qui offerunt secundùm le-
gem munera, qui exemplari & vmbræ deser-
uiunt cælestium.

Si igitur esset terrenus Pontifex, sicut Aaron, non
Num. 20 esset vtique Sacerdos secundùm ordinem Melchise-
dech in æternum. Aaron quippe mortuus est, & non est
sacerdos in æternum: Christus verò quia viuit in æter- Hebr. 7.
num, Sacerdos est sempiternus, non talis quales illi fue-
runt, *qui exemplari & vmbræ deseruiunt cælestium.* Om-
nes verò Sacerdotes in lege constituti, exemplare &
vmbratile sacerdotium gerebant cælestium, id est, spi-
ritalium, significantes verum & sempiternum Christi 1. Pet. 2.
sacerdotium. Nónne altare cæleste & fides nostra, in
quo offerimus quotidie orationes nostras? nihil habens
carnalis sacrificij quod in cineres resoluatur, nec in fu-
mos extenuetur, nec in vaporationes diffundatur. Hæc
verò sacrificia clara & festiuiora efficiuntur. Quomodò
cælestia non celebrant sacrificia, quibus dicitur: *Accipite
Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata; remittuntur
eis, & quorum retinueritis, retenta sunt?* Horum enim sa- Ioan. 20
crificiorum omnia Leuitici sacerdotij signa fuerunt;
quia lex per Moysem data est, gratia & veritas per Iesum Ioan. 1.
Christum facta est.

Sicut responsum est Moysi, cùm consumma- Exod. 25
ret Tabernaculum: Vide, inquit, vt omnia fa-
cias secundùm exemplar quod tibi monstra-
tum est in monte. Nunc autem tantò melius
sortitus ministerium, quantò melioris Testa-
menti mediator est, quod in melioribus re-
promissionibus sancitum est.

Vide, inquit, vt omnia facias secundùm exemplar, &c.
I Quoniam, auditus noster minùs aptus esse videtur ad
disciplinam percipiendam, quàm visus (non enim ità Exod. 25
animo commendamus quæcumque audimus, quomo- Act. 7.
dò illa quæ ipso visu percipimus) ideò dicit: *Vide vt om-
nia facias secundùm exemplar quod tibi monstratum est in
monte.* Sed hic quæri potest, de quibus dixit, *omnia*:
vtrùm de tabernaculi constructione, an de hostiis & sa-
crificiis quæ in eo oblaturi essent. Sed de vtroque me-
lius intelligitur. *Nunc autem tantò meliùs sortitus est mini-
sterium, quantò melioris Testamenti mediator est, quod in me-
lioribus repromissionibus sancitum est.* Vides inquit, quan- Ioan. 1.
tò ista melior sit illâ celebratione. Si quidem illa exem-
K plar & forma; ista verò veritas; sicut dicitur in Euan-
gelio. *Lex per Moysem data est, gratia & veritas per Ie-* Hebr. 9.
sum Christum facta est. De quâ gratiâ subsequenter hic Hebr. 7.
significat Apostolus, dicens: *Quod in melioribus repro-
missionibus sancitum est.* Quantò meliora sunt cælestia
terrenis, æterna temporalibus; tantò melioris Testa-
menti mediator est Sacerdos Christus Deus. Transiens
Apostolus de loco, & à Sacerdote & sacrificio, tunc
demùm & Testamenti illius differentiam ponit: hic
autem ad cælum nos eleuat, ostendens quia pro taber-
naculo cælum habemus in repromissionibus Dei.

Nam si illud primum culpâ vacasset, non
L vtique secundi locus requireretur: vituperans
enim eos dicit: Ecce dies veniunt, dicit Domi- Hier. 31.
nus: & consummabo domui Israël & domui
Iuda Testamentum nouum, non secundùm
Testamentum quod feci patribus eorum in
die quâ apprehendi manus illorum, vt educe-
rem eos de terrâ Ægypti, quoniam ipsi non
permanserunt in Testamento meo, & ego ne-
glexi eos, dicit Dominus.

Nam si illud primum culpâ vacasset, &c. Hoc est, si il-
M lud primum inculpabiles fecisset obseruatores suos,
numquàm secundo locus relinqueretur: sed quia illud
non fuit perfectum, inuentus est locus aptus secundi Ibidem.
Testamenti; sicut per Prophetam dicit Dominus: *Ecce
dies veniunt, dicit Dominus, & consummabo domui Israël
& domui Iuda Testamentum nouum, non secundùm Testa-
mentum quod feci patribus eorum in die quâ apprehendi ma-
nus illorum, vt educerem eos de terrâ Ægypti: quoniam ipsi
non permanserunt in Testamēto meo: & ego neglexi eos, dicit
Dominus.* Hic autem discretè posuit de quibus dictum Exod. 19
est quòd non permanserunt, dum dixit: *In die quâ appre-* & 20.
hendi manus illorū, vt educerē eos de terrâ Ægypti. De Lege

hoodixit datâ in monte Sinaï, quam quinquagesimâ die datam conſtant: in quâ permanſerunt patres eorum; *Exod. 32* ſed fecerunt vitulum in Oreb, & adorauerunt illum: Non enim de illo quod patribus eorum propoſuit id eſt Abraham, Iſaac, & Iacob: hi enim omnes filij fidei, filij *Matt. 3.* Abrahæ dici poſſunt; ſicut ipſe Dominus in Euangelio dicit: *Dico autem vobis quòd potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.* Et hoc eſt Teſtamentum no- *Rom. 9.* uum quod conſummabit Deus, id eſt, perficiet ſuper omnes Gentes, vt quicumque crediderint in Chriſtum, filij Abrahæ ſecundùm ſpiritalem generationem verè ſint.

Quoniam hoc eſt Teſtamentum quod diſ- *Hier. 31.* ponam domui Iſraël poſt dies illos, dicit Dominus: dabo leges meas in mentem eorum, & in cordibus eorum ſuperſcribam eas: & ero illis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum: & non docebit vnuſquiſq; proximum ſuum, & vnuſquiſque fratrem ſuum, dicens: Cognoſce Dominum: quoniam omnes ſcient me à minore vſque ad maiorem eorum: quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccata eorum non memorabor ampliùs. Dicendo autem nouum, antiquauit primum; quod autem antiquatur & ſeneſcit, propè interitum eſt.

Dabo leges meas in mentem eorum, & in cordibus, &c. Et hic magna diſtantia eſt inter Legem & Legem, inter Scripturam & Scripturam, inter Litteram & Gra- *Exod. 32.* tiam: Nam littera Legis ſcripta eſt in tabulis lapideis, *Rom. 5.* quas Moyſes ipſe fregit, dum vidit populum ante vitulum ludentem: Gratia verò data eſt in corda Credentiũ per Spiritum ſanctum, per quem charitas diffuſa eſt in cordibus Credentium. Quod verò in littera latebat, & legebatur à populo per magiſtrorum traditiones hoc Spiritus ſanctus adueniens docebat per Apoſtolos. Et hoc eſt quod ait Propheta: *Et non docebit vnuſquiſque* *Hier. 31.* *proximum ſuum, & vnuſquiſque fratrem ſuum, dicens. Cognoſce Dominum: Omnes enim ſcient me à minore vſque ad maiorem eorum*: ſicut in Euangelio de Domino legitur: Tunc aperuit illis ſenſum, vt intelligerent Scripturas. *Dicendo autem nouum, antiquauit primum: quod autem an-* *Luc. 24.* *tiquatur & ſeneſcit, propè interitum eſt.* Sumens autem à Prophetâ fiduciam Paulus, ampliùs in illud Teſtamentum inuehitur, commodè oſtendens quoniam noſtra nunc florent, illa vetuſta ſunt, & propè interitum: *Pſal. 102.* Sed renouabitur ſicut aquilæ iuuentus noſtra, ſi ad fontem vitæ recurramus, ſi alas & oculos ad ſolem iuſtitiæ extendamus.

Cap. IX. *Exod. 26* Itaque habuit quidem & primum illud iuſtificationes culturæ, & ſanctum ſæculare: Tabernaculum enim factum fuit primum, in quo erant candelabra, & menſa, & propoſitio panum, quæ dicitur ſancta.

Tabernaculum enim factum fuit primum, in quo, &c. Le- *Ioſeph. l. 3 Antiq. c. 5.* gimus enim in Ioſepho, Tabernaculum ad inſtare eſſe huius mundi factum: exteriora verò huius ſæculi figu- *Leuit. 24* ram habebant. Idcircò quotidie miniſtrant ſanctis Sacerdotes, accendentes lumen doctrinæ, & paſcentes populum Dei pane, qui ſuper menſam à ſabbato vſque ad ſabbatum præſto debet eſſe; id eſt à ſabbato ſpei noſtræ, in qua quaſi in Chriſto, ab huius mundi turbini- *1. Cor. 13.* bus ſecuri agimus, vſque in illud ſabbatum, quò te teneamus quod nunc in ſpe habemus. Candelabra verò *Eſai. 11.* dona Spiritus ſancti ſunt, quæ in Eccleſiis lucent intelligentibus per eum ſuper quem requieſcet Spiritus ſapientiæ & intellectus, Spiritus conſilij & fortitudinis, Spiritus ſcientiæ & pietatis, & Spiritus timoris Domini.

Exod. 36. Poſt velamentum autem, ſecundum Tabernaculum, quod dicitur Sancta ſanctorum, thuribulum aureum habens, & arcam Teſtamenti circumtectam ex omni parte auro, in quâ erat *A* vrna aurea habens manna, & virga Aaron quæ *Num. 17* floruerat, & tabulæ Teſtamenti. *Exod. 37* Super quæ erant Cherubim gloriæ, obumbrantia Propitiatorium: de quibus non eſt modò per ſingula dicendum.

Poſt velamentum autem, ſecundum tabernaculum. &c. Interius Tabernaculum, quod dicitur Sancta ſanctorum, *Apoc. 8.* ipſum cælum ſignificat, intrà quod Sacerdos noſter Chriſtus non ſine ſanguine intrauit. *Thuribulum aureum habens*; quia in eo offeruntur orationes Sanctorum. *Et* *Exod. 37* *arcam Teſtamenti.* Hæc eſt caro Saluatoris noſtri, in quâ erat vrna aurea, habens manna diuinitatis, & virga Aa- *B* ron, quæ floruit in ſacerdotio Chriſti: & tabulæ duo- *1. Tim. 2* *1. Ioan. 2* *Rom. 8.* rum Teſtamentorum. *Super quæ erant Cherubim gloriæ, obumbrantia Propitiatorium*: hoc eſt, multitudo ſcientiæ. Aptè autem Propitiatorium ſuper arcam poſitum eſſe dicitur; quia ipſi mediatori Dei & hominum ſpecialiter à Deo Patre donatum eſt, vt eſſet propitiatio pro peccatis noſtris. Vnde etiam Paulus dicit: *Chriſtus Ieſus qui mortuus eſt, immò qui & reſurrexit, qui eſt ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.*

His verò ità compoſitis: in primum quidem Tabernaculum ſemper introibant Sacerdotes, ſacrificiorum officia conſummantes: in *Leuit. 16.* *C* ſecundum autem ſemel in anno ſingularis ſummus Sacerdos, non ſine ſanguine quem offerret pro ſuâ & populi ignorantiâ.

Quod verò ſuprà dixit, ſanctum ſæculare, hoc nunc *Hebr. 9. ſuprà.* lucidiùs oſtendit, id eſt, in quo tabernaculo ſacrificia fecerunt ſæcularia, quæ ad perfectum non dedùcebant ſeruientes in eis. *In ſecundum autem ſemel in anno ſingularis ſummus Sacerdos, non ſine ſanguine quem offerret pro ſuâ & populi ignorantiâ.* Iſte verò ſummus Sacerdos ex par- *Hebr. 9. infrà.* te ſignificat illum, qui ſemel ingreſſus eſt cælum intrà velum, in Sancta Sanctorum, vt adſiſtat vultui Dei pro nobis. Quod verò ait: *Vt offerret pro ſuâ & populi igno-* *Matt. 27.* *Coloſſ. 2.* *rantiâ*: hoc eſt quod ipſe ait in cruce: *Deus Deus meus,* *D* *quare, me dereliquiſti? longe à ſalute meâ verba delictorum meorum.* Quæ ſunt verba delictorum ſuorum, niſi corporis ſui?

Hoc ſignificante Spiritu ſancto nondum manifeſtatam eſſe Sanctorum viam, adhuc priore Tabernaculo habente ſtatum quæ parabola eſt temporis inſtantis, iuxtà quam munera & hoſtiæ offeruntur.

Propterea dicit, hæc ità conſtructa ſunt, vt diſca- *Hebr. 4* mus quia Sancta ſanctorum, hoc eſt cælum, quod in- *1. Tim. 6* acceſſibile mortalibus ſoleret eſſe, iam aditi poſſet. Nec putemus illud ingredi non poſſe, vbi Pontifex noſter *Eſai. 63.* prior intrauit non ſine ſanguine, ſicut prædixit Propheta: *Quis eſt iſte qui venit de Edom, tinctis veſtibus de Bo-* *E* *ſra?* Sed patienter expectamus tempus reſurrectionis *1. Ioan. 3* noſtræ, in quo cùm apparuerit, apparebit & quid eri- *Rom. 6.* mus: Scimus enim quia ſimiles ei erimus, hoc eſt immortales. Sicut illi mors vltrà non dominatur, nec caro noſtra dominata erit.

Quæ non poſſunt iuxtà conſcientiam perfectum facere ſeruiẽtem: ſolummodò in cibis & in potibus, & variis baptiſmatibus, & iuſtitiis carnis, vſque ad tempus correctionis impoſita.

Hæ verò iuſtitiæ carnales in cibis & potibus, & variis *Hebr. 7.* baptiſmatibus, vſque ad tempus correctionis impoſitæ *F* ſunt. Attende quid hoc eſt: Nihil enim ad perfectum adduxit Lex; ſed ſecundùm mandatum carnale ſordes & ignorantias potuit emundare: de adulterio verò & & capitalibus criminibus nihil potuit purgare; ſed digna rependebat abſque miſericordiâ. Idcò adulteram *Deut. 19* mulierem Phariſæi propoſuerunt ante Ieſum, vt poſ- *Ioan. 8.* ſent eum accuſare, ſi contrà Legem abſoluere iuberet, aut manſuetudinem amitteret, ſi legis iuſſionem cuſtodire præciperet. Sed vtrumque cauebat ſapientia Dei, quaſi dixiſſet: Iuſta eſt quidem Lex, ſi iuſtos haberet

Rom. 7. ministros. Qui festucam de oculo alterius tollere vult, G
Matt. 7. iustum est vt priùs trabem de proprio tollat oculo. De
baptismatibus Iudæorum pleniùs in Euangelio secundùm Marcum legitur, vbi Pharisæi vituperabant Dominum & Discipulos non lotis manibus manducantes.
Marc. 7. Frustrà autem Pharisæi, frustrà omnes Iudæi lauant manus, & à foro dum veniunt, baptizantur, quamdiu
Esai. 12. contemnunt fonte Saluatoris ablui. Sed Pharisæi spiritalia Prophetarum verba carnaliter accipientes, quæ illi de cordis & operis castigatione præcipiebant, dicentes, *Lauamini, mundi estote*; &: *Mundamini qui fertis vasa Do-*
Esai. 1. *mini*! isti de corpore solummodò lauando intelligi pu-
& 52. tabant; cùm certum sit Moyseo & Prophetas, qui vasa
Matt. 23 populi Dei vel aquâ dilui, vel igne purgari, vel oleo H
sanctificari quacumque ex causâ iusserunt, non in hac materialium rerum emundatione; sed mentium potiùs & operis castigatione, sanctimoniam atque animarum nobis mandare salutem.

Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum non manufactum, id est, non huius creationis: neque per sanguinem hircorum & vitulorum; sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta, æternâ redemptione inuentâ.

Luc. 12. *Tabernaculum manufactum*, &c. Tabernaculum non I
manufactum, cælum significat, vnde nos futura bona speramus nobis dari, id est æterna, quæ non transeunt.
Exod. 36 *Id est, non huius creationis*, hoc est, non huius tabernaculi species, quam in eremo finxit homo: sed longè aliter ab ipso Deo creatum est specialiter, non carnaliter. In quo tabernaculo modò sunt animæ Iustorum, &
Apoc. 6. Angelorum spiritus, expectantes donec compleatur numerus conseruorum suorum. *Neque per sanguinem hircorum & vitulorum; sed per proprium sanguinem introiuit se-*
Leuit. 16 *mel in sancta*. Omnia quippe mutata sunt: ibi sanguis
Philip. 3. hircorum diluit peccata carnis, hic sanguis Christi abluit peccata spiritus. *Æternâ redemptione inuentâ*. Per hoc ostendit in prioribus sacrificiis & legalibus cere- K
moniis non esse æternam retributionem.

Leuit. 16 Si enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundandam carnem: quantò magis sanguis Christi, qui per Spiritum sempiternum seipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti?

1. Pet. 1. Si enim carnem, inquit, potuit mundare sanguis taurorum, multò amplius animæ sordem diluet sanguis Christi. Ne verò audiens sanctificationem, perfectam L
esse ablutionem existimet quis; mox subiungit causam
Ephes. 3 differentiæ, dicens: *Qui per Spiritum sempiternum semetipsum obtulit immaculatum Deo*, hoc est, sacrificium Deo immaculatum. Erat quippe mundum à peccatis hoc sa-
Num. 19 crificium: hoc enim est per Spiritum sanctum, non per
Tit. 1. ignem, non per aliena quædam. *Emundabit conscien-*
Eccli. 13. *tiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuēti.*
Benè dixit, *ab operibus mortuis*: Si quis enim tangebat mortuum, polluebatur. Et hîc si quis tetigerit opus
2. Petr. 2. mortuum, contaminatur per conscientiam. Opera
Prou. 26 mortua, sunt peccata: *Qui enim tetigerit picem, inquinabitur ab eâ*, sic qui pœnitentiâ ablutus est, ab operibus M
mortuis, si eadem iterùm agit, peiùs contaminabitur;
Num. 19 sicut ait Apostolus Petrus: *Canis reuersus ad vomitum:*
Apoc. 22 ità qui iterat stultitiam suam. *Ad seruiendum* (inquit) *Deo viuenti*. Hîc manifestat, quia opera mortua habentes non possunt seruire vero & viuo Deo; quia illa mortua sunt & falsa. Et meritò nullus opera mortua habens ingreditur huc: Si enim eum qui corpus mortuum tangebat, non oportebat intrare in templum: quantò magis is qui opera mortua habet, non potest intruire in cælum? Mortua quippe sunt omnia opera quæ vitam non habent.

Et ideò noui Testamenti mediator est: vt morte intercedente, ad redemptionem earum præuaricationum quæ erant sub priori Testamento, repromissionem accipiant qui vocati sunt, æternæ hereditatis: Nam vbi Testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est, alioqui nondum valet, dum viuit qui testatus est.

Fortassis enim possent multi qui infirmiùs ædifica- Luc. 7.
bantur, ex eo maximè quòd mortuus est Christus, non credere promissionibus eius. Paulus igitur ex abundanti hæc ponit exempla, ex communi assumens consuetudine: Dicit enim, quasi dubitanti cordi responderet:
Propterea igitur oportebat considerare, quia non vi- Galat. 3.
uentibus testatoribus; sed mortuis, tunc firma sunt Testamenta, & firmitudinem accipiunt: Testamentum enim circà nouissimum diem fit defunctionis: & quia testes simul debet habere Testamentum, aduerte eum dicen-
tem: *Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso: & te-* Ioan. 8.
stimonium perhibet de me qui misit me Pater. Et in Lege ve- Deut. 19
strâ scriptum est; quia duorum hominum testimonium verum est. Si duorum testimonium non est spernendum, quantò magis Patris & Filij, etiam & Spiritus sancti, de quo dicitur: *Ille testimonium perhibebit de me*?
Et de Apostolis: *Et vos quidem testimonium perhibebitis*
de me, quia ab initio mecum estis. In offensione quippe era- Ioan. 15.
mus, mori nos oportebat. *Misit Filium suum factum ex* Ibidem. Galat. 4.
muliere, qui mori potuisset, pro debitoribus mortis: qui mortuus est pro nobis, & deuictâ morte, effecit nos dignos Testamenti & hereditatis promissæ. Hoc modo firmum factum est Testamentum. Tantum fuit peccatum nostrum vt saluari non potuissemus aliquando, nisi
vnigenitus Filius Dei pro nobis moreretur. Quod verò Li. 3.
ait infirmum esse Testamentum, viuente testatore: hoc sent. dist.
significat, quòd quandiu viuit Testator, potest immu- 18. §. ad
tare sententiam, & alios atque alios heredes adducere quod ergo
in hereditatem suam.

Vnde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est: Lecto enim omni mandato Le-
gis à Moyse vniuerso populo, accipiens san- Exod. 24
guinem vitulorum & hircorum cum aquâ & lanâ coccineâ & hyssopo, ipsum quoque librum & omnem populum aspersit, dicens: Hic est sanguis Testamenti, quod disposuit ad vos Deus. Inde Tabernaculum etiam, & vasa ministerij sanguine similiter aspersit: & omnia penè in sanguine mundantur secundùm legem, & sine sāguinis effusione non fit remissio.

Vnde dixit, *nec primum*, id est, Testamentum, *sine sanguine dedicatum est*, id est, firmum factum est, roboratum est. Quod autem dixit, *Vnde*, tale est quasi diceret: Propterea oportebat Testamenti solemnitatem
compleri etiam per mortem Christi: *Lecto enim omni* Exod. 24
mandato Legis à Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aquâ & lanâ coccineâ & hyssopo, ipsum quoque librum & omnem populum aspersit, dicens: Hic est sanguis Testamenti, quod disposuit ad vos Deus. Inde Tabernaculum etiam, & vasa ministerij sanguine similiter aspersit: & omnia penè in sanguine mundantur secundùm legem. Quid est quòd liber & populus sanguine aspersus est, nisi quòd pretiosus sanguis Christi Saluatoris nostri ab initio, isto schemate prænuntiatus est? Quare autem hyssopo? Hyssopus enim herba humilis est, & in petris nascens. Humilitas Christi significatur per hanc herbam, & fortitudo quâ interiora nostra purgantur: Nam hoc genere herbæ pulmonum vitia purgari solent. Quare aqua? Ostendit mundationem peccatorū per aquam baptismi. Quare lana coccinea? Vt retineret sanguinem. Ostendit in hoc loco, idem esse & aquam & sanguinem: Baptisma enim nostrum passio eius est. Ideò idem Paulus dicit alio loco; *Conse-*

Rom. 6. *pulti enim estis cum illo in baptismo.* Quod verò ait: *Sine* A *sanguinis effusione non fit remissio*: quare hoc dixit? quia in illis non fuit plena remissio; sed semiplena, & in minimâ parte. Nunc autem *Hic est*, inquit, *sanguis noui Testamenti, qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum.* *Matt. 26* Quis est liber qui aspersus est sanguine mystico: & quæ sunt vasa vnctionis, & quod tabernaculum, nisi populus? Ipsi enim sunt liber, vasa, & tabernaculum. Ideò dicit Dominus: *Inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos.*

Sed illius veteris Testamenti mundatio tota corporalis *Leuit. 16* fuit; nunc autem spiritualis est mundatio sanguinis *2. Cor. 6.* Christi. Ideò dicit: *Hic est sanguis noui Testamenti, in remissionem peccatorum.* In illis quidem populus in superfi- B cie aspergebatur, & iterùm diluebatur aspersus (neque enim cruentatus semper deambulabat populus) in *Matt. 26.* animâ verò non ità est; sed ipsius essentiæ commiscetur *Exod. 24* sanguis, fortem illam faciens & mundam, & ad inenarrabilem illam pulchritudinem perducens. Propter hoc Agni occisio fuit, & sanguis eius superliminaribus liberandorum illitus est. Propter hoc etiam omnia sacrificia veteris Testamenti leguntur, vt hoc vnum sacrificium designaret, per quod vera est remissio peccato- *Exod. 12* rum, & mundatio animæ in æternum.

Necesse est ergò exemplaria eorum quidem C quæ in cælis sunt, his mundari; ipsa autem cælestia, melioribus sacrificijs, quàm hæc sunt: Non enim in manufacta sancta Iesus introiuit exemplaria verorum; sed in ipsum cælum, vt adsistat nunc vultui Dei pro nobis.

Necesse est ergò exēplaria eorum quidem quæ in cælis, &c. Quomodò quæ celebrantur in terrâ, exempla sunt eorum quæ in cælis sunt? Cælestia quidem nominauit hanc conuersationem nostram, cuius conuersationis exemplar fuit & significatio, quæcumque gerebantur in veteri Testamento. Vnde & Paulus: *Conuersatio nostra in ca-* D *lis est.* In cælis ergò sunt ista quæ nostra sunt, & hæc nostra cælestia, quamuis in terrâ celebrentur. Quæ est ista *Philip. 3.* conuersatio nostra? Hæc est vera philosophia, quam Christus docuit, quam Apostoli secuti sunt, quæ ducit ad cælestia. Vnde & Apostolus: *Primus homo de terrâ, terrenus, secundus de cælo cælestis. Qualis terrenus, tales & ter-* *1. Cor. 15.* *reni: & qualis cælestis, tales & cælestes.* *Melioribus sacrificijs, quàm hæc sunt.* Quod melius est, bono aliquo melius est. Bona ergò fuerunt exempla, quæ in cælis sunt; sed ipsa cælestia longè excellunt exempla terrenorum, quibus significantur. Si ergò cælestes sumus nos, & tantùm sacrificium adepti sumus; timeamus permanere in terrâ. Esse autem in terrâ & non esse quodammodò vi- E *2. Cor. 5.* demur, dum voluntate in cælo sumus, licet corpore in terris. Si ergò nos animo appropinquamus Deo, in cælo sumus: Quid enim mihi curæ est cælum, cùm video Dominum cæli, cùm ego efficior cælum? *Veniemus*, inquit, *Ego & Pater, & mansionem apud eum faciemus.* Cæ- *Ioan. 14.* lum quidem, quod per se serenum est, & mundum, non hyeme non nocte mutatur. Proinde & nos neque in tribulationibus sæculi: neque in versutijs diaboli hoc patiamur; sed maneamus immaculati & mundi. Habet *2. Petr. 3.* quidem cælum solem: habemus & nos Christum solem *Malac. 4* iustitiæ semper lucentem in cordibus nostris.

Neque vt sæpe offerat semetipsum, quemadmodùm Pontifex intrat in Sancta per sin- F gulos annos, in sanguine alieno.

Leuit. 16 Superiùs dixit exemplaria verorum; exemplaria verorum nominans hæc omnia in quæ intrat Pontifex. Hoc verò vnum templum fuit in toto mundo venerabilius, *3. Reg. 8.* *Act. 2.* ad quod homines vndique confluebant; sicut in Actibus Apostolorum legitur die sancto Pentecostes (quando Spiritus sanctus datus est Apostolis in omnibus linguis loquentibus) constitisse ex diuersis partibus mundi, & cæleste audisse miraculum & vidisse: Sed huic templo totum opposuit cælum Paulus, & non hanc solam differentiam ostendit; sed etiam Pontificem magnum, vt assistat vultui Dei. Proinde non ex cælo tantùm; sed etiam ex ingressu rem venerabiliorem facit: Non enim *Hebr. 7.* simpliciter, sicut hîc per signa quædam; sed ipsi Deo assistit semper viuens ad interpellandum pro nobis. Intuere quantæ differentiæ, sæpe & semel, in sanguine, alieno, & in sanguine proprio. Multùm itaque interest, Ipse ergo & sacrificium, & Sacerdos, & hostia est. *Hebr.*

Alioquin oportebat eum sæpius pati ab origine mundi. Nunc autem semel in consummatione sæculorum ad destructionem peccati, per hostiam suam apparuit. Et quemadmodùm statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium: sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata, secundò sine peccato apparebit omnibus expectantibus se ad salutem.

Christus non continuò passus est; sed postquàm multi erant peccatores, morte meritò digni, apparuit: quod *Rom. 5.* etiam alibi dicit: *Vbi abundauit delictum, superabundauit & gratia.* Si semel oblatus non sufficeret omnium in se credentium peccata exhaurire, oportuisset eum sæpiùs pati ab origine mundi. Quod ne fieret, semel in consummatione mundi passus est; *ad multorum exhaurienda peccata.* Quare multorum, & non omnium? quia *Dan. 9.* non omnes credunt. Pro omnibus quidem mortuus est, hoc est, quantùm in ipso est. Eius momenti est vnius, cuius momenti est omnium perditio. Non autem omnium peccata abstulit, propterea quia credere noluerūt. Statutum est quippe hominibus semel mori: & post mortem iudicabitur vnusquisque secundùm merita sua. Sic & Christus semel mortuus est pro peccatis alienis. Et ideò quia voluntariè, & non necessariò mortuus est, dicitur oblatus: secundo verò aduentu apparebit sine *1. Petr. 3.* peccato. Omnis quippe hostia pro peccato, dicitur pec- *Esa. 53.* *Num. 10.* catum: Non enim erit tunc hostia pro peccato: quia *Rom. 2.* peccatum non erit; sed iustitia, siue in remuneratione iustorum, siue in retributione peccatorum.

VMbram enim habens Lex futurorum *Cap. X.* bonorum, non ipsam imaginem rerum, eisdem ipsis hostijs quas offerunt per singulos *Leuit 16.* annos indesinēter, numquàm potest accedentes perfectos facere, alioqui cessassent offerri; propterea quòd nullam haberent vltrà conscientiam peccati, cultores semel mundati; sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit: Impossibile est enim sanguine taurorum & hircorum auferri peccata.

Vmbram enim habens Lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum. Hoc est, non ipsam veritatem. Veluti in picturâ, vsquequò quis trahit lineamenta, designans quid pingere velit, & non circumducat colores, vmbra quædam est. cùm verò flores ipsos colorum iunxerit, & imposuerit super lineamenta, tunc imago efficitur. Tale quiddam erat etiam lex, vmbra veritatis. *Eisdem ipsis hostiis, quas offerunt per singulos annos indesinenter, numquàm potest accedentes perfectos facere, alioqui cessassent offerri, propterea quòd nullam haberent vltrà conscientiam peccati, cultores semel mundati, sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit: Impossibile est enim sanguine taurorum & hircorum auferri peccata.* Vna est ista hostia, illæ autē multæ sunt: Propterea enim nec fortes erant; quia multæ. *Ioa. par. 2. cap. 6.* Quid autē opus erat multis, dic mihi, vna sufficiēte? Proinde quòd multæ & sēper offerebātur, ostendit nūquàm eos purgari: Sicut enim medicamentum quando fuerit *Leuit. 16* forte, & salutis efficax, & valens cunctam valetudinem

repellere, semel impositum totum operatur: Si ergò semel impositum totum operatum fuerit, ostenditur ex eius virtute, vt non vlteriùs apponatur. Si verò semper apponitur, manifestum iudicium est minùs illud præualuisse. Medicamenti quippe virtus illa est, vt semel apponatur, & non frequenter. Sic etiam hic; quia tandem *Hebr. 9.* *Hebr. 5.* tatione eiusdem sacrificij semper curabantur: Si enim *De cõsec. dist. 2. c in Christo semel, hb. 4 sen. dist. 2. § post hæc quæsi.* ab omnibus essent liberati peccatis, nequaquàm per singulos dies offerret quis sacrificia. Proinde commemoratio peccati fuit, non absolutio; quia quotidie iisdem purgabantur hostijs etiam & ipsi Sacerdotes, & populus pariter. In Christo autem econtrario, semel oblata est hostia potens ad salutem sempiternam. Quid ergò nos? nónne per singulos dies offerimus? Offerimus quidem; *Hebr. 9.* sed recordationem facientes mortis eius: & vna est hæc hostia, non multæ. Quomodò vna est, & non multæ? quia semel oblata est in sancta sanctorum. Hoc autem sacrificium exemplar illius est, id ipsum semper offerimus, nec nunc quidem alium agnum, cras alium, semper eundem ipsum. Proinde vnum est hoc sacrificium hac ratione: alioquin, quoniam multis in locis offertur, multi Christi sunt? nequaquàm; sed vnus vbique est *Hebr. 7.* Christus; & hic plenus existens, & illic plenus, vnum corpus: Sicut enim qui vbique offertur, vnum corpus est, & non multa corpora, ità etiam & vnum sacrificium. Pontifex autem noster ille est qui hostiam mundantem nos obtulit. Ipsam offerimus & nunc, quæ tunc oblata quidem consumi non potest; hoc autem quod nos facimus, in commemorationem fit eius quod fa- *Luc. 22.* *1. Cor. 11.* ctum est. *Hoc enim facite*, inquit, *in meam commemorationem*. Non aliud sacrificium, sicut Pontifex: sed ipsum semper offerimus; magis autem recordationem sacrificij operamur.

Psal. 39. Ideò ingrediens mundum, dicit, Sacrificium & oblationes noluisti: corpus autem aptasti mihi: holocaustomata & pro peccato non tibi placuerunt, tunc dixi: Ecce venio. In capite K libri scriptum est de me, vt faciam, Deus! voluntatem tuam. Superiùs dicens: Quia sacrificium & oblationes & holocaustomata pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi quæ secundùm Legem offeruntur: tunc dixi: Ecce venio, vt faciam, Deus! voluntatem tuam: aufert primum, vt sequens statuat. In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Christi Iesu semel.

Sacrificium & oblationes noluisti, &c. Ablata sunt signa *Psal. 39.* promittentia; quia exhibita est veritas promissa. Ideò L ait: *Sacrificium & oblationes noluisti*, hoc est, peccatum humani generis legalia sacrificia non potuerunt expiare: *Corpus autem aptasti mihi*. Hoc ex personâ dicitur eius qui corpus suscepit nostræ mortalitatis, vt pro nobis haberet quid offerret. *Tunc dixi, Ecce venio*. Dum tempus fuit vt ablata essent signa & veritas promissa veniret, tunc *Galat. 3.* dixi: *Ecce venio*. Ablata hæc, illa oblata. Hæc impleta vbi sunt, sacrificia Iudæorum transierunt, & non sunt in Ecclesia Christi; quia venit ille qui figurabatur illis sa- *Psal. 1.* crificijs: de quo in capite siue in capitulo Libri scriptũ est. Cuius Libri? vtique Psalterij, vbi dicitur: *Beatus vir qui non abijt in consilio impiorum, & in viâ peccatorum* *Psal. 39.* *non stetit, & in cathedrâ pestilentiæ non sedit; sed in lege Do-* M *mini voluntas eius*. Qui Psalmus capitulum libri totius dicitur à quibusdam. Ideò Apostolus hic dicit: *In capite Libri scriptum est de me, vt faciam, Deus! voluntatem tuam.* *Ioan. 6.* Hoc est quod in Euangelio dicitur: *Non veni facere voluntatem meam; sed voluntatem eius qui me misit. Aufert primum, vt sequens statuat.* Id est, primum Testamentum quod Moysi datum est in monte Sinai, vt sequens sta- *Exod. 20* tuat; hoc est, Euangelium quod per Christum oblatum est, firmum statuat. *In quâ voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Christi Iesu semel.* Hæc oblatio semel oblata est; sed semper potens est abluere omnes cre-G dentes, & omnes optantes in eo mundari. Ideò plenius subiunxit, & plenè exponens idem beatus Paulus virtutem huius hostiæ.

Et omnis quidem Sacerdos præsto est quotidie ministrans, & easdem sæpius offerens hostias, quæ numquàm possunt auferre peccata. Hic autem vnam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet ad dexteram Dei; *Psal 109* de cætero expectans donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius.

H Priores quidem ostendit inutiles esse hostias ad inte- *Hebr. 9.* gram mundationem; sed formam magis eas esse, & multò minùs habere: Sed quia occurrebat ei hoc, id est, si formæ erant, quomodò veritate veniente non cessauerunt, neque desierunt; sed adhuc celebrantur: Adhuc ergò de his ait, ostendens quia non celebrantur, neque *Act. 7.* velut formæ. Non enim eas acceptabiles habet Deus; *Psal. 39.* sed quòd has soli habent qui semper Spiritui sancto restiterunt. Quapropter prophetico testimonio redarguit eos, dicens: *Holocaustomata & pro peccato noluisti*. De *Esa. 1.* nullo alio nisi de Christo hoc dicitur. Et quid mirum, si nunc non est voluntas Dei in sanguine hircorum & taurorum, dum per Prophetam Esaiam dicitur: Quis I quæsiuit hæc de manibus vestris? Dum hæc noluisti, tunc dixi: *Ecce venio*. In quâ voluntate sanctificati su- *Lucæ 17.* mus? Quomodò sanctificati sumus? Id est, per oblatio- *Hebr. 7.* tionem corporis Iesu semel. *Et omnis quidem Sacerdos præsto est quotidie ministrans*. Ministrare autẽ famulorum est, sedere verò dominorum. Vnde & dicit: *Sedet ad dexteram Dei*. Quapropter vnam offerens hostiam quæ *1. Cor. 15.* saluare potest in perpetuum, sedet ad dexteram Patris, *Ioan. 5.* *de cætero expectans, donec ponantur inimici eius sub scabellum pedum eius*. Qui sunt inimici eius? Iudæi scilicet & omnes infideles, qui in die iudicij damnandi sunt ab eo. Et hic immensitatem potentiæ significat. Non dixit, subijciantur; sed vt ponantur sub pedibus eius. Non igitur efficiamur ex numero inimicorum: Non enim soli inimici, qui infideles sunt; sed etiam qui vitâ immundâ *Rom. 8.* pleni sunt. Prudentia autem carnis inimica est Deo: Legi enim Dei non est subiecta; nec enim potest.

Vnicâ quippe oblatione perfecit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nobis & Spiritus sanctus: Postquam enim dixit: Hoc *Hier. 31.* autem est Testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus: dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam eas: & peccatorum & iniquitatum eorum non recordabor ampliùs. Vbi autem horum remissio, iam non est ampliùs oblatio pro peccato.

Vnica quippe oblatio corporis Christi perfectos facit sanctificatos, quæ remissionem integram facit peccatorum. Hoc autem & ex testimonio probat prophetico dicens: *Contestatur autem nobis & Spiritus sanctus: postquàm enim dixit: Hoc autem est Testamentum quod testabor* *Hier. 31.* *ad illos post dies illos, dicit Dominus, dabo leges meas in cordibus eorum*. Non ad tempus, & vt scripta Lex in tabulis lapideis; sed in tabulis cordis carnalibus perpetualiter scribit illam. Quæ est ista Lex quæ in cordibus singulorum scripta est? vtique charitas, vt ea quæ nolumus *2. Cor. 3.* nobis fieri, alteri non faciamus; sicut in Euangelio dicitur: *Omnia quæcumque vultis vt faciant vobis homines, hæc eadem & vos facite illis*: Hæc est quæ operit multitudinem peccatorum. Quapropter non est necesse *Matt. 7.* *1. Petr. 4.* *Hebr. 9.* quotidie sacrificijs quotidianis purgari: sicut veteri Lege.

Habentes itaque, fratres! fiduciam ad introitum Sanctorũ in sanguine Christi: quam dedi-

cauit nobis viam nouam & viuam per velamen id est, carnem suam, & Sacerdotem magnum super domum Dei: accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia malâ, & abluti corpus aquâ mundâ.

Hîc ostendit distantiam Pontificis, & hostiarum, & Tabernaculi, & testamenti, & repromissionis, & multam differentiam. Si quidem illa fuerunt temporalia, hæc autem æterna. Illa quidem ad horam parentia, hæc permanentia; Illa infirma, hæc perfecta; Illa formæ, hæc veritas. Hoc autem Testamentum nouum habens remissionem peccatorum, illud nihil huiusmodi. Illud quidem manufactum, hoc autem non manufactum. Illud quidem sanguinem hircorum habens, hoc autem Domini. Illud quidem stantem Sacerdotem habet, hoc autem sedentem: Quoniam igitur cuncta illa minora sunt, hæc autem maiora, propterea inquit: *Habentes igitur, fratres, fiduciam.* Vnde? sicut enim confusionem faciunt peccata, sic fiduciam remissio peccatorum, & quòd coheredes effecti sumus, & quòd tantâ dilectione fruimur. *In introitum* (inquit) *Sanctorum.* Introitum cælum dixit, & accessum ad spiritalia. *Quam dedicauit,* hoc est, quam construxit, & initiauit. Dedicatio quippe dicitur initium vtendi. Quam præparauit ergò, & per quam ipse perrexit viam nouam & viuam? *Per velamen, id est, carnem suam.* Hæc quippe caro primò generauit viam illam, & dedicauit illam, hac ratione, quoniam ipse in eâ perrexit. Velamen autem meritò vocauit. Cùm enim eleuatus est in cælum, tunc apparuerunt cælestia. *Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientiâ malâ, & abluti corpus aquâ mundâ.* In quo accedamus? sanctitate, fide, & spiritali culturâ, in veraci corde, sine simulatione, in plenitudine fidei; quia nihil est visibile horum, neque Sacerdos, neque sacrificium, neque altare; Propterea inquit, *in plenitudine fidei:* sic oportet credere, quomodò certi sumus de visibili, & adhuc ampliùs. Hîc enim aliquando carnis sensus errant in iis quæ videntur, illic autem nequaquàm; quia spiritu spiritalia percipimus, & non licet hæsitare de eis. Ideò ait: *Aspersi corda à conscientiâ malâ.* Ostendit quia non fides sola; sed etiam vita cum virtute quæritur: quia fides sine operibus otiosa est. Illi autem corpora mundabant, nos conscientiam. *Et abluti* (inquit) *aquâ mundâ.* Lauacrum baptismatis in hoc loco dicit: Baptisma enim corporis mundatio non est; sed animæ: si fides adest baptizato, siue parentum siue sui ipsius, si ad rationabilem ætatem peruenerit.

Hebr. 8. Hebr. 7. Hebr. 9. Hebr. 2. Rom. 6. S. Ioan. 2. Ephes. 2. Ioan. 4. 1. Cor. 2. Hebr. 6. 1. Pet. 3.

Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem (fidelis est enim qui repromisit) & consideremus nos inuicem in prouocationem charitatis & bonorum operum: non deserentes collectionem nostram; sicut est consuetudinis quibusdam; sed consolantes inuicem: & tantò magis, quantò videritis appropinquantem diem.

Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem, &c. Nihil scruteris, nihil rationis expetas; fide opus habent hæc omnia: quia *sine fide impossibile est placere Deo.* Sicut Deus fidelis est in promissis suis; ità fideles vult nos in promissis nostris quæ vouimus; diabolo contradicere, & Christo obedire. *Et consideremus nos inuicem in prouocationem charitatis & bonorum operum, non deserentes collectionem nostram.* Quid est; *consideremus nos inuicem?* Si quis fuerit virtute præditus, hunc imitemur, in eum intendamus vt diligamus & diligamur. Ex dilectione quippe bona opera fiunt. Magnum quippe bonum est collectio. Ipsa namque charitatem operatur feruentiorem, & ex eâ cuncta opera bona generantur: Nihil namque bonum est, quod non per charitatem fit. Istam igitur confirmemus inuicem; quia plenitudo legis charitas est: Non enim laboribus opus habemus aut sudoribus; si dilexerimus inuicem, spontanea nobis via prosternitur, ducens ad virtutem & ad cælestia. *Sicut est consuetudinis quibusdam.* In hoc loco non solùm admonuit; sed etiam culpauit & terruit vnitatem charitatis scindentes. *Sed consolantes inuicem: & tantò magis, quantò videritis appropinquantem diem.* Quem diem designat, nisi diem iudicii, in quo singulorum merita examinantur; vel etiam extremum diem vitæ nostræ; Dicit enim alio loco; *Dominus propè est, nihil solliciti sitis,* id est, de terrenis. Et item: *Nunc propior est salus nostra, quàm cum credidimus.* Tempus enim abbreuiatum est.

Hebr. 11. Psal. 75. Rom. 12. 1. Cor. 13. Rom. 12. 1. Ioan. 4. Rom. 13. Matt. 25. Philip. 4. Rom. 13. 1. Cor. 7.

Sponte namque peccantibus nobis post acceptam veritatis agnitionem; non relinquitur vltrà pro peccatis hostia: terribilis autem quædam expectatio iudicii, & ignis æmulatio, qui deuoraturus est aduersarios.

Sponte namque peccantibus nobis post acceptam, &c. Id est, sponte peccantibus nobis, postquàm accepimus veritatis agnitionem, vltrà non relinquitur hostia pro peccatis, sicut in veteri lege donatum fuit hostias offerre sæpiùs pro peccato: Neque enim Christus ipse iterùm immolandus est pro peccatis nostris: hoc enim semel factum est, secundò non est opus; sed magis opus est post ceptam gratiam permanere in fide & veritate bonorum operum. Mundatus es, liber es à criminibus, factus es Filius Dei. Si ad primum vomitum reuersus fueris, aliud te expectat iudicium, nisi per pœnitentiam renouatus fueris. Ideò subsequenter ait: *Terribilis autem quædam expectatio iudicii, & ignis æmulatio, qui deuoraturus est aduersarios.* In hoc non pœnitentiam excludit Apostolus, neque propitiationem quæ fit per pœnitentiam, neque repellit & deiicit per desperationem delinquentem: non enim ità est inimicus nostræ salutis. Sed quid? secundum excludit lauacrum baptismi: Non enim dixit; Non est vltrà pœnitentia; neque dixit: Vltrà non est remissio; sed, *hostia,* inquit, *vltrà non est,* hoc est, crux secunda vltrà non est. Vnicâ namque oblatione perfecit in perpetuum eos qui sanctificantur; non sicut Iudaicæ: cautos nos volens efficere, ne vltrà crucem Christi, vel hostias Iudaicas expectemus pro peccatis. Et quicumque pœnitentiæ medicamentum neglexerit, ignis æmulatio deuoret eum. Quapropter vnusquisque ad pœnitentiæ, dum tempus habet, medicamentum confugiat, ne igni tradatur æterno.

Hebr. 6. 2. Petr. 2. Hebr. 7. 1. Petr. 3. 2. Petr. 2. Act. 3. Ephes. 4. 2. Petr. 3. Galat. 6.

Irritam quis faciens Legem Moysis sine vllâ miseratione, sub duobus vel tribus testibus moritur. Quantò putaris maiora mereri supplicia qui Filium Dei conculcauerit, & sanguinem Testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & Spiritui gratiæ iniuriam fecerit!

Deut. 17. & 19.

Sine vllâ miseratione sub duobus vel tribus testibus moritur. Terrorem incutit Christianis de pœnis eorum qui sub lege peccauerunt. *Sine miseratione,* inquit, vt nulla sit venia, nulla sit misericordia: quamquàm Moysi esset illa Lex. Si duo vel tres, sicut ille disposuit, testificantur super reum, confestim iudices populi iudicant eum ad mortem, si legi contrarius fuit, aut inobediens. Et si hoc est in veteri Lege, vbi Lex Moysis irrita fit: *Quantò putatis,* inquit Apostolus, *maiora mereri supplicia qui Filium Dei conculcauerit, & sanguinem Testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est & Spiritui gratiæ iniuriam fecerit.* Quantò maior est Christus quàm Moyses, gratia quàm lex: tantò maiora mereberis supplicia, si Filium Dei conculcaueris. Et quomodò conculcat quis Filium Dei? quando eo indignè participatur per sacramenta, nónne grande peccatum committit? nónne illum conculcat? nonne ipsum contemnit: Sicut enim ea quæ conculcamus, nullius momenti pendimus: sic & qui liberè peccant absque timore & absque pœnitentiâ, Christum nullius momenti existimant, nec eum iudicem futurum formidant. Factus est per gratiam corpus Christi, & seipsum facit corpus diaboli; & sanguinem Christi

Deut. 17. Hebr. 4. 1. Cor. 11. Rom. 2.

Leuit. 13. Per illam verò requiem Dei, quæ æterna est, nos ad æ-
ternam studiosè prouocat requiem, quam sabbatismum
nominauit; quia Iudæis locutus est. Non dixit hoc lo-
co requiem; sed sabbatismum, proprium nomen ad
Exod. 31 quod gaudebāt & concurrebant, sabbatismum regnum
Dei vocans, sicut cùm sabbato, ab omnibus malis ab-
stineri præcepit, & seruari quæ ad obsequium Dei per-
tinent, quæ Sacerdotes efficiebant, & quæ animam iu-
Apoc. 14 uabant, & nihil aliud. Nec tale vult sabbatum in regno
Dei, vt iterùm quis exinde reuertatur ad opera labo-
riosa, sicut in sabbato carnali fecerunt. Istud vero sabba-
tum Dei quicumq; intrat, requiescit perpetuò ab ope-
Hebr. 11. ribus suis sicutà suis Deus. Volens itaque eos de resur-
Galat 4. rectione instruere, & de requie sempiternâ, hodie sæ-
pissimè interposuit, vt numquam desperarent se in-
traturos: quasi diceret: Si quisquam peccauerit vsque
hodie, spem habeat reuertendi nullus igitur despe-
ret, vsquequò viuit. *Festinemus ergò ingredi in illam
requiem, & ne idipsum quis incidat incredulitatis exem-
Iacob. 2. plum.* Magna quidem res est fides, & salutaris, & sine hac
non est saluari possibile alicui; sicut dictum est: *Sine fi-
de impossibile est Deo placere*; sed sola fides nun sufficit;
operari per dilectionem fidem necessarium est, & con-
uersari dignè Deo. Proinde etiam Paulus commonet
Num. 14. eos qui dignè ministerium suscipere meruerunt, dicens:
Festinemus ingredi in illam requiem. Festinemus, inquit,
quoniam non sufficit fides; sed debet addi & vita fidei I
1. Thess. 4 condigna, & multum studium debet adhiberi, ne fides
Ioan. 5. sit otiosa: Si enim illi terram intrare non meruerunt;
quia murmurauerunt contrà Deum: quomodò nos in
cælum merebimur intrare, indifferenter viuentes sicut
1. Cor. 10 Gentes? Opus est quippe omni volenti cælum posside-
re, fidem operibus bonis ornare. Nec hoc solum dam-
num habet malè viuens, quòd non intrat in regnum
Dei, verumetiam, quod maioris est terroris, pœnæ per-
petuæ mancipari. Ideò addit. *Et ne in idipsum quis inci-
dat incredulitatis exemplum.* Eorum interitus qui perie-
runt in deserto, terruit audientes, ne in illorum incide-
rent iudicium: quasi diceret. sufficienter ex parentibus K
nostris docemur ne in similia incidamus, ne eadem pa-
tiamur quæ illi passi sunt, hoc est, in idipsum exemplum
infidelitatis. Deinde vt maiorem peccantibus incute-
ret formidinem, subiunxit:

Cap. I. Viuus est enim Dei sermo & efficax, & pe-
netrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens
vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, com-
pagum quoque ac medullarum, & discretor
cogitationum & intentionum cordis. Et non
est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius;
omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius, L
ad quem nobis sermo.

Viuus est enim Dei sermo, &c. Hic ostendit eundem nos
habere iudicem, qui illos propter incredulitatem eorū
Hebr. 1. damnauit: dixit enim: *Viuus est sermo Dei.* Sermo Dei
Ioan. 8. Filius est Dei, qui de seipso ait: *Si quis sermonem meū ser-
uauerit, mortem non videbit in æternum.* Sicut illi si seruas-
sent sermonem Dei, viuerent, terramque promissionis
intrassent: sic & nos si seruauerimus sermonem eius, vi-
1. Ioan. 2 uemus, requiemque cælestem intrabimus: *Viuus est enim
Dei sermo & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti:*
Hier. 23. Gladius enim potest membra diuidere à corpore, & pe-
netrare secreta, & naturam carnis; sed eo multò pene- M
trabilior est sermo Dei. *Pertingens vsque ad diuisionem
Eccli. 3. animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & dis-
Marc 12. cretor cogitationum & intentionum cordis.* Animâ viuimus,
spiritu intelligimus, vita nobis carnalis cum bestijs cō-
munis est, rationalis, & spiritalis cum Angelis. Tam ef-
ficax est iudicium Dei, vt discernat inter carnalia pec-
cata & spiritalia, quis, quid, quo agat animo, vel quo de-
siderio seruiat in corde: tam penetrabilis est eius intui-
1 Cor. 4. tus, vt omnia nostra quæ agimus vel cogitamus, certiùs
Eccl. 23. cognoscat quàm nosmetipsi. Illum semper habemus te-
stem actuum nostrorum vel cogitationum, quē iudicem

G habituri sumus. Timeamus eius potentiā, cuius præsen- Psal. 138
tiam nullatenùs effugere valebimus: Dixit enim quòd
discretor est sermo Dei id est prouidentia Dei cogita- Rom. 2.
tionum etiam & intentionum cordis: quo loco osten-
dit quia omnia nostra interiora vel exteriora diiudica-
buntur ab eo qui omnia nostra nouit, & totus totum Eccli. 39.
penetrat hominem. Nec mirum si totus vbique totam
suam agnoscat creaturam, siue spiritualem, siue carna-
lem; quia nihil quod factum est, sine eo factum est. Ideò Ioan. 1.
addidit. *Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius:
omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius, ad quem nobis
sermo.* Hic maximè eos terruit, fortè adhuc nequiter ser-
uiles, non eum integrâ satisfactione perficientes fidei
H opera: quia ipse quæ in corde sunt, examinat & consi-
derat, reddens vnicuique secundùm merita sua. Et quid 1. Cor. 4.
dicimus de hominibus? Etiam si Angelos dicas, si Ar-
changelos, si Cherubim, & si aliam quamlibet creatu-
ram, omnia reuelata sunt oculis eius, omnia aperta & 1. Cor. 5.
manifesta. Quid est quod eum possit latere, cùm omnia
nuda & aperta sint oculis eius? *Ad quem nobis sermo.*
Quid est, *ad quem nobis sermo*? hoc est, ipsi reddituri su-
mus rationem actuum nostrorum.

Habentes ergò Pontificem magnum qui pe-
netrauit cælos, Iesum filium Dei teneamus
spei nostræ confessionem.

Habentes ergò Pontificem magnum, &c. Paululum enim
antè de diuinitate eius disserēs, ait: *Omnia nuda & aper- Hebr. 4.
ta sunt oculis eius;* nunc autem quia de carne loquitur, de supra.
pontificatu disputat illius qui semetipsum obtulit no-
stræ causâ salutis: quomodò prior omnium intrasset in
requiem, dicens: *Habentes ergò Pontificem magnum qui
penetrauit cælos?* Moyses enim ductor populi, cui promis- Deut 32
sa est requies transitoria, nō introiuit in requiem quam
sæpiùs populo promisit. Iste verò Sacerdos noster me-
lioris promissionis sponsor, viam faciens credentibus Hebr. 7.
in se, primus intrauit in requiem populo sibi credito
promissam; ostendens eum magnum sacerdotem; quia
sempiternum haberet sacerdotium, semper viuens ad
interpellandum pro nobis. Et hunc Filium Dei osten-
dit, dum dixit, *Iesum filium Dei*, quod nusquam de Muy-
se dicere voluit; sed eum famulum proferebat in supe-
rioribus testificans hunc sub nomine Iesu, quod no- Hebr. 3.
men Angelus à Deo directus Virgini annuntiauit Fi- Luc. 1.
lium Dei esse verum, & ideò magnum Sacerdotem.
Teneamus spei [illegible] confessi[illegible]. Qualem confessionem Ioan. 11.
dicit? Quoniam Filius Dei est, quoniam Christus Deus
est, passus est, sepultus est, resurrexit tertia die, ascendit 1 Cor 15.
in cælum, sedet ad dexteram Dei Patris, inde venturus Ephes. 1.
iudicare viuos & mortuos: per quem omnia bona ha-
bemus, redemptionem, resurrectionem, hereditatem
cum eo sempiternam: hæc confiteamur. Quia verò Hebr 9.
hæc vera sunt, manifestum est ex eo quòd pontifex in Num. 19.
interiora velaminis, intrat in sancta, sanguine asper-
sus proprio, non alieno, sicut Pontifices priores qui
sanguine vaccæ rubræ aspergebantur.

Non enim habemus Pontificem qui non
possit compati infirmitatibus nostris: tenta-
tum autem per omnia pro similitudine absque
peccato.

Qui non possit compati infirmitatibus nostris. Non igno-
M rat quæ nostra sunt: Venit enim per viam humanæ cō-
ditionis, per omnia sine peccato nihil secum afferens; Rom 8.
vnde morti debitor esset, sicut ipse in Euangelio testa-
tur dicens: *Venit enim Princeps mundi huius, & in me non
habet quidquam.* Multi Pontifices ignorant eos qui in Ioan. 14.
tribulatione constituti sunt, neque quæ sit tribulatio in
quolibet scientes. Impossibile quippe est scire afflictio-
nes afflictorū eum qui per experimentū afflictionē non Esai. 53.
habuit, & sensibiliter omnia non sustinuit Pontifex au- 1. Petr. 2
tē noster competenter omnia sustinuit quæ fuerunt hu- Hebr. 4.
manæ miseriæ illata post peccatū primi hominis, & tūc
in interiora velaminis, ad thronum paternæ maiestatis

cendit. *Tentatum autem per omnia pro similitudine absque* A *peccato.* Tentatus est quidem diuersis modis; sed non superatus: in omnibus probatus, vbique victor gloriosus. (Coloss. 2. Rom. 8.) Tentatus est siquidem pro similitudine, scilicet carnis, absque peccato. Similitudinem itaque carnis peccati habuit, quæ tamen caro illius absque omni peccato fuit. (Matt. 14. & 15.) Hæc est tentatio quâ tentatus est: quia persecutionem plurimorum passus est, sputa suscepit, accusatus est, detractionem sustinuit, calumnias passus est, repulsus est à (Philip. 2.) propriâ gente, in fine crucifixus est. Iuxtà similitudinem vero carnis sine peccato; quia natura quam veram suscepit, similis est carnis nostræ: peccata verò nequaquàm (1. Petr. 5.) habuit, quæ caro nostra de parentibus contraxit; quia tale fuit originale peccatum in carne primi hominis, vnde & pœna & remedium fieri potuisset. Pœna & peccatum in omni humano genere, præterquàm in Christo, in quo solo salus & remedium fuit: non enim præiudicata est caro peccatrix, vt inde fieri remedium non potuisset. Præsciebat potentia Dei qualiter ex illâ massâ, iustitiæ æquitas & misericordiæ pietas potuisset prouenire.

Adeamus ergò cum fiduciâ ad thronum gratię eius vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno.

Adeamus ergò cum fiduciâ. Hoc est adeamus per fidem ad thronum gratiæ eius, habeamus fiduciam; quamuis peccatores simus, eius gratiam recuperare posse; si tamen fructus dignos fecerimus pœnitentiæ, & fidem fir- (Matt. 3.) mam vsque ad finem retineamus. Nunc verus sedet Pontifex noster Iesus Christus Filius Dei in throno gratiæ, (Hebr. 3.) paratus indulgere peccatis nostris. *In auxilio opportuno.* Nunc verè opportunum tempus auxilij & misericordiæ illius; sicut iste doctor egregius alio loco dixit: (2. Cor. 6.) *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Et Propheta multò ante hoc auxilium opportuni temporis significans. (Esai. 49.) *Tempore*, inquit, *opportuno audiui te, & in die salutis adiuui te*: Namque & nunc quòd post baptismum peccantes inuenire possunt misericordiam, si pœnitentiam egerint, gratia est illius qui sedet in throno gratiæ: (Philip. 2.) quod verò opportunus factus est pro nobis, magnum est humilitatis indicium, quam ex nostra suscepit naturâ, non suâ substantiâ, quam habet triumphaliter cum Patre, cui nos fidem cum fiduciâ bonitatis suæ offeramus (Psal. 44.) hoc opportuno tempore, cùm sedet in throno gratiæ, & omnia tribuit quæ nobis ad salutem prouenire certissimum est. Modò tempus est donorum, nemo de seipso (Matt. 25.) desperet. Timeamus thronum æquitatis eius; cùm venerit diiudicare omnia secundùm iustitiam, & tunc erit desperationis tempus non volentibus conuerti ad se- (Hebr. 8.) dem gratiæ, cùm thalamus erit clausus, tantúmque cum Sponso remanebunt qui lucentes bonis operibus ferent lampades. Vult ostendere iam beatus Paulus, quoniam multò melius est Testamentum hoc, quàm vetus: quia nihil in hoc est imaginarium, vt puta non templum corporale, non victimæ carnales non obseruationes legales; sed altiora & perfectiora omnia: quia (1. Cor. 2.) totum quidquid est in spiritalibus, est huius Testamenti ratio: Sed quia spiritalia non sic introducunt infirmos, sicut corporalia, de corporalibus incipit disputare, dicens:

(Cap. V.) Omnis namque Pontifex ex omnibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quę sunt ad Deum: vt offerat dona & sacrificia pro peccatis, vt condolere possit iis qui ignorant & peccant.

Definit primùm quis sit Pontifex, & demonstrat quæ (Leuit. 4.) pertineant ad Pontificem, quod sit eius ministerium, & quæ sunt signa Pontificatus: id est, *vt offerat dona & sacrificia pro peccatis & vt condolere possit iis qui ignorant &* (Exod. 25. Leuit. 4.) *peccant.* Oportebat quidem de cælestibus fidem facere terrenis, vt ad excellentiora spiritalia peruenire possent; & vt consueto Sacerdotum more qui in lege fuit, ad al- A tius id est, Christi sacerdotium eos perduceret; sed quia adhuc infirmi fuerunt, propterea mundum carnalis (Exo. 28.) Pontificis introducit. Pontificis itaque officiũ est; inter Deum stare & populum & Deum deprecari pro populi delictis: hoc enim Christus fecit, seipsum offerens pro peccatis nostris, semper viuus ad interpellandum pro nobis semel assumptus ab hominibus; sed semper pro hominibus interpellans. Ponit hic Apostolus quædam communia Christo cum Sacerdotibus; quædam verò altiora. Quod itaque ait: *Omnis namque Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum.* Hoc commune est Christo, & ei qui ex homi- (Hebr. 7.) B nibus constituitur, *vt offerat dona & sacrificia pro peccatis*: & hoc; sed non totum. Reliqua verò non sunt communia. *Et vt condolere possit iis qui ignorant & peccant.* (Hebr. 4.) Hæc iam excellentia est, de quâ superiùs in priori sententiâ latiùs disputauit. Quod verò adiunxit:

Et quoniam ipse circumdatus est infirmitate; propterea debet, quemadmodùm pro populo, ità etiam pro semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquam sumit sibi honorem; sed qui vocatur à Deo tamquàm Aaron.

C *Propterea debet, quemadmodùm pro populo, &c.* Hoc ad (Ephes. 4.) sacerdotes legales magis pertinet, quàm ad Christum, nisi fortè quis dicat vnum esse corpus Christi Ecclesiam, vt dum offert pro Ecclesiâ, pro suis etiam membris offerat; sed hæc violenta interpretatio videri potest. Deinde disputare aggreditur, quomodo quis ad sacer- (Num. 7.) dotium accedere debeat. *Nec quisquam sumit sibi honorem; sed qui vocatur à Deo tamquàm Aaron.* Hic etiam percutit Sacerdotes honoris cupidos, & sacerdotij auidos, (Leu. 10. & Num. 16.) non pro salute populi; sed propter ambitionem sæculi. Igitur Aaron vocatus est à Deo, signo florentis virgæ: D & demonstratus est Sacerdos à Deo esse electus, etiam incendio eorum qui eius pontificatui inuidere voluerunt.

Sic & Christus non semetipsum clarificauit, vt pontifex fieret: sed qui locutus est ad eum: (Psal. 2.) Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Hoc est quod in Euangelio ipse ait: *Non enim à meipso veni: sed ille me misit.* (Ioan. 8.) Et iterùm: *Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est: Est enim Pater qui glorificat me.* (Ibidem.) Notandum est quod glorificare, & honorare, & clarificare, tria quidem sunt verba; sed vna res est: quod Græcè di- E citur δοξάζειν; sed interpretum varietate aliter atque aliter positum est in Latino. Quod in Euangelio dictum est: *glorifico*, hic Apostolus clarificationem nominat. (Luc. 3.) Clarificatus est ergò Filius à Patre, quando super baptizatum vox Patris audita est: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Quæ clarificatio siue glorificatio multo antè per Prophetam, Spiritu sancto in- (Psal. 2.) spirante, prædicta est: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Dominum significat patrem. Attendamus autem quod posuit: *Dixit ad me, Filius meus* (Matt. 17.) *es tu*: quod etiam ei dicturus erat post baptismum: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Hic itaque vt Christum vnam personam sentires, & vnigenitum F Dei Filium, adiecit; *Ego hodie genui te.* Hoc iam nihil habet commune cum cæteris qui filij dicuntur, qui Sacerdotes appellantur, de quibus dictum est: *Ego dixi,* (Psal. 81.) *dij estis, & filij Excelsi omnes*: sed totum est vnigenito Filio proprium.

Quemadmodùm & in alio loco dicit: Tu es Sacerdos in æternum secundùm ordinem (Psal. 109.) Melchisedech.

Melchisedech secundùm legalia mandata non fuit Sacerdos; sed secundùm cuiusdam singularis sacerdotij dignitatem, panem offerens Deo & vinum, non brutorum animaliũ sanguinem; in cuius ordine sacerdotij Christus

Gen. 41. factus est sacerdos, non temporalis; sed æternus, ad G
quem dictum est: *Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech*: Omnes enim sub lege erant Sacer-
Psal. 19. dotes, iste solus secundùm ordinem Melchisedech, ex
eo quòd natus est de vtero virginali ante Luciferum,
Hebr. 7. non secundùm id quod natus est ex Patre Deus apud
Patrem, coæternus gignenti & consubstantialis; sed
Ioan. 6. Sacerdos propter carnem quàm assumpsit, aut propter
Ino par 2 victimam quam pro nobis offerebat à nobis susceptam,
cap 6. 5. id est carnem & sanguinem: de quâ victimâ ipse in Euan-
sed in gelio ait: *Nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & bi-*
ista. *beritis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*: Sed in
1. Cor. 11. istâ carne & sanguine nihil cruentum, nihil corruptibile
mens humana concipiat; ne sicut dicit Apostolus, qui H
corpus Domini indignè manducat, iudicium sibi man-
Gen. 14. ducet: sed viuificatricem substantiam atque salutarem
in pane & vino, per quæ, si dignè sumantur, nobis est
peccatorum remissio, & regni Dei possessio collata. Hu-
ius ordinem sacrificij per mysticam similitudinem Mel-
Hebr. 7. chisedech iustissimus Rex instituit, quando Domino pa-
& 9. nis & vini fructus obtulit: Constat enim pecudum vi-
Hebr. 13. ctimas perisse, quæ fuerunt ordinis Aaron non Mel-
chisedech: sed hoc manere potiùs institutum, quod to-
to orbe in Sacramentorum erogatione celebratur. Sa-
cerdos autem dicitur præcipue Christus, qui semel se
pro nobis obtulit immolandum; sicut semel de Mel-
chisedech in sanctâ legitur Scripturâ & eius sacerdotio.
Matt. 27 In æternum verò cum dicitur, ipse significatur Domi- I
nus Christus, qui permanet in gloria sempiternâ.

**Qui in diebus carnis suæ preces supplica-
tionésque ad Deum, qui posset saluum illum à
morte facere, cum clamore valido & lacrymis
offerens, exauditus est pro suâ reuerentiâ.**

Quid vero in sacerdotio Pontifex noster egisset, cer-
tiùs hic exprimit Apostolus, dicens: *Qui in diebus carnis
suæ*. Dies quippe carnis Domini nostri, dies sunt in qui-
bus carnem assumpsit, in quibus tentatus est, passus est in
quibus preces supplicationesque ad Deum qui posset sal-
uum illum facere à morte, offerebat. Totum verò quid-
Hebr. 1. quid egit Christus in carne, preces sunt & supplicationes K
1. Petr. 2 pro peccatis humani generis. Sancta verò sanguinis eius
1. Ioan. 4 effusio, clamor validus est, in quo exauditus est à Deo
1. Tim. 5. Patre pro reuerentiâ eiusdem passionis suæ, sine pecca-
to: Nostræ enim salutis causâ perpessus est qui nullum
habens peccatum, peccatum pro nobis factus est, id est
oblatio pro peccatis nostris: Hoc enim totum in magnâ
reuerentiâ & perfectissimâ charitate peregit, qui prior
dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis hostiam
ei acceptabilem: quippe ideo exauditus est à Deo, quia
hostiam acceptabilem obtulit Deo, id est semetipsum.
Simile est itaque quod dicitur hic: *Qui preces, suppli-
cationésque ad Deum qui posset saluum facere illum à morte,* L
cum clamore valido & lachrymis offerens; ei quod in Euan-
gelio legitur eum dixisse: Pater! si fieri potest, transfer
calicem istum à me, veruntamen non mea voluntas;
Matt. 28 sed tua fiat: Qui enim non venit facere voluntatem
suam; sed eius qui misit illum, voluntatem paternæ
Ioan. 6. dispensationis præposuit voluntati carnis suæ, vt veram
ostenderet in seipso humanitatis nostræ naturam. Bea-
tus Paulus hic dicit, preces eum & supplicationes fun-
dere, non timore mortis; sed nostræ causâ salutis. Vn-
de & in alio loco etiam dicit sanguinem Christi meliùs
clamasse pro nobis, quàm sanguinem Abel, qui ad ac-
Hebr. 12. cusandum fraternum scelus, de terrâ clamauit. Christi
Genes. 4. verò sanguis ad interpellandum pro nobis, de terrâ M
clamat ad Patrem.

**Et quamquàm esset Filius Dei, didicit ex iis
quæ passus est, obedientiam: & consummatus,
Psal. 109 factus est omnibus obtẽperantibus sibi causa
salutis æternę, appellatus à Deo Pontifex iuxtà
ordinem Melchisedech. De quo grandis nobis
sermo est, difficilis ad interpretandum: quo-
niam imbecilles facti estis ad audiendum.**

Et quamquam esset Filius Dei, didicit ex iis, &c. De si- Hebr. 5.
militudine Pontificatus Melchisedech superiùs satis dic- sup.
tum arbitror. Nunc videamus quid vult intelligere A-
postolus in eo quod ait: *Et quamquàm esset Filius Dei, di-
dicit ex iis quæ passus est, obedientiam*. Hanc obedientiam,
quam hic didicisse Filiũ Dei dicit, hoc est voluntariè susce-
pisse, alio quoque loco ostẽdit, vbi ait: *Factus est obediens
Patri vsque ad mortem; mortem autem crucis, propter quod
& Deus exaltauit illum*. In eo verò quod ait: *Et consum-
matus, factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis
æternæ. Consummatus*, id est perfectus. Ostendit quantum
lucrum sit eius passio, quæ omnibus credentibus sufficit
ad salutem sempiternam. Igitur si obedientia Filij causa Philip. 2.
est salutis humanæ, quanta nobis necessitas est obedire
Deo, vt digni inueniamur eius salutis quam nobis per Hebr. 2.
Filium proprium donauit; *De quo grandis nobis sermo, &
difficilis ad interpretandum, quoniam imbecilles facti estis ad* Hebr. 12.
audiendum. Causam reddit cur sermo quem de Filio In-
carnato instituit, difficilis ad interpretandum esset;
nempe quia illi imbecilles erant & fragiles sensu, ad
intelligendum profunda Dei mysteria: Qui enim pro
tempore doctores debuerant esse, facti sunt quibus lac- 1. Cor. 3.
te opus est, non solido cibo. Illa itaque difficultas inter-
pretandi in illorum fuit tarditate, non in Apostolicâ
sapientiâ, cui reuelata sunt mysteria à sæculis abscon- Ephes. 3.
dita; sicut in Epistolâ ad Ephesios plenissimè demon-
strat. Deinde subiunxit.

**Et enim cùm deberetis doctores esse propter
tempus, rursùm indigetis vt vos doceamini
quę sint elementa exordij sermonum Dei: &
facti estis quibus lacte opus sit, non solido ci-
bo.**

Ad eos itaque loquitur, qui exercitatum sensum per Act. 15.
legem & Prophetas de aduentu Christi, & gratiâ quæ
per eum allata est credentibus, habere debuerunt: qui
etiam magistri aliis per mysteria Dei quæ data sunt illis,
poterant esse, si credidissent. Nunc autem tales facti
sunt vt infantes, quibus prima elementa literarum tra- Galat. 4.
duntur ad legendum. Dum illorum fuit fortes esse in fi-
de & alacres in scientiâ, ad solidum cibum sapientiæ
percipiendum, qui est perfectorum, nunc facti sunt qui- 1. Cor. 3.
bus est lacte opus: Lac enim humilem sermonem vocat,
quo eos indiguisse testatur, qui ad altiora Dei myste-
riorum secreta ascendere non poterant. Exempli gratiâ, Ioan. 1.
qui non potest intelligere quod Euangelista ait: *Verbum
caro factum est*: quomodò potest ad altitudinem eius ser-
monis peruenire, vbi ait: *In principio erat Verbum &* Ibidem.
Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.

L **Omnis enim qui lactis est particeps, expers
est sermonis iustitiæ; paruulus enim est. Per-
fectorum autem est solidus cibus eorum qui
propter assuetudinem exercitatos habent sen-
sus, ad discretionem boni & mali.**

Palatum etenim sapores discernit ciborum; anima
verò variarum probat sermones doctrinarum, de quibus Hebr. 13.
in sequentibus huius Epistolæ dicit: *Doctrinis peregrinis
nolite abduci*. Sicut enim paruulus inter cibum & cibum
discernere nescit, sæpè in noxiis sumendis periclitatur, 1. Cor. 3.
si non prohibeatur à suâ matre: ità indoctus quisque si
discretionem doctrinarum nescit, facilè decipitur, & in
viâ erroris periclitatur. Quod in lacte & solido cibo, hoc 2. Tim. 3.
in indocto & sapiente differt. Sicut lac paruulis con-
gruit & solidus cibus ætate perfectis: ità indoctis humilis
sermo, & sapientibus arcanum Dei mysterium nosse cõ-
uenit qui exercitatos habere videntur sensus. Quomo-
dò igitur poterunt sensus nostri exercitati esse? vtique Psal. 1.
ex vsu & frequenti lectione sanctarum Scripturarum.
Vnde beatum virum Psalmista dicit esse, qui in lege
Domini meditabitur die ac nocte.

Cap. VI. **Q**Vapropter intermittentes inchoationis Chriſti ſermonem, ad perfectionem feramur.

Hebr. 5. *Quapropter*, id eſt; quia exercitatos ſenſus in lege Domini docet nos habere, *intermittamus inchoationis Chriſti ſermonem.* Quis eſt ſermo inchoationis Chriſti, 1. Cor. 3. niſi fidei initium? Sicut enim eum qui in doctrinam litterarum inijcitur, elementa oportet primùm audire: ſic & Chriſtianus primùm omnium de fide Catholicâ erudiri debet, quod eſt fundamentum noſtræ ſalutis. Si autem opus habet de fide doceri, necdum fundamentum habet: Firmum enim oportet & fixum eſſe hoc fundamentum in corde Chriſtiani, vt inde dignus fiat Ephes. 4. ad perfectionem aliarum transferri virtutum. Si autem Hebr. 5. quiſquam verbum veritatis audiuit, & baptizatus eſt, & poſt annos aliquot de fide iterùm audire opus habet; quia credere oportet eum de reſurrectione & futuro ſæculo, necdum fundamentum habens, rurſùm initium Chriſtianitatis quærit: Quia enim fides fundamentum 1. Cor. 3. eſt, cætera verò ſuperædificationes ſunt, beatus Paulus ſequentibus verbis oſtendit, dicendo.

Non rurſùm iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum, baptiſmatum doctrinæ, impoſitionis quoque manuum, & reſurrectionis mortuorum, & iudicij æterni. Et hoc faciemus, ſi quidem permiſerit Deus.

Non rurſùm iacientes fundamentum pœnitentiæ, &c. Perfectum illum vocamus, qui cum fide vitam habet rectam. Et ſi cui horum quodlibet deerit, perfectus non erit, Si verò ambo deſunt, meritò paruulus dici poteſt, Coloſſ. 1. & quaſi infans litteris; ſic etiam iſte iterùm in fide erudiendus eſt. Latenter autem Legem infirmare vult, & ad gratiam Chriſti ſuos reuocare Auditores. Qui autem 2. Cor. 13. ad virtutem iturus eſt, primùm malitiam debet culpare, & abijcere, & opera mortis per pœnitentiam purgare, & ſic accedere ad Dominum. *Baptiſmatum doctrinæ, impoſitionis quoque manuum, & reſurrectionis mortuorum, & iudicij æterni*: Non enim ſufficit pœnitentiâ mundos Act. 2. facere peccatores, niſi confeſtim baptizentur; ſicut in Actibus Apoſtolorum beatum Petrum reſpondiſſe legimus: *Pœnitentiam agite, fratres! & baptizetur vnuſquiſque veſtrum in nomine Ieſu*: & quod impoſſibile eſt operari hominem per ſe, hoc per Dei gratiam in baptiſmate accipere poteſt. Quid eſt autem, *baptiſmatum doctrinæ*? Non tamquàm multorum baptiſmatum debet intelligi; ſed vnius: quia ſicut vna fides eſt, ità & Ephes. 4 vnum baptiſma eſt: ſed pro varietate cauſarum accipientium, baptiſmatum, dixit. *Impoſitionis manuum*, per quam Spiritus ſanctus accipi poſſe creditur: quod poſt Act. 8. baptiſmum ad confirmationem vnitatis in Eccleſiâ Chriſti à Pontificibus fieri ſolet. His igitur perfectè in 2. Tim. 1 Eccleſiâ perceptis, fides reſurrectionis & iudicij futuri habenda eſt. Viuere quippe ſicut Angeli, & nullius egere eorum quæ in iſtâ vitâ ſunt, huius vitæ promiſſio nobis facta eſt per Spiritum ſanctum. Fructus autem huius promiſſionis, eiuſdem præſentia vitæ eſt: quæ duo, id eſt, fides & iudicium, ſemel baptizato reſtant, non Ephes. 2. iterùm baptizari. *Et hoc faciemus, ſiquidem permiſerit Deus*: In hac quippe fide baptiſmatis, & reſurrectionis & iudicij futuri, vos, Deo permittente, pleniter inſtruximus. Ne verò vllatenùs qui ſecundum vel tertium æſtimaret poſt peccata poſſe fieri baptiſma, mox ſubiungit, dicens:

Impoſſibile eſt enim eos qui ſemel ſunt illuminati, guſtauerunt etiam donum cæleſte, & participes ſunt facti Spiritus ſancti, A guſtauerunt nihilominùs bonum Dei verbum; virtuteſque ſæculi venturi, & prolapſi ſunt, renouari rurſùm ad pœnitentiam: rurſùs crucifigentes ſibimetipſis Filium Dei, & oſtentui habentes.

Impoſſibile eſt, inquit, non difficile. Impoſſibile verò inquiens, in deſperationem eos miſit; ſecundò baptizari non poteſt: quia impoſſibile eſt, quod fieri non poteſt: difficile verò, quod quamuis cum labore, fieri tamen poteſt. Si ſemel, inquit, illuminati eſtis per gra- B tiam ſancti Spiritus, & guſtaſtis donum cæleſte, hoc eſt 1. Cor. 12. remiſſionem peccatorum accepiſtis, & participes facti eſtis Spiritus ſancti, in diſtributionem donorum Dei, quæ in Epiſtolâ ad Corinthios beatus Paulus enumerat, & bonum guſtatis verbum Dei. Hic doctrinam dicit Euangelicam. Et virtutes venturi ſæculi cognouiſtis.. Quæ reuelatio futuri ſæculi, niſi reſurrectio & vita beata beata, quæ Sanctis promittitur? Hæc omnia ſi in doctrinâ fidei, gratiâ Dei per baptiſmum illuminati accepiſtis, & cognouiſtis, ſcitote certiſſimè, ſi in peccata iterùm incideritis, impoſſibile eſſe vos renouari iterùm ad pœnitentiam. *Ad pœnitentiam*, dixit, hoc eſt, per pœnitentiam. Quid ergo? excluſa eſt pœnitentia poſt C baptiſmum? Abſit: Sed renouatio per ſacri baptiſmatis lauacrum ſecundâ vice fieri non poteſt. *Renouari dixit*, hoc eſt, nouum fieri. Nouum quippe facere hominem, ſacri baptiſmatis eſt: de quo Propheta ait: *Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua.* Cuius virtus, id eſt baptiſ- Pſ. 102. matis ſacri, in cruce & ſepulturâ Chriſti conſtat. Proinde ſubiunxit: *Rurſùm crucifigentes ſibimetipſis Filium Dei,* Rom. 6. *& oſtentui habentes.* Hoc eſt, vetus homo noſter ſimul Ibidem. crucifixus eſt cum Chriſto; ſicut in alio loco ait: *Conformes enim facti ſumus ſimilitudini mortis eius.* Et iterùm: *Conſepulti enim per baptiſmum in mortem*: Sic enim impoſ- Coloſſ. 2. ſibile eſt ſecundò crucifigi Chriſtum; hoc enim eſt o- D ſtentui eum habere: qui ſecundò ſe baptizari poſſe putat, ſecundò Chriſtum crucifigere quærit, qui crucifixus Act. 2. eſt & mortuus, & victor mortis reſurrexit, atque cum triumpho gloriæ cælos aſcendit: Sicut enim ſemel Chri- Rom. 6. ſtus mortuus eſt carni in cruce: ſic nos ſemel morimur in baptiſmate, non carni; ſed peccato. Atque ſicut ille iterùm mori non poterit, ità nec nos baptizari poſſumus, niſi fortaſſis lachrymis pœnitentiæ, non lauacri regeneratione. Quid ergò eſt, inquis, non eſt pœnitentia? Eſt vtique pœnitentia; ſed baptiſmus alius non eſt. Pœnitentia verò eſt, & multam habet fortitudinem, etiam in eum qui in peccatis valdè demerſus eſt. Si voluerit, poteſt eum liberare ex onere peccatorum, & periclitantem in tuto conſtituere, etſi ad ipſum profundum iniquitatis peruenerit, & hoc ex multis manifeſtum eſt: ideò addidit: *Numquid enim qui cadit, non reſurget? aut qui* Hier. 8. *auertitur, non reuertetur?* Quale ergò eſt medicamentum pœnitentiæ, aut qualiter conficitur? Primùm confiteo- Pſ. 31. do & condemnando proprium peccatum. *Iniquitatem,* inquit, *meam non celaui, & pronuntiabo aduerſùm me iniquitatem meam, & tu abſtuliſti impietatem cordis mei.* Se- Matt. 3. cundò multâ humilitate plangere peccata ſua, fructuſque dignos exinde facere pœnitentiæ: quatenùs nullatenùs Eccl. 21. in eadem iterùm corruat peccata. Deinde multis eleemoſynis redimere ſe incipiat, qui ſeculi habet po- Dan. 4. teſtatem: Sicut enim ſcriptum eſt: *Diuitiæ viri redem-* Rom. 12. *ptio animæ illius.* Poſtremò opus eſt nulli iraſci, ne- Rom. 12 E que malum pro malo reddere, omnibus dimittere Luc. 6. peccantibus in ſe, dicente ipsâ veritate: *Dimitte, & dimittetur vobis.*

Terra enim ſæpe venientem ſuper ſe bi- Eſai. 5. bens imbrem, & geminans herbam opportunam illis à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo. Proferens autem ſpinas, & tribulos, reproba eſt, & maledictioni proxima, cu- Geneſ. 3. ius conſummatio in combuſtionem.

Ps. 2. Cum timore audiamus sermooes Dei. Non sunt hæ G
minę Pauli, non sunt homiois verba. Spiritus sancti sont,
Christi sunt loquentis in Paulo. Comparationem hîc
1. Cor. 13. feeit de animâ proficiente in doctrinâ Dei, & de negli-
gente salutem suam. Fructiferæ terræ cælestibusque im-
bribus irrigatæ adæquauit proficiētem animam in San-
Esai. 55. ctorum germinum floribus, dicens: *Terra enim sæpè ve-
nientem super se bibens imbrem.* Hîc declarat quòd hi ad
quos eius sermo fuit, susceperuot & combiberuot ver-
Luc. 8. bom cælestis doctrinæ, & sæpius per Legem, per Pro-
phetas perceperunt, & nec sic prompti facti sunt ger-
mina fidei proferre. Adhuc addidit de bonâ terrâ, in
Matt. 13 quam cecidit semen verbi Dei. *Germinans*, ait, *herbam
opportunam.* Nihil sic opportunum, sicut fides in Filium H
Ps. 103. Dei, & vita optima. Hæc verò talis terra accepit bene-
& 144. dictionem à Deo, vt ferat trigesimum, sexagesimum
etiam & centesimum fructum. Et hoc notandum est,
quòd omnis abondantia in frugibus terræ, in fructibus
1. Cor. 3. arborum, non aliter nisi per Dei benedictionem culto-
ribus ad voluntatem respondere poterit: Neque enim
agricolarum est terram excitare ad fructus; sed impe-
rium Dei, sicut alibi beatus Paulus, ait: *Ego plantaui,
Apollo rigauit; sed Deus incrementum dedit.* Hoc ergò de
anima florente io virtutibus & Dei benedictione, dignè
protulit exemplum: mòxque subiungit aliud paradig-
ma de eâ quæ suam negligit salutem, dicens: *Proferens
autem spinas & tribulos, reproba est & maledictioni proxi-
ma, cuius consummatio in combustionem.* Quis namque est I
Prou. 20 ab istis spinis mundus? At si essemus mundi, neque sic
præsumptuosos nos oporteret esse; sed timere & treme-
Prou. 28 re, ne fortè pulluleot in nobis spinæ peccatorum. Quo-
modò anima vel caro spinis plena superbire poterit?
Numquid noo maiori sollicitudine extirpare eas opus
Matt. 13. haberet? Quæ sunt ergò spinæ? Audiamus Christum de
spinis dicentem: Quia cura sæculi huius, & deceptio
diuitiarum præfocant verbum, & infructuosum effi-
ciuot. Proferens dixit spinas, noo generans, maledi-
Genes. 3. ctioni proxima est. O quantam habet consolationem
hic sermo! *Maledictioni* (inquit) *proxima*, oon maledi- K
cta. Qui autem needum in maledictiooem incidit, sed
Ezech. proximus est, longè fieri poterit. Et noo in hoc solo
18. consolatus est; sed etiam in eo quod sequitur. Noo di-
xit reproba, & maledictioni proxima, quæ comburetur:
sed quid? *cuius consummatio in combustionem.* Hæc com-
bustio non erit, nisi quis vsque in finem permaoeat in
1. Thess. 2 peccatis suis? Quia in quacumque die conuersus fuerit
peccator, vitâ viuet, & non morietur. Si verò abscin-
damus spinas per pœnitentiam, poterimus mille bonis
Eccl. 19. perfrui, & fieri probabiles, & benedictionis Dei parti-
cipes. Postquàm autem increpauit eos sufficienter, &
terruit & percussit; curat eos iterùm, ne desperatos fa-
ciat: neque in omnibus adulatur, neque in omnibus L
percutit. Nec hæc dicimus veluti putantes vos spinis
plenos; sed timentes ne tales efficiamini. Melius est
enim vos verbis terrere, ne rebus ipsis doleatis.

Confidimus autem, fratres! de vobis meliora & viciniora saluti, quamuis ità dicamus: Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & dilectionis quàm ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis Sanctis, & ministratis.

Confidimus autem de vobis meliora, &c. Quia beatus
Paulus non habuit vnde eos ad qoos scripsit, de præsen- M
tibus laudaret, incipit eos de spe futurorum consolari,
dicens: *Confidimus, fratres! de vobis meliora & viciniora
saluti; quamuis ita dicamus:* quasi diceret: Optima quidem
de vobis confidimus, & quæ saluti vestræ proficiant: &
quod superiùs dixi de reprobâ terrâ, & combustiooi
proximâ, non de vobis hoc diximus; quia meliora de
vobis credimus. Adduxit quoque eis in memoriam præ-
terita, vt ex præteritis eos alliceret ad bona quæque;
ideò subiunxit: *Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur
operis vestri, & dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius,
qui ministrastis Sanctis, & ministratis.* Ecce quomodò re-
creauit animas eorum & confortauit, antiqua eis io 1. Thess.
mentem reuocans, vt non existimareot eorum obliuis- 4.
ci Deum: Necesse est enim eum peccare, cui spes deerit
futuri. Deinde hortatur eos omnibus modis sperare fu-
tura: Qui enim desperat de præsentibus beoeficiis Dei, Galat. 3.
de futuris quis poterit eum consortare? Simile qoid Ga-
latis improperat, dicens: *Currebatis bene, quis vos fasci-
nauit?* atque iterùm: *Tanta passi estis sine causâ?* vt pos- Ibidem.
set mitigare eandem sententiam; mox subiuoxit: *Si
tamen sine causâ.* Sic etiam boc loco temperauit senten-
tiam suam, dicens: *Non enim iniustus est Deus, vt obli- Hebr. 13.
uiscatur operis vestri.* Dum tantam charitatem ostendistis
in Sanctos eius: Volumus enim vos imitari opera eo-
rum, qui per fidem & patientiam hereditaturi sunt pro-
missiones. Quale verò desiderium haberet de salute eo-
rum, sequenti ostendit allegatione, dicens:

Desideramus verò vnumquemque vestrum eamdem ostentare sollicitudinem, ad expletionem spei vsque in finem: vt non segnes efficiamini, verùm imitatores eorum qui fide & patientiâ hereditabunt promissiones.

*Desideramus verò vnumquemque vestrum, &c. Deside-
ramus verò*, inquit, non taotum circà verba; sed etiam Hebr. 12
io virtute vos conuersari, noo quasi priora vestra cul-
pantes; sed vt de futuris solliciti sitis, admooentes: hoc Hebr. 3.
est, quales fuistis primùm, tales vos cupimus & modò
esse, & in futurum. Et non dixit: Volo, quod est aucto-
ritatis doctrinæ: sed quod erat paternæ dilectionis am-
pliùs quàm velle, hoc est: Cupimus vnumquemque
vestrum eamdem, quam olim habuistis sollicitudinem,
ad expletionem spei habere in æternam resurrectio-
nem. *Verùm imitatores eorum qui fide & patientiâ heredita- 1. Tim. 2.
bunt promissiones:* Hortatur enim auditores suos, vt fide
non fictâ & patientiâ perfectâ expectent promissiones Iacob. 5.
Dei, & hereditates quas Sanctis suis promisit. Et hoc
firmiùs exemplis corroborare nititur, cùm dicit:

Abrahæ namque promittens Deus, quoniam
neminem habuit per quem iuraret maiorem,
iurauit per semetipsum, dicens: Benedicens Genes.
benedicam te, & multiplicans multiplicabo 22.
te, qui sic longanimiter ferens, adeptus est re- Deut. 6.
promissiones.

Mira est sapientia beati Pauli: Per vices enim laudi-
bus extollit eos ad quos scribit, per vices terroribus ac-
cidentis historiæ terret, ne infideles esseot, & minùs 1. Tim. 4
creduli promissionis Dei. Per vices verò eos exemplis
hortatur ad patientiam & fidem; & vt indubitanter cre-
dant, non solùm Deo dicente, verumetiam iurante Rom. 4.
per semetipsum. Et dum ei multa suppeterent exempla
Sanctorum, qui per patieotiam hereditarant promis- Ibidem.
siones Dei: præcipuè fidelis Abrahæ vsus est exemplo,
propter dignitatem personæ illius, & propter quod
maximè in eo istud eootigerit: qui longanimiter fe-
rens, adeptus est in filiis suis repromissiones, noo modò Matt. 3.
præteriti temporis, quæ in populo Dei impletæ sunt;
sed magis etiam io futurum prænuntians in filios fidei
Abrahæ, cuius filij sunt quos bonitas Dei de lapidibus Num. 14
Gentium suscitauit, & fecit eos in fide esse filios Abra-
hæ: Promissioni enim Dei cooperata est longanimi-
tas in audientes & expectantes hereditatem promis-
sam: quam quidam pusillanimes & increduli verbo
Dei, oon fuerunt adepti; sed plurima eorum in deserto 1. Cor. 10
periit multitudo. Quàm impium est Deo iuranti ooo
credere? Iurauit enim Deus per semetipsum; quia ne-
minem habuit maiorem, per quem iuraret. Potest hic Genes.
in hoc iuramento persona Dei Patris intelligi, qui de 22.
Filio suo idem Patriarchæ promisit, dicens: *Et in semi-
ne tuo benedicentur omnes Gentes. Non dicit in semini-*

bus, vt beatus Paulus in aliâ demonstrat Epistolâ; *sed in* A *semine tuo, quod est Christus.* Galat. 3. Iurat enim & idem Christus Ioan. 8. in Euangelio, dicens: *Amen, amen dico vobis.* Et ipse per semetipsum: quia nec ipse habuit maiorem per quem iuraret, *Benedicens, benedicam te*, hoc est in stellis cæli, per quas Sancti designantur de eius semine futuri, intelligi potest dictum: *Multiplicans multiplicabo te*, & hoc in arenâ maris, per quam peccatores populi illius Genes. 18 & 15. Ibid. designari possunt: vtraque enim Dominum dixisse legitur, vbi ait: *Erit semen tuum sicut stellæ cæli, & sicut arena quæ est in littore maris.*

Homines enim per maiorem se iurant: & omnis controuersiæ eorum finis, ad confirma- B tionem, est iuramentum. In quo abundantiùs volens Deus ostendere pollicitationis heredibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum: vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimam consolationem habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem.

Ps. 115. *Et omnis controuersiæ eorum finis, &c.* Si igitur hominibus in futurum credendum est, de quibus dicitur per Pro- Num. 23 phetam: *Omnis homo mendax*; quantò magis Dei iura- C mẽto credi debet, qui est veritas qui nec falli, nec mentiri potest? *Homines enim per maiorem se iurant: & omnis* Exod. 22 *controuersiæ eorum finis ad confirmationem est iuramentum*, prout si diceret: Ex hoc soluitur totius controuersiæ disceptatio, non vnius cuiuslibet; sed totius. Oportebat quidem sine iuramento credere Deo; sed iurare Deum Ibid. dicit. *In quo abundantiùs volens Deus ostendere pollicitationis heredibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum*: Proptereà enim huius te[…]omissionis mentionem facit quæ ad nos communi[…]facta est, quoniam apud homines hoc videtur fidele esse, cùm iuramentum interest controuersiis eorum. Non tamen æquale est ho- D minem per se iurare, & Deum: Homo enim sui potestatem non habet: Deus autem potestatem habet omnium quæ sunt: Sed quia incredulum est humanum genus, cõdescendit ad nos, sic certè iurat propter nos: quamuis Hier. 5. indignum sit non credi ei; sicut superiùs dictum est: *Et didicit ex his quæ passus est* quoniam homines hoc putant maximè esse dignum fide, vt per experimentum quis transeat ad fidem. *Vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimam consolationem habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem.* Duas res dixit, Dei Patris promissiones de Filio suo, & aduentum Filij in hunc mundum pro salute nostrâ. Proposita verò E spes veritas est rerum gestarum quæ Patriarchis promissæ sunt & redditæ, vt ex transactis futura credamus.

Quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam, & penetrantem vsque ad interiora velaminis.

Quam sicut anchoram habemus animæ, &c. Sicut enim 2. Cor. 13. anchora iacta è naui, non permittit eam circumferri; licet venti commoueant eam; sed iacta firmam facit nauem: sic & fides spe roborata introducit nos in rerum speciem quam modò in fide & spe tenemus. Ideò addidit, dicens: *Et penetrantem vsque ad interiora velaminis*: Tempestas enim & multus imber commouet ratem, F Ps. 54. anchora autem non permittit demergi. Sic etiam nostra spes, quam habemus fixam in interiora velaminis, nullâ infidelitate mergi poterit, si cum Prophetâ veraciter dicamus: *Iacta in Deum curam tuam, & ipse te enu-* 1. Cor. 9. *triet.* Si hãc non habemus, omninò demersi erramus, non tãtum in spiritalibus; sed etiam in carnalibus: *Quia qui arat* (inquit Apostolus) *in spe arat: & omnis labor noster in spe mercedis quemlibet nostrum consolatur.* Spes verò pe- 2. Petr. 1. netrat interiora velaminis, dum cælestia absque vllâ dubitatione credit & sperat, & amat, operibusque ostendit vtpote qui credit quod & sperat. Vt infirmiorem itaque spem nobis adderet, subiunxit:

Vbi præcursor pro nobis introiit Iesus, secundùm ordinem Melchisedech Pontifex factus in æternum.

Præcursor autem quorundam est præcursor, sicut Luc. 1. Ioannes Christi: Non enim dixit simpliciter, *Introiit*, sed *Vbi præcursor pro nobis introiit*. velut absque dubio nos oporteat prosequi præcursorem nostrum. Præcursorem quidem & consequentem in eadem etiam via esse cõue- Ephes. 5. nit. Hoc autem de eo qui secundùm carnem est, dicitur; Ps. 109. qui semetipsum obtulit sacrificium Deo in odorem suauitatis, *Pontifex factus in æternum, secundùm ordinem Melchisedech.* Oportet itaque & illos quorum Pontifex est, meliores esse: & quantum est inter Aaron & Christũ, tantum est quodammodò inter Iudæos & Christianos. Nos in cælis habemus Sanctuarium. Talia igitur offeramus sacrificia, quæ in illud sanctuarium cæleste offerri possint: non iam pecudem & bouem, non sanguinem & adipem. Omnia hæc soluta sunt, & pro eis introdu- Rom. 12. ctum rationabibile obsequium. Quid autem est rationabile obsequium? quod per animam, quod per spiritum offertur Deo. *Spiritus*, inquit, *Deus est: & eos qui adorant* Ioan. 4. *eum, in Spiritu & veritate oportet adorare.* Quid est Deum in Spiritu adorare, nisi in charitate & fide non fictâ, & 1. Tim. 1. spe indubiâ & sanctis animæ virtutibus, quas Apostolus alio in loco abundanter enumerat?

Hic enim Melchisedech, rex Salem, Sacerdos Dei excelsi, obuiàm processit Abrahæ reuertenti à cæde hostium, & benedixit ei: cui decimas omnium dedit Abraham. Cap. VII. Genes. 14

Tradunt Hebræi hunc esse Sem primum filium Noe, Genes. 5. & eo tempore quo ortus est Abraham, habuisse ætatis annos trecentos nonaginta. Nec esse nouum, si Melchisedech victori Abraham obuiàm processerit, & in refectionem tam ipsius quàm pugnatorum eius, panem vinumque protulerit, & benedixerit ei, cùm abnepoti suo Gen. 14. hoc iure paternitatis debuerit & decimas prædæ atque victoriæ acceperit ab eo, sicut Sacerdos excelsi Dei: qui fuit etiam rex Salem. Salem autem non vt Iosephus & Ioseph. lib. 1. antiq. cap. 1. nostrorum plurimi arbitrantur, esse Hierusalem dicimus, nomenque ex Græco Hebræóque compositum: quod absurdum esse, linguæ peregrinæ mixtura demonstrat: sed oppidum iuxta Scythopolim, quod vsque hodie appellatur Salem: & ostenditur ibi palatium Melchisedech, ex magnitudine ruinarum, veteris operis Genes. 33 ostendens magnificentiam. Ad quam ciuitatem etiam legitur Iacob descendisse, quæ fuit in terrâ Chanaam, regionis Sichem, & non in viâ erat Hierusalem; sed oppidum metropolis Sichem, de quo in Euangelio legi- Ioan. 3. mus: *Erat autem Ioannes baptisans in Ennon, iuxtà Salem; quia aquæ multæ erant ibi.*

Qui primùm quidem, quia interpretatur Rex iustitiæ, deinde verò & Rex Salem, hoc est, Rex pacis, sine patre, sine matre, sine generationis ordine, neque initium dierum, neque finem vitæ habens: assimilatus autem Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum.

Sæpius beatus Paulus eundem Melchisedech in typo Hebr. 5. & 7. Dei Saluatoris introducit: Quamuis enim omnes penè Sancti & Patriarchæ ac Prophetæ prioris temporis in aliquâ re figuram expresserint Saluatoris: hic tamen Melchisedech specialiùs; qui quoniam non fuit de genere Iudæorum, in typum præcessit Sacerdotis Filij Dei de quo dicitur in Psalmo: *Tu es Sacerdos in æternum* Ps. 109. *secundùm ordinem Melchisedech.* Ordinem autem eius multis modis interpretantur, quòd solus & Rex fuerit & Sacerdos, & ante circumcisionem functus sacer- Exod. 29 dotio: vt non Gentes à Iudæis; sed Iudæi à Gentibus

sacerdotium acceperint: neque vnctus oleo sacerdotali, G
vt Moysis præcepta cõstituunt, sed oleo exultationis, &
Leuit. 8. & 31. fidei puritate; neque carnis & sanguinis victimas immolauerit, & brutorum sanguinem an... alium dextera susceperit; sed pane & vino simplici puroque sacrificio
Christi dedicauerit sacerdotium: Nec tamen credẽdum
est quòd iste Melchisedech sine patre aut sine matre esset, cùm Christus quoque secundùm vtramque naturam
Gen. 14. & patrem habeat & matrem: sed quòd subito introducatur in Genesi occurrisse Abrahæ à cæde hostium reuertẽti, & nec antè nec posteà huius nomen vel genealogia
inueniatur scripta. Affirmat verò huius exemplo Apostolus, quòd sacerdotium Aaron, id est populi Iudæo- H
tum, & principium habuerit & finem: Melchisedech au-
Dan. 9. tem, id est Christi sacerdotium, & in præteritum & in
futurum æternum sit. Hic verò Melchisedech interpretatur Rex iustitiæ. Quis verò est Rex iustitiæ nisi Domi-
Esai. 9. nus noster Iesus Christus; deinde Rex Salem, hoc est Rex
pacis, quod pertinet ad Christum. Iste namque nos iustos effecit, pacificans omnia quæ in cælis sunt, & quæ in
Coloss. 1. terris; qui solus est Rex iustitiæ & pacis, Dominus noster
Iesus Christus, qui secundùm diuinitatem sine initio, si-
Esai. 53. ne fine; Rex est sempiternus, ex æterno patre æternus;
quamuis ex temporali matre temporalis esset: Sicut enim istius Melchisedech non legimus initium vel finem
in Scripturâ sanctâ, propter quod non est scriptum: Sic
Eccl. 24. non nouimus Filij Dei initium vel finem; quia non ha-
Luc. 1. bet. Et in hoc est similitudo, quod nec illius nec istius
initium vel finis legatur. Illius quidem; quia non est
scriptum: istius autem; quia omninò non est

Intuemini verò quantus hic sit, cui etiam de-
Gen. 14 cimas dedit de præcipuis Abraham Patriarcha.
Num. 18 Et quidem de filiis Leui sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere à populo secundùm legem, id est à fratribus suis: quamquam & ipsi exierint de lumbis Abrahæ.

Intuemini verò quantus hic sit, cui decimas, &c. Conuer- K
tit itaque sermonem ad eos qui gloriantur se filios esse
Matt. 3. Abrahæ, & de origine eius nobilitatem eorum descendisse quem diuinis exaltare laudibus contendunt, & in
Ioan. 8. Euangelio cum Domino præposuisse leguntur, dicentes:
Gen. 14. *Numquid tu maior es patre nostro Abraham?* quasi diceret:
quem vos excellentiorem omnibus æstimatis, hic deci-
Num. 18 mas offerebat Melchisedech, & hoc de præcipuis victo-
Deut. 26 riæ: qui assimilatus est Filio Dei Pontifex factus in æternum. *Et quidem filius Leui sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere à populo secundùm Legem, id est à fratribus suis: quamquàm & ipsi exierint de lumbis Abrahæ.*
Tanta quippe erat sacerdotij excellentia, vt etiam qui si- L
milis essent honoris progenitoribus, & eundem haberẽt
progenitorem; tamen multò ampliùs meliores essent
fratribus suis, quò sacerdotio digni efficerentur, veluti
Num. 26 Aaron inter viuos & mortuos, vt Dei iram placaret quæ
exarserat, stare legitur: quod propterea vnus ex populo
facere poterat (licet omnes vnum haberent progenitorem) quòd Sacerdos esset. Proinde ipse Abraham nullo
modo alienigenæ decimas dedisset, nisi plurimus & excelsæ eius esset honor, cui decimas exequiatum dari Deo
placere comperisset, ostendens etiam incircumcisum
Num. 15 Sacerdotem, Sacerdote circumciso multò esse sublimiorem. Quomodò ergò hoc ostendit? quia ipse Leui, ex
Num. 3. quo sacerdotale genus ortum est, decimatus est in lumbis progenitoris sui

Ille autem, cuius genealogia non annumera-
Gen. 14. tur in eis, decimas sumpsit ab Abraham, & ei
qui habebat repromissiones, benedixit. Sine vllâ autem contradictione, quod minus est, à ma-
Gen. 12. iore benedicitur. Et hic quidem decimas, homines qui moriuntur, accipiunt: ibi autem is
qui contestatur quòd viuit, & vt ità dictum sit,
in Abraham, & Leui qui decimas accepit, decimatus est adhuc enim in lumbis patris erat,
quando obuiauit ei Melchisedech.

Ille autem, cuius genealogia non annumeratur in eis, &c.
In Abraham decimatus est non solùm Leui, verumetiam & ipse Aaron, qui decimas solebat accipere à po- Num. 18
pulo; & per eum omne sacerdotium Leuiticum. Nec
hoc loco contentus est stare; sed adhuc maiori honore
exaltauit eum qui alterius generis fuit, dicens: *Et ei qui habebat repromissiones, benedixit.* Ostendit & honorabiliorem esse illum ex communi omnium iudicio. *Et sine vllâ contradictione*, inquit, hoc est, omnibus luce clarius
videtur, *quod minor à maiore benedicitur.* Proinde melior
est typus Christi etiam eo qui promissiones habebat.
Ibi autem is qui contestatur quod viuit. Quis est qui viuit? Gen. 22.
Ille factus est Sacerdos in æternum secundùm ordinem
Melchisedech, typum gerentis Pontificis nostri, qui se- Hebr. 6.
metipsum obtulit hostiam Deo placentem, non ex necessitate qualibet; sed ex voluntate propriæ potestatis: Ioan. 10.
qui nihil morti debuit, idcircò Pontificali sacrificio sui 2. Cor. 5.
corporis, omnium abluit peccata.

Proinde si consummatio per sacerdotium
Leuiticum erat (populus enim sub ipso legem
suscepit) quid, quòd adhuc necessarium fuit
secundùm ordinem Melchisedech alium surgere Sacerdotem, & non secundùm ordinem
Aaron, dici? Translato enim sacerdotio, ne-
I cesse est vt & Legis translatio fiat.

Hinc iam incipit veteris nouique Testamenti differentias ostendere, dicens: Si enim consummatio (id
est perfectio) per sacerdotium Leuiticum fuit; quid ne- Exod. 28
cesse fuit alium surgere Sacerdotem? Nam Aaron primùm post datam Legem sacerdotem de tribu Leui esse
nulli dubium est. Ideò sacerdotium quo functus est, Leuiticum nominauit. Quo sacerdotio Leitico multò
melior Melchisedech in ordine sacerdotali factus est,
qui typum gerebat Sacerdotis nostri, id est Domini Sal- Ps. 109.
uatoris mundi. Nequaquam enim dixisset: *Secundùm
ordinem Melchisedech*, si illud sacerdotium Aaron melius esset, sub quo populus Iudæorum Legem susceperat. Si igitur Sacerdotij translatio est, necesse est & Legis esse translationem: Neque enim Sacerdos potest sine Testamento esse, & sine Lege, & sine præceptis.

Is enim in quo hæc dicuntur, de aliâ tribu
est, de quâ nullus altari præsto fuit. Manife- Luc. 3.
stum est enim quod ex Iudâ ortus est Dominus
noster; in quâ tribu nihil de sacerdotibus Hebr. 5.
Moyses locutus est.

Is enim in quo, ait, id est, de quo hæc dicta sunt, Dominum scilicet significans Saluatorem. Dum id translatum est sacerdotium, simul & Testamentum translatum est. Non autem ordine tantummodò, neque præceptis; sed etiam tribu. Oportebat quippe vt etiam tribus mutaretur. Et quomodò translatum est sacerdotium; ex tribu ad tribum, de sacerdotali ad regalem,
vt eadem ipsa sit & regalis & sacerdotalis. Et intuere Gen. 14.
mysterium. Primum fuit regale sacerdotium Melchise- Exod. 28
dech, secundùm consequentiam huius sermonis. Secundum etiam fuit sacerdotale in Aaron. Tertium in
Christo fuit iterùm regale, qui Rex erat semper; Sa- Ioan. 18.
cerdos autem factus est, quando carnem suscepit, quan-
M do sacrificium obtulit. Vides mutationem? Quæ enim
per translationem facta sunt, hæc veluti ex rerum con- 1. Petr. 2
sequentiâ quasi noua redire videntur.

Et ampliùs adhuc manifestum est; si quidem
ad similitudinem Melchisedech exurgat alius
Sacerdos, qui non secundùm Legem mandati
carnalis factus est; sed secundùm virtutem vi- Ps. 109.
tæ insolubilis: Contestatur enim, quoniam tu
es Sacerdos in æternum, secundùm ordinem
Melchisedech.

Aliam hoc loco differentiam adstruit inter sacerdotium Aaron, & sacerdotium Christi; quia illud carnale, Hebr. 9. hoc verò spiritale: illud temporale, hoc verò æternum est: Dicit enim de sacerdotio Aaron, secundùm legem Deut. 28 carnalis mādati. Lex quippe illa ex multa parte carnalis erat, in circumcisione carnis, in mundatione carnis, in hostiis & oblationibus carnalibus, in discretione ciborum, dierum, temporum, etiam & in retributione; quibus benefacientibus, & Legem custodientibus, pax & securitas, & prosperitas, & frugum abundantia, & regni potentia promissa est: quæ omnia morte finienda erant: Sed non ita sacerdotium Christi quod secundùm virtutem vitæ insolubilis est. Quis iste est Sacerdos talis? Non Aaron, nec Melchisedech; sed ille cuius Melchisedech typum gerebat: de quo Deus ipse Pater iureiurando testatur: Psal. 109 *Tu es sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchisedech*, Rom. 6. hoc est, non temporalis, neque finem habens, sed secundùm potentiam insolubilis vitæ; hoc est, Hebr. 7. infrà. vitam in seipso habens insolubilem: & quamuis ad tempus mortuus esset in carne; tamen in æternum diuinitate & humanitate mediator inter Deum & homines semper viuit ad interpellandum pro nobis.

Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatē eius & inutilitatem: Nihil enim ad perfectum adduxit lex: introductio verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum. Et quantum est, quod non sine iureiurando? nam alij quidem sine iureiurādo Sacerdotes facti sunt: hic autē cum iureiurando per Psal. 109 Hebr. 10. eum qui dixit ad illum: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eū: tu es Sacerdos in æternum.

Nihil enim ad perfectum adduxit Lex. Quid enim Nihil profuit Lex? Profuit quidem; sed nihil ad hoc profuit, vt perfectos facere potuisset seruientes in eā. Idcir- Galat. 3 cò eius reprobatio fuit, vt gratiæ daretur locus, dum veniret in quo perfectio fieret. Vtilis quippe fuit Lex, sed illis qui fidem habuerunt in Christo: non illis qui totam suam spem in eā firmauerunt. *Introductio verò melioris* Deut. 4. *spei, per quam proximamus ad Deum. Et quantum est, non sine iureiurando: nam alij quidem sine iureiurando Sacerdotes* Leuit. 18 *facti sunt. Introductio (inquit) melioris spei.* Habuit Ezech. 20. quippe & Lex spem, sed non talem: Sperabant enim bene placentes, & legem Dei custodientes, possidere terram, nihil ærumnosum pati, prosperè viuere, sicut di- Matt. 19 & Ioan. 17. Rom. 8. ctum est: *Qui fecerit eam, viuet in eā.* Hic autem speramus; quia Deo placentes & Euangelica præcepta custodientes, non terram possidebimus; sed cælum. Magis autem (quod cælo multò melius est) speramus proximi Deo consistere, ad ipsum paternum solium peruenire, Psal. 109 & ministrare ei cum Angelis. Hoc verò sacerdotium per quod hanc gloriam possessuri sumus, non erit sine iureiurando, vt firmam Dei promissionem credamus: quia hæc omnia nobis in Filio proprio promisit, quem pro nobis omnibus tradidit, vt per eum hæc omnia possideamus, de quo dictum est: *Tu es Sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchisedech.*

In tantum melioris Testamenti sponsor factus est Iesus. Et alij quidem plures facti sunt Sacerdotes, idcircò quòd morte prohiberentur permanere: hic autem eò quòd maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. Vnde & saluare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper viuens ad interpellandum pro nobis.

Hebr. 10 *In tantum melioris Testamenti sponsor factus est, &c.* Duas ponit differentias; quia non habet finem Sacerdos no- Hebr. 13. ster, sicut legalis. Hoc autem facit ex persona Christi qui ingressus est, inquit, secundùm virtutem vitæ insolubilis: & hoc iureiurando testatur, sicut suprà dictum Apoc. 14. est. Sicut ille permanet; sic etiam & Lex quam attulit, permansura est, in qua est vera peccatorum remissio, & perpetuæ perceptio gratiæ: Si enim illa prior propter imbecill[illegible] [illegible], quæ nihil ad perfectum ducere potuit, cas[illegible]; ista autem quam Christus Pontifex ma- Hebr. 5. gnus attulit valet, & fortis est, & manet. Ostendit autē hoc ex Pontifice. Quomodo? quia vnus est. non enim vnus esset, nisi [illegible] immortalis: Sicut enim multi Sacerdotes in lege fuerunt, quia mortales fuerunt: sic vnus hic quia immortalis qui, *in tantùm melioris Testamenti sponsor factus est*, secundùm quod iurauit Deus, illum semper esse mansurum. *Vnde & saluare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper viuens ad interpellandum pro nobis.* Intueris quia de eo qui secundùm carnem est, ista dicit: Quando enim sicut Pontifex est, tunc etiam interpellat; qui ex ea naturā qua Pontifex est, interpellat pro eis. Quis est qui inter- Rom. 8. pellat, nisi humanæ naturæ diuinitati illius coniunctio, quam paterno solio aduexit? Semper viuens ad saluandum idoneus. Alij verò Pontifices qui semper non erant, semper non interpellabant; hic verò non solùm in hac vitā saluat per interpellationem humanitatis suæ; sed etiam in futurum glorificat, dum tradet regnum Deo Patri, & perducet Sanctos ad visionem Pa- 1. Cor. 15. ternæ maiestatis.

Talis enim decebat nobis, vt esset Pontifex sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cælis factus: qui non habet quotidie necessitatem, quemadmodùm alij Sacerdotes, priùs pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populo: hoc enim Leuit. 16 fecit semel se offerendo.

Talis enim decebat nobis, vt esset Pontifex, &c. Talis decuit esse Pontifex nobis, de quibus ipse ait. *Iam non dicam vos seruos, sed amicos; quia omnia quæcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis.* Videlicet, serui regales Ioan 15. Pontifices habuerunt, mortales peccatores pro semet- Num. 18 ipsis offerentes: filij verò & amici Dei Pontificem habent immortalem, segregatum à peccatoribus, id est, prioribus Sacerdotibus: qui est innocens & sanctus. Innocens; quia sine malignitate: quod dicit Propheta. *Nec dolus inuentus est in ore eius.* Sanctus, quia in om- Esai. 53. ni bonitate præcipuus. Impollutus; quia nihil habuit peccati. *Excelsior cælis factus; quia adorant eum omnes* Psal. 96. *Angeli Dei. Qui non habet quotidie necessitatem, quemadmodùm alij Sacerdotes, priùs pro suis delictis hostias offerre; deinde pro populo; hoc enim fecit semel se offerendo.* Hic magnitudinem sacrificij ostendit; quamuis enim illud vnum fuerit semel oblatum: sufficit tamen in sempiternum. Et tantùm præualuit, quantùm cætera omnia Hebr. 10 non præualuerunt. Et quod offerebat, non pro se offerebat; sed pro populo: Nec enim hoc pro populo quotidie offerendum erat; sed tantæ sanctitatis & honoris apud Deum fuit hoc sacrificium, vt semel oblatum, in æternum profuerit populo Dei.

Lex enim homines constituit Sacerdotes infirmitatem habentes: sermo autem iurisiurandi, qui suprà legem est, Filium in æternum constituit perfectum.

Lex enim homines constituit Sacerdotes infirmitatem habentes. Infirmitatem habētes, hoc est, peccatores & mor- Hebr. 5. tales? propterea pro se, sicut & pro populo semper offerebant. Iste tam potens est, vt semel oblatus suæ carnis sacrificio, nil opus esset cuiquam Credentium offerre plus pro eo. *Sermo autem iurisiurandi, qui suprà Legem est,* Apoc. 2. *Filium in æternum constituit perfectum* Hic etiam Filij nomen ad distinctionem seruorum qui fuerunt in Lege, Hebr. 4. positum est; quia serui infirmi fuerunt; siue quia peccatores mortales erant. Sed hunc Filium perfectum esse demonstrat; quia semper viuit, & semper sine peccato est. Vtrumque Apostolus, & mirificè consolatur audientes, & minaciter terret negligentes. Consolatur in Hebr. 6. eo, quis ad Sacerdotem magnum potenti sacrificio proximati sunt: terret in eo, ne peccent; quia illud sacrificium numquàm pro peccatis iterùm oblatum erat, non

est aliud sacrificium; vnom verò nos purgauit: post hoc G iudicium erit. Quotquot redempti sumus, isto sacrificio redempti sumus: ideò persuaseramus in generositate nostrâ & honote.

CAP. VIII. CApitulum autem in iis quæ dicta sint: Talem habemus pontificem, qui sedet ad dexteram sedis maiestatis in excelsis Sanctorum minister, & tabernaculi veri, quod fixit Deus & non homo.

Per ea quæ ait: *Capitulum autem in iis quæ dicta sunt*, significat Apostolus sermonem summum & magnum, & quasi præsentis disputationis recapitulationem, ad H
Hebr. 1. tem ipsam deducens Auditorem. *Talem* (inquit) *habemus Pontificem, qui sedet ad dexteram sedis maiestatis.* Humilia excelsis, humana diuinis commiscet, eundem
Ibidem. Deum ostendens quem & Pontificem. Nec alium esse qui sedet ad dexteram Dei, nisi eum qui est *Sanctorum minister, & Tabernaculi veri, quod fixit Deus & non homo.*
Matt. 10 Hoc Tabernaculum animæ Sanctorum sunt, quibus æterna gaudia ministrat, & velamen cæli Pontifex magnus, qui sedet ad dexteram maiestatis Patris in excelsis. Dum audis eundem sedere à dextris Dei, & ministrare Sanctis; sedere dignitatis diuinæ est; misericordiæ verò multæ, ministrare, & amoris magni quem no-
Matt. 27 bis impendit. Mirabile sacramentum est, eundem sedere in diuinitatis gloriâ, quem persecutores in cruce I pendentem viderunt, in quâ cruce passio illius mini-
1. Cor. 2. stratio est salutis nostræ: Hoc enim gestum credimus, hoc nobis ad salutem proficere nouimus: Sed quid carnalis mens humana æstimet in eo quòd sedere dicitur eum à dextris Dei? Condescendit enim sancta Scriptu-
Ephes. 1. ra nostræ infirmitati, nostræque consuetudini; quatenùs imbecilla instrueretur humanitas, quando vsque ad
Matt. 26 Matt. 25 illam secretam gloriam diuinitatis hominum non poterat cogitatio peruenire. Igitur victori Filio & per sanctam Incarnationem totius mundi triumphatori, post resurrectionis gloriam honorabilis consessus offer- K tur, vt per hunc situm susceptæ humanitatis gloria declaretur: Nam hoc verbo sedere, illud designatur, vt caput nostrum Christus ad Patris cognosceretur dexteram collocatum, id est diuinæ maiestatis sublimatum: in quà parte ponendi sunt qui à perfidis eiusdem Saluatoris, munere segregantur.

Omnis enim Pontifex ad offerenda munera & hostias statuitur: vnde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat.

Hebr. 7. Pontifices veteris Testamenti statuti sunt legalia offerre munera, hostias pro suis; sicut superiùs dixit, vel etiam pro populi peccatis. Vnde necesse est Saluatorem L nostrum in diebus carnis suæ aliquid habere ad offeren-
Hebr. 5. dum pro nobis: Dum enim in sempiterna diuinitatis suæ naturâ non habuit quid offerret, sumpsit ex nobis quod pro nobis offerre potuisset, id est, carnem humanam. Quid tam aptum immolationi, quàm caro mor-
Hebr. 9. talis pro mortalibus? Et quid tam mundum pro mundandis vitiis mortalium quàm sine vllà contagione carnalis concupiscentiæ, caro nata ex vtero virginali? Et
2. Cor. 5. quid tam gratè offerri, & suscipi possit, quam caro sacrificii nostri, corpus effectum Sacerdotis nostri? Et quoniam quatuor considerantur in omni sacrificio, cui offeratur, à quo offeratur, quid offeratur pro quibus offe- M ratur, nec alicui sacrificium debetur, nisi soli vero Deo, proinde Pontifex noster pro nobis Deo semetipsum offerebat, idem Sacerdos & sacrificium.

Si igitur esset super terram, non esset vtique Sacerdos: vbi sunt qui offerunt secundùm legem munera, qui exemplari & vmbræ deseruiunt cælestium.

Si igitur esset terrenus Pontifex, sicut Aaron, non
Num. 20 esset vtique Sacerdos secundùm ordinem Melchisedech in æternum. Aaron quippe mortuus est, & non est sacerdos in æternum: Christus verò quia viuit in æter- Hebr. 7.
num, Sacerdos est sempiternus, non talis quales illi fuerunt, *qui exemplari & vmbræ deseruiunt cælestium.* Omnes verò Sacerdotes in lege constituti, exemplare & vmbratile sacerdotium gerebant cælestium, id est, spiritualium, significantes verum & sempiternum Christi 1. Pet. 2.
sacerdotium. Nónne altare cæleste & fides nostra, in quo offerimus quotidie orationes nostras? nihil habens carnalis sacrificij quod in cineres resoluatur, nec in fumos extenuetur, nec in vaporationes diffundatur. Hæc verò sacrificia clara & festiuiora efficiuntur. Quomodò cælestia non celebrant sacrificia, quibus dicitur: *Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata; remittuntur* Ioan. 20
eis, & quorum retinueritis, retenta sunt? Horum enim sacrificiorum omnia Leuitici sacerdotij signa fuerunt; *quia lex per Moysem data est, gratia & veritas per Iesum* Ioan. 1.
Christum facta est.

Sicut responsum est Moysi, cùm consummaret Tabernaculum: Vide, inquit, vt omnia facias secundùm exemplar quod tibi monstratum est in monte. Nunc autem tantò melius sortitus ministerium, quantò melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Exod. 25

Vide, inquit, vt omnia facias secundùm exemplar, &c. Quoniam, auditus noster minùs aptus esse videtur ad disciplinam percipiendam, quàm visus (non enim ità Exod. 25 Act. 7.
animo commendamus quæcumque audiuimus, quomodò illa quæ ipso visu percipimus) ideò dicit: *Vide vt omnia facias secundùm exemplar quod tibi monstratum est in monte.* Sed hîc quæri potest, de quibus dixisset, *omnia:* vtrùm de tabernaculi constructione, an de hostiis & sacrificiis quæ in eo oblaturi essent. Sed de vtroque meliùs intelligitur. *Nunc autem tantò meliùs sortitus est ministerium, quantò melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est.* Vides inquit, quan- Ioan. 1.
tò ista melior sit illâ celebratione. Si quidem illa exemplar & forma; ista verò veritas; sicut dicitur in Euangelio. *Lex per Moysem data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est.* De quâ gratiâ subsequenter hîc Hebr. 9. Hebr. 9.
significat Apostolus, dicens: *Quod in melioribus repromissionibus sancitum est.* Quantò meliora sunt cælestia terrenis, æterna temporalibus; tantò melioris Testamenti mediator est Sacerdos Christus Deus. Transiens Apostolus de loco, & à Sacerdote & sacrificio, tunc demùm & Testamenti illius differentiam ponit: hic autem ad cælum nos eleuat, ostendens quia pro tabernaculo cælum habemus in repromissionibus Dei.

Nam si illud primum culpâ vacasset, non vtique secundi locus requireretur: vituperans enim eos dicit: Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & consummabo domui Israël & domui Iuda Testamentum nouum, non secundùm Testamentum quod feci patribus eorum in die quâ apprehendi manus illorum, vt educerem eos de terrâ Ægypti, quoniam ipsi non permanserunt in Testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Hier. 31.

Nam si illud primum culpâ vacasset, &c. Hoc est, si illud primum inculpabiles fecisset obseruatores suos, numquàm secundo locus relinqueretur: sed quia illud non fuit perfectum, inuentus est locus aptus secundi Ibidem.
Testamenti; sicut per Prophetam dicit Dominus: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & consummabo domui Israël & domui Iuda Testamentum nouum, non secundùm Testamentum quod feci patribus eorum in die quâ apprehendi manus illorum, vt educerem eos de terrâ Ægypti: quoniam ipsi non permanserunt in Testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus.* Hîc autem discretè posuit de quibus dictum Exod. 19 & 20.
est quòd non permanserunt, dum dixit: *In die quâ apprehendi manus illorũ, vt educerẽ eos de terrâ Ægypti.* De Lege

hoc dixit datâ io monte Sioaï, qoam quinquagesimâ die datam constant: in quâ permanserunt pattes eorum; (Exod. 32.) sed fecerunt vitolum in Oreb, & adorauerunt illum: Non enim de illo quod patribus eorum proposuit, id est Abraham, Isaac, & Iacob: hi enim omnes filij fidei, filij (Matt. 3.) Abrahæ dici possunt; sicot ipse Dominus in Euangelio dicit: *Dico autem vobis quòd potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Et hoc est Testamentum no- (Rom. 9.) uum quod consummabit Deus, id est, perficiet super omnes Gentes, vt qoicumqoe crediderint in Christom, filij Abrahæ secundùm spiritalem generationem verè sint.

Quoniam hoc est Testamentum quod dis- (Hier. 31.) ponam domui Israël post dies illos, dicit Dominus: dabo leges meas in mentem eorum, & in cordibus eorum superscribam eas: & ero illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum: & non docebit vnusquisq; proximum suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum: quoniam omnes scient me à minore vsque ad maiorem eorum: quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccata eorum non memorabor ampliùs. Dicendo autem nouum, antiquauit primum; quod autem antiquatur & senescit, propè interitum est.

Dabo leges meas in mentem eorum, & in cordibus, &c. Et hîc magna distantia est inter Legem & Legem, inter Scripturam & Scripturam, inter Litteram & Gra- (Exod. 32. Rom. 5.) tiam: Nam littera Legis scripta est in tabulis lapideis, quas Moyses ipse fregit, dum vidit populum ante vitulum ludentem: Gratia verò data est in corda Credentiũ per Spiritum sanctum, per quem charitas diffusa est in cordibus Credentium. Quod verò in littera latebat, & legebatur à populo per magistrorum traditiones hoc Spiritus sanctus adueoiens docebat per Apostolos. Et hoc est quod ait Propheta: *Et non docebit vnusquisque* (Hier. 31.) *proximum suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum. Omnes enim scient me à minore vsque ad maiorem eorum*: sicot in Euangelio de Domino legitur: Tunc aperoit illis seosum, vt intelligerent Scripturas. *Dicendo autem nouum, antiquauit primum: quod autem an-* (Luc. 24.) *tiquatur & senescit, propè interitum est.* Sumens autem à Prophetâ fiduciam Paulus, ampliùs in illud Testamentum inuehitur, commodè ostendens quoniam nostra nuoc floreot, illa vetusta sunt, & propè interitum: (Psal. 102.) Sed renouabitur sicut aquilæ iuuentus nostra, si ad fontem vitæ recurramus, si alas & oculos ad solem iustitiæ extendamus.

(Cap. IX. Exod. 26.) Itaque habuit quidem & primum illud iustificationes culturæ, & sanctum sæculare: Tabernaculum enim factum fuit primum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur sancta.

Tabernaculum enim factum fuit primum, in quo, &c. Le- (Ioseph. l. 3. Antiq. c. 5.) gimus enim in Iosepho, Tabernaculum ad instare esse huius mondi factum: exteriora verò huius sæculi figu- (Leuit. 24.) ram habebant. Idcircò qootidie ministrant sanctis Sacerdotes, accendeotea lumeo doctrinæ, & pascentes populum Dei pane, qui super meosam à sabbato vsque ad sabbatum præsto debet esse; id est à sabbato spei nostræ, in qua quasi in Christo, ab huius mundi turbini- (1. Cor. 13.) bus securi agimus, vsque in illud sabbatum, quò re teneamus quod nunc in spe habemus. Candelabra verò (Esai. 11.) dooa Spiritus sancti sunt, quæ in Ecclesiis luceot intelligentibus per eum super quem tequiescet Spiritus sapientiæ & intellectus, Spiritus consilij & fortitudinis, Spiritus scientiæ & pietatis, & Spiritus timoris Domini.

(Exod. 36.) Post velamentum autem, secundum Tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum, thuribulum aureum habens, & arcam Testamenti circumtectam ex omni parte auro, in quâ erat A vrna aurea habens manna, & virga Aaron quæ (Num. 17. Exod. 37.) floruerat, & tabulæ Testamenti. Super quæ erant Cherubim gloriæ, obumbrantia Propitiatorium: de quibus non est modò per singula dicendum.

Post velamentum autem, secundum tabernaculum, &c. In- (Apoc. 8.) terius Tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum, ipsum cælum significat, intrà quod Sacerdos noster Christus non sine sanguine intrauit. *Thuribulum aureum habens*; quia in eo offeruntur orationes Sanctorum. *Et* (Exod. 37.) *arcam Testamenti.* Hæc est caro Saluatoris oostri, in quâ erat vrna aurea, habens manna diuinitatis, & virga Aa- B ron, quæ floruit in sacerdotio Christi: & tabulæ duo- (1. Tim. 2. 1 Ioan. 2. Rom. 8.) rum Testamentorum. *Super quæ erant Cherubim gloriæ, obumbrantia Propitiatorium*: hoc est, multitudo scientiæ. Aptè autem Propitiatorium super arcam positum esse dicitur; quia ipsi mediatori Dei & hominum specialiter à Deo Patre donatum est, vt esset propitiatio pro peccatis oostris. Vnde etiam Paulus dicit: *Christus Iesus qui mortuus est, immò qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.*

His verò ità compositis: in primum quidem Tabernaculum semper introibant Sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes: in (Leuit. 16.) C secundum autem semel in anno singularis summus Sacerdos, non sine sanguine quem offerret pro suâ & populi ignorantiâ.

Quod verò suprà dixit, sanctum sæculare, hoc nunc (Hebr. 9. suprà.) lucidiùs ostendit, id est, in quo tabernaculo sacrificia fecerunt sæcularia, quæ ad perfectum non deducebant seruieotes in eis. *In secundum autem semel in anno singularis summus Sacerdos, non sine sanguine quem offerret pro suâ & populi ignorantiâ.* Iste verò summus Sacerdos ex par- (Hebr. 9. infrà.) te significat illum, qui semel ingressus est cælum intrà velum, in Sancta Sanctorum, vt adsistat vultui Dei pro nobis. Quod verò ait: *Vt offerret pro suâ & populi igno-* (Matt. 27. Coloss. 1.) *rantiâ*: hoc est quod ipse ait in cruce: *Deus Deus meus,* D *quare, me dereliquisti? longe à salute meâ verba delictorum meorum.* Quæ sunt verba delictorum suorum, nisi corporis sui?

Hoc significante Spiritu sancto nondum manifestatam esse Sanctorum viam, adhuc priore Tabernaculo habente statum quæ parabola est temporis instantis, iuxtà quam munera & hostiæ offeruntur.

Propterea dicit, hæc ità constructa sunt, vt disca- (Hebr. 4. 1. Tim. 6.) mus quia Saocta sanctorum, hoc est cælum, quod inaccessibile mortalibus soleret esse, iam adiri posset. Nec putemus illud iogredi ooo posse, vbi Pootifex noster (Esai. 63.) prior intrauit non sine sanguine, sicut prædixit Propheta: *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bos-* E *ra?* Sed patieoter expectamos tempus resortectionis (1. Ioan. 3. Rom. 6.) nostræ, in quo cùm apparuerit, apparebit & quid erimus: Scimus enim quia similes ei erimus, hoc est immortales. Sicut illi mors vltrà noo dominatur, nec caro nostra dominata erit.

Quæ non possunt iuxtà conscientiam perfectum facere seruiẽtem: solummodò in cibis & in potibus, & variis baptismatibus, & iustitiis carnis, vsque ad tempus correctionis imposita.

Hæ verò iustitiæ carnales in cibis & potibus, & variis (Hebr. 7.) *baptismatibus, vsque ad tempus correctionis impositæ* F *sunt.* Attende qoid hoc est: Nihil enim ad perfectum adduxit Lex; sed secundùm mandatum carnale sordes & ignorantias potuit emundare: de adulterio verò & & capitalibus criminibus nihil potuit purgare; sed digna rependebat absque misericordiâ. Ideò adulteram (Deut. 19. Ioan. 8.) mulierem Pharisæi proposuerunt ante Iesum, vt possent eum accusare, si contrà Legem absoluere iuberet, aut mansuetudinem amitteret, si legis iussionem custodire præciperet. Sed vtrumque cauebat sapientia Dei, quasi dixisset: Iusta est quidem Lex, si iustos haberet

Rom. 7. Matt. 7. ministros. Qui festucam de oculo alterius tollere vult, G iustum est vt prius trabem de proprio tollat oculo. De baptismatibus Iudæorum plenius in Euangelio secundùm Marcum legitur, vbi Pharisæi vituperabant Dominum & Discipulos non lotis manibus manducantes. Marc. 7. Frustrà autem Pharisæi, frustrà omnes Iudæi lauant manus, & à foro dum veniunt, baptizantur, quamdiu Esai. 12. contemnunt sonte Saluatoris ablui. Sed Pharisæi spiritalia Prophetarum verba carnaliter accipientes, quæ illi de cordis & operis castigatione præcipiebant, dicentes, *Lauamini, mundi estote*; &: *Mundamini qui fertis vasa Domini!* Esai. 1. & 52. Matt. 23 isti de corpore solummodò lauando intelligi putabant; cùm certum sit Moysen & Prophetas, qui vasa populi Dei vel aquâ dilui, vel igne purgari, vel oleo H sanctificari quacumque ex causâ iusserunt, non in hac materialium rerum emundatione; sed mentium potiùs & operis castigatione, sanctimoniam atque animarum nobis mandare salutem.

Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum non manufactum, id est, non huius creationis: neque per sanguinem hircorum & vitulorum; sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta, æternâ redemptione inuentâ.

Luc. 12. *Tabernaculum manufactum*, &c. Tabernaculum non I manufactum, cælum significat, vnde nos futura bona speramus nobis dari, id est æterna, quæ non transeunt. Exod. 36 *Id est, non huius creationis*, hoc est, non huius tabernaculi species, quam in eremo finxit homo: sed longè aliter ab ipso Deo creatum est specialiter, non carnaliter. In quo tabernaculo modò sunt animæ Iustorum, & Apoc. 6. Angelorum spiritus, expectantes donec compleatur numerus conseruorum suorum. *Neque per sanguinem hircorum & vitulorum; sed per proprium sanguinem introiuit se-* Leuit. 16 *mel in sancta*. Omnia quippe mutata sunt: ibi sanguis Philip. 3. hircorum diluit peccata carnis, hic sanguis Christi abluit peccata spiritus. *Æternâ redemptione inuentâ*. Per hoc ostendit in prioribus sacrificiis & legalibus cere- K monijs non esse æternam retributionem.

Leuit. 16 Si enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundandam carnem: quantò magis sanguis Christi, qui per Spiritum sempiternum seipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti?

1. Pet. 1. Si enim carnem, inquit, potuit mundare sanguis taurorum, multò amplius animæ sordem diluet sanguis Christi. Ne verò audiens sanctificationem, perfectam L esse ablutionem existimet quis; mox subiungit causam Ephes. 5 differentiæ, dicens: *Qui per Spiritum sempiternum semetipsum obtulit immaculatum Deo*, hoc est, sacrificium Deo immaculatum. Erat quippe mundum à peccatis hoc sa- Num. 19 crificium: hoc enim est per Spiritum sanctum, non per Tit. 1. ignem, non per aliena quædam. *Emundabit conscien-* Eccli. 13. *tiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti.* Benè dixit, *ab operibus mortuis*: Si quis enim tangebat mortuum, polluebatur. Et hîc si quis tetigerit opus 2. Petr. 2. mortuum, contaminatur per conscientiam. Opera Prou. 26 mortua, sunt peccata: *Qui enim tetigerit picem, inquinabitur ab ea*, sic qui pœnitentiâ ablutus est, ab operibus M mortuis, si eadem iterùm agit, peiùs contaminabitur, Num. 19 sicut ait Apostolus Petrus: *Canis reuersus ad vomitum*: Apoc. 21 ità qui iterat stultitiam suam. *Ad seruiendum* (inquit) *Deo viuenti*. Hîc manifestat, quia opera mortua habentes non possunt seruire vero & viuo Deo; quia illa mortua sunt & falsa. Et meritò nullus opera mortua habens ingreditur huc: Si enim eum qui corpus mortuum tangebat, non oportebat intrare in templum: quantò magis is qui opera mortua habet, non potest introire in cælum? Mortua quippe sunt omnia opera quæ vitam non habent.

Et ideò noui Testamenti mediator est: vt morte intercedente, ad redemptionem earum præuaricationum quæ erant sub priori Testamento, repromissionem accipiant qui vocati sunt, æternæ hereditatis: Nam vbi Testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est, alioqui nondum valet, dum viuit qui testatus est.

Luc. 7. Fortassis enim possent multi qui infirmiùs ædificabantur, ex eo maximè quòd mortuus est Christus, non credere promissionibus eius. Paulus igitur ex abundanti hæc ponit exempla, ex communi assumens consuetudine: Dicit enim, quasi dubitanti cordi responderet: Galat. 3. Propterea igitur oportebat considerare, quia non viuentibus testatoribus; sed mortuis, tunc firma sunt Testamenta, & firmitudinem accipiunt: Testamentum enim circà nouissimum diem fit defunctionis: & quia testes simul debet habere Testamentum, aduerte eum dicentem: *Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso: & testimonium perhibet de me qui misit me Pater.* Ioan. 8. Deut. 19 Et in Lege vestrâ scriptum est; quia duorum hominum testimonium verum est. Si duorum testimonium non est spernendum, quantò magis Patris & Filij, etiam & Spiritus sancti, de quo dicitur: *Ille testimonium perhibebit de me?* Et de Apostolis: *Et vos quidem testimonium perhibebitis de me, quia ab initio mecum estis.* Ioan. 15. Ibidem. In offensione quippe eramus, mori nos oportebat. *Misit Filium suum factum ex* Galat. 4. *muliere*, qui mori potuisset, pro debitoribus mortis: qui mortuus est pro nobis, & deuictâ morte, effecit nos dignos Testamenti & hereditatis promissæ. Hoc modo firmum factum est Testamentum. Tantum fuit peccatum nostrum vt saluari non potuissemus aliquando, nisi vnigenitus Filius Dei pro nobis moreretur. Li. 9. sent dist. 15. §. ad quod ergo Quod verò ait infirmum esse Testamentum, viuente testatore: hoc significat, quòd quamdiu viuit Testator, potest immutare sententiam, & alios atque alios heredes adducere in hereditatem suam.

Vnde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est: Lecto enim omni mandato Le- Exod. 24 gis à Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aquâ & lanâ coccineâ & hyssopo, ipsum quoque librum & omnem populum aspersit, dicens: Hic est sanguis Testamenti, quod disposuit ad vos Deus. Inde Tabernaculum etiam, & vasa ministerij sanguine similiter aspersit: & omnia penè in sanguine mundantur secundùm legem, & sine sãguinis effusione non fit remissio.

Vnde dixit, *nec primum*, id est, Testamentum, *sine sanguine dedicatum est*, id est, firmum factum est, roboratum est. Quod autem dixit, *Vnde*, tale est quasi diceret: Propterea oportebat Testamenti solemnitatem compleri etiam per mortem Christi: *Lecto enim omni* Exod. 24 *mandato Legis à Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aquâ & lanâ coccineâ & hyssopo, ipsum quoque librum & omnem populum aspersit, dicens: Hic est sanguis Testamenti, quod disposuit ad vos Deus. Inde Tabernaculum etiam, & vasa ministerij sanguine similiter aspersit: & omnia penè in sanguine mundantur secundùm legem.* Quid est quòd liber & populus sanguine aspersus est, nisi quòd pretiosus sanguis Christi Saluatoris nostri ab initio, illo schemate prænuntiatus est? Quare autem hyssopo? Hyssopus enim herba humilis est & in petris nascens. Humilitas Christi significatur per hanc herbam, & fortitudo quâ interiora nostra purgantur: Nam hoc genere herbæ pulmonum vitia purgari solent. Quare aqua? Ostendit mundationem peccatorũ per aquam baptismi. Quare lana coccinea? Vt retineret sanguinem. Ostendit in hoc loco, idem esse & aquam & sanguinem: Baptisma enim nostrum passio eius est. Ideò idem Paulus dicit alio loco; *Confe-*

Rom. 6. *pulti enim estis cum illo in baptismo.* Quod verò ait: *Sine* A *sanguinis effusione non fit remissio:* quare hoc dixit? quia in illis non fuit plena remissio; sed semiplena, & in minimà parte. Nunc autem *Hic est,* inquit, *sanguis noui Testamenti, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum.* Matt. 26 Quis est liber qui aspersus est sanguine mystico: & quæ sunt vasa vnctionis, & quod tabernaculum, nisi populus? Ipsi enim sunt liber, vasa, & tabernaculum. Ideò dicit Dominus: *Inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos.*

Sed illius veteris Testamenti mundatio tota corporalis Leuit. 16 fuit; nunc autem spiritualis est mundatio sanguinis 2. Cor. 6. Christi. Ideò dicit: *Hic est sanguis noui Testamenti, in remissionem peccatorum.* In illis quidem populus in superficie B aspergebatur, & iterùm diluebatur aspersus (neque enim cruentatus semper deambulabat populus) in Matt. 26. animà verò non ità est; sed ipsius essentiæ commiscetur Exod. 24 sanguis, fortem illam faciens & mundam, & ad inenarrabilem illam pulchritudinem perducens. Propter hoc Agni occisio fuit, & sanguis eius superliminaribus liberandorum illitus est. Propter hoc etiam omnia sacrificia veteris Testamenti leguntur, vt hoc vnum sacrificium designaret, per quod vera est remissio peccato- Exod. 12 rum, & mundatio animæ in æternum.

Necesse est ergò exemplaria eorum quidem C quæ in cælis sunt, his mundari; ipsa autem cælestia, melioribus sacrificijs, quàm hæc sunt: Non enim in manufacta sancta Iesus introiuit exemplaria verorum; sed in ipsum cælum, vt adsistat nunc vultui Dei pro nobis.

Necesse est ergò exēplaria eorum quidem quæ in cælis, &c. Quomodò quæ celebrantur in terrâ, exempla sunt eorum quæ in cælis sunt? Cælestia quidem nominauit hanc conuersationem nostram, cuius conuersationis exemplar fuit & significatio, quæcumque gerebantur in veteri Testamento. Vnde & Paulus: *Conuersatio nostra in cæ-* D *lis est.* In cælis ergò sunt ista quæ nostra sunt, & hæc nostra cælestia, quamuis in terrâ celebrentur. Quæ est ista Philip. 3. conuersatio nostra? Hæc est vera philosophia, quam Christus docuit, quam Apostoli secuti sunt, quæ ducit ad cælestia. Vnde & Apostolus: *Primus homo de terrâ, terrenus, secundus de cælo cælestis. Qualis terrenus, tales & ter-* 1. Cor. 15. *reni: & qualis cælestis, tales & cælestes. Melioribus sacrificijs, quàm hæc sunt.* Quod melius est, bono aliquo melius est. Bona ergò fuerunt exempla, quæ in cælis sunt; sed ipsa cælestia longè excellunt exempla terrenorum, quibus significantur. Si ergò cælestes sumus nos, & tantùm sacrificium adepti sumus; timeamus permanere in terrâ. Esse autem in terrâ & non esse quodammodò vi- E 2. Cor. 5. demur, dum voluntate in cælo sumus, licet corpore in terris. Si ergò nos animo appropinquamus Deo, in cælo sumus: Quid enim mihi curæ est cælum, cùm video Dominum cæli, cùm ego efficior cælum? *Veniemus,* inquit, *Ego & Pater, & mansionem apud eum faciemus.* Cæ- Ioan. 14. lum quidem, quod per se serenum est, & mundum, non hyeme non nocte mutatur. Proinde & nos neque in tribulationibus sæculi: neque in versutijs diaboli hoc patiamur; sed maneamus immaculati & mundi. Habet 1. Petr. 3. quidem cælum solem: habemus & nos Christum solem Malac. 4 iustitiæ semper lucentem in cordibus nostris.

Neque vt sæpe offerat semetipsum, quem- F admodùm Pontifex intrat in Sancta per singulos annos, in sanguine alieno.

Leuit. 16 Superiùs dixit exemplaria verorum; exemplaria verorum nominans hæc omnia in quæ intrat Pontifex. Hoc verò vnum templum fuit in toto mundo venerabilius, 3. Reg. 8. ad quod homines vndique confluebant; sicut in Actibus Act. 2. Apostolorum legitur die sancto Pentecostes (quando Spiritus sanctus datus est Apostolis in omnibus linguis loquentibus) constitisse ex diuersis partibus mundi, & cæleste audisse miraculum & vidisse: Sed huic templo

A totum opposuit cælum Paulus, & non hanc solam differentiam ostendit; sed etiam Pontificem magnum, vt assistat vultui Dei. Proinde non ex cælo tantùm; sed etiam ex ingressu rem venerabiliorem facit: Non enim Hebr. 7. simpliciter, sicut hic per signa quædam; sed ipsi Deo assistit semper viuens ad interpellandum pro nobis. Intuere quantæ differentiæ, sæpe & semel, in sanguine, alieno, & in sanguine proprio. Multùm itaque interest, Ipse ergo & sacrificium, & Sacerdos, & hostia est.

Alioquin oportebat eum sæpius pati ab origine B mundi. Nunc autem semel in consummatione sæculorum ad destructionem peccati, per hostiam suam apparuit. Et quemadmodùm statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium: sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata, secundò sine peccato apparebit omnibus expectantibus se ad salutem.

Christus non continuò passus est; sed postquàm multi erant peccatores, morte meritò digni, apparuit: quod Rom. 5. C etiam alibi dicit: *Vbi abundauit delictum, superabundauit & gratia.* Si semel oblatus non sufficeret omnium in se credentium peccata exhaurire, oportuisset eum sæpiùs pati ab origine mundi. Quod ne fieret, semel in consummatione mundi passus est; *ad multorum exhau-* Dan. 9. *rienda peccata.* Quare multorum, & non omnium? quia non omnes credunt. Pro omnibus quidem mortuus est, hoc est, quantùm in ipso est. Eius momenti est vnius, cuius momenti est omnium perditio. Non autem omnium peccata abstulit, propterea quia credere noluerũt. Statutum est quippe hominibus semel mori: & post mortem iudicabitur vnusquisque secundùm merita sua. Sic & Christus semel mortuus est pro peccatis alienis. D Et ideò quia voluntariè, & non necessariò mortuus est, 1. Petr. 3. dicitur oblatus: secundo verò aduentu apparebit sine Esai. 53. peccato. Omnis quippe hostia pro peccato, dicitur pec- Num. 10. catum: Non enim erit tunc hostia pro peccato; quia Rom. 3. peccatum non erit; sed iustitia, siue in remuneratione iustorum, siue in retributione peccatorum.

VMbram enim habens Lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, Cap. X. eisdem ipsis hostijs quas offerunt per singulos Leuit 16. annos indesinēter, numquàm potest accedentes perfectos facere, alioqui cessassent offerri; E propterea quòd nullam haberent vltrà conscientiam peccati, cultores semel mundati; sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit: Impossibile est enim sanguine taurorum & hircorum auferri peccata.

Vmbram enim habens Lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum. Hoc est, non ipsam veritatem. Veluti in picturâ, vsquequò quis trahit lineamenta, designans quid pingere velit, & non circumducat colores, vmbra quædam est. cùm verò flores ipsos colorum iunxerit, & imposuerit super lineamenta, tunc imago efficitur. Tale F quiddam erat etiam lex, vmbra veritatis. *Eisdem ipsis hostiis, quas offerunt per singulos annos indesinenter, numquàm potest accedentes perfectos facere, alioqui cessassent offerri, propterà quòd nullam haberent vltrà conscientiam peccati, cultores semel mundati, sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit: Impossibile est enim sanguine taurorum & hircorum auferri peccata.* Vna est ista hostia, illæ autē multæ sunt: Propterea enim nec fortes erant; quia multæ. Quid autē opus erat multis, dic mihi, vna sufficiēte? Pro- Ioan. post. 2. cap. inde quòd multæ & sēper offerebātur, ostendit nũquàm eos purgari: Sicut enim medicamentum quando fuerit Leuit. 16 forte, & salutis efficax, & valens cunctam valetudinem

repellere, semel impositum totum operatur: Si ergò semel impositum totum operatum fuerit, ostenditur ex eius virtute, vt non vlteriùs apponatur. Si verò semper apponitur, manifestum indicium est minùs illud præualuisse. Medicamenti quippe virtus illa est, vt semel apponatur, & non frequenter. Sic etiam hìc; quia tandem (Hebr. 9.) ratione eiusdem sacrificij semper curabantur: Si enim (Hebr. 5.) ab omnibus essent liberati peccatis, nequaquàm per singulos dies offerret quis sacrificia. Proinde commemoratio peccati fuit, non absolutio; quia quotidie iisdem purgabantur hostijs etiam & ipsi Sacerdotes, & populus pariter. In Christo autem econtrario, semel oblata est hostia potens ad salutem sempiternam. Quid ergò nos? nónne per singulos dies offerimus? Offerimus quidem; (De cõsec. dist. 2. c. in Christo semel, lib. 4 sen. dist. 2. § post hæc quæsit.) (Hebr. 9.) sed recordationem facientes mortis eius: & vna est hæc hostia, non multæ. Quomodò vna est, & non multæ? quia semel oblata est in sancta sanctorum. Hoc autem sacrificium exemplar illius est, id ipsum semper offerimus, nec nunc quidem alium agnum, cras alium, semper eundem ipsum. Proinde vnum est hoc sacrificium hac ratione: alioquin, quoniam multis in locis offertur, multi Christi sunt? nequaquàm; sed vnus vbique est (Hebr. 7.) Christus; & hìc plenus existens, & illic plenus, vnum corpus: Sicut enim qui vbique offertur, vnum corpus est, & non multa corpora, ità etiam & vnum sacrificium. Pontifex autem noster ille est qui hostiam mundantem nos obtulit. Ipsam offerimus & nunc, quæ tunc oblata quidem consumi non potest; hoc autem quod nos facimus, in commemorationem fit eius quod factum est. (Luc. 22. 1. Cor. 11.) *Hoc enim facite*, inquit, *in meam commemorationem*. Non aliud sacrificium, sicut Pontifex: sed ipsum semper offerimus; magis autem recordationem sacrificij operamur.

(Psal. 39.) Ideò ingrediens mundum, dicit, Sacrificium & oblationes noluisti: corpus autem aptasti mihi: holocaustomata & pro peccato non tibi placuerunt, tunc dixi: Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, vt faciam, Deus! voluntatem tuam. Superiùs dicens: Quia sacrificium & oblationes & holocaustomata pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi quæ secundùm Legem offeruntur: tunc dixi: Ecce venio, vt faciam, Deus! voluntatem tuam: aufert primum, vt sequens statuat. In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Christi Iesu semel.

Sacrificium & oblationes noluisti, &c. Ablata sunt signa (Psal. 39.) promittentia; quia exhibita est veritas promissa. Ideò ait: *Sacrificium & oblationes noluisti*, hoc est, peccatum humani generis legalia sacrificia non potuerunt expiare: *Corpus autem aptasti mihi*. Hoc ex personâ dicitur eius qui corpus suscepit nostræ mortalitatis, vt pro nobis haberet quid offerret. *Tunc dixi, Ecce venio.* Dum tempus fuit vt ablata essent signa & veritas promissa veniret, tunc (Galat. 3.) dixi: *Ecce venio*. Ablata hæc, illa oblata. Hæc impleta vbi sunt, sacrificia Iudæorum transierunt, & non sunt in Ecclesiâ Christi; quia venit ille qui figurabatur illis sacrificijs: de quo in capite siue in capitulo Libri scriptũ (Psal. 1.) est. Cuius Libri? vtique Psalterij, vbi dicitur: *Beatus vir qui non abijt in consilio impiorum, & in viâ peccatorum* (Psal. 39.) *non stetit, & in cathedrâ pestilentiæ non sedit; sed in lege Domini voluntas eius*. Qui Psalmus capitulum libri totius dicitur à quibusdam. Ideò Apostolus hìc dicit: *In capite Libri scriptum est de me, vt faciam, Deus! voluntatem tuam.* (Ioan. 6.) Hoc est quod in Euangelio dicitur: *Non veni facere voluntatem meam; sed voluntatem eius qui me misit. Aufert primum, vt sequens statuat.* Id est, primum Testamentum quod Moysi datum est in monte Sinai, vt sequens sta-(Exod. 20)tuat; hoc est, Euangelium quod per Christum oblatum est, firmum statuat. *In quâ voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Christi Iesu semel.* Hæc oblatio semel oblata est; sed semper potens est abluere omnes Credentes, & omnes optantes in eo mundari. Ideò pleniùs subiunxit, & plenè exponens idem beatus Paulus virtutem huius hostiæ.

Et omnis quidem Sacerdos præsto est quotidie ministrans, & easdem sæpius offerens hostias, quæ numquàm possunt auferre peccata. Hic autem vnam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet ad dexteram Dei; (Psal. 109) de cætero expectans donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius.

Priores quidem ostendit inutiles esse hostias ad integram mundationem; sed formam magis eas esse, & (Hebr. 9.) multò minùs habere: Sed quia occurrebat ei hoc, id est, si formæ erant, quomodò veritate veniente non cessauerunt, neque desierunt; sed adhuc celebrantur? Adhuc ergò de his ait, ostendens quia non celebrantur, neque velut formæ. Non enim eas acceptabiles habet Deus; (Act. 7. Psal. 39.) sed quòd has soli habent qui semper Spiritui sancto restiterunt. Quapropter prophetico testimonio redarguit eos, dicens: *Holocaustomata & pro peccato noluisti*. De nullo alio nisi de Christo hoc dicitur. Et quid mirum, (Esai. 1.) si nunc non est voluntas Dei in sanguine hircorum & taurorum, dum per Prophetam Esaiam dicitur: Quis quæsiuit hæc de manibus vestris? Dum hæc noluisti, tunc dixi: *Ecce venio*. In quâ voluntate sanctificati sumus? Quomodò sanctificati sumus? Id est, per oblatio-(Luc. 17. Hebr. 7.)tionem corporis Iesu semel. *Et omnis quidem Sacerdos præsto est quotidie ministrans.* Ministrare autẽ famulorum est, sedere verò dominorum. Vnde & dicit: *Sedet ad dexteram Dei.* Quapropter vnam offerens hostiam quæ saluare potest in perpetuum, sedet ad dexteram Patris, (1. Cor. 15. Ioan. 5.) *de cætero expectans, donec ponantur inimici eius sub scabellum pedum eius.* Qui sunt inimici eius? Iudæi scilicet & omnes infideles, qui in die iudicij damnandi sunt ab eo. Et hìc nimietatem potentiæ significat. Non dixit, subijciantur; sed vt ponantur sub pedibus eius. Non igitur efficiamur ex numero inimicorum: Non enim soli inimici, qui infideles sunt; sed etiam qui vitâ immundâ (Rom. 8.) pleni sunt. Prudentia autem carnis inimica est Deo: Legi enim Dei non est subiecta; nec enim potest.

Vnicâ quippe oblatione perfecit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nobis & Spiritus sanctus: Postquam enim dixit: Hoc (Hier. 31.) autem est Testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus: dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam eas: & peccatorum & iniquitatum eorum non recordabor ampliùs. Vbi autem horum remissio, iam non est ampliùs oblatio pro peccato.

Vnica quippe oblatio corporis Christi perfectos facit sanctificatos, quæ remissionem integram facit peccatorum. Hoc autem & ex testimonio probat prophetico dicens: *Contestatur autem nobis & Spiritus sanctus: postquàm enim dixit: Hoc autem est Testamentum quod testabor* (Hier. 31.) *ad illos post dies illos, dicit Dominus, dabo leges meas in cordibus eorum.* Non ad tempus, & vt scripta Lex in tabulis lapideis; sed in tabulis cordis carnalibus perpetualiter scribit illam. Quæ est ista Lex quæ in cordibus singulorum scripta est? vtique charitas, vt ea quæ nolimus (2. Cor. 3.) nobis fieri, alteri non faciamus; sicut in Euangelio dicitur; *Omnia quæcumque vultis vt faciant vobis homines, hæc eadem & vos facite illis*: Hæc est quæ operit multitudinem peccatorum. Quapropter non est necesse (Matt. 7. 1. Petr. 4. Hebr. 9.) quotidie sacrificijs quotidianis purgari: sicut veteri Lege.

Habentes itaque, fratres! fiduciam ad introitum Sanctorũ in sanguine Christi: quam dedi-

cauit nobis viam nouam & viuam per velamen id est, carnem suam, & Sacerdotem magnum super domum Dei: accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia malâ, & abluti corpus aquâ mundâ.

Hebr. 8. Hebr. 7. Hîc ostendit distantiam Pontificis, & hostiarum, & Tabernaculi, & testamenti, & repromissionis, & multam differentiam. Si quidem illa fuerunt temporalia, hæc autem æterna. Illa quidem ad horam parentia, hæc permanentia; Illa infirma, hæc perfecta; Illa formæ, hæc veritas. Hoc autem Testamentum nouum habens Hebr. 9. Hebr. 1. remissionem peccatorum, illud nihil huiusmodi. Illud quidem manufactum, hoc autem non manufactum. Illud quidem sanguinem hircorum habens, hoc autem Domini. Illud quidem stantem Sacerdotem habet, hoc autem sedentem: Quoniam igitur cuncta illa minora Rom. 6. sunt, hæc autem maiora, propterea inquit: *Habentes igitur, fratres! fiduciam.* Vnde? sicut enim confusionem faciunt peccata, sic fiduciam remissio peccatorum, & quòd coheredes effecti sumus, & quòd tantâ dilectione fruimur. *In introitum* (inquit) *Sanctorum.* Introitum 1. Ioan. 2. cælum dixit, & accessum ad spiritalia. *Quam dedicauit,* hoc est, quam construxit; & initiauit. Dedicatio quippe dicitur initium vtendi. Quam præparauit ergò, & per quam ipse pertexit viam nouam & viuam? *Per velamen, id est, carnem suam.* Hæc quippe caro primò generauit viam illam, & dedicauit illam, hac ratione, quoniam ipse in eâ perrexit. Velamen autem meritò vocauit. Cùm enim eleuatus est in cælum, tunc apparuerunt cælestia. *Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientiâ malâ, & abluti corpus aquâ* Ephes. 2. *mundâ.* In quo accedamus? sanctitate, fide, & spiritali culturâ, in veraci corde, sine simulatione, in plenitudine fidei; quia nihil est visibile horum, neque Sacer-Ioan. 4. dos, neque sacrificium, neque altare; Propterea inquit, 1. Cor. 2. *in plenitudine fidei:* sic oportet credere, quomodò certi sumus de visibili, & adhuc ampliùs. Hic enim aliquando carnis sensus errant in iis quæ videntur, illic autem nequaquàm; quia spiritu spiritalia percipimus, & non licet hæsitare de eis. Ideò ait: *Aspersi corda à conscientiâ malâ.* Ostendit quia non fides sola; sed etiam vita cum virtute quæritur: quia fides sine operibus otiosa est. Illi autem corpora mundabant, nos conscientiam. *Et abluti* (in-Hebr. 6. quit) *aquâ mundâ.* Lauacrum baptismatis in hoc loco 1. Pet. 3. dicit: Baptisma enim corporis mundatio non est; sed animæ: si fides adest baptizato, siue parentum siue sui ipsius, si ad rationabilem ætatem peruenerit.

Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem (fidelis est enim qui repromisit) & consideremus nos inuicem in prouocationem charitatis & bonorum operum: non deserentes collectionem nostram; sicut est consuetudinis quibusdam; sed consolantes inuicem: & tantò magis, quantò videritis appropinquantem diem.

Hebr. 11. Psal. 73. *Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem, &c.* Nihil scruteris, nihil rationis expetas; fide opus habent hæc omnia: quia *sine fide impossibile est placere Deo.* Sicut Deus fidelis est in promissis suis; ità fideles vult nos in promissis nostris quæ vouimus, diabolo contradicere, & Christo obedire. *Et consideremus nos inuicem in prouocationem charitatis & bonorum operum, non deserentes collectionem nostram.* Quid est; *consideremus nos inuicem?* Si quis fuerit virtute præditus hunc imitemur, in eum intendamus vt diligamus & diligamur. Ex dilectione quippe Rom 12. bona opera fiunt. Magnum quippe bonum est collectio. 1. Cor. 13. Ipsa namque charitatem operatur feruentiorem. & ex eâ cuncta opera bona generantur: Nihil namque bonum est, quod non per charitatem fit. Istam igitur confir-Rom 12. 1. Ioan. 4. memus inuicem; quia plenitudo legis charitas est: Non Rom. 15. enim laboribus opus habemus aut sudoribus; si dilexerimus inuicem, spontanea nobis via prosternitur,

A ducens ad virtutem & ad cælestia. *Sicut est consuetudinis quibusdam.* In hoc loco non solùm admonuit; sed etiam culpauit & terruit vnitatem charitatis scindentes. *Sed* Matt. 25. *consolantes inuicem: & tantò magis, quantò videritis appro-* Philip. 4 *pinquantem diem.* Quem diem designat, nisi diem iudicii, Rom. 13. in quo singulorum merita examinantur; vel etiam ex-1. Cor. 7. tremum diem vitæ nostræ; Dicit enim alio loco; *Dominus propè est, nihil solliciti sitis,* id est, de terrenis. Et item: *Nunc propior est salus nostra, quàm cum credidimus.* Tempus enim abbreuiatum est.

Sponte namque peccantibus nobis post acceptam veritatis agnitionem, non relinquitur B vltrà pro peccatis hostia: terribilis autem quædam expectatio iudicii, & ignis æmulatio, qui deuoraturus est aduersarios.

Sponte namque peccantibus nobis post acceptam, &c. Id est, Hebr. 6. sponte peccantibus nobis, postquàm accepimus veri-2. Petr. 2. tatis agnitionem, vltrà non relinquitur hostia pro pec-Hebr. 7. catis, sicut in veteri lege donatum fuit hostias offerre 1. Petr. 3. sæpiùs pro peccato: Neque enim Christus ipse iterùm immolandus est pro peccatis nostris: hoc enim semel factum est, secundò non est opus; sed magis opus est post ceptam gratiam permanere in fide & veritate bo-C norum operum. Mundatus es, liber es à criminibus, 2. Petr. 2. factus es Filius Dei. Si ad primum vomitum reuersus fueris, aliud te expectat iudicium, nisi per pœnitentiam renouatus fueris. Ideò subsequenter ait: *Terribilis autem quædam expectatio iudicii, & ignis æmulatio, qui deuoraturus est aduersarios.* In hoc non pœnitentiam excludit Apo-Act. 3. stolus, neque propitiationem quæ fit per pœnitentiam, neque repellit & deiicit per desperationem delinquentem: non enim ità est inimicus nostræ salutis. Sed quid? Ephes. 4 secundum excludit lauacrum baptismi: Non enim dixit; Non est vltrà pœnitentia; neque dixit: Vltrà non est remissio; sed, *hostia,* inquit, *vltrà non est,* hoc est, D crux secunda vltrà non est. *Vnicâ namque oblatione* perfecit in perpetuum eos qui sanctificantur; non sicut Iudaicæ: cautos nos volens efficere, ne vltrà crucem Christi, vel hostias Iudaicas expectemus pro peccatis. Et quicunque pœnitentiæ medicamentum neglexerit, ignis æmulatio deuoret eum. Quapropter vnusquisque ad pœnitentiæ, dum tempus habet, medicamentum 2. Petr. 3. Galat. 6. confugiat, ne igni tradatur æterno.

Irritam quis faciens Legem Moysis sine vllâ miseratione, sub duobus vel tribus testibus Deut. 17. & 19. **moritur. Quantò putatis maiora mereri supplicia qui Filium Dei conculcauerit, & sangui-E nem Testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & Spiritui gratiæ iniuriam fecerit!**

Sine vllâ miseratione sub duobus vel tribus testibus moritur. Terrorem incutit Christianis de pœnis eorum qui Deut. 17 sub lege peccauerunt. *Sine miseratione,* inquit, vt nulla sit venia, nulla sit misericordia: quamquàm Moysi esset illa Lex. Si duo vel tres, sicut ille disposuit, testificantur super reum, confestim iudices populi iudicant eum ad mortem, si legi contrarius fuit, aut inobediens. Et si hoc est in veteri Lege, vbi Lex Moysis irrita fit: *Quantò putatis,* inquit Apostolus, *maiora mereri supplicia qui Filium Dei conculcauerit, & sanguinem Testa-F menti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est & Spiritui gratiæ iniuriam fecerit.* Quantò maior est Christus quàm Hebr. 3. Moyses, gratia quàm lex: tantò maiora mereberis sup-1. Cor. 11. plicia, si Filium Dei conculcaueris. Et quomodò con-Rom. 2. culcat quis Filium Dei? quando eo indignè participatur per sacramenta, nónne grande peccatum committit? nónne illum conculcat? nonne ipsum contemnit: Sicut enim ea quæ conculcamus, nullius momenti pendimus: sic & qui liberè peccant absque timore & absque pœnitentiâ, Christum nullius momenti existimant, nec eum iudicem futurum formidant. Factus est per gratiam corpus Christi, & seipsum facit corpus diaboli; & sanguinem Christi

2.Petr.2. polluit, in eo quod mundatus est, ad vomitum reuer- G
titur pristinum: & seipsum per pœnitentiam iterum
mundare neglexerit, Spiritum gratiæ iniurians. Qui ve-
Iere. 8. rò beneficia dantis gratâ mente non suscipit, iniuriam
Apoc. 3. facit benefacienti. Ille facit te filium suum, tu verò vis
fieri seruus peccati: Venit enim ad habitandum apud te,
tu verò non præparas ei domum dignam habitationis
suæ, alium, id est diabolum, tibi habitatorem concilians.

Scimus enim eum qui dixit: Mihi vindictam,
Deut. 32 & ego retribuam. Et iterùm: Iudicabit Do-
Ibidem. minus plebem suam. Horrendum est incidere
in manus Dei viuentis.

Mihi vindictam, & ego retribuam. Dei inimicis hoc di-
xit, & de negligentibus per pœnitentiam se purgare: sed
Matt.25. securi malè faciunt. *Iudicabit Dominus plebem suam.* Iu-
dicare Deus dicitur plebem suam, separando de ipsâ ple-
be suâ bonos à malis, Fideles ab infidelibus. *Horrendum
est incidere in manus Dei viuentis.* Incidit quis in manus
Dei in die iudicij, id est in potestatem eius iudicis, qui
Psal. 61. reddet vnicuique secundùm merita sua. Qui non vult
Psal. 94. modo præuenire in confessione & pœnitentiâ faciem
eius, dum tempus habet, si non pœnituerit de peccatis
suis, incidit in horrendum iudicium omnipotentis Dei.

Rememoramini autem pristinos dies, in
quibus illuminati magnum certamen sustinui-
stis passionum

Postquàm Paulus concussit animos eorum, dicendo:
Horrendum est incidere in manus Dei viuentis; fidem fa-
ciens quòd omnibus modis oportet perire iniuriantem
Act. 7. gratiam Dei & Spiritui sancto contumeliam facien-
tem: & hoc ex lege Moysis docuit; ne multo timore
2.Cor.2. desperatem à tristitia & desperatione absorberi faceret;
consolatur eos per laudes, & hortationes & æmulatio-
nem domesticam eis proferens *Illuminati*, id est, con-
fortati per gratiam diuinã. *Magnum certamen sustinuistis* K
passionum. Non dixit simpliciter, *certamen*; sed addidit,
magnum. Nec dixit tentationes; sed, *certamen*: quod qui-
Philip.1. dem multæ laudis est & nostrarum prædicatio laudum,
pro Christi nomine pati.

Et in altero quidem opprobriis & tribulatio-
nibus spectaculum facti, in altero autem socii
taliter conuersantium effecti: Nam & vinctis
compassi estis, & rapinam bonorum vestro-
rum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos
habere meliorem & manentem substantiam.

Et in altero quidem opprobriis, &c. Modò minutatim
per partes prosequitur laudes eorum, dicens eos non so-
lùm viriliter sustinere passiones pro Christo; verùm
etiam & vinctis compassos esse annuntiat, & tribu-
lationibus, opprobriisque spectaculum factos. Grauis
2.Cor. 1. quippe res est opprobrium, & idonea ad fortitudinem
animæ subuertendam, & excæcandam mentem potens.
Quoniam valdè appetens est gloriæ genus humanum;
propterea etiam & opprobriis facilè captiuatur: Et non
simpliciter dixit, *opprobriis*; sed etiam augmentum fecit,
dicens: *Spectaculum facti*: Cum enim quis secretè expro-
bratur, contristatur quidem: sed multò amplius cùm co- 1.Cor. 4.
ram omnibus. *Et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio
suscepistis.* Mirabiliter laudat eos in fide; quia si fidem
non haberent meliora recipere pro hac substantia abre-
ptâ, non cum gaudio suscepissent rapinam eius. Proinde
subiungit fiduciam fidei. *Cognoscentes (inquit) vos ha-* Hebr. 8.
bere meliorem & manentem substantiam. Quasi diceret:
Vestras futuras vidistis diuitias, sustinuistis cum gaudio
quod necdum apparet, quasi præsens appareret, cerne- Hebr. 6.
batis: Hoc enim totum Apostolicum est opus dignum
illis fortibus animabus, vt flagellis gauderent. *Ibant* (si-
cut in actibus Apostolum legitur) *à concilio gaudentes, quia* Hebr.12.
H *digni habebantur pro nomine Iesu contumeliam pati*] Cognos- Act. 5.
centes ergo vos habere meliorem & manentem substantiam,
prout diceret, firmam & stabilem, quæ perire non pos-
sit, sicut ista terrena perit. Deinde adhortans eos di-
cit.

Nolite itaque amittere confidentiam ves- Matt. 6.
tram, quæ magnam habet remunerationem:
Patientia enim vobis necessaria est: vt volun-
tatem Dei facientes, reportetis promissionem: Abac.2
Adhuc enim modicum aliquantulùm, qui ven-
turus est, veniet, & non tardabit.

I *Nolite itaque amittere confidentiam vestram*, &c. Apparet
autem quia in magnâ confidentiâ erant ad Deum, quam
ne amitterent, instantiùs eos hortatur: Faciliùs enim Coloss. 1.
integra conseruantur, quam amissa recuperantur: Nihil
enim vobis necessarium est, nisi vt stetis firmiter, & per-
maneatis in fortitudine vestrâ, quæ magnam habet re-
munerationem: *Patientia enim vobis necessaria est vt vo-
luntatem Dei facientes, reportetis promissionem.* O quanta
magnitudo exhortationis istius & consolationis! Vno 1.Cor. 9.
tantùm opus habetis, id est, vt perseueretis in agone, 2.Tim.2.
donec recipiatis coronam condignam labori vestro; quia Matt.10.
non qui cœperit, coronabitur? sed qui perseuerauerit in Luc. 21.
certamine vsque in finem, hic saluus erit. *In patientiâ ve-
stra siquidem possidebitis*, dicit Dominus, *animas vestras
Reportetis*, id est, accipiatis promissionem Dei: *Adhuc
enim modicum aliquantulùm, qui venturus est veniet, &
non tardabit.* Non minima consolatio est laboris, citò 1.Petr.3.
sperare venturum iudicem, & remuneratorem, & con-
solatorem remuneraturum certaminis constantiam.

Iustus autem meus ex fide viuit. Quòd si sub-
traxerit se, non placebit animæ meæ. Nos au-
tem non sumus subtractionis filij in perditio-
nem; sed fidei in acquisitionem animæ.

Hoc propheticum intulit Apostolus testimonium ad
exhortationem fidei. Sicut displicebit qui dubitat, ità
qui crediderit, viuet in fide suâ rectâ. Quapropter creda- Iacob. 5.
mus venire velociter iudicem Christum, & præparemus
nos obuiàm in bonis actibus, ne simus subtractionis fi- Apoc 19
lij à luce sempiternâ; sed acquisitionis in gloriam cum
Sanctis in die magno, audientes vocem desiderabilem:
Venite benedicti Patris mei! percipite regnum quod paratum Matt.25.
est vobis ab origine mundi.

Reliqua in hanc Epistolam desiderantur.

OPERVM SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS
EPISCOPI TOMI TERTII FINIS.